BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III
RACCOLTA
VILLAROSA
57
NAPOLI

Digitized by Google

GABRIELIS ALBASPINÆI
AURELIANENSIS EPISCOPI
OPERA VARIA.

I. De Veteribus Ecclesiæ ritibus, Observationum libri II.

II. Notæ in Concilium Eliberitanum, quosdam alios antiquos Canones, & aliquot Tertulliani libros.

III. *L' Ancienne Police de l' Eglise sur l' administration de l' Eucharistie, & sur les circonstances de la Messe. Divisée en deux Livres.*

NOTÆ ET OBSERVATIONES IN OPTATUM INTER OPTATI OPUS REPERIUNTUR.

Accedit ejusdem ALBASPINÆI Elogium,

AUCTORE

CAROLO PAULINO.

NEAPOLI MDCCLXX.

EXPENSIS GREGORII P. & MICHAELIS F. STASI

Ex Typographia Josephi de Dominicis

PUBLICA AUCTORITATE, ET PRIVILEGIO.

Digitized by Google

FERDINANDO . LEONIO

REGIO . CONSILIARIO

REGALIS . CAMARAE . RATIONUM . SUMMARUM

PRAESIDI . VIGILANTISSIMO

IN . PRIVATIS . REGIS . CONSILIIS . PRAVIS . USIBUS . CONVELLENDIS

FISCI . PATRONO

VERI . RECTI . QUE . CULTORI . SEMPER . INVICTO

BONARUM . ARTIUM . VETERIS . QUE . POLITIAE

RESTITUTORI . ACERRIMO .

QUEM . OLIM

CAMPANIAE . CUM . JURE . GLADII . PRAEFECTUM

REI . VINDICEM . SENSERE . DEFENSOREM . INNOXII

QUEM . QUE . IN REBUS . DIFFICILLIMIS .

DEXTERRIMUM . ET . PROVIDENTISSIMUM

AETATIS . MIRACULO . PLUS . VICE . SIMPLICI . PROBATUM

FERDINANDUS IV. UTRIUSQUE . SICILIAE . REX

AD . PERICULOSA . ISTHAEC . MUNERA

SUMMA . O. P. Q. N. GRATULATIONE . EVEXIT

GABRIELIS ALBASPINAEI

AURO . CONTRA . NON . CARAS . LUCUBRATIONES

NEAPOLITANO . NUNC . PRIMUM . TYPOGRAPHIO . EDITAS

GREGORIUS . P. ET . MICHAEL . F. STASI

TANTO . PATRONO . CLIENTES . DEVINCTISSIMI

D. D

Digitized by Google

NARRATIO
FELICIS AD DEUM OBITUS
DOMINI D.
GABRIELIS ALBASPINÆI
REVER. AURELIORUM EPISCOPI.

LECTORI BENEVOLO.

Ante mortem ne laudes hominem quemquam. Eccleſ. c. 11.

HOC longe alia mente Sapiens e Salomonis porticu (Lector benevole) quam a Stoa aut Academia morum magiſtri, quos idem totidem propemodum verbis uſurpaſſe vulgo videmus. Nam ut prætermittam ceteros quorum in hoc effatorum ac præceptorum genere non exigua eſt libris omnibus & ſcholis facultas, Euripides in Troadibus,

—— *των εὐ εὐδαιμόνων.*

Μηδένα *νομίζετ'*, ait, *ἐκτυχεῖν*, *πρὶν αὖ θανῃ.*

Id eſt, quia modo ad hos, modo ad illos inopinato ac temere volat, avolatque pariter fortuna, neminem o mortales! ab his inſtabilis deæ muneribus prædicate felicem ac beatum, niſi quem ſuis, ut ita dicam manibus ſecunda ipſa fortuna beatum item ac felicem compoſuerit. At filius Sirach vir inſtinctus a Deo, ac cœlitus edoctus longe aliud animo verſat, ac multo ſaniora commendat futu-

ris hominibus. Hoc enim si quid assequor vult intelligi; tacitis hujus vitæ commodis & incommodis, unum hunc in beatorum numero reponendum esse, eum unum tanquam felicem ad posteritatis memoriam consecrandum, quem omni purgata vitii labe, comitata virtus morientem in cœlum transmiserit. Ex hoc enim ultimo vitæ momento si cum virtute effluxerit, beatitudinem aptam nexamque pendere.

Hæc certe filiorum Dei, hoc est divinitus eruditorum hominum est disciplina; ad eam alti & instituti sumus scholæ rationem quotquot initiati sumus; hos credimus unos audiendos esse doctores quos sapiens ante sic erudierit: quo facilius ad ea quæ mihi sunt proposita, hoc est ad obitum Reverendissimi nostri præsulis, orationem convertam. Is enim est ejusmodi ut fœlix omnibus ac fortunatus merito jure videri debeat, ipseque jam præsul beatos inter cœlites, quietum ac sempiternum ævum degere. Age igitur rem illam omnem paucis auditam, ac certe singularem nullo, quod ad veritatis lucem interest, fuco sermonis pandamus ordine.

Jam typis erat excusus prima sui parte hic Observationum contra Donatistas liber (Lector benevole) cum ejus auctor Gabriel Albaspinæus Reverendissimus Aureliorum Antistes magno piorum ac litteratorum hominum mœrore sublatus e vita est. Ierat ineunte Julio anni superioris millesimi sexcentesimi trigesimi ad Christianissimum Regem Ludovicum XIII. tum ad Alpes fulminantem magnis itineribus: Eo maximi ingenii virum, & de Gallicanæ Ecclesiæ rebus optime jam pridem meritum, Præsules omnes qui tum erant Parisiis, delegarant. Dicam id quod est verum. Nescio qua futuri præsagitione totum hoc iter, & munus semper exhorruit; nec adeo se continere poterat, quin hunc animum suum identidem in familiari sermone proderet; hanc ejus præsensionem adjuvit, quod mihi postea ejus a domesticis narratum præterire non debeo. Etenim dum hinc proficiscitur Aurelias, ac sese ad Lugdunense iter comparat, illic ubi plana & facilis via campum dabat apertum currentibus equis, tres Episcopalis currus explorati validi axes, medii franguntur; perculit omnes atque aurigam ipsum imprimis non sua sponte pavidum casus; nonnihil id etiam Antistitem movit; sed cedere retro ac referri, timidi & superstitiosi ut videbatur hominis fuisset. Et si quid timendum foret, incredibili omnium luctu, arguit eventus:

tus: Et quædam sunt a Deo maximis in rebus præmonitiones, quas omnino negligere haud consulti hominis videtur. Quid in simili caussa sapientissimi hujus nostri præsulis exemplo facere prudentem & cum ratione cautum oporteat; hic maxime locus efflagitat ut dicam. Hoc ejus singulari humanitati qua me immeritum vivens amplexus est, quamque sempiterna colam memoria: hoc eruditis omnibus qui ejus monumenta legent: hoc illustrissimæ Albaspinæorum familiæ, quo se in damno suo consoletur debeo.

Non semel igitur præmoneri se sensit a præpotente Deo Reverendissimus Antistes, ter gravissimis morbis afflictatus, se denique infularum in splendore mortalem esse statuit; sibi ergo demerendum ac conciliandum quam præstantissima posset ratione numen, quod & naviter ac studiose perfecit. Cum enim multæ sint ad hanc reconciliationem rationes, & viæ, quas nobis de cœlo delapsa, atque ore humano prædita divinitas editis oraculis patefecit; tum illa certissima semper, tutissimaque credita est, quæ adjuvandis egentibus, & ad eorum usus opibus, & copiis profundendis initur. Et quidem hic adscribere libet ex Optati lib. 3. quod incredibili suavitate ipse secum meditans identidem referebat. Agitur de Donati schismatis Donatistarum auctoris, intolerabili superbia dicam? an sævitia? qui cum certis nunciis didicisset missam ab imperatore pecuniam, qua sublevarentur oppressi, præmisit ipse quoquo literas ad suos, ne quod allatum fuerat, pauperibus alicubi dispensaretur. Hanc ad rem *o consulere miseris! clamat Optatus, o providere pauperibus! o peccatoribus subvenire!* Deinde *Clamat Deus dicens ego sum qui feci pauperem & divitem, non quia non potuit & pauperi dare, sed si ambobus daret, peccator qua sibi succurreret, invenire non posset. Tum denique sic scriptum est: quemadmodum aqua extinguit ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum.* Hoc inquam Albaspinæus misericordissimus Præsul identidem cum mente reputans, nihil habuit animo impressum altius, quam copias suas pauperibus ingentes elargiri. Nihil sigillatim ac nimis anxie referam; pauperum gemitibus & lachrymis ex amisso tam benigno ac tam liberali Præsule eloquentia nulla potior. Est enim hæc hodie vox Aureliorum frequens, & publica, si viveret Albaspinæus Præsul, eum caritati annonæ ingenio suo, consilio, labore, sed maxime liberalitate, provisurum. Recte vero liberalitate, illius enim fructuum quanta vis quotannis

nis tota ejus Diœcesi in pauperes effundebatur? hic, illic, passim in oppidis, qui Aurelianensi Præsuli serviunt, erant qui rebus ad vitam necessariis, qui pani, qui pecuniæ pie fideliterque partiendæ præessent. Neque vero dubitabat humanissimus Antistes pauperum causa nomina facere: hos uberiores ac pinguiores suos fructus vocitare solebat. Idem sæpe piis hominibus dixit, se si gravior annona incumberet, non ea tantum quæ in numerato, vel hortis haberet cum pauperibus communicaturum, sed omnem insuper supellectilem suam, & abacum, & currum & sacrarii sui argentum atque aurum oppigneraturum.

Defuerint aliæ virtutes, doctrina, ingenium, consilium, acritas mentis, navitas, canonum veterum, decretorumque scientia, dotes ingenii ceteræ, quas in ipso mirabamur omnes, ejus scriptis monimentis nationes suspiciunt, ac venerantur exteræ. At liberalitas, at misericordia, at humanitas quæ Pastorum propriæ sunt virtutes, in eo maximæ & illustrissimæ fuerunt. Ipse sua manu famulis ægrotantibus juscula condiebat; tangebatur eorum doloribus ac convellebatur. Quoties ei nunciatum est aurigam suum, vernulam, stabularium puerum periculoso morbo conflictari, subesse suspicionem pestis, peste denique infestum hunc & illum mori; neque tamen eorum quemquam vel in morbi periculo, vel in suspicione, re adhuc integra, vel denique in tabe ipsa, & lue pestifera moveri ex ædibus suis passus est, neque loco ipse se movit? Tum vero ejus elucebat benignitas ac misericordia, cum exquisitiora mensæ fercula ægrotis seponebat, & medicamenta imperabat & conficiebat ipse; & jacentes solabatur & per suos identidem salutabat. Hoc video profecto usu verum esse quod lib. de Ira 1. splendide Seneca, capite credo 16. *Sola sublimis & excelsa virtus est; nec quicquam magnum nisi quod simul & placidum.* Adde magne vir; & benignum & misericors; vult dicere in benignitate & mansuetudine, ac misericordia nihil exile, nihil paruum ac minutum esse. Hanc unam magnificam virtutem, contra quam vulgo putant homines, & illustrem maxime, popularem, atque ut ita dicam theatralem videri. Plus dicit os illud aureum homil 4. in 8. caput ad Romanos, ult enim sanctitatis qua Deum prope attingimus notam certissimam esse propensionem illam animi erga suos, prolixamque benevolentiam, *φιλόσοργον*, inquit, *ἅπαν τὸ τῶν ἁγίων γένος*, & tanquam

quam modice aliquid dixisset homil. 29. in cap. 15. ubi de charitate spiritualium pastorum erga suum gregem disputat, ϗ γεν σφόδρα εισὶν αἱ των ἁγίων ψυχαὶ ἥμεροι, ϗ φιλάνθρωποι, ϗ περὶ τὲυ οἰκείοις ϗ περὶ τὲυ προτειόις. Quasi dicat a sanctitate tanquam a sacro fonte benignitatem ac misericordiam effluere aut certe a benigna misericordia tanquam a pia matre nasci sanctitatem.

Equidem sic puto, verissimum esse quod ore sapientis Deus protulerit. Eccles. ergo 29. *Conclude*, ait sapiens, *eleemosynam in corde pauperis*. Habet editio Græca aliquanto clarior ad sapientis mentem σύγκλεισον ἐλεημοσύνlυ ἐν τοῖς ταμείοις σε. Quid ex ea sequetur? *Et hæc pro te exorabit ab omni malo*. Misericordiam igitur illam erga egestate perditos, & afflictos sequitur vitiorum fuga & interitus, lux & vita virtutum, innocentiæ imprimis, modestiæ, gratiæ, ac denique sanctitatis illius quæ est cœlestium omnium absolutio, perfectioque donorum. Hæc est Amaltheæ cornu, ex quo vis fructuum omnis generis & copia redundat ac diffluit. Ille est panis qui mitti jubetur a Deo super trateuntes aquas. Is effundi, dispergi, dissipari creditur, & in plenitudine dierum cum sponte sua exaruisse atque evanuisse poterat, invenitur.

Hoc adeo spectasse mihi videtur noster Antistes, neque illum sua spes exspectatioque fefellit: cum enim tempus esset quo illum Deus quæ benigne sparsisset ac dedisset pauperibus colligere in cœlo volebat, sic ardere cœpit amore sanctitatis, ut nihil in vita fervidius optarit. Referam hic quod ejus domestici non sine multis lachrymis, & jacturæ suæ morsu prædicant, quod & Patrum nostræ societatis ex literis didici, qui rei gerendæ interfuerunt, quod denique imponendæ sibi necessitatis in perfungendo munere, atque optimi exempli gratia Antistes ipse edi de se in vulgus, prædicarique voluit.

Redibat ex Alpibus e curia, rebus, quarum causa venerat, credo, compositis, cum tentare eum febricula cœpit; mirum dictu, integris adhuc viribus, necdum affecto male corpore imminere sibi demigrandi ex hac vita diem non quasi conjiciens timide, sed quasi divinitus impulsus, affirmanter dixit. It Gratianopolim citatis itineribus, mox societatis nostræ patres duos ætate ac sententia maturos evocat, neque prius illud, aut maturius agi vult. Adsunt hi; ipse illico universæ vitæ labes ostendit; sed quanta diligentia; quanto

to dolore; quibus ſingultibus & lachrymis? Patres ipſi toto animo colliqueſcebant, neque uberes lachrymas poterant tenere. Mox veluti cœlitus ictus, valida voce Antiſtes ſua ſponte, quæ amoris erga ſuos familiares, erga ſuas oves, erga Deum argumenta non edidit? quos ſibi nexus, quæ vincula bene de cœlitibus ac de religione merendi non injecit? ut nullam optabat vitam, niſi quam Deo penitus addictam ac conſecratam degeret? ut de vitæ honorumque vanitate, de piorum operum ſtudio, & cura; de miſericordiæ erga pauperes viſceribus fervide, vere, ſolida virtute loquebatur: quot verba ac temporis momenta, tot ſuſpiria erant ad Deum; ut ſi quid in vita offendiſſet unquam, quod humanum eſt, id ardentiſſimis votis, & precibus ac lachrymis, non uſitato more & modo, maximo eorum qui aderant, ſtupore reſarciret. Porro ex eo tempore, quo ſic familiariter & amice cum Deo agere cœpit ſacer Antiſtes, varia fuit ejus valetudo, meliuſcule interdum habuit, deterius interdum, nunquam alio animi ſenſu, quam quo Deo, ſe amoris nexu obſtrinxerat. Nam quod certiſſimis auctoribus accepimus, in ſuſcepta pietate Chriſto Domino ſuo ſanctam quod ſperare debemus ac beatam animam edidit.

Et vero fas ſit ea poſteritati tranſmittere, quæ ſanctitatem Antiſtitis ac beatitudinem probent. Iis ipſis temporibus quibus Gratianopoli ex morbo laboraret periculoſe, neque periculi tamen rumor vel leniter afflaverat Aurelios, ecce mendiculus vili in tuguriolo degens cum matre, inopia rerum omnium miſera & afflicta, illic qua Aurelia Magdunum itur (eſt autem Magdunum oppidulum Aurelia diſtans quatuor milliaria in quo habet Aurelianenſis Antiſtes hortos amœniſſimos, edeſque magnificas) mendiculus, inquam, media de nocte magno ejulatu matrem excitat, ac fame poſthac peribimus, inquit o mater! obiit ſacer Antiſtes. Jamjam vale mihi dixit; atque ut ſua cauſa Deum orarem contendit multis precibus obnixe. Quid poſtea? Res ad Magdunenſem delata judicem, quo deteſtaretur tam dirum omen & averteret, contemnitur: ſed octiduo poſt aut non multo ſecus, non jam de valetudine adverſa ac periculoſa miſericordiſſimi præſulis, ſed ipſa de morte acceptæ litteræ totum ſcilicet omen nimis approbant, & quomodocumque res acciderit, at divinitus impulſum & excitatum ad preces mendiculum oſtendunt. Hoc liquido conſtat, fuiſſe cauſam cur ita con-

tin-

tingeret: Nam Aurelia Magdunum ad Castellum suum numquam ibat benignissimus Antistes, neque Magduno redibat unquam Aureliam quin mendicanti ad currum pauperculo argenteum nummum impertiret, unde arctissimam in rerum omnium egestate sustentaretur oppressa familia. Inquiritur ergo diligenter ac strenue a cordatissimis viris: nihil præstigiarum ac doli subesse comperitur. Illud ipsum ita esse didicit explorata re Comitissa a sancto Paulo fœmina claritate generis, sed maxime dote ingenii ac solida virtute princeps, & defuncti Præsulis loco benigne agere exinde cum puerulo mendico, liberaliterque voluit. Hoc addam pios omnes qui interius nossent humanissimum præsulem prædicare palam, & religiose non sine lachrymis affirmare, liberalitati ejus, ac misericordiæ erga pauperes esse tribuendum, quod adeo sanctam ac Deo optimo maximo deditam devotamque animam ediderit.

Ac mihi jam scilicet merito jure exclamare cum Optato liceat: *O consulere miseris! o providere pauperibus! o peccatoribus subvenire! quemadmodum aqua extinguit ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum*. Neque profecto aliud, quod mihi videtur Gabriel noster misericordissimus Antistes commemorari de se prædicarique vult.

Omitto igitur claritatem generis, nobilitatemque familiæ, quam scio sanctissimis a viris, in piorum hominum funeribus non fuisse præteritam. *Habet cum jucunda luce virtutis cognatum aliquid natalium splendor, neque latere turpiter unquam potest generosæ vena sanguis. Ab optimis nasci, primus ad recta studia gradus est*. Sunt quibus hæc tamen magis ambitiosa & avorum propria commendatio videtur. Etsi non dubitabo equidem Guillelmi Albaspinæi Illustrissimi ejus parentis Marchionis a Castello novo, cujus adhuc vivit in animis omnium spiratque memoria, pulcherrimam ex omni parte, ac toti nobilitati cum eximio fructu imitandam ætatem cursum relegere: ex ea pariter tanquam ex sua stirpe, Albaspinæorum virtute clara ac fœcunda soboles agnoscetur, cujus gratia hoc qualecumque est orationis munus instituo ac dependo.

Lutetiæ ergo Parisiorum nascitur Guillelmus Albaspinæus Marchio a Castello novo anno millesimo quingentesimo quadragesimo septimo, Aug. decimo septimo. Init, ubi per ætatem potest, ibidem Lutetiæ studiorum cursum, quem Patavii, Academiæ tum celebritate urbe nobili, feliciter absolvit, mox rediit in Gallias Tri-

dento, quo tempore celebre illud œcumenicum Concilium habebatur. Illic totius orbis politissimos & eruditissimos viros audire, in eorumque vita familiari contemplari virtutem propius cœpit.

Anno ætatis suæ vicesimo, Æræ Christianæ millesimo quingentesimo sexagesimo septimo, in Consiliariorum summæ curiæ Parisiensis ordinem votis ac studiis omnium adlegitur. Tanta inerat juveni jam tum & morum & consiliorum velut canities ac maturitas. Hoc ipso anno, die ante solemne festum D. Martini, quo die ad D. Dionisii proxime Parisios acie conflictum legimus, pater ejus carissimus, nobilissimus clarissimusque vir D. Claudium Albaspinæus, primus tum ab arcanis ac sanctioribus consiliis, Regiis in ædibus Luparæ vita cessit. Jam tum contestata erat Albaspinæorum in gerendis maximis Regum ac totius Franciæ negotiis & æquitas & fides.

Exinde tollere se altius cœpit patriæ virtutis hæres Guillelmus, & Consiliarii summæ curiæ dignitate posita; fit supplicum libellorum Magister, mox Reginæ Elisabethæ Cancellarius. Anno denique Æræ Christianæ millesimo quingentesimo septuagesimo secundo in sanctius Regis consilium singulari cum laude ac summæ solertiæ suæ fructu ingreditur, Avunculorum suorum illustrissimorum virorum Domini Morvillieri Procancellarii ac Domini Lemovini auspiciis. Stare loco non poterat generosa indoles quæ sua vi ac commendatione omnium, ad summa gliscebat. Hæc erant igitur illi veluti gradus ad excelsiora. Et quidem anno octogesimo mittitur in Angliam legatus; ubi quanta prudentia, auctoritate, fide, Galliæ res summas administrat? Id facta liquidius verbis loquantur, quæ magnis Annalium auctoribus eruditis viris ornanda relinquimus. Eo certe legationis Albaspinæi tempore, Scotiæ sanctissima Regina moritur, neque alium vero in omni re gerenda solertiorem ac fide præstantiorem Albaspinæo videt, cujus in sinu interiores suos sensus ac secretiora consilia sæpe deposuerat. Eum ergo præter cæteros testamenti sui vult ac scribit executorem, quadriennio post quam illuc ierat. Henrico III. mortuo redit in Gallias.

Tum obsidebat Henricus IV. Lutetiam, habebatque ad D. Dionisii castra, res erant turbulentissime ac mire ut ita dicam ancipites; nihil vero ille dubitans ad Regem, qui cum jura pugnarent, convolat. Nec eum aut Villa Regius, aut Marescallus Chastræus,

am-

ambo ejus sororum mariti, omni tum virtute atque honore clarissimi abducere unquam a sua mente potuerunt. Sedit igitur pro cooptationis suæ die in consilio, illustri cum fidei laude: o preclara sinceraque laus! atque ut Villa Regium (tanti erat momenti) suas ad partes adduceret ab Henrico Magno in mandatis habuit: Cui hominum felicius commissa res cecidit? Cui non dictus postea in maximis Regni negotiis Villaregius? Hoc fidelissimo Nepoti clarissimus avunculus debet.

In luce porro virtus semel posita pulchritudine sua pellicit ac sibi concilias omnes; Contendit igitur biennio post ab Henrico Magno Ludovisia Regina tum vidua, Albaspinæum ut Cancellarium haberet ac domus suæ præpositum. Hoc in illustri munere vixit ad annum usque millesimum sexcentesimum primum quo piis rebus addictissima Regina terram cœlo mutavit. Hic in laudando viro cujus non exhauriretur oratoris industria facultas? Sed summa perstringimus, & sibi est virtus sua merces ac pretium. Liquet ejus consilio eo deductam Ludovisiam Reginam ut sua jura omnia quæ ad conciliandam aut turbandam pacem gravissima erant, Henrici IV. in manibus reponeret, (hæc tranquillitatis initia fuerunt) eique prospera ac secunda sceptra cuperet evenire. Idem in eam mentem impulit illustrissimum Principem Mercœurium, qui cum annum integrum egit ea virtute, ac palæstra nihil ut mallet quam positis armis Britannia cedere, quam prope dominatu tenebat.

Neque hic cessat de Francia ac Franciæ Rege mereri; It legatus in Italiam, agit de Saluciorum Marchionatus lite componenda, & dissolvendo Reginæ Margaritæ connubio: res utraque tam prospere ac feliciter Franciæ cecidit, quam solers & providus in his instituendis & promovendis auctor fuerat. Tibi inquam cœlites præmia digna referant Illustrissime vir, jam studiorum tuorum fructu Europa lætatur. Per te vero suo Ludovico Justo hæresis domitore, fidei propagatore, S. R. E. filio, ac defensore floret, ac triumphat Gallia.

Redit in Gallias Albaspinæus, verum ut erat ætate ad otium jam devexa, vivere statuit apud suos Bituriges placide in suæ nobilitatis incunabulis, sed qui noverat viri singularem solertiam ac Franciæ suæ rebus penitus addictum animum Henricus Magnus, relanguescere illum otio non sinit. Evocat illum ad sese, & sacri

 ordi-

Google

ordinis Cancellarium, ac præpositum creat, anno millesimo sexcentesimo quarto, summa procerum omnium, ac Franciæ totius approbatione.

Ex eo tempore resedit in sanctiore consilio, nec ab Henrici Magni latere discessit; tam rebus omnibus felix quam gravis maturo senio; Nam & Ludovici Justi exinde sacro interfuit, & torque summi magistri ordinum illum induit, mox & honoratissimæ Regni quæsturæ præfuit, cum integritatis ea laude, quam rectus ubique animus, æquabilis vita, mediocres opes, publica & constans ordinum commendatio detulit. Neque verò unquam, quæcunque turbæ secutæ sint, a sacro consilio recessit.

Ita (quæ summa rerum omnium est) in aula, Guillelmus sine offensione ulla, incredibili virorum principum, ac totius Franciæ, ipsius addam Christianæ virtutis approbatione vitam impendit quatuor Regibus, quam ad octogesimum & unum annum usque produxit. Biennio porro ante mortem, cum debilitari sibi corporis vires sensisset (nam animo semper vegeto & acri fuit) secedere voluit a curia, totumque se divinis rebus penitusque dedere. In eo secessu explicari non potest, quam pie, quam fervide, quam toto denique animo ferretur in Deum. Constat in eo pietatis sensu vivere denique desiisse. Hoc scilicet tam pie traductæ vitæ meritum fuit.

Hæc in omni sua vita duo constanter tenuit, quæ adjumenta illi credo, ad secundos eventus; nobilitati vero documenta maxima. Alterum quod nihil magnopere ambiret, eo contentus quod vel merito, vel gratiæ deferret sponte sua princeps. Alterum quod pro suis copiis nunquam non liberaliter, prolixeque pauperibus faceret. Hæc in ejus factis & dictis & consiliis semper elucebant; ad hanc suos disciplinam & domesticos & natos educatos volebat, ut nemini jam mirum videri debeat, tantæ, ac tam illuminatæ familiæ, hodieque decus splendide propagari.

Anno certe millesimo sexcentesimo decimo nono, quo creabantur equites, quam facile obtinuit honoratissimus senex a Ludovico Justo Rege Christianissimo, ut se sublato e vivis sua illa Cancellarii ac præpositi sacri ordinis dignitas in Carolo Albaspinæo filio suo charissimo, velut superstes resideret? Nemo erat e sacro illo consessu qui non votis omnibus ad hanc cooptationem exardesceret.

Ne-

Neque vero non magnum ac ſingulare aliquid exſpectandum erat ab eo, cujus tanto magiſtro virtus adoleverat. Elucebant in Carolo patrii mores omnes, vis incredibilis mentis, ſingularis conſtantia, navitas, liberalitas, patriæ amor, æqui rectique ſtudium, tum in rebus maximis domi gerendis, tum in legationibus apud exteros Reges obeundis felicitas, & fides, virtutes poſtremo ceteræ, quæ ſummam ei denique dignitatem, ac ſigilla ipſa Franciæ nuper tanta conſenſione omnium attulerunt.

Hoc ipſo anno Gabriel, ramus alter Guillelmi aureus, in eundem ſacrum ordinem merito ſuo adlectus eſt, ſed nihil inquam eorum, ut eo demum unde ſermo deflexit, redeat; nihil eorum inquam quæ ad honores dignitateſque pertinent commemorari vult ſacer Antiſtes. Nam & de bonarum artium ac doctrinæ ſtudiis, de ſanctorum Patrum ac Conciliorum exquiſita ſcientia; de veteris Eccleſiæ ac ſummorum Pontificum decretis explicatis ſumma diligentia, felicitate pari; de ſuo ad tuendam fidem ac jura Eccleſiarum incredibili ardore, de vi ac ſolertia mentis, de inſita præterea quotidianis moribus infuſaque manſuetudine, de omnibus inquam naturæ ingeniique dotibus quas fatentur omnes maximas in eo illuſtriſſimaſque fuiſſe vult taceri. Una eſt in pauperes, miſericordia, quam ait ſibi ſaluti fuiſſe, cui contriti animi dolorem, perfungendi ſacri muneris obligationem ac votorum ſanctitatem refert acceptam. Unam illam prædicari de ſe ad omnes, ac pro nænia optat, pro funebri pompa, pro ara, ac monumento habere. Et quidem, cui Martyrologium Romanum legenti non videtur hoc elogium ſine vanitate magnificum, illuſtre, ſingulare VI. *Idus Decembris Romæ B. Eutychiani Papæ qui per diverſa loca trecentos quadraginta duos Martyres manu ſua ſepelivit*. Quanto eſt clarius hoc opus miſericordiæ, mille trophæis erectis ac purpuratis ſanguine hoſtium & galeis & clypeis, & enſibus? Iſtud autem apud D. Hier. Eximium Doctorem & ſanctorum narratorem ingenuum quanti eſſe videtur? *Pammachius munerarius pauperum, & egentium candidatus ſic feſtinat ad cælum*. Niſi orationes omnes difertorum hominum arte politas, & exequiarum ac præficarum conductum ordinem & ſuperba faſtigia Pyramidum ac Mauſoleorum, pretio & dignitate ſuperat. Parum intereſt ubi vile iaceat corpus, dum immortalis animus tuto loco ſit; facit ad premendos cineres & obruenda cadavera elata

ta illa & aggesta lapidum moles : ad sublevandum animum in cœlum, & beatorum cœtibus inserendum valet erga pauperes misericordia. Quid porro sunt eruditorum virorum artificio perfecta & expolita elogia? Quid funebrium orationum pompa? Nisi denique ingenii ludus, & inanis pompa. Recte testamento caveras Præsul misericors! Gabriel misericors! hæc enim ambitionis tuæ ac nobilitatis jam sunt nomina ut ubicumque morerere, ibi nulla extraordinaria pompa communi cum ceteris sepulchro, ac vulgari exequiarum jure corpus conderetur. Multo plus assecutus es; & pro te habendo & honoribus consecrando certant, quibus, quia cara misericordia, carus semper fuisti. Hanc igitur unam libens volensque tibi dependo. Is sepulchralis esto monumenti tui titulus, hæc honoris inscriptio, hoc elogium laudis, hæc ut vitæ tuæ denique, sic mei erga te obsequii officiique clausula.

GABRIEL ALBASPINÆUS.
Reverendissimus Aureliorum Antistes dum vixit, hominibus juxta & superis carus, quia misericors.

GA-

Digitized by Google

GABRIELIS
ALBASPINÆI
AURELIANENSIS
EPISCOPI

DE
VETERIBUS ECCLESIÆ RITIBUS,

OBSERVATIONUM LIBRI DUO.

EJUSDEM NOTÆ IN CONCILIUM ELIBERITANUM,
quosdam alios antiquos Canones, & aliquot
Tertulliani libros.

Digitized by Google

COLLEGIS
ET FRATRIBUS
NOSTRIS GALLIARUM
COEPISCOPIS,
GABRIEL AURELIAN. EPISCOPUS S.D.

NON eo mihi est instituenda præfatio, uti operis hujus, quod scio quam leve sit ac pusillum, ratio lectori constet: sed ut obiter conquerar nimiam hac tempestate explicandi atque intelligendi antiquos Ecclesiæ Patres incuriam. Nostra siquidem hæc est provincia, nostræ partes sunt docere populum, & hæreticos ab erroribus in viam auctoritate & doctrina Patrum illorum reducere, ut si minus huic muneri satisfactum sit, penes nos omnis culpa resideat. Et potissimum quidem in hoc regno ubi hæresis eo devenit audaciæ, ut libris passim suis falsas allegationes infarciat, & quæ ab initio illi arma erant metuenda, tam nunc ignavia nostra, quam arrogantia sua, sibi accommodet. Quibus incommodis nullum aliud quam in Patribus subsidium invenies. Quod si nullæ essent hæreses, nihil æque tamen esset Ecclesiæ necessarium ac lectio Patrum & intelligentia: si enim apud nos Ecclesiastica disciplina aliquam veteris splendoris retineret imaginem, non eo usque corruptelæ ventum esset, quando prioribus illis sæculis unicum delictum mortale non nisi perpetua, aut saltem multorum annorum pœnitentia expiaretur. Et quidem censura Ecclesiastica quæ hodie in contemtum venit, quæ potestati Judicum laicorum tradita, tantum ad detegenda minutarum mercium latrocinia usui est, nec timorem aut ictum nisi pro peccato alieno & non proprio incutit, jam non esset Ecclesiæ ruentis indicium, subiretque animis identidem, quanti ponderis & gravitatis sit quod ab illis Patribus dictum est, Ne solvatur Censura divina. *Cetera nostra incommoda ne pudor noster sugilletur, silentio prætermitto. Verum procul ab omni dubitatione est, Patrum lectione remedia horum malorum doceri,*

ceri, nobisque nullius prope negotii futurum res collapsas restituere, si ex Patribus disceremus, quid sit Episcopus subindeque intelligeremus penes nos esse, spretis exiguis quæ in manu nostra sunt opibus, Episcoporum Ecclesiæ auctoritatem in integrum revocare. Quod attinet ad hæreses, nullum adversus eas efficacius comperio, quam quod in Patribus existit præsidium; idem nobiscum de Sacramentis & scripserunt & locuti sunt, eandem nobiscum fidei regulam tenuerunt, easdem cæremonias observabant: ad nos ista fides continua successionis serie pervenit: huic standum est, hac nihil verius atque tutius esse credendum. Hæc veritas firmis adstructa rationibus, jus habet in omnes mortales, nec quisquam est adeo pervicax, qui non suo ipsius calculo condemnetur. Nam ut quis obtendat homines esse, ideoque errare potuisse, vana est exceptio: fieri ne potest, ut omnibus sæculis, omnibus prope annis, omnibus in partibus terrarum tot sancti Patres hallucinati sint, quodque ipsi credebant ac factitabant, falso scriptis prodiderint? Uno verbo respondet Tertullianus, Ecquid verisimile est, ut tot ac tantæ in unam fidem erraverint? *Addit*, quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed traditum: *ii sunt apud quos Domini nostri testamenta & Apostolorum mandata, & antiquitatis tabularia, denique acta Ecclesiæ publica & antiqua sunt deposita. Et si objiciatur centum jam annos, tot religiosis ordinibus mancipatos, tot doctrina præcellentes viros in hoc insudasse, jamque ita nostræ fidei, nostrorum sacramentorum, & cæremoniarum cum antiquâ Ecclesia convenientiam elucidasse atque comprobasse, ut qui conetur meliora, vel magis profutura speret, frustra sit: Nihil hercle, meritis ac doctrinæ tot excellentium virorum addi potest, sed tria expendenda sunt, unum, hæresim suo nascendi primordio a Patribus abhorruisse, iisque rarenter usam esse, quos vero postmodum Patres in sui defensionem assumpserit, eos demum hæreticorum calumnia & contagione esse liberandos, alterum, hæreticos contra se allegata quodammodo resolvisse, atque in dies novis apologiis & replicationibus edendis pergere: quibus sit respondendum: postremum, quod ut facile est inventis addere & vetera interpolare, ingenia hujusce temporis quæ omissa sunt in Patrum scriptis tum exercitatione tum labore eruere, eorumque sensum multo facilius quam hactenus factum sit, possidere. Cujus rei exemplo est Illustrissimus Cardinalis Perronius, qui divino ingenio, & tot prærogativis ad intelligentiam Patrum sibi datis, immane*

mane

mane quantum ad ea quæ adversus hæreticos dicta fuerant, addiderit: quod idem scribit, quod exprimit, quanto solidius est, quanto nervosius, quanto majorem omnibus affert admirationem? Argumento est, quod nec ejus scripta audire, nec legere sustinent. Verum ut disciplinam Ecclesiasticam & Controversias omittamus, cui nostrum Theologia horum Patrum magnam partem satis intelligitur? Debuitne quidquam ex eorum scriptis nobis incognitum esse aut difficile? Quot loca, quod minus intelliguntur, corrupta esse dicuntur? Quam multi ex nobilissimis hujus ævi scriptoribus, atque interpretibus in explicanda aberrarunt? Ipsi etiam hæretici audent in Patres scribere Commentarios, quasi aliquid ipsorum intersit, eaque modo multa Patribus, quasi secum facientibus, prorsus ab eorum mente aliena in rem suam affingunt. Quod quidem Ecclesia facile impediret, si quid pensi haberet, illis optimos dare Interpretes. Ergone huic causæ & muneri nostro semper indormiemus? An opes, an homines, an voluntas ipsa nos deficit? Nunquid in hos usus omnes Ecclesiæ opes nostri arbitrii sunt? Quid sinimus perire tempus, sumptum & labores tot hominum, tot virorum excellentium, quorum ingenia otiosa relinquuntur? Nunquid effici potest, ut horum vota, labores, vigiliæ, eodem ductu, eadem auctoritate & consilio, progressu temporis ad intelligendos peritissime Patres, ad legendas Controversias, ad respondendum omnibus omnium hæreticorum scriptis inter se devotione quadam conspirent? Nunquid nonnullorum doctissimorum exercitatissimorumque hominum collegium institui, tanquam scientiarum templum & oraculum, unde antiqui Patres suæ doctrinæ, suorumque scriptorum responsa & rationes edant. Et quandoquidem in unum sæpe convenimus, ut rerum Ecclesiasticarum rationem & curam aliquam ineamus, Deum Optimum Maximum oro obsecroque, ut hanc mentem nobis det, & in hoc negotium totis animis incumbamus. Valete. Aureliis anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo secundo, Mensis Junii vigesimo primo.

SERIES OBSERVATIONUM LIBRI PRIMI.

SE-

SERIES OBSERVATIONUM LIBRI SECUNDI.

XXIX. Ex-

Digitized by Google

NOTÆ IN VARIA CONCILIA.

NOTÆ IN QUOSDAM TERTULLIANI LIBROS.

QUIDAM TERTULLIANI LOCI EXPLICATI.

TABLE DES CHAPITRES
du premier Livre.

Digitized by Google

TABLE DES CHAPITRES du Second livre.

GA-

GABRIELIS ALBASPINÆI

EPISCOPI AURELIANENSIS

OBSERVATIONUM ECCLESIASTICARUM

LIBER PRIMUS.

OBSERVATIO I.

QUID SIT COMMUNIO, COMMUNICARE, EXCOMMUNICATIO.

MULTA in usu & consuetudine hominum posita sunt, quæ etsi a majoribus manasse tradantur, longo tamen temporis tractu sunt ita mutata, aut in alium usum translata, fere ut nihil aliud quam nomen ex pristino instituto retineant. Satis si mihi esset otii, in cunctis artibus & disciplinis ita se rem habere ostenderem. Inde vero magni errores consecuti sunt: nam harum rerum si forte nunc incidat mentio, A eas non uti fuere, sed quales hodie ante oculos nostros versantur, concipimus, atque de iis disserimus. Animus enim se a consuetudine rerum quas videt, quas cernit, quibus utitur, non patitur adduci neque potest mente complecti, earum quarum nomen usque adhuc permansit, vim quoque B & naturam non permansisse. Quod cum sæpe in aliis rebus, tum maxime in his vocibus cernere est, *Communio*, *Communicatio*, *Communicare*, *Excommunicatio*. Nam nihil est aliud quidquam, cur apud Patres

quæ de his habentur, ad Eucharistiæ Communionem, ipsamque solam Eucharistiam omnes referant, nisi quod hodie inter nos nihil sit in usu quod *Communionis* appellatione intelligatur præter Eucharistiam, vetusque ille communicandi ritus partim vetustate desierit, partim ad solam Eucharistiam restrictus sit. Quis enim unquam meminerit, si memoria plus valet, excommunicatum ab omni hominum commercio & societate expulsum & ablegatum se vidisse? Si quis unquam hoc sæculo, quod nescio an acciderit, Communione fuit privatus, sola fuit Eucharistiæ perceptione: in reliquis suæ vitæ partibus, quam ante excommunicationem habuit, eandem cum ceteris fidelibus consuetudinem & usum retinuit. Eo fit ut quoties de Communione est sermo, quæ nunc est hujusce vocis significatio, quam quæ olim obtinebat libentius occurrat: animusque usitata ac familiari notione quam veteri, citius occupetur. Sed ut hunc errorem tollamus, legitima hujusce vocis explicatio e veteribus eruenda est: qui quo propius aberant ab ortu & origine Ecclesiæ, hoc melius fortasse quid sit Communio, docere poterunt.

Communionem latius multo patere quam Eucharistiam, vel ex eo perspicuum esse potest, quod Ecclesiæ Communionem accipere, atque adeo ad eam pœnitentes sine Eucharistia possent admitti quæ nullo etiam tum negotio probare possemus, ni satius esset continenti oratione hanc explicationem discutere. Communio igitur quæ aut ad res sacras, aut ad vitæ consuetudinem & hominum societatem pertinet, prorsus ea omnia complectitur. Qui enim omnimode communicabat, in rebus non solum sacris & Eucharistia, sed etiam in omnibus omnino rebus quæ in hominum vita & commercio versantur, cum ceteris fidelibus communicabat. Atque ut jus illud Communionis situm erat in rerum omnium humanarum & divinarum participatu & societate, ita Excommunicatorum (ex quorum cognitione quid sit Communicare, & Communio constabit liquidius) diversa omnino erat conditio, non solum a sacris arcebantur; sed etiam omnes eos aspernabantur, omnes abhorrebant, omnes eos ut putre membrum & resecandum fugiebant, cum iis rationem inire, aut rem ullam contrahere nefas erat, nemo eos salutatio-

A ne, nemo fratris appellatione, nemo aspectu, nemo alloquio, nemo convivio eos dignos judicabat, tanta severitate ut ne Deo quidem preces cum eis adhibere liceret. Canone Apostolorum 10. *Si quis cum Excommunicato, licet in domo, preces conjunxerit, iste Communione privetur*. Canone 33. Laodicensis Concilii: *non oportet cum hæreticis, vel schismaticis orare*. Canone 2. Antiochenæ Synodi primæ: *non autem* B *licet communicare Excommunicatis, neque cum his per domos ingredi, & cum eis orare, qui Ecclesiæ non participant in oratione, nec in alteram Ecclesiam recipi, qui ab alia excommunicantur*. Canone 73. Carthaginiensis quarti: *qui communicaverit, vel oraverit cum Excommunicato, sive Clericus, sive Laicus, excommunicetur*. Quod a conviviis excluderentur, si auctoritatem postulas, habes Canonem 30. Arelatensis secundi: Canonem 15. 16. 18. Toletani primi: Canonem 3. Concilii Venetici: C Canonem 8. Turonici primi: Canonem 3. 5. 15. Concilii Aurelianensis primi: Can. 13. Ilerdensis, Canonem 4. & 14. Avernensis, Canonem 6. & 11. *Si quis relictam fratris, sororem uxoris, privignam, consobrinamve relictam, id est patrui, vel avunculi carnalis contagii macula crediderit violandam, a Christiano cœtu atque convivio & Ecclesiæ Communione privabitur*. Quid? ne panem quidem cum eis sumere satis tutum videbatur: Canone 15. Epaonensis Concilii: D *Si superioris loci Clericus hæretici cujuscunque convivio interfuerit, anni spatio pacem Ecclesiæ non habebit. Quod si minores Clerici præsumserint, vapulabunt. A Judæorum conviviis etiam Laicos constitutio nostra prohibuit, & ne cum illo Clericus panem comedat, quisquis in Judæorum fuerit convivio inquinatus*. Canone 39. Antissiodorensis Concilii: *Si quis presbyter aut quilibet de Clero aut de populo Excommunicato absque voluntate ipsius qui eum excommunicavit*, E *sciens receperit, aut cum illo panem manducaverit, vel colloquium habere decreverit, simili sententiæ subjacebit*.

Colloquia præterea cum eis habere iidem ipsi Canones vetabant, quos modo ex Conciliis Toletano, Aurelianensi, & Antissiodorensi retulimus. In reliquis denique, quæ in quotidianæ vitæ usum cadunt, nihilo magis eos cum ceteris fidelibus communicasse, vel hoc argumento colligere licet, quod eis

in publicum aut in cujusquam conspectum venire, ne quidem, nisi lugendi causa, liceret; si decreto quod vulgo tertio Carthaginiensi adnectitur, fides habenda sit. Exposui fere quidquid de Excommunicatis traditur, sed paulo fusius, ut facilius in cognitionem Communionis, quave in re consisteret, deduceremur.

Ceterum ex ipsius etiam vocis notione, atque ex iis quæ de ea in Conciliis tradita sunt, possumus ostendere, qua in re potissimum jus illud Communionis positum esset, unde quilibet etiam intelligere poterit consuetudinem, & usum ejus vocis qui nunc est, a vera, legitima, & antiqua illius verbi acceptione deflexisse. Patres Concilii Nicæni canone undecimo, duodecimo, & decimo tertio quosdam pœnitentes omnium rerum, præterquam Eucharistiæ participes fecerunt: quam communionem Joannes Zonaras ita explicat: *Si cui vero in eo discrimine Communio quasi morienti concessa sit, seque is postea morti subtraxerit, cum fidelibus quidem orare, non tamen iterum communicare Sacramentis licebit*.

Quin etiam desines quærere quid sit Communio, si ad Ancyrani Concilii Patres rem deferas; nam eorum in lapsos judicium ad Eucharistiam referri nequit, quibus post aliquod tempus omnia cum ceteris fratribus volunt esse communia, præter Eucharistiam: cui enim cum fidelibus supplicationes facere, & orare liceret, is ad omnia quæ erant in societate Christiana, una excepta Eucharistia, jus habere censebatur: itaque probe definitur hæc Communio a Zonara, *Communionem* namque hoc loco, non sacri corporis & sanguinis perceptionem, sed solam cum fidelibus consociationem intelligit.

Sed cum omnia antiquorum scripta lustraveris, nullibi clarius quam in canone duodecimo Concilii Arelatensis secundi, hæc vox Communionis explicatur: *De his qui in pœnitentia positi vitam excesserunt, placuit nullum Communione vacuum debere dimitti; Sed pro eo quod honoravit pœnitentiam, oblatio ejus recipiatur*. Homo mortuus, cui propterea Eucharistia præberi non poterat, ad Communionem, & societatem ceterorum fidelium revocatur: neque obest, quod quis posset suspicari, solitos nonnun-

A quam fuisse mortuis Eucharistiam infundere, ut refertur in Canone 6. Concilii Carthaginiensis tertii. Nam ille ipse de quo agitur in Concilio Arelatensi muneribus & oblationibus, quas parentes ex ejus testamento præstare debebant, in communionem fidelium revocabatur; ut eodem canone habetur, *oblatio ejus recipiatur*.

Ni longum esset, & molestum, pluribus doceremus vim hujusce vocis, & significa-
B tionem multa alia præter Eucharistiam complecti, ut canone 7. Concilii Carthaginiensis primi *Communio passiva*, Item *alterius fugiens Communionem*, item canone Apostolorum 29. Concilio Romano tertio apud Innocentium ad Exuperium, Concilio Antiocheno canone 4. Concilio Agathensi canone 2. 3. & 32. Concilio Carthaginiensi canone 79. oblationibus in communitatem Ecclesiæ mortui pœnitentes recipiuntur, quemadmodum judicatum fuisse diximus in
C Concilio Arelatensi 2. Concilio Taurinensi canone 5. Concilio Toletano primo canone 17. Concilio Milevitano canone 22. 24. 25. Concilio Carthaginiensi 6. canone 10. Concilio Carthaginiensi 7. canone 5. Concilio Africano canone 101. Concilio Arausicano canone 3. Concilio Vasensi primo, & secundo, canone 2. & 8. Concilio Arelatensi tertio canone 3. Concilio Venetico canone 3. Concilio Tarraconensi canone 6. quibus omnibus locis Communio pro Eu-
D charistia nequaquam sumitur, verum pro jure quod quis *habere posset in communitatem fidelium, & corpore Christianorum*, quod jus & societatem tanta religione defendebant, (a) (teste Tertulliano *societates Ecclesiam defendere*) ut non solum Excommunicatum fugerent quia ab Ecclesia ita juberetur; sed etiam, quia revera existimarent colloquio aut alia cum Excommunicato familiaritate fidelem infectum iri, Scriptura id attestante, (b) *modicum fermentum*
E *totam massam corrumpit*, item, *quæ communicatio luci & tenebris*. Unde S. Cyprianus existimat eum cum Hæreticis communicare, qui eorum Baptismum probaret, & pari jure & potestate cum Orthodoxorum baptismo pollere assereret: atque istam Communicationem vel hoc ipso facto constituere, & designare ceteros fideles, conscios ac reos errorum omnium, ac peccatorum qui-

(a) *De spectaculis*.

(b) 1. Cor. 5. 2. Cor. 6.

Digitized by Google

quibus implicantur hæretici, *a quacumque hæresi venientem baptizari in Ecclesia vetuit, id est omnium hæreticorum baptismata justa esse, & legitima judicavit, & cum singulæ hæreses singula baptismata habeant, hic eum omnium baptismo communicans, universorum delicta in sinum suum concervata congessit*, Epistola contra Stephanum. Ita Concilio Carthaginiensi habito, tempore Divi Cypriani, Episcopus Victor ait eos qui hæreticorum baptismum probant, & cum eis hac in re communicant, Christianos fideles inficere, nec ab iisdem hæreticos purgari: *nec hæreticos purgat, & Christianos inquinat*, ita Episcopus Confessor eodem in Concilio asserit: *qui enim baptisma Ecclesiæ commune cum hæreticis facit, sponsam Christi adulterii prodit*. Hujus autem odii publici & execrationis, quo ab Excommunicato tantopere abhorrerent, causa non fuit alia, quam quod timerent, ne corpus Christi, Ecclesiam, fidelium societates, jus Communionis Christianæ peccatores consortio suo inficerent.

OBSERVATIO II.

De Communione Ecclesiastica.

COmmunio eo modo sumta pro ea parte & communione quæ cuique fidelium cum ceteris esset fidelibus, in corpore Christi in laicam & Ecclesiasticam ab antiquis dividebatur: quarum hæc clericorum, illa laicorum, jus in Christi corpore mystico & Ecclesia significabat. Et quemadmodum eadem in plebem, & ordinem, ut ait Tertullianus, dividitur, totaque ex his duobus instituitur, ita Communio Christiana, id est Corpus Christi, ex laicis & clericis, atque ex istis duabus Communionibus, laica scilicet & Ecclesiastica, constat. Nam cum Communio generatim sumta, nihil aliud sit quam ipsamet Ecclesia, ex iisdem eas partibus & membris componi necesse est. De laica paullo post erit dicendum: de Ecclesiastica hoc nunc habeo, quod tot genera & species hujusce Communionis censerentur, quot sunt ordinum gradus, & quot modis ab his gradibus excidere poterant clerici: qui enim in A Episcoporum adlectus esset, longe alia ratione hujusce communitatis erat particeps, quam qui sola Diaconatus aut Presbyteratus dignitate pollebat. Rursus cum nonnunquam evenire posset, ut gradus sui honore is non privaretur, cui tamen ob aliquod crimen, ejusdem gradus munia obire non liceret, exempli causa, sedis & confessus honor cuipiam Episcopo relinqui poterat, cui verbi divini administratio, B pœnitentiæ concessio, & ceteræ ejusmodi Episcopatus partes interdictæ, & prohibitæ essent; huic ergo, quamvis Episcopo, non eadem erat pars, nec æqua omnino in eadem Communione cum ceteris Episcopis, quod videlicet de ea nonnihil amisisset, & jus illud ei imminutum esset. Itaque ut paucis absolvam, nam longum esset nimis per singulas depositionum classes percurrere, tot erant hujusce Communionis species, totque in Conciliorum canonibus enume- C rantur, quot dispositionum genera, quæ cum essent pene infinita, hujusce etiam Communionis jus, & participatio variis modis concedi, & imminui poterat. Illud unum monendum est, cum quis omnimoda depositione, ut ajunt Canones, & perpetua puniretur, hoc est, cum quis tam a gradus honore quam functione removeretur, eum jus integrum Communionis Ecclesiasticæ amisisse, & inter laicos fuisse relegatum, cum quibus Communione laica D non minus quam ceteri laici fruebatur. Præterea notandum est quotiescumque in Canonibus a communione clerici secludantur, quamvis nihil aliud adjectum sit, quo genus Communionis significetur, id de Ecclesiastica Communione esse accipiendum: Quæ ab iisdem Ecclesiastica, nonnunquam etiam Sacerdotalis vocatur.

E OBSERVATIO III.

De Communione Peregrina.

HÆc vox Communio, (a) cum in usu sermonis quotidiani nihil extra Eucharistiam significet, mens nostra locutioni huic innutrita, in acceptione vocabuli usitatiore acquiescit, paulum admodum attendens tempus canonum, Patrum scripta, & significa-

(a) *Significavit auctor hoc loco in scholiis secundæ se editione planius & uberius esse dicturum de hac communione peregrina, cujus rei damnum ejus immatura morte fecimus.*

Digitized by Google

ficationem, (a) qua in veteri Ecclesia usurpatur: id nimirum causæ est cur passim Communio pro Eucharistia accipiatur. Inde quamplurimi doctrina præstantes viri, si vera conjicio, existimaverunt Communionem peregrinam, nil aliud esse quam Communionem Eucharistiæ sub altera specie, licet loci fere omnes in quibus de ea fit mentio, liquido refragentur, & longe aliam significationem insinuent. Sed quoniam communi calculo sententia hæc obtinet, dissolvenda nobis est, antequam nostram adducamus. Vix superant quatuor aut quinque loci qui de ea mentionem faciant, in plerisque omnibus pro *pœna inuritur clericis, qui maximorum facinorum criminibus obnoxii sunt, & ob delicta, quæ anathemate coerceri debeant, ut probra, contumacia, furtum, sacrilegium*. Inde perspicuum fiet verosimile non esse, rem tam sanctam, & sacram, Communionem nimirum sub altera specie, adhibitam fuisse pro pœna gravissimorum criminum, saltem illis sæculis, quibus levissima peccata Excommunicatione in multos annos luebantur. Accedat veteres Patres Eucharistiam tanti fecisse, & in ea dispensanda tantum curæ & sagacitatis adhibuisse, ut eam non raro quibus gratiæ beneficium impertiebant, etiam morte istante, aut laboriosissima & cruciabili pœnitentia purgatis denegarent. Ab hac ante omnia peccatorem removebant, hanc ægre & ultimo loco pœnitenti restituebant, ejusque concedendi facultatem solis Episcopis largiebantur. Quapropter qui credere poterit Eucharistiam in pœnam clericorum facinorosorum adhibitam fuisse? Præterea hoc illis probandum incumbit testimoniis minime levibus tempore Conciliorum, in quibus de peregrina Communione fit mentio, omnes qui in canone ecclesiastico recenserentur, Clericos, Diaconos, Subdiaconos, Lectores, Exorcistas, Ostiarios, Acolytos, ceteros denique, sub utraque specie communicavisse: alioqui peregrina Communio in pœnam usurpata non fuisset, cum eorum judicio nihil sit aliud, quam Eucharistiæ participatio sub altera specie. Quem enim hodie tam vacui capitis reperias, qui ab Acolyto sat graves pœnas exegisse crederet, si eum sub una tantum specie juberet communicare? Tertio quare laici etiam Communione peregrina non puniuntur, cum primis illis temporibus sub utraque specie communicarent. Quod si mihi respondeatur quinto sæculo tum demum Concilia Communionis peregrinæ mentionem fecisse; tandem edisserant, quamobrem clerici qui Diaconis suberant, & qui nunquam, nisi laicorum more communicabant, peregrina tamen Communione plecterentur?

Sed quoniam existimant peregrinam Communionem nihil aliud esse quam laicam Communionem: quærendum ex eis, cur temporum illorum Ecclesia, rem eandem verbis tam dissitis, & repugnantibus nuncupaverit?

Sed accedamus ad pensiculatam horum quatuor canonum examinationem. Quis non videat dictu esse ridiculum Agathensis Concilii Patres Eucharistiam concessisse, etiam sub altera specie, ei qui capitale crimen admisisset, & bona Ecclesiæ surripuisset? *Si quis Clericus furtum Ecclesiæ fecerit, peregrina ei Communio tribuatur*, Canone quinto: peccatum illud nempe, quod Sacrilegium vocatur, quodque a ceteris Conciliis indesinenti Excommunicatione vindicatur.

An censere debemus Patres Concilii Agathensis, qui tam acerbe in clericos violentos animadverterunt, qui clericos tribunali laicorum se submittentes tam severe proscripserunt, & eos qui bona Ecclesiæ, quorum usus ab Episcopo concessus erat distrahebant, fulmine censurarum afflaverunt, sacrilegis Eucharistiam concessisse, ut patet in Canonibus septimo, octavo, vigesimo secundo, & quadragesimo primo? In Concilii Agathensis canone secundo, quibuscumque tandem clericis contumacibus peregrina Communio indulgetur. Atque existimarem Agathensis Concilii tempore minorum subselliorum clericos, ut & laicos sub altera tantum specie communicavisse, quamvis non tam facile expediri possit, quo tempore utriusque speciei usus immutatus fuerit, & sola panis species populo exhibita: unde colligitur in illo canone

(a) *Significavit auctor hoc loco in scholiis hanc sententiam suam sibi displicere. Sed nihil reperimus amplius.*

Digitized by Google

none de Communione ſub una ſpecie non agi : *Et ſi qui prioris gradus ſuperbia elati Communionem fortaſſe contemſerint , aut Eccleſiam frequentare , vel officium ſuum implere neglexerint , peregrina eis Communio tribuatur , ita ut cum eos pœnitentia correxerit , reſcripti in matricula gradum ſuum dignitatemque recipiant*. Denique canon 16. Concilii Ilerdenſis Communionis peregrinæ meminit , ſed non alio ſenſu quam Concilium Agathenſe : nam clerico ſacrilego itidem Communionem indulget . Nec ergo Concilium Ilerdenſe Communionem peregrinam pro Euchariſtia ſub una ſpecie accepiſſe dicendum eſt . *Vix quoque peregrina ei Communio concedatur* . Non deerunt forſan qui adderent 2. canonem Concilii Agathenſis innuere videri , in peregrina Communione pœnitentiam adhiberi ſolitam , propter hæc verba , *ita ut cum pœnitentia eos correxerit* : quapropter ab omni ratione alienum eſſe peregrinam Communionem pro Euchariſtia accipere . Nam ante peractam pœnitentiam , Euchariſtia nunquam pœnitentibus indulgebatur . Sed ut arbitror , non ibi pœnitentia accipi debet pro pœna quæ pœnitentibus ab Eccleſia imponebatur ; cum canon nil aliud velit , niſi quod dum a ceteris ſegregatus fuerit clericus qui peccavit , ſi animum mœroribus dejiciat , & quæ admiſit triſti tractatione mutare ſit paratus , in priorem gradum reſtituatur : & ibi pœnitentia accipitur pro anxietate , & non pro afflictationibus carnis , quæ ab Eccleſia imponebantur . Nam quando Clerici ſolo gradu aut Communione Eccleſiaſtica privarentur , non privabantur Communione Euchariſtiæ niſi id expreſſum eſſet in eorum elogiis & judiciis . Adde pœnitentibus ſpem omnem redeundi in clerum proviſam fuiſſe , quapropter cum eodem canone dicat eos gradum recuperare poſſe , de Eccleſiæ pœnitentia ea vox *pœnitentia* non eſt intelligenda . Atque etiam inter cetera advertendum eſt , hæc verba , *Communionem contemſerunt* , quæ in eodem canone habentur , non intelligi de Euchariſtia , ſed Communione , quam clerici habebant ad invicem .

Supeteſt ut explicem meam de Communione peregrina ſententiam , quæ nihil aliud eſt , niſi me fallit opinio , quam communitas & conſociatio , quæ presbyteris , ſive A aliis clericis , qui ſine formatis , aut commendatitiis litteris peregrinabantur , indulgebatur in ſocietate clericorum , & Communione Eccleſiaſtica . Hac interdum puniebantur clerici qui peccaverant , licet peregrini non eſſent , & in certa diœceſi domicilium haberent . Atque ut luculentius perſpiciatur , qua in re poſita fuerit , meminiſſe oportet omnem antiquam diſciplinam , in nulla re alia conſtitiſſe mag[is] , B quam in communicatione cum corpore Eccleſiæ , omneſque pœnas eo directas fuiſſe , ut ab hac Communione peccatoribus interdiceretur , ut puta laicos Communione laica privare , & fideles a participatione cum ipſis abſtinere , clericos a Communione Eccleſiaſtica oppido ſummovere ; nec non & a laica , ſi peccatum præponderaret . Præterea animadvertendum eſt , veteres Patres non tantum cenſuiſſe peccatum in Deum eſſe ſi peccatoribus communica- C viſſent , aut orando , aut comedendo , aut combibendo ; ſed etiam ſe tanquam conſcios maxima contagione inquinari , & fraudes inexpiabiles concipere . Ea de cauſa litteræ formatæ ſubintroductæ ſunt : inde etiam veteres canones omnem curam , & cautionis omne genus adhibent , ut fideles a conſortio & ſocietate peccatorum ſecludantur . Quando igitur Epiſcopus , presbyter , clericus peregrinabantur , placuit , ut nullus Epiſcoporum navigaret , ſine formata Pri- D matis : item , ut clerici ſine formata , & conſcientia Epiſcopi , per alienas plebes non vagarentur . Tum demum , ut nullus peregrinus ſine formata Epiſcopi acciperetur , ſuper quibus litteris Epiſcopi ad quos facilis aditus patebat , ſcribebant peregrinis illac iter fuiſſe , viſiſque litteris , eorum a quibus profecti erant Communionem indulſiſſe : alioqui peregrinus ille non accipiebatur , neque ulli rei Eccleſiaſticæ aut civili cum clericis diœceſis , qua illi iter erat E communicabat , & quaſi excommunicatus habebatur . Verum enimvero quamvis frons , oculi , vultus perſæpe mentiantur , oratio vero ſæpiſſime , ſi tamen peregrino litteræ formatæ excidiſſent , ſi interceptæ , aut alio quovis caſu amiſſæ fuiſſent , aut Epiſcopus quacunque tandem de cauſa eas denegaviſſet ; vel ſi qua tandem ſuſpicio ſubeſſet , non omnino rejiciebatur , quia dubitatio oboriebatur , num vera eſſent quæ allegaret . Itaque non ea injuria afficiebatur , ut excom-

excommunicatis annumeraretur; sed neque ad Communionem Ecclesiæ admittebatur, ne aut ovis morbosa, & tabida quæ gregem inficeret, in caulam Domini nostri Jesu Christi intraret: sed seorsim sumtibus Ecclesiæ in loco semoto alebatur ubi orabat, & in eo statu erat ut laicus non esset, nec tamen Communioni Ecclesiæ participabat, neque ullis clerici muneribus defungebatur, id videre est in 32. canone Apostolorum. *Nemo peregrinorum Episcoporum, aut Presbyterorum, aut Diaconorum sine commendatitiis suscipitor litteris, & si eas obtulerit, attentius in disquisitionem vocantor. Et quidem si prædicatores pietatis fuerint, suscipiuntor, sin minus ubi necessaria eis suppeditaveritis, ad Communionem & ulteriorem ipsos consuetudinem non admittote, multa enim per subreptionem fiunt:* quo canone mea quidem sententia exponitur quid sit Communio peregrina, quæ ab initio non erat genus pœnæ & animadversionis, sed instituta fuerat ut clerici, de quorum statu, & conditione non constaret, non omnino rejicerentur. Postea vero hoc eodem genere communionis usa est Ecclesia, ut clericos non peregrinos in officio contineret; & ita factum est, ut hæc Communio genus quoddam pœnæ censeretur. Sunt qui existimant Ecclesiam hanc disciplinam & Communionem ex Romanorum legibus desumsisse: nam utebantur hac Communione peregrina & qui ad eam erant redacti, puta deportati, statim jus Civitatis amittebant, & jus testamenti faciendi, & erant sine Civitate ἀπόλιδες, Ulpian. in l. 1. §. 2. & 4. D. de legat. 3. amittebant etiam ea quæ erant Juris Civilis, & retinebant ea solum quæ essent Juris Gentium. Marcianus in l. sunt quidam 17. D. de Prev. ex Trajano apud Plinium epist. 59. libri 10. removebantur a sacris Juris Romani, de quibus cum ab amico & doctissimo Merillo admonerer, quædam animo insedit suspicio Ecclesiam huic instituto, & Communioni nomen & appellationem ab hac Romana consuetudine mutuatam esse: Est locus quidam insignis in vita Sancti Joannis Chrysostomi, qui huic observationi multum lucis affundere potest. *Si placet, inquiunt, Domine spiritualis Communionis nondum illis consortium trade, ne Papam contristes; ceterum in aliis omnia in eos officia humanitatis exerce; id enim tibi Episcope convenit, ita illos excepit Joannes, ad Communionem minime admittit.* Hac peregrinæ Communionis specie Ecclesia punivit non solum clericos peregrinos; sed eos etiam qui in Diœcesi habebant domicilium, quod degradationis, sive suspensionis a muneribus Ecclesiæ, & separationis a ceteris clericis genus est, tam in rebus civilibus quam Ecclesiasticis. Hinc patet, ut mea fert opinio, quid fuerit communio peregrina, & unde denominationem acceperit, qua qui puniebantur gradu excidere, & catalogo, quo recensebantur Clerici, expungi liquet ex can. 2. Concilii Agathensis: non quod clerici esse desinerent; nam inde canon docet, eos denuo Catalogo adscribi posse. Quod a ceteris clericis semigrarent, id est convictu mutuo, synodis aut aliis congressibus prohiberentur, & capita cum fidelibus conferre non possent, docet canon Ilerdensis secundum correctionem in eo quod dicit, *vel forsitan dolo aliquo suppressisse, reus sacrilegii prolixiori anathemate condemnetur, & vix quoque peregrina ei Communio animæ concedatur.* Quod subducerentur, non tantum a conversatione ceterorum clericorum, sed etiam jure Communionis Ecclesiæ privarentur, id est quod nullus Ecclesiasticorum eis communicaret, perspicitur ex eodem canone ultimo Ilerdensi, qui eos plectit anathemate, quod in eam partem valere debet, ut saltem a communione Ecclesiastica separari censeantur. Quod confirmatur supracitato loco, in vita beati Chrysostomi, ubi dicitur: *ita eos minime ad Communionem admisit.* Et Concilio Agathensi, nam catalogo expuncti, corporis clericorum partem non amplius constituebant; & consequenter nemo clericus eis tanquam clericis communicare poterat. Neque ideo in numerum laicorum recensebantur: nam ut superiores canones docuerunt, in pristinum gradum admitti, & prioribus muneribus defungi poterant. Atqui, ex antiqua disciplina, clericus dum gradu excidebat, & fiebat laicus, nullus ei amplius ad clerum patebat regressus: hæc nempe degradatio universalis erat & perpetua, ex clerico laicum fieri. Inde colligitur Communionem peregrinam, quiddam medium inter laicam, & Ecclesiasticam fuisse, aut potius quandam diminutionem ab Ecclesiastica, a qua nisi ad tempus summovebantur.

Quod

Digitized by Google

Quod munia consueta illis abrogarentur, ex iis quæ diximus patet satis; atque certum est, eos sumtibus Ecclesiæ sustentatos fuisse. Nam cum in ordinem laicorum redacti non essent, necessum erat eos tanquam clericos exhiberi. Adde quod apud Sanctum Chrysostomum reperimus, *ceterum in aliis omnia in eos humanitatis officia exerce*, aut juxta aliam versionem, *eos honorifice quidem excepit*, idque videtur innuere canon Concilii Rhegiensis, *aut peregrina Communione foveatur*.

Sed aliquid difficultatis subest, utrum nunquam hæc pœna perpetua fuerit. Nam aliquando ad tempus irrogatam fuisse ex quatuor canonibus duo sunt, quibus hoc probatur, primus Agathensis & ultimus Ilerdensis, *prolixiori anathemate*, & locus Divi Joannis Chrysostomi ad tempus fuisse evincit. Poterat etiam esse perpetua, ut si Episcopus schismaticus nullam vacuam parochiam reperiret, ævum in Communione peregrina exigebat, non quod ad hoc cogeretur: nam constitui Episcopus alterius loci poterat, aut Episcopatum ejerare, & chorepiscopatus, aut Presbyterii locum juxta Concilium Nicænum obtinere.

Quæri potest, num peregrina Communione damnati, sacra Eucharistia donarentur. Qui hoc negant dicerent, cum Missarum solemnia celebrare non possent Presbyteri, nec clerici suis muneribus defungi, consequenter Eucharistia abstentos fuisse. Nam quo tandem pacto eis distributa fuisset, cum ex ordine laico non essent, & ea de causa, laicis ad eam accipiendam immisceri non poterant, cum clericis multo minus, quia separati erant a consortio clericorum; adde quod nullus eis in Ecclesiam aditus patebat. Sed nec credendum est, in domos eorum deferri solitam, quia Patres modum longe efficacissimum perspiciendæ unionis quam arctissimæ, Eucharistiæ distributionem judicaverunt, ut videre est in historia Ecclesiastica. Cum ergo non communicarent, iis qui Communione peregrina plectebantur, nec deferre poterant, nec tradere Eucharistiam. Tertio Divus Chrysostomus, ut scripta ejus memorant, renuit communicare cum Isidoro & Dioscoro, id est, Eucharistiam indulgere. Erat enim in more positum, ut advenientibus Episcopis, vel Presbyteris, in Communionis signum Eucharistia A porrigeretur. Sed nec consentaneum rationi videretur, Eucharistiam sacrilegis tributam fuisse, sagrilegos enim Communione peregrina damnatos retro duobus canonibus evicimus. Ad extremum nihil clarius canone Ilerdensi statuente, prolixiori anathemate puniatur, vix peregrina Communione concessa. At qui anathemate feriebatur, Eucharistiæ participare non poterat: nam anathematis percussio, non solum Excommunicationem hoc loco, sed B etiam dirarum devotionem sonat. Quamvis in quodam Canone Romano aliter anathema accipiatur. Dubitandi ansa vel ex eo maxime oritur, quod de Episcopo schismatico Concilium Rhegiense insinuat: duo enim statuit quæ æqualia esse debent, aut non ita dissita: *Quod ergo in quibusdam schismaticis, magis quam hæreticis respiciendis, Nicænum Concilium a singulis per territoria sua hoc etiam præsens conventus in hoc statuit, ab omnibus servari debere,* C *id est ut cuicunque de fratribus tale aliquid caritatis concilia dictaverint, liceat ei unam parochiarum suarum Ecclesiam cedere, in qua aut chorepiscopi nomine, ut idem Canon loquitur, aut peregrina, ut aiunt, Communione foveatur*. Nam altero muneribus presbyterii fungi potest, nihilo secius Episcopatus quibusdam (nam Chorepiscopi supra Presbyteros munera digniora exequebantur) altero Eucharistiam sumere, aut ullis Episcopatus muneribus defungi non poterat, D quodque mirere magis Communione clericorum expungebatur, & ab iis cogebatur semigrare, unde colligerentur duæ Communionis peregrinæ species, severior altera, altera mitior. Et certe verisimile est Episcopum cui dignitas abrogata erat, quique Chorepiscopi munera obire poterat, quamvis omnis muneris exsors esset, tantisper donec in vacuam parochiam succederet, eum Eucharistiam sumere potuisse: nam cum Chorepiscopus esse posset, & non E esset excommunicatus, non video quamobrem Eucharistiæ privaretur; quibus persuadeor eam Communionem peregrinam sacris Eucharistiæ eos dumtaxat interdixisse, quibus ob scelera aliqua, puta furtum aut contumaciam in pœnam irrogaretur, cum vero tribueretur Episcopis, qui sponte Episcopatui renuntiarant, quosque vellet Ecclesia in aliquo honore esse, nihil aliud ea illatum nisi quod ab Episcopo cui locum ces-

serat

Digitized by Google

ferat separaretur, & sumtibus Ecclesiæ aleretur, Eucharistiæ tamen Communione non frustraretur. Lucubrationi huic antequam finem impono, dicam in quo conveniant Communio laica, & peregrina, & in quo discrepent, ut opposita comparatione, utriusque perfectior cognitio eliciatur. In hoc conveniunt quod Eucharistiam non significent sub altera specie; sed partem seu consociationem qua gaudebant clerici in corpore Ecclesiæ, antequam obnoxii fierent. In eo præterea conveniunt, quod irrogabantur pro pœna clericis, & nunquam laicis. In eo differunt quod Communio laica in ordinem laicorum omnino cogebat clericos, præcluso omni in clerum regressu. At e contrario Communio peregrina suspendebat munera ordinis; sed clericum non abdicabat. Nam quamvis a Communione excluderentur, nihilo secius sumtibus ecclesiæ alebantur, & denuo tandem in ordinem restituebantur.

OBSERVATIO IV.

De Communione Laica.

OMnis de Laica Communione quæstio, non plures quam duas, ut ego quidem arbitror, ab Interpretibus explicationes habet. Aut enim laica Communio dicta est de Eucharistia, quæ more laicorum, extra cancellos, & septa altaris accipiebatur; cujus opinionis sunt Baronius, Pamelius, & Durantus: aut quod laici sub altera tantum specie communicarent. Neutra mihi arridet; prima siquidem Concilio Sardicensi liquido evertitur. In eo enim Communio laica, etiam ei qui supremo vitæ die in lecto procul ab Ecclesia decumbit, procul a cancellis altaris, denegatur. Quapropter Communio laica ea esse non potest, quæ extra cancellos, & septa altaris accipiebatur, cum procul ab Ecclesia decumbenti porrigi possit. Insuper Felix Pontifex cap. 3. statuit eos quos Episcopos, vel Presbyteros, vel Diaconos fuisse constiterit, & ad secundam tinctionem venisse, usque ad exitus sui diem in pœnitentia, si resipiscunt, jacere, nec orationi non modo fidelium, sed nec cathecumenorum quidem omnimodis interesse, illis nihilominus Communionem laicam in morte redhibendam: poterat ergo accipi Communio laica extra Ecclesiæ cancellos. Ob quam causam verisimile fit, neque septa altaris Communionem laicam, neque locum, neque tempus distribuendæ laicis Eucharistiæ opportuna discriminasse.

Sed luculentius perspicietur veritas hujus refutationis, explicatione sententiæ nostræ, & refutatione opinionis Cardinalis Bellarmini, & aliorum qui existimant Communionem laicam nihil aliud esse, quam communionem Eucharistiæ sub specie panis, quæ inde dicitur laica, non quod laici sub altera tantum specie communicarent, sed quod in domos auferre solam speciem panis liceret. Sed eodem vitio laborat hæc explicatio, atque superior. Nam verosimile fit, Communionem laicam si ad Eucharistiam eam velis referre, inde dici, quod qui ea plectebantur, laicorum more communicare deberent. Atqui si detur, quod concedi omnino necesse est, quo tempore Concilia, & Patres de Communione laica mentionem fecerunt, laicos sub utraque specie communicavisse; sequitur non esse sub una specie Communionem. Deinde si ingenue fateri volumus, futilis & jejuna explicatio illa est, quæ inde laicam, quod laicos non aliam quam panis speciem auferre potuisse, dictam esse contendit. Cur enim denominationem haberet ex eo, quod unam tantum speciem attingere, potius quam quod sub utraque specie communicare poterant? Qua tandem de re ingenui homines disputant, nempe de ea quæ clarissimo Cyrilli Hierosolymitani testimonio convincitur. Docet enim laicos, Eucharistiam sub specie vini assumsisse, & tetigisse, catechesi quinta, *sanctificeris eo sanguine Christi quem assumis, & cum adhuc est humiditas in labris tuis manibus attingens, & oculos, & frontem, & reliqua sensuum organa consecra.* Cedo si quid Eucharistiæ reliquum in labris hæsisset, eo vultum demulceri qui præcepisset, nisi manibus licuisset attrectare? Sed quo tandem pacto probare poterunt laicis Eucharistiam sub specie panis domum portare licuisse, sub vini non licuisse. Nam si afferant nihil hac de re exstare, argumentum valde jejunum est; nec vero dici potest Communionem laicam esse, quæ sub una specie sumeretur. Nam si laicis Eucharistia sub utraque specie indulgebatur, qui Presbyteri, aut clerici ea plectebantur, sub utraque specie communicabant. Atqui tempore

Digitized by Google

re Conciliorum quibus de laica Communione fit mentio, quia etiam Divi Cypriani fidelibus sub utraque specie communicare licebat, vel supracitato Divi Cyrilli testimonio, & pluribus in Divo Cypriano tractatu de lapsis. Quapropter missis ambagibus, Communio laica non potest dici de Eucharistia, neque quod sub una specie communicaretur, neque quod extra cancellos, vel septa altaris, vel quovis alio loco in Ecclesia, aut quocunque demum Missæ tempore sumeretur.

Quibus perspecta erit Ecclesiæ veteris disciplina, agnoscent mecum laicam Communionem sine Eucharistiæ perceptione potuisse esse, & inde colligetur, neque in loco, neque in tempore, neque sub utraque specie positam fuisse. Quæ cum ita se habeant, maximi momenti esse poterunt qui in veteri Ecclesiæ politia non instrenue versati sunt, & quorum oculos spirans nativis coloribus imago nascentis religionis oberrat. Si quis Presbyter postquam gradu excidisset, & censuris perculsus diem functus fuisset, is post mortem citra ullam dubitationem, in Communionem fidelium restitui poterat, ut videre est in 12. can. 2. Concil. Arelatensis, etiamsi in cursu pœnitentiæ & ante absolutionem obiisset, neque temere quidquam in contrarium objiceretur. Præcepit enim Nicæna Synodus, & sigillatim subsequentia Concilia voluerunt, ut nemo vacuus Communione discedat; quamvis sine absolutione mortuus fuerit. Cum igitur Presbyter in perpetuum gradu pulsus, & in cursu pœnitentiæ mortuus, possit Communioni post mortem restitui, nemo dixerit Communionem illam de Eucharistia intelligi debere, magis quam de Communione Sacerdotali. Nam ad pristinum gradum aditus ei, qui in perpetuum esset Excommunicatus, omnino interclusus erat, ad salutem etiam animæ post mortem restitutio hujusmodi in honorem gradus erat supervacanea, & ob eam causam, Communio cui reddi poterat Presbyter post mortem, nihil aliud esse potest, quam Communio laica, id est societas cum laicis, ac si diceres hunc Presbyterum Communioni laicorum ita reddi, ut suffragiis fidelium possit adjuvari, non ut Presbyter, sed ut laicus.

Nec deest alia ratio qua probari possit Communionem laicam de Eucharistia non præcise intelligi, nimirum quia nihil inte-

A rerat inter peregrinam, & laicam Communionem, ut Bellarm. voluit, atqui 2. can. Concil. Agathensis pœnitens clericus in pœnitentiæ actu poterat gaudere peregrina, & consequenter laica, cum inter eas nullum sit discrimen; sed nemo inficias ierit in cursu pœnitentiæ, (ut ea tempora ferebant,) Eucharistiam omnino pœnitentibus fuisse denegatam: hinc igitur fit, ut laica, de Eucharistia non possit accipi, cum ad eam

B pœnitentes admitterentur, quibus Eucharistiam ne quidem intueri concessum esset: insuper capi de peregrina communione, eam Eucharistiam esse non posse demonstramus.

Si quis refutationem opinionis Bellarmini urgere vellet, posset addere clerico pœnitenti can. 50. Concilii Eliberini, post quinquennium acta pœnitentia Communionem laicam impositam esse, & inter laicos eum redactum esse: at verisimile ne est, ei qui

C pœnitentiam constituto tempore expleverat, quidquam pœnarum ac molestiæ superfuisse, atque eum a ceteris fidelibus non sine nota distinctum? Nam is de quo est mentio in illo canone, si laica Communio significaret Eucharistiam sub una specie sumendam ab aliis fidelibus, distinctus fuisset, cum omnes ea ætate sub utraque specie communicarent. At non facile id ex Patrum scriptis deducetur, nam qui veniæ beneficium consequebatur, dimidium Com-

D munionis adipisci quis crederet? Sed parum esset, hasce duas explicationes confutavisse, nisi melior proferatur, quæ utramque a vero aberrare commonstret. Sic itaque censeo, Communionem laicam de Eucharistia unico modo intelligi non debere, sed Communionem latissime, jus illud quo unusquisque in corpore fidelium censetur, & necessitudinem, quæ Christianis inter se intercedit, complecti. Atque ut duo erant Christianorum ordines, Ecclesiasticus, &

E laicus; ita duo erant Communionis genera, alterum Ecclesiasticum, alterum laicum; vel ut appositius dicamus, una erat tantum Communio generalis, unum corpus, una Ecclesia, cui nonnulli ut Ecclesiastici, ceteri ut laici communicabant. Communio igitur laica erat, esse in Ecclesia, & de Ecclesia tanquam laicum; ita ut qui Ecclesiasticus laicæ Communioni deputabatur, gradu suo perpetuo excideret, & ex clerico fieret laicus: quod si Eucharistiæ

ristiæ participaret, laicorum more, non more Ecclesiasticorum participaret. Sed omni ratione contendo potuisse fieri, ut quis laicorum more communicaret, nec tamen sumeret Eucharistiam. Nam communicare nihil aliud est, quam partem habere in consociatione fidelium, quæ etiam considerata extra Eucharistiam multas alias rationes complectebatur, quamvis nolim negare ejus conjunctionis, per quam in corpus unum fideles coalescunt, præcipue vim & modum in Eucharistia residere. Ut autem lector de harumce trium explicationum veritate clarius dijudicet, producendi sunt nobis canones, in quibus de laica Communione fit mentio, Nam ubi sub oculi ictu plerique omnes comparebunt, omnis erit facillima ratio expediendarum difficultatum.

(a) *Si quis Presbyter aut Diaconus relicta parochia in aliam concesserit, huic jubemus ne sit in ministerio publico Ecclesiæ, ut laicus tamen ibi locorum in Communionem admittitor*. (b) In Communionem ut laicus admitti, idem est, ac laice communicare. *Pœnitentiam antem agens ut laicus recipiatur*.

(c) *Nemo clericus intret in curiam; quod si introierit anathema suscipiat, nunquam rediens ad matrem Ecclesiam, Communione autem non privetur, propter tempus turbidum* (d) (de laica Communione canon hic accipiendus) *laicorum numero arcessentur ii, si pœniteant, more clericorum tondeantur. Si quis Diaconus se permiserit ordinari cum peccato, si ipse detegat post triennium redeat ad Communionem Ecclesiasticam*. (e) *Si alius post quinquennii pœnitentiam, ad laicam Communionem redeat, in monasterium detrudatur, ibique quandiu vixerit, laicam tantummodo Communionem accipiat*.

(f) *Qui vero tertiam acceperit, quod nec dicendum est abstentus biennio, postea inter laicos reconciliatus, per pœnitentiam communicet*.

(g) *Sic tamen admissus est Trophimus, ut laicus communicet, non sicut ad te malignantium litteræ protulerunt, quasi locum & sacerdotis usurpet*.

(h) *Et Episcopatum pro conscientiæ vulnere deponens, & satis gratulans sibi, si vel laico communicare contingeret*.

(i) *Eos quoque hac conditione suscipi, cum revertuntur, ut communicent laici, & satis habeant quod admittantur ad pacem, qui hostes pacis exstiterint: nec debere eos revertentes ea apud nos ordinationis, & honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverint*.

(k) *Ex quibus Episcopis, inquit, unus non longe post peccatum flebiliter lamentatus ad Ecclesiam reversus, populo universo pro eo rogante, tandem ut laicus in Communionem receptus est*.

(l) *Quisquis sane clericus, aut vidnam, aut certe secundam conjugem duxerit, omni Ecclesiasticæ dignitatis privilegio mox nudetur, laica tantum sibi communione concessa*.

(m) *Sed nostra lex Ecclesiæ est, venientibus ab hæreticis, qui tamen illic baptizati sunt per manus impositionem, laicam tantum tribuere Communionem, nec ex his aliquem in clericatu honorem vel exiguum subrogare*.

(n) *Ac sic evenit, ut indigni quique honores suscipiant Ecclesiasticos, & admittantur ad clerum, qui nec inter laicos quidem, dignum locum habere mererentur*.

(o) *Usque ad exitus sui diem in pœnitentia, si resipiscunt, jacere convenit: nec orationi, non modo fidelium; sed nec catechumenorum omnimodis interesse, quibus Communio laica in fine reddenda*.

(p) *Nec ad Ecclesiasticam militiam permittantur accedere, quibus satis esse debet, quod in Catholicorum numero sunt recepti: quoniam de suo ordine & Communione videbitur ferre judicium, quisquis hoc violaverit institutum*.

(q) *Qui peccatum ad mortem peccant, clerici quidem a gradu deponantur, a laica autem Communione non arceantur*.

(r) *Ut nullus clericorum a subdiacono, & supra quos uxores in proposito suo accipere inhibetur, propriæ, si forte jam habeat mi-*

(a) *Apost.* 14. c. (b) 62. c. (c) *Roman.* 16. (d) 21. *Costan.* 76. *Eliber.* (e) 10. *Agat.* (f) 4. *Tolet.* 1. (g) *Cypria.* (h) *Idem.* (i) *Cypria.* 30. (k) *Eusebius.* (l) *Siri.* 11.

(m) *Inn.* 4. *Can.* 22. *ep.* (n) *Idem. epist.* 6. (o) *Fœlix.* 3. c. 2. (p) *Fœlix* 5. (q) *Basilius.* c. 32. (r) *Aurel.* 3. c. 2.

misceatur uxori. Quod si fecerit laica Communione contentus, juxta priorum canonum statuta, ab officio deponatur.

Primo igitur loco statutum est, ut qui parochiam deseruerit, id est a parochia sua in aliam migraverit, deponatur: non tamen Communione laica privetur, id est consortio fidelium, & jure communicandi cum laicis fidelibus: non autem Eucharistia sub altera specie, aut extra cancellos sumenda. Nam sic Apostolorum canon est explicandus, per subsequentia Concilia, quæ hanc quæstionem definiverunt, quæ quidem semel statuunt, eos qui locum mutaverint, aut avaritia, aut ambitione ducti, deponendos esse. Neque adjiciunt, verumtamen tanquam laici ibi communicent, sicut adjectum videmus c. 15. Apostolorum, superfluum enim hoc fuisset. Nam qui clericum, ut ita dicam, exauctorat, in Communionem laicorum eum amandat, quia depositio nihil aliud est, quam ex clerico fieri velut laicum, & a gradu sacerdotali, in laicorum ordinem incidere; & canon 3. Concilii Antiocheni, quamvis tantam severitatem præ se ferat contra clericos, nihil tamen citra depositionem decernit. Arelat. 1. c. 22. Arelat. 2. c. 13. Marti. Bracat. c. 34. Damasus ad Paulinum. Carthag. 4. c. 27. Meldense, can. 30. Turon. 1. c. 14. Leo epist. 24. Synodus Romana sub Leone 4. Cabilonen. c. 41. Pelagius secundus epistola ad Benignum Archiepiscopum. Nicænum 1. can. 16. Tribur. c. 28. Aquisgr. c. 43. Carthag. 3. c. 38. Carthag. generale c. 49. Regio. c. 6. & plures Pontificum epistolæ, qui omnes canones, exceptis Nicæni, Sardicensis, & Arelatensis secundi, de sola depositione loquuntur. Quod argumento est, neque decretum Apostolorum aliud continere, & laicam Communionem, de qua illic est mentio, nihil aliud esse, quam inter laicos censeri. Quin etiam, Zonaras & Balsamo commentariis in eum can. 15. interpretantur Communionem laicam, non Eucharistiam sub altera specie, aut extra cancellos sumtam, *ipsi tamen*, inquit Zonaras, *indultum communicare tanquam laico*, & Balsamo, *eum tamen, ut laicum in alia civitate versari, canon non prohibet*. Neque contra hanc explicationem 15. canonis Apostolorum, adduci possunt canones 16. Nicæni, & 13. Arelatensis secundi, (quod

A in omnibus Nicæno avertitur) quæ Concilia Communione privant Presbyteros, qui a sua discedunt Ecclesia: quasi per Excommunicationem, quæ his duobus canonibus continetur, Communio sub una specie sit intelligenda, quæ est species Excommunicationis. Nam cum canones utuntur hoc verbo *Excommunicatur*, generaliter accipi debet, & de Excommunicatione generali, non speciali. Adde quod Zonaras,
B & Balsamo explicant Excommunicationem, cujus fit mentio can. 16. Conc. Nicæni, de separatione a consortio clericorum, & a muneribus sacerdotalibus, non de privatione Eucharistiæ, *Communionisque nomine ait, non sacrorum mysteriorum perceptionem, sed in sacris muneribus, ac ministeriis una obeundis, societatem hic a Patribus reor esse significatam*. Idem dicendum est de can. 13. Conc. Arelat. 2. Et quamvis hi canones intelligendi essent de sacrorum mysteriorum perceptione, quod non existimo,
C dicendum esset, hæc Concilia pœnam criminum intendere, ut produci videmus in Concilio Sardicensi: quo etiam a corpore fidelium semoventur, & a societate Christianorum, in supremo vitæ spiritu: ubi Communio laica pro societate fidelium, non pro Eucharistia intelligenda est, quoniam crimen illud nusquam severius plectitur, ut habetur in ipsomet Concilio quam antiquis canonibus. Atqui, ex antiquis canonibus, Excommunicati propter illud cri-
D men, non solum Ecclesiastica Communione privabantur, sed etiam inter pœnitentes adigebantur: quare cum hoc canone severius puniri dicantur, verisimile est, eos ad societatem fidelium laicorum, ne in supremo quidem vitæ die, admissos fuisse prohiberi.

Prior locus Sancti Cypriani qui Basilidis mentionem facit refragatur Baronii sententiæ; nam qui morbo suæ vitæ nescius lecto affixus, Eucharistiam extra septa altaris non sumit. Præterea ex his verbis dici non po-
E test, Communionem fuisse sub una specie, *si vel laico communicare contingeret*. Nam si ageretur de Communione sub una specie, necessum non erat his verbis uti, *laicorum more communicare*, cum sub utraque specie tum temporis laici communicarent. Deinde quod adjicit Basilidem ægrotum ingenue agnovisse se indignum Episcopatu, sibique satis abunde factum, si in societa-

tem

tem Christianorum, ut laicus admitteretur, evincit, perspicue Divum Cyprianum opponere communicare laicorum more, & ut laicum, sacerdotio, & Episcopatui: Communionemque laicam nihil aliud esse, quam jungi fidelibus, ut solet clericus, sed ut laicus: & quod apud eum sequitur, confirmat hoc tantum Basilidem efflagitavisse, ut tanquam laicus, juxta statutum, in eodem crimine admitteretur. *Decrevit hujusmodi homines ad pœnitentiam quidem agendam posse admitti, ab ordinatione autem cleri atque sacerdotali honore prohiberi.*

Secundus locus ex epistola ad Stephanum Pontificem est ejusdem argumenti, sensus, & explicationis cum priori. Itaque accipiendus est de Communione, sive consociatione cum corpore laicorum, & non de Eucharistia, & apprime notantur hæc verba; *satis habeant quod admittantur ad pacem, nec debere ordinationis arma retinere.* Deinde, *satis est talibus revertentibus veniam dari, non tamen debent promoveri*, eumdem enim sensum habent cum sequentibus, *hac conditione suscipi cum revertuntur, ut communicent laici*. D. item Cyprianus inculcat & interpretatur rem eandem diversis loquendi generibus, & consequenter si veniam dari significat, Eucharistiam sub altera specie communicare, ut laicus idem significat, at vice versa, si significant consociari, & restitui societati laicorum fidelium, & alia phrasis tantumdem significabit.

Tertius locus Divi Cypriani maxime omnium sententiæ nostræ adstipulatur. Nam Antonianus conquerebatur Episcopum Trophimum, qui sacrificaverat, & incensum idolis obtulerat, in Ecclesiam restitutum fuisse, Corneliumque ei communicasse, & ut Episcopum admisisse; hinc Antoniani querelæ contra Cornelium, cui Divus Cyprianus respondet, *vel Cornelius qua ratione Trophimo & thurificatis communicet: deinde, non secundum quod ad te malignantium litteræ pertulerunt, quasi locum & sacerdotis usurpet*. Cur autem Antonianus excandesceret; quod ut intellexerat, Cornelius Trophimo communicaverat tanquam Episcopo, non aliunde petenda ratio est quam ex eo, quod piaculi instar fuisset, si Episcopus criminis capitalis reus, ut puta idololatriæ, etiam peracta pœnitentia, in Episcopatu mansisset, persuasumque erat omnibus Deum aversari quascunque hostias, & preces laudis obtulisset pro populo, & communicationem quæ cum eo intercessisset, fideles omnes contaminavisse; hoc patet tum hac epistola, tum Basilidis, & alia quam Auctor scribit Pontifici Stephano. Divus ergo Cyprianus respondet Antoniano, & certum eum facit Trophimum, ut Episcopum admissum non fuisse; sed ea tantum conditione, ut tanquam laicus communicaret. *Sic tamen admissus est Trophimus, ut tanquam laicus communicet, non secundum quod ad te malignantium litteræ pertulerunt, quasi locum & sacerdotis usurpet*. His itaque verbis, *ut laicus communicet*, arguit Trophimum amplius non esse ut episcopum, sed ut laicum, & invicem opponit, *quasi locum sacerdotis usurpet*, unde patet Communionem laicam nihil aliud esse, quam ut quis ex sacerdote fiat laicus. Præterea pœnitentes & peccatores testituebantur Ecclesiæ non perceptione Eucharistiæ, sed restitutione juris consociationis, & communitatis, quo per peccatum exciderant. Nec fortasse quis male conjecerit, si existimet Trophimum, & ceteros qui Ecclesiæ Communioni restituti sunt nunquam Eucharistiam participasse. Idcirco quando legimus Episcoporum aliquem in ordinem laicorum redactum fuisse, illud ita intelligere debemus, ac si diceretur per veniam quam consecutus est, postliminio redditum fuisse, non sacris mysteriis, quæ nunquam in hoc priore actu intercurrebant.

Ad extremum Divus Cyprianus scribit multitudinem, quam Trophimus secum reduxit in Ecclesiam, pro eo satis fecisse, unde colligitur restitutioni ejus nihil pœnarum superfuisse, cum peccato satisfecisset; & non solum si alias interpretationes sequeremur, multa illi luenda fuissent, quin etiam severissime, & pessimis modis acceptus fuisset. Nam fuisset depositus, & ex parte excommunicatus. Deinde existimo tempore Divi Cypriani Communionem sub altera specie, non in gratiam, nedum in pœnam usurpatam fuisse.

Quartus canon Sancti Innocentii epistola ad Episcopos Macedoniæ, in eadem significatione accipi debet. Nam super eodem negotio decernit, & easdem pœnas sancit, quas Cornelius, Sanctus Cyprianus,

& Con-

Digitized by Google

& Concilium Eliberinum. (a) Valentini sententia de depositione Euphratæ habet nescio quid latentis ἐνεργείας: si insuper habitis duabus aliis nostra accipiatur: argumentum enim erit longe acutius, si dicatur Euphratam ex albo Episcoporum eradendum esse, cum ex Christianorum expungi debeat, quam si dicatur ex albo Episcoporum eradendum, eo quod non sit dignus qui Eucharistiam sub altera specie participet. *Valentinus Episcopus dixit, quia Euphrata Christum Deum negat, consentio eum Episcopum esse non posse, qui nec laicam debet Communionem accipere.* Præterea Episcoporum permulti in eodem Concilio id argumenti repetunt, & statuunt eum deponendum, quod Christianus non esset: unde colligendum Christianum esse, & laico more communicare idem esse. 32. canon Sancti Basilii ad Amphilochium, in quo Communionis laicæ fit mentio, desumitur ex 24. canone Apostolorum, nam idem argumentum est, eadem verba, eædem rationes, idem statutum, omnia congruunt. Itaque unus locus ex alio interpretationem accipit, ut concludi possit Communionem laicam de qua loquitur Basilius, nil aliud esse, quam corpori Ecclesiæ adhærescere, more laicorum, idque maxime cum Apostolorum canon insinuet, reddendos esse Ecclesiæ Presbyteros, qui ob scelera depositi fuerint, neque simul puniendos depositione, & Excommunicatione: & sane interpretatio Balsamonis ad 32. canonem Sancti Basilii præclare congruit; *Nam*, inquit, *eos Communione fidelium non privat, seu non segregat.*

Postremo Divus Basilius omnino Bellarmino refragatur. Nam Bellarminus Communionem laicam pro pœna accipit. At vero Divus Basilius asserit ideo concedi, ne qui depositus est puniatur, & ideo a Divo Basilio non pro coërcitione, sed pro misericordia usurpatur, quod apprime interpretationi nostræ convenit. Nam qui reddebatur Communioni laicorum, sola depositione plectebatur: si vero sub altera specie communicare juberetur, altero tanto gravius punitus fuisset; nam spectandum eum propinavissent inter laicos sub utraque specie communicantes, & quod ceteris laicis concedebatur, illi demum foret. Eodem sensu accipi debet canon 50. Concil. Agathensis; nam pro eodem argumento sancitus est, & iisdem nititur rationibus, utpote qui ex duobus præcedentibus Sancti Basilii & 24. Apostolorum sit desumtus.

Undecimum caput epistolæ Syricii ad Episcopum Tarraconensem; per alios canones Conciliorum, & per decreta Pon-
B tificum ejusdem temporis, aut quod proxime succedit, quæ ob eadem delicta similes pœnas expetunt. Quis enim tam iniquus rerum æstimator, qui tantillo tempore censuram divinam, & disciplinam mutasse sibi persuadere posset: ergo Communio laica quam indulget ei qui depositus fuerit, quod viduam duxisse aut secundam, illud ipsum est, quod scribit Innocentius ad Episcopum Rothomagensem, deponantur; & a numero Ecclesiasticorum exclu-
C dantur, ut habetur can. 2. Concilii Epaon. 43. Agathensis, 26. Aurelian. tertio 10. Aurelian. 4. 17. & 18. Apostolorum 4. t. Toletani & t. Valentini, & aliis Canonibus, tum epistolis Pontificum, qui statuentes pœnas in clericos viduas ducentes, nullum verbum faciunt de perceptione Eucharistiæ sub una specie, sed tantum de depositione, aut prohibitione tales admittendi in clerum, unde colligitur ceteros Canones qui iisdem de causis deponunt cle-
D ricos, & adjiciunt quod depositi laïco more communicabunt, nec aliud sibi velle quam depositos habendos esse pro laicis, & illis tanquam laicis communicandum, quæ clausula gratiam non pœnam redolet.

Canon 76. Elibertini explicari debet per alios Canones, qui sanciunt pœnas in eadem crimina, ut 10. Ancyr. qui deponit post promotionem maritum, nulla alia pœna adjecta, unde probari potest Eliber. Ancyrano consonare, & quod in eo addi-
E tur de Communione laica, in gratiam depositorum addi, non ut diversus modus a laicis percipiendi Eucharistiam præcipiatur.

Hic modus loquendi Pontificis Felicis, *reddenda ei Communio laica in fine*, satis evincit pœnam non esse, sed gratiam quæ Christiano deberetur. Nam non dicitur *red-*

-den-

(a) *In Conc. Agripp. an.* 346.

denda est illi pœna aliqua, sed reddendum est illi jus Communionis laicæ, quod peccatum ei eripuerat. Quod si ex circumstantia argumentum ducere velimus, nostra sententia aliis præponderabit. Primum constat in his locis quos permultos adduximus, laicum nullum Communione laica puniri, quod tamen canones prætermissuri non erant, si Bellarmini opinio probabilitate niteretur, quandoquidem temporibus illis laici sub utraque specie communicabant. Quid ergo caussæ est cur laici eadem peccantes, quæ clerici, non tamen eadem pœna plectantur? illis necessario hærendum in hoc salo, nihil autem est quod facilius expedire possim, nimirum laicos nunquam afflictos fuisse ea pœna, quia clerici non erant, & cum jus Communionis inter clericos non haberent, eo privari non poterant. Neque enim injungendum erat, ut laici manerent, qui non erant clerici. At clericus Communione laica plectebatur, quia laicus poterat fieri; hinc fit, ut nunquam in laicos, sed tantum in sacerdotes hoc pœnæ genere animadverteretur.

Secundo rationem non reddunt, cur hæc coërcitio communicandi laico more, nunquam inuratur ad tempus, sed in perpetuum, ita ut non reperiatur, *non communicet laice tres vel quatuor annos*, quod tamen in ceteris omnibus pœnis obtinet. In hoc autem singulare hoc est, quod qui damnabatur Communione laica, nunquam a tali Communione relaxabatur: hæc pœna erat inexorabilis, ob eam nimirum caussam, quod omnimode a corpore clericorum distraheretur. At qui deponitur secundum omnimodam depositionem, ut verbis canonum utar, nullo modo restitui in integrum poterat. Hoc enim habebat vetus Ecclesiæ disciplina, ut qui se ingenti scelere contaminasset, fraudem inexpiabilem in se concepisse censeretur, ita ut nunquam ad pristinum gradum posset redire. Si peccatum autem minimum fuisset, post exigui temporis spatium, depositus primum munus adipisci poterat: hinc patet cur Communio laica sit pœna indesinens, & perpetua, quod si alias explicationes amplecteremur, non pateret. Nam si vis pœnæ in Communione sub una specie fuisset, poterat in unum aut alterum annum prorogari: sed hac de re verbum nullum, aut in Communione extra septa altaris poterat certum tempus definiri.

Illud autem confirmandæ nostræ sententiæ palmarium est, plures fuisse depositionis gradus. Primo erat depositio sempiterna, deinde secundum quid, & ad tempus. In hac igitur clericus licet Missarum solemnia celebrare prohiberetur, aut ordinis sui munera obire, non tamen sede in Ecclesia assueta pellebatur, ut puta Episcopus munere episcopali prohiberi poterat, qui tamen officium Presbyteri impleret, & quæcumque Sacerdotes exequuntur præstaret: non dissimili modo Presbyter, Diaconus & ceteri poterant deponi, aut suspendi a divinis. At nec in antiquis canonibus, nec in Patrum scriptis reperias ullos Communione laica plexos, quam qui perpetuam depositionem meruissent: quod si Communio laica ut volunt, fuisset perceptio Eucharistiæ sub una specie, aut extra septa altaris, poterat infligi depositis ad tempus, aut muneribus suis abrogatis, maxime, cum celebrare non possent; & Eucharistiam de manibus aliorum presbyterorum accipere cogerentur; nec alia ratione potuisset etiam indulgeri, quibus honores, & sedis prærogativa ademta aut imminuta. Cogebantur enim extra cancellos altaris, ut & Presbyteri depositi Eucharistiam percipere. Nec tamen exemplum obvium est, nullæ enim damnationes nisi in perpetuo depositos, & alia ratio reddi non potest, nisi quod certa nulla pœna irrogari poterat in depositos ad tempus; nam licet suspensi, corpori tamen cleri & communioni Ecclesiasticæ participabant. Quamobrem in Ordinem laicorum redigi non poterant, & ex Clericis laici fieri, cum adhuc Ecclesiastici perseverarent. Id vero contra depositos in perpetuum statuebatur, nam deponi in perpetuum, & communicare laicorum more idem est. Nec prætermittendum nonnullos post annosam pœnitentiam damnari solitos communione laica, ut patet apud D. Cyprianum, & Concilia, quod omnium maxime cum nostra explicatione congruit, cum aliis longe secus. Docent enim Canones, eum qui pœnitentia publica, aut quapiam fraude ex qua infamia redundaret, notatus fuerat nunquam in corpus cleri, aut ad ordines admissum, ut & clericus qui pœnitentiam egerat, gradu in perpetuum excidebat. Hinc petenda ratio quare canones clerico, qui pœnitentiam egit, Communionem laicam

cam irrogent, quia nimirum cum in perpetuum esset depositus, & pœnitentiam egisset, necessario in ordinem laicorum redigendus erat, ut Communioni Christianorum tamquam laicus participaret, qui clericus esse desierat.

Ultima circumstantia est, quod hæc communio laica semper opponitur functionibus Ecclesiasticis, & tanquam pugnans cum gradu & ordine clericaturæ accipitur. Nam qui canones damnant Communione laica, semper etiam deponunt; unde cum Communio laica Ecclesiasticæ opponatur, non potest esse perceptio Eucharistiæ sub una specie. Quibus veterum locutiones perspectæ sunt, facile mecum sentient hæc verba *Communio*, & *Communicare*, frequenter in canonibus & Patribus usurpari pro jure societatis fidelium, quo quis sive laicus, sive clericus, gaudebat, ægre autem pro Eucharistia, nisi aliquid aliud addatur. Igitur persuasum esse debet, hæc verba *Communio laica*, & *communicare laice*, quæ habentur in canonibus, & Patribus, magis significare jus in corpore Jesu Christi cum ceteris fidelibus, qui sunt omnes ejusdem corporis membra, quam perceptionem Eucharistiæ.

Quæ cum ita se habeant, explicatio nostra non tantum ostendit quid si Communio laica, sed etiam benignam copiam sufficit rerum reconditiorum in veteri disciplina. Primo, in solos Ecclesiasticos, in laicos nunquam, hac Communione animadversum, Communionem laicam depositionem generalem, & secundum omnem modum præ se ferre. Depositum secundum quid nunquam hac Communione punitum. Depositum secundum omnem modum, potuisse quidem non communicare laice, & sic Communione laica privari, quia præter depositionem, poterat etiam in perpetuum excommunicari. Quod si depositus esset secundum omnem modum, eo instanti laice communicabat, si depositus, & excommunicatus ad tempus pœnitentia peracta communicabat laice, & nunquam post excommunicationem, licet ad tempus in communionem ecclesiasticam recipiebatur, exceptis hæresiarchis.

Posset addi cunctos canones qui dicunt simpliciter *deponatur*, omnimode necessario debere intelligi de Communione laica, id est, quamvis non adjiciant, deponatur, & communicet laice, necessario tamen admittendum est, depositum secundum omnem modum, & non excommunicatum, laice communicavisse. Nam cum esset solum depositus & non excommunicatus, continebatur etiamnum corpore fidelium, & participabat juri conjunctionis Christianæ, atqui non participabat tanquam clericus, restabat ergo participaret ut laicus. Lucem fortasse aliquam desideraret, quod quando dicitur, *in fine accipiat aut non accipiat Communionem laicam*, id longe commodius accipi posse de perceptione Eucharistiæ sub una specie, quam de jure consociationis Christianorum. Sed quibus perspecta erit Ecclesiæ antiquitas, non diffitebuntur, hoc jus Communionis in extremo vitæ spiritu restitui solitum fuisse, non tantum quod Eucharistia indulgeretur; sed etiam oblationes reciperentur, aut impositione manuum, restituto jure corporis Jesu Christi, non concessa tamen Eucharistia. Canones siquidem qui post Concilium Nicænum præcipiunt, ne Communione quis vacuus discedat, de ejusmodi jure intelligendi sunt. Quod si quis canon explicet restitutionem fieri huic societatis Christianæ juri per Eucharistiam, ab hac ratione pendet, quod Eucharistia sit modus longe efficacissimus restituendi pœnitentes, & excommunicatos huic juri, non quod omnis alia restitutionis via præclusa sit, ut patet 12. can. Concilii Arelatensis: hæc igitur verba *accipiat Communionem laicam in fine*, debent intelligi de hoc jure, & non de Eucharistia.

Ut ergo tandem me colligam, sic statuo Communionem laicam nihil aliud esse, quam jus communicandi cum ceteris fidelibus more laicorum, & ut laicum participem esse societatis Christianorum, non ut clericum. Ne diffiteor qui communicabat laice, accepisse Eucharistiam more laicorum, aut extra septa altaris, aut sub una specie, aut sub utraque, prout usus Ecclesiæ obtinebat. Cum enim Communio Eucharistiæ præcipua esset pars societatis Christianorum, oportuit eum qui esset inter laicos, eam sumsisse more laicorum, quando esset laicus. Quoniam vero Communio præter Eucharistiam multa alia complectebatur, assero eum, quia in societate Ecclesiæ communicabat ut laicus, multis etiam aliis rebus præterquam Eucharistiæ participasse.

OB-

OBSERVATIO V.

De Oblationibus.

NEminem pene præterit, *Oblationum* vocem, frequentius ab Antiquis, quam ullam aliam usurpatam, quique non existimet ejus significationem adeo notam & vulgarem, ut sit operam perdere, aliquo studio eam illustrare; attamen si eorum quempiam percuncteris, quo ritu quave ratione ejusmodi oblationes a Sacerdotibus reciperentur, benedicerentur, & offerrentur, aut qui demum de his, peractis sacris, fieret, quemve in usum cederent, nomen duntaxat intelligi, rem vero ipsam ignorari deprehendes. Quis enim unquam scripsit ex his oblationibus particulas quasdam inter Christianos dividi solitas ut speciem aliquam, & imaginem corporis Christi repræsentarent? quin potius si quid in Patrum locis, aut canonibus de ea re & consuetudine legatur, id omne ad Eucharistiam transferunt, voluntque *Oblationis* vocem pro Eucharistia illis in locis sumendam esse, ut in Divo Cypriano, libello de opere & eleemosyna. Quæ res nos impulit pauca de ejusce vocis significatione, & potestate, in hisce observationibus inserere; quibus multi Patrum loci & canones lucem aliquam sunt accepturi.

Itaque fideles primis illis temporibus, diebus dominicis & festivis raro ad altare sine donis & muneribus accedebant, si res eis tenuis adeo non esset & exigua, ut sine incommodo id præstare non valerent. Hæc dona Oblationes vocabantur, quæ a sacerdotibus in altari, paullo ante sacra, Deo offerebantur, certisque precibus benedicebantur, quorum postea pars aliqua fidelibus, cetera in sacerdotum, clericorum & pauperum alimentum erogabantur: nonnunquam etiam ex his oblationibus benedictis eulogiæ, cum essent per parochias mittendæ, sumebantur, ut ex D. Pii decreto, si ejus sit, dignoscitur. Interea ex his omnibus nihil magis probatione indigere videtur quam quod diximus, ex his Oblationibus particulas ac buccellas viritim in Ecclesia distributas fuisse, ut hac participatione significaretur, omnes fideles sub uno eodemque capite, & de eodem corpore esse, quemadmodum omnes de eodem pane sumerent & ederent, atque ut hoc mysterio aliquam unionis Christianæ sub Christo speciem ostenderent. Ad quod probandum hic Cypriani locus satis idoneus videtur locuples & dives: *Dominicum celebrare te credis, quæ Corbonam omnino non respicis, quæ in Dominicum sine sacrificio venis, quæ partem de sacrificio quod pauper obtulit, sumis.* Item ille D. Augustini sermone 213. de tempore: *Oblationes quæ in altario consecrentur offerre, erubescere debet homo idoneus, si de aliena oblatione communicet.* Qui loci perperam a quibusdam de Eucharistia explicantur, existimantque nonnulli ex his oblationibus partem quam ad Eucharistiam conficiendam sepositam fuisse, quod in his locis consecrari dicantur, & ex his fideles sumsisse: atque Cyprianum de pauperis sacrificio divitem ideo manducare dixisse, quod Eucharistia ex qua omnes reficerentur, ex pauperis pane & oblatione confecta esset. Sed hallucinantur egregie; nam quidquid offerebatur, pauperibus & clericis alendis designabatur, ut ex eodem Cypriano in eodem libello manifestum est: *Cumque universa quæ dantur pupillis & viduis conferantur.* Quapropter verisimile non est, panes sine fermento oblatos fuisse (quales deberent esse qui ad corporis Christi consecrationem apponebantur) quos scirent a pauperibus consumendos esse. Adhæc constat ex Epiphanio in suis sacris, eos usos fuisse parvo pane ad id facto, & rotundæ formæ, atque ei simillimo quo utimur, non autem eos ex quolibet pane, qui offerebatur, sacris operatos. Insuper certum est, per parochias, quemadmodum ex Pii primi epistola dignoscitur, certis diebus eulogias missas, quæ ex ipsis oblationibus sumebantur, & ex fermentato conficiebantur, ut scirent, qui in agris & oppidis degebant, se ab Episcopi matricisque ecclesiæ non esse communione separatos, ut ait Innocentius. Quod cum ita sit, necesse est fateamur, eadem die qua ipsæ eulogiæ mitterentur, ex iisdem omnes qui erant in matricibus ecclesiis, particulam aliquam degustasse, alioquin nulla inter eos, & qui in agris morarentur, interfuisset societas & Communio, nullumque unionis Symbolum. Unde perspicuum fit, non solum verba illa D. Augustini & Cypriani ad ejusmodi Oblationes, non autem ad Eucharistiam referenda esse, sed

etiam ex ejusmodi oblationibus, postquam a sacerdote consecratæ essent, particulas unicuique in unionis & communionis argumentum oblatas fuisse. Unde apparet falsissimum esse, quod quidam existimant, panem benedictum vicarium esse Eucharistiæ, & institutum ideo fuisse, ut qui nollent communicare, eo uterentur, ut imaginem aliquam & simulacrum Eucharistiæ celebrarent. Nam ab initio nascentis ecclesiæ semper panis benedictus fuit in usu: semper enim ex benedictis oblationibus panis dividebatur inter fideles, ut ex Cypriano & Augustino vidimus.

Præterea ex D. Innocentio epistola prima cap. 5. constat jus aliquod Communionis per ejusmodi oblationes, & eulogias, quæ ex oblationibus fidelium sumebantur, quæsitum fuisse; nam ait, *ut se a nostra Communione, maxime illa die, non judicent separatos*. Possem etiam ad eandem rem confirmandam quærere, qua ratione pœnitentes post mortem in ceterorum fidelium Communionem & societatem potuerint revocari & admitti (ut habetur in concilio Arelatensi 2.) per oblationes, quas eorum nomine parentes offerebant, ni ex ejusmodi oblationibus partem aliquam singuli ex sacris delibarent; nam privatis eleemosynis non poterant recuperare jus Communionis, quod amiserant sed solis Oblationibus factis in Ecclesia: cujus rei non aliam reperies rationem, nisi quod censerentur in Communionem restituti, si ceteri fideles eorum donis communicassent, & partem aliquam degnstassent. Denique cur ecclesia tanta diligentia tantoque studio pœnitentium munera respuissent, ni de ejusmodi muneribus mos fuisset particulas unicuique fidelium offerre, ut corporis Christi imaginem aliquam & Communionem exprimerent. Oblationes autem pœnitentium repudiatas fuisse patet ex can. 28. concilii Elibertini: *Episcopum placuit ab eo qui non communicat, munera accipere non debere*. Can. 13. concilii Ilerdensis. *Catholicus qui filios suos in hæresi baptizandos obtulerit, oblatio illius in Ecclesia nullatenus recipiatur*. Canonib. 93. 94. concilii Carthaginiensis 4. *Oblationes dissidentium fratrum, neque in sacrario, neque in gazophylacio recipiant*. Item, *eorum qui pauperes opprimunt, dona a sacerdotibus refutanda*. Hæc ipsa verba canonis primi concilii Valentini Hispaniæ: *Sacrosancta Evangelia ante munerum illationem in ordine lectionum post legantur, quatenus salutaria præcepta Domini nostri Jesu Christi, vel sermones sacerdotis, non solum fideles, sed etiam catechumeni ac pœnitentes audire licitum habeant.* Satis declarant pœnitentes recessisse ab ecclesia antequam munera fidelium altari apponerentur. In concilio Arelatensi 2. can. 12. dubitabatur an pœnitentis Oblatio esset recipienda, si antequam explesset pœnitentiam, fato oppressus esset. Sed merito eorum dona, qui non communicabant, rejiciebantur. Primum quia nomen illius, cujus munera recipiebantur, semper offerebatur cum ipsis muneribus, ut constat ex can. 2. epistolæ Innocentii: at vero minime consentaneum illis videbatur ejus munera accipi, qui dignus non habebatur, cujus nomen publicis precibus ennnciaretur. Deinde munera illa in ipsis sacris benedicebantur, solemnibusque verbis, nomine totius ecclesiæ; Deo offerebantur, ut ex eodem canone 2. Innocentii licet cognoscere. At hominis impuri, nocentis, & nondum plene in fidelium corpus restituti munera eis indigna videbantur, quæ in sacris Deo offerrentur, quæ in ipsis sacrificiis solemnibus benedicerentur, quæ ecclesia accepta haberet, & suo nomine Deo commendaret; ex quibus denique partem aliquam omnes sumerent, quæ omnia cum summa religione ab eis fierent, nullaque alia re ecclesia magis probare posset, se partem & societatem cum aliquo habere, quam omnibus his ritibus, idcirco pœnitentium & aliorum qui extra ecclesiam degebant, dona & munera aspernabantur.

Ex his omnibus liquet Oblationes illas, genus quoddam Communionis fuisse, quod tanto in honore & religione apud eos erat, ut nihil antiquius post Eucharistiam haberent, quam ejusmodi oblationes: nullusque Communionis modus ad summam & absolutissimam Communionem, quæ erat Eucharistia, magis accederet, & tam prope, ut mysterii, sacramenti, consecrationis, sacrificii nomine appellaretur. D. Innocentius epistola ad Decentium c. 5. vocat has oblationes Sacramenta, *quia non longe portanda sunt sacramenta*: quæ verba de Eucharistia accipi nequeunt, cum dicat se loqui de fermento.

OB-

OBSERVATIO VI.

De Communione sine Oblatione.

MEum judicium semper fuit ad sacrum Eucharistiæ Mysterium minime pertinere, quæ apud Patres, aut Conciliorum decretis de Communione sine Oblatione Eucharistiam aut Eucharistiæ sacrificium significari: quamvis cum doctissimis viris pugnandum sit, qui plerique omnes ad Eucharistiam referunt, quæ de ejusmodi Communione sine Oblatione statuuntur in canonibus. Illustrissimi C. Baronii ea est sententia anno Christi 314. numero 87. *Sed quid est quod frequentius dicitur communicare absque oblatione, vel cum oblatione, cum & perfectam gratiam plenamque communionem ejusmodi tum consequi dicerentur? Sed hæc omnia ex verbis 4. canonis ejusdem synodi facile assequi possumus, quibus ex prima nempe Dionysii versione dicitur: Placuit eos inter audientes, nempe catechumenos, uno anno constitui, tribus vero annis succumbere, nempe pœnitentiæ, (ut habet secunda versio) ex tribus vero annis biennio communicare in oratione, videlicet satis sufficere, cum fidelibus orare, nec a precibus ut audientes excludi; id enim erat communicare absque oblatione: tertio vero anno ad perfectionis gratiam pervenire, quod erat communicare cum oblatione, id enim (ut habet secunda versio) erat reconciliari Sacramentis, nempe participem fieri corporis & sanguinis Christi, quod perfectionis gratia dicebatur, sive plena Communio, dum scilicet nihil minus a ceteris Christianis haberet*; Zonaræ ad canonem quintum Concilii Ancyrani: *quos quidem exacto substrationis triennio in conventum absque oblatione admitti, hoc est in Ecclesia quidem cum fidelibus consistere, non tamen communicare jubet*: item, *Communionem namque hoc loco non sacri corporis & sanguinis perceptionem, sed solam cum fidelibus consociationem intelligit, ex quo illud addit sine oblatione, ut tertio anno, quod perfectum est accipiant, ut inquam exacto triennio communionis quoque participes fiant*. Idem ad canonem sextum: *biennio absque oblatione communicare, hoc est inter fideles absque ulla tamen sacrorum perceptione versari*. Idem ad canonem 8. *Sine oblatione tamen; hoc est sine boni perceptione fundere.* Balsamonis in 4. canonem ejusdem Synodi: *In Ecclesiasticam Communionem suscipiantur; sed non etiam divinis digni Sacramentis habebuntur, id enim est sine Oblatione suscipi.*

Sed hæ explicationes non convenient si cum canonibus comparentur; etenim quomodo ad Eucharistiam, aut ejusdem sacrificium pertinere poterit, quod habetur in
B vulgari; & Dionysii, ut volunt, versione ejusdem 5. canonis Concilii Ancyrani: *si compleverint pœnitentiam triennii temporis, sine Oblatione suscipiantur ad Communionem, id est ut ipsi non offerant*. Quis unquam laicos sacris operatos esse dixit, aut dignos eos existimavit qui sacris interdicerentur? neque est quod quispiam in clericos hisce canonibus animadversum esse suspicetur, cum nullus unquam post pœnitentiam inter sacerdotes receptus sit, aut
C in altari sacrificia attrectare visus sit.

Sed quid ad hunc Felicis canonem responderi potest? *De clericis autem, & monachis, aut puellis Dei, aut secularibus servari præcipimus hunc tenorem, quem Nicæna Synodus circa eos qui lapsi sunt, vel fuerint, servandum esse constituit: ut scilicet qui nulla necessitate, nullius rei timore aut periculo, se, ut rebaptizentur, hæreticis impie dediderunt, si tamen eos ex corde pœniteat, tribus annis inter audientes*
D *sint: septem autem annis subjaceant inter pœnitentes manibus sacerdotum: duobus autem annis oblationes modis omnibus non sinantur offerre; sed tantummodo secularibus in oratione socientur*. Nam de quarto pœnitentiæ gradu est mentio in illo canone, de quo etiam agitur in canonibus Concilii Ancyrani: quare cum in hoc canone habeatur hosce pœnitentes, qui quartum suæ pœnitentiæ gradum attigerant, posse quidem orationibus interesse, & communica-
E re cum ceteris in orationibus: oblationes vero & munera eis nequaquam offerre licere; atque cum nihil tam liquidum sit quam oblationem hoc loco pro donis & muneribus, quæ pœnitentes in pœnitentiæ suæ & satisfactionis commendationem elargiebantur, explicandam esse, quis non concedet in canonibus Concilii Ancyrani his verbis, *sed ex ipso triennio, per biennium tantummodo orationi communicare*: item, *sine oblatione recipiatur*. item, *tertio anno*

communicent sine oblatione. item, *& post duos alios annos communicare sine oblatione.* item, *an unumquemque autem cum oblatione recipere oporteat*. item *duobus autem annis, sine oblatione communicent*. item, *alio autem anno sine oblatione communicent*: Oblationis vocem eadem prorsus significatione esse accipiendam? quando de eadem oblatione, & de eodem gradu pœnitentiæ utrobique Patres loquantur. Quod vero in hoc ipso Felicis canone oblatio sumenda non sit pro oblatione & sacrificio Eucharistiæ, vel ex his manifestum fit quod puellæ & seculares in quarto gradu pœnitentiæ constituti, ejusmodi oblationes offerre prohibeantur.

Neque magis commode Eucharistiam hac voce significari dices, cum nullus unquam ad eam significandam, cum de sacrificio non est mentio, hoc loquendi more usus sit. Et quamvis recte Eucharistiæ sacrificium vocetur Oblatio, a nullo unquam eodem nomine Eucharistiam vocari reperies, cum laicis præbetur manducanda. Quapropter omnes hi canones qui de laicorum oblationibus aliquid statuunt, hi omnes de muneribus quæ a laicis in Ecclesia offerebantur intelligendi sunt.

Merito dubitari poterat in nostra explicatione, an ejus munera & oblationes essent recipiendæ, cui liceret preces suas cum ceteris fidelibus sociare, & ob hanc causam cantum est in hisce canonibus, ne solis precibus communicantes, oblationum etiam fierent participes. Sed quis unquam (si peterem illam disciplinam tibi proponas) dubitare potuit, aut existimare Eucharistia eum esse reficiendum, qui singulari beneficio ad precum Communionem revocatus esset?

In Concilio Ilerdensi, canone 9. Patres Eucharistiam ab ejusmodi oblatione (de qua est quæstio in canonibus Concilii Ancyrani) distingunt, huncque ritum, quem modo explicuimus, quamvis leviter perstringant, nihilominus satis declarant de muneribus & donis pœnitentium ejusmodi oblationes accipiendas esse, quod eam oblationem ante Eucharistiam ponant: *postea moderatione & clementia Episcopi fidelibus in Oblatione & Eucharistia communicent*: hæc duo enim *Eucharistia & oblatione*, particula illa, &, disjungi voluit correctior Hispaniæ editio.

Id unum in hac observatione mirum videri debet quod hi orantes & substentes omnibus orationibus, quibus oblationes fidelium ipsa Eucharistia & corporis Christi sacrificio consecrarentur, interessent, eaque omnia sacra & mysteria auribus & oculis quodammodo haurirent, iis tamen frui & participes esse prohiberentur. Atque non solum si bene conjicio, Eucharistiæ & oblationum communione & fruitione privabantur; sed ne quidem quantum in eis erat, & quantum ex animi sententia & destinatione efficere poterant, sinebant eos in partem beneficiorum, meritorum & gratiæ, quam ex sacrificiis Eucharistiæ promereri poterant, obrepere: quare neque eos osculo pacis, ut ceteros inter sacra salutatos reperies, quod iis solis ea darent, cum quibus, ut ait Tertullianus, de sua pace volebant transigere, id est, ut ipse explicat, de sua operatione volebant aliquid communicare.

Ceterum quæ causa eos impelleret, ut ejusmodi pœnitentes ab Oblationibus removerent, facile est expedire: cum enim aliquid offerre, & ex aliorum Oblationibus aliquid degustare genus quoddam esset Communionis, & ultima quasi dispositio, & proxima qua ad Eucharistiam perveniebatur, ea merito pœnitentibus quarti gradus denegabatur, qui pœnitentiam non expleverant, quique non satis purgati censebantur, ut tanta gratia donarentur.

OBSERVATIO VII.

Nomen offerre.

SI polite possem eloqui, & litteris mandare quæ de majorum ritibus & veteri disciplina inter legendum hausi, nihil profecto (adeo operam in eam exercitationem studiose darem) illustrare non possem. Verum ingenii tarditate aut elocutionis inopia ineptum ad hæc studia me gratiæ effecerunt; tentabo tamen quid in eo genere possum, atque in hac observatione conabor exponere, quid sit *Nomen offerre*; tum si minus obtineo eorum saltem corrigere errorem qui de diptycis putant explicandum, quod de hujusmodi nominum oblatione apud antiquos reperitur.

Inscribebantur quidem in diptycis Episcoporum, Martyrum, Confessorum, aliorum

rum

Digitized by Google

rum quoque tam vivorum, quam defunctorum nomina, qui pro Ecclesiæ salute sese ad mortem obtulerant, aut aliquo apud illos in honore erant, ut non solum hac mercede post mortem nobilitarentur; sed etiam ut ceteri, cum eorum nomina die anniversaria in diptycis inscripta, eaque in orationibus celebrari intelligerent, ad eandem gloriam incenderentur; ut ex Divo Cypriano intelligere licet lib. 3. epistola 6. *Denique & dies eorum quibus excedunt annotare, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus*. & lib. 4. Epist. 5. *sacrificia pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties passiones & dies anniversaria commemoratione celebramus.* Sed hanc nominum recitationem non commemini Oblationem nuncupari; & nescio an aliqua antiquorum auctoritate, ad hanc, quam volunt, obtinere, explicationem & sententiam stabiliendam, uti possent: multo minus cum de alicujus pœnitentis, lapsi, aut reconciliati est mentio, & nomen ejus offerri dicitur, de diptycis exponendum esse probabunt. Nam quis crederet id partem remunerationis cum Martyribus aut ejusmodi viris, qui in conservanda, & tutanda Ecclesia operam præstiterant, lapsos aut pœnitentes venisse, & iisdem honoribus cumulatos fuisse, quorum profecto talis erat status & conditio, ut veniam potius quam gloriam ambirent, & satis haberent si vel ex limine in Ecclesiam reducerentur? Præterea quantis, aut quam amplis opus fuisset diptycis & tabellis, si omnium quotquot peracta pœnitentia Ecclesiæ paci restituebantur, nomina inscribenda fuissent? Porro dicant quæso, cur potius pœnitentium nomina, quam ceterorum fidelium ex tabellis recitanda essent?

Neque etiam aliorum mihi probatur sententia, qui *Nomen alicujus offerre*, nihil aliud putant esse quam pro eo nullo ritu, nullove loci aut temporis discrimine orare, & Deo supplicare: nam ex Divo Cypriano nefas erat pœnitentis, & ex canone 29. Concilii Eliberitini, energumeni nomen offerre, pro quibus oratum fuisse legimus in canone 29. Concilii 4. Carthag. & can. 14. Concilii Arelatensis 2. in Tertulliano de pœnitentia, *omnibus fratribus legationes deprecationis suæ injungere*.

Nobis igitur elaborandum est, ut aliquanto clariorem lucidioremque horum sententiam reddamus. Cum igitur sacris operarentur, & pro alicujus salute Eucharistiam celebrarent, ejusque dona & oblationes offerrent: eum ipsum non ex diptycis, propria & peculiari quadam oratione post Eucharistiam & oblationes Deo commendabant: hoc est *Nomen offerre*, sive nisi molestum est rem uberius explicari, Nomen offerre est, cum alicujus mortui, aut viventis, in orationibus quibus sacrosanctum B sacrificium fieret, & sacra perficiebantur; aut quibus eleemosynarum oblationes, quas attulerant, offerebantur, nomen enunciaretur & commendaretur, nullusque unquam oblationes & munera sacerdoti in Ecclesia obtulit, quin Sacerdos ejusdem nomen cum ipsis muneribus propria, & privata quadam oratione Deo in ipsis Missæ sacris commendaret.

De Oblatione nominis ejus qui diem suum obierat, varia exstant apud antiquos monu- C menta. In Concilio Aphrorum can. 48. *saltem post mortem anathema illi dicatur, neque ejus nomen inter Dei sacerdotes ullo modo recitetur*. In Divo Cypriano epistola superius notata: *Ac si quis hoc fecisset, non offeretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione ejus celebraretur: neque enim ad altare Dei meretur nominari in sacerdotum prece qui ab altari Sacerdotes & ministros suos Levitas avocare voluit*.

Eadem prorsus ratione, eodemque ritu D pœnitentes, exantlatis pœnitentiæ laboribus, cum in societatem fidelium admittendi essent, & jus Communionis recuperaturi, nomen eorum in sacris offerebatur. Quod ut clarius, liquidiusque concipiatur, rem totam eodem quo perficiebatur, & ordine, & tempore lubet exponere. Nam nullus primis illis sæculis absolvebatur, nec perfectæ & integræ Communioni reddebatur, nisi hoc ritu, & formula. Primum paullo antequam orationes & mystica liturgia ce- E lebraretur, ab Episcopo & limine Ecclesiæ in medium adducebantur pœnitentes: de eorum deinde pœnitentia & conversione paucis disserebatur: venia postmodum eodem ab Episcopo accepta, id est majori reconciliatione, sacris Eucharistiæ intererant; quibus peractis ea quæ in gratiam reconciliationis, & veniæ impetratæ dona & munera attulerant, benedicebantur, Deoque offerebantur. Postremo certis destinatisque verbis pro ipsorum pœnitentium sa-

lute

lute supplicabatur, eorumque nomina inter ipsas orationes proferebantur: hoc est nomen poenitentis offerre; neque unquam poenitentes Eucharistia pascebantur, quin prius eorum oblationes, munera, & nomina in orationibus sacrificii, quae fiebant, antequam sacra Communio deferretur, oblata essent.

Hoc ritu, atque hac formula eos usos fuisse constat, ut poenitenti integrum jus Communionis, quod peccando amiserat, redderetur. Quamvis negare nollem variis aliis modis, multiplicique ratione, ut alias dicemus, in partem Communionis eos venisse, verbi gratia, ad precum Communionem sine nominis oblatione eos admissos fuisse. Sed nemo unquam antiquitus, perfectam, & ultimam Communionem adeptus est, quin iisdem sacris ejus nomen offerretur. Quin etiam eorum qui baptismi aquis abluerentur nomina Deo inter sacra offerebantur: unde intelligas neminem olim cum ceteris fidelibus, vel in baptismo, vel post poenitentiam societatem coiisse, quin hoc ritu nomen ejus celebraretur. Postremo non solum defunctorum poenitentium, aut baptizatorum nomina inter sacras orationes Deo offerebantur; sed eorum omnium qui dona & munera obtulerant in ipsis sacris, & de eorum nominum oblatione, Innocentii canon 2. est accipiendus: *De nominibus vero recitandis, antequam preces Sacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda sunt, sua oratione commendet, quam superfluum sit, ipsa per tuam prudentiam recognoscis, ut cujus hostiam necdum Deo offeras, ejus ante nomen insinues: quamvis illi incognitum sit nihil. Prius ergo oblationes sunt commendandae, ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia quae ante praemittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus.* Quo in canone multa quae ad hanc observationem pertinent, manifesta fiunt: primum eorum, quorum Ecclesia oblationes & munera recipiebat & offerebat, nomina etiam peculiari oratione oblata fuisse Deo, & commendata. Deinde quosdam ejusmodi nominum oblationes celebrasse, non solum ante Eucharistiam; sed etiam antequam eorumdem munera offerrentur, quem morem & consuetudinem corrigit Innocentius. Ceterum ejusmodi nomina usurpata, & oblata fuisse, inter Eucharistiae confectionem, & ejusdem Eucharistiae sacrificium & sumtionem, haec ipsa verba declarant, *ut inter sacra mysteria nominentur*. Et Concilium Emeritense canone 19. Antequam finem huic observationi imponamus, ejusdem ritus multa in calce hujusce observationis testimonia addenda sunt. Divus Cyprianus epistola 14. lib. 2. *ad communicationem admittuntur, & offertur nomen eorum, & nondum poenitentia facta, nondum exomologesi finita, nondum manu eis ab Episcopo aut Clero imposita, Eucharistia illis datur*. Item, *ante ipsum pene martyrum excessum communicent cum lapsis, & offerant, & Eucharistiam tradant*. Indignatur quod nomen eorum offeratur, nec injuria; quia iniquum erat eos, poenitentia nondum expleta, ceterorum fidelium fratres & socios haberi, & jus consequi Communionis: epistola 15. de eodem ritu accipiendum est quod ait: *ante manum ab Episcopo & Clero in poenitentiam impositam, offerre pro illis, & Eucharistiam dare:* item quod sequenti iterum epistola legitur: *jam cum lapsis communicare coepisse, offerre pro illis, & Eucharistiam dare, cum oporteat per haec ad ordinem pervenire*. In Concilio Elibertino c. 29. *Energumenum qui ab erratico spiritu exagitatur, hujus nomen neque ad altare cum Oblatione esse recitandum*. Quamobrem autem eorum & poenitentium nomina ad altare non viderentur recitanda, ea est causa quod nulla alia re, magis confiteri poterant se cum aliquo societatem & communitatem iniisse, nisi cum ejus nomen privata quadam oratione totius Ecclesiae nomine, & per sacerdotem ejus legatum commendabatur. At vero ejusmodi poenitentes, & energumeni nondum perfecta & ultima Communione fruebantur; idcirco eorum nomina non erant offerenda nomine totius Ecclesiae.

OBSERVATIO VIII.

De Communione per Eulogias.

Genus quoddam erat Communionis apud Antiquos quod Eulogiis celebrabatur, quodque ideo institutum esse suspicor, ut absentibus pars aliqua & societas esset cum Episcopo & ceteris fidelibus, qui in matrice Ecclesia (ut vocant) morarentur. Nam

Nam cum per vicos & pagos sparsi & diffusi ex eadem non possent sumere Communione, cuperentque semper unionis Christianæ, & Christi corporis speciem quam possent maximam retinere, solemnissimis diebus & festivis ex matrice per parochias benedictus mittebatur panis, ex cujus perceptione communitas quæ inter omnes fideles ejusdem Diœcesis intercedere debet, intelligebatur, & repræsentabatur. Tanta enim apud eos hujusce Communionis & societatis erat religio, uti si una Eucharistia, id est, ab uno Episcopo consecrata toti orbi sufficere, & ex ea universa Ecclesia communicare potuisset, non alia, neque alio sacerdote usi fuissent; quin etiam hac religione ducti nonnulli ipsa sacra, ipsamque Eucharistiam ex urbe per pagos mandabant, ut ex 14. Concilii Laodiceni canone licet colligere. Hanc hujus instituti causam fuisse, ipsa Innocentii verba declarant, *ut se a nostra Communione maxime illa die non judicent separatos*. Eulogiæ igitur mittebantur per Diœcesim, ut fideles qui ab eodem Episcopo regebantur, omnes scirent ejusdem Christi corpus unum se simul componere & referre.

Sed in hac re duo sunt consideranda: primum an antequam ea consuetudo per vicos Eulogias mittendi invaleret, ipsæ Eulogiæ celebrarentur, quod certissimum esse arbitror. Nam tametsi initio Ecclesiæ foras non mitterentur, tamen in unaquaque Ecclesia panis benedictus inter fideles dividebatur, id est ex oblationibus partes aliquæ in ipsis sacris fidelibus offerebantur, quæ oblationes per benedictionem Eulogiæ nuncupabantur. Aliud quod discutiendum est, an qui in matricibus festos dies agerent, ex ipsis Eulogiis, quæ per vicos mitterentur degustarent, hoc enim desiderari videbatur ad perfectam & intimam unionem exprimendam: quod ita factum fuisse existimo, quamvis ex Concilii Carthaginiensis tertii canone 5. possit objici fideles eo ipso die quo Eucharistia donarentur, a minoribus sacramentis & mysteriis abstinuisse: sed poterant panem illum post Eucharistiam sumere, aut domum deferre.

OBSERVATIO IX.

Cur mortuis Sacramenta Baptismi & Eucharistiæ præberentur.

Vix ullus error aut hæresis in Ecclesia serpere ac prodire cœpit, quin specioso quodam ac probabili rationum fundamento niteretur, atque adeo ab austera ac recepta Ecclesiastica disciplina ortum suum duceret. Quam cum justis gravibusque de causis, aut mutare aut temperare vellet Ecclesia, eam nihilominus hæretici mordicus ac tenaciter tueri vellent. Nam qui animo, & cogitatione veteris memoriæ hæreses, erroresque varios repetent, in meam facile sententiam descendent. Ita Montanistæ, sua prava imbuti opinione a primorum sæculorum severitate errorem hauserunt suum: quem illi retinere ac corroborare conabantur. Idem omnino dici potest de Novatianis, qui ab Ecclesia veniam dari non posse clamarent, non aliam ob causam nisi quod in causa lapsorum, ante tempus Cornelii his judiciis uteretur Ecclesia. Quod eo ab Orthodoxis fiebat non aliqua diminutione potestatis, quam Deus Ecclesiæ suæ præripuisset, sed ut Ecclesiasticæ disciplinæ vis ac robur non infringeretur; quæ indulgentia debilitari videbatur, imo ut metus quidam salutaris injiceretur persecutionum temporibus, ne tam facile fidem proderent: sed non solum hæreseon, verum & errorum quorumdam qui non in hæresim prolapsi sunt, defensio quædam ac origo depromta ex Ecclesiastica disciplina videtur. Inter quos errores, ille censendus est eorum qui scrupulo quodam implicabantur, quos nunquam adduxisses, ut ante, sed nec post sacrificium, diebus quibus jejunassent, suos fratres aut salutarent, aut oscularentur. Id autem ex eo ritu Ecclesiæ profectum, quod publicis ab Ecclesia decretis indictisque jejuniis, ab osculis & pacis oblatione abstinerent. Quemadmodum & error eorum fluxit, qui diebus stationum e templo egrediebantur, illasque sumta Eucharistia interrumpebant. Hi autem morem illum ac consuetudinem non repudiandam arbitrabantur, quod moris esset eo cultu ac veneratione Sacramentum illud prosequi; ut cum eo refecti recreatique essent, omnem a se tristitiam mœstitiamque depellerent:

nec

nec ullum acerbitatis, uti sunt stationes, aut afflictionis genus admitterent, negarentque post Eucharistiæ sumtionem, quam tanto in pretio haberent, licere corpori molestias ullas arcessere.

Hic autem modus percommodus, & maxime utilis esse potest, ut veteris disciplinæ exacta ratio & via teneatur, si omnium hæreseon atque errorum occasiones ac semina perfecte cognoscantur, multaque scitu ac cognitione digna sese objiciant investiganti, quæ alios fugient. Dæmon namque qui ut hominum improvidas mentes decipiat illudatque, veriratis semper imitator, ejus speciem quandam falso adumbrat, quo facilius errores suos dispergat: Ita qui veritatem acute acriterque dispexerit a quo illa fonte dimanarit, agnoscit. Sæpe enimvero Tertullianus, aliique patres consimili genere argumentorum utuntur ad res Ecclesiasticas confirmandas, paganorumque cæremonias, quo nostræ corroborentur, arcessunt: quod verissime sentiant imitatione quadam, dæmonem ad suæ religionis propagationem, ac observationem eas assumsisse promulgandas. Ita cum mecum ipse perpenderem, quamobrem mortuis Baptismus, & Eucharistia præberetur, & undenam error iste falso quodam prætextu invaluerit, ut Balsamonis & Zonaræ sententiam omittam, qui non aliam fuisse hujus rei originem atque fundamentum contendunt, quam quod aliqui perperam interpretantes verba illa, *ut quid baptizantur pro mortuis?* baptizandos mortuos crederent: Opinor non alio fulciri fundamento, neque specie veritatis quam Ecclesiæ præcepto, quod generatim observabatur, ut nullus unquam pœnitens, aut catechumenus e vita discederet, quin ante in fidelium Communionem advocaretur, aut corpori Christi Domini, unde distractus fuerat, restitueretur. Ceterum ad id, quod inculco toties remigrandum est, necesse, inquam; quo vetus illa Ecclesiæ disciplina penitus cognoscatur: confestim animo & cogitatione complecti & assequi temporum illorum, & antiquæ pietatis statum, aliter omnia ad aniles fabulas quæ dicuntur revocanda. Omnino vero existimandum est plurimos fuisse & pœnitentes, & catechumenos primis illis temporibus. Nemini enim ad Communionem accedere licebat qui non antea diuturniori pœnitentia satisfecisset: neque

A ad Baptismum se conferre, qui non longo
ante interjecto intervallo, rudimenta Chri-
stianæ fidei combibisset: propterea non
parva vis ac copia erat pœnitentium &
catechumenorum: neque raro contingebat
ut ex illa multitudine aliqui ante vitam
amitterent, quam fidelium gregi consocia-
rentur, aut sacro Baptismi fonte ablueren-
tur, aut absolutionem sortirentur. Quidam
ergo miseram, & acerbam illorum condi-
B tionem deplorantes, quod eos pietatis qui-
dam sensus angeret, simplicitate animi du-
cti, ut mandato Ecclesiæ obsequerentur,
Ne quis vacuus Communione discedat, Eu-
charistiam illis & dabant, & Baptismum
post sorum mortem conferebant, cum hoc
modo existimarent ad Communionem Ec-
clesiæ eos adoptari, & jus Communionis
illis reddi.

Volo igitur & concedo canones istos, qui
mortuos baptizari, aut illis Eucharistiam
ministrari vetant, ut puta sextum tertii
C Concilii Carthaginiensis XVIII. & XX.
Farraginis Græcanicæ: Conciliorum Car-
thaginiensium LXXXIV. Concilii in Trul-
lo: XII. Antissiodorensis, de pœnitenti-
bus qui sine absolutione morerentur: & de
catechumenis sine Baptismo verba facere.
Quod ad hoc ultimum attinet, in dubium
revocari non debet: neque enim iterari
poterat baptismus: illud autem probabile
est: quorsum enim homini mortuo Eucha-
D ristiam dedissent, qui eam dum viveret
sumsisset, aut qui inter fidelium gregem
reperiretur? Nam cum e corpore fidelium
censeretur, idem postea sr morte sine Eu-
charistiæ perceptione extingueretur, non
propterea fidelis esse desinebat: neque quem-
quam ejus misereri poterat, aut Euchari-
stiæ ei impertiendæ ulla causa & ratio sup-
petere. Quod vero ad eos spectat, qui dum
pœnitentia a se pœnas repeterent, nec ad-
huc absolutione gauderent, interim tamen
E morerentur; dolor ille & angor nescio quis
ex eorum morte nascebatur, qui hunc er-
rorem in lucem intulit invexitque. Qua-
propter nonnulli Eucharistiam & Baptis-
mum eis licet mortuis tribuebant, quod
opitulari posse se iis existimarent, atque hoc
modo illosque in fidelium numerum tran-
scribere. Ad hæc Canonibus ferme omni-
bus affirmatur errbrem illum ex simplicita-
te & opinione populari esse profectum.
Adde quod constat, ut nostra non insulsa
sen-

sententia videatur, maximâ ex parte Canones de Baptismo & Eucharistia conjunctè simul disputare: quod conjectura facit de pœnitentibus, quos sine absolutione mors eripuisset, loqui eosdem canones, idque ab antiqua illa simplicitate quo Communio Ecclesiæ illis redderetur, excogitatum tanquam quoddam subsidium, quo juvarentur. Nam quando patres de Catechumenis, unaque de Pœnitentibus loquuntur, eadem omnino sententia, eodemque sensu de utrisque loquuntur: ut cum Catechumenis quibus vocem morbus quidem repentinus occluserit, Baptismum dandum asserunt, hoc addunt, *similiter & de pœnitentibus agendum est*, id de pœnitentibus qui in morte absolutione caruerint, intelligi oportet. Quapropter cum Canones illi de Catechumenis qui sine baptismo e vita abierunt, agunt; arbitror etiam de pœnitentibus in iisdem Canonibus, qui expertes absolutionis interierint mentionem fieri, tristitiamque illam quæ ex eo contracta fuerat, quod sine Communione & societate fidelium decessissent, ortum illi errori occasionemque commodasse, ut post mortem Baptismus & Eucharistia præberetur: per quæ Sacramenta, quamvis hac lucis usura frui desiissent, opinabantur ad fidelium numerum cœtumque posse revocari, iidemque imperiti & rudes, quamquam minime mali, Eucharistiam potius quam absolutionem tribuendam credebant, quod in absolutione non tantum præsidii quantum in Eucharistia erat constitutum, ut pœnitens inter fideles reponeretur. Quare cum talis premeret necessitas, ad potentissimum remedium confugiebant. His adde absolutionem non nisi loquenti, & peccata sua confessione patefacienti, eaque detestanti dari solitam.

OBSERVATIO X.

Qua ratione mortuis ius Communionis redderetur.

Ecclesia non minus ægre molesteque ferebat nonnullos, cum e cœtu fidelium ejecti extorresque dicerentur emori, quam de quibus superiori capite egimus, proptereaque a se aliquid afferri opis & auxilii oportere meditabatur; sed non ab Ecclesia fuerunt excogitata quadam cum temeritate præsidia, qualia fuerunt ea quæ supra commemoravimus. Cum igitur pœnitentiæ

A tempore quis necdum absolutione percepta vivere desiisset, Ecclesia quidquid opis poterat, ejus protegendi caussa impendebat, & ad Communionem fidelium revocabat, non Eucharistiæ aut baptismi quodam beneficio, ut auctores hujus erroris præstabant, sed Oblationes, quæ eorum causa a cognatis aut affinibus proponebantur, admittendo comprobabat. Id autem aperte docent Canones XII. Arelaten. II. II. Va-
B sensis I. XVII. Antissiodoren. postremus. Epaonensis LXXIX. LIII. Carthagin. XII. II. Toletani XIIII. II. Aurelian. Adde id cognosci ex responsione Timothei Archiepiscopi Alexandrini, & aliis quam multis locis, ex quibus clare dispicias qui sine absolutione tempore pœnitentiæ obiissent, eos vere in societatem Christianorum receptos, beneficio oblationum quæ fiebant. Duo ergo ex hoc ritu & observatione educas oportet. Primum Oblationes
C fuisse instar modi, seu facultatis cujusdam qua jus Communionis comparabatur, quando illæ ab Ecclesia altari expositæ & repræsentatæ Deo a Sacerdotibus erant. Alterum post mortem jus Communionis a quo vivus quis exciderat, posse recuperari.

Quod ad primum attinet, Oblationibus jus Communionis acquiri, idque genus quoddam Communionis videri & dici, quia is cujus Oblationes excipiebantur, in seri numero Sanctorum censebatur: non-
D solum Canones supra a nobis citati testantur, sed etiam ea afferri causa potest, quod antiquitus impurorum hominum, & quos noxæ lethalis conscientia vexaret, Oblationes rejiciebantur: quod in observatione de *Communione sine Oblatione* demonstravimus. Nam quanta vis maxima Oblatione a pœnitente proposita, aut argenti vi ac copia, quam excommunicatus obtulisset Ecclesiæ, nihili pendebatur ex munerum magnitudo, cuius rei non alia
E ratio affertur, quam quod si Oblationes pœnitentis probatæ, Deoque exhibitæ fuissent, ad Communionem Ecclesiæ admissus censeretur; a quo, tanquam detestabili scelere, ita refugiebant, nulla ut unquam cibi aut potionis Communione cum aliquo pœnitente conjungi vellent: Quid ita? quod arbitrarentur, si quispiam cum ejusmodi hominibus, qui flagitiose viverent, conroderetur, eundem contagione quadam ejusdem criminis contaminari solere, & in

Digitized by Google

eandem quasi capitalem fraudem pertrahi. Neque vero aliter putandum ob aliam causam Marcioni fuisse pecuniam redditam, quam cum postliminio ad Ecclesiam rediret secum attulerat, ne quid in Ecclesia resideret quod ab Excommunicato esset profectum. Par eademque ratio esse potest cur pœnitentes quarti gradus, quique in partem precum & supplicationum veniebant, Oblationes aliquas offerre non possent quæ probarentur; quia necdum omni labe soluti omninoque digni judicabantur, quorum oblationes Deo gratæ acceptæque essent, ut hunc Communionis gradum assequerentur. Quin Canone IIII. Titulo de Pœnitentia, Nicolai Papæ constat, non licere per illum pœnitenti oblationes adhibere qui Eucharistiam sumsisset, quasi hoc facto beneficio longe maximo affectus putaretur. Unde liquet maximum Communionis jus fuisse Oblationes offerre, longeque majus, quam in Ecclesiam introire, rei divinæ interesse, & supplicationibus: quandoquidem illa Communio ad postremum locum reservaretur, & perfectissima post Eucharistiam haberetur. Nam qui quarto in gradu constituti essent, omnium aliarum Communionum participes, præterquam duarum ultimarum erant; hoc est Oblationum, & Sacrosanctæ Eucharistiæ.

His & aliis rationibus apparet *jus Communionis* obtineri Oblationibus; sed ab Ecclesia tamen receptis: propterea Patres indoluerant, si qui pœnitentiæ tempore morte interciperentur; decreveruntque ad Communionem fidelium esse reducendos, tametsi vita functi essent, Oblationum beneficio, nullo alio ad id beneficium conferendum proposito remedio, ceteris de quibus supra actum est, magna ex parte si non contemtis, at certe non probatis. Ea est sententia & ratio Canonis duodecimi secundi Arelatensis: *de his qui in pœnitentia positi vita excesseunt, placuit nullum Communione vacuum debere dimitti, sed pro eo quod honoravit pœnitentiam, Oblatio illius recipiatur*. Quibus verbis perspicuum est, ei qui estremum vitæ diem in pœnitentia terminasset, Oblationibus fuisse redditam Communionem. Idem omnino II. Canone Concilii Vasensis traditur per Oblationes Communionem eidem fuisse restitutam. Canon XII. Concilii II. Toletani, magnam huic rei lucem affert, post mortem

A ad Communionem licere reverti: ait enim hanc fuisse reliquam dubitationem, si decedentium pœnitentium sine absolutione oblationes assumerentur: *Quanquam diversitas præceptorum de hoc capitulo habeatur:* & vere cum alii antiqui Canones id constituerint, de eo fuisse aliquando dubitatum, argumentum est certissimum. Dubitationem autem fuisse non aliunde exortam certum est, quam quod utrum ad Communionem B fidelium reducendi essent ii, qui sine absolutione necdum plena atque integra satisfactione expleta decessissent, dubitaretur. Perlibenter autem quæsierim quamobrem eorum qui se præcipites dedissent, oblationes improbarentur: ut videre est Canone XVII. Concilii Autissiodorensis: an non ea fuit ratio quod oblationibus illorum receptis videbatur, quasi quidam gradus fieri ad Communionem fidelium obtinendam? Quod fieri nullo modo poterat, C quod in peccato mortui essent: ideoque Communio eorum fuisset quasi instar fermenti quod totam massam corrumpit: & meo judicio suggeri alia causa, ratioque non potest, cur tam diligentes essent in conquirendo genere mortis, quando de oblationibus faciendis agebatur: ut illa Timothei responsio probat, qui dicit, parentes, *ut assequantur, oblationem & rationem mentiuntur, & dicunt eum non fuisse apud se*, proptereaque conquisitione durissima perve- D stigandum genus mortis ejus, pro quo oblationes offerantur. Et certe hoc Ecclesiæ decretum, Communionem qui sine absolutione a nobis abiissent, restitui oportere æquissimum videri. Quod cum illi omnem curam & cogitationem eo contulissent ut satisfacerent, maximisque de peccatis dolor, angorque eos prope confecisset, omnibusque modis elaborassent uti in gratiam cum Ecclesia redirent, eos ipsa Ecclesia ut omni labe peccati perpurgatos censebat: E unde non est mirum si Ecclesia ad corpus fidelium, Christique corporis societatem eos adsciscendos esse duceret. Opinor etiam & plane asseverare ausim, neque testimonia posse reperiri, quæ in promptu mihi esse non possunt, catechumenorum oblationes receptas esse, eorum præsertim qui ante Baptismum ex hac vita migrassent in ipso catechumenatu. Nam cum ad id omnem suam mentem & studia contulissent ut baptizarentur, ipsique in numerum Christianorum

norum allegerentur, pari indulgentia & benevolentia, atque ipſi pœnitentes cumulandi videbantur.

OBSERVATIO XI.

Quid ſit Viaticum.

QUi hoc verbum *Viaticum* in omnibus canonibus Euchariſtiam interpretantur, non minus errant, labunturque, quam ii qui ubivis animadvertunt & legunt hanc vocem *Communionem*, pro Euchariſtia eam accipiunt. Nam Viaticum meo quidem judicio nonniſi generatim ſumi debet, cum id ſignificet Communioni fidelium reſtitui, appropinquante mortis obeundæ neceſſitate: & inter *Viaticum* & Communionem generali quodam ſumto nomine, ut corpori myſtico Chriſti Domini communicemus, nihil intereſt, niſi quod Viaticum ſit illa Communio, quæ Excommunicato redditur, quem brevi moriturum conjicimus. Quare tot ſunt gradus aut genera *Viatici*, quot & Communionis in corpore fidelium: aut ut clarius res tota explanetur, tot ſunt genera Viatici, quot & modi viæque perhibentur ad Eccleſiæ Communionem, & quoddam quaſi corpus reſtituendi eos qui à morte propius aberant, neque unquam in Eccleſia fuerant, aut qui ab ea peccato quodam ſuo abrupti ejectique fuiſſent. Atque hæc mea ſententia, non aliter explicanda vox hæc eſt, *Viaticum*, ut omnes canones, qui de Viatico diſſerunt, intelligantur, & quadam inter ſe ratione conſentiant. Nam qui paſſim verbum hoc, *Viaticum*, pro Euchariſtia exponunt; nunquam ita mentem judiciumque canonum ita diſpicient, ut non aliquo modo inter ſe pugnent obſcuraque ſit & minime aperta eorum argumentatio & ratio. Nolim tamen eis negare Euchariſtiam, cum datur pœnitenti ad mortem præcipitanti eſſe Viaticum, imo tutiſſimum, abſolutiſſimum, & potentiſſimum quod mortuis tali tempore præberi poſſit, tamen confiteantur neceſſe eſt, non omne *Viaticum* dici Euchariſtiam. Nam quemadmodum Eccleſiæ communio & jus multis aliis, præterquam Euchariſtiæ, modis comparari poteſt; ita & pœnitens ex hac vita demigrans, aliud quam Euchariſtiæ beneficio, eidem corpori reſtitui & inſeri: quamvis

A illud veriſſimum ſit, uti dixi, Euchariſtiam quemadmodum eſt perfectiſſima communio, & ultimus Chriſtiani finis, & perfectio, ita eſſe perfectiſſimum Viaticum quod ſuppeditari poſſit morituris.

Antequam autem ad ea teſtimonia veniam, quibus declarem omne Viaticum non dici Euchariſtiam, plurimaque eſſe genera *Viatici*: quin tot videri & eſſe gradus, quot ſint modi reſtituendi, aut revo-
B candi aliquem ad communionem Eccleſiæ: & priuſquam ad explicandos canones progrediar, qui in medio quaſi conſtituunt illos gradus, quique plane convincunt non paucos fuiſſe modos rationeſque exolvendi anathematis, & ſtabiliendæ ſocietatis fidelium; redigenda in memoriam eſt vetus illa diſciplina Eccleſiaſtica, & ante oculos conſtituendus ſtatus Eccleſiæ primorum temporum: aliter quidquid a nobis proferetur, mere commentum hominum, ne dicam de-
C liramentum monſtri ſimillimum putaretur. Eccleſia ergo majorum noſtrorum memoria, peccatum mortiferum excommunicatione, quaſi debito ſupplicio vindicabat; aut pœnitentia plurimorum annorum ut puta VIII. X. XII. XX. XXV. & XXX. quandoque ad mortem uſque producta: vixque, ac ne vix quidem, demonſtres pœnitentem fuiſſe abſolutum antequam pœnitentiæ tempus definitum tranſegiſſet; quæ cauſa eſſe poteſt cur quamplurimi eſſent,
D qui pœnitentiam peragerent. Qui ergo ſecum conſiderarit Viaticum nihil aliud dici, quam quod in morte ſumitur, & in alteram vitam proficiſcenti prodeſſe poteſt: non eam imbibit animo opinionem, ut Euchariſtiam ſolum Viaticum Chriſtianorum ſentiat. Nam cum magna eſſet pœnitentium copia, multique ante præfinitum pœnitentiæ tempus poſſent emori, quibus ſi ſola concederetur abſolutio (canone enim 13. Nicæn. & 5. Cartha. 2. Eu-
E chariſtia non poterat dari pœnitentibus morientibus, niſi ex auctoritate & præſcripto Epiſcopi) non alio Viatico dimittebantur. Eaque vere eis erat Viaticum, cum Euchariſtia non donarentur. Præterea Baptiſmus, Extrema-Unctio, Confirmatio, bona opera, Abſolutio, Euchariſtiaque ipſa, Viatici nomine comprehendi poſſunt, quando ea morientibus impertiuntur; namque ea omnia morientibus prodeſſe poſſunt, quidni Viatica cenſeri poſſunt? Sic Patres

Digitized by Google

non prohibent, imo imperant, ut sacro fonte intingantur in morte, quod Baptismus ad salutem omnino requiratur & valeat. Propterea *Viaticum* appellant Sanctus Basilius Homilia de Baptismo, Balsamo in Canonem XVIII. Concilii Carthaginiensis, & initio responsionum Timothei, Sanctus Cyprianus Eleemosynam vocat *Commeatum* eorum qui ex hac vita discedunt. Verum duo genera *Viatici* hac acceptione generali dicuntur: quorum unum Ecclesia ipsa tribueret, alterum quod quis in se arcesseret & applicaret, opera bona, & contritio. Eorum autem quæ Ecclesia largiretur, duo item genera: alia absolute necessaria ad salutem, ut absolutio pœnitenti, & baptismus catechumeno: alia non fuere mere necessaria ad promerendam Ecclesiæ communionem; sed illa, quo accessio gratiæ major fieret, isque qui moreretur ad perferendas æquo & forti animo tentationes munitior, instructiorque redderetur, tradebantur: ut Eucharistia, Extrema-Unctio, & Confirmatio.

Canones multo sæpius de iis quæ ad salutem æternam promerendam necessaria sunt, disputant, quam de aliis quæ minus opportuna videbantur, ut Canon XIII. Concilii Nicæni, prima illa sua parte aut divisione, quemadmodum in observatione a me instituta & perfecta videre licet. Canon etiam VI. Concilii Ancyrani, *hic Communio propter Viaticum suum non negabitur*, de reconciliatione illa sumi debet, quæ instar Viatici ad salutem satis esset, non autem pro Eucharistia: nam in illo canone agitur de iis qui ingressi sunt pœnitentiæ curriculum; quique in eo percurrendo morte ipsa intercepti e vita abeunt. In illis autem primis sæculis observatum est, satis præclare & liberaliter cum illis agi, si illis absolutio sine Eucharistia concederetur: & quotiescumque præscriptum est, ut communio pœnitenti detur, si dum in curriculo pœnitentiæ versatur, ad mortem ruere videatur, hæc communio eo pertinet, ut non de Eucharistia, sed de communione & societate quæ illi esse potest cum fidelium corpore, & Ecclesiæ communitate, accepta absolutione intelligatur: id enim ipsum ex ordine quodam & quasi gradatim fiebat, ut in explicatione Canonis XIII. Concilii Nicæni legitur. Canones item LXXVI. VII. VIII. IX. Concilii Carthag. IV. id edocent: aliquod enim discrimen ponunt inter Viaticum absolutionis, & Viaticum Eucharistiæ, nam LXXVII. præcise decretum est ut cuivis morienti Viaticum subministretur, quod tantum de reconciliatione quæ ante Eucharistiam præberi soleret, quæque ad salutem valeret, dici potest: nam præter rationem illam quæ a nobis generatim sumta est supra, Patres ejusdem Concilii nonne id satis indicant, & se præcedenti Canone de Eucharistia verbum ullum fecisse?
B quod cum de ea loqui vellent, sequenti canone non simpliciter dixerunt *Viaticum*, sed additamento quodam protulerunt, *Viaticum Eucharistiæ*, ut hoc pacto ostenderent se non de Eucharistia locutos esse, aut voluisse loqui canone LXXVII. Canone nono Concilii Gerundensis, Patres pœnitentiæ benedictionem vocant Viaticum. *Pœnitentiæ benedictionem, quam viaticum deputamus, per Communionem acceperit*, ubi Viaticum omnino accipi non
C posse pro Eucharistia patet: nam nemo unquam Eucharistiam pœnitentiæ benedictionem vocat. Neque vero illa verba quæ sequuntur objici possunt *per Communionem*, ac si Canon diceret, censeretque pœnitentes istos statim post pœnitentiæ benedictionem, quæ est absolutio, Eucharistiam sumsisse, atque ita semper Eucharistiam esse quam appellant Viaticum; nam accipere pœnitentiæ benedictionem vel communionem, nihil aliud est in illo canone, quam
D una eademque benedictione pœnitentiæ donum cum reconciliatione accipere: raro enim cum pœnitentia porrigebatur Eucharistia. Canon ille 39. Concilii Arausicensis 1. *Qui recedunt de corpore pœnitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione eos communicare, quod morientis sufficit consolationi, secundum definitiones Patrum, qui hujusmodi communionem congruenter viaticum nominaverunt*, omnem dubitandi causam præcidit: nam verbis il-
E lis absolutionem peccatorum, & simplicem reconciliationem, præter illam quoque, quæ cæremoniarum quarundam ritu perageretur, nominari Viaticum constat. In quo quidem canone nemo suspicari, aut conjicere possit, de Eucharistia verbum fieri: nam de communione una disputat, quæ sine reconciliatoria manus impositione daretur. Eucharistia nemini porrigebatur, quin pœnitens reconciliatoriam manus impositionem, & quidem majorem recepisset. Canon 34. 3. Carthaginiensis: *Ut ægrotantes si pro*

si pro se respondere non possunt, cum voluntatis eorum testimonium sui dixerunt, baptizentur. Similiter & de pœnitentibus agendum est, de duobus Viaticis, de Baptismo, & de absolutione est accipiendus: & qui solertius illum examinarit, non diffitebitur, plereque Baptismum dici Viaticum necessarium catechumenis, aut non baptizatis, ut absolutionem pœnitentibus; qua de causa Patres hujus Concilii utrumque conjungunt, idemque de utroque statuunt, quid fieri placeat, quod Viatici necessarii rationem utrumque induat & sustineat. Canon 12. 1. Concilii Matisconensis, eandem sententiam complectitur, verbumque illud *Communio*, quod morituris pœnitentibus dari oportere decernit, non ad Eucharistiam, sed ad absolutionem peccatorum transfert. Idem quoque Canon 3. Concilii Agathensis, & in epistola S. Innocentii ad Episcopum Tolosanum statuitur. Canones prætere omnes, qui de Viatico disserunt, nonnisi de absolutione, quæ Viaticum quoddam ad salutem necessarium est, & sine Eucharistia præberi soleret, explicandi sunt: quid quod ea peccata non modo relaxabantur, sed etiam pœnitentes ad fidelium communionem reducebantur: quemadmodum & 6. Ancyrani 77. 4. Carthaginiensis 9. Gerundensis 13. Nicæni 29. Epaunensis 24. Aurelianensis 3. Syricius epistola ad Tarraconensem Episcopum, 2. 12. Toletani? Quo autem demonstremus canones, qui statuunt Viaticum non esse negandum pœnitentibus morituris, aut alios item Canones, qui præfiniunt non esse eos communione spoliandos, de absolutione, non de Eucharistia intelligi oportere, ac proinde non omne Viaticum esse Eucharistiam, verbumque hoc *Communionem* non semper pro Eucharistia sumi debere; omnium hæc erit sententia & consensio canonum omnium, qui hac formula verborum utuntur: *in ultimo fine reconciliationis gratia tribuenda*: aut eos, *quibus pro communionis gratiam volumus subveniri*, eodem omnino sensu accipi & explicari, atque eos qui his verbis utuntur *in infirmitate viaticum accipiunt*. Adde quod canones promiscue scripti omnes idem designant, hoc est constituendum esse ut Viaticum ad salutem necessarium pœnitentes accipiant, qui nondum exacto pœnitentiæ tempore, ad mortem tamen ex improviso rapiuntur. Neminem autem esse puto, qui affirmet hos canones in quibus illa verba scripta animadvertis, *reconciliationis gratia subveniendum esse*, de Eucharistia esse explicandos; notum quippe apud patres olim reconciliationem fuisse ab Eucharistia distinctam, ipsamque reconciliationem aliud nihil esse, quam corpori fidelium restitui eos, a quo peccata illos distraxerant; pœnitentesque de ea, non vero de Eucharistia sollicitos fuisse.

B Ut autem modus quidam huic observationi constituatur, & ratio quædam distribuendi Viatici necessaria cognoscatur, perpendenda sunt varia multipliciaque genera mortis, quibus peccatores & pœnitentes poterant opprimi. Primum quando peccatores fato urgerentur, antequam eis pœnitentiæ agendæ facultas fieret, hi duo sibi dari postulabant, pœnitentiam scilicet, & absolutionem, quæ Viaticum censebatur: nulli enim absolutio unquam impertiebatur, C quin & una quoque pœnitentia tribueretur, quæ cum propter peccatorum satisfactionem concederetur, eaque semper pœnitentiam antecedere deberet; nunquam peccator antiquitus absolutione donabatur, quin prius pœnitentiæ satisfactione peccata diluisset: ideoque quamvis morte certissima interciperetur, brevissimumque temporis ei intervallum ad satisfactionem reliquum esset, tamen non illi pœnitentia denegabatur & remedium pœnitendi, D ut vocant, quo concesso absolvebatur. Secundum quando pœnitentes ut in primo, aut in secundo, aut tertio, aut ad extremum quarto gradu versabantur. Si primo anno aut duobus insequentibus moriebantur, non pœnitentia, cum in ea agenda occuparentur, sed sola absolutio, qua carebant, tanquam viaticum concedebatur. Ultimo si in quarto morbo conflictabantur, in eam propendeo sententiam, ut existimem, tametsi mihi exploratum non sit, datum Eucharistiæ Viaticum: E nam arbitror eos qui in quarto gradu pœnitentiæ essent, absolutionem peccatorum fuisse adeptos, aliudque nihil ab his quam Eucharistiæ Viaticum desiderari. Ad extremum ut omnes intelligant patres inter *Viaticum absolutionis & Viaticum Eucharistiæ*, discrimen aliquod constituisse, illud indubitatum esse oportet, quando decernunt, ut in morte Eucharistia præbeatur, nomen Viatici non simpliciter aut communio-

munionis usurpare, sed aliquo adjuncto seu epitheto id designare, ut canone 18. Concilii Toletani 4. apposuerunt Sacramentum. Quinto Ilerdensi nominant hoc Eucharistiæ Viaticum *sanctam Communionem*, alibi *absolutam reconciliationem*, *perfectissimam*, *absque Sacramentorum Viatico*. Unde videas quotiescumque iisdem verborum formulis non utuntur, & tamen statuunt dandum esse Viaticum, id non pro Eucharistia, sed pro absolutione accipiendum.

Ad hæc quasi duo veluti capita revocatur hæc omnis observatio, omne Viaticum non esse Eucharistiam, totidemque genera esse Viatici, quot modi reperiuntur, quibus quispiam ad Ecclesiæ communionem adsciscatur, aut ejus communis pars aliqua ei cumulatior addatur: ita absolutio, reconciliatio Sacramentis, Eucharistia, Extrema-unctio, Baptismus, & Confirmatio, in morte omnia illa collata, Viatici appellationem continent; cum Patres ita appellarint: quare loci illi non indiligenter perscrutandi, in quibus vox illa reperiatur, & quo de genere agatur, ne quid in eorum explicatione peccemus.

OBSERVATIO XII.

Lætitia ob susceptam Eucharistiam.

MUltis argumentis, luculentisque testimoniis exponere possem in hac observatione, quanto olim gaudio ex Eucharistiæ sumtione afficerentur Christiani, quantaque ex ejus participatione, in eorum oculis, vultu & ore hilaritatis & gestientis animi signa & indicia notarentur. Sed cum in sequentibus observationibus pleraque quæ ad eundem ritum pertinent adducantur, ne eadem repetere videamur, præcipua tantum capita hoc loco perstringenda duxi, & quantum necessitas ipsa ferret; ut probationis series aliqua intexeretur & quasi gradus struerentur, quibus fides facilius iis, quæ deinceps dicturi sumus, adhiberetur. Itaque apud Antiquos tam insignia erant gaudia, quibus ex Eucharistia percepta complebantur, ut reperti sint, qui ea sumta, mox ad martyrium quasi impotentes lætitiæ, ultro se se offerrent. Omnibus olim nefas visum, jejuniis, aut aliqua alia anxietate, quam ex ea conceperant, hilaritatem confundere. Et quid-

A quid tantillum hanc interturbare posset, penitus illis diebus removebatur. Eadem religione, atque ob eandem causam, cum ea reficiendi essent, non genibus nixi, non humi jacentes, sed erecti, & in cælum intuentes preces concipiebant. Antequam autem aris admoverentur, ut hoc tam divinum & immortale munus haurirent, visses mutuos inter se complexus, quo tanta sibi invicem gaudiorum oblectamenta

B osculo impertirent: cum ut communi hominum vita, & consuetudine contingat, mortales ipsos, mutuo se se complexu, & osculis gaudia, voluptatesque suas, quas tacitis animis concipiunt, occurrentibus amicis communicare. Sacri & festivi dies, non alia re ab aliis distinguebantur, quam his clarissimis & gaudii & lætitiæ, quibus Christiani delibuti gestiebant, argumentis. Hi dies, quibus Eucharistiam sumsissent, vocabantur ab antiquis dies lætitiæ, dies re-

C missionis, dies festivi; quorum omnium ratio & causa in sequentibus fusius exponetur.

OBSERVATIO XIII.

De celebritate & jejuniis Sabbatorum.

QUod ad Sabbata attinet, Græci & Orientales eandem pene rationem secuti sunt. Nam ut ex antiquiori-

D bus constat, festa celebritate colebantur, jejuniumque interdicebatur. Latinorum autem varius in ea re usus fuit. Ea enim alias perinde ac Græci celebrarunt, sed sensim inductus est ille mos ut jejunaretur, tristitiæ dies haberentur. Porro apud Orientales & Græcos celebrata fuisse, festaque habita Sabbata, vel ex can. 5. Laodic. efficitur, ubi cavetur, ne aliis quadragesimæ diebus quam Dominicis & Sabbatis natalitia Martyrum celebrentur. Ex

E quo facile est animadvertere, eos dies solemnes ipsis festosque fuisse quandoquidem publicæ Christianorum lætitiæ, solemnioribusque festis, perinde ac Dominici consecrati erant, & ab aliis diebus distincti. Confirmatur istud præterea ex cap. 33. lib. 8. Constitutionum, quæ vulgo Divo Clementi attribuuntur, ubi expresse Christiani jubentur diebus Sabbati, atque Dominicis feriari a labore. *Ut servi quinque dierum opus faciant, Sabbato autem & Domi-*

nica

niea die vacent in Eccleſia. 13. item reſponſione Timothei Alexandrini Patriarchæ, quæ maritis uxorum uſum Sabbatis & Dominicis diebus interdicit, quo majori cum pietate & reverentia communicare poſſint. Denique nullum luculentius feſti diei argumentum eſſe poteſt quam ſi communicabatur. Ex his Gregorii Niſſeni verbis, *quibus oculis vides diem Dominicum qui deſpicatus es Sabbatum:* his item Anaſtaſii Nicæni, *Sabbatum & dies Dominicus ſunt dies ſancti & feſti*, denique innumeris aliis quos apud Annaliſtam videre eſt anno Chriſti 57. n. 205. 6. & 7. id etiam ex plurium Sanctorum vitis apud Palladium & alios efficitur, qui diebus Sabbati perinde ac Dominicis ad ſacram ſynaxim accedebant. Huc accedit Orientalium cautio ne diebus illis jejunaretur, quod in feſtos tantum ac celebres cadere poteſt. Sed objici contra poſſunt verba canon. 29. Laod. *Quod non oportet Chriſtianos judaizare, & in Sabbato otiari.* Quæ ſtatuta ante a nobis de Sabbatorum celebritate evertere funditus videtur, ſed duo reſponderi poſſunt. Primum eſt canonem in eos eſſe factum, qui non tantum celebrare Sabbata contenti erant, ſed ea more Judæorum obſervabant, hoc eſt, ſacrificabant, & ea qua Judæi religione ab omni opere vacabant. Itaque non prohibet canon eo more celebrari Sabbata, quo dies Dominicos Chriſtiani obſervabant, ipſumque inſertum canoni verbum *Judaizare* ſatis probat, eos tantum peti ac notari, qui Judæos imitarentur. Alterum eſt feſtorum obſervationem apud Chriſtianos in eo ſitam non fuiſſe, ut ab omni prorſus labore abſtinerent; quod ex eodem canone ſatis patet, ubi non ſimpliciter jubentur Chriſtiani feriari ab omni opere diebus Dominicis, ſed quantum commode fieri poteſt, idque adeo multo manifeſtiſſimum eſt ex quinquaginta illis diebus, qui a Paſchate ad Pentecoſten maxime ſolemnes erant, quamquam nemo illos feriatos unquam dicat. Sed objici præterea poteſt Epiphanius, cui cum exacte catalogum texuerit eorum dierum, quibus Chriſtiani communicabant, ſolemneſque habebant, nunquam tamen Sabbati meminit: quod utique homo Græcus nunquam prætermiſiſſet, ſi ſolemne & feſtum in Græcia fuiſſet. Sed reſponderi poteſt Cypros Alexandrinorum

A vicinorum apud quos neque in Sabbatis auctoribus Socrate & Sozomeno, communiones fiebant, neque ut ſolemnia, feſtaque habebantur, æmulos fuiſſe. Verum nutare poteſt iſta reſponſio; nam ut verum ſit horum hiſtoricorum temporum tempore celebrata Alexandriæ non fuiſſe Sabbata, non continuo efficitur, eundem morem Epiphanii temporibus, qui Socrate & Sozomeno octoginta aut circiter annis antiquior fuit, obſervatum; præſertim cum conſtet B primis ſæculis cum Alexandriæ, tum apud Orientales Sabbata feſta fuiſſe, in iiſque jejunia interdicta. Commodius igitur veriuſque reſpondebimus, ſi dicamus commemorari tantum ab Epiphanio generales conſuetudines, & Apoſtolorum traditionibus conſtitutionibuſque obſervatas, cum ſemetipſum his verbis interpretetur; *ordinata ſunt ab Apoſtolo*, item, *& tradiderunt Apoſtoli*. Itaque cum hanc conſuetudinem ſciret non eſſe univerſam; ut quæ ſuo C tempore in Eccleſia Latina non obſervaretur, noluit ejus meminiſſe. Quod autem Socrates ait Sabbatis Alexandriæ auguſtiſſima myſteria celebrata non fuiſſe, vereor ut ſatis locuples auctor eſſe poſſit; tam multa enim in eodem illo capite parum fide digna ſunt, ut iſti etiamnum rei abrogent. Verum ut ſit, tam multi ſunt loci, qui id dicant, ut ſi attente conſiderentur, nemini dubium eſſe poſſit, quin Orientalibus Sabbata omnia, præter Sanctum, feſta D fuerint.

Jejunium autem Sabbatis in Oriente interdictum facillimum eſt probare, nam ut una eſſet antiqua conſuetudo, quæ feſtos dies eſuriales eſſe prohibebat, id ſatis conſtaret. Verum innumeri ſunt loci qui id evincant, cujuſmodi eſt 66. canonum, qui Apoſtolorum dicuntur. 24. cap. lib. 3. conſt. D. Clem. textus Ignatii 4. epiſtola 55. canon Concilii in Trull. & quæ paſſim in Annalibus Eccleſiaſticis habentur. Sunt ta- E men qui hæc in dubium vocent, quod canones illos, & conſtitutiones Apoſtolorum eſſe negent, de quibus quando ſe commoda dederit occaſio, pauca dicam, ut omnes intelligant quænam in ipſis ineſſe auctoritas, ponduſque debeat, etſi quod rem noſtram attinet, ſatis multa ſint, quamquam ille Apoſtolicus canon, & D. Clementis conſtitutio rejiciatur, quæ ipſam confirment.

Certe

Certe ſi quis eſſet qui canones Apoſtolorum, & D. Clementis conſtitutiones Apoſtolorum auctoritate ſancitas, publicataſque certo affirmaret, imperitus cenſeretur: nam qui antiquarum conſuetudinum gnari, quo quidque tempore aut loco obſervari deſitum ſit, aut mutari cœptum norunt, de iis ne dubitare quidem poſſunt. Et vero quæ mox dicam ita clara ſunt, ea ut revinci a nullo poſſint. Multa ſunt in iis adeo clare, dilucideque explicata & conſtituta, ut de eorum ſenſu dubitari non poſſit, quæ tamen tertio, quartoque ſæculo ſumma contentione diſputata ſunt. Hujuſmodi ſunt Sabbatorum jejunia, pœnitentium, hoc eſt adulterorum, ſicariorum & idololatrarum receptio, de Baptiſmo hæreticorum. Si canones illi, conſtitutioneſque ab Apoſtolis probatæ, ſancitæque fuiſſent, quis exiſtimet ea in dubium fuiſſe revocanda, quæ ab Apoſtolis decreta, ſancitaque fuiſſent. An adeo ignorantes erant illius ætatis Patres, ut ſi extitiſſent illi Apoſtolorum canones, eos continuo non produxiſſent. Sunt tamen illi canones conſtitutioneſque antiquiſſimæ, multaque in illis excellentiſſima & magni ponderis continentur. Nec dubito quin olim Græcæ Eccleſiæ pro legibus, manuali, Pontificali, rituali ut vocant, codice fuerint: ſatis enim conſtat, nihil quidquam in iis reperiri quod Eccleſiaſticæ 4. priorum ſæculorum diſciplinæ conſentaneum non ſit. Quod attinet ad canones, exiſtimo eos ita appellatos eſſe ab antiquitate: nam cum eorum aliquot ab Apoſtolorum ſucceſſoribus, qui teſte Tertulliano de præſcriptionibus, Apoſtolici viri nominabantur, facti eſſent, Apoſtolicorum primum canones, deinde nonnullorum Latinorum ignorantia aliquot litterarum detractione, Apoſtolorum dicti ſunt. Et apud Græcos quoque res ita proceſſiſſe videtur. Aucti ſunt poſtea, cum illis adjuncti eſſent, & eodem volumine comprehenſi Græcæ Eccleſiæ canones. Quod quidem confirmari duabus maxime rationibus poteſt: primum quod iis qui eorum meminerunt, auctoribus, non unus aliquis conſtans canonum numerus ſit, ſed 50. nonnunquam, plures alias, aut pauciores cenſeantur. Altera ratio eſt, quod ex toto canonum corpore, manifeſte appareat alios aliis ſæculis factos eſſe, quod controverſias dirimant eas, quæ variis ſæculis contingere. Cujuſmodi eſt canon qui

A de admittendis ad pœnitentiam lapſis factus eſt, qui certe ante Cyprianum ſancitus eſſe non potuit, cum alius eſſet Eccleſiæ uſus, & illa demum tempeſtate admittendos eſſe lapſos decretum ſit. Hinc igitur manifeſto conſtat canones eos, tempore auctos eſſe, idque ita factum cum una colligarentur, unoque veluti codice continerentur privatarum Eccleſiarum ſtatuta, quæ ab aliis poſtmodum Eccleſiis obſervarentur.

B Hæc autem conjectura eo probabilior redditur, quo certius eſt Græcos ſolitos fuiſſe uno eodemque quaſi titulo & volumine complecti cum antiquos canones tum recentes, nulla concilii, temporis, auctorumque mentione facta, quique præcedentibus addebantur, tacito ordine numeroque, quem in conciliis, unde decerpebantur, habebant, ab iis ordinem, numerumque accipiant, quibus in illa collectione adjiciebantur: quare ſi jam centum canones præpoſiti fuiſſent, qui de novo C adebatur centeſimus primus, quæ ratio par fuit in ceteris, cenſebatur. Idque adeo certum eſt ut jam a plurimis ſit adnotatum, puta Baronio anno 341. num. 34. Antonio Auguſtino libro primo de emendatione Gratiani cap. 11. Facit alia conjectura ut affirmem canones iſtos Apoſtolorum, de quo dixi modo, decurſu temporum, non autem ſimul collectos & compactos, nempe quod ſi & aliquot conſequentes ex Concilio Gangrenſi deſumti D ſunt, ut vel ipſa lectione conſtabit. Quod efficit ut credam id eſſe veriſſimum quod ante dixi canones iſtos nihil eſſe aliud, quam Breviarium & Epitomen privatorum Conciliorum, & rerum ab Epiſcopis privatis ſancitarum, qui Eccleſias Græcas ante Concilium Nicænum adminiſtrarunt. Nam & poſtrema verba, quibus cavetur ne octo libri conſtitutionum Apoſtolicarum publicentur, aperte indicant eas primis ſæ- E culis factas non eſſe cum primi ſæculi Chriſtiani ſua lubentes myſteria, ut vel ex Juſtino conſtat, enunciarent.

De Conſtitutionibus porro iſtis nemini dubium eſſe debet, quin probus juxta & antiquus liber ſit: certoque affirmare poſſum trecentis primis annis eo Eccleſiam Græcam, tanquam rituali, & Pontificali uſam eſſe: quique eas attentius legerit, eadem de illis quæ de canonibus judicabit, additas videlicet decurſu temporum primis no-

novas, quemadmodum & novæ leges, ac constitutiones in regimine Ecclesiæ, novis occasionibus enatis, factæ sunt.

Sed ad Sabbata nostra veniamus, & inquiramus porro, quæ rationes majores nostros inducere potuerint, ea ut festa solemniaque observarent. Existimant antiquiores ideo factum esse, cum ut creationis mundi memoria coleretur, tum quod septimo die Deus ab omni opere conquieverat. Baronius anno Christi 57. num. 105. vetiti in Oriente Sabbatis Jejunii eam putat esse causam, quod in auctoris mundi detestationem, quem malum Deum appellabant, Hæretici Sabbatis jejunarent, quales fuere Saturninus, Basilides, & ante Marcionem plurimi. Verum istæ rationes non usquequaque legitimæ videntur, nam quod ad posteriorem attinet, ea 2. tantum sæculo valere potuit: at ipsorum etiam Apostolorum temporibus, Sabbata uti festa colebantur. Existimo igitur eam veram, ac germanam fuisse causam, quod cum primum inter fratres, ac Judæos disseminari Evangelium cœpisset, nollent aut certe non auderent cæremonias statim omnes Judaicas rescindere. Eam igitur quæ ad Sabbatum attinebat, quæque magnos motus, si sublata fuisset, excitatura videbatur, ne eos a Christianis sacris amplectendis avocarent, retinuerunt. Nonne ex ipsis Apostolorum Actibus discimus magnum omnino tumultum contentionemque excitatam, quod cæremonias omnes legemque Moysi destruere Paulus diceretur, eundémque a Sancto Jacobo cum Jerosolymam venisset, persuasum esse; ut eam e mentibus hominum opinionem tolleret, contrariumque palam prædicaret? imo eam fuisse causam scimus quamobrem Paulus in carcerem datus sit. Non audebant igitur primum cæremonias omnes legis, ne Judæos in se provocarent, abolere; sed earum præcipuas, & quæ sacris Christianis minus adversari videbantur, servaverunt. Ea igitur mea sententia ratio fuit quamobrem apud Christianos Sabbata festa fuerint.

In Ecclesia autem Latina varius, ut dixi, usus fuit, cum alias eos dies festos habuerit, alias Esuriales. Id autem fuse & multis probare convenit quod plerique omnes quasi certum & contestatum ponunt Sabbatis Romæ jejunatum semper esse: id ego tanquam maxime dubium incertumque habeo. Nam si efficitur primis sæculis in A Ecclesia Latina festa fuisse, verisimillimum est, Romæ pariter festa solemniaque extitisse: nam ex omnium sæculorum memoria constat, ea quæ Romæ observata, aut mutata sunt in omni pariter Ecclesia Latina observata, aut mutata fuisse; atque adeo in hac ipsa, de qua sermo est, materia, cum Romæ in Sabbatis jejunari cœptum est, ea consuetudo in universam Ecclesiam Latinam, quamvis paulatim sparsa B est. Sic Tertullianus Orthodoxos libro de Jejuniis alloquens, notat eos Sabbatis, excepto sancto, non jejunare: *Et jejuniis parasceven quanquam vos etiam Sabbatum si quando continuatis, nunquam nisi in Pascha jejunandum, secundum rationem alibi redditam.* Quibus ex verbis manifestum est, Tertulliani tempore Christianos ne Romæ quidem, Sabbatis jejunasse: nam si quæ varietas fuisset, eam nunquam Tertullianus, ut quæ maxime causæ suæ fave- C bat, omisisset: quippe inde ostensurus erat in observatione Jejuniorum variam esse Ecclesiam & diversam, cum aliqua Romæ observarentur, quæ alibi repudiarentur. Quandoquidem eos notat quasi plura Jejunia observantes, quam aut scriptura, aut Apostolorum traditionibus imperata essent. Et vero cum ibi ageretur de novitatibus quas Montani inducerent, si quid diversum fuisset in Ecclesia, quod ad jejunia attinebat, num id omissurum fuisse Tertullianum D existimamus hominem acutum; & qui eo, quod appellant, ad hominem argumento tam sæpe utebatur? Præterea cum Orthodoxos notat, Romanam maxime Ecclesiam, quæ Orthodoxorum caput est, petit: quare superiora verba minime tam in Romanam Ecclesiam, quam in ullam aliam dicuntur. Certe in omnibus aliis libris, quos de dogmatis suis scripsit, unam præcipue Romanam Ecclesiam, summosque Pontifices aggreditur: quippe Romanos ritus Africanæ E Ecclesiæ sequebantur, & si quæ in Ecclesia Africana consuetudo observabatur, ea a Romana Ecclesia profluxerat. Sed præter locupletissimum illud testimonium, de non observatis in Sabbato Jejuniis, primis temporibus, auctor est Augustinus epistola 86. variam in ea re fuisse Occidentalis Ecclesiæ consuetudinem; imo etiam ævo suo asserit, non solum Mediolani, & in aliquibus Africæ Ecclesiis, Sabbatis non jejunari, sed in eadem Ecclesia, in ipsa Africa varium fuis-

se usum ac diversum. Eo spectant etiam canonis 26. Concil. Eliber. hæc verba, *Errorem placuit corrigi, ut omni Sabbati die, jejuniorum superpositiones celebrentur:* quibus manifestum est, novam aliquam legem fuisse inductam: ea enim verbi *superponere* vis est, uti & canone 23. probatur. Sed præterquam quod verbo ipso *imponere*, satis constat novam aliquam obligationem, & quasi arctiorem disciplinam intelligi, & aliquid additum esse cum de jejuniis agitur, Ecclesia antiquioresque scriptores cum illa, his vocibus utuntur, *Jugum imponere*, Actorum 15. *ut imponatur jugum*, Tertullianus cap. 2. de jejuniis, *sic & Apostolos observasse, nullum aliud imponentes jugum*; pari sensu Concil. Elib. *superponere*, non autem imponere dixit, quo manifestius significaret, novum aliquod onus imponi, & quasi superaddi, cum in Sabbatis jejunia imperaret, quibus antea non jejunabatur. Nec alia significatio vocis hujus est, falluntur que, qui volunt idem esse, atque Græcis ὑπερτίθεσθαι, hoc est cibum differre. Ex quo facile est colligere Sabbati jejunia in Hispaniis hujus Concilii tempore tum primum celebrata fuisse. Ad hæc Sanctus Innocentius in Sabbatis jejunandum esse docet 4. cap. 1. ep. ejusque disciplinæ, propter variam illius observationem super ea re consultus, rationem reddit. Unde apparet nihil adhuc certum, & determinatum fuisse, neque ubique observatum, quod & ipsum, ut dicebam, confirmat Augustinus ejus æqualis. Notandum porro, simul ac Sabbatis jejunari cœptum est, apud Latinos diei Mercurii jejunium desiisse, & in Sabbatum transmissum esse.

Ceterum, cum apud Latinos in Sabbatis non jejunaretur, probabile admodum est, ea etiam festa, solemniaque fuisse, cum jejunia, & festa simul esse non possent: facileque adducor, ut credam, primis sæculis, æque atque Orientales, Latinos in Sabbatis communicasse. Neque quidquam facit quod neque Justinus, neque Epiphanius meminerunt, cum ille non locutus sit de communionibus stationum, quas æque ac Sabbatorum omisit: istius autem tempore jam in Ecclesia Latina Sabbatis jejunaretur. Tertullianus sane adversus Judæos negare videtur, celebranda esse Sabbata, sed intelligendus est more modoque Judæorum; itaque una cæremonias, sacrificia, severitatem-

A que quæ apud Judæos observabantur, attingit. Nonnulli ex his D. Innocentii verbis, *Quid utique non dubium est, in tantum eos jejunasse biduo memorato, ut traditio Ecclesiæ habeat, isto biduo sacramenta penitus non celebrari*, confirmare voluerunt Innocentii tempore, Sabbatis mysteria, communionesque celebratas non fuisse, iisque observandis Ecclesiam Latinam omni tempore abstinuisse. Sed a vero longissime aberrarunt: hæc enim verba D. Innocentii

B dies omnes Veneris Sabbatique non complectuntur, sed de sanctioris duntaxat hebdomadæ diebus intelligenda sunt, & hæc verba *biduo isto*, pro singularibus tantum duobus illis diebus apud D. Innocentium capienda sunt.

OBSERVATIO XIV.

Primis sæculis tempore jejunii nemini licuisse Eucharistiam sumere.

C

PRimis sæculis Christianos, injecta quadam religione, metuque proposito, videmus prohibitos tangere, videre, sumere, atque adeo sacrosanctum Domini nostri corpus consecrare, quo tempore jejunium celebrarent: propterea planum est diebus illis, quibus jejunia integra exercebantur, hoc est quibus abstinebant, *usque ad auctoritatem demorantis stellæ*, ut loquitur Tertullianus, nunquam Missas celebrasse, neque Eucha-

D ristiam præbuisse manducandam; consuetudinemque, ac morem illum Missas celebrandi, diebus jejuniorum non usurpari solitum, nisi cum dimidiato die, non autem pleno, atque integro jejunium ita observandum judicarunt.

Quo autem solertius, probabiliusque rationes allatæ perpendantur, duo fuisse jejuniorum genera ignorandum non est, jejunia integra, & dimidiata: hæc stationes appel-

E labantur, quas curabant diebus Mercurii & Veneris, cum ad nonam usque cibum non sumerent: illa autem dicebantur, cum ad noctem usque proferebantur. In jejuniis integris, nec interruptis, rei divinæ, seu Missæ sacrificio non operabantur, quod jejunium ad noctem protraherent: idque ex Concilio Laodicensi cognosci potest, quod quadragesima offerri sacrificium vetat, si excipias Dominicum diem, & Sabbati: quia in Græcia totum *quadragintale* tempus ad no-

noctem jejunantes, prætermissis diebus Dominicæ, & Sabbati transigebant. Canon interponendus 49. *Non oportet in quadragesima panem offerri, nisi Sabbato & Dominica tantum.* Id autem anni consequentes contestantur, qui paulatim (consenescente & intermoriente pristina illa severitate, quæ tum erat) cum se aliquantulum ad mitiorem disciplinam deflexissent; sed ita tamen, ut antiquam illam disciplinæ durioris vim non omnino imminuerent, imo vestigiis ejus propius insisterent, semper Missæ sacrificii horam, tempusque cum ea hora, & tempore quo jejunium dividi interrumpique posset, conjunxit. Quamobrem quæso 4. 5. 6. & 7. sæculis celebratur Missa hora nona vesperique jejunii temporibus, nisi quod sacrificium offerri, neque sumi Eucharistia potuit, quandiu jejunium perseveranter observabatur?

Quod autem iis sæculis Missa fieret vespertino tempore, quibus jejunium colebatur, non desunt infinita, & prope innumerabilia ad id probandum testimonia. Paulinus tempore D. Augustini:

Et sero libatis vespere sacris,
Quisque suas remeare domos, tunc ergo solutis
Cœtibus, a templo domini.

Canon 16. Concilii primi Bracarensis, quod ex eorum imputatione, ac recensione habitum, & indictum est, æra 599. qui est annus Domini 561. *Si quis quinta feria Paschali, quæ est cœna Domini, hora legitima post nonam jejunus in Ecclesia Missas non tenet; sed secundum sectam Priscilliani, festivitatem ipsius diei, ab hora tertia per Missas defunctorum soluto jejunio colit, anathema sit.* 9. & 10. secundi Concilii Bracarensis, *tertio autem die, celebratis hora nona, sive decima Missis.* Gelasius & Gregorius secundus decreverunt, *Sabbati jejunio, circa vesperam noverint celebrandas.* Item *vespere Sabbati noverint celebrandas.* Micrologus de Eccles. observ. cap. 49. *Est Ecclesiastica consuetudo, ut ad nonam reficiamur, cum ad sextam Missam celebramus, ad vesperam autem cum ad nonam sacrificamus.* Theodulphus ad Presbyteros Aurelianenses de jejuniis disserens, *auditis Missarum solemnibus, sive vespertinis officiis, largitis eleemosynis, ad cibum accedendum est.* Supra dixerat, *mox ut signum audiunt ad*

A nonam, & Concilio Gerund. c. 3. *Et in Sabbati vespere Missa facta finiatur, quibus tamen diebus, a carnibus & vino decrevimus abstinendum.* Quodam capite Concilii Catalaunensis scriptum, non nisi vesperi sacro Missæ sacrificio, vespertinisque precibus solemni religione peractis, jejunium solvendum.

Ex his omnibus quæ auctoritate temporum nituntur, concludendum omnino, &
B colligendum est, temporibus illis Missæ sacrificium peragi solitum circa vesperam diebus jejunii: cujus rei atque facti alia subesse causa, aut ratio non potest, quam quod id institutum ex antiqua disciplina haustum & delibatum esset, quæ contingendi, videndi, & adorandi corporis Christi copiam non faceret jejunii tempore; & cum a primis illis temporibus, quantum fieri posset, non discreparent, rejecisse Missam in diebus jejuniorum cum advesperasceret; quod ad
C eam temporis horam jejunium produxissent & ad noctem protraxissent continuassentque, non minus Missæ auditione, quam primis sæculis caruissent.

Quod quo probabilius reddatur quod supra dictum est, nostræ hujusce tempestatis, & disciplinæ ratio spectanda maxime: nonne ex illo vetere & antiquo ritu ad nos quodammodo id translatum dimanavit, ut publica & solemnia in Ecclesiis cathedralibus precum aut rationum mysteria,
D non nisi circa meridiem, jejuniorum diebus, peragantur; quod ea maxime hora jejunium suo quodam termino ac fine definiatur?

Id ex iis quæ de stationibus & dimidiatis jejuniis supra commemorata sunt, planissime probabitur: dies quippe *Mercurii & Veneris*, qui destinati assignatique erant stationibus, non nisi circa nonam Missam celebrari patiebantur: quo tempore ciborum abstinentia præfiniebatur, teste Epiphanio in Ancorato:
E *communiones autem sive synaxes fieri ordinatæ sunt ab Apostolo, quarta & pro Sabbato & Dominica:* & infra, *ceterum pro communionibus, quæ quarta, & pro Sabbato ad horam nonam fiunt, in die Dominica matutinis horis fiunt communiones.* Quæ verba clarissime patefaciunt diebus Mercurii, & Veneris, (uti in observatione de Stationibus docuimus) preces illas solemnes recitari & communionem præberi ad nonam tantum: Domini-

Digitized by Google

minicis autem diebus, matutinis eadem præstari. Cedo rationem aliquam hujusce discriminis ceu diversitatis disciplinæ, aliam ab ea quæ a nobis commemorata est; Communionem scilicet, neque sacrificium diebus Mercurii & Veneris offerri maturius potuisse, quam circa nonam, propter jejunium. Et quanquam Epiphanius non id satis diserte, & perspicue explicat, tamen videtur eam non obscure afferre & tangere, cum eodem in loco dicat duos illos dies fuisse stationum jejuniis præstitutos. *Quarta vero & pro Sabbato jejunium statutum est usque ad horam nonam.* Tertullianus, qui ætate & tempore Epiphanium anteibat, ab eo nullo modo dissentit, stationum tempore Missam non nisi circa nonam fuisse procuratam: increpita namque graviter, & accusata quorumdam nimia festinatione, libro de oratione, qui e templo Ecclesiaque prosilirent paullo ante alios, stationesque interrumperent, sumtaque quam primum Eucharistia, necdum peracta recitataque sacrificii quadam precum orationumque formula, quæ supererant, quæque post communionem, & sacrificium pronunciabantur: declarat non solum omnes qui in stationum excubiis erant, exire solitos paullo post communionem & sacrificium; sed etiam Missam eo tempore, quo jejunii & stationis modus finisque appetebat, celebrari solitam, id est, ut ait in libro de jejuniis, ad horam nonam. Nam cum ait paucas superesse preces sacrificii, quæ essent a sacerdote dicendæ, innuit non longius a fine & termino stationum, sacrificium fieri solitum illis diebus, quam eæ preces durarent: sed ea clarius in observatione de stationibus.

Ceterum cum ex variis Patrum locis animadverterent nonnulli, uti ex D. Basilio Epistola ad Corsariam, *nos quater in quaque hebdomada communicamus, Dominica, feria quarta, Parasceve, Sabbato; sed & diebus ceteris, in quos memoria Martyris alicujus incidit*, & ex Tertulliano libro de Oratione: hisce stationum diebus sacrificia, & communiones celebrari solitas, quod de jejunio dictum quoque, sæpius apud antiquos occurrit, nulla in eo peracta fuisse mysteria, Christianosque dum jejunarent ab Eucharistia abstinuisse, id de solo quadragesimali jejunio intelligendum esse arbitrati sunt; verum egregie halluci-

A nantur: nam quamvis quarta, & sexta feria, quæ stationum erant dies, Eucharistia antiquitus sumeretur; tamen certum est eos nunquam ipsismet diebus participasse corpori dominico, aut sacrificiis operatos esse, nisi hora nona, & cum stationis, & jejunii exitus immineret: quapropter nusquam reperient, neque ullo teste, aut Patrum loco ostendent religionem illam, qua tempore jejunii a sacris & mysteriis abstinebant, violatam antiquitus fuisse. Hic

B ego causam aliam aut rationem lubens audierim, quam quæ a me allata est, quamobrem stationum tempore non nisi circa nonam Missæ sacrificium procuraretur, fuisse opinor omnino hanc, quod cum jejunium sibi indixissent, eo tempore durante jejunio, religione quadam, & tristitia impediti constrictique, non facile auderent, vellentque ad Eucharistiam accedere. Hujus autem antiqui instituti ac consuetudinis hæc

C veluti apud nos impressa, consignataque sunt vestigia, quod die Veneris Sancto, neque Missam dici, neque sacrificari, neque quidquam de Eucharistia sumenda cogitamus: cujus rei quidem non alia afferri, aut subiici potest ratio verior, aut probabilior, quam quod id ad nos e vetere primorum temporum memoria transmissum & deportatum est; & quia nos, ant saltem plerique eodem ipso die imponimus nobis hanc legem, & conditionem vitæ

D indicimus, ut austero quodam more ad conspectum usque vespertinarum stellarum, aut noctis adventum jejunemus: aut quia existimamus illius diei jejunium severius ducendum esse. Ideo retenta est hæc, & quasi corroborata tempore consuetudo, ut neque Missam dicere neque communicare liceat.

Hujus antiqui ritus seu moris Zonaras & Balsamon has rationes proferunt: *Sacrificare Deo festiva celebritatis est, ea vero celebritas hilaritatis atque lætitiæ: at*

E *quo pacto mœrori quispiam ac lacrymis indulgere, idemque simul exultare lætitia ac triumphare gaudio queat*, minus honestum, decorumque, & tempori consentaneum judicabant, tempore jejunii celebrare Missam, & sacro se Eucharistiæ pabulo reficere: propterea jejuniorum tam integrorum, quam dimidiatorum diebus quibus stationes decernebantur, nemini fas erat ulla ratione Christi Domini corpus contrectare,

ctare sive ut offerretur sacrificium, sive ut sumeretur Sacramentum.

Quod quo commodius quod a Zonara prolatum est intelligatur, & quamobrem jejunium non committeret, ut Eucharistiæ Sacramentum palam repræsentaretur, aut offerretur: considerandum qua in re antiquorum jejunium verteretur, hodierno autem die, aut nostra hac ætate tolerabilia ista sunt, & apud nos invaluit ut cum jejunio fit & Eucharistiæ frequentatio & usurpatio. Jejunium igitur veterum non in ciborum, aut eduliorum quorumdam abstinentia, temperantiaque, diminutione aut mutatione quadam positum erat, quemadmodum hoc tempore nos ea acceptione sumimus, sed eorum publica jejunia non alia erant, quam coitio, ac veluti conjuratio totius Ecclesiæ contra Deum, ut ita loquar, sancte inita: qua communi quodam conflato ac conspirante consensu, ad Ecclesiam summo mane omnes confluerent, horrido, inculto, cinereque consperso sacco squalidi, tectique se se ad Christi Domini conspectum prosternebant, ac omni genere precum, orationum, jejuniorum armati, manantibus ubertim ex oculis lacrymis, magno cum ejulatu cælum ipsum lacessantes oppugnabant, *& quasi manu facta*, ut ait Tertullianus, eo Deum perpellebant adigebantque ad id quod obnixe peterent concedendum: atque ita dies noctesque, hoc eo squalore situque prope perditi, ac profligati traducebant. Eo pertinent illa Tertulliani, eoque gravissimus Auctor respexit, cum ait, *invidia cælum tundimus, Deum tangimus*. Hac ratione atque via freti quadam fideles nihil non a cælo extorquebant; sic ut cælum ipsum ex condicto, atque pacto quodam ultro quod exigeretur, impense & prolixe effunderet. Hinc tam multa portenta, atque miracula divinitus facta produntur; ut ipsi primi Christiani non diffidenter, neque titubanter pollicerentur, se e cælo pluviam, imbresque necessarios, cum vellent, & salutares expressuros, adeo ut Imperatores, fama atque celebritate harum rerum commemorabilium compulsi, quo sitis ardentissima, qua conficiebantur armatorum hominum copiæ, restingueretur, ad id a Deo suo postulandum beneficium illos invitarent & sollicitarent, *quando geniculationibus, & jejunationibus nostris*, ait Tertullianus, *depulsa non sunt siccitates*? quid quod avertendæ, aut depellendæ pestis, famis atque belli causa, non alio armorum genere suffulti Christiani utebantur? Hi sunt fletus clamoresque in cælum emissi conversique, quibus venti, procellæ, tempestatesque obsecundabant, tam prompte & obedienter, ut ad eorum petitiones, obsecrationesque exaudiendas omnia quodammodo elementa conspirarent: hæc sunt quæ appellabantur antiquorum Jejunia.

B Ideoque cum luctu lacrymisque quodammodo contabescebant, Eucharistiam inter lamentationes & afflictati corporis cruciatus dare nefas ducebant. Quod Eucharistiam apud majores nostros & quodammodo proseminatores, jam inde ab Apostolis tanto in honore & pretio fuisse deprehendimus, ut cum ejus aspiciendæ, contrectandæ, aut sacrificandæ facultas daretur, incredibili quodam gaudio primorum Christianorum mentes perfusæ triumpharent, C omnem animi mœrorem, tristitiamque funditus deponerent. Hæc erat illis fœderis arca, ad cujus jucundissimum conspectum exultantes, ac tripudiantes voces gaudii quo complerentur indices continere non poterant; simul, inquam, atque Eucharistia oculis observabatur, illico omni dulcedine voluptatis delibuti, stantes erecto corporis statu, omnem qui requirebatur cultum, ut lætitiam testarentur, præ se ferebant; quod se mentis oculis intueri D dicerent Deum illum, quem suæ salutis vindicem, & assertorem, communis & sempiterni exitii depulsorem, æternæ vitæ, seu fœlicitatis auctorem ac parentem, bonorum omnium fontem inexhaustum & perennem asseverarent.

Sexcentas prætereo rationes, quas enumerare longum esset, quibus adducebantur Christiani, ut ad lætitiam potius, quam ad ullam tristitiam animum applicarent, cum iis Eucharistiam ipsam aspicere libe-E ret. Quamobrem mirari desine, si primis illis temporibus, inter illa solemnia jejunia Eucharistiam cernere, pulchrum sibi & decorum non ducerent. Neque toto illo temporis intervallo, quo jejunii vis omnium animos, & mentes occuparat, Missæ Sacrificium ullum esse vellent, neque ullius communionis, seu cælestis pabuli usuram. Quo pertinet & illud, quod tempora illa quæ a primis propius aberant, (uti diximus) non nisi circa vesperam rem di-

vinam

vinam, ceu Sacrum fieri oportere contenderent, eo nomine maxime, quod ad vespertinum tempus jejunium proveheretur, hodieque Ecclesiarum Cathedralium divinum officium, ut sic loquar, tum tantum solemni religione decantatur cum jejunii cessatio, finisque contingerit.

Quod autem hilaritas, & alacritas illa summa animorum, quam Christianis sacræ synaxis frequentatio ulurpatioque pariebat, non ferret, neque committeret, ut cum B jejunio Eucharistia conjungeretur: præter ea quæ supra a nobis fuse satis ac copiose tractata sunt, Tertullianum locupletem testem habemus. Nam cum gravi quodam pondere verborum oppressisset, & insimulasset eos qui ceteris in æde Sacra, ceu Ecclesia commorantibus, confestim ex ea sumto Eucharistiæ Sacramento properanterque egrederentur, exemploque proposito militarium stationum, non esse facile, aut omnino quæcunque tandem lætitiæ aut C mœroris causa, ratioque se se obtulisset, e templo discedendum, satis clare; vel etiamnum tacitus demonstrat non alia fuisse causa commotos illos fideles, ut tam festinanter se ex Ecclesia proriperent, stationesque infringerent, quam quod tanta lætitia efferrentur post Eucharistiam ore delibatam, haustamque; ut indignum plane judicarent angoribus quos in stationibus perferebant, mœstitiæque se dedere: verba hujus sunt: *utique nulla lætitia sive tristitia obveniens castris stationes militum rescindit. Nam lætitia libentius, tristitia solicitius administrabit disciplinam*. D Et quanquam quid insolens, absurdumque carpat, non ideo tamen illos ab eo reprehensos putes, quod post Eucharistiam populo administratam, tanto gaudio afficerentur, ut gestu motuque corporis inclusam animo voluptatem indicarent: sed quod paulo maturius exirent ex Ecclesia, nec tantisper procrastinarent, dum precum E & orationum formula quædam, quæ post Eucharistiam datam fieret, absolveretur. Neque vero id obstat, quod illo exemplo & similitudine militarium stationum, non secus de tristitia, quam de lætitia verba faciat. Unde quispiam ambigere posset, non minus utrumque videri, dicique causam egressus, ceu discessus illius: neque enim nisi casu, aut ex accidenti, ut ita dicam, de tristitia loquitur, quemadmodum verbum illud, *sive*, designat, positaque primum illa voce, *lætitia*, manifesto indicat totam illam suæ comparationis vim ex ea voce pendere. Ad hæc idem auctor lib. de Baptismo vocat gaudium quod ex Eucharistia concipere debent fideles *necessarium gaudium: quid impedit*, inquit, *nisi necessitas gaudii?* quibus docet non solum Christianos olim summa lætitia ex Eucharistia affectos, verum etiam eandem obstare lætitiam quominus a Paschate ad Pentecosten jejunarent.

Verum ad hæc quæ diximus responderi, aut opponi illa possunt, contrectatam ab iis fuisse Eucharistiam, quo tempore jejuniis conflictarentur; cum ex Concilio Laodicensi, & sexto in Trullo, & ordine Romano Missam facerent in *præsanctificatis*, in quadragesima, & die Veneris Sabbati sacro. Respondeo, primo illis duobus primis sæculis existimare me non fuisse Missæ sacrificium oblatum in *præsanctificatis*. Secundo diminuta, aut magna ex parte jejunii severitate relaxata, id solatii, aut allevamenti fuisse Christianis concessum, ut saltem iis Eucharistiæ videndæ copia fieret, cum ipsum jejunium finiendum esset. Tertio longe maximum communionis, & Missæ faciendæ in *præsanctificatis* discrimen, vel offerendi sacrificii & consecrandi quemadmodum usu & consuetudine receptum esse videmus.

OBSERVATIO XV.

Quæ Festorum dierum solemnitas a Paschate ad Pentecosten interjecta fuerit.

ADmirandam plane, & prope continuam primis illis temporibus, a Paschate ad Pentecosten usque solemnitatem fuisse comperimus; adeo ut Tertullianus confirmet dies omnes festos Paganorum, & numero, & dignitate, & illustri hilaritatis omnis significatione, nullo negotio superari, si ejus temporis interpositi per se religio, celebritasque spectetur: *excerpe singulas solemnitates nationum, & in ordinem retexe, Pentecosten implere non poterunt*. Ejus autem solemnitatis non leve, aut contemnendum operæ pretium fuerit causas omnes pervestigare, quas ad solemne Missæ sacrificium, nisi me fallit animus, referendas esse censeo; quod scilicet

licet pari cultu, religione ac cæremonia per totos illos quinquaginta dies, Dominicarum dierum celebritatem æquabat. In eo autem omnis opera, actioque fidelium versabatur, ut summa cum animi voluptate, Christi Domini laudes ac præconia fundendis, concinendisque hymnis, ac canticis, in cælum efferrentur, crebroque per hos quinquaginta dies, ac quotidianæ sacræ synaxes viserentur, atque ut diebus Dominicis, ita a Paschate ad Pentecosten jejunia Christiani intermitterent, neque in genua procumberent, ut ait Tertullianus, *nec de geniculis adorare, eadem immunitate a die Pascha ad Pentecosten gaudemus*. Sed præcipua, ni fallor, ejus solemnitatis & festivitatis ratio fuit, quod toto illo tempore omnes fideles Sacramento Eucharistiæ reficerentur, quam tanto cultu, ac veneratione prosequebantur, incredibili gaudio colliquefacti, ut diem illum quo sacro pane vescebantur, festum solemnemque ducerent. Quinquaginta autem illos dies sine ullo labore, ac servili opere, cum summa cessatione (ut apud nos hodieque festi dies agitantur) ab illis fuisse traductos non est credibile: alioqui agnosci facile quis potuisset Christianus, si tandin operas intermisissent. Ad hæc non pauci Christiani quibus tenues fuissent opes, maximum ex operis intermissione detrimentum capere potuissent. Tertullianus lib. de Baptismo ait, hanc quinquaginta dierum solemnitatem adeo necessariam fuisse, ut Christianis necesse fuerit, tanto dierum intervallo, profusæ illi lætitiæ & hilaritati, sed sine scelere sese dedere, cujus rei necessitas non aliunde quam ex Eucharistiæ perceptione oritur. Illud perinde accipiendum est, quod idem auctor asserit, Christianos Dominicis solere diebus lætari magnopere, diemque illum summa religione recolere, ob id maxime quod sacræ Eucharistiæ participes omnes efficerentur. Nam quod ea causa afferri potest resurrectionis memoriam repræsentari, non id quidem rejicio, cum utraque ratio atque causa ad unam, eandemque rem pertinat. Nam ut Dominicæ & quinquaginta illi dies continua quadam religione traducerentur, præscripta designataque eo tempore fuit Communio, qua facta perceptaque Christiani omnes, ad istos dies cum Dominico rite & intimo sensu pietatis concelebrandos incitabantur, vel eo magis, quod cum Eucharistia dici proprie possit resurrectionis nostræ pignus, sementisque certissima, ut memoria hujus rei infixa animis Christianorum hæreret, quinquaginta illis Dominicisque item diebus suavissime compellebantur, & cogebantur Christiani singuli Eucharistiam, quod ea, uti dixi, resurrectionis, seu æternæ vitæ spes explorata esset, sumere.

B

OBSERVATIO XVI.

De Stationibus Christianorum.

Quid sit Statio, quidve apud antiquos Ecclesiæ scriptores hoc vocabulo significetur, quove ritu celebraretur, non tam facile est explanare, quam Pamelium qui de ea scripsit in notis ad Tertullianum, qui eam a jejuniis minime dis-
C crepare existimat, refellere. Nam ex ipsis locis & verbis Patrum quæ ad sententiam suam confirmandam affert, liquido constat, magnum inter utrumque discrimen esse, ut paullo post dicimus. Interea non erit alienum a proposito ejus rationes discutere, ut tota res, & controversia clarior evadat. Ea potissimum ratione nititur Pamelius, ut Stationes Christianorum a jejuniis nihil differre persuadeat, quod antiquitus moris erat abstinere a jejuniis diebus Dominicis,
D ut probatur ex Tertulliano lib. de Corona militis: *die Dominico jejunium nefas ducimus*, quo die idem auctor eodem libro ait, non licere Christianis stationes facere, *jam stationes aut alii magis faciet quam Christo, aut & Dominico die, quando nec Christo*: unde colligit jejunium, & stationem pro uno eodemque accipi debere, quoniam neutrum diebus dominicis fieret: quæ sane ratio parum firma est, quandoquidem nec multæ aliæ cæremoniæ
E diebus solis haberentur, quibus tamen nihil commune cum jejunio: quemadmodum *de geniculis Deum adorare*: ait enim idem ipse Tertullianus, non licere diebus Dominicis de geniculis preces fundere. Meminisse debuit atque animadvertere, unam eandemque causam omnibus his ritibus, qui mœrorem aliquem inferrent, impedimento fuisse; hoc est, Christianos jejunii simul, & stationum, earumque rerum quæ hilaritatem turbarent, diebus Dominicis usum

usum remisisse: nec tamen inde sequi ex Tertulliano jejunium & stationem idem sonare. Causa hæc est, quod Christiani diem solis tanquam resurrectione Domini nostri honoratum, & ejus æternæ memoriæ consecratum, omni alacritate & exultatione celebrarent, ut ex ejus Apologetico cap. 16. licet intelligere, *æque si diem Solis lætitiæ indulgeamus, alia longe ratione quam religione Solis:* & ex Minutio Fœlice, & beato Justino; unde factum est, ut Ethnicis persuasum esset Christianos adorare Solem. Ne itaque lætitiæ atque alacritati publicæ aliquid detraherent, immunes illis diebus agebant ab omni austeritate, & corporis vexatione, atque adeo ab omnibus austeris rebus, ut sunt jejunium, statio, & de geniculis adorare.

Altera Pamelii conjectura hæc est, quod stationem nonnulli Patrum jejunium vocent, ut Hermas lib. 3. simili. v. *Quid est*, inquit, *statio & dixi* jejunium? Divus Ambrosius sermone 36. *Stationes vocantur jejunia, quod stantes & commorantes in eis, inimicos insidiantes repellamus.* Rabanus Maurus lib. 11. de institutione clericorum, cap. 18. *Jejunium est cujuslibet diei abstinentia. Non per legem, sed secundum propriam voluntatem: Statio, Observatio statutorum dierum, ut quartæ, & sextæ feriæ vel quadragesimæ:* quibus sibi persuasit inter jejunia & stationes id discriminis tantum esse, ut illa ex arbitrio; stationes vero ex præscripto Ecclesiæ fierent. Sed facile est respondere, stationes a Patribus propterea vocari jejunia, quod durante statione, cumque in ea Christiani morarentur, jejunarent, ut explicabitur postea, ideo fieri ut stationem dicant esse jejunium Christianorum. Sed ex multis aliis Patrum locis ostenditur, eas a jejuniis differre, vel saltem multa in eis fieri, & præstari a Christianis præter jejunia.

Quod autem stationes differant a jejuniis, verba Tertulliani lib. 2. ad uxorem clare demonstrant, *ut si statio facienda sit, maritus de die condicat ad balneas, si jejunia observanda sunt, Maritus eadem die convivium exerceat.* Primum enim manifesto jejunium a statione distinguit: deinde utrique opponit res diversas, stationi balneum, jejunio epulum: denique si statio nihil aliud fuisset quam jejunium, quid ni hæc mulier utrique satisfecisset, & jejunasset, & ad balneas ivisset? Sed quoniam diebus stationum manendum erat in Ecclesia, usque ad horam nonam, ideo dicit huic mulieri fore ut maritus Ethnicus eam impediat balneis, quo minus Ecclesiis interesse & stationes obire possit.

Nunc vero quid sit statio, & quo ritu potissimum expleatur, hoc loco diligentius inquirendum est, ne cum aliorum sententiam refutaverimus, meliorem non substituamus. Omnes igitur Christiani prioribus illis sæculis diebus Mercurii, & Veneris, summo mane in Ecclesias conveniebant, ibique ad horam nonam morabantur, & precibus & rerum divinarum contemplationibus vacabant, corporaque jejuniis, adgeniculationibus, lacrymis, pœnis, & laboribus exercebant: denique hora nona sacris peractis, Eucharistiaque accepta (nam nunquam a statione nisi ea accepta recedebant) stationem solvebant, domumque revertebantur. Hoc religiosum officium, & moram illam quam in Ecclesia illis diebus ducebant, vocabatur inter eos Statio: nomenque sumsisse videtur a militari statione. Nam quemadmodum excubiæ militum & eorum pro foribus palatii standi, excubandive functio statio vocabatur: ita verisimile est Christianos moram illam atque officium illud quod pro tutela Ecclesiæ, atque ut Dei misericordiam & gratiam sibi conciliarent, in Ecclesia usurpabant, excubias & stationem vocasse, ut insinuat Tertullianus lib. de oratione, *si statio de Militari exemplo nomen accepit.*

Superest ut singula quæque quæ in ejusmodi stationibus fieri diximus, discutiamus & probemus; tum demum liquido constabit, stationes jejunia dumtaxat non esse, eosque qui eas a jejunio non secernunt, veteres Ecclesiæ ritus & officia, ob eorum certe eximiam pietatem digna studio, & quæ ab omnibus intelligantur, non satis explicasse & commendasse.

Primum occurrit probandum eos summo mane in Ecclesiam convenisse, quod ex verbis Plinii secundi in Epist. ad Trajanum colligere licet, qui de Christianorum conventibus loquens, eos antelucanos vocat: deinde ex his verbis Tertulliani ad uxorem, *si statio facienda sit Maritus de die condicat ad Balneas:* nam ait Balneis stationem ejusmodi mulieris, quæ Gentili nupta esset, impediri posse, at vero ait alibi

alibi Gentiles summo mane lavari, in Apolo. cap. 42. *Non lavor diluculo*, ut Gentiles scilicet Saturnaliorum diebus, *sed lavor honesta hora*. Igitur cum eadem hora, eodem diei tempore eundum esset ad Balneas, & ad stationes, uterenturque balneis tempore matutino, liquido constat incipiendis & convocandis stationibus idem tempus constitutum fuisse.

Verum an diuturniores in Ecclesia moras agerent, partemque illam diei a matutina ad nonam integram & solidam in eadem Ecclesia consumerent, ad rem pertinet inquirere: ex hujus enim rei illustratione quæcumque apud auctores de stationibus reperiuntur, plana, & perspicua fiunt, neque desunt argumenta quæ suadeant eos a statione, & ab Ecclesia ante nonam non recessisse, functionemque illam tres illas diei partes integras durasse: si enim secundum stationis vocabulum de hac re disserendum sit, quemadmodum de Oratione, de corona militis, & adversus Psychicos disserit Tertullianus, in stationibus & excubiis certum est milites diem integrum & solidum permansisse. Præterea si ad exempla, quibus eodem libro utitur, rem deferas, diuturnam aliquam moram, & stationem omnia inducere videntur; *In Exodo habitus ille Moysi adversus Amalech orationibus præliantis usque in occasum perseverans, nonne statio fuit sera?* Item, *quæ ipsis elementis stationem imperavit*. Item, *stetit sol medio cœlo*. Item, *instantem tandiu in officio, stationem etiam sera longiorem*. Deinde quænam potuisset esse horum dierum solemnitas, aut pietatis officium, nisi in ipsa assistendi commorandique functione? Denique cum stationes essent jejunia, eaque non domi, sed in Ecclesiis olim transacta fuisse constet, credibile fit Christianos ab Ecclesia hisce stationum diebus ante nonam non recessisse. Unde a vera horum verborum Epiphanii sententia, *Ceterum pro synaxibus quæ quarta & pro Sabbato ad horam nonam fiunt in die Dominica matutinis horis synaxes fiunt*, eos aberrare certum est, qui pro hac voce *synaxis*, conventus reddunt, existimantque de Eucharistia illic mentionem non esse, sed de conventibus Christianorum, quos docet Epiphanius summo mane diebus Dominicis, quarta vero & sexta feria hora nona incœpisse. Nam qua ratione Tertulliani & Epiphanii verba quæ inter se pugnare videntur, conciliari possint: quæ si in eodem Epiphanii loco pro synaxi, ut vulgaris fert explicatio, communionem & Eucharistiam ponas, nulla erit inter Epiphanium & alios auctores pugnantia: cum enim accepta Eucharistia solverentur Stationes, & conventus quartæ, & sextæ feriæ una eademque hora nona Christiani poterant communiones facere, id est Eucharistiam sumere, & a Stationibus recedere. Quapropter retinenda est prior explicatio, quam vir ille doctus non mutasset, si rem ipsam potius quam Casauboni verba considerasset.

An vero omnes tenerentur aliqua pœna, aut peccato Stationes facere ex verbis Tertulliani adversus Psychicos, quibus eorum rationes proponit, & sibi objicit, constat id munus uniuscujusque arbitrio permissum fuisse: *passive tamen currant, neque sub lege præcepti*. Item, *hoc quoque munus & ex arbitrio obeundum esse dicentes*.

Quod hisce Stationum diebus Christiani jejunia sua ad nonam usque & pari mensura cum suis precibus continuarent, nullo negotio obtinere potest. Nam quæ a Pamelio afferuntur, sufficerent ad id probandum, si aliis careremus argumentis: quorsum enim Hermas, & Divus Ambrosius ipsas stationes vocarent jejunia, si stationum tempore non jejunaretur? Præterea Tertullianus vocat jejunia stationum semijejunia: quod argumento est, eos in stationibus a cibis abstinuisse, quin etiam hæc verba eodem inclinant: *possum æque seræ stationis ex eodem rei ordine statum figere, ut jejunemus ad serum*. Item omnia omnino exempla quæ ex veteri testamento profert, ut persuadeat stationes ad vesperam, & ultra nonam producendas esse, omnia inquam ea exempla de jejunio mentionem faciunt, & ex jejuniis aut jejunantibus desumta sunt. Cur vero a Tertulliano jejunia stationum dicantur semijejunia, facile est concipere: ut enim res suas & Montanistarum sententiam, & mores extollat, qui ad vesperam stationes producebant, easque hora nona, ut Orthodoxi, dimittere nolebant, per contemtum vocant ea jejunia, quibus Orthodoxi diebus stationum sese exercebant, *semijejunia*, quia ea non continuabant ultra horam nonam, qua hora jejunia, æque ac ipsas stationes, dirimebant.

usum remisisse: nec tamen inde sequi ex Tertulliano jejunium & stationem idem sonare. Causa hæc est, quod Christiani diem solis tanquam resurrectione Domini nostri honoratum, & ejus æternæ memoriæ consecratum, omni alacritate & exultatione celebrarent, ut ex ejus Apologetico cap. 16. licet intelligere, *æque si diem Solis lætitiæ indulgeamus, alia longe ratione quam religione Solis:* & ex Minutio Fœlice, & beato Justino; unde factum est, ut Ethnicis persuasum esset Christianos adorare Solem. Ne itaque lætitiæ atque alacritati publicæ aliquid detraherent, immunes illis diebus agebant ab omni austeritate, & corporis vexatione, atque adeo ab omnibus austeris rebus, ut sunt jejunium, statio, & de geniculis adorare.

Altera Pamelii conjectura hæc est, quod stationem nonnulli Patrum jejunium vocent, ut Hermas lib. 3. simili. v. *Quid est*, inquit, *statio & dixi* jejunium? Divus Ambrosius sermone 36. *Stationes vocantur jejunia, quod stantes & commorantes in eis, inimicos insidiantes repellamus.* Rabanus Maurus lib. 11. de institutione clericorum, cap. 18. *Jejunium est cujuslibet diei abstinentia. Non per legem, sed secundum propriam voluntatem: Statio, Observatio statutorum dierum, ut quartæ, & sextæ feriæ vel quadragesimæ:* quibus sibi persuasit inter jejunia & stationes id discriminis tantum esse, ut illa ex arbitrio; stationes vero ex præscripto Ecclesiæ fierent. Sed facile est respondere, stationes a Patribus propterea vocari jejunia, quod durante statione, cumque in ea Christiani morarentur, jejunarent, ut explicabitur postea, ideo fieri ut stationem dicant esse jejunium Christianorum. Sed ex multis aliis Patrum locis ostenditur, eas a jejuniis differre, vel saltem multa in eis fieri, & præstari a Christianis præter jejunia.

Quod autem stationes differant a jejuniis, verba Tertulliani lib. 2. ad uxorem clare demonstrant, *ut si statio facienda sit, maritus de die condicat ad balneas, si jejunia observanda sunt, Maritus eadem die convivium exerceat.* Primum enim manifesto jejunium a statione distinguit: deinde utrique opponit res diversas, stationi balneum, jejunio epulum: denique si statio nihil aliud fuisset quam jejunium, quid ni hæc mulier utrique satisfecisset, & jejunasset, & ad balneas ivisset? Sed quoniam diebus stationum manendum erat in Ecclesia, usque ad horam nonam, ideo dicit huic mulieri fore ut maritus Ethnicus eam impediat balneis, quo minus Ecclesiis interesse & stationes obire possit.

Nunc vero quid sit statio, & quo ritu potissimum expleatur, hoc loco diligentius inquirendum est, ne cum aliorum sententiam refutaverimus, meliorem non substi-

B tuamus. Omnes igitur Christiani prioribus illis sæculis diebus Mercurii, & Veneris, summo mane in Ecclesias conveniebant, ibique ad horam nonam morabantur, & precibus & rerum divinarum contemplationibus vacabant, corporaque jejuniis, adgeniculationibus, lacrymis, pœnis, & laboribus exercebant: denique hora nona sacris peractis, Eucharistiaque accepta (nam nunquam a statione nisi ea accepta recedebant) stationem solvebant, domumque re-

C vertebantur. Hoc religiosum officium, & moram illam quam in Ecclesia illis diebus ducebant, vocabatur inter eos Statio: nomenque sumsisse videtur a militari statione. Nam quemadmodum excubiæ militum & eorum pro foribus palatii standi, excubandive functio statio vocabatur: ita verisimile est Christianos moram illam atque officium illud quod pro tutela Ecclesiæ, atque ut Dei misericordiam & gratiam sibi conciliarent, in Ecclesia usurpabant, ex-

D cubias & stationem vocasse, ut insinuat Tertullianus lib. de oratione, *si statio de Militari exemplo nomen accepit.*

Superest ut singula quæque quæ in ejusmodi stationibus fieri diximus, discutiamus & probemus; tum demum liquido constabit, stationes jejunia dumtaxat non esse, eosque qui eas a jejunio non secernunt, veteres Ecclesiæ ritus & officia, ob eorum certe eximiam pietatem digna studio, & quæ ab omnibus intelligantur, non satis

E explicasse & commendasse.

Primum occurrit probandum eos summo mane in Ecclesiam convenisse, quod ex verbis Plinii secundi in Epist. ad Trajanum colligere licet, qui de Christianorum conventibus loquens, eos antelucanos vocat: deinde ex his verbis Tertulliani ad uxorem, *si statio facienda sit Maritus de die condicat ad Balneas:* nam ait Balneis stationem ejusmodi mulieris, quæ Gentili nupta esset, impediri posse, at vero ait

alibi Gentiles summo mane lavari, in Apolo. cap. 42. *Non lavor diluculo*, ut Gentiles scilicet Saturnaliorum diebus, *sed lavor honesta hora*. Igitur cum eadem hora, eodem diei tempore eundum esset ad Balneas, & ad stationes, utterenturque balneis tempore matutino, liquido constat incipiendis & convocandis stationibus idem tempus constitutum fuisse.

Verum an diuturniores in Ecclesia moras agerent, partemque illam diei a matutina ad nonam integram & solidam in eadem Ecclesia consumerent, ad rem pertinet inquirere: ex hujus enim rei illustratione quæcumque apud auctores de stationibus reperiuntur, plana, & perspicua fiunt, neque desunt argumenta quæ suadeant eos a statione, & ab Ecclesia ante nonam non recessisse, functionemque illam tres illas diei partes integras durasse: si enim secundum stationis vocabulum de hac re disserendum sit, quemadmodum de Oratione, de corona militis, & adversus Psychicos disserit Tertullianus, in stationibus & excubiis certum est milites diem integrum & solidum permansisse. Præterea si ad exempla, quibus eodem libro utitur, rem deferas, diuturnam aliquam moram, & stationem omnia inducere videntur: *In Exodo habitus ille Moysi adversus Amalech orationibus præliantis usque in occasum perseverans, nonne statio fuit sera?* Item, *quæ ipsis elementis stationem imperavit*. Item, *stetit sol medio cælo*. Item, *instantem tandiu in officio, stationem etiam sera longiorem*. Deinde quænam potuisset esse horum dierum solemnitas, aut pietatis officium, nisi in ipsa assistendi commorandique functione? Denique cum stationes essent jejunia, eaque non domi, sed in Ecclesiis olim transacta fuisse constet, credibile fit Christianos ab Ecclesia hisce stationum diebus ante nonam non recessisse. Unde a vera horum verborum Epiphanii sententia, *Ceterum pro synaxibus quæ quarta & pro Sabbato ad horam nonam fiunt in die Dominica matutinis horis synaxes fiunt*, eos aberrare certum est, qui pro hac voce *synaxis*, conventus reddunt, existimantque de Eucharistia illic mentionem non esse, sed de conventibus Christianorum, quos docet Epiphanius summo mane diebus Dominicis, quarta vero & sexta feria hora nona incœpisse. Nam qua ratione Tertulliani & Epiphanii verba quæ inter se pugnare videntur, conciliari possint: quæ si in eodem Epiphanii loco pro synaxi, ut vulgatis fert explicatio, communionem & Eucharistiam ponas, nulla erit inter Epiphanium & alios auctores pugnantia: cum enim accepta Eucharistia solverentur Stationes, & conventus quartæ, & sextæ feriæ una eademque hora nona Christiani poterant communiones facere, id est Eucharistiam sumere, & a Stationibus recedere. Quapropter retinenda est prior explicatio, quam vir ille doctus non mutasset, si rem ipsam potius quam Casauboni verba considerasset.

An vero omnes tenerentur aliqua pœna, aut peccato Stationes facere ex verbis Tertulliani adversus Psychicos, quibus eorum rationes proponit, & sibi objicit, constat id munus uniuscujusque arbitrio permissum fuisse: *passive tamen currant, neque sub lege præcepti*. Item, *hoc quoque munus & ex arbitrio obeundum esse dicentes*.

Quod hisce Stationum diebus Christiani jejunia sua ad nonam usque & pari mensura cum suis precibus continuarent, nullo negotio obtinere potest. Nam quæ a Pamelio afferuntur, sufficerent ad id probandum, si aliis careremus argumentis: quorsum enim Hermas, & Divus Ambrosius ipsas stationes vocarent jejunia, si stationum tempore non jejunaretur? Præterea Tertullianus vocat jejunia stationum semijejunia: quod argumento est, eos in stationibus a cibis abstinuisse, quin etiam hæc verba eodem inclinant: *possum æque seræ stationis ex eodem rei ordine statum figere, ut jejunemus ad serum*. Item omnia omnino exempla quæ ex veteri testamento profert, ut persuadeat stationes ad vesperam, & ultra nonam producendas esse, omnia inquam ea exempla de jejunio mentionem faciunt, & ex jejuniis aut jejunantibus desumta sunt. Cur vero a Tertulliano jejunia stationum dicantur semijejunia, facile est concipere: ut enim res suas & Montanistarum sententiam, & mores extollat, qui ad vesperam stationes producebant, easque hora nona, ut Orthodoxi, dimittere nolebant, per contemtum vocant ea jejunia, quibus Orthodoxi diebus stationum sese exercebant, *semijejunia*, quia ea non continuabant ultra horam nonam, qua hora jejunia, æque ac ipsas stationes, dirimebant.

De geniculis eos adorare hisce stationum diebus, id est in genua provolutos, non autem stantes, preces concepisse verisimile est, nam quoties a Deo aliquid impetratum vellent, aut imminentem ab Ethnicis procellam, ac tempestatem avertere cuperent, toto corpore jacentes ac cernui, non autem stantes precabantur. Stationes autem fuisse luctum publicum, & pressuram publicam, & eas institutas, ut Dei iram mitigarent, idem ipse Tertullianus ostendit in eodem libro de Jejuniis: quapropter dubium non est, quin procumbentes orarent illis diebus. Deinde erat apud antiquos & nascentis Ecclesiæ Christianos quædam immunitas, & quoddam genus gaudii de geniculis non adorare, ut ait idem Tertullianus de Corona militis: *Die Dominica nefas ducimus de geniculis adorare, eadem immunitate a die Paschæ in Pentecosten usque gaudemus.* Quare cum hunc morem & precandi habitum, diebus duntaxat lætitiæ usurparent, contrarium omninò verisimile est eos usurpasse diebus illis, quibus mœrorem, & squalorem suum Deo objiciebant. Præterea quoties de jejuniis loquitur Tertullianus, adgeniculationes adjungit tanquam jejunii partem: *Quando non geniculationibus, & jejuniationibus nostris etiam siccitates sunt depulsæ?* Neque obstat, quod a stando vocabulum illud stationis deducitur: nam verbum illud, *stare*, eaque quæ ab eodem derivantur in pedes stare, & manere non semper significant: quin imo statio militaris, quæ ab eodem verbo nomen accepit, eum usum ac notionem non habuit, militesque qui excubabant, quovis modo hanc functionem obire poterant; ita hic statione nihil aliud designatur, quam mora, ac præsentia Christianorum in templis, dum preces, & alia pietatis exercitamenta facerent.

In publicis Jejuniis aut Pœnitentiis lacrymas non cohibuisse Christianos satis liquet ex Patrum scriptis; in his ideo pietatis officiis & stationibus quibus ut cœlum moverent, & misericordiam Dei extorquerent, fungebantur, par est credere easdem eos lacrymas Deo obtulisse, & ostendisse. Quid autem præter ea quæ diximus, toto hoc stationum tempore, a matutina videlicet ad nonam agerent, quibusve operam darent, non alienum erit A ostendere. Primum orationibus vacabant aliquantulum, hoc ex Tertull. dignoscitur lib. adversus Psychicos cap. 10. ubi cum de Stationibus fiat mentio, hæc habentur: *ad horam nonam orationis templum introgressi leguntur*. Item, *ubique & omni tempore orandum*. Item, *tertio orantem supremæ orationis munere*. Item cap. 11. *Quando & orationes fere hora nona concludebat de Petri exemplo*. Ceterum argumenta quæ B ex veteris Testamenti historiis obtrudit, ut feras stationes suas confirmet, pene omnia de precibus & orationibus Danielis, Moysi, Joathan, aut aliorum mentionem faciunt. Psalmos quoque & Hymnos in ejusmodi excubiis & stationibus Christianos cecinisse, ex his verbis Tertulliani confirmatur, quibus de eisdem stationibus agens, ait: *Hoc tu psallere non facile nosti, nisi quo tempore cum pluribus cœnas*. Locus hic obscurus satis, quem ut intelligas C opus est ut ad auctoris ingenium & argutias respicias. Vult enim dicere Montanistas, diebus stationum non cœnasse eadem hora, qua Orthodoxi cœnabant, sed eadem ipsa Montanistas in Ecclesia stetisse, & psalmis & orationibus stationes suas continuasse. Nam cum hora nona jejunia sua dirimerent Orthodoxi, & cibos statim sumerent, Montanistæ vero ea continuarent usque ad vesperam, eadem hora qua hi psallebant in Ecclesia, & cantabant, D *vide quam bonum, & quam jucundum habitare fratres in unum*, eadem, inquam, Orthodoxi simul cœnabant & manducabant, & eundem psalmum ad cœnam suam recreandam poterant canere. Uno verbo atguit Orthodoxos, quod illis melius atque jucundius videatur habitare fratres in unum, in cœna, quam in Ecclesia, quia hora vespertina vel ante eam cœnarent diebus Mercurii & Veneris, qua hora ipsi Montanistæ hunc psalmum in Ecclesia canerent. E Sed quicumque tandem horum verborum sensus esse possit, ex his semper elicitur in stationibus Christianos psalmos decantasse.

Quibus autem diebus stationes fierent, non est ambiguum: nam omnes antiqui scriptores Mercurii & Veneris dies huic officio seponunt. Tertullianus: *cur stationibus quartam, & sextam Sabbati dicamus.* Item, *cui & quarta Sabbati, & sexta plurimum fungimur*. Item, *proinde nec stationum quæ & ipsos suos quidem habeant quar-*

quartæ feriæ & sextæ. Epiphanius in compendio doctrinæ Christianæ: *Quarta vero & pro Sabbato jejunium statutum est usque ad horam nonam*. Idem adversus Aërium: *a quo vero non est assensum in omnibus orbis regionibus, quod quarta & pro Sabbato jejunium est in Ecclesia decretum*. Idem, *deinde vero si non de eodem argumento quartarum, & pro Sabbatorum iisdem Apostoli in constitutione dixissent*. Petrus Alexandrinus: *non reprehendet nos quispiam quartam & sextam feriam observantes, in quibus nobis jejunare secundum traditionem preceptum est*. Hos vero dies ejusmodi stationibus adsignarat Ecclesia, quia ut est in constitutionibus Clementis, deliberatum est a Judæis de interficiendo Christo, aut ut docet Petrus Alexandrinus, quia *quarta initium de proditione Domini a Judæis factum est, sexta autem, quod ipse passus sit pro nobis*. Ex iisdem veterum testimoniis, ni constaret Stationes ultra nonam non durasse, multa ad id probandum ex Tertulliano afferrem, qui reprehensus ab Orthodoxis quod eas Montanistæ ad vesperam producerent, nititur ostendere, adversus Psychicos, solemniores eas fore, si ad noctem producantur, & nona non solvantur. Ex Prudentio in Agone Fructuosi eadem hora finiendis stationibus notatur:

Jejunamus, ait, recuso potum,
Nondum nona diem resignat hora.

Nam die Veneris, ut in actis ejus martyrii legitur, morte & sanguine suo Christi nomen & fidem confessus est. Quid sit cur stationes nona potius quam sexta, aut recedente sole, finirent, stationumque jejunia minus severa, brevioraque essent, quam ea quæ ab Episcopis jubebantur, aut ea quæ ex more & instituto Ecclesiæ observabantur in Quadragesima; nihil reperio quod magis satisfaciat, quam quod ejusmodi muneribus & officiis cupiebant sibi & Ecclesiæ Deum placatum reddere: quæ cum esset usitata, & sæpius in unaquaque hebdomada usurparentur, satis gravia & onerosa visa sunt, si ultra nonam non detinerentur. Alia vero quæ mandabantur ob aliquam Ecclesiæ sollicitudinem, ut ait Tertullianus, non nisi ob gravem aliquam causam mandabantur, ideo in serum producebantur.

Ceterum in hac observatione nihil difficilius occurrit, nihil in his stationibus plus negotii viris eruditis exhibuit, quam investigare, qua hora stationum diebus sacra & Eucharistiæ sacrificia offerrentur: quave hora fideles qui iisdem Stationibus intererant, ipsa communione donarentur. Denique an ipsæ Stationes ipsius Eucharistiæ sumtione finirentur, an vero post communionem aliquantulum etiam durarent. Sed quia in alia observatione de sacrificio & communione dierum jejunii multa di- B centur, hoc loco eadem adscribere supersedi, satisque visum est de ultima difficultate disserere: qui negant Stationes illas antiquas accepto corpore Christi solutas fuisse, hoc uno Tertulliani loco nituntur libri de Oratione: *Similiter de stationum diebus, non putant plerique sacrificiorum Orationibus interveniendum, quod statio solvenda sit accepto corpore Domini. Ergo devotum Deo obsequium Eucharistia resolvit, an magis Deo obligat? nonne solemnior* C *erit Statio tua, si ad aram Dei steteris accepto corpore Domini, & reservato? utrumque est, & participatio sacrificii, & executio officii*. Quibus verbis Tertullianus innuere videtur Christianos, post acceptam Eucharistiam in eadem statione mansisse, eamque post communionem durasse. Cum enim castiget quosdam, qui ea accepta volebant discedere, dicatque orationes sacrificii superesse, quibus non intererant qui discedebant post communionem, satis de- D monstrare videtur, nequaquam solvi stationes sumtione corporis Christi: sed si singula quæque horum verborum explicentur, seorsimque exponantur, ex his constabit stationes missas & solutas fuisse Eucharistiæ acceptione. *Sacrificiorum orationibus interveniendum*. Hoc loco sacrificia, aut pro corporis Christi sacrificio, aut pro oblationibus quas fideles peractis sacris offerebant, accipi possunt. Quod de sacrificiis in plurali locutus sit, sensum ad ob- E lationes torquere non nihil videtur, nihilominus de sacrificio corporis Christi hæc accipienda esse suadet, quod hæ oblationes diebus Dominicis potius, quam quovis alio die, ex ritu antiquo, & moribus Ecclesiæ, offerrentur. Sed quidquid hujus sit, nemo est qui velit ejusmodi orationes, quæ pro oblationibus, aut post sacrificium Eucharistiæ fierent in altari, paulo longiores fuisse. Nam cum ex Justino manifestum sit, & ex constitutionibus Clementis,

tis, atque ex Canone 19. Laodiceni Concilii, fideles accepta Eucharistia statim ab Ecclesia recessisse, vel etiam diebus Dominicis Eucharistiam sub fine Missæ porrigi solitam, Tertullianusque loquatur de orationibus quæ post sacrificium fierent, non est quod eas multum durasse existimemus.

Quod statio solvenda sit, multum interest scire quorsum hi, quos Tertullianus castigat, vellent recedere a statione, accepto corpore Domini: cujus nulla alia potest esse causa, quam quod lætitia, quam ex sumtione Eucharistiæ conceperant, non patiebatur eos diutius in stationibus, quæ erant pressura & luctus publicus, remanere. Quam causam ipse Tertullianus indicat his verbis: *nulla lætitia a capite, ergo devotum Deo obsequium*, id est stationem: *Si ad aram Dei steteris:* stare, ni fallor, hoc loco significat in pedes stare; nam accepta Eucharistia, non licebat ex eorum institutis, & ex veteri disciplina de geniculis orare. Quare cum eis suadeat stare ad aram accepta Eucharistia, hoc verbum, *stare*, ea significatione accipiendum esse videtur, quamvis in notis ad hunc de oratione libellum, vocem illam non ita acceperim.

Accepto corpore Domini & reservato, olim in manus cujusque fidelium, Eucharistia a Diacono tradebatur, eamque postea manducabant. Tertullianus igitur his verbis docet qua ratione fideles possint utrique satisfacere, id est qua ratione possint remanere in Ecclesia, & interesse precibus sacrificiorum, stationesque usque ad exitum producere, & nihilominus possint salvam facere consuetudinem illam, qua viso aut accepto corpore Christi, in omnem lætitiam se se effundebant. Hi enim quos redarguit, non videbant se posse tristes & alacres simul vultus sumere. Quapropter potius ducebant, Eucharistiæ reddere quod ex veteri Religione illi deberi sciebant, & a Statione statim discedere ea accepta, & ejusmodi excubias mœroris & tristitiæ plenas disrumpere, ut lætitiæ indulgerent, quam in iisdem stationibus remanere. Quibus hanc viam aperit Tertullianus, & modum quo poterunt officio, & sacrificio satisfacere, id est, quo poterunt stationes integras facere & nihil detrahere ex lætitia quæ Eucharistiæ debebatur: si nimirum tantisper

A reservent in manibus suis Eucharistiam; eamque non manducent quin hæ exiguæ orationes, quæ post sacrificium, atque ut id Deo commendarent, habebantur, dictæ essent. Is est, ni fallor, horum sensus neque alium fingere quisquam poterit, qui ad ritus Ecclesiæ antiquæ respexerit.

Ex his igitur licet colligere eos stationes suas sumtione corporis Christi finiisse, neque quidquam in contrarium ab illo auB ctore dictum. Nam cum utrumque salvum vult fieri, id est stationes, & lætitiæ publicæ consuetudinem, satis demonstrat communionem cum stationibus consistere nequaquam posse, easque finiendas esse Eucharistiæ manducatione.

Quæ de beato Fructuoso martyre leguntur ad idem comprobandum, & quod stationes Eucharistiæ sumtione & manducatione solverentur, si integre incorrupteque explicentur, magnopere conferunt.: *Cum*C *que multi ex fraterna caritate eis offerrent condimentum uti permixtum poculum sumerent, ait, nondum est hora solvendi jejunii: agebatur enim hora diei quarta, siquidem in carcere quarta feria stationem solemniter celebraverunt. Igitur sexta feria lætus atque securus festinabat, uti cum martyribus & prophetis in Paradiso, quem Dominus præparavit amantibus se, persolveret Stationem*. Ex his ut sensum aliquem qui ad propositum faciat, eliciamus, singula quæD que sunt consideranda. Primum, non aliam eum ob causam poculum recusasse certum est, nisi quod stationis erat dies, ejusque solvendæ nondum adesset hora: nam quarta ad supplicium ducebatur, ut ex Prudentio apparet.

Quosdam de populo vidit sacerdos,
Libandum sibi poculum offerentes.
Jejunamus, inquit, recuso potum,
Nondum nona diem resolvit hora,
Nunquam conviolabo jus dicatum,
E *Nec mors ipsa meum sacrum resolvet.*

Nam per jejunium, jus dicatum, & sacrum, Statio intelligenda est, cujus erat dies & tempus cum hæc verba pene moriens proferebat: sed hæc in ejus vita obscura videntur, *Siquidem in carcere quarta feria stationem solemniter celebraverunt*. Nam quæ ratio hac die poculum aspernandi potuit esse, quod quarta feria stationem persolvisset? Nonne potuit de illo poculo degustare, & illud ebibere, quamvis quarta feria

feria jejunium & Stationem præstasset? nisi quod stationem, & excubias suas, piamque illam erga Deum functionem perfectam & integram, & satis rite ea sese defunctos esse non existimarent, ni duobus eisdem officiis vacarent, atque de ratione stationis esset, utrosque diei quartæ, & sextæ feriæ in ejusmodi officiis consumere. Quapropter cum stationem & officium illud quartæ exorsus esset, ne sexta illud corrumperet, a poculo abstinuit, & hoc verbum, *igitur*, hanc notionem & explicationem offerre videtur, nam refertur ad ea quæ ante leguntur: & innuit & significat Fructuosum non minus stationem eo ipso die se velle facere, quam die Mercurii.

Præterea verbum illud, *solemniter*, alicujus est momenti in hac historia: nam vix reperies quempiam antiquitus eo usum esse, nisi ad Eucharistiam significandam. Quare hoc loco significat, Fructuosum quarta stationem suam solemnem Eucharistiæ sumtione fecisse. His itaque explicatis sæpius mecum ipse cogitavi, quæ vis hujusce sermonis, quænam in eo posset esse gratia, qua denique ratione in Paradiso potuerit beatus ille martyr Stationem suam, quam hic inter humanos inchoaret, perficere & persolvere: verum hanc tandem esse reperi, quod quemadmodum die mercurii stationem suam usu & manducatione Eucharistiæ expleverat, & solemniter perfecerat, ita illius diei stationem sperare se posse in cœlis terminare, & implere ejusdem corporis fruitione, sed nudi, aperti, & omni specie & velo purgati. Quamobrem autem hasce Stationes instituerant, non alia commodior ratio apparet, quam eos has excubias & officia pietatis, & mœroris plena usurpasse, ut Deum ejusque iram demulcerent: uti enim videmus oborta aliqua nova persecutione, ad jejunia, preces, lacrimas, & adgeniculationes solitos olim Christianos confugere; ita verisimile est primis illis sæculis quibus miseriis, & persecutionibus undique, & quasi perpetuis stiparentur, has functiones, & pia officia instituisse ut peccata sua expiarent, Deumque Ecclesiæ, & fidelibus pacatiorem redderent.

Ut nihil in hac observatione desideretur, nihilque relinquatur quod non illustratum sit, animadvertendum est hasce Stationes a A die Resurrectionis ad Pentecosten remissas fuisse: nam quemadmodum omnia omnino jejunia, vigiliæ, & alia ejusmodi officia toto hoc tempore remitterentur; ita Stationes eodem tempore non habebantur, & si in eosdem dies veneris, & mercurii Nativitatis Christi dies, & solemnitas incidisset, Statio quoque quæ eodem die erat facienda, differebatur. Epiphanius: *Insuper vero in quinquaginta diebus Pentecostes, de* B *quibus dixi, non est jejunium neque in die Epiphaniarum, hoc est apparitionis, & adventus quando natus est in carne Dominus, jejunare licet etiamsi contingat ut sit quarta aut pro Sabbatum*. In fine hujusce observationis duo sunt explicandi Tertulliani loci, qui ad Stationes pertinent. Primus de corona militis: *jam & Stationes aut alii magis faciet quam Christo?* Quibus ait, si Christianus miles fiat, fore ut Stationes magis faciat imperatori, quam C Christo: quia cum Stationes Christianorum non finirentur, militiæ vero excubiæ noctem diemque integrum, & solidum durarent, Stationes Christianus miles majores faceret imperatori quam Christo. Secundus a viris doctissimis obscurissimus videtur; is legitur in capite decimo quarto libri adversus Psychicos: *Cur Stationibus quartam & sextam Sabbati dicamus, & jejuniis Parasceven?* cum enim jejunia Stationum ultra nonam non producerentur, jejunia D vero integra ad noctem usque observarentur, quomodo fieri potest, ut eosdem dies Veneris Stationibus simul & jejuniis dicatos esse dicat Tertullianus? Bonus noster Pamelius ut ex hac difficultate sese explicet, ait *Parasceves*, hoc loco accipi debere pro Sabbato, quo nihil a mente Tertulliani magis alienum fingi potuit, ut recte monet Dionysius Petavius in suis ad Epiphanium notis. Alii existimant rem ita illustrari, & componi posse; nimirum ut quarta & sexta feria Stationes fierent, E ambæque ad nonam usque producerentur, sed feria quarta statim post Stationis exitum, horamque nonam jejunium solvere licitum esset, sexta vero feria expleto Stationis tempore, non statim fas fuisse cibis uti, sed ad vesperam tantum: unde feria quarta semijejunium, ut Tertullianus vocat, observatum est, sexta jejunium integrum. Sed hæc explicatio non magis consentanea videtur hisce Stationum ritibus: nam omnes con-

constanter affirmant Stationes, & jejunia A Stationum, solvi posse hora nona; quare nulla auctoritate aut ratione hanc explicationem defendere possunt. Praeterea, cum tota quaestio, & controversia, quae hoc loco inter Orthodoxos, & Montanum agitatur, in eo potissimum versetur, quo tempore, & hora solvendum sit Stationum jejunium & abstinentia, & hi ad vesperam, illi non ultra nonam censerent eam esse observandam, si vera & legitima ea esset explicatio, quae inter eos potuisset esse dissentio? aut quamobrem quaeso Tertullianus, cujus acre ingenium nihil potuit effugere, mirum sibi videri non clamasset in hoc libello, quod Orthodoxi feras Montanistarum Stationes culparent, & reprehenderent, cum ipsis diebus Veneris suas, vel saltem earum jejunia ad noctem continuarent? unde planum fit hanc vocem *Parasceve*, non esse de singulis aliis diebus Veneris accipiendam.

Ego vero existimo hoc loco *Parasceve*, poni a Tertulliano pro diebus majoris hebdomadae, quibus jejunium strictius multo, quam tota Quadragesima observabatur; & id facile est credere ex ejus loquendi more, ut enim Paschatis voce non solum ad diem Paschae, sed etiam ut totos illos dies septimanae sanctae significet, utitur ad uxorem lib. 2. *Quis denique solemnibus Paschae abnoctantem securus sustinebit?* aliquando etiam pro passione Domini, & die Veneris eandem ipsam vocem usurpat, uti libro D adversus Judaeos: ita etiam hac voce Parasceve eum usum esse fas est credere, ut dies ejusdem septimanae indicaret: praesertim cum praeparatio quaedam ea significetur, & totam illam hebdomadam jejuniis, & orationibus consecrarent, ut gratiosiores resurrectionis Christi memoriam, & diem celebrarent; qui sensus; & significatio si admittatur, nihil in hoc loco superesset difficultatis, nam in illa majori hebdomada E Stationes non fiebant ordinariae, quia severius erat jejunandum, ideo dicit Ecclesiam dicasse quartam, & sextam feriam Stationibus, dies vero illius hebdomadae jejuniis.

OBSERVATIO XVII.

Ab osculo pacis abstinebant diebus jejunii.

Moris erat apud Christianos primis illis temporibus osculo se se invicem salutare; quod genus officii non solum certo quodam, & praestituto Missae tempore, verum etiam domi intra privatos parietes, B sed & in vicis usurpabant: a qua tamen consuetudine abstinebant diebus illis, quibus indictum, & promulgatum esset plenum, atque integrum jejunium, quemadmodum de die veneris magnae Septimanae testatur Tertullianus lib. de Oratione his verbis: *Sic & die Paschae, quo communis & quasi publica jejunii religio est, merito deponimus osculum, nihil curantes de osculando, quod cum omnibus faciamus*, &c. Idem etiam colligitur ex ordine Romano, C & aliis scriptoribus de Divinis Officiis, qui omnes plane, & aperte declarant, feria sexta in Parasceve & Sabbato proxime insequenti, a pronuntiatione illorum verborum, *Pax Domini*, abstinuisse Ecclesiam, quod dicatur inter fideles osculum esse illo tempore intermissum.

Cujus quidem consuetudinis non sum nescius a Patribus unam praesertim afferri rationem, quod Judae osculum refugeret, & execraretur Ecclesia, memoriamque radicitus ex animis hominum evelli cum vellet, propterea illis diebus Osculi intermissionem fuisse factam: sed illius moris aliae atque aliae rationes proponi possunt, quarum nonnullae concionibus ad populum inferuntur: aliae omnino verae, & quae intimam rei naturam, ejusque consuetudinis causam germanam indicant, qualis illa est quam Tertullianus eodem in loco profert, non fuisse osculum usurpatum, quod publicum populo jejunium, die Veneris sancto celebrandum indiceretur: unde vides jejunium in causa fuisse, cur die Veneris sancto osculo parcerent Christiani. Qui autem errorem illorum quem Tertullianus carpit, perpenderit accuratius, (nolebant quippe aliqui, quibus diebus sua sponte, non alio quodam Ecclesiae praecepto coacte jejunabant, osculari fideles) itemque rationes ejusdem auctoris, quas contra objicit, discusserit, simul & quod dico probabit, & Tertullianum verum scopum attigisse non nega-

negabit, videlicet hujus consuetudinis causam, & rationem attigisse: ait enim ab imitatione quadam illius consuetudinis publicæ errorem hunc derivatum, & quod illam communem seu popularem consuetudinem æmulari vellent, istos quosdam particulares homines, jejuniorum voluntariorum tempore, noluisse osculo quodam suos fratres salutare: qua ex re concludas oportet, Ecclesiæ consuetudinem hoc uno quasi fundamento jejuniorum nixam fuisse: quandoquidem qui illum morem quodam modo adumbrabant; ab Osculo Pacis cum privatis sese jejuniis exercerent, caput averterent, & verbum hoc *consuetudini domi satisfacient*, referri aut traduci debet ad Ecclesiæ consuetudinem generalem, non autem ad privatum quoddam eorum institutum quos reprehendit, intelligique vult, cum privatis in ædibus amicos suos & domesticos jejuniorum, quæ sibi imperassent, diebus, non osculo impresso salutarent, communi Ecclesiæ consuetudini satisfecisse: indeque planum fieri a jejunio id profectum, ut cum jejunii tempus obtigisset, intermissio osculi consequeretur.

Superest, ut rationes suggerantur, cur jejuniorum integrorum temporibus Osculum Pacis excluderetur: neque enim, quo hujus antiquæ disciplinæ ratio penitus cognoscatur, satis fuerit dicere, die Veneris sancto, osculum quodammodo vetitum, quod jejunium eo die non interruptum, sed integrum esset. Sed præterea demonstrandum est, cur diebus jejuniorum integrorum minus honestum decorumque osculum putaretur, qua de re obscure neque satis plane, & perspicue Patres loquuntur: neque quid sentiendum sit, nisi conjectura assequi potes, cujus quidem conjecturæ ratio sola non ea est meo judicio, osculum lætitiæ & gaudii publici testimonium quoddam, & indicium fuisse certissimum: quod animi lætantis, & gestientis argumentum die jejunii præsertim in lucem quodammodo proferre nefas ducerent; sed hoc unum vere, apposite, & proprie dici potest cum jejunia illa integra inducerentur primis illis temporibus, neque sacrificii, neque communionis usum illum exstitisse: ex eoque consectarium illud nullum ut osculum multas ob causas libaretur. Primo, cum neque sacrificii, neque communionis ulla mentio fieret, neque Missa, neque sacrificium ullum solemne

A usurparetur, osculum ideo fuisse quasi neglectum, & omissum. Secundo, prætermisso Missæ sacrificio, sacerdotem pacem domini populo non impertiri consuevisse: propterea Christianos non mutuo inter se circumlato osculo usos fuisse. Tertio, verba illa sancti Chrysostomi afferri possunt homilia de proditione Judæ: *Sanctum osculum teneamus, quod animas sociat, reconciliat mentes, & unum corpus ostendit, quia*
B *unum corpus videmur esse sortiti, & ideo misceamus nos in corpore uno, non in corporum mixtione, sed animarum caritate devincti, ut sic divinæ mensæ possimus fructibus satiari*. Osculum instar pignoris ac Symboli communionis, ac prope fœderis omnium Christianorum in uno eodemque corpore, sumta ad cibum Eucharistia, præbebatur: eamque ob causam, quibus diebus a Christi corpore sumendo abstinerent, ejus Symboli intermissio fiebat. Adde, quod
C osculum ante Eucharistiæ sacram communionem, seu participationem porrigebatur, ut ante Christianorum inter se concordia, ac reconciliatio gratiæ iniretur, quam Deo illi suo pascerentur, quo si non reficiebantur, reconciliationis ejus omnino nulla componendæ memoria refricabatur. Ad extremum Tertullianus, Osculo Pacis in partem meriti, & gratiæ quæ tempore Missæ sacrificii comparabatur, unumquemque a fratribus cooptari, & ascisci: cujus sacrificii
D cessatione ejus quoque fruendi causa nulla erat, ut ipsi de nostra operatione participent, quam auderent de sua pace transigere fratri. Uno verbo, ut paucis perstringam, quid aliud his verbis innuit, quale sacrificium est, a quo sine pace receditur, quam osculum dari omnino consuevisse propter sacrificium? Sed objicitur Divus Ambrosius sermone 34. cujus expressa sunt verba, quæ confirment: *Etiam in Quadragesimis jejuniis osculum datum esse: quem-*
E *admodum pacem Episcopo porrigetis, ne forte ipso spiritu osculi vestri vos reprobet*. Possunt & stationum dies proferri, quibus, & si hora tantum tertia pomeridiana jejunium solveretur; Pacis tamen Osculum intercederet. Sed respondeo, vera illa esse, tantumque a nobis asseri jejuniorum integrorum diebus osculum vetitum: jejuniis, inquam, iis, quæ sub vesperam tantum solverentur: quibus quia sacrum, nullumque sacrificium offerebatur, ita etiam nullum

Pacis

Pacis Osculum interponeretur : ficuti neque feria sexta majoris hebdomadæ, Sabbatoque sancto, extraordinariisque jejuniis, quæ graviori aliqua de causa ab Ecclesia imperarentur. Sed quibus diebus ad nonam tantum, aut etiam ad meridiem jejunium protrahebatur, cum in iis etiam sacrum fieret, Osculum etiam porrigebatur. Quare cum in Quadragesimæ Stationumque diebus primum hora tertia pomeridiana, & deinde remittente se nonnihil seniore disciplina, meridie sacrum procuraretur, Osculi etiam erat concessa usurpatio, atque eam esse causam illius consuetudinis arbitror, non autem in Judæ osculum quasi detestandum referendam : sed enim tantum in feriam sextam sanctioris hebdomadæ, non item in Sabbatum sanctum cadere potest. Deinde constat ex Tertulliano, eos qui lubenter & extraordinarie quocumque anni die jejunarent, voluisse etiam Osculo parcere, imitantes in eo quidem, sed male Ecclesiam, quæ integris jejuniis Osculum interdiceret.

Addendum item cessari ab Osculo in sacrificiis, & sacris quæ pro mortuis offeruntur, quod ut auctor est Almainus lib. 3. cap. 44. ea Christi mortem referant & repræsentent : diebus autem qui ei recolendæ celebrandæque consecrati sunt, cum nullum sit Osculum, neque in sacris quæ pro mortuis offeruntur esse debet. Sed cum omissi in morte Christi recolenda Osculi causam in Judæ proditoris osculum referat; non video qui convenire mortuorum sacris possit. Existimo itaque probabilius esse, ideo in mortuorum sacris Osculum non persolutum esse, quod olim privata essent illa sacra, non autem solemnia, hoc est, non essent instituta, ut in eis publice fideles omnes communicarent, perinde atque Dominicis, festisque diebus fieret, sed autem apparet ex Canone 4. Concilii 2. Vasensis, ubi discrimen ponitur inter solemnia, mortuorumque sacra. Itaque cum in iis sacris non communicaretur, nullum etiam Osculum dabatur, quod quidem symbolum quoddam, & argumentum erat communionis fidelium, eoque tantum nomine permittebatur, ut ad communionem fideles præpararentur, & ad mutuam benevolentiam excitarentur. Eadem ratio facit pro Monachorum sacris, in quibus pariter Osculo parcebatur, non quidem, ut nonnulli auctores

A de divinis officiis volunt, quod mortui mundo censerentur, quasi mortuos inter & vivos nulla intercederet communio; & cum iis communicandum non esset, qui uno eodemque cum vivis Ecclesiæ corpore comprehenduntur : quare si cum mortuis communicandum est, non est in eorum sacris prohibendum osculum : quandoquidem communionis signum est, coarguitque & convincit Christianos, ut simul osculo conjun-
B guntur, ita & eodem Ecclesiæ corpore simul omnes consociari. Vera igitur ac germana ratio inde resumenda est, quod Monachorum Missæ sacrificia privata essent, & in iis nulla generalis communio fieret, quare osculum quod ad solas pertinebat generales communiones, omittebatur. Huc accedit, raro admodum Monachos Eucharistiam percepisse, quod laici essent, perpetuoque pœnitentiæ, & asperitatibus vitæ conficerentur : quo in statu, seu tempore
C vix ad Eucharistiam participandam, ac nec vix quidem accedere solerent.

OBSERVATIO XVIII.

De Agapis.

Conducit ad intelligentiam Patrum, & ad defensionem doctrinæ fideique Ecclesiæ planum fieri, quid essent Agapæ, doceríque in illis nullam fuisse Eucharistiæ
D mentionem : nec ibi sumi omnino aut consecrari solitam. Nam inde adverfarii argumenta in nos depromunt, & prope est ut dicant, minime probabile videri Christianos suscepturos fuisse Eucharistiam inter convivia, si præsens corpus Christi, reque ipsa inesse arbitrati essent, etiam post epulas, & ubi se aliis cibis saturassent : *In conviviis Christianorum*, inquit Plessæus lib. 1. c. 3. *panis & vinum apponeban-*
E *tur, ut eis benediceretur, de quibus epulis loquitur Tertullianus in Apologetico his verbis : cœna nostra de nomine rationem suam ostendit, vocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio penes græcos est.*

Diebus igitur Dominicis cœnas celebrabant, quas Agapas vocabant, quibus omnes intererant, & in privatam aliquam domum conveniebatur, ubi post fusas ad Deum preces simul cœnabant, cœnati manus abluebant, candelas cereosque accendi jubebant, Deum precabantur, precibus functi, scri-

ptutam

pturam sacram legebant, quo peracto, præses unum aliquem e cœtu de fide sua interrogabat, mox inter se omnes rebus divinis sermones serebant, pecunias aliquas colligebant in alimenta viduarum, inopum & pupillorum, naufragorum, atque martyrum, tum de dormitione cogitabant: at de Eucharistia ibi nullum verbum; id quod perspicue demonstratur his rationibus, quod Agapæ cœna erat, quæ fiebat tantum vesperi. Tertullianus in Apologetico c. 34. *Ita saturantur* (de Agapis videlicet loquens) *ut qui meminerint etiam per noctem adorandum sibi Deum esse*. Nisi nocti proximum fuisset hoc convivium, non utique dixisset, eos meminisse dandam de nocte operam orationi. Quæ mox sequuntur idem etiam ostendunt: *Inde disceditur, non in catervas cæsionum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciviarum*. Hæc de die fieri non solent, sed sunt nocturnæ ebriorum, ac temulentorum grassationes, obvios quosque pulsantium, & cædentium. De corona militis de Agapis forte loquens, *ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia*. Quamvis autem respondere possit, candelas post cœnam non in usu luminis, sed ob preces accendi solitas, tamen inde quoque colligitur nocturnum tempus fuisse. Nam Gentiles eis exprobrabant, quod candelas extinguerent, ut sublata verecundia quamlibet impietatem committerent.

Superest etiam, ut elucidemus eos non nisi mane sumsisse Eucharistiam, & ante omnem etiam cibum; quo probato, lectori dijudicandum relinquam, an cum Agape non nisi vesperi fieret, Eucharistia non nisi mane sumeretur, hæc duo unquam concurrere potuerint? Libro ad uxorem: *non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum gustes*. Sumebant igitur Eucharistiam mane, & ante omnem cibum. Libro de corona militis; *Eucharistiæ Sacramentum & in tempore victus, & in omnibus mandatum a Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu, quam Præsidentium sumimus*: quibus verbis apparet eos non nisi mane sumsisse Eucharistiam: Etenim quamvis Dominus noster eam celebrasset, & sumsisset inter cœnandum, tamen sic ab Ecclesia institutum fuisse, ne alio quam matutino tempore, atque ante alia esculenta sumeretur. Mitto alios Patrum locos qui idem afferunt; contentus auctoris nostri testimoniis; libro contra Psychicos videtur hunc morem tetigisse in hunc modum: *quales nos ante pabulum, & potum, in virgine adhuc saliva exhibere consuevit, rebus duntaxat sensim agendis, quo divina tractantur*. Et Plinius secundus in epistola ad Trajanum docet Christianos stato die ante lucem convenisse, ut sua sacra facerent: atque eadem B epistola, rursus omnes coiisse ad cibum capiendum, ubi utriusque Eucharistiæ, & cœnæ capiendæ tempus diversum fuisse ostendit.

Cum ergo in Agapis nusquam celebraretur Eucharistia, magnopere falluntur adversarii, qui in cæremoniis Agaparum formam celebrandæ Missæ præscribere intendunt, & quod illarum est, huic attribuunt, videlicet quia in Agapis familiariter inter se versarentur, ederent, biberent, pani & C vino atque cibis tantummodo benedicerent, lingua vernacula loquerentur, viri, fœminæ, puerique promiscue psalmos canerent, ministrique habitu consueto degerent. Hæc & alia ejusmodi ubi comperere adversarii, ceu validis freti argumentis, ad Missam omnia eadem transferunt. Quod quid aliud est, quam non discernere unum ab altero & imperite Agapas cum Eucharistia confundere.

Sed objici potest, unde igitur enata opi- D nio inter Gentiles in ejusmodi Agapis Christianos comedisse infantem? Nunquid ex eo quod celebrarent, aut comederent Eucharistiam in illis cœnis? quæ cum vere caro esset, ac pro Domini nostri corpore sumeretur, Christianis crimini datum est, quasi carnem humanam manderent. Respondeo confictum esse hoc crimen, & insimulatos ejus rei Christianos, jam inde a Tiberio, hoc est ab Apostolis, ut docet Tertullianus in Apologetico; nam loqui- E tur de hoc ipso crimine quod Christianis intentabatur quod a temporibus Tiberii commentos ait, sive Judæos; sive quosvis alios religionis Christianæ ignaros.

Atqui non inficias ierim, tempore Apostolorum, Agapas forte factas esse cum celebratione Eucharistiæ, quod non prohibet, quin Eucharistia huic impositura colorem, ac locum dederit; vel quod Gentiles sacrorum ignari, Missam, & solemnia cum Agapis confunderent.

Alia ratio admittenda videtur: si Eucharistia data esset in Agapis, utique potius a cœna, quam ante dari convenisset: quoniam, ut ait Tertullianus, tunc preces funderentur, cerei accenderentur, psalmi cantarentur, Scriptura sacra exponeretur. Quinetiam volunt adversarii has preces, & pietatis exercitamenta, quæ Tertullianus post cœnam commemorat, omnino pertinere ad Eucharistiam: atqui absurdum est credere, contra testimonium Tertulliani, eos post convivium Eucharistiam suscepisse, scilicet postquam se aliis cibis ingurgitassent.

Ceterum in ejusmodi conviviis nulli prorsus præter fideles admittebantur: nam neque Catechumeni, neque pœnitentes accumbebant; propterea quod jus communicationis & fraternitatis aut amiserant, aut nondum essent consecuti.

An vero ejusmodi convivia a Philone describantur, ut ait Divus Hieronymus, non crediderim facile, quoniam negat in eis & servos ministrasse, & vinum apponi solitum: utrumque tamen ex Eusebio & Tertulliano probatur. Eusebius libro 4. ex epistola Lugdunensium, & Viennensium: *Accidit autem etiam servos comprehendi quorumdam ex nostris Paganos; quoniam quidem publice jussum fuerat requiri omnes & teneri. Quique dæmonis instinctu, cum tormenta pertimescerent, quæ inferri sanctis videbant, monentibus se hoc in ipsum militibus, quibus ita fuerat præceptum, commenti sunt adversum nos, velut Thyesteas cœnas, & incesta Oedipia perpetrantes, & alia quæ nec proloqui, aut cogitare nobis fas est.* Per tormenta de servis Christianis non quæsiissent, ni epulis Christianorum interfuissent. Plinius quoque eadem docere videtur: nam ex duabus ancillis dicit se inquisivisse per tormenta quid esset veri de sacris, & conviviis Christianorum. Denique Tertullianus, & Minutius ajunt, vinum accumbentibus præbitum fuisse, *bibitur quantum pudicis est utile*. Item, *hinc probatur quomodo biberit*. Itaque quæ de convivio, quod Gentiles infamarent, habent Patres, cum ea omnia de Agapis, non de Eucharistia accipienda sunt, ut in Apologetico c. 7. 8. 9. & in fine 39. Priora enim de sacris dicta sunt. Item cum ait, lib. 2. ad Uxorem. *Quis ad convivium illud dominicum quod infamarent*. Ad Scapulam, *quam incestam, quam crudelem nemo tanto tempore probavit*. De spectaculis c. 19. *si tales sumus, quales dicimur, delectemur sanguine humano:* quod non animadvertentes plerique perperam de Eucharistia explicarunt. Similiter quæ apud Minutium de inhumanis cibis, de infante farre contecto, quod coeunt solemni die, & quæ hisce objectionibus respondet Minutius, de Agapis necesse est intelligere, & apud Eusebium, Irenæum, & Justinum.

OBSERVATIO XIX.

De Fraternitate Christianorum.

QUæ de Fraternitate Christianorum apud antiquos Auctores commemorantur, neminem reperies, qui se ignorare putet; cum nulla sit pagina quæ hujusce affinitatis mentionem non faciat: verum in hisce tritis & vulgatis plerumque evenire solet, ut non satis intelligantur, quia plus satis cognosci, & intelligi putantur, quod in hac re mihi videor observasse. Quis enim in Apologeticis non legit Christianos fratres esse, totamque Ecclesiam Fraternitatem appellari? verum hujusce necessitudinis rationes, aut quo modo id juris acquireretur, quave ex causa amitteretur, non tam facile reperies, qui tibi explicet. A Tertulliano, & Minutio Fœlice, hujusce consanguinitatis causæ hæ afferuntur, *hi unum Patrem Deum agnoverunt:* item, *qui unum spiritum biberunt sanctitatis:* item, *qui de utero uno ignorantiæ ejusdem ad unam lucem expaverint sanctitatis:* item, *sic nos, quod invidetis, fratres vocemus, & unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei cohæredes.* Hæc amicitia religionis societate tam fortiter erat conjuncta, ut Gentilibus suspecta esset, eamque magno aliquo sacramento aut mysterio contractam, & conjuratam esse crederent; *ut pro alterutro mori sunt parati*. Ab hac societate, non solum arcebantur hæretici, Schismatici, Abstenti, sed etiam pœnitentes, & Catechumeni, qui omnes a ceteris fidelibus fratres non appellabantur, quod scilicet neque sui hæredes, neque jus ad hæreditatem Christi habere censerentur. Hoc jus fraternitatis in quadam bonorum, precum, meritorum, voluntatis denique, ac animæ conjunctione, societate, & communione consistebat,

sistebat, unusquisque pro facultate, & modo fortunæ ceteros libenter juvabat, neque erat quisquam inter Christianos ea tempestate, qui ostiatim mendicaret, in ægrotis curandis, in viduis, captivis, & iis qui ad metalla, aut arenarias damnati essent, alendis, quantam diligentiam, quantam curam adhiberent? Puellis quæ tempestivæ viro ad ætatem nubendi pervenerant, ex publica pecunia dos adsignabatur, prorsus nullum officii genus prætermittebatur, omnia præter uxores, ut ait Tertullianus, illis erant communia. Si quispiam fratrum obviam fieret, si e longinquo rediret, si peregre proficisceretur, continuo ad amplexum, & ad osculum currebant, mutua sibi fratrum appellatione, & salutatione congratulabantur.

His legibus, atque his moribus, Ecclesia in eam quam videmus amplitudinem, & magnitudinem excrevit. Ex hac etiam consuetudine & jure D. Polycarpi verba ad Marcionem clariora multo ac magis perspicua evadunt: quem ut sese vellet agnoscere roganti, ferunt respondisse: *Agnosco primogenitum Satanæ*. Satis ex facie, & consuetudine notus erat D. Polycarpo Marcion, neque hoc petebat, ut se pro noto, & familiari intueri vellet, sed cum moris esset apud Christianos hoc nomine sese salutare, optabat plurimum Marcion pro fratre haberi, & appellari a D. Polycarpo: quem cum ab Ecclesia recessisse, & novam sectam instituisse sciret, eum se pro fratre habiturum negavit, qui communem matrem deseruisset, quod responsum in hanc consuetudinem referas, non video quomodo convenire possit.

Ceterum, quemadmodum hoc jure non uterentur, ita non nisi a lavacro Dei & Jesu Christi filii nuncupabantur. S. Cyrillus Hierosolymitanus in præfatione: *unius matris filii, & filiæ facti estis omnes quicunque hic nomina dedistis*. In prima Catechesi, *ad ingenuam adoptionis regenerationem pervenire*. D. Ambrosius lib. 5. de Sacramentis cap. 4. *Ex malo servo factus est bonus filius*. D. Cyprianus ad Pompejum, *qui filius Ecclesiæ non est, ut habere quis possit Deum patrem ante matrem Ecclesiam*.

Hoc loco collocandum mihi videtur quod observavi de Oratione dominica, nam ad idem argumentum pertinet, qua enim ratione iidem ipsi Catechumeni, neque fratres, neque filii Dei censebantur, eadem prorsus Deum patrem neque appellant, neque orationem dominicam, qua ipsius vocis significatio continetur, antequam salutaribus aquis purgati essent, recitabant; indignum enim illis videbatur Deum Patrem eos invocare, qui nondum a diabolo manumissi, filii tenebrarum essent. D. Ambrosius ibidem: *Ergo attolle oculos ad Patrem qui te per lavacrum genuit, ad Patrem qui te per Filium redemit, & dic* B *Pater noster*. Item, *Dic ergo & tu per gratiam Pater noster, ut filius esse merearis*.

Hujusce observationis confirmatio dubia non erit intuenti, quo tempore, & hora eandem ipsam orationem dicebant: nemo nostrum ignorat Catechumenos ab Ecclesia post primas conciones, & antequam sacrificium celebraretur, ex templo recessisse; neminem etiam latere puto, hanc orationem ad sacrificium faciendum adhibitam fuisse; unde recte sequitur ne quidem eos C in ipsius orationis recitatione interfuisse. At vero de hac oratione quomodo scripserunt Patres, aut quibus scripserunt? neminem reperies, qui non eodem tractatu, eadem pagina, eodem denique loco & linea, de Eucharistia simul cum ea ipsa oratione verba non fecerit: quod argumento est Catechumenos orationem illam non didicisse, neque recitasse, cujus explicatio, & cognitio eis occultabatur. Consule D. Cy- D prianum de Oratione Dominica, Tertullianum in eodem libello, D. Ambrosium de Sacramentis, D. Cyrillum in catechesibus, ceterosque qui de eadem oratione commentarios reliquerunt, conjunctam semper utriusque & Eucharistiæ, & orationis explicationem reperies.

Addam quædam ex D. Cypriano in probationem ejusdem observationis: *homo novus renatus, & Deo suo per gratiam ejus restitutus, pater primo in loco dici*. Item de E eadem oratione verba faciens: *Et profiteatur se Dei filium, dum nominat Patrem sibi esse in cælis Deum*. Item: *Nec hoc solum fratres dilectissimi animadvertere, & intelligere debemus, quod appellamus Patrem qui sit in cælis, sed conjungimus, & dicimus Pater noster, id est eorum qui credunt, eorum qui per eum sanctificati, & gratiæ spiritualis nati novitate reparati filii Dei esse cœperunt*.

Præterea si ab illa prima Ecclesiæ ætate

 ad po-

ad posteriora demum tempora descendamus, & hujusce ritus & consuetudinis vestigiis insistamus, nonne a D. Augustino monentur competentes illa homilia 42. quam habuit feria secunda palmarum, orationem Dominicam ita ediscere, ut eam memoriter Sabbato sequenti & proximo post Baptismum reddere possent? *Accipite hodie quomodo invocatur Deus*, & paullo post: *tenete ergo, & orationem hanc quam reddituri estis die Sabbati novissimi quo baptizandi estis*. Nonne in ordine Romano, & ceteris qui de ritibus Ecclesiasticis, atque de divinis officiis scripserunt, inter ceteros ritus reperies certis quibusdam diebus quadragesimæ Catechumenos orationem dominicam percepisse, ad eam scilicet Sabbato Paschæ reddendam?

Possem etiam auctoritatem septimi Canonis eorum novem, qui in calce sextæ Synodi Constantinopolitanæ habentur, addere; sed nullus est, ut puto, quin ex his quæ attulimus existimet Catechumenos toto tyrocinii tempore, ac decursu ad Deum invocandum, & adorandum ea oratione usos fuisse. Nam si tribus modo aut quatuot diebus antequam Baptismo purgarentur, ejus verba non dicam explicationem aut mysteria docerentur, nonne vinco orationem ipsam olim illis ignotam fuisse? atque ut eam tantum memoriæ mandarent, paucos dies eis ante lavacrum creditam, non vero ut Deum antequam filii lucis essent, hac oratione interpellarent.

Denique ut hanc observationem concludam, eorum mihi nequaquam probatur sententia, uti Vicecomitis lib. 3. cap. 16. qui existimat ejusdem orationis arcana & mysteria ante Baptismum exposita fuisse Catechumenis, & competentibus; quod fieri potuisse mecum negabit, si animo repetat hæc verba, *panem nostrum quotidianum*, ab omnibus pene de Eucharistia explicari; cujus mysterii participes esse non poterant Catechumeni, ut ex eadem ipsa homilia 42. Divi Augustini nemini dubium erit: quam etsi verba orationis moneat esse discenda, paucaque de eorum explicatione & significatione perstringat, nihilominus ubi ex ordine ad illa *panem nostrum* ventum est, eadem consulto prætermisit, fidelibusque nota esse maluit dicere, quam explicare: *norunt*, inquit, *fideles quid accipiant, & bonum est eis accipere panem quotidianum huic tempori necessarium*.

OBSERVATIO XX.

De Martyrum auctoritate.

Quanti, amabo, debet esse hominibus sanguis & crux Domini nostri Jesu Christi, cum Deus in hoc, & altero seculo, tantam mercedem reponat iis Martyribus, qui vel unam sanguinis guttam profuderint, vel aliquas pœnas & cruciatus perpessi sint. Antiquitus Ecclesia nihil rarum, aut pretiosum habebat, quod non impertiretur Martyribus, de omni quasi ejus jure, ac auctoritate illi succurrebant: etsi nullum ordinem, nullumve characterem haberent, tamen & solvebant, & ex laicis Episcopi, si non dignitate, ac munere, saltem potestate fiebant, eoque existimationis apud homines pervenerant, ut plus propemodum auctoritatis, & ponderis, quam vel Presbyteri, vel Episcopi haberent. Tertullianus: *Quid ergo? si Episcopus, si Diaconus, si vidua, si virgo, si Doctor, si etiam Martyr lapsus a regula fuerit*: ubi pluris facere Martyres quam Episcopos, & Presbyteros, atque aliquid supra Episcopum addere videtur.

Canone 34. Concilii Laodiceni, tantam de eorum auctoritate opinionem olim eos concepisse apparet, ut etiam ad falsos, & hæreticos confugerent: *non oportet* (inquit Concilium) *omnino Christianum derelictis Martyribus Christi abire ad falsos Martyres; hi enim alieni a Deo sunt. Quicunque autem abire voluerit, anathema sit*. Legimus in Concilio Eliberino Canone 25. *Omnis qui attulerit litteras confessorias, sublato nomine Confessoris, eo quod sub hac nominis gloria partim concutiant simplices, communicatoria ei deinde dandæ sunt litteræ*. Et in Concilio Arelatensi primo can. 9. *De his qui Confessorum litteras afferunt, placuit, ut sublatis iis litteris, alias accipiant communicatorias*: quorum etsi variæ sint expositiones, nulla tamen est, qua non intelligatur summæ eos in Ecclesia auctoritatis fuisse.

Sed ne prolixiores simus, missum faciamus quanto in pretio fuerint, quibus laudibus ornati sint, quæ omnia ediscentur ex Patribus, & præcipue libellis ad Martyres, Tertulliani de Pudicitia, de fuga in persecutione; & a Divo Cypriano epistolis

lis 5. lib. primi, 12. lib. secundi, 4. 6. 25. lib. tertii, 1. lib. quarti, & de exhortatione martyrii. Veniamus tantum ad eorum potestatem, quam quis facilius concipiet, si intelligat illis temporibus tales se in ecclesiastica disciplina retinenda præstitisse, ut nullius omnino (dummodo præcipiti morte non raperetur) culpa, nisi ab Episcopo, & expleto pœnitentiæ tempore tolleretur: at Martyres, si essent sacerdotes, utrumque perficere poterant, & a culpa simul & pœna absolvere; si vero tantum essent laici, a pœnis, & ab ipso tempore permultum diminuere poterant. Tertullianus, *quam pacem quidam non habentes, a Martyribus in carcere exorare consueverunt*. Sed validius de Pudicitia: *At tu jam, & in Martyres tuos effundis hanc potestatem*, locutus præcedenti capite, & toto libro de potestate solvendi & ligandi, & de absolutione peccatorum mortalium. Item, *ad metalla confugiunt, & inde communicatores revertuntur*, non poterant redire in communionem Ecclesiæ nisi absoluti essent. Item, *Quis permittit donare quæ Deo reservanda sunt*. Explicat duobus his postremis capitibus, quod Deo reservatum erat, nempe noxas mortales, proinde infert Martyres ea tempestate illas condonare potuisse. Item, *quis alienam mortem sua solvit, nisi solus Dei filius?* Item, *proinde qui illam æmulans donando delicta*. Item, *si vero peccatores, quomodo oleum faculæ tuæ sufficere & tibi & mihi poterit?* Testimonia equidem nullo pacto refellenda, quibus convincitur, Martyres sacerdotes pure & absolute culpas mortales remisisse: atque in omnibus his locis, aliisque etiam partibus, quamvis non sit distinctum inter Martyres Presbyteros & laicos; tamen crediderim sacerdotes pœnam & culpam, laicos vero pœnam dumtaxat & pœnitentiæ tempus remisisse.

Veniamus ad D. Cyprianum, qui epist. 15. lib. tertii refert formulam, qua Martyres significabant se lapsos absolvisse: *communicet ille cum suis*, quod satis ostendit eos absolutos fuisse cum redirent: non potuissent assequi jus communicationis nisi absoluti. In eadem epistola ait nonnullos sacerdotes dare solitos Eucharistiam lapsis, *ante manum ab Episcopo, & clero in pœnitentiam impositam*: quia videlicet a Martyribus absoluti, & liberati erant: quod

A quamvis improbet, tamen interea docet nos, rei usum vel abusum talem fuisse ortum ex opinione, quam Ecclesia imbiberat de Mrtyribus, eorum magnam esse vim & potestatem. Epist. 16. idem dicit, sed multo dilucidius epistola decima sexta editionis Pamelii, & 22. ejusdem editionis, *cum benedictus Martyr Paulus adhuc in corpore esset, vocavit me, & dixit mihi, Luciane, coram Christo tibi dico, ut si quis*
B *post recessionem meam abs te pacem petierit, des in nomine meo*. Et tractatu de lapsis: *Credimus quidem posse apud judicem plurimum valere Martyrum merita, & opera Justorum: sed cum judicii dies venerit*. Item, *si quis præpropera festinatione temerarius remissionem se dare cunctis putat posse, aut audet Domini præcepta rescindere, non tantum nihil prodest, sed obest lapsis*. Id quidem damnat, sed improbando, nihilosecius declarat talem usum fuisse, nem-
C pe recipiendi lapsum sine ulla alia absolutione, cum Martyris commendatione niteretur; nam paullo supra dixit in eodem tractatu: *Ante purgatam conscientiam sacrificio, & manu sacerdotis*.

Profertur epistola 22. editionis Pamelii, ad probandum non satis fuisse lapsis a Martyribus pacem obtinuisse, nisi per Episcopum reconciliarentur Ecclesiæ: tamen Divus Cyprianus hac ipsa epistola scribit Lucianum nomine aliorum Martyrum scri-
D psisse: *universis eos pacem dedisse*: Idem, *& pacem quam semel cunctis a Martyribus, & Confessoribus datam clamitabant, confestim sibi repræsentari coegerint*. Idem, *pacem dari & peccata dimitti in Pauli nomine*: quæ certissima sunt testimonia, Martyres id juris sibi arrogasse, tolerante etiam Ecclesia. Fateor quidem Tertullianum primum negasse id juris & auctoritatis esse Martyribus: fateor Divum Cyprianum contrahere in angustum potestatem Martyrum
E quantum potest: fateor quoque id sublatum fuisse in Ecclesia circa tempora Divi Cypriani, aut paullo ante Nicænam Synodum, ut ex canone Concilii Laodiceni apparet, aliquid ex tanta auctoritate Martyribus superfuisse: sed negari non potest usque in illa tempora, eos quos protulimus locos, satis adstruere tanto in pretio Ecclesiam habuisse Martyres, ut quidquid fecissent, recte & ordine factum, quidquid remisissent, recte remissum arbitraretur.

Et

Digitized by Google

Est *Aurora consurgens*, quæ semper augetur & perficitur, semper nascitur, ut quod uno tempore receperit, in altero consulto rejiciat. Perscrutanti mihi quamobrem & quo fundamento nixa esset illa Martyrum auctoritas, quamvis laici, & non sacerdotes essent (nam epistola illa 27. dictum est, Aurelium cujus nomine litteræ Lapsis dabantur, scribere nescivisse, *quod litteras ille non nosset*) non aliæ efficaciores occurrunt rationes, quam quas affert Tertullianus de Pudicitia c. 22. prima quod tantum Martyris meritum esset, ut aliis peccatoribus communicari posse in satisfactionem delictorum crederent: *Si vero peccatores quomodo oleum faculæ tuæ sufficere & tibi & mihi potuit?* Altera quod existimarent Dominum nostrum Jesum Christum peculiari quodam modo Martyribus inesse & insidere, unde absolvendi auctoritas illis emanaret: *Si propterea Christus in martyre est, ut mœchos & fornicatores Martyr absolvat.*

Ceterum, ex ipsis D. Cypriani verbis conjecturam facio, Martyrum commendationem nulli penitus, nisi post eorum mortem profuisse; id est, si quis veniam a Martyre impetrasset, cum Ecclesiam neque recepisse, neque ad communionem admisisse, nisi post mortem ejus Martyris a quo liberatum esse jactabat: epistola 14. libri tertii: *Ante ipsum pene martyrum excessum communicent cum lapsis, & offerant,* excessus enim, & excedere pro morte usurpantur a Divo Cypriano epistola 13. *sufficiat multos illic ex fratribus nostris annis istis superioribus excessisse sine pace, vel ceteris subveniatur qui supersunt*: epistola 7. libri secundi, *post excessum nobilissimæ memoriæ viri Fabiani*. Eos igitur increpat, qui antequam Martyres e vita migrassent, eorum petitioni satisfacerent, atque lapsos ea pace quam ab iisdem Martyribus acceperant, frui sinerent. Epistolæ 22. Pamelii verba quæ paullo antea protulimus, in hanc conjecturam deducere videntur: *Cum benedictus Paulus Martyr adhuc in corpore esset, vocavit me, & dixit mihi Luciane coram Christo tibi dico, ut si quis post recessionem meam abs te pacem petierit, des in nomine meo.* Patetur Lucianus, quamvis in carcere detineretur, non suo, sed Pauli nomine peccata condonare. Item epistola 23. ejusdem editionis, *ut manu ejus Ascripti libelli gregatim multis nomine Pauli darentur.*

OBSERVATIO XXI.

De Martyribus, Confessoribus, Extorribus, Libellaticis, Thurificatis, Sacrificatis, Blasphemis, & Lapsis.

ETsi omnia hæc nomina, quæ Christianis, ob odia Gentium, persecutiones, B & proscriptiones, indita sunt, cunctis pene nota sentiam, uno tamen intuitu ea omnia complecti posse, atque discrimen eorum intueri, non injucundum fore putavi. Confessoris, & Martyris nomina, & gloriam merebantur, qui in tuenda fide & religione Christiana pœnam aliquam subierant, etsi Martyres ii solum vere sint existimandi, qui morte, aut aliqua leviori pœna mulctati, Confessores vero qui ante Magistratum constituti, nomen, denique C Christi constanter, & impavide professi fuissent. Extorrium duo erant genera, quidam ob religionem & fidem Christianam in exilium pellebantur: Alii vero secedebant, ut se periculis subducerent, & tormentis, in quibus despondebant se animum invictum, & propositi tenacem retenturos.

Ceterum hos aliquando reperies objurgari a Divo Cypriano, interdum etiam laudari. Cujus rationem non alio referes, D quam ad temporum statum, & conditionem. Nam initio persecutionum, ut ceteris animos ad mortem pro Christi nomine obeundam augerent, pusilli animi & infracti esse in persecutione fugere clamitabant: ea vero ingruente, nulli vitio dabatur, quoquo modo fidei vitæque suæ consulere. Ita factum est, ut l. 2. epist. 5. habeatur *nec Extorribus quæ oportuit objurgatio*, quos tamen tractatu de lapsis stantes appellat, & in illo triumpho Martyrum E quem repræsentat, ovantes eos in Ecclesiam post Martyres triumphantes, inducit. De Thurificatis, Lapsis, Sacrificatis non dubitatur. De Blasphemis nihilo magis, quos Gentiles abjurata fide, probra insuper & convicia in Christum conjicere compellebant, ut refertur a Plinio, *ut maledicerent Christo.*

Qui vero sint *Libellatici* quæstionis est: Card. Baronius anno Christi 253. rem ita explicat: *At colligitur ex iis non sic Libella-*

bellaticos esse dictos, ut multi putant quod libellum offerrent magistratui, quem potius ab eo acciperent; & paullo inferius: *tamen aliqua per se, vel per alium edita professione fidem negaret, ne vero sicut ceteri, traheretur ignominiose ad aram, id pecunia redimebat*. Idem, *dicimus Libellaticos non esse ejusmodi, ut pretium solverent, ne cogerentur negare, sed negasse eos Christum: verum, nec palam, ut alii offerre sacrificium vel libamina cogerentur, spopondisse pecuniam*.

Duo tamen inter legendum Libellaticorum genera mihi videor deprehendisse: Primum eorum qui in carcere constituti pœnas quæ de Christianis sumebantur, quoquo modo effugere, quam subire malebant; & ut id consequerentur, Libello affirmabant se neque esse, neque Christianos fuisse, de his est mentio apud Divum Cyprianum tractatu de Lapsis: *Qui etsi nefandis sacrificiis manus non contaminaverunt, libellis conscientiam polluerunt*, epist. 5. l. 3. *vel nefandis libellis nihilominus conscientiam polluissent*, epist. 4. l. 1. *Basilidem, & Martialem libellis idololatriæ maculatos*. Ibidem, *Actis publice habitis, apud Procuratorem Ducenarium obtemperasse idololatriæ, & Christum negasse contestatus sit*, epist. 7. l. 2. *illicita nefariorum libellorum professione prodiderunt*, epist. 3. l. 1. *vel sacrificio, vel libello esse maculatum*.

Porro hos Libellaticos non existimarim pecunia judices corrupisse, neque libellum ab eis accepisse, nam quid amplius ab eis, extra fide, desiderari poterat? Divus Cyprianus ad Demetr. *Torqueri enim debui, si negarem*. Tertullianus: *Absolvimur negantes, quia nominis prælium est*. Idem: *Christianum hominem omnium scelerum reum cogis negare, ut absolvas*. Idem: *Ceteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, solis Christianis ad negandum*. Idem: *Vociferatur homo Christianus, sum quod est, dicit, tu vis audire quod non est*. Et quamvis, ut ex Plinio cognoscitur, mutata religione, Diis nihilominus libare cogerentur, sæpius tamen expugnata fide dimittebantur. Satis præterea firmum non videtur, quod ait Baronius, eos ne palam sacrificarent, pecuniam obtulisse: nam de Basilide Libellatico habetur in D. Cypriano: *Cum actis publice habitis, obtemperasset idololatriæ*.

A Libellaticorum aliud in eodem Divo Cypriano genus observabis, epistola ad Antonianum. Hi enim ubi pecunia judicis animum tentari, atque commoveri posse sentiebant, mox Christianos se esse non dubitabant fateri, & ob hanc causam sibi non licere idolis sacrificare; rogare ne vi neve tormentis ad id faciendum inducerentur, pecuniam ut libellum obtinerent, quo se in posterum in libertatem vendicarent, B libenter offerre: *Cum occasio libelli fuisset oblata, quem nec ipsum acciperem, nisi ostensa fuisset occasio, ad magistratum veni, vel alio eunte, mandavi Christianum me esse, sacrificare mihi non licere, ad aras diaboli me venire non posse, dare me ob hoc præmium, ne, quod non licet, faciam*. Idem in eadem epistola: *& pejor sit mœchi, quam Libellatici causa, cum hic necessitate, ille voluntate peccaverit, hic existimans sibi satis esse, si non sacrificaverit, C errore deceptus sit*. De Libellaticis igitur est mentio, qui neque Christum negaverant, neque sacrificaverant: nam mœchi causa pejor non esset ejus Libellatici, qui Christum negasset, aut sacrificia fecisset.

Ex his utrosque Libellaticos licet inter se conferre, & utriusque discrimen ex hac comparatione deprehendere: dixit illos Christum ejusque religionem & fidem repudiasse; hos vero se Christianos facere & fateri: pecunia sese præterea liberasse, illos vero D pecuniam obtulisse non reperies: eorumdem etiam scelus & sacrilegium multis verbis execratur; hos vero ait non tam crimine, quam errore deceptos esse, qui si Christum negassent, nequaquam eos errore, non crimine, deceptos fuisse dixisset: fatendum igitur necesse est Libellaticorum duo fuisse genera.

OBSERVATIO XXII.

E *De Sacerdotio gentilium*.

DE Ethnicorum Sacerdotio aliquid in hisce notis scholiisque inserere, non alienum, neque inutile erit: non eo quidem consilio, ut ritus omnes, cæremoniasque perscrutemur; sed ut canonum quorumdam explicatio illustrior multo existat: quorum vis, intelligentiaque quamplurimos interpretes effugit: cujus rei perficiendæ causa primum illud observandum erit, Christianos

nos cum omnes falsorum Deorum cultus, anilesque fabulas non ignorarent, eo tamen flagitiose progressos, ut Sacerdotia Gentilium ambitiosa quadam pensitatione nundinarentur. Deinde, non omittemus oculis subjicere edicta illa, & rationes quibus Ecclesia vetuit ne dignitatum illi gradus expeterentur. Tertio quantum erit in nobis, connitemur ex his quæ dicta erunt afferre lucem quibusdam canonibus, quorum alium fuisse sensum, ac sententiam ac antiqui Patres censerent, plerique judicarunt.

Trium rationum momenta quædam impellebant Christianos ad Sacerdotii Ethnicorum petitionem: Primum ambitio, cujus incensi cupiditate conflagrabant homines ætate florentes, nihil enim æque, cum Romæ, tum in aliis Provinciis, ad consequendos honores, auctoritatemque, & nominis existimationem comparandam valuit, ac ludorum quorumdam apparatus & magnificentia, quod eorum commissio, populi gratiam animosque conciliaret: iis autem in provinciis, & municipiis flamines præsidebant, nonnunquam etiam eos populo suis sumtibus exhibebant: ad civium ergo benevolentiam eo genere obsequii devinciendam, non pauci Christiani spreta religione incitabantur, ut ejusmodi honorum gradus, & flaminium sibi deferri vehementer postularent, quo facilius editione spectaculorum, & scœnæ pompa maxima, imperitæ multitudinis applausum, & acclamationem promererentur. Id perspici potest ex L. unica 4. tit. 61. libri 10. Cod. in qua, rogatione interposita, sumtus necessarios & liberales qui ad ludorum commissionem requirerentur, se suppeditaturum Parens quidam profiteretur, modo filio ad Sacerdotium venire liceret. *Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus promiserit, ideoque etiam sacerdotem te creari impetravit, onus erogationis commune omnium hæredum ejus esse, Præses Provinciæ non ignorabit.* Verùm id ita esse facile crediderint, qui tempore Tertulliani didicerint Christianos, qui idola fabricarentur, exstitisse: *adleguntur in ordinem ecclesiasticum artifices idolorum*, quin tempore Siricii, & Innocentii non deerant, (quamvis otio & tranquillitate maxime Ecclesia frueretur, rerumque publicarum munera a Christianis hominibus administrarentur,) qui ad impia illa sacerdotia

A provehi se cuperent, eorumque officio fungerentur. Siricius Episcopo Tarraconensi c. 5. *De iis vero, qui acta pœnitentia, tanquam canes, ac sues ad vomitus pristinos & volutabra redeuntes, & militiæ cingulum, & ludicras voluptates.* Innocentius epistola 4. c. 3. *De Curialibus autem manifesta ratio est, quoniam, & si inveniantur hujusmodi viri, qui debeant clerici fieri.* Item epist. 24. c. 4. *Neque de*
B *Curialibus ad ecclesiasticum ordinem venire posse, qui post Baptismum, vel coronati fuerint, vel sacerdotium, quod dicitur, sustinuerint, & editiones publicas celebraverint.*

Secundo, metu quandoque perculsi aliquo cogebantur obire illa spectaculorum seu ludorum munia, ne si id facere detrectarent, pro Christianis haberentur: ætate namque & opibus florentes, si ea pro nihilo habuissent, in suspicionem venissent Christianæ
C fidei, & religionis admissæ: accedit & illud, exerceri illa potuisse munia, etiamsi sacrificium nullum fecissent, ut planum est can. 55. Concilii Eliberini. Quare Ecclesia cum videret homines mortis oppetendæ proposito errore magnopere commoveri, in eos non ita graviter animadvertere consueverat, quamvis munera illa non defugissent, modo ab omni sacrificio, manus oculosque cohibuissent; eamque ob causam eodem in Concilio non durius quic-
D quam statuendum in illos judicat, qui domi suæ idola reservarent, modo ab eorum adoratione, atque cultu abstinerent, atque ea suis ex ædibus deturbare non possent, quin a servis judicibus deferrentur, & detegerentur, can. 41. *Admonere placuit fideles, ut quantum possunt, prohibeant, ne idola in domibus suis habeant; si vero vim metuunt servorum, vel seipsos conservent, si non fecerint, alieni ab Ecclesia habeantur.*

E Tertio, ratio illa afferri potest, quæ Christianis eam vim afferebat, ut illa quasi munera, officiaque non recusarent, quod sacerdotia illa erant munera patrimonialia, ut ajunt Jurisconsulti, a quibus Curiales non poterant excusari. Quare Christiani quocumque locorum, aut gentium concessissent, si essent Curiales, aut fortunæ amplissimæ sustinere illa munera cogebantur, aliter ad eos bona illa omnino tanquam hæreditates pervenissent, qui illorum vicem in

in administratione eorum munerum subiisſent. Sacerdotium autem fuiſſe quoddam officium, ceu munus patrimoniale, probatur lege 8. tit. 41. l. 10. Cod. *Nec protostaſiæ vel ſacerdotii, vel decaprotiæ, munera corporalia ſunt, ſed tantum patrimonii eſſe non ambigitur*. In quam legem Cujacius hoc habet: *Sacerdotium autem interpretor, veluti Alytarchiam, Aſiarchiam, Syriarchiam, Phœniciarchiam, quo qui funguntur, ludis præſunt in honorem Deorum inſtitutis, cum ſumtu aliquo*. Idem auctor in l. Unicam de mulieribus, in quo loco Cod. ait: *Sacerdotium Provinciæ munus patrimoniale eſt, veluti Aſiarchia, nam qui eo fungitur, ſumtu ejus eduntur certamina, & ludi in honorem Deorum*: & obſervat. lib. 3. c. 13. aſſerit: *inde ſacerdotium ipſum Alytarchia dicitur, ea forma qua & Aſiarchia, & his ſimilia ſacerdotiorum nomina, & flaminum*. Præterea quæ narrat Cujacius, magiſtratus & ſacerdotes ſolere ſpectacula ſeu certamina edere, ſuccurrunt & alia teſtimonia l. 1. Cod. Theod. lib. 15. tit. de ſpectaculis. *Magiſtratus, & ſacerdotiorum editiones, quæ aut in civitatibus, aut certe in his debent exigi, quas delegit antiquitas*. Tertullianus de ſpectaculis: *Quis tibi Prætor, aut Conſul, aut Quæſtor, aut Sacerdos de ſua libertate præſtabit?* Munera vero patrimonialia ab unoquoque ſuſtineri oportere plurimæ leges teſtantur. t. tit. 41. lib. 10. Cod. *Civilia munera per ordinem, pro modo fortunarum ſuſtinenda ſunt*. Ubi Cujacius ait: *Et non omnia, ſed patrimonialia, ut apparet*, ex l. 2. ejuſdem tituli: *Munera quæ publicæ utilitatis cauſa indicuntur, ab omnibus ſubeunda ſunt*: & aliis omnibus legibus illius tituli apparet, ab ejuſmodi muneribus neminem liberum ſolutumque videri. Cum igitur Chriſtianus ſuo quaſi ordine ac per vices, illius in quo commorabatur loci, deſignari flamen aut ſacerdos deberet: tametſi illa renunciatio, creatioque ſuæ religioni fideique repugnaret, cogebatur eam oblatam admittere, ejuſque perinde ac aliorum munerum, procurationem capeſſere. Ex his vero locis quos ex D. Innocentio dedimus, ſatis conſtat Curiales ab ordinibus Eccleſiaſticis prohibitos, quod quibus in locis Curiales eſſent, inde digredi iis non liceret, ſuæque Reipub. ac publicorum munerum habere eos rationem oporteret: nec A quæ in iiſdem locis ex præſcripto, inſtitutoque legum præſtanda eſſent, negligere; cum autem ex iis locis quorum Curiales erant, demigrarent, eo poſtliminio reverti neceſſe erat, quamvis in ordines ſacros adlecti eſſent: quæ cauſa eſſe poteſt, cur Patres præciſe & aſſeveranter Curiales ad illos ſacros ordinum ritus accipiendos, urgeri, aut admitti non oportere arbitrarentur; quia eo honore affecti, adigi poterant, ut eo unde deceſſerant, quod ibi B Curiales eſſent, redirent, atque adeo Provinciis publicis defungerentur: in quorum numero ac recenſione, (ut non dubie, neque obſcure apud Sanctum Innocentium videbis) Sacerdotia, flaminia Paganorum, ludique publici committebantur, quo tempore nullum genus idololatriæ peccatorumque ac flagitiorum prætermitti ſoleret.

Illud autem perpendendum eſt, totum illud de quo agimus, munus uſurpari ſolitum tum, cum Imperatores Chriſtiani C Imperii clavum tenerent, Eccleſiaque compreſſis perſecutionum procellis conquieſceret. Illudque mirum videri debet, ſi quis ſe tali munere abdicare voluiſſet, deſiderio quodam incenſus vitæ aſperioris intra clauſtra religioſæ familiæ, aut etiam in deſerta aliqua religione, ac ſolitudine traducendæ, cogi potuiſſe, ut ad ſuam illam urbem, quo publica illa munera exerceret; volens nolens reverteretur, lib. 26. tit. 32. 10. Cod. *Quidam ignaviæ ſectatores, deſer-* D *tis civitatum muneribus, captant ſolitudines ac ſecreta, hos igitur atque in hujuſmodi deprehenſos erui latebris conſulta præceptione mandamus, atque ad munia patriarum ſubeunda revocari*. Sacerdotia igitur Gentilium in Provinciis, earumque civitatibus erant munera patrimonialia, a quibus ſe vindicare nemo cum poſſet, pro ratione facultatum, ac divitiarum ſuo ordine ad illa obtinenda, gerendave aſſumebatur: quemadmodum prima illa lege tit. E 41. decernitur.

Quæ apud Euſebium de quodam Aſiarcha leguntur, ad rem pertinet hoc loco referre. Cum igitur ſancto Polycarpo mors eſſet obeunda, Philippus quidam Aſiarcha, ſacerdoſque Epheſi cum eſſet, Sacerdotii ſui exacto expletoque tempore, poſtulanti turbæ leonem, ut in Polycarpum immitteret, reſpondiſſe fertur munus ſe dediſſe, quod apparere debuerat, eoque ſe poſthac

nos cum omnes falsorum Deorum cultus, anilesque fabulas non ignorarent, eo tamen flagitiose progressos, ut Sacerdotia Gentilium ambitiosa quadam pensatione nundinarentur. Deinde, non omittemus oculis subjicere edicta illa, & rationes quibus Ecclesia vetuit ne dignitatum illi gradus expeterentur. Tertio quantum erit in nobis, connitemur ex his quæ dicta erunt afferre lucem quibusdam canonibus, quorum alium fuisse sensum, ac sententiam ac antiqui Patres censerent, plerique judicarunt.

Trium rationum momenta quædam impellebant Christianos ad Sacerdotii Ethnicorum petitionem: Primum ambitio, cujus incensi cupiditate conflagrabant homines ætate florentes, nihil enim æque, cum Romæ, tum in aliis Provinciis, ad consequendos honores, auctoritatemque, & nominis existimationem comparandam valuit, ac ludorum quorumdam apparatus & magnificentia, quod eorum commissio, populi gratiam animosque conciliaret: iis autem in provinciis, & municipiis flamines præsidebant, nonnunquam etiam eos populo suis sumtibus exhibebant: ad civium ergo benevolentiam eo genere obsequii devinciendam, non pauci Christiani spreta religione incitabantur, ut ejusmodi honorum gradus, & flaminium sibi deferri vehementer postularent, quo facilius editione spectaculorum, & scœnæ pompa maxima, imperitæ multitudinis applausum, & acclamationem promererentur. Id perspici potest ex L. unica 4. tit. 61. libri 10. Cod. in qua, rogatione interposita, sumtus necessarios & liberales qui ad ludorum commissionem requirerentur, se suppeditaturum Parens quidam profiteretur, modo filio ad Sacerdotium venire liceret. *Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus promiseris, ideoque etiam sacerdotem te creari impetravit, onus erogationis commune omnium heredum ejus esse, Præses Provinciæ non ignorabit.* Verùm id ita esse facile crediderint, qui tempore Tertulliani didicerint Christianos, qui idola fabricarentur, exstitisse: *adleguntur in ordinem ecclesiasticum artifices idolorum*, quin tempore Siricii, & Innocentii non deerant, (quamvis otio & tranquillitate maxime Ecclesia frueretur, rerumque publicarum munera a Christianis hominibus administrarentur,) qui ad impia illa sacerdotia

A provehi se cuperent, eorumque officio fungerentur. Siricius Episcopo Tarraconensi c. 5. *De iis vero, qui acta pœnitentia, tanquam canes, ac sues ad vomitus pristinos & volutabra redeuntes, & militiæ cingulum, & ludicras voluptates.* Innocentius epistola 4. c. 3. *De Curialibus autem manifesta ratio est, quoniam, & si inveniantur hujusmodi viri, qui debeant clerici fieri.* Item epist. 24. c. 4. *Neque de*
B *Curialibus ad ecclesiasticum ordinem venire posse, qui post Baptismum, vel coronati fuerint, vel sacerdotium, quod dicitur, sustinuerint, & editiones publicas celebraverint.*

Secundo, metu quandoque perculsi aliquo cogebantur obire illa spectaculorum seu ludorum munia, ne si id facere detrectarent, pro Christianis haberentur; ætate namque & opibus florentes, si ea pro nihilo habuissent, in suspicionem venissent Christianæ
C fidei, & religionis admissæ: accedit & illud, exerceri illa potuisse munia, etiamsi sacrificium nullum fecissent, ut planum est can. 55. Concilii Eliberini. Quare Ecclesia cum videret homines mortis oppetendæ proposito errore magnopere commoveri, in eos non ita graviter animadvertere consueverat, quamvis munera illa non defugissent, modo ab omni sacrificio, manus oculosque cohibuissent; eamque ob causam eodem in Concilio non durius quic-
D quam statuendum in illos judicat, qui domi suæ idola reservarent, modo ab eorum adoratione, atque cultu abstinerent, atque ea suis ex ædibus deturbare non possent, quin a servis judicibus deferrentur, & detegerentur, can. 41. *Admonere placuit fideles, ut quantum possunt, prohibeant, ne idola in domibus suis habeant; si vero vim metuunt servorum, vel seipsos conservent, si non fecerint, alieni ab Ecclesia habeantur.*

E Tertio, ratio illa afferri potest, quæ Christianis eam vim afferebat, ut illa quasi munera, officiaque non recusarent, quod sacerdotia illa erant munera patrimonialia, ut ajunt Jurisconsulti, a quibus Curiales non poterant excusari. Quare Christiani quocumque locorum, aut gentium concessissent, si essent Curiales, aut fortunæ amplissimæ sustinere illa munera cogebantur, aliter ad eos bona illa omnino tanquam hæreditates pervenissent, qui illorum vicem

in administratione eorum munerum subiis-
sent. Sacerdotium autem fuisse quoddam
officium, ceu munus patrimoniale, proba-
tur lege 8. tit. 41. l. 10. Cod. *Nec proto-
stasiæ vel sacerdotii, vel decaprotiæ, mune-
ra corporalia sunt, sed tantum patrimonii
esse non ambigitur*. In quam legem Cuja-
cius hoc habet: *Sacerdotium autem inter-
pretor, veluti Alytarchiam, Asiarchiam,
Syriarchiam, Phœniciarchiam, quo qui fun-
guntur, ludis præsunt in honorem Deorum
institutis, cum sumtu aliquo*. Idem auctor
in l. Unicam de mulieribus, in quo loco
Cod. ait: *Sacerdotium Provinciæ munus pa-
trimoniale est, veluti Asiarchia, nam qui
eo fungitur, sumtu ejus eduntur certamina,
& ludi in honorem Deorum*: & observat.
lib. 3. c. 13. asserit: *inde sacerdotium ipsum
Alytarchia dicitur, ea forma qua & Asiar-
chia, & his similia sacerdotiorum nomina,
& flaminum*. Præterea quæ narrat Cuja-
cius, magistratus & sacerdotes solere spe-
ctacula seu certamina edere, succurrunt &
alia testimonia l. 1. Cod. Theod. lib. 15. tit.
de spectaculis. *Magistratus, & sacerdotio-
rum editiones, quæ aut in civitatibus, aut
certe in his debent exigi, quas delegit an-
tiquitas*. Tertullianus de spectaculis: *Quis
tibi Prætor, aut Consul, aut Quæstor, aut
Sacerdos de sua libertate præstabit?* Mune-
ra vero patrimonialia ab unoquoque susti-
neri oportere plurimæ leges testantur. t. tit.
41. lib. 10. Cod. *Civilia munera per ordinem,
pro modo fortunarum sustinenda sunt*. Ubi
Cujacius ait: *Et non omnia, sed patrimo-
nialia, ut apparet*, ex l. 2. ejusdem tituli:
*Munera quæ publicæ utilitatis causa indi-
cuntur, ab omnibus subeunda sunt*: & aliis
omnibus legibus illius tituli apparet, ab
ejusmodi muneribus neminem liberum so-
lutumque videri. Cum igitur Christianus
suo quasi ordine ac per vices, illius in
quo commorabatur loci, designari flamen
aut sacerdos deberet: tametsi illa renun-
ciatio, creatioque suæ religioni fideique
repugnaret, cogebatur eam oblatam admit-
tere, ejusque perinde ac aliorum mune-
rum, procurationem capessere. Ex his ve-
ro locis quos ex D. Innocentio dedimus,
satis constat Curiales ab ordinibus Eccle-
siasticis prohibitos, quod quibus in locis
Curiales essent, inde digredi iis non li-
ceret, suæque Reipub. ac publicorum mu-
nerum habere eos rationem oporteret: nec
A quæ in iisdem locis ex præscripto, institu-
toque legum præstanda essent, negligere;
cum autem ex iis locis quorum Curiales
erant, demigrarent, eo postliminio reverti
necesse erat, quamvis in ordines sacros
adlecti essent: quæ causa esse potest, cur
Patres præcise & asseveranter Curiales ad
illos sacros ordinum ritus accipiendos, ur-
geri, aut admitti non oportere arbitraren-
tur; quia eo honore affecti, adigi pote-
rant, ut eo unde decesserant, quod ibi
B Curiales essent, redirent, atque adeo Pro-
vinciis publicis defungerentur: in quorum
numero ac recensione, (ut non dubie,
neque obscure apud Sanctum Innocentium
videbis) Sacerdotia, flaminia Paganorum,
ludique publici committebantur, quo tem-
pore nullum genus idololatriæ peccatorum-
que ac flagitiorum prætermitti soleret.

Illud autem perpendendum est, totum
illud de quo agimus, munus usurpari soli-
tum tum, cum Imperatores Christiani
C Imperii clavum tenerent, Ecclesiaque com-
pressis persecutionum procellis conquiesce-
ret. Illudque mirum videri debet, si quis
se tali munere abdicare voluisset, desiderio
quodam incensus vitæ asperioris intra clau-
stra religiosæ familiæ, aut etiam in deser-
ta aliqua religione, ac solitudine traducen-
dæ, cogi potuisse, ut ad suam illam ur-
bem, quo publica illa munera exerceret,
volens nolens reverteretur, lib. 26. tit. 32.
10. Cod. *Quidam ignaviæ sectatores, deser-
D tis civitatum muneribus, captant solitudi-
nes ac secreta, hos igitur atque in hujus-
modi deprehensos erui latebris consulta præ-
ceptione mandamus, atque ad munia pa-
triarum subeunda revocari*. Sacerdotia igi-
tur Gentilium in Provinciis, earumque ci-
vitatibus erant munera patrimonialia, a
quibus se vindicare nemo cum posset, pro
ratione facultatum, ac divitiarum suo or-
dine ad illa obtinenda, gerendave assume-
batur: quemadmodum prima illa lege tit.
E 41. decernitur.

Quæ apud Eusebium de quodam Asiarcha
leguntur, ad rem pertinet hoc loco refer-
re. Cum igitur sancto Polycarpo mors es-
set obeunda, Philippus quidam Asiarcha,
sacerdosque Ephesi cum esset, Sacerdotii
sui exacto expletoque tempore, postulanti
turbæ leonem, ut in Polycarpum immitte-
ret, respondisse fertur munus se dedisse,
quod apparere debuerat, eoque se posthac

Digitized by Google

nos cum omnes falsorum Deorum cultus, anilesque fabulas non ignorarent, eo tamen flagitiose progressos, ut Sacerdotia Gentilium ambitiosa quadam pensatione nundinarentur. Deinde, non omittemus oculis subjicere edicta illa, & rationes quibus Ecclesia vetuit ne dignitatum illi gradus expeterentur. Tertio quantum erit in nobis, connitemur ex his quæ dicta erunt afferre lucem quibusdam canonibus, quorum alium fuisse sensum, ac sententiam ac antiqui Patres censerent, plerique judicarunt.

Trium rationum momenta quædam impellebant Christianos ad Sacerdotii Ethnicorum petitionem: Primum ambitio, cujus incensi cupiditate conflagrabant homines ætate florentes, nihil enim æque, cum Romæ, tum in aliis Provinciis, ad consequendos honores, auctoritatemque, & nominis existimationem comparandam valuit, ac ludorum quorumdam apparatus & magnificentia, quod eorum commissio, populi gratiam animosque conciliaret: iis autem in provinciis, & municipiis flamines præsidebant, nonnunquam etiam eos populo suis sumtibus exhibebant: ad civium ergo benevolentiam eo genere obsequii devinciendam, non pauci Christiani spreta religione incitabantur, ut ejusmodi honorum gradus, & flaminium sibi deferri vehementer postularent, quo facilius editione spectaculorum, & scœnæ pompa maxima, imperitæ multitudinis applausum, & acclamationem promererentur. Id perspici potest ex L. unica 4. tit. 61. libri 10. Cod. in qua, rogatione interposita, sumtus necessarios & liberales qui ad ludorum commissionem requirerentur, se suppeditaturum Parens quidam profiteretur, modo filio ad Sacerdotium venire liceret. *Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus promiserit, ideoque etiam sacerdotem te creari impetravit, onus erogationis commune omnium heredum ejus esse, Præses Provinciæ non ignorabit*. Verùm id ita esse facile crediderint, qui tempore Tertulliani didicerint Christianos, qui idola fabricarentur, exstitisse: *adleguntur in ordinem ecclesiasticum artifices idolorum*, quin tempore Siricii, & Innocentii non deerant, (quamvis otio & tranquillitate maxime Ecclesia frueretur, rerumque publicarum munera a Christianis hominibus administrarentur,) qui ad impia illa sacerdotia

A provehi se cuperent, eorumque officio fungerentur. Siricius Episcopo Tarraconensi c. 5. *De iis vero, qui acta pœnitentia, tanquam canes, ac sues ad vomitur. pristinos & volutabra redeuntes, & militiæ cingulum, & ludicras voluptates*. Innocentius epistola 4. c. 3. *De Curialibus autem manifesta ratio est, quoniam, & si inveniantur hujusmodi viri, qui debeant clerici fieri*. Item epist. 24. c. 4. *Neque de*
B *Curialibus ad ecclesiasticum ordinem venire posse, qui post Baptismum, vel coronati fuerint, vel sacerdotium, quod dicitur, sustinuerint, & editiones publicas celebraverint.*

Secundo, metu quandoque perculsi alique cogebantur obire illa spectaculorum seu ludorum munia, ne si id facere detrectarent, pro Christianis haberentur: ætate namque & opibus florentes, si ea pro nihilo habuissent, in suspicionem venissent Christianæ
C fidei, & religionis admissæ: accedit & illud, exerceri illa potuisse munia, etiamsi sacrificium nullum fecissent, ut planum est can. 55. Concilii Eliberini. Quare Ecclesia cum videret homines mortis oppetendæ proposito errore magnopere commoveri, in eos non ita graviter animadvertere consueverat, quamvis munera illa non defugissent, modo ab omni sacrificio, manus oculosque cohibuissent; eamque ob causam eodem in Concilio non durius quicquam statuendum in illos judicat, qui do-
D mi suæ idola reservarent, modo ab eorum adoratione, atque cultu abstinerent, atque ea suis ex ædibus deturbare non possent, quin a servis judicibus deferrentur, & detegerentur, can. 41. *Admonere placuit fideles, ut quantum possunt, prohibeant, ne idola in domibus suis habeant; si vero vim metuunt servorum, vel seipsos conservent, si non fecerint, alieni ab Ecclesia habeantur.*

E Tertio, ratio illa afferri potest, quæ Christianis eam vim afferebat, ut illa quasi munera, officiaque non recusarent, quod sacerdotia illa erant munera patrimonialia, ut ajunt Jurisconsulti, a quibus Curiales non poterant excusari. Quare Christiani quocumque locorum, aut gentium concessissent, si essent Curiales, aut fortunæ amplissimæ sustinere illa munera cogebantur, aliter ad eos bona illa omnino tanquam hæreditates pervenissent, qui illorum vicem

in

in administratione eorum munerum subiis-sent. Sacerdotium autem fuisse quoddam officium, ceu munus patrimoniale, probatur lege 8. tit. 41. l. 10. Cod. *Nec protostasiæ vel sacerdotii, vel decaprotiæ, munera corporalia sunt, sed tantum patrimonii esse non ambigitur.* In quam legem Cujacius hoc habet: *Sacerdotium autem interpretor, veluti Alytarchiam, Asiarchiam, Syriarchiam, Phœniciarchiam, quo qui funguntur, ludis præsunt in honorem Deorum institutis, cum sumtu aliquo.* Idem auctor in l. Unicam de mulieribus, in quo loco Cod. ait: *Sacerdotium Provinciæ munus patrimoniale est, veluti Asiarchia, nam qui eo fungitur, sumtu ejus eduntur certamina, & ludi in honorem Deorum:* & observat. lib. 3. c. 13. asserit: *inde sacerdotium ipsum Alytarchia dicitur, ea forma qua & Asiarchia, & his similia sacerdotiorum nomina, & flaminum.* Præterea quæ narrat Cujacius, magistratus & sacerdotes solere spectacula seu certamina edere, succurrunt & alia testimonia l. 1. Cod. Theod. lib. 15. tit. de spectaculis. *Magistratus, & sacerdotiorum editiones, quæ aut in civitatibus, aut certe in his debent exigi, quas delegit antiquitas.* Tertullianus de spectaculis: *Quis tibi Prætor, aut Consul, aut Quæstor, aut Sacerdos de sua libertate præstabit?* Munera vero patrimonialia ab unoquoque sustineri oportere plurimæ leges testantur. 1. tit. 41. lib. 10. Cod. *Civilia munera per ordinem, pro modo fortunarum sustinenda sunt.* Ubi Cujacius ait: *Et non omnia, sed patrimonialia, ut apparet,* ex l. 2. ejusdem tituli: *Munera quæ publicæ utilitatis causa indicuntur, ab omnibus subeunda sunt:* & aliis omnibus legibus illius tituli apparet, ab ejusmodi muneribus neminem liberum solutumque videri. Cum igitur Christianus suo quasi ordine ac per vices, illius in quo commorabatur loci, designari flamen aut sacerdos deberet: tametsi illa renunciatio, creatioque suæ religioni fideique repugnaret, cogebatur eam oblatam admittere, ejusque perinde ac aliorum munerum, procurationem capessere. Ex his vero locis quos ex D. Innocentio dedimus, satis constat Curiales ab ordinibus Ecclesiasticis prohibitos, quod quibus in locis Curiales essent, inde digredi iis non liceret, fuæque Reipub. ac publicorum munerum habere eos rationem oporteret; nec A quæ in iisdem locis ex præscripto, Institutoque legum præstanda essent, negligere; cum autem ex iis locis quorum Curiales erant, demigrarent, eo postliminio reverti necesse erat, quamvis in ordines sacros adlecti essent: quæ causa esse potest, cur Patres præcise & asseveranter Curiales ad illos sacros ordinum ritus accipiendos, urgeri, aut admitti non oportere arbitrarentur; quia eo honore affecti, adigi poterant, ut eo unde decesserant, quod ibi B Curiales essent, redirent, atque adeo Provinciis publicis defungerentur: in quorum numero ac recensione, (ut non dubie, neque obscure apud Sanctum Innocentium videbis) Sacerdotia, flaminia Paganorum, Indique publici committebantur, quo tempore nullum genus idololatriæ peccatorumque ac flagitiorum prætermitti soleret.

Illud autem perpendendum est, totum illud de quo agimus, munus usurpari solitum tum, cum Imperatores Christiani C Imperii clavum tenerent, Ecclesiaque compressis persecutionum procellis conquiesceret. Illudque mirum videri debet, si quis se tali munere abdicare voluisset, desiderio quodam incensus vitæ asperioris intra claustra religiosæ familiæ, aut etiam in deserta aliqua religione, ac solitudine traducendæ, cogi potuisse, ut ad suam illam urbem, quo publica illa munera exerceret, volens nolens reverteretur, lib. 26. tit. 32. 10. Cod. *Quidam ignaviæ sectatores, deser-* D *tis civitatum muneribus, captant solitudines ac secreta, hos igitur atque in hujusmodi deprehensos erui latebris consulta præceptione mandamus, atque ad munia patriarum subeunda revocari.* Sacerdotia igitur Gentilium in Provinciis, earumque civitatibus erant munera patrimonialia, a quibus se vindicare nemo cum posset, pro ratione facultatum, ac divitiarum suo ordine ad illa obtinenda, gerendave assumebatur: quemadmodum prima illa lege tit. E 41. decernitur.

Quæ apud Eusebium de quodam Asiarcha leguntur, ad rem pertinet hoc loco referre. Cum igitur sancto Polycarpo mors esset obeunda, Philippus quidam Asiarcha, sacerdosque Ephesi cum esset, Sacerdotii sui exacto expletoque tempore, postulanti turbæ leonem, ut in Polycarpum immitteret, respondisse fertur munus se dedisse, quod apparere debuerat, eoque se posthac

 libe-

Digitized by Google

nos cum omnes falsorum Deorum cultus, anilesque fabulas non ignorarent, eo tamen flagitiose progressos, ut Sacerdotia Gentilium ambitiosa quadam pensatione nundinarentur. Deinde, non omittemus oculis subjicere edicta illa, & rationes quibus Ecclesia vetuit ne dignitatum illi gradus expeterentur. Tertio quantum erit in nobis, connitemur ex his quæ dicta erunt afferre lucem quibusdam canonibus, quorum alium fuisse sensum, ac sententiam ac antiqui Patres censerent, plerique judicarunt.

Trium rationum momenta quædam impellebant Christianos ad Sacerdotii Ethnicorum petitionem: Primum ambitio, cujus incensi cupiditate conflagrabant, homines ætate florentes, nihil enim æque, cum Romæ, tum in aliis Provinciis, ad consequendos honores, auctoritatemque, & nominis existimationem comparandam valuit, ac ludorum quorumdam apparatus & magnificentia, quod eorum commissio, populi gratiam animosque conciliaret: iis autem in provinciis, & municipiis flamines præsidebant, nonnunquam etiam eos populo suis sumtibus exhibebant: ad civium ergo benevolentiam eo genere obsequii devinciendam, non pauci Christiani spreta religione incitabantur, ut ejusmodi honorum gradus, & flaminium sibi deferri vehementer postularent, quo facilius editione spectaculorum, & scœnæ pompa maxima, imperitæ multitudinis applausum, & acclamationem promererentur. Id perspici potest ex L. unica 4. tit. 61. libri 10. Cod. in qua, rogatione interposita, sumtus necessarios & liberales qui ad ludorum commissionem requirerentur, se suppeditaturum Parens quidam profiteretur, modo filio ad Sacerdotium venire liceret. *Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus promiserit, ideoque etiam sacerdotem te creari impetravit, onus erogationis commune omnium heredum ejus esse, Præses Provinciæ non ignorabit*. Verùm id ita esse facile crediderint, qui tempore Tertulliani didicerint Christianos, qui idola fabricarentur, extitisse: *adleguntur in ordinem ecclesiasticum artifices idolorum*, quin tempore Siricii, & Innocentii non deerant, (quamvis otio & tranquillitate maxime Ecclesia frueretur, rerumque publicarum munera a Christianis hominibus administrarentur,) qui ad impia illa sacerdotia provehi se cuperent, eorumque officio fungerentur. Siricius Episcopo Tarraconensi c. 5. *De iis vero, qui acta pœnitentia, tanquam canes, ac sues ad vomitus pristinos & volutabra redeuntes, & militiæ cingulum, & ludicras voluptates*. Innocentius epistola 4. c. 3. *De Curialibus autem manifesta ratio est, quoniam, & si inveniantur hujusmodi viri, qui debeant clerici fieri*. Item epist. 24. c. 4. *Neque de Curialibus ad ecclesiasticum ordinem venire posse, qui post Baptismum, vel coronati fuerint, vel sacerdotium, quod dicitur, sustinuerint, & editiones publicas celebraverint*.

Secundo, metu quandoque perculsi aliquo cogebantur obire illa spectaculorum seu ludorum munia, ne si id facere detrectarent, pro Christianis haberentur: ætate namque & opibus florentes, si ea pro nihilo habuissent, in suspicionem venissent Christianæ fidei, & religionis admissæ: accedit & illud, exerceri illa potuisse munia, etiamsi sacrificium nullum fecissent, ut planum est can. 55. Concilii Eliberini. Quare Ecclesia cum videret homines mortis oppetendæ proposito errore magnopere commoveri, in eos non ita graviter animadvertere consueverat, quamvis munera illa non defugissent, modo ab omni sacrificio, manus oculosque cohibuissent; eamque ob causam eodem in Concilio non durius quicquam statuendum in illos judicat, qui domi suæ idola reservarent, modo ab eorum adoratione, atque cultu abstinerent, atque ea suis ex ædibus deturbare non possent, quin a servis judicibus deferrentur, & detegerentur, can. 41. *Admonere placuit fideles, ut quantum possunt, prohibeant, ne idola in domibus suis habeant; si vero vim metuunt servorum, vel seipsos conservent, si non fecerint, alieni ab Ecclesia habeantur*.

Tertio, ratio illa afferri potest, quæ Christianis eam vim afferebat, ut illa quasi munera, officiaque non recusarent, quod sacerdotia illa erant munera patrimonialia, ut ajunt Jurisconsulti, a quibus Curiales non poterant excusari. Quare Christiani quocumque locorum, aut gentium concessissent, si essent Curiales, aut fortunæ amplissimæ sustinere illa munera cogebantur, aliter ad eos bona illa omnino tanquam hæreditates pervenissent, qui illorum vicem

in

in administratione eorum munerum subiissent. Sacerdotium autem fuisse quoddam officium, ceu munus patrimoniale, probatur lege 8. tit. 41. l. 10. Cod. *Nec protostasiæ vel sacerdotii, vel decaprotiæ, munera corporalia sunt, sed tantum patrimonii esse non ambigitur*. In quam legem Cujacius hoc habet: *Sacerdotium autem interpretor, veluti Alytarchiam, Asiarchiam, Syriarchiam, Phœniciarchiam, quo qui funguntur, ludis præsunt in honorem Deorum institutis, cum sumtu aliquo*. Idem auctor in l. Unicam de mulieribus, in quo loco Cod. ait: *Sacerdotium Provinciæ munus patrimoniale est, veluti Asiarchia, nam qui eo fungitur, sumtu ejus eduntur certamina, & ludi in honorem Deorum*: & observat. lib. 3. c. 13. afferit: *inde sacerdotium ipsum Alytarchia dicitur, ea forma qua & Asiarchia, & his similia sacerdotiorum nomina, & flaminum*. Præterea quæ narrat Cujacius, magistratus & sacerdotes solere spectacula seu certamina edere, succurrunt & alia testimonia l. 1. Cod. Theod. lib. 15. tit. de spectaculis. *Magistratus, & sacerdotiorum editiones, quæ aut in civitatibus, aut certe in his debent exigi, quas delegit antiquitas*. Tertullianus de spectaculis: *Quis tibi Prætor, aut Consul, aut Quæstor, aut Sacerdos de sua libertate præstabit?* Munera vero patrimonialia ab unoquoque sustineri oportere plurimæ leges testantur. 1. tit. 41. lib. 10. Cod. *Civilia munera per ordinem, pro modo fortunarum sustinenda sunt*. Ubi Cujacius ait: *Et non omnia, sed patrimonialia, ut apparet*, ex l. 2. ejusdem tituli: *Munera quæ publicæ utilitatis causa indicuntur, ab omnibus subeunda sunt*: & aliis omnibus legibus illius tituli apparet, ab ejusmodi muneribus neminem liberum solutumque videri. Cum igitur Christianus suo quasi ordine ac per vices, illius in quo commorabatur loci, designari flamen aut sacerdos deberet: tametsi illa renunciatio, creatioque suæ religioni fideique repugnaret, cogebatur eam oblatam admittere, ejusque perinde ac aliorum munerum, procurationem capessere. Ex his vero locis quos ex D. Innocentio dedimus, satis constat Curiales ab ordinibus Ecclesiasticis prohibitos, quod quibus in locis Curiales essent, inde digredi iis non liceret, suæque Reipub. ac publicorum munerum habere eos rationem oporteret: nec A quæ in iisdem locis ex præscripto, institutoque legum præstanda essent, negligere; cum autem ex iis locis quorum Curiales erant, demigrarent, eo postliminio reverti necesse erat, quamvis in ordines sacros adlecti essent: quæ causa esse potest, cur Patres præcise & asseveranter Curiales ad illos sacros ordinum ritus accipiendos, urgeri, aut admitti non oportere arbitrarentur; quia eo honore affecti, adigi poterant; ut eo unde decesserant, quod ibi B Curiales essent, redirent, atque adeo Provinciis publicis defungerentur: in quorum numero ac recensione, (ut non dubie, neque obscure apud Sanctum Innocentium videbis) Sacerdotia, flaminia Paganorum, ludique publici committebantur, quo tempore nullum genus idololatriæ peccatorumque ac flagitiorum prætermitti soleret.

Illud autem perpendendum est, totum illud de quo agimus, munus usurpari solitum tum, cum Imperarores Christiani C Imperii clavum tenerent, Ecclesiaque compressis persecutionum procellis conquiesceret. Illudque mirum videri debet, si quis se tali munere abdicare voluisset, desiderio quodam incensus vitæ asperioris intra claustra religiosæ familiæ, aut etiam in deserta aliqua religione, ac solitudine traducendæ, cogi potuisse, ut ad suam illam urbem, quo publica illa munera exerceret, volens nolens reverteretur, lib. 26. tit. 32. 10. Cod. *Quidam ignaviæ sectatores, deser-* D *tis civitatum muneribus, captant solitudines ac secreta, hos igitur atque in hujusmodi deprehensos erui latebris consulta præceptione mandamus, atque ad munia patriarum subeunda revocari*. Sacerdotia igitur Gentilium in Provinciis, earumque civitatibus erant munera patrimonialia, a quibus se vindicare nemo cum posset, pro ratione facultatum, ac divitiarum suo ordine ad illa obtinenda, gerendave assumebatur: quemadmodum prima illa lege tit. E 41. decernitur.

Quæ apud Eusebium de quodam Asiarcha leguntur, ad rem pertinet hoc loco referre. Cum igitur sancto Polycarpo mors esset obeunda, Philippus quidam Asiarcha, sacerdosque Ephesi cum esset, Sacerdotii sui exacto expletoque tempore, postulanti turbæ leonem, ut in Polycarpum immitteret, respondisse fertur munus se dedisse, quod apparere debuerat, eoque se posthac libe-

Digitized by Google

in administratione eorum munerum subiissent. Sacerdotium autem fuisse quoddam officium, ceu munus patrimoniale, probatur lege 8. tit. 41. l. 10. Cod. *Nec protostasiæ vel sacerdotii, vel decaprotiæ, munera corporalia sunt, sed tantum patrimonii esse non ambigitur*. In quam legem Cujacius hoc habet: *Sacerdotium autem interpretor, veluti Alytarchiam, Asiarchiam, Syriarchiam, Phœniciarchiam, quo qui funguntur, ludis præsunt in honorem Deorum institutis, cum sumtu aliquo*. Idem auctor in l. Unicam de mulieribus, in quo loco Cod. ait: *Sacerdotium Provinciæ munus patrimoniale est, veluti Asiarchia, nam qui eo fungitur, sumtu ejus eduntur certamina, & ludi in honorem Deorum*: & observat. lib. 3. c. 13. afferit: *inde sacerdotium ipsum Alytarchia dicitur, ea forma qua & Asiarchia, & his similia sacerdotiorum nomina, & flaminum*. Præterea quæ narrat Cujacius, magistratus & sacerdotes solere spectacula seu certamina edere, succurrunt & alia testimonia l. 1. Cod. Theod. lib. 15. tit. de spectaculis. *Magistratus, & sacerdotiorum editiones, quæ aut in civitatibus, aut certe in his debent exigi, quas delegit antiquitas*. Tertullianus de spectaculis: *Quis tibi Prætor, aut Consul, aut Quæstor, aut Sacerdos de sua libertate præstabit?* Munera vero patrimonialia ab unoquoque sustineri oportere plurimæ leges testantur. 1. tit. 41. lib. 10. Cod. *Civilia munera per ordinem, pro modo fortunarum sustinenda sunt*. Ubi Cujacius ait: *Et non omnia, sed patrimonialia, ut apparet*, ex l. 2. ejusdem tituli: *Munera quæ publicæ utilitatis causa indicuntur, ab omnibus subeunda sunt*: & aliis omnibus legibus illius tituli apparet, ab ejusmodi muneribus neminem liberum solutumque videri. Cum igitur Christianus suo quasi ordine ac per vices, illius in quo commorabatur loci, designari flamen aut sacerdos deberet: tametsi illa renunciatio, creatioque suæ religioni fideique repugnaret, cogebatur eam oblatam admittere, ejusque perinde ac aliorum munerum, procurationem capessere. Ex his vero locis quos ex D. Innocentio dedimus, satis constat Curiales ab ordinibus Ecclesiasticis prohibitos, quod quibus in locis Curiales essent, inde digredi iis non liceret, suæque Reipub. ac publicorum munerum habere eos rationem oporteret: nec

A quæ in iisdem locis ex præscripto, institutoque legum præstanda essent, negligere; cum autem ex iis locis quorum Curiales erant, demigrarent, eo postliminio reverti necesse erat, quamvis in ordines sacros adlecti essent: quæ causa esse potest, cur Patres præcise & asseveranter Curiales ad illos sacros ordinum ritus accipiendos, urgeri, aut admitti non oportere arbitrarentur; quia eo honore affecti, adigi poterant, ut eo unde decesserant, quod ibi

B Curiales essent, redirent, atque adeo Provinciis publicis defungerentur: in quorum numero ac recensione, (ut non dubie, neque obscure apud Sanctum Innocentium videbis) Sacerdotia, flaminia Paganorum, ludique publici committebantur, quo tempore nullum genus idololatriæ peccatorumque ac flagitiorum prætermitti soleret.

Illud autem perpendendum est, totum illud de quo agimus, munus usurpari solitum tum, cum Imperatores Christiani

C Imperii clavum tenerent, Ecclesiaque compressis persecutionum procellis conquiesceret. Illudque mirum videri debet, si quis se tali munere abdicare voluisset, desiderio quodam incensus vitæ asperioris intra claustra religiosæ familiæ, aut etiam in deserta aliqua religione, ac solitudine traducendæ, cogi potuisse, ut ad suam illam urbem, quo publica illa munera exerceret, volens nolens reverteretur, lib. 26. tit. 32.

D 10. Cod. *Quidam ignaviæ sectatores, desertis civitatum muneribus, captant solitudines ac secreta, hos igitur atque in hujusmodi deprehensos erui latebris consulta præceptione mandamus, atque ad munia patriarum subeunda revocari*. Sacerdotia igitur Gentilium in Provinciis, earumque civitatibus erant munera patrimonialia, a quibus se vindicare nemo cum posset, pro ratione facultatum, ac divitiarum suo ordine ad illa obtinenda, gerendave assumebatur: quemadmodum prima illa lege tit.

E 41. decernitur.

Quæ apud Eusebium de quodam Asiarcha leguntur, ad rem pertinet hoc loco referre. Cum igitur sancto Polycarpo mors esset obeunda, Philippus quidam Asiarcha, sacerdosque Ephesi cum esset, Sacerdotii sui exacto expletoque tempore, postulanti turbæ leonem, ut in Polycarpum immitteret, respondisse fertur munus se dedisse, quod apparere debuerat, eoque se posthac

 libe-

Digitized by Google

liberum, solutumque munere videri: *His dictis succlamabant, & a Philippo Præside Asiæ petebant, ut Polycarpo leonem immitteret, quibus ille respondit, non hæc licere sibi, eo quod munus venandi jam adimplesset*: ubi verbum, *Munerario*, pro *Præside Asiæ* substituendum. Quod Ἀσιάρχης non Præsidem, aut Principem, sed Sacerdotem Asiæ, & Munerarium significet, eumdemque qui *ludos præstat suis sumtibus*. Ita vertit Rufinus, & Cujacius in legem primam tit. 62. l. 10. Cod. observavit, cui cum Rufini explicatio, versioque hanc lucem attulisset, qui ita hoc verbum Ἀσιάρχην Munerarium exposuit, excogitavit, sed acute & solerter meo judicio, non rejiciendam emendationem Actorum Apostolorum c. 19. Nam cum in ordinaria & vulgata legas, *quidam ex Asiæ principibus*, contendit reponendum esse, *sed quidam Munerariorum*, & sane correctio illa non levibus, nec infirmis rationibus corroboratur: nam qui tandem Principes in Asia esse poterant, cum in Romanorum potestatem, ditionemque longe antea tota cessisset, & ad Provinciæ formam esset redacta? Quod si qui principem locum Ephesi occupant, Principes Asiæ dicuntur; quæ tandem ea de re afferri ratio potest, aut cur unius singularis urbis Principes, non modo civitatis, sed & totius Provinciæ, quæ ex variis plurimisque constabat provinciis, Principes nominabantur. Et quanquam non mihi dubium sit, quin, ut ex Cicerone didici, in Asia Magistratus de rerum publicarum statu in theatris deliberarent, ipsaque theatra non modo publicis ludis locum, sed etiam senatorio ordini præberent, verisimilius tamen est, qui e theatro se commoverat, ut D. Paulum moneret, quo minus in theatrum se daret, fuisse paganorum sacerdotem, & Munerarium, qui tum ludos edebat, non autem magistratum; quandoquidem locus ille Eusebii in versione Rufini, non mediocriter hanc explicationem sublevet. Sed ut ad ea quæ probata jam sunt, iterum gradum faciamus, locus ille D. Hieronymi in vita sancti Hilarionis, quod diximus, tuetur, & confirmat Christianos cogi solitos ea munera patrimonialia obire, quibus ludi, & sacerdotia Ethnicorum continebantur: *Sed & Italicus ejusdem oppidi municeps Christianus, adversum Gazensem Duumvirum Marnæ idolo deditum, Circenses equos nutriebat, venit ad beatum Hilarionem, cumque subrideret, cur enim non magis equorum pretium pro salute animæ tuæ pauperibus erogas? ille respondit functionem esse publicam, & hoc non tam se velle, quam cogi*. Christiano quidem nihil optatius fuisset, quam ut ipsi liceret non profundere pecuniam ad illos ludos faciendos, & ad multitudinem Ethnicorum tali lenoB cinio deliniendam, sed de consilio sententiaque optimi Patris ad inopum & egenorum inopiam sustentandam; sed respondet se ad id præstandum compelli, quod bona quæ a parentibus hæreditario jure acceperat, iis scilicet muneribus publicis obeundis, & ludis coram populo exhibendis tenerentur.

Extra vero controversiam & illud est, pro potestate imperioque Ecclesiam vetuisse, quo minus Christiani ambirent, aut C sustinerent sacerdotia Ethnicorum, canonibus id contestantibus, quibus eos qui iis functi fuissent muneribus, mulctam irrogatam legibus, ut can. 2. 3. 4. & Ss. Concilii Eliberini. Quanquam autem nulla lex esset, quæ id prohiberet, aut pœna aliqua comprimeret, certum tamen, & omnino planum est horum munerum actionem, seu administrationem magnopere Christianæ religioni adversatam fuisse, quod ea exerceri omnino non sine execrabili idololatriæ D crimine posset. Neque vero proferendus est canon ejusdem Concilii Ss. qui non ita graviter, & atrociter paganorum sacerdotes incusat, punitque, cum non nisi ad biennii pœnitentiam perferendam in eo adiguntur. Nemo autem nescius temporibus illis lethalem noxam viginti aut triginta annorum perpessione seu pœnitentia castigatam, unde non a quoquam mortiferum committi posse peccatum Patres illi antiqui existimabant, si sacerdotem se, aut flaminem Paganorum sivisset renunciari, E cum non tanquam capitalia, quæ dixi, peccata illa duo punirent. Respondebo, canone illo eos designari, quos necessitas quædam impulisset, ut impositam illam flaminis provinciam detrectare non possent, vel qui, cum fortunis opibusque abundarent, oblata mandataque sacerdotia, quæ erant munera patrimonialia subterfugere non poterant: vel quia ad illos honorum gradus ascendissent, ut ex hominum animis,

mis fidei Christianæ, quam profiteri coram non audebant, suspicionem opinionemque evellerent. Ecclesia autem tanquam optima & indulgentissima mater, cum illa duo quæ prope vim afferebant, perpenderet, non in eos quidquam durius statuendum ducebat; modo non idolis immolassent: neque quidquam quo delatus quidam illis honos diceretur, obtulissent (a). Quemadmodum eodem consilio non graviori severitate Ecclesiam esse usam, videns in eos, qui intra privatos parietes idola reservarent, modo iis non adolerent: neque ea alio, sine aperto vitæ discrimine, aut sine manifesta nominis Christiani delarione quam reformidabant, exportare liceret.

Reliquum est, ut ex iis quæ attulimus, explicationem eruamus quatuor Canonum Concilii Eliberini, & locorum quorumdam, quæ ex sancto Innocentio citavimus. Verum quo apertior, planiorque fiat res ipsa, postulat, ut hoc loco commodiore alia explicatione refellamus: ad quod præstandum, invitus sane, ac omnino prope reluctando accederem, quod præsertim apud Baronium ea reperiatur, qui sit optime de Christiana religione meritus, cum quamplurima densissimis sempiterni quasi silentii demersa, sepulraque tenebris in lucem evocarir, ut ejus singularem admirari eruditionem potius liceat, quam ut quisquam eum reprehendat. Sed cum nihil æque, ac Ecclesiæ veteres ritus, mores, & disciplinam explanare, & eruere nos oporteat, nihil detrectandum est, ut antiquis constitutionibus lucem aliquam afferamus, numero 40. 41. 2. 3. 4. anni Domini nostri 305. canones illos exponit, ac si contra lapsorum causam confecti essent, cum flamines ferme a lapsis distinguit, quales a Divo Cypriano, & ab aliis ejusdem temporis auctoribus dipinguntur; quin etiam sibi persuadet sanctum Innocentium, cum ipse antiquarum constitutionum vim, ac severitatem excusaret ac emolliret, voluisse intelligi, & verba fieri de illo consilio, constitutionemque secundam sancti Innocentii ad Episcopum Tolosanum esse contra lapsos, qui Christi fidem deseruerant, præscriptam. Ad extremum in 3. canone

A opinatur verbum illud, *Munera*, accipi pro pecunia, quam ut se aliquis lapsus immolationis metu liberaret, obtulerat: omnia tamen illa, non consentanea, imo contraria canonum illorum sententiæ videri. Primum enim quantum intervallum interjectum esse putas inter flamines illos, quorum in his canonibus facta est mentio, & lapsos. Lapsi enim Christiani sunt, & judicio omnium tales existimantur, quos vis

B suppliciorum, aut metus coegit ad immolandum Diis, & ad Christum ejurandum. Flamines autem de quibus est mentio in Concilio Eliberino, pro Christianis non habebantur, imo ad illa munera capessenda animum adjiciebant, desiderio quodam dissimulandæ & occultandæ religionis in Christum: sive quod divitiis affluerent, ad eorum publicorum munerum administrationem ex ordine procurandam, tanquam ministri, sacerdotesque sacrificiorum accedere

C cogebantur. Illos enim Ethnici, ut veros legitimosque idolorum sacerdotes, non ut Christianos nominabant; atque hoc est flaminum, & lapsorum discrimen, veluti Apostatarum nomen, seu appellatio non proprie cadit in lapsos, tametsi religionis essent desertores. Illam namque non cujusquam impulsu, aut tormentis coacti, sed suapte sponte tum cum summo otio Ecclesia frueretur, neque ad id scelus mortis metu instigarentur, pernegabant. Quod

D autem ad constitutionem secundam epistolæ sancti Innocentii ad Episcopum Tolosanum attinet, non illa quidem ad horum canonum severitatem magis respicere potuit, quam ad totius Ecclesiæ disciplinam, quæ prioribus illis sæculis, non solum a communione, id est absolutione, gravia crimina in perpetuum removebat, sed vix jus pœnitendi eis indulgebat: in ea enim constitutione, ne verbum quidem de flaminibus factum: sed quæstio quæ dijudicatur ab Innocen-

E tio in ea constitutione ejusmodi est, nimirum, quid faciendum sit iis, qui post Baptismum propter vitæ flagitiosæ rationem, quam ad mortem usque produxerunt, excommunicati fuissent, si in periculum vitæ adducti, communionem & pœnitentiam sibi concedi efflagitarent. Divus Innocentius respondet per veteres leges communionem in mor-

(a) *Locus corruptus.*

morte, non autem pœnitentiam illis adimi, legemque hanc severam quidem, sed justam & necessariam pro ratione temporis videri. Nam si ejusmodi hominum generi perfacile Ecclesia peccatorum relaxationem, & communionem impertiisset, lapsis sine dubio eandem beneficentiam negare non potuisset, quorum magna vis, ac multitudo, tali præsertim tempore, cerneretur, cum ubique ad necem & supplicium Christiani quærerentur: atque is est, meo judicio, sensus illius canonis sancti Innocentii, quo ad hunc modum explicato non potuit illos Eliberini canones, neque eorum severitatem respexisse. Nam Sanctus Innocentius non de lapsis disputat, ut definite quidquam de iis statuat, sed solum contendit disciplinæ ecclesiasticæ statum eo tempore non tulisse, ut excommunicati reciperentur; ne lapsis ob easdem rationes veniam laxare cogeretur, quorum causa, conditioque multo æquior, justiorque, quam aliorum esset futura, ob id maxime quod dicit Tertullianus: *Magis negat Christum, qui delectatur, quam qui vexatus amisit, & qui cum averteret doluit, quam qui cum amitteret, lusit*. Denique multo ante Concilium Eliberinum, de lapsis revocandis res erat expedita, & in Ecclesiam post pœnitentiam admittebantur. Quapropter ad alia tempora, & ad alias constitutiones referenda sunt verba Divi Innocentii, quam ad Concilium Eliberinum.

Ad extremum verbum hoc, *Munera*, quod in tertio canone legitur, non potes explicare, ut ait numero 44. *Sed quod non sine aliqua animadversione eum esse sinerent, qui aliquo oblato munere, a necessitate sacrificandi se redemisset*. Nam ibi, *Munus*, pro ludis publicis, qui populo dabantur, sumitur, & quos antiqui deliniendæ plebis causa, & aliqua voluptate demulcendæ gratia, partim Romæ, aliisque in locis instituerant, ut vulgo fertur, *Panem, & Circenses*. Neque vero capi potest pro pecunia, quam flamines, ut se sacrificandi munere liberarent, largiebantur: non enim hæc explicatio ullo modo congruere potest explicationi sententiæque textus. Deinde quamobrem quæso hominem, qui non immolasset, ad tam duram, & austeram pœnitentiam subeundam sententia sua Ecclesia adegisset. Non sum quidem nescius eos non caruisse deprehensione, ac

A vituperationis infamia, qui quo se a necessitate sacrificandi redimerent, pecuniam numerassent. Imo & in eosdem suppliciumaliquod decretum fuisse constat. Sed tempore D. Cypriani planum est morem illum e medio sublatum: idemque auctor Libellaticos excusandos censet, qui pecuniam dederant, qui quidem Cyprianus, multo antequam Concilium Eliberinum exstitisset, floruit. Quamobrem non video B cur Patres istius Concilii, pœnitentiam differre, ac protrahere ad mortem ipsam voluissent eos, qui pecuniam aliquam quo minus sacrificarent, profudissent; præsertim cum canone 55. biennii pœnitentia mulctarentur ii qui Paganorum Sacerdotes fuissent, & vestes coronasque gessissent. Mihi quidem videtur id quod can. 55. profertur in majori crimine ponendum, quam quod canone tertio dicitur, eosque qui sacerdotio paganorum præditi in Capitolio, C aliisque in sacrificiis sacerdotalem vestem, coronamque tulerunt, majori supplicio coercendos esse, quam qui pecuniam tantum, ut tormenta, & cruciamenta vitarent, seque e sacrificio eximerent, dederint. Unde colligi quidem illud vere potest, non esse hujus rei sententiam, aliumque esse hujus canonis tertii sensum investigandum: quo autem hæc explicatio apertior, illustriorque sit, in tres classes dividi posse Christianos judicasse Patres perpendendum D est: Christianos inquam, quibus necessitas quædam imposita fuisset, ut sacerdotium Paganorum susciperent.

Prima classis eorum fuit, qui inviti & reluctantes sacerdotium iniissent, sed qui ejus curationem non attigissent, neque populum ludis oblectassent, neque Diis honorem supremo Numini debitum persolvissent, (demonstravimus autem Sacerdotes ludorum spectaculis retinere plebem, & delectare solitos.) Ii autem can. 55. duo E rum duntaxat annorum pœnitentia castigantur, quod ad illa munera obeunda, & capessenda essent coacti, ne se Christianos palam proderent, vel quod bona quædam possiderent, quæ muneribus patrimonialibus obligata essent. Ecclesia sagacissime prospiciebat, ad ea munera repugnanter admotos fuisse, propereaque cum illis lenius agendum esse.

Secunda classis eorum est, qui Flamines contra quam volebant creati, & renuntiati fuis-

Digitized by Google

fuissent, eoque sacerdotio affecti, & ornati ludos fecerant: sed qui a sacrificio abstinuerant. Patres istius Concilii can. 3. perpetuæ eos pœnitentiæ peragendæ addicunt, communione tamen illis in morte non erepta: hic est sensus, sententiaque canonis tertii.

Tertia classis fuit eorum qui flamines, & sacerdotes sua summa voluntate se designari curarent, quique non solum ludorum celebritate populum leniissent, sed etiam thura Diis adolevissent. Patres eos ex vi canonis 2. excommunicationis perpetuæ fulmine percellunt: eosdemque in morte communionis beneficio privant. Si cui horum trium canonum alius sensus atque intelligentia occurrerit, ex ejus ego laude præclari inventi, seu explicationis nihil decerpo: ego quidem hanc quam attuli, non a textu ipso ullo modo discrepare, sed & sententiæ & judicio Patrum congruere, rebusque illis quæ tum a Paganis temporum illorum, quibus Concilium illud indictum fuit, gerebantur, existimo, quemadmodum in notis diximus, quas in illud Concilium protulimus.

Superest explicetur, & interpretatio proferatur quæ consentanea sit iis, quæ in secundo canone dicuntur, *si geminaverint scelera*. Quatuor fuisse ludorum genera nemo non audiit, Circenses, rem scœnicam, Agones, & munera: quibus in omnibus Diis immolare mos erat, cum illis ipsis ludi dedicarentur. In muneribus autem seu spectaculis, gladiatores mutuis se se vulneribus conficiebant, plurima cæde facta, ut populi spectantis oculi sanguine pascerentur. In scœnicis ludis, nullum genus impuritatis & libidinis prætermittebatur Tertulliano teste: *Theatrum proprie Veneris sacrarium est.* Item: *non theatrum, sed & Veneris templum nuncupavit*: a quibus impuritatibus, quasi a quodam fonte & seminario innumerabilium peccatorum, & vitiorum vis incredibilis profluxit, in quibus etiam floralia exhiberi & exerceri solita constat. Sacerdotes igitur, & Flamines, cum populum spectaculis recrearent, tria in se peccata admittere poterant, Idololatriam, Homicidium, & Adulterium, sacrificabant namque ipso aditu, initioque ludorum in gladiatoria pugna, aut scœnicis spectaculis adulterio, & homicidio se polluebant, aut saltem auctores se illorum scelerum constituebant, cum ludorum illorum sumtus sustinerent iisque præessent.

Alia etiam sustineri poteit explicatio, in illis canonibus mentionem fieri illorum, qui non tantum sacrificaverant, sed etiam præter idololatriam, privatim homicidia, & adulteria perpetrarant. Nam in 3. can. verba illa ad hunc torquenda sunt sensum, nec cum priore explicatione satis conveniunt: *Ipsi si post pœnitentiam fuerint mœchati*, quibus apparet Patres loqui de Flaminibus, qui ob flaminia & sacerdotia suscepta agerent pœnitentiam: quod si ita est, prior explicatio non admittetur; credibile enim non est quo tempore a se pœnitentiæ pœnas repeterent, Flaminum munera exercere, & obire voluisse, cum ejus rei causa pœnitentia ferirentur.

Canone autem statui decernique sentimus, ut pœnitentiæ locus ejusmodi Flaminibus tribuatur, si pœnitentiæ tempore adulterari eos contingat, tum demum indignos censeri, qui in exitu absolvantur, quod ludibrio quodam communionem & pœnitentiam habuerint, cum quo tempore eos pœniteret, peccarint. Quo in loco negotioque illud verbum, *post pœnitentiam*, quasi obiter ponderandum est, ut dicamus id quoque non dici, aut significare post peractam pœnitentiam, aut si Flamen ipse, absoluta ante pœnitentia, in adulterium incurreret: nam cum canon perpetua illum pœnitentia puniendum censeat, ejus non erat unquam pœnitentiæ finis aut modus expectandus: neque canon de illo pœnitente dicere poterat: *Si post pœnitentiam fuerit mœchatus*. Sed esto hic sensus, ubi Ecclesia beneficium tribuerit, ut pœnitentiæ remedio sese erigat, si in peccatum prolabatur: neque enim Ecclesia omni generi hominum eam impertiendam duxit; neque quisque sine ejus præscripto atque imperio ea uti poterat. Si igitur Flamen admissus ad pœnitentiam quæ ei data fuerat ob ludos populo datos, adulterio se se pœnitentiæ tempore contaminaret, is per Ecclesiam communionis beneficio in morte privabatur: atque ego quidem sentio aliter explicari non posse verba illa, *Si post pœnitentiam*. Quartus canon de Catechumenis sermonem instituit, qui in ipso Catechumenatu, Sacerdotio & Flaminio paganorum fungerentur: neque tamen sacrificassent. Ii autem cano-

ne

ne illo triennii pœnitentia puniebantur, qua in re sese duæ objiciunt difficultates: una, an triennii tempora aut pœnitentiam aut catechumenatum respiciant, hoc est, an Patres triennium pœnitentiæ, aut catechumenatus prorogent: mihi quidem videtur, triennium illud ad tres annos pœnitentiæ reduci posse: catechumeni publica pœnitentia castigabantur, ob illa quæ in ipso catechumenatu peccata commiserant, ex vi canonum, 5. can. Neocæs. & 14. Niceni Concilii.

Secunda difficultas, hoc Concilio gravius in Catechumenos animadverti, qui ad sacerdotia accesserant, quam in Baptizatos: nam hi canone 55. non nisi duorum annorum pœnitentiam subeunt, illi autem trium. Ad id responderi potest triennium pœnitentiæ, qua catechumenus mulctabatur, non ita grave acerbumque videri, ut biennium, quo baptizatus puniebatur: non enim Catechumenus excommunicatus erat, neque ab Ecclesia illi, ut baptizato, interdictum erat, ob id maxime quod in Ecclesiæ gremium sinumque nunquam admissus fuisset, quod nunm baptizatus ignominiæ, & supplicii gravioris loco duceret. Quod ad S. Innocentii loca attinet, eorum perfacilis est solutio ex iis quæ supra allata sunt, si meminerimus Curiales ad ea procuranda quæ ipsorum curæ commissa erant, & ad alia officia quæ alibi administranda susceperant, obligari: quod si a suis digressi civitatibus alio longius concessissent, legum vi teneri eo redire, ut suarum urbium munera obirent, quæ & ludos, & sacerdotia complecterentur: ideoque S. Innocentius vetat omnino ad ordines Ecclesiasticos ejusmodi genus hominum promoveri.

OBSERVATIO XXIII.

D. Cypriani epistolæ ad Antonianum locus insignis de summi Pontificis Auctoritate.

SCribit D. Cyprianus Epist. ad Antonianum: *cum multo patientius, & tolerabilius audiret levari adversus se æmulum Principem, quam constitui Romæ æmulum sacerdotem*. Quod cujusmodi sit, non miror ab interpretibus ignorari; sed eos qui omnia undique argumenta ad summi Pontificis

A probandam auctoritatem colligunt, hoc tam præclarum ejus summæ auctoritatis, & potestatis, testimonium prætermisisse. Quod enim præclarius aut magis insigne reperiri potest quam ejus dignitatem illis temporibus eo devenisse potentiæ, ut Ethnicis Principibus qui rerum potiebantur, non solum invisa & suspecta esset, sed etiam æmulationem pareret? Qua enim ratione æmuli esse potuissent, nisi de summa au-

B ctoritate inter eos aliqua fuisset contentio? vel saltem existimassent Cæsares tantum sibi detrahi, quantum ab omnibus Christianis obsequii, & obedientiæ summis Pontificibus præstaretur? Quod vero major pars militum, civitatum, curiæ, urbis denique, & orbis, esset Christiana: quod nullis minis nullisve suppliciis ab hac secta, & religione possent deterreri Christiani: quod tanta inter se essent animorum, & voluntatum societate conjuncti: quod

C ii omnes non solum unius summi Pontificis Romani dicto audientes essent, sed etiam ejus nutu, quocunque juberet, ferri possent; quantum Imperatoribus negotium movisse, & in Romanos Episcopos invidiam excitasse putatis?

Accedebat etiam quod ab Augusto omnes Imperatores Pontificatus Maximi, atque Tribunatus plebis potestatem, & nomen una cum imperio retinuerant. Satis enim illis ad imperium tuendum, ejusque integram sibi auctoritatem conservandam,

D nudum Imperatoris nomen validum non videbatur, ni etiam ceteræ potestates, quæ olim apud populum alicujus fuerant momenti, accederent. Suetonius in Augusto cap. 3. *Postquam Pontificatum maximum, quem nunquam vivo Lepido auferre sustinuerat, mortuo demum suscepit*. Dio lib. 53. in Augusto: *Quod autem omnibus sacerdotiis inaugurati sunt, ac plerosque in ea collegia adsciscunt, semperque unus eo-*

E *rum, si quidem duo vel tres simul Imperatores sunt, summum Pontificatum gerit: eo fit ut omnes religiones, & sacrificia in sua habeant manu*. De Macrino etiam fertur a senatu Pontificem Maximum salutatum, qua appellatione electio militum comprobatur. Apud Zosimum lib. 4. legimus: *Simul enim atque summum Imperium quisque consequebatur, amictus ei sacerdotalis afferebatur a Pontificibus, & continuo Pontificis Max. titulus ei tribuebatur: ac ceteri*

Digitized by Google

ri quidem Principes universi lubentissimis animis hunc honorem accepisse, & hoc usi titulo videntur: adeoque Constantinus etiam potitus imperio; licet is a recta sacris in rebus via deflexerit, & fidem Christianorum amplexus sit: itemque post illum reliqui ordine secuti, & Valentinianus, & Valens. Cum ergo Pontifices, ex more, talem Gratiano amictum attulissent, aversatus est id, quod petebant, ratus non esse fas illiusmodi habitu Christianum uti, cumque stola Flaminibus reddita fuisset, ajunt eum qui dignitate Princeps inter eos erat, dixisse: Si Princeps non vult appellari Pontifex, admodum brevi Pontifex Maximus fiet.

Omnes igitur Imperatores veteribus institutis & religionibus erant consecrati, & rerum sacrarum Præsides, & Pontifices Maximi appellabantur, nullamque aliam ob causam in Romanos Episcopos incitabantur, nisi quod honores & titulos sibi debitos adsumerent, & de eadem quasi dignitate contenderent. Gratianus vero quod esset Christianus, Pontificem Maximum se appellari passus non est, ne adversus religionem suam quidquam moliri videretur.

Unde licet colligere hoc Pontificis Maximi nomen nominisque auctoritatem, & potestatem penes Romanos Episcopos semper fuisse. Nam quorsum Gratianus eam vel cum vitæ discrimine recusasset, ni rem contrariam Christianorum institutis sibi visus esset facere? Decius quoque qua ratione in Cornelium tanto impetu invectus fuisset, ni hunc honorem simul cum potestate sibi ereptum, & ad Romanos Pontifices translatum iri indignatus esset? His adde Tertulliani testimonium de Pudicitia, qui Romanæ urbis Episcopum Pontificem maximum appellat.

Quod autem D. Cypriani verba de æmulatione, non vero de Novatiano, ut bonus explicat Pamelius, sit accipienda, non alio, neque magis firmo utar argumento, quam his quæ sequuntur: *Tyrannum armis & bello postmodum victum prior sacerdotio suo vicit:* ait Beatum Cornelium sacerdotio vicisse Decium; quia de Pontificatu maximo, cum inter eos esset certamen, victoriam Cornelius reportasse videtur, qui in eadem dignitate superstes restiterit.

OBSERVATIO XXIV.

Petere maritum a vidua.

QUo minus ab Interpretibus præscripta est cujusdam sermonis sententia, eo majori in ea quærenda, & investiganda voluptate duci debemus, cum pulchrum illud scituque jucundum censeri necesse sit, quod eorum oculos effugerit, ut accidit in hisce Tertulliani verbis: *Miror consiliariorum prævaricationem*, atque his quæ habentur in libro de Monogamia: *Petere maritum ab Episcopo, a vidua*. Nam cum ea ab omnibus præteriri viderem, & obscurari potius, quam exponi, suspicatus sum id quod erat; aliquid in hisce contineri, quod ad priscam illam disciplinam pertineret, cujusque explicatio gratiam, apud eos qui cognitione rerum antiquarum delectantur, inveniret.

Itaque cum in his explicandis nonnihil sollicitus essem, eaque inter se diu, multumque conferrem, tandem reperi in Ecclesia olim statutum fuisse, ne quisquam uxorem duceret, aut de nuptiis cogitaret, quin prius Ecclesiam, id est Episcopum, sacerdotes, viduas, ceterumque clerum consuluisset, eisque conditiones futuri conjugis, statum, religionem, sectam, patriam denique, ac mores, & ætatem exposuisset.

Hujusce legis causam cum exquirerem, non alia mihi occurrit, quam quod primis illis temporibus, omne studium, ac diligentiam adhiberent, ne parva manus Christianorum pollueretur, aut eorum quisquam Gentilis conjugio, vel Judæi, aut hæretici macularetur. Multa præterea incommoda ex ejusmodi conjugiis, & matrimoniis futura prævidebant. Nam quid sibi conjuges negare, aut celare possunt? scilicet uxor immersa in Gentilis consuetudinem, & ejus amore flagrans, religionis arcana, & sacramenta reticuisset? aut eam a suo latere discedere, & noctu cum ceteris convenire æquo animo tulisset maritus? Accedit etiam quod iisdem artibus, eisdemque blanditiis, aut minis fidem uxoris facile Gentilis expugnasset. Denique cum exorta nova aliqua in Christianos invidia, conventus suos clanculum agere cogerentur, cujuslibet muliercalæ indiciis, quæ

viciata

Digitized by Google

vitiata & corrupta esset a marito, omnes simul una intercipi, & opprimi potuissent. Ob eas igitur causas Ecclesiam olim præcepisse reor, ne quisquam matrimonio jungeretur, quin prius Episcopos aut sacerdotes consilii sui participes fecisset.

Tertullianus lib. 2. ad uxorem, non modo eam mulierem increpat, quod Gentili nupserat, verum etiam eos qui ejusmodi nuptiarum auctores exstiterant: *Miror consiliariorum prævaricationem*, quos prævaricationis nequaquam insimulasset, ni officio defuissent, & fidem quam in hisce rebus præstare debuerant, violassent. Eodem libro laudat nuptias quæ auctoritate Ecclesiæ, & consilio factæ sunt: *Quibus laudibus efferam matrimonium illud, quod Ecclesia conciliat*.

Libro de Monogamia exstant verba difficillima, quæ nisi ad hunc ritum, & Ecclesiæ legem & statutum referas, nequaquam explicabis: *ut igitur in Domino nubas, secundum legem & Apostolum (si tamen id curas) qualis es, id matrimonium postulans, quod eis, a quibus id postulas, non licet habere ab Episcopo Monogamo, a presbyteris, ac Diaconis ejusdem sacramenti, a viduis quarum in te sectam recusasti.* Quandam mulierem percunctatur, qua fronte, quave audacia poterit maritum ab Episcopo Monogamo petere, & a vidua: unde manifestum fit, nihil aliud esse mulieres petere maritum ab Episcopo, aut a viduis, quam eis nubendi consilium & futuri conjugis vivendi consuetudinem & mores exponere: ut si honesti, & a lege Christi minime alieni viderentur, salva fide & religione nubere possent. Nam de nuptiali benedictione verba illa nequeunt explicari, cum de Diaconissis, id est viduis illic fit mentio, quibus ne quidem in Ecclesia loqui fas esset. Atque ut facilius intelligi possit, quid sit, *Petere maritum a vidua*, de earum numero, & officio non erit abs re pauca commemorare. Ut sacerdotes a consuetudine, & mulierum familiaritate longius amoverentur, certæ quædam viduæ, natæ annos magis sexaginta, ceteris mulieribus præficiebantur, ut non solum eas ope & consilio in domesticis negotiis juvarent; sed etiam ut eis in rebus sacris, & religionis ritibus operam suam præstarent. Igitur hæ viduæ & Diaconissæ ad hoc erant institutæ, ut Catechumenas primis fidei rudimentis domi imbuerent, docerent, formarent, cum paulo ante Baptismum essent lavandæ, ungendæ, immergendæ, (ne sacerdotum oculi læderentur) præsto aderant hæ viduæ, quæ iis omnibus manum admovebant. Difficillimis quoque Ecclesiæ temporibus, poterant sine suspicione per domos discurrere, Episcoporum mandata deferre, monere, colligere, preces denique, jejunia, privilegia, stationes injungere: si quid ab Episcopo ceteræ mulieres cuperent obtinere, iisdem viduis utebantur, quibus solis illius adeundi tum erat potestas: nuptias, neque de iis cuiquam mulierum fas erat cogitare, quin prius per easdem viduas Episcopum consuluissent. Petere igitur maritum a vidua, est cum vidua communicare, cui, aut qua de causa quæpiam nubere vellet. In eandem plane sententiam accipienda sunt quæ eodem libro leguntur: *Et illi plane sic dabunt uxores & viros, quomodo buccellas*, dare enim uxores & viros, nihil aliud est, quam nubendi potestatem facere.

OBSERVATIO XXV.

Christianus, Fidelis, Sanctus, Justus.

PLacet hoc loco referre, quæ fuerit apud antiquos horum nominum Christianus, Fidelis, Sanctus, Justus, vera & germana significatio. Nam etsi ea nimis trita & nota esse videantur, aliquid tamen habent non plebei aut vulgaris saporis, quorum non ingrata videbitur explicatio. Infantes in ipsis hodie Baptismi aquis Christiani nomen cum ipsa gratia hauriunt, eoque nomine vocantur, antequam divino Chrismate perfusi Spiritum sanctum induerint, quos tamen antiquitas pro Christianis non agnovisset, cum eos dumtaxat Christianos esse censeret, qui Spiritu sancto confirmati, & oleo Sancto obliti essent. Tertullianus de Pudicitia: *Nam si Christianus est, qui acceptam a Deo patre substantiam utique baptismatis, utique Spiritus sancti, & exinde spei æternæ*. Concilium Eliberitanum canone trigesimo nono: *Gentiles si in infirmitate desideraverint sibi manum imponi, si fuerit eorum ex aliqua parte vita honesta, placuit eis manum imponi, & fieri Christianos*. Beatus Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi tertia mystagogica: *Hujus sancti*

Digitized by Google

sancti Chrismatis dono accepto, merito appellamini Christiani, veram efficientes appellationem in ipsa regeneratione; ante enim quam hæc gratia vobis donata esset, non eratis proprie digni eo nomine, sed pergentes eo usque progressi estis, ut efficeremini Christiani. Nemo enim Christiani nomen olim sortiebatur, nemo perfectus existimabatur Christianus, qui dono Spiritus sancti confirmatus, & donatus non esset: quemadmodum enim Baptismi aquis traduces, & originales noxæ deterguntur; ita pretioso Spiritus sancti oleo & unguento anima, quæ in baptismo emersit detersa & candida, cælestibus donis variisque beneficiis vestitur, & ornatur. Illud ad purgandum, hoc ad ornandum instituta esse videntur: quapropter cum sine ejusmodi virtutibus nemo possit Christo similis effici, ideo Confirmatione censemur fieri Christiani: quæ res a Patribus Concilii Laodicensis his verbis indicari videtur: *Oportet eos qui baptizantur, post lavacrum chrisma accipere, Ecclesiæ & regni Christi participes inveniri.* Regnum enim Christi possidere, nihil aliud apud Patres, & antiquos esse reperies, quam ejusdem fidei regulam, virtutes, vivendique rationem ab eo præscriptam imitari: Eodem B. Pauli verba accedunt, 2. Cor. 1. *qui confirmat nos nobiscum in Christo.* Urbanus paucis, sed quæ manifeste, & liquido demonstrent Confirmatione nos fieri Christianos: *Omnes fideles per manus impositionem Episcoporum, Spiritum sanctum per baptismum accipere debent, ut plene Christiani inveniantur.*

Propterea etsi innumera in nos beneficia, insigniaque divinæ liberalitatis munera Confirmatione, & Spiritus sancti adventu accumulentur, & conferantur, quibus perfecti efficimur Christiani, & conformes filio Dei; tamen hoc uno Sacramento Christiani nomen vel præcipue meremur, quod oleo sancto corpus, & Spiritu divino anima nostra ungatur & perfundatur; ut hac duplici unctione deliniti, uncti, & Christi dici possimus. Tertullianus: *Caro ungitur, ut anima consecretur.* D. Cyrill. Hierosol. Catech. myst. 3. *Participes ergo Christi effecti, merito Christi, hoc est uncti vocamini, & Deus dixit de vobis, nolite tangere Christos meos, Christi vero estis facti, postquam sancti Spiritus imaginem recepistis.* Canon quadragesimus quartus Eliberini Concilii his repugnare, & obstare videtur, qui

A ex emendatione Garsiæ, catechumenos vocat Christianos; verum vulgaris lectio mihi magis probatur: *Si eum de clero quisquam agnoverit, voluisse esse Christianum.* Fidelis distinguitur a Catechumeno, & a Confirmato, non enim inter fideles adsumebantur, qui fidem in baptismo, aut qui charismata, & dona Spiritus sancti, ipsumque Spiritum Sanctum in Confirmatione adepti essent: verum ii solum censebantur, & appellabantur fideles, qui iis
B duobus sacramentis muniti, Eucharistia insuper donarentur. Cum enim ea sit summum Christianæ Religionis mysterium, arcanum, & Sacramentum, non cuivis olim temere concedebatur, sed ei dumtaxat, qui multo antea morum, & probitatis suæ specimen exhibuisset, quique se ita fidum probasset, ut tuto ei mysteria divulgari possent. Is igitur vocabatur fidelis, non qui baptizatus, aut confirmatus, sed qui Eucharistiæ sacris participasset.

C Sanctos & justos non solum eos intelligas, quos Ecclesia post mortem vindicasset, & in beatorum numerum retulisset; sed etiam eos qui inter mortales viserentur, si eximiæ essent pietatis. Hoc ausim affirmare auctoritate adductus canonis septimi Concilii Milevitani: *Item placuit, ut quicunque dixerit in oratione Dominica, ideo dicere Sanctos, dimitte nobis debita nostra, ut non hoc pro seipsis dicant, quia non est eis jam necessaria ista petitio, sed pro aliis*
D *qui sunt in suo populo peccatores, & ideo non dicere unumquemque Sanctorum, dimitte mihi debita mea, sed dimitte nobis debita nostra, ut hoc pro aliis potius, quam pro se justus petere intelligatur, anathema sit. Sanctus enim & justus erat Apostolus Jacobus, cum dicebat;* Jac. 3. *in multis offendimus omnes.* Tertullianus ad uxorem libro secundo, *permiserat sanctis vulgo nubere*, iis in locis homines vocantur Sancti antequam cælo essent recepti, & cum ad-
E huc in terris agerent. Et si verba illius canonis Concilii Milevitani attendantur, de Episcopis, Presbyteris, & iis qui plebem regerent, accipienda videntur, nam laicis hæc non conveniunt: *Sed pro aliis qui sunt in suo populo peccatores.* Item illa, *ut hoc pro aliis, potius quam pro se petere justus intelligatur:* neque enim populo præerant, aut pro ejus salute sacra persolvebant. In Concilio Eliberino hæc vox, *Justus*, aliud significare videtur, quam in aliis Conciliis:

Quod

Quod si ante de sæculo recesserit sub fide qua quis crediderit, poterit esse justus: hoc est, si quis e vivis recessisset nondum Confirmatus, is tamen inter sanctos recenseri potuisset, ejus oblationes recipi, & precibus invocari. Eadem vero vox in Concilio Milevitano de vivis dicitur, & huic alteri, *Sanctus*, respondet, eandemque rationem referre videtur.

Finis primi libri Observationum.

GABRIELIS ALBASPINÆI

EPISCOPI AURELIANENSIS

OBSERVATIONUM

ECCLESIASTICARUM

LIBER SECUNDUS.

OBSERVATIO I.

PRIMA CATECHUMENORUM PŒNITENTIA.

IN veterum Patrum monimentis primis ſæculis non verbum iſtum, *Pœnitentia*, ad indicandum pœnitentiæ Sacramentum animadvertas, ſed ad dolorem, & angorem animi ſignificandum, qui ex turpitudine peccati admiſſi proficiſcatur, quo affecti, ad pœnitentiam de perpetrato peccato peragendam, impellimur: adde quod pœnitentiæ verbum, ad pœnas laboreſque maximos, quos pœnitentes ob ſcelera a ſe ſcelerate concepta declarandos excipiebant,

A nonnunquam pertinebat. Hujus autem ſignificationis, *Pœnitentiæ*, olim duo genera fuerunt, quorum illa, quæ ante Baptiſmum ſuſcipiebatur, prima vocabatur; quæ autem poſt Baptiſmum, ſecunda. Permagni autem intereſt, utriuſque pœnitentiæ vim rationemque penitus cognoſcere: ſed etiam diſcrimen differentiamque utriuſque, atque adeo convenientiam quandam non ignorare; perſæpe quippe utriuſque apud

B antiquos Patres plurimis in locis mentionem fieri videas: ſic ut qua in re diſcrepent, ſi id te lateat, hallucineris omnino

opottet. Prima igitur, quæ ante Baptismum fieret a Catechumenis, dicebatur: Secunda vero, non nisi ab iis qui suscepto Baptismo peccassent, peragebatur. Primam non Episcopus, non quivis Sacerdos imponebat, sed sibi eam ad voluntatem aut arbitrium Catechumenus irrogabat: contra quod ad secundam attinet, quas decrevisset, aut præfinisset pœnas aut supplicia Episcopus, pro gravitate & atrocitate criminum, ea exacte omnia pœnitens observanda sibi ducebat. Prima intra privatos parietes agebatur, hoc est, Catechumeni non in publicum prodire, aut sese in populi conspectum dare, horrido quodam sacco vestiti, cinere, & pudore obsiti, squalidique cogebantur; neque ad limina, aut fores Ecclesiarum progredi, ut prætereuntium se supplicationibus, comploratione quadam facta commendarent; sed pro voluntate & arbitrio a se pœnas sceleribus debitas repetebant, protracta ductaque in longum tempus pœnitentia: aut vero ita si vellent, ad breve spatium prolata, & quantum doloris ex flagitiis, quæ ante agnitam perspectamque fidem Christianam in se nefarie admisissent, concipiebant: uno verbo prima illa pœnitentia, non ut secunda, publica dicebatur, neque ab Episcopo imperabatur; quibus maxime circumstantiis inter se duo illa genera pœnitentiæ distinguebantur. Sed quoniam non pauci reperiuntur, qui hac de prima pœnitentia scripserunt, & qui Patrum testimonia quæ ad eam pertinent, aliter explicant: hoc est opinantur, hanc pœnitentiam publice exerceri solitam, & ab Episcopo fuisse impositam; utrumque probare aggrediemur ea perspicuitate, ut lectoris judicio clarius nihil esse possit.

Publicam non fuisse pœnitentiam, Catechumenosque non fuisse coactos in foribus, aut limine templorum pœnitentiæ leges subire; neque quas baptizati tolerare tenebantur pœnas & afflictationes, argumento & indicio illud est, quod nullibi apud Patres deprehendas, neque ullum proferre exemplum possis, quo quisquam Catechumenus squalido quodam sacco coopertus in conspectum Ecclesiæ sese dederit. Deinde non ea de re ullum verbum factum legas, quempiam Catechumenum pœnitentiæ publicæ gradum ingressum, aut inter flentes lamentantesque, aut audientes, substratos, aut sine oblatione communicantes, qui sunt quatuor pœnitentiæ publicæ gradus. Tertullianus, cujus de pœnitentia liber exstat, quique primam illam pœnitentiam septem primis capitibus depinxit, primam illam non fuisse publicam commemorat, aut certe nihil quod ad id indicandum pertineat, videtur attulisse, neque Catechumenos unquam exomologesi faciendæ addictos; sed cum de secunda loquitur, omnes exacte, & enucleate percenset pœ-
B nas, & exomologeses publicas, quas subire oporteret, quibus secunda imponebatur. Deinde aperte docet secundam, non clam, sed palam & in oculis omnium fieri oportere: neque tantum de peccato quod commiseris privatim, procul a conspectu populi, dolorem suscipiendum; sed etiam manifesto aliquo, quod oculis omnium exprimatur, signo declarandum. Quod a Tertulliano dictum est, ut qui inter primam & secundam pœnitentiam intersit, multo-
C que plus difficultatis & negotii in secunda, quam in prima, laboresque majores in secunda quam in prima exhauriendos demonstret: unde conjectura perfacilis est, primam sine exomologesi, privatim, domi, omissa omni publica austeritate, quæ omnium oculis pateat, constare.

Qui autem considerarit, quid Patres judicarint de peccatis ante Catechumenatum commissis, & de iis quæ post Baptismum, non opinor infitias existimarit pœnitentiam,
D quam ob prima peccata requirerent, non fuisse acerbam, neque gravem. Nam Patres vocant illa peccata *involuntaria*, hæc, *voluntaria*, quod qui in legis alicujus ignoratione versatur, non ei potest ejus violandæ aut perfringendæ voluntas assignari, & quasi omnis culpæ liberatione dignus est, cum id eum fecisse contigerit: *Jam quidem nullum ignorantiæ prætextum tibi patrocinatur, quod Domino agnito, præceptisque ejus admissis, denique pœnitentia delictorum functus, rursus te in delicta resti-*
E *tuis, ita in quantum ignorantia segregaris, in tantum contumaciæ adglutinaris*. Tertullianus de Pœnitentia, cap 5.

Quin ipsa prima pœnitentia ad Baptismum non erat necessitate absoluta necessaria, & plerique sine ea sacro ablutos fonte constat: ex quo conjectari potest minimum in ea asperitatis aut acerbitatis fuisse. Quo referri & revocari possunt, quæ plerique Patres dicunt, non ad Baptismum obtinendum opus esse pœnitentia tantum-

que

quæ ad id requiri voluntatem animumque recipiendi Baptismum, teste Divo Ambrosio c. 11. ad Romanos: *Verum est quia gratia Dei in baptismate non quærit gemitum, aut planctum, aut opus aliquod, nisi solum ex corde professionem*. In eadem mente Divus Cyrillus: *Nihil aliud a nobis Deus requirit præter voluntatem bonam, nec dixeris, quomodo mea peccata delebuntur? ego affirmo tibi quod volendo & credendo*. Non quod illos fugerit a Catechumenis non vitatam esse pœnitentiam, ejusque suscipiendæ ante Baptismum tale fuisse modum & ordinem: sed quod intelligi volunt ante Baptismum, necessitate absoluta non esse necessarium, atque ita facta, aut non facta pœnitentia Baptismum posse adiri. Divum Ambrosium in ea opinione esse, pœnitentiam publicam, ceterasque omnes exomologeses, quæ in secunda pœnitentia fierent non esse suscipiendas in prima, neque item cruciatus omnes aut labores quos in secunda perpeti oporteret, esse perferendos, mea certe sententia, & testimonia Patrum quæ sunt ejusdem sententiæ, ad eum omnino modum esse explicanda opinor, quod Vicecomes cum a vero sensu aberrarit, emendare & corrigere Divum Ambrosium animum induxit, l. 3. de Bapt. c. 3. *Quod si Paulus ad Romanos ei affirmare videtur, Baptismum sine pœnitentia ministratum esse, cum ait, sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei, eoque magis quoniam S. Ambrosius eum locum sic exponit dicens, verum est, quia gratia Dei in Baptismate non quærit gemitum aut planctum, aut opus aliquod nisi solam ex corde professionem, tamen nemo me a suscepta sententia dimoverit, cum certo sciam Apostoli verba in alium sensum accipi oportere, & S. Ambrosii expositionem (quod assero invitus) paulo arctiorem esse, nec videri huic loco congruere*.

Non illubenter autem ex iis percunctarer, qui primam istam pœnitentiam publicam fuisse volunt, cujus sententiæ adstipulator est Vicecomes, qui ait: *Ex SS. autem Marcellini & Petri vita manuscripta, quam Laurentius Surius doctrinæ fama præstans, in lucem edidit, manifeste constat, pœnitentiam a baptizandis publice peractam fuisse*. Si pœnitentes Catechumeni quatuor illos pœnitentiæ publicæ gradus non percurrebant, si non lamentarentur, ad genua in foribus templi non provolverentur, si non erant substrati, si sine oblatione non communicabant, si quatuor illis gradibus non addicebantur, quomodo publica erat eorum pœnitentia? Si dicant in perpetuum tempore suæ pœnitentiæ extra Ecclesiæ limen Catechumenos stetisse: non ergo laboribus pœnitentium defungebantur. Quod autem quatuor pœnitentiæ publicæ gradus non obierint, certum est, quia quartus ille gradus qui in eo versabatur, ut qui in eo templum ingrederetur supplicationibus, & explicationi mysteriorum & Evangelii, omissa tamen omni cura & cogitatione oblationum, interérat, a quibus arcebantur Catechumeni: nam ante explicationem mysteriorum egrediebantur, neque in partem precum sancti sacrificii interiorum veniebant, cum multo ante egrederentur; contra quarti gradus pœnitentes ad id vocabantur. Ad extremum, nusquam reperies Catechumenos publicæ pœnitentiæ peragendæ fuisse deditos: existimare autem, & affeverare non eandem publicam pœnitentiam cum baptizatis subire, sed multo aliam & diversam, id ipsis probare multum difficillimum: neque facile nodum illum dissolverint.

Ex iis testimoniis seu rationibus, quibus ostendemus pœnitentiam istam primam non fuisse ab Ecclesia impositam, aut inductam, facile erit conjicere, non esse publicam. Causa autem præcipua, quæ me eo pertraxit, ut credam non fuisse imperatam, hæc est, eam jam inde ab initio Catechumenatus, hoc est, paulo post impositam: & Catechumenorum confessio seu exomologesis, non nisi paucis ante Baptismum diebus fiebat. Quare non capio quomodo Ecclesia pœnitentiæ cujusdam onus imperarit, nisi prius peccata recognovisset illius, cui illam subeundam injungeret: Unde etiam probes, non fuisse publicam? nam publica multis quasi gradibus, & pœnarum generibus continebatur, ut sic modo is, modo ille annum unum, aut biennium inter flentes commoraretur, ut docent canones. Quomodo autem Catechumenis tempus, pœnæ genus & gradus, non cognitis perspectisque peccatis, describi posset? Id autem esset sententiam de crimine ferre, cujus te scientia, & cognitio effugeret, & pœna coercere, quod non esse factum convicisse.

Neque vero necesse est argumenta conquirere ad ea probanda, quæ dicta sunt, Catechumenorum pœnitentiam initio Catechu-

techumenatus, eorumque exomologesim in fine fieri. Quod ad ultimum attinet, Tertullianus satis aperte testatur : *Ingressuros Baptismum orationibus crebris, jejuniis, & geniculationibus, & privilegiis orare oportet, & cum confessione omnium retro delictorum, ut exponant etiam Baptismum Joannis.* Item & ille Cyrilli catechesi 1. *Tempus præsens est tempus confessionis, confiteare quæ perpetrasti sive verbo, sive opere;* nam ad eos qui propius a Baptismo aberant, verba facit : ibique ostendit primam pœnitentiam initio catechumenatus peragi, quo nihil clarius est : saltem id certum est, non inter Baptismum, & confessionem fieri potuisse, quod confessio paucis ante Sabbatum Paschatis diebus ageretur illaque multorum dierum esset pœnitentia.

Contra quam hæc observatio dicat, pœnitentiam, scilicet non fuisse ab Ecclesia impositam, plurimæ afferri possunt rationes. Primum Cyrillum dicere ; *Pœnitentia quadraginta dierum tibi datur* ; atque ita ab Ecclesia impositam, ejusque impositæ præscriptum fuisse tempus : sed non ideo ita ratione, quod dicimus, convellitur : nam cum circa festum Paschæ, præfatio sit illa pronunciata, non autem initio Quadragesimæ ; hoc loco Cyrilli mens non fuit, ut qui in Paschate sacro fonte tingerentur, iidem quadraginta dierum pœnitentiam subirent ante Baptismum, cum ab eo tempore, quo illam ad populum habuit, ad Paschatis usque Sabbatum, non quadraginta dierum numerus iniri posset : sed hoc Cyrillo fuit propositum, ut si, qui brevi sunt baptizandi, non adhuc pro dignitate ad hoc sacramentum se compararunt ; ab iis differatur Baptismi tempus ad Pentecosten : ac proinde interea longo illo intervallo quadraginta dierum, magis futuros idoneos ad Baptismum ; hoc est, si avaritiæ, aut adulterii scelere & vitio se commacularunt, quadraginta dierum spatio a se impuritatis & intemperantiæ pœnas repetituros. Hoc autem modo, si res tota explicetur, locus ille Cyrilli non eam vim affert, ut primam illam pœnitentiam impositam asseveremus, aut quadraginta dierum spatio designatam : & quamvis quinquaginta dies a Paschate ad Pentecosten numerentur, quia tamen Quadragesimæ tempore Catechumeni singulari quodam studio atque cura, sese ad recipiendam Baptismi gratiam accingebant ; S. Cyrillus tantumdem temporis post Pascha præscribit illis, qui non se adhuc totos ad id ipsum exacte & religiose composuerint. Quid quod octo illi dies a Paschate, omnibus promiscui, liberi solutique omni cura essent. Divus Augustinus præcipit Catechumenis, qui in Pentecoste sunt baptizandi, initium suarum austeritatum ut ducant post octo illos a paschatis festo :
B potest & illud opponi, & Sylvestrum septem dierum Constantino imposuisse pœnitentiam : *Oportet o Imperator deponas purpuram, & diadema septem diebus, & tuæ regiæ penetrale ingressus, clausis januis, in sacco & cinere jacens, in luctu age pœnitentiam.* Et S. Getulius tridui Cereali, & Sanctus Polycarpus trium item dierum pœnitentiam S. Sebastiano præscripsit. Sed & citari possunt non pauca Patrum testimonia, in quibus videas imposita fuisse jejunia
C iis qui baptizandi essent quibus uno verbo satisfeceris, baptismata illa fuisse extraordinaria : neque Catechumenorum fuisse Baptismum, qui ex veteri instituto & ordine suum Catechumenatum absolvissent ; sed nonnulli erant quibus privilegio quodam liceret, primo quoque tempore ad Baptismum accedere : quos quoddam pœnitentiæ genus subire oporteret, quo digniores tanto Baptismi beneficio efficerentur, & quodammodo exolverentur & liberarentur pœni-
D tentia, & Catechumenatu, quæ duo non ante perfecissent. Quare illa exempla pervertere non possunt ea quæ diximus ; qui nihil aliud proferimus, quam quod de pœnitentia quotidiana dici ex veteris Ecclesiæ instituto atque more potest.

Redeo nunc ad id, quod ante primo loco confirmare statueram, videlicet pœnitentiam illam primam non fuisse publicam: contra autem opponi illud potest, quod de Dorotheo Surius affert : *Is vero qui eos de-*
E *collavit nomine Dorotheus, postea sub Sancto Julio Pontifice publicam egit pœnitentiam, & omni populo indicans quæ vidisset, baptizatus est in senectute sua, & per bonam confessionem pervenit ad misericordiam Salvatoris* ; sed ad id quod probavimus labefactandum nullam vim habet : non enim abnuerim, imo admiserim, Catechumenum aliquem ardore quodam pietatis incensum, ob gravissimum, quo infamiæ publicæ notam sibi inusserat, cri-

men

men, aut denique aliquod suum factum, quo omnium offensionem incurrisset, ut Dorotheum qui Sanctorum Martyrum cervices amputarat, publicæ pœnitentiæ significationem quandam, ante Baptismum, poteris tradidisse. Non ignoro Ecclesiam non vetuisse piacula illa & sancta exerceri, suscipique officia ac opera: sed si de Catechumenis, qui vulgo dicuntur, agatur, aut de pœnitentia, quam illi in se ex quadam ordinaria consuetudine suscipiebant, non arbitror fuisse publicam, ob rationes a me allatas.

Illud quidem exploratum est, si Catechumenus tempore sui Catechumenatus deliquisset, ejus peccati dedisse pœnas debitas, sed non perinde atque si baptizatus fuisset, sed alio quodam genere pœnitentiæ mulctabatur, quæ publica non esset, ut proximo capite docebimus. Atque hujus correctionis ratio non insulsa aut inepta videtur: nam cum Christiana religione imbutus esset, ejusque vera cognitione tinctus, quod crimen commiserat, supplicio dignum videbatur. Tertullianus de pœnitentia cap. 5. *Cum etiam ignorantes Dominum nulla exceptio tueatur a pœna (quia Deum in aperto constitutum, & vel ex ipsis cælestibus bonis comprehensibilem ignorari non licet) quanto cognitum despici periculosum est? despicit porro, qui bonorum ac malorum intellectum ab illo consecutus, quod intelligit fugiendum, resumens*, &c. ubi de Catechumeno loquitur, qui tempore sui Catechumenatus pœniteat. Canon 5. Concilii Neocæsariensis aperte declarat Catechumenum, qui peccasset, peccati pœnas persolvisse.

Unde non obscure elicias, quod verissimum est; primam pœnitentiam, neque publicam fuisse, neque ab Ecclesia exactam & imperatam; nam cum pœnitentia quæ Catechumenis infligebatur ob peccata, quæ in Catechumenatu committebantur, quæ quidem & gravitate & atrocitate præponderabantur, atque adeo suppliciis digniora erant iis, quæ per imprudentiam, & inscitiam ante Catechumenatum concepta essent, neque publica esset, ut ita dicam, nec ulla indicta pœna aut austeritate irrogata, continebatur: sed tantummodo quædam Catechumenatus propagatio prolixior videretur, cui quæso in mentem venire posset, primam, quæ ob peccata non voluntaria, & per ignorantiam perpetrata ducebatur, acerbiorem & quasi crudeliorem fuisse, eamque publicam visam aut addictam exomologeseos austeritati?

Quod ad ipsum pœnitentiæ tempus, quod ejus esset initium, quandiu illa duraret, quæ ejus essent leges, & quibus illa pœnis & suppliciis perageretur, & quo tempore desineret, id non nisi conjectura assequi possumus: illam autem, non quamprimum quis nomen suum profiteretur, ut
B Christianus foret, auspicabatur: aliquanto enim tempore intra septa domestica versabatur, dum aliquam cognitionem justitiæ, misericordiæ, legis Dei Optimi Maximi hausisset, & quos aliquando pro Diis habuisset, falsos eos esse didicisset. Cognito autem & perspecto postea errore, propositisque ante oculos peccatis, quibus in se divini numinis iram concitasset, atque adeo certissimo sempiterni exitii periculo, quod immineret, considerato, pœnitentiam or-
C diebatur. Tertullianus de Pœnitentia, *Pœniteat errorum, aperta veritate pœniteat amasse, quod Deus non amat*. Erant vero ab Episcopis quidam constituti ac declarati moderatores, penes quos erat cura Catechumenorum erudiendorum, quibus rudimenta fidei traderent: postea in Ecclesiam ingressis, angustiora quædam & spinosiora de fide, & ab humana quasi intelligentia remota mysteria proponebantur. Quandiu igitur Catechumeni extra Eccle-
D siam istis informabantur præceptionibus fidei, non existimarim Catechumenos pœnitentiam aggressos esse: propterea quod primi isti Christianæ religionis fatus non nisi in eum finem conspergebantur, quam ut falsorum Deorum impios ritus, & superstitiones aniles execrarentur, eorumque in animis & pectoribus Dei timor infigeretur, & insideret: sed arbitror, post prima illa percepta ac delibata rudimenta, cum *inter audientes* numerarentur, pri-
E mam esse exorsos pœnitentiam. Quod ad ejus intervallum, seu spatium attinet, æque incertum, atque ejus initium, crediderimque id totum, eorum prudentiæ ac voluntati commissum, ut tantumdem pœnarum atque cruciatuum subirent, quantum satis esse ducebant ad Baptismi gratiam consequendam, aut quoad eorum eos pietas proveheret: non negarim tamen, quo tempore ad paucos dies Catechumenatus redactus fuit, pœnitentiam istam paucorum item dierum intervallo contractam & definitam.

Sed

Sed quo tempore Catechumenatus multos annos prorogabatur, Ecclesiaque ad Baptismi dilationem eos exhortabatur, ut videre est apud Tertullianum libro de Baptismo, prima quoque illa pœnitentia erat prolixior, & diuturnior, & locus ille S. Cyrilli Hierosolymitani, *Pœnitentia quadraginta dierum tibi datur*, nihil magnopere confert ad illud probandum, primam illam pœnitentiam, quadraginta dierum spatio fuisse terminatam, quantumvis contra Vicecomes scripserit, *Neque vero illud prætermittendum est, pœnitentiæ tempus de qua hic agimus, ad quadraginta dies ductum esse, ut declarat D. Cyrillus Hierosol.* nam ut supra ostendimus, locus ille aliud nihil designat, quam quod qui a peccati voluntate non deterrentur, sed in eâ persistunt, eos quadraginta dies habere a Paschate ad Pentecosten usque, ut pravam illam voluntatem mutent & exuant: ibique vox illa, *Pœnitentia*, non pœnas, labores, jejunia, orationes, lacrymas, vigilias significat; sed mœrorem animi & dolorem ex suscepta voluntate delinquendi, ut dicit Tertullianus, *Passionem animi quæ venit de offensa sententiæ prioris*. Nam auctor eodem loco dicit, *Si avaram cupidamque habes animæ formam, exue illam, & ingredere*. Quibus verbis perspicias quadraginta illos dies, quos numerat, non alio nomine designare, quam, ut perversam peccandi voluntatem deponant, doloreque afficiantur de peccatis; non autem ut aliquas pœnas sibi infligant. Alter locus ejusdem auctoris in prima Catechesi, *Tot annorum circulos transegisti, mundo frustra operam navans, & quadraginta diebus non vacabis pro anima tua*, nihil de tempore pœnitentiæ istius præstituit, quod ea Catechesis pronunciata fuerit diebus illis, qui propius a sabbato Paschatis aberant; ut docent illa verba, *Antea Catechumenus eras, nunc vero fidelis vocaris*. Hæc tota Catechesis sententia, seu sensus, Quamobrem non vult Catechumenis significare, uti eos quadraginta dies pœniteat, quandoquidem mox Baptismo abluendi essent: sed ejus est mens & voluntas, ut post Baptismum, non facile Catecheses omittant: neque gratiam illam a Deo acceptam & derivatam, quam orationes frequentes alerent, negligant: quia admonere eos par erat, ut Catechumeni, cum multos annos in rerum humanarum studio curaque posuerint, quadraginta saltem dies postquam essent fideles, non gravate consumant in rebus ad pietatem pertinentibus, &, *In exorcismis versentur*, qui post Baptismum exercebantur: unde cum se occasio dicendi offerat, concludas post Baptismum exorcismos supra baptizatos fieri solere, eosdemque informari & erudiri interjecto illo tempore, quod a Paschate ad Pentecosten interjiceretur: easque cæremonias quadraginta dierum tempore usurpari.

B Neque item omittendum, imo observandum, præter illam pœnitentiam, quam Catechumeni peregissent, non omisisse, dum se ad Baptismum recipiendum compararent, interea singulares quasdam austeritates in se admittere: quo magis idonei censerentur ad Baptismum, teste Tertulliano, *Ingressuros Baptismum, orationibus crebris, jejuniis*, quæ res ideo multos fefellit imprudentes, qui primæ pœnitentiæ assignant, C quidquid apud Patres, de ultimis istis austeritatibus legerunt: Qualis est locus ille Sancti Gregorii Nazianzeni Oratione 40. de Sancto lavacro: *Bona auxilia erunt tibi, ad ea quæ desideras consequenda, vigiliæ, jejunia*. Item locus Sancti Joannis Chrysostomi Homilia 21. *Audistis quomodo gemuerunt dudum sacris introducti pectus percusserunt, eos stimulante conscientia*. Præterea Constantini supra citatus: Sancti Basilii. *Humi se prostravit, & cum clamore* D *valido & lacrymis petebat*, & ille in vita Sancti Sebastiani a Surio commemoratus, *Sanctus Polycarpus catechizavit eum, indixitque ei triduanum jejunium*.

Quod ad Catechumenorum confessionem attinet, aliud a me afferri non potest, quam quod sacramentalis non fuerit; neque eam ab iis ob remissionem peccatorum esse susceptam: nam cum ante Baptismum fieret, & Baptismus janua Sacramentorum diceretur, Sacramentalis esse E non poterat: tantum ad eum finem proponebatur, ut sese quam demississime coram Deo & hominibus gererent, & Divi Joannis Baptismum imitarentur, ex Tertulliano, ideoque illi qui locum Tertulliani proferunt; *Cum confessione omnium retro delictorum*, & illum, *Nobis gratulandum si non publice confitemur peccata, & iniquitates nostras*, ut confirment confessionem auricularem sacramentalem, turpiter hallucinantur. Nam Tertullianus id ipsum de cæremonia quadam, quam Catechumeni cum

Digitized by Google

ni cum quadam animi demissione & modestia usurpabant, dixit, quæ rationem sacramenti præ se non ferret. Quare non possunt illa verba vere proferri, ut probemus Sacramentum, neque ut quæ auricularis est confessio, antiquam eam probemus; aut quod illa ad Sacramentum pœnitentiæ conficiendum requiratur: sed quod ex iis verbis erui vere potest ad confessionem auricularem, & ad Sacramentum Pœnitentiæ confirmandum, illud est, antiquos quidem Patres miram quandam convenientiam, & affinitatem constituisse inter Baptismum & Pœnitentiæ Sacramentum, semperque in utriusque ratione similitudinem quandam, & proportionem agnovisse: (qua de re seorsim quodam capite disputandum erit; nam non satis est veteris Ecclesiæ antiquitates perspectas habere, quo facilius auctores omnes intelligentia & scientia comprehendas; sed & necesse est eorum doctrinæ, Theologiæque vim non ignores, sine qua non queas obscuros & perdifficiles & Patrum, & canonum locos explicare) quod cum verissimum, in antiqua disciplina Ecclesiæ miram quandam & Baptismi, & Sacramenti pœnitentiæ consensionem fuisse, atque utrumque alterius quasi normam, & exemplar, quo sese mutuo conformarent, fuisse. Cum ex duobus Tertulliani locis manifesto probes, Catechumenos omnes peccata sua multo ante quam Baptismo intingerentur, confessione auriculari, non autem publica detexisse; sed nec duos illos locos exponi posse de confessione Deo facta, propterea quod Sanctus Gregorius Nazianzenus de eadem confessione disserens, Oratione de Sancto lavacro, ait, *Ne peccatum tuum confiteri grave ducas, sciens quo pacto Joannes baptizaverit, ut per hujus vitæ pudorem, futuri seculi pudorem ignominiamque fugias*. Nam Deo solo teste facta confessio pudorem inurere non potest, cum remoto omni arbitro atque teste fit. Certum plane & indubitatum relinquitur, eodem modo in pœnitentia confessionem institutam, in qua Patres imitati sunt & sequuti, quantum in illis fuit Baptismum, ejusque cæremonias; quod duo illa Sacramenta, a Christo invecta, inter se se conspiratione quadam conveniant.

Ut autem huic quæstioni modum statuamus, repudianda est illa quorumdam correctio, quæ ita locum illum Tertulliani legendum putat, *Nobis gratulandum, si publice confitemur peccata*, omissa illa particula negativa, *non*: nam sine illa cohærere sensus non potest. Tertulliani ergo mens est, conditionem Catechumenorum multo meliorem esse, quam eorum quos D. Joannes Baptista baptizasset, quod hi publice sua peccata expromant, illi autem privatim: quæ explicatio, si demas illam particulam, *Non*, admitti non potest. Qua sublata Catechumenorum deterior, aut nihilo melior esset, quam eorum, quos Sanctus Joannes baptizarit.

Sed nec prætereundum illud est, locos illos, in quibus de Pœnitentia, & Baptismo simul agitur, magna ex parte de prima illa pœnitentia explicandos, non autem de secunda, in quibus, ita mihi persuadeo, quod nonnulli doctissimi viri explicandis falluntur, veluti in illo, qui est Simplicii Papæ, *Constituit ad S. Petrum Apostolum, & ad S. Paulum Apostolum, & ad S. Laurentium Martyrem, hebdomadam, ut Presbyteri manerent ibi propter pœnitentes, & Baptismum*. Apud Eusebium item locus alius, & in vita Sancti Marcelli in lectionibus breviarii, & officii reperitur: qui loci accipiendi sunt de prima pœnitentia, & de confessione, quæ in ea usurparetur.

OBSERVATIO II.

Altera Catechumenorum pœnitentia.

NOn abs re fuerit, neque male operam collocatam existimarim, quo quis in pervolvendis antiquis canonibus opinione non labatur, observasse unum genus esse pœnitentiæ, quod non permixtum confusumque esse oporteat cum iis, quæ vulgo & passim prima & secunda pœnitentia nominantur, de quibus seorsim etiam reperimus Patrum tractatus aliquos in lucem editos: atque hujus rei ignoratio non parum obesset ei qui ad intelligendos penitusque cognoscendos Patres studium suum, industriamque conferret. Neque vero quemquam præterit, Catechumenos pœnitentia aliqua fuisse affectos, ob illa, quæ ante catechumenatum peccata admisissent. Paucos autem mihi facile esse persuadeo, quibus eorum perspectæ sint pœnæ seu mulctæ scelerum, seu flagitiorum, quæ Catechumenatus tempore committerentur. Quod

 unum

unum a nobis susceptum munus, & negotium est, ut hujus pœnitentiæ leges quasi aliquas promulgatas, temporis quoque rationem, ac severitatem demonstremus, & qua in re a prima, & secunda differat declaremus.

Neminem ignorare arbitror, a Catechumenis in ipso Catechumenatu Deum offendi aliqua culpa, & scelere potuisse; simulque, quod scelus perpetrassent aliquo supplicio, & animadversione dignum omnino videri, Ecclesiamque ipsam judicasse graviores multo, & acerbiores pœnas sufferre debuisse ob ea peccata, quæ in ipso Catechumenatu edita fuissent, quam quæ ante fidem agnitam, acceptamque concepta: cum hæc ab ignorantia legis Christianæ profecta sint, & quasi nulla voluntate patrata, ideoque misericordia digna videantur; alia autem nullo excusationum tegumento tecta coerceri omnino oporteat. Ecclesia tamen quod sciret, perpenderetque Catechumenos non omnino Christianæ religionis præceptis, institutisque imbutos & instructos, aut subvereretur ne intolerabili quodam pœnæ motu, de proposito suscipiendæ religionis deturbarentur; aut vere sentiret, crederetque peccata omnia, suppliciaque, quæ peccatis debebantur, Baptismo remissa prorsus, non autem eorum peccatorum, quæ post Baptismum committebantur, cum pœnitentiæ Sacramento delerentur, pœnam funditus extinctam & sublatam, Catechumenos omni potius humanitate & lenitate, quam qui baptizati essent, tractandos censuit; ejusque rei confirmandæ causa, videre est in Concilio Nicæno lapsos, quod Christi fidem nefarie prodidissent, cum nullis minis, aut tetrore mortis ante oculos proposito, ad id compellerentur, prolixa aliquot annorum pœnitentia castigatos; Catechumenos autem si se tali perfidia, deserta fide, obligassent, Can. 14. non nisi dilatione triennii in ipso Catechumenatu punitos, inter *Audientes* revocari. Quid quod Concilium Eliberinum *Flamines* carpit, plectitque, quod ludos publicos Ethnicorum edidissent, aut quod sacrificassent, imo qui præsentia tantum sua, sacerdotum veste induti, coronisque redimiti eos honestassent, gravioribus pœnis longioreque pœnitentia, quæ ad multos annos produceretur; id Canones 2. 3. 55. confirmant: Catechumeni vero quamvis se iisdem flagitiis contaminassent, non nisi prorogatione sui Catechumenatus damnabantur.

Nemo unquam legerit Catechumenum eodem supplicio atque fideles, fuisse affectum, neque unquam antiquorum libri fidem fecerint, in vestibulo Ecclesiarum Catechumenos jacentes flere, mœrere, lamentari, prætereuntium osculari genua, comploratione sua, ac precum vi obtestari fideles, uti patrocinio suo, ac interposita auctoritate veniam quam ipsi Catechumeni peterent, conarentur exprimere.

Quod ad secundum pœnitentiæ gradum attinet, qui tam ad Catechumenos, quam alios pœnitentes erudiendos, & formandos institutus erat, non est dubitandum Catechumenos, ob peccata quæ in ipso Catechumenatu intercessissent; eo amandatos, Sed hic secundus gradus, non tam pœnæ, aut animadversionis loco numerabatur, quam quod tempus quoddam præstituebatur, quod collocarent, excipiendis iis, quæ tanquam rudimenta quædam ac veluti semina Christianæ fidei suggesta proponebantur, cum non eo tempore ad aliud, eo in gradu positi, gravius molestiusque adigerentur: qua de re suo loco, & uberius multo quam alias differemus; cum de secundo secundæ pœnitentiæ gradu agendum erit. Ceterum ut intelligas secundum hunc gradum ad instituendos, non autem puniendos inductum, advertas oportet Catechumenos, qui ne tantillum quidem in Catechumenatu ab officio deflexissent, aliquandiu perinde atque ipsos pœnitentes, in eo commorari solitos, quibus tamen Ecclesia (id enim fatendum est) neque pœnæ genus ullum, neque pœnitentiæ legem certam, conditionemve imponeret.

Quod ad tertium gradum spectat, omnes Catechumeni, sive eos spectes qui deliquissent, sive qui se innocenter gessissent, e templo egrediebantur, antequam qui pœnitentes in tertium rejecti gradum in se acerbitates impositas susciperent, hoc est, in terram, se se spectantibus omnibus, prosternerent, certas quasdam tam Episcoporum, quam Presbyterorum manuum impositiones subirent; ideoque non fuisse in eo grege versatos Catechumenos legimus. Quemadmodum item plane docent canones, Catechumenos in quarto gradu non fuisse, ob eam maxime causam, quam supra attuli, exiisse ante e templo, quam pœnitentibus manus imponerentur, (intelligo au-

tem

tem manuum illam impositionem, quæ in tertio gradu fieret,) imo probabilius multo, ac rationi consentaneum magis, ex Ecclesia digressos esse, quando solemnes precum ritus, sacrificiaque peragebantur quibus qui quartum gradum attigissent, intererant. Si Catechumeni ob gravitatem peccatorum ad suscipiendam pœnitentiam per illos quatuor usitatos, institutosque gradus adacti fuissent, id sibi potius gratiæ & beneficii, quam supplicii alicujus causa tributum existimassent: quin potius ea benignitate abusi fuissent in Catechumenatu, ad Deum peccatis lacessendum, quam pio quodam metu ad pie vivendum instigarentur. Mysteria namque illa oculis aspexissent, quorum spectaculo alii Catechumeni, qui nunquam peccarant, potiri non poterant, beatosque se, ac fortunatos, si iis perfrui licuisset, indicassent. Catechumeni namque omnes generatim & universe, perinde ac Pagani, Judæique, excludebantur. Quodam canone uno comperimus; si cui contigisset Catechumeno, casu aliquo, ac fortuito sacrificiis interesse, aut oculis illa sacra intueri, eum protinus sacro fonte abluendum fuisse; tametsi neque Catechumenatum absolverit, nedum inchoarit, ut Catechumenis illa mysteria recondita, & ab eorum oculis remota fuisse ostendamus: quandoquidem a Deo magnum quoddam in se profectum beneficium arbitrabantur, si casus quidem insperatus tulisset, ut ea sacrificia non tam mentis, quam oculis corporis contemplarentur.

Quo posito affirmabimus vere, non fuisse secunda pœnitentia, quasi quadam pœna affectos (ut alio loco patefactum est) unde reperies canones ipsos, ut monerent Catechumenos non perinde ac alios fideles puniendos esse, eorumque pœnam non ita gravem, & acerbam esse oportere, ut aliorum fidelium, semper id inculcare: *Si tamen sit fidelis*, vel, *si sit fidelis*, quemadmodum canonibus Concilii Eliberini quos protulimus in expositione 11. Canonis Concilii Nicæni: qua quidem explicatione non obscure pervideas, Patres discrimina inter fideles, & Catechumenos constituisse, diversasque pœnas in utrosque se posuisse ac decrevisse.

Si proferatur Canon 67. Concilii Eliberini, quo pari pœna Catechumeni & fideles mulctari videntur, iidemque, propter idem ab utrisque crimen admissum, ab Ecclesia repelluntur, illud ipsum menti tuæ insideat, hæreatque, illo canone mulierum illarum mentionem fieri, quæ nefarie suæ libidini cum servirent, ad explendas suas cupiditates, homines bene comptos, cincinnatos, delicatos, eleganti forma, specieque liberali eximios adhibebant, quæque Comœdos, seu scenicos, ad eandem rem quodammodo alebant: verbum namque illud, *Viros*, non maritos, sed mancipia quædam libidinum, seu administros significat. Quod si canon ille de marito vero verba fecisset, non est dubium, quin in maritum potius, quam in fœminam, seu uxorem animadvertendum censuisset: at si maritus Paganus, aut Ethnicus extitisset, verisimile non est, mulierem pœnas dedisse pro mariti sui teterrima vivendi ratione, morumque intemperantia; cum non in ejus potestate fuisset, canoni ipsi quidquam prohibenti, aut imperanti parere, ut a marito discederet. Sed & illud juvet asserere, mulieres illas, si a turpi, ac prope meretricio quæstu resilirent, virorumque illorum congressu ac consuetudine uti desinerent, nullo negotio in gratiam rediisse cum Ecclesia, data illis venia, aliasque ad communionem, si essent fideles, & alias ad Catechumenatum revocatas. Dici ergo potest Ecclesiam fœminis illis pœnitentiam non ullam imposuisse, Canoneque illo non indicari aliquas pœnas, quas Catechumenæ sufferre, aut expetiti cogerentur: quin potius ab Ecclesia illas rejici & expelli, non aliam ob rem quam ut pœna aliqua plectantur, quod indignæ sint, quæ inter Christianas numerentur; cum antequam Catechumenatum perficerent, in cœno flagitiosarum voluptatum, tanquam sues lutulentæ, volutarentur; neque unquam religionem Christianam ut complecterentur, in animum induxissent suum. Quis enim unquam sperasset eas Christianæ fidei suscipiendæ consilium, voluntatemque præ se laturas, cum priusquam Christianis institutis informarentur, quo dignæ haberentur, primo sacramento muniti, & ad Christianam militiam adscribi, & quasi nomen dare, seque pro fidelibus gerere, in oculis conspectuque omnium flagitiosam vitam, & Christianæ puritati omnino adversam transigerent? cumque testari omni modo, ac ratione eas oporteret, quovis se metu a divinæ mentis offensione deterreri, proculcato, ac quasi protrito ejusdem ter-

Digitized by Google

Sed quo tempore Catechumenatus ad multos annos prorogabatur, Ecclesiaque ad Baptismi dilationem eos exhortabatur, ut videre est apud Tertullianum libro de Baptismo, prima quoque illa pœnitentia erat prolixior, & diuturnior, & locus ille S. Cyrilli Hierosolymitani, *Pœnitentia quadraginta dierum tibi datur*, nihil magnopere confert ad illud probandum, primam illam pœnitentiam, quadraginta dierum spatio fuisse terminatam, quantumvis contra Vicecomes scripserit, *Neque vero illud prætermittendum est, pœnitentiæ tempus de qua hic agimus, ad quadraginta dies deductum esse, ut declarat D. Cyrillus Hierosol.* nam ut supra ostendimus, locus ille aliud nihil designat, quam quod qui a peccati voluntate non deterrentur, sed in eà persistunt, eos quadraginta dies habere a Paschate ad Pentecosten usque, ut pravam illam voluntatem mutent & exuant: ibique vox illa, *Pœnitentia*, non pœnas, labores, jejunia, orationes, lacrymas, vigilias significat; sed mœrorem animi & dolorem ex suscepta voluntate delinquendi, ut dicit Tertullianus, *Passionem animi quæ venit de offensa sententiæ prioris*. Nam auctor eodem loco dicit, *Si avaram cupidamque habes animæ formam, exue illam, & ingredere*. Quibus verbis perspicias quadraginta illos dies, quos numerat, non alio nomine designare, quam, ut perversam peccandi voluntatem deponant, doloreque afficiantur de peccatis; non autem ut aliquas pœnas sibi infligant. Alter locus ejusdem auctoris in prima Catechesi, *Tot annorum circulos transegisti, mundo frustra operam navans, & quadraginta diebus non vacabis pro anima tua*, nihil de tempore pœnitentiæ istius præstituit, quod ea Catechesis pronunciata fuerit diebus illis, qui propius a sabbato Paschatis aberant; ut docent illa verba, *Antea Catechumenus eras, nunc vero fidelis vocaris*. Hæc tota Catechesis sententia, seu sensus. Quamobrem non vult Catechumenis significare, uti eos quadraginta dies pœniteat, quandoquidem mox Baptismo abluendi essent: sed ejus est mens & voluntas, ut post Baptismum, non facile Catecheses omittant: neque gratiam illam a Deo acceptam & derivatam, quam orationes frequentes aluerunt, negligant; quin admonere eos par erat, ut Catechumeni, cum multos annos in rerum humanarum studio curaque posuerint, quadraginta saltem dies postquam essent fideles, non gravate consumant in rebus ad pietatem pertinentibus, &, *In exercismis versentur*, qui post Baptismum exercebantur: unde cum se occasio dicendi offerat, concludas post Baptismum exorcismos supra baptizatos fieri solere, eosdemque informari & erudiri interjecto illo tempore, quod a Paschate ad Pentecosten interjiceretur: easque cæremonias quadraginta dierum tem- B pore usurpari.

Neque item omittendum, imo observandum, præter illam pœnitentiam, quam Catechumeni peregissent, non omisisse, dum se ad Baptismum recipiendum compararent, interea singulares quasdam austeritates in se admittere: quo magis idonei censerentur ad Baptismum, teste Tertulliano. *Ingressuros Baptismum, orationibus crebris, jejuniis*, quæ res ideo multos fefellit imprudentes, qui primæ pœnitentiæ assignant, C quidquid apud Patres, de ultimis istis austeritatibus legerunt: Qualis est locus ille Sancti Gregorii Nazianzeni Oratione 40. de Sancto lavacro: *Bona auxilia erunt tibi, ad ea quæ desideras consequenda, vigiliæ, jejunia*. Item locus Sancti Joannis Chrysostomi Homilia 21. *Audistis quomodo genuerunt dudum sacris introducti pectus percusserunt, eos stimulante conscientia*. Præterea Constantini supra citatus: Sancti Basilii. *Humi se prostravit, & cum clamore* D *valido & lacrymis petebat*, & ille in vita Sancti Sebastiani a Surio commemoratus, *Sanctus Polycarpus catechizavit eum, indixitque ei triduanum jejunium*.

Quod ad Catechumenorum confessionem attinet, aliud a me afferri non potest, quam quod sacramentalis non fuerit; neque eam ab iis ob remissionem peccatorum esse susceptam: nam cum ante Baptismum fieret, & Baptismus janua Sacramentorum diceretur, Sacramentalis esse E non poterat: tantum ad eum finem proponebatur, ut sese quam demississime coram Deo & hominibus gererent, & Divi Joannis Baptismum imitarentur, ex Tertulliano, ideoque illi qui locum Tertulliani proferunt; *Cum confessione omnium retro delictorum*, & illum, *Nobis gratulandum si non publice confitemur peccata, & iniquitates nostras*, ut confirment confessionem auricularem sacramentalem, turpiter hallucinantur. Nam Tertullianus id ipsum de cæremonia quadam, quam Catechumeni cum

Digitized by Google

ni cum quadam animi demiſſione & modeſtia uſurpabant, dixit, quæ rationem ſacramenti præ ſe non ferret. Quare non poſſunt illa verba vere proferri, ut probemus Sacramentum, neque ut quæ auricularis eſt confeſſio, antiquam eam probemus; aut quod illa ad Sacramentum pœnitentiæ conficiendum requiratur: ſed quod ex iis verbis erui vere poteſt ad confeſſionem auricularem, & ad Sacramentum Pœnitentiæ confirmandum, illud eſt, antiquos quidem Patres miram quandam convenientiam, & affinitatem conſtituiſſe inter Baptiſmum & Pœnitentiæ Sacramentum, ſemperque in utriuſque ratione ſimilitudinem quandam, & proportionem agnoviſſe: (qua de re ſeorſim quodam capite diſputandum erit; nam non ſatis eſt veteris Eccleſiæ antiquitates perſpectas habere, quo facilius auctores omnes intelligentia & ſcientia comprehendas; ſed & neceſſe eſt eorum doctrinæ, Theologiæque vim non ignores, ſine qua non queas obſcuros & perdifficiles & Patrum, & canonum locos explicare) quod cum veriſſimum, in antiqua diſciplina Eccleſiæ miram quandam & Baptiſmi, & Sacramenti pœnitentiæ conſenſionem fuiſſe, atque utrumque alterius quaſi normam, & exemplar, quo ſeſe mutuo conformarent, fuiſſe. Cum ex duobus Tertulliani locis manifeſto probes, Catechumenos omnes peccata ſua multo ante quam Baptiſmo intingerentur, confeſſione auriculari, non autem publica detexiſſe; D ſed nec duos illos locos exponi poſſe de confeſſione Deo facta, propterea quod Sanctus Gregorius Nazianzenus de eadem confeſſione differens, Oratione de Sancto lavacro, ait, *Ne peccatum tuum confiteri grave ducas, ſciens quo pacto Joannes baptizaverit, ut per hujus vitæ pudorem, futuri ſeculi pudorem ignominiamque fugias*. Nam Deo ſolo teſte facta confeſſio pudorem inurere non poteſt, cum remoto omni arbitro atque teſte fit. Certum plane & E indubitatum relinquitur, eodem modo in pœnitentia confeſſionem inſtitutam, in qua Patres imitati ſunt & ſequuti, quantum in illis fuit Baptiſmum, ejuſque cæremonias; quod duo illa Sacramenta, a Chriſto invecta, inter ſe ſe conſpiratione quadam conveniant.

Ut autem huic quæſtioni modum ſtatuamus, repudianda eſt illa quorumdam correctio, quæ ita locum illum Tertulliani A legendum putat, *Nobis gratulandum, ſi publice confitemur peccata*, omiſſa illa particula negativa, *non*: nam ſine illa cohærere ſenſus non poteſt. Tertulliani ergo mens eſt, conditionem Catechumenorum multo meliorem eſſe, quam eorum quos D. Joannes Baptiſta baptizaſſet, quod hi publice ſua peccata expromant, illi autem privatim: quæ explicatio, ſi demas illam particulam, *Non*, admitti non poteſt. Qua B ſublata Catechumenorum deterior, aut nihilo melior eſſet, quam eorum, quos Sanctus Joannes baptizarit.

Sed nec prætereundum illud eſt, locos illos, in quibus de Pœnitentia, & Baptiſmo ſimul agitur, magna ex parte de prima illa pœnitentia explicandos, non autem de ſecunda, in quibus, ita mihi perſuadeo, quod nonnulli doctiſſimi viri explicandis falluntur, veluti in illo, qui eſt Simplicii Papæ, *Conſtituit ad S. Petrum* C *Apoſtolum, & ad S. Paulum Apoſtolum, & ad S. Laurentium Martyrem, hebdomadam, ut Preſbyteri manerent ibi propter pœnitentes, & Baptiſmum*. Apud Euſebium item locus alius, & in vita Sancti Marcelli in lectionibus breviarii, & officii reperitur: qui loci accipiendi ſunt de prima pœnitentia, & de confeſſione, quæ in ea uſurparetur.

OBSERVATIO II.

Altera Catechumenorum pœnitentia.

NOn abs re fuerit, neque male operam collocatam exiſtimarim, quo quis in pervolvendis antiquis canonibus opinione non labatur, obſervaſſe, unum genus eſſe pœnitentiæ, quod non permixtum confuſumque eſſe oporteat cum iis, quæ vulgo & paſſim prima & ſecunda pœnitentia nominantur, de quibus ſeorſim etiam E reperimus Patrum tractatus aliquos in lucem editos: atque hujus rei ignoratio non parum obeſſet ei qui ad intelligendos penituſque cognoſcendos Patres ſtudium ſuum, induſtriamque conferret. Neque vero quemquam præterit, Catechumenos pœnitentia aliqua fuiſſe affectos, ob illa, quæ ante catechumenatum peccata admiſiſſent. Paucos autem mihi facile eſſe perſuadeo, quibus eorum perſpectæ ſint pœnæ ſeu mulctæ ſcelerum, ſeu flagitiorum, quæ Catechumenatus tempore committerentur. Quod

Sed quo tempore Catechumenatus ad multos annos protogabatur, Ecclesiaque ad Baptismi dilationem eos exhortabatur, ut videre est apud Tertullianum libro de Baptismo, prima quoque illa pœnitentia erat prolixior, & diuturnior, & locus ille S. Cyrilli Hierosolymitani, *Pœnitentia quadraginta dierum tibi datur*, nihil magnopere confert ad illud probandum, primam illam pœnitentiam, quadraginta dierum spatio fuisse terminatam, quantumvis contra Vicecomes scripserit, *Neque vero illud prætermittendum est, pœnitentiæ tempus de qua hic agimus, ad quadraginta dies deductum esse, ut declarat D. Cyrillus Hierosol.* nam ut supra ostendimus, locus ille aliud nihil designat, quam quod qui a peccati voluntate non deterrentur, sed in eà persistunt, eos quadraginta dies habere a Paschate ad Pentecosten usque, ut pravam illam voluntatem mutent & exuant : ibique vox illa, *Pœnitentia*, non pœnas, labores, jejunia, orationes, lacrymas, vigilias significat ; sed mœrorem animi & dolorem ex suscepta voluntate delinquendi, ut dicit Tertullianus, *Passionem animi quæ venit de offensa sententiæ prioris*. Nam auctor eodem loco dicit, *Si avaram cupidamque habes animæ formam, exue illam, & ingredere*. Quibus verbis perspicias quadraginta illos dies, quos numerat, non alio nomine designare, quam, ut perversam peccandi voluntatem deponant, doloreque afficiantur de peccatis ; non autem ut aliquas pœnas sibi infligant. Alter locus ejusdem auctoris in prima Catechesi, *Tot annorum circulos transegisti, mundo frustra operam navans, & quadraginta diebus non vacabis pro anima tua*, nihil de tempore pœnitentiæ istius præstituit, quod ea Catechesis pronunciata fuerit diebus illis, qui propius a sabbato Paschatis aberant ; ut docent illa verba, *Antea Catechumenus eras, nunc vero fidelis vocaris*. Hæc tota Catechesis sententia, seu sensus. Quamobrem non vult Catechumenis significare, uti eos quadraginta dies pœniteat, quandoquidem mox Baptismo abluendi essent : sed ejus est mens & voluntas, ut post Baptismum, non facile Catecheses omittant : neque gratiam illam a Deo acceptam & derivatam, quam orationes frequentes aluerunt, negligant : quin admonere eos par erat, ut Catechumeni, cum multos annos in rerum humanarum studio curaque posuerint, quadraginta saltem dies postquam essent fideles, non gravate consumant in rebus ad pietatem pertinentibus, &, *In exorcismis versentur*, qui post Baptismum exercebantur : unde cum se occasio dicendi offerat, concludas post Baptismum exorcismos supra baptizatos fieri solere, eosdemque informati & erudiri interjecto illo tempore, quod a Paschate ad Pentecosten interjiceretur : easque cæremonias quadraginta dierum tempore usurpari.

Neque item omittendum, imo observandum, præter illam pœnitentiam, quam Catechumeni peregissent, non omisisse, dum se ad Baptismum recipiendum comparatent, interea singulares quasdam austeritates in se admittere : quo magis idonei censerentur ad Baptismum, teste Tertulliano, *Ingressuros Baptismum, orationibus crebris, jejuniis*, quæ res ideo multos fefellit imprudentes, qui primæ pœnitentiæ assignant, quidquid apud Patres, de ultimis istis austeritatibus legerunt : Qualis est locus ille Sancti Gregorii Nazianzeni Oratione 40. de Sancto lavacro : *Bona auxilia erunt tibi, ad ea quæ desideras consequenda, vigiliæ, jejunia*. Item locus Sancti Joannis Chrysostomi Homilia 21. *Audistis quomodo gemuerunt dudum sacris introducti pectus percusserunt, eos stimulante conscientia*. Præterea Constantini supra citatus : Sancti Basilii. *Humi se prostravit, & cum clamore valido & lacrymis petebat*, & ille in vita Sancti Sebastiani a Surio commemoratus, *Sanctus Polycarpus catechizavit eum, indixitque ei triduanum jejunium*.

Quod ad Catechumenorum confessionem attinet, aliud a me afferri non potest, quam quod sacramentalis non fuerit ; neque eam ab iis ob remissionem peccatorum esse susceptam : nam cum ante Baptismum fieret, & Baptismus janua Sacramentorum diceretur, Sacramentalis esse non poterat : tantum ad eum finem proponebatur, ut sese quam demississime coram Deo & hominibus gererent, & Divi Joannis Baptismum imitarentur, ex Tertulliano, ideoque illi qui locum Tertulliani proferunt ; *Cum confessione omnium retro delictorum*, & illum, *Nobis gratulandum si non publice confitemur peccata, & iniquitates nostras*, ut confirment confessionem auricularem sacramentalem, turpiter hallucinantur. Nam Tertullianus id ipsum de cæremonia quadam, quam Catechumeni cum

Digitized by Google

ni cum quadam animi demissione & modestia usurpabant, dixit, quæ rationem sacramenti præ se non ferret. Quare non possunt illa verba vere proferri, ut probemus Sacramentum, neque ut quæ auricularis est confessio, antiquam eam probemus; aut quod illa ad Sacramentum pœnitentiæ conficiendum requiratur: sed quod ex iis verbis erui vere potest ad confessionem auricularem, & ad Sacramentum Pœnitentiæ confirmandum, illud est, antiquos quidem Patres miram quandam convenientiam, & affinitatem constituisse inter Baptismum & Pœnitentiæ Sacramentum, semperque in utriusque ratione similitudinem quandam, & proportionem agnovisse: (qua de re seorsim quodam capite disputandum erit; nam non satis est veteris Ecclesiæ antiquitates perspectas habere, quo facilius auctores omnes intelligentia & scientia comprehendas; sed & necesse est eorum doctrinæ, Theologiæque vim non ignores, sine qua non queas obscuros & perdifficiles & Patrum, & canonum locos explicare) quod cum verissimum, in antiqua disciplina Ecclesiæ miram quandam & Baptismi, & Sacramenti pœnitentiæ consensionem fuisse, atque utrumque alterius quasi normam, & exemplar, quo sese mutuo conformarent, fuisse. Cum ex duobus Tertulliani locis manifesto probes, Catechumenos omnes peccata sua multo ante quam Baptismo intingerentur, confessione auriculari, non autem publica detexisse; sed nec duos illos locos exponi posse de confessione Deo facta, propterea quod Sanctus Gregorius Nazianzenus de eadem confessione disserens, Oratione de Sancto lavacro, ait, *Ne peccatum tuum confiteri grave ducas, sciens quo pacto Joannes baptizaverit, ut per hujus vitæ pudorem, futuri sæculi pudorem ignominiamque fugias.* Nam Deo solo teste facta confessio pudorem inurere non potest, cum remoto omni arbitro atque teste fit. Certum plane, & indubitatum relinquitur, eodem modo in pœnitentia confessionem institutam, in qua Patres imitati sunt & sequuti, quantum in illis fuit Baptismum, ejusque cæremonias; quod duo illa Sacramenta, a Christo invecta, inter se se conspiratione quadam conveniant.

Ut autem huic quæstioni modum statuamus, repudianda est illa quorumdam correctio, quæ ita locum illum Tertulliani legendum putat, *Nobis gratulandum, si publice confitemur peccata*, omissa illa particula negativa, *non*: nam sine illa cohærere sensus non potest. Tertulliani ergo mens est, conditionem Catechumenorum multo meliorem esse, quam eorum quos D. Joannes Baptista baptizasset, quod hi publice sua peccata exprimant, illi autem privatim: quæ explicatio, si demas illam particulam, *Non*, admitti non potest. Qua sublata Catechumenorum deterior; aut nihilo melior esset, quam eorum, quos Sanctus Joannes baptizarit.

Sed nec prætereundum illud est, locos illos, in quibus de Pœnitentia, & Baptismo simul agitur, magna ex parte de prima illa pœnitentia explicandos, non autem de secunda, in quibus, ita mihi persuadeo, quod nonnulli doctissimi viri explicandis falluntur, veluti in illo, qui est Simplicii Papæ, *Constituit ad S. Petrum Apostolum, & ad S. Paulum Apostolum, & ad S. Laurentium Martyrem, hebdomadam, ut Presbyteri manerent ibi propter pœnitentes, & Baptismum*: Apud Eusebium item locus alius, & in vita Sancti Marcelli in lectionibus breviarii, & officii reperitur: qui loci accipiendi sunt de prima pœnitentia, & de confessione, quæ in ea usurparetur.

OBSERVATIO II.

Altera Catechumenorum pœnitentia.

NOn abs re fuerit, neque male operam collocatam existimarim, quo quis in pervolvendis antiquis canonibus opinione non labatur, observasse, unum genus esse pœnitentiæ, quod non permixtum confusumque esse oporteat cum iis, quæ vulgo & passim prima & secunda pœnitentia nominantur, de quibus seorsim etiam reperimus Patrum tractatus aliquos in lucem editos: atque hujus rei ignoratio non parum obesset ei qui ad intelligendos penitusque cognoscendos Patres studium suum, industriamque conferret. Neque vero quemquam præterit, Catechumenos pœnitentia aliqua fuisse affectos, ob illa, quæ ante catechumenatum peccata admisissent. Paucos autem mihi facile esse persuadeo, quibus eorum perspectæ sint pœnæ seu mulctæ scelerum, seu flagitiorum, quæ Catechumenatus tempore committerentur. Quod

ni cum quadam animi demissione & modestia usurpabant, dixit, quæ rationem sacramenti præ se non ferret. Quare non possunt illa verba vere proferri, ut probemus Sacramentum, neque ut quæ auricularis est confessio, antiquam eam probemus; aut quod illa ad Sacramentum pœnitentiæ conficiendum requiratur: sed quod ex iis verbis erui vere potest ad confessionem auricularem, & ad Sacramentum Pœnitentiæ confirmandum, illud est, antiquos quidem Patres miram quandam convenientiam, & affinitatem constituisse inter Baptismum & Pœnitentiæ Sacramentum, semperque in utriusque ratione similitudinem quandam, & proportionem agnovisse: (qua de re seorsim quodam capite disputandum erit; nam non satis est veteris Ecclesiæ antiquitates perspectas habere, quo facilius auctores omnes intelligentia & scientia comprehendas; sed & necesse est eorum doctrinæ, Theologiæque vim non ignores, sine qua non queas obscuros & perdifficiles & Patrum, & canonum locos explicare) quod cum verissimum, in antiqua disciplina Ecclesiæ miram quandam & Baptismi, & Sacramenti pœnitentiæ consensionem fuisse, atque utrumque alterius quasi normam, & exemplar, quo sese mutuo conformarent, fuisse. Cum ex duobus Tertulliani locis manifesto probes, Catechumenos omnes peccata sua multo ante quam Baptismo intingerentur, confessione auriculari, non autem publica detexisse; sed nec duos illos locos exponi posse de confessione Deo facta, propterea quod Sanctus Gregorius Nazianzenus de eadem confessione disserens, Oratione de Sancto lavacro, ait, *Ne peccatum tuum confiteri grave ducas, sciens quo pacto Joannes baptizaverit, ut per hujus vitæ pudorem, futuri seculi pudorem ignominiamque fugias*. Nam Deo solo teste facta confessio pudorem inurere non potest, cum remoto omni arbitro atque teste fit. Certum plane & indubitatum relinquitur, eodem modo in pœnitentia confessionem institutam, in qua Patres imitati sunt & sequuti, quantum in illis fuit Baptismum, ejusque cæremonias; quod duo illa Sacramenta, a Christo invecta, inter se se conspiratione quadam conveniant.

Ut autem huic quæstioni modum statuamus, repudianda est illa quorumdam correctio, quæ ita locum illum Tertulliani legendum putat, *Nobis gratulandum, si publice confitemur peccata*, omissa illa particula negativa, *non*: nam sine illa cohærere sensus non potest. Tertulliani ergo mens est, conditionem Catechumenorum multo meliorem esse, quam eorum quos D. Joannes Baptista baptizasset, quod hi publice sua peccata expromant, illi autem privatim: quæ explicatio, si demas illam particulam, *Non*, admitti non potest. Qua sublata Catechumenorum deterior, aut nihilo melior esset, quam eorum, quos Sanctus Joannes baptizarit.

Sed nec prætereundum illud est, locos illos, in quibus de Pœnitentia, & Baptismo simul agitur, magna ex parte de prima illa pœnitentia explicandos, non autem de secunda, in quibus, ita mihi persuadeo, quod nonnulli doctissimi viri explicandis falluntur, veluti in illo, qui est Simplicii Papæ, *Constituit ad S. Petrum Apostolum, & ad S. Paulum Apostolum, & ad S. Laurentium Martyrem, hebdomadam, ut Presbyteri manerent ibi propter pœnitentes, & Baptismum*: Apud Eusebium item locus alius, & in vita Sancti Marcelli in lectionibus breviarii, & officii reperitur: qui loci accipiendi sunt de prima pœnitentia, & de confessione, quæ in ea usurparetur.

OBSERVATIO II.

Altera Catechumenorum pœnitentia.

NOn abs re fuerit, neque male operam collocatam existimarim, quo quis in pervolvendis antiquis canonibus opinione non labatur, observasse, unum genus esse pœnitentiæ, quod non permixtum confusumque esse oporteat cum iis, quæ vulgo & passim prima & secunda pœnitentia nominantur, de quibus seorsim etiam reperimus Patrum tractatus aliquos in lucem editos: atque hujus rei ignoratio non parum obesset ei qui ad intelligendos pœnitusque cognoscendos Patres studium suum, industriamque conferret. Neque vero quemquam præterit, Catechumenos pœnitentia aliqua fuisse affectos, ob illa, quæ ante catechumenatum peccata admisissent. Paucos autem mihi facile esse persuadeo, quibus eorum perspectæ sint pœnæ seu mulctæ scelerum, seu flagitiorum, quæ Catechumenatus tempore committerentur. Quod

K unum

ni cum quadam animi demissione & modestia usurpabant, dixit, quæ rationem sacramenti præ se non ferret. Quare non possunt illa verba vere proferri, ut probemus Sacramentum, neque ut quæ auricularis est confessio, antiquam eam probemus; aut quod illa ad Sacramentum pœnitentiæ conficiendum requiratur: sed quod ex iis verbis erui vere potest ad confessionem auricularem, & ad Sacramentum Pœnitentiæ confirmandum, illud est, antiquos quidem Patres miram quandam convenientiam, & affinitatem constituisse inter Baptismum & Pœnitentiæ Sacramentum, semperque in utriusque ratione similitudinem quandam, & proportionem agnovisse: (qua de re seorsim quodam capite disputandum erit; nam non satis est veteris Ecclesiæ antiquitates perspectas habere, quo facilius auctores omnes intelligentia & scientia comprehendas; sed & necesse est eorum doctrinæ, Theologiæque vim non ignores, sine qua non queas obscuros & perdifficiles & Patrum, & canonum locos explicare) quod cum verissimum, in antiqua disciplina Ecclesiæ miram quandam & Baptismi, & Sacramenti pœnitentiæ consensionem fuisse, atque utrumque alterius quasi normam, & exemplar, quo sese mutuo conformarent, fuisse, Cum ex duobus Tertulliani locis manifesto probes, Catechumenos omnes peccata sua multo ante quam Baptismo intingerentur, confessione auriculari, non autem publica detexisse; sed nec duos illos locos exponi posse de confessione Deo facta, propterea quod Sanctus Gregorius Nazianzenus de eadem confessione disserens, Oratione de Sancto lavacro, ait, *Ne peccatum tuum confiteri grave ducas, sciens quo pacto Joannes baptizaverit, ut per hujus vitæ pudorem, futuri sæculi pudorem ignominiamque fugias*. Nam Deo solo teste facta confessio pudorem inurere non potest, cum remoto omni arbitro atque teste fit. Certum plane, & indubitatum relinquitur, eodem modo in pœnitentia confessionem institutam, in qua Patres imitati sunt & sequuti, quantum in illis fuit Baptismum, ejusque cæremonias; quod duo illa Sacramenta, a Christo invecta, inter se se conspiratione quadam conveniant.

Ut autem huic quæstioni modum statuamus, repudianda est illa quorumdam correctio, quæ ita locum illum Tertulliani

A legendum putat, *Nobis gratulandum, si publice confitemur peccata*, omissa illa particula negativa, *non*; nam sine illa cohærere sensus non potest. Tertulliani ergo mens est, conditionem Catechumenorum multo meliorem esse, quam eorum quos D. Joannes Baptista baptizasset, quod hi publice sua peccata expromant, illi autem privatim: quæ explicatio, si demas illam particulam, *Non*, admitti non potest. Qua

B sublata Catechumenorum deterior, aut nihilo melior esset, quam eorum, quos Sanctus Joannes baptizarit.

Sed nec prætereundum illud est, locos illos, in quibus de Pœnitentia, & Baptismo simul agitur, magna ex parte de prima illa pœnitentia explicandos, non autem de secunda, in quibus, ita mihi persuadeo, quod nonnulli doctissimi viri explicandis falluntur, veluti in illo, qui est Simplicii Papæ, *Constituit ad S. Petrum,*

C *Apostolum, & ad S. Paulum Apostolum, & ad S. Laurentium Martyrem, hebdomadam, ut Presbyteri manerent ibi propter pœnitentes, & Baptismum*: Apud Eusebium item locus alius, & in vita Sancti Marcelli in lectionibus breviarii, & officii reperitur: qui loci accipiendi sunt de prima pœnitentia, & de confessione, quæ in ea usurparetur.

OBSERVATIO II.

D *Altera Catechumenorum pœnitentia.*

NOn abs re fuerit, neque male operam collocatam existimarim, quo quis in pervolvendis antiquis canonibus opinione non labatur, observasse, unum genus esse pœnitentiæ, quod non permixtum confusumque esse oporteat cum iis, quæ vulgo & passim prima & secunda pœnitentia nominantur, de quibus seorsim etiam

E reperimus Patrum tractatus aliquos in lucem editos: atque hujus rei ignoratio non parum obesset ei qui ad intelligendos penitusque cognoscendos Patres studium suum, industriamque conferret. Neque vero quemquam præterit, Catechumenos pœnitentia aliqua fuisse affectos, ob illa, quæ ante catechumenatum peccata admisissent. Paucos autem mihi facile esse persuadeo, quibus eorum perspectæ sint pœnæ seu mulctæ scelerum, seu flagitiorum, quæ Catechumenatus tempore committerentur. Quod

unum a nobis susceptum munus, & negotium est, ut hujus poenitentiae leges quasi aliquas promulgatas, temporis quoque rationem, ac severitatem demonstremus, & qua in re a prima, & secunda differat declaremus.

Neminem ignorare arbitror, a Catechumenis in ipso Catechumenatu Deum offendi aliqua culpa, & scelere potuisse; simulque, quod scelus perpetrassent aliquo supplicio, & animadversione dignum omnino videri, Ecclesiamque ipsam judicasse graviores multo, & acerbiores poenas sufferre debuisse ob ea peccata, quae in ipso Catechumenatu edita fuissent, quam quae ante fidem agnitam, acceptamque concepta: cum haec ab ignorantia legis Christianae profecta sint, & quasi nulla voluntate patrata, ideoque misericordia digna videantur; alia autem nullo excusationum tegumento tecta coerceri omnino oporteat. Ecclesia tamen quod sciret, perpenderetque Catechumenos non omnino Christianae religionis praeceptis, institutisque imbutos & instructos, aut subvereretur ne intolerabili quodam poenae motu, de proposito suscipiendae religionis deturbarentur; aut vere sentiret, crederetque peccata omnia, suppliciaque, quae peccatis debebantur, Baptismo remissa prorsus, non autem eorum peccatorum, quae post Baptismum committebantur, cum poenitentiae Sacramento delerentur, poenam funditus extinctam & sublatam, Catechumenos omni potius humanitate & lenitate, quam qui baptizati essent, tractandos censuit; ejusque rei confirmandae causa, videre est in Concilio Nicaeno lapsos, quod Christi fidem nefarie prodidissent, cum nullis minis, aut terrore mortis ante oculos proposito, ad id compellerentur, prolixa aliquot annorum poenitentia castigatos; Catechumenos autem si se tali perfidia, deserta fide, obligassent, Can. 14. non nisi dilatione triennii in ipso Catechumenatu punitos, inter *Audientes* revocari. Quid quod Concilium Eliberinum *Flamines* carpit, plectitque, quod ludos publicos Ethnicorum edidissent, aut quod sacrificassent, imo qui praesentia tantum sua, sacerdotum veste induti, coronisque redimiti eos honestassent, gravioribus poenis longioreque poenitentia, quae ad multos annos produceretur; id Canones 2. 3. 55. confirmant: Catechumeni vero quamvis se iisdem flagitiis contaminassent, non A nisi prorogatione sui Catechumenatus damnabantur.

Nemo unquam legerit Catechumenum eodem supplicio atque fideles, fuisse affectum, neque unquam antiquorum libri fidem fecerint, in vestibulo Ecclesiarum Catechumenos jacentes flere, moerere, lamentari, praetereuntium osculari genua, comploratione sua, ac precum vi obtestari fideles, uti patrocinio suo, ac interposita B auctoritate veniam quam ipsi Catechumeni peterent, conarentur exprimere.

Quod ad secundum poenitentiae gradum attinet, qui tam ad Catechumenos, quam alios poenitentes erudiendos, & formandos institutus erat, non est dubitandum Catechumenos, ob peccata quae in ipso Catechumenatu intercessissent; eo amandatos. Sed hic secundus gradus, non tam poenae, aut animadversionis loco numerabatur, quam quod tempus quoddam praestituebatur, quod collocarent, excipiendis iis, quae C tanquam rudimenta quaedam ac veluti semina Christianae fidei suggesta proponebantur, cum non eo tempore ad aliud, eo in gradu positi, gravius molestiusque adigerentur: qua de re suo loco, & uberius multo quam alias disseremus; cum de secundo secundae poenitentiae gradu agendum erit. Ceterum ut intelligas secundum hunc gradum ad instituendos, non autem puniendos inductum, advertas oportet Catechumenos, qui ne tantillum quidem in D Catechumenatu ab officio deflexissent, aliquandiu perinde atque ipsos poenitentes, in eo commorari solitos, quibus tamen Ecclesia (id enim fatendum est) neque poenae genus ullum, neque poenitentiae legem certam, conditionemve imponeret.

Quod ad tertium gradum spectat, omnes Catechumeni, sive eos spectes qui deliquissent, sive qui se innocenter gessissent, e templo egrediebantur, antequam qui poenitentes in tertium rejecti gradum in se E acerbitates impositas susciperent, hoc est, in terram, se se spectantibus omnibus, prosternerent, certas quasdam tam Episcoporum, quam Presbyterorum manuum impositiones subirent; ideoque non fuisse in eo grege versatos Catechumenos legimus. Quemadmodum item plane docent canones, Catechumenos in quarto gradu non fuisse, ob eam maxime causam, quam supra attuli, exiisse ante e templo, quam poenitentibus manus imponerentur, (intelligo autem

tem

Digitized by Google

tem manuum illam impositionem, quæ in tertio gradu fieret,) imo probabilius multo, ac rationi consentaneum magis, ex Ecclesia digressos esse, quando solemnes precum ritus, sacrificiaque peragebantur, quibus qui quartum gradum attigissent, intererant. Si Catechumeni ob gravitatem peccatorum ad suscipiendam pœnitentiam per illos quatuor usitatos, institutosque gradus adacti fuissent, id sibi potius gratiæ & beneficii, quam supplicii alicujus causa tributum existimassent: quin potius ea benignitate abusi fuissent in Catechumenatu, ad Deum peccatis lacessendum, quam pio quodam metu ad pie vivendum instigarentur. Mysteria namque illa oculis aspexissent, quorum spectaculo alii Catechumeni, qui nunquam peccarant, potiri non poterant, beatosque se, ac fortunatos, si iis perfrui licuisset, indicassent. Catechumeni namque omnes generatim & universe, perinde ac Pagani, Judæique, excludebantur. Quodam canone uno comperimus, si cui contigisset Catechumeno, casu aliquo, ac fortuito sacrificiis interesse, aut oculis illa sacra intueri, eum protinus sacro fonte abluendum fuisse; tametsi neque Catechumenatum absolverit, nedum inchoarit, ut Catechumenis illa mysteria recondita, & ab eorum oculis remota fuisse ostendamus: quandoquidem a Deo magnum quoddam in se profectum beneficium arbitrabantur, si casus quidem insperatus tulisset, ut ea sacrificia non tam mentis, quam oculis corporis contemplarentur.

Quo posito affirmabimus vere, non fuisse secunda pœnitentia, quasi quadam pœna affectos (ut alio loco patefactum est) unde reperies canones ipsos, ut monerent Catechumenos non perinde ac alios fideles puniendos esse, eorumque pœnam non ita gravem, & acerbam esse oportere, ut aliorum fidelium, semper id inculcare: *Si tamen sit fidelis*, vel, *si sit fidelis*, quemadmodum canonibus Concilii Eliberini quos protulimus in expositione 11. Canonis Concilii Nicæni: qua quidem explicatione non obscure pervideas, Patres discrimina inter fideles, & Catechumenos constituisse, diversasque pœnas in utrosque se posuisse ac decrevisse.

Si proferatur Canon 67. Concilii Eliberini, quo pari pœna Catechumeni & fideles mulctari videntur, iidemque, propter idem ab utrisque crimen admissum, ab Ecclesia repelluntur, illud ipsum menti tuæ insideat, hæreatque, illo canone mulierum illarum mentionem fieri, quæ nefariæ suæ libidini cum servirent, ad explendas suas cupiditates, homines bene comptos, cincinnatos, delicatos, eleganti forma, specieque liberali eximios adhibebant, quæque Comœdos, seu scenicos, ad eandem rem quodammodo alebant: verbum namque illud, *Viros*, non maritos, sed mancipia quædam libidinum, seu administros significat. Quod si canon ille de marito vero verba fecisset, non est dubium, quin in maritum potius, quam in fœminam, seu uxorem animadvertendum censuisset: at si maritus Paganus, aut Ethnicus exstitisset, verisimile non est, mulierem pœnas dedisse pro mariti sui teterrima vivendi ratione, morumque intemperantia; cum non in ejus potestate fuisset, canoni ipsi quidquam prohibenti, aut imperanti parere, ut a marito discederet. Sed & illud lubet asserere, mulieres illas, si a turpi, ac prope meretricio quæstu resilirent, virorumque illorum congressu ac consuetudine uti desinerent, nullo negotio in gratiam rediisse cum Ecclesia, data illis venia, aliasque ad communionem, si essent fideles, & alias ad Catechumenatum revocatas. Dici ergo potest Ecclesiam fœminis illis pœnitentiam non ullam imposuisse, Canoneque illo non indicari aliquas pœnas, quas Catechumenæ sufferre, aut experiri cogerentur: quin potius ab Ecclesia illas rejici & expelli, non aliam ob rem quam ut pœna aliqua plectantur, quod indignæ sint, quæ inter Christianas numerentur; cum antequam Catechumenatum perficerent, in cœno flagitiosarum voluptatum, tanquam sues lutulentæ, volutarentur; neque unquam religionem Christianam ut complecterentur, in animum induxissent suum. Quis enim unquam sperasset eas Christianæ fidei suscipiendæ consilium, voluntatemque præ se laturas, cum priusquam Christianis institutis informarentur, quo dignæ haberentur, primo sacramento muniri, & ad Christianam militiam adscribi, & quasi nomen dare, seque pro fidelibus gerere, in oculis conspectuque omnium flagitiosam vitam, & Christianæ puritati omnino adversam transigerent? cumque testari omni modo, ac ratione eas oporteret, quovis se metu a divinæ mentis offensione deterreri, proculcato, ac quasi protrito ejusdem ter-

Digitized by Google

terrore, palam ad idem numen ſupremum violandum inflammatis animis rapiebantur. Atque hoc eo nomine eas e Catechumenatu eximebat, declarabatque nunquam eas Chriſtianæ fidei ineundæ conſilium iniiſſe; eademque Eccleſia hoc ipſum erga mulierem confeciſſet, quæ ſe ſe ad Chriſtianiſmum obtuliſſet, ſi & virum adulterum ſecum ipſa retinere & vivere, & ad Catechumenatum adoptari voluiſſet: id potius ab Eccleſia repulſæ, quam pœnæ aut pœnitentiæ nomine factum videri poſſet. Quod ſi contra, mulieres illas omnes intemperantiæ ſuæ ſuppuduiſſet, quanquam Eccleſia eas repuliſſet ante, & a Communione removiſſet, hoc eſt a Catechumenatu, omni procraſtinatione, aut tergiverſatione poſthabita, nulla indicta pœnitentia in Catechumenatum adſcripſiſſet. Pœnitens vero quamvis peccare deſiiſſet, aut excommunicatus, non propterea confeſtim ad communionem aſſumebatur: quo facto, non eſt recuſandum, quin canone illo 67. recuſationis potius, quam pœnitentiæ vim ullam contineri fateamur.

Conquirendum ergo & perveſtigandum eſt, quæ pœnitentiæ Catechumenis, ob peccata in ipſo Catechumenatu admiſſa, irrogarentur, cum non perinde, ac fideles ſuorum ſcelerum pœnas darent. Memoria autem tenere oportet fuiſſe quamplurimos in Catechumenatu gradus, antiquituſque *fieri non naſci Chriſtianos*, idque non curſim, ſed ſenſim, ſpatio ad id efficiendum circumſcripto: illudque munus, ſeu actionem illam adumbraſſe aliquo modo, ne dicam expreſſiſſe perfectorum animantium naturam, ſeu ortum, quæ aliquanto plus temporis, ſibi quam alia, ut formentur, atque ut in lucem, vitamque erumpant, aſſumunt. Cuicumque autem divinitus lux oborta quædam mentem injeciſſet, ut Chriſtianus fieret, privata quadam in domo, quæ præſtigiæ anileſque ſuperſtitiones Paganiſmi eſſent, edocebatur; neque tamen divini verbi ſeu concionum audiendarum, quæ apud *Audientes* habebantur, facultas dabatur: inde ad altiorem quaſi gradum provehebatur, ad excerpendas ipſas conciones, quo in gradu vocabantur *Audientes*. Poſteaque ad tertium deducebatur, ubi particeps, conſorſque precum & orationum fieret, quæ apud Catechumenos tertii gradus pronunciabantur, poteratque in genua in ipſa Eccleſia procumbere: Catechumeni iſti *Oran-*

A *tes* & *genuflectentes* dicebantur. Ad extremum rebus omnibus illis ex communi conſuetudine tranſactis, ſacro fonte, datis ad eam rem nominibus, abluebantur, ut inter electos collocarentur, unde *Competentes* nominabantur. Pœnitentia igitur, quæ Catechumenis ob illa quæ in ipſo Catechumenatu peccata commiſerant, indicta fuit, non niſi tribus illis poſtremis gradibus examinata, ponderataque imponebatur, ne-
B que ad alias pœnas, cruciatuſque protendebatur: verbi cauſa, ſi quis in ultimum, quartumve gradum Catechumenatus relatus deliquiſſet ad ſecundum, aut tertium ille gradum, deſultorio quodam modo pro gravitate offenſæ, ſeu culpæ transferebatur. Atque ita ſi qua in re peccaſſet, ad alios deſcendebat gradus; quandoque ſi gravior, aut atrocior eum urgeret culpa, ad mortem uſque Baptiſmi dilatione plectebatur; quandoque idem ob inexpiabilem aliquam pec-
C cati fraudem omnino ei Eccleſiæ ingreſſu interdicebatur. Atque hic eſto modus rationque, qua olim Eccleſia in puniendis Catechumenis uti ſoleret, can. 5. Concilii Neocæſarienſis omnes, quæ ad ejus rei intelligentiam offundi poſſunt tenebras, clariſſima expoſitionis face diſſipat, quo illud reperias, ut ſi Catechumenus in tertio gradu hæreat, pedemque in Eccleſia ponat, eique liceat ſe ſe in genua provolvere, inter *Audientes* relegetur, hoc eſt, ad ſecundum gradum
D revocetur: quid quod decretum eſt, ut ſi in ſecundo iſto gradu inter *Audientes*, in peccatum denuo incidat, aut etiam in eo obdureſcat, ei omnino Eccleſia & Catechumenatu interdicatur. Hic ſenſus, ſententiaque germana iſtius canonis eſt, nec aliter eum Zonaras & Balſamon interpretantur; non autem quo ſenſu nonnulli, atque inter ceteros Vicecomes his verbis aſſerit: *Propterea Concilii Neocæſarienſis Patres can. 5. eos qui genibus flexis audie-*
E *bant, gravi culpa teneri ſtatuunt illis verbis*. Contrarium namque omnino perſpicias, ſi diligentius accuratiuſve canonis verba examines. Decimus quartus item Canon Concilii Nicæni, non ad alium ſenſum torquendus eſt, qui quanquam non tam clare & aperte Catechumenatus gradus ante oculos conſtituat, aut explicet, quam illos Neocæſarienſis deſignet, ante tamen ab eo canonem illum non diſſidere vere dixeris. Nam cum ipſo canone videas triennio poſtquam *inter Audientes* verſatus fuerit mul-

ctæ

ftæ nomine, quod eum Dei sui, fideique ipsi datæ oblivio ceperit, *inter Orantes* reponi, posseque cum aliis Catechumenis in communionem precum venire. Ex hoc intelligi licet, gradum illum, in quo genua poterant flectere, perfectiorem multo videri eo ipso quo antea concionibus audiendis præbere Catechumeni quidem consueverant: propterea que supplicium eorum qui eo pervenissent, non aliud existimandum, quam, ut *inter Audientes* iterum collocarentur. Quo autem res illustriori signo emicet, simul & illud percunctabitur quispiam, si cum *inter Audientes* numerabantur, a virtutis via aliquo peccato detorquerentur, qua tandem pœna revocarentur in viam, unde deflexissent. Neque enim cujusquam auctoris testimonio probare possis ad privatas domos fuisse amandatos, quæ relegatio primi gradus rationem contineret, quam in Catechumenatu præstituimus: ad id perfacilis est responsio, ad illum primum gradum non solere rejici; sed aliquanto diutius pro ratione criminis *inter Audientes* recenseri & retineri. Sed & dubium illud esse potest, quo genere pœnæ mulctarentur, si Dei Optimi Maximi justum furorem peccato aliquo in se convertissent in illo primo gradu positi, id est, cum in privatis ædibus erudiebantur. Illos namque prorsus a grege Christianorum exterminare, aut spem omnem Baptismi & regenerationis fidelium obtinendæ illis præripere, summæ inhumanitatis fuisset; adduci enim non possum ut credam Ecclesiam, quamvis se se immani flagitio contaminassent, in eos tam ferociter animadvertere voluisse. Quod enim peccatum tantum esse potest, cujus atrocitas Baptismum impediat? fas magnam canonum vim, ac copiam reperias, qui clament: *Nec in fine accipiat communionem*. At nusquam legas, qui imponant hanc pœnam, *Nec in fine baptizetur*. Hujus disciplinæ rationes adeo illustres sunt, ut putidum sit eas probare, quia nemini deneganda est via salutis necessaria. Alia ratio subjici potest, quod Baptismo omnia delerentur, ipsaque quæ ante Baptismum peccata fuerant, non voluntaria habebantur. Ideoque, si cum in primo gradu essent, ipsi etiam peccassent, ad alium non poterant ipsi gradum traduci: neque omnino rejiciebantur, sed aliquanto amplius, perdiuque in eo, aut secundo residere cogebantur: sustineoque, & præ me fero, Ecclesiam peccata illa, tanquam in Paganismo patrata, existimare solitam, quod inscitia plane, & ignoratione Christianismi in primo gradu laborarent, peccataque illa, tanquam in vetere homine commissa putarentur, id testificante Concilio Eliberino, *Eo quod in vetere homine deliquisse videatur*, cum de Catechumeno, Apostata, & qui in ipso Catechumenatu a fidei defensione degenerasset.

Quando canones Catechumenorum tantum pœnitentiæ tempus certum ac definitum constituunt, deque gradibus omnino conticescunt, ne dum, quandiu in uno quoque morandum sit, verbum ullum faciunt, non alio sensu, aut mente accipienda sunt illa omnia, quam cum fidelium ad decem, aut duodecim annos pœnitentiam prorogant; prætermisso illo annorum numero, quos in singulis pœnitentiæ gradibus transmittant, hoc est distributionem, divisionemque totius illius temporis, a nutu, & voluntate Episcopi prorsus pendere posse, pro suo jure imperare, uti pœnitens plus, minusve temporis in uno quoque pœnitentiæ gradu consumat. Ita quando canone quarto Concilii Eliberini Catechumeno triennii pœnitentia, aut alibi decennii imponitur, plane sentio istius temporis partitionem, ad Episcopi summam voluntatem arbitriumque revocati.

OBSERVATIO III.

Pœnitentia quæ post Baptismum imponeretur.

Quod in antiquis Canonibus legitur, petere pœnitentiam, dare, accipere, negare eam morientibus, quibus morbus rationis & sensus usum intercepisset, impertiendam esse, eadem concessa, vel citra absolutionem, & communionem, aliquid, quod ad salutem prodesset concedi pœnitentibus, & his similes loquendi formulæ, longe aliter accipiendæ sunt, quam quod communi quodam usu ac significatione sonat, vereque illa, *Pœnitentia*, nescio quid aliud in hisce locis, quam quod apud nos, indicat. Nam neque pœnas, & pœnitentiæ præscriptas & indictas molestias, neque communionem, & absolutionem, quæ ejus magis nota, & frequens significatio posset

Digitized by Google

posset esse, denotat. Sed quoniam nihil est in hisce observationibus difficilius, nihilque quod ad omnes canonum nodos dissolvendos, & extricandos magis conferat, quam hujus vocis explicatio, ea fusius paulo tractanda est: ac primum nonnulli canones sunt subjiciendi, ut quæ possit esse hujusce vocis, *Pœnitentiæ*, difficultas, clarius enitescat; deinde ostendendum, non quid tandem intelligatur in illis locis & canonibus per hanc vocem, *Pœnitentiæ*, sed quid non intelligatur, quidve non sit, & quantum ejus sensus in iisdem locis discrepet ab ea significatione quam in aliis eorumdem Patrum, & canonum locis hodieque inter nos obtinere solet; postremo docendum vim aliquam in illis locis huic voci, *Pœnitentiæ*, inesse, & peculiarem usum habere, quem si intelligas, mireris necesse est non solum eorum disciplinam, & theologiam; verum etiam, quanta auctoritate fideles regeret Ecclesia, & quam ægre ad suos thesauros nocentes adrepere pateretur?

Verba illa sancti Innocentii in epistola ad Exuperium Episcopum Tolosanum, *Negata mensæ communio est, concessa pœnitentia, ne totum penitus negaretur*, difficillima sunt, & quasi quemdam obicem interpretibus objiciunt. Quid enim poterat esse pœnitentia, quidve significare, quo concesso, communio quidem non concedebatur, sed aliquid, quod morientibus spem aliquam futuræ salutis ostenderet? Quomodo id quæso accipiendum quod homini pene animam & spiritum profundenti, cum pœnitentia sine absolutione, & communione daretur, concessum quoque quidpiam putaretur? Nam hoc tempore, qui morienti pœnitentiam, retenta absolutione imponeret, aliquid quod ad animæ salutem obtinendam attineret, non videretur concessisse.

Quin omnino id adversari, & repugnare videtur iis, quæ hoc tempore aguntur, quod in Concilio 4. Carthaginiensi legitur hoc canone c. *Is qui pœnitentiam in infirmitate petit, si casu, dum ad eum sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate obmutuerit, vel in phrenesim versus fuerit, dent testimonium, qui eum audierint, & accipiat pœnitentiam, & si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus Eucharistia, si supervixerit, admoneatur a supradictis testibus petitioni suæ satisfactum, & subdatur statutis pœnitentiæ legibus, quamdiu sacerdos, qui pœnitentiam dedit, probaverit*. Et in Concilio Arausicano, canone duodecimo: *Subito obmutescens, prout statutum est, baptizari, aut pœnitentiam accipere potest, si voluntatis præteritæ testimonia aliorum verbis habet, aut præsentis in suo nutu*. Item in eodem Concilio, canone tertio: *Qui recedunt de corpore pœnitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione, eos communicare, quod morientis sufficit consolationi*. Quis non miretur, datam olim fuisse pœnitentiam homini morienti, qui nec hoc beneficium sentiret, neque sacerdotis verba, vel verborum sonum intelligeret, & cujus tam profligata esset & perdita valetudo, ut non modo vocis, sed & judicii, rationisque usum, facultatemque amisisset? Quod si nostris temporibus ægroto alicui pœnitentia imponeretur, qui mentis compos non esset, is sane, qui id præstitisset, merito omnium reprehensionem incurreret, cum id frustra esset, & alicujus utilitatis hodie non existimaretur. Porro in illis canonibus vides, hanc vocem, *Pœnitentia*, de communione, & absolutione non esse accipiendam, cum ea manifesto ibidem distinguantur; neque pro pœnis, quæ pœnitentibus infligerentur, cum pene mortuo & extincto concederetur, qui nec quidem linguam movere, aut supercilium addocere posset, tantum abest, ut aliquas molestias pro peccatorum suorum satisfactione subire potuisset. Vides præterea pœnitentiam illic usurpari pro re quæ acciperetur ab homine muto, surdo, & pene mortuo, quique ad eam accipiendam, nec voluntatis, nec vocis signum ullum, aut significationem præberet, quæque præterea ita ei adhæreret, ut si in sanitatem restitueretur, pœnitentiæ tempora & molestias percurrere teneretur.

Ad id quod hoc tempore factitatur, & ad usum & significationem pœnitentiæ, quæ in Ecclesiam introducta est, nullo modo revocari, aut convenire potest, quod secundo canone duodecimi Concilii Toletani legitur, pœnitentiam quoddam esse donum, quod sacerdotum benedictione contribueretur ei, cui vel non interdicta fuisset. Propterea nemo est, cui mirari non subeat, quid erat in antiqua pœnitentia, quod eam illud Concilium cum Baptismo comparet, & non minus quam gratia quæ Baptismo infunditur, in animam hominis

illius,

illius, qui ratione ipsa, & sermone destitutus sit, inseratur; ita enim in illo canone scriptum legitur, *Ita & pœnitentiæ donum, quod nescientibus illabitur*. Hoc tempore pœnitentiam nihil fere aliud sonat, quam quoddam Ecclesiæ præscriptum, decretumque, uti certum quoddam pœnæ genus constituatur in eum, qui noxas, & vitæ maculas pro satisfactione peccatorum diluere cupit, quo interea decreto, atque instituto, nihil in ejus animum demittitur, qui pœnitentiam agit, & si quid animam ejus attingeret, id non concessione pœnitentiæ, sed absolutione in eam penetraret.

Quod tam sæpe in canonibus occurrit, petitam datamque pœnitentiam homini morienti, nonnumquam etiam extra confessionem a sacerdotibus efflagitatam, ejusdem concedendæ penes Episcopos dumtaxat potestatem esse; non nisi certis legibus eam irrogandam, & similia quæ inter legendum de pœnitentia hauriri possunt, controversam faciunt ejusdem pœnitentiæ notionem: nam tametsi hoc tempore pœnitentia quædam postulari posset, potius tamen absolutio quæritur, quam pœnitentia, & is loquendi modus prope desiit esse in ritu: neque homini (uti diximus) ad interitum ruenti pœnitentia tribuitur, neque extra confessionem impetrari consuevit, neque solis Episcopis ea facultas concessa, sed omnibus omnino Presbyteris.

Ad extremum, hoc præsenti rerum statu, pœnitentia, quam Presbyteri imperant, non benedictio pœnitentiæ vocatur, neque benedictione confertur: contra ea vulgo imponitur in ipsamet absolutione, & ante remissionis benedictionem, sed antiquitus nunquam pœnitentia concedebatur cum absolutione, aut sine benedictione, & manuum impositione. Omnes item Canones, qui aut concedunt, aut negant jus pœnitentiæ dari, liquido demonstrant hanc vocem aliam habuisse acceptionem, quam habeat hodie, & a nostra plurimum abesse, nam his temporibus nullum consequendæ jus, aut obtinendæ eripitur, omnesque pro arbitrio, si eam ab absolutione secludas, suscipere possunt. Id igitur in hoc capite quærendum est, quid posset ea pœnitentia, quæ benedictioni peculiari conferebatur, quæ a solis Episcopis, quæ mortuis, aut pene mortuis, quæ tanquam donum aut gratia in animam dormientis in-

A fundi poterat: sed primum præstandum est, quod polliciti sumus initio hujusce capitis, paucis ostendam eam non posse accipi in illis locis pro absolutione, neque pro communione, nec denique præcise pro pœnis, quibus pœnitentes admissi facinoris veniam quærebant.

Canone tertio Concilii Aransicani hoc quasi innui videretur, inflicta alicui pœnitentia, qui prope fato concessurus esset, B eum ad Ecclesiæ communionem revocari; ideoque illam pœnitentiam, cujus in hac observatione veram ac germanam significationem exponere nitimur, genus quoddam communionis fuisse, eamque nunquam sine absolutione dari, sive absolutionis vim continere, cum is cui in morte ea dumtaxat esset concessa, (omni alia reconciliatione prætermissa) ejus præsidio fultus in partem corporis fidelium admitteretur; adde, in eodem Canone, eam pœnitentiam, cujus C intelligentia difficilis est, viaticum vocari, ut in Concilio Gerundensi, *Pœnitentia benedictionem, quam viaticum deputamus*. Illud autem nemo respuat, viaticum apud antiquos aliud nihil dici, aut censeri, quam jus, quo quis utitur & habet communicandi cum ceteris fidelibus: quamobrem si pœnitentia erat viaticum quoddam, omnino non est recusandum, quin absolutionis, ac communionis genus quoddam esset.

Canones qui pœnitentes ab Ecclesijs ar- D cent, eosdemque anathemate percellunt, si admissa semel pœnitentia eam deponunt, ejusque vestem & habitum exuunt, & ad vomitum & ingenium redeunt, flagitiosamque vivendi rationem repetunt, canones ii, inquam, demonstrare videntur, eam pœnitentiam, de qua hoc capite quærimus, quoddam absolutionis genus fuisse. Nam quomodo pœnitentes, qui eam ipsam pœnitentiam adepti essent, excommunicatione plecti potuissent, nisi communione Ec- E clesiæ donati fuissent? privatio illa indicat, præseferque eos post pœnitentiam illam, eaque, vel citra absolutionem, acceptа, in communionem ceterorum fidelium receptos fuisse. Neque vero responderi potest aut opponi, ea hoc jure societatis spoliatos, sed sicut suis temporibus pœnitentia austeritatis & acerbitatis plena, sustineri posset & expleri ab eo, qui non esset excommunicatus; sic eos, de quibus agitur in his Canonibus, suarum culparum aut criminum pœnitentiam subiisse, qui

tamen

tamen excommunicationis nota non inurerentur, id inquam obtrudi non potest; nam olim omnino peccata mortifera excommunicatione castigabantur, neque unquam fideles cum eo, qui lethale peccatum commisisset, communione integra conjungebatur, nisi post ejus peccati relaxationem: quo posito, illud semper præsupponendum, eum qui pœnitentia mulctabatur, integro & pleno communitatis jure usum non fuisse. Ex his igitur Canonibus 8. 3. 13. 25. 24. 23. Conciliorum Turonensis, Vasensis, Aurelianensis primi, 23. Epaunensis, & ex Sancti Leonis epistola 9. patet illud erui posse, benedictionem pœnitentiæ, quæ primo quasi ad pœnitentiam introitu dabatur, & aliquando decem, aut duodecim annis, vel amplius ante absolutionem ordinariam, quemdam modum, seu speciem absolutionis fuisse.

Sed contra faciunt multi canones, Patrumque loci, ut necessario fatendum sit pœnitentiam quæ in morte concedebatur, non fuisse plenam, atque integram communionem, neque ad ejus, qui moreretur salutem obtinendam, usquequaque valuisse; neque per eam pœnitentem absolutum, aut in fidelium corpus adoptatum: id habet expresse D. Cypri. scribens ad Episcopum Antonianum: *Hortari ad satisfactionis pœnitentiam, & subtrahere de satisfactione medicinam*. Item, *Lacrymas fundere, sed extra Ecclesiam, post ista omnia morieris*. Item, *Pœnitentiæ fructus dolentibus non negandus*. Et in epist. 23. 3. lib. *Pœnitentiam agentibus infirmitatis periculo subveniri, & pacem dare*: can. 2. Concil. Vasensis primi perspicue asserunt, eum qui pœnitentiam recepit, non ideo jus communionis, aut absolutionem recepisse; & Sanctus Innocentius ad Exuperium Episcopum Tolosanum, antiquam constitutionem, qua moribundis pœnitentia permittebatur, duriorem nominat, quod ea sine absolutione, & communione daretur. Ex quo manifestum est, eum, qui pœnitentiam acceperat, jus communionis non accepisse; addit præterea, in fine communionem una cum pœnitentia iis esse impertiendam, qui morte urgerentur: *Ut homines ejusmodi, vel in supremis suis promittente Salvatore nostro, a perpetuo exitio vindicentur*. Ex quo efficitur, non fuisse satis homini excommunicato ad salutem, aut communionis jus accipiendum pœniten- A tiam impetrasse; eamque ab absolutione & communione distinctam esse: canon 36. Concil. Epaunensis jubet pœnitenti ad mortem laboranti relaxare damnationis tempora: unde perspicies pœnitentiæ tempore de sua salute pœnitentes periclitari, & fidelium communionis participes eos non fuisse. Can. 33. Concil. Arelat. 2. præcipitur: *Ut postulantibus pœnitentia non negetur, cujus pœnitentiæ communio multo tempore* B *differatur*. Ex quo clarum est, eum, qui benedictionem pœnitentiæ acceperat, non fuisse propterea a peccatis suis absolutum, aut ad communionem Ecclesiæ aggregatum. Canon decimus tertius Concil. Nicæni, quo cavetur, ne quisquam viatico necessario privetur, intelligendus est necessario, & interpretandus de pœnitentibus, ut omnes conspirant, sentiuntque interpretes. Viaticum autem illud necessarium, eodem canone interprete, est absolutio, & jus ad communionem fidelium. C Ex quo constat, qui pœnitentiæ benedictionem receperat, non præterea jus communionis adeptum, aut absolutum fuisse, ipsumque viaticum necessarium non esse illam ipsam pœnitentiæ benedictionem.

Canones omnes universim, qui de viatico necessario ad salutem eorum qui in extremis sunt, loquuntur, de jure communionis, non autem de illa benedictione intelliguntur, explicantque omnes necessarium esse, ut præter illam pœnitentiæ be- D nedictionem, moriturus jus communionis recipiat, & absolvatur. Testantur id canon 13. Agath. 12. primi Concil. Matiscon. 26. & 38. Epaun. 5. Ilerd. 18. Toletani primi, 2. Vasensis 3. Valentiæ, 76. 77. 78. 79. 4. Carthag. ii inquam omnes aperte, ac manifeste produnt, benedictionem illam pœnitentiæ non esse sufficiens viaticum; neque ea excommunicatos, aut pœnitentes jus communionis, aut absolu- E tionem impetrare. Nam præter pœnitentiam illam decernitur, ut viatico pœnitentes instaurentur, & muniantur, ipsisque communio & absolutio concedatur, si de vita quodammodo periclitantes periculose laborent. Sextus Ancyrani ait: *His communio propter viaticum non denegabitur*, cum de iis pœnitentibus loquitur, aliisque qui Episcopi indulgentia & concessu pœnitentiam agerent. Efficitur præterea idem ex can. 16. ejusdem Concilii, necnon 22. 31. 69. Eliberini, benedictionem hanc communio-

munionis jus non fuisse. Denique duo sunt canonum genera, ex quibus manifeste colligitur, ea pœnitentiæ benedictione non fuisse concessam pœnitentibus absolutionem, aut jus communionis, sed necessarium fuisse, ut præter illam benedictionem jus communionis ab Ecclesia extorquerent, ut corporis fidelium pars esse censerentur. Ac primum quidem ii qui decernunt, ut exacto pœnitentiæ tempore, ad jus communionis perfruendum advocentur. Deinde ceteri omnes qui statuunt, ut pœnitentibus de vita periclitantibus jus illud impertiatur, imo & ii omnes, qui his verbis utuntur, *Dare pœnitentiam, petere, accipere*, probare videntur, (a) nullam impetrata pœnitentia, absolutionemque jus esse aliquod communionis extortum.

Quod attinet ad Canones, quibus probatur ejusmodi pœnitentiam genus quoddam esse communionis, & absolutionis, eos ego ita interpretor, ut in tertio Arausicensi de pœnitente sit mentio, qui non solum pœnitentia in infirmitate, sed minore etiam reconciliatione, una cum pœnitentia donatus fuerat; cuique ad perfectam communionem nihil aliud deesset, quam maxima reconciliatio, hoc est jus ad altarium, & ad Sacramenta. Quapropter ex hoc canone derivari nequit, hac pœnitentia communionis jus concessum fuisse pœnitentibus, aut eam ad communionem aditum patefecisse. Canon vero Gerundensis, qui ait ejusmodi pœnitentiam esse viaticum, eamque per communionem accipi posse, non ita est accipiendus, quasi is, de quo illic agitur, pœnitentiam dumtaxat sine absolutione recepisset, sed cum pœnitentia ægrotantibus una cum minima reconciliatione aliquando impartiretur, & eadem manus impositione, & benedictione utrumque plerumque indulgeretur, pœnitentiam huic pœnitentiæ non seorsim & separatim, sed una cum absolutione concessam fuisse certum est. Quod ad Canones supra citatos attinet, quorum sententia communio pœnitentibus subtrahitur, aliter eos interpretandos existimes: neque enim id canones canunt asseruntque, pœnitentes vera & legitima communione privandos, ac si cum

A ceteris fidelibus, ipso pœnitentiæ tempore, altaris, Eucharistiæ, & precum participes essent; sed novum quoddam est, & quasi supplicii & pœnæ genus quod irrogant, quod pœnitentiam contempserint, decernuntque istos pœnitentes ad mortem usque a communione fidelium prohibendos. Nam fortassis eorum pœnitentia paucorum annorum spatio finiebatur; sed quod eam pro nihilo haberent, perpetua ideo excommunicatione feriebantur: crediderim non aliam

B esse horum canonum intelligentiam atque vim; non autem ut ad communionem pœnitentibus, quandiu in peragenda pœnitentia versarentur, accedere liceret. Ad hæc certum est, pœnitentibus excommunicatis peccatum remissum, & quamvis plena & perfecta communione non fruerentur, neque ad sacra, aut ad preces admitterentur, magnum tamen inter eos, & excommunicatos discrimen esse: quapropter excommunicatione puniri poterant pœnitentes, etsi

C nulla eis cum ceteris fidelibus societatis esset participatio. Huic suffragantur verba illa Concilii Turonensis primi: *Quo facilius, & ipse compunctionem per hanc confusionem accipiat, & alii ejus terreantur exemplo*. Nam illa indicant atrocissimum fuisse pœnæ genus a Patribus excogitatum, quo ceteri pœnitentes metu prohibiti deterrerentur, & in officio sese continerent: & canon 24. Concilii Aurelianensis tertii

D clare demonstrat id fieri, aut factum esse, non ut aliqua communio, aut ejus pars quædam, quam in corpore fidelium haberent, durante pœnitentia, eis adimeretur, (neque enim pœnitentes aliquam communionem possidebant) sed quod excommunicatione perpetua ob spretam pœnitentiam plectebantur: *Excommunicatione plectatur, viatico concesso ad exitum*: unde colligas hanc excommunicationem, qua pœnitentes ob peccata commissa tempore pœ-

E nitentiæ puniebantur, perpetuam fuisse, aut certe in multum tempus productam: quæ omnia paulo latius deduximus, ut manifestum fieret, hac pœnitentia nullum communionis beneficium, aut gratiam absolutionis & pacis concessam fuisse. Superest ut ostendamus hac etiam voce, non si-

L gni-

(a) *Locus corruptus*.

gnificari pœnas, quas pœnitentes ob peccata commissa volentes, sine concessione Ecclesiæ capere poterant; sed etiam non semper intelligi eas quæ ab Ecclesia præscriberentur.

Ad id efficiendum hoc unum, quod a Divo Innocentio affertur, satis esset: *Morienti negatam fuisse communionem, concessam autem pœnitentiam*, vel quæ leguntur in Conciliis Carthaginiensi, & Arausicano. Quis enim morienti, cujus ob valetudinem imminutæ adeo essent vires, ut ne vocem quidem emittere posset, pœnas aliquas, vel nomine pœnitentiæ infligere voluisset? Non est existimandum quidquam ab Ecclesia irrogatum, cui mentis, vocis, & lucis usuram morbus invidisset, quique tanquam truncus sine sensu jaceret in lecto: illusissent certe potius, quam ei subvenissent, si quidquam mandatum, aut imperatum esset, quod frustra certo scirent. Quare aliud quidvis potius hac voce pœnitentiæ significari crederem, quam pœnitentiæ molestias, & ærumnas, cum ea moribundis impertiretur.

His expeditis, fateor laboriosum & difficillimum esse, ea de re aliquid certi existimare, & sententiam suam dicere: id enim quod antiquitus in hisce ritibus pœnitentiæ observabatur, non minus alienum, & remotum est a nostra disciplina, quam obscurum & involutum. Quapropter si quis hisce rebus judicium suum interponit, operam ludere videtur. Nam cum multum temporis in eis e suis tenebris & tegumentis evolvendis posuerit, nunquam tamen eas ita aperiet, & ab omnibus difficultatibus purgabit, ut lectorum sensibus, & oculis tradat comprehendendas, & quasi manibus tangendas: nihilosecius, si certum esset id ita mihi evenire debere, non desinam aperire, quid de ea pœnitentia sentiam.

Multa per pœnitentiam conferebantur pœnitentibus, ac primum ab excommunicatione, sive a peccato excommunicationis, ut loquuntur antiqui canones, liberabantur. Donum præterea quoddam, & gratia quædam peculiaris animis eorum per benedictionem pœnitentiæ illabebatur, qua accenderentur ad pœnitentiam alacrius peragendam, quaque majori dolore de peccatis commissis angerentur. Postremo ea benedictio pœnitentiæ erat quædam peccatorum æstimatio, qua Ecclesia (penes quam erat potestas solvendi & ligandi omnia peccata) æstimabat quanti, aut quantis pœnis & laboribus unumquodque peccatum; vel peccato pœnæ debitæ essent expiandæ; sed ea omnia separatim & fusius discutienda sunt.

Itaque de excommunicationis impedimentis nunc esset disserendum, si sequenti capite pluribus non doceremus, quomodo per ejusmodi pœnitentiæ benedictionem, iis omnibus levarentur pœnitentes, & quantum emolumenti, & utilitatis, his excussis, in eos collatum esset; quod denique inter excommunicatos, & pœnitentes discrimen esset: ex quibus facile colligetur, quid surdo, aut muto, vel citra absolutionem, ex pœnitentia conferretur, quare hoc loco ea ipsa non sunt repetenda, sed quid sit, ad donum illud, de quo loquuntur Patres Toletani Concilii, accedendum. Donum aliquod, & gratia quædam pœnitentibus ea benedictione conferebatur, & quod magis mireris, in eorum animam, vel si omnis sensus expertes essent, pervadebat, ut canone 2. duodecimi Toletani Concilii eleganter & lucide describitur, cujus majorem partem hic adtexere operæ pretium visum est, cum nullibi magis, neque clarius hujus doni vis & proprietates explanentur: *Quorum impudentia procax & obstinata procacitas, nequaquam talia diceret, si qualiter ad vitam per sacrosancti lavacri gratiam venerit, meminisset. Etenim parvulorum infantium vita originali peccato obnoxia, quæ nulli per ætatem discernendi, vel expetendi sensui aptior judicatur, nisi sponsione fidelium Baptismi accipiant Sacramentum, nullo sensu, etiam discretionis industria, id appetere possunt. Unde sicut Baptismum, quod nescientibus parvulis, sine ulla contentione, in fide tantum proximorum accipitur: ita & pœnitentiæ donum, quod nescientibus illabitur, absque ulla repugnantia inviolabiliter hi, qui illud exceperint, observabunt.* Quod autem esset illud donum, & qua in re potissimum consisteret, quidve eo accepto & infuso pœnitentibus inferretur, non tam facile reperies, qui tibi explanabit, quam alagam in littore, ut ajunt, aut cochleas in dumetis.

Enimvero dissimulandum non est hæc verba, *Ita & pœnitentiæ donum quod nescientibus illabitur*, admirationem mihi movisse, quod manifeste doceant ex priscorum

rum Patrum sententia; aliquam per pœnitentiæ benedictionem mentibus pœnitentium innasci qualitatem; & quoddam veluti donum eo modo inspirari, quo per Baptismum, & sacros ordines novis beneficiis complemur, cum sit hujusce canonis sententia, eaque illustretur Baptismi exemplo & comparatione. Quid tandem potest esse illud donum? aut qua ratione explicandum? vel eo magis res difficilis videtur, quod hodie sola concessione pœnitentiæ, in animas pœnitentium nihil quidquam reale transmittatur. In hac quæstione reliqui nihil feceris, ut ei lucem aliquam afferas, nescio an e situ vetustatis eam eruere possis: juvabit tamen tentare in re tam implicita, & exponere quidquid illud sit, quod in præsentia ad tantam rem, & tam abstrusam enodandam mihi succurrit. Si verba illa, *Ita & pœnitentiæ donum quod nescientibus illabitur*, accipiantur ut sonant, velintque antiqui illi canones aliquid reale, ut ita dicam, ex benedictione pœnitentiæ, in mentibus remanere, id non aliud erat, quam peculiaris quidam divinæ gratiæ favor, & veluti donum gratis datum quo confirmatus, patientiæque dono corroboratus muniebatur ad exsorbendas omnes difficultates, & exhauriendos labores, qui in illa diuturnitate prolixioris pœnitentiæ devorabantur, quique ægrius, si peculiaris gratia abfuisset, tolerabantur: quemadmodum etiamnum videmus singularia quædam dona sanctissimis viris a Deo concedi, ad aliqua perficienda quæ portenti & monstri loco habentur. Atque his de donis ad peculiares effectus prodendos Tertullianus disserit, libro de Baptismo, cum ait: *Petite de Patre, petite de Domino, peculia, gratias, distributiones charismatum*; & libro de spectaculis: *Quod medicinas facis, quod revelationes*: quæ quidem gratiæ divinitus illapsæ primis illis sæculis crebræ erant, easque Deus Episcoporum benedictionibus frequenter impertiebat.

Quin etiam ad emendandam illius antiquitatis notitiam, adhibebimus pœnitentiam olim post Nicæni tempora genus quoddam religionis fuisse, eamque pœnitentes novisse, & solemni voto nuncupatam subiisse, ut ex his canonibus liquet, canone decimoquinto Concilii Agathensis: *Pœnitentes tempore quo pœnitentiam petunt, impositionem manuum, & cilicium super* A *caput a sacerdote (sicut ubique constitutum est,) consequantur, si autem comas non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, abjiciantur*. Canone 4. Concilii Epannensis: *Pœnitentiam professi ad clericatum penitus non vocentur*. Canone vigesimo tertio: *Si qui accepta professaque pœnitentia boni immemor ad sæcularia revolvatur, prorsus communicare non poterit, nisi professione, quam illicite prætermiserat, reformetur*. Aurelianensis Concilii canone de-B cimo tertio: *De his qui suscepta pœnitentia religionem suæ professionis obliti ad sæcularia relabuntur, placuit eos a communione suspendi*. Canon quoque vigesimus quintus Concilii Arelatensis secundi eodem pertinet, & de religione, & professione pœnitentiæ accipiendus est: *Hi qui post sanctam religionis professionem apostatant, & ad sæculum redeunt, & postmodum pœnitentiæ remedia non requirunt, sine pœniten-*C*tia communionem penitus non accipiant, & quicumque ille sit, post pœnitentiam habitum sæcularem non præsumat, quod si præsumserit, ab Ecclesia alienus habeatur*. Epistola secunda Syricii capite quinto, ex Divis Innocentio & Leone multis in locis, quibus si adjicias pœnitentes a consortio uxorum semotos fuisse, non nisi ex eorum consensu pœnitentiam subiisse, habitum communem & usitatum cum horrido commutasse, nullis negotiis, aut rebus sæcularibus sese immiscuisse; non erit diffi-D cile obtinere, pœnitentiam olim genus quoddam fuisse religionis, cujus votum nemo teneretur exolvere, nisi ab Ecclesia acceptum & ratum habitum esset: id autem fiebat ea manus impositione & benedictione, qua pœnitentiam imperabat & concedebat.

Postremo nonnulla ex priscis illis ritibus exculpere oportet, quæ huic difficultati lucem præbere possint. Ac primum ad peccatorum veniam impetrandam, nihil ma-E gis apud Deum valere ducebant, quam peccatores de se supplicium sumere, & pœnitentiæ ærumnis & pœnis sese exercere, si modo ab Ecclesia imponerentur, & ab ea jus & facultas illas capiendi concessa esset, nam quamquam gravissimas volentes spondeque pependissent, & exquisitis inusitatisque sese cruciatibus & suppliciis confecissent, horum tamen omnium apud Deum sæpe exigua, & apud homines nulla erat aut ratio, aut existimatio, nisi Ecclesiæ

Digitized by Google

gnificari pœnas, quas pœnitentes ob peccata commissa volentes, sine concessione Ecclesiæ capere poterant; sed etiam non semper intelligi eas quæ ab Ecclesia præscriberentur.

Ad id efficiendum hoc unum, quod a Divo Innocentio affertur, satis esset: *Morienti negatam fuisse communionem, concessam autem pœnitentiam*, vel quæ leguntur in Conciliis Carthaginiensi, & Arausicano. Quis enim morienti, cujus ob valetudinem imminutæ adeo essent vires, ut ne vocem quidem emittere posset, pœnas aliquas, vel nomine pœnitentiæ infligere voluisset? Non est existimandum quidquam ab Ecclesia irrogatum, cui mentis, vocis, & lucis usuram morbus invidisset, quique tanquam truncus sine sensu jaceret in lecto; illusissent certe potius, quam ei subvenissent, si quidquam mandatum, aut imperatum esset, quod frustra certo scirent. Quare aliud quidvis potius hac voce pœnitentiæ significari crederem, quam pœnitentiæ molestias, & ærumnas, cum ea moribundis impertiretur.

His expeditis, fateor laboriosum & difficillimum esse, ea de re aliquid certi existimare, & sententiam suam dicere: id enim quod antiquitus in hisce ritibus pœnitentiæ observabatur, non minus alienum, & remotum est a nostra disciplina, quam obscurum & involutum. Quapropter si quis hisce rebus judicium suum interponit, operam ludere videtur. Nam cum multum temporis in eis e suis tenebris & tegumentis evolvendis posuerit, nunquam tamen eas ita aperiet, & ab omnibus difficultatibus purgabit, ut lectorum sensibus, & oculis tradat comprehendendas, & quasi manibus tangendas: nihilosecius, si certum esset id ita mihi evenire debere, non desinam aperire, quid de ea pœnitentia sentiam.

Multa per pœnitentiam conferebantur pœnitentibus, ac primum ab excommunicatione, sive a peccato excommunicationis, ut loquuntur antiqui canones, liberabantur. Donum præterea quoddam, & gratia quædam peculiaris animis eorum per benedictionem pœnitentiæ illabebatur, qua accenderentur ad pœnitentiam alacrius peragendam, quaque majori dolore de peccatis commissis angerentur. Postremo ea benedictio pœnitentiæ erat quædam peccatorum æstimatio, qua

A Ecclesia (penes quam erat potestas solvendi & ligandi omnia peccata) æstimabat quanti, aut quantis pœnis & laboribus unumquodque peccatum; vel peccato pœnæ debitæ essent expiandæ; sed ea omnia separatim & fusius discutienda sunt.

Itaque de excommunicationis impedimentis nunc esset disserendum, si sequenti capite pluribus non doceremus, quomodo per ejusmodi pœnitentiæ benedictionem, iis

B omnibus levarentur pœnitentes, & quantum emolumenti, & utilitatis, his excussis, in eos collatum esset; quod denique inter excommunicatos, & pœnitentes discrimen esset: ex quibus facile colligetur, quid surdo, aut muto, vel citra absolutionem, ex pœnitentia conferretur, quare hoc loco ea ipsa non sunt repetenda, sed quid sit, ad donum illud, de quo loquuntur Patres Toletani Concilii, accedendum. Donum aliquod, & gratia quædam pœniten-

C tibus ea benedictione conferebatur, & quod magis mireris, in eorum animam, vel si omnis sensus expertes essent, pervadebat, ut canone 2. duodecimi Toletani Concilii eleganter & lucide describitur, cujus majorem partem hic adtexere operæ pretium visum est, cum nullibi magis, neque clarius hujus doni vis & proprietates explanentur. *Quorum impudentia procax & obstinata procacitas, nequaquam talia diceret, si qualiter ad vitam per sacrosancti*

D *lavacri gratiam venerit, meminisset. Etenim parvulorum infantium vita originali peccato obnoxia, quæ nulli per ætatem discernendi, vel expetendi sensui aptior judicatur, nisi sponsione fidelium Baptismi accipiant Sacramentum, nullo sensu, etiam discretionis industria, id appetere possunt. Unde sicut Baptismum, quod nescientibus parvulis, sine ulla contentione, in fide tantum proximorum accipitur: ita & pœnitentiæ donum, quod nescientibus illabitur,*

E *absque ulla repugnantia inviolabiliter hi, qui illud exceperint, observabunt.* Quod autem esset illud donum, & qua in re potissimum consisteret, quidve eo accepto & infuso pœnitentibus inferretur, non tam facile reperies, qui tibi explanabit, quam alagam in littore, ut ajunt, aut cochleas in dumetis.

Enimvero dissimulandum non est hæc verba, *Ita & pœnitentiæ donum quod nescientibus illabitur*, admirationem mihi movisse, quod manifeste doceant ex prisco-

rum

rum Patrum sententia , aliquam per pœnitentiæ benedictionem mentibus pœnitentium innasci qualitatem ; & quoddam veluti donum eo modo inspirari , quo per Baptismum , & sacros ordines novis beneficiis complemur, cum sit hujusce canonis sententia , eaque illustretur Baptismi exemplo & comparatione . Quid tandem potest esse illud donum ? aut qua ratione explicandum ? vel eo magis res difficilis videtur , quod hodie sola concessione pœnitentiæ , in animas pœnitentium nihil quidquam reale transmittatur. In hac quæstione reliqui nihil feceris, ut ei lucem aliquam afferas , nescio an e situ vetustatis eam eruere possis : juvabit tamen tentare in re tam implicita , & exponere quidquid illud sit , quod in præsentia ad tantam rem ; & tam abstrusam enodandam mihi succurit : si verba illa , *Ita & pœnitentia donum quod nescientibus illabitur* , accipiantur ut sonant, velintque antiqui illi canones aliquid reale , ut ita dicam , ex benedictione pœnitentiæ , in mentibus remanere , id non aliud erat ; quam peculiaris quidam divinæ gratiæ favor , & veluti donum gratis datum quo confirmatus , patientiæque dono corroboratus muniebatur ad exsorbendas omnes difficultates , & exhauriendos labores, qui in illa diuturnitate prolixioris pœnitentiæ devorabantur ; quique ægrius , si peculiaris gratia abfuisset, tolerabantur : quemadmodum etiamnum videmus singularia quædam dona sanctissimis viris a Deo concedi , ad aliqua perficienda quæ portenti & monstri loco habentur. Atque his de donis ad peculiares effectus prodendos Tertullianus disserit , libro de Baptismo , cum ait : *Petite de Patre , petite de Domino , peculia , gratias , distributiones charismatum* ; & libro de spectaculis : *Quod medicinas facis , quod revelationes* : quæ quidem gratiæ divinitus illapsæ primis illis sæculis crebræ erant , easque Deus Episcoporum benedictionibus frequenter impertiebat .

Quin etiam ad emendandam illius antiquitatis notitiam , adhibebimus pœnitentiam olim post Nicæni tempora genus quoddam religionis fuisse ; eamque pœnitentes novisse , & solemni voto nuncupatam subiisse , ut ex his canonibus liquet , canone decimoquinto Concilii Agathensis : *Pœnitentes tempore quo pœnitentiam petunt, impositionem manuum , & cilicium super* A *caput a sacerdote (sicut ubique constitutum est ,) consequantur , si autem comas non deposuerint , aut vestimenta non mutaverint , abjiciantur* . Canone 4. Concilii Epaunensis : *Pœnitentiam professi ad clericatum penitus non vocentur* . Canone vigesimo tertio : *Si qui accepta professaque pœnitentia boni immemor ad sæcularia revolvatur , prorsus communicare non poterit , nisi professione , quam illicite prætermiserat , reformetur* . Aurelianensis Concilii canone B decimo tertio : *De his qui suscepta pœnitentia religionem suæ professionis obliti ad sæcularia relabuntur , placuit eos a communione suspendi* . Canon quoque vigesimus quintus Concilii Arelatensis secundi eodem pertinet , & de religione , & professione pœnitentiæ accipiendus est : *Hi qui post sanctam religionis professionem apostatant , & ad sæculum redeunt , & postmodum pœnitentiæ remedia non requirunt , sine pœnitentia communionem penitus non accipiant , &* C *quicumque ille sit , post pœnitentiam habitum sæcularem non præsumat , quod si præsumserit , ab Ecclesia alienus habeatur* . Epistola secunda Syricii capite quinto , ex Divis Innocentio & Leone multis in locis, quibus si adjicias pœnitentes a consortio uxorum semotos fuisse , non nisi ex eorum consensu pœnitentiam subiisse , habitum communem & usitatum cum horrido commutasse , nullis negotiis , aut rebus sæcularibus sese immiscuisse ; non erit D difficile obtinere , pœnitentiam olim genus quoddam fuisse religionis , cujus votum nemo teneretur exsolvere , nisi ab Ecclesia acceptum & ratum habitum esset : id autem fiebat ea manus impositione & benedictione , qua pœnitentiam imperabat & concedebat .

Postremo nonnulla ex priscis illis ritibus exsculpere oportet , quæ huic difficultati lucem præbere possint . Ac primum ad peccatorum veniam impetrandam , nihil E magis apud Deum valere ducebant , quam peccatores de se supplicium sumere , & pœnitentiæ ærumnis & pœnis sese exercere , si modo ab Ecclesia imponerentur , & ab ea jus & facultas illas capiendi concessa esset , nam quamquam gravissimas volentes spondeque pependissent , & exquisitis inusitatisque sese cruciatibus & suppliciis confecissent, horum tamen omnium apud Deum sæpe exigua , & apud homines nulla erat aut ratio , aut existimatio , nisi Ecclesiæ

gnificari pœnas, quas pœnitentes ob peccata commissa volentes, sine concessione Ecclesiæ capere poterant; sed etiam non semper intelligi eas quæ ab Ecclesia præscriberentur.

Ad id efficiendum hoc unum, quod a Divo Innocentio affertur, satis esset: *Morienti negatam fuisse communionem, concessam autem pœnitentiam*, vel quæ leguntur in Conciliis Carthaginiensi, & Arausicano. Quis enim morienti, cujus ob valetudinem imminutæ adeo essent vires, ut ne vocem quidem emittere posset, pœnas aliquas, vel nomine pœnitentiæ infligere voluisset? Non est existimandum quidquam ab Ecclesia irrogatum, cui mentis, vocis, & lucis usuram morbus invidisset, quique tanquam truncus sine sensu jaceret in lecto; illusissent certe potius, quam ei subvenissent, si quidquam mandatum, aut imperatum esset, quod frustra certo scirent. Quare aliud quidvis potius hac voce pœnitentiæ significari crederem, quam pœnitentiæ molestias, & ærumnas, cum ea moribundis impertiretur.

His expeditis, fateor laboriosum & difficillimum esse, ea de re aliquid certi existimare, & sententiam suam dicere: id enim quod antiquitus in hisce ritibus pœnitentiæ observabatur, non minus alienum, & remotum est a nostra disciplina; quam obscurum & involutum. Quapropter si quis hisce rebus judicium suum interponit, operam ludere videtur. Nam cum multum temporis in eis e suis tenebris & tegumentis evolvendis posuerit, nunquam tamen eas ita aperiet, & ab omnibus difficultatibus purgabit, ut lectorum sensibus, & oculis tradat comprehendendas, & quasi manibus tangendas: nihilosecius, si certum esset id ita mihi evenire debere, non desinam aperire, quid de ea pœnitentia sentiam.

Multa per pœnitentiam conferebantur pœnitentibus, ac primum ab excommunicatione, sive a peccato excommunicationis, ut loquuntur antiqui canones, liberabantur. Donum præterea quoddam, & gratia quædam peculiaris animis eorum per benedictionem pœnitentiæ illabebatur, qua accenderentur ad pœnitentiam alacrius peragendam, quaque majori dolore de peccatis commissis angerentur. Postremo ea benedictio pœnitentiæ erat quædam peccatorum æstimatio, qua Ecclesia (penes quam erat potestas solvendi & ligandi omnia peccata) æstimabat quanti, aut quantis pœnis & laboribus unumquodque peccatum; vel peccato pœnæ debitæ essent expiandæ; sed ea omnia separatim & fusius discutienda sunt.

Itaque de excommunicationis impedimentis nunc esset differendum, si sequenti capite pluribus non doceremus, quomodo per ejusmodi pœnitentiæ benedictionem, iis omnibus levarentur pœnitentes, & quantum emolumenti, & utilitatis, his excussis, in eos collatum esset; quod denique inter excommunicatos, & pœnitentes discrimen esset: ex quibus facile colligetur, quid surdo, aut muto, vel citra absolutionem, ex pœnitentia conferretur, quare hoc loco ea ipsa non sunt repetenda, sed quid sit, ad donum illud, de quo loquuntur Patres Toletani Concilii, accedendum. Donum aliquod, & gratia quædam pœnitentibus ea benedictione conferebatur, & quod magis mireris, in eorum animam, vel si omnis sensus expertes essent, pervadebat, ut canone 2. duodecimi Toletani Concilii eleganter & lucide describitur, cujus majorem partem hic adtexere operæ pretium visum est, cum nullibi magis, neque clarius hujus doni vis & proprietates explanentur: *Quorum impudentia procax & obstinata procacitas, nequaquam talia diceret, si qualiter ad vitam per sacrosancti lavacri gratiam venerit, meminisset. Etenim parvulorum infantium vita originali peccato obnoxia, quæ nulli per ætatem discernendi, vel expetendi sensui aptior judicatur, nisi sponsione fidelium Baptismi accipiant Sacramentum, nullo sensu, etiam discretionis industria, id appetere possunt. Unde sicut Baptismum, quod nescientibus parvulis, sine ulla contentione, in fide tantum proximorum accipitur; ita & pœnitentiæ donum, quod nescientibus illabitur, absque ulla repugnantia inviolabiliter hi, qui illud exceperint, observabunt.* Quod autem esset illud donum, & qua in re potissimum consisteret, quidve eo accepto & infuso pœnitentibus inferretur, non tam facile reperies, qui tibi explanabit, quam algam in littore, ut ajunt, aut cochleas in dumetis.

Enimvero dissimulandum non est hæc verba, *Ita & pœnitentiæ donum quod nescientibus illabitur*, admirationem mihi movisse, quod manifeste doceant ex prisco-

rum

rum Patrum sententia; aliquam per pœnitentiæ benedictionem mentibus pœnitentium innasci qualitatem; & quoddam veluti donum eo modo inspirari, quo per Baptismum, & sacros ordines novis beneficiis complemur, cum sit hujusce canonis sententia, eaque illustretur Baptismi exemplo & comparatione. Quid tandem potest esse illud donum? aut qua ratione explicandum? vel eo magis res difficilis videtur, quod hodie sola concessione pœnitentiæ, in animas pœnitentium nihil quidquam reale transmittatur. In hac quæstione reliqui nihil feceris, ut ei lucem aliquam afferas, nescio an e situ vetustatis eam eruere possis: juvabit tamen tentare in re tam implicita, & exponere quidquid illud sit, quod in præsentia ad tantam rem; & tam abstrusam enodandam mihi succurit: si verba illa, *Ita & pœnitentia donum quod nescientibus illabitur*, accipiantur ut sonant, velintque antiqui illi canones aliquid reale, ut ita dicam, ex benedictione pœnitentiæ, in mentibus remanere, id non aliud erat, quam peculiaris quidam divinæ gratiæ favor, & veluti donum gratis datum quo confirmatus, patientiæque dono corroboratus muniebatur ad exsorbendas omnes difficultates, & exhauriendos labores, qui in illa diuturnitate prolixioris pœnitentiæ devorabantur; quique ægrius, si peculiaris gratia absuisset, tolerabantur: quemadmodum etiamnum videmus singularia quædam dona sanctissimis viris a Deo concedi, ad aliqua perficienda quæ portenti & monstri loco habentur. Atque his de donis ad peculiares effectus prodendos Tertullianus differit, libro de Baptismo, cum ait: *Petite de Patre, petite de Domino, peculia, gratias, distributiones charismatum*; & libro de spectaculis: *Quod medicinas facis, quod revelationes*: quæ quidem gratiæ divinitus illapsæ primis illis sæculis crebræ erant, easque Deus Episcoporum benedictionibus frequenter impertiebat.

Quin etiam ad emendandam illius antiquitatis notitiam, adhibebimus pœnitentiam olim post Nicæni tempora genus quoddam religionis fuisse; eamque pœnitentes novisse, & solemni voto nuncupatam subiisse, ut ex his canonibus liquet, canone decimoquinto Concilii Agathensis: *Pœnitentes tempore quo pœnitentiam petunt, impositionem manuum, & cilicium super* A *caput a sacerdote (sicut ubique constitutum est,) consequantur, si autem comas non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, abjiciantur*. Canone 4. Concilii Epaunensis: *Pœnitentiam professi ad clericatum penitus non vocentur*. Canone vigesimo tertio: *Si qui accepta professaque pœnitentia boni immemor ad sæcularia revolvatur, prorsus communicare non poterit, nisi professione, quam illicite prætermiserat, reformetur*. Aurelianensis Concilii canone B decimo tertio: *De his qui suscepta pœnitentia religionem suæ professionis obliti ad sæcularia relabuntur, placuit eos a communione suspendi*. Canon quoque vigesimus quintus Concilii Arelatensis secundi eodem pertinet, & de religione, & professione pœnitentiæ accipiendus est: *Hi qui post sanctam religionis professionem apostatant, & ad sæculum redeunt, & postmodum pœnitentiæ remedia non requirunt, sine pœnitentia communionem penitus non accipiant, &* C *quicumque ille sit, post pœnitentiam habitum sæcularem non præsumat, quod si præsumserit, ab Ecclesia alienus habeatur*. Epistola secunda Syricii capite quinto, ex Divis Innocentio & Leone multis in locis, quibus si adjicias pœnitentes a consortio uxorum semotos fuisse, non nisi ex eorum consensu pœnitentiam subiisse, habitum communem & usitatum cum horrido commutasse, nullis negotiis, aut rebus sæcularibus sese immiscuisse; non erit diffi- D cile obtinere, pœnitentiam olim genus quoddam fuisse religionis, cujus votum nemo teneretur exolvere, nisi ab Ecclesia acceptum & ratum habitum esset: id autem fiebat ea manus impositione & benedictione, qua pœnitentiam imperabat & concedebat.

Postremo nonnulla ex priscis illis ritibus exculpere oportet, quæ huic difficultati lucem præbere possint. Ac primum ad peccatorum veniam impetrandam, nihil ma- E gis apud Deum valere ducebant, quam peccatores de se supplicium sumere, & pœnitentiæ ærumnis & pœnis sese exercere, si modo ab Ecclesia imponerentur, & ab ea jus & facultas illas capiendi concessa esset, nam quamquam gravissimas volentes spondeque pependissent, & exquisitis inusitatisque sese cruciatibus & suppliciis confecissent, horum tamen omnium apud Deum sæpe exigua, & apud homines nulla erat aut ratio, aut existimatio, nisi Ecclesiæ

L 2 jussu

gnificari pœnas, quas pœnitentes ob peccata commissa volentes, sine concessione Ecclesiæ capere poterant; sed etiam non semper intelligi eas quæ ab Ecclesia præscriberentur.

Ad id efficiendum hoc unum, quod a Divo Innocentio affertur, satis esset: *Morienti negatam fuisse communionem, concessam autem pœnitentiam*, vel quæ leguntur in Conciliis Carthaginiensi, & Arausicano. Quis enim morienti, cujus ob valetudinem imminutæ adeo essent vires, ut ne vocem quidem emittere posset, pœnas aliquas, vel nomine pœnitentiæ infligere voluisset? Non est existimandum quidquam ab Ecclesia irrogatum, cui mentis, vocis, & lucis usuram morbus invidisset, quique tanquam truncus sine sensu jaceret in lecto; illusissent certe potius, quam ei subvenissent, si quidquam mandatum, aut imperatum esset, quod frustra certo scirent. Quare aliud quidvis potius hac voce pœnitentiæ significari crederem, quam pœnitentiæ molestias, & ærumnas, cum ea moribundis impertiretur.

His expeditis, fateor laboriosum & difficillimum esse, ea de re aliquid certi existimare, & sententiam suam dicere: id enim quod antiquitus in hisce ritibus pœnitentiæ observabatur, non minus alienum, & remotum est a nostra disciplina, quam obscurum & involutum. Quapropter si quis hisce rebus judicium suum interponit, operam ludere videtur. Nam cum multum temporis in eis e suis tenebris & tegumentis evolvendis posuerit, nunquam tamen eas ita aperiet, & ab omnibus difficultatibus purgabit, ut lectorum sensibus, & oculis tradat comprehendendas, & quasi manibus tangendas: nihilosecius, si certum esset id ita mihi evenire debere, non desinam aperire, quid de ea pœnitentia sentiam.

Multa per pœnitentiam conferebantur pœnitentibus, ac primum ab excommunicatione, sive a peccato excommunicationis, ut loquuntur antiqui canones, liberabantur. Donum præterea quoddam, & gratia quædam peculiaris animis eorum per benedictionem pœnitentiæ illabebatur, qua accenderentur ad pœnitentiam alacrius peragendam, quaque majori dolore de peccatis commissis angerentur. Postremo ea benedictio pœnitentiæ erat quædam peccatorum æstimatio, qua

A Ecclesia (penes quam erat potestas solvendi & ligandi omnia peccata) æstimabat quanti, aut quantis pœnis & laboribus unumquodque peccatum; vel peccato pœnæ debitæ essent expiandæ; sed ea omnia separatim & fusius discutienda sunt.

Itaque de excommunicationis impedimentis nunc esset differendum, si sequenti capite pluribus non doceremus, quomodo per ejusmodi pœnitentiæ benedictionem, iis
B omnibus levarentur pœnitentes, & quantum emolumenti, & utilitatis, his excussis, in eos collatum esset; quod denique inter excommunicatos, & pœnitentes discrimen esset: ex quibus facile colligetur, quid surdo, aut muto, vel citra absolutionem, ex pœnitentia conferretur, quare hoc loco ea ipsa non sunt repetenda, sed quid sit; ad donum illud, de quo loquuntur Patres Toletani Concilii, accedendum. Donum aliquod, & gratia quædam pœniten-
C tibus ea benedictione conferebatur, & quod magis mireris, in eorum animam, vel si omnis sensus expertes essent, pervadebat, ut canone 2. duodecimi Tolerani Concilii eleganter & lucide describitur, cujus majorem partem hic adtexere operæ pretium visum est, cum nullibi magis, neque clarius hujus doni vis & proprietates explanentur. *Quorum impudentia procax & obstinata procacitas, nequaquam talia diceret, si qualiter ad vitam per sacrosancti*
D *lavacri gratiam venerit, meminisset. Etenim parvulorum infantium vita originali peccato obnoxia, quæ nulli per ætatem discernendi, vel expetendi sensui aptior judicatur, nisi sponsione fidelium Baptismi accipiant Sacramentum, nullo sensu, etiam discretionis industria, id appetere possunt. Unde sicut Baptismum, quod nescientibus parvulis, sine ulla contentione, in fide tantum proximorum accipitur: ita & pœnitentiæ donum, quod nescientibus illabitur, absque ulla repugnantia inviolabiliter hi*
E *qui illud exceperint, observabunt.* Quod autem esset illud donum, & qua in re potissimum consisteret, quidve eo accepto & infulo pœnitentibus inferretur, non tam facile reperies, qui tibi explanabit, quam alagam in littore, ut ajunt, aut cochleas in dumetis.

Enimvero dissimulandum non est hæc verba, *Ita & pœnitentiæ donum quod nescientibus illabitur*, admirationem mihi movisse, quod manifeste doceant ex prisco-

rum

rum Patrum sententia, aliquam per pœnitentiæ benedictionem mentibus pœnitentium innasci qualitatem; & quoddam veluti donum eo modo inspirari, quo per Baptismum, & sacros ordines novis beneficiis complemur, cum sit hujusce canonis sententia, eaque illustretur Baptismi exemplo & comparatione. Quid tandem potest esse illud donum? aut qua ratione explicandum? vel eo magis res difficilis videtur, quod hodie sola concessione pœnitentiæ, in animas pœnitentium nihil quidquam reale transmittatur. In hac quæstione reliqui nihil feceris, ut ei lucem aliquam afferas, nescio an e situ vetustatis eam eruere possis: juvabit tamen tentare in re tam implicita, & exponere quidquid illud sit, quod in præsentia ad tantam rem, & tam abstrusam enodandam mihi succurrit. Si verba illa, *Ita & pœnitentia donum quod nescientibus illabitur*, accipiantur ut sonant, velintque antiqui illi canones aliquid reale, ut ita dicam, ex benedictione pœnitentiæ, in mentibus remanere, id non aliud erat, quam peculiaris quidam divinæ gratiæ favor, & veluti donum gratis datum quo confirmatus, patientiæque dono corroboratus muniebatur ad exsorbendas omnes difficultates, & exhauriendos labores, qui in illa diuturnitate prolixioris pœnitentiæ devorabantur, quique ægrius, si peculiaris gratia abfuisset, tolerabantur: quemadmodum etiamnum videmus singularia quædam dona sanctissimis viris a Deo concedi, ad aliqua perficienda quæ portenti & monstri loco habentur. Atque his de donis ad peculiares effectus prodendos Tertullianus disserit, libro de Baptismo, cum ait: *Petite de Patre, petite de Domino, peculia, gratias, distributiones charismatum*; & libro de spectaculis: *Quod medicinas facis, quod revelationes:* quæ quidem gratiæ divinitus illapsæ primis illis sæculis crebræ erant, easque Deus Episcoporum benedictionibus frequenter impertiebat.

Quin etiam ad emendandam illius antiquitatis notitiam, adhibebimus pœnitentiam olim, post Nicæni tempora genus quoddam religionis fuisse, eamque pœnitentes novisse, & solemni voto nuncupatam subiisse, ut ex his canonibus liquet, canone decimoquinto Concilii Agathensis: *Pœnitentes tempore quo pœnitentiam petunt, impositionem manuum, & cilicium super caput a sacerdote (sicut ubique constitutum est,) consequantur, si autem comas non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, abjiciantur*. Canone 4. Concilii Epaunensis: *Pœnitentiam professi ad clericatum penitus non vocentur*. Canone vigesimo tertio: *Si qui accepta professaque pœnitentia boni immemor ad sæcularia revolvatur, prorsus communicare non poterit, nisi professione, quam illicite prætermiserat, reformetur*. Aurelianensis Concilii canone decimo tertio: *De his qui suscepta pœnitentia religionem suæ professionis obliti ad sæcularia relabuntur, placuit eos a communione suspendi*. Canon quoque vigesimus quintus Concilii Arelatensis secundi eodem pertinet, & de religione, & professione pœnitentiæ accipiendus est: *Hi qui post sanctam religionis professionem apostatant, & ad sæculum redeunt, & postmodum pœnitentiæ remedia non requirunt, sine pœnitentia communionem penitus non accipiant, & quicumque ille sit, post pœnitentiam habitum sæcularem non præsumat, quod si præsumserit, ab Ecclesia alienus habeatur*. Epistola secunda Syricii capite quinto, ex Divis Innocentio & Leone multis in locis, quibus si adjicias pœnitentes a consortio uxorum semotos fuisse, non nisi ex eorum consensu pœnitentiam subiisse, habitum communem & usitatum cum horrido commutasse, nullis negotiis, aut rebus sæcularibus sese immiscuisse; non erit difficile obtinere, pœnitentiam olim genus quoddam fuisse religionis, cujus votum nemo teneretur exolvere, nisi ab Ecclesia acceptum & ratum habitum esset: id autem fiebat ea manus impositione & benedictione, qua pœnitentiam imperabat & concedebat.

Postremo nonnulla ex priscis illis ritibus exculpere oportet, quæ huic difficultati lucem præbere possint. Ac primum ad peccatorum veniam impetrandam, nihil magis apud Deum valere ducebant, quam peccatores de se supplicium sumere, & pœnitentiæ ærumnis & pœnis sese exercere, si modo ab Ecclesia imponerentur, & ab ea jus & facultas illas capiendi concessa esset, nam quamquam gravissimas volentes spondeque pependissent, & exquisitis inusitatisque sese cruciatibus & suppliciis confecissent, horum tamen omnium apud Deum sæpe exigna, & apud homines nulla erat aut ratio, aut existimatio, nisi Ecclesiæ jussu

jussu & imperio ea perpetienda sumerentur. Sed cum Ecclesiæ auctoritas, & concessio accesserat, tum satisfaciendi vim momentumque habebant. Etenim cum ligandi, atque solvendi potestas ei sit permissa, haud dubie ex ejus arbitrio inter homines æstimandum est, quidquid ad peccata eluenda pertinere aut valere debet: vel si aliis verbis rem exponi velis, penes Ecclesiam esse iis pœnis & cruciatibus pretium facere, qui veluti in peccatorum solutionem cedere debent. Nam cum penes eam esset (& nunc sit) potestas eadem peccata condonandi, quidquid præterea hac nota non signatum offerretur, vel ei vis illa delendi, & solvendi non esset impressa, tanquam falsum & adulterinum non erat solvendo: ob has causas necesse omnino iis videbatur, ut Ecclesia pœnas præscriberet, & benedictione eas imponeret, eaque concessio pœnarum & pœnitentiæ, jus pœnitendi, & remedium pœnitendi vocabatur. Ita accipiendum quod in quodam canone Concilii Valentini Galliarum habetur: *Ut his juxta Synodum Nicænam, satisfactionis aditus quidem non negetur, ne infelicibus lacrymis, vel solatii janua desperatione claudatur, actori vero pœnitentiam usque in diem mortis:* quo loco pœnitentiæ concessio & benedictio vocatur *Satisfactionis aditus*, & solatii janua, quia in eam concessisset Ecclesia, & jus pœnitendi, & agendi pœnitentiam ab ea accepissent pœnitentes: quidquid perpessi fuissent, quantumvis grave & acerbum illud fuisset, frustra tentatum videbatur: quapropter, quæ ab Ecclesia concedebatur pœnitentia, ea satisfactionis aditus vocabatur, quia ea impetrata, jus quoque acceptum & traditum censebatur id agendi, quo peccatorum gratia facilius obtineretur. Eadem quoque pœnitentia, & pœnitentiæ benedictio *Remedium pœnitendi* appellatur a Patribus, ut a Cælestino epist. 1. ad Episcopos Galliæ, cap. 11. quia ea non erat futura remedium peccatorum, quæ non susciperetur ex præscripto & imperio Ecclesiæ. Et quemadmodum Leo primus dicit absolutionem esse communionis remedium, quia qui absolvantur, communione & societate fidelium donarentur; ita quoque idem vocat pœnitentiam ab Ecclesia concessam remedium pœnitendi, quod qui ad eam admitterentur, remedium accepissent, quo peccatorum vulnera curarentur. Leo Rustico Narbonensi Episcopo, cap. 2. &

A 6. *Pro crimine aliquo suo per manus impositionem, remedium accipiant pœnitendi.* Item, *In cujus manu fuit, ut talium obitus usque ad communionis remedium differretur.* Ceterum si quæ modo diximus satis firma & stabilita non videantur, nempe, non minimam absolutionis partem, in pœnitentiæ pœnis & laboribus antiquitus positam, adjiciendum est, primis illis temporibus, multis concessam fuisse pœnitentiam, præcisa

B omni absolutionis spe, quemadmodum Idololatris, Mœchis, Homicidis, & Apostatis, quibus omnibus, vel extremum spiritum ducentibus, delicti sui gratiam non faciebat Ecclesia. Hos igitur qua ratione, aut quibus verbis erigere potuisset ad eam pœnitentiam fortiter tolerandam, cujus fructus & communio a solo Deo esset expectanda, nisi eadem oratione, quam modo adscripsimus, nihil esse scilicet, quod non vincerent pœnitentium lacrymæ, vel

C una excussa, coelum integrum commoveri, eorum gemitus repulsam non pati, prorsus nullum tam immane scelus exstare, pœnæ ab Ecclesia imperatæ veniam promereri non possint: & ni his & similibus quæ fiduciam conciliarent, poenitentibus, qui sine spe reconciliationis in poenitentia detinebantur, spem injecisset, fore ut a Deo inculpati aliquando dimitterentur, pauci reperti fuissent qui in illis miseriis ætatem exegissent.

His etiam & aliam rationem, quæ ex

D eadem illa prisca disciplina desumitur, adhibeamus, penes Ecclesiam non solum potestatem esse credebant peccatorum delicta, sed etiam poenas iisdem delictis debitas delendi, atque adeo æstimandi, quo pretio, quibusve rebus essent redimendæ; ob hanc causam ab eadem Ecclesia poenitentiam, & poenitentiæ benedictionem exposcebant, qua benedictione potestas fiebat poenitentibus poenitentiam subeundi, quæ esset remedium poenarum, quæque vim ha-

E beret eas delendi, & expungendi. Quod autem existimassent labores & molestias poenitentiæ, quæ ab Ecclesia permitterentur, hac vi præditas fuisse, non desunt Patrum testimonia; sed unum Tertulliani tam apertum & manifestum pro omnibus adducetur: *Hæc omnia exomologesis, ut pœnitentiam commendet, ut de periculi timore Dominum honoret, ut in peccatorem ipsa pronuntians pro Dei indignatione fungatur, & temporali afflictione, æterna supplicia non dicam frustretur, sed expungat.*

Et

Et ob has maxime causas, quas modo exposuimus, crederem antiquam disciplinam instituisse, ne ulli unquam, nisi post satisfactionem, & poenitentiam absolutio & pax Ecclesiæ concedetur. Nam olim ut alibi dicemus, non ut nunc fit, ante exactam, perfectamque poenitentiam, nocentes inter fideles adnumerabantur: sed multis ærumnis, longaque poenitentia omnibus prorsus peccatoribus ad communionem via erat aperienda; quod scilicet facilius, ut ita dicam, venia poenitenti per absolutionem impetraretur, qui multis jam sese poenis confecisset, & quasi satisfecisset.

Ex iis omnibus quidquid de secunda poenitentia inter legendum occurret, id totum ita perspicuum fiet, ut etiam ab invitis assensum extorqueat; sed prius quam id præsto, & ostendo, illud unum præmittendum est, varia olim fuisse poenitentium genera. Nam cum poenitentia non eadem ratione, neque eodem modo omnibus concederetur, tot commemorantur poenitentium classes, quot modis poenitentia imponi poterat; qui ad quatuor genera, quantum ad hanc quæstionem attinet, revocari possunt.

Primum vel moribundo poenitentia sine communione impertiebatur, cujus vires ex valetudine ita attritæ & extinctæ essent, ut nec loqui, nec audire quidquam posset, & qui obmutuerat, antequam ad eum sacerdos potuisset accurrere. Secundum eorum erat, qui pœnitentiam, instante quidem morte, sine communione acceperant; sed valida mente, & integris ingenii viribus. Tertium genus eorum erat, quibus ad extremum usque vitæ tempus imponebatur pœnitentia, & in ea ex Ecclesiæ præscripto ætatem agere cogebantur, communionemque non antea recipere, quam decederent. Ultima classis eorum erat, qui accepta, finitaque pœnitentia in gratiam cum Ecclesia, ceterisque fidelibus redibant.

Cum igitur pœnitentia eis concederetur, qui in mortis discrimine positi, alienatæ mentis signa & errores ostendebant, vel quibus omnes sensus ademti essent, ejusmodi pœnitentibus ea omnia per benedictionem pœnitentiæ conferebantur, donum illud singulare infundebatur, quo si quis eis spiritus, aut mentis usus superesset, adjuvabantur ad dolendum de peccatis suis, & veniam a Deo facilius impetrandam. Hujusce doni est mentio in Concilio Toletano duodecimo, & de eo accipiendum quod ibidem reperitur, *Donum quod nescientibus illabitur*. Nam ejusmodi dona gratuita, quæ sunt innumera, possunt muto, surdo, & omnis sensus experti conferri. Votum illud pœnitentiæ quod fecerant, cum eam postularant, quodque emiserant antequam vires eos deficerent, & fugerent spiritus, ratum habebatur ab Ecclesia: eaque ratihabitio, & acceptatio do-
B num vocari poterat, & beneficium quoddam Ecclesiæ. Nam temere pœnitentia cuivis non concedebatur, aut votum illud agendi pœnitentiam sine delectu recipiebatur; Patresque Toletani Concilii, de eo dono & beneficio explicari possunt; nescientis enim votum acceptum, eaque acceptio donum & beneficium vocari possunt. Præterea ejusmodi homines qui in extremis essent, levabantur omni onere & peccato excommunicationis (ut Patres vo-
C cant) illa pœnitentiæ benedictione & concessione, eaque donum etiam vocari poterat, quod nescientibus illaberetur; nullo enim majori dono, aut beneficio pœnitens ornari aut instrui poterat, præsertim cum nihil illi pene vitæ reliquum esset, quam si e potestate Satanæ eximeretur, & ea re donaretur qua excommunicationis impedimentum deponere, & humeris excutere valeret. Cetera quæ per benedictionem pœnitentiæ docuimus irrogari pœnitentibus;
D videlicet certæ illæ pœnæ, & vis quædam, quæ eis ab Ecclesia inspirabatur, qua non solum peccata facilius, sed etiam meriti cruciatus deleri possent homini illi surdo, & pene mortuo; non censebatur concessa, ni sanitati restitueretur. Quomodo enim pœnitentiæ laboribus & molestiis vindicasset peccata sua qui non solum omnibus viribus, sed vita ferme destitutus esset? Si vero incolumis e morbo evaderet, quamvis nescienti, & ne quidem audienti, aut sentienti pœnitentia indulta esset, jus ta-
E men ei acquisitum erat ad pœnitentiam, & quidquid postea eo nomine usurpabat, peccati veniam apud Deum & Ecclesiam mereri poterat. Itaque hi erant illius pœnitentiæ fructus, quæ sine absolutione, aut communionis spe pœnitentibus conferebatur: hæ utilitates, hæc commoda, quæ ex illa pœnitentes, vel sine peccatorum remissione capiebant, & quorum causa tam ardentissime a moribundis exoptabatur, & surdis, & mutis jam jamque morituris benedictione impertiebatur. Hi

juſſu & imperio ea perpetienda ſumerentur. Sed cum Eccleſiæ auctoritas, & conceſſio acceſſerat, tum ſatisfaciendi vim momentumque habebant. Etenim cum ligandi, atque ſolvendi poteſtas ei ſit permiſſa, haud dubie ex ejus arbitrio inter homines æſtimandum eſt, quidquid ad peccata eluenda pertinere aut valere debet: vel ſi aliis verbis rem exponi velis, penes Eccleſiam eſſe iis pœnis & cruciatibus pretium facere, qui veluti in peccatorum ſolutionem cedere debent. Nam cum penes eam eſſet (& nunc ſit) poteſtas eadem peccata condonandi, quidquid præterea hac nota non ſignatum offerretur, vel ei vis illa delendi, & ſolvendi non eſſet impreſſa, tanquam falſum & adulterinum non erat ſolvendo: ob has cauſas neceſſe omnino iis videbatur, ut Eccleſia pœnas præſcriberet, & benedictione eas imponeret, eaque conceſſio pœnarum & pœnitentiæ, jus pœnitendi, & remedium pœnitendi vocabatur. Ita accipiendum quod in quodam canone Concilii Valentini Galliarum habetur: *Ut his juxta Synodum Nicænam, ſatisfactionis aditus quidem non negetur, ne infelicibus lacrymis, vel ſolatii janua deſperatione claudatur, actori vero pœnitentiam uſque in diem mortis:* quo loco pœnitentiæ conceſſio & benedictio vocatur *Satisfactionis aditus*, & ſolatii janua, quia in eam conceſſiſſet Eccleſia, & jus pœnitendi, & agendi pœnitentiam ab ea accepiſſent pœnitentes: quidquid perpeſſi fuiſſent, quantumvis grave & acerbum illud fuiſſet, fruſtra tentatum videbatur: quapropter, quæ ab Eccleſia concederetur pœnitentia, ea ſatisfactionis aditus vocabatur, quia ea impetrata, jus quoque acceptum & traditum cenſebatur id agendi, quo peccatorum gratia facilius obtineretur. Eadem quoque pœnitentia, & pœnitentiæ benedictio *Remedium pœnitendi* appellatur a Patribus, ut a Cæleſtino epiſt. 1. ad Epiſcopos Galliæ, cap. 11. quia ea non erat futura remedium peccatorum, quæ non ſuſciperetur ex præſcripto & imperio Eccleſiæ. Et quemadmodum Leo primus dicit abſolutionem eſſe communionis remedium, quia qui abſolvantur, communione & ſocietate fidelium donarentur; ita quoque idem vocat pœnitentiam ab Eccleſia conceſſam remedium pœnitendi, quod qui ad eam admitterentur, remedium accepiſſent, quo peccatorum vulnera curarentur. Leo Ruſtico Narbonenſi Epiſcopo, cap. 2. &

A 6. *Pro crimine aliquo ſuo per manus impoſitionem, remedium accipiant pœnitendi.* Item, *In cujus manu fuit, ut talium obitus uſque ad communionis remedium differretur.* Ceterum ſi quæ modo diximus ſatis firma & ſtabilita non videantur, nempe, non minimam abſolutionis partem, in pœnitentiæ pœnis & laboribus antiquitus poſitam, adjiciendum eſt, primis illis temporibus, multis conceſſam fuiſſe pœnitentiam, præciſa B omni abſolutionis ſpe, quemadmodum Idolatris, Mœchis, Homicidis, & Apoſtatis, quibus omnibus, vel extremum ſpiritum ducentibus, delicti ſui gratiam non faciebat Eccleſia. Hos igitur qua ratione, aut quibus verbis erigere potuiſſet ad eam pœnitentiam fortiter tolerandam, cujus fructus & communio a ſolo Deo eſſet expectanda, niſi eadem oratione, quam modo adſcripſimus, nihil eſſe ſcilicet, quod non vincerent pœnitentium lacrymæ, vel C una excuſſa, cœlum integrum commoveri, eorum gemitus repulſam non pati, prorſus nullum tam immane ſcelus exſtare, pœnæ ab Eccleſia imperatæ veniam promereri non poſſint: & ni his & ſimilibus quæ fiduciam conciliarent, poenitentibus, qui ſine ſpe reconciliationis in poenitentia detinebantur, ſpem injeciſſet, fore ut a Deo inculpati aliquando dimitterentur, pauci reperti fuiſſent qui in illis miſeriis ætatem exegiſſent.

His etiam & aliam rationem, quæ ex D eadem illa priſca diſciplina deſumitur, adhibeamus, penes Eccleſiam non ſolum poteſtatem eſſe credebant peccatorum delicta, ſed etiam poenas iiſdem delictis debitas delendi, atque adeo æſtimandi, quo pretio, quibuſve rebus eſſent redimendæ; ob hanc cauſam ab eadem Eccleſia poenitentiam, & pœnitentiæ benedictionem expoſcebant, qua benedictione poteſtas fiebat poenitentibus poenitentiam ſubeundi, quæ eſſet remedium poenarum, quæque vim haberet eas delendi, & expungendi. Quod E autem exiſtimaſſent labores & moleſtias poenitentiæ, quæ ab Eccleſia permitterentur, hac vi præditas fuiſſe, non deſunt Patrum teſtimonia; ſed unum Tertulliani tam apertum & manifeſtum pro omnibus adducetur: *Hæc omnia exomologeſis, ut pœnitentiam commendet, ut de periculi timore Dominum honoret, ut in peccatorem ipſa pronuntians pro Dei indignatione fungatur, & temporali afflictione, æterna ſupplicia non dicam fruſtretur, ſed expungat.*

Et

Et ob has maxime causas, quas modo exposuimus, crederem antiquam disciplinam instituisse, ne ulli unquam, nisi post satisfactionem, & poenitentiam absolutio & pax Ecclesiæ concederetur. Nam olim ut alibi dicemus, non ut nunc fit, ante exactam, perfectamque poenitentiam, nocentes inter fideles adnumerabantur: sed multis ærumnis, longaque poenitentia omnibus prorsus peccatoribus ad communionem via erat aperienda; quod scilicet facilius, ut ita dicam, venia poenitenti per absolutionem impetraretur, qui multis jam sese poenis confecisset, & quasi satisfecisset.

Ex iis omnibus quidquid de secunda poenitentia inter legendum occurret, id totum ita perspicuum fiet, ut etiam ab invitis assensum extorqueat; sed prius quam id præsto, & ostendo, illud unum præmittendum est, varia olim fuisse poenitentium genera. Nam cum poenitentia non eadem ratione, neque eodem modo omnibus concederetur, tot commemorantur poenitentium classes, quot modis poenitentia imponi poterat; qui ad quatuor genera, quantum ad hanc quæstionem attinet, revocari possunt.

Primum vel moribundo poenitentia sine communione impertiebatur, cujus vires ex valetudine ita attritæ & extinctæ essent, ut nec loqui, nec audire quidquam posset, & qui obmutuerat, antequam ad eum sacerdos potuisset accurrere. Secundum eorum erat, qui pœnitentiam, instante quidem morte, sine communione acceperant; sed valida mente, & integris ingenii viribus. Tertium genus eorum erat, quibus ad extremum usque vitæ tempus imponebatur pœnitentia, & in ea ex Ecclesiæ præscripto ætatem agere cogebantur, communionemque non antea recipere, quam decederent. Ultima classis eorum erat, qui accepta, finitaque pœnitentia in gratiam cum Ecclesia, ceterisque fidelibus redibant.

Cum igitur pœnitentia eis concederetur, qui in mortis discrimine positi, alienatæ mentis signa & errores ostendebant, vel quibus omnes sensus ademti essent, ejusmodi pœnitentibus ea omnia per benedictionem pœnitentiæ conferebantur, donum illud singulare infundebatur, quo si quis eis spiritus, aut mentis usus superesset, adjuvabantur ad dolendum de peccatis suis, & veniam a Deo facilius impetrandam. Hujusce doni est mentio in Concilio Toletano duodecimo, & de eo accipiendum quod ibidem reperitur, *Donum quod nescientibus illabitur*. Nam ejusmodi dona gratuita, quæ sunt innumera, possunt muto, surdo, & omnis sensus experti conferri. Votum illud pœnitentiæ quod fecerant, cum eam postularant, quodque emiserant antequam vires eos deficerent, & fugerent spiritus, ratum habebatur ab Ecclesia: eaque ratihabitio, & acceptatio do-B num vocari poterat, & beneficium quoddam Ecclesiæ. Nam temere pœnitentia cuivis non concedebatur, aut votum illud agendi pœnitentiam sine delectu recipiebatur; Patresque Toletani Concilii, de eo dono & beneficio explicari possunt; nescientis enim votum acceptum, eaque acceptio donum & beneficium vocari possunt. Præterea ejusmodi homines qui in extremis essent, levabantur omni onere & peccato excommunicationis (ut Patres vo-C cant) illa pœnitentiæ benedictione & concessione, eaque donum etiam vocari poterat, quod nescientibus illaberetur; nullo enim majori dono, aut beneficio pœnitens ornari aut instrui poterat, præsertim cum nihil illi pene vitæ reliquum esset, quam si e potestate Satanæ eximeretur, & ea re donaretur qua excommunicationis impedimentum deponere, & humeris excutere valeret. Cetera quæ per benedictionem pœnitentiæ docuimus irrogari pœnitentibus, D videlicet certæ illæ pœnæ, & vis quædam, quæ eis ab Ecclesia inspirabatur, qua non solum peccata facilius, sed etiam meriti cruciatus deleri possent homini illi surdo, & pene mortuo; non censebatur concessa, ni sanitati restitueretur. Quomodo enim pœnitentiæ laboribus & molestiis vindicasset peccata sua qui non solum omnibus viribus, sed vita ferme destitutus esset? Si vero incolumis e morbo evaderet, quamvis nescienti, & ne quidem audienti, aut E sentienti pœnitentia indulta esset, jus tamen ei acquisitum erat ad pœnitentiam, & quidquid postea eo nomine usurpabat, peccati veniam apud Deum & Ecclesiam mereri poterat. Itaque hi erant illius pœnitentiæ fructus, quæ sine absolutione, aut communionis spe pœnitentibus conferebatur: hæ utilitates, hæc commoda, quæ ex illa pœnitentes, vel sine peccatorum remissione capiebant, & quorum causa tam ardentissime a moribundis exoptabatur, & surdis, & mutis jam jamque morituris benedictione impertiebatur. Hi

Hi vero, qui mortis metu festinabant ad pœnitentiam, quibusve paulo ante mortem sine absolutione ea concederetur; omnia illa beneficia & præsidia, quæ per ejusmodi benedictionem comparari, paulo ante scripsimus, consequebantur. Nam quamvis in extremis jacerent, & tam exiguo vivendi spatio satisfacere, & diuturnas & molestas pœnitentiæ pœnas capere & sufferre non viderentur; tamen quia mentis & rationis sensu integro & valido uterentur, longas illas pœnitentiæ ærumnas una cogitatione, vel levissima pœna æquare poterant, & explere, si ita jussisset & concessisset Ecclesia: in cujus est potestate contrahere, minuere, aut producere pœnas illas peccatis debitas, & satisfactionis meritum æstimare, & ponderare, atque satisfaciendi vim & pondus quibuslibet pœnis quantumvis exiguis & levibus imponere, & inferre.

Ex iis omnibus satis liquet, quid ceteri pœnitentes tertiæ & quartæ classis, ex pœnitentiæ benedictione adipisci poterant. Quapropter ea referre amplius, aut explicare supersedebimus. Ceterum ex iisdem intelligitur, quid verba illa apud Innocentium sibi velint: *Negatam fuisse communionem, concessam pœnitentiam, ne totum penitus negaretur*: totum enim non negabatur, cum pœnitentia sine communione concedebatur; cum tam variis, tamque divitibus, & pretiosis donis & beneficiis, ea accepta, complerentur pœnitentes. Cetera quoque, quæ de eadem pœnitentia reperiuntur a Patribus, aut a Conciliis dicta & usurpata, conveniunt cum his quæ diximus. Nam petere pœnitentiam extra confessionis sacramentum, eam sine absolutione concedi, eam recusari, non posse sine Ecclesiæ concessione usurpari, & his similia, ex iis quæ in hac observatione habentur, si explicari & plana fieri non possunt, aliis saltem, ut eo perveniant, viam & facem præbuerimus.

OBSERVATIO IV.

Discrimen inter Excommunicatos & Pœnitentes perpetuæ Pœnitentiæ.

Non satis compertum habeo, an olim quemquam communione fidelium ita moverit Ecclesia, ut omnem ei non solum absolutionis, sed etiam pœnitentiæ spem eriperet; & an quosdam ita severe exercitos habuerit, ut perpetua eos excommunicatione feriret: id autem quanquam in præsentia non attineat, neque magnopere intersit disceptare, ac discutere; facile tamen adducor, ut credam facinorosis, & ex omnium scelerum, & flagitiorum colluvione concretis hominibus vel etiam, si in eadem sæpius præcipites peccata abeant, pœnitentiam, modo illa peteretur, nunquam denegatam.

B Cælestini verba id suadere videntur capite secundo epistola ad Galliæ Episcopos: *Agnovimus pœnitentiam morientibus denegari, nec illorum desideriis annui, qui obitus sui tempore hoc animæ suæ cupiunt remedio subveniri. Horremus fateor tantæ impietatis aliquem reperiri, ut de pietate desperet: quasi non possit ad se quovis tempore concurrenti succurrere, & periclitantem sub onere peccatorum hominem redimere, quo se ille expediri desiderat & liberari.*

C *Quid hoc rogo aliud est, quam morienti mortem addere, ejusque animam sua crudelitate ne absolvi possit, occidere? &c. Salutem ergo homini adimit, quisquis mortis tempore pœnitentiam denegarit.* Item: *Cum ergo Dominus sit cordis inspector, quovis tempore non est deneganda pœnitentia postulanti, cum ille se obliget judici, cui occulta omnia noverit revelari.* Idem etiam ex his Innocentii verbis hauriri potest: *Negata merito communio, concessa pœnitentia*, & si in hisce scriptis hi loquendi modi,

D *Excommunicationis perpetuæ, perpetuo excommunicati*, aut iis similes reperiantur, non ita a me dicta quis existimet, quasi velim aliquos olim perpetua excommunicatione punitos, sed ut poenitentes perpetuæ poenitentiæ ab aliis poenitentibus distinguerem, & vim perpetuæ poenitentiæ exprimerem: verum an jure Ecclesia, & ea qua pollet auctoritate potuerit id facere, essent qui existimarent, hac præcipua de causa, quod magis insolens, aut alienum a disciplina

E Christiana id non videatur, quam Idololatris vel in morte pacem & absolutionem recusare; quod antiquitus factum legimus & probavimus: sed quidquid fit, multi reperiebantur excommunicati, qui circum fores Ecclesiæ poenitentiam flagitabant, multi præterea, qui salutis suæ immemores neglecta & non petita poenitentia morerentur: hos igitur cum poenitentibus lubet conferre, qui in perpetua poenitentia ætatem transigebant. Nam illud non est ambi-

ambiguum, & extra omnem controversiam, de quibusdam olim ita statutum, ut omni absolutionis spe præcisa, vel si præcipiti aliquo valetudinis genere tentarentur, sola poenitentia donarentur. Excommunicati iisdem judiciis, quibus communione fidelium indigni facti erant, Satanæ quasi traditi censebantur, & amissis omnibus quæ per Baptismum adepti essent, ad eum statum rediisse, quem antequam lavacro purgarentur, habebant. Id ita certum & fixum olim habebatur, ut non nisi iisdem ritibus, iisdemque exorcismis, paci restituerentur poenitentes, quam Catechumeni in Christi familiam Baptismo transierant, unde dignoscitur, de utrisque idem judicium apud antiquos fuisse, neque magis hos, quam illos ex eorum Theologia & schola in Satanæ fuisse potestate. Excommunicati igitur per sententiam excommunicationis, in illud periculum vocabantur: atque ex ea adeo certa pernicies & pestis eis impendebat, ut si ob aliam causam, quam quod lethaliter peccassent, ut ita dicam, jus societatis amisissent, nihilominus peccato teneri, & in summo discrimine versari crederentur. Agathense Concilium Canone tertio: *Et si parere noluerint, communio illis usque ad tempus Synodi, a reliquis Episcopis non denegetur, ne forte propter excommunicationis peccatum, excommunicati longo tempore morte præveniantur.* Quibus verbis peccatum aliquod excommunicationis judicio quasi imponi, & affingi videtur.

Præterea excommunicati a ceteris Christianis, ut alibi diximus, tanquam polluti vitabantur, verum tanta cura, tantoque studio, ut ne eos quidem, non dico alloqui, sed nec intueri satis tutum, & honestum eis videretur, ne minimo scilicet, vel usu, vel consuetudine, labem contagione contraherent, & pares, similesque illis efficerentur. Ad extremum nemo est, qui ignoret si in his rebus minimum versatus sit, pro eo qui in excommunicationis vinculis mortuus esset, vel privatim, vel publice nefas olim fuisse preces concipere, aut post ejus obitum, quæ a propinquis pro animæ ejus salute oblationes & munera offerrentur, accipere, benedicere, aut altari, ut mos erat, admovere.

Hic erat excommunicatorum in Ecclesia status, & vitæ conditio, at poenitentium

A longe diversa: nam quamvis a communione fidelium tam procul abessent, ut eam recuperandi, ne in morte quidem copiam non magis sperare deberent, quam excommunicati, tamen benedictione pœnitentiæ, manuumque impositione pleraque consequebantur, quibus eorum conditio potior fiebat. Primum cum excommunicato pœnitentia concederetur, eadem manus impositione tollebatur excommunicatio, & pe-B riculum illud, quod excommunicatione intentabatur: non hærebat amplius pœnitens in peccato illo, quod appellant excommunicationis; e potestate denique ac tyrannide dæmonis eximebatur. Clarum autem id fit ex canonibus, qui statuunt, ut pœnitentiæ desertor, & transfuga, pœnitentiæ habitu repudiato, excommunicetur: id enim decretum supponit, præmittitque pœnitentes, suo pœnitentiæ tempore excommunicationem non incurris-C se, cum in ea non perseverantes excommunicari potuerint. Præterea si ante pœnitentiam meminerimus pœnitentem excommunicatum fuisse, quare, & modo solutus sit ab ea excommunicatione, cum ante pœnitentiam ea adstrictus, impetrata solutus reperiatur? Nulla certe alia ratio afferri potest, quam impositione manuum, & pœnitentiæ benedictione eum ab excommunicatione liberatum esse, nam ab excommunicatione ad tertium usque gradum pœnitentiæ, D nulla reperitur, aut Ecclesiæ adversus excommunicatos indulgentia, aut cæremonia alia quam pœnitentiæ concessio & condonatio; quare necessario affirmandum est, ea concessione sublatam fuisse excommunicationem.

Ceterum quamvis pœnitentes nulla premerentur excommunicatione, non ideo participes eos existimes fidelium communionis, veluti omnia cum ceteris communia haberent, orationes, preces, sacra, sacrificia, oblationes, Agapas, stationes, vigi-E lias, jejunia, & similia, quæ apud fideles celebrabantur, nam ea omnia pœnitentibus æque ac excommunicatis deerant: neque magis illis, quamvis in vinculis excommunicationis non detinerentur, quam his eorum omnium fiebat potestas. Inter excommunicatos igitur, & fideles media quasi via incedebant Pœnitentes, & communionis Christianæ veluti candidati vocari poterant: nam quamvis jure societatis fidelium carerent, non propterea vagi, non [illegible] exu-

exules, non incerti, ut excommunicati ejus quæ post mortem futura esset salutis conditio, imo securi confidebant, si æquo animo & patienter impositas pœnas tolerassent, sibi Deum fore misericordem. Neque mirum videri debet, quod diximus pœnitentes medium quasi statum inter fideles, & excommunicatos obtinuisse: nam tot & tanti erant gradus interjecti, antequam ad Eucharistiam pervenirent, ut tot genera pœnitentium numerari possint, quot essent gradus pœnitentiæ & communionis; atque ut pœnitentes quarti gradus, qui vocabantur *Subsistentes*, non erant pœnitentes, (veri enim pœnitentes in tertio gradu collocabantur) neque fideles, sed medio quasi ordine inter pœnitentes & fideles interebantur, ita pœnitentes primi, secundi & tertii gradus, quibus ab Ecclesia esset concessa pœnitentia, medium locum inter excommunicatos & subsistentes occupabant: quemadmodum etiam, qui Baptismo purgati antequam confirmarentur decesserant, non vocabantur Christiani, neque fideles, (si veterem loquendi usum tenere velis) sed baptizati; eodem plane modo pœnitentes non possunt vocari Excommunicati, sed inter eos & fideles recensebantur.

Postremo fas erat cum eis agere, versari, cibum capere, ac ejusmodi humanitatis officia persequi, & quod vivi communionis & pacis jus obtinere non poterant, emissa anima se se recuperaturos non dubitabant, nam post mortem oblationes eorum ab Ecclesia recipiebantur, qui unus erat modus, & ratio, quia in pœnitentia absque reconciliatione, vita excesserant, in communionem revocarentur; quæ omnia apud excommunicatos non erant. Quod autem oblationes pœnitentium post eorum mortem solemnibus sacris adhiberentur, varia exstant testimonia. Arelatense Concilium secundum Canone duodecimo: *De his qui in pœnitentia positi vita excesserant, placuit nullum communione vacuum debere dimitti, sed pro eo quod honoravit pœnitentiam, oblatio illius recipiatur*. Concilium Carthaginiense quartum Canone septuagesimo nono: *Pœnitentes qui attente leges pœnitentiæ exequuntur, si casu in itinere, vel in mari mortui fuerint; ubi eis subveniri non possit, memoria eorum & orationibus, & oblationibus commendetur*. Sed non solum oblationes pœnitentium, qui antequam absolverentur, extincti essent, re- A cipiebantur, verum eorum etiam, qui pœnitentiam desiderantes, & inclamantes morte oppressi fuerant, antequam adjuvari potuissent; testante id ultimo Canone, qui Concilio Epaunensi annectitur: *Si aliquis excommunicatus fuerit mortuus, qui jam sit confessus, & testimonium habet bonum, & non poterat venire ad sacerdotem, sed præoccupavit eum mors in domo, aut in via, faciant pro eo parentes ejus oblationem ad* B *altare, & dent redemtionem pro captivis*.

OBSERVATIO V.

Unica post Baptismum Pœnitentia.

INcredibilia prope sunt, quæ his capitibus dicturi sumus; sed tamen ita vera, atque certa, & quæ cujusque animum summam in admirationem rapiant, Ecclesiam C primis temporibus nulla, vel levissima labe inquinatam fuisse: quin ita illibatam, intactamque, ut omni ratione, cura & sollicitudine prospexerit, filii ut sui, quam a Baptismo hauserant puritatem, eam nulla aspersam vitii alicujus macula ac fœditate conservarent: imo ea severitate adhibita, ut fugiendum sibi, detestandumque peccatum, quovis terrore proposito putarent.

Non solum autem multa crimina pecca- D taque numerabantur, quorum auctores, artificesque absolutionem omnem desperabant, sed & ea quoque quibus ignosci, & pœnitentiam concedi oportere senserat, peccata ita ulciscebatur, ut non nisi semel eis qui ea commisissent, unius pœnitentiæ copiam faceret Ecclesia: hoc est, si post Baptismum quis lethaliter peccasset, (exceptis iis peccatis, quæ monstri loco habebantur, & aliis tribus quæ commemoravimus) illi multorum annorum pœnitentiam E unam assignabat, qua tandem acta, ad fidelium communitatem allegebatur. Quod si cum Ecclesia reconciliatus in idem aut aliud mortale peccatum iterum prolaberetur, ita in perpetuum tribus primis sæculis ab Ecclesia repulsam ferebat, ut non nisi pœnitentiæ, & in morte precum, quæ reliqua erant subsidia, expectanda sibi duceret, nulla absolutione data, quæ in spem veniæ illum erigeret. Quæ disciplinæ antiquæ instituta propositaque ita sentio quosdam torquere, ut si probationum nostra-

rum

rum firmamenta admittant, rem tamen non credant ab Ecclesia ullo tempore usurpatam. Hermes antiquus auctor, libro secundo unicam esse pœnitentiam asserit, *Servis quidem Dei pœnitentia una est.* Item, *Unam pœnitentiam habet.* Tertulliano auctore idem confirmatur, qui rem totam planius affert: *piget secundæ, imo jam ultimæ spei subnectere rationem.* Item, *Sed jam semel, quia jam secundo; sed amplius nunquam quia proxime frustra.* Divus Ambrosius, & divus Augustinus in eandem mentem loquuntur & sentiunt. Sed quis primorum Ecclesiæ temporum severitatem acrimoniamque non fuisse eam credat? cum perspicue demonstremus non pauca fuisse peccata, quæ perpetua excommunicatione ferirentur, hoc est qui communioni, ne in morte quidem restituerentur. Non minus justum, æquumque videtur Ecclesiæ fores occludere iis, qui Dei misericordiam ludibrio habeant, (ita loquuntur canones) quique iisdem sese vitiorum illecebris constringendos dedunt, quorum veniam semel impetrarant, ac iis qui nunquam ullius remissionis beneficio affecti sunt. Cum quæ Concilium Eliberinum secundo & tertio canone sentit, vera esse putantur & credibilia, eos perpetua pœnitentia, vel citra absolutionem castigatos fuisse, qui tria aut duo in se peccata mortifera concepissent; gravius autem, acerbiusque quis existimet eis secundam denegare pœnitentiam, quos cum Ecclesia persanasset, iidem in idem peccatum malitiose recidissent? At quid clarius esse potest eo canone, qui septimus est Concilii Eliberitani: *Si quis forte fidelis post lapsum mœchiæ, post tempora constituta, acta pœnitentia, denuo fuit fornicatus, placuit eum nec in fine habere communionem.* Et quod peccatum peccato carnis longius latiusque serpit? Patres tamen Eliberitani Concilii ei qui secundo pellici se ad id peccatum siverit, pœnitentiæ locum non impertiuntur. Ne cui autem de eorum instituto, decretoque dubitare liceat, neve minus illud ipsum passim observetur, eandem omnino causam repetunt Canone 47. rationemque subjiciunt, non esse diutius id ferendum, ne communio fidelium in contemptum vocetur. Si tempore Syricii, Sancti Innocentii, Divi Leonis, item Conciliorum Arelatensis, Venetici, Turonensis, Andegavensis, & Toletani, nulla alia iis qui post pœnitentiam rursus peccabant, aut

A Anchora proposita, aut Ecclesiæ gratia speranda, quam ut quandiu viverent, Eucharistia privarentur; quo tandem modo ab Ecclesia primis illis temporibus divexatos fuisse putandum est? quo quidem tempore sanctus Innocentius ait coactam, compulsamque Ecclesiam severius animadvertere in delinquentes, quo atrocitate disciplinæ austerioris invecta, in officio continerentur fideles contra persecutionum fluctus, tur-
B bulentissimasque tempestates, quibus Ecclesia jactabatur vehementius, si non absorbebatur. De ea pristina severitate luculentum exstat testimonium in Concilio Toletano tertio, canone undecimo his verbis: *Sed fœdissime pro suis peccatis homines agere pœnitentiam, ut quoties peccare libuerit, toties a Presbyteris se reconciliari expostulent.* Et, *Hi vero qui ad propria vitia, vel infra pœnitentiæ tempus, vel post reconciliationem relabuntur, secundum priorum canonum severitatem damnentur.* Quod
C ad illam distinctionem, seu discrimen pœnitentiæ publicæ seu solemnis, privatæ & singularis attinet, quod plerique in medio ponunt, existimantque hac illata, inductaque differentia omnes difficultatum nodos posse convelli & dissolvi, qui legentibus & pervolventibus scripta, & canones Patrum inexplicabiles occurrunt: id ipsum non nisi ad quartum sæculum & consequentes annos referri & valere potest; primis enim temporibus, non unius ejusdemque
D peccati lethalis causa duo distincta reperias pœnitentiæ genera: nec probare quis posset propter unius fornicationis crimen sive publicum, sive privatum, aliam fuisse quam publicam indictam pœnitentiam.

OBSERVATIO VI.

Toties indultum quoties peccatum.

E EX illa dura & molesta sane Ecclesiasticæ disciplinæ ratione eo delabi cœpta est Ecclesia, ut peccata omnia quæ committerentur, non semel aut iterum, sed quoties peccaretur, toties dimitteret. At quomodo & quando id permissum est? Primum non ignorandum est tempore Concilii Eliberini unicam fuisse pœnitentiam permissam: canones quippe ante citati manifeste id declarant. Neocæsariense Concilium pœnitentiam eam mulierem ægre posse obtinere ait quæ rursus adulterio se

Digitized by Google

se contaminarit. Laodicense secundo canone asserit pœnitentiam dari posse ei, eaque exacta, postea communionem, qui mortifera peccata non pauca commisisset. Inde intelligas oportet, si subdubitarent, utrum illis, qui plurimis se se lethalibus peccatis obligassent, concedenda esset pœnitentia, multo magis dubitaturos, an is eam impetrare jure posset, cui post pœnitentiam & absolutionem contigerit, in idem peccatum, quod alias admisisset, recidere. Syricius aperte omnino, quod ad eos attinet, qui peccatis accumulant, aut denuo peccant, post pœnitentiam, & absolutionem, si rursus peccent eripi omnino oportere pœnitentiæ locum & remedium: tamen hanc veniam posse quamquam indignissimis tribui, ut solemni sacrificio, rebusque divinis intersint, at ut Eucharistiam sumant non nisi in morte iis concedere; quo ex permissu possumus cognoscere, tempore Syricii nondum fuisse ratum atque fixum, ut quoties quis deliquisset ei ignosceretur. Verum quidem est isto canone severitatem istam antiquam, & quæ fuerat primis sæculis, cœpiam diminui: nam ingressus in Ecclesiam libere eis permittitur, communicatio precum & Eucharistiæ in morte impertitur, quibus olim eos caruisse certum est in tertio Toletan. Concil. quod anno Domini 489. aut 490. habitum est. Episcopi non ferendum illum, qui in Ecclesiam illatus fuerat, morem graviter insectati sunt, ut toties peccatorum condonatio fieret, quoties esse ab aliquo commissa comperissent, statueruntque ex antiquo veteris memoriæ Patrum decreto præscriptoque pœnitentiam agendam, eaque rite peracta, si quis peccato se mortifero induerit, pro severitate antiquorum canonum puniendum; hoc est meo judicio, omni præcisa spe societatis fidelium, exturbandum excommunicatione: unde potest colligi, non nisi quarto aut quinto sæculo hunc morem invectum, ut iis, qui post secundam pœnitentiam ejusdem criminis rei comperiebantur, alia concederetur pœnitentia.

OBSERVATIO VII.

Absolutio in morte denegata.

QUis auderet, velletque pro certo statuere primorum temporum adeo duram, severamque fuisse disciplinam, ut ne excommunicatis quidem, hoc est, pœnitentibus perpetuæ pœnitentiæ, cum extremum vitæ spiritum profunderent, absolutionem impertiri vellet. Preces infimas, lacrymasque hominis in summum vitæ discrimen adducti, cum ejus ex hoc corporis ergastulo animus in aliam vitam erumpat & evolet, ita despici ab Ecclesia, ut id ei summopere contendenti, ipsa non largiatur, quod non efflagitantibus, ac prope recusantibus hodierno die ultro Ecclesia offerat: admirabilis & portenti loco censebitur hæc propositio, eamque aliquo modo facere cum Novatianis, aut ab eorum partibus stare nonnulli arbitrabuntur: atque id ausim affirmare, ut omnia conquiramus, perscrutemurque argumenta probabilia, quibus id statuamus, non eam tamen vim habitura, ut opinionem hanc non rejiciendam comprobemus. Tamen qui eam considerate & attente perpenderit, non poterit non summa admiratione compleri & affici, cum secum ipse cogitarit quæ fuerit antiquæ disciplinæ vis atque perfectio, innocentia, caritas, obedientiaque Christianorum; ubi Christiani, inquam, illi, qui annum unum nullius peccati lethiferi sibi conscii vitam traduxerunt; quique eo robore, ac constantia animi sunt, ut omnes voluptatum illecebras, lenocinia oblectamentaque respuant, omnem luxum & turpitudinem oderint, ubi fidelium greges intacti, vitæque integritas tanta sit, ut omni genere virtutum, atque actionum honestissimarum splendore ac dignitate, cum primis sæculis contendant? Ecquis usquam reperiatur, qui antiquæ pœnitentiæ asperitatem squaloremque sufferre ac sustinere possit?

Ar dicat quispiam Christianos, hoc imposito invectoque in medium vivendi modo, atque ratione in apertum æternæ salutis periculum vocatos fuisse. Non esse cuivis facile & proclive tantum doloris & tristitiæ ex vita flagitiosa & scelerate traducta, quantum esse possit ad delendam evellendamque ex animo Dei, ut ita loquar, unius peccati lethalis memoriam, erepto

pto sacramentorum subsidio. Præterea nemo sanæ mentis & consilii inficiabitur, eosdem Christianos spoliatos videri cælesti quodam favore, ac gratiæ divinæ benignitate, quam novi testamenti lex sibi præcipue, cum eo vetus testamentum careret, vindicare possit. Nam præsidia, aut auxilia quæ expectantur, *ex opere operato* certiora ac firmiora multo sunt iis, quæ ex opere operantis proficiscuntur, aut aliis legalibus quibus Judæi tantum nitebantur. Revera tamen exercitum hoc & solicitum vivendi genus in persequenda virtute eos delectasse certum est: sed cum me penitus in eorum Theologiæ disciplinam dedissem, has ego rationes non contemnendas reperiebam. Primum enim ad Christianorum fidem amplexandam ferme omnes ætate jam provectos primis temporibus animum adjecisse constat, qui cum sensim per gradus quosdam, ac veluti incunabula Catechumenorum processissent, hanc imbibebant opinionem, quæ penitus in eorum animis insideret, divinæ justitiæ iram vehementer pertimescendam, peccati turpitudinem immortali odio dignissimam, tanquam contagiosissimam pestem fugiendam, magno & excelso animi robore ad virtutis iter multis difficultatum vepretis, atque dumis obseptum progrediendum; quo non nisi patientiæ laude præcellentes, & alta quadam mente præditi pervenirent. Ecclesia autem Divusque Paulus memoriæ proditum non ignorabat, se suosque ministros *Mysteriorum dispensatores* esse, non solum, ut quo ordine, quove modo atque via sacramentorum ipsa administratio institueretur, sed etiam ut summo jure, ac pro sua summa potestate, suum ad arbitrium atque judicium sacramenta aut recusaret, aut administraret Ecclesia. Tertio verba illa divi Pauli, *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, in eam sententiam, spectata vi verborum, interpretabatur Ecclesia, credebatque, si quis ad societatem congressumque aliorum cooptatus fuisset peccator, qui tetri alicujus flagitii & sceleris conscientia exulceratus esset, nec id a se crimen perpetratum debito quo par erat pœnitentiæ alicujus supplicio diluisset, ceteros fideles sua congressione ac consuetudine in eandem fraudem, malitiamque pertrahere potuisse. D. Cyprianus non raro hoc veluti pronuntiatum, quasi ab omnibus & receptum exaggerat, multaque alia

A inde, ut verissima colligit, usque eo ut dicat Stephanum Papam cum baptismum hæreticorum, ut legitimum valere ad salutem sentiret, in eorum communionem & societatem venisse. Et non se tantum, sed & alios de suo grege fideles omnium peccatorum, quæ a prava hæreticorum secta derivantur conscios consortesque reddidisse; a quo etiam scelere non abhorrere videbantur ceteræ aliæ Ecclesiæ, quæ hujus Pon-

B tificis doctrinam tuerentur, ac defenderent. Tertull. ante Cyprianum, non alio argumento usus, idem confirmarat. Ex illo autem metu, qui fuit maximus, illaque Theologiæ disciplina seu doctrina, ut cum summa castimonia vitam traducerent, injectus ille ardor erupit, aut, ut prolixa tot annorum pœnitentia susciperetur, qua peccatores vitiorum peccatorumque sordibus detersis perpurgarentur, ante quam ad fidelium numerum, cœtumque rursus alle-

C gerentur. Quando autem tam atrocia, tamque fœda peccata deprehendebantur, veriti ne non satis eos pœniteret qui ea commisissent, & ita deleri aut elui non possent, ea omnia divinæ voluntati judicioque reservabant; neque Ecclesiæ cum iis commercium esse ullum, societatemque volebant. Quarto loco, tametsi eam plane vim potestatemque ligandi, aut solvendi Ecclesiam obtinere credidissent, eademque sacramenta vim eam habere omnino non dubitarent;

D tamen hoc unum meditabantur & statuebant, ut satisfactione peccata expiarentur, pœnitensque suorum a Deo flagitiorum veniam impetraret: atque adeo supplicio potius de se sumto, pœnaque sibi irrogata ea expungeret, quam ulla vi sacramentorum: etsi forte eos is metus urgeret, ne non omnino satis graves & acerbas peccatorum suorum pœnas a se repetiissent pœnitentes, eos ad Dei Optimi Maximi misericordiam & benignitatem remittebant,

E neque sinebant suo a quo rejecti fuerant gregi obrepere, ne eorum societate reliquus grex fidelium contaminaretur.

Quinto ita severe aspereque eos tractabant, quo illi se intra officii religionisque cancellos continerent, virtutem persequerentur, vitii turpitudinem fugerent, nam cum propter peccatum lethale, non ignorarent, perpetua se excommunicatione, aut quæ ad multos annos propagaretur, segregandos, se suaque omnia studiosius, ne qua in re laberentur circumspiciebant. Ad-

de miracula prope quotidiana, adeoque frequentia, quæ oculis usurpabant, quibus commoti non pauci, qui alias obstinatos se ac obfirmatos adversus fidem Christianam præ se ferebant, eam constantissime complecterentur: quam alioquin non tam divini verbi prædicatione, quam miraculorum copia adducti arripiebant. Mitto gravissimorum ac periculosissimorum morborum depulsiones, exactos e corporibus hominum dæmones, aliaque sexcenta portenta divinitus gesta, hæc, aliaque tacitus prætereo; quamquam eam vim habebant, ut in multorum animis divini amoris, caritatisque faces accenderentur, obedientia promta, alacritas, hilaritas, cetæreque virtutes, quæ in omnium pectoribus emicabant, vigerent. Omnes uno verbo, quasi ab omni sensu sevocarentur, extra se positi in cœlestium rerum cogitatione, ac commentatione defigebantur, erantque in attonito, nec quidquam optatius, aut jucundius accidere illis poterat, quam ut cruciatus Christi causa perpeti possent.

Quapropter non est mirandum, cur gravi quodam flagitio coopertum & scelere conflatum hominem a suo tam casto integroque cœtu, in quo inquam nihil præter innocentiam spectares, propulsarent: ut videmus extra septa religiosarum familiarum emitti, educique eos quos per se ipsa præpostera & facinorosa vitæ ratio a cœnobiis excluserit. Unde mirum videri nemini debet, cur eorum & prolixæ & severe pœnitentiæ indicerentur. Ad extremum S. Innocentius hujusce rei rationem affert: affirmat quippe si peccatores in morte ipsa pœnitentiam & absolutionem se adepturos sperassent, lapsos quoque idem postulaturos fuisse. Nam ipsorum causam quamvis Ecclesia judicarit graviore quadam pœna mactandam, tamen ferendam & tolerabilem, ac quodammodo justiorem censeri, quod non suapte sponte, ac summa voluntate adducti, ut adulteri & homicidæ, sed crudelissimorum tormentorum metu & gravitate victi & edomiti divini numinis iram in se concitarent. Ecclesia autem suos omnes filios, seu fideles martyrii gloria accendere & inflammare conabatur. Propterea nullum non genus supplicii excogitabant in eos, qui impietatem illam & defectionem a fide, tormentorum metu in se concepissent, absolutionemque aliorum peccatorum non dandam putabat, ne eo facto cogere-
A tur, consectario quodam jure, eandem relaxationem idololatris condonare. Verum ipsa disciplina quantumlibet sua ipsa severitate & atrocitate fidem excedere videatur, spectata tamen diligentius, si pugnare cum ea quam hoc tempore profitetur Ecclesia videatur, nostræ tamen Theologiæ non contraria censebitur. Tridentina namque Synodus hoc nobis persuasissimum esse vult, absque sacramento pœnitentiæ,
B ipsaque absolutione quemvis peccatorem posse in morte contritionis vi ac efficacitate sibi Dei gratiam benevolentiamque promereri: quo argumento posito, dubitationi nullus locus relinquitur, quin summa illa primorum temporum integritate & innocentia potuerit Ecclesia eam inducere & probare severitatem; quandoquidem peccatores destituti illo præsidio pœnitentiæ & absolutionis, suæ saluti consulere potuerint, nihilque illis defuerit, quod ad salutem gra-
C tiamque divinam recuperandam requiri, aut desiderari potuerit, præsertim cum pœnitentia, ejusque donis & beneficiis instructi & dotati.

OBSERVATIO VIII.

Canonum Auctoritas.

CEterum tot ad eam rem comprobandam allatæ rationes, si non satis pro-
D bent aliqua olim fuisse peccata, quibus vel in morte spes omnis communionis, & absolutionis præcisa esset, non deerunt canones, qui id omnino confirment, & omnem tollant dubitationem. Hi omnes, qui tam aperte vetant communionem etiam morientibus impertiendam, non id efficient, evincentque fuisse quædam peccata, quibus absolutio etiam in morte negaretur. Existimare autem verbum hoc, *Communionem*, pro Eucharistia, ac non potius pro abso-
E lutione sumi oportere, insignis imprudentiæ & inscitiæ est, quam non incurret, qui in evolvendis Patrum scriptis, aut in antiquitatis cognitione vel mediocriter versatus fuerit. Primum enim germana, geminaque hujus verbi & protrita omnino significatio est, accipi pro societate fidelium, atque adeo pro jure quodam, ac veluti ejus parte, quam quivis sibi adsciscebat. Quare probandum esset Concilia a propria & usitata notione, ac significatione detorquere vocem illam ad Eucharistiam indi-

Digitized by Google

indicandam. Deinde primis illis sæculis duo illa a se distingui & magnopere dissidere videbantur, absolutionem dare & Eucharistiam; certumque est prorsus de uno, antequam de altero, verba mentionemque fieri, nunquamque ad communionem quemquam peccatorem admissum Eucharistiæ, quin prius actum esset de Communione, quæ illi cum fidelibus esse deberet. Hinc existimari potest & intelligi quando canones ita loquuntur: *In fine accipiat*, aut, *non accipiat communionem*. Id ita interpretandum ex ritu, formulaque disciplinæ Ecclesiasticæ de absolutione, quam triennio aut quadriennio ante Eucharistiam distribuebant. Tertio, *In fine accipiat communionem*, &, *non accipiat communionem*, ad eandem communionem omnino referenda sunt. Iis autem qui totam in pœnitentiæ continuis angoribus vitam traducebant, quique tamen, si subesset causa mortis, ad communionem revocabantur, nullo modo Eucharistia porrigebatur, sed tantum, *Jus societatis fidelium*. Quia ex antiquo illo Ecclesiæ ritu, nemo non videt, non mediocre collatum esse in eos beneficium, cum sola dumtaxat absolutio ad salutem necessaria conferretur. Eucharistia autem non administrabatur pœnitentibus, quamvis moribundis, nisi per Episcopum, uti mox dicemus, propterea in canonibus in quibus illa verba legis, *Nec in fine*, verbum, *Communionis*, eadem plane acceptione sumitur, qua absolutio.

Quarto disciplina in dies Ecclesiæ, seu agendi, vivendique modus ab summa illa & pristina severitate ad majorem humanitatem defluxit; ita in Concilio Nicæno multo remissius quam in Arelatensi, in Arelatensi quam in Eliberitano, remissius, inquam, & levius omnia transacta; sicque sursum versus gradiendo; aut regrediendo factum agnosces. In Concilio quidem Nicæno, imo centum annis post idem Concilium, arcentur ab Eucharistia pœnitentes in morte, sine permissu Episcoporum. Persuasissimum ergo sit, tempore Concilii Eliberini prohibitum fuisse presbyteris multo severius, ne eam impertirent eisdem pœnitentibus. Proinde verisimilius Canones istos, qui ita loquuntur: *Nec in fine*, aut, *in fine accipiant communionem*, qui frequentissimi sunt in illo Concilio Eliberino, ad absolutionem, non ad Eucharistiam referri omnino. Præsertim cum quod

A canones esse præstandum præscribunt, ut agatur penes presbyteros, ut plurimum fit, & ad eos inquam, potius quam ad Episcopos, quæ a Conciliis dicuntur, referri par sit, quibus cum non liceat Eucharistiam administrare pœnitentibus, ut ex Nicæno patet, verisimile non est scriptos conditosve fuisse canones, quibus quod eorum esset munus officiumque non præscriberetur, & eos mentionem facere de re, quam Presbyteri præstare non auderent.

B Itaque in illis Canonibus, *Communio*, pro absolutione, non pro Eucharistia accipienda est. Quid quod Concilium Eliberinum multo levius, tolerabiliusque Nicæno fuisset, quo cavetur, ne Eucharistia pœnitentibus, vel in extremum vitæ discrimen adductis porrigatur, sine facultate concessuque Episcopi, hoc autem liceat misso, posthabitoque Episcopi consensu, eam pœnitentibus porrigere.

Quid autem objicias, aut opponas canoni ultimo Concilii primi Arelatensis,

C quo vetari videas, ne Apostatis extremum spiritum exhalantibus communio detur? *De his, qui apostatant, & antequam se ad Ecclesiam repræsentent, nec quidem agere pœnitentiam quærunt, & postea infirmitate correpti petunt communionem, placuit eis non dandam communionem, nisi revaluerint, & egerint dignos fructus pœnitentiæ*. Quid? eademne explicatio, expositioque contra afferetur, quæ contra rationes & argumenta

D quæ protulimus allata est? Nam ut probationum nostrarum firmamenta omittamus, ecquis hoc sibi persuadeat Apostatam vel morientem, cum neque benedictionis, & pœnitentiæ locus aut copia ei facta fuisset, neque absolutio concessa, ausurum fuisse Eucharistiam petere? cum primis Ecclesiæ temporibus perfecta absolutaque omni ex parte reconciliatio & jus ad Eucharistiam non nisi certo quodam ordine aliquot annorum concederetur? Primum enim facultas agendæ

E pœnitentiæ dabatur quamvis pene expiraret; deinde minor reconciliatio; ad extremum jus ad Eucharistiam: quo posito quis probabile putet Concilium verba facturum fuisse de fine & perfectione communionis, nisi ante disseruisset de modo atque via eo quo tendebant perveniendi? atque adeo de aliis, ut ita loquar, communionibus, quæ ad hanc summam, atque omnino absolutam communionem perducerent. Postremo nobiscum illi consentientibus animis sentiebant absolutionem satis omni-

omnino præsidii atque opis afferre ad salutem, ideoque quod ad peccatorum causam attinet, aliud nihil durissimis illis & severissimis temporibus agitur, quam quod ad salutem excommunicatorum valeat. Quapropter in ultimo illo canone, vox illa, *communionis*, pro absolutione, non pro Eucharistia accipienda est. Concilium Nicænum canonem ne edidit de re, quæ decreta jam, usitata, confirmataque ab exordio nascentis Ecclesiæ esset nemine reluctante, aut repugnante, atque adeo jam inde ab Apostolis antiquitate per manus quasi ad Concilium Nicænum usque transmittente, usuque comprobante, cum instituisset, præcepissetque Concilium uti absolutio sive communio pœnitentibus daretur morte accedente interceptis, antequam pœnitentiam aliquot annorum spatio definitam peregissent? Hoc omnium aures respuunt: neque enim leges aliam ob causam feruntur, quam ut quod interversum aut perturbatum est, restituant, aut aliquid quod ab Ecclesia in posterum observetur, decernant. Hinc perspicitur ante XIII. Canonem Nicænæ synodi aliquos non concessisse Pœnitentibus, cum morerentur, absolutionem.

Et quamquam isto omnium celeberrimo Concilio constitutum videatur, uti omnes pœnitentes in morte absolvantur; tamen in Concilio Sardicensi Can. 1. certas ob causas ob aliaque quæ occurrent crimina decretum est, ne in morte communio & absolutio concedatur. Quod si *Communio laica* aliud nihil est quam in cœtum numerumque fidelium laicorum ascribi, & a peccatis absolvi, uti alias demonstratum est, videre erit in illo Concilio absolutionem in morte negatam: *Omnino has fraudes damnandas esse arbitror, ita ut nec laicam communionem in fine accipiat talis*. Quod autem a Sancto Innocentio ad Episcopum Tolosanum scribitur, planum omnino & perspicuum, ut omnis ambigendi locus tollatur: neque unquam quidquam ab aliquo ita explicatum super hoc Canone esse comperi, quod contrariæ opinioni, & sententiæ patrocinaretur. Nam dicere verba esse facta de Eucharistia, eamque verbo illo *Communio* indicari in illo Canone, minus id rationi consentaneum: neque ullo modo probabile est, quia (ut in explicatione, aut expositione illius Canonis dicimus) verbum illud ipsemet Innocentius interpretatur de absolutione, cum ait *Reconciliationis securos*, manifesteque ostendit *Communionem* aliud esse nihil præter reconciliationem. Quorsum præterea antiquam illam disciplinam duram & austeram vocaret, si solius tantum Eucharistiæ prohibitio recusatioque fuisset? Quia vel post ipsum Innocentium legimus Eucharistiam pœnitentibus negatam fuisse, ut in decretis & responsis Felicis. Nonnulli ut ex hoc lubrico, & quasi scopuloso difficilique loco emergerent, Sanctum Innocentium aliud nihil in animo habere existimant, quam ut Concilii Eliberini acerbitatem verbis istis insimulet, *Observatio prior durior*, ac si Sanctus Innocentius de unius provinciæ disciplinæ ratione, non autem universæ Ecclesiæ loquatur, cum Patres perpetuæ pœnitentiæ Euphratem in Concilio Coloniensi addixerint, (erepta quippe illi in perpetuum laicorum communione, absolutione item illum privatum esse, certum erat argumentum,) probe tenebant nihil se moliri, aut pertentare, quod a consuetudine atque moribus Ecclesiasticæ disciplinæ abhorreret; unde manifestum fit absolutionem morientibus olim denegatam fuisse. Ceterum quid contra hæc verba canonis tertii Concilii Valentini opponent ii, qui huic antiquæ disciplinæ & comprobatæ doctrinæ acriter repugnant? *Circa eorum vero personas, qui se post unum, & Sanctum lavacrum, vel profanis sacrificiis dæmonum, vel incesta lavatione polluerunt, eam censuræ formam duximus esse servandam, ut his juxta Synodum Nicænam, satisfactionis quidem aditus non negetur, ne infelicibus lacrymis, & vel solatii janua desperatione claudatur, acturi vero pœnitentiam usque in diem mortis non sine spe tamen remissionis, quam ab eo plene sperare debebunt, qui ejus largitatem & solus obtinet, & tam dives misericordia est, ut nemo desperet*. Denique investigare instituenti omnia pœnitentiæ genera, variasque indictas ab Ecclesia pœnas, plurimorumque annorum decretos cruciatus perspicuum esset, veteri Ecclesiæ ritu & instituto potuisse in ipsa morte absolutionem recusari.

OB-

OBSERVATIO IX.

Apostatæ nec in morte absoluti.

APostasia perpetuæ pœnitentiæ, non ausim dicere excommunicationis, quæ immutari revocarique non posset, icta fulmine est, multo antequam Novatianorum hæresis in lucem e tenebris erumperet. Nam cum Tertulliani ætate adulterium & homicidium, utpote quæ ab Apostasia superentur, pœnitentia perpetua plecterentur; quis de Apostatis vellet ambigere, aut negare pari supplicio affectos fuisse? Post Tertullianum, ad Cyprianum usque idem pœnæ genus in eos inventum & excogitatum. Nam tametsi vehementer obstiterit, validissimisque rationum firmamentis Novatianis obluctetur, pœnitentiæ tabulam lapsis non esse eripiendam; tamen in extrema parte suæ disputationis Cyprianus Apostasiam eximit, eamque ut ea gratia indignam excipit. Inde perspicias, etiamsi Novatianos accuset, & condemnet, tamen fuisse quædam crimina non negat, quibus antiqui Patres pœnitentiam seu relaxationem subtraherent: *Apostatæ vero & desertores vel adversarii, & hostes, & Christi Ecclesiam dissipantes, nec si occisi pro nomine foris fuerint admitti secundum Apostolum possint ad Ecclesiæ pacem, quando nec Spiritus, nec Ecclesiæ tenuerunt unitatem.* Jam inde a D. Cypriani tempore ad Concilii Eliberini tempus iidem Apostatæ anathemate, ut par est credere coercebantur: & in Concilio Arelat. primo, communio eis & absolutio in morte denegatur.

OBSERVATIO X.

Quando primum admissi.

DUo genera reperiuntur Apostatarum, quorum unum a religione Christiana abjecte defecerat; neque tamen se falsorum Deorum cultui mancipabat, aut ulla se se Idololatria polluebat. Alterum autem eorum qui nullo tormentorum compulsi metu, Christum Dominum pernegarant, & simulacris Dœmonum thus adoleverant. XLVI. canone Concilii Eliberini primi illi Apostatæ ejusdem Concilii tempore exacto decem annorum pœnitentiæ tempore, communionis fidelium participes factos constat. Quemadmodum ultimo canone Concilii primi Arelatensis, pœnitentiam cum concedi sibi, si modo moribundi non essent, postularent, non repellebantur. Quod autem ad eos attinet qui Idololatria a Deo defecissent, neque ex Concilio Eliberino aliisque ante Nicænum unquam ne in morte quidem a suscepto idololatriæ facinore liberabantur. Nam cum eadem tempestate B neque Idololatræ, neque lapsi, quos ad Christi fidem deserendam diritas tormentorum, quæstionesque crudelem in modum habitæ adegissent, ii absolutionem nisi post diuturnam, & multorum annorum pœnitentiam consequebantur; quis vellet affirmare aut credere Apostatas pari facilitate admissos fuisse? Propterea canone XLVI. sic habetur *nec fuerit Idololatra*. Concilio Nicæno canone XI. nullum non genus Idololatrarum & apostatarum, omni exceptione posthabita, C dummodo eos pœniteret absolutione gaudere cœpit, præmissa tamen duodecim annorum pœnitentia.

OBSERVATIO XI.

Lapsis nec in morte pax concessa.

QUo probemus lapsos perpetuæ pœnitentiæ pœnis, vel sine spe absolutionis mulctatos fuisse primis duobus D sæculis, Sacramentorumque usu, vel in ipso articulo mortis persæpe prohibitos; tum argumenta rationesque; Tertulliani contra decretum Zephyrini Papæ perpendendæ, tum illa examinanda, quæ suo loco de eorum restitutione dicentur.

OBSERVATIO XII.

Lapsorum restitutio.

E CRudelissima suppliciorum genera, quibus Christiana religio divexata fuit, ad mortem usque Fabiani Papæ ita propagata sunt, ejusdemque ab interitu ad Cornelium item illatam necem, ut plerique tormentorum diritate & acerbitate perterriti, a Deo & fide ad impietatem defecerint. Ea autem fuit incredibilis lapsorum vis ac copia, non modo Romæ, sed & Carthagini, ut eo prorumperent ad id omni via quoquo modo extorquendum, quod ad id usque in illud tempus, justis de causis dene-

denegarat Ecclesia, nimirum, ut liberum, solutumque illis esset ad pœnitentiæ asylum confugere: eorum autem prima postulatio, mortuo Fabio Romæ, Cypriano vivente Carthagini, sed eodem ob persecutionis procellam absente. Ceterum Romæ eorum conatus eo processit, ut commendatione & ardentissima Martyrum deprecatione, quos in ergastulis carceribusque collocatos adibant, aut interposita auctoritate sacerdotum, quos ad suam sententiam voluntatemque pertrahebant, aut ipsorum obtestatione, quam in limine & vestibulo ædium sacrarum admovebant, totum Ecclesiæ statum conturbarint; eoque Romanum clerum adegerint, nec dum novo creato Pontifice, ut quo primo quoque tempore petitioni suæ fieret satis, *eorumque ratio haberetur*. Id autem est statutum decretumque, ut tantisper subsisterent, donec restincta persecutionis flamma, quæ late grassabatur, toti Ecclesiæ pax optata restitueretur, fieretque potestas convocandæ Synodi, quæ postulata non gravate audiret. Proinde bene sperandum rem ex animi sententia processuram, nihilque adhuc de veteri Ecclesiæ instituto detrahendum, aut immutandum, quod suo quasi capite spoliata cum esset, non facile quidquam sine consilio transigeret: atque id primo fuit ad lapsorum postulata responsum, quod colligi facile potest ex litteris Romani cleri ad Divum Cyprianum datis, iisque recens editis in lucem xxx. & xxxi. in quibus animadvertas, si cui necessitate mortis oppresso e vita demigrandum sit, ei pœnitentiam & absolutionem condonandam: *Ante constitutionem Episcopi nihil innovandum putavimus, sed lapsorum curam mediocriter temperandam esse credimus, ut interim, dum Episcopus dari a Deo nobis sustinetur, ut in suspenso eorum, qui moras possunt dilationis sustinere, causa teneatur: eorum autem quorum vitæ suæ finem urgens exitus dilationem facere non potest, acta pœnitentia & professa frequenter suorum detestatione factorum, si lacrymis, si gemitibus, si fletibus dolentes, ac veræ pœnitentiæ animi signa prodiderint, ita demum caute & sollicite subveniri*. Neque vero Carthagini minor impetus lapsorum exstitit cui Pastoris absentia suffragabatur: Divi tamen Cypriani auctoritas non eorum temeritati audaciæque cessit, cum quantum in eo situm esset, eos ad pœnitentiam non admisit, graviterque presbyteros increpuit, quod commendatione Martyrum commoti in gratiam receperint: quin ipsos martyres criminatus est, qui auctoritate sua ad pacem lapsis impertiendam abutebantur, retento, stabilitoque jure quodam ac præscripto, quod Romæ sancitum est, ad breve tempus expectarent, dum persequutionum turbo quidam violentior consideret; Ecclesiaque tandiu conquassari agitarique cœpta, compressa tempestate conquiesceret, quo commodius Concilio quodam publico convocato, de re tota quidquam certi constitueretur; rem esse ejusmodi quæ totius Ecclesiæ consensum, Episcoporumque omnino sententiam judiciumque requireret; proinde quidquam inducendum non esse, quod rescindi posset. Ideoque veteribus legibus, moribusque teneri oportere lapsos, erepto illis pœnitentiæ subsidio, ne si quidem eos mori contingeret, nisi a martyribus pacem absolutionemque impetrassent; quod si cujus obstinatior, obfirmatiorque animus esset, quam ut persequutionum Ecclesiæ finem expectare non possit, id a se ipso obtineri posse, quod ei Ecclesia pernegaret, se daturam respondit, neque defore occasiones; quæ crebræ erunt Christianæ religionis tuendæ causa, mortis oppetendæ, posseque, quod perfidia, aut turpi defectione perdiderit recuperare, cum profusione sanguinis, & martyrii testificatione. Illud D. Cypriani anticipato consilio confirmatum judicium testantur epistolæ 14. 15. 16. 17. 18. & 19. tertii libri antiquæ editionis, quæ in recenti leguntur 10. 11. 12. 13. 14. & 18. Et hæc præcipue ad Antonianum verba: *Ne me quis existimet a proposito meo leviter recessisse, & cum Evangelii primo vigorem, & inter initia defenderim, postmodum videar animum meum a disciplina & censura priore flexisse, ut his qui libellis conscientiam suam maculaverint, vel nefanda sacrificia commiserint, laxandam pacem putaverim: Quod utrumque non sine librata diu & ponderata ratione a me factum est*. Verba hæc, *inter initia*, significant tum primum de reditu lapsorum, ac pœnitentia quæstionem movisse; item illa *Evangelii primo vigorem*, existimasse Cyprianum repudiandam primam illam petitionem omnino, eamque in perpetuum negligendam ab idololatria absolutionem: verbis quippe illis superioribus hæc, quæ sequuntur opponit, *laxan-*

xandam pacem putaverim. Quare si *defendere Evangelii vigorem*, illis opponitur, *laxare pacem*, aliud nihil esse video, planeque constat, quam Ecclesiam, neque pacem, neque absolutionem illis tribuere. Quin & significanter verba illa quæ proxime sequuntur innuunt, eo sensu accipienda, quibus confirmat, si Concilii evocandi moram ferre non possent: *Qui differri non potest, potest coronari*, posse martyrio absolutionem consequi, unde conjicias toto illo tempore, quod ab eorum petitione ad persecutionis finem exitumque interjectum est, a pœnitentia exclusos, nihilque illis permissum nisi spem quandam oblatam admittendæ eorum postulationis, ubi Ecclesia variis afflictata tempestatibus conturbari desiissent. Id autem Romanæ Ecclesiæ Clerus verbis his astruit: *Quamquam nobis in tam ingenti negotio placeat, quod & tu ipse tractasti prius Ecclesiæ pacem sustinendam. Deinde sic collatione Conciliorum cum Episcopis, presbyteris, diaconis, confessoribus pariter astantibus laicis facta, lapsorum tractare rationem*. Atque hæc & Romæ & Carthagini promulgata & decreta, interim dum Concilium cogi posset: unde liquet lapsos excommunicationis illatæ in tempus ante Cornelium ignominia aspersos, & veniam nunquam vel in morte obtinuisse, cum & ejusdem Epistolæ verba declarent: *Ante constitutionem Episcopi nihil innovandum putavimus, sed lapsorum curam mediocriter temperandam esse credidimus; & interim dum Episcopus dari a Deo nobis sustinetur, in suspendio eorum qui foris possunt dilatione sustineri, causa teneatur*. Id ipsum perspici potest, & stabiliri quoque Epistola 18. tertii libri cujus mentionem facit Epistola ad Antonianum.

Quid? nonne & argumento est, judicio illo cognito declaratoque, ante Cornelii & Cypriani tempora lapsos ad pœnitentiam neque ad societatem fidelium unquam vocatos. Etenim si vetere Ecclesiæ disciplina & consuetudine primorum temporum receptum esset, ut lapsis ad pœnitentiam confugere liceret, eaque peracta ad pacem Ecclesiæ aspirare, Romæ & Carthagini statuissentne eis omnem pœnitentiæ spem eripiendam esse; nonne respondissent, id mordicus sequendum, tuendumque esse quod ab Ecclesia de more & instituto majorum confirmatum esset, lapsosque frustra

A tanta vi, tantoque conatu pœnitentiam petere, quæ eis ex usu Ecclesiæ denegari non posset? Quid quod agnoscere & prope confiteri compellimur judicium sententiamque illam Cypriani & Romani cleri ad lapsorum causam patrociniumque pertinere potius quam ad ullum detrimentum; imo ad eorum leniendum mœrorem quem ex dilatione capiebant, eam esse promulgatam, ut expectatione suspensi Concilii publice
B convocandi erigerentur. Quod si primorum temporum mos tulisset, ut ad pœnitentiam accerserentur, statutum illud acerbius sibi multo odiosiusque duxissent, quam quod communi usu receptum divulgabatur, & ad ipsorum animos irritandos, lacessendosque magis, quam ad mitigandos dimanasset. Ad extremum, Clerus Romanus ad ea quæ supra addidit *nihil innovandum esse*, propterea que lapsos excommunicatos videri, neque ad pœnitentiam admittendos: ex quo
C colligas antiquis temporibus, nunquam non fuisse pœnitentiæ perpetuæ censura notatos, neque communionis jus fuisse illis aliquando commissum, alioqui ad pervertendum Ecclesiæ statum, res illa concessa prorsus erupisset. Verum quæ diximus infirma, debilia argumenta videri poterunt, eo quod validiora sequuntur, quamquam potentissima sint. Prius autem quam ad ultimam sententiam judiciumque de lapsis Romæ & Carthagini latum progrediamur, perpen-
D dendum omnino, quod leviter & obiter quodammodo in prima sententia decrevissent, proposita quidem morte, quæ illis obeunda esset, lapsos posse absolvi, quod de iis tantum intelligendum puto, quos ipsi Martyres commendassent, aut in partem suorum meritorum venire passi essent, ob supplicia graviaque tormenta, quæ fidei causa subiissent. Nam quod attinet ad eos lapsos, quos Martyres participes suorum laborum aut meritorum non esse sivissent,
E eos quamquam ad perferendam mortem adigerentur, auctore saltem Cypriano, a Communione repellendos, eo saltem tantum tempore, quoad Romæ & Carthagini, ipsa legitimo & publico utrobique habito Concilio res tota conficeretur. Id autem ea verba corroborant: *Credo, ut qui libellum a Martyribus acceptum & auxilio adjuvari apud Dominum possunt in suis delictis, si premi infirmitate aliqua & periculo cœperint, exomologesi facta, & manu eis a nobis in pœnitentiam imposita, cum pa-*

ce a Martyribus sibi promissa ad Dominum remittuntur. Ceteri vero, &c. Quibus verbis videre est beneficium hoc non ita patere, ut ad omnes derivetur, sed ad eos tantum, qui ad Martyrum merita, in quos ipsi ea transfudissent participanda accederet: & Epistola superiore omnino, id haud multo aliter docet, *Ut qui libellos a Martyribus acceperunt*. Et paulo infra, *veniant ad Dominum cum pace, quam dari Martyres literis ad nos factis desideraverunt*. Atque hic est ejus clausulæ sensus sententiaque, cum ait eos absolvendos, qui morte occupabantur, quod magnopere confert ad eam opinionem confirmandam, primis temporibus lapsos, idololatriæ nunquam crimine fuisse, quod incurrerant, liberatos; cum quo tempore Divus Cyprianus vixit, quibus moriendi necessitas esset imposita, eodem crimine obligati in foro exteriori Ecclesiæ obstrictique ii tenerentur. Et quamquam Romæ omissa illa Divi Cypriani ratione, seu explicatione, videlicet in morte lapsis qui a martyribus commendarentur, pœnitentiæ locum esse; putarim tamen id ita explicandum quod Romæ declaratum est, ut id omnino Divi Cypriani menti judicioque consentiat. Nam in eorum epistola hæc verba habentur. *Quanquam & nobis in tam ingenti negotio placeat, quod & tu ipse tractasti*. Non enim verisimile videri, quidquam ab eo prolatum ea de re, quod pugnet, dissideatque cum Romana sententia decretoque; & vere dignus est, tantus vir eamque doctrinæ gloria præstans Cyprianus, qui Romanorum decretorum vim intelligentiamque pugnacissime defendisse semper judicetur.

Hæc autem sententia de lapsis ita viguit, ut universa Ecclesia eam comprobaret, ipsique in eo statu starent, quo tempore a Fabiani Pontificatu, ad Cornelii tempora gravissimis jactati calamitatibus conflictabantur fideles: atque tum maxime Carthagini lapsi, ut loquuntur epistolæ creberrimæ D. Cypriani, nullum non moverent lapidem, ut in antiquum statum restituerentur, unde excidissent. Pervicerunt autem, ut per Presbyteros quosdam, cum abesset Divus Cyprianus, neglecta Episcopi auctoritate, sine ulla exomologesi, aut pœnitentia numerarentur inter integros, hoc est, quos nulla defectionis a fide labe contaminatos constaret, iis Eucharistia præbita, nominibusque eorum acceptis, & adscriptis. Nec contineri eorum insolentia potuit. Nam si a presbyteris, aut eos Ecclesia a suo cœtu omnino secerneret & rejiceret, confugiendum sibi ad Martyres existimarunt, (ut & tempore Tertulliani adulteri præstiterunt,) quos Martyres, ita importuni interpellatores exorarunt, ut ab iis commendatitias litteras extorserint ad pacem & societatem fidelium, imo absolutionem obtinendam, injussu tamen Ecclesiæ. Sed antequam rem illam supra tractatam suo quodam fine exituque terminemus, & ad Concilium Romæ & Carthagini habitum, eorumque sententiam communi consensu receptam, quæ lapsos ad spem erigeret, gradum faciamus, operæpretium fuerit videre, quo sensu interpretari quis debeat positive primi illius decreti Ecclesiæ sententiam & mentem, quæ in his verbis posita est, *Placuit in exitu subvenire*. Primis namque temporibus magnum quoddam interjectum intervallum inter eos audio, video que, qui accepta pœnitentia, ad vitæ diem postremum eam protraherent: talique tempore præstituto, hoc beneficio ut iis liceret, ut absolverentur, in societatem fidelium adscriberentur Eucharistiam sumerent: & inter eos, quibus palam non obscure denunciaretur, adduci non posse Ecclesiam, ut ad Pœnitentiam eos admoveret, nisi morbo præpediti vexatique essent, quorum tunc sortem, conditionemque miserata Ecclesia pœnitentiæ tunc subsidium ultro porrigeret, tali præsertim in causa. Atque illi quidem spe maxima fruebantur, ejusque rei compotes effecti, pœnitentiam patienter exercebant, excommunicationis vim non pertimescebant, aditu Ecclesiæ non prohibebantur, salus eorum desperata, deplorataque cum non esset, libero solutoque animo pœnitentiæ remedio, nec dissimulanter utebantur, non exaudiebantur eorum gemitus in vestibulo Ecclesiarum; non ad terram prosternebantur, nec genua prætereuntium prensabant, nec Episcoporum pedes osculabantur, quo facilius ab iis pœnitentiam exprimerent, non mortis metu percellebantur, cujus improviso impetu, casuque intercepti pœnitentia privarentur: ut paucis multa, illorum conditio melior feliciorque multo, quam aliorum quibus excommunicatis nullum erat cum reliquo grege fidelium commercium: hos non congressu, neque societate, neque luce communi dignos putabant.

rabant, cum his nemo inire convivium, nemo in partem, aut communionem illius juris, aut studiorum eos venire volebat: perditis, afflictisque rebus omnibus horum salus in summum vocari discrimen ita videbatur, ut id unum magnopere metuerent, ne excommunicati e vita excederent, quod pœnitentia delere vitæ anteactæ maculas non liceret, quantumvis se vitæ angoribus conficerent, aut omni se cruciatu corporis aut laboribus excarnificarent. Quod si inedia, vigiliis, suppliciisque voluntariis se se mactarent, non alio sane consilio ac mente ad eas corporis acerbitates descendebant, quam ut digni haberentur, quibus eos debito quodam modo scelerum pœnitere fas esset, sed frustra: non enim propterea dici poterant obliterasse peccata flagitiaque, quæ in se turpiter admisissent, cum Ecclesia dolorem illum pro nihilo haberet, nihiloque secius ad communionem vocaret: sin autem, nec opinantes vitam cum morte commutare cogerentur, tum necesse erat, non obscura & illustria mœroris acerbissimi indicia præ se ferrent, ut pœnitentiam & ea probe obita, absolutionem sortirentur. Primi illi si propius a morte aberant, tam significanter, expresseque non tenebantur edere doloris aut contritionis argumenta, quod & pœnitentiam jam usurpassent, eaque rite perfecta absolutionem necessario consequerentur; quæ quidem aliis, nisi exactam ante perfectamque præmisissent, aut professi essent exomologesim, negabatur.

Atque hoc esto discrimen inter illos, quibus non conceditur pœnitentia, nisi cum in aperto vitæ periculo versantur, & eos qui permissu, & summa voluntate Ecclesiæ pœnitentia accepta eam ad mortem usque proferunt: ac certe non mediocri beneficio affici videbantur lapsi illi, quibus Romæ & Carthagini primis illis judiciis id condonabatur: unde conjecturam facias quanto deterior eorum esset conditio, antequam id obtinuissent, quæ alia esse non poterat, quam quod perpetuæ quasi excommunicationis pœnam subirent, quandoquidem magni muneris loco ducerent, se inter pœnitentes ad mortem usque censeri.

Sed ad id quod ea de re pari consensu decretum, ultimaque Conciliorum sententia definitum est, veniamus. Persequutionis furore & violentia retardata omnino, Cornelius Romæ Concilium, Carthagini

A D. Cyprianus item suum habuerant, ut lapsorum jus controversum disceptaretur: cujus is fuit exitus, ut pœnitentiam reciperent, eamque ab mortis extremum usque diem quidem producerent, ipsoque mortis obeundæ tempore tantum absoluti a societate, & communione fidelium non excluderent: libellaticos autem posse reponi inter fideles, modo pœnas aliquas pœnitentia suorum scelerum exsolvissent. Atque hæc B est lapsorum in causa dijudicata quæstio, quo factum est & comprobatum, ut antequam lis illa tota superior agitata concluderetur, in perpetuum excommunicationis quasi vinculo lapsi constringerentur, ita ut ne ipsa quidem in morte expedirentur, aut absolutione fruerentur. Superest ut id Conciliis illis constitutum probetur, quo nihil facilius verbis illis, maxime ad Antonianum: *Et ideo placuit, frater charissime, examinatis causis singulorum, libellaticos interim admitti, sacrificatis in exitu subvenire.* C Causam rationemque aperit eorum, quæ cum Romæ, cum Carthagini acta, transacta, & definita fuissent, libellaticos quidem recipi posse in gratiam, modo eos constet specimen quoddam vel levissimum pœnitentiæ præbuisse, præsertim cum minus deliquissent, minorique pœna feriendi essent, quam qui Diis immolassent, quos condemnarant; vel potius hoc eos beneficio cumularent, ut toto vitæ cursu pœnitentiam vel ad ipsum usque obitum non D intermitterent: tum morientes participes fore communicationis. Id ita esse ejusdem Epistolæ verba indicant: *Temperamentum salubri moderatione libravimus, ut nec in totum spes communicationis, & pacis lapsis negaretur.* Item, *ne ad communicationem temere prosilirent; sed traheretur diu pœnitentia*, quæ superioribus verbis explicantur, sed & hæc quæ sequuntur, *Traheretur pœnitentia*, ad mortem usque dici illa putanda sunt: ut & infra ea quæ nos expressi- E mus & attulimus demonstrant: & ut ipsemet fatetur, exposita illa quam afferre differentia lapsorum, qui non ante finem pœnitentiæ quam vitæ faciunt; & Martyrum & aliorum fidelium: *Aliud est ad veniam stare; aliud ad gloriam pervenire: aliud missum in carcere non exire inde donec solvat novissimum quadrantem: aliud statim fidei & virtutis accipere mercedem: aliud pro peccatis longo dolore cruciatum emendari, & purgari diu igne: aliud peccata omnia passio-*

Digitized by Google

passione purgasse: aliud denique pendere in die judicii ad sententiam Domini: aliud statim a Domino coronari. Epistola altera ad Cornelium ita disertis & germanis verbis citat, quæ de communi sententia & consilio suorum Coepiscoporum, ut id in dubium revocari non possit: *Statueramus, ut qui in persequutionis infestatione supplantati ab adversario, & lapsi fuissent, ac sacrificiis se illicitis maculassent, agerent diu pœnitentiam plenam, & si periculum infirmitatis urgeret, pacem sub ictu mortis acciperent*. Verba hæc, *sub ictu mortis* luce meridiana clariora sunt; quam ut quisquam dubitare debeat summa liberalitate id illis esse tributum, ut cum e vita discederent, absolutionem impetrarent: plane idipsum in eadem Epistola iterat; repetitque his verbis: *Ut de sæculo recedentes sine communicatione aut pace Domini dimitterentur*, & hisce: *merito enim trahebatur dolentium pœnitentia tempore longiore, ut infirmis, si qui essent in exitu subveniretur, quandiu quies, & tranquillitas aderat, quæ differre diu plangentium lacrymas, & subvenire sero morientibus in infirmitate pateretur*. Cornelius autem, quod contra quam in Concilio Romæ & Carthagini habito præscriptum erat, lapsos adigi oportere, ut ad mortem usque pœnitentiam promoverent, neque nisi tali in periculo constituti absolverentur, Cypriani sententiam improbarat, qui lapsis quibusdam pœnitentiam laxarat, neque quod Ecclesia, ut firmum & ratum decreverat, tutabatur. Qua de re certior factus Cyprianus, ita respondet, certissime quidem id suisse Ecclesiæ sententia communi declaratum: verum id potuisse fieri, & retineri tempore pacis, quo soluti omni cura, & metu liberi, poterant, vel ad necem usque pœnitentiam non interrumpere, auxilioque & præsidio Ecclesiam illis esse posse, quo tempore præsentissimam illis opem esset allatura. Persecutione autem recrudescente, (hæc enim epistola aliquanto post Concilia, & alteram persequutionem quando lapsi hoc sibi dari postularunt, scripta est, ac maxime quantum ego conjicio, Imperatore Decio sæviente) non fuisse mortis tempus aut horam expectandam, ut absolverentur: sed eos Dei gratia muniendos, quo promptius, & alacrius ad supplicia, & cruciatus Dei causa perferendos graderentur: *Nec morientibus, sed viventibus communicatio a nobis danda, ut* A *quos excitamus ad prælium, non inermes & nudos relinquamus*. Quid causæ esse potuit, cur Cornelius Cypriani factum criminaretur, quod lapsos quosdam ante obitum absolvisset, nisi quod ejus factum a Conciliorum decisione decretoque abhorreret? unde conjectari licet, non aliam fuisse Conciliorum mentem, quam, ut Idololatræ non nisi morte ipsa absolverentur, ibique interim maleficia & scelera pœni- B tentia delerent.

Quod autem conqueritur D. Cyprianus Therapium cuidam lapso Ecclesiæ pacem tribuisse, multo antequam e vita excederet, liquido illa & significanter coarguunt duobus illis Conciliis aliud non fuisse permissum lapsis, quam ut in morte absoluti decederent: *Quibus significasti de Victore quodam Presbytero, quod ei antequam plene egisset, & Domino Deo in quem deliquerat, satisfecisset, temere Therapius col-* C *lega noster immaturo tempore, & præpropera festinatione pacem dederit, quæ res non satis movit, recessum esse a decreti nostri auctoritate, ut ante legitimum & plenum tempus satisfactionis, & sine petitu & conscientia plebis, nulla infirmitate urgente, ac necessitate cogente pax ei concederetur*: conquestio illa, querimoniaque perspicue convicit, non aliud fuisse beneficium in lapsos collatum in duobus illis Conciliis, quam ut quoad hac lucis usura fruerentur, D pœnitentiam non omitterent, & cum eos vita deficeret absolverentur. Quamquam autem clarissima & firmissima quæ attulimus hactenus argumenta, probatione non indigeant, quo ostenderemus iis in Conciliis nihil præter pœnitentiam lapsis, & in morte absolutionem condonatam: Res tamen ejusmodi est, ut incredibilis videatur, & quam multi doctrinæ laude præstantes non admittant, adeo ut necesse sit, undequaque quæ suppetunt depromere, & coacervare argumenta, quibus rem ipsam cor- E roboremus.

Dubitandum non est quin epistola quæ exstat D. Cypriani ad Episcopos, Fortunatum, Haymum, Optatum & alios qui Concilio Capsæ habito interfuerunt, scripta sit post decretum de lapsorum causa præscriptum, idque in ea epistola Divus Cyprianus non hæsitanter affirmat. Episcopi autem vehementer & obnixe ab eo contenderant, ut quid ea de re sentiret, luculento scriptorum suorum testimonio contestaretur,

retur, liceretne in communicationem & partem fidelium Ninum, Clementianum, & Florum adsciscere, qui exquisita suppliciorum atrocitate divexati, cum vim tormentorum sustinere non possent, Christo fidem datam ejurarant, iidemque postea, triennio pleno atque integro, detestabile illud & invisum Deo, hominibusque facinus dolore maximo e conscientia sceleris concepto lacrymisque perpurgassent. Divus Cyprianus tirubanter respondet hac epistola: Vere quidem in Concilio illo placuisse Episcopis, uti non nisi in morte pax lapsis concederetur; at id ad eos pertinere non videri, qui neque ferro, neque facibus, ut ita loquar, ardentibus ad corpus admotis a Christo descivissent: sed ad eos qui id sceleris perfidiose, vel [illegible] intentati supplicii metu perterrefacti ultro in se admisissent: tamen post ferias paschales ea de re cum Coepiscopis se disceptaturum. Quo ex facto dijudicare facile quis potest, omnino nihil aliud quam quod toties inculcavimus iis in Conciliis stabilitum fuisse. Nam præterquam quod tam manifeste in ea epistola ostendit, *Nam cum in Concilio placuerit pœnitentiam agentibus infirmitatis periculo subveniri, & pacem dari*, quamobrem id ei in dubium venisset, idque ad majus Concilium dijudicandum transmisisset, aut cur tam inexorabiles Episcopi fuissent ad pacem lapsis impertiendam, quos tam diuturnus, longinquusque triennii labor, dolorque cum tam aperta admissæ culpæ detestatione prope confecisset? Hinc sane videas lapso datam absolutionem post triennii pœnitentiam, videri quiddam quod adversetur, non solum illi decreto quod postremis Conciliis placuerat, verum etiam antiquo & veteri Ecclesiæ instituto, ut inde deprehendas, quæ fuerit olim lapsorum ante ea tempora vitæ conditio.

Neque vero mihi persuaderi potest eos qui pro aris & focis, ut ita dicam, pugnantes non admittunt decretum illud, quod in Conciliis Romæ & Carthagini habitis de lapsorum postulatione actum est, deque eorum absolutione quam ante non impetrarant, legisse aut examinasse solertius verba illa Divi Cypriani: *& idcirco frater charissime pœnitentiam non agentes, nec dolorem delictorum suorum toto corde & manifesta lamentationis suæ professione testantes, prohibendos omnino censuimus à spe communicationis & pacis, si in infirmitate, atque in periculo cœperint deprecari: quia rogare illos non delicti pœnitentia, sed mortis urgentis admonitio compellit, nec dignus est in morte accipere solatium, qui se non cogitavit esse moriturum*: inter alia quæ Concilia illa sanxerunt D. Cyprianus ad Antonianum asserit, vere quidem omni animi cautione provisum, ut qui lapsi propius a morte abessent, absolutionem non desiderarent, quæ volente ac jubente Ecclesia daretur: sed ita, ut iis tantummodo permitteretur, qui eam pœnitentiam lacrymarum vi, ac copia, salutari odio sui concepto, expetiissent: ii autem repellerentur a communione, qui post turpem defectionem, de reconciliatione cum Ecclesia non magnopere laborarent, aut ut habita recepti admissique in Ecclesiam pœnitendi jus sibi dari non deposcerent: hi sane qui ea mente erant, ut a defectione sua resilire nollent, ne si morientes quidem pœnitentiam petendo resipiscerent, beneficio absolutionis videntur digni ob eam præsertim causam, quod non tam suæ perfidiæ & defectionis odium, quam mortis impendentis terror ad saniora consilia mentem revocaret. Quæ cum ita sint, si hoc constituto negare quis ausit Ecclesiam cuiquam unquam præripuisse copiam absolutionis; vel ei qui extremum spiritum exhalaret: neque quæ dicam habeo, neque clariora ad id probandum argumenta mihi suppetunt.

Ex hoc decreto quod Concilia confirmarunt, aut suppeditarunt in eadem epistola adjungit, & aliud quod excipi vult: *Apostatæ vero & desertores, vel adversarii, & hostes, & Christi Ecclesiam dissipantes, ne si occisi pro nomine ejus foris fuerint, admitti secundum Apostolum possunt ad Ecclesiæ pacem, quando nec spiritus, nec Ecclesiæ tenuerunt unitatem*. De Apostatis verba facit, & aliis quos pœnitentiam efflagitare, & ad Ecclesiæ gremium velle redire constabat, neque etiamsi voluisset Ecclesia iis aperire potuit aditum ad pœnitentiam, qui post Apostasiam a flagitiosa vita ad meliorem vitæ frugem redire detrectarint: cum nemo unquam de iis in viam veritatis reducendis cogitarit, qui ad peccata obduruerunt: Quare verba illa supra commemorata ad eos spectant, qui scelerate & turpiter a se traductam vitam detestantes, voluntarium & debitum de se supplicium sumunt; non autem ad eos, quos flagi-

flagitiorum a ſe commiſſorum non pœnitet, quique pœnitentiam non deprecantur, & & quibus in perpetuum Divus Cyprianus ſacris interdicit. Ideo perſpicuum eſt hæreticum non habendum, qui in morte cuipiam abſolutionis gratiam non impertiiſſet, idque factitatum aliquando, & uſurpatum: propterea que decretum hoc, ut lapſorum conditio deterior, explorata ſpe veniæ & ſalutis repararetur, in eam fuiſſe, ut expoſuimus, partem accipiendum, neque quidquam quod a fide diſſideret aut diſcreparet, introductum videri.

Quod ſi cui adhuc venit in mentem dubitare, cum res ejuſmodi tot argumentis eluceat, quod fuerit de lapſorum cauſa judicium pronuntiatum: percunctari ex eo ſane velim, quid ſuper ea re ſtatutum a Cornelio, & Cypriano, & quid ex eo præſcripto retentum, & actum arbitretur. Quod quo facilius intelligatur, illud omnino animadvertendum, non niſi tria, in ea præſertim re negotioque potuiſſe judicia fieri conficique. Primo lapſis non indicto, impoſitoque ullo onere pœnitentiæ, in fidelium cœtum aggregandos. Secundo aliquot annorum ſpatio pœnitentiam illis irrogandam. Tertium expectandum mortis tempus, quo poſſent abſolvi. Quod ad primum attinet, non puto quemquam tam rudem; ac tam imperitum, & in veteris diſciplinæ Eccleſiæ inſtitutis tam peregrinum & hoſpitem, qui quem mortiferi peccati labe contaminatum cognoſceret, abſolutum eumdem fuiſſe profiteretur, niſi prius gravioris delicti a ſe perpetrati pœnas aliquas pœnitentia luiſſet. Quid quod ducentis poſt annis, ut decreta Felicis teſtantur, continuati quidem plurimorum annorum pro pœnitentia labores, quos exantlarent, imperabantur: quod ſi ita res habet, non eſt recuſandum, quin prioribus ſeculis aut temporibus, graviori multo, & acerbiori mulctarentur pœna, ſiquidem de veteris diſciplinæ ſeveritate multo plus detractum, quam additum. Quod ad ſecundum, nihilo id veriſimilius eſt aut credibilius, quid ita? Quia Conciliis Nicæno, & Ancyrano, hanc in eos pœnam conſtitutam reperimus, ut multorum annorum pœnitentiam tolerare cogerentur, quæ quidem poſt Cornelii, & Divi Cypriani Concilia, tanto intervallo coacta ſunt, quantum inter Decium, & Conſtantinum Imperatores interjectum eſſe ſpatium animadvertimus, centum ferme annorum: quo conſtituto, argumento eſt ætate Cornelii ſeverioris diſciplinæ vim fuiſſe majorem, ideoque lapſorum pœnitentiam longiorem. Præterea ſi a Cornelio dicas ad multos annos tantum eorum prolatam pœnitentiam (viginti aut circiter triginta annorum) petiturum mensibus, quæ tandem fuerit eorum vitæ degendæ ratio ante Cornelii judicium & ſententiam: eo autem res pertinebit, ut neceſſario dicamus fuiſſe eos in omne tempus fidelium communicatione privatos? neque enim aliud inter duo illa judicia medium eſſe poteſt, niſi ſi quis aſtruat, ante Cornelium communicationis participes effectos, cum ex hac vita abirent, aut ab eodem Cornelio pœnitentiæ tempus paucorum annorum intervallo contractum; verum contrarium oſtendimus, & eam fuiſſe Cornelii, & Cypriani humanitatem in lapſos Donatos; ſin autem probabile non eſt, Cornelium neutrum e duobus feciſſe judicium, ſequitur tertium decretum judicaſſe ſibi ſequendum, qua de re tota noſtra eſt diſceptatio probatioque.

De Concilio Nicæno verba ante fecimus, in quo illud perpendendum erit: Patres, cum, quod ad ſalutem & commodum lapſorum permagni intereſt, canonem undecimum explicarent, uſos eſſe verbis illis, tametſi omnes miſericordiæ iis aditus intercludi poſſe videantur cum indigni ſint, tamen cum nos eorum miſereat, mitius & benignius cum illis agendum arbitramur, Pœnitentiæque tempus duodecim annorum ſpatio circumſcribimus. *Licet miſericordia indigni ſint, benignitate tamen in eos uti, quicumque ergo vere pœnitent tribus annis fideles, inter audientes habeantur, & ſeptem annis jaceant. Duobus autem annis ſine oblatione communicent.* Quare ex eo intelligi poteſt, quod Cornelii & Cypriani de lapſis judicia, & quæ ad Sylveſtri uſque tempora retenta fuiſſe videntur, graviora multo acerbioraque fuiſſe, quam quod in Nicæno canone de iiſdem lapſis præſcriptum eſt: cum Synodi Nicænæ Patres eo canone acrimoniam ac ſeveritatem eorum quæ tum gerebantur, moderatione quadam ſe lenire profiteantur: imo ea verba movent dubitationem, an ii qui ſponte fidem exuerant, veniam inſtante morte a Cornelio acceperint. Ea autem quæ paulo ante Concilium Nicænum vel ea ætate in cauſſa lapſorum obſervabantur, ab illo Cornelii

nelii decreto vim & formam accepisse verisimile est, vel si velis leniora etiam fuisse, quam quod Cornelius statuerat, ut passim in historiarum monimentis legimus, progressu temporum Ecclesiasticæ disciplinæ vim aliquanto leniorem redditam. Qui ergo secum reputarit istius disciplinæ gradus quasi factos, & unde profecta sit attenderit, & quodammodo, sensim ad hanc lenitatem descenderit, non credet ante Cornelium lapsos ulla unquam vel morte imminente communionis gratia donatos fuisse. Nam Concilio Nicæno lenita fuit ea disciplina, quæ in eos tum observabatur, quam mitiorem fuisse decreto Cornelii diximus: at vero Cornelii decretum gravem illam & acerbam priorum temporum regulam fregit, & in faciliorem mutavit. Quæ ergo potuit esse prima illa regula quæ obtinebat ante Cornelium cum in Nicæno eorum pœnitentia fuerit duodecim annorum, & per tot intervalla de prima illa severitate tantum detractum animadvertimus? Ceterum plane confitendum erit nemine dissentiente teterrimum, & maximum omnium peccatorum esse Idololatriam, *Quod est summum scelus*, ut ferunt Eliberini Canones, & ut ait Tertullianus, *Principale crimen generis humani, summus sæculi reatus, tota causa judicii*. Et alibi: *Quale delictum jam intellige, cujus cohibitionem post idololatriam ordinavit*, & tamen Conciliis Eliberino, Arelatensi & Ancyrano, recenseantur peccata alia quæ pœnitentia ad mortem usque prolata castigantur. Quidni ergo colligas idololatriam teterrimum peccatum, vel eo tempore quo illa Concilia viguerunt, eadem fuisse pœnarum acerbitate vindicatam? præsertim cum omnium maxime detestabile scelus sit, ideoque supplicio majore plectendum videatur.

Sed quonam quæso sensu alio accipienda sunt verba D. Cypriani ad Antonianum: *Et quidem apud antecessores nostros, quidam de Episcopis istinc in provincia nostra dandam pacem mœchis non putaverunt, & in totum pœnitentiæ locum contra adulteria clauserunt. Non tamen a Coepiscoporum suorum collegio recesserunt, aut Catholicæ Ecclesiæ unitatem, vel duritia, vel censuræ suæ obstinatione ruperunt; ut quia apud alios adulteris pax dabatur, qui non dabat, de Ecclesia separatur*. Non asseverat tempus quoddam exstitisse, quo adulteris absolutio non daretur, ac cum maxime ea concederetur, Episcopos quosdam fuisse, qui a vetere instituto decretoque noluerint discedere, quod in eo positum erat, ut absolutio non tribueretur. Non denique censet, aut exemplo quodam proposito concludit; quam scienter & apposite ad Antonianum (si fortassis non ipsi probaretur, quod decretum Romæ fuerat & Carthagini, ut ignosceretur in articulo mortis Idololatris,) adhærere potuisse antiquo illi totius Ecclesiæ judicio, & voluntati, nimirum ut in perpetuum absolutione destituerentur, & spoliarentur, neque ea de causa ab aliorum Episcoporum quasi corpore distrahi eos debere, aut conspirantem consensum Ecclesiæ præfracte repudiare. Qua ex comparatione & contentione adulterorum & lapsorum liquet, lapsos relegatos & amandatos ab Ecclesiæ corpore, vel in ipsa morte videri, multo antequam Cornelius ea de re quid sentiret, dixisset. Quemadmodum perspicuum est, adulteros antequam publico Concilio placuisset, ut ii tanquam hujus corporis membra reciperentur, rejectos fuisse & expulsos.

OBSERVATIO XIII.

Monstris nulla unquam venia indulta.

RELiquas autem libidinum furias impias, & in corpora & in sexus, ultra jura naturæ non modo limine, verum omni Ecclesiæ tecto submovemus, quia non sunt delicta, sed monstra. Verba ista Tertulliani præ se ferunt ista tam tetra, tamque horrenda peccata, pœnis quæ nullo unquam tempore expungi possent ita mactata, ut ex iis item illud eruas, quos omnino tantorum scelerum vitiorumque conscios vita damnarat, ab omni Ecclesiæ tecto procul amandatos, neque eis ad veniam ullam sperandam, aut petendam in primis Ecclesiæ tectis remanere licuisse. Quibus autem pœnitentiæ agendæ spes quædam cooriebatur, ii reconciliationis cum Ecclesia ineundæ modum omnem pervestigantes, subodorantesque, sub tecto quodam quod prope templum erat, stabant, ut prætereuntes omnes lacrymis, luctu, squaloreque prope perditi, ac profligati, ad misericordiam pellicerent, & eorum judicio sententiaque digni haberentur, qui diutius ab ingressu in templum, & a pœnitentia non arcerentur. Quorum autem depositi-

posita, deplorataque causa & conditio esset, sic ut quoque diffiderent se unquam ad id quo alii aspirarant, perventuros, non modo tecto Ecclesiæ, sed & eo quod proximum contiguumque erat, excludebantur: quod ne quidem inter eos, qui ad tempus excommunicati fuissent, versari ut indignissimis liceret.

Tempore Concilii Eliberitani, peccata ista tam execranda tamque horribilia, eandem pœnæ suppliciique vim sufferebant, ut canone septuagesimo primo constat, nec absolvi in morte ipsa poterant. Idem statuitur in Concilio Ancyrano his verbis, *inter hyemantes orare*.

OBSERVATIO XIX.

Quo tempore monstris gratia facta.

IN Concilio Ancyrano atque adeo in Græcia, paulo humanius benigniusque cum istis monstris cœptum esse agi legimus: proque eorum gravitate criminum aut tenuitate, modus quidam factus præscriptusque pœnitentiæ est; sic ut aliis viginti annorum, aliis quinque & viginti, aliis vel ad mortem usque terminus præstituatur: adeo ut morientibus communionis facultas & usus non adimeretur. Præterea quæ universim, aut generatim toties supra dicta sunt, Ecclesiam in annos prope singulos, aut ætates mitiori quadam ratione, atque via, Christianorum animis laborantibus, quos disciplina severior austeriorque perterrefaceret, quam apposite medicinam fecisse, illud ex errore Novatianorum profluxit, ut Ecclesia multum de illa pristina severitate disciplinæ dimitteret. Nam ut errorem illorum Ecclesia penitus convelleret, fuit quædam illi necessitas imposita conferendæ cujusdam beneficentiæ in peccatores, disciplinamque instituere consentaneam sententiæ & doctrinæ, quam contra Novarianos tuebatur. In Concilio Nicæno inculcatum illud, suggestumque, ut Idololatræ post pœnitentiam admittantur: & quanquam in illo canone de Monstris non agatur, tamen ex vi & facultate illius canonis, Monstrorum illorum liberatio, expiatioque quædam permitti videtur, cum apostasia, & spontanea idololatria, qua nullum majus censeatur scelus, ad pœnitentiam & communionem admittantur. Tempore Divi Basilii, quem post Concilium
A Nicænum vixisse nemini dubium est, liquet, illorum monstrorum auctores, & ad pœnitentiam & ad Communionem admissos.

OBSERVATIO XV.

Homicidis pax in exitu denegata.

QUi Tertulliano hujus quæstionis tanquam arbitro & disceptatore uti vellet, ei perfacile esset ex ejus scriptis
B illud eruere, & excerpere, homicidas suæ ætatis perpetuæ pœnitentiæ, & longe excommunicationis judiciis prostratos jacuisse; simul & eo reste comprobare, non modo cum suæ sententiæ causas profert; verum etiam cum historici partes quodammodo sustinens, narrat ea quæ suo tempore gerebantur, usum moremque Ecclesiæ primis temporibus multis in provinciis fuisse, ut homicidæ Dei misericordiæ quasi dedititii
C dederentur, eisque in perpetuum communio societasque fidelium pernegaretur, verba ista libri de pudicitia: *Ut solam eam secernat ad pœnitentiam*. Item, *nonne hinc Idololatria, inde homicidium detinebunt*. Item, *Idololatriam quidem, & homicidium semel damnas*. Item, *Igitur aut nec illis, aut etiam nobis pœnitentiæ subsidia convenient*. Item, *personæ acceptio est, miserabiliores pœnitentias reliquisti*. Item, *hinc est, quod neque idololatriæ, neque sangui-*
D *ni pax ab Ecclesiis redditur*, liquido demonstrant solitos fuisse Orthodoxos homicidis non communicare absolutionem, sed solam pœnitentiam, eosque æterno quasi exilio condemnatos ab Ecclesia abigere. Quid enim roboris, virium ac ponderis argumenta, quæ ab eo suggeruntur, in Orthodoxos habuissent; nisi opinionis eorum & disciplinæ fuisset, homicidas perpetuæ pœnitentiæ, interclusa omni spe majoris gratiæ, censura inurere? Id veri speciem
E non habet. nec aliter de Tertulliano cuiquam sentiendum erit, qui præsertim ejus ingenium viri acre, & tetricum cognoverit, qui quidem crimini non vertisset Orthodoxis, quod homicidas perpetuo ab Ecclesia relegarent, adulteris autem ad misericordiam sperandam, quasi signum præferrent: nisi utrumque tum temporis verum & usitatum fuisset. Quare cum ejusmodi argumenta contra Orthodoxos excogitet & proferat, omni asseveratione confirmare possumus, eorum fuisse hanc & docendi, & viven-

vivendi rationem. Quoque firmior hujusce rei fides exstet, idem illis criminis loco obiicit, de Idololatrarum causa, quod scilicet cum adulteris perfugii locum penes se omnino statuissent, Idololatras tamen tali solatio effugioque uti per eos fas non esset: & verissimum erat, lapsos ea tempestate in perpetuum ab Ecclesia remotos. Nam apud D. Cyprianum Epistola ad Antonianum legimus, temporeque Tertulliani lapsos, & Idololatras perpetuo fuisse, si non excommunicatos, absolutione tamen privatos: Ideoque homicidas existimandum simili poena fuisse mulctatos; cum eodem Idololatrarum, & homicidarum argumento confirmet ad eum omnino modum adulteros fuisse puniendos.

Tertullianus, D. Cyprianus, Pacianus, aliique Patres actuum Apostolorum cap. 15. *Abstinete vos ad Idolothytis, sanguine & suffocato*, explicanda putant de Idololatria, homicidio, & adulterio, unde suspicandum, & quasi confirmandum, cum Ecclesia certissimas verissimasque ob causas, & rationes adhiberet, & usurparet hanc severitatem, tria illa genera criminum consimili poena afficere voluisse: quandoquidem eadem omnino lege, & iisdem verbis ab Apostolo plecterentur, & quasi quodam compensationis modo prohiberentur, ut ait Tertullianus, cum dicat, quo tria illa praecepta magis, custodirentur, veteri legis omnia quae erant mandata, eo nomine abrogata fuisse. Cum igitur perspicue passim reperiamus Idololatras, & adulteros primis illis Ecclesiae nascentis ad severitatem compositis temporibus perpetuae poenitentiae addictos fuisse, cui dubitandum erit homicidas, eamdem vim animadversionis, & judicii non effugisse.

Ecclesia progressu ac successione quadam temporum, praesertim vero post repressam illam, ac edomitam persecutionum vim humanius multo ac lenius erga fideles se se habuit, plurimumque de illa prima quae pene obduruerat severitate detraxit: propterea canon ille XXII. Concilii Ancyrani, quo homicidae voluntarii poenitentiam subire perpetuam coguntur: iidemque beneficii ac gratiae loco communionem, & absolutionem, in ipso vitae exitu assequuntur, admonet nos edocetque primis quondam saeculis, eos vel morte imminente absolutione caruisse; cum Ecclesia austerum illum, & durum sane agendi modum remittendo, aliud nihil quam perpetuam poenitentiam & absolutionem, cum illos ex hac vita migrare contigerit, impertiat. Qui autem id in controversiam vocaret, ecquam hujus canonis causam rationemque afferre posset? Quamobrem quaeso Ancyrani Concilii Patres praefiniissent, uti ad mortem usque poenitentiam protraherent, si antea eodem vel ampliore beneficio eos fuisse usos constaret? Canones non ad alium finem diriguntur, quam ut nova quaedam inducantur, aut antiqua & vetera reformentur. In Concilio Eliberitano, quanquam Idololatris & homicidis aliquanto ante ad poenitentiam, & communionem in ipsa morte locus quidem datur; tamen id decretum constitutumque est, ut qui utriusque criminis rei fuissent, neque absolutionem, neque Ecclesiae pacem morientes impetrarent. Quo probabilius est, haud ita pridem illorum unum crimen, qui in se admisisset, frui coepisse communionis beneficio; cum qui geminum scelus perpetrasset, poena perpetuae poenitentiae vel ultra mortem afficeretur. Eodem Concilio delator, hoc est, qui necis alicui allatae auctor exstiterit, ad exitum usque seu mortem privatione communionis plectitur: quae tandem poena primis duobus saeculis repetebatur ab eo qui manu propria fratrem suum e medio sustulisset. Quod de Theodosii Imperatoris excommunicatione, & octo mensium poenitentia memoria proditum est, ob imperatam indictamque caedem Thessalonicensium civium, id me in eam sententiam ut discedam & propendeam adducit, non leve supplicium ut sumptum esse putem de aliis, qui non erant Imperatores, qui caedem aliquam suapte sponte non alieno impulsu inducti fecissent tempore Divi Ambrosii. Idem esto judicium de poena, quae irrogata est in homicidas primis duobus saeculis.

OBSERVATIO XVI.

Quo tempore eis indulta.

Non magnum fuit momenta rationum afferre in medium, quibus quis probaret, primis Ecclesiae temporibus homicidas absolutione privari: neque in morte quidem, alio praesidio ab Ecclesia constituto sublevari posse, quam ut precibus, poenitentiae benedictione, & spe quadam

prope explorata ab Episcopis erigerentur, Deum optimum maximum, qua est misericordia, benignius, & humanius cum illis acturum, modo eos scelerum & facinorum conscientia exstimulatos, dolor quidam ex intimo animi mœrore conceptus dilaniaret, sed non ita in promptu est designare tempus, quo posita & abjecta severitate clementius multo & indulgentius habiti sunt & excepti, cum Ecclesiæ placuit, ut inter fideles morte irruente reponerentur, & in communionem homicidæ vocarentur: tamen id factitatum esse circa tempora Conciliorum Eliberini scilicet & Ancyrani non obscurum est, vel paulo antea. In his enim duobus Conciliis exstant ea quæ primum ad eos restituendos definita sunt: *Qui voluntarie homicidium fecerint, ad pœnitentiam quidem jugiter se submittant, circa autem exitum vitæ communione digni habeantur.* Et licet non ita constet, quo in Concilio, aut a quo Pontifice, aut Episcopo, æquissimum visum est, ut in pristinum statum, unde depulsi fuerant, restituerentur; non absurdum tamen, aut ineptum fuerit sentire Episcopos illorum Conciliorum, auctores item fuisse legum & institutorum, quæ primo de hac re decreta sunt. Quod si ante illa Concilia homicidiis pœnitentiæ asylum & effugium propositum est, id potius usu ac consuetudine quadam, quam publico aut privato cujusvis Concilii consensu receptum & probatum est. Etenim nemo inficiari audeat in illis Conciliis primas ea de re leges esse aliquo scripto exaratas, sin minus esse, quas primo non solum nacti sumus, sed quas Episcopi Concilii Epaunensis agnoverint. Nam trigesimo primo canone declararunt canones Ancyranos esse & custodiendos & retinendos in causis homicidarum. *De pœnitentia homicidarum, qui seculi leges evaserunt hoc summa reverentia de eis inter nos placuit observari, quod Ancyrani canones decreverunt.* Unde suspicari licet eos ex intima antiquitate vetustiores deprompturos fuisse, si quos reperissent, existimandum item est ex canone 2. 5. & 6. Eliberini Concilii, atque adeo ex vigesimo secundo Ancyrani, ante hæc Concilia non fuisse in more positum, neque ita decretum mordicus, ut ad pœnitentiam homicidæ invitarentur. Quamobrem enim istorum Conciliorum Episcopi decerni oportere illud constituissent, si ex usu & consuetudine Ecclesiæ ii nullo negotio ad pœnitentiam, quam susciperent, impellerentur? Quod si conjecturæ indicio aliquo probabili uti volumus, simile vero est & credibile tempore D. Cypriani, homicidas ad pœnitentiam peragendam intromissos; nam Tertulliani tempore assequi illis non licuit: & D. Cyprianus hoc concedere videtur in expositione Symboli tractatu *de zelo & livore*, & tractatu de *vestitu virginum*, si B ejus sint opera. Quid quod ii qui ejus ætate ab Ecclesia removebant lapsos, non omisissent Orthodoxis exprobare, homicidas ab iis perpetuæ pœnitentiæ & diuturnæ excommunicationis fulmine ictos percussosque fuisse, & hoc uti argumento, quemadmodum usus est Tertullianus libro de Pudicitia. Præterea quod habetur in illo Ancyrani canone (quemadmodum superiori capite exposuimus) in homicidas perpetua & indesinenti pœnitentia animadvertendum C esse, neque eos ad communionem ante obitum admovendos pro conjectura haud levi & temeraria erit, illa primum ætate & Concilio, homicidis veniam & pacem Ecclesiæ indultam: nam si hujusce Concilii tempore nisi instante morte non absolverentur, atque ad extremum usque vitæ terminum, in pœnitentia standum esset eis & morandum; quid tandem de iisdem actum existimare debemus initio nascentis Ecclesiæ, & superioribus temporibus, quibus acrius multo & severius vindictam D exercebat in eos qui in Baptismo, quas hauserant gratias ac beneficia, ea omnia unius lethalis peccati macula corrumpebant?

OBSERVATIO XVII.

Mœchi ad communionem non admissi.

INter illa peccata, quæ primis seculis perpetuam excommunicationem, hoc est, pœnitentiam incurrebant, adulterium facile E principem locum tenebat, teste Divo Cypriano ad Antonianum Episcopum, cum mirari se dicit, quamobrem totius Ecclesiæ consensionem rejiciat, seque ab ea cum aliud sentiat, segreget; ob id maxime, quod a corpore Ecclesiæ lapsos arceat, contrariamque sententiam tueatur: nec quod Romæ, aut Carthagini definitum sit, propugnet. Paucis ante annis, cum ratio ipsa postularet, ut a Pœnitentia non excluderentur adulteri, plurimorum Episcoporum

non

non fuisse eam mentem & opinionem, imo A eorum judicio, aditu, introituque Ecclesiæ adulteros prohibitos; propterea tamen Ecclesiæ pacem, ac concordiam perfringendam non putasse se ab Episcoporum aliorum societate dissocialse: *Et quidem apud antecessores nostros quidam de Episcopis istis in Provincia nostra dandam pacem mœchis non putaverunt, & in totum pœnitentiæ locum contra adulteria clauserunt, non tamen a Coepiscoporum suorum collegio recesserunt*. Quibus verbis duo conjicies esse agitata: Primum priscis temporibus ante Divum Cyprianum adulterium hoc tam gravi perpetuæ excommunicationis prope supplicio punitum. Deinde paucis ante Cyprianum annis, adulteris veniam fuisse quandam tributam. Quamobrem enim Episcopi, quorum mentionem facit, conquererentur aut graviter tulissent adulteros ad pœnitentiam subeundam admissos, si usus, consuetudoque invaluisset, ut admitterentur? Quorsum Episcoporum aliter sentientium, qui numero cæteros vincebant, opinionem rejecissent? re autem ipsa aliter, ac censerent, se gessissent: eosque adulteros in perpetuum ab Ecclesia removissent, & *in totum pœnitentiæ locum clauserunt*, nisi tunc tempus illud extitisset, quo primum cœpti sunt adulteri ad pœnitentiam evocari, cum alias pœnitentiam perpetuam subirent? Episcopique qui communem opinionem probare detrectabant, veterem illam Ecclesiæ severitatem nollent remittere, sed antiquum illud Ecclesiæ decretum retinere, quo in perpetuum adulteri ab Ecclesia propulsabantur. Qui in sententiam Tertull. discederet nullo negotio id probari posse videret: historia quippe illa, aut commemoratione eorum, quæ de eorum restitutione suscepta est: aut denique facto illo Zepherini cum de illis ad pœnitentiam sollicitandis edictum promulgavit, clarum & exploratum est ante Zepherini tempora, adulterii pœnam fuisse pœnitentiam perpetuam. Quæ enim alia causa Tertullianum impulisset, cæterosque ejus sententiæ suffragatores Episcopos, ut a communi aliorum consensu dissentirent, quam quod novum & inauditum in Ecclesiam invehi & importari cernerent? quin & illa D. Cypriani verba, quæ supra citata sunt, omnem dubitationis ansam, occasionemque præcidunt. Mitto ea quæ suo loco & tempore de eorum restitutione disputabuntur.

OBSERVATIO XVIII.

Quando ad eam admissi.

Zepherinus totus animo, & cogitatione in Ecclesiæ curam custodiamque cum excubaret, videretque quæ de adulteris lata lex erat ob pœnitentiam perpetuam, quæ pace in morte careret, eam vehementio- B rem & severiorem, quam ut sustineri ferrique posset; eoque nomine, non paucos in dies ab Ecclesia ad Paganismum tanquam perfugas convolare potius, quam reliquum vitæ cursum in perpetuis angoribus pœnitentiæque mœrore conficere, sapienter providit, ut adulteri pœnitentiæ remedio sublevarentur, certoque annorum spatio transmisso, ad Ecclesiæ gremium, & communionem aggregarentur, quo promulgato passim edicto quasi lege, contigit, ut C maximæ turbæ tragediæque tota Ecclesia, in Africa maxime excitarentur, quod ejusmodi decretum tam novum, & inusitatum cum videretur, Tertull. libro de Pudicitia acerrime reprehendit; sed & plurimi Episcopi ut ante demonstratum est, id sibi ferendum non judicarunt, rati adulteros ex vetere patrum disciplina, perpetua pœnitentia feriendos. A Zepherino edictum hoc conflatum & confectum illa convincunt Tertulliani verba, nullus ut sit dubitationi D locus, additis propriis ejus edicti verbis. *Ego Mœchis & fornicationi pœnitentia functis, veniam do*, sic ut Zepherinum auctorem edicti non ambigas fuisse, præsertim si verba D. Cypriani a me supra allata examinentur: quæ quam apposite & proprie ad tempora Zepherini pertineant, nemo non sagax, prudensque antiquitatis indagator advertit. Quod autem ne mors quidem ipsa adulteris veniam & communionem impetraret, id ex iis, quæ de Divo E Cypriano attulimus, probatur: & vero etiam planum est, ex libro de pudicitia, quo in libro vix tria verba continua reperias, in quibus non deprehendas edicto isto rem omnino novam usurpari, quo remittendus est lector. Ad hæc accedit, Zepherinum non promulgaturum fuisse hoc edictum, si consuetudo id non vetuisset. Quid enim latione legis opus est, ad ea quæ tum gerebantur promulganda, & quæ nemini dubia aut incerta videbantur? Ad extremum cuique obvium est e canonibus Eliberini

& Ancyrani Conciliorum, quod fuerit duorum primorum seculorum, seu temporum judicium de supplicio, pœnaque hujus criminis, cum quo tempore indicta sunt illa duo Concilia adulteri septem annorum pœnitentia dura & austera illo Concilio; altero autem in septimo canone pœnitentia cujus fructus & communio ne in morte quidem speraretur, si cum crimen illud pœnitentia ante delevissent, in idem denuo crimen prolaberentur. Eodem plane modo octavo canone, mulieres nec in fine absolvuntur, quæ maritis valere jussis, domo profugerunt, ut alienæ libidini obsequantur: 64. 70. 65. Canonibus eadem pœna incurritur.

OBSERVATIO XIX.

Pacem a Martyribus exorabant.

ECquid causæ existimandum est cur Tertulliani ætate adulteri, & Divi Cypriani tempore lapsi ad Martyres concurrerint, nisi quod cum se pœnitentia perpetua damnatos cernerent, neque ulla restitutionis spes objiceretur, occultis ac non usitatis viis, ad ea quæ consequi ex disciplina & usu Ecclesiæ non possent, pervenire niterentur: contendisse ac elaborasse eos, ut martyrum commendatione freti facilius pœnitentiam assequerentur, & reconciliationem, aut ut pœnitentia breviori temporis intervallo definiretur, dici non potest; quamobrem quia quem ad pœnitentiam agendam adsciscebat Ecclesia, certo sciebat is se aliquando in communionem rediturum. Ideoque non necesse erat lapsos adire ad Martyres, ut ea potirentur, quæ se accepturos sciebant: & quamvis ea conditione lapsis ab Ecclesia pœnitentia daretur, ut ad plures annos eam continuarent: tamen eo nomine peccata omnia remissa & condonata omnino persuadere sibi poterant: neque ad id gratia aut amicitia martyrum obtinendum requirebatur: cum a martiribus nunquam impositam, aut relaxatam, aut contractam pœnitentiam, aut denique posthabito, neglectoque Ecclesiæ judicio quicquam ab iis, quod secus Ecclesia judicasset immutatum aut perturbatum, legamus. Quod si quid apud antiquos auctores Patres de auctoritate & facultate remittendi peccata quam sibi arrogabant Martyres animadvertimus, nullo modo ad eos id spectat, quibus concessa fuerat pœnitentia: neque unquam legas modum ab iis pœnarum fuisse constitutum aut moderatum. At vero id unum mirum videri tantum, quod pacem perpetua pœnitentia mulctatis sine ullo pœnitentiæ aut satisfactionis labore tribuissent: ejus rei plenæ sunt Divi Cypriani Epistolæ, & Tertulliani scripta perpetuo loquuntur & vociferantur, *communicatores revertuntur*: atque illa est ratio quam protulimus, quod qui pœnitentiam obtinuerat, sua sibi peccata condonata & obliterata non dubitabat, si modo pœnitentiam expleret, propterea que nihil ei subsidio esse potuisse Martyrum auctoritatem ad absolutionem impetrandam. Qua ex re colligas omnino lapsos, & adulteros illis temporibus perpetuæ pœnitentiæ judicium non evitasse, effugiumque illud ad Martyres non aliam ob causam esse quæsitum aut comparatum, quam quod non aliam sibi ad Ecclesiam viam aut aditum subodorarentur, nisi illorum meritis aut commendatione. Quod si vel pœnitentia multorum annorum obita peccatorum suorum expiationem se consequuturos sperare potuissent, eam magno & forti animo susceptam tolerassent, neque Martyribus, aut Ecclesiæ diutius molesti & importuni fuissent. Posteaquam enim a Zepherino sancitum fuit, adulteros diuturniore pœnitentia, ut a Cornelio lapsos in societatem & communionem fidelium adscribendos, non reperimus a Martyribus ulla unquam remissa delicta, neque unquam quemquam de eo conquestum esse videri, quod cui auctoritate Ecclesiæ pax tributa esse diceretur, is de sua restitutione multo certior, tutiorque censeretur, quam qui eam alia via modoque non usitato sibi comparasset: quamvis longa pœnitentia ad eam esset perveniendum, neque legimus lapsos aut adulteros post Concilia ea de re a Zepherino, & a Cornelio habita Martyrum opem implorasse. Crediderim præter omnium opinionem & spem pedetentim atque sensim in Ecclesiam hunc irrepsisse morem, atque consuetudinem, ut hic rerum status intueret, hoc est, ut Ecclesia tanquam indulgentissima parens filiorum suorum imbecillitati & fragilitati obsecundaret. Primis sane seculis quando recens adhuc Salvatoris calebat cruor fidei, Charitatisque virtus, ardorque tam altas in animis mentibusque hominum radices agebat, ut nihil non arduum, ac operosum quod intentaretur, ipsi aggrederentur; atque eo factum est, ut palam in oculis, auri-

auribusque hominum peccata sua quodam modo divulgando defigerent: magnoque se beneficio affectos, cumulatosque jactabant, si sibi viginti, imo triginta annorum, atque adeo ad extremum vitæ diem pœnitentia aliqua imponeretur, neque unquam peccatores de ejus tempore & diuturnitate conquestos intermorientibus, aut consenescentibus his virtutibus, in Christianorum pectoribus obedientia paulatim elanguit, Ecclesiaque agnitis perspectisque suorum fracti atque parvi animi signis, cum filiorum suorum virtuti diffideret, ad Dei Optimi Maximi misericordiam confugiendo, gravioribus eos urgere suppliciis desiit. Quid, quod decreta Conciliorum, seu canonum qui percurrerit, omissa illius pœnitentiæ antiquæ ratione seu forma, illud ex eorum lectione hauriet, quinto, sexto, & sequentibus seculis, eos qui ob peccatorum suorum atrocitatem dolerent vehementius, pietatisque & satisfactionis studio adducti, ea obliterare vellent, emisso voto in manibus Episcopi, quo exolvi non possent, neque vellent, confirmasse se nunquam ad vomitum redituros, peccatorumque immanitatem perpetuo luctu, habitu, & squalore deploraturos. Unde liquet primis illis temporibus, cum Christianorum summa illa pietas vigeret, lapsos ad Martyres non confugisse, ut sibi indita pœnitentia minueretur, quam nemo unquam quamvis diuturnam subire recusavit. Deinde penes Episcopos erat pœnitentias contrahere aut producere, quapropter ab Episcopis potius hanc gratiam petiissent. lapsi & adulteri, quam a Martyribus, quorum auctoritas minoris esset momenti in Ecclesia, quam Episcoporum.

OBSERVATIO XX.

Hæresim quamobrem induxerit Novatianus.

NOvatianus ante ab Ecclesiæ corpore quam se divelleret, eamque sententiam præfracte & obfirmate tueretur, quamque hæreticam censeret lapsis parcere, dixerat, affirmarat, & scripto testatus fuerat, urgente & premente necessitate lapsos absolvendos, eisque omnino ignosci oportere. Historiarum namque monumenta produnt, mortuo Fabio, sede inani ac vacua, Clerum Romanum coitione quadam atque cœtu facto, cogitasse quomodo lapsis obnixe

A & vehementer contendentibus, ut pœnitentiæ sibi locus daretur, satisfieret. Quo tempore ibi Novatianus cum Presbyter & unus e Clero esset rogatus sententiam, dixit sibi videri non a pœnitentia lapsos excludendos, neque si ad certum mortis periculum vocarentur, Ecclesiæ pacem illis eripiendam: *Additum est etiam, Novatiano tunc scribente, & quod scripserat sua voce recitante, ut lapsis infirmis & in exi-*
B *tu constitutis pax daretur*, ait Divus Cyprianus: quo constituto, vere & asseveranter objici Novatiano illud potuit, illum esse aut fuisse hæreticum, cum quam opinionem sua sententia confixisset, eam propugnaret, eamque ipsam defenderet, quam Ecclesia condemnarat. Hinc intelligi etiam potest non eum studio religionis defendendæ eo progressum esse: neque quod se contaminatum iri lapsorum societate subtimesceret: aut quod Ecclesiæ corpus ulla pe-
C stifera, ac venenata lapsorum contagione infici posse, ut ipse vociferabatur, crederet: cum multo ante quam eum honoris & commodi privati effrænata cupiditas obcæcasset, opinionem illam, ut Christianæ fidei atque doctrinæ consentaneam comprobasset; verum cum se de spe quam animo devorarat depulsum, atque adeo de summo illo & augustissimo Pontificatus gradu deturbatum, Corneliumque ad illum honorem concordibus aliorum suffragiis, se uno repudiato
D vidisset evectum, ita iracundiæ, invidiæque ardentissimis facibus exarsit, ut se præcipitem in illam hæresim daret, eo animo, ut quem sibi ereptum, Cornelio autem delatum ferre non posset honorem, sibi restitueret, Corneliumque ut hæreticum declarandum decerneret. Quæ vero res ei mentem hanc injecerit, ut hujus potius quam alterius hæreseos architectum, & quasi machinatorem se haberi pateretur, eam esse comperio, quod Cornelius ad Pontificatum cooptatus lapsorum causam agitandam exa-
E minandamque suscepit, quod unum non mediocriter Ecclesiæ statum perturbabat: quo nomine, Concilium convocandum putavit, in quo illud decretum ac præfinitum, ut cum ad mortis usque diem pœnitentiam produxissent, communionis participes efficerentur. Novatianus quamquam antequam Cornelius ad Petri sedem occupandam adlectus esset, idem prope quod Cornelius assensu suo probasset, oblatam sibi occasionem per commodam & opportunam

tunam conflandæ invidiæ Cornelio, suique exsaturandi & explendi odii, furorisque inflammandi non contemsit: cujus rei perficiendæ causa in omnem se partem torquet atque versat: toto quippe terrarum orbe longe lateque disseminavit, imo omnes Africæ oras, Hispanias, Siciliam scriptis suis obiit, a Cornelio funditus eversam Ecclesiam maximam, ejus inaudita & non ferenda licentiâ ad Idololatriam fenestram esse patefactam: nihil purum putumque in Ecclesia videri: eam esse societate, congressu & consuetudine lapsorum infectam & inquinatam: propterea Ecclesiis Hispaniarum & Africæ nullum posthac cum Cornelio esse debere commercium; vitandam omnino consociationem, quin si sapiant, impositum sibi Ecclesiæ Romanæ jugum, quod Roma anili superstitione præstigiisque infatuetur, excutient. Atque hic est scopulus ad quem suam illam, quam ab Ecclesia Romana fidem alias hauserat, allisit impegitque Novatianus; qui cum Cornelio objecisset ejus consilio & auctoritate lapsis pœnitentiæ viam apertam, coactus est eisdem lapsis veniam in exitu denegare, & hanc opinionem & hæresim tanquam præcipuum suæ sectæ fundamentum ponere, atque adeo omnes cogitationes studiaque conferre, ut non paucos Episcopos qui sibi suffragarentur, commoveret & attraheret, qui sua dogmata passim divulgarent. Hæc una igitur est ratio cur potius hanc occasionem Novatianus arripuerit, quam quamvis aliam; quod scilicet Ecclesia tum primum sub Cornelio lapsis, & ad pœnitentiam agendam, & ad veniam impetrandam, signum sustulit. Nisi enim res inaudita aut nova fuisset, Novatianus nunquam defectionis suæ aut dissensionis illius ansam illam apprehendisset, neque suæ doctrinæ æmulatores nactus contra Cornelium, Africæ Ecclesias concitasset, brevi quodam ad ea quæ afferebat responso reddito, Cornelium nihil, quod saperet novitatem, neque quod multo ante non usurpatum fuisset, esse molitum. At quia res erat insolens & inusitata, ideo reperti sunt qui Novatiano adhærerent. Unde intelligi potest ante Novatianum, lapsis ne ipsa quidem ex hac vita tanquam e diversorio demigrandi necessitate, ad communionem licuisse per Ecclesiam obrepere.

A

OBSERVATIO XXI.

Qua in re potissimum versaretur.

Permagni interest ad veteres canones penitus introspiciendos, eorumque vim omnino pernoscendam videre & intelligere, qua potissimum in re error Novatianorum versaretur. Plurimi namque doctrinæ B gloria præstantes, quod errorum Novatianorum in eo versari tantum putarent, quod praxi quadam atque usu, communionem & absolutionem (quæcumque tandem res vel ipsius mortis impendentis occasio necessitasque offerretur) lapsis atque aliis graviore & atrociore scelere constrictis negare solerent, magnopere hallucinati sunt in explicatione plurimorum canonum, eorumque maxime in quibus hæc verba legas usurpata, *nec in fine accipiat communionem:* C quo in iis hanc vocem, *Communio*, pro Eucharistia, non pro absolutione sumserint: quod scilicet vererentur, meo judicio, si aliter interpretati fuissent, propius ab hæresi Novatianorum abfuturos, & tamen hujus vocabuli usus legitima, usitata & germana significatio apud veteres, aliud nihil est, quam vis & jus communicandi cum ceteris fidelibus. Enimvero cum severitas priorum illorum temporum ea fuerit, ut nunquam aut perraro Eucharistia D pœnitentibus, quos mors, pœnitentiæ tempore, oppressos intercepisset, præberetur: eo nos ille mos adducit, ut credibile videatur verbum illud *Communionis* de absolutione, non de Eucharistia intelligendum, quam excommunicati non ita facile ausi fuissent sperare, cum pœnitentibus non ita sæpe id beneficii loco tribueretur, quos ad id obtinendum constat gratiosiores fuisse, quam excommunicatos. Et quamquam id illis ultro daremus, in illis E canonibus de Eucharistia, non de absolutione verba fieri, nihil prohibet, quo minus illos canones severitatis accusent, eosque increpent ut suffragantes & patrocinantes Novatianis: adeo indubitatum id tuentur Novatianorum id esse non modo absolutionem, sed & Eucharistiam ingruente mortis discrimine non condonare. Dici non potest quas in angustias redactos se esse conquerantur, cum evolvendus est canon ille Sancti Innocentii, quo diserte conten-

dit

dit primis illis temporibus absolutionem non fuisse datam: cum explicandi sunt alii canones, ut ultimus Concilii Arelatensis primi, nonnullique aliorum Conciliorum, in quibus id fuisse stabilitum & confirmatum apparet. Neque enim possunt, audentve statuere unquam Ecclesiam absolutionem in ipso mortis puncto articulove recusasse quod metuerent, ne si id faterentur ab Ecclesia factitatum, eam ad hæresim Novatianorum aliquando hæsisse: nihil non moliuntur, & in omnem se partem versant, ut canones illos effugiant, & obscurent; cum tamen ea verborum vi significanter declarant, fuisse negatam, ut explicationis nullius indigeant. Quo autem minore negotio ex illis difficultatibus emergere possint, advertant oportet, Novatianorum errorem non in eo positum, quod dicerent neque lapsum, neque excommunicatum in morte a peccatis liberandum: sed hæreticos ideo habitos, quod opinarentur Deum ipsum Ecclesiæ neque remittendorum, neque retinendorum peccatorum capitalium potestatem copiamque fecisse: atque hæc in eo fuit, viguitque eorum hæresis, qui quamquam illud consequeretur ex illorum falsa opinione, ut absolutionem non largirentur, tamen hoc ipsorum factum non hæresis nomine appellationeque afficiendum erat: neque ad hæresim accedebat ob aliam causam, quam quod a fonte illo, & quasi capite hæresim olente dimanarat, eo maxime quod Novatiani crederent, id Ecclesiæ a Deo non fuisse præstitum & concessum: quæ causa sola fuit cur praxis illa seu disciplinæ Novatianorum ratio, hæresis nomen notionemque non effugeret. Hæc enim eadem doctrina seu disciplina hæretica omnino non erat, siquidem ejus origo fuit ab alio quodam principio atque fonte, poteritque ea usurpari sine ulla hæresis suspicione metuque, & re ipsa supra id ab Ecclesia non neglectum, imo observatum & retentum. Et quamquam Ecclesia jam inde ab incunabulis, ac primordiis suæ, ut ita dicam, infantiæ ad se transmissam per manus Apostolorum acceperit potestatem ligandi atque solvendi; tamen quoddam fuisse tempus certum est, quo erga quosdam peccatores eam non exercuit, eo præsertim nomine, ut terror quidam injiceretur Christianis, iique alacrius ac ardentius ad Martyrium concurrerent, metuque diuturnæ excommunicationis subeundæ, intra

A officii Christiani fideique cancellos atque terminos retinerentur, neve acerbissimorum suppliciorum atrocitate fidem ejurarent, ad extremum ne in vitiorum voraginem horrore perpetuæ pœnitentiæ perfusi præcipites agerentur. Novatiani igitur Christum Dominum in Ecclesiam suam hanc auctoritatem potestatemque transfudisse inficiabantur: ideoque eam nunquam usurpabant. Hinc est quod ea disciplinæ ratio hæresis

B nomine male audiebat, quod falso scilicet quodam principio inniteretur. Ecclesia contra ad se hanc vim ac potestatem a Deo translatam ac communicatam affirmabat, & post Novatianos sive odio quodam illorum hæreseos & opinionis tam pravæ concepto, sive quod successu temporis, pace ac tranquillitate potiretur, eamque ob causam non nihil de illa pristina severitudine dimitteret, quam ante persequutionum luctuosa tempora retinebat, liberius multo

C ac solutius in eam se partem flecti sinebat, ut etiam omnes lapsos, qui suo fato occidebant, absolutione data a se, in cœlum filios suos præmitteret: tamen non ita universe seu generatim, atque adeo necessario id gerebatur, ut non post Novatianos canones quidam expresse exarati legantur, (imo post Concilium Nicænum,) quibus prohiberi videmus ne quibusdam excommunicatis, certas gravesque ob causas certorum delictorum absolutionis gratia con-

D tribuatur, quod alio capite verissimum esse demonstrabitur: unde agnoscere possumus errorem Novatianorum non ad eum plane modum intelligendum & considerandum, quod lapsos re ipsa a communione pelleret, verum quod diceret absolutionis communicandæ jus & potestatem Ecclesiæ non esse permissam, sed eam sibi soli Deum reservasse, istamque disciplinæ & usus rationem per se spectatam, non hæresim æstimandam, cum Ecclesia ad praxim eam revo-

E carit.

OBSERVATIO XXII.

Primus Pœnitentiæ gradus.

PEccato sic immutatur Christiani hominis status atque conditio, ut in maximam quasi capitis minutionem collapsus, illo ipso quo peccat temporis articulo, donis omnibus & beneficiis, non iis modo quæ in baptismate accepit, sed & quibus in

Digitized by Google

in Confirmatione & Eucharistia ornatus est, excidat. Et a dæmonis quidem potestate per Baptismum assertus est in libertatem, *Tum enim*, ait Tertullianus, *hominem sentit plane liberatum*, peccato eam libertatem amittit & in servitutem recidit. Unde & nonnullis Patrum voces has *tradidi eum Satanæ*, de excommunicatione placuit interpretari. Justificationis quoque in eo gratia extinguitur, cujus erat hoc ipso sacramento factus compos; spoliatur indumento Spiritus sancti, quo erat in Confirmatione indutus; jus denique id communionis, quo per augustum Sacramentum adeptus erat, ut & corporis fidelium & corporis Christi communione frueretur, ejusque membrum fieret, amittit; evanescunt illico dona hæc & peccato abolentur.

His nudatus & spoliatus omnibus miser atque inops inter porcos destituitur, Diaboli mancipium sine re, paterna domo, patris gratia extorris, ut ille de Evangelio luxuriosus. Neque hæc tantum quæ longe gravissima sunt, damna patitur, sed reus peccato fit mortis filius, qui iram Dei incurrit. Hæc qui secum ipse reputabit, minus profecto mirabitur primis illis Ecclesiæ temporibus cum adstrictiori disciplina, & severiori lege viveretur, tantum illam moræ, tantumque difficultatis interposuisse antequam pœnitentes reciperet in gratiam, tot gradus esse pœnitendi, tot in singulis ærumnas exantlari voluisse. Ac Catechumenis quidem baptismatis aditum tot difficultatibus interclusit, quamquam horum nec tanta culpa quam baptismo initiatorum, nec tanta vindicandi asperitate digna videbantur, ut annis compluribus hoc eos in tyrocinio contineret primis fidei mysteriis imbuendos, & Christianæ pietatis moribus informandos; sic ut iis nihil interea quidquam de Sacramentorum arcanis aperiret. Quo justior fuit ejus in pœnitentes asperitas, qui in cognitam & perspectam Jesu-Christi fidem, legemque jurati ultro eam polluissent, tot divina munera atque dona cum varia & inani re, hoc est cum fluxa voluptate commutassent, & diabolum Domino præposuissent, *comparationem enim*, ait Tertullianus de Catechumenis, *videtur egisse qui utrumque cognoverit, & judicato pronunciasse eum meliorem, cujus se esse maluerit*.

In his damnis & cladibus quibus oppressi tenentur qui peccarunt, tria in primis aspectavit Ecclesia, Christum ejusque legem quam non timuerant, satisfaciendi debitum, & culpæ quam commiserant exolvendæ; Eucharistiam denique cujus accipiendæ jus amiserant. His morbis ac vulneribus medelas invenit totidem gradus pœnitentiæ, quibus indocti legem Christi edicerent, Deo satisfacerent, Eucharistia denique digni redderentur: in auditione enim leges Christianæ religionis edocebantur, in
B tertio gradu graves illas pœnas subibant, quibus Deo satisfactum putabant: in quarto denique gradu sanctificabantur & quasi consecrabantur, ut ornatiores & digniores essent ad Eucharistiam suscipiendam, & ejus accipiendæ jus amissum recuperarent. Quæ attente diligenterque consideranda sunt, ut gradus hi pœnitentiæ quem ad finem instituti sint, intelligatur. Nec enim in id tantum ut a peccatis solverentur, sed ut ad Eucharistiam, quæ præcipuus & pœnitentiæ
C & Catechumenorum scopus, tum Christiani hominis finis atque consummatio, ac religionis caput est, digne percipiendam præpararentur. Nam cum Ecclesia hoc haberet donum amplissimum & maximum, tum nihil gravius in quemquam statuere potuit, quam si summo illo beneficio eum privaret. Hoc præmium amplissimum dedit, hanc pœnam gravissimam imposuit.

Et quatuor quidem fuisse pœnitentiæ gradus, compluribus, quarto, quinto, sed
D & tertio sæculo, si modo Gregorii Thaumaturgi ii sunt qui ejus nomine feruntur, conditis canonibus perspicuum est. Gradibus iis Latina de Græcis nomina, *fletus*, *auditio*, *substratio*, *consistentia*. Græca sunt, *πρόσκλαυσις*, *ἀκρόασις*, *ὑπόπτωσις*, *σύστασις*. Quibus deinde nominibus eos Latini appellarint enucleatius deinceps explicabitur. Interpretum illa sunt quibus in præsens uti libet, ut notioribus quam quæ Latini moris & usus sunt. Sed antequam primum il-
E lum gradum insistimus explicare, quo tempore instituti sunt ii, age inquiramus. At pœnitentiæ quidem multa in scripturis, plurima in Patribus vestigia. Graduum pœnitentiæ non ita multa documenta sunt. Verum Ecclesia ut ligandi habet & solvendi potestatem, dubitat nemo quin rationem, quo quis pacto solvi posset, inire pro suo jure potuerit, viamque aperire quam majoribus interdum minoribus alias difficultatibus intersepiret, aliquando & planam expeditamque daret; neque iis tamen

aut

ant mutatis, aut etiam sublatis quidquam fieret quo minus integra pœnitentia esset, quippe adjuncta ipsi hæc sunt, & circumstantiæ ipsa pœnitentia non sunt.

Tertullianus aperte & explicate primus de pœnitentia scripsit, quatuor autem graduum non meminit, quamquam pœnas quibus in iis exercebantur pœnitentes plerasque commemorat, ut jam ejus seculo in usu fuisse videantur. Eos porro illum nominatim non appellasse, qui sibi satis esse duceret, quid in iis obeundis facto esset opus, quibus rebus constarent, explicare. Hæc enim a primo gradu aliena videntur, quæ ad hunc modum scribit, *Presbyteris advolvi, caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis injungere*. Sistebant enim se qui primum gradum obibant ad Ecclesiarum vestibulum, ibi prætereunti fidelium gregi advolvebantur. Hæc porro ipsa quæ in libro de patientia scripta sunt, quatuor graduum significationem habent non obscuram: *Hæc*, inquit, *expectat, hæc exorat, pœnitentiam quandoque inituris salutem*. Primum designare videtur, *expectat*: lacrymæ quippe & advolutiones ejusmodi non alio fine, quam ut ad pœnitentiam acciperentur. Nec enim eorum fuere, qui accepti forent, idcirco, *expectat*, inquit. Quid autem expectare poterat initio pœnitentiæ, nisi ut sibi pœnitentiæ locus detur, & lacrymis ad eam admittatur. In altero gradu pœnitentiam exoptabant pœnitentes, in se videlicet conferri pœnas illas piaculares quas in tertio gradu subibant pœnitentes: nam ut citius pœnitentiam finirent, & in integrum restituerentur, optabant ex secundo ad tertium gradum transire. Hoc uno verbo significat, *exoptat*. Tertium vocibus his consignari facile adducor ut credam, *exorat pœnitentiam*, in tertio enim exorabant pœnitentiam, quia ab ea veniam suorum delictorum impetrabant; hoc est, exorare pœnitentiam, illa demum *quandoque inituris salutem*, quin ad quartum gradum pertineant nullus dubito. Non enim tertio defuncti gradu, statim ad communionem Eucharistiæ admittebantur, quanquam jam pœnis soluti, & perpessionis asperitate, verum in hoc tantisper ante consistebant, quam Eucharistiæ participarent cui proximi erant, nihil interea durius sustinentes: *moxque inituri salutem*, hoc est Eucharistiam, quæ Christiani hominis vera salus est. Primum quoque gradum opinor satis signate ostendi, cum scribit libro de Pudicitia, *adsistit enim pro foribus ejus*. Item, *digamos foris sistimus*. Item, *& illi exinde prostrata*. Neque non multa horum graduum argumenta B. Cyprianus reliquit. Gregorius Neocæsariensis ille Thaumaturgus Origenis discipulus, anno circiter 233. florebat, in ea epistola quam ejus nomine inter suos canones Græci censent, quatuor illos gradus disertim explicat. Primo illo dempto trium tantum meminit Concilium Ancyranum, eorumdem Nicænum. In cæteris deinde Conciliis, & Græcis scriptoribus gradus hosce quatuor signate atque explicate legas. Basilio frequens eorum mentio, canonicis præsertim ipsius in epistolis inculcata; minus frequens apud latina Concilia, latinosque Patres, aut non iisdem certe verbis deprompta. Primum gradum ita B. definit Gregorius: *fletus seu luctus est extra portam oratorii ubi peccatorem stantem oportet fideles ingredientes orare, ut pro se precentur*. Hoc & ejusmodi locis plerisque planum & evidens est ad Ecclesiæ aditum stetisse se in hoc gradu pœnitentes, ibique fidelium adventum opperiri solitos, quibus accederent transeuntibus, & in genua demissi peterent se ut precibus juvarent. Verum non usque adeo in promptu est, fletusne illiusmodi & gemitus in Ecclesiæ limine primus omni tempore fuerit pœnitentiæ gradus, hoc est, semperne pœnitentiæ gradus quatuor fecerit Ecclesia, semper imposuerit pœnitentibus, ad Ecclesiarum ostium uti adsisterent, gemerent, ineuntium Ecclesiam fidelium opem precariam obtestarentur. Dubitarem enim quatuor antiquitus fuisse gradus ab Ecclesia positos. Et quantum conjicere possum, fletus olim, hoc est, primo & altero seculo ex arbitrio celebrabatur, non Ecclesiæ præcepto. Tametsi dubitari non potest perpetuum fuisse morem flendi, genua ponendi, ad Ecclesiarum fores procumbendi, quibus mœrorem animi sui de noxia suscepta testarentur, prætereuntium misericordiam & preces elicerent. Verum id eos sua voluntate, non Ecclesiæ præcepto, neque quo primum gradum pœnitenti obirent, fecisse, mea esset opinio, uti sibi pœnitentiam daret Ecclesia, non data utique, ut quarto reipublicæ Christianæ sæculo mos tenuit. Tum enim pœnitentiam adepti, non qui eam consequerentur, non sua, sed Ecclesiæ

Digitized by Google

siæ voluntate, non flectendis fidelibus, sed officio fungendo, limen Ecclesiæ fletibus rigabant. Hoc esse discrimen fletus existimo ejus, qui duobus primoribus sæculis, & illius qui quarto, quintoque solemnis fuit pœnitentibus: illo primum pœnitentiæ gradum ambiebant, hoc obibant; ille anteibat pœnitentiam, hic sequebatur. Quod multis suaderi posse rationibus videtur: nam & Tertullianum Cyprianumque legentibus nihil perspectius occurret, quam frequens illa in Ecclesiarum foribus provolutio impetrandæ lacrymis ac uberi fletu pœnitentiæ: tum quicquid primo in gradu pœnitentiæ fieri quarto sæculo jus fuit, hoc in illis auctoribus reperitur. Sed ne id Ecclesiæ præcepto fecisse dicas eos de quibus loquuntur, verbaque eos facere de iis, qui jam pœnitentiam acceperant, iidem auctores declarant se agere de iis, qui abstenti, nec pœnitentiæ compotes essent, quique hanc sibi viam ad pœnitentiam munirent, atque eam nondum ingressi essent. Quare tres modo primis sæculis fuisse pœnitentiæ gradus, auditionem & consistentiam, sive communionem solis precibus existimarem, atque primi gradus pœnas non præceptas, sed susceptas. Quod manifestum fiet, si consideremus in illa Christianæ disciplinæ, quæ sanctissima fuit, novitate, ad fidelium communionem lapsos & alios peccatores tam tarde lenteque Ecclesiam recepisse, ut eos in Ecclesiarum foribus lacrymantes, opemque implorantes, jacere complures annos sineret, nec eos respiceret priusquam certissimum doloris sui testimonium dedissent, omniumque ore ac consensu pœnitentiæ permitterentur, & digni viderentur quibus donum pœnitendi & satisfaciendi impertiretur. Hoc Cyprianus in octava epistola libri primi, *sine petitu & conscientia plebis*: in octava decima, *citra stantis plebis auctoritatem* factum negat, vultque fideles pro iis orare postquam utique jacuissent in vestibulo, & ante ora oculosque fidelium in squalore & lacrymis diu versati essent. Ea re intelligas Cypriani sæculo communione prohibitos sponte Ecclesiæque injussu fecisse quodcumque posteriori ætate primo in gradu factitatum sit, eosque plorasse ut pœnitentiam impetrarent; quarto vero sæculo eosdem plorasse ut acceptam explerent.

Neque enim quisquam eo redactos crediderit pœnitentes, ut cum suapte sponte A semel ad vestibulum plorassent, plorare iterum pœnitentia donati cogerentur. Cum enim certum sit duobus primis sæculis nocentes sponte in Ecclesiarum vestibulo plorasse ut pœnitentia donarentur, verisimile non est eosdem alium fletus gradum, accepta pœnitentia explevisse, atque iterum sub primo illo Ecclesiæ tecto plorasse. Itaque fuerint in Ecclesia duobus primis sæculis quatuor pœnitentiæ gradus, si spon- B taneus ille hoc numero censeatur. Tres porro legitimi & præscripti, Auditio, Substratio, Consistentia, primum namque inibant gradum, sed non Ecclesiæ decreto: neque ut pœnitentiam quam non acceperant, inciperent, dabant se in aspectum fidelium, lacrymas mœroris testes profundebant, testes ipsi fideles omnes provocabant, qui pro se apud Episcopi tribunal dicerent: sed ut piæ multitudinis preces & consensum extorquerent, sine quo C olim vix ulli abstento datam ab Episcopo pœnitentiam reperies. Cum igitur omnes peccatores incerti essent, an omnino, aut quando eam impetrarent hanc provolvendi sui causam habebant: hinc ille in ingressu sacrorum nondum condonata pœnitentia effusus fletus. Ac seriem profecto temporum, rerumque vicem intuenti perspicuum fiet, cur primum esse deinceps pœnitentiæ gradum Ecclesia statuerit, eas quas in ipso natu pietatis ultro lacrymas D ejiciebant, ut pars esset pœnitentiæ quæ prius ad eam via fuerat. Quippe cum duobus primis sæculis parcior esset & adstrictior Ecclesia, neque pœnitentiam ita facile concederet, uti quarto & quinto postque sæculis dedit: nam nihil est in historiarum luce clarius Idololatras & abstentos ad Ecclesiarum aditum desedisse, ibi fletu & gemitu elicere misericordiam studuisse, sanciendæ tamen disciplinæ causa nonnunquam rejectos & ad Dei misericordiam re- E missos qui eos respiceret ac sanaret: atque hinc exortus est Novati pestilens error, hæc illi defectionis causa cum pœnitentiam lapsis Ecclesia permisit. Dicebat homo impius non posse illam capitalia crimina dimittere, nec eorum pœnam æstimare, neque satisfactionem certis pœnis aut temporibus definire, graves illas noxas sibi divinam misericordiam reservasse; idololatras pro foribus Ecclesiæ relinquendos esse, ut mos erat, neque quidquam immutandum. Qui & Montanum antea furor exagitarat,

cum

cum ab Ecclesia indicatum est adulteris A relinquere se quoque aditum a pœnitentiam. Quæ cum & Montani & Novati errores a stirpe erutum iret, non modo in viam pœnitentiæ lapsos induxit, sed & de pristina severitate nonnihil remisit, & in aliam partem inclinavit, nec in vestibulis ostiisque templorum annos complures destituit amplius; cum nulli essent rejiciendi, sed omnibus omnino pœnitentiam dari jussit, confessos illico pœnitere annos aliquot voluit. Hinc est quod ab Novati explosa hæresi abstentos parcius in foribus templorum videmus pœnitentiam, ut antea temporis prenantes; neque tamen, vel si statim confessis, aut si notum erat delictum petentibus pœnitentiam dederat, immunes a fletibus & lacrymis fecit. Nam & hæ pœnitentium imprimis partes sunt, & more institutoque fiebat, ut doloris sui publicum hoc testimonium proderent. Quare ne peccatores de pœnitentia securi, eo quod certo scirent, exploso & condemnato Novati errore, se pœnitentiam si eam rogarent, accepturos, fletus illos omitterent, quibus antea pœnitentiam deprecari solerent, & sine lacrymis obtinerent, quod antea multis cum lacrymis vix obtinuerant, aliquanto tempore fidelium introitum servare, ad stratos flere, facere secundum captam pœnitentiam id quo capere pœnitentiam solebant, primum denique hujus actum esse voluit Ecclesia quod procemium fuisset.

Ab his ductum initiis primum gradum puto, quem si quis ab Ancyrani & Nicæni Concilii temporibus usque repetitum ibit, quæ Concilia post errorem Novatiani habita sunt, tametsi statutum ab Ecclesia luctum illum Concilia illa minime declarent, nihilque de primo gradu dicant, sic potius existimet de iis verba fecisse utrumque Concilium, qui sua sponte primum hunc gradum obiissent, & hæsissent in templorum foribus pœnitentiam obtestantes.

Mihi enimvero pro comperto est, si cui E forte pœnitentiam Ecclesia quarto etiam sæculo denegasset, isque repulsus pœnitentiam tamen profiteretur, liminibus Ecclesiarum longo initaret tempore, ploratu & planctu, mœrorisque assiduitate pœnitentiæ veniam tandem exoraret, eum ad primum gradum detrusum non esse, qui tantum angorem animi & culpæ odium tam palam testatus esset, sed eo omisso in secundum locum transmissum esse.

Fletus porro hujus & gemitus indicendi non aliam causam habuit fidelium mater, quam vim eam propitiandi numinis quam inesse lacrymis Deus ipse indicat, & placandi sui rationem demonstrat, edicente Deo, *Quoties ingemuerit peccator* parendum decernebat, neque vera ingemiscendum, ut qua ope monstrabat ea flecteretur quæ flettibus cogi vult divina misericordia.

B Sed o mirabilem sacrosanctæ antiquitatis pietatem & religionem! Quoties enim quisque in hoc rerum senio & prope occasu plurimis & gravissimis noxis vel unam lacrymulam arcano secum impendit? At unius delicti conscientiam sanctissima illa in antiquitate solidum triennium, etiam vero quadriennium inspectante Ecclesia propalamque lugebant: non elugebant quippe, sed hanc sibi viam ad luctum atque ad pœnitentiam muniebant. O veteris disciplinæ C sanctitatem mirabilem, quæ culpas sic amputabat, ut reliquum corpus integrum, & ab omni labe castum tueretur! Ceterum pœnitentes hocce in infimo gradu quid jejunii, quid ærumnarum pertulerint, se ut habuerint, quo vestitu fuerint, canonum est edictionibus explicatum. Templorum certe aditum servabant, ibi dum sacrum est, consistebant, sacra obeuntes fideles opperiebantur, re divina peracta abeuntibus pari demissione advolvebantur. Agapis adhibitos non video, cum in his preces fierent D a cœtu fidelium, neque cum fidelium delectu pœnitentes comprecarentur: una vero cum fidelibus esitare potuisse quarto sæculo, argumenta sunt canones, quibus aditu & sermone fidelium arceantur flentes, si in ipso fletus gradu quid deliquissent, atque communem cum iis cibum capere fideles vetantur.

OBSERVATIO XXIII.

Secundus gradus Pœnitentiæ.

PRimo isto gradu transmisso, cum pœnitentes longo satis intervallo suis complorantibus limina introitusque Ecclesiarum conspersissent, & geniculationibus pavimentum contrivissent, iis ad secundum gradum accessus transmissioque parabatur: quam Græci Auditionem vocant, Latini vero, quanquam non eo verbo utantur, duosque

Digitized by Google

inter se primos gradus permiscendo confundant, verbisque illis exprimant, *flent & orent inter Catechumenos, vel inter Audientes*, ut ait Papa Felix, tamen postea quod dixerint ad eandem significationem transferri deducique posse videbimus. Quod quo facilius assequamur, in memoriam revocandum est quod alibi dicimus, mirificam quandam & apertam fuisse inter pœnitentiam & Catechumenatum consensionem, atque adeo qui utrumque accurate perpenderit, non diffitebitur pœnitentiam, quasi ad quendam Catechumenatum repræsentandum constitutam, omnesque leges & ritus pœnitentium a Catechumenis haustos & derivatos fuisse: & quamvis Ecclesia durius atque acerbius in pœnitentes, atque in alios animadverteret, quod majori sanctitate, omissa Baptismi gratia, indigerent, quam Catechumeni, ut digni haberentur qui Eucharistiam perciperent; tamen via quædam, rationque ad illam quasi sanctitatem & purgationem perveniendi, e ritibus quæ in secundo gradu Catechumenorum usurparentur, accepta & derivata fuit, qua puriores & integriores in eum statum & gradum sanctitatis restituerentur, qui necessarius esset ut ad Eucharistiam accederent.

Ut igitur Ecclesia certos quosdam Indimagistros & quasi doctores instituerat, renuntiaratque, qui nihil aliud agerent inter Christianos, quam singulis diebus operam suam conferre, & profiteri, ut ipsos Catechumenos saluberrimis Christianæ religionis præceptis (omissa omni mysteriorum & sacramentorum mentione) imbuerent, atque eos ipsos, divini numinis horrore incusso, inferorumque & sempiternorum cruciatuum timore proposito, ab usitata & assueta vivendi ratione averterent, & paulatim mentem Christianæ religionis eis inspirarent: quid quod secundus gradus Catechumenatus in eo tantum verteretur, ut iis quæ disputarentur audiendis attentas aures præberent: eoque nomine tantum auditores essent & dicerentur; ita statuerat Ecclesia, ut easdem lectiones pœnitentes memoria custodirent, & iisdem doctoribus quibus Catechumeni subjiciebantur, erudiendi traderentur; eodemque modo pœnitentes in secundo gradu habebat & docebat, ac si nunquam e Catechumenatu in quo prius versabantur, emersissent; atque de integro omnia fidei præcepta & prima rudimenta eos edíscere & audire volebat. Et

B Si hujusce instituti rationem quæras, alia non est, quam quod opinaretur Ecclesia, eos qui sese flagitiis mortiferis obstrinxissent, divinæ supremæque justitiæ cognitione aliqua scientiaque non tinctos fuisse; quandoquidem tam brevi tempore eorum omnium memoria ex eorum animis effluxisset: ideoque illos rursus ad fidei rudimenta condiscenda remittebat, eosque inter collocabat, qui nullam vel levissimam divinæ justitiæ, ejusque legum cognitionem ullam hausissent. Et quantum conjicio, pœnitentes fidei legisque divinæ ignari magis & imperiti censebantur, quam Catechumeni, quod eos diutius in isto secundo gradu morari vellet Ecclesia: atque adeo eos doctorum disciplinæ, quam Catechumenos longiore spatio temporis submittendos curaret: sic ut inter Catechumenos *Audientes*, & inter pœnitentes secundi gradus vix ullum discrimen esset; quod iisdem lectionibus simul interessent, iisdem magistris,

C eodem in loco operam navarent, in eundemque finem omnis eorum labor & industria desudaret. Et quemadmodum Catechumeni secundi gradus *Auditores & Audientes* vocabantur: non quod fidelium concionibus habendis aures præbere consuescerent. Nam quivis Catechumenus, in quarto & quinto sæculo quacunque conditione esset, quivis etiam pœnitens, imo etiam Judæi ipsi, hæretici, pagani, *quique e di-*

D *verso*, ut ait canon, quodammodo starent, conciones audire poterant, qui tamen *Audientes* non nominabantur; sed in hoc ipso gradu constituti cum essent, proprie discipuli & legis Christi tyrones appellabantur; quod in eo gradu Christianismi rudimenta omnia & prima elementa audirent. Et ni fallor hæc vox, *Audiens*, pari significatione a Patribus usurpabatur, qua ab Ethnicis cum alicujus sectæ æmulatores & discipulos indicare cupiebant: eandemque vim

E in veterum Patrum scriptis habere videtur, quam Ethnicorum scripta tuentur: & ob id maxime pœnitentes dictos fuisse *Audientes*, & secundum gradum nomine *Auditionis* nuncupari; quod eo in gradu, cum quasi nulla Christianæ religionis cognitione notitiaque adspersi fuissent, novi discipuli & auditores Christianæ disciplinæ instituerentur.

Ex his quæ diximus facile poterimus Latinos cum Græcis conciliare, & id confirmare, quamobrem Patres Concilii Agathensis,

sis, Epaunensis & Arelatensis, itemque Papa Felix (utentes versione Rufini in undecimum canonem Concilii Nicæni,) ut secundum pœnitentiæ gradum indicent, his verbis utantur, *flent inter Catechumenos*, vel, *quinque annos exigant inter Catechumenos*, vel, *cum Catechumenis discedant*. Græci vero ut eumdem gradum exprimant, de Audientis tantum nomine loquantur. Nam verbum istud, *Catechumeni*, de quibus apud Latinos sermo est, ad Catechumenos Audientes referri oportet, qui cum ea omnia quæ oporteret pœnitentes secundi gradus subire, facerent: hoc est, cum lectionibus de quibus ante diximus, interessent, & cum eæ conciones & lectiones finitæ essent, ex Ecclesia egrederentur: idcirco Latini, ut hunc secundum gradum exprimant, nihil aliud dicunt, quam quod flent & versentur cum Audientibus Catechumenis, quia scilicet utrique iisdem præceptis & institutis essent formandi; atque ea est ratio, ut quæ Latini de pœnitentibus secundi gradus disputant, cum iis quæ apud Græcos reperiuntur, congruere & consentire existimem. Cum autem canones dicunt *septem annis orent inter Catechumenos*, ut canon nonus Concilii Ilerdensis, ubi Patres de isto pœnitentiæ secundo gradu, & ceteris verba facere videntur, non hoc ita accipiendum quasi pœnitentes secundi gradus, præterquam quod cum Audientibus Catechumenis stare & iisdem lectionibus imbui possent, potuissent quoque in Ecclesia preces fundere, & cum aliis Catechumenis quibus jus esset in Ecclesia genuflexo orare, etiam in genua procumbere: (neque enim Catechumeni Audientes poterant hoc jure perfrui,) verum hac loquendi formula *orent cum Catechumenis*, Patres tres primos pœnitentiæ gradus complectuntur & subintelligunt. Et quamvis ea ipsa verba vere & proprie non possint nisi ad tertium gradum pœnitentiæ & Catechumenatus revocari, tamen iis brevitatis causa utuntur ad tres primos gradus pœnitentiæ definiendos: quod scilicet facile unusquisque illis temporibus intelligeret pœnitentes qui inter Catechumenos orantes relegati essent, prius cum Audientibus Catechumenis stetisse. Quis enim illa ætate non sciret primi & secundi gradus pœnitentes cum Catechumenis orare non potuisse; quod ab Ecclesia utrique recederent antequam Catechumeni tertii gradus genua flecterent & orarent; sed tanta brevitate tres illos gradus exprimunt, ut illos denotent, non per ea quæ fierent in primo aut secundo gradu, verum iis rebus quæ dumtaxat in tertio gradu usurparentur. Quapropter tenebras quasdam nobis qui a primis sæculis longius absumus, offundunt. Itaque cum legimus in Conciliis *pœnitentes orent cum Catechumenis septem vel decem annis*, res illa ad pœnitentes tertii gradus, non autem ad primæ aut secundæ classis pertinet, & tamen ad significandum totum pœnitentiæ tempus, ejusque tres primos gradus adsumitur, quod nimis longum fuisset adscribere, quot annos in unoquoque gradu pœnitentibus standum esset.

Ex his omnibus illud hauriendum est, secundum pœnitentiæ gradum in eo tantum positum fuisse, ut pœnitentes auditores essent earum lectionum, quæ Catechumenis secundi gradus fierent. Nam in eo gradu nihil aliud quidquam reperimus eos aut egisse aut subiisse quod supplicii loco duceretur: neque enim publice sacco & cinere adspersos, aut aliis molestiis quibus pœnitentes tertii gradus conflictarentur vexatos, non denique manuum impositionibus subditos legimus: nolim tamen negare privatim eos & jejuniis, & aliis pœnitentiæ ærumnis sese potuisse conficere.

OBSERVATIO XXIV.

Tertius Pœnitentiæ gradus.

TErtius hic pœnitentium gradus *ὑπόπτωσις* Græcis, hoc est ut nonnullis placet, cælestium & divinarum rerum contemplatio dicitur. Nam quia in cælestibus meditandis sæpe occupati erant, id nomen eis attributum est. Sed arguuntur illi a Casaubono, qui contendit eam vocem apud auctores Ecclesiasticos hunc sensum non habere ut significet *Inferna contemplari*, sed *sese alicui humiliter submittere*, facit ab illius interpretatione tam aptus Clementis Alexandrini locus, ut lectorem convincat. Et certe qui accurate & diligenter expenderit pœnitentium in hoc tertio gradu statum, quidque ab illis ageretur, is numquam ad primam etymologiam accedat: cum juberentur potius animum criminum cogitatione demittere, quam ad contemplanda divina, fideique mysteria attollere. Tertullianus certe & ab illo concilium aliquod

quod in Hispania habitum hujusmodi pœnitentes volunt, *animum mœroribus dejicere*. Præterea sic separabantur a mysteriis sacramentorumque cum participatione, tum etiam adspectu, ut & nullo modo probabile sit eos ad illa contemplanda meditandaque admissos esse. Denique post intelligetur, multo certiorem aptioremque esse Casauboni quam doctissimorum illorum virorum etymologiam, non ob eam certe quam ipse attulit, sed propter alias rationes. Falsa est enim, sicut & pleraque alia quæ eodem loco de tertio illo pœnitentiæ gradu habet. Quibus aperte se doctiorem in lingua Græca quam in historia Ecclesiastica probavit. Quin & ipso eodem loco ubi Bellarminum ait *immaniter errasse*, peccavit, & quidem gravissime quinque in rebus, dum tertium pœnitentiæ gradum explicat, ut ex iis quæ paulo post dicemus, constabit.

Non est frequens vox hæc *humiliatio* Latinis, in tertio isto gradu explicando, sed tamen iis utuntur verbis quæ plane eundem sensum habent, cujusmodi sunt, *jacere*, *subjacere*, *colla submittere*, *manus impositio*, *purgatio prostrati*, *humiliati*, *sub manu sacerdotis positi*, *detenti*, *caput subdere*, *ad manus impositionem crebro recurrere*, *recedere*, *deducere*, *abducere*, & similes loquendi formæ, quas postea explicabimus, & voci Græcorum convenire ostendemus, cumque id voce dumtaxat una exprimere volebant, *pœnitentiæ* verbo aut *pœnitentium* utebantur: non quod alii tres gradus ad pœnitentiam non pertinerent, & pœnitentiæ vocabulo intelligi non possent; sed quod tertius hic gradus aliis diuturnior, graviorque esset, ut in quo se pœnitentes propter admissa crimina acerbius affligerent, macerarent, ac satisfacerent: ea inquam causa est cur pœnitentia potius quam alii gradus diceretur: sic Arelatense Concilium secundum Canone II. *triennio inter pœnitentes, habeantur a communione suspensi*.

Veniamus nunc ad hujusce gradus enucleatam explicationem; præcipuum istud in eo fuit, ut quibus diebus solemnia peragebantur sacra, aut jejunabatur, in Ecclesiam venirent, certoque ac determinato ipsis loco starent, quo tum demum discederent mediam in Ecclesiam venturi, (postquam Catechumeni orationum benedictione percepta abierant) propius tamen a janua & remoto loco a sanctuario, ibique A palam universo populo madentes lacrymis prosternebant se in faciem. Mox Episcopus una cum sacerdotibus passis ad illos manibus accedebat, orationesque in eos aliquot recitabat, quibus auditis mox e templo pœnitentes discedebant. Istud inquam est in quo potissimum tertius ille gradus situs erat. Nam quod votum spectat ab iis emitti solitum sexto, septimo, octavoque sæculo de veste, jejuniis, B continentia ab uxoribus, de neglecto capillorum velo, & si quid est ejusmodi proprium pœnitentium, nihil hoc loco dicam, cum id vel ipsa Canonum lectione apertum sit. Satis est ea quæ paulo ante posita sunt, sigillatim fusiusque confirmare.

De Ceremonia ista quam in solemnioribus sacris fieri diximus, satis eam, præter Canones quibus manifesta est, probat decimus nonus Canon Laodic. nam cum preces in Missa fieri solitas recenset, earum C meminit, quæ pro pœnitentibus essent: ex quo profecto efficitur, eas in partem aliquam Missæ venisse. In Constitutionibus vulgo Divo Clementi attributis, idipsum reperitur. Quod quidem confirmari ex eo etiam potest, quod non solum ea pœnitentes facerent criminibus suis expiandis, verum etiam ut aliis fidelibus exemplo essent, qui solemnioribus sacris debebant omnes interesse. Addidimus & jejunia, ut ostenderemus jejuniorum etiam diebus etsi nulD la sacra celebrarentur, impositas tamen pœnitentibus manus fuisse, ut Canone octogesimo Concilii quarti Carth. constat: *Omni tempore jejunii manus pœnitentibus a sacerdotibus imponantur*.

Quod locum attinet eis in Ecclesia cum precibus fundendis, tum explicationi Evangelii audiendæ attributum, dubium non est quin is intra Ecclesiæ septa fuerit proxime portam & a fidelium loco separatus. Patet istud cum Gregorii Taum. Canone: *ut* E *intra templi portam stent*, tum Græcorum & Latinorum canonum decretis: *Stent inter Catechumenos, stent in loco pœnitentium, orent cum Catechumenis*. Notum est enim eos omnes, qui fidelium numero non censebantur, cujusmodi erant Pœnitentes, Catechumeni, Energumeni, Judæi, Schismatici, Hæretici, procul a fidelibus & sanctuario ad januam rejectos fuisse. Constat etiam eos intra templum hæsisse, quod explicationem evangelii audire possent, ut ex canonibus patet, pluribusque Patrum homiliis

miliis ad pœnitentes, quæ cum in Ecclesiis haberentur, vero simillimum est, eos qui audire possent, in Ecclesiis pariter fuisse: at certissimum est potuisse a pœnitentibus audiri.

Locus autem in quo manus ipsis imponebantur, & se in pectus faciemque proni abjiciebant, ut orationum ab Episcopo factarum benedictionem acciperent, non videtur remotior fuisse ab eo quem communiter obtinebant ut orarent, concionesque audirent, quod nunquam fidelibus commiscerentur. His accedit Canonem esse in Carthagin. Concil. qui jubet pœnitentibus iis, qui universæ Ecclesiæ scandalo fuissent, manus imponi ante apsidem :. (existimo autem illo canone designari manuum impositionem quæ tertii hujus gradus propria fuit,) quam interpretes extra Ecclesiam collocant : ex quo conjicitur impositiones alias circa portam, extra Ecclesiæ adyta, & sanctuarium fieri solitas. Denique Græci interpretes asserunt illas manuum impositiones *pone ambonem* fieri : quod cum iis quæ a nobis dicta sunt optime congruit, qui volumus eas loco pœnitentibus attributo, qui pone ambonem ad portam erat, factas esse. Nisi quis velit eos paulo altius in conspectum fidelium venisse, mediaque in Ecclesia constitisse.

His rebus apertus fit Casauboni error, qui gradum istum, *interiorem quandam admissionem* vocat. Nam sive contendit tertii gradus pœnitentes ad majorem mysteriorum cognitionem admissos fuisse quam alios, constabit ex iis quæ post dicemus, falsum esse, neque ejus magis ea quam Judæi participabant, sive interiorem admissionem loco definit, quasi remotiores a janua quam alii essent, pariter fallitur, pœnitentes enim cujuscumque gradus essent; imo Judæi, Pagani, Hæretici, Schismatici, cæterique ab Ecclesia alieni, excommunicatique, Ecclesiam ingredi, & Catechumenorum loco perinde atque tertii gradus pœnitentes orare, Evangeliumque audire poterant. Ex quo manifestum est eum antiquarum hujusmodi ceremoniarum imperitum fuisse.

Difficilius est probare eam manuum de qua locuti sumus impositionem non nisi digressis Catechumenis fieri consuevisse. Canon enim Divi Gregorii aperte significat pœnitentes hos una cum Catechumenis Ecclesia exivisse, *cum Catechumenis egrediatur*. Quod & pariter faciunt Agathensis & Epaunensis 60. & 29. tam aperte tamen 19. Laodic. Canon digressos ante pœnitentes, Catechumenos affirmat, ut dubitationi locus esse non possit. Divus etiam Basilius can. 56. epist. ad Amphil. diserte asserit Catechumenos & *Audientes* simul egressos esse; ex quo necessarium est tertii gradus pœnitentes post Catechumenos egressos esse, egrediebantur enim post secundi gradus pœnitentes; verba Basilii hæc sunt : *Inter Auditores recipietur, quinque annis cum ipsis egredietur*, Idem videtur aperte in Constit. Divi Clementis, ubi Catechumenorum orationes priores sunt tertii gradus orationibus, quarum in fine expresse præcipitur, ut orationibus peractis a Diaconis templo dimittantur. Denique non est probabile præsentes adsuisse Catechumenos cum pœnitentibus manus imponerentur; cum ex Canonibus constet ea tantum ipsis communicata fuisse quæ ad ipsos pertinerent, cum incertum esset utrum ad Paganos reverterentur. Casaubonus qui Gregorii Canonem Græcum legerat, non item Laodicenum, confidenter asseverat eos una cum Catechumenis dimissos fuisse. Sed quod Canones spectat qui una cum Catechumenis dimittendos esse decernunt, non sunt ita intelligendi, quasi velint uno eodemque præcise tempore dimissos fuisse : sed tam parvum temporis spatium inter utrorumque egressum intercedebat, ut cum Canones velint eos ante fidelium sacrum discedere, simul dimittendos esse dicant cum se pene consequerentur. Pari etiam ratione cum dicitur *flent*, aut *orent*, aut *intrent cum Catechumenis*, non is est sensus, ut confuse permiscerentur, aut simul orent, cum suæ essent utriusque distinctæ orationes & locus separatus, sed iis utuntur loquendi formis canones ut significent, non debere esse fidelibus permistos, aut cum illis orare, quod Catechumenorum a fidelibus separatio, præcipua erat totius populi divisio & notissima : sic cum simul jubent Catechumenos pœnitentesque discedere, non expresse & significanter definiunt debere eos uno eodemque simul tempore, sed ante fidelium sacrum discedere. Permittuntur Judæi Canonibus limen Ecclesiæ cum Catechumenis ingredi : non est tamen hoc ita intelligendum quasi cum Catechumenis potius quam cum fidelibus ingrede-

grederentur, sed tantum quod limine Ecclesiæ non arcerentur, modo ne cum fidelibus permiscerentur, qui distincto loco in Ecclesia erant a Catechumenis. Sic cum decernitur posse apostatas & excommunicatos Ecclesiam ingredi, in eaque ad sacrum usque Catechumenorum manere; imo nonnulli volunt potuisse eos cum Catechumenis orare. (Nam si prohibetur ne certis quibusdam in casibus cum iis orent, certe verisimillimum est cum iis ut plurimum & ordinarie orasse) non ideo tamen efficitur communi cum Catechumenis loco oravisse, aut Catechumenorum sermones audivisse; sed nihil aliud intelligitur, nisi ipsis licitum fuisse ad sermones usque Catechumenorum, non autem ultra in Ecclesia permanere. Atque hæc quidem Zonaræ & Balsamoni satisfacient qui in Canones Nicænos volunt una cum Catechumenis digressos: quamquam & Zonaras in 19. Can. Laodic. aperte dicat Catechumenos statim peractis orationibus suis ante pœnitentes exivisse: qua in re sibi ipsi contrarius est, nostramque opinionem defendit.

Quæ duo præcipua in hoc tertio gradu fiebant, & in quibus maxime positus erat, hæc sunt, ut simul omnes sese in faciem prosternerent, & eo in statu manerent, dum in eos certas quasdam orationes Episcopus recitasset, eisque manus imposuisset. Dixi præcipua, addam & omnium probatu difficillima. Nam quod primum attinet, tam constans est auctorum omnium asseveratio gradum istum in eo tantum positum fuisse, *ut pone ambonem* starent, & cum Catechumenis egrederentur, ut id difficillimum sit in tanta doctissimorum hominum consensione evertere. Baronius recentioresque omnes scholastici, & ex hæreticis Casaubonus, & Notæ in codicem Ecclesiæ nihil aliud esse volunt istud ὑποπίπτειν quam *humiliter sese pœnitentiæ subjicere*, aut certe *stare pone ambonem & cum Catechumenis egredi*. Addit Casaubonus gradum istum humiliationem dici. *Ut vel sola appellatio pœnitentes sui officii admoneret*. Sed pauci animadvertunt alios etiam pœnitentes debuisse humiliari; neque ullam esse rationem peculiarem cur humiliores essent hujus tertii gradus pœnitentes, aut cur potius quam alii gradus, tertius *humiliatio* diceretur. Sic etiam qui volunt istum gradum in eo esse ut sese pœnitentes *humiliter pœnitentiæ submitterent*, nullam afferre rationem

A possunt cur in hunc tertium gradum ejusque pœnitentes id potissimum caderet: neque enim summittere se primum pœnitentiæ in hoc gradu incipiebant, sed ei se summiserant in ipso pœnitentiæ ingressu, imo & ante primum gradum qui tertium nonnunquam tribus aut quatuor annis, aliquando etiam pluribus præcedebat.

Non est tamen in coarguendis recentioribus summa & præcipua difficultas, sed an-
B tiquioribus quorum auctoritate innituntur, qualis est Divus Gregorius Thaum. qui postremo canone suo sic gradum istum definit, *ut intra portam templi stans cum Catechumenis egrediatur*: qua quidem definitione satis apertum esse videtur nihil aliud fuisse tertium istum gradum, quam cum Catechumenis stare & egredi, eam autem arguere qua mancam & minus tertium istum gradum explicantem difficile est. Ita pariter grave esse videtur refellere quæ in eam
C rem senserunt Zonaras & Balsamon, qui in Canones Conc. Nicæni & Ancyrani asserunt vocem illam ὑποπίπτειν nihil aliud significare quam *stare retro ambonem & suggestum, & cum Catechumenis egredi*. Quam multa contra tendenti & falsitate arguenti congerenda essent testimonia ut persuaderent. Dicam tamen candide explicationes istas mihi non satisfacere, quod secundi gradus pœnitentes, imo Judæi, Ethnici & Excommunicati Ecclesiam ingredi possent,
D flectere genua, conciones audire, precesque fundere retro ambonem, & cum Catechumenis (hoc est ante fidelium sacrum,) aut certe paulo ante eosdem egredi. Quare nihil speciale & proprium haberent tertii gradus pœnitentes, nihil quod ipsis cum secundo gradu Judæis aliisque paulo ante commemoratis non esset commune. Præterea Canon Laodic. & in eum Zonaras aperte asserunt, pœnitentes tertii gradus post Catechumenos egredi: ex quo
E apparet definitiones illas non usquequaque integras & absolutas esse, neque ita certas ut eis necessario standum sit. Denique qui poterunt ista in tertium gradum convenire quæ ab aliis canonibus attribuuntur? *Crebræ manus impositiones: ad manum sacerdotis crebro recurrere: sub manus sacerdotis detenti colla submittere: caput subdere:* si tantum in eo situs est, ut stent pone ambonem & cum Catechumenis egrediantur. Certum est pœnitentes illos pone ambonem stetisse, & paulo post Catechume-

nos

nos digressos esse, sed in eo solo gradus ille non est positus. Existimo igitur egressis Catechumenis abjecisse se pronos in faciem, ad eosque Episcopum una cum clero venisse, iisque manus imposuisse, & aliquot orationes in eos recitasse ejusmodi, quale est formularium, quod in Constitutionibus Clementis videtur. Ac primum quidem vox ipsa *ὑπόπτωσις* probat, qua Græci uti Canones Nicen. Ancyr. S. Greg. S. Basilii utuntur, quam mea quidem sententia melius a nobis interpretari omnes fatebuntur, qui velimus idem esse ac prosterni ad terram singulis solemnioribus sacris, quam a Græcis qui explicant *stare retro ambonem*, quid enim commune habet *ὑπόπτωσις* cum his verbis, *stare retro ambonem*. His accedit vocem *ὑπόπτωσιν* potuisse ut diximus convenire Catechumenis, quando quidem stabant retro ambonem, perinde ac pœnitentes, & simul egrediebantur. Denique versio Can. Nicæn. & ex consequenti verbi *ὑποπίπτειν* quæ habetur in Canonibus Felicis Papæ, omnem plane difficultatem aufert & evincit sensum esse *sese prosternere*, non autem *humiliter stare retro ambonem*, ut post videbitur.

Sed attendat lector non solum aptiorem esse Græcis interpretandis explicationem nostram, verum etiam confirmari a Latinis, ut a nono Canone Gerund. *Si caput publicæ pœnitentiæ non subdiderit*. Qui enim convenire eorum explicatio potest, si nihil est aliud, quam *Stare retro ambonem*, neque enim eadem vis est verborum, *Stare retro ambonem*, atque istorum, *Subdere caput pœnitentiæ*. Sed nostræ aptissime convenit, arcet enim Canon ille a Clericatu eos qui se publice prostraverint etiam si nullum crimen admiserint, quod ea pœna dignum sit, sed una pietate moti id fecerint pœnitentiamque admiserint, quod ea infamis esset, & cum publice fieret notati censerentur, inquit 53. Can. 4. Conc. Toletani, qui explicat Gerundensem, ut ostendimus in Notis. Notandumque est eos non arceri a Canone Clericatu, quod pœnitentiam admiserint, nisi & publicæ illæ ad terram abjectiones, quæ pudendæ erant, accessissent. At si tertius ille gradus in stando retro ambonem positus fuisset, & in egrediendo cum Catechumenis, profecto Canon iste pœnitentes Clericatu non privasset, quod & Catechumeni, & qui ad annum sine pœnitentia separati erant, etiam retro ambonem starent: neque tamen Clericatu privabantur, quod in eo nulla esset infamia, si quis retro ambonem stetisset, ex quo efficitur ad tertium istum gradum constituendum, aliquid aliud quærendum esse. Quis non animadverteret his Felicis Papæ verbis, *septem annis subjaceant*, cum de tertio gradu loquitur, his item aliis, *non confundantur Deo colla submittere*, satis indicari, Pœnitentes istos adB sterni solitos, ut manuum impositionem perciperent. Nihilne aliud volunt, quam stare retro ambonem, & cum Catechumenis egredi? Cui pœnitentiæ gradui, aut quibus demum actionibus commodius attribui possunt, quam hujusmodi ad terram abjectionibus, sicut & aliæ permultæ loquendi formæ, quæ cum apud Patres, tum apud Canones crebro occurrunt: *Jacere*, *prosterni*, *substerni*, *humi volvi*, *adhærere pavimento*, *sub jugo pœnitentiæ submitti*, C *caput pœnitentiæ inclinare*, & si quæ sunt aliæ? Nonne inquam aperte testantur prosterni solitos in Ecclesia, vocemque *ὑπόπτωσιν* non simpliciter dicere humiliari aut stare pone ambonem, sed *humi jacere & sese prosternere?*

Martinus Bracarensis natione, ut quidem fertur, quamquam repugnet nomen Græcum, vocem *ὑπόπτωσιν* quæ est in 16. Canon. Ancyr. vertit in humilitate subjacere, & in quam qui Zonara & Balsamone, D rituum & Cæremoniarum pœnitentiæ peritior erat & gnarior, non interpretatur stare retro ambonem, aut humilem esse, aut humiliter se pœnitentiæ submittere, aut superna contemplari, sed in humilitate humi se prosternere, quod nos convenire tertii gradus pœnitentibus diximus.

Alludit ad eum ritum Ambrosius cum in libris de pœnitentia ait: *quas pene Christo non auro inclinarent*, & alibi *satisfactionis jugo pervicacia colla non subiicit*. Item E alio loco: *In conspectu ejus curva cervicem, flecte genua, & eliso vultu terræ prosternere*, & qui paginas implere vellet quam multa ex aliis Patribus istis simillima congereret, quæ ostendunt manifeste pœnitentes istos in solemnioribus Missis prosterni solitos. Huc etiam referri possunt, cum quæ de Theodosio memorantur, tum quæ apud Tertullianum habentur lib. de pudicitia, quæ & amplius confirmabuntur ex iis quæ de manuum impositionibus quas percipiebant, disputabimus.

Cum ſimul omnes hujus tertii gradus pœnitentes ad terram ſe proſtraviſſent, extentis in eos manibus Epiſcopus aliquot orationes recitabat : eam actionem *Patres manuum impoſitionem* nominant, quæ continuabatur repetebaturque in ſingulis ſolemnioribus ſacris quandiu pœnitentes in tertio illo gradu hærebant. Non eſt locus qui expreſſe, & quod ajunt in terminis ſingula ea probet quæ diximus. Sed ſi loci illi omnes qui de manuum impoſitione agunt quæ in hoc tertio gradu fiebat, expenduntur : ſi vis ipſa impoſitionis manuum, quidque illa veteres intellexere attendatur, exiſtimo locupletiſſime probatum iri quæ diximus, neque ullum amplius qui contra diſputet reperiendum ; quod ut conſequamur ſinguli loci privatim expendendi ſunt.

Primus erit Canon ille 19. Laodic. ubi ex una verſione ſic habetur, *iiſque accepta manuum impoſitione diſcedentibus*. Hervetus autem ſic vertit, *& cum ii ſub manum acceſſerint & receſſerint :* qui quidem canon ſi ſupponitur loquens de tertii gradus pœnitentibus ut neceſſarium eſt, fatendum eſt etiam ſingulis ſolemnioribus ſacris, iis impoſitas manus eſſe. Pertexit enim Miſſæ ordinem, precumque ceremoniarum quæ in ea ordinarie peragebantur, præſcribitque ordinem earum rerum quæ communiter fierent ; non autem earum quæ extraordinarie accidere potuiſſent. Preces enim Catechumenorum & conſecrationis deſcribit quæ ordinarie fiebant, ex quo manifeſtum pœnitentium orationes, quæ in eodem ordine deſcribuntur, ordinariæ Miſſæ partem eſſe, perinde atque pars ſunt aliæ orationes, quæ in eodem canone referuntur. Loqui autem Canonem de impoſitione manuum tertii gradus certum vel ex eo videtur, quod tres aliæ manuum impoſitiones, quæ aliis pœnitentibus attribui poſſunt, cujuſmodi eſt impoſitio pœnitentiæ, tempore ſacri non fiebat, ſed in confeſſione & extra ſacrum, neque pars eſſe Miſſæ ullo modo cenſebatur, ſicuti erat ea quæ in hoc canone deſcribitur. Duæ porro aliæ impoſitiones, quibus pœnitentes Eccleſiæ conciliabantur, duas quoque abſolutiones majorem & minorem conferebant, etſi primis ſæculis definito tempore factæ non fuiſſent, & in feriam quintam ſanctioris hebdomadæ rejectæ, ut factum videtur quarto quintoque ſæculo, ſed pro occaſione, finitaque pœnitentia conceſſæ. Tamen

A neque ordinariæ erant neque ſacri partem faciebant, ut faciunt ea quæ Canone iſto deſcribuntur. Quare neceſſario de tertio gradu intelligendus eſt, & iis quæ in eo fierent impoſitionibus, quæ quia ordinariæ erant partemque ſacri cum orationibus Catechumenorum facerent, canon in ſanciendo deſcribendoque ordine ſacri ordinariarumque orationum ex quibus conſtabat, orationes tertii gradus comprehendit. Cum-
B que Zonaras ait neſcire ſe quo modo ea quæ ordinarie in Miſſis ordinariis fierent reſecta ſunt, ſatis aperte innuit ſentire ſe nobiſcum, & per reſecta illa intelligere orationes, & manuum impoſitiones horum pœnitentium proprias, quæ partem Miſſæ faciebant.

Probavimus in Notis noſtris in canones, impoſitionem illam manuum, cujus in 78. can. Concil. 4. Carth. mentio fit, omnino intelligendam eſſe de frequenti manuum impoſitione tertii gradus : unde lector ar-
C gumenta mutuabitur quæ ex eo canone ducta, rem præſentem confirmant. Ita etiam eundem locum conſulet, uti intelligat Canonem hunc alium ejuſdem Concil. *omni tempore jejunii manus pœnitentibus imponendæ*, ad eandem rem de qua nunc agimus pertinere, maximeque confirmare. Undecimus quinti Carthaginenſis, nonus Gerundenſis, plureſque alii evidentiſſime oſtendent hujus tertii gradus pœnitentes
D orationes ab Epiſcopo manuumque impoſitiones percepiſſe.

Nemo dubitet quin hæc verba Felicis Papæ, *ſeptem annis ſubjacere inter pœnitentes manibus ſacerdotum*, de tertio gradu intelligantur. Canon enim unde excerpta ſunt e verbo ad verbum canonem undecimum Nicæn. reddit, qui decernit abjectiones & proſtrationes tertii gradus ſeptem annorum debere eſſe ; uti & auditiones ſecundi trium annorum erant, quare
E quæ imponuntur ipſis a Felice illo ſeptennio pœnæ, tertii gradus pœnæ ſunt. Quo conceſſo, concedendum eſt pariter pœnas illas in eo poſitas fuiſſe ut crebro ſe ante Epiſcopum proſternerent, & ab eo manuum impoſitionem acciperent. Quem enim alium ſenſum habere poſſent hæc verba, *Subjaceant ſeptem annis manibus ſacerdotum ?* Nolunt eos Epiſcopis ſubjectos : id enim fuit omnium graduum, neque ullum ad eam rem Concilii decretum neceſſarium erat, præſertim cum ut aliquam eis pœnam

nam præscriberent, sic dictata sint. Quare non est ut commodiorem sensum ullum accipiant quam de impositionibus manuum, de quibus diximus. At non poterant subjacere, prosternique manibus Episcopi, nisi se se excipiendis ejus orationibus ad terram abjicerent, quod contendimus. Denique minimum id ex iis verbis elici potest, Pœnitentibus istis aliud facere necessarium fuisse quam *stare retro ambonem, & cum Catechumenis egredi*, aut denique *sese submittere pœnitentiæ*, quæ est aliorum interpretum explicatio. Potest & ex istis verbis vocis ὑποπίπτειν qua ut diximus canon undecimus Nicænus utitur, vis elici. Nam cum videamus tertium illum Felicis canonem meram esse versionem Latinam canonis illius undecimi, dubitandum profecto non est, quid ea vox Græca velit, cum versa sit a Felice & Latine reddita *subjacere manibus sacerdotum*. Tam gnarus erat consuetudinis Ecclesiæ temporis Nicæn. Concilii convenientis, ut quamquam vel Græce imperitus esset, vel exemplaria Latina deessent, errare tamen in eo Canone vertendo, Latineque reddendo non posset. Ex quo apparet Casaubonum, licet Græce doctum, vim tantum vocis non autem rem ipsam percepisse. Consequentis autem Canonis verba, *aliquandiu sub manus impositione detentis*, possuntne de ea intelligi absolutione, quæ uno momento peragebatur, aut de pœnitentiæ impositione quæ tantum semel, idque simplici impositione, aut denique de qualibet alia manuum impositione? Quem obsecro alium a nostro sensum qui ipsis adeo aptus est conveniensque, ut unus ac verus judicetur, pati possunt? Nam quia dum in tertio illo gradu tenerentur, crebro se pœnitentes prosternerent, ut eam manuum impositionem perciperent, addidit, *detenti sub manus impositione*, quasi ad id obligati & quodammodo coacti, quod quidem nulli præterquam nostræ impositioni manuum convenire potest: nulli inquam aut a recentioribus aut a Græcis allatæ de hoc tertio gradu definitioni. Neque enim est idem, *detineri sub manus impositione & retro ambonem stare*, *& cum Catechumenis egredi*.

Denique quæ in ejusdem Felicis ultimo canone habentur, *vel sub manu positum sacerdotis*, apta sunt omnino nostræ explicationi, & ab aliorum interpretum mente aliena, apertissime probant tertii illius gradus pœnitentes sæpe sub Episcopi manu positos fuisse, hoc est, Episcopos sæpe ipsis manus imposuisse. Neque *positum esse sub manu sacerdotis* istis verbis explicatur, *esse retro ambonem*, aut cum Catechumenis egredi. Sed vero sæpissime prosterni sub manu, eoque statu impositionem manuum & orationes ejus percipere.

Verba Can. 11. 3. Conc. Tolet. *faciat inter reliquos pœnitentes ad manus impositionem crebro recurrere*, aperte testificantur repeti sæpius iterarique ejusmodi orationes & manuum impositiones, idque primo pœnitentium gradui non convenisse, quod in eo positus esset, ut extra Ecclesiæ limen flerent. Sed neque secundo, quod Catechumenorum concionibus audiendis constaret, multo vero minus quarto in quo absoluti erant pœnitentes, communionisque fidelium in rebus omnibus, sola Eucharistia excepta, participes. Sed neque amplius etiam ullis corporis afflictationibus obnoxii erant. Quare de tertio gradu necessario intelligenda sunt nostramque omnino descriptionem probant, si contextus ipse verborum sensusque attendatur. Repeterem eadem, si hæc verba 6. Tolet. fusius explicarem: *Pœnitentiæ professio pro peccatorum venia ad manum sacerdotis deducit vel adduxit*: neque enim explicari commode ullo modo possunt, nisi confiteamur in singulis solemnioribus sacris manus pœnitentibus impositas fuisse.

Sunt etiam explicatu difficillima in aliorum sententia, in nostra vero facillima D. Ambrosii verba lib. 2. de pœnit. cap. 9. *publicæ supplicationis revocentur pudore*: iis enim intelligit Ambrosius aliquos esse qui a suscipienda pœnitentia publicarum orationum metu deterrebantur: quem enim sensum in aliorum definitione accipient? in nostra vero quam aperta sunt & manifesta? vult enim timeri impositiones manuum quas publicas supplicationes appellat, quod palam una cum orationibus recitandis fierent; ut diximus. Nonnulli igitur qui verebantur palam se prosternere, & eas manuum impositiones percipere, ab amplectenda pœnitentia refugiebant, atque hic est verborum Ambrosii sensus.

Antequam explicemus quidnam fuerit illa manuum impositio, quæ hujus gradus propria erat, quem haberet effectum, quidque in eo qui reciperet operaretur, denique cur etiam sæpe repeteretur, tamque diu-

Q 2

diuturno tempore: Notandum est manuum impositionem, cujus tam crebra mentio apud auctores reperitur, nihil aliud fuisse, quam porrectionem manuum & extensionem in aliquem, & in eum aliquot orationum recitationem, quibus Deum & gratiam aliquam pœnitenti conferret, obtestarentur. Eaque actio non ideo tantum impositio manuum dicitur, quod Episcopus aut quilibet aliis pœnitentibus manus imponeret, sed quod re ipsa & palam miracula sæpius patrarent, eique pro quo rogarent, ea impetrarent a Deo, quæ poscerent: sic confirmatio impositio manuum dicitur, quod in eum qui confirmabatur visibilis descenderet Spiritus Sanctus, aut certe effectis ipsis, advenisse se manifesto declararet. Pari modo exorcismus impositio manuum nominatur, quod dæmones palam possessis corporibus exirent (saltem id Tertullianus infidelibus pollicetur.) Subitæ item morborum expulsiones, impositiones manuum dicebantur, quod re ipsa contuentibusque aliis eos sanarent, quos tangerent, sic Tertullianus, *curationes repromittit*. Et si rem diligentius investigemus, inveniemus omnia plane prodigia quæ perpetrarent, omnes quas impetrarent gratias aut conferrent, impositione manuum perpetrari, impetrari, conferri, idque fecisse exemplo auctoritate & traditione Apostolorum qui non solum impositione manuum ea peragebant omnia, quæ ad Ecclesiæ ordinem pertinerent, cujusmodi erant sacri ordines, confirmatio, reliquaque sacramenta: sed si quid extraordinarium fiebat, gratiæ omnes privatæ, miracula omnia, manuum impositione peragebantur. Imponere igitur manus antiquitus nihil aliud erat quam in aliquem manus extendere, orationesque aliquas recitare, & gratiam ei aliquam impetrare ac conferre. Et quia in illis quasi Ecclesiæ cunabulis, multo se lubentius Deus familiariusque populo suo dabat, ut quem tenerum adhuc tenerius diligeret, multo etiam liberiores iis rebus erant Episcopi, nec defore miracula timebant, aut gratias eas quas pollicebantur, non consecuturas. Eaque ratio est cur tam crebræ reperiantur impositiones manuum, quod quæcumque fierent, sive ordinarie sive extraordinarie, impositione manuum fierent. Atque hæc est antiqua majorum nostrorum manuum impositio. Veniamus nunc ad effectus,

A Præcipuus is erat ut pœnitentem macula criminum ablueret, dæmonum impressiones averteret, malas denique peccandi habitudines expungeret, peccatumque penitus exterminaret. Itaque si rem dicere volumus, exorcismus quidam erat ac lustratio pœnitentium, quos quasi in potestate dæmonum esse arbitrabantur, quicquid sit, videbant eos animo pravis dæmonum impressionibus occupato esse: quare exorcismis utebantur, quibus eam infirmarent potestatem, quam in eos habere dæmon peccandi consuetudine videbatur. Porro has impositiones exorcismos quosdam, atque lustrationes in eum quem diximus finem institutas fuisse, consequentia testimonia confirmabunt.

Eum habere sensum videntur verba constitutionum lib. 2. cap. 61. *atque ut Ethnicum baptismo lotum post doctrinam admittis, sic hunc per manus impositionem utpote factum mundius pœnitendo, cunctis pro eo deprecantibus, in antiqua pascua restitue:* & paulo post: *Eritque ei loco lavacri impositio manuum, siquidem per impositionem manuum nostrarum dabatur Spiritus Sanctus credentibus*, quibus efficitur eo pœnitentibus impositas fuisse manus, ut criminibus expiarentur. Quæ quidem impositio eandem in illis vim habebat, quam aqua Baptismi in catechumenis, hoc est crimina omnia abluebat. Nonne hæc D. Leonis verba ad Episcopum Aquilejens. *ut pœnitentiæ satisfactione purgentur*. Itemque alia ad Narbon. *possunt jejuniis, & manus impositione purgari:* satis aperte probant eam vim impositionis manuum fuisse, cum ut contractas peccato sordes elueret, tum ut potestate quam sibi peccato pepererat, impœnitentem dæmonem privaret, liberumque pœnitentem assereret. Idem probant hæc verba, quæ ex fragmentis Concilii Ilerdensis, apud Garsiam habentur: *Si per Jejunia & Eleemosynas, vigiliasque, atque sacras orationes cum lacrymis purgare certaverint:* quo quidem loco, *sacras orationes*, pro impositionibus manuum dici existimo, quæ orationes Episcopi comitabantur, neque enim factæ a pœnitentibus orationes, jure, meo sensu, sacræ orationes nominentur.

Secundo Canone Concilii Vasen. clare patet, diuturnum illud tempus, quo in tertio gradu pœnitentes hærebant, eam ob rem fuisse institutum, ut admissa crimina

expiarentur: ex quo etiam consequitur ut dicamus impositiones illas manuum & orationes in eos recitari solitas, speciem quandam exorcismi fuisse. Jubet ut si fortasse pœnitentes morte occupentur ante communionem, (hoc est dum in tribus primis gradibus hærent, nam in quarto ad communionem admittebantur,) post mortem ad communionem recipiantur, quod diutius purgari vellent, antequam ad sacramenta accederent, *ac dum purgatiores restitui desiderant*, manuum scilicet *impositione*, & conjunctis una cum illa orationibus.

Quod alias a nobis dictum est magnam Baptismum inter & pœnitentiam similitudinem intercedere, eorumque ritus & cæremonias, clarius in hoc gradu quam in quoquam alio apparet; quemadmodum enim lustrabantur Catechumeni impositione manuum & orationibus, quæ in eos pronunciarentur, sic etiam in isto gradu impositione manuum & orationibus pœnitentes lustrabantur. Et qui attentius rationes perpendet, quamobrem utrique exorcismis purgarentur, qui ritus & cæremonias, qui denique conditiones & circumstantias purgationum, pœnitentium, exorcismorumque Catechumenorum examinabit, inveniet profecto quam simillimas, & alias ab aliis desumptas esse. Non exorcizabantur Catechumeni quasi a dæmone possessi crederentur, uti Energumeni, sed ut ex eorum animis peccati semina stirpitus evellerentur, cum ut ea consuetudo & quasi familiaritas quæ propter originale peccatum dæmoni cum illis erat dirimeretur; tum vero ut dominio, quod per idem originale peccatum, teste Divo Augustino, quæsiverat, penitus caderet; sic ille Epist. 105. ad Sixtum, *Cum exorcizantur & exsufflantur infantes, hoc enim procul dubio fallaciter fit, si Diabolus eis non dominetur, si autem dominatur & ideo non fallaciter exorcizantur, & exsufflantur; per quid dominatur, nisi per peccatum Princeps utique peccatorum?* Pari modo non iterabantur tam crebro in pœnitentes impositiones manuum, quod a dæmone possessi crederentur, sed quod peccato admisso, omnia, aut certe maxima pars eorum quæ baptismo consequuti erant, interierat, essentque perinde, ac si nunquam baptizati fuissent, servi peccati & imperio dæmonis obnoxii. Quare impositionibus manuum & orationibus invitabatur Spiritus sanctus, ut animas eorum pravis habitibus quos dæmon inseruerat, purgaret, sensimque potestatem quam peccato corroboraverat, gratiarum suarum infusione sanctificando infirmaret: idque est in quo exorcismi cum pœnitentium impositione manuum & orationibus conveniunt, quam in rem accommodata sunt omnino Patrum dicta; vidimus enim paulo ante dicentes impositionibus manuum pœnitentes purgari, videamus & quemadmodum dicant exorcismis Catechumenos expiari. Aug. de fid. & oper. *Jejuniis, abstinentiis, exorcismis purgantur*. Concil. Brac. 2. can. 1. & 9. *Jubent ante viginti dies Baptismi, ad purgationem exorcismi Catechumeni currant*. Item, *ex viginti diebus baptizandos infantes ad exorcismi purgationem efferre*. Syricius Papa, *qui ante quadraginta dies vel eo amplius nomen dederint, & exorcismis quotidianisque orationibus, atque jejuniis fuerint expiati*. Et Can. 14. Concil. 1. Arausf. *vel purgandi quorum jam ostenditur vita purgatior*, satis indicant non in id tantum institutos exorcismos, ut dæmones expellerentur; sed ut maculæ & sordes, quibus a dæmone infecti erant animi, tollerentur. Sanctus vero Cyprianus, aut certe Lucius in Concilio Carthagin. aperte asserit Catechumenos impositione manuum purgatos fuisse, *Primo purgati, & tum demum baptizati*. Exorcismi Catechumenorum Syricii tempore quadraginta dierum, Bracar. Concil. viginti erant, ex quo facile ducor, ut conjiciam primis temporibus diuturniores fuisse. Exorcismi etiam & impositiones manuum pœnitentium iterabantur sæpius, & tandiu durabant quandiu pœnitentium gradus, ut *purgatiores restituerentur*, inquit Concil. Valen. Constabit Patrum locis utrosque palam fidelibus omnibus hujusmodi exorcismos impositionesque manuum percepisse. Verisimillimum est Catechumenos ad terram prostratos exorcismos percepisse, certe inclinato & humiliato capite. Sic enim August. *Ibique cervice humiliata*, & Gregorius, *ut est Catechumenorum humilitas*, cum de exorcismis loquuntur, sic paulo ante demonstravimus prostratos ad terram pœnitentes eas quibus purgarentur impositiones excepisse. Et quemadmodum exorcismi præparando ad tantam gratiam percipiendam Catechumeno ante Baptismum fiebant, sic illæ manuum impositiones ante

te pœnitentium reconciliationem fiebant, ut pœnitentis animus redderetur *dignum habitaculum Spiritus sancti*. Denique ut exorcismi impositione manuum, sic etiam pœnitentium purgationes impositione manuum peragebantur. Probabile est etiam postquam Episcopus exorcizandis Catechumenis manus imposuerat (nam præter ordinarios exorcismos statim antè Baptismum Catechumenos Episcopus exorcizabat,) accessisse etiam sacerdotes & diaconos, eisdemque manus imposuisse, ut quasi rata essent, amplificarenturque ea dona, quæ Episcopi manuum impositione consecuti erant, quod in omnibus aliis impositionibus fiebat, & iis confirmari viis potest, qui asserunt post Episcoporum impositionem tactas fuisse aures nasumque Catechumenorum ab aliis clericis. Divus item Augustinus *quam exorcismis exsufflationibus clericorum spiritus ab eis immundus abigatur*. Cyprianus pluresque canones aperte asserunt Clerum universum pœnitentibus post Episcopum manus imposuisse, *ante manus impositionem Episcopi & Cleri*. Denique quid afferri potest in quo non conveniant? His ita constitutis, quis est qui dubitet impositiones illas manuum eo fine institutas ut pœnitentes purgarentur, exorcizarenturque ad evellendas ex eorum animis pravas ac noxias habitudines, potestatemque mali spiritus peccatis acquisitam, evertendam, eaque forma conceptas illas orationes, quæ discedere Dæmonem juberent ex animo pœnitentis, vacuumque Deo & sancti Spiritus sacris permotionibus & afflatui locum relinquere; quæ denique Spiritum sanctum obtestarentur uti animum pœnitentis mundaret, sedemque sibi in eo deligeret, pias ac salubres cogitationes infunderet, sanctificaret, dignumque absolutione & fidelium communione efficeret. Tales igitur erant impositiones manuum tertii gradus pœnitentium propriæ: ea erat causa quamobrem tam sæpe, tamque diuturno tempore repeterentur. Talis erat primorum sæculorum Theologia, talis quod tertii gradus pœnitentes spectat regula, cæremoniæ & disciplina.

Quod ad tempus attinet, definitum non erat quamdiu in tertio hoc gradu, sicuti neque in aliis hærere pœnitentes deberent: id enim ex gravitate peccati Ecclesiæque judicio pendebat. Certa sunt peccata pro quibus Canones Ancyrani viginti annos

A exigunt, pauciores Nicæni & Basilius statuunt, satisque ostendunt temporis spatium ex gravitate criminis metiendum esse. Si tamen Casaubono credimus, gradus iste tribus tantum annis definiebatur, *ubi tres annos stabunt pœnitentes*, quod argumento esse potest parum illum in Canonibus antiquis versatum esse. Fatendum tamen est tertii hujus gradus spatium ceteris longius fuisse, imo ut plurimum altero tanto majus.

B Ratio autem est quod alii gradus, saltem primus & secundus, si recte sumuntur, dispositiones quædam erant quibus ad tertium exequendum pœnitens pararetur. Certe quomodocumque sumantur, non erant ad scelus expiandum constituti. Primus enim ad obtinendam pœnitentiæ faciendæ libertatem spectabat, utque omnibus notum esset, eam juste ab Episcopo concessam esse. Nam si originem primamque institutionem repetimus, animadvertemus a

C lubentibus volentibusque admissam esse, in eoque gradu impetratam tantum, non autem inchoatam fuisse. Secundus gradus nullas habebat afflictationes corporis, sed in eo pœnitentes docebantur ea quæ ad Dei ejusque judiciorum timorem incutiendum pertinebant; ut eo metu excitarentur ad ea lubenter subeunda, ferendaque patienter & magno animo, quæ quamvis aspera & dura in tertio gradu imponerentur; ex quo manifestum est, dispositionem, ut dixi,

D aliquam tantum fuisse ad tertium gradum. Quod ad ultimum attinet, non erat is satisfaciendo, cum nullas contineret pœnas, institutus; ipsi enim initium dabat prima absolutio, & cum a tertio gradu ad quartum pœnitentes transibant, ad fidelium communionem admittebantur. Quæcumque igitur expiandis criminibus admissis subeundæ erant pœnæ, eæ omnes in tertio gradu ferebantur; is est in quo pro admissis delictis solvebatur, satisficbat Deo,

E ejusque ira placabatur, in eo cœlum ut loquitur Tertullianus, *invidia commovebatur*, Deo vis inferebatur, ipsique afflictiones corporis & pœnæ pro impetranda sceleris venia offerebantur. Ea ratio erat quamobrem ceteris multo esset diuturnior.

Fallitur præterea Casaubonus cum ait fuisse *precum Ecclesiæ participes, ut & Catechumenos*. Nullam enim precum Ecclesiæ communionem habebant tertii gradus pœnitentes, sicuti neque Catechumeni; idque manifeste colligitur ex quarto gradu,

in

in quo pœnitentes ad preces Eccleſiæ communionemque orationum, ut loquuntur canones, admittebantur. Ab iis igitur alienus erat excluſuſque tertius gradus. Præterea Canones omnes teſtantur tertii gradus pœnitentes Eccleſia digredi ſolitos ante orationes fidelium; ſic 19. Can. Laodic. ſic alii omnes qui ſimul cum Catechumenis egredi jubent, quos nemo admittat fidelium orationibus interfuiſſe, ſicuti neque ex conſequenti pœnitentes, quandoquidem una cum illis egredi jubebantur.

Et vero qui noverit quidnam per fidelium preces intelligatur, is ad Caſauboni ſententiam nunquam accedet. Preces enim Eccleſiæ aut fidelium ſi proprie ſumantur, nihil aliud ſunt quam aut Miſſæ preces, quæ a Sacerdote celebrabatur, (eſt enim *oratio* proprie miſſa, aut certe quæ a fidelibus Miſſæ tempore ad Deum fundebantur. At pœnitentes & Catechumeni *Arcebantur a Myſteriis*; unde neutris potuerunt intereſſe. Quare Caſaubonus qui Bellarminum *immaniter erraſſe* exclamat, immaniùs lapſus eſt, nam ut verbi ὑπόπτωσις vim attigerit, rem tamen ei ſubjectam non vidit, nec qua ratione pœnitentibus conveniret, nec quas cæremonias aut ritus ſecum ferret. His accedit ter aut quater, præterea in hujus tertii gradus explicatione peccaviſſe, ut conjicere facillimum ſit, eum in Canonibus antiquis parum admodum verſatum eſſe.

Danda lux eſt Canonibus nonnullis, ut 9. Ilerd. & 4. Epiſt. Felicis Papæ, qui aſſerere videntur pœnitentes hujus gradus una cum Catechumenis oraviſſe. Exiſtimo igitur hunc eſſe ſenſum canonum illorum: Potuiſſe pœnitentes illos Catechumenorum ſacro, non autem fidelium intereſſe, potuiſſeque præterea privatas preces eodem tempore & loco Catechumenis proximo peragere; ſic cum in Concilio Ancyrano ſtatuitur, ut certæ quædam perſonæ, quæ ad mortem uſque excommunicatæ ſunt, cum energumenis orent, (aut ut nonnulli interpretantur, cum excommunicatis in perpetuum) non inde efficitur, energumenos cum excommunicatis ad mortem confuſe permixtos fuiſſe: ſed id voluit Concilium excommunicatos ad mortem, eumdem habituros locum & tempus cum energumenis, aut in perpetuum excommunicatis ut orent: pari modo cum canones ſanciunt uti pœnitentes tertii gradus cum Catechumenis A orent, id tantum de tempore accipiendum eſt, non autem quaſi communes ſint & eædem utrorumque orationes, aut quod eodem ſimul loco confuſi, permixtique orarent.

Antequam huic obſervationi finem imponamus, notandum eſt conferri ſolitam hujus gradus pœnitentibus peccatorum abſolutionem, *& minorem reconciliationem*, antequam ad quartum gradum pervenirent. Et quidem ratio, quanquam nulli eſſent B loci qui confirmarent, maxime probabilis eſt.

Certum eſt enim eos dum in tertio gradu hærerent, neque fuiſſe abſolutos, neque ullam habuiſſe cum fidelibus communionem, aut in precibus, aut in myſteriorum cognitione: at in quarto gradu earum omnium rerum erant participes? quo fit ut neceſſario fatendum ſit, id eos obtinuiſſe, cum a tertio gradu ad quartum tranſirent. Fa- C tendum præterea eſt, cum id a ſe ipſis habere non poſſent, conſecutos eſſe Eccleſiæ auctoritate, manuumque impoſitione, per quam & a peccatis ſuis abſolvebantur, & communionis fidelium jure donabantur. Denique ſciendum eſt etiam mulieres eidem gradui obnoxias fuiſſe, eaſdemque pœnitentias eodem more & gradibus peregiſſe: niſi quod ſeparato a viris loco eſſent; ſic enim ſignificanter Syricius, *quam formam & circa mulieres quæ ſe poſt pœnitentiam talibus pollutionibus devinxerunt, ſervan-* D *dam eſſe cenſemus*.

OBSERVATIO XXV.

Quartus pœnitentiæ gradus.

QUartus hic gradus, σύστασις a Græcis appellatur, quæ vox idem ſonat & valet, ac ſi dicerent intereſſe in Eccleſia, una cum fidelibus ſoliſque orationibus communicare: quod tertii gradus pœ- E nitentibus non concedebatur, qui ante ſacrum & una cum Catechumenis diſcederent: utuntur & aliis Græci loquendi formis, in eodem gradu explicando, uti Concilium Nicænum undecimo, duodecimo & decimo tertio Canonibus: ſic enim primo loco habet: *ſine oblatione populo communicent in orationibus*. Secundo, *tum demum orationibus communicabunt*. Tertio, *Sint inter eos qui communionem orationis tantummodo conſequuntur*. Pari plane modo Con-

Digitized by Google

Concilium Ancyranum explicat canone 4. 5. 7. 8. 9. 16. nisi quod verbis his abstinet, *communicare orationibus*: sed tantummodo habet, *sine oblatione communicent*. Ubi notandum est veterum interpretationem ita habere, id est, *ut ipsi oblationem non offerant*. Basilius verbo tantum *συστάσεως* utitur, quanquam alias his etiam verbis utatur; *stabit cum fidelibus, sed non erit oblationis particeps*, aut aliis quæ parem vim, sensumque habeant. Et quamvis non tanta fuit apud Latinos hujus gradus, sicuti neque aliorum distinctio, sed tempus simpliciter pœnitentiæ ponant nulla adhibita graduum variorum distinctione, tamen in nonnullis Conciliis Patres hujusce gradus meminerunt, ut 10. canone Concilii secundi Arelatensis, *duos inter discommunicantes, ita ut communionem inter pœnitentes non præsumant*. Concilio Ilerdensi canone 9. non eadem verba meo judicio ad illum gradum revocantur, *orent duobus inter Catholicos*, ut & illa Papæ Siricii, *ut sola intra Ecclesiam fidelibus oratione jungantur, sacris mysteriorum celebritatibus, quamvis non mereantur intersint, a dominicæ autem mensæ convivio segregentur*, & illa Papæ Felicis, *oblationem omnibus modis non sinantur offerre, sed tantummodo sæcularibus in oratione socientur*. Item, *inter eos qui in oratione sola communicant*, quæ quidem omnes loquendi formæ, sive Græcæ, sive Latinæ, eodem recidunt, sensumque eundem plane complectuntur, ut mox videbimus.

Peracto igitur tertio gradu, purgatisque impositione manuum pœnitentibus, absolutio impertiebatur, & ad simplicem communionem admittebantur, hoc est communionis Christianorum jus obtinebant, & ad quartum pœnitentiæ gradum transibant, qui gradus in eo situs erat, ut digressis Catechumenis & pœnitentibus in Ecclesia remanerent, orationibus solemnibus & sacro interessent, Sacrosanctum Eucharistiæ sacrificium oculis usurparent, & cum distribuebatur adessent, orarent cum fidelibus, eorumque orationum participes essent, & jus communionis, mysticique Christi corporis haberent: denique in ea restituebantur omnia, quæ peccato amiserant; his tantum exceptis, quod quanquam sacræ Eucharistiæ viderent, sacrificioque interessent, eam tamen percipere non possent: nihil præterea offerre altari poterant, quod Sacerdotum manibus Deo postea consecraretur, quod aliis fidelibus facere licebat: Denique nomen eorum in album fidelium non referebatur, hoc est non offerebatur, nec in precibus, quæ Deo pro fidelibus a Sacerdotibus offerebantur, eorum erat ulla injecta mentio. Quod ad reliqua attinet, sive civilia, sive Ecclesiastica, pœnitentes quarti gradus pares omnino aliis erant. Hic est igitur quarti illius gradus status, cujus exacto tempore restrictio illa, censuraque tollebatur: hoc est, ad participandum Sanctissimum Sacramentum, oblationesque perinde ac a cæteris offerendas, aggregabantur, majoremque, ut appellabant, reconciliationem obtinebant.

Atque ut hæc omnia sigillatim confirmemus, primum facile est ostendere, eos una cum Catechumenis, & pœnitentibus aliis non fuisse digressos; sed cum fidelibus, Missæ, & precibus fidelium interfuisse. Nam cum certum sit eos post Catechumenos, & tertii gradus pœnitentes moratos fuisse quibus digressis statim Missa dicebatur omnino necessarium erat, ut missæ una cum fidelibus interessent, ut vis ipsa vocis græcæ *σύστασις*, quæ ad eam rem explicandam usurpatur, indicat. Denique *orare cum fidelibus, participare orationibus, communicare in oratione*, similesque locutiones non habent hunc proprium sensum, in partem venire meriti & fructus, qui a Deo precibus aliorum impetratur; (qui nunc communis est sensus, cum dicimus aliquem orationum participem esse,) sed proprie & expresse significant, ad sacrum audiendum admitti, unaque cum aliis fidelibus, uti corporis ejusdem partem & membrum orare. Etenim *orare & oratio* apud antiquos scriptores pro liturgia, & missa pene semper accipiuntur: quare quandoquidem *orare* poterant, & orationibus fidelium participare, efficitur profecto, ut & sacro interesse potuerint, & ex consequenti Sacrosanctam Eucharistiam, ejusque distributionem, cæteraque sacramenta, quæ in Missa administrabantur, & cæremonias viderint.

Restat probare eos quanquam sacro interessent, eaque quæ mox commemoravimus, viderent, sanctam tamen Eucharistiam non percepisse, nec ulla altari munera obtulisse, quæ postea Sacerdotum orationibus consecrata & inaugurata Deo offerebantur; expresse confirmant hæc verba *in sola oratione communicent*. Nam si solius orationis participes fuerunt, certe non fue-

fuerunt Eucharistiæ. Præterea loci omnes auctoresque qui pene infiniti sunt, qui ajunt exacto quarti gradus tempore reconciliatos altari pœnitentes, Sacramentorumque, & mysteriorum participes factos, redditumque jus Eucharistiæ recipiendæ & impertitum eis *summum bonum*, *& quod est perfectum*, manifeste declarant, eos dum in quarto gradu hærerent, neque summi illius boni capaces fuisse, neque altari reconciliatos, cum id dicantur peracto tempore consecuti. Quod ad probationes spectat, quæ efficiunt neque licuisse ipsis offerre munera, neque eorum nomen aut in catalogo fidelium scriptum, aut in precibus quæ pro fidelibus offerrentur, recitatum fuisse, quærat & investiget eas Lector in peculiaribus ea de re capitibus, ubi ipse a nobis afferuntur.

Peracto tempore pœnitens majorem reconciliationem, & una cum illa jus absolutissimæ communionis fidelium, Sacramentorumque omnium percipiebant. De illa autem reconciliatione actum est duobus in locis, capite de quatuor impositionibus manuum, & capite de ultima reconciliatione: hic tantum addam non fuisse quintum aliquem pœnitentiæ gradum, ut nonnulli arbitrantur, qui eam quod idem est μέθεξιν pro quinto gradu statuunt, neque attendunt pœnitentes quarto gradu perfecto absolutoque, non fuisse amplius pœnitentes, cum participes essent Sacramentorum, ejusdemque cum aliis fidelibus conditionis, quos nemo unquam in quinto pœnitentiæ gradu collocavit, ergo neque pœnitentes, cum ad idem jus pervenerint, recte in quarto gradu constituentur: μέθεξις que illa, cum nihil aliud sit quam Sacramentorum plena participatio, exitusque pœnitentiæ, certe quintus gradus nominari non poterit.

Quod si quæratur, quamobrem antiqui quartum illum gradum posuerint, (nam quandoquidem pœnitentes Deo satisfecerant, & ex Ecclesiæ æstimatione criminum suorum pœnas pares expleverant, absolutique erant, & jus communionis impetraverant;) quorsum ad tempus præterea Eucharistia privabantur? cum nostris sæculis & temporibus contrario plane modo Eucharistia, antequam satisfecerint, permittatur, primis sæculis etiam cum satisfecerant, negabatur. Nulla potest congruentior commodiorque afferri ratio, quam quæ ex reverentia ac religione petitur, qua adversus A sanctam Eucharistiam ferebantur: detestabile quippe Deo & hominibus, non solum existimabant hominem vel levissima macula inquinatum, aut maculæ nebula offusum ad Eucharistiam accedere, sed etiam periculosum absolutos pœnitentes eam tangere & attrectare, quod non satis sancti & sanctificati censebantur, quibus tanta res committeretur.

Quare tempus aliquod eis communione B precibusque fidelium & sacræ Eucharistiæ aspectu sanctificandis destinabant. Certo enim credebant tantam inesse vim, vel in ipso Eucharistiæ aspectu, ut pectus purgaret & sanctificaret. Ea ratio est quamobrem etiam post absolutionem Eucharistia differretur: sic etiam eam sæpe pœnitentibus in morte, quanquam absolutis, negabant, ne ab indignis hominibus ea tangeretur: pari etiam modo Eucharistiam & Confirmationem plerumque iis dare nole- C bant, qui baptismo ante lustrarentur, quam Catechumenorum ceremoniis purgati expiatique fuissent; quod vererentur, ne non satis digni purique ad ea sacramenta percipienda accederent.

OBSERVATIO XXVI.

Exomologesis.

AUsim dicere hanc vocem *Exomologesis*, D magis antiquis auctoribus frequentatam quam recentioribus nostratibus cognitam esse, tametsi post eos, accuratiorem illius notionem dare velle non vacet periculo. Multi ut Cardinales Bellarminus, & Baronius anno Domini 1556. Maldonatus in suis controversiis, Pamelius suis ad Tertullianum & Divum Cyprianum commentariis, pro certo afferunt, Patres ut plurimum hac voce confessionem peccatorum arcanam & auricularem intellexisse; ve- E rum diu multumque pensitatis omnibus, ubi ea habetur, locis, illorum opinioni non possum accedere.

Nam ut omittam confessionem auricularem, de cujus antiquitate simul ac necessitate spero me dicturum & probaturum majore otio, ita mihi videtur ut quemadmodum Patres semper existimarunt, Pœnitentiam esse dolorem & aculeum quibus peccatores ex conscientia offensarum in Deum lancinantur: ita semper ipsos hanc vocem Exomologesis adhibuisse, cum si-

gnificare vellent ritus exteriores, utpote
flendi, ingemiscendi, seipsum incusandi,
& id genus alia pœnitentibus usitata? at-
que ut perfectius illius vocabuli usus inno-
tescat, neminem præterit illis prioribus sæ-
culis pœnitentes longa admodum & labo-
riosa defunctos esse pœnitentia, per quam
assiduis fletibus se ipsos conficerent, pro
vestibulis ædium sacrarum starent ad te-
standum publice erroris sui dolorem: quin
& humi jacentes Episcoporum pedibus,
martyrum genibus advolverentur; cætero-
rum quoque fidelium identidem orantes
unumquemque, ut sibi apud Deum depre-
cator adesset, operti sacco, horrore squa-
loreque prorsus obsiti: peracta vero pœni-
tentia Episcopus eos ex aditu in medium
templi deductos, coram Presbyteris, Dia-
conis, viduis & populo sistebat, ubi rur-
sus humi procumbebant, crimina sua de-
testabantur; ubertim flebant, omnium se
precibus commendantes, nec unquam eo-
dem se relapsuros sancte dejerantes. Com-
perio itaque ultimum hunc ritum ob id
sæpe Exomologesim a Patribus esse nun-
cupatum, quod in se plurimos actus habe-
ret, dolorem admissæ culpæ præferentes,
non secus ac omnis actio & ratio vitæ pœ-
nitentium inter pœnitentiam agendam pe-
rinde Exomologesis aliquando dicitur: sed
quoniam actus illi, dum ageretur pœniten-
tia, aliquanto diuturniores erant, sæpius
Exomologesis vocabulum acceptum reperi-
tur, pro primis illis inter agendam pœni-
tentiam actibus.

Tertullianus id perspicue docet; negat
enim satis esse privatim dolere de peccatis,
ut in prima pœnitentia, verumetiam ali-
quid ultra requiri: nempe palam faciendum
esse hunc dolorem exterioribus actibus, ut
pote flendi, ingemiscendi, jejunandi, se
ipsum cruciandi, qui Exomologesis appel-
latione veniunt: *Tanto operosior probatio
est, ut non sola conscientia præferatur, sed
etiam aliquo actu administretur, is actus
qui magis græco vocabulo exprimitur, &
frequentatur Exomologesis est*. Igitur Exo-
mologesis nihil aliud est, quam actus illi,
quibus palam testaris te peccasse. Eodem
sensu ait: *Exomologesis prosternendi & hu-
milificandi hominis disciplina est conversa-
tionem injungens misericordiæ illicem*: ni-
mirum disciplinam esse quandam, qua non
solum jubetur pœnitens demittere se, &
humi prosternere coram omni populo, ve-

A rum etiam ita vivere, ut tota ejus vitæ
ratio constet jejuniis, lacrymis, vigiliis,
planctibus, per noctes dietque: non potest
clarius neque dilucidius explanari, quid sit
Exomologesis neque efficacius probari, hos
esse exteriores actus, qui exomologesis no-
mine appellentur: æque dilucide paulo in-
fra eadem res astrui potest his verbis: *Cum
igitur provolvit hominem, magis relevat*,
& sequentibus: unde colligitur actus illos
B exteriores, quos dolor admissi criminis no-
bis exprimit, Exomologesim dici.

Verarum explicationum is est character,
ut per omne & in omnibus sibi consen-
tiant, ideo quod habetur capite decimo
de Exomologesi multo melius & commo-
dius explicatur a nobis quam ab iis, qui
Exomologesim confessionem auricularem ex-
ponunt: plurimos ait defugere *hoc opus*,
id est Exomologesim de qua loquitur pu-
dore profitendi suas maculas & sordes: &
C infra dum dicit erubescendum esse de cul-
pis confessione detectis, coram iis qui ri-
dere & subsannare, aut alioqui minime
æqui bonique consulere id factum parati
sunt: verum coram fratribus nostris, &
conservis, qui nostra delicta æque ac nos
ipsi lugent, & in participatum doloris ve-
niunt, nequaquam verecundari oportere: hoc
inquam satis declarat eum, non de confessio-
ne auriculari, nec de publica loqui, non de
auriculari, quia pluribus non fiebat; non
D de publica, nam ajunt confessionem publi-
cam (quod quam verum sit alibi dicemus)
non nisi publicorum criminum fuisse: ac
proinde peccatorem non magno rubore suf-
fusum in confitendo ea quæ omnes scirent,
nec magnopere pudori consulturum eum,
vel eo tacente ex conscientia publica nihilo
minor infamia sequeretur. Adde quod, hæc
verba in plurali, *quid tuas*, item, *quid
consortes*, item, *non potest corpus*, item,
cum doleat universum, item, *ergo cum te
ad fratrem*, item, *æque illi*, plus satis te-
E statur pudorem illum fuisse ex necessitate
peragendi hoc opus, id est Exomologesim,
coram plurimis.

Sine qua etiam explicatione apud homi-
nes sagaces non datur emergere ex hoc
loco, *malo enim ad miseriam pervenitur*.
Quomodo enim pervenitur ad confessio-
nem auricularem aut publicam malo? quid
accommodatum his verbis reperiunt? Incidi
in aliquas explicationes; sed auctorum re-
verentia errores & somnia referre prohi-
beor.

beor. Loquitur de Exomologesi, ait enim, *Miserum est sic ad Exomologesim pervenire*, postea infit; *malo enim ad miseriam pervenitur*, proinde vocat Exomologesim miseriam ad quam malo ait perveniri, ut hoc intelligatur redeundum est ad nostram expositionem: Exomologesim scilicet tam primam quam secundam, esse actus externos pœnitentiæ, ut lacrymas, fletus, jejunia, macerationes, & publicam illam suorum criminum detestationem. Itaque hoc loco agit tanquam in persona eorum, qui Exomologesim fugiebant, inquiens, multum mali perpetiendum esse, ut ad majus malum perveniatur; hoc enim pro malo ducebant tantum tempus insumere in peragendis pœnitentiæ ritibus quæ erant prima illa Exomologesis, proque longe maxima miseria ultimam Exomologesim perficere in media Ecclesia coram omni populo, hoc est, deduci ab Episcopo ab usque vestibulo in medium templi, habitu pœnitenti, sacco & cinere coopertum, humi procumbentem, pacem veniamque a Deo & Ecclesia petentem, ibique admoneri ab Episcopo: illud est *malo ad miseriam pervenire*, per primam, ad secundam accedere, sive per rigidos actus pœnitentiæ, ad ultimam istam Exomologesim, quæ severitatis & pudoris plena erat, pervenire. Ultima Exomologesis, quam Tertullianus hic appellat miseriam, probe descripta est in libro de Pudicitia: *Et tu quidem pœnitentiam mœchi ad exorandam fraternitatem in Ecclesiam inducens conciliatum & concineratum cum dedecore & horrore compositum, prosternens in medium ante presbyteros, omnium lacrymas suadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem*. Describit omnes actus ultimæ Exomologesis usque adeo sævos & laboriosos, ut nonnulli eos, uti dixit in libro de pœnitentia, miseriam appellarent. Libro de oratione mentio fit Exomologesis utraque significatione: *Exomologesis est petitio veniæ*. Item, *Exomologesis debitorum in deprecatione*, quæ de Auriculari confessione accipi nequeunt. Ait enim dicendo, *& dimitte nobis debita nostra*; fieri Exomologesim: verum de actibus illis tempore pœnitentiæ, aut ea demum absoluta usitatis.

In exemplum & ad explicandum Exomologesim lib. de pœnitentia, & libro de patientia dat regem Babylonis, unde pro-

A batio ista elici potest, Exomologesim non esse confessionem auricularem, sed pœnitentiam & detestationem suorum peccatorum, qualem egit rex, *Diu enim pœnitentiam Domino immolarat, septenni squalore Exomologesim operatus*: in altero libro, *sit ille Rex Babylonis offenso Domino cum squalore & pædore septenni ab humana exulasset forma*, ubi actus pœnitentiæ, & satisfactionis Exomologesim appellat.

B Veniam ad D. Cyprianum qui sui sæculi non optimus modo est interpres, sed etiam Tertulliani propius fidem est, præcedentia secula non usurpasse alio sensu hanc vocem, quam quo in ejus scriptis reperitur, primo libro, Epist. undecima, *æstimato justo tempore postea Exomologesi facta ad Ecclesiam redeant*.

Exomologesim post pœnitentiam agebant, quod argumento certissimo est non significare confessionem auricularem: libro ter-

C tio Epistola quinta, *Exomologesi facta & manu eis in pœnitentiam imposita*. Loquitur de crimine publico, & de pœnitentia publica: quapropter hoc loco Exomologesis non confessionem auricularem sonat, sed ultimum istum actum, & ultimam detestationem, quam in more habebant, dum absolutionem reciperent. Accedit quod locus iste tribus aliis congruit, a quibus etiam explicationem mutuatur, hic enim de lapso quodam loquitur, qui interventu &

D deprecatione martyrum absolutionem recipere debebat, si morbus & mortis periculum ingrueret; de eodem ait libro secundo Epist. 7. *Eorum autem quorum vitæ suæ fine urgens exitus dilationem non potest ferre, acta pœnitentia, & professa frequenter suorum detestatione factorum, si lacrymis, si gemitibus, si fletibus dolentis ac vere pœnitentis animi signa prodiderint, cum spes vivendi secundum hominem nulla substiterit, ita demum caute, & solicite sub-*

E *veniri*. Et epistola decima septima libri tertii, *ut qui libellos a martyribus acceperunt si incommodo aliquo aut infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectent præsentiam nostram, quin apud presbyterum quemcumque præsentem, vel si presbyter repertus non fuerit, & urgere exitus cœperit, apud Diaconum quoque Exomologesim facere delicti sui possint*: eodem plane sensu, sequenti epistola, *Credo ut qui libellum a martyribus acceperunt, & auxilio eorum adjuvari apud Dominum in delictis suis pos-*

Google

possunt, primi infirmitate aliqua & periculo cœperint Exomologesi facta.

Quatuor isti loci eundem sensum, eandem explicationem habent, & ejusdem sunt argumenti: in omnibus agit de lapsis per Martyres commendatis, concluditque passim si ægrotis mortis periculum immineat, dandam esse absolutionem ubi fecerint Exomologesim: quamobrem reciprocam debent inter se lucem accipere, quodque vocat Exomologesim in tribus quatuor locorum, intelligendum est explicatione ejusdem verbi, quam dat in quarto libri 2. epist. 7. ubi quod appellat in tribus aliis Exomologesim, per hæc verba explicatur, *professa frequenter detestatione factorum*, & quod hic ait recipiendum, postquam *professus detestationem suorum factorum*, & tribus aliis explicat post factam Exomologesim, *Exomologesi facta:* unde liquido constat, quod facere Exomologesim, nihil aliud est, quam publice cum fletibus, & gemitibus detestari peccata sua, sive per dies pœnitentiæ sive illa peracta.

Locus epistolæ 17. libri tertii negotium interpretibus exhibuit ob duas maxime difficultates: primam quomodo quis confiteri possit Diacono: alteram quomodo Diaconus possit absolvere a peccatis, cum peculiariter hoc ministerium & hæc auctoritas sit penes presbyteros. Cardinalis Baronius anno Domini 159. numero 21. Pamelius initio epist. 13. D. Cypriani, Maldonatus in controversiis de pœnitentia, asseverant reconciliationem esse pœnitentis publici cum Ecclesia, nihilque aliud fuisse, quam absolutionem a pœnis satisfactoriis, aut ab excommunicatione. De ultima difficultate alius erit dicendi locus. Quod ad palmam attinet, facile resolvi potest illa, quam dedimus Exomologesis vocabuli explicatione, quod cum nihil aliud sit, quam peccatorum suorum detestatio cum fletibus & lacrymis, non vero confessio quædam auricularis, cumque actus esset fieri solitus in pœnitentiis, Diaconus poterat eum excipere, & de eo testari, præsertim si pœnitens infirmitate ad mortem laboraret. Cetera persequamur: in epistola 14. libri tertii, *& secundum disciplinæ ordinem ad Exomologesim veniant*, loquitur de actu post pœnitentiam fieri solito, postque satisfactionem; propterea non potest intelligi de confessione auriculari, sed de ultima hac Exomologesi, ad quam non accedebant, nisi peracto pœnitentiæ suæ tempore, ut ipse dicit, *agant peccatores pœnitentiam justo tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad Exomologesim veniant:* eodem sensu quod sequitur: *nondum pœnitentià facta, nondum Exomologesi finita*. Toto tempore & decursu suæ pœnitentiæ perpetuam Exomologesim, & perpetuam suorum admissorum detestationem, quæ ultima hac Exomologesi terminabatur.

Ejusdem est explicationis locus ille in B epistola sequente, *ante actam pœnitentiam, ante Exomologesim gravissimi atque extremi delicti factam*, ubi semper loquitur de Exomologesi post pœnitentiam & satisfactionem; quod argumento est hanc vocem non debere accipi de confessione auriculari quæ præcedere debeat, sed de illo quem diximus actu: in epistola 16. ait quod *Exomologesis fiat inspecta vita ejus qui agit pœnitentiam:* non accipitur hic Exomologesis C pro confessione auriculari, quasi vellet auctor dicere eam faciendam esse pro modo peccatorum ac vitæ illius qui vult agere pœnitentiam, quia de re loquitur, quæ post pœnitentiam fieri debebat: sed accipitur pro ejusmodi actibus, quos descripsimus, quos remittere aut intendere in Præsidentis aut Episcopi erat officio & potestate: & quia de minutis peccatis est mentio, idcirco ait, Exomologesim remittendam esse, atque inde infert, si in parvis D erratis pœnitentes pœnis & lacrymis dolorem suum testantur, multo potiori ratione in gravioribus criminibus idem faciendum est, & pro satisfactione etiam patiendum.

Epistola XXIII. Exomologesis quæ fiebat in ipso pœnitentiæ curriculo & spatio optime his verbis expressa est, *quod triennio jugiter ac dolenter, ut scribitis, cum summa pœnitentiæ lamentatione planxerunt*. Libro IV. Epistola 11. discrimen adsignat inter confessionem & Exomologesim: *Et quia* E *apud inferos dum confessio non est, nec Exomologesis illic fieri potest*. Atque inde sequitur, ni fallor, Exomologesim post confessionem fuisse, & quidquid sit, illam diversum quid a confessione exstitisse. Idem dicit ad Demetrianum, *Quando istinc expressum fuerit nullus locus pœnitentiæ & nullus satisfactionis effectus:* ubi *satisfactionis effectus*, Exomologesim sonat, quæ ex effectibus satisfactionis præcipuus erat. Et quod ait Ananiam videlicet, Azariam, Misaelem, & Danielem, quamvis innocen-

centes, Deo tamen Exomologesim fecisse A satis ostendit, Exomologesim non esse confessionem auricularem, sed deprecationem quandam hominis cum detestatione suorum scelerum, se miserrimum peccatorem esse confitentis: quodque ait eodem libro: *hoc ipsum apud Sacerdotes Dei dolenter & simpliciter confitentur, Exomologesim conscientiæ faciunt, animi sui pondus exponunt:* prima verba intelliguntur de ea confessione criminum, quam peccator agebat; & sane consentaneum est fuisse confessionem quandam peculiarem, verum quæ sequuntur, non hoc sibi volunt quod confiterentur, (dixerat enim antea) sed quod quandam Exomologesim licet de minimis delictis agerent, & quidem de rebus quas non fecissent, sed dumtaxat cogitassent, quasque confitendo presbyteris aperuissent. Exomologesim igitur conscientiæ facere, est agere pœnitentiam & actus quosdam externos dolentis contritique animi propter tantummodo cogitata: ultima hæc verba, *animi sui pondus exponunt*, non hoc sibi volunt quod deponerent peccata sua in manus sacerdotum; sed quod per pœnitentiam & Exomologesim conscientiam liberarent scrupulo & onere offensi per cogitationes Dei.

Ac quemadmodum multa erant peccatorum genera, ita multæ species erant Exomologesis & pœnitentiæ: ac reor equidem minorum peccatorum Exomologeses privatim fieri solitas aliquo actu externo, D ut conjectis in cælum oculis fatendo se reum & noxium esse, pectus feriendo, & nunquam in eadem recasurum repromittendo. Nam, *exponere*, apud Divum Cyprianum ut plurimum significat deponere, excutere. Eusebius libro 6. cap. ultimo recte describit Exomologesim Natalis: *ac multis lacrymis errorem suum deflens ante pedes Episcopi Zepherini prosternit, & vestigiis omnium, non modo presbyterorum, sed etiam laicorum multa cum lamentatione provolutus, in lacrymas & miserationes omnem provocavit Ecclesiam, ut indulgentiam sibi a Christo continuis & jugibus pro ipso precibus implorarent.*

Salvianus libro 1. ait eum qui in morte versatur non posse facere diuturnam Exomologesim: unde perspicuum fit, non posse accipi Exomologesim pro confessione auriculari, sed pro illa Exomologesi, quam in decursu & spatio pœnitentiæ agebant; *sed quando ei Exomologesis diuturna opitulabitur, jam in extremis sito? sed cilicio carnes conteret, ac favilla, & cinere solidabit, ut mollitiem videlicet pœnitentiæ voluptatis præsentium asperitatum duritia compenset*. Fabiolæ Exomologesim recte describit Hieronymus. Quod Divus Irænæus ait de mulieribus Rodanensibus, de Confessione auriculari nequit intelligi, *quidem & jam in manifesto Exomologesim faciunt:* non enim fit publice. Pacianus quoque B nonnulla habet de Exomologesi, quæ de confessione auriculari explicari nequeunt.

OBSERVATIO XXVII.

Apud Diaconum Exomologesim facere D. Cyprianus Epistola XVII. *libro* III.

NOn me pœniteret aliquid in explicandis Patrum scriptis industriæ atque operæ posuisse, si probabilem Divi Cypriani sententiam possem huic chartulæ intexe-C re: quid enim jucundius, aut quam laborum majorem invenire possumus levationem, quam reconditos & omnibus pene incognitos verborum sensus eruere, & in medium exponere.

Igitur meminisse vos oportet de homine mentionem esse in hac epistola qui perfidiæ & idololatriæ damnatus esset, quique gravi morbo affectus & ferme moriens ex Martyrum commendatione, pacem Ecclesiæ flagitaret: *Occurrendum puto fratribus nostris, ut qui libellos a Martyribus acceperunt, si incommodo aliquo & infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectent præsentiam nostram, quin apud Presbyterum quemcumque præsentem, vel si presbyter repertus non fuerit, & urgere exitus cœperit, apud Diaconum quoque Exomologesim facere delictis sui possint, ut manu ei in pœnitentiam, imposita, veniant ad Dominum cum pace quam dari Martyres, litteris ad nos factis, desideraverunt*. Quod cum ita E res se se habeat, quæstionis est, quid sit, *apud Diaconum Exomologesim facere*, & ab eodem Diacono *manum in Pœnitentiam imponi*.

Pamelius cum ceteris interpretibus, Exomologesim apud Diaconum facere, nihil aliud sibi persuadent esse, quam aliquem a pœnis satisfactoriis, aut ab excommunicatione liberari a Diacono. Sed ab his doctissimis viris libenter quærerem, qua ratione horum saluti, qui capitalis delicti rei mo-

moriebantur, consulatur a Divo Cypriano, nam id obscurum nec est, nec ullo modo dissimulare possunt, hos de quibus in hac ipsa epistola deliberatur, in manifesto idololatriæ crimine a morte deprehensos & occupatos esse: si enim ejusmodi manus impositione pœnæ duntaxat satisfactoriæ, ut ajunt ipsi interpretes, remittuntur, quomodo eosdem Deo purgatos facient de peccato idololatriæ impuritque sacrificiis?

At sentio; dicent Diaconum ab excommunicatione liberare posse; hac in re quoque ab iis non dissentio, sed nihil tam apertum est, nihilque tam perspicuum, quam de lapsis illic sermonem esse, qui non solum essent a ceteris avulsi, sed etiam qui idololatriæ scelere se se polluissent: quapropter eodem relabimur, semperque sciscitandum superest, quid causæ esset, cur potius in Ecclesiæ Patrumque quam Dei gratiam revocarentur; id est cur potius ab excommunicatione, quam a peccato solverentur? Adde Diaconum in Episcopi locum aut Presbyteri substitutum videri, ait enim, *si Presbyter repertus non fuerit, & urgere exitus cœperit, apud Diaconum quoque Exomologesim*, ejusdemque muneris partem Diacono assignari a Divo Cipriano, quam Episcopi & Presbyteri obire & attingere potuerunt. Quapropter aut Episcopo & Presbytero nihil aliud mandari hac epistola, quem ut nocentissimos homines, & jamjam morituros a re levi, id est ab excommunicatione præsentes absolvant; quod plane est ridiculum & nulli, ut opinor, probandum, aut certe similem & parem potestatem Diacono & Episcopo concedi: ac proinde Diaconum a peccato gravissimo eximere posse. Alia insuper in Pamelii sententia superest difficultas, quod non alio utatur sermone & more loquendi D. Cyprianus, cum de absolutione, ut ita dicam, sacramentali agit, quam hoc ipso, quod in hac epistola habetur, *manus in pœnitentiam imponere*. Quare qua ratione persuaderi potest eisdem verbis hoc loco significari absolutionem ab excommunicatione, quæ alibi semper & ubique de sacramentali accipienda esse, nemo negabit.

Si quis vero ad aliam explicationem confugiat, atque contendat de propria & sacramentali absolutione agere Divum Cyprianum, animadvertat quæso id potestatis olim Diaconis nunquam concessum fuisse: quæ enim penes eos posset esse potestas delicta condonandi?

In hisce difficultatibus quid eligendum, quidve dicendum non minimi est negotii: attamen sic omni ratione tentandum puto, si minus ut explicatio nostra primo intuitu satisfaciat, at certe ut antiquam illam disciplinam, vel ad id quod apud antiquos erat in usu, propius accedat. Hos ego de quibus contendimus absolutos fuisse a quopiam Martyre, ut affirmem hæc ipsa Divi Cypriani verba impellunt: *Veniant ad Dominum cum pace quam dari Martyres litteris ad nos factis desideraverunt*, & litteris ad hoc tantum a Martyre commendari, ut ab Episcopo & Ecclesia intelligeretur veniam eos impetrasse, alias enim ostendimus morem in Africana Ecclesia tum obtinuisse, lapsis ut ignoscere veniamque indulgere possent Martyres: non solum participes eos faciendo meritorum, quæ martyrio & tormentis consecuti essent, sed etiam quod plerique omnes qui in fodinis aut triremibus detinerentur, sacerdotes essent, aut presbyteri. Quare quæ adversus primam explicationem poterant afferri, quæque eam minus firmam & probabilem efficiebant, hac ratione tolluntur; cum hi de quibus loquitur Divus Cyprianus, omni culpa & crimine vacarent, nullaque ob hanc causam sacerdotis opus haberent, manus impositione & absolutione, ut a peccatis absolverentur.

Sed eis manus a Diacono imponi jubetur, non ut societati fidelium reddantur, aut jus communionis quod peccando amiserant, recuperarent; sed ut ritus & ceremoniæ, quas in carceribus non potuerant celebrare, perficerentur, non solum enim antiquos ad delenda peccata manum imposuisse reperies sed etiam ut pœnitentiæ ceremonias & ritus observarent.

Nam postquam ab Episcopo quispiam expiatus esset, cæteri mox clericorum eidem manus imponebant, *ante manum ab Episcopo & Clero impositam*, ait auctor noster qua formula & ritu cæteris fidelibus adjungebatur, censebaturque corpori Ecclesiæ agglutinatus: idem Divus Cyprianus, *per manus impositionem Episcopi & cleri jus fraternitatis pœnitentes accepisse*.

Veniamus nunc ad Exomologesim quam pœnitentes apud Diaconum jubentur facere: nihil opus est repetere, quæ de Exomologesi alibi disseruimus; satis enim intelligitur de ultima Divum Cyprianum hac epistola locutum esse, quæ cum esset ultimus

mus actos pœnitentiæ, quo ea ipsa pœnitentia clauderetur; quove veniam deprecarentur pœnitentes, recte monet Divus Cyprianus, ut præsente Diacono ea defungantur: quibus si opponas homini ab omni offensa purgato, & a Martyribus expiato, quemadmodum eum esse fatemur, de quo queritur hac epistola, nihil opus fuisse pœnitentiam claudere, aut Exomologesim facere: Tertullianum interpellabo, qui ait libro de oratione, fideles & sanctos Exomologesim facere cum a Deo veniam debitorum postulant, *Exomologesi debitorum in deprecatione*, plerumque enim ceremoniæ, etsi rem ipsam assecuti simus, repetuntur.

OBSERVATIO XXVIII.

Mortis metu Absoluti ad Pœnitentiam revocabantur.

Canones 13. Nicæni, 36. Epaunensis, 76. & 78. Carthag. 4. 12. Tolet. 11. tertius Aurelian. 1. Divus Gregorius Nyssenus duobus in locis epistolæ ad Episcopum Mitylenarum, 8. Barcinonensis & alii quamplures decernunt, uti pœnitens afflicta perditaque valetudine, accepta absolutione, pœnitentiaque nondum peracta, si convalescat, interruptam pœnitentiam repetat & continuet. Id autem contra quam adversarii nostri obloquuntur, perpendendum est, qui nos criminantur, quod antiquæ Ecclesiæ ritus pervertamus, quæ nullum unquam, uti volunt, ad communionem adhibebant, neque cuiquam peccata remittebat, nisi peccator multo ante supremo Judici longiore & duriore pœnitentia satisfecisset: nos autem contra absolutionem impartimur, & sceleratos homines communione dignamur, antequam pœnitiæ laborem ullum exceperint: in canonibus enim ostendere licet pœnitentem, tametsi noxarum expiationem acceperit, Encharistiaque se paverit, non liberari cura ac solicitudine pœnitentiæ peragendæ: neque peccatorum liberationem tribuere Ecclesiam pœnitentibus, priusquam suorum scelerum pœnitentia aliqua pœnas exolvissent, esse quidpiam, quod Ecclesiasticæ & veteri disciplinæ adversaretur: quandoquidem post Encharistiam datam, & quodlibet reconciliationis genus creditum & commissum, ad eum gradum & locum pœni-

A tentiæ redibant olim pœnitentes in quo morbo confici & urgeri cœpissent. Quod si hoc tempore Ecclesia paulo clementior humaniorque quam primis sæculis sæpius post peccatorum relaxationem concessam, satisfactionem proferat longius; tamen hoc ipso facto, nihil a se suscipi aut agitari quod antiquæ memoriæ Patres non decrevissent, & ad posteros transmisissent.

Quantum conjicere aut judicare possum, B tempore Divi Cypriani pœnitens, qui morbo lethali correptus absolutionem impetraverat, is, si expulsum erat mortis periculum, non tenebatur pœnitentiam persequi: hoc autem paulo post invectum & decretum est. Nam ait, *Suffocari a nobis non possunt, aut opprimi, aut vi de manu nostra, in exitum mortis urgeri, quoniam morientibus pax datur, necesse sit mori eos qui accipiunt pacem*. Quæ querimoniæ ad Divum Cyprianum delatæ non fuissent, C neque ad illas responsum fuisset, si ubi convaluissent, ad pœnitentiam retexendam cogi potuissent. Postea autem in Concilio Nicæno provisum est, ut pœnitentes non ad eum gradum in quo collocati ægrotare cœpissent, sed ad quartum gradum redeundum sibi putarent, hoc est, inter communicantes orationibus reponerentur. Ad extremum sequentium Canonum varie & diversæ de hac re sententiæ reperiuntur, nam quidam severius quodammodo sta- D tuunt, ut ad eundem gradum, in quo periculose decubuissent, remigrarent, ut Canone 78. Carthaginensis, 4. Epaun. 36. Divu. Gregorius Nyssenus, eadem epistola docet. Nonnulli Concilii Nicæni auctoritatem sequuntur, & ejusmodi pœnitentes qui mortalitatis metu communionem receperant quamvis secundum aut tertium non perfecissent gradum, inter subsistentes collocari jubent, ut Felix canone quarto Epistolæ ad fratres Africanos.

E Hæc autem decreta fuisse arbitror, quod dubitari posset, utrum percepta absolutione, & sancto Sacramento, inter pœnitentes relegari possent aut deberent. Nam ii pœnitentes qui in mortis discrimine communione donati fuerant, hoc sui defendendi causa proferre poterant; criminis accepta venia non cogi oportere, aut posse, ut pœnitentiam longius producerent, & eam repeterent, quod eo nomine imposita fuisset, ut tantum ea digni haberentur. Deinde quod ad fidelium communionem reducti non

nen amplius, nisi novis sceleribus flagitiisque admissis secerni ab ea possent : aliter si fieret eos videri qui secus agerent divinæ providentiæ resistere, quæ morbum immisisse videbatur, ut pace citius fruerentur. Præterea poterant ea dicere quæ a D. Cypriano ad Antonianum scripta sunt : *Cum magis in hoc judicium divinæ pietatis & paternæ lenitatis appareat, quod qui pignus vitæ, in data pace percipiunt, hoc quoque ad vitam percepta pace teneantur*. Has autem ob causas & rationes non arbitror tempore D. Cypriani eos fuisse ad pœnitentiam peragendam remissos, tempore vero Concilii Nicæni non ad tertium gradum iterum relegatos, qui omnium atrocissimus & durissimus erat; sed tantum ad quartum, in quo communione Ecclesiæ omni ex parte fruebantur, si Eucharistiæ & oblationum communionem excipias.

Verisimile autem est Ecclesiam post Concilium Nicænum statuisse, ut qui in summo vitæ discrimine positi non solum jus communionis, sed etiam ipsam Eucharistiam recepissent, ad eosdem pœnitentiæ gradus reddita sanitate compellerentur, in quo morbo tentati fuerant; quod illa suborta dubitatio esset, an jure ii ad pœnitentiam cogerentur qui ad Eucharistiæ communionem redierant ; atque ob id maxime quod ea omnium rerum quæ in Ecclesiis essent, præcipua conferetur quod etiam ea accepta pœnitentiæ finem & scopum attigisse viderentur. Ut igitur omnis ea difficultas tolleretur, Ecclesia constituit, ut qui pœnitentes absoluti fuissent, aut Eucharistiam in extremo vitæ periculo recepissent, præscriptis pœnitentiæ diebus non transactis, omnes pœnitentiæ dies percurrerent, & ad gradum illum in quo morbum contraxissent, reverterentur. Hujus decreti ratio hæc erat, ut peccatorum satisfactio certis quibusdam pœnis & pœnitentiæ laboribus perferendis responderet : propterea ab Ecclesiæ judicio quod de pœnitente tulerat, non temere recedendum, quod Deo fieret satis, & quantumvis absoluti essent, non propterea obstare, quominus satisfactionem cumulate explerent. Ad hæc etiam dici potest Ecclesiam id statuisse, quod animadvertisset plerosque morbum simulasse ut a laboribus & molestiis pœnitentiæ eximerentur. Canon igitur 78. Conc. Carthag. 4. ob has causas decrevit, ut vel sumpta Eucharistia ad tertium suæ pœnitentiæ gradum remearent.

Sed quo horum Canonum quæstionem magis intelligas, duo disceptemus. Primum, an pœnitentes si quarto in gradu, aut tertii gradus spatio temporis ferme decurso adversa valetudine afficerentur, eoque tempore Eucharistiam recepissent, ad resumendam pœnitentiam interruptam rursus adigerentur. Quod non facile crediderim; cum enim illa ferme esset exacta, beneficium B seu gratia qua affecti fuerant, facile reliquam pœnitentiæ peragendæ partem compensabat, quod si simplici tantum reconciliatione, non autem Eucharistia donati fuissent, tametsi in quarto gradu morbus eos intercepisset, affirmatim eos vi morbi depulsa ad pœnitentiam recurrisse, quia Episcopus non eis Eucharistiam recusasset, in eo præsertim valetudinis statu, ni eos minus idoneos & dignos judicasset, qui tanto beneficio afficerentur. Quapropter verisimile est eos ad pœnitentiam recuperata C sanitate rediisse ; ut digni fierent quibus Eucharistia crederetur. Alterum observandum, etsi ad tertium, aut quartum gradum pœnitentiæ redirent, tamen opinor non absolutione nova aut minima reconciliatione affectos, post spatia statuti temporis peragrata, quod non necesse esset eam denuo iterare, cum illam & accepissent, & absoluti viderentur : sed tantum majori reconciliatione, qua potestas eis fieret sumendi Eucharistiam.

D

OBSERVATIO XXIX.

Excommunicates & pœnitentes orare inter Catechumenos.

IN tertio gradu pœnitentiæ exposuimus quomodo intelligendi sunt canones, qui de pœnitentibus tertii gradus hoc dicunt, *orent & maneant inter Catechumenos*. Sed E quo amplius lectori satisfiat, illud in hac observatione fusius explicandum est. Præterea & illud quoque explanandum quo sensu accipienda sunt, quæ canones dicunt de excommunicatis aut pœnitentibus perpetuæ pœnitentiæ mancipatis, quemadmodum legimus in 61. Canone Agathensis Concilii, *Et inter Catechumenos usque ad legitimam satisfactionem manere & orare præcipimus*. Concilio Ilerdensi canone quarto, *usque ad Missam Catechumeni tantum admittantur in Ecclesiam*, Felix can. 2. *oratio-*

tioni

tioni non modo fidelium, sed nec Catechumenorum omnimodis interesse: modus autem iste & loquendi forma offundit quasdam tenebras, quia primum per antiquæ disciplinæ vim & austeritatem nefas erat peccatorem aut excommunicatum introire in templum seu Ecclesiam.

Secundo quæritur quamobrem constitutum sit, ut excommunicati, sive perpetuæ pœnitentiæ pœnitentes cum Catechumenis orent & supplicent: neque enim idcirco id permittebatur, quod excommunicati & hujusmodi pœnitentes cum Catechumenis eadem benedictione donarentur, quia eorum causa diversa omnino erat, precesque & orationes que Catechumenorum causa suscipiebantur, non ad ipsos excommunicatos pertinerent, aut benedictione aliqua donarentur: neque item quod excommunicati in Ecclesia morarentur, aut Catechumenorum Missam audirent. Nam disertis verbis in 4. canone Ilerdensi dicitur, *usque ad Missam Catechumenorum:* unde colligas excommunicatos exire debere, antequam Missa Catechumenorum fieret. Ad extremum res tota etiam difficilior fit ex verbo *orare & oratio*, quod plerumque pro Missa sumitur, eaque de causa videretur excommunicatos posse Missam Catechumenorum audire.

Quo vero canonum illorum sententia discussis, disturbatisque obscuritatibus percipiatur, in memoriam sunt aliqua revocanda, varia olim fuisse peccatorum hominum genera; aliquos excommunicatos, quibus non ipsa fuerat pœnitentia permissa, sed quibus tamen ejus efflagitandæ copia facultasque fieret: alios ad mortem usque pœnitentiæ perferendæ adjudicatos: alios qui a vitiis abstinere & temperare nollent, eamque ob rem Ecclesia excludebantur: alios denique qui pœnitentiam non perpetuam, sed aliquot annorum agerent. Omnibus igitur his pœnitentibus, si ultimos excipias, (nam hi in primo & secundo gradu pœnitentiæ, uti dicemus, cum Catechumenis non poterant orare) Ecclesia concedebat quidem primis sæculis Deum exorare: sed prohibebat ne Ecclesiam ingrederentur orationis faciendæ gratia. Postea vero eò se submisit Ecclesia, ut illis adpromitteret liberum in ædes sacras introitum supplicandi Dei causa, præcipueque in illo quinto sæculo. quod experientia comperisset, audiendo Dei ver-

A bo non parum ad pœnitentiam interiore quodam afflatu eos commoveri; eoque nomine instituit, quamvis anathemate icti, aut communione privati essent, eos posse in Ecclesia Deo supplicare; sed quia æqnum non erat, neque consentaneum eos Missæ interesse fidelium, quod nullum esset fidelibus cum peccatoribus commercium, aut communio, decrevit licere illis cum Catechumenis orare, & concionibus de divino verbo habitis interesse, quæ post Evange-
B lii lectionem haberentur, (quod quidem Evangelium etiam post epistolas ante Missam Catechumenorum recitabatur, ob id præsertim, ut pœnitentes audirent) hoc declaratur canone primo Valentiæ in Hispania; sed modus hic esto: neque enim existimes oportet peccatores potuisse Catechumenorum Missam audire; nam & ideo canon Valentiæ editus testatur: *ut sacrosancta Evangelia ante munerum oblationem,*
C *ante Missam Catechumenorum, in ordine lectionum post Apostolum legantur, quatenus salutaria præcepta Domini nostri Iesu Christi vel sermone sacerdotis, non solum fideles, sed etiam Catechumeni, ac pœnitentes, & omnes qui ex adverso sunt, audire licitum habeant.* Et canon quartus Ilerdensis, *usque ad Missam Catechumenorum in Ecclesia admittantur.* Non igitur rei divinæ, seu Missæ Catechumenorum licitum erat eis interesse; sed cum per Ca-
D nones id eis liceat cum Catechumenis *orare*, non aliud intelligas, quam ingressum in Ecclesiam permitti, quo tempore Catechumeni, tertii gradus Catechumenatus introirent: sic ut non alio loco quam eo qui ipsis Catechumenis præscriptus esset, viserentur, aut non ulterius progrederentur; sed in genua procumberent, ibique ad modum & rationem Catechumenorum, si illis videretur, privatis orationibus Deum exorarent.

Ecclesia item dum Evangelium legere-
E tur, aut pii sermones ab Episcopo haberentur, adesse eos posse, non grave duxit, ut perspici potest in illo canone primo Valentiæ, in quo verbum illud *Pœnitentes*, sumi debet non minus pro excommunicatis aut pœnitentibus usque ad mortem, quam pro pœnitentibus tertii & quarti gradus, quibus fas erat excipere sermones seu conciones tempore missæ Catechumenorum pronuntiatas. Sed non ita certum est an ad pœnitentes secundi gradus referri possit,

Digitized by Google

non amplius, nisi novis sceleribus flagitiisque admissis secerni ab ea possent: aliter si fieret eos videri qui secus agerent divinæ providentiæ resistere, quæ morbum immisisse videbatur, ut pace citius fruerentur. Præterea poterant ea dicere quæ a D. Cypriano ad Antonianum scripta sunt: *Cum magis in hoc judicium divinæ pietatis & paternæ lenitatis appareat, quod qui pignus vitæ, in data pace percipiunt, hoc quoque ad vitam percepta pace teneantur*. Has autem ob causas & rationes non arbitror tempore D. Cypriani eos fuisse ad pœnitentiam peragendam remissos, tempore vero Concilii Nicæni non ad tertium gradum iterum relegatos, qui omnium atrocissimus & durissimus erat; sed tantum ad quartum, in quo communione Ecclesiæ omni ex parte fruebantur, si Eucharistiæ & oblationum communionem excipias.

Verisimile autem est Ecclesiam post Concilium Nicænum statuisse, ut qui in summo vitæ discrimine positi non solum jus communionis, sed etiam ipsam Eucharistiam recepissent, ad eosdem pœnitentiæ gradus reddita sanitate compellerentur, in quo morbo tentati fuerant; quod illa suborta dubitatio esset, an jure ii ad pœnitentiam cogerentur qui ad Eucharistiæ communionem redierant; atque ob id maxime quod ea omnium rerum quæ in Ecclesiis essent, præcipua censeretur quod etiam ea accepta pœnitentiæ finem & scopum attigisse viderentur. Ut igitur omnis ea difficultas tolleretur, Ecclesia constituit, ut qui pœnitentes absoluti fuissent, aut Eucharistiam in extremo vitæ periculo recepissent, præscriptis pœnitentiæ diebus non transactis, omnes pœnitentiæ dies percurrerent, & ad gradum illum in quo morbum contraxissent, reverterentur. Hujus decreti ratio hæc erat, ut peccatorum satisfactio certis quibusdam pœnis & pœnitentiæ laboribus perferendis responderet: propterea ab Ecclesiæ judicio quod de pœnitente tulerat, non temere recedendum, quod Deo fieret satis, & quantumvis absoluti essent, non propterea obstare, quominus satisfactionem cumulate explerent. Ad hæc etiam dici potest Ecclesiam id statuisse, quod animadvertisset plerosque morbum simulasse ut a laboribus & molestiis pœnitentiæ eximerentur. Canon igitur 78. Conc. Carthag. 4. ob has causas decrevit, ut vel sumpta Eucharistia ad tertium suæ pœnitentiæ gradum remearent.

Sed quo horum Canonum quæstionem magis intelligas, duo disceptemus. Primum, an pœnitentes si quarto in gradu, aut tertii gradus spatio temporis ferme decurso adversa valetudine afficerentur, eoque tempore Eucharistiam recepissent, ad resumendam pœnitentiam interruptam rursus adigerentur. Quod non facile crediderim; cum enim illa ferme esset exacta, beneficium seu gratia qua affecti fuerant, facile reliquam pœnitentiæ peragendæ partem compensabat, quod si simplici tantum reconciliatione, non autem Eucharistia donati fuissent, tametsi in quarto gradu morbus eos intercepisset, affirmarim eos vi morbi depulsa ad pœnitentiam recurrisse, quia Episcopus non eis Eucharistiam recusasset, in eo præsertim valetudinis statu, ni eos minus idoneos & dignos judicasset, qui tanto beneficio afficerentur. Quapropter verisimile est eos ad pœnitentiam recuperata sanitate rediisse; ut digni fierent quibus Eucharistia crederetur. Alterum observandum, etsi ad tertium, aut quartum gradum pœnitentiæ redirent, tamen opinor non absolutione nova aut minima reconciliatione affectos, post spatia statuti temporis peragrata, quod non necesse esset eam denuo iterare, cum illam & accepissent, & absoluti viderentur: sed tantum majori reconciliatione, qua potestas eis fieret sumendi Eucharistiam.

OBSERVATIO XXIX.

Excommunicatos & pœnitentes orare inter Catechumenos.

IN tertio gradu pœnitentiæ exposuimus quomodo intelligendi sunt canones, qui de pœnitentibus tertii gradus hoc dicunt, *orent & maneant inter Catechumenos*. Sed quo amplius lectori satisfiat, illud in hac observatione fusius explicandum est. Præterea & illud quoque explanandum quo sensu accipienda sunt, quæ canones dicunt de excommunicatis aut pœnitentibus perpetuæ pœnitentiæ mancipatis, quemadmodum legimus in 61. Canone Agathensis Concilii. *Et inter Catechumenos usque ad legitimam satisfactionem manere & orare præcipimus*. Concilio Ilerdensi canone quarto, *usque ad Missam Catechumeni tantum admittantur in Ecclesiam*, Felix can. 2. orationi

tioni non modo fidelium, sed nec Catechumenorum omnimodis interesse: modus autem iste & loquendi forma offundit quasdam tenebras, quia primum per antiquæ disciplinæ vim & austeritatem nefas erat peccatorem aut excommunicatum introire in templum seu Ecclesiam.

Secundo quæritur quamobrem constitutum sit, ut excommunicati, sive perpetuæ pœnitentiæ pœnitentes cum Catechumenis orent & supplicent: neque enim idcirco id permittebatur, quod excommunicati & hujusmodi pœnitentes cum Catechumenis eadem benedictione donarentur, quia eorum causa diversa omnino erat, precesque & orationes que Catechumenorum causa suscipiebantur, non ad ipsos excommunicatos pertinerent, aut benedictione aliqua donarentur: neque item quod excommunicati in Ecclesia morarentur, aut Catechumenorum Missam audirent. Nam disertis verbis in 4. canone Ilerdensi dicitur, *usque ad Missam Catechumenorum:* unde colligas excommunicatos exire debere, antequam Missa Catechumenorum fieret. Ad extremum res tota etiam difficilior fit ex verbo *orare & oratio*, quod plerumque pro Missa sumitur, eaque de causa videretur excommunicatos posse Missam Catechumenorum audire.

Quo vero canonum illorum sententia discussis, disturbatisque obscuritatibus percipiatur, in memoriam sunt aliqua revocanda, varia olim fuisse peccatorum hominum genera; aliquos excommunicatos, quibus non ipsa fuerat pœnitentia permissa, sed quibus tamen ejus efflagitandæ copia facultasque fieret: alios ad mortem usque pœnitentiæ perferendæ adjudicatos: alios qui a vitiis abstinere & temperare nollent, eamque ob rem Ecclesia excludebantur: alios denique qui pœnitentiam non perpetuam, sed aliquot annorum agerent. Omnibus igitur his pœnitentibus, si ultimos excipias, (nam hi in primo & secundo gradu pœnitentiæ, uti dicemus, cum Catechumenis non poterant orare) Ecclesia concedebat quidem primis sæculis Deum exorare: sed prohibebat ne Ecclesiam ingrederentur orationis faciendæ gratia. Postea vero eo se submisit Ecclesia, ut illis adpromitteret liberum in ædes sacras introitum supplicandi Dei causa, præcipueque in illo quinto sæculo, quod experientia comperisset, audiendo Dei ver-
A bo non parum ad pœnitentiam interiore quodam afflatu eos commoveri; eoque nomine instituit, quamvis anathemate icti, aut communione privati essent, eos posse in Ecclesia Deo supplicare; sed quia æquum non erat, neque consentaneum eos Missæ interesse fidelium, quod nullum esset fidelibus cum peccatoribus commercium, aut communio, decrevit licere illis cum Catechumenis orare, & concionibus de divino
B verbo habitis interesse, quæ post Evangelii lectionem haberentur, (quod quidem Evangelium etiam post epistolas ante Missam Catechumenorum recitabatur, ob id præsertim, ut pœnitentes audirent) hoc declaratur canone primo Valentiæ in Hispania; sed modus hic esto: neque enim existimes oportet peccatores potuisse Catechumenorum Missam audire; nam & ideo canon Valentiæ editus testatur: *ut sacrosancta Evangelia ante munerum oblationem,*
C *ante Missam Catechumenorum, in ordine lectionum post Apostolum legantur, quatenus salutaria præcepta Domini nostri Jesu Christi vel sermone sacerdotis, non solum fideles, sed etiam Catechumeni, ac pœnitentes, & omnes qui ex adverso sunt, audire licitum habeant.* Et canon quartus Ilerdensis, *usque ad Missam Catechumenorum in Ecclesia admittantur.* Non igitur rei divinæ, seu Missæ Catechumenorum licitum erat eis interesse; sed cum per Ca-
D nones id eis liceat cum Catechumenis *orare*, non aliud intelligas, quam ingressum in Ecclesiam permitti, quo tempore Catechumeni, tertii gradus Catechumenatus introirent; sic ut non alio loco quam eo qui ipsis Catechumenis præscriptus esset, viserentur, aut non ulterius progrederentur; sed in genua procumberent, ibique ad modum & rationem Catechumenorum, si illis videretur, privatis orationibus Deum exorarent.

E Ecclesia item dum Evangelium legeretur, aut pii sermones ab Episcopo haberentur, adesse eos posse, non grave duxit, ut perspici potest in illo canone primo Valentiæ, in quo verbum illud *Pœnitentes*, sumi debet non minus pro excommunicatis aut pœnitentibus usque ad mortem, quam pro pœnitentibus tertii & quarti gradus, quibus fas erat excipere sermones seu conciones tempore missæ Catechumenorum pronuntiatas. Sed non ita certum est an ad pœnitentes secundi gradus referri possit,

quod non plane adhuc constet utrum ejusmodi pœnitentes in Ecclesiam se conferre potuerint, quod & iis quidam privatim sermones ad illos accommodati haberentur. Propterea credibile est eos missarum propriis concionibus, quæ lectionem Evangelii consequebantur, interesse non potuisse.

Sed ut unde delapsa revocetur oratio, dico *orare cum Catechumenis*, si spectes excommunicatos, necdum ad pœnitentiam admissos, aut pœnitentes perpetuæ pœnitentiæ addictos, aliud nihil significari, quam quod licuerit cum Catechumenis in Ecclesia pedem ponere, & in eodem loco consistere in quo hærerent, ibique provolvere sese ad genua, & aliquas preces interponere. Ad hæc audire lectiones, epistolas, Evangelium, sermones quos Episcopus post eorum pronuntiationem conferret. Sed rebus illis quamprimum confectis, egredi coactos fuisse, nec missam Catechumenorum audire posse, quæ proxime conciones divinas consequeretur. Dico præterea id beneficium ab Ecclesia concessum Judæis, Paganis, Hæreticis, & Schismaticis ex Canone primo Valentiæ, & 34. Concilii Agathensis: *Judæi octo menses inter Catechumenos Ecclesiæ limen introeant*, & in sermonibus Patrum in Evangelia ut apud Divum Augustinum sæpissime reperias, *ut norunt fideles*, quibus verbis aperte inferas alios fuisse quam fideles eorum sermonum auditores: sed in memoriam illud ipsum revocandum tantum 4. 5. 6. sæculo, & in sequentibus id in sermonibus Patrum animadversum. Nam in primis sæculis huic disciplinæ locum nullum relictum [illegible], quandoquidem solis concessum esset fidelibus quæ post Evangelia haberentur concionibus interesse.

OBSERVATIO XXX.

Quid sit plena Pœnitentia.

A Nonnullis dubitari video quid sit *plena pœnitentia*, cujus apud antiquos auctores ac potissimum apud Divum Cyprianum frequens est mentio; sunt qui putent de peccatis eum plane pœnituisse, & veniam meritum esse qui pœnitentiæ tempus ab Episcopo constitutum explevit: contra vero pœnitentiam plenam eum non egisse, qui violato tempore, & nondum peracto jus communionis & pacem Ecclesiæ obtinere nititur, quibus ejusdem Cypriani verba epistolæ undecimæ primi libri adstipulari videntur. *Agant pœnitentiam plenam, quia quæ hoc crimen admisit, non mariti, sed Christi adultera est, & ideo æstimato justo tempore postea Exomologesi facta ad Ecclesiam redeat*, quasi plenam pœnitentiam eam appellet, quæ toto tempore ducitur, quod ab Episcopo decretum est: his proxime accedit eorum sententia quæ libello de lapsis leguntur, *ne Dominum graviter offensum longa & plena pœnitentia deprecetur*: nam longam & plenam juxta habere crederes, & eam plenam existimare quæ longo tempore, & ab Ecclesia jusso adhibetur. Hujusce etiam explicationis verisimilitudinem mihi auxere aliquando verba epistolæ octavæ libri tertii, *antequam pœnitentiam plenam egissent*, Ibidem, *ut ante legitimum & plenum tempus satisfactionis pax ei concederetur*, quæ plenam pœnitentiam eam dicere videntur, quæ legitimo tempore, (id est ab Ecclesia præscripto,) perficitur.

Alii, ut in re dubia evenire solet, aliam referunt explicationem, neque putant solo tempore plenam pœnitentiam celebrari, nisi per gradus omnes, qui olim pœnitentibus adsignabantur, ad finem pœnitentiæ & communionem peccatores devenissent. Olim enim certi gradus ponebantur, per quos necesse erat ad pacem Ecclesiæ sensim pervenire, ut ex canonibus Conciliorum, & præcipue Nicæni & Ancyrani probavimus. Enimvero fidelium animus tantopere a communione & societate perditorum & peccatorum abhorrebat, ut eos non nisi certis spatiis pristinum jus communionis, quantumvis animi ægritudinem, jejuniis, lacrymis, & aliis indiciis testarentur, recuperare sinerent: ex eorum igitur sententia plenam pœnitentiam is peregit, qui totum tempus & per singulos gradus decurrit. Ego vero neutram harum explicationum probare possum, plenamque eam esse reor, non quæ concesso tempore, & per gradus pergit ad veniam, sed quæ bona fide fit, nam qui animo vere dolenti Exomologeseos actus amplectitur, & ut ait Divus Cyprianus, lacrymis, gemitibus, fletibus dolentis ac vere pœnitentis animi signa prodiderit, is plenam pœnitentiam censetur facere. Et quemadmodum, que leguntur in eodem auctore de plena humilitate, & plena patientia ad tempus referri ne-

nequeunt; ut epist. 9. lib. 3. *Episcopo præposito suo plena humilitate satisfacere*, & epist. 2. lib. 4. *cum plena humilitate & satisfactione revocante*. Item, tractatu de patientia, *ut consummaretur in Christo plena & perfecta patientia*, ita plane, plena pœnitentia non ea est quæ tempore definitur, sed quæ indiciis, id est lacrimis, fletibus, & jejuniis, animi dolorem patefacit.

Porro hæc verba epistolæ secundæ libri primi omnem dubitandi locum eripiunt, *agerent diu pœnitentiam plenam, etsi periculum infirmitatis urgeret, pacem sub ictu mortis acciperent*, nam quis unquam de re quæ certo tempore includitur & perficitur, congrue diceret, eam diu agendam esse, quasi diutius ea ipsa fieri possit, aut durare, quam præscriptum esset. Idem prorsus confirmatur hisce verbis epist. 2. lib. 4. *Neque enim præjudicamus Domino judicaturo, quo minus si pœnitentiam plenam & justam peccatoris invenerit*. Nam agitur de peccatore, qui veniæ locum invenerat in Ecclesia, cuique pax reddita fuerat, & tempus pœnitentiæ expleverat: quapropter satis indicat Deum alia ratione quam tempore, plenitudinem pœnitentiæ probaturum & examinaturum. Quæ ad aliam explicationem confirmandam afferuntur, tam levia sunt, ut ea infirmare aut diluere necesse non sit, nam quamvis plena pœnitentia ea sit quæ justa satisfactione Deum placare studet, ut ait idem D. Cyprianus, & de peccatore eas omnes pœnas sumit, quas peccatores solerent perferre; tamen conveniens erat eam aliquo tempore durare, quamvis nullum ei certum esset constitutum.

OBSERVATIO XXXI.

Quatuor manus impositiones in decursu Pœnitentiæ.

In hac Observatione, nullum omnino fieri verbum volo de impositione manuum, quæ usurpabatur in baptismo Catechumenorum, in confirmatione, in ordinibus, extrema-unctione, exorcismis & aliis Ecclesiæ cæremoniis. Non male positam aut locatam operam existimavero, si exacte & fideliter eas omnes protulero quæ in pœnitentia fiebant: quot genera olim in pœnitentes jam inde ab initio pœnitentiæ ad reconciliationem usque exercerentur, A quis pœnitentiæ finis & extremum. Nam cum varia multipliciaque manuum impositionum genera reperiant, adeo ut perdifficile sit & operosum, quo de genere in canonibus agitur dispicere, plerique tanquam peregrini & hospites in lectione veterum canonum vim eorum non intelligunt, cum vel ipse canone 78. Concilii 4. Carthag. plerisque fixerit crucem, *Pœnitentes qui in infirmitate viaticum Eucharistiæ acceperint,*
B *non se credant absolutos sine manus impositione si supervixerint*. Nam cum ille de quo est sermo Eucharistiam recepisset, non illa manus impositio pro absolutione & reconciliatione simplici aut majori accipienda est, quod ambæ sanctissimum Sacramentum anteverterent, neque cuiquam Eucharistia nisi reconciliato altari præberetur. Neque vero in eo canone de manus impositione agitur, qua pœnitenti pœnitentia concedebatur: cum enim canon dicat fuisse pœnitentes, admittendum est ac-
C ceptam fuisse pœnitentiam. Ex hoc lubrico scopulosoque loco facile judicabit lector, laborem illum quem in cognitione omnis generis manus impositionis posui, non esse supervacaneum.

Cum igitur non indiligenter ea undequaque eruerim, quatuor fuisse earum genera reperio, pœnitentesque si ad extremos pœnitentiæ dies seu terminum pervenissent, omnesque gradus illius percurrissent, quatuor manuum impositiones accepisse ob qua-
D druplices actiones omnino diversas & distinctas: volo autem & contendo pœnitentiam integram eos peregisse. Nam si mors ante pœnitentiam oppressisset, unam aut alteram obtinuisse tantum, ut suo loco docebimus, non est dubitandum. Prima igitur manus impositio, quam pœnitentes sortiebantur, erat ea qua peragendæ pœnitentiæ copia facultasque daretur. Secunda, quam in tertio gradu pœnitentiæ consequebantur. Cum enim solemne Missæ sacrificium instaurabatur, certo in Ecclesiæ loco aderant, iisque in terram dejectis ante Evangelii recitationem ejusque expositionem, si priora sæcula respicias, Episcopi manus imponebant, & super eos certas precationum formulas pronuntiabant. Tertia vero erat simplex illa reconciliatio (de quo alias disseruimus,) quam a tertio gradu ad quartum discedentes impetrabant, qua corporis Christi mystici communioni & societati fidelium conjungebantur, omni adeo in

in re, si oblationes & Eucharistiam exci-pias. Quarta & ultima erat absoluta reconciliatio maxima & perfecta, qua (ut diximus alias) digni qui Eucharistiam sumerent, oblationem præsentarent, earumque participes fierent, reddebantur; quod unum tantumque beneficium summi boni loco Christiani numerabant. Seorsim & separatim has omnes manuum impositiones ita explicabimus, ut nemo sanæ mentis dubitare possit, quin antiqua illa disciplina eas instituerit, ut suscipiendæ & explendæ pœnitentiæ ratio quædam exacta magis & perfecta declararetur.

Primum igitur quod pœnitens sibi ab Episcopo dari postulabat, erat manuum impositio, qua pœnitentiæ agendæ copia fieret. Canon 12. Tolet. 11. *Pœnitentia per manus impositionem accepta*. D. Leo ad Narbonensem Episcopum resp. 2. *pro crimine aliquo suo per manus impositionem remedium accipiant pœnitendi*. Canones similiter omnes, qui de pœnitentiæ benedictione loquuntur, ad idem comprobandum pertinent: nam illa benedictionum genera non nisi manuum impositione peragebantur. Pœnitentiæ igitur agendæ facultas impositione manuum permittebatur: primaque ea erat, quam ex instituto Ecclesiæ pœnitentes recipiebant, si tamen pœnitentiæ modos rationesque præscriptas aut leges sequerentur. Quod si ante acceptam pœnitentiam nonnulli peccatores in morbum incidissent, ipsaque mortis necessitate victi obnixe contenderent sibi non modo dari pœnitentiam, sed etiam reconciliationem majorem & Eucharistiæ sumendæ copiam fieri, Episcopusque id quod petierant non recusaret, (ut canones standum esse ejus judicio decernunt) tunc temporis prima illa manuum impositione non donabantur, tametsi quod eam consequeretur obtinerent, sed ultimam illam & absolutam reconciliationem altera manuum impositione impetrabant, quæ illis pœnitentiam concedebat, & cum ea simplicem & majorem reconciliationem, sive jus ad communionem fidelium, & ad altarium & sacramenta conjunctim, idemque illa per se sola conferebat, quod ambæ aut tres confecissent. Quin & accidere quandoque poterat, ut sine illa prima manuum impositione in communione fidelium aliqui admitterentur, hoc est non concessa attributaque pœnitentiæ copia, quales ii de qui-

A bus canone ultimo Concilii Epaun. & 76. Carthag. 4. qui pœnitentiam exigentes, necdum ea accepta animam efflassent, illi ipsi vi sententiaque eorum canonum fidelium corpori & societati post mortem quasi consociabantur, eisque jus communionis oblationum admissione reddebatur, qui tamen manus impositionem pœnitentiæ non receperant. Nam alter canonum illorum sic habet: *Si quis fuerit mortuus, excommunica-*
B *tus & jam confessus*. Alter vero, *si qui in infirmitate pœnitentiam petit, si casu dum ad eum sacerdos invitatus venit oppressus infirmitate obmutuerit*.

Quod ad secundam manuum impositionem attinet, verbose satis & copiose de ea in tertio gradu pœnitentiæ disputavimus, quo lectorem si aviditate quadam plura cognoscendi rapiatur, remittimus; hoc tantum, ex illis quæ illic probare conati sumus depromemus: Pœnitentes sese in ter-
C ram prostravisse, & quandiu in tertio gradu consisterent, ab Episcopo secundas illas manuum impositiones accepisse, totiesque eis colla supposuisse, quoties sacrum missæ sacrificium celebrabatur. De hac impositione manuum explicari debet 78. canon Concil. Carthag. 4. quem initio hujus observationis retulimus. Nam cum neque de duplici reconciliatione & absolutione, neque de benedictione pœnitentiæ intelligi omnino possit, ob eas rationes quas protulimus,
D videlicet eum de quo in illo canone actum est, tres manuum impositiones accepisse; quandoquidem Eucharistiam sumpsisset, quæ nunquam pœnitenti nisi percepta ante pœnitentia, & duplici reconciliatione porrigebatur; plane & necessario de ista secunda manuum impositione, quæ eorum nomine fieret qui pœnitentes in tertio gradu consiserent explicanda res est, ea enim sola repetebatur.

Tertia manuum impositio, quam pœni-
E tentes suæ pœnitentiæ tempore sustinebant, illa simplex est reconciliatio, de qua toties alias, & quam a tertio gradu ad quartum digredientes subibant, & cujus proprie munere seu gratia peccatorum expiationem, & rerum tum divinarum, tum humanarum communionem, & cum Ecclesia consociationem, exceptis oblationibus & sacramento, sortiebantur. Hæc simplex reconciliatio impositione manuum, quemadmodum reconciliatio major, & pœnitentia conferebatur, ut alibi declaravimus. Quamvis autem

autem pœnitentes eam aliquando non acciperent, cum morte raperentur antequam pœnitentiam suam ex ordine & per gradus explere possent, eam tamen a tertio ordine non secrevimus, eo quod ex pœnitentiæ cursu quodam communi & usitato tertium locum sibi arrogaret.

Denique Pœnitentes exacta pœnitentia, ejusque quatuor quasi decursis gradibus ad perfectam Ecclesiæ communionem, ultima impositione manuum reconciliati, quam ex sententia canonum, *absolutissimam reconciliationem & majorem* vocamus, revocabantur, talique postea in loco habebantur, quo post baptismum connumerati fuissent: hæc est illa quarta manuum impositio, quam pœnitentes, quibus per tempus pœnitentiam suam transigere licuissent, ut perfectissimam assequebantur, & qua eos in partem & societatem eorum quæ Ecclesia maximi faceret, vocabat. Tanta quippe vis copiaque canonum & locorum apud Patres reperitur, qui probant majorem reconciliationem impositione manuum concessam, ut supervacaneum sit in medium eos proferre. Tertullianus locum illum scripturæ, *nemini cito manum imposueris*, de hac impositione interpretatur. D. Cyprianus in omnibus Epistolis ad lapsos & in Concilio Carthaginensi contendit reconciliationem impositione manuum transigi, canon 76. Concilii 4. Carthag. *Reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus Eucharistia*, & tertio Arauf. *sine reconciliatoria manus impositione*.

Cæterum etsi constet pœnitentes quatuor istas manuum impositiones accepisse, id ita accipiendum est; si nihil eos quo minus pœnitentiam explerent, quatuorque illos gradus percurrerent, remoraretur. Sed si toto illo pœnitentiæ intervallo nondum expleto morbo periculoso conflictarentur, neque spes recuperandæ valetudinis reliqua esset, totus ille ordo pervertebatur: Nam Ecclesia quæ indulgentissima mater est, quantumvis longum prolixumque tempus pœnitentiæ seu satisfactionis prorogasset, si quid ejusmodi contigisset, contrahebat, & absolutionem non negabat, ut si peccator in morbum incidisset mortiferum, nec adhuc pœnitentiæ locum obtinuisset, & tali tempore pœnitentiam & communionem majorem expetiisset, fieri poterat ut Episcopus utrumque illi concederet, sed unica & simplici manuum impositione, qua & pœnitentia, & reconciliatio major ei daretur: aut si Episcopus indignum Eucharistia & majori reconciliatione eum judicaret, unica manuum impositione illi & pœnitentiam & simplicem reconciliationem largiebatur, ut in can. 76. Concil. 4. Carthag. & in tertio Arausicani primi.

Examinandi autem & perpendendi sunt gradus pœnitentiæ, in quibus pœnitentes ægrotabant, ut quot manuum impositiones
B accipere possent dispiciamus. Nam si in quarto gradu pœnitens morbo laboraret, quatuor manuum impositiones subibat, non secus ac si pœnitentiam transegisset: tribus enim jam receptis ultima & major, ubi quartum gradum attigisset, etsi in eo moreretur, non surripiebatur; ita si pœnitens in tertio gradu, infirma aliqua valetudine detinebatur, quia primam & secundam jam receperat, tertiam sine tergiversatione obtinebat, quæ minor erat reconciliatio, &
C quæ viaticum ad salutem satis opportunum vocabatur, postremæ autem impetratio ab Episcopo tantum sperabatur. Denique si pœnitentes in primo aut secundo gradu pœnitentiæ morbo premerentur, certumque in discrimen vocarentur, secundam nunquam assequebantur, quæ non nisi in tertio gradu pœnitentiæ concedebatur: sed sine cunctatione aut dilatione primam & tertiam recipiebant, quartam autem raro nisi privilegio quodam & beneficio singulari Episcopi, penes quem erat judicare,
D an qui sacro pane reficerentur digni essent.

Quod autem Ecclesia in Hispaniis faciendum præscripsit 12. can. 4. Concil. Tolet. & in Africa 12. can. Concilii Milevit. non alias manuum impositiones proferendas, quam quæ a Conciliis institutæ & compositæ essent; non ita accipiendum est quasi multa manuum impositionum genera in Ecclesiam invehere liceret, & cuilibet ad arbitrium & libidinem nova immutare
E aut effingere.

Sed in illis canonibus est mentio de orationibus & verbis, quibus in impositione manuum uterentur, & cum manus super pœnitentes imponerent. Quæ orationes cum ab omnibus varia sententia, & vario sensu, diversisque verbis conciperentur, sapienter provisum est ab his Conciliis, ut omnibus in Diœcesibus, non aliis precationum formulis in manuum impositione clerici uterentur, quam quibus Concilia censuissent.

OB-

OBSERVATIO XXXII.

Prima & minima reconciliatio.

Reconciliatio in veteri Ecclesia, aliud nihil esse videtur, quam quæ hoc tempore appellatur absolutio peccatorum: inter quas si aliquod discrimen esse potuit, inde petendum est quod facilius hodie hæc conceditur, quam illa antiquitus sperabatur. Nam propter omnia genera peccatorum, quæ mortifera nominabantur, privari necesse erat communione fidelium, & a corpore, atque adeo Ecclesiæ communitate separari, ad quam non nisi maximo labore & molestia animi redire fas erat. Hujus atem reconciliationis duo fuisse genera putandum est; nam quamvis tantum in pœnitentia momenti præsidiique fuisset, ut ejus vi peccatorum remissio concederetur; non ideo tamen jus integræ communionis simul & semel reddebatur ei, qui reconciliatus fuisset, sed pars tantum ejus juris: propterea judico duas fuisse reconciliationis species, primam & ultimam, quas ego distingui hic appellationibus volo, quo facilius & enucleatius res tota examinetur. Nec arbitror quemquam harum vocum novitate, aut usurpatione commoveri posse, ubi rei totius veritas in lucem erupit.

Ut autem duplicis reconciliationis ratio comprobetur, initium faciam a consequentia quadam, quæ ex duplici genere communionis duci potest. Atque hujus communionis quanquam Ecclesia multiplices olim species & gradus agnoverit & admiserit, in hac tamen Observatione, nonnisi duarum præsertim quæ frequentes sunt & vulgares meminerimus: communionis quidem Sacramentis & altario, quæ ultima perfectissima & legitima communio censebatur; & communionis simplicis, quæ in eo versabatur, ut qui eam assecutus esset, si modo oblationes & sanctum Sacramentum adimas, cum in rebus divinis tum humanis in societatem corporis fidelium veniebat. Duplex autem istud communionis genus, tractatu de Communione sine Oblatione clarissime explicatum est: eam ob rem nihil aliud nobis hic dicendum est, quam quod omnes canones, qui quatuor pœnitentiæ gradus explanant, manifeste A demonstrant eos qui in quarto gradu recensebantur, corpori quidem Ecclesiæ adhæsisse, & omnibus in rebus quibus reliqui fideles utebantur, communione quadam conjungi: sanctissimi Sacramenti & oblationum jus tamen non habuisse. Unde colligi potest duo fuisse genera communionis, unam minimam, alteram majorem: minimam autem esse, quæ omnium rerum societatem & communionem concederet; B si Eucharistiæ & oblationum usum potestatemque removeas: contra majorem quæ omnium rerum atque adeo ipsius Eucharistiæ usuram admitteret. Ex hac autem duplici communione, nisi me fallit animus, necessario probare possis, duas fuisse reconciliationes: unam, qua pœnitentes absolverentur, & jus primæ communionis recuperarent ablatum; quæ minima reconciliatio vocabatur. Alteram, qua iidem pœnitentes reconciliabantur altario, & adipi- C scebantur jus communionis integrum, & ad omnia Sacramenta. Constituta namque duplici communione, quamobrem pœnitens primæ illius compos & particeps effici poterat? quo ritu, quave ceremonia? aut quomodo? plane affirmandum est id fuisse factum aliqua reconciliatione, quæ proportione quadam illi communioni responderet, quæ a nobis vocatur prima reconciliatio & minima. Nam existimare & contendere hanc primam communionem D promeritum esse aut obtinuisse, non Ecclesiæ interposita auctoritate aut potentia, qua id tribueret, nefas omnino id sentire, quod prima illa communione percepta, duo quoque consequi ducebatur, peccatorum absolutionem & jus communionis, quæ duo adipisci nemo potest, nisi Ecclesiæ accesserit auctoritas, & facultate utatur, quam illa possidet ligandi & solvendi: sed neque illud asseri potest, duo illa consecutum esse per majorem absolutionem & reconci- E liationem; quia iidem canones omnes præcise confirmant reconciliatione majori dari jus ad Eucharistiam & ab oblationes, quo ii quibus tantum prima communione frui liceret, carebant.

Idem autem colligi potest cum e tertio gradu ad quartum transirent pœnitentes. Nam constat tertio in gradu pœnitentiæ, pœnitentes neque delictorum condonationem seu absolutionem, neque jus communionis sortitos, eosque penitus a corpore fide-

fidelium separatos. Is enim tertius erat gradus, qui omnia genera austeritatum amplecteretur, eaque de causa pœnitentia vocatur, per quandam κατ' ἐξοχὴν, tametsi alii tres gradus pœnitentiæ ita dicantur: idque si aliqua esset dubitatio probare posset, quod primis sæculis extra Ecclesiam decederent, neque in communionem precum aut Evangelii vocarentur. Rursus & illud firmissimum est in quarto gradu omni genere communionis licuisse perfrui, & reliquorum fidelium societate, seu mavis rerum omnium communione cum iis uti, si oblationes & sanctissimum Sacramentum excipias, Evangelii namque explicationi, precibus & sacrificio intererant, nec nisi cum fidelibus ex Ecclesia egrediebantur; quod ad res civiles attinet, una cum fidelibus communionis illius consortes erant. Quo constituto quæritur quomodo illi pœnitentes cum ad quartum gradum proveherentur, jus communionis acquirerent; dici non potest eos, eo jure potitos, eo quod tertii gradus pœnitentiæ tempus cum percurrissent, ad quartum gradum facerent. Nam ut ante diximus cum in quarto gradu admitterentur ad Ecclesiæ communionem, omnino necesse erat, ut a tertio ad quartum properantes, peccatorum absolutionem acciperent; cum qui se peccato aliquo obstrinxissent, ne minima quidem ex parte cum corpore fidelium connectebantur. Nemo autem asseverat, suarum culparum adeptos absolutionem ob id tantum, quod unius pœnitentiæ gradus tempus assignatum confecissent: Ecclesia sane quo id fiat interponere debuit actione quadam sua auctoritatem quandam. Propterea omnino mihi persuasum est a tertio gradu ad quartum decedentes unam absolutionem & unam reconciliationem impetrasse, quam nos minimam vocamus, quod amplior & multo major quædam superesset, quæ dabat jus integrum communionis. Quod si cui hæc ratio a me allata non probetur, volo mihi ostendat, quomodo tandem jus communionis obtineretur ab uno ad alium gradum transiliendo, & quorsum in quarto communicantes erant, in tertio autem non dicerentur.

Idem quo probetur ex duplici genere viatici depromi potest, alibi quidem ostendi viaticum necessarium plane ad salutem non posse dici Eucharistiam, quod Patres expresse & perspicue imperent, ut a quolibet presbytero sine delectu aut inquisitione pœnitenti viaticum necessarium concedatur, Eucharistiæ vero viaticum communi ac conspirante consensu asserant, non nisi de permissu atque concessu Episcopi tribuendum esse, ab eodemque dijudicari oportere, utrum pœnitens qui in extremo vitæ periculo id petat, dignissimus sit cui concedatur. Percunctor igitur quale tandem esset viatici, quod neque Eucharistia esset, & quod pœnitenti ad interitum ruenti ad salutem necessarium tribueretur: non id dici potest fuisse majorem illam reconciliationem. Nam altera quæ proxime sequitur Observatione demonstrabitur, qui hanc maximam & ultimam reconciliationem recepisset, ei quoque ad Eucharistiam viam patefactam, neque obstrui eam potuisse, quamobrem necessario confitendum est viaticum illud, quod neque Eucharistia esset, & quod Patres obfirmate & præcise sine ulla tergiversatione decernunt esse omnibus pœnitentibus, vel qui pœnitentiæ finem nondum attigerint, in extremo vitæ periculo impertiendum: aliud nihil esse quam primam illam reconciliationem, qua pœnitentes uno eodemque tempore, duo recipiebant, noxarum condonationem, & simplex jus communionis & minimum.

Quomodo ergo conciliari canones poterunt, qui prohibent ne Presbyteri inconsulto Episcopo, pœnitentes in articulo mortis reconcilient, quantumvis in apertum vitæ periculum adducantur, quique certam quandam reconciliationem Episcopo reservant, eandemque reliquis omnibus adimunt, ut probant canonum Græcorum Conciliorum Carthaginensium, 13. canon Nicæni, & 82. Bracarensis, 2. ex quibus illud ipsum quod dicimus elici potest. Quomodo inquam hi omnes conciliari possunt cum aliis canonibus, qui Presbytero concedunt, ut in morte pœnitentem reconcilient, quamvis pœnitentiæ tempus non omnino decurrerit, ut 22. Concil. Carthaginensis, cæterique omnes, qui præcipiunt dari viaticum ad salutem necessarium, sine facultate & venia Episcopi, cum ejusmodi graves occasiones sese objecerint. Contendo ergo canones illos conciliari non posse, quin olim duo genera reconciliationum instituta fuisse concedamus, canonesque illos qui Episcopo unam reconciliationem reservant, de secunda & majori reconciliatione interpre-

tandos

tandos esse & intelligendos, quæ ad Epi-
scopum solum pertineret: cæteros autem de prima & minori reconciliatione, quæ cum ad salutem necessaria diceretur, licebat omnibus Presbyteris tali præsertim tempore eam conferre; ne si hæc ut major Episcopo soli reservaretur, interea aliquis sine absolutione peccatorum, & communione fidelium decederet.

Quæritur quis primam illam reconciliationem impertiret, & quomodo illa daretur? Quod ad primum attinet; certum est solum fuisse Episcopum, qui jure suo posset, vel propter ordinis sacri auctoritatem ligare & solvere peccata, saltem id perspicitur in antiquæ Ecclesiæ institutis & disciplina; & presbyteri æque privabantur potestate dandi minorem reconciliationem atque majorem: propterea quod jus istud ad solos Episcopos translatum erat, ut jus excommunicandi solis Episcopis erat relictum sed quoniam Christiana religio in dies latius suos proferebat terminos, variasque terrarum regiones pervagabatur, ea fuit causa præcipua cur necessitas coegerit, ut id potestatis & auctoritatis etiam ad presbyteros derivaretur: quod Episcopis ubivis gentium & locorum esse cum non liceret, non erat committendum, ut pœnitentes sine communione Ecclesiæ vivere desinerent. Ea fuit ratio cur, cum summa necessitas tantum postularet & exigeret, presbyteri id auctoritatis sibi arrogare per Episcoporum voluntatem possent; quod tunc temporis non ita passim excitatæ essent, aut viserentur parochiæ quemadmodum hoc tempore longe lateque propagatæ cernuntur: tum curionibus aut pastoribus parochiarum postea data facultas illa est plena & integra, quo suo munere officioque fungerentur, & id etiam quamvis necessitas extrema abesset, obirent. Qui autem veteris illius disciplinæ vim rationemque cognitam & perspectam habebit, non ægre admittet primis illis sæculis ad solos Episcopos illam potestatem fuisse transmissam. Nam tum nisi necessitas vim afferret, ex pœnitentibus nemo vel minorem reconciliationem obtinebat, præterquam cum a tertio gradu ad quartum transiret, idque fiebat publico conventu in Ecclesia, in Missæ sacrificio, cum omnes fideles interessent. Publicæ autem procurationes aut administrationes officiorum omnium, quæcumque tandem esse possent, ab Episcopo suscipi & A obiri solebant, ut Evangelii explicatio, & alia minoris momenti munera, ordine, qui in Ecclesia institutus erat, id postulante, ut presbyteri nascentis Ecclesiæ primordio nullis publicis muneribus exercendis destinarentur, cum aliquis adesset Episcopus, postea permittente Episcopo, aliqua in se munera susceperunt: propterea simplex ista reconciliatio cum publice & palam daretur, & cum a tertio ad quartum gradum abire B liceret, eam tantum Episcopus largiebatur. Nam asseverare pœnitenti dari potuisse multo antequam ad quartum gradum perveniret, vel etiam antequam tertium attigisset, multo minus id probari posse contendo. Non me præterit laxamenti aliquid aut gratiæ seu beneficii pœnitentibus concedi potuisse? atque adeo pœnitentiæ tempus in eorum gratiam contrahi; & fortassis, tametsi quatuor gradus de consensu Ecclesiæ tenerentur omnino persequi & per- C currere, duos aut tres tamen eos aliquando non obiisse, aut vero etiam pœnitentiæ tempus definitum non absolvisse. Dico etiam ab Episcopo, solum id beneficium expectari potuisse, non a presbyteris, ut fidem plane faciunt omnes canones. Illam igitur reconciliationem, aut Episcopus conferebat, aut de consilio Episcopi presbyter: neque presbyteri eam nisi in extrema necessitate communicare poterant, qua ingruente singuli presbyteri non expectata D Episcopi voluntate, aut imperio largiebantur; ne si secus fieret, dum Episcopi judicium consensusque expectarentur, interea pœnitens non percepta fidei communione moreretur; quo periculo sublato, aut non posito, nonnisi Episcopi judicio sententiæque standum erat, ut probant canones 32. Eliberini, & 52. ejusdem Concilii, 19. Arelatensis primi, octavus secundi, sextus Antiocheni, 3. & 4. secundi Carthaginensis, 44. Agathensis, 8. Vor- E mensis, 7. Epaunensis. Non in hac Observatione de illo genere reconciliationis disputo, quæ ob leviores noxas tribueretur, quam uti judico, singuli presbyteri, sine Episcopi consensu aut approbatione conferebant, qua de re canone 14. Eliberini agitur, & apud Tertullianum libro de pudicitia, cum culpæ quædam venia dignæ erant, quæ non excommunicatione majore plecterentur; sed brevi temporis intervallo, certis in rebus a communione fidelium secerni se patiebantur, quam recuperabant

sine

fine ulla pœnitentiæ pœna, presbyteri benedictione donati.

Prima ista reconciliatio manuum impositione obtinebatur, ut & major: quemadmodum non pauci canones confirmant, qui ita loquuntur: *reconcilietur, per manus impositionem*, quorum plurimi canones magna ex parte cum de reconciliatione majore tractent, tamen ii qui tantum hæc verba continent *reconcilietur*, omissa ista voce, *altario*, aut, *sacramentis*, aut, *sacræ communioni*, intelligi de minima reconciliatione debent. Patres locum illum interpretantur, *nemini cito manum imposueris, ne particeps alienis delictis*, de absolutione peccatorum, ut Tertullianus, & S. Cyprianus: unde non abnuunt hanc primam reconciliationem fieri solere manuum impositione, quandoquidem peccata remitteret. In omnibus locis ubi D. Cyprianus de absolutione peccatorum differit, eandem semper dicendi rationem formamque usurpat, *ante manus impositionem*, quorum quidem maxima pars cum ad reconciliationem majorem referri debeat, tamen nonnulli ad minorem revocantur, ut ille locus Epistolæ quintæ libri tertii, *& manu ei in pœnitentiam imposita cum pace sibi a Martyribus promissa ad Dominum remitterentur*. Nam cum ægre temporibus illis, lapsis absolutio concederetur, vel in ipso extremo vitæ discrimine; existimandum est minimam illam fuisse, quæ illis permitteretur. Propterea locus ille de prima, non autem de majore exponendus est. Ad extremum cum meridiana luce clarius fit, impositione manus pœnitentiam tribui; verosimilius est, tametsi nulla alia argumenta suppeterent, hanc primam reconciliationem eodem pacto fuisse condonatam.

OBSERVATIO XXXIII.

Ultima & major reconciliatio.

ULtima & major reconciliatio ea est quam canon 7. Concilii Ancyrani perfectionem communionis vocat, *perfectionem recipiant communionis*. 9. *perfectione perfruantur*, 16. *plenam communionem*, 20. *perfectioni reddantur*. 78. Eliberini, *dominicæ sociate communioni*. Nam quamvis de perfecta Communione quæ Eucharistia dicitur loquantur; demonstrant etiam reconciliationem illam qua jus communio-

A nis obtinebatur ad illam perfectam communionem obtinendam, fuisse quoque perfectam & maximam reconciliationem, ut vocat canon 2. Concilii Vasensis *reconciliationem absolutissimam*, canon 2. 4. Carthaginensis, 29. Epaunensis, 23. Turonensis secundi, 22. Bracarensis secundi, 60. Agathensis, 2. Toletani primi, vocant reconciliationem istam majorem *reconciliationem altario sancto & divino*, *& sacramentis*. Ratio illarum appellationum hæc est,

B quod hujus reconciliationis vis & potestas hæc erat, ut qui eam assequeretur pœnitens, in communionem oblationum & sancti Sacramenti veniret. Quo autem exacta hujus reconciliationis cognitio habeatur, paulo altius repetenda quæ superiori capite attulimus, reconciliationis tot fuisse quot communionis genera: præcipuam autem & perfectiorem eam esse, quæ suo complexu cæteras omnes contineret, Eucharistiæ communionem scilicet; quare reconciliationem

C quæ hanc communionem pœnitenti tribueret, fuisse perfectissimam. Argumenta autem quæ superiori capite ad confirmandam simplicem reconciliationem protulimus, ad majorem item probandam plurimum valent, quibus adjungimus canonem 3. Concilii Arausiaci primi: *qui recedunt de corpore pœnitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione eos communicare, quod morientis sufficit consolationi secundum definitiones patrum, qui hujusmodi com-*

D *munionem congruenter viaticum nominaverunt: quod si supervixerint stent in ordine pœnitentium, ut ostensis necessariis pœnitentiæ fructibus legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione recipiant*. In quo videre est pœnitentem imminente fato communionem unam posse accipere, quæ sine manuum impositione reconciliatoria ad salutem sufficeret: hoc est, non accepta majore hac reconciliatione. Ex eodem item canone intelligere li-

E cet, istam dari majorem reconciliationem, eo nomine tantum, ut pœnitens Eucharistia dignus redderetur: ideoque cum pœnitenti, qui extremum spiritum efflaturus erat, Eucharistia negabatur, eidem quoque ultima reconciliatio non dari solebat. Nam postquam canon asseruit, sine manus impositione reconciliatoria dari posse communionem, quæ satis valeat ad salutem; addidit, si pœnitens convaluerit, pœnitentiam omissam repetat: posteaque legitimam com-

communionem recipiat, hoc est, Eucharistiam cum manuum impositione reconciliatoria. Canon Eucharistiam cum ista reconciliatione conjungit, quod id ejusmodi esset, quod Ecclesia pœnitentibus largiretur, ut ad Eucharistiam cum quadam dignitate accederent: 76. canon Concilii quarti Carthaginensis eodem plane sensu intelligendus est, quod utrumque copulet, quasi causam cum effectu suo, *Reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus Eucharistia*. Eodem modo canone 2. primi Vasensis, *absque Sacramentorum viatico intercipiantur, quibus nec absolutissimam reconciliationem Sacerdos denegandam putasset*. Quibus canonibus, nisi fallor, perspicimus manifesto reconciliationem majorem id habere virium, ut pœnitentes idoneos paratosque redderet, ad sacrum Eucharistiæ pabulum recipiendum, itaque manus impositione ab Ecclesia jus communionis restitui, & in partem vocari veri corporis Christi Domini, quemadmodum minima reconciliatione jus communicandi, & participandi corporis fidelibus tribueretur.

In illa conquestione, seu querimonia sancti Cypriani contra eos, qui lapsos ad communionem Ecclesiæ ob martyrum commendationem evocabant, semper illud addit, neminem posse ad Eucharistiæ communionem sine ista reconciliatione & manus impositione vocari: epistola 14. libri 3. *per manus impositionem Episcopi: & cleri jus communionis accipiant*: & infra, *nondum manu eis ab Episcopo & clero imposita Eucharistia iis datur, cum scriptum sit, qui ederit panem, aut biberit Calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini*. Epist. 15. ejusdem libri, epist. 16. 18. idem expresse confirmat, quibus verbis agnoscere licet, jus communicandi cum corpore Christi Domini, non posse ab eo obtineri, qui ejus jacturam fecisset, nisi illa postrema manus impositione. Nam ait *jus communicationis*: quid quod & affirmat eum qui corpus Christi Domini recipit, neglecta manuum impositione, & ista reconciliatione videri dicique reum corporis & sanguinis Domini. Unde libet cuique conjecturam facere istam reconciliationem fuisse necessariam ad corpus Christi sumendum, & ad perfectam communionem cum quadam dignitate obtinendam, cum dicat eos, qui hac reconciliatione prætermissa Eucharistiam recepissent, indignos & reos fuisse judicatos.

Canone autem 13. Concilii Nicæni, 4. Concilii secundi Carthaginensis, 82. secundi Bracarensis, 7. in illa farragine & collectione Conciliorum Carthaginensium patet, qui peccatorum absolutionem recepisset, non licuisse ei ad Eucharistiam sese comparare; quo posito, quæritur quamobrem ei illam sumere fas non esset; cujus rei alia proferri ratio non potest, quam quod Episcopus ultimam illam reconciliationem non ei concessisset, quæ jus ad Eucharistiam daret.

Præterea notum & illud, qui in quarto gradu pœnitentiæ residerent, eos unam manus impositionem & unam reconciliationem recipere solitos post decursum expletumque quartum gradum. Nam canones omnes, post illum gradum Sacramentis reconciliandos esse confirmant. Percunctetur ergo quispiam quæ tandem esset illa manus impositio & illa reconciliatio? Nam in illo quarto gradu simplici communione corporis fidelium peccatorumque suorum expiatione fruebantur. Quare ista manus impositio & reconciliatio non ab absolutionem aut communionem fidelium pertinebat; sed ad jus ad Eucharistiam obtinendum, quo beneficio in illo quarto gradu uti non poterant.

Ad extremum liquet (in iis quæ ad veteris disciplinæ rationem commendationemque spectant necesse fuerit rem unam pluribus explicare & enodare rationibus, ejusque rei perficiendæ causa argumenta jam allata, alio verborum sono enumerando percensere) post quartum illum gradum fuisse illis redditam plenam, & perfectam communionem, ut loquuntur 7. 9. 16. & 20. canones Ancyrani ad perfectionem relegatos, illisque communionem *boni* datam, ut omnes canones S. Basilii ad Amphilochium loquuntur; fuisse reconciliatos altario & sacramentis, ut testantur canones 78. Eliberini, quartus secundi Carthaginensis, 82. Bracarensis secundi, 60. Agathensis, 29. Epaunensis, 23. Turonensis secundi, 11. Toletani secundi, 23. Bracarensis secundi, qui omnes canones nihil aliud canunt, quam quod post quartum gradum, ad sanctam cœnam admittebantur, & ad ipsam Eucharistiam. Unde hæc quæstio enascitur, quo tandem modo, sumendæ Eucharistiæ jus potestasque daretur, & qua ratione digni efficerentur? Nam cum in quarto gradu quantumvis peccatorum se vin-

vinculis exolvissent, eo tamen jure non fruebantur. Quare neceſſe eſt, in eam ſententiam diſcedant omnes, eos jus perfectæ communicationis, & Euchariſtiam adeptos eſſe majori illa manus impoſitione, & abſoluta reconciliatione, qua Eccleſia, quæ ligandi & ſolvendi poteſtatem a Domino receperat, jus ad ſacra reſtituebat, quod peccato ipſi perdiderant.

Perpendatur & illud, quod capite præcedenti quodammodo deprehenditur, nimirum inter ſe diſcrepare & magnopere differre canones illos, qui prohibent ne Preſbyteri pœnitentes imminente morte reconcilient, & canones alios, qui eandem vim poteſtatemque iiſdem Preſbyteris concedunt, niſi duplici illa reconciliatione poſita explicataque concilientur.

Nemo præter Epiſcopum reconciliationem illam tribuere poterat, imo vel ſi neceſſitas ipſa urgeret, invito illo ac repugnante, nemini in illud jus involare liceret: id autem probari poteſt canone quarto ſecundi Carthaginenſis, & 7. Concilii Græci Carthaginenſis; idque ſibi ipſe facile quis perſuadeat, qui attente perpenderit Euchariſtiam non potuiſſe pœnitentibus præberi, ne in ultimo quidem vitæ periculo conſtitutis, niſi de mandato Epiſcopi, cujus judicio pœnitentis dignitas, mores & vita præterita examinabatur, ut videre eſt canone 13. Concilii Nicæni, & 82. ſecundi Bracarenſis. Quare cum iſta reconciliatio major aliud nihil eſſet quam jus Euchariſtiam accipiendi, illa non niſi ab Epiſcopo dari potuit. Nam qui eam accepiſſet, ei ſanctiſſimo Sacramento frui quoque licebat, neque ejus uſus adimi poterat, ideo iſta reconciliatio a ſolo Epiſcopo dependebat, qua ratione Euchariſtia, ejuſque tribuendæ jus penes illum erat. Nam unum ex altero dependebat, alterum quaſi loco cauſæ erat, alterum effectus rationem induebat, unum jus ad Euchariſtiam largiebatur; alterum Euchariſtia ipſa dicebatur, alterum ab altero ſeparari non poterat, neque ſine altero alterum concedi. Ex eo clariſſimum eſt, ſolum Epiſcopum potuiſſe dare reconciliationem majorem, quod presbyteri niſi extrema neceſſitas compelleret, ne parvam quidem condonare poſſent: poſthac explicabimus, quorſum Patres, cum de iſta reconciliatione diſſerunt, dicant & nominent *manus impoſitionem Epiſcopi & Cleri*, quemadmodum infinitis locis ſanctus Cyprianus, A can. 32. Eliberini, & 2. Toletani primi.

Neque vero neceſſe fuit in medium proferre locorum varia teſtimonia, quibus probemus illam reconciliationem impoſitione manus conferri, cum id extra dubitationis aleam ſit; ſed operæ pretium fuerit cognoſcere, quæ ſit Patrum canonumque ſententia, cum affirmant hanc impoſitionem manus ſimul & conjunctim, & ab Epiſcopo & Clero fieri. Nam ſi ſolius Epiſcopi hæc B poteſtas erat, quamobrem quæſo presbyteri, imo Diaconi & Subdiaconi una cum Epiſcopo manus imponebant? Adde quod ille ritus omnino diverſus eſt ab eo qui hodie uſurpatur, & retinetur: cum unicus aut presbyter, aut Epiſcopus abſolutionem tribuat; quin hoc tempore, neque Diaconi, neque Subdiaconi nihil omnino juris, aut auctoritatis habent ad abſolutionem pœnitenti impertiendam: cum contra quorumdam teſtimoniis olim videantur ea fuiſſe poteſtate præditi. Notandum eſt in pri- C ma veteri Eccleſia Presbyteros, Diaconos, Subdiaconos multis in rebus manus ſimul & conjuncte impoſuiſſe cum Epiſcopo, ut in Confirmatione, Ordinibus, Baptiſmo, & Abſolutione, & reconciliatione. Quod ad ordines attinet, Acta Apoſtolorum docent, & hodierna agendi in Eccleſia conſuetudo non negat. Quod ad duo reliqua, probationis illa majoris non indigent: quod, qui canones perlegerit, facile animadvertet. Quod ab abſolutionem, S. Cyprianus D evidenter teſtatur *ante manum ab Epiſcopo & Clero*, id autem dico non quod impoſitio manus Epiſcopi non ſatis valuerit ad iſta quatuor ſacramenta. Ritus autem fuit quidam, quem obſervandum judicabant ad demonſtrandam, & in oculis omnium conſtituendam totius Eccleſiæ conſenſionem: quemadmodum hoc tempore impoſitio manus, quam ſacerdotes præeunte Epiſcopi impoſitione, conferunt, cæremoniæ cujuſdam locum occupat. In reconciliatione au- E tem, unum præcipue obſervabatur & fiebat, ut pœnitens non ſolum abſolutionem peccatorum conſequeretur; ſed & ſocietate fidelium ac communitate Chriſtianorum gauderet: ideo requiri quodammodo videbatur plurimorum conſenſus quaſi neceſſarius, hacque cæremonia inducta, Eccleſia teſtificabatur, ſingulos pœnitentem in ſuam attrahere & adſciſcere ſocietatem, & ei partem ſuæ communionis concedere: de illa manuum impoſitione verba facta ſunt

que illa relegatio & amandatio faciebat, ut digni haberentur, qui rei divinæ interessent, sacramentorum participes redderentur, orationibus publicis communicarent, sacræ scripturæ explicationem primis sæculis auribus combiberent, digni potius erant ut a clericatu pellerentur.

Notum illud in quarto pœnitentiæ gradus pœnitentes non potuisse quiddam, quod Deo gratum acceptumque esset, cum eo munere & officio indigni haberentur, offerre. At vero sacerdotes sanctissimum sacramentum offerre debebant, & populi munera & oblationes Deo ipsi repræsentare, imo pro populi salute supplicationes exhibere. D. Cyprianus, *in conspectu ejus preces pro fratribus facere*. Item, *pacem nunc offerant, qui ipsi non habent*, Item, *audiri in precibus possint, quas faciunt pro plebis dominicæ incolumitate*. Quapropter ejus qui fuerat in quarto gradu, cum preces oblationesque constaret Deo minus gratas jucundasque fore, non erat æquum eundem deligere, qui Deo Eucharistiam offerret, eidemque pro populi incolumitate ac salute preces & oblationes exponeret. Divus Cyprianus, *Deus ad sacrificium prohibet accedere sacerdotes in levi crimine constitutos, homo in quo fuerit vitium & macula non accedat offerre Deo*.

Temporis illius qualis fuerit Ecclesiæ status, & quo pacto electiones & ad sacros ordines promotiones, spectante & consentiente populo fierent, considerandum est: ut quod in hac Observatione dicimus, liquidius ac clarius evadat. Cuivis e populo licebat publice & palam eorum non ferendos fortassis mores, vitamque carpere, qui ad eos ordines sibi gradum fieri postularent: *ordinationes sacerdotales nonnisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe præsente, vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita prædicentur, & sit ordinatio legitima & justa, quæ omnium suffragio & judicio fuerit examinata*. Hæc Cyprianus: unde eorum adhuc hoc tempore expressa quædam ac consignata vestigia apud nos visuntur: palam enim elata & contenta voce id jactatur, eorum non rejici, imo probari testimonia, qui habent quod in eos dicant, qui promoveri volunt. Si quis igitur e pœnitentibus olim aut Diaconus, aut Subdiaconus renunciandus erat, non defuissent aliqui ex plebe, qui hoc unum ei impedimentum opposuissent, ut ab ordinibus excluderetur: dixissentque e pœnitentibus, quamvis absolutis, non esse quemquam assumendum, ut inter Cleros collocaretur, cum non deessent in Ecclesia; qui in eorum locum sufficì potuissent, qui omni alias culpa, & pœnitentiæ nota vacarent.

Quin & illud animadvertendum primis illis temporibus, non ita crebra frequentiaque fuisse peccata lethalia, imo detestabilia & execrabilia magis fuisse, viderique non paucos, qui a sacro fonte cum emersissent, nunquam in omni vita hoc summum Dei beneficium peccato aliquo mortifero corrupissent. Quo fiebat, ut qui post baptismi lavacrum gravius peccasset, ejusque pœnas criminis publica pœnitentia eluisset, non careret infamia, ac suspicione nimiæ fragilitatis, & a clero repulsam ferret, cum Ecclesia ingentem vim ac copiam integritate & vitæ sanctitate præstantium virorum suggerere posset, quos ad ordines invitaret & accerseret. Postremo Ecclesiastici, cum sol, lumina, ducesque & antesignani aliorum haberentur, qui peccatis implicati & involuti, de vera via curriculoque religionis deflexissent, non ad dignitates Ecclesiasticas gerendas admovebantur, quantumvis pœnitentiæ lavacro se vitiis perpurgassent, teste Syricio qui ita loquitur: *Illud quoque nos par fuit providere, ut sicut pœnitentiam agere cuiquam non conceditur clericorum: ita & post pœnitudinem ac renunciationem nulli unquam laico liceat honorem clericatus adipisci, quia quamvis sint omnium peccatorum contagione mundati, nulla tamen debent gerendorum Sacramentorum instrumenta suscipere, qui dudum fuerint vasa vitiorum*.

Ad has rationes & aliam, quæ ex veteri testamento eruatur, adjungamus: Sacerdotes posse quidem pro populo qui deliquisset supplicare; neminem autem pro sacerdotibus qui peccassent orare potuisse. Omnino & illud affirmandum pœnitentem ordinibus femotum fuisse, ob pœnitentiam quam subierat cum ab iisdem ordinibus ob leviores causas quis repelleretur: ut si quis bigamus esset, aut viduam sibi despondisset, ut patet Arausic. Concilii can. 85. Arelat. 2. c. 26. Agathensis can. 43. canonibus Apostolorum 16. 17. Roman. conc. can. 2. & 3. Syricius ad Himerium can. 11. Leo Anastasio Episc. Thessal. c. 3. Hilarius ad Ascanium Episcopum Tarracon. c. 4. Carthag. 4. can.

4. can. 69. Prætetea quicunque a suscepto baptismo curationes publicas attigisset, aut magistratum gessisset, aut provinciarum urbiumque administrationem obtinuisset, aut bellorum gerendorum munera quædam obiisset, neque ad clerum, neque ad sacros ordines allegebatur: qua de re plurimæ constitutiones aut decreta visuntur epistola Syricii ad Africæ Episcopos can. 3. ad universos Orthodoxos cap. 1. Innocentius Episcopo Rothomagensi cap. 2. 11. ad Episcopum Nucerianum cap. 3. ad Episcopos Toletum convenientes, cap. 4. Concilii Toletani 1. can. 8. ignoti transmarini, qui extra diœcesim baptizati, Neophyti, denuo baptizati extra sortem aut clerum Ecclesiæ amandabantur. Anastasius Papa Episcopis Germaniæ c. 2. Eliberini 24. Nicæni can. 2. Felix Papa Episcopis universis cap. 2. & 5. multo magis ab iisdem ordinibus depelli eos oportebat, qui inter pœnitentes ob facinora sua visi essent. Quod Syricius ait, *ut sicut pœnitentiam agere cuiquam non conceditur clericorum, ita &c.* verissimum esse constat, nam qui primorum sæculorum memoriam ultimam cogitando replicarit, non aliquem Ecclesiasticum pœnitentiam publicam subiisse reperiet, cujus rei pleraque apud sanctum Cyprianum exstant testimonia epist. 4. lib. 1. *Basilides insuper adhuc præter libelli maculam, cum in infirmitate decumberet, in Deum blasphemaverit, & se blasphemasse confessus sit, & Episcopatum pro conscientiæ suæ vulnere sponte deponens ad agendam pœnitentiam conversus sit, Deum deprecans & satis gratulans sibi, si vel laico communicare contingeret.* Ubi videas Basilidem, cum in eo statu esset, sponte se Episcopatu abdicasse, quod sentiret peccata sua pœnitentia eluenda esse, & pœnitentes ab Episcopatu gerendo removeri debere: & quoniam ejus ea gravitate & atrocitate peccata dicebantur, ut non solum hoc supplicio dignus esset qui Episcopatu privaretur, pœnitentiamque ageret, sed etiam anathemate feriretur: obnixe ut sibi communio laica non eriperetur, deprecabatur, hoc est, ne excommunicationem subiret; sed inter laicos ipse numeraretur. Quæ enim causa esse potuisset, cur Basilides tali in periculo ac discrimine constitutus deprecabatur, ne sibi communio laica subtraheretur? Et cur quæso Episcopatum summa voluntate deponeret? nisi quod ad pœnitentiam ferendam

A agendamque cum animum & cognitionem omnem appulisset (in articulo enim aut puncto mortis pœnitentiam suscipere poterant, ut in Observatione videre est, *quid sit pœnitentiam petere*) Episcopatum amplius gerere & tenere sentiebat se non posse. Et quoniam rursus sæpenumero, primis sæculis propter gravissima peccata, qualia confessione aperuerat, præter spoliationem Episcopatus, tristis illa & gravis excommunicationis pœna irrogabatur: id ne B sibi accideret timebat Basilides: quapropter rogabat ne communione laica privaretur, sibique liceret inter laicorum numerum numerari.

Sanctus Cyprianus eodem loco refert Papam indicto quodam Concilio generali, aut pro sua summa potestate aut imperio omnibus in Provinciis habito ea de re instituisse, ut qui se teterrimis flagitiis commaculassent, ii quidem ad pœnitentiam admitterentur, sed a Clericatu propulsarentur; C *cum manifestum sit ejusmodi homines, nec Ecclesiæ Christi præesse posse, nec Deo sacrificia offerre debere, maxime cum jam pridem nobiscum, & cum omnibus omnino Episcopis in toto mundo constitutis, etiam Cornelius collega noster; sacerdos pacificus ac justus, & martyrio quoque dignatione Domini honoratus, decrevit hujusmodi homines ad pœnitentiam quidem agendam posse admitti: ab ordinatione autem Cleri atque sacerdotali honore prohiberi.* Hac una ra- D tione decretum illud nititur, quod plurimorum oculos, animosque, vel etiam aures exulcerasset: si is qui publicam pœnitentiam subiisset, inter Clerum visus fuisset. Antonianus apud sanctum Cyprianum conquerebatur Trophimum, cum ante libellaticus extitisset, ad Ecclesiam qui rediret dignum habitum, eique Episcopatum restitutum, aut certe locum gradumque quem ante prolapsionem occuparat redditum. Conquestio ejus in eo vertebatur, E quod dicimus gravia peccata, quæ publica pœnitentia vindicari debeant, quamvis ea remittantur, indignum eum qui ea commisit Clericatu plane constituere, & reddere.

Eadem ratio affertur epistola ad Stephanum: *non tamen debet in domo Dei perfidia promoveri, item nec debere eos revertentes, ea apud nos ordinationis & honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverunt:* qua declarat statuitque cum Episcopis

canone secundo primi Toletani, *si quis autem ante ordinati sunt diacones, inter subdiacones habeantur, ita tamen ut manum non imponant, aut sacra non contingant*. Ita exponendus est canon 32. Concilii Eliberini, (sive de prima, aut ultima communione disputet: nam in utraque post Episcopum, clerus manum imponebat) qui ex correctione & censura Garsiæ legendus est, *necesse est presbyterum communionem præstare debere, & Diaconum si eis jusserit Episcopus*, non autem aut Diaconum: non enim separatim aut seorsim, sed conjunctim impositionem exhibebat. Concludo igitur non ex vi canonis illius id deducendum, Diaconum potuisse absolutionem conferre; sed Patres prohibuisse, ne Diaconi cum presbyteris manus imponerent, nisi Episcopus presbyteris dandi jus communionis simplicis, aut majoris pœnitentibus in vitæ discrimine constitutis concessisset. Canon igitur vetat ne presbyteri aut Diaconi communionem largiantur: non quod id a Diaconis præstari oporteret, aut id eis facere liceret: sed quod prohibeat, ne manus impositione, quæ instar cujusdam cæremoniæ erat, eam quam presbyter confecisset, subsequantur sine venia & facultate Episcopi: vel ut verius dicam, imperet præscribatque, morem ut gerant si Episcopus jubeat, ut manus imponant cum presbyteris supra pœnitentes, quos ad mortem certissimam duci morbo periculosissimo viderint, *si tamen Episcopus præcipiat*, alias non. Ita explicari omnia Patrum quæ proferuntur testimonia oportet, maxime autem D. Cypriani, *per manus impositionem Episcopi & Cleri jus communionis accipiant*.

Ceterum hæc major & ultima reconciliatio variis nominibus ab antiquis nuncupatur, a Concilio Arausicano canone tertio vocatur legitimæ communionis reconciliatio, ab Eliberino societatis Dominicæ reconciliatio, a Vasensi absolutissima, ab Ancyrano summi boni perfecti, perfectionis, plenæ communionis reconciliatio; ab aliis canonibus reconciliatio altario, sacris, sacramentis; a Concilio Barcinonensi canone nono beatica benedictio, *jubemus vero in infirmitate positis beaticam benedictionem accipiant*, quæ omnia nomina ei indita sunt, quod per eam benedictionem, & manus impositionem, jus ad Eucharistiam acciperent pœnitentes, quæ esset legitima Christianorum communio, Dominica societas, beata communio, summum bonum, finis, perfectio, & absolutissima communio.

OBSERVATIO XXXIV.

Pœnitentes a Clero removebatur.

B QUod Divus Leo de Episcoporum electione prodidit, *Sacerdotum enim tam excellens est electio, ut hæc quæ in aliis Ecclesiæ membris non vocantur ad culpam, in illis tamen habeantur illicita*, in aliorum quoque ordinum instituto legibusque retentum ac observatum est, jam inde a primordiis nascentis Ecclesiæ. Pleraque enim neque probro, neque crimini aut fraudi laico vertebantur, quæ minus eum ad Clericatum aptum idoneumque declararent; ut matrimonio cum muliere vidua

C contracto, neque a communione excludebatur, neque vituperabatur: inde tamen macula quædam alte insedebat in eo, quæ illum a spe obtinendi clericatus dejiceret. Deinde laicus, cui imposita pœnitentiæ publicæ pœna ob peccata quædam publica fuerat, non infamiæ ideo labe aspergebatur, absolutoque pœnitentiæ tempore jus communionis recuperabat, eique reditus ad gregem fidelium, in quo alias censeretur, restituebatur; contra, si ad ordines sacros

D provehi in animo haberet, tametsi peccatum condonatum, vulnusque quod acceperat obductum esset, cicatrix tamen illa ab ordinibus sacris eum repellebat, quantumvis peccatum ab hominum oculis & cognitione remotum fuisset. Quin quod Dei summa voluntate ac commiseratione peccatum deletum extiterat, ejus memoriam repetebat Ecclesia; & supplicia omnesque vitæ acerbitates, quas pœnitentes in se suscepissent, eam quidem vim habere poterant, ut quædam veluti membra Eccle-

E siæ censerentur, sed ut in communionem & societatem Ecclesiasticorum, atque ad cleri quoddam corpus cooptarentur, non erat omnino sperandum, aut expectandum. Qua in re non satis pro dignitate admirari & suscipere quis potest Ecclesiæ exorientis ipsam magnitudinem, præclara facinora, vitæ integerrimæ incredibilem innocentiam & sanctimoniam, sacerdotii sanctitatem, ac illius disciplinæ veteris severitatem, quanto in pretio & honore habe-

rentur

rentur Ecclesiastici. Ut paucis multa complectar, quanta requireretur in eis castitas & innocentia, qui ad sacra mysteria tractanda admoverentur.

Quicumque ergo pœnitentiæ publicæ asperitate vitæ mores eluerat, tametsi ante aut post exactam pœnitentiam omni genere, seu comitatu virtutum circumseptus fuisset, aut caste integreque vitam postea traduxisset: is nequaquam ad sacros ordines adlegebatur, eaque de re luculenta testimonia, concilia ferme omnia suppeditant. Age autem, perpendamus hujusce instituti ac disciplinæ, quæ sint jacta fundamenta. Hæc si singulos pœnitentiæ gradus, & in uno quoque pœnitentes quid sint perpessi consideremus, facile eruentur. In primo gradu, Ecclesiæ introitu prohibebantur, in ejus limine ad terram projecti, squalidi, horridi & maxime miserabili habitu, in oculos prætereuntium incurrebant: fidelium vilissimas vestes osculabantur: lacrymarum vi ac copia calceos irrigabant, ipsorumque genua officiose complectebantur, qui in tali statu aliquantulum steterat, æquumne poterat videri (præsertim si animo repetas priscorum illorum in conservanda communionis Ecclesiasticæ integritate, curam & studium) populo ut imperaret, & primos quasi gradus in Ecclesiis assequeretur; vel ex altiori & excelso consessu conspicuus emineret, qui eorum pedibus provolutus non multo antea eas omnes primi gradus molestias & officia obierat? Qui denique ultimum locum inter Christianos vix occupaverant, quomodo *præsidentes*, *præfecti*, *præpositi populi*, (his enim nominibus clerici ab antiquis appellabantur) potuissent esse, & primarium locum volente populo retinere, vel *honore consessus*, ut aiunt Divus Cyprianus, & Tertullianus, ceteris præesse?

In eodem primo illo gradu constat pœnitentes legationes precationis suæ, ut loquitur Tertullianus, prætereuntibus injunxisse, hoc est unumquemque fidelium enixe rogasse, ut sibi Ecclesiæ pacem impetrarent, & eorum commendatione & precibus in societatem unde exciderant restituerentur. Quapropter rationi consentaneum non ita videbatur, eos qui mortalium opem implorasse visi essent, & genibus nixi plebis vel infimæ genua attrectasse, in eorum ordinem adscribere, qui pro populo, tanquam magis accepti Deo, preces offerrent.

De secundo gradu quid dicemus? Potuissentne qui in eo steterant, vel inter infimos ordines admitti? Cum Exorcistarum, Ostiariorum, Lectorum & similium denique id esset institutum, ut ex obsessis Dæmones pellerent, aut Ecclesiæ portis præessent, ne alii admitterentur quam quibus jus esset in eam introeundi, vel ut populo Evangelia & Apostolum e pulpito prælegerent. At quæso ea omnia perficere quomodo potuissent pœnitentes, qua auctoritate immundos spiritus coegissent ex obsessis discedere, qui ab Ecclesia exulantes, sine matre, sine communione errantes & vagi, in eorum veluti fuerant potestate?

Ab Ecclesia quemquam arcere, & ab ejus ingressu prohibere, non magis ejus erat, qui non multis ante diebus unumquemque precatus esset, ut vel in ejus limine sibi remanere liceret, qui pauco antea tempore præclare secum agi existimasset, si vel e foribus suspiria sua & gemitus in eam penetrare, & a fidelibus exaudiri potuissent. Ejus vox e pulpito quomodo excepta fuisset a populo, cujus ejulatus & singultus paulo ante ab ejusdem templi foribus exsonuerant: Evangelii quoque præcepta cum ejus voce in cujusquam animum vix penetrare potuissent, qua modo pœnitentis, peccatoris, precantis vices egerat, & unumquemque non præceptis, sed precibus & suspiriis fatigarat?

Sed qua demum ratione eundem qui audientibus in secundo pœnitentiæ gradu interfuisset, inter presbyteros & doctores adsumpsissent, quorum officium & institutum esset Catechumenos erudire, aut verbi divini arcanos sensus fidelibus exponere? ille inquam qui pene e tyrocinio emersisset, quique adeo rerum omnium divinarum & humanarum imperitus & ignarus habitus fuerat, ut inter Catechumenos totius Ecclesiæ judicio relegatus esset, ut prima fidei Christianæ rudimenta edisceret. Quomodo ceteris judicii divini horrorem incussisset, qui tanta securitate eandem divinam justitiam peccatis suis provocare non exhorruerat.

Tertii gradus pœnitentiæ, solemnes illas asperitates, ad terram usque illa abjectio, impositio illa manuum Episcopi & sacerdotum (quæ omnia speciem quandam exorcismi præferebant) vestitus ille pœnitentis horridus & squalidus, quo amicti incederent publice, extra Ecclesiam: denique

canone secundo primi Toletani, *si quis autem ante ordinati sunt diacones, inter subdiacones habeantur, ita tamen ut manum non imponant, aut sacra non contingant*. Ita exponendus est canon 32. Concilii Eliberini, (sive de prima, aut ultima communione disputet: nam in utraque post Episcopum, clerus manum imponebat) qui ex correctione & censura Garsiæ legendus est, *necesse est presbyterum communionem præstare debere, & Diaconum si eis jusserit Episcopus*; non autem aut Diaconum: non enim separatim aut seorsim, sed conjunctim impositionem exhibebat. Concludo igitur non ex vi canonis illius id deducendum, Diaconum potuisse absolutionem conferre; sed Patres prohibuisse, ne Diaconi cum presbyteris manus imponerent, nisi Episcopus presbyteris dandi jus communionis simplicis, aut majoris pœnitentibus in vitæ discrimine constitutis concessisset. Canon igitur vetat ne presbyteri aut Diaconi communionem largiantur: non quod id a Diaconis præstari oporteret, aut id eis facere liceret: sed quod prohibeat, ne manus impositione, quæ instar cujusdam cæremoniæ erat, eam quam presbyter confecisset, subsequantur sine venia & facultate Episcopi: vel ut verius dicam, imperet præscribatque, morem ut gerant si Episcopus jubeat, ut manus imponant cum presbyteris supra pœnitentes, quos ad mortem certissimam duci morbo periculosissimo viderint, *si tamen Episcopus præcipiat*, alias non. Ita explicari omnia Patrum quæ proferuntur testimonia oportet, maxime autem D. Cypriani, *per manus impositionem Episcopi & Cleri jus communionis accipiant*.

Ceterum hæc major & ultima reconciliatio variis nominibus ab antiquis nuncupatur, a Concilio Arausicano canone tertio vocatur legitimæ communionis reconciliatio, ab Eliberino societatis Dominicæ reconciliatio, a Vasensi absolutissima, ab Ancyrano summi boni perfecti, perfectionis, plenæ communionis reconciliatio; ab aliis canonibus reconciliatio altario, sacris, sacramentis; a Concilio Barcinonensi canone nono beatica benedictio, *jubemus vero in infirmitate positis beaticam benedictionem accipiant*, quæ omnia nomina ei indita sunt, quod per eam benedictionem, & manus impositionem, jus ad Eucharistiam acciperent pœnitentes, quæ esset legitima Christianorum communio, Dominica societas, beata communio, summum bonum, finis, perfectio, & absolutissima communio.

OBSERVATIO XXXIV.

Pœnitentes a Clero removebatur.

B Quod Divus Leo de Episcoporum electione prodidit, *Sacerdotum enim tam excellens est electio, ut hæc quæ in aliis Ecclesiæ membris non vocantur ad culpam, in illis tamen habeantur illicita*, in aliorum quoque ordinum instituto legibusque retentum ac observatum est, jam inde a primordiis nascentis Ecclesiæ. Pleraque enim neque probro, neque crimini aut fraudi laico vertebantur, quæ minus eum ad Clericatum aptum idoneumque declararent; ut matrimonio cum muliere vidua C contracto, neque a communione excludebatur, neque vituperabatur: inde tamen macula quædam alte insedebat in eo, quæ illum a spe obtinendi clericatus dejiceret. Deinde laicus, cui imposita pœnitentiæ publicæ pœna ob peccata quædam publica fuerat, non infamiæ ideo labe aspergebatur, absolutoque pœnitentiæ tempore jus communionis recuperabat, eique reditus ad gregem fidelium, in quo alias censeretur, restituebatur; contra, si ad ordines sacros D provehi in animo haberet, tametsi peccatum condonatum, vulnusque quod acceperat obductum esset, cicatrix tamen illa ab ordinibus sacris eum repellebat, quantumvis peccatum ab hominum oculis & cognitione remotum fuisset. Quin quod Dei summa voluntate ac commiseratione peccatum deletum exstiterat, ejus memoriam repetebat Ecclesia; & supplicia omnesque vitæ acerbitates, quas pœnitentes in se suscepissent, eam quidem vim habere poE terant, ut quædam veluti membra Ecclesiæ censerentur, sed ut in communionem & societatem Ecclesiasticorum, atque ad cleri quoddam corpus cooptarentur, non erat omnino sperandum, aut expectandum. Qua in re non satis pro dignitate admirari & suscipere quis potest Ecclesiæ exorientis ipsam magnitudinem, præclara sacrosancta, vitæ integerrimæ incredibilem innocentiam & sanctimoniam, sacerdotii sanctitatem, ac illius disciplinæ veteris severitatem, quanto in pretio & honore habe-

rentur

Digitized by Google

rentur Ecclesiastici. Ut paucis multa complectar, quanta requireretur in eis castitas & innocentia, qui ad sacra mysteria tractanda admoverentur.

Quicumque ergo pœnitentiæ publicæ asperitate vitæ mores eluerat, tametsi ante aut post exactam pœnitentiam omni genere, seu comitatu virtutum circumseptus fuisset, aut caste integreque vitam postea traduxisset: is nequaquam ad sacros ordines adlegebatur, eaque de re luculenta testimonia, concilia ferme omnia suppeditant. Age autem, perpendamus hujusce instituti ac disciplinæ, quæ sint jacta fundamenta. Hæc si singulos pœnitentiæ gradus, & in uno quoque pœnitentes quid sint perpessi consideremus, facile eruentur. In primo gradu, Ecclesiæ introitu prohibebantur, in ejus limine ad terram projecti, squalidi, horridi & maxime miserabili habitu, in oculos prætereuntium incurrebant: fidelium vilissimas vestes osculabantur: lacrymarum vi ac copia calceos irrigabant, ipsorumque genua officiose complectebantur, qui in tali statu aliquantulum steterat, æquumne poterat videri (præsertim si animo repetas priscorum illorum in conservanda communionis Ecclesiasticæ integritate, curam & studium) populo ut impetraret, & primos quasi gradus in Ecclesiis assequeretur; vel ex altiori & excelso consessu conspicuus emineret, qui eorum pedibus provolutus non multo antea eas omnes primi gradus molestias & officia obierat? Qui denique ultimum locum inter Christianos vix occupaverant, quomodo *præsidentes*, *præfecti*, *præpositi populi*, (his enim nominibus clerici ab antiquis appellabantur) potuissent esse, & primarium locum volente populo retinere, vel *honore consessus*, ut aiunt Divus Cyprianus, & Tertullianus, ceteris præesse?

In eodem primo illo gradu constat pœnitentes legationes precationis suæ, ut loquitur Tertullianus, prætereuntibus injunxisse, hoc est unumquemque fidelium enixe rogasse, ut sibi Ecclesiæ pacem impetrarent, & eorum commendatione & precibus in societatem unde exciderant restituerentur. Quapropter rationi consentaneum non ita videbatur, eos qui mortalium opem implorasse visi essent, & genibus nixi plebis vel infimæ genua attrectasse, in eorum ordinem adscribere, qui pro populo, tanquam magis accepti Deo, preces offerrent.

A De secundo gradu quid dicemus? Potuissentne qui in eo steterant, vel inter infimos ordines admitti? Cum Exorcistarum, Ostiariorum, Lectorum & similium denique id esset institutum, ut ex obsessis Dæmones pellerent, aut Ecclesiæ portis præessent, ne alii admitterentur quam quibus jus esset in eam introeundi, vel ut populo Evangelia & Apostolum e pulpito prælegerent. At quæso ea omnia perficere quo-

B modo potuissent pœnitentes, qua auctoritate immundos spiritus coegissent ex obsessis discedere, qui ab Ecclesia exulantes, sine matre, sine communione errantes & vagi, in eorum veluti fuerant potestate?

Ab Ecclesia quemquam arcere, & ab ejus ingressu prohibere, non magis ejus erat, qui non multis ante diebus unumquemque precatus esset, ut vel in ejus limine sibi remanere liceret, qui pauco antea tempore præclare secum agi existimasset, si vel e foribus suspiria sua & gemi-

C tus in eam penetrare, & a fidelibus exaudiri potuissent. Ejus vox e pulpito quomodo excepta fuisset a populo, cujus ejulatus & singultus paulo ante ab ejusdem templi foribus exsonuerant: Evangelii quoque præcepta cum ejus voce in cujusquam animum vix penetrare potuissent, qua modo pœnitentis, peccatoris, precantis vices egerat, & unumquemque non præceptis, sed precibus & suspiriis fatigarat?

D Sed qua demum ratione eundem qui audientibus in secundo pœnitentiæ gradu interfuisset, inter presbyteros & doctores adsumpsissent; quorum officium & institutum esset Catechumenos erudire, aut verbi divini arcanos sensus fidelibus exponere? ille inquam qui pene e tyrocinio emersisset, quique adeo rerum omnium divinarum & humanarum imperitus & ignarus habitus fuerat, ut inter Catechumenos totius Ecclesiæ judicio relegatus esset, ut primas

E fidei Christianæ rudimenta ediceret. Quomodo ceteris judicii divini horrorem incussisset, qui tanta securitate eandem divinam justitiam peccatis suis provocare non exhorruerat.

Tertii gradus pœnitentiæ, solemnes illæ asperitates, ad terram usque illa abjectio, impositio illa manuum Episcopi & sacerdotum (quæ omnia speciem quandam exorcismi præferebant) vestitus ille pœnitentis horridus & squalidus, quo amicti incederent publice, extra Ecclesiam: deni-

que

canone secundo primi Toletani, *si quis autem ante ordinati sunt diacones, inter subdiacones habeantur, ita tamen ut manum non imponant, aut sacra non contingant*. Ita exponendus est canon 32. Concilii Eliberini, (sive de prima, aut ultima communione disputet: nam in utraque post Episcopum, clerus manum imponebat) qui ex correctione & censura Garsiæ legendus est, *necesse est presbyterum communionem præstare debere, & Diaconum si eis jusserit Episcopus*; non autem aut Diaconum: non enim separatim aut seorsim, sed conjunctim impositionem exhibebat. Concludo igitur non ex vi canonis illius id deducendum, Diaconum potuisse absolutionem conferre; sed Patres prohibuisse, ne Diaconi cum presbyteris manus imponerent, nisi Episcopus presbyteris dandi jus communionis simplicis, aut majoris pœnitentibus in vitæ discrimine constitutis concessisset. Canon igitur vetat ne presbyteri aut Diaconi communionem largiantur: non quod id a Diaconis præstari oporteret, aut id eis facere liceret: sed quod prohibeat, ne manus impositione, quæ instar cujusdam cæremoniæ erat, eam quam presbyter confecisset, subsequantur sine venia & facultate Episcopi: vel ut verius dicam, imperet præscribatque, morem ut gerant si Episcopus jubeat, ut manus imponant cum presbyteris supra pœnitentes, quos ad mortem certissimam duci morbo periculosissimo viderint, *si tamen Episcopus præcipiat*, alias non. Ita explicari omnia Patrum quæ proferuntur testimonia oportet, maxime autem D. Cypriani, *per manus impositionem Episcopi & Cleri jus communionis accipiant*.

Ceterum hæc major & ultima reconciliatio variis nominibus ab antiquis nuncupatur, a Concilio Arausicano canone tertio vocatur legitimæ communionis reconciliatio, ab Eliberino societatis Dominicæ reconciliatio, a Vasensi absolutissima, ab Ancyrano summi boni perfecti, perfectionis, plenæ communionis reconciliatio; ab aliis canonibus reconciliatio altario, sacris, sacramentis; a Concilio Barcinonensi canone nono beatica benedictio, *jubemus vero in infirmitate positis beaticam benedictionem accipiant*, quæ omnia nomina ei indita sunt, quod per eam benedictionem, & manus impositionem, jus ad Eucharistiam acciperent pœnitentes, quæ esset legitima Christianorum communio, Dominica societas, beata communio, summum bonum, finis, perfectio, & absolutissima communio.

OBSERVATIO XXXIV.

Pœnitentes a Clero removebatur.

B QUod Divus Leo de Episcoporum electione prodidit, *Sacerdotum enim tam excellens est electio, ut hæc quæ in aliis Ecclesiæ membris non vocantur ad culpam, in illis tamen habeantur illicita*, in aliorum quoque ordinum instituto legibusque retentum ac observatum est, jam inde a primordiis nascentis Ecclesiæ. Pleraque enim neque probro, neque crimini aut fraudi laico vertebantur, quæ minus eum ad Clericatum aptum idoneumque declararent; ut matrimonio cum muliere vidua C contracto, neque a communione excludebatur, neque vituperabatur: inde tamen macula quædam alte insedebat in eo, quæ illum a spe obtinendi clericatus dejiceret. Deinde laicus, cui imposita pœnitentiæ publicæ pœna ob peccata quædam publica fuerat, non infamiæ ideo labe aspergebatur, absolutoque pœnitentiæ tempore jus communionis recuperabat, eique reditus ad gregem fidelium, in quo alias censeretur, restituebatur; contra, si ad ordines sacros D provehi in animo haberet, tametsi peccatum condonatum, vulnusque quod acceperat obductum esset, cicatrix tamen illa ab ordinibus sacris eum repellebat, quantumvis peccatum ab hominum oculis & cognitione remotum fuisset. Quin quod Dei summa voluntate ac commiseratione peccatum deletum exstiterat, ejus memoriam repetebat Ecclesia; & supplicia omnesque vitæ acerbitates, quas pœnitentes in se susceptissent, eam quidem vim habere poE terant, ut quædam veluti membra Ecclesiæ censerentur, sed ut in communionem & societatem Ecclesiasticorum, atque ad cleri quoddam corpus cooptarentur, non erat omnino sperandum, aut expectandum. Qua in re non satis pro dignitate admirari & suscipere quis potest Ecclesiæ exorientis ipsam magnitudinem, præclara facinora, vitæ integerrimæ incredibilem innocentiam & sanctimoniam, sacerdotii sanctitatem, ac illius disciplinæ veteris severitatem, quanto in pretio & honore habe-

rentur

rentur Ecclesiastici. Ut paucis multa complectar, quanta requireretur in eis castitas & innocentia, qui ad sacra mysteria tractanda admoverentur.

Quicumque ergo pœnitentiæ publicæ asperitate vitæ mores eluerat, tametsi ante aut post exactam pœnitentiam omni genere, seu comitatu virtutum circumseptus fuisset, aut caste integreque vitam postea traduxisset: is nequaquam ad sacros ordines adlegebatur, eaque de re luculenta testimonia, concilia ferme omnia suppeditant. Age autem, perpendamus hujusce instituti ac disciplinæ, quæ sint jacta fundamenta. Hæc si singulos pœnitentiæ gradus, & in uno quoque pœnitentes quid sint perpessi consideremus, facile eruentur. In primo gradu, Ecclesiæ introitu prohibebantur, in ejus limine ad terram projecti, squalidi, horridi & maxime miserabili habitu, in oculos prætereuntium incurrebant: fidelium vilissimas vestes osculabantur: lacrymarum vi ac copia calceos irrigabant, ipsorumque genua officiose complectebantur, qui in tali statu aliquantulum steterat, æquumne poterat videri (præsertim si animo repetas priscorum illorum in conservanda communionis Ecclesiasticæ integritate, curam & studium) populo ut imperaret, & primos quasi gradus in Ecclesiis assequeretur; vel ex altiori & excelso consessu conspicuus emineret, qui eorum pedibus provolutus non multo antea eas omnes primi gradus molestias & officia obierat? Qui denique ultimum locum inter Christianos vix occupaverant, quomodo *præsidentes*, *præfecti*, *præpositi populi*, (his enim nominibus clerici ab antiquis appellabantur) potuissent esse, & primarium locum volente populo retinere, vel *honore confessus*, ut aiunt Divus Cyprianus, & Tertullianus, ceteris præesse?

In eodem primo illo gradu constat pœnitentes legationes precationis suæ, ut loquitur Tertullianus, prætereuntibus injunxisse, hoc est unumquemque fidelium enixe rogasse, ut sibi Ecclesiæ pacem impetrarent, & eorum commendatione & precibus in societatem unde exciderant restituerentur. Quapropter rationi consentaneum non ita videbatur, eos qui mortalium opem implorasse visi essent, & genibus nixi plebis vel infimæ genua attrectasse, in eorum ordinem adscribere, qui pro populo, tanquam magis accepti Deo, preces offerrent.

De secundo gradu quid dicemus? Potuissentne qui in eo steterant, vel inter infimos ordines admitti? Cum Exorcistarum, Ostiariorum, Lectorum & similium denique id esset institutum, ut ex obsessis Dæmones pellerent, aut Ecclesiæ portis præessent, ne alii admitterentur quam quibus jus esset in eam introeundi, vel ut populo Evangelia & Apostolum e pulpito prælegerent. At quæso ea omnia perficere quomodo potuissent pœnitentes, qua auctoritate immundos spiritus coegissent ex obsessis discedere, qui ab Ecclesia exulantes, sine matre, sine communione errantes & vagi, in eorum veluti fuerant potestate?

Ab Ecclesia quemquam arcere, & ab ejus ingressu prohibere, non magis ejus erat, qui non multis ante diebus unumquemque precatus esset, ut vel in ejus limine sibi remanere liceret, qui pauco antea tempore præclare secum agi existimasset, si vel e foribus suspiria sua & gemitus in eam penetrare, & a fidelibus exaudiri potuissent. Ejus vox e pulpito quomodo excepta fuisset a populo, cujus ejulatus & singultus paulo ante ab ejusdem templi foribus exsonuerant: Evangelii quoque præcepta cum ejus voce in cujusquam animum vix penetrare potuissent, qua modo pœnitentis, peccatoris, precantis vices egerat, & unumquemque non præceptis, sed precibus & suspiriis fatigarat?

Sed qua demum ratione eundem qui audientibus in secundo pœnitentiæ gradu interfuisset, inter presbyteros & doctores adsumpsissent, quorum officium & institutum esset Catechumenos erudire, aut verbi divini arcanos sensus fidelibus exponere, ille inquam qui pene e tyrocinio emersisset, quique adeo rerum omnium divinarum & humanarum imperitus & ignarus habitus fuerat, ut inter Catechumenos totius Ecclesiæ judicio relegatus esset, ut prima fidei Christianæ rudimenta edisceret. Quomodo ceteris judicii divini horrorem incussisset, qui tanta securitate eandem divinam justitiam peccatis suis provocare non exhorruerat.

Tertii gradus pœnitentiæ, solemnes illæ asperitates, ad terram usque illa abjectio, impositio illa manuum Episcopi & sacerdotum (quæ omnia speciem quandam exorcismi præferebant) vestitus ille pœnitentis horridus & squalidus, quo amicti incederent publice, extra Ecclesiam: denique

canone secundo primi Toletani, *si quis autem ante ordinati sunt diacones, inter subdiacones habeantur, ita tamen ut manum non imponant, aut sacra non contingant*. Ita exponendus est canon 32. Concilii Eliberini, (sive de prima, aut ultima communione disputet: nam in utraque post Episcopum, clerus manum imponebat) qui ex correctione & censura Garsiæ legendus est, *necesse est presbyterum communionem præstare debere, & Diaconum si eis jusserit Episcopus*, non autem aut Diaconum: non enim separatim aut seorsim, sed conjunctim impositionem exhibebat. Concludo igitur non ex vi canonis illius id deducendum, Diaconum potuisse absolutionem conferre; sed Patres prohibuisse, ne Diaconi cum presbyteris manus imponerent, nisi Episcopus presbyteris dandi jus communionis simplicis, aut majoris pœnitentibus in vitæ discrimine constitutis concessisset. Canon igitur vetat ne presbyteri aut Diaconi communionem largiantur: non quod id a Diaconis præstari opporteret, aut id eis facere liceret: sed quod prohibeat, ne manus impositione, quæ instar cujusdam cæremoniæ erat, eam quam presbyter confecisset, subsequantur sine venia & facultate Episcopi: vel ut verius dicam, imperet præscribatque, morem ut gerant si Episcopus jubeat, ut manus imponant cum presbyteris supra pœnitentes, quos ad mortem certissimam duci morbo periculosissimo viderint, *si tamen Episcopus præcipiat*, alias non. Ita explicari omnia Patrum quæ proferuntur testimonia oportet, maxime autem D. Cypriani, *per manus impositionem Episcopi & Cleri jus communionis accipiant*.

Ceterum hæc major & ultima reconciliatio variis nominibus ab antiquis nuncupatur, a Concilio Arausicano canone tertio vocatur legitimæ communionis reconciliatio, ab Eliberino societatis Dominicæ reconciliatio, a Vasensi absolutissima, ab Ancyrano summi boni perfecti, perfectionis, plenæ communionis reconciliatio; ab aliis canonibus reconciliatio altario, sacris, sacramentis; a Concilio Barcinonensi canone nono beatica benedictio, *jubemus vero in infirmitate positis beaticam benedictionem accipiant*, quæ omnia nomina ei indita sunt, quod per eam benedictionem, & manus impositionem, jus ad Eucharistiam acciperent pœnitentes, quæ esset legitima Christianorum communio, Dominica societas, beata communio, summum bonum, finis, perfectio, & absolutissima communio.

OBSERVATIO XXXIV.

Pœnitentes a Clero removebatur.

QUod Divus Leo de Episcoporum electione prodidit, B *Sacerdotum enim tam excellens est electio, ut hæc quæ in aliis Ecclesiæ membris non vocantur ad culpam, in illis tamen habeantur illicita*, in aliorum quoque ordinum instituto legibusque retentum ac observatum est, jam inde a primordiis nascentis Ecclesiæ. Pleraque enim neque probro, neque crimini aut fraudi laico vertebantur, quæ minus eum ad Clericatum aptum idoneumque declararent; ut matrimonio cum muliere vidua C contracto, neque a communione excludebatur, neque vituperabatur: inde tamen macula quædam alte insedebat in eo, quæ illum a spe obtinendi clericatus dejiceret. Deinde laicus, cui imposita pœnitentiæ publicæ pœna ob peccata quædam publica fuerat, non infamiæ ideo labe aspergebatur, absolutoque pœnitentiæ tempore jus communionis recuperabat, eique reditus ad gregem fidelium, in quo alias censeretur, restituebatur; contra, si ad ordines sacros D provehi in animo haberet, tametsi peccatum condonatum, vulnusque quod acceperat obductum esset, cicatrix tamen illa ab ordinibus sacris eum repellebat, quantumvis peccatum ab hominum oculis & cognitione remotum fuisset. Quin quod Dei summa voluntate ac commiseratione peccatum deletum extiterat, ejus memoriam repetebat Ecclesia; & supplicia omnesque vitæ acerbitates, quas pœnitentes in se suscepissent, eam quidem vim habere poterant, ut quædam veluti membra Eccle- E siæ censerentur, sed ut in communionem & societatem Ecclesiasticorum, atque ad cleri quoddam corpus cooptarentur, non erat omnino sperandum, aut expectandum. Qua in re non satis pro dignitate admirari & suscipere quis potest Ecclesiæ exorientis ipsam magnitudinem, præclara facinora, vitæ integerrimæ incredibilem innocentiam & sanctimoniam, sacerdotii sanctitatem, ac illius disciplinæ veteris severitatem, quanto in pretio & honore haberentur

rentur

rentur Ecclesiastici. Ut paucis multa com- A plectar, quanta requireretur in eis castitas & innocentia, qui ad sacra mysteria tractanda admoverentur.

Quicumque ergo pœnitentiæ publicæ asperitate vitæ mores eluerat, tametsi ante aut post exactam pœnitentiam omni genere, seu comitatu virtutum circumseptus fuisset, aut caste integreque vitam postea traduxisset: is nequaquam ad sacros ordines B adlegebatur, eaque de re luculenta testimonia, concilia ferme omnia suppeditant. Age autem, perpendamus hujusce instituti ac disciplinæ, quæ sint jacta fundamenta. Hæc si singulos pœnitentiæ gradus, & in uno quoque pœnitentes quid sint perpessi consideremus, facile eruentur. In primo gradu, Ecclesiæ introitu prohibebantur, in ejus limine ad terram projecti, squalidi, horridi & maxime miserabili habitu, in oculos prætereuntium incurrebant: C fidelium vilissimas vestes osculabantur: lacrymarum vi ac copia calceos irrigabant, ipsorumque genua officiose complectebantur, qui in tali statu aliquantulum steterat, æquumne poterat videri (præsertim si animo repetas priscorum illorum in conservanda communionis Ecclesiasticæ integritate, curam & studium) populo ut impetraret, & primos quasi gradus in Ecclesiis assequeretur; vel ex altiori & excelso consessu conspicuus emineret, qui eorum D pedibus provolutus non multo antea eas omnes primi gradus molestias & officia obierat? Qui denique ultimum locum inter Christianos vix occupaverant, quomodo *præsidentes*, *præfecti*, *præpositi populi*, (his enim nominibus clerici ab antiquis appellabantur) potuissent esse, & primarium locum volente populo retinere, vel *honore consessus*, ut aiunt Divus Cyprianus, & Tertullianus, ceteris præesse?

In eodem primo illo gradu constat pœ- E nitentes legationes precationis suæ, ut loquitur Tertullianus, prætereuntibus injunxisse, hoc est unumquemque fidelium enixe rogasse, ut sibi Ecclesiæ pacem impetrarent, & eorum commendatione & precibus in societatem unde exciderant restituerentur. Quapropter rationi consentaneum non ita videbatur, eos qui mortalium opem implorasse visi essent, & genibus nixi plebis vel infimæ genua attrectasse, in eorum ordinem adscribere, qui pro populo, tanquam magis accepti Deo, preces offerrent.

De secundo gradu quid dicemus? Potuissentne qui in eo steterant, vel inter infimos ordines admitti? Cum Exorcistarum, Ostiariorum, Lectorum & similium denique id esset institutum, ut ex obsessis Dæmones pellerent, aut Ecclesiæ portis præessent, ne alii admitterentur quam quibus jus esset in eam introeundi, vel ut populo Evangelia & Apostolum e pulpito prælegerent. At quæso ea omnia perficere quomodo potuissent pœnitentes, qua auctoritate immundos spiritus coegissent ex obsessis discedere, qui ab Ecclesia exulantes, sine matre, sine communione errantes & vagi, in eorum veluti fuerant potestate?

Ab Ecclesia quemquam arcere, & ab ejus ingressu prohibere, non magis ejus erat, qui non multis ante diebus unumquemque precatus esset, ut vel in ejus limine sibi remanere liceret, qui pauco antea tempore præclare secum agi existimasset, si vel e foribus suspiria sua & gemitus in eam penetrare, & a fidelibus exaudiri potuissent. Ejus vox e pulpito quomodo excepta fuisset a populo, cujus ejulatus & singultus paulo ante ab ejusdem templi foribus exsonuerant: Evangelii quoque præcepta cum ejus voce in cujusquam animum vix penetrare potuissent, qua modo pœnitentis, peccatoris, precantis vices egerat, & unumquemque non præceptis, sed precibus & suspiriis fatigarat?

Sed qua demum ratione eundem qui audientibus in secundo pœnitentiæ gradu interfuisset, inter presbyteros & doctores adsumpsissent, quorum officium & institutum esset Catechumenos erudire, aut verbi divini arcanos sensus fidelibus exponere! ille inquam qui pene e tyrocinio emersisset, quique adeo rerum omnium divinarum & humanarum imperitus & ignarus habitus fuerat, ut inter Catechumenos totius Ecclesiæ judicio relegatus esset, ut primas fidei Christianæ rudimenta edisceret. Quomodo ceteris judicii divini horrorem incussisset, qui tanta securitate eandem divinam justitiam peccatis suis provocare non exhorruerat.

Tertii gradus pœnitentiæ, solemnes illas asperitates, ad terram usque illa abjectio, impositio illa manuum Episcopi & sacerdotum (quæ omnia speciem quandam exorcismi præferebant) vestitus ille pœnitentis horridus & squalidus, quo amicti incederent publice, extra Ecclesiam: denique

que illa relegatio & amandatio faciebat, ut digni haberentur, qui rei divinæ interessent, sacramentorum participes redderentur, orationibus publicis communicarent, sacræ scripturæ explicationem primis sæculis auribus combiberent, digni potius erant ut a clericatu pellerentur.

Notum illud in quarto pœnitentiæ gradus pœnitentes non potuisse quiddam, quod Deo gratum accepturnque esset, cum eo munere & officio indigni haberentur, offerre. At vero sacerdotes sanctissimum sacramentum offerre debebant, & populi munera & oblationes Deo ipsi repræsentare, imo pro populi salute supplicationes exhibere. D. Cyprianus, *in conspectu ejus preces pro fratribus facere*. Item, *pacem nunc offerunt, qui ipsi non habent*; Item, *audiri in precibus possint, quas faciunt pro plebis dominicæ incolumitate*. Quapropter ejus qui fuerat in quarto gradu, cum preces oblationesque constaret Deo minus gratas jucundasque fore, non erat æquum eundem deligere, qui Deo Eucharistiam offerret, eidemque pro populi incolumitate ac salute preces & oblationes exponeret. Divus Cyprianus, *Deus ad sacrificium prohibet accedere sacerdotes in levi crimine constitutos, homo in quo fuerit vitium & macula non accedat offerre Deo*.

Temporis illius qualis fuerit Ecclesiæ status, & quo pacto electiones & ad sacros ordines promotiones, spectante & consentiente populo fierent, considerandum est; ut quod in hac Observatione dicimus, liquidius ac clarius evadat. Cuivis e populo licebat publice & palam eorum non ferendos fortassis mores, vitamque carpere, qui ad eos ordines sibi gradum fieri postularent: *ordinationes sacerdotales nonnisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe præsente, vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita prædicentur, & sit ordinatio legitima & justa, quæ omnium suffragio & judicio fuerit examinata*. Hæc Cyprianus: unde eorum adhuc hoc tempore expressa quædam ac consignata vestigia apud nos visuntur: palam enim elata & contenta voce id jactatur, eorum non rejici, imo probari testimonia, qui habent quod in eos dicant, qui promoveri volunt. Si quis igitur e pœnitentibus olim aut Diaconus, aut Subdiaconus renunciandus erat, non defuissent aliqui ex plebe, qui hoc unum ei impedimentum opposuissent, ut

A ab ordinibus excluderetur: dixissentque e pœnitentibus, quamvis absolutis, non esse quemquam assumendum, ut inter Cleros collocaretur, cum non deessent in Ecclesia, qui in eorum locum sufficí potuissent, qui omni alias culpa, & pœnitentiæ nota vacarent.

Quin & illud animadvertendum primis illis temporibus, non ita crebra frequentiaque fuisse peccata lethalia, imo detestabilia & execrabilia magis fuisse, viderique
B non paucos, qui a sacro fonte cum emersissent, nunquam in omni vita hoc summum Dei beneficium peccato aliquo mortifero corrupissent. Quo fiebat, ut qui post baptismi lavacrum gravius peccasset, ejusque pœnas criminis publica pœnitentia eluisset, non careret infamia, ac suspicione nimiæ fragilitatis, & a clero repulsam ferret, cum Ecclesia ingentem vim ac copiam integritate & vitæ sanctitate præstantium vi-
C rorum suggerere posset, quos ad ordines invitaret & accerseret. Postremo Ecclesiastici, cum sol, lumina, ducesque & antesignani aliorum haberentur, qui peccatis implicati & involuti, de vera via curriculoque religionis deflexissent, non ad dignitates Ecclesiasticas gerendas admovebantur, quantumvis pœnitentiæ lavacro se vitiis perpurgassent, teste Syricio qui ita loquitur: *Illud quoque nos par fuit providere, ut sicut pœnitentiam agere cuiquam non conce-*
D *ditur clericorum: ita & post pœnitudinem ac renunciationem nulli unquam laico liceat honorem clericatus adipisci, quia quamvis sint omnium peccatorum contagione mundati, nulla tamen debent gerendorum Sacramentorum instrumenta suscipere, qui dudum fuerint vasa vitiorum*.

Ad has rationes & aliam, quæ ex veteri testamento eruatur, adjungamus: Sacerdotes posse quidem pro populo qui deliquisset supplicare; neminem autem pro sacer-
E dotibus qui peccassent orare potuisse. Omnino & illud affirmandum pœnitentem ordinibus semotum fuisse, ob pœnitentiam quam subierat cum ab iisdem ordinibus ob leviores causas quis repelleretur: ut si quis bigamus esset, aut viduam sibi despondisset, ut patet Arausic. Concilii can. 85. Arelat. 2. c. 26. Agathensis can. 43. canonibus Apostolorum 16. 17. Roman. conc. can. 2. & 3. Syricius ad Himerium can. 11. Leo Anastasio Episc. Thessal. c. 3. Hilarius ad Ascanium Episcopum Tarracon. c. 4. Carthag. 4. can.

4. can. 69. Præterea quicunque a suscepto baptismo curationes publicas attigisset, aut magistratum gessisset, aut provinciarum urbiumque administrationem obtinuisset, aut bellorum gerendorum munera quædam obiisset, neque ad clerum, neque ad sacros ordines allegebatur: qua de re plurimæ constitutiones aut decreta visuntur epistola Syricii ad Africæ Episcopos can. 3. ad universos Orthodoxos cap. 1. Innocentius Episcopo Rothomagensi cap. 2. 11. ad Episcopum Nucerianum cap. 3. ad Episcopos Toletum convenientes, cap. 4. Concilii Toletani 1. can. 8. ignoti transmarini, qui extra diœcesim baptizati, Neophyti, denuo baptizati extra sortem aut clerum Ecclesiæ amandabantur. Anastasius Papa Episcopis Germaniæ c. 2. Eliberini 24. Nicæni can. 2. Felix Papa Episcopis universis cap. 2. & 5. multo magis ab iisdem ordinibus depelli eos oportebat, qui inter pœnitentes ob facinora sua visi essent. Quod Syricius ait, *ut sicut pœnitentiam agere cuiquam non conceditur clericorum, ita* &c. verissimum esse constat, nam qui primorum sæculorum memoriam ultimam cogitando replicarit, non aliquem Ecclesiasticum pœnitentiam publicam subiisse reperiet, cujus rei pleraque apud sanctum Cyprianum extant testimonia epist. 4. lib. 1. *Basilides insuper adhuc præter libelli maculam, cum in infirmitate decumberet, in Deum blasphemaverit, & se blasphemasse confessus sit, & Episcopatum pro conscientiæ suæ vulnere sponte deponens ad agendam pœnitentiam conversus sit, Deum deprecans & satis gratulans sibi, si vel laico communicare contingeret*. Ubi videas Basilidem, cum in eo statu esset, sponte se Episcopatu abdicasse, quod sentiret peccata sua pœnitentia eluenda esse, & pœnitentes ab Episcopatu gerendo removeri debere: & quoniam ejus ea gravitate & atrocitate peccata dicebantur, ut non solum hoc supplicio dignus esset qui Episcopatu privaretur, pœnitentiamque ageret, sed etiam anathemate feriretur: obnixe ut sibi communio laica non eriperetur, deprecabatur, hoc est, ne excommunicationem subiret; sed inter laicos ipse numeraretur. Quæ enim causa esse potuisset, cur Basilides tali in periculo ac discrimine constitutus deprecabatur, ne sibi communio laica subtraheretur? Et cur quæso Episcopatum summa voluntate deponeret? nisi quod ad pœnitentiam ferendam

A agendamque cum animum & cogitationem omnem appulisset (in articulo enim aut puncto mortis pœnitentiam suscipere poterant, ut in Observatione videre est, *quid sit pœnitentiam petere*) Episcopatum amplius gerere & tenere sentiebat se non posse. Et quoniam rursus sæpenumero, primis sæculis propter gravissima peccata, qualia confessione aperuerat, præter spoliationem Episcopatus, tristis illa & gravis excommunicationis pœna irrogabatur: id ne sibi accideret timebat Basilides: quapropter rogabat ne communione laica privaretur, sibique liceret inter laicorum numerum numerari.

B

Sanctus Cyprianus eodem loco refert Papam indicto quodam Concilio generali, aut pro sua summa potestate aut imperio omnibus in Provinciis habito ea de re instituisse, ut qui se teterrimis flagitiis commaculassent, ii quidem ad pœnitentiam admitterentur, sed a Clericatu propulsarentur; *cum manifestum sit ejusmodi homines, nec Ecclesiæ Christi præesse posse, nec Deo sacrificia offerre debere, maxime cum jam pridem nobiscum, & cum omnibus omnino Episcopis in toto mundo constitutis, etiam Cornelius collega noster; sacerdos pacificus ac justus, & martyrio quoque dignatione Domini honoratus, decreverit hujusmodi homines ad pœnitentiam quidem agendam posse admitti: ab ordinatione autem Cleri atque sacerdotali honore prohiberi*. Hac una ratione decretum illud nititur, quod plurimorum oculos, animosque, vel etiam aures exulcerasset: si is qui publicam pœnitentiam subiisset, inter Clerum visus fuisset. Antonianus apud sanctum Cyprianum conquerebatur Trophimum, cum ante libellaticus extitisset, ad Ecclesiam qui rediret dignum habitum, eique Episcopatum restitutum, aut certe locum gradumque quem ante prolapsionem occuparat redditum. Conquestio ejus in eo vertebatur, quod dicimus gravia peccata, quæ publica pœnitentia vindicari debeant, quamvis ea remittantur, indignum eum qui ea commisit Clericatu plane constituere, & reddere.

C

D

E

Eadem ratio affertur epistola ad Stephanum: *non tamen debet in domo Dei perfidia promoveri, item nec debere eos revertentes, ea apud nos ordinationis & honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverunt*: qua declarat statuitque cum Episcopis

vi Ecclesiasticos, qui ad Ecclesiam redierint, post schisma non censeri, Ecclesiasticos; sed laicos. Sat multi canones reperientur, qui non modo Ecclesiasticos suo officio ac munere privent; sed etiam iis pœnitentiam adjungant, unde argumentari liceat Ecclesiasticos pœnitentia potuisse mulctari, ut canones Apostolorum 28. 29. 30. Concilii Eliberini can. 18. 2. Arelatensis 2. can. 13. 14. & alii: sed & istorum canonum sensus non est, post pœnitentiam eos ad ordinem, aut ad dignitatum munera, unde exciderant, reverti posse: imo sensus eorum est Clericis qui excommunicatione honoribus suis, aut dignitatibus carere cogebantur, quamvis pœnitentiam non subiissent, nunquam licere ad Cleri corpus adscribi. Quemadmodum neque iis qui gradibus honorum moti pœnitentiam suscipere compellerentur, nullum, habere cum eodem Cleri corpore commercium, multo minus iis qui depositi simul essent & excommunicati. Itaque eos omnes canones, qui triplex hoc genus pœnarum complectuntur, depositionem scilicet omnimodam, depositionem cum pœnitentia; eandem denique depositionem cum excommunicatione, eo semper sensu accipiendos esse puto (quamvis nulla ejus rei facta sit mentio) nunquam eis omnibus qui ita puniti fuerant fas fuisse ad Clericatum remigrare. Atque hæc est ratio seu modus quidam quo omnino exauctoratus Ecclesiasticus pœnitentiam antiquitus peragere poterat. Sed nunquam legas, aut probare possis aliquo testimonio post pœnitentiam prioribus illis sæculis ad cleri gregem pœnitentem revocatum. Illud tamen negari non potest Ecclesiasticos aliquos tametsi gravissimorum peccatorum sibi conscii essent, de suo gradu aut ordine non fuisse dejectos: sed duplici beneficio hi afficiebantur. Nam peccatum & pœnitentia eis relaxabatur, & de suo gradu non deturbabantur. Id autem cum propter gravissimas causas, tum propter Ecclesiæ pacem & tranquillitatem factum fuisse proditur.

Exstat & apud Gratianum fragmentum quoddam, quod ad Concilium Carthaginense pertinere nonnulli putant; in quo videas Ecclesiasticos pœnitentiam potuisse suscipere. At cui obscurum esse potest, ibi non de publica, sed de meliori & suaviori quadam pœnitentia verba fieri, quæ depositionis loco imponebatur, quæ tamen

A non esset publica, neque nota populo, alioqui verendum erat, ne populus si id scivisset, commoveretur & offenderetur, cum Ecclesiasticum videret post pœnitentiam ad Ecclesiam redire: *tamen in publicum non procedat, ne grex fidelium in eo scandalizetur*, in eo quidem omnes consentiunt Ecclesiasticos ob levissimas noxas, pœnitentiæ privatim peragendæ addictos fuisse, eaque pœna mulctatos, & ad eam subeundam frequentius adjudicatos, ut can. 2. 3. B Concilii Aurelianensis, & can. 3. Concilii Agathensis, id autem clarius perspicias can. 2. Concilii Toletani. *Eum vero pœnitentem dicimus, qui post Baptismum, aut pro homicidio, aut pro diversis criminibus, gravissimisque peccatis publicam pœnitentiam gerens sub cilicio, divino fuerit reconciliatus altario*: ubi Patres ostendunt tantum peccata capitalia, & publicam pœnitentiam prohibere quo minus ad Clerum cuiquam patefieret aditus, non autem leviores pœ- C nitentias, vel minima peccata, quibus facilis venia conceditur, quemquam a Clericatu removere. Pœnitentia autem publica punitos, aut ut post atrocia peccata ad suum ordinem relegentur, aut ut in eo hærere possint, nusquam reperias. Quin canones Conciliorum 5. 6. 7. & octavi sæculi statuunt, ut intra septa monasteriorum Ecclesiastici pœnitentiæ agendæ causa includantur, & in illis locis non nisi communione laica fruantur, hoc est, ut tan- D tum laici habeantur, quod argumento est nunquam pœnitentes in Cleri societatem venisse: & quamvis canones tantum hoc verbum præferant, *communionem*, omisso isto nomine, *laicam*, si in canone depositionis pœna nominetur, semper vocem hanc, *laicam*, subintelligi oportet, Ita canones 76. Eliberini, 50. Agathensis, 32. Sancti Basilii, aliique exponi debent.

Proferri potest & canon quartus Concilii Arausicani, in quo legas *pœnitentiam* E *desiderantibus etiam Clericis non denegandam*: quo in loco Patres videntur admittere, ut Clerico pœnitentia concedatur; atque illud est quod ante diximus a Clericis posse pœnitentiam peragi: Sed ita ut ea exacta laici omnino judicentur; neque unquam ad ordinem curationesque ejus ordinis, quas ante pœnitentiam obierant, exercendas revocentur. Canon 2. Concilii Toletani sanxit e pœnitentibus Ostiarios & Lectores posse deligi & cooptari, non autem ad altiorem editio-

Digitized by Google

tioremque gradum eos promoveri posse, nec id licere, aut fieri posse, nisi extrema cogat necessitas. Qua e consuetudine illud elicias, nec tulisse veteris disciplinæ leges, ut pœnitentes ad Cleri corpus allegerentur; sed canon ille permittit, ut ad minores ordines admittantur, quod illis temporibus liceret minoribus illis Clericis uxores ducere, & earum societate ac consuetudine perfrui: & quod apud majores nostros non nisi ad claudendas, observandasque Ecclesiarum fores destinarentur, ad Ecclesiæ cantum adhiberentur; nec quicquam sacri aut religiosi contingerent: aliter id violatum aut pollutum omnes judicassent., quod ab iis contrectatum fuisset, canone isto quod dico comprobante & contestante, ut si quis pœnitens casu aliquo, aut imprudentia quadam Diaconus eligatur, ut is ad Subdiaconatum relegetur, cum ea conditione, ut illi nullo unquam pacto liceat rem aliquam sacram contingere.

Canon 9. Concilii Gerundensis paulo attentius accuratiusque expendendus: *Is vero qui ægritudinis languore depressus pœnitentiæ benedictionem, quam viaticum deputamus, per communionem acceperit, & postmodum reconvalescens caput pœnitentiæ in Ecclesia publice non subdiderit, si prohibitis vitiis non detinetur, admittatur ad Clerum:* omninoque oportet istius canonis quæstionem & disceptationem in eo verti, de eo qui jamjam animam efflaturus, tametsi nulla illum gravioris peccati conscientia torqueat, studio nihilominus ardentissimo ac incredibili pietatis Christianæ sensu, pœnitentiam ipsam qua se ad mortem comparet, expetit. Nam si capitalia quædam peccata in se pristinæ valetudini restitutus admisisset, publicam pœnitentiam non effugisset, qua exacta, in Cleri ordinem numquam aspirasset: & tamen canone isto patet a Clero receptum, eundemque morbo relevatum ad pœnitentiam non adigi. Atque ista verba magnopere tuentur hanc explicationem, *si prohibitis vitiis non tenetur*, quibus verbis planum est, & conjectura non rejicienda, vel expetita ab eo pœnitentia, non illum tamen peccata quæ nuncupamus capitalia perpetrasse, totumque illud quod fecisset, id a modestia Christiana & summa pietate esse profectum. Canon igitur censet quanquam metu aliquo, aut horrore divini numinis concepto, quispiam publicam pœnitentiam sibi imponi curet & obtestetur in ipso e vita exitu, si tamen non se graviori peccato urgeri sentiat, quod illa pœnitentia expiari solet, ad Clerum posse traduci, si convaluerit, canon addit, *& postmodum reconvalescens caput pœnitentiæ in Ecclesia publice non subdiderit*: hoc est, si adversa valetudine liberatus pœnitentiam publice non obierit; quia post receptam sanitatem & recuperatam, quam metu mortis pœnitentiam obtinuerat, si eam publice professus esset, etiamsi eam, uti diximus, non petiisset ob peccata quæ commisisset, sed quadam pietate & metu futuræ vitæ, inter Cleros nunquam recipiebatur, quia a populo visus fuerat inter pœnitentes agere & versari.

OBSERVATIO XXXV.

Panis benedictus nunquam dabatur Catechumenis.

Cum de portentis procurandis, aut quo ritu res sacræ essent celebrandæ apud Romanos deliberaretur, sacros primum libros adire jubebant, e quibus si nihil certi hausissent, summorum Pontificum, aut eorum qui rerum sacrarum essent peritissimi, sequendam esse sententiam pronuntiabant; quod usu scilicet & consuetudine, rerum divinarum majorem cognitionem habere crederentur: ita nobis in hac quæstione usu-venit, nam cum incertum sit an olim fideles juxta & Catechumeni Pane Benedicto alerentur & donarentur, & apud antiquos Scriptores hujusce ritus & disciplinæ desint probationes: eorum porro judicio standum erit, qui probabiliores ad id stabiliendum aut evertendum ex adytis Theologiæ aut aliis antiquis ritibus desumptas rationes aut conjecturas proferent.

Qui Catechumenos Pani Benedicto communicasse contendunt, his potissimum argumentis & Patrum locis utuntur. Optimo jure factum esse ut Pane Benedicto aut sale reficerentur, quando Eucharistiæ sacramento fidelium more expiari non possent; quæ ratio non magni potest esse momenti si Patrum destituatur auctoritate & testimoniis; nam multa inter fideles celebrabantur, quæ illæsa pace & communitate Christiana ad Catechumenos non possunt transferri: multo minus idonei sunt ii testes, quos in hac causa adhibent, e quibus canonem quintum Concilii Carthag.

tertii potissimum audiri cupiunt: *Item placuit ut per solemnissimos paschales dies, Sacramentum Catechumenis non detur nisi solitum sal: Quia si fideles per illos dies Sacramenta non mutant, nec Catechumenis oportet mutare*. Augustinum quoque libro secundo de peccatorum meritis & remissione: *Et quod accipiunt, quamvis non sit corpus Christi, sanctum tamen, & sanctius quam cibi quibus alimur, quoniam Sacramentum est*. Quibus verbis si libera testimonii dictio permittatur, intelligaturque quid velint dicere, nunquam hunc Panis Benedicti usum comprobabunt: quasi necesse sit ea quæ Catechumenis in mysterium dantur, si corporis comparentur alimentis, Benedictum Panem fuisse; ac si nihil aliud assumi posset quo ejusmodi mysteria conficerentur. Sed mittamus ista, quæ tam levibus fulciuntur conjecturis. Nam vel una ratiuncula evanescent, quam e penetralibus illius antiquitatis evocabimus. Age ergo, censesne in fidelium communionem Catechumenos induci potuisse, aut aggregari? Non existimo. Nam quæ societas fideli cum prophano? At si ex eodem Pane Benedicto sumpsissent, utrique fidelibus scilicet & Catechumenis æqua pars fuisset communionis. Non enim aliter, aut alio jure communicabant cum absentibus, aut alio modo defunctos in participationem corporis Christi & societatis fidelium revocabant, quam Eulogiis & Oblationibus, & ejusdem rei communione & participatione: ex eadem enim re mystica & consecrata sumere, ea demum est perfecta societas & fraternitas. At inquient, uti opinor, non uno eodemque die, sed diversis fideles ac Catechumeni de illo Pane sumebant, atque aliis precibus utrorumque Panis Benedictus consecrabatur. Imo vero singulis festis diebus vini & Panis Oblationes a fidelibus offerebantur, quæ subinde benedictæ & precibus sanctificatæ a Diaconis circumferebantur, ut ex iis omnes degustarent: quo fit ut nullum vacuum esset tempus quo Catechumeni Benedicto Pane possent refici. Huc accedit quod mysteriis, non modo fidelium, sed ne Catechumenorum quidem, nullus alius Panis quam altaribus admotus, idoneus esse, aut rite consecrari poterat, ut alibi ostendimus. Omitto quod his repugnare sentio, harum nempe oblationum magnam partem Clero, viduis, & pauperibus alendis destinatam fuisse, qui-

A bus carere oportuisset pauperes, & religionis Christianæ discipuli & Catechumeni earum non fuissent participes, pauperes enim poterant esse. Respondeo in eleemosynas & subsidium pauperibus has oblationes potuisse cedere, sed non religionis causa, aut ut re aliqua sancta & consecrata reficerentur: verum extra Ecclesiam Clero, viduis & pauperibus dividebantur. Quapropter desinebant esse sacramenta & res sacræ, quia ad primum proprium & vulgarem usum

B redierant.

Præterea nemo est qui velit Consistentibus, hoc est, quarti gradus pœnitentibus oblationis faciendæ aut recipiendæ potestatem olim Ecclesiam fecisse, qui Catechumenis tanto magis hac gratia digni videri poterant, quo prius ad summum bonum, & ad absolutissimam, ut vocant, communionem accederent. Quod denique omnium rerum & mysteriorum, præterquam Eucharistiæ & oblationum essent participes. Qua-

C propter si subsistentibus hæc gratia denegaretur, multo magis Catechumenis.

Si quem validissimæ hæ rationes commovere & convincere nequeant, conjecturas accipiat: & inter exquisitas dapes diaria nonnunquam placent. Quod ex sacramentorum confectione superessent, reliquias scilicet panis & vini; quod Sacrificio & Sacramentis impenderetur, nefas erat negligere, aut Catechumenis edendas permittere: tanta in eorum animis insidebat panis

D & vini religio, eo quod sacris inservire possent, ut sola offerentis destinatione sanctificari, & religione quasi occupari viderentur. Nec mihi fidem haberi cupio, a Theophilo Alexandrino hoc accepi, eum ipsum proferam: *Quæ in sacrificii rationem offeruntur, postea quæ in sanctorum usum consumuntur, Clerici dividant, & nec Catechumenus ex iis bibat aut comedat, sed solum Clerici, & qui cum eis sunt fideles fratres*.

E Præterea quæ ad infantium mysterium offerebantur, ut loquitur canon, non eodem tempore, neque iisdem precibus consecrabantur, quibus Eucharistia; sed privata & propria oratione, ne attingere, aut aliquo modo ad Christi corpus pertinere viderentur. Carthag. Concilium: *Etsi enim maxime ad altare offerantur, mel sive lac, propriam tamen suam habeant benedictionem, ut a Dominici corporis Sacramento sejungantur*.

Ter-

Digitized by Google

Tertullianus denique laudat ætatis suæ morem & consuetudinem, quæ ægre ferebat, si casu communis panis & vini aliquid in terram excidebat: *Calicis aut Panis etiam nostri aliquid in terram decuti anxie patimur*. Hisce moribus convenite quis crederet, Panem quoquo modo, aut quocumque die benedictum prophanis & non initiatis dari & præberi potuisse? Qui communem non consecratum, aut precibus ullis religiosum factum satis tuto ab iisdem Catechumenis sumi posse non credebant. Qui denique ita comparati erant, ut non solum vererentur res easdem utrisque credere, & eadem cibaria præbere; sed & iisdem verbis aut precibus eorum sacramenta perficere, ne aliqua in re, vel tantillum cum Catechumenis sociarentur. Quærant igitur, quo alio tandem Sacramento, cum sale reficerentur Catechumeni, cum fas non esset Panis eos Benedicti participes fieri.

OBSERVATIO ULTIMA.

Minuta Catechumenorum sacramenta ex fidelium oblationibus desumpta.

INter cæteros ritus quibus olim formabantur Catechumeni, minutis quibusdam sacramentis utebatur Ecclesia, non solum ut mysteriorum rudes Eucharistiæ paulatim assuescerent; sed etiam ut vitæ Christianæ semina, quæ in ipsa auditione animis combiberant, horum Sacramentorum usu foverent. Nam quamvis corporis Christi perfecta illi & omnino formata membra non erant, utcunque tamen ei adhærebant, Christianitatisque spiritum quodammodo ducere incipiebant. Quare ne succi inopia deficerent, & satiscerent, lactis & salis mysteriis alendi erant & pascendi.

De salis Sacramento nulla est dubitatio, quin non solum quo tempore baptizarentur; verum etiam singulis festis diebus ipsis præberetur, abunde id declarat canon quintus Concilii Carthag. tertii cum ait: *per solemnissimos Paschatis dies sacramentum Catechumenis non detur nisi solitum sal*. Solitum quippe non diceretur, si baptismi tempore eis duntaxat oblatum fuisset, neque cum fidelium sacramentis conferretur, nisi sæpius in mysterium datum fuisset; & consecratum. Ad hæc cum Divus Augustinus dicat sale se conditum in Catechumenatu fuisse, id nequit ad Baptismi tempus referri: neque quod de Audientibus auctores de divinis officiis affirmant; nempe sal eis inditum fuisse; nam cum ab initiatione longe abessent, quod eis dabatur, extra Baptismum certum est datum fuisse.

Lactis vero & mellis sacramentum non satis constat an illis in Catechumenatu præberetur, nam ad id confirmandum præter conjecturas nihil afferri potest: quarum hæ præcipuæ videntur. Principio omnes ceremoniæ, ut docet Josephus Vicecomes earum rerum diligentissimus scriptor, quæ in Catechumenatu celebrabantur, ex omnes in Baptismo rursus repetebantur, inter quas cum mellis & lactis Sacramenta commemorentur, verisimile est lac & mel, alio etiam quam Baptismi tempore Catechumenorum cibum & alimentum fuisse. Altera conjectura ex ipso canone Carthaginensi depromitur, cum enim dicat diebus festis ipsis Catechumenis sacramenta mutari, atque alia quam salis præberi posse: nihil aliud fingere possumus, aut adsignare ex quo sacramenta illa quæ mutarentur, fierent, quam lac & mel. Panem enim Benedictum in id adsumi ostendimus non solere, ne scilicet fidelium & Catechumenorum dispares & dissimiles naturæ iisdem nutrirentur alimentis.

Cæterum quamvis id omnino certum non esset; nulli dubium est quin quædam Catechumenorum extarent sacramenta: de his in hoc capite quæritur & disputatur, an ex qualibet materia sine delectu, an vero ex oblationibus fidelium confecta & consecrata fuerint. De mellis & lactis sacramento quod infantibus daretur tam luculentum est testimonium in Concilio Græco Carthaginensi, ut magnam inde conjecturam, magnumque signum capere possis, alia quoque mysteria, aliaque sacramenta, quæ Catechumenis darentur, qualiacumque tandem ea fuerint, ex iisdem Olationibus desumpta fuisse, hæc sunt verba Concilii: *Primitiæ autem sive mel, sive lac offerantur uno die consueto ad infantium mysterium, etsi enim maxime ad altare offerantur, propriam tamen habent suam benedictionem, ut a Dominici corporis Sacramento sejungantur*. Ad hæc cum certum sit fidelium Sacramenta ex iisdem Oblationibus desumpta fuisse, ut in Observatione de *Communione per Eulogias*, ex duobus Divi Cypriani & Augustini locis probavimus; nonne

verisimile sit eorum temporum disciplinam ex ipsismet Catechumenorum mysteria consecrasse & benedixisse?

Hujusce ritus causas & rationes inquirere non erit inutile, neque injucundum, nihil enim ab illis factum, nihil in disciplinam Ecclesiasticam invectum, quod non arcani alicujus mysterii, aut religionis significationem contineret. Quidquid fidelibus aut Catechumenis nomine sacramenti edendum præbebatur, id omne præbebat Ecclesia, ut hoc veluti pabulo eorum vita & communio augeretur & foveretur. Nam quæ alia causa cur tanto studio satagebat ne longo intervallo communionem omitterent, nisi quod iisdem alimentis reficiendi essent quibus constarent, & quod in eis divinum esset & a Christo in baptismate haustum non dissimili alimonia & pabulo nutriendum? Uti enim observat Divus Dionysius, *quod ex Deo natum est, sine divino alimento vivere non potest*, illis quoque legibus, quibus e familia Christi pelluntur, qui per tres Dominicas ad Ecclesiam non accesserint, nihil aliud providetur, neque ob aliam causam constitutæ sunt, nisi ut fidelium societas & vita mutua & frequenti communione augeretur. Postremo quid aliis significatur, quibus foras extruduntur, qui acceptam non manducant Eucharistiam, nisi eos inter vivos & fideles non esse habendos, qui veræ vitæ cibos fastidirent?

Ne igitur Catechumeni in ipsis Christianæ vitæ primordiis, atque dum fingebantur & animabantur, succi inopia deficerent, aliquo cibo fovendi erant, qui ut eorum vitæ & naturæ conveniens & similis esset, aliunde quam ex Oblationibus commodius desumi non poterat. Etenim Christiani generatio & productio ceterarum rerum ortus & incrementa imitatur, inter quas & ea quibus nutriuntur, cum aliquam necesse sit similitudinem & affinitatem intercedere, qua facilius ceteris corporis partibus assimilentur; eodem plane modo conceptus ille divinus qui in Catechumenis formabatur, convenienti aliquo alimento educandus erat, verum nullus alius magis conveniens inveniri poterat, quam qui ex Oblationibus fidelium compararetur. Nam primum a singulis corporis Christi partibus Deo oblatus, eo nomine sanctus & religiosus videri poterat. Deinde sacerdotis precibus veluti elaboratus & benedictus fiebat. Postremo in mysterium consecrabatur, qui- A bus omnibus non exiguam vivificandi & nutriendi vim & potestatem concipiebat, qua subinde a Catechumenis haustus & acceptus eos sibi similes & Sanctos efficeret. Alimenta enim divina, non ut corporum & animantium, animæ nostræ assimilantur, aut in ejus substantiam transmutantur, sed eam sibi assimilant, & nos conformes filio Dei, & tam intime nos faciunt divinitatis participes, ut in nobis ipsi non amplius B vivamus, sed vivat in nobis Christus.

Altera etiam afferri potest ratio & convenientia, quemadmodum enim animantium fœtus qui utero geruntur non quovis alimento, sed eo tantum quod sagacitate sua, et diligentia ex singulis matris venis, et membris natura collegit, nutriuntur; non aliter Catechumeni qui in Catechumenatu velut in Ecclesiæ utero habebantur, quam ex Oblationibus, quæ ex singulis corporis Christi partibus derivabantur, C erant nutriendi.

Denique fidelium vita et communio, quique in eis erat Christi Spiritus et vigor, Sacramentis olim alebatur, ex quibus ceteri fideles degustassent. Communicare enim, et in communione Christiana vivere nihil aliud est, quam ex eadem re sacra sumere quam cetera Christi membra manducassent: quippe cum absentes in suam olim corporisque Christi societatem adsciscere vellet Ecclesia, eos missis Eulogiis ex quibus ceteri fideles libassent, assumptos reperies. D Reperies quoque in iisdem historiis peregre advenientibus Eucharistiam, ex qua ejusdem loci fideles sumpsissent porrectam, qua se in participatum ejusdem cum eis communionis et pacis venire intelligerent. Eodem igitur modo et ratione Catechumenorum communio, quamvis imperfecta et dimidiata, erat sustentanda ex pabulo scilicet et Sacramento, quod aliquid cum fidelium Sacramentis commune haberet, et ex E quo verum Christi corpus quodammodo degustasset. Si enim ex alia re de qua non manducassent confecta fuissent eorum mysteria, nulla ne quidem imperfecta inter eos fuisset communio. Sed cum ex Oblationibus singuli fideles nonnihil sumerent (Eucharistia enim et Panis Benedictus ex iis conficiebantur,) ex eadem re utrique capere et communicare censebantur, cum ex iisdem Oblationibus eorum sacramenta, quamvis omnino dissimilia, consecrarentur.

Finis libri secundi Observationum.

GABRIELIS ALBASPINÆI

EPISCOPI AURELIANENSIS

NOTÆ IN VARIA CONCILIA, ET IN QUÆDAM TERTULLIANI LOCA.

NOTÆ

IN CANONES CONCILII ELIBERINI.

De his, qui post baptismum Idolis (a) immolaverunt.

PLACUIT (b) *inter eos, qui post fidem baptismi salutaris, adulta ætate, ad templum idololatraturus accesserit & fecerit, quod est crimen* (c) *principale* (*quia est summum scelus*) *placuit, nec in fine eum* (d) *communionem accipere.*

IN eos qui duplici simul idololatriæ & Apostasiæ crimine tenerentur, perpetuas hoc primo Canone pœnas decernunt Hispaniæ Patres, non autem in lapsos, qui timore perterriti, ipsismet cruciatibus, & suppliciis superati, & coacti idolis immolaverant, quemadmodum existimant cum Garsia, & Binio, Illustrissimi Cardinales Bellarminus & Baronius. Nam horum longe ante hoc Concilium causa fuerat agitata, huncque exitum totius Ecclesiæ consensu habuerat, ut non perpetua pœna, quam-

(a) *Sacrificant Excu.*
(b) *Ut quicumque post Excu.*
(c) *Capitale Excu. & Alvel.*
(d) *Ad commu. suscipere Excu.*

Digitized by Google

quamvis diuturna & plena pœnitentia luerent, quod admiserant, (si D. Cypriani epistolis fidem habeamus) quod judicium hosce Patres evertisse, aut durius quidquam in eosdem lapsos constituisse, non facile mihi persuaderem; vel hac ipsa conjectura adductus, quod Canone 46. satis pœnarum sumpsisse putent, si Apostatas non idololatras, qui majori semper supplicio digni visi sunt, quam lapsi, ut ex Cypriano patet, levi animadversione perstrinxerint. Adde si de lapsis hunc Canonem accipias & interpreteris, omnino fatendum esse hosce Patres Novatianos fuisse, aut Novatianis favisse, cum non aliam ob caussam ab Ecclesia recesserint Novatiani, nisi quod iis, qui minis & tormentis cesserant (qui uni lapsi dicuntur) indulgendum esse pertinaciter negarent. At quis unquam mentionem fecit, aut dixit Hispaniam cum Novatianis consensisse, aut Osium, qui grave de iisdem judicium cum ceteris Patribus in Nicæno paulo post tulit; quidquam decrevisse, quod ad eorum sententiam vergeret & accederet?

De Apostatis qui præterquam quod a Christo ejusque fide sponte recesserant, idolis insuper sacrificaverant, non vero de lapsis hunc Canonem esse explicandum, alia etiam persuadet ratio; nimirum quod illa prima disciplina, quæ ne lapsis quidem olim indulgebat, paulatim ad lenitatem deflexerit, leniusque multo peccatores habuerit temporibus Conc. Eliberini, quam D. Cypriani, & in Concilio Nicæno, quam in aliis Conciliis, quæ ante Nicænum habita sunt, ut videre est in hoc Concilio, nam canone 46. Apostatas, de quibus his verbis statuit D. Cyprianus, *Apostatæ vero vel adversarii & hostes, & Ecclesiam Dei dissipantes nec si occisi pro nomine ejus foris fuerint, admitti possunt*, ad pacem, acta quadam pœnitentia, revocat. Quapropter hi Patres, recuperandæ communionis spem nunquam eripuissent lapsis, quos ne quidem Cyprianus hac pena damnavit. Ceterum Hoc judicium in Nicæno tandem mutatum fuit, can. 11. statutumque ut post longam pœnitentiam hi Apostatæ in fidelium numerum admitterentur: quamvis nonnulli sunt, qui illo canone undecimo in lapsos agi potius existiment, quam in Apostatas, qui ut citius e vinculis eriperentur, etsi nullis suppliciis aut minis immolare adigerentur, Diis sacrificaverant.

Denique notandum est hunc primum canonem differre a 46. quod in hoc de Apostata sit mentio qui non fuit idololatra: in illo de illis qui utroque hoc crimine sese polluerint: differt etiam ab ultimo canone Concilii Arelatensis, quia de solis Apostatis, & non resipiscentibus nisi in morte loquitur.

Post fidem. Catechumeni longe mitius habebantur quam fideles, eorumque crimina minori afficienda pœna existimabantur, quam fidelium, ut alibi ostendemus. Quapropter addunt Patres, si post Baptismum, quia ante Baptismum alia puniendi ratio.

Et fecerit. Sacrificaverit. *Cum faciam vitula pro frugibus ipse venito*.

Crimen capitale & principale. De antiqua criminum divisione & discrimine varia exstant vestigia in Tertulliano & D. Cypriano & ceteris Patribus, quibus omnibus idololatria maximum semper visum est; unde hoc canone vocatur principale, summum scelus.

Nec in fine eum communionem accipere. Non negarim aliquando nomine communionis Eucharistiam intelligi: verum in his judiciis & canonibus raro ita accipitur, sed pro fidelium societate & jure societatis, a qua peccatores removebantur, ne eorum consortio, & consuetudine ceteri fideles inficerentur. Quapropter vix reperies in hisce Conciliis mentionem de absolutione, quod eam per hæc verba, communionis, societatis, consortii, & similium exponant Patres. Cum enim finis absolutionis sit reditus in Ecclesiam, & per eam pœnitentes, jus societatis, quod peccando amiserant, recuperent; frequentius his utuntur quam nomine absolutionis. Ceterum quomodo accipiendum sit, quod hisce canonibus, tam facile morientibus venia denegatur, aut qua ratione a Novatiano differant hi Patres, alius erit dicendi locus; ne notæ nostræ in commentarium crescant. Quod dum præstamus, sufficiet hoc unum monere, controversiam inter Catholicos & Novatianos non eam fuisse, quod Catholici omnibus omnino criminibus veniam concedandam esse dicerent. Nam longe post Cornelium, cujus tempore & sententia perculsus fuit Novatianus, verum etiam post Nicænum Concilium certa crimina perpetua pœnitentia damnata reperiuntur, ut ex hoc Concilio Arelatensi, & Sardicensi licet

cet colligere? sed de auctoritate & potestate gravia crimina remittendi erat quæstio, quam Ecclesiæ traditam fuisse negabant Novatiani, & ante eos Montanistæ: contra vero Ecclesia hanc sibi inesse auctoritatem prædicabat, jusque ea utendi & peccata pro arbitrio solvendi, quamvis non omnia condonaret. Ex antiquis Codicibus hunc canonem correxit Garsias; verum tantum mihi displicet hæc correctio, quantum in ceteris satisfacit, nam hæc *inter eos, & quod est summum scelus* inutilia esse videntur.

CANON II.

De Sacerdotibus (a) *Gentilium qui post baptismum immolaverunt.*

Flamines qui post fidem lavacri, & regenerationis (b) *sacrificaverunt: eo quod geminaverint scelera, accedente homicidio, vel triplicaverint facinus, coharente mœchia, placuit eos nec in fine accipere communionem.*

Flamines. Id est Christiani qui sacerdotio gentilium fungebantur: quamvis enim non liceret Christianis hæc munia & honores gentilium ambire & persequi; nonnulli tamen aut ambitione ducti, aut coacti hæc sacerdotia suscipiebant & petebant. Cum enim apud populares aliquo in honore essent Flamines, & populi gratiam muneribus, aut ludis facile sibi conciliarent, reperiebantur inter Christianos, qui spreta religione hos honores flagitarent: nonnulli etiam inviti ad ea munia cogebantur, quia erant patrimonialia, a quibus nemo excusabatur, ut ex Codice Just. manifestum fit, & ex Hieronymo in vita Hilarionis: his de causis reperiebantur Christiani qui essent Flamines gentilium, in quos Hispani Patres has pœnas constituunt. Neque vero audiendi sunt, qui putant hic agi de Christianis, non qui erant re ipsa Flamines, sed qui ante lavacrum hæc sacerdotia functi essent. Nam cur potius ageret de iis, qui fuerant Flamines, qui nihilominus post fidem sacrificaverant? Nonne ineptum videretur si canones ita se haberent: Sutores aut Sartores, qui post fidem sacrificaverunt? quia cum Flaminum, Sutorum, Sartorum non gravius sit peccatum quam aliorum, si omnes illi Diis sacrificassent, non debuit canon hos potius corrigere quam alios, deinde hæc verba, *Flamines qui munus tantum dederint*, indicant agi de Flaminibus qui revera post lavacrum flamina susceperant: quemadmodum etiam illa, *Flamines si Catechumeni*, ostendunt agi de Catechumenis qui actu & reipsa erant Flamines, non qui fuerant.

Post fidem lavacri. Cujus rei rationem supra dedimus.

Sacrificaverant. Mos erat, ut qui ludis præerant, Diis sacrificarent; Flamines igitur, qui in municipiis (nam Romæ non præsidebant ludis) tenebantur ex more sacrificare, antequam ludos aperirent.

Eo quod geminaverint. Sed quomodo sacrificando triplici hoc crimine poterant sese polluere? Nam hæc verba, *eo quod*, indicare videntur, quod Flamines duo hæc alia crimina committerent sacrificando. Sunt qui de Floralibus hæc accipienda esse putent, in quibus multa turpia & obscœna visebantur: et de Gladiatoriis muneribus quibus sanguine et morte miserrimorum hominum populus recreabatur, cum enim Flamines in provinciis et municipiis, hæc spectacula ederent, et mœchiæ et homicidii scelus commisisse dicuntur hoc canone, non quod mœchati essent, aut quempiam interfecissent; sed dicuntur ea commisisse quod spectacula præberent in quibus hæc scelera perpetrabantur. Nonnulli hæc ita dicta putarunt non quasi conjunctim et simul in hæc tria crimina incidissent Flamines, sed si forte reperiantur Flamines, qui præter scelus sacrificii & idololatriæ, aliis insuper sese inquinassent, ii communione in fine priventur.

Vel triplicaverint facinus. Lapsi triplicabant facinus, veniaque vel in morte indigni censebantur, si homicidium & mœchiam cum idololatria in se suscepissent: non autem si alia quævis crimina admisissent: neque hujusce judicii alia potest esse ratio, aut causa, nisi quod alia omnia, nec summa, neque capitalia unquam, aut perpetua pœnitentia & animadversione digna visa sunt. Tribus vero illis, homicidio scilicet, mœchiæ & idololatriæ, cum non multo ante hoc Concilium pax & venia

(a) Gentium Excu. (b) Sacrificaverint Excu.

nia esset relaxata, merito qui horum simul omnium reus esset factus, eadem pœna, qua paulo ante diversa, puniebatur: atque ea est causa quamobrem de aliis criminibus non loquuntur Patres.

CANON III.

De eisdem si idolis munus tantum (a) *dederunt.*

Item flamines, qui non (b) *immolaverint, sed munus tantum* (c) *dederint, eo quod se a funestis abstinuerunt sacrificiis, placuit in fine eis præstari communionem, acta tamen legitima pœnitentia: Item ipsi, si post pœnitentiam fuerint mœchati, placuit ulterius* (d) *his non esse dandam communionem; ne* (e) *lusisse de Dominica communione videantur.*

QUi *non immolaverint.* Poterant non immolare, quamvis suis sumptibus spectacula ederentur: nam aliquis alius Flamen poterat præesse & præsidere.

Sed munus tantum dederunt. Omnes hos Canones de lapsis explicant nonnulli: ideo per munera, dona intelligunt, & pecuniam quam Præsidibus offerebant lapsi, ne sacrificarent; verum munus hoc loco, ni fallor, ludos & spectacula significat, quæ Flamines præstare tenebantur, & in quibus solebant sacrificare. Ajunt igitur Patres veniam iis esse concedendam in fine, qui Flamines fuerint & non sacrificaverint, quamvis ludos præbuerint & munera, si modo hanc culpam legitima expiaverint pœnitentia.

In fine eis præstari communionem. Quam gravem & acerbam vindictam exercebant in eos qui sacerdotia Gentilium ambibant aut suscipiebant, quamvis non sacrificarent!

Acta tamen. Hoc est, qui pœnitentiam sibi impositam alacriter subierant, nam si eam aut neglexissent aut segnius arripuissent, aliter cum eis erat agendum: non autem hoc ita accipiendum, quasi momento illo temporis quo morerentur, legitimam possent agere pœnitentiam.

Legitima pœnitentia. Ut pœnitentia censeretur legitima, non satis erat explere tempus constitutum ab Episcopo, ut volunt

A Garsias & Binius, sed ea legitima vocabatur, quam bona fide ducebant pœnitentes: & cum domi, & in Ecclesia noctu, & interdiu perpetuis ærumnis sese exercerent, & lacrymis, fletibus & multis præterea signis animi dolere clam & publice testarentur. Illegitima autem dicebatur, quando pœnitentes languidius eam subirent, & parum dolerent de peccatis, quamvis præscriptum tempus explerent.

B *Si post pœnitentiam.* Id est si post concessam pœnitentiam, non vero expletam, sed concessam ab Episcopo: & ita accipiendum suadent quæ prius habentur, *in fine eis præstari communionem.* Si enim in fine dumtaxat præstari debeat communio, certum est eo usque pœnitentiam durasse, & constitutam fuisse, & non finiisse ante mortem: quare illud, *post*, significat, si post concessam pœnitentiam, & si cum agunt pœnitentiam ejusmodi Flamines mœchantur.

C *Ne lusisse.* Sed quomodo quæso de communione ludere poterant quam non possidebant? Nam agit de his qui perpetuæ pœnitentiæ essent addicti: sed ludere de communione dicuntur, si peccant pœnitentes dum agunt pœnitentiam: quia quo tempore magis prospicere deberent, ne ea indigni viderentur, eo ipso novis peccatis sese obligant.

D *De Dominica communione.* Quamvis Eucharistia nonnunquam vocetur Dominica communio, simplex tamen communio, id est jus in societate & corpore fidelium hoc etiam nomine appellatur, quod uniat & conglutinet pœnitentes corpori Domini nostri Jesu Christi. Cæterum vides hunc canonem nihil minus adversari, quam canonibus Petri Alexandrini (ut existimat Binius in suis notis) quibus licebat ab impiis sacrificiis pecunia sese redimere, nam hoc Canone agitur de Flaminibus, qui ludos ediderunt populo & non sacrificaverunt, ut diximus, non vero de his qui pecunia obtinuerant a Præsidibus, ne sacrificarent.

(a) *Dederint* Exem. (b) *Immolaverunt* Exem. (d) *Eis* Exem.
(c) *Dederunt* Exem. (e) *Instulisse* C. *Alusl.*

CANON IV.

De Eisdem, si Catechumeni adhuc immolant quando (a) *baptizentur.*

Item Flamines, si fuerint Catechumeni, & se (b) *sacrificiis* (c) *abstinuerint, post triennii tempora, placuit ad baptismum admitti debere.*

SI *fuerint Catechumeni*. Ubi statuerunt de fidelibus, mox de Catechumenis agunt, in quo lenius multo, & mitius animadvertunt, quam in fideles, ut alibi dicemus capite de pœnitentia Catechumenorum. Sed quid agendum esset si Catechumeni Flamines sacrificassent; non explicant Patres nescio an gratia baptismi in perpetuum punirentur; non existimo tamen, sed quantum conjicere possum, ante mortem non baptizabantur.

CANON V.

Si Domina per zelum ancillam occiderit.

Si qua (d) *Domina furore zeli accensa* (e) *flagris verberaverit ancillam suam, ita ut* (f) *in tertium diem animam cum cruciatu effundat, eo quod incertum sit, voluntate, an casu occiderit, si voluntate, post septem annos; si casu* (g), *post quinquennii tempora, acta legitima pœnitentia, ad communionem placuit admitti. Quod si* (h) *infra tempora constituta, fuerit infirmata, accipiat communionem.*

SAtis constat, ut opinor, nonnullis in locis, hæc peccata mœchiæ scilicet, homicidii & idololatriæ perpetua olim pœnitentia damnata fuisse, & primis illis temporibus Ecclesiam his legibus stetisse, ut patet ex Tertulliano & aliis: deinde humanius eam homicidas habuisse, & in fine eos in societatem admisisse, ut legimus in 21. canone Concilii Ancyrani, verum quo primum tempore, & qua primum auctoritate eis ante finem pepercerit, non tam liquido constat, atque de mœchia, & idololatria: certum nihilominus est ex hoc canone, & Ancyrano, hanc disciplinam mutatam fuisse, cum si voluntate ancillam occiderit, post septem annos jubeat in societatem fidelium dominam recipi.

CANON VI.

B *Si quicumque per* (i) *maleficium hominem interfecerit.*

Si quis vero (k) *maleficio interficiat alterum eo quod sine idololatria perficere scelus non potuit* (l), *nec in fine impertiendum esse illi communionem.*

REcte correxit Garsias, atque hanc vocem, *malitiam*, detraxit: nam de maleficio canonem intelligendum esse demon-
C strabimus, non de veneficio, aut malitia. *Eo quod sine idololatria*. Tertull. de pudicitia cap. 5. *Ego quoque homicidium nonnunquam elaboro, ut tragœdias omittam, sciunt hodie venenarii, sciunt magi, quod pellicatus ulciscar, quod rivalitates defendam, quod custodes, quod delatores, quod conscios auferam*. Magicis artibus homines necari posse, pauci sunt qui non existiment; cum reperiantur leges apud Romanos, quæ ut eos ultimo mulctant supplicio,
D ita hic canon eosdem pejori morte & supplicio afficit.

CANON VII.

De Pœnitentibus mœchiæ, si rursus (m) *mœchaverint.*

Si quis forte fidelis post lapsum mœchiæ, post tempora constituta (n), *accepta pœnitentia denuo fuerit fornicatus, placuit nec in fine habere eum communionem.*

E SEptimo hoc canone a ceteris fidelibus eos perpetuum removendos esse statuitur, & in morte ne quidem in societatem revocandos, qui accepta aut peracta pœnitentia

(a) *Baptizabuntur*. (b) *Se a sac. Excus.* (c) *Abstinuerunt. Exc.* (d *Fœmina. Gratian.* (e) *Flagellis: Exc. & Gratian. Ivo. Bur.* (f) *Intra Exc. infr. Gratia. Ivo. & Burch.* (g) *Per quinque annorum tempora. Exc. Grat. Ivo.*

(h) *Intra. Gratian. infra tertium diem fuerit Ivo.* (i) *Malitiam. Excus.* (k) *Veneficio. Ivo. Bur.* (l) *Nisi in fin. imper. non esse Ivo. Bur.* (m) *Peccaverunt. Exc.* (n) *Acta. Exc.*

iisdem peccatis, quibus, ut liberarentur, pœnitentiam subierant, sese inquinassent: neque hæc judicia ab illorum temporum moribus & disciplina abhorrebant, cum enim paulo ante hoc Concilium, hoc est Zephyrini ætate, & auctoritate, mœchis tum primum venia laxata esset, rationi maxime consentaneum videbatur, qua sese indignos peccando exhibuerant, gratia eos privari, & eos a communione perpetuo secludere, si accepta pœnitentia, id est si ad pœnitentiam admissi ob fornicationis peccatum, nondum ea absoluta, aut expleta pœnitentia, fornicationis iterum rei deprehenderentur: hæc est hujusce canonis sententia, quæ nemini severa nimis & acerba videri debet, qui in memoriam revocarit, quanto acerbius paulo ante hoc Concilium iidem mœchi haberentur, & exciperentur.

Forte fidelis. Hæc vox, *forte*, hanc vim habet, si forte eveniat, si forte accidat: raro enim illis temporibus eveniebant, ut post baptismum Christiani gratiam, quam in lavacro adepti essent, scelere aliquo corrumperent; & rarius ut a peccato aliquo quod post baptismum commisissent liberati, in idem peccatum rursus inciderent: quapropter aiunt hi Patres, si forte, si casu.

Fidelis. Quia Catechumeni alia ratione erant puniendi.

Post constituta tempora. Hoc est postquam ei imposita esset pœnitentia, & pœnitentiæ benedictionem recepisset, nam si post lapsum mœchiæ, rursus in eandem, antequam pœnitentiam obtinuisset, laberetur, in perpetuum non ejiciebatur ab Ecclesia; sed solum si post acceptam pœnitentiam mœcharetur.

Accepta pœnitentia. In vulgari lectione legitur, *acta*; ambæ hæ lectiones possunt retineri: nam eodem modo in eos animadvertebatur, qui expleta post baptismum pœnitentia, iisdem rursus vitiis sese maculassent, & qui in ipso penitentiæ curriculo, & antequam eam perfecissent, rursus peccarent.

CANON VIII.

De fœminis, quæ relictis viris suis, aliis nubunt.

Item fœminæ, quæ nulla præcedente causa (a) *reliquerint viros suos, & se copulaverint* (b) *alteris* (c), *nec in fine accipiant communionem.*

Cum legibus Romanis libera essent repudia; Christianis vero matrimonia essent firma & perpetua: rursus vero cum ea inter conjuges diversæ religionis & cultus contrahi possent, nulla in re stabilienda aut regenda, plus negotii invenit Ecclesia, quam primis illis temporibus reperire, qua ratione, aut quibus pœnis coerceret, aut si omnino puniret, qui facilitate legum Romanarum matrimoniis abuterentur. Quapropter hi omnes canones, qui de repudiis, aut matrimoniis Gentilium cum fidelibus aliquid statuunt difficillimi & obscurissimi sunt. Hoc canone & duobus sequentibus agitur, qua causa repudium liberum sit et legitimum, et qua ratione puniendi sunt qui sine causa conjuges suas repudiant. Mulier igitur quæ virum suum quamvis infidelem repudiasset, et alii nupsisset, perpetua pœnitentia, quæ nec in morte relaxaretur, hoc octavo canone punitur. Nam nisi aliqua et quidem legitima subesset causa, non erat liberum in disciplina Christiana ab infideli recedere: ea autem legitima censebatur causa si metus aliquis aut vis inferretur Christianæ, ut a religione sua discederet; quæ si non esset, aut a viro suo infideli non esset repudiata, mali moris et indignum eis videbatur uxorem a marito divelli; ut hac disciplina præter alia id unum docerent, Christianorum matrimonia, quæ aliquo sacramento cohærerent, multo minus dissolvi posse.

Viros suos. Dubitari potest an de solis duntaxat Gentilibus viris, num etiam de Christianis hic canon accipiendus sit. Cum enim hisce canonibus de repudiis, et qua ratione admittenda, aut coercenda sint agatur, et nulla in sequentibus præscribatur ratio, qua animadvertendum sit in eas, quæ viros

(a) *Reliquerunt. Exc. Ivo. Bur.*
(b) *Copulaverunt. Excus. Ivo. Bur.*
(c) *Alteri: & in hoc permanere voluerunt, nec in Ivo. Bur.*

viros fideles sine causa reliquerint, merito quis suspicari posset, hac voce, *viros*, utrosque, Gentiles scilicet et fideles intelligendos esse: alii contra, cum nulla inter conjuges Christianos legitima repudii causa potest esse, de viris Gentilibus, quos fidelis repudiasset, censent accipiendum esse hunc canonem: nihilominus ad utrosque canon referri potest, & verba illa, *nulla praecedente causa*, non ita accipienda quasi legitima aliqua reperiatur causa, cur vir fidelis ab uxore sua possit repudiari, sed addita sunt, ut intelligeretur eas gravius puniendas esse, quae sine causa, quam quae ob causam adulterii a viris suis recessissent: his enim in hoc Concilio aliquot duntaxat annorum, illis perpetua imponitur poenitentia.

Accipiant Communionem. Absolvantur.

CANON IX.

De foeminis, quae adulteros maritos relinquunt, & aliis nubunt.

Item foemina fidelis, quae adulterum maritum reliquerit fidelem, & alterum (a) *ducit, prohibeatur ne ducat* (b)*; si duxerit, non prius accipiat communionem* (c), *nisi quem reliquerit, prius de saeculo exierit, nisi forte necessitas infirmitatis dare compulerit.*

Legibus Romanis cum essent libera repudia, Patrum auctoritate non poterant mulieres Christianae, quae viros suos fideles ob causam adulterii repudiassent, coerceri: quapropter reperiebantur quae plures simul maritos haberent, in quas hoc canone animadvertitur, addiderunt autem hi Patres Eliberini haec verba, *si fidelis*, quia si fuisset Catechumena, non ita erat punienda: cum enim nullum esset inter Ethnicos conjuges Sacramentum, minus peccabant, quam Christiani cum libellum repudii afferebant.

Reliquerit fidelem. Quia si Gentilem ob eandem causam reliquisset, levius multo erat punienda: quamvis hoc etiam ab Ecclesia prohiberetur.

A *Prohibeatur ne ducat*. Ita loquuntur in Concilio Arelatensi primo, & *prohibentur nubere*. Ceterum antequam contraherent nuptias, Ecclesiae id est Episcopo, aut Sacerdotibus statum & conditiones futuri conjugis exponebant, quae si alienae a Christiana disciplina viderentur, quantum poterant, nuptias dissuadebant Ecclesiastici, hoc est recusabant consignare, ut ait Tertullianus, & oblatione & sacris confirmare:
B ideo dicitur hoc canone *prohibeantur*: verum quia legibus Romanis hae nuptiae nihilominus erant firmae, & poterant stare, reperiebantur qui spreta religione eas facerent, in quos hoc canone animadvertitur.

Nisi quam. Illis temporibus, ut vides, matrimonium poterat stare & validum esse inter adulteros, qui vivente vero & legitimo marito rem simul habuerant, quod hodie ita prohibitum est, ut ne quidem post mortem mariti mulier possit cum adultero
C suo nuptias firmas & legitimas facere, nisi summo dispensante Pontifice.

CANON X.

De relicta Catechumeni, si alterum duxerit.

Si ea, quam Catechumenus reliquit, duxerit maritum, potest ad fontem lavacri admitti: Hoc & circa foeminas Catechume-
D *nas erit observandum. Quod si fuerit fidelis, quae ducitur, ab eo qui uxorem inculpatam reliquit* (d), *& cum scierit illum habere uxorem quam sine causa reliquit, placuit* (e), *huic nec in fine dandam esse communionem.*

Hujusce canonis perdifficilis est sententia, cujus hunc sensum esse suspicor: si inculpatam mulierem Catechumenus reliquit & repudiavit, ad Baptismum non
E prius admittatur, quam relictam receperit, & domum reduxerit: si vero ea sit in alterius potestate, ut quae post repudium alteri conjuncta sit, quia eam repetere nequit, non est baptismo privandus. Atque eadem judicii forma in Catechumenas observanda est, quae nulla satis legitima ex cau-

(a) *Duxerit*: Exc.
(b) *Si autem dux* Exc. Grat.
(c) *Quam his, quem reliquit de sec*. Exc. *Deest in* Exc.
(d) *Et cum eluerit illum ab uxore* Exc.
(e) *Ne dare communionem*. Exc. & *unus manuscript.*

causa viros reliquissent. Quod si ea mulier, cum qua Catechumenus ille qui suam repudiavit, nuptias fecit, & non ignorarit priorem illam mulierem sine causa ejectam esse, ea ipsa vel in morte communione Ecclesiæ & absolutione carere debet. Ratio hujus canonis est, quod Catechumeni quamvis non essent Christiani, legibus tamen Christianis tenerentur: quibus ne quidem infidelem dimittere & repudiare licebat.

Potest ad fontem lavacri. Non alia pœna coercebantur Catechumeni nisi prorogatione, aut privatione baptismi usque ad mortem; excommunicari enim non poterant, cum non essent in communione fidelium, neque societate Christiana donati.

CANON XI.

(a) *De Catechumena si graviter ægrotaverit.*

Intra quinquennii autem tempora Catechumena si graviter fuerit infirmata, dandum ei baptismum, placuit non denegari.

Ambigitur de hujus canonis explicatione, neque satis intelligitur quis ei sensus esse possit. Nam quæ causa esse potuerit cur Catechumenarum potius quam Catechumenorum mentionem fecerint hi Patres Eliberitani? Quamobrem deinde tyrocinium & Catechumenatum quinque annorum ejusmodi Catechumenis præscribunt, cujus tempus ultra tres aut duos annos non producebatur? Præterea de quibus Catechumenis loquuntur, aut ad quas quæso has pœnas pertinere dicemus, cum de crimine omnino taceant, neque exponant quod peccati genus hoc canone coerceant? Denique cum morientibus baptismum præberi jubent, eum negari posse, videntur innuere. Hæc omnia mihi persuadere potuerunt hunc canonem a præcedenti avulsum esse, neque ullum sensum aut sententiam referre aut reddere posse, nisi cum eo connectatur. Nam præter ea quæ supra attulimus, illa etiam particula, *autem*, id omnino continere videtur atque ostendere totum hunc canonem ad alia quæ jam essent dicta & cognita referendum.

Præterea nullibi unquam reperies baptismi gratiam dilatam, & Catechumenatus tempus productum, nisi ob aliqua crimina admissa. Quæ cum ita sint, verisimile est de iisdem ipsis fœminis & Catechumenis hic agi, de quibus statutum esset præcedenti & proximo canone, in quo cum patres statuissent eas esse puniendas, quæ viris repudium sine causa obtulissent; pœnæ vero modum aut tempus, quo diutius retinerentur in Catechumenatu, (non enim alio
B genere pœnarum coercebantur Catechumeni,) non appoiuissent; hoc sequenti canone, vel potius hac ultima ejusdem canonis parte, pœnæ modum & tempus addiderunt.

Sensus igitur canonis est, Catechumenas quæ viros sine causa reliquissent, quinque annos in Catechumenatu detinendas esse, & intra hoc tempus baptizandas, si gravi aliquo morbo occupentur.

Intra quinquennii tempora. Agant Catechumenatum quinquennii tempore, quem
C explere si morte impediantur, baptismo donentur.

Catechumena. Quæ maritum sine causa repudiasset, quique post repudium aliam duxisset; nam si maritus post repudium solutus remansisset, rursusque hæ nuptiæ quæ sine causa diremptæ essent, coalescere potuissent, non aliter ad lavacrum admittenda erat, quam si eundem pro viro habuisset.

CANON XII.

D *De mulieribus, quæ (b) lenocinium fecerint.*

Mater, vel parens, vel quælibet fidelis si lenocinium exercuerit; eo quod alienum vendiderit corpus, vel potius suum, placuit (c) eas nec in fine accipere communionem.

Gravius puniuntur lenones, & earum turpitudinum artifices, quam ipsamet
E adulteria & virginum stuprationes. Nam Zephyrini edicto, mœchiæ & fornicationis pœnitentia functis, veniam in morte vel post longam pœnitentiam concessam legimus: hoc vero canone ea ipsa moribundis lenonibus & parentibus qui quæstum ex filiarum stupro fecerint denegatur: cujus severioris disciplinæ hanc rationem adducunt, quod suum (ad parentes id refertur) aut

(a) *De relicta Catechumeni*. Exc.
(b) *In Cod. Aveldens. ad marginem erat: lenocinia, id est, circumventiones, vel complexiones meretricum.* (c) *Eam*. Exc.

aut alienum vendiderint corpus, hoc est A pessumdederint, perdiderint, & libidini manciparint.

CANON XIII.

De virginibus Deo sacratis, etsi adulteraverint.

Virgines, quæ se Deo (a) dicaverint, si pactum (b) perdiderint virginitatis, atque eidem libidini servierint, non intelligentes quod (c) amiserint, placuit, nec in fine eis dandam esse communionem (d). Quod si semel persuasæ, aut infirmi corporis lapsu vitiatæ, omni tempore vitæ suæ hujusmodi fœminæ egerint pœnitentiam (e), ut abstineant se a coitu, („) eo quod lapsæ potius videantur, placuit, eas in fine communionem accipere debere.

Virgines quæ Deo sese voverant a ceteris non removebantur, aut claustris includebantur, ut ex hoc canone & in Divo Cypriano, & Tertulliano de virginibus velandis licet colligere.

Eidem libidini. Non sumpserint, aut a flagitiosa vita non recesserint.

Non intelligentes quod amiserint. Hoc est, si impudicitiæ eas ante mortem non pœniteat, precibusque & lacrymis Ecclesiam non fatigent, ut ab ea pœnitentiam accipiant, vel in fine communione & absolutione, quamvis eam ardentissime exoptent, priventur, cum enim toto vitæ tempore libidini inservierint, metu mortis pacem Ecclesiæ potius quam peccatorum dolore quærere videbantur.

Eo quod lapsæ potius videantur. Peccasse potius videntur, quam virginitatis votum violasse, quæ in obstinato & obfirmatio libidinis proposito non remanerent.

CANON XIV.

De virginibus sæcularibus, si (f) mœchaverint.

Virgines quæ virginitatem suam non custodierint, si eosdem, qui eas (g) violaverint (h), duxerint & tenuerint maritos: eo quod solas nuptias violaverint (i), post an-
B *num sine pœnitentia reconciliari debebunt, vel si alios cognoverint viros, eo quod mœchatæ sint (k), placuit per quinquennii tempora, acta legitima pœnitentia, admitti eas ad communionem („) oportere.*

Solas nuptias. Quia virginitatem Deo non voverant.

Sine pœnitentia. Non hoc ita accipiendum, quasi velint eas absque sacramento pœnitentiæ absolvendas esse, aut statuant
C ejusmodi peccatum non esse aliqua pœna coercendum, vel denique eis non esse dolendum de stupro: sed pœnitentia hoc loco intelliguntur pœnæ & ærumnæ, quæ in gradibus pœnitentiæ palam, & publice caperentur, quæ cum pudorem aliquem sugillarent, non erant ejusmodi virginibus infligendæ. Quid autem sit, *post annum sine pœnitentia reconciliari*, quodve genus pœnarum, ex hoc canone, & ex vigesimo primo colligitur. Levia quædam crimina
D hac pœna mulctabantur, quæ in eo versaretur, ut ab Eucharistia arcerentur, neque oblationes offerre aut eis participare permitterentur: mihique persuasum est eos qui levi illa animadversione castigabantur, non aliter orasse aut stetisse in Ecclesia, neque aliter habitos, quam subsistentes, & omnibus rebus divinis & humanis participasse cum cæteris fidelibus præterquam Eucharistiæ.

Ceterum verbum illud, *reconciliari*, re-
E ferri & revocari prorsus debet ad illam maximam reconciliationem sacramentorum scilicet & Altaris; non autem ad illam minimam,

---

(a) *Dedicaverunt*. Exc.
(b) *In Concilio 3. Moguntino, c. 26. prodiderint.*
(c) *Admiserint.*
(d) *Quod si semetipsas pœnituerit, quod infirmitate corporis lapsæ fuerint, & toto tempore*. Exc. *Quod si sibimet persuaserint*. Grat. *Cetera, ut* Exc.
(e) *Et* Exc. [„] *desunt a* Grat.

[f] *Mœchatæ fuerint*. [g] *Violaverunt*. Exc.
(h) *Maritos acceperint*. Exc.
(i) *Post pœnitentiam unius anni reconcilientur. Si alios cognoverint*, Bur. Ivo.
[k] *Quinquennio pœniteant, & sic ad communionem accedant*. Bur. Ivo. [„] *Deest* Exc.

Digitized by Google

nimam, qua absolvebantur, & jure societatis Christianæ donabantur; nam cum essent orationis participes, absoluti a peccatis censebantur, & minima illa reconciliatione non indigebant.

CANON XV.

De conjugio eorum, qui ex Gentilitate veniunt.

Propter copiam puellarum Gentilibus minime in matrimonium dandæ sunt virgines Christianæ, ne ætas in flore tumens, in adulterio animæ resolvatur.

PRopter copiam puellarum. Statuunt ne quisquam ad exonerandam familiam in matrimonio cum Gentili filias collocet, ne infidelis consortio fidem perdant. Tertullianus ad uxorem secundo: *Ambo fratres, ambo conservi, nulla spiritus carnisve discretio, atqui vere duo in carne una, ubi caro una, unus & spiritus.*

CANON XVI.

De puellis fidelibus, ne infidelibus conjungantur.

Hæretici (a) *si se transferre noluerint ad Ecclesiam Catholicam, nec ipsis Catholicas dandas esse puellas: sed neque Judæis, neque hæreticis dare placuit: eo quod nulla esse possit societas fideli cum infideli. Si contra interdictum fecerint parentes* (b), *abstineri per quinquennium placet.*

HÆretici si se transferre noluerint ad Ecclesiam. Agathense: *si tamen profiteantur Christianos se futuros.* Laodicense canone 31. *Si tamen profiteantur Christianos se futuros.* Calcedon. can. 14. *Nisi forte spoponderit se venire ad orthodoxam fidem.*

CANON XVII.

De his qui filias („) *suas* („) *Sacerdotibus* (c) *Gentilium conjungunt.*

Si qui forte Sacerdotibus idolorum filias suas junxerint, placuit, nec in fine eis dandam („) *esse communionem.*

SAcerdotibus idolorum. Flaminibus Gentilium, non vero Christianis Sacerdotibus, qui persecutionum temporibus Diis gentium immolarant, ut quidam existimant.

CANON XIX.

De Sacerdotibus & Ministris, si (d) *mœchaverint.*

Episcopi, Presbyteri, & Diacones, si in ministerio positi, detecti fuerint, quod sint mœchati, placuit, & propter scandalum, & propter (e) *profanum crimen, nec in fine eos in communionem accipere debere.*

IN ministerio positi. Qui graduum & ordinum suorum officia & munia obirent; nam si essent depositi, aut si ob aliam caussam ab officio & dignitate gradus essent remoti, levius erant puniendi: Concilio Carthag. 5. can. 2. *qua eos a ministro necesse fuerit removeri.*

CANON XXI.

De his qui (f) *tardius ad Ecclesiam accedunt.*

Si quis in civitate positus, (g) *tres Dominicas ad Ecclesiam non accesserit, pauco tempore abstineat, ut correptus esse videatur.* (h)

QUi ab Ecclesiæ uberibus tanto tempore avelleretur, metus erat ne contabesceret, ideo ab eadem matre coguntur ad Ecclesiam liberi, ut a sacris tanquam a suis mamillis lac sugant, & ceterorum fidelium communione & precibus foveantur.

Pauco tempore abstineant. Qui levi hac pœna

(a) *Hæreticis qui errant ab Ecclesia Catholica, nec ipsis Catholicas dandas puellas. Exc.*
(b) *Abstinere: Exc.*
(c) *Gentilibus. Exc.*
(„) *Deest in Exc.*
(„) *Deest in Exc.*
(d) *Mœchati fuerint. Exc.*
(e) *Nefandum Exc.*
(f) *Tarde. Exc.*
(g) *Per tres. Exc.*
(h) *Alias tanto in Exc.*

pœna perstringebantur sola Eucharistiæ com- A munione privabantur, non autem precum, aut corporis Christi mystici societate; nam sacris interesse poterant, quo qui jure fruerentur, nec excommunicati, nec pœnitentes censebantur.

CANON XXIII.

De temporibus jejuniorum.

(a) *Jejuniorum superpositiones per singulos menses placuit celebrari, exceptis diebus duorum mensium Julii, & Augusti ob* (b) *quorundam infirmitatem.*

JEjuniorum superpositiones. Jejunia superponere, est jejunia de novo imponere & indicere: quæ autem fuerint illa jejunia, quæ singulis mensibus, præter stationes feriæ sextæ & Sabbati superimposita essent in Hispania, non facile est dicere, cum ea peculiari quadam lege & consuetudine celebrarentur in illa provincia.

CANON XXIV.

De his qui peregre baptizantur, ut ad clerum non veniant.

Omnes, qui (c) *peregre fuerint baptizati, eo quod eorum minime sit cognita vita placuit ad clerum non esse promovendos in alienis provinciis.*

TAnta olim in clericis desiderabatur vitæ sanctitas, ut in eorum ordinem non esset assumendus, qui extra diœcesim baptismum consecutus esset, quod ejus mores non essent satis cogniti.

In aliis provinciis. In propria enim promoveri poterat, in qua ejus vita satis erat perspecta.

CANON XXV.

De epistolis communicatoriis Confessorum.

Omnis qui attulerit literas confessionis, sublato nomine confessoris (eo quod omnes sub hac nominis gloria passim concutiant simplices) communicatoriæ ei dandæ sunt literæ.

B PErmagna est dissensio de hujus canonis sententia & explicatione, & noni Arelatensis primi. *De his qui confessorum literas offerunt, placuit, ut sublatis iis literis alias accipiant communicatorias*. Quorundam opinio est hos ipsos canones explicandos esse de literis, quas lapsi ad jus communionis recuperandum a martyribus qui essent in vinculis, extorquebant. C. Baronii anno Christi 305. numero 48. *placuit* C *quoniam usus perseverare videbatur, ut literis quæ describerentur ab iis qui causa fidei in carcere detinerentur*. Ejusdem anno Christi 314. numero 65. Quod ut ita differeret ex D. Cypriani verbis contigisse arbitror, qui omnibus pene suis literis vehementer objurgat martyres & confessores, quod nulla prorsus habita disciplinæ ratione, communicatorias literas lapsis indulgerent, tantaque licentia ac facilitate, ut Ecclesiæ statum everterent, atque omnem D religionem funditus tollerent: quæ enim, inquit ille, potest esse sanctitas aut disciplina si rei non plectantur, & decreta peccatis supplicia removeantur?

Ne igitur diutius hoc malo Ecclesia laboraret, his canonibus Patres providisse volunt: Ego vero etsi C. Baronii, Garsiæ, Loaysæ, Bernardinique Ferrarii judicium non parvi ducam, eos tamen horum canonum sententiam Patrumque mentem qui illos condiderunt, minus assecutos esse, hæ E rationes mihi persuadent. Equidem martyrum olim autoritatem in tantum crevisse, ut lapsis pacem & veniam procurarent, apertum est, literisque fontes in pristinum statum restituisse: sed hunc ab Ecclesia errorem ante ipsa Concilia, quibus hi canones habentur, sublatum esse ejusdem D. Cypriani scripta satis declarant: nam acerbe in martyres invehitur epistolis 15. 16. 17.

(a) *Jejunia: seu abstinentias per. &c. Exc.*
(b) *Eorumdem. Exc. & Ivo.*
(c) *In peregrinatione. Exc. in peregr. C. Alvel.*

Digitized by Google

17. 18. 19. 20. libri tertii, eorumque potestatem imminuendam & coercendam esse docet, statuitque lapsos non nisi in exitu recipiendos esse, quamvis a martyribus commendarentur. Quid? nonne martyres epistola 7. libri secundi (quod omnibus indignum Romæ videretur eos hac uti potestate) literas quas ipsi lapsis dederant, revocarunt? *Quanquam confessorum quoque quos hic adhuc in carcerem dignitas suæ confessionis inclusit, & ad certamen Evangelicum sua fides in confessione jam gloriosa semel coronavit, literas habeas conspirantes cum literis nostris, quibus severitatem Evangelicæ disciplinæ protulerunt, & illicitas petitiones ab Ecclesiæ pudore revocarunt*. In Africa quoque fortiter huic potestati sese opponit D. Cyprianus in responso ad martyres epistola 15. lib. tertii. *Cum vos ad me literas direxeritis, quibus examinari desideria vestra, & quibusdam lapsis pacem dare postulastis, cum persecutione finita convenire in unum cum clero & recolligi cœperimus*. Multa denique ejusdem argumenti in ejusdem scriptis leguntur, quibus magna fit significatio hanc nimiam martyrum potestatem. D. Cypriani ætate labefactam fuisse.

Deinde nil tam perspicuum est, quam Arelatense Concilium sub Constantino habitum esse, quo tempore pauci religionis causa in carcere, fodinis, arenariis, aut triremibus detinebantur. At vero in ipsis verbis horum canonum inest aliqua ratio & nota credendi has literas, de quibus est quæstio, quasi e longinquo allatas esse: *Omnis qui attulerit*: Item in Arelatensi, *qui confessorum literas afferunt*.

Miror etiam hos homines in primis acutos non vidisse de literis, istis Conciliis mentionem esse, quæ non solum a martyribus, sed etiam ab Episcopis darentur. *Communicatoriæ ei dandæ sunt litteræ*: item, *placuit, ut sublatis iis literis alias accipiant communicatorias*. At nusquam reperient expiatos pœnitentes, libellum ab Episcopis aut a quovis alio a quo absoluti essent, accepisse, quo absolutos & liberatos esse innotesceret; eoque minus quod publice & magna corona de eorum in Ecclesiam reditu deliberaretur: atque ita magnopere opus non erat literis testari quod palam factum esset. His omnibus adde martyres lapsis literas non dedisse, nisi absentes, ut constat ex D. Cypriano & Tertulliano ad martyres, & de Pudicitia: *Quam pacem quidam in Ecclesia non habentes, a martyribus in carcere exorare consueverunt*. Item, *alii ad metalla confugiunt, & inde communicatores revertuntur*. Item, *ut quisque ex consensione vincula induit, adhuc mollia in novo custodiæ nomine statum ambiunt mœchi*. At Ecclesiæ reddita pace, quæ causa poterat esse, quamobrem pro lapsis, si qui ea tempestate superessent, coram non intercederent?

Quænam igitur possit esse horum canonum sententia & interpretatio, si quis a me quærat, eam ad literas communicatorias sive formatas referrem, quas qui peregre proficiscerentur a martyribus, non vero ad literas quas ab iisdem lapsi, ut absolverentur, & in gratiam cum Ecclesia redirent, extorquebant. In usu apud antiquos erat potissimum Episcopos peregrinis literas concedere, ut quocunque inciderent, hospitio a ceteris Christianis, & ab Episcopis exciperentur: quo viatico, si muniti & instructi non processissent, jus eis communionis Christianæ denegatum fuisset. Quidam vero reperiebantur (ut ex his canonibus apparet,) qui cum peregre e patria abirent, literas illas communicatorias, sine quibus non poterant discedere, a confessoribus potius, quam a suis Episcopis acciperent: quæ prava consuetudo his canonibus tollitur, jubentque Patres legitimas ab Episcopis (sublatis iis quæ a confessoribus circunferentur) concedi. Præterea ea quæ supra attulimus, hæc etiam verba in nostram explicationem inclinant, *eo quod sub hac nominis gloria passim concutiunt simplices*. Quomodo enim ad literas communicatorias lapsorum, hæc verba accommodari possunt? Nam ex Episcopis erant tradendæ, ut earum commendatione lapsi restituerentur. Nemo enim nisi a propriis Episcopis absolvebatur, quos quis credat rerum adeo ignaros, ut a Concilio simplices vocentur, aut falsis ejusmodi literis, aut Confessorum variis titulis eos potuisse commoveri? Peregrinis vero hæc ipsa verba magis conveniunt, qui quacunque transirent, simplices Christianos & fœminas hac martyrum commendatione poterant concutere, et a simplicibus parochis jus hospitalitatis et communionis emungere. De literis igitur quas peregrini circunferrent, non vero de literis quibus lapsi communionem quærerent, hi canones sunt intelligendi.

Po-

Postremo alibi ostendimus, martyrum literas de lapsis restituendis, nullum apud Episcopos, nisi post eorum mortem pondus habuisse: quod cum sub Constantino accidere non posset, ut quisquam pro fide morte mulctaretur, quis literas sibi non profuturas, commendationemque efflagitasset, quam certo sciret nullo sibi usui futuram?

Sublato nomine Confessoris. Hæc verba nihil aliud significant, quam Confessorum literas tollendas esse, & alias ab Episcopis substituendas, ut ex canone Arelatensi manifestum fit, qui in eandem rem sancitus est.

CANON XXVI.

(a) *Ut omni Sabbato jejunetur.*

Errorem placuit corrigi, ut omni Sabbati die (b) *superpositiones celebremus.*

SAbbati dies uno excepto, immunem olim ab omni jejunio, & tanquam festos antiquitus agebant, & tum etiam in Græcia mos ille perdurat, quem Hispaniæ Patres post Romam primos omnium antiquasse verisimile est ex hoc canone, & feriæ quartæ jejunia, & stationes in Sabbatum transtulisse.

Superstitiones. Hoc est imponere jejunia, quæ solita non essent observari.

CANON XXVIII.

De oblationibus eorum qui non communicant.

(c) *Episcopos, placuit, ab eo, qui non communicat* (d), *munera accipere non debere.*

QUi non communicat. Ut hujusce canonis sententia explicetur, duo sunt investiganda, ac primum quinam essent non communicantes: postremo quænam munera rejicienda dicuntur. Variæ olim erant communionis species, sed duas tantum attingam, quæ ad hunc canonem illustrandum necessariæ videntur, jus communionis & societatis Christianæ, qua qui donatus esset corpori Christi & Ecclesiæ adglutinatus censebatur. Altera quæ maxima dicebatur, in corporis Christi veri & A realis, hoc est Eucharistiæ perceptione posita erat. Omnes qui utraque illa communione, aut una earum privabantur, hi non communicantes vocabantur, quemadmodum extranei omnes excommunicati, Catechumeni, pœnitentes perpetuæ pœnitentiæ, pœnitentes primi, secundi, & tertii gradus: omnes denique pœnitentes, qui ad quartum pœnitentiæ gradum pervenerant, quamvis sacris interessent, & precum participes B essent, non communicantes vocabantur, quod Eucharistiæ participandæ jus & potestatem non haberent. Item qui ob minus gravia quædam crimina ab Eucharistiæ communione, non autem a prima removebantur: Energumeni, Peregrini, & vagantes sine literis communicatoriis: Clerici ad communionem peregrinam redacti: ii omnes non communicantes appellari poterant; quod plena & absolutissima, ut loquuntur canones, communione non fruerentur. Horum C igitur dona & oblationes Ecclesiastici (munera enim hoc loco aut privata dona quæ Episcopis mittitarentur, aut oblationes quæ altaribus admoverentur & Deo offerrentur intelliguntur) hoc canone recipere prohibentur: quod arbitrarentur Deum optimum maximum minus sibi gratam acceptamque hostiam & oblationes ejus ducere, qui non posset sacrosancto Christi corpore pasci & refici. Quid quod Deo oblationem ejusmodi aversante & detestante, ea videri posset D execratio & detestatio, quæ reliquo fidelium gregi non mediocriter obesset: deinde oblationes ejusmodi postquam altari oblatæ essent, & Sacerdotum solemni religione ac precibus adhibitis Deo repræsentatæ, iis postea Ecclesiastici ad victum cibumque utebantur. Quapropter non communicantis munera tanquam invisa Deo merito rejiciebantur, & a clericis tanquam putida, & quorum odore offenderentur, fastidiebantur. Carth. 4. can. 93. *Dissidentium fratrum ob-* E *lationes non recipiantur*. Ibidem, *horum qui pauperes opprimunt dona a Sacerdotibus refutanda*. Privata quoque munera ab ejusmodi hominibus non erant accipienda, quod nulli usui essent futura, nisi ad pauperes aut clericos alendos.

(a) *De hoc ut Exc.*
(b) *Jejuniorum superpositionem. Exc.*
(c) *Episcopum. Excus. & Alvel. C.*
(d) *Munus. C. Alvel.*

Digitized by Google

CANON XXIX.

De Energumenis, qualiter habeantur („) *in Ecclesia.*

(*a*) *Energumenus qui ab erratico spiritu exagitatur, hujus nomen neque ad altare cum oblatione recitandum, neque permittendum ut sua manu in Ecclesia ministret.*

HUjus nomen. Energumenorum oblationes repellebantur; ideoque nomen eorum, neque apud Deum propitiandum adhibebatur: neque ejus mentio ulla in Sacerdotum precibus facta, hæc enim oblatio nominis, erat quædam communionis species: quæ non nisi ob duas causas suscipiebatur. Prima cum precatio ejus causa fieret qui sacro fonte intinctus esset, aut initiatus, aut absolutus, aut in quem collatum esset aliquod sacramentum; ejus ut omnis communionis fieret particeps nomen Deo in Altari offerebatur. Secunda cum ad Altare oblationes alicujus deferebantur; cum eo duplici nomine nomina Deo proponebantur, seu coram Deo pronunciabantur; hoc est nomine suo Ecclesia nomina eorum Deo commendabat, idque oratione quadam seu precatione singulari facta. Episcopus igitur aut Sacerdos in altari nominatim appellasset Energumenum oblationis autorem, ac repræsentasset, ut ita dicam, eumque Deo precatione commendasset: sed æquum non videbatur qui agitarentur immundis spiritibus, & qui ab oblationibus removebantur, eorum nomen in Altari recenseri, quod cum iis non esset ulla ratione communicandum.

Ut sua manu. In Concilio Carthag. can. 91. id illis mandatum præscriptumque ut Ecclesias ipsas verrerent, ob id maxime quod in Ecclesiis pernoctarent, ut Dæmonum terrore atque metu liberarentur, id testante, atque enarrante can. 92. ejusdem Concilii: quod hoc canone aut aliquid simile vetatur.

CANON XXX.

(b) *De his, qui post lavacrum mœchaverint, ne subdiacones fiant.*

(c) *Subdiaconos eos ordinari non debere qui in adolescentia sua* (d) *fuerint mœchati eo quod postmodum per subreptionem, ad altiorem gradum* (e) *promoveantur: vel si qui sunt in præteritum ordinati amoveantur.*

OMnia ferme ea crimina quorum causa clerici honore & gradu poterant privari, iisdem erant impedimento quo minus ad eosdem gradus & honores adlegerentur, quamvis ea multo antequam promoverentur admisissent. Præterea in hoc canone illud advertas, ut in pluribus aliis canonibus ad Subdiaconos, & ceteros minores ordines severas prioris illius disciplinæ leges quæ in clericos sancitæ essent non pertinuisse: sed ad majores ordines Episcopos, Presbyteros, & Diaconos: quibus cum sacrosanctum Christi corpus possent tangere, interdictæ essent nuptiæ; & cum fœminis consuescere. Porro ex pœnitentibus, ex Neophytis, ex peregre baptizatis, non poterant adsumi, neque in iisdem dignitatibus collocari, si post baptismum se aliquo crimine vel occulto sese inquinassent. Lege canonem nonum Concilii Neocæsariani.

CANON XXXII.

(f) *De excommunicatis presbyteris, ut in necessitate communionem dent.*

(„) *Apud presbyterum, si quis gravi lapsu in ruinam mortis inciderit, placuit agere pœnitentiam non debere* (g), *sed potius apud Episcopum: cogente tamen infirmitate, necesse est presbyterum communionem præstare debere, & Diaconum, si ei jusserit Sacerdos.*

PRohibentur omnino presbyteri isto canone pœnitentiam excommunicatis imper-

(„) *Desunt Excus.*
(a) *In aliis manuscript. erat Energumena.*
(b) *Mœchati fuerant Exc.*
(c) *Subdiaconum eum. Exc.*
(d) *Fuerit mœchatus Exc.*
(e) *Non sit promovendus. Si autem aliqui sunt, & Exc.*
(f) *Forte leg. de presbyteris, ut excommunicatis in necess. &c.*
[„] *desunt in Exc.*
[g] *Sine Episcopi consultu, sed pot. ap. l. agat. cogente tamen inf. non est Presbyterorum, aut Diaconorum communionem talibus præstare debere, nisi eis jusserit Episcopus Exc.*

pertire; quod summæ potestatis jus esset, & quasi supremæ jurisdictionis munus impositione manuum peccatori alicui pœnitendi jus concedere: propterea quod hoc ipso facto excommunicato tolleretur pœnitentiæ peragendæ facultas, & jus concederetur, peccatisque certa quædam pœna cruciatusque decerneretur: atque ea causa est cur canones hanc potestatem ad solos Episcopos revocent transferantque: quæ enim major posset permitti potestas, quam peccata æstimandi? Priori igitur hujusce canonis parte statuitur ut pœnitentia a solis Episcopis imponatur: posterioris vero non ita lucida & perspicua est sententia, multaque in ea reperientur ita latebrosa & obscura, ut ejus sensus nisi paulo fusius singula quæque discutiantur, aperiri non possit. An hujus extremæ partis sensus est, concessa ab Episcopo pœnitentia, pœnitentem a Presbytero & Diacono absolvi posse, si periclitari cœperit? an vero excommunicato pœnitentiam concedendam esse a Presbyteris & Diaconis si morte præveniatur, antequam ab Episcopo eandem pœnitentiam potuerit accipere, hæc enim in alium sensum non sunt dicta, neque ad Eucharistiam possunt referri; quod prioribus sæculis gravioribus delictis, de quibus in hoc canone agitur, non facile ea concederetur: propterea neque in Concilio Nicæno, neque tempore Concilii Carthaginensis secundi Presbyteri vel cum urgeret necessitas non poterant Eucharistiam pœnitenti absoluto porrigere, ut ex illius 13. & hujus 4. canone manifestum fit) multo magis quo tempore concilium istud est habitum, quando disciplina Eucharistica severior esset, & paulo ut ita loquar acerbior. Superest illarum duarum explicationum nunc utra magis conveniat, exponere. Postremæ nil magis repugnare videtur, quam quod jus pœnitendi ipsa pœnitentia revera nec esset, neque a Patribus communio appelletur, quamvis eo nomine posset venire, cum ea pœnitentibus anathema levaretur, possentque dum in ea starent excommunicari, ut loquuntur canones: quapropter si eo nomine quamvis minus proprie, a Patribus potuerit censeri, egregie totius canonis sensus cohæreret, nam in eundem plane sensum vox illa, *Communio*, accipienda videtur, atque prior illa *pœnitentia*: Patresque sancire a solo Episcopo petendam esse pœnitentiam, non autem a Presbyteris & Diaconis, nisi instante & premente morte. Præterea Diaconi hoc officio fungi poterant, & ab excommunicatione, si eis jussisset Episcopus, absolvere, quæ sola in hoc canone explicando sese obtrudit difficultas.

Ad peccatorum absolutionem, extremam hujusce Canonis partem nihil vetat referre, nisi quod Diaconi non eo jure absolvendi fuerentur, manusque non imponerent, ut absolverent. Si tamen is sensus magis probetur de antiqua illa cæremonia, res est accipienda, quæ in eo posita erat, ut cum Episcopus manuum impositione ad conferendos ordines, aut absolutionem dandam uteretur, alii Presbyteri & Diaconi idem omnino facerent, & præeunte Episcopo manus imponerent, quisquis enim primis illis temporibus absolveretur, ei non solum ab Episcopo, sed a tota etiam Cleri turba, & collegio manus imponebatur: qui ritus manusque impositiones adeo religiose observabantur, ut Cypriani nulla major fuerit in martyres & lapsos, qui ab eis veniam peterent, objurgatio, quam quod lapsi communioni restituerentur, antequam eis manus ab Episcopo & Clero esset imposita. Pœnitentibus igitur, instante obitu, manus Presbyteri imponere jubentur, ut absolvant: Diaconi item, non ut absolvant, id enim a Presbytero erant consecuti, sed ut multiplici illa manus impositione intelligeretur, in multorum etiam societatem (Christianorum scilicet) eos esse receptos. Canon igitur de illa absolutione, & manus impositione comitativa loquitur, cum ait, *& Diaconum*: ita enim legendum est, & sequenda Garsiæ correctio, quæ particula illa, *&*, detracta, hanc, *aut*, reposuit.

Placuit agere pœnitentiam. Hoc est Exomologesim agere apud aliquem, & se meritum fateri cui gravis imponatur pœnitentia.

Necesse est. Hæc verba nec congruere, nec consentire videntur cum his, *si ei jusserit Episcopus*: nam si necessario pœnitentem habent absolvere Presbyteri, aut excommunicato, si morte prematur, pœnitentiam imponere, quamobrem jubentur hujus rei copiam, & facultatem prius accipere ab Episcopo, qui dum consulitur mors potest occupare pœnitentem aut excommunicatum: quare necesse est concedamus statutum esse his verbis, ut ne qui-

 dem

dem morienti liceat Presbytero injussu Episcopi veniam indulgere. At vero de pœnitentia si mavis illic agi, quam de absolutione, id ita accipiendum si necessitas & excommunicati valetudo ferant, uti Episcopum consulat Presbyter, & ab eo jus concedendi pœnitentiam impetret: sin secus, metusque sit ne morte præveniatur, licere Presbyteris pœnitentiam imponere, quæ in morte, ni fallor, nunquam denegabatur.

Vulgaris editio quod ad hanc ultimam canonis partem attinet, non omnino rejicienda videtur. *Cogente tamen infirmitate non est Presbyterorum & Diaconorum communionem talibus præstare debere, nisi eis jusserit Episcopus.* Olim enim interdictum docet Presbyteris, vel etiam in causa necessitatis, absolutionem tribuere sine facultate Episcopi: quod si perabsurdum portentoque simile videatur, pœnitentes sinere sine absolutione ex hac vita demigrare, sanctum Innocentium adeat, & ultimum canonem Arelatensis Concilii primi, primum & secundum Sardicensis, tertium Valentiæ in Francia, & omnes hujus Concilii canones qui hæc habent, *nec in fine accipiant communionem*. Videturque vulgata editio atque etiam emendata, si de absolutione accipiatur, non discedere ab ejus Concilii severitate, & tempore quo celebratum & indictum est: eoque respexit Concilium Nicænum, cum præfinitum stabilitumque ab eo est, uti premente necessitate liceat, vel sine Episcopi facultate absolutionem dare. Can. 13. *Ut si quis vita excedat ultimo & necessario viatico*, absolutione, *minime privetur*. Unde argumento est ante Concilium Nicænum aliud fuisse factitatum, saltem non sine probabili conjectura id tueri possumus.

Cogente infirmitate. Quia non cogente a Presbyteris nunquam absolvi poterant, quod in Ecclesia palam absolverentur pœnitentes, aut pœnitentiam acciperent excommunicati: officiaque omnia, quæ publice fierent fungerentur Episcopi.

Communionem. Absolutionem, aut pœnitentiam, hanc raro, illam frequentissime hoc nomine vocatam reperies, vel etiam de utraque simul in hoc canone potest explicari: moribundis enim eadem benedictione jus pœnitendi una cum pace relaxabatur.

Si ei jusserit Sacerdos. Episcopus: ex iis liquet pœnitentiam imponere, absolvere, & his similia ita aliena fuisse a Presbyteris, & præter auctoritatem, ut ea curare atque iis sese immiscere, nisi jussis, non liceret.

Totius canonis is est sensus: pœnitentia a solis Episcopis, eadem vero vel absolutio moribundo poterit a Presbyteris indulgeri, si ab Episcopo mittantur.

CANON XXXIII.

De Episcopis, & Ministris, ut ab uxoribus (,,) se (,,) abstineant.

Placuit in totum prohiberi Episcopis, Presbyteris (a), & Diaconibus, vel omnibus Clericis positis in ministerio, abstinere se a conjugibus suis, & non generare filios (b); quicumque vero fecerit ab honore clericatus exterminetur.

Ridicule hunc ita quidam interpretantur, quasi eo prohibitos clericos, ne ab uxoribus abstinerent, & verba accipienda essent. Sonant *prohibere abstinere se a conjugibus*, sed tanta & tam ea de re decreta reperiuntur, ut nihil ambigui in hoc esse possit.

In totum. Omnibus omnino clericis, non vero *omnino*, quasi ante hoc interdictum aliquo tempore cum uxoribus consuescere potuissent.

CANON XXXIV.

Ne (c) Cereum in cœmeteriis (d) incendatur.

Cereos per diem placuit in cœmeterio non incendi: inquietandi enim spiritus sanctorum non sunt. Qui hæc non observaverint, arceantur ab Ecclesiæ communione.

Hic canon illius Concilii difficillimus sane crucem fixit interpretibus, vix ut aut ne vix quidem explicari evolvique possit: quo factum est, ut perridiculas & valde absurdas explicationes interpretes excogi-

[,,] *deest C. Alvel.*

[a] *& Diac. post. in C. Alvel. ac Subdiaconibus positis. Exc.*

[b] *Quod quicunque fecerit ab. Excus.*

[c] *Cerei. Exc.*

[d] *incendan. Exc.*

cogitarint: ideoque mihi magnopere metuendum, ne mea deterior sententia existimetur. Id autem omnino statuendum est quod refelli a quoquam non possit, Christianos priscis temporibus in cœmeteriis versari & commorari solitos: ibique dies noctesque præconiis persolvendis transigere, canone qui sequitur id comprobante, ideoque rejici non posse quod dicimus, ob eam maxime causam, quod tam multa tamque insignia ederentur miracula, Deo id confirmante, quod ibi reliquiæ Sanctorum in illis cœmeteriis sub altaribus conquiescerent. Ego autem facile adducor, ut credam Concilii illius Patres opinionem mentemque Tertulliani, D. Cypriani, & eorum qui ea ætate florerent sequutos, qui animas martyrum sub altaribus hærere & habitare, ibique dum eorum mortem Deus ulcisceretur, expectare senserunt: atque adeo verba illa capite 6. Apocalyp. ad verbum tueri ac recipere Divum Cyprianum de lapsis: *Sub ara Dei animæ occisorum martyrum clamant magna voce dicentes: quousque Domine sanctus & verus non judicas & vindicas sanguinem nostrum de iis qui in terris inhabitant? & requiescere ac patientiam adhuc tenere jubentur, & quemquam posse aliquis existimat remittendis passim donandisque peccatis bonum fieri contra judicem velle, aut priusquam vindicetur ipse alios posse defendere.* Quibus credere videtur Martyrum animas sub aris quiescere. Idem de Bono patientiæ: *Unde etiam clamantes martyres, & ad vindictam suam dolore erumpente properantes expectare adhuc jubentur, & temporibus consummandis, implendisque martyribus præbere patientiam, & cum aperuisset, inquit agnus, quintum sigillum, vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei & martyrium suum, & clamaverunt voce magna dicentes.* Idem ad Quirinum, libro tertio. *Et cum aperuissem quintum signum, vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei, & martyrium suum.* Tertullianus de resurrect. carnis, capite 25. *Etiam in Apocalypsi Joannis, ordo temporum sternitur, quem martyrum quoque animæ sub altari, ultionem, & judicium flagitantes sustinere didicerunt, ut prius & orbis de pateris Angelorum plagas suas ebibat, & prostituta illa civitas a decem Regibus dignos exitus referat, & bestia Antichristus, cum suo pseudo-propheta certamen Ecclesiæ Dei inferat, atque ita diabolo in abyssum interim relegato, primæ resurrectionis prærogativa de soliis ordinetur, dehinc & igni dato universalis resurrectionis censura, de libris judicetur.* Idem de anima, capite octavo: *Sol enim corpus, siquidem ignis, sed quod aquila confitetur, negat noctua, non tamen præjudicans aquilæ tantundem & animæ corpus invisibile carni si forte, spiritui vero visibile, sic Joannes in Spiritu Dei factus, animas martyrum conspicit.* Idem adversus Gnosticos, capite undecimo: *Sed & interim sub altari martyrum animæ placidum quiescunt, & fiducia ultionis candidum claritatis usurpant, donec & alii consortius illarum gloriæ impleant.* Quoniam autem cereis ardentibus, igni, fumigationibus, spiritus divexari experientia ipsa animadverterent: atque in eos magnam virtutem habere vim ignis: haud scio an illi Patres vetuerint admoveri cereos ardentes, ne animæ sanctorum quæ sub Altari permanerent, admoto igne inquietarentur: non alia mihi explicatio occurrit; quæ potest vel inde refelli quod huic Concilio errorem affingat. Sed huic objectioni respondetur in Concilio totius Africæ, Numidiæ, Mauritaniæ, Patres decrevisse Hæreticos esse rebaptizandos.

Quid in hunc canonem scripserit Mendosa mihi non est compertum, sed Garsiæ interpretatio potest admitti. Sanctorum quippe nomine accipiendi sunt fideles, quorum spiritus, dum orationis causa ad Ecclesiam adveniunt, inquietantur frequentia & cura immodica cereorum ardentium.

CANON XXXV.

Ne fœminæ in cœmeteriis pervigilent.

Placuit prohiberi, ne fœminæ in cœmeterio pervigilent; eo quod sæpe sub obtentu orationis latenter scelera committant.

MUlti in sepulcris martyrum curabantur, multaque alia fiebant miracula, quorum causa ad eadem sepulcra dies noctesque morabantur. Tertulliani quoque ætate, vel ante Tertullianum, tantus ad ipsa martyrum sepulcra Christianorum fiebat concursus, ut ea re indignati Gentiles, areas Christianis eriperent, hoc est, loca ubi corpora martyrum deponerentur,

Areæ Christianorum non sint, areæ eorum non fuerunt, merces enim suas non egerunt: ad Scapulam.

CANON XXXVI.

Ne picturæ in Ecclesia fiant.

Placuit, picturas in Ecclesia esse non debere; ne quod colitur (a) *& adoratur, in parietibus depingatur.*

DE picturis, & tabulis, non vero de signis aut statuis hic agitur: & de picturis quidem, non quibus sancti & martyres, sed quibus Deus ipse ipsaque Trinitas repræsentaretur: illi siquidem non adorantur. Vetant igitur Deum in parietibus depingi, ne scilicet quem Gentilibus & Catechumenis immensum, omnipotentem, invisibilem, æternum, incomprehensibilem, spiritualem, corporis & materiæ expertem & immunem prædicarent, eum ipsi Gentiles & Catechumeni in ipsorum Ecclesiis lineis, & coloribus circumscriptum & comprehensum cernerent. Ne igitur divini numinis majestas minueretur, & aliud de Deo depingeretur, quam prædicarent, & quem supra homines extollerent humana specie depictum oculis objicerent; vetant ne in Ecclesiis Dei imagines suspendantur: hæc ad sanctorum imagines nullatenus pertinent. Ad hæc ex Apologeticis pro Christianis, ex Tertulliano & Minutio discimus, varios Deos Deorumque formas Christianis Gentiles finxisse, ut quisque ex eorum ritibus aliquid hausisset, aut aliquid in eorum Ecclesiis adnotasset: ita vulgatum Solem eos adorare, quod diebus solis frequenter in Ecclesias convenirent: res turpes eosdem colere suspicio fuit, quod ad pedes Episcoporum volverentur pœnitentes. Ne igitur in mentem Gentilibus veniret Christianos, hominem aut Deum humanæ speciei similem adorare, si humanas facies in eorum Ecclesiis intuerentur, Deum vetant in eis depingi.

CANON XXXVII.

De Energumenis (b) *non baptizatis.*

Eos, qui ab immundis spiritibus vexantur, si in fine mortis fuerint constituti, baptizari placet (c)*: si fideles fuerint, dandam esse communionem: prohibendum etiam, ne lucernas hi* (,,) *publice accendant. Si facere contra interdictum voluerint* (d), *abstineant a communione.*

EOrum qui ab immundis spiritibus infestarentur duo erant genera: quidam perpetuo agitabantur, alii lucidis intervallis gaudebant, in prima canonis parte dandum illis baptismum, aut communionem si mori eos contingeret: hi a communione, si contra disciplinam quidquam faciunt, aut lucernas accendunt, pelluntur: sed quorsum hæc verba, aut quamobrem de lucernis potius quam de quavis alia re meminerint? Scimus Christianis interdictum in festis Gentilium lucernas accendere; sed nescio cur hoc canone id Energumenis potius, quam aliis prohibetur, neque id conjectura ulla aut divinatione assequi possumus.

Ad eos etiam qui perpetuo vexarentur extrema canonis referri possunt, qui etsi neque Eucharistiam adirent, neque in communionem precum vocarentur, excommunicari tamen poterant; hoc est funditus ab Ecclesiæ aditu repelli, neque ad preces & supplicationes fundendas adhiberi, neque ut expiarentur admoveri: neque enim communione si quis precum aut altari privabatur, propterea eum excommunicatione perculsum fuisse existimandum est: ut de Energumenis dici potest in quos anathema non contorquebatur, quid enim tali pœna, aut excommunicatione dignum præstiterant, aut quo se peccato polluerant? ii tamen a communionibus secernebantur.

CA-

[a] *A. aut Exc.*
[b] *Baptizandu. Exc.*
[c] *Si vero fideles, &c. Exc.*
[,, *deest Exc.*
[d] *Abstineantur. C. A. & reliqua desunt.*

CANON XXXVIII.

Ut in necessitate & fideles baptisent.

(a) *Peregre navigantes, aut si Ecclesia in proximo non fuerit, posse fidelem, qui lavacrum suum integrum habet, nec sit bigamus, baptizare in necessitate infirmitatis positum Catechumenum: ita ut si supervixerit, ad Episcopum eum perducat, ut per manus impositionem* (b) *proficere possit.*

HUjus canonis sensus est, si cui Catechumeno terra vel mari certo occumbendum sit: posse eum a laico sacro fonte ablui, si copia sacerdotis non sit, neque vero canon ille nisi sola Catechumeni necessitate commovetur, hoc est non ait, si in morte Catechumeni, unus laicus tantum adesse videatur, imo contra subintelligi vult, si plures laici tali tempore non defuerint, tum statui omnino vult, unus ut e laicis, qui nondum pœnitentiam exolverit, neque bigamus fuerit, baptizet; idque ob eam rem, quod neque Sacerdotes pœnitentiam peragere, neque ea perfecta, absolutaque ad id eligi, neque bigami esse poterant: quas quidem conditiones in uno laico qui baptiset, requirit ille canon, quod eo modo sit Sacerdotis partes acturus, si tamen tunc temporis intervenisset bigamus, unus tantum, idemque pœnitens, canon ille decrevisset, vel si illa omnia impedimenta sese obtulissent, ab eo potuisse sacrum baptisma conferri.

Qui lavacrum sacrum integrum habet. Putarim illa verba id indicare qui post lavacrum non peccarit, neque pœnitentiam ullam subierit: quod peccato post baptismum commisso, omnium, ut ita loquar, gratiarum ac beneficiorum quæ acceperat, jacturam faceret: ideoque baptismum ejus qui deliquisset, non integrum, aut incorruptum videri amplius; quod ex illo divinæ gratiæ, qua instructus erat, quasi gradu excidisset. Patres autem iisdem propemodum loquendi formulis abundant, afferuntque qui lavacro inito non peccant, eodem omnino candore vitæ & sanctitatis eos conspicuos esse quem baptismi beneficio acceperant: peccato autem intromisso candorem illum penitus inolescere & abstergi.

Ut per manus impositionem. Ut confirmetur: Confirmatio enim perfectio vocatur Christianorum.

CANON XXXIX.

(c) *Gentilibus si in discrimine baptizari expetunt.*

B *Gentiles si in infirmitate desideraverint sibi* (d) *manum imponi, si fuerit eorum ex aliqua parte vita honesta, placuit eis manum imponi, & fieri Christianos.*

GEntilibus, qui in mortis discrimine baptizati essent manus ab Episcopis imponendæ, & Confirmationis sacramento signandi, si probi fuerint, moresque consimiles fidei Christianæ habuerint. Nam si ex more turpissimorum hominum anteactam vitam duxerint, non sunt confirmatione perficiendi, quantumvis omnibus vitiis & flagitiis carerent, & omnem extra noxam censerentur. Hunc ego sensum & explicationem confido Patres ipsos Eliberitanos agnituros pro legitima & pro nata contra vero quam de baptismo nonnulli asserunt tanquam supposititiam repudiaturos, si utramque aspiciunt. Quis enim unquam potuit dubitare an Gentiles essent in morte baptizandi? Quis unquam docuit baptismum iis in morte denegandum esse, quorum vita non fuisset honesta. Porro ubinam reperient baptismum manus impositionem nominari, & illo nomine a Patribus appellari? Sed ajunt monere titulum ita hunc canonem esse accipiendum. *Gentilibus, si in discrimine baptizari expetunt,* movere quoque & suadere hæc verba, *& fieri Christianos.* Gentilisque nomen, quo qui essent confirmandi nunquam appellarentur. Hæc adversum nostram explicationem non magnopere faciunt. Nam non constat a quo, aut quando tituli appositi sint: Christianique nomen etsi baptizatis datum, propriam tamen hujusce vocis vim & significationem confirmatos indicare alibi observavimus, quod Spiritu sancto ejusque charitate in confirmatione ungantur & illiniantur, Christoque similes efficiantur, qui a Spiritus sancti unctione Chri-

[a] *loco peregre navig. C. A.*
[b] *Perfici. Exc. & C. A.*
[c] *Ut Gentilibus desiderantibus manus imponatur. Exc.* [d] *manus Exc.*

Christus appellatur: Gentiles autem hosce vocarunt Patres, quamvis essent baptizati, ut de Catechumenis, qui in infirmitate baptizarentur non agi docerent. Et quemadmodum canone quadragesimo sexto vocant apostatas fideles, ita hoc loco nominant baptizatos Gentiles: non quod essent Gentiles, sed cum in Catechumenatu non stetissent, fideique elementa non essent edocti, ideo Gentiles vocantur, nam alio nomine non poterant nominare & appellare ejusmodi Gentiles qui extra ordinem & sine Catechumenatu essent baptizati. Quamobrem autem statuerint Patres Eliberitani ut Gentiles, qui in infirmitate baptizati essent, confirmarentur, ea potuit esse causa quod post confirmationem subinde nullaque interjecta mora Eucharistia confirmatis tribueretur. Quidam igitur non existimabant eam satis tuto & consulto ejus fidei credi & committi posse, qui in rebus Christianæ religionis, & in ejusmodi mysteriis parum esset eruditus: nam ad sanitatem ea accepta poterat redire, ejusque mysteria, & arcana divulgare. Præterea mysteriorum participes hos esse nolebant, qui turpem vitam exegerant, ne recuperata sanitate, animus prava consuetudine & cupiditate detentus, ad eadem vitia facilius relaberetur, & indumentum Spiritus Sancti ipsumque Christum exueret.

Gentiles. Pagani, qui ne morte intercipererentur, extra ordinem baptizati essent, & antequam in Catechumenatu erudiri possent.

Si in infirmitate. Nam si mortis metus non urgeret, erudiendi erant antequam confirmarentur, aut baptizarentur.

Desideraverint. Non petentibus manus non erat imponenda, quod baptismo satis ad salutem præsidii consecuti essent.

Manum imponi. Confirmari: nam de ea manus impositione, quæ pro ritu & ceremonia in baptismo usurparetur, næ illi egregie hallucinantur, qui interpretantur, quasi ea indignus ille videri potuisset, cui ipsemet baptismus collatus esset.

Fieri Christianos. Unctione scilicet & sancti Spiritus infusione, ut loquitur D. Cyrillus Hierosolymitanus.

Cæterum in Concilio Arelatensi primo can. 6. idem omnino statuitur: *De his qui in infirmitate credere volunt, placuit debere iis manum imponi*. Hoc est, iis qui in infirmitate volunt baptizari, Confirmatio quoque tribuenda.

CANON XL.

Ne id (a) *quod idolothytum est fideles accipiant.*

Prohiberi placuit, ut cum rationes suas accipiunt possessores, quidquid ad idolum datum fuerit, acceptum non (b) *referant; si* (c) *post interdictum fecerint, per quinquennii spatia* (d) *temporum a communione esse arcendos.*

Ex Poetis illud haurias e terræ frugibus Diis suis libare, & offerre solitos Ethnicos; quod per canonem Christianis facere non licet.

CANON XLI.

Ut prohibeant domini idola colere (e) *servis.*

(f) *Admoneri placuit fideles, ut in quantum possint, prohibeant, ne idola in domibus suis habeant: si vero vim metuunt servorum, vel seipsos puros conservent; si non fecerint, alieni ab Ecclesia habeantur.*

Privatos domi Deos, & parva simulacra colebant. Suetonius in Domitiano: *Puer qui cura Larium cubiculi ex consuetudine assistens*. Hoc igitur canone admonentur patres familias ne domi a servis aut liberis hæc haberi & coli sinant: si vero id præstare nequeunt, ne ab eis deferantur & accusentur, nihil illis immolent.

Si vis metuunt servorum. Verba ista non dubitanter astruunt, Concilium illud difficillimis persecutionum temporibus, atque adeo ante Constantinum convocatum, nam nominis delationem per servos suos fieri non exhorruissent, si impunitate proposita potuissent ad arbitrium religionem quamlibet amplecti & tueri.

CA-

(a) *De hoc quod idolis datum est*. Excus.
(b) *inferant* Exc. *ferant* C. Alvel.
(c) *Si vero post*. Exc.
(d) *Temporis*. Exc.
(e) *Servos suis*. C. Alvel.
(f) *Admonere q.* Exc.

Digitized by Google

CANON XLII.

De his qui ad fidem veniunt, (a) quando baptizentur.

Eos, qui ad fidem primam credulitatis accedunt, si bonæ fuerint conversationis, intra (b) *biennium placuit ad baptismi gratiam admitti debere; nisi infirmitate compellente, coegerit ratio, vel* (c) *ocyus subvenire periclitanti, vel gratiam postulanti.*

CAnone isto patet Catechumenatus tempus biennii spatio contractum & definitum.

Ad fidem primam credulitatis accedunt. Ita loquuntur patres & canones Arelatenses qui credere volunt: in hoc Concilio, can. 44. *Si postmodum ad credulitatem venerit.* Si ad Christi fidem venerit, si se in Christum credere velle dixerit, si se erudiri rogaverit; hæc in eandem sententiam accipienda, *ad fidem primam credulitatis*, qui de Christi fide doceri cupiunt: *qui primis fidei rudimentis* imbui cupiunt.

Si bonæ fuerint conversationis. Si faciant in ipso Catechumenatu, quod fidei Christianæ tyrone dignum sit.

CANON XLIII.

De celebratione Pentecostes.

Pravam institutionem emendari placuit, juxta auctoritatem Scripturarum, ut cuncti diem Pentecostes post Pascha (d) *celebremus, non quadragesimam, nisi quinquagesimam. Qui non fecerit, novam hæresim induxisse notetur.*

NOn omnino liquet hoc canone decretum diem duntaxat Pentecostes, an quinquaginta post Pascha dies celebrandos: vulgaris lectio de solo Pentecostes die emendata totos quinquaginta dies festivos habendos statuisse videtur, his adjectis, *non quadragesimam, nisi quinquagesimam.* Præterea certum est superioribus temporibus Pentecostes non unicum diem; vestrum a Paschate ad Pentecosten totos illos dies a Christianis celebratos. Tertullianus. *Excerpe singulas festivitates nationum, vix Pentecosten implere poterunt.* Nicænum quoque Concilium, eosdem quinquaginta dies solemnes fuisse indicat, vetitis adgeniculationibus. Quapropter in eam potius sententiam hunc canonem acciperem, ut dies quinquaginta, quam unicum Pentecostes diem observandum statuat, verum qua ceremonia quinquaginta illi dies traducerentur, non liquet: non cessatione operarum; neque enim credibile videtur, tenuiorum sane & inopum causa, quos ab intermissione laboris Pagani facile internoscere potuissent: quapropter potius existimarim, quantum ego conjicere possum, dies illos celebrari & agitari consuevisse, publicis de more missarum sacrificiis, Eucharistiæ quoque sumptione sanctissime obita, aut elogiis recitandis. Addo etiam commune quoddam, & publicum gaudium quo elati jejunare desinerent, Deumque stantes omissa genuflexione, laudibus & hymnis extollerent, & benedicerent.

CANON XLIV.

De meretricibus paganis, si (e) *convertantur.*

Meretrix quæ aliquando fuerit, & postea habuerit maritum; si postmodum ad credulitatem venerit, incunctanter placuit esse recipiendam.

NOnnullis venerat in mentem subdubitare num fœminæ illi, quæ se flagitiis criminibusque implicasset Catechumenatus tempus prorogandum esset, quod in expiatione flagitiorum poneretur. Canon autem præscribit eodem temporis intervallo, quo alii Catechumeni retineri posse: & illud *incunctanter* non indicat eodem puncto momentoque temporis recipiendam. Nam aliæ, quæ non ita scelerate flagitioseque peccassent ante Catechumenatum, non eodem tempore quo ad Ecclesiam se conferrent, recipiebantur.

(a) *Quomodo Exc.*
(b) *Bien. temporis. Exc. temporum. C. Al.*
(c) *Socio. Exc.*
(d) *Cuncti celebremus quod qui non. Exc.*
(e) *Convertantur. Exc.*

Digitized by Google

CANON XLV.

De Catechumenis, (a) si ad Ecclesiam non frequentant.

Qui aliquando fuerit Catechumenus, & per infinita tempora nunquam ad Ecclesiam accesserit, si eum de clero (b) quisque cognoverit esse Christianum, aut testes aliqui extiterint fideles, placuit, ei baptismum non negari, (c) eo quod in veterem hominem deliquisse videatur.

QUæ tandem res illa seu quæstio, quæ hoc canone disceptatur? utrumne id in eo constituitur baptismus ut Catechumeno Apostatæ, ut ita dicam, non denegetur simul atque sese obtulerit, tametsi non se legibus Catechumenatus alligandum tradiderit, si testificationibus verissimis comprobarit alias se Catechumenatus tempus præfinitum traduxisse: id sane credibile non est, quod fidem faciat C canon ille, cum in eo de uno quodam, qui paganismum olebat (vetus inquam homo habebatur) differitur, qui quod longo intervallo a Christiana fide defecerat penitus Paganus & Ethnicus existimabatur, eratque. Neminem autem fugit, non ante quenquam Paganorum sacro fonte ablui solitum, quam institutus instructusque esset, & salutaribus Catechumenatus legibus eruditus perpurgaretur. Accedit eodem, quod si Catechumeno ob flagitia & crimina in D ipso Catechumenatu perpetrata, Catechumenatus tempus protraheretur, probatius multo futurum, ut Catechumenatus Apostata, qui idololatriæ sese scelere obstrinxisset, & Catechumenatum suum, ipsamque Ecclesiam per infinita tempora deseruisset, iterum Catechumenatus curriculum quod alias percurrisset, conficeret.

An vero præscriptum uti ad baptismum suscipiendum Catechumenus Apostata, ipso E prius Catechumenatus curriculo decurso recipiatur, ac si alias nunquam in ipsum ingressus esset; sed testimonium seu argumentum, quod canone ipso desideratur, ei adversatur penitus. Quorsum quæso ut inter Catechumenos reponeretur, necesse esset prius recognoscere fueritne aliquando e Catechu- A menorum numero? Deinde nulla conditio requirebatur in eo casu sive enim id testimonio aliquo confirmari posset, sive nulla testificatio proferretur: nec vitiis atque flagitiis coopertus quisquam repelli poterat, aut excludi Catechumenatu aut a baptismo. Neque enim Ecclesia unquam eo de facto dubitavit. Quid? quod facile est videre non aliam ob causam illam testimonii auctoritatem comparari, quam ut apostata ille sublevetur & patrocinio quodam fulciatur. Quod B tandem beneficium, aut gratia illa dici potest ejusmodi hominem inter Catechumenos reponi; eumque interim baptismo privari, donec plenum atque integrum Catechumenatus temporis spatium, ac si in eo nunquam stetisset, decurrerit?

Quicquid tandem afferatur, non satis ad testes accommodari poterit, neque si dicas quorundam fuisse sententiam ejusmodi Apostatas diutius quam ceteros Catechumenos, in ipso Catechumenatu detinendos, quod a fide defecerant, Patresque hanc nimiam in eos acerbitatem sustulisse, Catechumenatumque eis duorum annorum, & non amplius eis præscripsisse: si modo testes inveniri possent, qui eos olim fuisse Catechumenos affirmarent. Sed quid opus erat testibus ad confirmandum eos olim fuisse Catechumenos, cum id ipsum in hoc canone supponatur, & detur, & de his agatur qui fuissent Catechumeni? Nihil opus est probatione ad evincendum quod ita esse ponitur: imo ut levius castigarentur, contrarium potius erat probandum, eos scilicet nunquam fuisse Catechumenos; quia ob hanc maxime causam erant invisi & puniendi, quod ab Ecclesia desciverant.

Quæ me res eo prorsus pellicit impellitque, ut nihil eorum quæ dixi, in canonis illius sensum intelligentiamque quadrare putem; sed existimarim agi de Catechumeno Apostata, qui mortis insperatæ discrimine interceptus, batismum peteret, & cui ante vox intercluderetur, quam ad eum accessisset presbyter. Id si ita sit, omnia canoni consonant consentiuntque: omnibus quippe canonibus passim legas desiderari testimonium aliquod quo ii baptizentur, quibus erepta vox est: non secus atque requiritur pœnitentium maxime causa, aut ex-

[a] *Qui Eccl. Exc. & C. Al.*
[b] *Quisquam agnoverit voluisse esse. Exc.*
(c) *Eo quod veterem hominem dereliquisse, &c. C. Al. recte.*

excommunicatorum, quibus hoc ipsum incommodum obtigisset, canone 76. Concilii Carthaginensis quarti: *Qui pœnitentiam in infirmitate petit, si casu dum ad eum Sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate obmutuerit, vel in phrenesim versus fuerit, dent testimonium qui eum audierunt, & accipiat pœnitentiam; & si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus Eucharistia. Si supervixerit, admoneatur a supradictis testibus petitioni suæ satisfactum, & subdatur statutis pœnitentiæ legibus, quandiu sacerdos qui pœnitentiam dedit, probaverit*. Canone 12. Aransicani primi, *Subito obmutescens, prout statutum est baptizari, aut pœnitentiam accipere potest, si voluntatis præteritæ testimonium aliorum verbis habet, aut præsentis in suo nutu*. Leonis epistola 89. ad Theodorum Forojuliensium Episcopum: *Quod si aliqua ægritudine ita fuerint aggravati, ut quod paulo ante poscebant, sub præsentia sacerdotis significare non valeant, testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debebunt, ut simul & pœnitentiæ & reconciliationis beneficium consequantur, servata tamen regula canonum paternorum circa eorum personas qui in Deum a fide discedendo peccarunt*. Quibus locis, Patres eos esse baptizandos quemadmodum statuunt qui morbo obmutuerant, si reperiantur qui testimonium dicant, iisque verbis utuntur, *si testimonium aliorum verbis habet?* Item, *Dent testimonium qui eum audierint*. Item, *Testimonia eis fidelium circunstantium prodesse debebunt*: Non aliter hoc canone moribundi, & muti baptizari jubentur. *Si eum de Clero quisquam agnoverit voluisse esse Christianum, ac testes aliqui extiterint fideles*, quorum scilicet fide & testimonio opus erat, ne invito & non petenti, Christi sacramenta præberent.

Huic explicationi non minimum repugnare videntur hæc verba, *eo quod in vetere homine deliquisse videatur*, quid enim attinebat ejus culpam minuere, cujus nullum tam grave facinus extare poterat, quod baptismi gratiam impediret? Sed quidquid tandem in hunc canonem dixeris, ea ipsa verba non minus obstare reperientur. Præterea magnum erat inter Catechumenos & Gentiles discrimen: horum levia ducebantur flagitia, illorum tametsi non omnino censerentur Christiani, gravius puniebantur, [A] quam Gentilium; neque aliunde id potuit accidere quod quidam dubitarent an essent baptizandi, qui ejurata fide ad idololatriam rursus & Deorum cultum animum applicarant. Neque ita ratio dubitandi aliena erat ab austera severaque disciplina temporis illius quo Concilium indictum est, nam cum iisdem temporibus, & ob easdem causas absolutio Apostatis qui immolarant in morte denegaretur, iisdem judi[B]ciis hos Apostatas Catechumenos feriendos esse, erant qui suspicarentur; quod dubium tollitur hoc canone: atque eodem docent Patres in Catechumenis Apostasiam minus flagitiosam videri; quod non essent Christiani, & errore atque ignorantia ducerentur, & peccarent.

Nunquam ad Ecclesiam accesserit. Desierit esse Catechumenus.

Cognoverit esse Christianum. Voluisse esse Christianum, ita legendum ex vulgari [C] lectione: hoc est si quisquam audierit baptismum eum antequam obmutesceret petiisse.

Eo quod in veterem hominem. Vulgaris, *in vetere homine*, & melius, nam quidquid peccarant antequam ad fidem accederent, Christumque ignoscerent Gentiles, id in vetere homine, in Adamo, & in statu ignorantiæ factum & admissum accipiebatur, atque adeo eorum peccata involuntaria vocabantur. His igitur, *vetus ho*[D]*mo*, paganum designari putes. Ita loquuntur scriptura, Patres, Concilia. Tertullianus de pudicitia, *utroque homine purgatus*, pagano & hæretico: S. Leo epistola 91. *a conditione veteris hominis liberari*. Ajunt igitur Catechumenum, qui per infinita tempora militiam Christianam tyrociniumque deseruerit, baptizandum esse, ejusque Apostasiæ peccatum a Gentili, non a fideli commissum censeri debere.

[E]

CANON XLVI.

De fidelibus si apostataverint, quandiu pœniteant.

Si quis fidelis apostata, per infinita tempora, ad Ecclesiam non accesserit: si tamen aliquando fuerit reversus, nec fuerit idololatra, post decem annos (a), *placuit communionem accipere.*

PRæcedenti seu superiori canone quid fieri agique oporteat contra apostatas Catechumenos, ut ita dicam, actum, & disputatum: hoc autem quid contra apostatas fideles: atque hoc præcipue ut decem annorum pœnitentiam facere cogantur, si non Diis immolarint? alioquin Concilium illis vel in ipso exitu seu morte absolutionis spem eripit.

Si tamen aliquando fuerit reversus. Ante mortem scilicet; nam si in infirmitate & solo mortis metu veniam flagitarent, repellendi erant omnino canone ultimo Arelat. Concilii primi.

Nec fuerit idololatra. Nam si scelus geminasset, ut loquuntur, ne in morte quidem erat in gratiam restituendus.

CANON XLVII.

De eo qui uxorem (b) *habet, si sæpius mœchatur.*

Si quis fidelis habens uxorem, non semel, sed sæpe fuerit mœchatus, in fine mortis est conveniendus: quod si promiserit cessaturum, detur ei communio: si resuscitatus, rursus fuerit mœchatus, placuit ulterius non (c) *ludere eum de communione pacis.*

DEtur ei communio. Absolvatur.

Ulterius non ludere. Absolutio ei in morte deneganda. Ex iis liquet unicam olim post baptismum fuisse pœnitentiam, & eum perpetua pœnitentia puniendum qui impetrata venia rursus ad eadem relaberetur: idem Canone tertio.

A *Communio pacis*. Communio, communio pacis, communio fraternitatis, absolutio, simplex reconciliatio, & similia ejusdem sunt significationis.

CANON LIV.

De parentibus qui fidem sponsaliorum
B *frangunt.*

Si qui parentes fidem fregerint sponsaliorum, triennii tempore (d) *abstineant se a communione. Si tamen iidem sponsus vel sponsa* (e) *in illo gravi crimine fuerint deprehensi, excusati erunt parentes:* (f) *Si in eisdem fuerit vitium & polluerint se* (g) *consentiendo, superior sententia servetur.*

IN *illo gravi crimine*. Hæc lectio mihi
C magis arridet, quia magis consentanea rationi: rationem quippe continet, quamobrem parentes omni culpa & crimine liberar, quia eum qui matrimonium contraxerant sponsi & sponsæ, fidem datam perfregerint, parentes & agnati omni culpa vacant.

CANON LV.

De sacerdotibus Gentium, qui jam non
D *sacrificant.*

Sacerdotes, qui tantum (h) *coronam portant, nec sacrificant, nec de suis sumptibus aliquid* (i) *ad idola præstant, placuit post biennium accipere communionem.*

SAcerdotes. Sole meridiano clarius est de Christianis, qui Paganorum sacerdotes essent verba fieri, non autem ut quidam existimant, de iis qui antequam Christia-
E nam fidem complexi essent, eo sacerdotum officio fungerentur, unde conjicias non obscure confirmari ea, quæ prioribus canonibus attulimus, in iis de flaminibus disputari, qui Christiani essent; non autem qui fuissent; neque enim unquam per Canones videas ea castigari peccata, quæ ante baptismum committerentur: quin neque Canon,

(a) *Pla. eum. Exc.*
(b) *Habet, si sep. Exc.*
(c) *Edere. Exc. non illudere alios de com. Burch.*
(d) *Abstineant se a communione, si Exc. Ive.*
(e) *In illo gravi. Exc.*
[f] *Si vero in eo dem vitio, & ipsi consentiendo. Exc.*
[g] *Superioris. C. Al.*
(h) *Sacrificantium coronam. Exc. C. Al. coronas.*
(i) *Idolis Exc.*

Digitized by Google

non, neque locus ullus, neque auctoritas Patrum afferri potest, quæ id probet. Plurima autem variaque erant idololatriæ genera apud Ethnicos: ideoque præter Canones supra citatos Patres illi genus aliud animadversionis aut pœnæ decreverunt in sacerdotes Paganorum, tametsi aliud nihil quam coronam gestarent, neque ullos, quo Diis honos persolveretur, sumptus facerent.

CANON LVI.

De Magistratibus & (a) duumviratis.

Magistratum vero uno anno, qui agit duumviratum, (b) prohibendum (c) placuit, ut se ab Ecclesia cohibeat.

U*No anno*. Quod duumviri, non ultra annum unum magistratum protraherent.

CANON LVIII.

De his, qui communicatorias literas portant, ut de fide interrogentur. („)

Placuit, (d) ubique & maxime in eo loco, in quo (e) prima cathedra constituta est Episcopatus, ut interrogentur hi, qui communicatorias literas tradunt, an omnia recte habeant, (f) suo testimonio comprobati.

SUscipi aut confici peregrinationes, & itinera non poterant, sine literis communicatoriis, aliter jure hospitalitatis caruissent: quod a Christianis usurpabatur; neque ad communionem admitti eos fas erat. Hic autem mos invaluerat, ut Episcopi in iis literis, quas viatores Episcopis legendas offerebant, adscriberent diem illum, quo illi diœcesim obiissent, & quemadmodum se in ea gessissent: atque ista ratio suscipiendi viatores, agendique cum illis eo pertinebat, ne cum peccatoribus commercio aliquo communicarent. Quis enim non intelligit eos toto illo itinere perficiendo peccare, suoque congressu ac A societate, in eandem turpitudinem eos, qui nec opinantes, aut cogitantes, cum iis versati fuissent, potuisse pertrahere? Hoc autem ex hoc canone collige. viatores literas communicatorias non solum Episcopis, sed & Ecclesiarum rectoribus, aut quacumque transirent obtulisse: verum simile tamen est ab aliis præterquam ab Episcopis, nil quidquam in ipsis literis adnotatum.

B

CANON LIX.

De fidelibus, ne ad Capitolium causa sacrificandi ascendant.

Prohibendum, ne quis Christianus (g) ut Gentilis ad idolum Capitolii causa sacrificandi, ascendat, & videat: quod si fecerit, pari crimine teneatur. Si fuerit fidelis, post decem annos, acta pœnitentia, recipiatur.

C

ARbitror ita legendum esse *causa sacrificii*, subintellige *videndi*, nam si animo sacrificandi interfuissent, atrociori supplicio afficerentur, neque in morte iis ad communionem aspirare liceret.

Quod si fecerit. Si ad Capitolium ascenderit, ut sacrificio interesset, neque tamen illud aspicere, aut intueri ei licuerit, pari pœna supplicioque mulctetur, atque illud si oculis usurpasset, cum ejus voluntas fuerit ut videret. Neque vero sensus sententiaque ita perspicua manifestaque, si de iis sermonem fieri dicamus, qui sacrificandi causa eo pergerent, qui tamen non sacrificarent, quique tantum id a se visum esse & spectatum lætarentur, quia nec in morte communione erant donandi, qui sacrificarant, ut ex primo canone constat.

D

E

CA-

(a) *Dominantibus*.
(b *Prohibere. Exc.*
(c) *Placet. C. Al.*
(„) *Desunt in Exc.*
(d) *Ubicunque. Exc.*
(e) *Prima cathedræ constitutus est episcopus Exc.*
(f) *Et suo test. comprobent. Exc. & unus manuscript.*
(g) *Aut. Exc.*

Digitized by Google

A

CANON LX.

De his qui destruentes idola, occiduntur.

Si quis idola fregerit, & ibidem fuerit occisus (a); *quatenus in Evangelio scriptum non est, neque invenitur* [b] *sub Apostolis unquam factum, placuit* [c] *in numero eum non recipi martyrum.*

IN *numero enim non recipi martyrum.* Ex D. Cypriano colligitur annua die memoriam olim martyrum celebratam, nam actis publicis inscribebatur quo quisque die martyrium subierat. Ex hoc canone non solum neminem post mortem in eorum relatum esse numerum nisi ex præscripto & mandato Ecclesiæ, sed eam etiam eosdem martyres coluisse, & precibus prosecutam esse: quamobrem enim eorum causam habuisset, nisi ut falsi & pseudomartyres non colerentur?

CANON LXI.

De his qui duabus sororibus copulantur.

Si quis post obitum uxoris suæ, sororem ejus duxerit, & ipsa (d) *fuerit fidelis* (e), *quinquennium a communione placuit* (f) *abstineri; nisi forte dari pacem velocius necessitas coegerit infirmitatis.*

ET *ipsa fuerit fidelis.* Quia si ea Gentilis fuisset, geminato scelere, legibus graviores pœnas dedisset.

CANON LXIII.

De uxoribus, quæ filios (g) *ex adulterio necant.*

Si qua (h) *adulterium, absente* (i) *marito, conceperit, idque post facinus, occiderit, placuit,* (k) *neque in fine dandam esse communionem; eo quod geminaverit scelus.*

B ZEphyrini edicto, mœchia paulo post homicidium, veniam post longam pœnitentiam impetravere, sed hujusce Concilii tempore, qui utriusque hujus criminis reus deprehendebatur, nec in fine paci Ecclesiæ reddebatur: sceleris geminatio aut repetitio, vel in extremo vitæ periculo communione indigna videbatur.

CANON LXV.

De adulteris uxoribus Clericorum.

C *Si cujus clerici uxor fuerit mœchata, &* (l) *scierit eam maritus suus mœchari, & non eam statim projecerit, nec in fine accipiat communionem: ne ab his qui exemplum bonæ conversationis esse debent, ab eis* („) *videantur scelerum magisteria procedere.*

CLerici. Lectores scilicet, Exorcistæ, & ejusmodi minorum ordinum Ecclesiastici, qui cum uxoribus una manere

D poterant.

CANON LXVII.

De conjugio catechumenæ fœminæ.

Prohibendum, ne qua fidelis, vel Catechumena, aut (m) *comatos, aut viros cinerarios habeant. Quæcunque hoc fecerint a communione arceantur.*

E QUi tituli hujusce canonis fidem & auctoritatem sequeretur, de maritis Catechumenarum eum agere existimaret, multumque solicitus esset quamobrem vetaret Catechumenas comatis & cinera-

[a] *Quia Exc.*
[b] *Ab Exc. Ivo. Burch.*
[c] *Innumerum. Exc.*
(d) *Sit. Exc.*
(e) *Quinquennio. Exc.*
(f) *Abstinere. Exc.*
(g) *De adulteris. Exc.*
(h) *Si qua mulier. Exc.*
(i) *Marito suo. C. Al.*
[k] *Ei neque. Exc. ei vix in Burch.*
[l] *Sciat. Exc.*
[„] *Desunt ob. Excus.*
(m) *Comicos, aut viros scenicos habeat, quæ hoc fecerit a com. arceatur. Exc.*

Digitized by Google

nerariis nubere. Puellis enim quæ essent A in patria potestate id vitio aut fraudi verti non poterat: præterea & si gentis esset aliquod vitii aut peccati hisce rebus nimium studere, tam grave tamen videri potuit, ut ejusmodi hominum uxores alieni delicti pœnas darent. Ad hæc cum gentilibus non liceret filias locare, in maritos potius quam in uxores erat animadvertendum ex quibus perspicere licet de maritis Catechumenarum mentionem hic non esse, sed de viris quos nonnullæ mulieres in de- B liciis haberent.

Comatos aut viros cinerarios. Non immutanda hæc lectio: mulieres enim intemperantes & paganæ illarum maxime regionum quæ solis æstu ardoreque torrentur, ut Hispaniæ, Africæ, Ægypti, & aliorum locorum evocare ad se solebant aut inter servos habere externos, ut Germanos & e Gallia petitos viros, quibus natura ipsa elegantiorem formam speciemque cæli & solis clementia induxerat, quam iis qui C propius a vehementissimo calore abessent: atque ob eam causam maxime ut ad libidines explendas eorum opera abuterentur. (a) Tertullianus ad uxores libro secundo exprobrat viduis easque criminatur, quod paganos opibus affluentes eligere malint quam pauperes, & tenuis fortunæ Christianos, quo facilius sumptus faciendos sustineant; *bonum exhibendæ sellæ & mulabus & cinerariis peregrinæ proceritatis.* Clemens Alexandrinus Catechumenorum institutor ac D doctor eam consuetudinem vituperat. Canon igitur vetat ne Christianæ aut Catechumenæ mulieres Ethnicorum morem æmularentur, servosque comatos haberent, quæ Dominæ impudicitiam exprobrarent.

A communione arceantur, Catechumena a communione & a societate fidelium non poterat arceri; sed ab Ecclesia & a Catechumenatu.

CANON LXVIII.

De catechumena adultera, quæ filium necat.

Catechumena si per adulterium conceperit, (b) *& præfocaverit, placuit in fine baptizari.*

PAulo altius idem Concilium communionem adimit vel in morte Christianæ mulieri, quæ in idem peccatum prolapsa fuerit; hic contra Catechumena non nisi prorogationem Catechumenatus pœnæ nomine sustinet.

CANON LXIX.

De viris conjugatis, postea in adulterium lapsis.

Si quis forte habens uxorem, semel fuerit lapsus, placuit, eum (c) *quinquennium agere de ea re pœnitentiam, & sic reconciliari: nisi necessitas infirmitatis coegerit, ante tempus dare communionem. Hoc & circa fœminas observandum.*

SUnt qui probant ex hoc canone *reconciliare*, nihil aliud olim fuisse quam communionem dare; & recte. Nam multa sunt quæ hanc explanationem comprobant: sed cum ajunt, *communionem*, Eucharistiam significare, veteresque sacramentum reconciliationis cum sacramento Eucharistiæ semper conjunxisse, aut communione Eucharistiam semper intelligi; errant meo judicio, atque huic opinioni subscribere non possum, nam in tertio pœnitentiæ gradu pœnitentes & subsistentes communicabant, erantque reconciliati, qui Eucharistiæ non participarent.

E

CA-

(a) *Cap. 8.*
(b) *Et conceptum necatum, p. eam. Exc.*
(c) *Quinquennio agere debere, pa. Exc.*

A

CANON LXXII.

De viduis mœchis, si eundem postea maritum duxerint.

Si qua vidua fuerit mœchata, & eundem postea habuerit maritum, post quinquennii tempus, acta legitima pœnitentia, placuit, eam (a) *communioni reconciliari: si alium duxerit, relicto illo, nec in fine dandam esse communionem: vel si fuerit ille fidelis, quem* (b) *accepit, communionem non accipiat, nisi* (c) *post decem annos, acta legitima pœnitentia;* (d) *nisi infirmitas coegerit velocius dare communionem.*

FUerit mœchata. Vidua potest mœchari cum homine conjugato.

Acta legitima pœnitentia. Illa vocabatur legitima, quæ omnes pœnitentiæ gradus vel tres ad minimum pertransiret; & in unoquoque bona fide & ex animo pœni- C tentium ritus & ærumnas pateretur.

Vel si fuerit fidelis ille quem acceperit. Hoc ita intelligo, si relicto viro alium & fidelem duxerit, fidelis ille decem annos communione privetur. Hæc mulcta viro non mulieri imponitur: nam in minori non erat culpa si fideli quam si gentili nupsisset.

Post decem annos. Quibus rebus toto hoc tempore vacarent, aut quot eis annos in unoquoque pœnitentiæ gradu standum D & morandum esset, non præscribunt, quod ni fallor, id Episcopi arbitrio permitteretur, cujus partes essent animos pœnitentium observare, & ita tractare ut ad exitum pœnitentiæ pervenirent, & graduum moras & discrimina præcipiti festinatione non confunderent.

CANON LXXIII.

De Delatoribus.

Delator si quis extiterit fidelis, & per delationem ejus (e) *aliquis fuerit proscriptus, vel interfectus, placuit, eum* (f) *nec in fine accipere communionem. Si levior causa fuerit, intra quinquennium accipere poterit communionem. Si Catechumenus fuerit,* (g) *post quinquennii tempora admittatur ad baptismum.* B

DElator. Qui ad judices seculares Christianos deferebat, quique eos eo nomine accusabat; verba ista *proscriptus & interfectus*, aperte coarguunt, ita rem se habere: neque enim unquam, quemquam Ecclesia aut proscribit, aut morte mulctat. hoc propterea dixi quod cum de falsis testibus, aut delatoribus in canonibus agitatur, id de peccatis potius quam de criminibus, & de Ecclesiasticis quam de Judicibus & Magistratibus accipiendum sit.

CANON LXXIV.

De falsis testibus.

(h) *Falsus testis prout crimen est abstinebit: si tamen non fuerit mortis quod objecit. Et si probaverit, quod diu tacuerit, biennii tempore abstinebit. Si autem non probaverit in conventu Clericorum, placuit per quinquennium abstinere.*

VEre editio vulgaris multo melior, quam Garsiæ: neque enim sententia ulla, aut sensus canonis illius ex ejus editione elici potest. Meo quidem judicio, canone illo agi videmus de iis qui apud Episcopum, aut Clerum aliquos infimulant peccati, aut flagitii alicujus admissi: ut verba illa, *non probaverit conventui Clericorum, aut in conventu Clericorum*, clarissimè demonstrant, primaque E illa canonis ejus parte differi de modo quo puniendi sunt, qui falsum crimen & peccatum innocentibus coram Ecclesiasticis obtrudunt. In secunda quemadmodum ii castigan-

(a) *Communione*. *Exc. ad communionem*. *Grat.*
(b) *Acceperit*: *Exc. accipit*. *C. A.*
(c) *Per C. A.*
(d) *Vel si*. *C. A.*
(e) *Aliqui fidelium f. Grat.*
(f) *Alias non nisi in fine*: *in Exc. Burch. & Grat.*
(g) *Post quinquennium*. *Grat. & Exc.*
(h) *Secundum vulgatam editionem*.

stigandi sunt, qui diutius accusationem protulerint, quamvis accusationis suæ crimina illata probent, quod sua illa dilatione seu procrastinatione forsan contigerit, ut peccati contagione seu labe contaminatus aliquis, aliis fidelibus suo congressu labem intulerit, & cum eis communicaverit. In ultima parte de iis qui non falsum testimonium quidem attulerunt, sed cum aliquem deliquisse criminentur, id argumentis signisque verissimis probare non possunt. Quo fit, ut tota ista vivendi disciplina ratioque accuratius multo solertiusque alibi suo loco cum otio pertractanda videatur. Ideoque canone illo præcedenti delatores, *nec in fine accipiunt communionem*, & in ipso, falsi testes ipsi levius humaniusque tractantur, quod uno canone de judicibus secularibus, altero de Ecclesiasticis agatur.

Falsus testis. Qui coram Episcopis & Ecclesiasticis aliquem criminatur.

Prout est crimen. De minimis offensis id accipiendum.

Abstinebit. Pauco tempore ab Eucharistia removeatur.

Si tamen non fuerit mortis. Nam si grave & atrox aliquod facinus falso objecisset, graviori pœnitentia erat mulctandus, pœnitentia scilicet ad mortem, ut liquet ex Conciliis Arelatensibus, canone 14. & 24.

Et si probaverit. Si vero non sit falsus testis; sed diu reticuerit quod potuit probare, hoc est scelerum reos & conscios non detexerit, biennio abstineat. Cum ad ea animum adverterem, suspicari cœpi verba non esse de testibus, qui coram judicibus ad accusationem instruendam adducebantur, quos Ecclesia a testimonii dictione dimovisset, potius quam ad quenquam accusandum instigasset.

Diu tacuerit. Quod Ecclesiæ aperire debuerat, ut a communione tabidæ & morbidæ oves extruderentur ne cæteras inficerent: ea est causa cur Clericis Christianorum erant crimina detegenda: sed laicis judicibus ex sententia Ecclesiæ nunquam satis diu occultari poterant.

Si autem non probaverit. Testis etsi non esset falsus, aut redemptus, si non probasset quod objecerat, quinquennio abstinebat.

A *In conventu Clericorum*. Nonnulli etiam ex Presbyteris cum Episcopo judices erant constituti ad fidelium crimina, quæ ab aliis deferentur, æstimanda & examinanda: idcirco ajunt *in conventu clericorum*: iisdem enim criminum probationes erant exponendæ, quibus eadem ipsa crimina judicanda proponebantur. Tertullianus docet in Apologetico, Episcopis Presbyteros adsedisse: *Ibidem etiam exhortationes, castigationes & censura divina nam & judicatur magno cum pondere, ut apud certos de Dei conspectu, summumque futuri judicii præjudicium est, si quis ita deliquerit, ut a communicatione orationis & conventus, & omnis sancti commercii relegetur.*

CANON LXXV.

De his, qui Sacerdotes (,,) vel Ministros (,,) accusant, nec probant.

C *Si quis autem Episcopum, vel Presbyterum, aut Diaconum falsis criminibus appetierit, & probare non potuerit*, (a) *nec in fine dandam ei communionem.*

HOc ipsum referri debet ad accusationes, quæ coram Ecclesia disceptantur.

Falsis. Falsis & gravioribus.

Nec in fine. Iis qui cæteris præsiderent crimen quamvis falsum affingere, gravis erat culpa, eaque severius vindicanda, quam si D fidelem accusasset.

CANON LXXVI.

De Diaconibus, (b) *qui, ante honorem peccasse* (c) *probantur.*

Si quis Diaconum se permiserit ordinari, & postea fuerit detectus in crimine mortis, quod aliquando commiserit, si sponte fuerit confessus, placuit, eum, acta legitima pœnitentia post triennium, accipere communionem. Quod si alius „ eum (,,) detexerit, post quinquennium, acta pœnitentia, accipere communionem laicam debere.

QUod vero hoc Canone tractatur illud est, si Diaconus quadam sua facilitate seu consilio adductus, promoveri

A a

(,,) *Desunt in. Exc.*

(a) *Hanc lectionem probat decretum Gregorianum, apud Adrianum. & Ivonem est: nonnisi in fine dandam ei esse communionem.*

(b) *Si Exc. & A. C.*

(c) *Probentur. Exc.*

(,,) *Desst. Exc.*

veri se fiverit ad Diaconatum peccati alicujus mortalis conscius quod reticuerit cum examinandum sese obtulisset, quo postea peccato contra ipsum prolato probatoque, aut ipsomet auctore confitente, quod conscientia maleficii examinaretur, Diaconatu ipso abdicet sese, triumque aut quinque annorum pœnitentiam subeat, qua peracta in cœtum numerumque laicorum aggregetur, nec amplius e numero Ecclesiasticorum censeatur.

Diaconum. De aliis minoribus ordinibus idem non fuisset judicium.

Se permiserit ordinari. Nam lethaliter se peccasse, si confessus fuisset, laicus remansisset.

In crimine mortis. In gravi & mortali culpa.

Quod aliquando commiserit. Si a baptismo semel tantum peccasset, indignus erat qui promoveretur.

Accipere communionem. Laicam scilicet, & in laicorum numerum & ordinem detrudere, quicunque enim inter pœnitentes visus esset & legitimam egerat pœnitentiam, is procul a clero relegabatur.

CANON LXXVII.

De Baptizatis, qui nondum confirmati moriuntur.

Si quis Diaconus regens plebem, sine Episcopo vel Presbytero aliquos baptizaverit, Episcopus eos per benedictionem perficere debebit. Quod si ante de sæculo recesserint, (d) *sub fide, qua quis crediderit, poterit esse justus.*

QUis tandem hujus Canonis amabo vos sensus est, aut quid tandem in dubium revocabant, nonne omnia baptismo deleri & exterminari peccata profitebantur? quod si expungerentur, quamobrem quæso qui baptizati absque confirmationis Sacramento e vita decessissent, non justi habiti judicatique fuissent? Ad extremum quid sibi illa vox *justi* in illo vult Canone, quod si *justi* nomen significatioque in illum non caderet, quorsum de ea re disceptatio? Ecclesiæ nullum amplius cum illis erat commercium. Canonis hujus sensus est, mens & intelligentia si oblationes admitti possunt, atque adeo communione conjungi cum illis possumus, qui

A sine confirmatione & sacrosancto sacramento interierint: & hac enim ratione post mortem in communionem admittebantur, quod perfectionem Christianorum non essent assecuti, atque adeo eo nomine *justi*, non dicerentur. Confirmatio namque extremam quasi manum perfectioni addere videbatur, & tamquam fastigium imponere, qua quis Christiani nomine & Eucharistiæ sumptione dignus putaretur. Qui igi-
B tur non esset confirmatus, Eucharistia non donabatur, quam qui nondum esset assecutus, neque justus, aut fidelis nominabatur; quod Eucharistia extremus esset actus formaque Christiani hominis, cujus quadam vi atque efficacia, sanctitatis laude præstans, & divinitatis cujusdam particeps, Christique domini membrum redderetur, quod ejus sacrosancta carne pastus esset, Christoque cum domino, quadam consociatione conjungeretur. Primis quidem tem-
C poribus subdubitatio illa non defuit, utrum admitterentur oblationes, communioque Christianis omnibus intercederet cum eo qui his omnibus quasi præsidiis minus instructus cum esset, perfecti verique Christiani hominis virtute spoliaretur; adeo incorrupta & omni religione munita primorum patrum tempora dicebantur.

Dici & illud potest illam dubitationem non alienam a temporum illorum disciplina; nam quamplurimi, quamvis omni vi-
D tiorum labe ac colluvione purgatos eos esse constaret, non ideo ad sacram Synaxim accedebant, neque eorum oblationes probababantur: ut eorum qui essent in quarto pœnitentiæ gradu, quorum exemplum quidam sibi proponentes, facile eo propellebantur, ut crederent eorum etiam oblationes repudiandas, qui sacro pane non refecti, omnibus licet peccatorum maculis detersis occidissent. Tanta cura tantaque animi provisione ac præcautione pro-
E spiciebant, ne quid offenderent, aut titubarent in recipiendis, iisque Deo repræsentandis alicujus oblationibus: neque vero cujusquam, nisi sanctissimi justissimique viri oblationes æquo animo ferebant.

Id ita esse quod hoc canone constitutum est, cum hujus verbi sensus, *justus*, tum voces istæ, *poterit esse justus*, eo me pertrahunt. Videntur quippe voces illæ insinuare & sonare aliquid, quo posito quis justus

---

(d) *Recesserit*. *Exc.*

justus & haberi & esse poterat, defuncti-que affinibus & agnatis permittere aliquid, quod ejus causa præstent: ut oblationes offerre, adeo ut nomen, *justi*, defunctus sibi vendicet: ut & ipsi Concilii hujus canones omnes non alio spectant, quam ut certa quædam forma disciplinæ præscribatur iis in rebus, quæ ad paxim rediguntur. Quo constituto credibile est, hunc canonem ad ea quæ geri transigique possint revocari tantum, ut ad oblationes defuncti recipiendas: neque vero eo Patres definire aut statuere quenquam æternæ vitæ compotem, sine confirmatione fieri posse; sed certe id corroborare, oblationes ejus scilicet qui sine confirmatione obiisset, tanquam hominis justi, ab Ecclesia non esse negligendas.

Sub fide. Per fidem quam in baptismo adeptus est.

Poterit esse justus. Sanctus & in communione Sanctorum recipi.

CANON LXXIX.

De his qui (a) *tabula ludunt.*

Si quis fidelis (b) *alea, id est, tabula luserit „ nummos („) placuit eum* (c) *abstineri: & si emendatus cessaverit, post annum poterit reconciliari* (d) *communioni.*

De talis ni fallor Canon accipiendus, quibus ludere nefas videbatur, quod speciem quandam idololatriæ committeret, qui eos jactaret. Deorum enim gentilium effigies pro numeris habebant, iique invocabantur ut felicissimus eveniret jactus. Suetonius in Augusto: *quos tollebat universos qui Venerem jecerat.*

CANON LXXX.

De Libertis.

Prohibendum est, ut liberti, quorum Patroni in sæculo fuerint ad clerum non (e) *promoveantur.*

Merito cavebant ne liberti quorum Patroni essent gentiles, ordinarentur; nam ab eis fabriles aut officiales operas exigere poterant Patroni, quas soliti erant stipulari cum eos libertate donarent: tenebanturque liberti non solum Patronis eas præstare, sed aliis etiam quibus ex locatæ essent. At indignum prorsus, neque ferendum ejusmodi operis pictoriis puta aut fabrilibus, clericos distrahi & impediri; qui nullis aliis rebus, quam sacris vacare aut studere deberent. Ob eandem causam, ab iisdem ordinibus Curiales eliminabantur, qui a suis curiis, ut ait Innocentius, ut munia personalia aut patrimonialia præstarent, poterant revocari.

CANON LXXXI.

De fœminarum Epistolis.

Ne fœminæ suo potius, (f) absque meritorum nominibus, laicis scribere audeant, (g) quæ fideles sunt, vel literas alicujus pacificas ad suum solum nomen scriptas accipiant.

A Fœminis quas vitæ sanctimonia commendaret, quæque essent Ecclesiasticorum uxores, literas nonnulli commendatitias & pacificas extorquebant; ut eorum quasi beneficio & commendatione apud amicos aut Ecclesiasticos, hospitalitatis jure fruerentur. Patres igitur hunc ipsum non satis pie & honeste invectum morem carpunt hoc canone, prohibentque ne fœminæ clericorum eo nomine literas communicatorias rescribant aut accipiant: quod ea res penes sit Episcopos, eorumque curæ ac solicitudini commissa. Quod si hoc modo non obviam itum fuisset pravæ illi consuetudini, sceleratissimi sane & excommunicationis notæ insulti, persacilem communicandi viam nacti, his literis acceptis toto orbe communicantes vagati fuissent.

Fœminæ. Clericorum: quæ conversæ dicebantur.

Laicis scribere audeant. Literas communicatorias.

Finis Notarum in Canones Concilii Eliberini.

A a 2 GA-

(a) *Sic in C. A.*
(b) *Aleam, id est tabulam nummis. C. A.*
(„) *Deest in Exc.*
(c) *Abstinere. Exc.*
(d) *Communione. Exc.*
(e) *Provehantur. Exc.*
(f) *Quam Exc.*
(g) *Qui Exc.*

GABRIELIS ALBASPINÆI

NOTÆ IN QUOSDAM CANONES CONCILIORUM HISPANIÆ.

CANON VII. CONCILII CÆSARAUGUSTANI.

Ut doctoris sibi nomen (a) *non imponat, cui concessum non est.*

Item lectum est, Ne quis doctoris sibi nomen imponat, præter has personas, quibus concessum est, secundum quod scriptum est. Ab universis Episcopis dictum est: Placet.

D*OCTORIS nomen*. Doctores olim ab Episcopis instituebantur, atque inter ordines & dignitates Ecclesiæ, uti Archidiaconi, Pœnitentiarii, & similes recensebantur, & in canone Ecclesiæ inscribebantur. A Tertulliano inter præcipuos Ecclesiæ ministros numerantur, de præscriptionibus: *Quid ergo si Episcopus, si Diaconus, si vidua, si virgo, si Doctor:* cujus antiquæ disciplinæ hæc vestigia restant, quod ab Episcopo aut certe ab eo qui ejus vicem gerit benedictione confirmentur, vimque & potestatem legendi & docendi accipiant.

CA-

[a] *Quis non* Exc.

CANON II. CONCILII TOLETANI PRIMI.

Ut (a) pœnitentes, si necessitas cogat, (b) Lectores aut Ostiarii fiant.

Item placuit, (c) ut de pœnitente non admittatur ad Clerum, nisi tantum si necessitas, aut usus exegerit, (d) inter lectores: ita ut Evangelium & Apostolum non (e) legat. Si qui autem ante ordinati sunt Diacones, inter Subdiacones, habeantur: ita ut (f) manum non imponant, (g) aut sacra non contingant. (h) Pœnitente vero dicimus de eo, qui post baptismum, aut pro homicidio, aut pro diversis criminibus, gravissimisque peccatis publicam pœnitentiam gerens sub (i) cilicio, divino fuerit reconciliatus altario.

VEl *inter lectores; ita tamen ut Evangelia & Apostolum non legat.* Liquido ex his constat lectores non Evangelium tantum, sed & lectiones pronunciasse.

Ita ut manum non imponant. Quod alias attulimus, & docuimus impositis ab Episcopo manibus, ut ad sacros ordines Presbyteri promoverentur, omnes Ecclesiasticos saltem Presbyteros, hanc manuum impositionem esse prosecutos, sic ut manus imponerent secundum Episcopum illi, cujus capiti primum Episcopus intendisset: in aliis rebus hoc canone cernimus usurpatum fuisse. Neque solum cum ordinibus sacris initiarentur (cujus rei perficiendæ consuetudo ad nos usque translata est); sed etiam cum absolverentur, aut cum reconciliarentur, aut denique cum pœnitentia, ni fallor, imponeretur, aut baptizarentur. Nam quæ tandem res esse potest, aut tempus aliud, quo Subdiaconi ad alium finem manus imponerent, aut alterius rei perficiendæ causa pro potestate sua, ac non potius delegato aut transmisso alias imperio eas imponerent? neque vero difficile fuerit fortassis reperisse aliquos Diaconos & Subdiaconos, qui impositione manuum, gravi morbo correptos, imo & energumenos levassent & curassent. Sed & aliquos item clericos, imo lectores & acolythos, qui eandem sibi potestatem vindicarent: quæ potestas non clericorum tantum; sed & Christianorum laicorum primis illis temporibus diceretur. Verum hoc loco de impositione manuum, quæ in Ecclesia publice fieret, quæque ex Subdiaconi ministerio dependeret, agitur. Jam vero nec illud admitti, nec extare potest, potuisse Diacones & Sub- B diacones in Ecclesia, nisi post Episcopum, manuum uti impositione.

CANON II. CONCILII BARCINONENSIS.

Ut benedictio in matutinis, fidelibus, sicut in vespera tribuatur.

IDem omnino, sed pluribus verbis statutum reperies in Concilio Agathensi canone 30. Quamobrem autem benedictio- C nem in matutinis obmitterent, aut dubitarent: an ex usu & more Ecclesiæ, id esset præstandum, ea potest esse causa: Quod solum benedicendi viderentur fideles, cum dimitterentur, & eis Christi benedictionem & pacem consignandam, cum de dormitione cogitarent: quemadmodum eam Christus cum cœlo reciperetur, Ecclesiæ suæ reliquit. Matutinæ vero erant pars officii matutini, quibus peractis, iterum ad D officium redeundum esset. Quapropter congruum quibusdam, & satis conveniens videbatur, ut in Missa tantum & Vesperis populo benediceretur.

CANON VIII. CONCILII BARCINONENSIS.

De his qui in infirmitatibus poscunt pœnitentiam, & à sacerdote accipiunt, si postea convaluerint, vitam pœnitentium pera- E gant; excepta manus impositione, segregati a communione, quandiu probabilem sacerdos eorum adprobaverit vitam.

NIsi aberrat animus, suspicor ego hoc canone agi, de iis qui cum immi-nen-

(a) *Pœnitens Exc.*
(b) *Lector aut Ostiarius fiat. Exc. C. A.*
(c) *Ut pœnitentes non admittantur. Exc. & Grat.*
(d) *Et tunc inter Ostiarios deputentur. Exc. Grat.*
(e) *Legant. Exc.*
[f] *Manus Exc.*
[g] *Nec Sac. contingant. Exc.*
[h] *Eum vero pœnitentem dicimus qui p. Exc. Grat.*
[i] *Concilio Exc.*

nentis mortis metu percellerentur, pœnitentiam, quamvis nulla peccata digna tam atroci mulcta commisissent, sibi dari efflagitabant: quique studio quodam potius divini amoris incensi, & quo exploratio & certior consequendæ salutis spes eos erigeret quam in peccatorum remedium habitum tonsuramque pœnitentium deposcebant; non secus, atque videre licet aliquos, qui cum iis est ex hac vita decedendum, religiosarum familiarum vestitum sumunt, voto earum emisso. Olim autem pœnitentia, non peccatorum erat tantum antidotum quoddam, verum etiam expressa quædam, non adumbrata modo vitæ religiosæ species ad imitandum proposita; quam se secuturos voverent, suisque eam votis peculiari quodam habitu legibusque constringerent. Quidam igitur rati sibi hanc vitam brevi deserendam, ea vota nuncupabant, qui periculo mortis liberati convalescebant; quid autem eos facere oporteret canone nono Gerundensi, 53. Toletani 4. octavo Toletani 6. & secundo Toletani duodecimi, præscribitur atque edocetur: præsertim vero cernere est eos non alligari adstringique pœnitentiæ legibus, qui quo recte factorum conscientia sustentarentur, pœnitentiam expetebant, cum revera se nulla mortiferi peccati cogitatione percelli putarent. Existimarim quoque canone isto idem decerni, & tertio gradu pœnitentiæ non retineri oportere eos, qui pœnitentiæ remedium in morte oblatum cum tuto omittere poterant, non subterfugissent, quique non ob peccata commissa sed religionis causa pœnitentiam petierant. Verbaque ista, *sine manus impositione*, transferri posse & derivari ad illas manuum impositiones, quæ frequentissime fierent in tertio gradu, quæ ignominia tamen & probro non carerent; neque ad absolutionem revocarentur, aut de absolutione dici intelligique possunt.

CANON IX. CONCILII BARCINONENSIS.

Jubemus vero in infirmitate positis beaticam benedictionem percipiant.

HIc ex præcedenti sequitur, ejusque sensus ab eo petendus: ajunt enim Patres, pœnitentes, de quibus statuerunt proximo capite, reconciliandos esse altaribus & mysteriis, si ægrotare cœperint. A Major namque reconciliatio beatica vocatur, quod Eucharistiæ sumendæ potestatem faceret.

CANON IX. GERUNDENSIS CONCILII.

De his qui publice pœnitentiam non accipiunt, sed tantum Viaticum, ut in Clero promoveantur.

B *Is vero, qui ægritudinis languore depressus, pœnitentiæ benedictionem (quam viaticum deputamus) per communionem acceperit, & postmodum reconvalescens caput pœnitentiæ in Ecclesia publice non subdiderit, si prohibitis vitiis non detinetur obnoxius, admittatur ad Clerum.*

IN hoc canone sermo est de iisdem de quibus in præcedenti, qui in ipso discrimine mortis, quo exploratior salutis C æternæ spes eos consolaretur, pœnitentiam sibi dari obnixe efflagitabant; quanquam nullam mortiferam noxam prudenter se commisisse, nec quicquam unquam se præstitisse arbitrarentur, quod vel levissima pœnitentia mulctandum esset: est enim in fine canonis ita scriptum, *Si prohibitis vitiis non detinetur*, unde id indices sententiasque causam obeundæ pœnitentiæ, non aliam fuisse, quam quod mortis ipsius metu & D terrore perfunderentur, cum tamen nulla peccata commisissent; quod & fusius etiam ex eodem Canone confirmari potest, quodque ipso morbo sæviente aut ingravescente, imposita quædam esset pœnitentia, & quam se facturos recepissent, non eam proferre longius cogerentur; quod contra eos facere, aut perficere Canon adegisset, si peccati cujusdam lethalis eos conscios esse deprehendisset. Idem omnino corroboratur decerniturque Can. 54. Concilii Toletani E quarti, quo clarissimam lucem huic canoni intelligendo adferri videas.

Quia vero severe & rigide satis prohibebatur, ne quis ad Clericatum admittatur, a quo pœnitentiam factam esse constaret, quærebatur utrum qui eam peregisset, aut se eam peracturum in ultimo vitæ periculo constitutus vovisset, recuperata valetudine ad clericatum promoveri eum oporteret aut deceret. Canonis quidem hæc est opinio ac sententia, quanquam eam quispiam voverit, tonsuramque & habitum præ se tulerit,

lerit, si tamen morbo depulso perspicuum sit, id timore esse factum, & majore quadam cura ac sollicitudine salutis æternæ consequendæ impulsum pœnitentiam accepisse & vovisse, nulloque illum videri crimine aut flagitio, quod expiandum sit pœnitentia, aspersum, posse in numerum clericorum adscribi: sin autem ubi valetudinem recuperaverit, se voto exolverit, impositionem illam manuum publicam, quæ pœnitentibus tertii gradus dabatur subierit, tum ob eam rem excluditur, quamvis nullius culpæ, aut criminis affinis fuerit, metuque aliquo conturbatus ad pœnitentiam voto se obligarit. Nam cum omnium se oculis seu toti Ecclesiæ conspiciendum se dedisset, atque adeo inter pœnitentes visus fuisset, non mediocriter sane perturbata fuisset, si inter præsidentes eum aspexisset, qui cum aliquo pudore manuum impositionibus palam & publice purgatus esset.

Pœnitentiæ benedictionem per communionem acceperit. Hoc est, qui pœnitentiam per benedictionem simplicis reconciliationis acceperit: qua enim impositione manuum, aut benedictione, aut oratione, absolutionem largiebantur morienti, qui excommunicatus esset; aut alii qui in morte peccatum lethale detegebat, eandem etiam pœnitentiam largiebantur quæ separatim, & impositione manuum dabatur aliquando, cum nulla urgeret necessitas? propterea canon ait *per communionem*, hoc est, per absolutionem & simplicem reconciliationem: ideoque Canon iste benedictionem pœnitentiæ viaticum vocat; cum
B sola nisi addatur absolutio, neque communio, neque viaticum dici possit.

Viaticum. Simplex reconciliatio & absolutio morienti sufficiens erat viaticum; quamvis Eucharistia non donaretur.

Pœnitentiæ in Ecclesia publice non subdiderit. Hæc verba ad impositionem manuum tertii gradus pœnitentiæ referuntur, cum Patres omnes, Conciliaque omnia verbis prope iisdem, aut ad eundem sensum pertinentibus eadem dicant, & interpretentur,
C ut Papa Felix, aliique exposuerunt, *Pœnitentiæ colla subdere*. Docent igitur Patres si has manus impositiones quæ fierent in tertio gradu non subierit, eum posse inter clerum adsumi.

GA-

GABRIELIS ALBASPINÆI

NOTÆ IN QUOSDAM CANONES CONCILIORUM ASIÆ.

CANON XI. CONCILII NICÆNI PRIMI.

De his qui sponte lapsi sunt, qualiter debeant pœnitere.

De his qui prævaricati sunt sine necessitate, aut facultatum oblatione, aut sine periculo aut aliquo ejusmodi, quod factum est sub tyrannide Licinii, visum est Synodo licet misericordia indigni sint, benignitate tamen in eos uti. Si quos ergo vere pœnitet, tribus annis, si tamen sunt fideles, inter audientes habeantur, & septem annis jaceant: duobus autem sine oblatione, populo communicent in orationibus.

VERBUM hoc, *εἰ πιστοί*, quod in hos canone Græco habetur, nonnullis temere, & quasi gratis positum videtur, nec ad canonis sententiam ullo modo pertinere: alii arbitrantur ab iis censeri eos qui deliquerint, & peccatum in canone expressum commiserint, ea qua fideles pœna afficiendos, eosdemque remittendos inter Audientes, proptereaque vertunt Latine verbum hoc Græcum, *εἰ πιστοί*, tanquam fideles, aut ut fideles. Contra autem judico verbum hoc non sine causa & ratione additum indicare neque oportere reddi tanquam fideles; sed, *si sunt fideles*, imo non immutandam antiquam versionem quæ ita habet, *si tamen sunt fideles*, peccata namque fidelium, & eorum qui baptizati essent, non eadem qua Catechumenorum ratione puniebantur: verbi causa Catechumenos ob admissum adulterium non pœnitentiam perpetuam, aut annorum plurimorum, perinde atque si baptizatus fuisset, sustinebat: Ecclesia paulo Beos humanius, quam fideles tractare consueverat, ut alibi ostendimus. Ideo patres, quotiescumque pœnas aliquas de peccatis repe-

repetendas præscribunt, semper cum illa exceptione, *si sunt fideles* loquuntur, aut si id omittunt, subintelligi placet, quemadmodum Patres Concilii Eliberini canonibus 7. 9. 12. 41. 49. 47. 50. 51. 67. 73. 78. 79. Et cum ejusmodi crimen est, quod pari pœna tam in Catechumeno quam in fideli mulctandum videatur; utriusque meminerunt: ut canone 67. Eliberini. *Prohibendum ne qua fidelis vel Catechumena aut comatos, aut cinerarios viros habeant. Quæcumque hæc fecerit a communione arceatur*, Ita Patres Nicæni adjunxerunt verbum hoc οἱ πιστοὶ, ad secernendos a Catechumenis fideles, moneamurque; canonem undecimum, decretumque eorum quod in eo inclusum est, ad fideles tantum pertinere, non autem Catechumenorum causa esse factum: qui quanquam nulla impulsi adactique necessitate peccassent, non adeo severe in eos animadvertebatur. Et certe Patres can. 14. ob idem crimen non nisi in pœnam triennium prorogassent, quo inter Audientes versarentur, *ut ii tribus annis inter audientes sint*, ex quo clare colligas verbum istud οἱ πιστοὶ, de industria consultoque expressum, ut fideles a Catechumenis separentur; atque aliter esse omnino de eorum statu factique sentiendum. Illi autem qui idem verbum Latino sermone exprimunt. *Quicumque ergo vere pœnitent, tribus annis fideles inter audientes habeantur*, caliginem offundunt sententiæ canonis, nec quod esset Patrum judicium, aut distinctio allata, perspexerunt. Nam qui inter Audientes sunt, non sunt fideles, neque haberi fideles possunt, sed sunt aut pœnitentes, aut Catechumeni. Quare dici non poterant esse inter *Audientes* ut fideles, neque enim unquam fideles fuerunt inter Audientes.

A

CANON XII. NICÆNI PRIMI.

De his qui abrenunciaverunt, & iterum ad sæculum sunt regressi.

Quicunque vocati per gratiam, primum quidem ardorem, fidemve suam ostenderunt, & cingulum militiæ deposuerunt, postea vero ut canes ad suum vomitum reversi sunt, B *ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficiis militiam repeterent, hi decem annis jaceant, post triennii auditionis tempus. In his autem omnibus observare oportet propositum & modum pœnitentiæ. Quicunque enim & timore, & lacrymis, & patientia, & bonis operibus, conversionem absque simulatione demonstrant, hi definitum tempus auditionis implentes, tum demum orationibus communicabunt, & postea licebit* C *Episcopo de his aliquid humanius cogitare: quicunque vero indifferenter tulerunt, & habitum Ecclesiam introeundi sibi arbitrati sunt ad conversionem sufficere, hi definitum tempus omnino impleant.*

Mihi omnino non placet ea explicatio, quam ad evolvendum explicandumque canonem istum excogitarunt, & attulerunt interpretes; neque de militibus videtur ullum esse verbum, aut mentio facta, D qui cum positis abjectisque armis ad Martyrii lauream advolassent, iidem postea a fide Deoque defecerant; pecuniæ vi ac magnitudine iterum ad arma tractanda sibi viam aperuerant, ut opinantur Zonaras & Balsamo. Primo quia canon nullo modo de Martyribus disputat. Secundo quia canon iste, & qui præcedit nullo modo inter se discreparent, & ad idem plane crimen uterque revocaretur: quod dici non potest. Quamobrem quæso crimen seu peccatum eorum, qui studio E Christianæ religionis incensi militiam deseruerant, quique postea Christum Dominum ejurarant, differre videtur ab scelere & perfidia illorum, qui cum nullam eis vim, ulla necessitas afferret, Christo nuntium remiserant? Num ideo eorum crimen majus videbatur, quod militares Procurationes & honorum quosdam gradus in bello coemissent? Perinde quasi idololatræ & Apostatæ crimen ulla accessione gravius

Digitized by Google

foret, quod dignitatem quandam milita-
rem redemissent? Quænam quæso Chri-
stianis in bello dignitas crimini aut fraudi
esse potuerit, nisi ob sacramentum quod
sub Imperatoribus falsorum Deorum no-
mine suscipiebatur, quos suæ fidei milita-
ris testes futuros proferebant? Quod tamen
idololatriæ genus inter hujusce criminis
species minimum ducebatur, neque ejus
augere crimen poterat, qui palam & pu-
blice Christi fidem esset detestatus, & qui
immaniore hoc sese Idololatriæ scelere &
specie obligasset. Præterea nunquam mihi
probabunt decreto aliquo prohibitum fuisse
ne Christiani militatum abirent, quamvis
non desint gravissimorum authorum testi-
monia, qui id consilii dederint, ne ad
bella proficiscerentur Ethnicorum: quod
cum atrocissima quædam in Christianos
supplicia excogitarentur, verendum esset,
ne quandoque propositis tot ante oculos
vitæ periculis in Idololatriam prolaberen-
tur. Innumerabilia namque in antiquorum
Patrum monumentis exempla commemo-
rantur, militum maxime, qui in castris
ad mortem graderentur Christi causa per-
ferendam: velut ejus militis egregium il-
lud facinus, qui detracta sibi corona, pro-
didit legiones abundasse ejusmodi fortissi-
mis viris. Quid quod nec sileri illud po-
test, quod historiæ restaurur, Imperatores
quandoque militum suorum quos Christia-
nos esse scirent auxilio usos ad præsidia
quædam impetranda: quæ portenti ac mi-
raculi loco ducerentur; quæ omnia per-
spicue demonstrant Ecclesiam non prohi-
buisse, ne ad militiam quis reverteretur.
Postremo verba illa, *ut nonnulli etiam pe-
cuniam profunderent, & militiam benefi-
ciis assequerentur*, adaugent accumulantque
crimen illud, quod his verbis indicatur,
ad suum vomitum reversi sunt. Quæ si quo
sensu ac sententia exponunt Interpretes
perpendas, hæc est Patrum ea de re inter
pretatio: qui non modo Christum Domi-
num perfidiose & abjecte pernegarunt, ve-
rum etiam non pepercerunt pecuniæ, ut
suos illos militiæ gradus honorum recupe-
rarent; quæ una loquendi ratio, tam in-
firma & debilis fuisset, postremumque il-
lud quod addiderunt augendi & exaggeran-
di primi criminis causa, ita leve nugato-
riumque haberetur, ut non credibile sit
ita patres esse loquutos & sensisse. His ac-
cedit, quod si arma capere, & ad mili-

A tiam sese adscribere tribus illis primis se-
culis non licuisset, tempore quidem Con-
cilii Nicæni bellare poterant, decretumque
illud rescissum erat canone 3. Concilii Are-
latensis primi, quod multo ante Concilium
Nicænum viguerat, *ne arma projiciant in
pace*, quamobrem non hujus canonis sen-
sus ad eos qui arma tractabant, aut qui
cum ea reliquissent, ea repetere viderentur,
tur, traduci debet.

Mihi plane potius persuasum est canone
B isto designari lapsos pœnitentes quos bene-
dictione percepta, secularium sumptoque
habitu, posthabitaque rerum omnium ac
munerum militarium & fori cura ac cogi-
tatione, voti postea pœnituisset: idque
quod professi fuerant repetentes commuta-
tionis vitæ tædio quodam affecti, animum
& cogitationem ad munera illa secularia
rursus adjecissent.

Ab ea explicatione non aliena sunt, ne-
C que omnino abhorrent illa verba, *ut non-
nulli etiam*, quibus Patres eos insimulant
& criminantur, quod non modo sui voti
ac promissi cœpisset eos oblivio, verum
etiam largitione & pecunia ad sua illa quæ
detestati fuerant munera publica curatio-
nesque administrandas sese convertissent,
cum ea, pœnitentium habitum induentes
valere jussissent.

Vetere Patrum memoria illud comme-
morabile proditur: Pœnitentes eo animo
D fuisse, ut pœnitentiam nec se unquam
(pœnitentiæ tempore) deposituros, nec
habitum vestitumque qui communis ac pe-
culiaris esset pœnitentium, voverent, quo
facilius deplorandum ac miserandum suæ
conditionis statum prætereuntium oculis
subjicerent, comam seu capillitium alerent;
a congressu & consuetudine uxorum absti-
nerent, a publicis se negotiis removerent,
neque in publicum facile e tenebris do-
mesticis emergerent, ut uno verbo com-
plectar, nullam mercaturam exercerent,
E res ita plana & adeo canonibus agitata,
ut diutius in earum rerum commentatione
ac narratione versari putidum sit. Idcirco
canon Nicæni illos vehementissime inse-
ctatur & carpit, quod non solum mune-
rum publicorum administrationem, quæ
prius studio pœnitentiæ neglexerant, atti-
gerint; verum etiam ardentissimis animis
eam conquisierint, & ambitiosius pecuniæ
vi maxima rem unam redemerint; quam
oblatam repudiare, ut adversariam ac re-

pu-

pugnantem voto quod emiserant, debuissent.

Cæterum alia Concilia, & Patres qui eandem rem seu quæstionem diremerunt post Concilium Nicænum, manifeste demonstrant & edocent canone isto notari & coargui illos, qui pœnitentiam intermiserant: eadem quippe verba usurpant: *redire ad vomitum, & militiam deponere, & cingulum militiæ resumere:* quibus verbis admonemur ne sententiam horum verborum ad solam militiam vertamus: atque in eo canone non agi de militibus qui vacationem militiæ sibi dari efflagitabant, ut ad Christianismum transirent, sed agi de pœnitentibus, qui relicta quam professi erant pœnitentia, rursus animum ad secularia negotia, aut ad militiam applicabant. Nam si consideremus & attendamus, hæc verba *militiæ cingulum* & *zonam*, generalem quendam loquendi modum esse, quo non solum militaria munera; sed etiam forum, secularia negotia, mercatura ipsa, Ecclesiastica insuper officia significantur. Et verbum hoc *militia*, & apud Patres & apud canones ad quatuor explicanda desumi, ad bellum, mercaturam, judicandi potestatem, & ordines sacros, in eundem sensum & sententiam hujusce canonis verba accipiemus.

Canone 5. Syricii Epist. ad Tarraconensem Episcopum perspicere licet explicationem istius duodecimi canonis Concilii Nicæni, in quo non modo eandem sententiam sensumque hujusce canonis sequitur Syricius, sed & eadem verba retinuit: nam iisdem omnino verbis utitur *militiæ cingulum*, quibus munera Reipublicæ, seu secularia designantur, non autem arma: & Canone 1. Epist. 3. vox ista *militare*, quam sæpe pro negotio curationeque Reipublicæ usurpatur, *aut negotiis reipublicæ optaverunt militare*, ad hunc eundem modum sumi videat. Can. 3. Epistola 6. S. Innocentius ad Episcopum Rotomagensem can. 2. in eandem sententiam. D. Leo ad Rusticum canonibus 10. & 12. cum eandem quæstionem de pœnitentibus, qui votum suum infringunt, disputat, eodem verbo utitur *militia:* ubi agnoscas & deprehendas militiæ cingulum ad omnia illa belli gerendi munera, officiaque Reipublicæ seu secularia usurpari solere: nec absimilis est sensus verborum illorum canone 18. 4. Concilii Toletani. Ad extremum in Conciliis Ilerdensi & Matisconensi, verbum *cingulum*, ad Ecclesiastica munera declaranda referri videtur.

CANON XIII. NICÆNI CONCILII.

De his, qui communionem tempore mortis exposcunt.

B *De his qui vita excedunt, & canonica lex nunc quoque servabitur, ut si quis vita excedat ultimo & necessario viatico minime privetur, si vero desperatus & communionem assecutus supervixerit, sit inter eos qui communionem orationis tantummodo consequuntur. Generaliter autem omni cuilibet in exitu posito & Eucharistiæ participationem petenti, Episcopus cum examinatione oblationem impertiat.*

C QUo facilius canon iste intelligatur, & omnes difficultates quæ occurrent evolvantur, bipartito dividendus est. Prima quidem parte Patres id decernunt, ne cui in extrema mortis necessitate posito usura viatici ultimi & necessarii subtrahatur: in postrema, cum ad certum vitæ periculum adductus quispiam pœnitens Eucharistiæ sacramentum requirit, Episcopum oportere totam ejus vitæ rationem explorare & expendere; qua facta vitæ conquisitione durissima, si dignum tanto beneficio judicet, conferre posse. Quod autem D medio canone sancitur si sumpto viatico meliusculè habuerit non est opus dicere: nihil enim quod difficultatem pariat, ibi reperias. In prima enim parte quod obscurum esse potest, vox ista *viaticum*, id totum sustinet, nimirum quæ sit ejus significatio & notio, & quid per viaticum intelligi velint Patres. Zonaras & Balsamon Eucharistiam, designari putant: *Iisdem nihilominus in extremo vitæ discrimine posi-* E *tis, quamvis mulctæ nomine communione interdictum sit, sacramenta impartiri, ut eo quasi viatico instructi decedant, nec ea qua ex illis efficitur sanctitate priventur, hoc canone Patres jubent.* Balsamon: *Jubet enim omnem, cui pœna imposita est & sacramentis est privatus, preclaro sanctæ participationis seu communionis viatico non privari in extremo spiritu, cum examinatione Episcopi.* Quorum sententiæ accedunt multi recentiores, atque inter hæreticos

Digitized by Google

ticos Casaubonus in suis Exercitationibus. Alii mihi assentientur hoc verbo, *viaticum*, Eucharistiam videlicet non declarari: sed simplicem tantum communionem & jus communicandi, quod pœnitentibus tali præsertim tempore, vel absolutione peccatorum, vel privata quadam manuum impositione concedebatur. Non me quidem fugit, & id illis largior, verbo hoc aliquoties indicari sanctissimum sacramentum, vocemque quandam generatim sumptam, qua quidquid morientibus prodesse magnopere possit intelligimus, cujus vis & gratia ipsa ad aliam usque vitam prosequi & comitari eos possit, ut alio quodam loco demonstrabitur, atque inter cætera viatica nobilissimum occupare & sibi vindicare locum Eucharistiam, esseque potentissimam. Sed antequam nostræ sententiæ seu explicationis percenseantur rationes & argumenta, nemini dubium esse potest, quin hoc canone disputetur de pœnitentibus, aut de iis qui extra Ecclesiæ communionem sunt, quique in eo vitæ statu accedente morte e medio tolluntur. Nam canon ait, si morbo relevabuntur, iis ad pœnitentiam quam instituerant perficiendam, revertendum; quod non nisi de pœnitentibus, aut de iis qui peccati lethalis conscii fuerint dici potest. Præterea interpretes qui hoc verbum, *Eucharistiam*, quod est in secunda parte, communionem reddunt, ut in variis editionibus videre est, decipi omnino & labi magnopere, nec est ab antiqua versione facillime discedendum, in qua Eucharistiam legas. Nam quamvis Eucharistia sit quoddam genus communionis augustissimum sane & multo perfectissimum, tamen plurimi sunt communionis modi, qui non sunt Eucharistia; nec erit difficile ostendere olim apud majores nostros, pœnitentes ad Ecclesiæ corpus adjungi solere, & ad societates fidelium reduci aliis omnino viis atque modis, quam per Eucharistiam; adeo ut qui ubi passim legunt Eucharistiam, ibi reponunt communionem, pari in errore versantur atque ii, qui hic communionem collocarunt ad indicandam vocem hanc Eucharistiam, genus pro specie, ut alii speciem loco generis posuerunt.

Id autem planum fiet explicatione totius canonis: Rationes afferantur. Decepti ut ego suspicor fuerunt interpretes, quod crediderint verbum hoc, *viaticum*, aliud nihil sonare in illis primis temporibus quam Eucharistiam, uti hodie nihil aliud sonat, solumque hoc fuisse sacramentum quod vicem viatici subiret iis maxime qui morerentur: & tamen alibi ostendimus Baptismum, absolutionem peccatorum, simplicem manuum impositionem, qua communionem fidelium pœnitentes recuperabant, impositionem manuum reconciliatricem potuisse æque ac Eucharistiam loco viatici præberi, quantumvis Eucharistia potentissima & perfectissima diceretur.

Verbum hoc *necessarium*, perpendi debet in hujus canonis explicatione: nam cum illo canone pateat Eucharistiam non esse viaticum necessitate absoluta, argumento erit in prima parte verbum hoc *viaticum*, non sumi debere pro Eucharistia, quandoquidem patres de viatico necessario in eo disserant: & vere necessitate absoluta non est necessaria Eucharistia, quo pœnitens de sua salute æterna certus fiat, & flammas nunquam defituras evadat, cui periculo ac discrimini Patres hoc canone prospicere & providere voluerunt, nec aliud in prima parte sanxerunt, quam id quod omnino necessarium videatur, ut sempiterni exitii metu liberi redderentur. Non eo hæc a me dicuntur, quod non multis partibus absolutione præstet Eucharistia, aut viaticum ejus aliis omnibus non antecellat, aut quod pœnitenti optanda non videatur; ideoque quidpiam de ejus dignitate ac præstantia detrahi ac eripi possit: sed quemadmodum mille aurei nummi necessitate absoluta non sunt necessarii ei, qui Romam proficisci velit; tamen præponderantur & prævalent minori summæ, quæ absolute necessaria est peregrinanti aut iter facienti. Ita ex eo quod pœnitenti licet morienti & vitiis carenti non daretur olim Eucharistia, hujus sacramenti dignitas admirabilis corporisque Christi præsentia certissima non minuitur.

Omnes autem interpretes, sic ut nullus dissentiat, confitentur postrema parte canonis illius de Eucharistia verba fieri: imo ii qui communionem loco Eucharistiæ substituunt. Age vero, videamus utrum quod de Eucharistia decretum est in posteriori, & cum eo convenire, & ad id referri possit, quod de viatico in prima parte definitum est. Nam si hæc inter se decreta discrepant, quodque de uno asseritur in alterum non cadat, facile erit dijudicare, ver-

Digitized by Google

verbum hoc *viaticum* non habere vim & significationem Eucharistiæ. Neque enim facile quis persuaserit, eodem in Concilio, Canone eodem, quinque aut sex lineis, Patres aliqua inter se contraria & pugnantia decrevisse? Et quo commodius quod in fine canonis dictum est conferatur cum eo quod in principio: observandum est quandoquidem *viaticum* illud necessarium vocabatur, necessario item fuisse porrigendum; ideoque qui illud largiri poterant, ut Sacerdotes, sine ulla mora ac tergiversatione non explorato Episcopi consensu, aut voluntate dare debuisse. Aliter pœnitens, eo quo necessario indigebat caruisset; aut sane viaticum istud, quod non nisi permittente Episcopo præbere potuissent, absolute necessarium non fuisset.

His ita discussis in secunda & ultima parte canonis definite statuitur, in ipso exitu seu morte Eucharistiam inconsulto, aut invito Episcopo non esse ministrandam, inquisiturumque Episcopum in vitam moresque postulantis Eucharistiam, ejusque arbitrio atque nutu post exactam conquisitionem dandam aut negandam. Id autem quadrare ne, aut convenire potest in *viaticum* necessarium? Si Eucharistia significatur & intelligitur verbo isto, *viaticum*, quod in principio canonis est, sane *viaticum* omnino necessarium est. At si est necessarium quid causæ esse potest, cur in fine canonis statuant illam non sine Episcopi authoritate ac judicio conferendam, & faciant eam non necessarium viaticum? Quomodo illa retineri aut negari potest? quamobrem examinandi pernoscendique mores ejus qui petit, si necessario illam præberi oporteat? Res una ad salutem omnino necessaria non dilationem ferre potest, non tempus, non consilium, aut investigationem vitæ morumque, momentum punctumque temporis, indicium aliquod, vox una, aut signum voluntatis, vultusque satis valent ad extorquendam a presbytero absolutionem & viaticum necessarium tali in periculo: tantum abest ut ad Episcopum confugere aut concurrere quemquam deceat, aut ejus qui ex hac vita ad aliam proficiscatur examinandi mores sint & conquirendi. Unde perspicias verbum hoc, *viaticum*, non pro Eucharistia sumi initio hujusce canonis, cum hæc duo decreta inter se pugnarent & confligerent, quodque de Eucharistia dictum est, non possit viatico necessario convenire, de quo initio facta est mentio.

Illustrabit & illud explicationem nostram, si consideremus potuisse accidere, ut pœnitens, aut quivis alius quem noxa lethifera fœdasset, in remotissimis locis ac regionibus ab Episcopi dominatione, terra marique in periculum incideret mortis, cui viatico necessario carendum esset, si Eucharistia pro viatico necessario haberetur, si ad hunc modum in ipso canone legeretur, aut exponeretur: nam multo antequam Episcopus consuleretur, ægrotique mores cognitos & perspectos haberet, hujus lucis usura privatus fuisset. Unde quod canonis initio sancitum est, ad sacramentum traduci non potest; cum in postrema parte id totum ad Episcopi potestatem cognitionemque pertineat & transferatur.

Si antiquæ disciplinæ rationem habueris, quod ad eos spectat qui tempore pœnitentiæ fato quodam sub e medio tolluntur, aut Eucharistiam perpenderis, quanta animi provisione aut cautione iisdem pœnitentibus porrigi debeat, explicationem nostram, ut veram & rationi consentaneam comprobabis. Nam Patres post tertium sæculum censent nemini ut liceat sine illo viatico necessario mori. *Nemo enim vinctus anathemate mihi moriatur*, ait Synesius: *Nemo decedat vacuus communione*, ait Concilium Arelatense: & sanctus Innocentius asserit dandum esse, ut a perpetuo exitio vindicentur, omnesque canones, qui de pœnitentibus morientibus agunt, necessario subministrandum docent. Sed quando de iisdem pœnitentibus disserunt, utrum sit eis Eucharistia concedenda, omnes fatentur non nisi facta ab Episcopo potestate, licere. Quartus canon 2. Concilii Carthag. 7. Concilii Græci Carthaginens. idem affirmant; qua ex re obivis locorum semper Ecclesia id retinuit, absolutionem quæ instar erat viatici necessarii, necessario fuisse impertiendam. Quod ad Eucharistiam vero attinet, tametsi pœnitens propius a morte abfuisset, eamque obnixe efflagitaret, denegandam omnino, donec compertum fuerit, elapsis ante diebus, nihil se ea indignum præbuisse, Episcopumque ei communicandæ potestatem fecisse. Ea enim religione Ecclesia semper fuit obstricta & obligata, ut nemini nisi integerrimo & innocentissimo Eucharistiam condonaret, cum

ticos Casaubonus in suis Exercitationibus. Alii mihi assentientur hoc verbo, *viaticum*, Eucharistiam videlicet non declarari: sed simplicem tantum communionem & jus communicandi, quod pœnitentibus tali præsertim tempore, vel absolutione peccatorum, vel privata quadam manuum impositione concedebatur. Non me quidem fugit, & id illis largior, verbo hoc aliquoties indicari sanctissimum sacramentum, vocemque quandam generatim sumptam, qua quidquid morientibus prodesse magnopere possit intelligimus, cujus vis & gratia ipsa ad aliam usque vitam prosequi & comitari eos possit, ut alio quodam loco demonstrabitur, atque inter cætera viatica nobilissimum occupare & sibi vindicare locum Eucharistiam, eæque potentissimam. Sed antequam nostræ sententiæ seu explicationis percenseantur rationes & argumenta, nemini dubium esse potest, quin hoc canone disputetur de pœnitentibus, aut de iis qui extra Ecclesiæ communionem sunt, quique in eo vitæ statu accedente morte e medio tolluntur. Nam canon ait, si morbo relevabuntur, iis ad pœnitentiam quam instituerant perficiendam, revertendum; quod non nisi de pœnitentibus, aut de iis qui peccati lethalis conscii fuerint dici potest. Præterea interpretes qui hoc verbum, *Eucharistiam*, quod est in secunda parte, communionem reddunt, ut in variis editionibus videre est, decipi omnino & labi magnopere, nec est ab antiqua versione facillime discedendum, in qua Eucharistiam legas. Nam quamvis Eucharistia sit quoddam genus communionis augustissimum sane & multo perfectissimum, tamen plurimi sunt communionis modi, qui non sunt Eucharistia; nec erit difficile ostendere olim apud majores nostros, pœnitentes ad Ecclesiæ corpus adjungi solere, & ad societates fidelium reduci aliis omnino viis atque modis, quam per Eucharistiam; adeo ut qui ubi passim legunt Eucharistiam, ibi reponunt communionem, pari in errore versantur atque ii, qui hic communionem collocarunt ad indicandam vocem hanc Eucharistiam, genus pro specie, ut alii speciem loco generis posuerunt.

Id autem planum fiet explicatione totius canonis: Rationes afferantur. Decepti ut ego suspicor fuerunt interpretes, quod crediderint verbum hoc, *viaticum*, aliud ni- A hil sonare in illis primis temporibus quam Eucharistiam, uti hodie nihil aliud sonat, solumque hoc fuisse sacramentum quod vicem viatici subiret iis maxime qui morerentur: & tamen alibi ostendimus Baptismum, absolutionem peccatorum, simplicem manuum impositionem, qua communionem fidelium pœnitentes recuperabant, impositionem manuum reconciliatricem potuisse æque ac Eucharistiam loco viatici B præberi, quantumvis Eucharistia potentissima & perfectissima diceretur.

Verbum hoc *necessarium*, perpendi debet in hujus canonis explicatione: nam cum isto canone pateat Eucharistiam non esse viaticum necessitate absoluta, argumento erit in prima parte verbum hoc *viaticum*, non sumi debere pro Eucharistia, quandoquidem patres de viatico necessario in eo disserant: & vere necessitate absoluta non est necessaria Eucharistia, C quo pœnitens de sua salute æterna certus fiat, & flammas nunquam desituras evadat, cui periculo ac discrimini Patres hoc canone prospicere & providere voluerunt, nec aliud in prima parte sanxerunt, quam id quod omnino necessarium videatur, ut sempiterni exitii metu liberi redderentur. Non eo hæc a me dicuntur, quod non multis partibus absolutione præstet Eucharistia, aut viaticum ejus aliis omnibus non antecellat, aut quod pœnitenti optanda D non videatur; ideoque quidpiam de ejus dignitate ac præstantia detrahi ac eripi possit: sed quemadmodum mille aurei nummi necessitate absoluta non sunt necessarii ei, qui Romam proficisci velit; tamen præponderantur & prævalent minori summæ, quæ absolute necessaria est peregrinanti aut iter facienti. Ita ex eo quod pœnitenti licet morienti & vitiis carenti non daretur olim Eucharistia, hujus sacramenti dignitas admirabilis corporisque Christi præsentia certissima non minuitur.

E Omnes autem interpretes, sic ut nullus dissentiat, confitentur postrema parte canonis istius de Eucharistia verba fieri: imo ii qui communionem loco Eucharistiæ substituunt. Age vero, videamus utrum quod de Eucharistia decretum est in posteriori, & cum eo convenire, & ad id referri possit, quod de viatico in prima parte definitum est. Nam si hæc inter se decreta discrepant, quodque de uno asseritur in alterum non cadat, facile erit dijudicare, ver-

Digitized by Google

verbum hoc *viaticum* non habere vim & significationem Eucharistiæ. Neque enim facile quis persuaserit, eodem in Concilio, Canone eodem, quinque aut sex lineis, Patres aliqua inter se contraria & pugnantia decrevisse: Et quo commodius quod in fine canonis dictum est conferatur cum eo quod in principio: observandum est quandoquidem *viaticum* illud necessarium vocabatur, necessario item fuisse porrigendum; ideoque qui illud largiri poterant, ut Sacerdotes, sine ulla mora ac tergiversatione non explorato Episcopi consensu, aut voluntate dare debuisse. Aliter pœnitens, eo quo necessario indigebat caruisset; aut sane viaticum istud, quod non nisi permittente Episcopo præbere potuissent, absolute necessarium non fuisset.

B

His ita discussis in secunda & ultima parte canonis definite statuitur, in ipso exitu seu morte Eucharistiam inconsulto, aut invito Episcopo non esse ministrandam, inquisiturumque Episcopum in vitam moresque postulantis Eucharistiam, ejusque arbitrio atque nutu post exactam conquisitionem dandam aut negandam. Id autem quadraretne, aut convenire potest in *viaticum* necessarium? Si Eucharistia significatur & intelligitur verbo isto, *viaticum*, quod in principio canonis est, sane *viaticum* omnino necessarium est. At si est necessarium quid causæ esse potest, cur in fine canonis statuant illam non sine Episcopi authoritate ac judicio conferendam, & faciant eam non necessarium viaticum? Quomodo illa retineri aut negari potest? quamobrem examinandi pernoscendique mores ejus qui petit, si necessario illam præberi oporteat? Res una ad salutem omnino necessaria non dilationem ferre potest, non tempus, non consilium, aut investigationem vitæ morumque, momentum punctumque temporis, indicium aliquod, vox una, aut signum voluntatis, vultusque satis valent ad extorquendam a presbytero absolutionem & viaticum necessarium tali in periculo: tantum abest ut ad Episcopum confugere aut concurrere quemquam deceat, aut ejus qui ex hac vita ad aliam proficiscatur examinandi mores sint & conquirendi. Unde perspicias verbum hoc, *viaticum*, non pro Eucharistia sumi initio hujusce canonis, cum hæc duo decreta inter se pugnarent & confligerent, quodque de Eucharistia dictum est, non possit viatico necessario convenire, de quo initio facta est mentio.

C

D

E

Illustrabit & illud explicationem nostram, si consideremus potuisse accidere, ut pœnitens, aut quivis alius quem noxa lethifera fœdasset, in remotissimis locis ac regionibus ab Episcopi dominatione, terra marique in periculum incideret mortis, cui viatico necessario carendum esset, si Eucharistia pro viatico necessario haberetur, si ad hunc modum in ipso canone legeretur, aut exponeretur: nam multo antequam Episcopus consuleretur, ægrotique mores cognitos & perspectos haberet, hujus lucis usura privatus fuisset. Unde quod canonis initio sancitum est, ad sacramentum traduci non potest; cum in postrema parte id totum ad Episcopi potestatem cognitionemque pertineat & transferatur.

Si antiquæ disciplinæ rationem habueris, quod ad eos spectat qui tempore pœnitentiæ fato quodam suo e medio tolluntur, aut Eucharistiam perpenderis, quanta animi provisione aut cautione iisdem pœnitentibus porrigi debeat, explicationem nostram, ut veram & rationi consentaneam comprobabis. Nam Patres post tertium sæculum censent nemini ut liceat sine illo viatico necessario mori. *Nemo enim vinctus anathemate mihi moriatur*, ait Synesius: *Nemo decedat vacuus communione*, ait Concilium Arelatense: & sanctus Innocentius asserit dandum esse, ut a perpetuo exitio vindicentur, omnesque canones, qui de pœnitentibus morientibus agunt, necessario subministrandum docent. Sed quando de iisdem pœnitentibus differunt, utrum sit eis Eucharistia concedenda, omnes fatentur non nisi facta ab Episcopo potestate, licere. Quartus canon 2. Concilii Carthag. 7. Concilii Græci Carthaginens. idem affirmant: qua ex re ubivis locorum semper Ecclesia id retinuit, absolutionem quæ instar erat viatici necessarii, necessario fuisse impertiendam. Quod ad Eucharistiam vero attinet, tametsi pœnitens propius a morte abfuisset, eamque obnixe efflagitaret, denegandam omnino, donec compertum fuerit, elapsis ante diebus, nihil se ea indignum præbuisse, Episcopumque ei communicandæ potestatem fecisse. Ea enim religione Ecclesia semper fuit obstricta & obligata, ut nemini nisi integerrimo & innocentissimo Eucharistiam condonaret,

cum

Digitized by Google

cum eam ne in morte quidem præberet : atque hæc mea explicatio , cum non a præscripto canonum aberret , ejusque rei praxis quædam & usus tot annorum curriculo invaluerit , mihi videor clare ostendisse verbum hoc *viaticum* , in hoc canone absolutionem non Eucharistiam nominandum .

Sententia ergo hujus canonis hæc est , in morte pœnitenti absolutionem negari non debere . Quod si præter absolutionem, copiam sibi fieri Eucharistiæ postulet , Episcopi examinare & vestigare ejus mores, quibus probe scienterque cognitis , sententiam ferat . Eam ergo canonis sententiam, & Patrum mentem , & intelligentiam , qui ejus authores fuerunt puto fuisse ; quo autem res illustrior fiat , exempli appositione illustrabo . Nam ut diximus totus ille canon, prima & ultima parte de pœnitentibus loquitur , qui pœnitentiæ tempus non terminarant , exempli causa ; qui triginta annorum spatio , aut ipsa morte definitam pœnitentiam pœnæ nomine subiisset , is si in morbum lethalem , primo anno pœnitentiæ incurrisset , beneficii aut gratiæ loco Ecclesia absolutionem peccatorum largiebatur , eumque in gregem fidelium adsciscebat impositione manuum : sed quia ejus peccata gravia cum essent , non ei illa expiare , propter rationem brevitatis ac temporis licuerat , Ecclesia illi Eucharistiam negabat , quo veteris Ecclesiæ disciplina non relaxaretur, neve sacrosancta Communio aut corporis Christi liberatoris nostri augustissimus cibus , certis quibusdam proponeretur , qui nequaquam ea vitæ sanctitate quæ requirebatur , præstarent , quanquam sceleris omnes & flagitii expertes essent . Ut autem nullus dubitationi locus relinquatur , considerandum anno Domini 572. Martinum Episcopum Bracarensem in Hispania natione Græcum , quosdam collegisse & coacervasse canones conciliorum Græcorum ex eorum numero , quos maxime utiles & accommodatos ad disciplinam Ecclesiasticam in Hispania fore censebat , eosque in Latinum sermonem transtulit ; e quibus 13. canon iisdem plane verbis reperitur : *Si quis de corpore exiens novissimum , & necessarium communioni viaticum expetit , non ei denegetur . Quod si in desperatione positus , post perceptam communionem iterum sanus fuerit factus , tantum orationis particeps sit ; nam non accipiat sacramentum , donec constitutum pœnitentiæ impleat tempus . Qui ergo in exitu mortis sunt , & desiderant accipere sacramentum , cum consideratione , & probatione Episcopi accipere debeant* . In quo videas verbum , *Viaticum* , exponi communionem , hoc est , absolutionem , & verbum *Eucharistiam* , sacramentum, quo modo nostra explicatione exposuimus, in eoque canone distingui ac secerni viaticum ab Eucharistia ; nam verbum ἐφόδιον , verbo communionis & absolutionis explicat, & Eucharistiam verbo sacramenti . Denique his legibus veterem illam disciplinam viguisse , Eucharistiamque pœnitentibus quandoque denegasse , etiamsi eam ferme morientes peterent, canone quarto Concilii Carthag. secundi confirmatur : *Si quisquam in periculo fuerit constitutus , & se reconciliari divinis altaribus petierit , si Episcopus absens fuerit , debet utique presbyter consulere Episcopum , & sic periclitantem ejus præcepto reconciliare* , quo canone manifestum fit non nisi Episcopi jussu morientibus pœnitentibus concessam fuisse Eucharistiam.

CANON XIX. NICÆNI CONCILII.

De Paulianistis & Cataphrygis rebaptizandis.

De Paulianistis , qui deinde ad Ecclesiam confugerunt , statutum est , ut ii omnino rebaptizentur . Si qui vero tempore præterito in clericorum numero erant , si quidem a culpa & reprehensione alieni visi fuerint , rebaptizati ordinentur a Catholicæ Ecclesiæ Episcopo . Si vero examinatio eos non esse aptos deprehendit , deponi eos oportet . Similiter autem & de Diaconissis , & omnino de omnibus , qui inter clericos annumerantur , eadem forma servabitur . Diaconissarum autem meminimus , quæ in habitu quidem censentur , quoniam nec ullam habent manuum impositionem , ut omnino inter laicos ipsæ annumerentur .

Diaconissarum autem meminimus . Quæsitum a me plerumque quid verba illa Concilii Nicæni sibi vellent : nam Zonaræ & Balsamonis explicatio , multis cum argumentis refelli posset ; sed omnium ingenio judicioque committo. An quisquam ex

ex eorum explicatione lucem aliquam, aut verisimilitudinis auram aucupari possit? *Ex earum numero opportuno tempore, cum videlicet quadragesimum annum implevissent Diaconissæ sufficiebantur: verum hæ mulieres quinto & vigesimo ætatis anno certum quendam habitum ab Episcopis accipiebant, ut decimo sexto allatæ Synodi videre est. Eas ergo virgines Diaconissarum nomine quæ habitu censerentur, manuum vero impositione sacratæ non essent, Synodus intelligit, ac hæresim suam confitentes laicis ordinibus adnumerandas esse decernit.* Non bene ex his quæ diu post magnam Synodum stabilita, & in Ecclesiam inducta sunt, formam aliquam aliis ante actis rebus præscribes. Ecclesia enim perturbationibus expedita, ubi cœpit respirare, multa ritibus & ceremoniis addidit, & in melius formavit, quæ difficillimis illis temporibus consulto seponebat: quapropter non ex Concilio Carthaginensi quærenda interpretatio hujusce canonis Concilii Nicæni, sed ex ritibus qui tum in Ecclesia observabantur, quas huic explicationi omnino contrarias invenies. Virgines enim ad Diaconatum nunquam eligebantur; sed viduæ quæ sexagesimum annum, aut amplius implessent. Tertullianus de virginibus velandis: *Ad quam sedem præter annos sexaginta non tantum univiræ, id est nuptæ, aliquando eliguntur; sed matres & quidem educatrices filiorum, scilicet ut experimentis omnium affectuum structæ facile norint cæteras, & consilio & solatio juvare.* Non solum virgines ab hoc munere; sed etiam mulieres quæ nunquam pepererant, arcebantur; imo monstrum ait virginem in hoc gradu constitutam esse: *Plane scio alicubi virginem in viduatu*, id est in Diaconatu, *ab annis nondum viginti collocatam: cui si quid refrigerii debuerat Episcopus, aliter utique salvo respectu disciplinæ præstare potuisset, ne tale nunc miraculum, ne dixerim monstrum in Ecclesia monstretur: virgo vidua hoc quidem portentosior, quod nec qua vidua caput texit, utrumque se negans & virginem quæ vidua deputetur, & viduam quæ virgo dicatur.* Deinde ob quam causam sacra synodus has virgines quæ Deo consecratæ essent, perpetuæque virginitati ante Diaconatum sese obligassent, (quamvis extra ordinem & absque ulla manus impositione ad Diaconatum sese extulerant) utroque hoc honore spoliasset, & eas inter plebem relegasset? Adeone grave earum erat peccatum, ut ea animadversione punirentur, & non solum indignæ hoc gradu judicarentur; sed etiam quæ votum, quo nuptiis in perpetuum renunciarant persequerentur? Quis magis probet sententiam C. Baronii anno Christi 34. numero 183. qui ex hoc canone Diaconissas aliquo ritu, aut manus impositione initiatas, aut consecratas fuisse negat, atque ob hanc caussam in hac Synodo eas inter laicas annumeratas fuisse: *Quantumlibet prædictæ Diaconissæ curarent, non tamen erant ejusmodi, ut sicut Diaconi manus impositionem acciperent, vel aliquo Sacramento initiatæ essent. Nam sacrosancta Nicæna Synodus ea ex causa easdem inter laicos adnumerat.* Multa possem argumentari, quæ ejus sententiam infirment: in posterioribus Conciliis de earum consecratione, & initiatione decreta multa inveniri: nonnisi multo post hanc Synodum de Ecclesia eas sublatas esse. Eas denique post eandem Synodum rebus Ecclesiasticis, matrimoniis puta, & lavacris serviisse, & in instruendis & docendis fœminis Catechumenis operam, & studium consumpsisse; sed ex hoc ipso loco perspicuum est eas non solum in clericorum numero, sed etiam initiatas & consecratas fuisse. Nam cum Synodus quasdam quæ minus recte, & extra ordinem institutæ essent inter laicas deputandas esse censet: subintelligendum profecto relinquit, quasdam fuisse, quæ rite & ordine consecratæ essent. Denique quid toto canone statuitur? Quid præcipitur? quæ est ejus sententia? Si ab hæresi redeuntes Diaconissas, eundem jubet apud Orthodoxos honoris locum retinere, quem inter hæreticos obtinuerant, nonne sequitus quasdam fuisse quæ initiatæ & consecratæ essent?

Venio nunc ad hujusce loci explicationem quæ facilis est, si ex totius canonis sententia hauriatur: Priore enim parte dixerat sancta Synodus, eas, uti cæteros in clero esse retinendas, quæ manus impositione hoc munus adeptæ essent; si modo eo honore dignæ invenirentur, & modestiæ & pietatis exemplum inter hæreticos dedissent. Postrema vero hac parte addit, ne quidem eas pro Diaconissis habendas, quæ prava licentia hanc dignitatem & habitum Diaconissarum, sine manuum impositione

positione sibi adrogassent, & in clerum, nullo authore, nullisve sacris & ritibus irrepsissent. Quamobrem autem habitum Diaconissarum sine manus impositione, & solitis ritibus hæ mulieres potius induissent apud hæreticos, quam ceteri ex clero, nescio equidem nisi quod mulieres hæreticæ, ut ait Tertullianus, maxime sint procaces, aut quod licentia quadam, cum nulla sit apud hæreticos disciplina, *hodie Presbyter, qui cras laicus*, id factum esset. Cæterum quod olim Diaconissæ peculiari quodam habitu ornatæ & distinctæ essent a ceteris, nemini dubium esse puto, qui meminerit, cæteris mulieribus in Ecclesia & alibi eas prælectas esse, viduasque, quæ non essent ordinatæ ex canone 27. concilii Arausicani, veste propria & peculiari indutas fuisse. Denique in canone 104. Concilii quarti Carthaginensis hæc verba habentur: *& veste laica abjecta, sub testimonio Episcopi, & Ecclesiæ religioso habitu apparuerint*: & in canone quinquagesimo quinto Toletani quarti: *Duo sunt genera viduarum, seculares & sanctimoniales, sanctimoniales sunt quæ jam mutato habitu seculari sub religioso cultu in conspectu sacerdotis & Ecclesiæ apparuerunt.*

CANON XI. CONCILII CHALCEDONENSIS.

Egenis Epistola tribui debet, honestioribus formata.

Omnes pauperes & qui auxilio indigent cum examinatione, cum epistolis seu pacificis Ecclesiasticis, solis viam ingredi statuimus, & non cum commendatitiis: Quoniam literas commendatitias iis solis personis quæ sunt suspectæ præberi oportet.

MUltiplex hujusce canonis difficultas scaturit ex unico vocabulo ὑπόληψις, varii enim interpretes cum variam ei significationem assignent, utra sit verior non facile expedieris: sustinendum ergo judicium est, quoquo te verteris, præsto est veterum interpretum authoritas, quæ in scriptis eorum venerabilis, in animis nostris sacra esse debet. Duæ sunt versiones latinæ veteres quæ interpretantur τοῖς οὖσιν ἐν ὑπολήψει, personis honoratioribus. Antiquitas harum versionum magni ponderis esse debet, utpote quæ Zonaræ, & Bal-

A samonis, & Mathæi Blastaris versiones longo intervallo antecedat, & si conjecturæ res sit, credendum ab hominibus linguæ Græcæ & vetustatis cognitionem callentibus proficisci, necnon Concilii Chalcedonensis proximis. Est & alia interpretatio ipsorum Neotericorum Græcorum τοῖς οὖσιν ἐν ὑπολήψει personis suspectis, ut Zonaræ, Balsamonis, atque ut fertur Mathæi Blastaris. Qua in re in sustinendo judicio lectoris mira prudentia esse debet.

B Quis enim crederet viros tantos, natione Græcos, in politia Ecclesiastica versatissimos in patria peregrinari, & vocabulum Græcum non intelligere? cum maxime ex Latinis Græca non fecerint; sed Concilium ut erat Græce conscriptum, Græce sunt interpretati. Zonaras in hunc canonem undecimum: *Commendatitiæ vero sunt quæ segregatis antea clericis, aut laicis, aut omnino ignotis hominibus in aliam urbem migrantibus duodecimi, aut trigesimi*

C *tertii canonis Apostolici decreto tradi consuevere, quæ vel eos pœnis solutos, vel in numero fidelium habendos esse demonstrent: proindeque illos urbis ejus ad quem proficiscuntur Episcopo commendant, atque conciliant. Accipiunt ii quoque commendatitias qui vocati in judicium, se a culpa immunes ostenderint, quibus & ei ad quem missi sunt Episcopo commendentur, ex falsa delatione ipsorum innocentiam tentatam fuisse, testatum fiat.* Balsamo ibidem: *com-*

D *mendatoriæ scripturæ dicuntur quæ dantur clericis, ab iis qui illos ordinarunt, dicuntur etiam & eæ quæ dantur Episcopis, vel clericis segregatis, & qui alioqui fuerunt in non bona existimatione.*

Cum hi duo interpretes de personis suspectis interpretati sint, occasionem dederunt consimilis interpretationis Herveto, & Bernardino Ferrario, qui librum scripsit de antiquo Ecclesiasticarum Epistolarum genere, cujus verba magnam partem

E ex Blastare qui nobis nunc ad manus non est, desumpta referam: *Omnino tres ob causas commendatitiæ tribuebantur. Primo peregrinationis quibuscumque clericis sive laicis, ut ejusmodi literis tanquam hospitalitatis tessera muniti, ubique terrarum ab æque Catholicis benigne exciperentur hospitio. Deinde clericis ad eorum ordinationem comprobandam. Postremo ignotis hominibus aut suspectis, ut eos vel notos redderent, vel injuste accusatos crimineve so-*

lutos

lutos, vel pœnis tandem liberatos ostende-rent.

In hac varietate opinionum lectori fieri non potest satis, nisi aut a vera intelligentia literarum pacificarum & commendatitiarum, aut ab investigatione significationis hujus vocis ὑπόληψις, qua usi sunt auctores proximiores Concilio Chalced. Ad primum quod attinet, non tam facile percipi potest, quid fuerint commendatitiæ literæ; cui enim exploratus esset earum usus nulla suboriretur difficultas in sensu hujusce canonis, nec in significatione ὑπολήψεως. Zonaras ad hunc canonem scribit tria hominum genera commendatitias accipere consuevisse. Tradebantur enim segregatis clericis; aut laicis in aliam urbem migrantibus; aut omnino ignotis hominibus, evocatis etiam in judicium si se culpa immunes probavissent. Idem fere Balsamon.

Bernardinus Ferrarius tribus de causis dari solitas scribit. Cujacius Novel. 6. Zonaræ & Balsamoni assipulatur. Pluribus in locis commendatitiarum literarum fit mentio, non magna tamen lux affulget scire cupientibus, qua in re a pacificis, canonicis, communicatoriis, formatis, dimissoriis discreparent, aut quem usum haberent peculiarem. Plurimi siquidem canones statuunt clericos minime admittendos esse, aut peregrinari debere sine commendatitiis, can. 12. & 33. Apostolorum, 9. Sardicen. 11. & 13. Chalc. 28. Carthag. 3. can. 3. & 8. Agathen. can. 12. Turonico primo & 5. Anglicano, 2. Andegav. iisdem de causis alii canones statuunt etiam clericos accipere debere formatas, & sine illis vetant admitti, ut 28. Carth. 3. 50. & 51. Meldensis, quadragesimo primo Laodicensis. Plurimi etiam canones præcipiunt clericis, ut accipiant ab Episcopis suis literas, ut quinto & septimo Carthaginensis; neque addunt canonicas, formatas, aut commendatitias: unde colligi posset nomine tenus differentiam constituisse: & in omnibus illis canonibus non facile deprehendes literas commendatitias datas fuisse presbyteris suspectis, aut criminum postulatis. Qui vero ita interpretantur, non tam canonum authoritate quam ambiguitate hujus vocis ὑπόληψις, nituntur, quam forte perperam reddunt, & invita sententia: si enim hujusmodi literæ suspectis dabantur, cur nullibi earum fit mentio?

A Cur frequentius clericis quam laicis dabantur?

Scribit præterea Balsamon ad hunc canonem; qui volunt in aliis regionibus sacra celebrare, debent non solum commendatitias epistolas afferre; sed etiam pacificas, quod secus se habere videtur. Nam clerici nunquam pacificas, aut communicatorias literas accipiebant, sed soli laici. Cum enim pacificæ, dimissoriæ non essent,
B sed tantum fidem facientes qui eas reddebat, excommunicatum non esse, sed inter fideles recenseri, cui usui potuissent esse clericis? qui ut hospites exciperentur, & sacris altaribus admoverentur, quà illis transeundum esset, non solum docendum erat se esse in societate fidelium, verum etiam aliquo ordine & honore insignitos. Quapropter dimissoriis utebantur clerici, aut commendatitiis, quibus utrumque testatum foret.

C Itaque qui communicatorias & pacificas a commendatitiis non discriminant, falli videntur. Pacificæ siquidem solis laicis dabantur peregrinantibus, ut ad communionem admitterentur & hospitalitatis jure gauderent. Dimissoriæ autem solis duntaxat clericis; ut facultatem haberent manendi in alia Diœcesi & ministrandi, quas si non haberent eliminabantur: de his intelligendus venit can. 17. in Trullo, 15. Apostolorum.

D Sed quod ad commendatitias attinet, eæ videntur esse, quæ in commendationem laicorum & clericorum ab Episcopis & Metropolitanis scribebantur, quarum fide & authoritate qua incedendum esset, non solum in negotiis ab omnibus adjuvabantur; sed etiam lautius excipiebantur. Non enim concedebantur nisi dignioribus & alicujus existimationis, unde inter has & communicatorias & dimissorias (de ceteris taceo quod ad tria ista capita omnes
E revocentur) id interesse videtur, quod aliæ communionem, hæ gratiam & favorem conciliarent.

Cæterum ad veram & germanam hujus vocis ὑπόληψις significationem, appositius convenit prima Latinorum versio, Balsamone & Zonara licet Græcis origine repugnantibus. Princeps enim omnis eruditionis Aristoteles, ἐν τοῖς τοπικοῖς. Εἰ ὑπόληψίς ἐστι ψευδὴς ἢ ἀληθὴς; ἐὰν δὲ καὶ δόξα, εἶδος γὰρ ὑπολήψεως ἡ δόξα. Si existimatio est falsa aut vera; opinio erit hujusmodi, species enim existima-

mationis est opinio, τῶν δὲ ἀρχόντων κατεγίνωσκε ῥᾳθυμίαν ὡς οὐ προνοούντων τῆς αὑτῶν ὑπολήψεως, principum autem socordiam condemnabat, quod suæ existimationis nullam rationem haberent. Quod Aristoteles, δόξαν, Polybius Aristotelem imitatus διάληψιν, pro δόξα usurpavit. Non ut voluit Casaubonus διάληψιν appellavit, quam vulgo alii auctores, ὑπόληψιν, certam opinionem de aliquo conceptam. Apposite vero citat Casaubonus Justiniani Novellam 123. ὧν πάντως οἱ μοναχοὶ ἢ οἱ κληρικοὶ ὑπολήψεως ὄντες ἐπιλέξονται, & felicius interpretatur quam in editione latina habetur. Citat etiam ex Novella 90. testes, ἀνυπολήπτους, integræ famæ. Hoc non ingenue quod Cujacium dissimulaverit scribentem ad cap.5. de clericis non residentibus. *Non est omittendum quod Chalc. Synodi proditum est cap. 11. a commendatitiis literis sive systaticis, εἰρηνικὰς separari, quasi hæ dentur humilioribus, illæ honestioribus, τοῖς οὖσιν ἐν ὑπολήψει, qui sunt en reputation.*

Cum hæc ita se habeant secundum primam versionem quæ interpretatur ὑπόληψιν personas honoratiores (quo verbo utitur Matisconense primum canone undecimo) duas explicationes hic canon admittere potest, quia nimirum commendatitiæ duabus de causis dabantur. Docuit nos jam ante Concilium Sardicense, literas commendatitias scriptas fuisse ab Episcopo, aut Metropolitano in gratiam clerici, aut laici negotiorum causa ad Imperatorem, aut in castra proficiscentis, ut commendatione Metropolitani, aut Episcopi qui in aula erant Episcopi, curam sibi assumerent nomine Ecclesiæ, negotiorum ejus qui commendabatur. Hoc sensu possumus literas commendatitias accipere, & hunc canonem enodare, si dixerimus consentaneum non fuisse proletario cuilibet egeno nimirum & accisis opibus, aut sententiam passo, in exilium vel ad metalla, aut Cæsarem appellante commendatitias indulgere. Nam si Ecclesia promiscue & indifferenter quarumcumque personarum tutelam suscepisset, hæc passivitas Ecclesiæ dignitatem apud principes & quosvis magistratus non minimum imminuisset. Quod si causa pauperum orphanorum, viduarum, aut ad triremes damnatorum æquitate nitebatur, & ea ratione patrocinium Ecclesiæ desiderabat, eo casu sequendus erat nonus can. Sard. qui statuit Diaconum destinari ad Fratres & Coepiscopos; qui illo tempore in his regionibus & urbibus morabantur, in quibus felix & beatus Augustus Remp. gubernabat, & ei negotium dandum esse, ut hosce pauperes quantum posset Ecclesiæ nomine adjuvaret. At commendatitias dare quibusvis pauperibus, orphanis, viduis, aut sententiam passis, Concilium Chalcedonense, Sardicense insequendo æquum non putavit. B Præterea hæ litteræ sortiebantur alium effectum, secundum quem possumus hunc etiam canonem explicare. Nam qui cum his literis iter aggrediebantur, sumptibus Ecclesiæ alebantur, & longe lautius ac curiosius exhibebantur cum commendatitiis literis, præ his qui tantum pacificas, aut communicatorias adferebant, (neque hic necessitas incumbit probandi hospitalitatem sumptibus Ecclesiarum exerceri solitam fuisse plerique omnes canones id testantur) C canone ergo hoc undecimo statuitur discrimen personarum adhibendum esse, pauperibus nimirum abunde esse, si literas pacificas & communicatorias accipiant, quibus fulti tanquam Christiani iis rebus quæ peregrinantibus ad vitam sunt necessariæ procurabantur; commendatitias autem non accipient, ut dignationis personarum habeatur ratio & sumptuum, quemadmodum cavetur canone secundo Concilii Carthag. tertii *minusque sumptuosi hospitibus existant.* D Nec abnuendum nonnullos repertos, qui abuterentur commendatitiis, sortem suam & dignitatem circumforaneorum more, mentientes.

Quærerem libenter ex iis qui Zonaram sequuntur, num contra jus & fas, pauperes nonnunquam inter reos deferrentur, & num juxta divites suspecti esse possent, quod nemo ut arbitror negabit. Magnum enim pauperies opprobrium jubet quodvis perficere & pati: at pauperibus priori parte canonis commendatitiæ concedi non poE terant, suspectis vero secunda parte, aut in jus vocatis poterant: non congruit ergo eorum explicatio, quia pauperibus poterat concedi quod suspecti esse possent, ut omnes concedent: aliunde vero non poterant concedi, quia id in canone prohibetur. Deinde si opinioni eorum stemus, dabantur hæ literæ separatis communione, ignotis, suspectis, reis, postulatis. At tantummodo canon dicit οὖσιν ἐν ὑπολήψει, non ergo canonis sensum, nec commendatitiarum

rum vim assequuntur, quia non solis suspe-A ctis eas volunt dari, sed multis aliis qui non possunt significari per hanc vocem [illegible]. Edisserant denique quid tandem causæ fuerit, ut dixi, cur pauperibus omni misericordia dignissimis denegarentur, suspectis nihilominus concederentur.

CANON XVII. CONCILII ANCYRANI.

De his qui in pecudes vel in masculos, aut olim polluti sunt, aut hactenus hoc vitio tabescunt.

Eos qui rationis expertia animantia inierunt, & qui leprosi sunt, vel fuerunt, jussit sancta Synodus inter hiemantes orare.

QUid est in hoc Ancyrano Concilio & canone *inter hiemantes orare?* ita enim in vulgari versione legitur, non enim ut opinor eos intelligit qui spiritu C immundo afflati, aut correpti, neque eos qui imminuta mente furiosi essent: nam utrisque ut recte interpretes animadverterunt, si lucidis gauderent intervallis Eucharistia præberi poterat ex Timothei Alexandrini can. 3. Hos vero de quibus in hoc canone est mentio, in alicujus rei puta Eucharistiæ aut orationum participationem admittere nefas erat; nam proximo canone & præcedenti in eosdem graves pœnæ institutæ sunt. Neque propterea Balsamo-D nis mihi probatur sententia, qui hiemantes eos esse dicit, qui sub ferula divinas literas audiebant, id est, pœnitentes qui de integro tanquam rudes & Catechumeni erudiendi tradebantur. Nam ex ejus explicatione quid gravius statuitur in hos peccatores, quam in eos de quibus præcedenti canone refertur? Nihilominus manifestum est Synodum graviorem in hos, quam in alios pœnam instituere voluisse. At vero si nihil aliud hoc canone jubetur, quamE utrosque divinis concionibus interesse posse, quomodo horum delictorum genera distincta, aut dispares pœnas esse reperies? Deinde omnes omnino pœnitentes ante substrationem, scripturas cum Catechumenis audiebant: auditio enim secundus erat gradus pœnitentiæ, quem decurrere; & per quem ad exitum pœnitentiæ pervenire omnes omnino tenerentur pœnitentes, can. 22. epist. 3. D. Basilii. *Deflere ad fores Ecclesiæ; secundo autem ad auditionem admitti; tertio ad pœnitentiam; quarto ad congregationem; deinde ad boni communionem.* Can. 11. D. Gregor. Taum. *auditio*, *substratio*, *consistentia*, *participatio*. Can. 11. Conc. Nicæni: canonibus 4. 5. 6. 7. 8. 9. Conc. Ancyrani: quare nihil opus erat ab hac Synodo decerni ut inter audientes remanerent, quia pœnitentiam, ut dixi, nequaquam explere potuissent ejusmodi impudici, quin denuo Scripturas sacras audis-B sent. Ceterum non magis rationi consentaneum est audientes vocari hiemantes, quam flentes, aut substratos: imo hoc nomine citius flentes intelligerentur quam audientes, quod pro foribus templi manerent, ibique continuis lacrymis veniam deprecarentur; audientibus vero fores Ecclesiæ paterent cum Scripturæ legerentur. Denique verisimile est his verbis, *inter hiemantes orare*, judicium Synodi pœnamque integram, non vero partem pœnæ contineri: At auditio erat pars pœnæ & judicii, quod pœnitentes subirent. Quid? Concilii Eliberini, can. 71. perpetua pœnitentia puniuntur stupratores puerorum, quanto graviori digni sunt animadversione qui hoc canone recensentur? Melius certe & magis ingenue respondet Joan. Zonaras cum fatetur se non percipere quid sit inter hiemantes orare.

Quamobrem aliud quidpiam excogitandum est ut horum sensus enucleetur. Qui ob gravia delicta, verbi gratia fornicationis aut adulterii, pœnitentiam agebant, aut eam petebant; certum est sub quodam tectulo pro templi foribus eos ritus pœnitentiæ, & exomologesim peregisse, id est presbyteris advolutos, caris Dei & martyribus adgeniculatos, veniam deprecatos esse, ceteros denique fratres, ut sibi deprecatores essent, orasse: verum qui graviora delicta, ut sunt ea quæ hisce canonibus commemorantur, committerant, quique perpetuam agerent pœnitentiam, non solum ab Ecclesia, sed ab illo tectulo arcebantur, quos hic hiemantes vocari existimo, & inter eos, hos impudicos leprosos orare juberi, hiemantes autem dici videntur, vel quia ab hoc tectulo semoti, sub dio orare, & pœnitentiam agere cogerentur, vel certe quia in Ecclesiæ portum numquam reciperentur, ut ait Balsamo. Tertulliani verba de Pudicitia totam hanc rem & locum illustrant: *Reliquas autem libidinum furias* im-

impias & in corpora & in sexus, ultra jus naturæ non modo limine, verum omni Ecclesiæ tecto submovemus, quia non sunt delicta, sed monstra. Quid sit causæ quamobrem hi leprosi gravius puniantur quam alii non invenio, nisi quod hi pecudes & cetera animalia, quæ ad vitam mactantur, contagione inficere poterant.

Est & alia explicatio si quis hanc fastidiat, quæ a Martino Bracarensi affertur, *Quod si & hanc mensuram aliquis transgressus fuerit, Sacramentum nec in exitu consequatur, oportet enim tales inter dæmoniosos ordinare*. Hiemantes intelligit eos qui immundis spiritibus agitantur, quibus cum quidam in Ecclesia locus, a fidelibus, Catechumenis, pœnitentibus procul semotus adsignaretur, in quo cum non vexarentur orare possent: hoc canone inter eosdem ejusmodi scelerati & perditi homines tanquam impurissimi relegantur, & idem in Ecclesia locus si precibus Dei iram mollire coperent, præscribitur. Inter hiemantes igitur orare est, inter Energumenos & eodem loco orare posse, quemadmodum pœnitentes inter Catechumenos orare, quæ loquendi formula frequentius occurrit in canonibus, quaque nihil allud significatur, quam pœnitentibus potestatem fieri standi in Ecclesia cum Catechumenis, atque eodem loco & tempore orare posse: ita hos ordinari & orare inter Energumenos, nihil aliud est quam eis licere eodem loco preces suas offerre & orare.

CANON VI. CONCILII

NEOCÆSARIENSIS.

De prægnantibus baptizandis.

De ea, quæ uterum gerit, quod eam oporteat illuminari quando velit, neque enim eam quæ parit, cum fœtu qui paritur, ea in re habet aliquid commune, quod proprium uniuscujusque institutum ac propositum in confessione ostenditur.

Quia *proprium uniuscujusque propositum*. De fine interrogabantur Catechumeni antequam baptizarentur: neque aliter ad fontem lavari admissos reperies, nisi ejus rationem aliquam reddidissent, *interrogant eos nostræ fidei sacerdotes, & si præviderint in Patre & Filio, & Spiritu sancto baptizatos*. Arelatense primum canone 8. Præterea paulo antequam mergerentur, baptismum se optare, se baptizari velle magna voce contestabantur: quæ cum ab iis qui parentum utero includerentur non possent fieri, ad eosdem baptismi vis & gratia pervenire & penetrare non poterat; hunc ipsum canonem ita interpretatur Martinus Bracarensis: *nam nihil in hoc participat mater infanti qui nascitur; propterea quod unicuique propria voluntas in confessione monstretur*.

CANON XII. CONCILII

NEOCÆSARIENSIS.

De his qui in ægritudine sunt baptizati.

Si quis ægrotans fuerit illuminatus, non potest in presbyterum evehi, fides enim ejus non est ex instituto, sed ex necessitate, nisi forte propter consequens ejus studium & fidem, omniumque raritatem.

De hujus canonis sententia dubitari video, & eam aliter a quibusdam accipi, quam a Patribus concepta sit: nimirum hoc canone a Sacerdotio eos penitus arceri, qui in obitum usque baptismum prorogassent, quod inania quadam notarentur, verum hallucinantur egregie; nam in hoc canone non agitur de his qui in mortem baptismum distulissent, sed de his quos mors in ipso Catechumenatu, & antequam ad ejus temporis exitum potuissent pervenire, occupasset. Neque a sacerdotio propterea arcentur, quod ea de causa essent infames, aut male audirent, sed ordinari nequaquam poterant, (ut in quodam canone habetur) quod docere, fidei arcana tradere, exponere, & cætera Sacerdotii officia implere non posse videretur, quos valetudo prima fidei elementa non sivisset ediscere, & rerum omnium ignaros & rudes baptizari coegisset. Hæc est ratio quamobrem ad ordines non adlegerentur.

Fides enim ejus non est ex proposito. Metu mortis potius, quam quod fidei suæ rationem reddere possit, profitetur se in Deum & Christum credere.

CA-

CANON II. CONCILII ANTIOCHENI.

Non licere communionem Ecclesiæ contemnere aut excommunicatis communicare.

Omnes qui in Ecclesiam ingrediuntur, & sacras scripturas audiunt, orationi autem cum populo non communicant, vel sanctam Eucharistiæ participationem propter aliquem insolentiam aversantur, eos ab Ecclesia expelli, donec, postquam confessi fuerint, fructusque pœnitentiæ ostenderint, & imploraverint, veniam assequi possint. Non licere autem communicare cum excommunicatis, neque in domibus convenientes orare pro iis, qui in Ecclesia non communicant: neque in alia Ecclesia recipi, qui in alia Ecclesia non conveniunt. Si quem autem ex Episcopis, vel Presbyteris, vel Diaconis, vel quemvis ex canone excommunicatis communicare apparuerit, eum quoque esse excommunicatum, ut qui canonem Ecclesiæ confundat.

V*El quemvis ex canone*. Hoc est qui inter clericos recensetur, & qui societate & communione Ecclesiastica fruitur: per canonem enim hoc loco intelligo chartam illam, qua omnium clericorum nomina, ordines, dignitates, & gradus; omnis denique Ecclesiasticus Senatus, & conventus inscriptus legebatur: & ita accipiendum censeo, quod in decimo sexto & septimo Niceni reperitur, *qui in canone recensetur*. Item, *quicunque omnino in canone recensetur*. Item quod habetur in historia Nectarii τῷ κανόνι προστεθῆναι: non ut quidam male interpretantur, Pœnitentiarium illum aliquo decreto, & canone Ecclesiæ in odium Novatianorum adjunctum. Canoni enim adjicere, est novum illum Pœnitentiarii gradum & dignitatem instituere, de novo hunc gradum cæteris ordinibus adjicere. In potestate enim Episcoporum erat novos gradus, novasque ut vocant, dignitates adjicere & stabilire, & certam eisdem prout Ecclesiæ status postularet, potestatem permittere: quemadmodum eorumdem arbitrio, & auctoritate nonnullos ex antiquis illis gradibus, & dignitatibus antiquatos videmus.

CANON II. CONCILII LAODICENSIS.

De his, qui pro diversis erratis pœnitudinem ferventius exegerunt.

De his qui diversis facinoribus peccaverunt, & perseverantes in oratione confessionis & pœnitentiæ, conversionem a malis habuere perfectam, pro qualitate delicti, talibus pœnitentiæ tempus impensum, propter clementiam & bonitatem Dei communio concedatur.

EX hoc canone nonnihil probationis pro sacramentali confessione elici posse inficias non iverim. Quo enim modo præscribi potuisset pœnitentia adæquata peccatis, nisi peccata perspecta fuissent ei qui pœnitentiam imponebat? Quapropter sectarios deficere debet obtrectatio; fateri siquidem coguntur tempore hujusce canonis confessionem in usu fuisse. Non tamen abnuerim hæc verba, *perseverantes in oratione confessionis & pœnitentiæ*, ad confessionem sacramentalem non pertinere, adductus rationibus quæ sequuntur, ubi quæ ad intelligentiam hujus canonis faciunt exposuero. Si quis sit ponendi callidissimus, hujus canonis Hypothesin esse fatebitur, constare debere utrum pœnitentia & communio dandæ sint eis qui permulta capitalia scelera admiserint. Ratio dubitandi hæc erat, quod qui plurimis criminibus urgeretur, indignus erat omnino gratia & pœnitentia: cum videlicet, qui solum crimen conceperat, & fecerat per viginti quinque aut triginta annos, in pœnitentia delitescere cogeretur, si illud esset capitale, ut patet in Concilio Eliberino. Qui peccatum maximum admisit irrogatur pœnitentia: si plura, denegatur. Decisio tamen Patrum vult, quod si in efflagitanda pœnitentia perseverent, afflictationibusque corporis testentur ingenti dolore Deum offendisse remordeti, indulgeatur illis pœnitentia, tum demum communio.

Amplius notandum ut perspectior sit sensus canonis, quod qui confiterentur, aut statim absolutos fuisse, aut eis statim concessam fuisse pœnitentiam si meruissent: aut excommunicatos, si reatus eorum excommunicationem merebatur. Ad hæc tria gene-

genera confessionis, & non ultra usurpabantur. Qui post confessionem excommunicabantur, si cura suæ salutis eos tangeret, in squalore & miseriis limina Ecclesiarum pererrabant, cum lacrymis & singultibus conabantur a prætereuntibus misericordiam extorquere, ostentantes quanta ægritudine, quantis ærumnis discruciarentur propter commissa, prosternebant se humi ante Episcopos, advolvebant se genibus præsbyterorum, vestigia fidelium adorabant. Quibus frequenter repetitis misericordiam alliciebant, & tum demum pœnitentia eis concedebatur. De his canon, ut mea fert sententia, est intelligendus. Nam de iis non loquitur qui absolutionem consecuti erant; excommunicati enim non erant, neque pœnitentia indigebant. Pœnitentia enim antiquitus ante absolutionem peragebatur. Nec etiam loquitur de iis qui in instanti vestigio confessionis suæ ad pœnitentiam admissi fuerant. Non enim obscurum est loqui de iis qui pœnitentiam exuta malignitate exigebant, sed nondum erant adepti. Non potest ergo accipi nisi de viris confitentibus atrocia scelera, & ob ea excommunicatis: & sane omnia canonis verba huic explicationi mirifice congruunt. Nam per hæc, *Perseverantes in oratione confessionis & pœnitentiæ*, intelligendæ veniunt lacrymæ & afflictationes, quas longo tempore sufferre & perpeti debebant, ut tandem pœnitentiæ gratiam mererentur. Hæc namque conditio necessaria apponitur a Patribus in suis decisionibus; quæ convenire non potest in absolutionem consecutos, aut eos quibus concessa erat pœnitentia. Ad extremum nullus mihi videtur dubitandi locus, cum canon apertissime dicat, eos petiisse pœnitentiam, & excommunicatos fuisse, non ergo absolutionem consecuti erant, nec erat eis concessa pœnitentia. Si ergo intelligendus venit canon de excommunicatis, & si in eo quæritur utrum danda sit pœnitentia iis quorum animus in nequitia peregrinatus non est, sed habitavit, unde anathemate icti sunt, & qui perseverant, in omni humilitate & austeritate, ut mereantur pœnitentiæ gratiam, procul dubio hæc verba, *perseverantes, in oratione confessionis & pœnitentiæ*, referri non possunt ad confessionem sacramentalem, ut pote quæ excommunicationem præcederet. Adde quod quorum hic mentio fit, confessi fuerant cum excommunicati sunt, & quanto tempore in limine Ecclesiarum volutabantur, ut lacrymis pœnitentiæ gratiam promererentur non confitebantur. Demum hæc verba, *Perseverantes in oratione confessionis*, conditio est qua voluerunt Patres pœnitentiam eis concedi. At qui tam enixe efflagitabat insuper habuisset confessionem detrectare. Sed quoniam plurimi qui pœnitentiam postulabant, non sat evidenter probabant se vere ex animo dolere & angi quod Deum offendissent; idcirco conditio quæ sub horum verborum involucris latet, confessio non est, sed actus externi pœnitentiæ, quod veteres Exomologesim appellabant. Denique nunquam Patres confessionem sacramentalem orationem appellaverunt, neque pœnitentem in confessione perseverare debere reperiemus, sufficit semel confiteri. Hoc tamen frequenter occurrit, pœnitentes testari debere actibus externis quam acriter commissorum dolore angantur, quod vocatur Exomologesis. Hinc Tertullianus scribit: *Daniel jejunus in sacco & cinere Exomologesim Deo ageret*. Similiter Divus Cyprianus: *Azarias aperuit os suum, & Exomologesim faciebat Deo suo: Daniel Exomologesim faciens dolenter, ac dicens, Domine Deus magnus peccavimus, facinus admisimus, impii fuimus, transgressi sumus, ac deseruimus præcepta tua*. Eadem ratione Patres orationem Exomologeseos appellant, quando pœnitentes in limine Ecclesiæ prostratus suspiriis & gemitibus fatebatur sese peccatorum omnium miserrimum, nec pœnam deprecari. Omnis enim actus externus, sive verba, sive jejunium, sive lacrymæ, sive quid tandem quo testamur nos Deum offendisse, appellatur Exomologesis. Finem faciam, ubi monuero lectorem in hoc canone hoc verbum, *Pœnitentia*, repeti. Primo enim ponitur pro morsu interiori, quo quis dolet Deum offendisse; deinde pro afflictatione quæ ab Ecclesia præscribebatur ad satisfactionem.

Finis Notarum in quosdam Canones Conciliorum Asiæ.

GABRIELIS ALBASPINÆI

NOTÆ IN CAPUT SECUNDUM EPISTOLÆ TERTIÆ SANCTI INNOCENTII AD EXUPERIUM.

De his qui post baptismum omni tempore incontinentiæ voluptatibus sunt dediti, & in ultimo pœnitentiam poscunt.

Et hoc est quæsitum est, quid de his observari debeat, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ & voluptatibus dediti, in extremo fine vitæ suæ pœnitentiam simul & reconciliationem communionis exposcunt. De his observatio prior, durior: posterior interveniente misericordia inclinatior est. Nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur eis pœnitentia, sed communio negaretur. Nam cum illis temporibus crebræ persecutiones essent, ne communionis concessa facilitas homines de reconciliatione securos non revocaret a lapsu, negata merito communio est, concessa pœnitentia, ne totum penitus negaretur: & duriorem remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terrore communionem dari abeuntibus placuit, & propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, ne Novatiani hæretici negantis veniam asperitatem, & duritiam subsequi videamur. Tribuetur ergo cum pœnitentia extrema communio, ut homines hujusmodi vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro a perpetuo exitio vindicentur.

CANON iste multorum interpretum ingenium exercuit, & sollicitum habuit, quod ingenue fateri videatur Sanctus Innocentius Eucharistiæ non solum, sed etiam reconciliationis ac pacis (quæ apud nos absolutio vocatur) gratiam moribundis olim denegatam fuisse, priorumque seculorum disciplinam & consuetudinem obtinuisse, ut excommunicati ex hac vita ad Dei misericordiam absque ullo Ecclesiæ auxilio præterquam pœnitentiæ remitterentur. Quæ res non mediocriter eos conturbat, quod moribus nostris ac disciplinis, quæ nunc observantur, repugnat; ac in Novatianorum hæresim inclinari videatur, quo factum est ut varias huic canoni sententias affin-

affingerent : ita nonnulli per communionem, de qua hic est mentio, Eucharistiam, ac per pœnitentiam, absolutionem intelligunt, ut horum verborum explicationem & sensum a Novatianorum hæresi procul rejiciant, qui graviorum criminum reis pacem, vel in exitu vitæ, non concedebant. Cæteri de lapsis hic agi existimant, verbaque illa, *prior constitutio durior*, ad Eliberini Concilii Patres pertinere, eorumque leges & decreta ab Innocentio, tanquam severa & acerba, damnari. Ego hos omnes a vero hujusce canonis sensu aberrare censeo, ut ex sequentibus manifestum fiet.

Nam quamobrem quæso tam varias & tam diversas ei excogitant explicationes? Cum nihil tam planum sit quam id unum hoc ipso canone agitari, & quæri, quonam modo animadvertendum sit, vel potius an recipiendi sint in fidelium communionem, qui ob noxas suas, (quæcumque tandem illæ fuerint) sacris interdicti, ad mortem usque nullo salutis, aut censuræ metu, remanerent, pœnitentiamque nisi morientes non postularent. Hæc est Exuperii quæstio, quæ cum perspicua & clara sit admodum, quorsum quæso de aliis peccatis respondisset Innocentius? Hi ergo hallucinantur egregie, qui ad alia peccata hoc responsum pertinere putant. De lapsis vero, quamvis Exuperius de his nihil percunctetur, mentionem merito fecisse videtur: cum enim priorum temporum consuetudinem in memoriam revocet; & quid olim Ecclesia in ejusmodi homines excommunicatos statuerit (quod ad ea tempora quæ inter Cornelium, & Nicænum Concilium fluxerunt, referendum puto) non potuit quin de lapsis ageret: quandoquidem plerique omnes qui ea ætate Exomologesim in mortem differebant, ii omnes fere essent lapsi. Nam cum omnibus aliis peccatis venia longe facilius quam idololatriæ indulgeretur, leviusque multo, breviorique pœnitentia castigarentur, verisimile est multos ex lapsis a pœnitentia his malis deterritos, eam in mortem distulisse; quod insinuat Cyprianus his verbis: *Et idcirco frater charissime pœnitentiam non agentes, nec dolorem delictorum suorum, toto corde, & manifesta lamentationis suæ professione testantes, prohibendos omnino censuimus a spe communionis & pacis: si in infirmitate atque periculo cœperint deprecari, quia rogare eos non delicti pœnitentia, sed mortis urgentis admonitio compellit, nec dignus est accipere solatium, qui se non cogitavit esse moriturum.* Et Concilium Arelatense primum, cum de his hominibus, qui tardiores essent ad quærendam pœnitentiam loquitur, eos Apostatas vocat, quod pro conjectura est, lapsos, quod vulneris curationem formidarent, pœnitentiam non nisi mortalitatis metu, desiderasse: atque ea est causa cur de lapsis verba fecerit; & de libidinosis rogatus de idololatris responderit Innocentius, quod scilicet ex his multi prioribus illis seculis nec Dei, nec salutis metuentes, non criminum dolore, sed timore mortis, ad ultimum illud remedium confugerent. Ex quibus liquet neque hypotesim ad thesim, ut quidam volunt, transtulisse Innocentium: neque alia criminum genera, aut quidquam aliud, suo complexum esse responso, quam de quo rogatus erat. Nam eadem erat causa lapsorum qui in extremum vitæ tempus pœnitentiam distulerant, & eorum libidinosorum & libertinorum, de quibus interrogat Exuperius: iisdemque omnino judiciis utrique coercendi esse videbantur, quapropter apposite & accommodate ad quæstionem propositam, antiqua Ecclesiæ statuta, & consuetudinem de traditoribus lapsis recipiendis repetit.

Quod ad eorum conjecturam attinet, qui ad decreta Conc. Eliberini Innocentium respexisse suspicantur, cum priorem disciplinam duram & acerbam fuisse dicit, non magis ea probabilis est, quam illorum explicatio: Nam in eos de quibus interrogatur & respondet Innocentius, nil gravius quidpiam cæteris Conciliis statuerunt: imo si ea de quæstione interrogati fuissent Patres Eliberini, nescio si non mitius respondissent, quam Concilium Arelatense, cum can. 46. & 47. Catechumenos & Apostatas, qui per infinita tempora ad Ecclesiam non accesserant, ad Baptismum & ad communionem post aliquam pœnitentiam admittant: & quamvis in eo can. 46. non agatur de Apostatis aut lapsis qui mortis metu ad pœnitentiam recurrere adigebantur: tamen cum hæc verba in eodem canone habeantur, *Per infinita tempora ad Ecclesiam non accesserit*, Patres hujusce Concilii satis ostendunt, quo animo fuissent in eos, si eorum causa agitata fuisset.

Sunt

Sunt & alia in illo Innocentii decreto fatis obscura, quæ aliud significant quam quod ostendunt, aut ab interpretibus perspiciatur; quapropter singula quæque a nobis sunt brevissime & minutatim evolvenda: ac primum notandum est de fidelibus excommunicatis & a communione non solum Eucharistiæ, sed fidelium pulsis mentionem esse: nam pœnitentia ab iis solis peti poterat.

Omni tempore. Qui nunquam aut Episcopum, aut Ecclesiam obtinendæ pœnitentiæ causa audierant: eadem fere loquendi formula utuntur Patres Eliberini & Arelat. Conc. *per infinita tempora*, item, *antequam ad Ecclesiam sese repræsentet*.

Pœnitentiam simul & reconciliationem. In ipsa morte, vel etiam cum vi morbi vox interclusa esset pœnitentiam sibi impertiri cupiebant; nullusque olim communioni & paci Ecclesiæ restitutus fuit quamvis animam pene efflaret, quin ei pœnitentia ante absolutionem impertiretur. Quid autem fuerit illa pœnitentia, aut quomodo a nostra differat, aut qua ratione eis potuerit dari, quibus ob morbum nullus esset vocis aut rationis usus, in Observatione de Pœnitentia fidelium dicemus.

Reconciliationem. Hoc est minimam reconciliationem, eamque quæ jus ad corpus fidelium redderet; non autem maximam, quæ daret jus ad Eucharistiam & oblationes: propterea quod, utrum digni censerentur aliqua reconciliatione cum dubitarent, perfacile est conjicere minimam fuisse, quæ illis concederetur.

Observatio prior. Quam ad observationem, aut ad quod Concilium, aut seculum, aut tempus verba ista supra allata revocanda censeantur? Ad ea opinor tempora, quæ Concilium Nicænum antecedunt. Nam in Concilio Arelatensi primo, ultimo in canone legimus absolutionem Apostatis, quorum causa ab his de quibus in hoc capite agitur separata non fuit, negari: ideoque verbum illud, *prior*, mea sententia ad ea tempora, & ad ea Concilia rejiciendum videtur, quæ proxime a Nicæno absunt.

Posterior. Nulla ni fallor ante Innocentium de his recipiendis lex sancita reperitur: sed verisimile est restituta Ecclesiæ pace, & post Concilium Nicænum severitatem illam qua ejusmodi homines ultimo canone Arelatensi puniuntur, paululum mitigatam, & in communionem morte instante eos receptos fuisse.

Concederetur pœnitentia. Cum quibusdam peccatoribus pœnitentia concederetur sine absolutione, anathemate eosdem liberatos & absolutos ni fallor volebant. Præterea eis donum pœnitentiæ concedebant: ad extremum eis pollicebantur, & adpromittebant, & quasi cum eis transigebant (nam poterant ligare & solvere) si perpetua pœnitentia Deo facerent satis, illumque placarent, Deum ipsum peccata penitus ex animo, quæ alte insederant, ut ita loquar, deleturum: atque hoc modo pœnitentiam sine absolutione largiebantur; & ea est causa cur pœnitentiam sæpenumero expeterent, sive absolutionem. Vide Observationem de fidelium Pœnitentia.

Sed communio negaretur. Quibus pœnitentiam sine communione concederent, eis a Deo expectandam absolutionem affirmabant, & satis eis videbatur graviorum criminum reos, eo in statu quasi constituere, quo per se divinum placare Numen poterant: quod autem ad absolutionem & communionem, eam omnino non laxabant, veteris disciplinæ retinendæ causa, & quodam quasi metu salutari eos coercendi.

Ne communionis concessa facilitas. Communio hoc loco absolutionis, non autem Eucharistiæ vim notionemque habet; verba namque quæ sequuntur declarant hoc canone communionem, reconciliationem, & remissionem pro eadem re sumi.

Non revocaret lapsu. Hoc est, si iis lapsis qui idololatriæ suæ medelam per pœnitentiam ante obitum non quæsierant, pax olim & communio in morte relaxata fuisset, cæteri hac spe veniæ quasi securi, tardiores fuissent ad eandem pœnitentiam obeundam, & in mortem ejus labores & lacrymas distulissent, & ita numerus Apostatarum in immensum crevisset, nullusque plane persecutionum temporibus fuisset, qui idololatriæ suæ scelus, lacrymis & Exomologesi confiteri voluisset. Quibus de causis Ecclesia consultò ejusmodi lapsis, qui ad pœnitentiæ remedium ante obitum confugerent, absolutionem & communionem licet morientibus, denegabat. Hæc verba si ita accipiantur, quæ in hoc canone

none explicando difficultas sese statim osten- dit, evanescet. Nam ex iis potissimum oriebatur, cum interpretes satis conjicere aut divinare non possent, quamobrem de libidinosis interrogatus, de lapsis respondeat Innocentius.

Ne totum penitus negaretur. Cum sola pœnitentia vel sine absolutione moribundo concedebatur, aliquid quod ad salutem multum prodesset, consequebatur. Nam benedictione pœnitentiæ, donum primum pœnitendi infundebatur: anathematis peccatum tollebatur: denique pœnitentia vel citra spem absolutionis peccata quasi æstimabantur, & hoc pretio, si plene & fideliter illud persolverent, venia & divina misericordia adpromittebantur: quocirca recte ait Innocentius *ne totum penitus negaretur*.

Communionem dari obeuntibus. Ex his verbis intelligi potest, quamvis Ecclesia decrevisset contra quam Novatiani opinantur, pœnitentiæ asylum non esse subtrahendum, lapsisque demum ignosci oportere, aliisque gravissimis peccatis; tamen id ea lege concessum, ut longior pœnitentia protraheretur.

Quasi viaticum perfectum. Hoc loco perspici potest verbum *viaticum*, pro absolutione tantum, non autem pro Eucharistia sumi: neque enim in hoc can. nisi de absolutione, non autem de Eucharistia differitur, & *viaticum*, idem est quod *communio*, *reconciliatio*, & *remissio*, quæ cum ad significandam absolutionem & simplicem communionem usurpentur, *viaticum* ejusdem notionis & significationis esse videtur.

A

Et ne Novatiani. Et quanquam sanctus Innocentius dicat si in morte absolutio negetur, id videri propius accedere ad Novatianorum errorem & sententiam, non propterea quispiam inde ratiocinari jure poterit, nunquam ab Ecclesia eam fuisse negatam, cum dubium non sit, idque probari possit vel ex ipso Innocentio hoc loco post Novatianos errore convictos, eam ab Ecclesia interdum denegatam. Verum id ita accipiendum est, quod si absolute & precise in perpetuum, atrocissimis illis flagitiis negaretur, hoc facto eoque nomine videri nos in errorem Novatianorum incurrere. Sed nec illud dici potest, quin Innocentii tempore alicui moribundo absolutio gravissima de causa retineri potuerit, nullo tamen Novatianorum exemplo. Novatiani namque juris & facti duplici errore tenebantur: eripiebant enim eam Ecclesiæ potestatem; ideoque atrocissimo cuique peccato jus absolutionis adimebant, neque ipsa, quod profitebantur, præstabant. Ecclesia autem ea se potestate præditam sciebat, & pro arbitrio sibi licere mysteria dispensare, & veniam moribundis & petentibus denegare posse; sed justissimis de causis raro hac animadversione utebatur.

B

C

A perpetuo exitio. Id autem dicit quia revera, eorum quibus absolutio dabatur, in periculum non ita salus vocaretur, ut illorum quibus tantum pœnitentia tribuebatur; sed tamen non propterea eos in damnatorum numerum rejiciebat Ecclesia.

D

GA.

GABRIELIS ALBASPINÆI

NOTÆ IN QUOSDAM CANONES CONCILIORUM GALLIÆ.

CANON III. CONCILII PRIMI ARELATENSIS.

Ut qui in pace arma projiciunt excommunicentur.

De his qui arma projiciunt in pace, placuit abstinere eos a communione.

METAPHORICÔS, seu translatione quadam sumpta non existimarim, ut quibusdam placet interpretibus verbum hoc *arma poni*, sed ut imperatoria Constantini benevolentia conciliaretur, qui forte conquerebatur plurimos specie, seu obtentu religionis militiam subterfugere, & ab armis capiendis revocari. Nam non pauci difficillimis illis ante Constantinum temporibus quibus Ecclesia divexaretur militiam deserebant, eamque ut odiosam aversabantur & detrectabant; quod pene impossibile esset extra noxam militare, & militibus satis unquam cavere quin aliquam

A in Idololatriæ speciem impingerent, cum militiæ munia & officia fungerentur. Ut igitur a contemptu belli armisque fugiendis reddita Ecclesiæ pace abducerentur Christiani, Patres prospexerunt tempore pacis Ecclesiæ & Imperatorum Christianorum ne militare desinerent: quando illæsa fide stipendia in castris Christianorum Imperatorum merere possent. Id etiam statuerunt Patres ut inde intelligerent & conjecturam

B facerent Imperatores fore, ut si crudelius in Ecclesiam sævirent ipsorum edicto, in bellis gerendis milites non obtemperaturos. Itaque Patres hoc canone ut Imperatori Christiano obsequerentur, & non solum ab Ecclesia ea quæ ad animæ salutem,

sed etiam ad Imperium stabiliendum attinerent, consequerentur, omnia illa resciderunt decreta, quibus Christiani a militia revocabantur.

In pace. Ecclesiæ scilicet, & positis persecutionum procellis.

Abstinere a communione. Pauco tempore a societate fidelium abstineant: levis castigatio intelligitur, cum ejus modus & tempus non apponuntur.

CANON VI.

Ut infirmitate conversi, manus impositionem accipiant.

De his qui in infirmitate credere volunt, placuit debere his manum imponi.

Baptizati in infirmitate confirmandi sunt. De hujus canonis explicatione plura dicuntur in canone trigesimo nono Concilii Eliberini.

CANON VII.

De Præsidibus, ut cum conscientia Episcopi sui communicent.

De Præsidibus, qui fideles ad præsidatum impetu prosiliunt, ita placuit, ut cum promoti fuerint, literas accipiant Ecclesiasticas communicatorias; ita tamen, ut in quibuscumque locis gesserint, ab Episcopo ejusdem loci cura de illis agatur: at cum cœperint contra disciplinam publicam agere, tunc demum a communione excludantur. Similiter & de his fiat, qui rempublicam agere volunt.

Nonnulli hunc canonem de Schismaticis & hæreticis interpretantur, eoque statutum putant, ut a Reipublicæ administratione excludantur: quorum explicationi etsi auctoritate sua plurimum apud me valeant, subscibere nequeo; quod ne verbo quidem de Schismaticis & hæreticis illo in canone agatur, aut quidquam aliud quod probabilem hujusce sensus inducat suspicionem reperiatur. Deinde si quis ea tempora velit consulere, atque animo repetere, quo anno Constantini, quibusve Consulibus hæc lex sit lata, nondum annos quinque aut sex fuisse, cum ipse Constantinus a falsa Deorum religione recessisset: ab Ethnicis & Gentilibus Præsidibus non solum sub Constantino; sed etiam multo post eundem Constantinum a Proconsulibus Ethnicis Rempublicam, & Provincias ipsas esse administratas, satis erit, ut ab ejusmodi explicatione descifcat. Postremo quæro quam verisimile sit Patres qui in illa aderant Provinciali Synodo suffragiis suis aliquid sanxisse, cujus observatio E in eorum non esset, sed in Principis potestate. Ne quis Schismaticus aut hæreticus quamvis esset Provinciæ Præses, ceterorum communioni sociaretur, decernere quidem & merito poterant: sed eo quod quispiam esset hæreticus, ut a Reipublicæ administratione removeretur, Principis non Ecclesiæ erat judicium: illius profecto erat imperium Præsidibus abrogare, non Ecclesiæ.

C Quod vero rem causamque hujusce canonis continet, est quod Ecclesiam nostri majores tam prudenti consilio temperabant, ut nullus omnino proficisci posset extra suam diœcesim sine literis communicatoriis, ne fieret communio passiva, & qui in una diœcesi essent excommunicati, in alia communionem adsecuti, Christi corpus & gregem inficerent: *Statuat gravitas vestra, ut unusquisque clericus vel laicus, non communicet in aliena plebe, sine literis Episcopi sui*. *Gratus Episcopus dixit*, *nisi hoc* D *observatum fuerit*, *communio fiet passiva*. Canone 14. Concilii Laodicensis: *Non oportet ministrum altaris, vel etiam laicum sine canonicis literis, idest, formata alicubi proficisci*. Canone septimo Antiocheni, canone 52. Agathensis, canone 58. Concilii Eliberini. Quod cum ita sit suspicari necesse est nobiles & potentes viros, postquam alicui Provinciæ præfecti (nam patriæ suæ præesse præfecturamque adsequi nemini concedebatur) eamque adepti E essent non solum hanc de communicatoriis literis legem, sed etiam Episcoporum, in quorum diœcesi sita esset urbs præcipua Provinciæ, auctoritatem sprevisse. In quos hoc canone animadvertitur, jubenturque cum ejusmodi literis in Provinciam proficisci, & Episcopo Provinciæ morem gerere: sed hæc hujusce canonis verba brevi illustratione lubet perstringere.

Qui ad præsidatum impetu prosiliunt. Christiani quamvis genere insignes & optimis

mis esset familiis nati, a cujuslibet magistratus, aut muneris publici petitione abhorrebant: credo propterea quod Provinciæ sibi impositæ, atque officio satisfacere vix potuissent illis temporibus, quin sese idolorum ritibus Paganorumque ceremoniis inquinassent, aut in aliquo idololatriæ negotium impegissent. Quomodo enim fidem per Deos, perque Cæserum salutem, ipsis Cæsaribus obstringere, sacris Deorum interesse, ludos dare, spectacula edere, militiæ præesse, & cæteris, quibus ne Provinciæ & muneri deesse viderentur, defungi tenebantur, inviolata & incorrupta fide & religione Christiana potuissent? Tertullianus de Idololat. cap. 17. *Hinc proxime disputatio suborta est, an servus Dei, alicujus dignitatis aut potestatis administrationem capiat, si ab omni specie idololatriæ intactum se aut gratia, aut astutia etiam præstare possit: secundum quod & Joseph & Daniel mundi ab Idololatria, & dignitatem & potestatem administraverunt, in ornamento & purpura extitere totius Ægipti, sive Babylonis. Credamus itaque succedere alicui posse, ut in quoquo honore, ut in solo honoris nomine incedat, neque sacrificet, neque sacrificiis auctoritatem suam accommodet, non hostias locet, non curas templorum deleget, non vectigalia eorum procuret, non spectacula edat de suo, aut de publico, aut edendis præsit: nihil solemne pronunciet vel edicat, ne juret quidem. Jam vero quæ sunt potestatis, neque judicet de capite alicujus vel pudore (feras enim de pecunia) neque damnet, neque prædamnet, neminem vinciat, neminem recludat aut torqueat: si hæc credibile est fieri posse.* Item: *Nam dæmonia magistratus sunt sæculi hujus, unius collegii insignia fasces & purpuras gestant.* Item: *Tu si Diaboli pompam ejerasti, quicquid ex ea attigeris id scias esse idololatriam, vel hoc te commonefacias, omnes hujus sæculi potestates & dignitates non solum alienas, verum & inimicas Dei esse, quod per illas adversus Dei servos supplicia consulta sunt, per illas & pœna ad impios parata ignorantur.* Eodem Concilii Eliberini canones referendi sunt. 2. 3. 4. 55. 56. *Magistratum vero anno quo agit Duumviratum prohibere placet, ut se ab Ecclesia prohibeat:* quia scilicet Christiani præsides vel Sacerdotes etsi sub imperio Constantini a sacrificiis & solemnitatibus publicis sese abstinere possent, nihilominus officium suum nequaquam adimplere poterant, quin idololatriæ inservirent aut faverent. Innocentius primus epistola 3. canone 11. *Praterea frequenter quidam ex fratribus nostris curiales, vel quibuslibet publicis functionibus occupatos, clericos facere contendunt, quibus postea major tristitia, quum de revocandis eis aliquid ab Imperatore præcipitur, quam gratia nascitur de accito. Constat enim eos in ipsis muniis etiam voluptates exhibere, quas a diabolo inventas esse non dubium est, & ludorum vel munerum apparatibus, aut præesse aut forsitan interesse. Sit certe in exemplum & solicitudo & tristitia fratrum, quam sæpe protulimus Imperatore præsente cum pro his sæpus rogaremus, quam ipse nobiscum positus cognovisti, ex quibus non solum inferiores clerici ex curialibus, verum etiam in Sacerdotio constituti ingens molestia, ut redderentur, instabat.* Ob hanc causam, in illos constitutum est, hoc judicium canonis 56. Quæ cum perspicua facta sint, redeo nunc ad explicationem canonis nostri. Quidam igitur ambitione adducti, aut imperitandi gloria obcæcati, nulla religionis habita ratione Magistratum petebant, & prensabant; hunc esse sensum horum *ad Præsidatum impetu prosilire*, præter ea quæ adduximus quæ sequuntur plurimum ut credam efficiunt. *Ut cum cœperint contra disciplinam publicam agere*, quasi velit dicere eos impetu, & contra disciplinam Christianam provinciam petiisse, quod in ejus administratione, ita sese gerere non possent, quod adversus disciplinam publicam aliquid facerent: ita tamen qui peregrinabantur si literis communicatoriis, quasi fidei tesseram & Symbolum ostenderent, ut fratres & fideles quocunque transirent, excipiebantur, nihilominus a nullo poterant corrigi, aut absolvi, & si in peregrinatione quidquam animadversione dignum commiserant, ad proprium remittebantur Episcopum, propterea ajunt Patres hoc canone, *ita tamen*, id est, si literas deferant communicatorias: tamen quia diutius in provincia remanere debent, Episcopis locorum subjecti sunto.

Verum aliam institui apud me horum verborum, *de Præsidibus qui fideles ad præsidatum impetu prosiliunt*, sententiam quærere: quia hæc non satis mihi commoda videbatur. Hæc igitur verba ad canonis

nonis titulum non ad ipsum canonem, pertinerent; atque hunc, uti opinor, sensum habere deprehendetur, de Præsidibus qui contra regulam Ecclesiasticam, non acceptis a suo Episcopo, ut mos erat, literis communicatoriis, impetu quodam ad præfecturas proficiscuntur. Hæc enim verba *impetu prosiliunt*, sic intelligo per saltum, non habita disciplinæ Ecclesiasticæ ratione; quemadmodum hodie dicimus eos per saltum ad ordines promotos esse, qui omissa tonsura quam vocant, ad superiores gradus adlecti sunt.

Qui fideles. Hoc est, si sunt fideles; quia si essent Catechumeni, aliter erant puniendi.

CANON IX. CONCILII
ARELATENSIS PRIMI.

Ut qui confessorum literas portant, alias accipiant.

De his qui confessorum literas offerunt, placuit ut sublatis, alias accipiant communicatorias.

De his literis in canone vigesimo quinto Eliberino satis disputatum est.

CANON XIII. CONCILII
ARELATENSIS PRIMI.

Ut falsi accusatores fratrum, vel vasorum, seu scripturarum, cum verberibus deponantur.

De his qui scripturas sanctas tradidisse dicuntur, vel vasa dominica, vel nomina fratrum suorum, placuit nobis, ut quicumque eorum ex actis publicis fuerit detectus, non verbis nudis ab ordine cleri amoveatur.

Nam si iidem aliquos ordinasse fuerint deprehensi & de his, quos ordinaverunt, ratio subsistit, non illis obsit ordinatio. Et quoniam multi sunt, qui contra Ecclesiasticam regulam pugnare videntur, & per testes redemptos putant se ad accusationem admitti debere, qui omnino non admittantur, nisi (ut supra diximus) actis publicis docuerint omni se suspicione carere.

Canon hic tripartito dividendus est, ut ejus sententia perspiciatur; & quid eo tandem statuatur expiscari possimus. Prima Parte docent Patres qui persecutionum temporibus vasa sacra aut scripturas sanctas tradiderant, vel Christianos traduxerant, ut ait Tertullianus, & ad Magistratus & Præsides detulerant, a gradu & Ecclesia deturbandos esse; si actis publicis non testimoniis ad eosdem hæc ipsa crimina pertinere dignoscantur. Altera a traditoribus ejusmodi Episcopis, etsi quidam essent ordinati, ordinationem tamen valere si nihil aliud commeruissent. Tertio, admittendum esse neminem ad aliquem accusandum, nisi actis publicis non testibus doceret vera esse quæ intentaret: quomodo autem docere posset actis publicis, accusationem suam omni suspicione vacare, dicetur postea.

Omnis Africa duplici malo & calamitate eodem pene temporis puncto pervastata & dilacerata fuit; vix enim persecutiones desierant, redditaque pace fruebatur, cum repente Schismatis rabies & discordia successit, quæ eam non minus quam lapsorum & prostratorum acervi afflictavit & oppressit. Optatus lib. 1. *Et quoniam traditionis reos principes vestros fuisse monstratum est; consequens est eosdem fuisse auctores Schismatis*. Ita Africæ Ecclesia in duas factiones discessit; & quoniam tanta contentione & partium libidine in sese invicem inveherentur, statuerunt Patres Arelatenses, ut nemo deponeretur ob ea crimina, quæ dum agitaretur Ecclesia, & in eam sævirent Imperatores facta dicebantur, nisi ea actis publicis (ne scilicet falsis testibus locus daretur) probarentur.

Scripturas sanctas. Optatus, *instrumenta divinæ legis impie tradiderunt ex actis publicis*: delationes libellis & actis publicis Præsidum inserebantur: ex quibus Patres probationem eorum quæ objiciebantur petendam esse volunt, non vero ex testibus; vel acta publica ea possunt intelligi, non solum quæ a judicibus, sed etiam quæ ab Ecclesia componebantur, de quibus loquitur Optatus: *Sicut scripta Nundinarii tunc Diaconi testantur, & vetustas membranarum testimonium perhibet, quas dubitantibus proferre poterimus*.

Non verbis nudis. Non nudis testimoniis.

Si iidem. Episcopi qui persecutionum tempore fratres tradiderant.

Ratio subsistit. Nihil aliud contra eos qui ordinati sunt afferatur, quam ordinantis peccatum.

Non

Non obsit illis ordinatio. Non illis obsit, quod a traditore aut lapso ordinati sunt, maneant in gradu & officio.

Contra regulam Ecclesiasticam. Testes subornant, quod prohibitum esset.

Actis publicis docuerint omni se suspicione carere. Hoc est, probaverint per acta publica, eum quem accusarent crimen admisisse, quod objiceretur, puta vasa dominica, scripturas, aut fratres tradidisse (ad ea enim quæ in persecutionibus evenerant totus canon est referendus) non enim aliter is qui accusaret actis publicis a suspicione se procul esse poterat docere, nisi iisdem actis reum eum faceret, quem criminaretur, puta proferendo ipsa acta publica Ecclesiæ aut Præsidum, quæ testarentur, criminis postulatum fratres olim tradidisse & detulisse.

CANON XVII. CONCILII
ARELATENSIS PRIMI.

Ut nullus Episcoporum, alium Episcopum conculcet.

Conculcare in hoc canone meo quidem judicio idem plane est atque id quod dicitur, can. 10. Concil. Carthag. primi, *Ne quis transcendat Episcopum collegam suum*; hoc est involare in vicini sui diœcesim, eique parœcias præripere, quod undecimo canone Carthag. secundi, *Pulsare diœcesim & plebes alterius*. Et canon 20. tertii Carthag. *Supergrediatur in diœcesi collegam suum*.

CANON XXIII. CONCILII
ARELATENSIS PRIMI.

Ut Apostatæ qui tardius revertuntur, nisi per dignam pœnitentiam non recipiantur.

De iis qui apostatant & antequam se ad Ecclesiam repræsentent, nec quidem pœnitentiam agere quærunt, & postea infirmitate correpti, petunt communionem, placuit eis non dandam communionem, nisi revaluerint & egerint dignos fructus pœnitentiæ.

Apostatæ, qui nullo metu mortis ad Ecclesiam revertuntur, post decem annos ea ætate ad communionem admittebantur, can. 46. Concilii Eliberini: qui vero futuri judicii timore potius quam peccatorum dolore eam peterent, ne quidem in morte ex hoc canone reconciliabantur.

CANON III. CONCILII
ARAUSICANI PRIMI.

De pœnitentibus qui de corpore exeunt.

Qui recedunt de corpore pœnitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione eos communicare, quod morientis sufficit consolationi secundum diffinitiones Patrum, qui hujusmodi communionem congruenter viaticum nominaverunt. Quod si supervixerint stent in ordine pœnitentium, ut ostensis necessariis pœnitentiæ fructibus, legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione recipiant.

Quæ in hoc canone quæstio pertractatur, ea nisi me fallit animus, una est si pœnitenti, quem dum pœnitentiæ quasi cursum propositum definitumque percurrit, & antequam confecerit, mors opprimit, Eucharistia qua ei aditus ad communionem imposterum pateat, porrigi debeat: propterea quod non deerant, qui existimarent Eucharistiam illi esse tribuendam, nec tali beneficio illum privandum; atque ob id Patres simplicem reconciliationem prætermissa illa maxima, eaque quæ *altario & mysteriis* reconciliabat, ad salutem satis præsidii ac virium habere sanxerunt; hoc est, sine Eucharistia: nec enim unquam maximæ reconciliationis fuit usus, quin eodem tempore Eucharistiæ fuerit concessa perceptio: imo qui reconciliabatur *Altario & mysteriis*, jus ad sumendam Eucharistiam acquirebat.

Reconciliatoria manus. Duplex erat reconciliatio: de majori hic loquuntur Patres.

Placuit eos communicare. Id est, jubemus eos admitti in communionem fidelium & absolvi per simplicem reconciliationem, eisque reddi simplicem communionem, non autem communionem altaribus, mysteriis & Eucharistiæ.

Qui ejusmodi communionem. Id est simplicem illam reconciliationem & communionem.

Congruenter viaticum nominaverunt. Id est, existimarunt illam sufficere saluti eorum,

rum, qui in pœnitentia moriuntur, quam vis neque maximam reconciliationem, neque Eucharistiam recipiant.

Legitimam communionem. Aut Eucharistiam intelligas, aut simplicem communionem quæ dabatur expleta & finita pœnitentia quæ dicitur magis legitima, quam quæ dabatur in casu necessitatis, & non absoluta pœnitentia; quia pœnitentes pœnitentiam peregerant, qua pro peccatis satisfecerant, & communionis participes meritissimo fuerant.

Cum reconciliatoria. Cum reconciliatione mysteriis & altaribus.

Denique canon iste, ut ego quidem sentio, consentit cum canone 13. Conc. Nicen. & 1. Concil. Carth. quorum decretis illud ratum, non dari posse Eucharistiam pœnitenti moribundo, nisi permiserit expenderitque Episcopus.

Sunt qui existimarent totum hunc canonem ita concipiendum, moribundis, excommunicatis satis ad salutem esse, si pœnitentia sine simplici communione concedatur, quia ea sufficiens est viaticum: si vero supervixerint peracta pœnitentia, utramque communionem & reconciliationem consequantur: huic sensui prisca illa disciplina subscribere posset, ni a canone & decreto Innocentii dissentiret, quod hos Patres latuisse non est verisimile.

CANON IV. CONCILII ARAUSICANI PRIMI.

De Clericis pœnitentiam volentibus.

Pœnitentiam desiderantibus etiam Clericis non negandam.

NUm satis verba ista indicant duas olim fuisse pœnitentias? Nam cum ea quæ ob merita imponeretur, clericis infamiæ notam aliquam aspergeret: eosque gradus honore & officio indignos redderet; verisimile mihi non fit id ab ipsis desideratum & efflagitatum, quo impetrato, tam multa mala patiebantur, quoque expleto inter laicos censebantur: sed erat quid amplius: recusantes ad eam ultro compellebantur, & ita attenta invigilabat Ecclesia, ne quis in culpa hæreret diu, ut nihil opus esset eam petere; cum compertum esset quempiam peccasse, volens nolensque ad satisfactionis remedium adigebatur. Quapropter mihi incidit suspicio quæ non vana est de pœnitentia Concilium loquutum, quæ pietatis causa & quadam religione vovebatur. Ea enim ætate qua habitum est hoc Concilium, tametsi omnem extra noxam nonnulli essent, nullaque satis vehemens esset causa ad pœnitentiam subeundam, tamen, pœnitentium modo & ritu ætatem aut aliquod se tempus acturos profitebantur, solemniterque hanc religionem atque hoc votum vovebant. De hac igitur religiosa pœnitentia, ut ita dicam, hunc canonem intelligo, quam clericis eo magis concedere verebantur, quo rebus sacris, ea accepta & professa, minus idonei fieri videbantur.

CANON XII. CONCILII ARAUSICANI PRIMI.

De his qui subito obmutescunt, quod & baptismum & pœnitentiam accipere possunt.

Subito obmutescens prout statutum est, baptizari aut pœnitentiam accipere potest, si voluntatis præteritæ testimonium aliorum verbis habet, aut præsentis in suo nutu.

NIhil magnopere difficile est in hoc canone qui de Gentilibus est accipiendus, non vero de Catechumenis, quibus, etsi nullum voluntatis suæ testimonium haberent, baptismus esset conferendus.

Pœnitentiam accipere potest. Excommunicatus obmutescens subito non solum pœnitentiam, sed etiam reconciliationem: canone septuagesimo sexto Carthag. Concilii quarti.

CA-

CANON XIV. CONCILII

ARAUSICANI PRIMI.

De Energumenis baptizatis.

Energumeni jam baptizati si de purgatione sua curent, & se sollicitudini clericorum tradant monitisque obtemperent, omnimode communicent: sacramenti ipsius virtute, vel muniendi ab incursu dæmonum quo infestantur, vel purgandi quorum ostenditur jam vita purgatior.

Si de purgatione sua curent. Si ad Ecclesiam crebro sese repræsentent ut exorcizentur.

Omnimode communicent. Non solum primam communionem accipiant, sed etiam majorem & absolutissimam, Eucharistiam scilicet: de Energumenis id accipiendum, qui non perpetuò vexarentur.

Vel purgandi. Eucharistiâ Dæmones fugari satis compertum est.

Vita purgatior. Peccata omnia in Baptismo excusserant.

CANON XVIII. CONCILII

ARAUSICANI PRIMI.

Et Evangelia Catechumeni non audiant.

Placuit Catechumenis non legi Evangelium in Ecclesia.

Alias.

Evangelia placuit deinceps Catechumenis legi apud omnes Provinciarum nostrarum Ecclesias.

Evangelia olim Catechumenorum sacris peractis, iisque semotis, legebantur. Ita esse, ex Constitutionibus Clementis liquet: postea vero melius visum est, si ad lectiones & explicationes scripturarum admitterentur. Valentinum Hispaniæ: *ut sacrosancta Evangelia, ante munerum illationem, in Missa Catechumenorum in ordine lectionum post Apostolum legantur: quatenus salutaria præcepta Domini nostri Jesu Christi, vel sermonem sacerdotis, non solum fideles, sed etiam Catechumeni, ac pœnitentes, & omnes qui ex diverso sunt, audire licitum habeant.* Ex his etiam verbis, *norunt fideles*, quæ in sermonibus Patrum reperiuntur, sciri potest haud usquam Catechumenos iisdem sermonibus & Evangeliorum expositionibus interfuisse: iis enim absentibus nihil vereri poterant, illud quidquid esset exponere. Ex iis igitur utraque lectio retineri potest aut respui.

B *Legi.* Non solum legi, sed etiam explicari, & Episcoporum expositiones & sermones exaudire.

CANON XX. CONCILII

ARAUSICANI PRIMI.

Ut Catechumeni cum fidelibus benedictionem non accipiant.

C *Segregandi informandique sunt Catechumeni, ut se revocent, & signandos, vel benedicendos semotim offerant eos fideles.*

Alias.

Ad fidelium benedictionem, etiam inter domesticas orationes, in quantum caveri potest, segregandi informandique sunt, ut se revocent: Ad signandos se, semote offerant.

In Matutinis, in Missa, in Vesperis fidelibus benedictio ab Episcopo tribuebatur. Hoc igitur canone jubetur ne eandem benedictionem neque eodem tempore percipiant Catechumeni: non eandem: quia aliis verbis alioque ritu fidelium benedictio concipiebatur & celebrabatur, quam Catechumenorum: non eodem tempore, quia sive in sacris fidelibus benedictio esset impertienda, ab iis segregandi erant Catechumeni; sive in Vesperis & Matutinis, paululum submoveri debebant, ne ad eos fidelium benedictio pertinere videretur; sed si Episcopi benedictionem optarent, semotim & separatim eam accipere debebant.

Ut se revocent. Ut recedant.

CANON XXVI. CONCILII

ARAUSICANI PRIMI.

De Diaconibus non ordinandis.

Diaconissæ omnimodo non ordinandæ : si quæ jam sunt, benedictioni quæ populo impenditur capita submittant.

EPiscopus sacris peractis clero primum, fubinde laicis fuam benedictionem impertiebatur. Hoc igitur Diaconissæ quod non amplius inter cleros numerarentur, jubentur non primæ, fed fecundæ benedictioni capita fubmittere, hoc eft recipere.

CANON II. CONCILII

VASENSIS PRIMI.

De pœnitentibus fubito mortuis, ut oblationes eorum recipiantur.

Horum qui pœnitentia accepta, in bono vitæ curfu fatisfactoria compunctione viventes, fine communione, inopinato nonnunquam tranfitu, in agris aut in itineribus præveniuntur; oblationem recipiendam, & eorum funera, ac deinceps memoriam, Ecclefiaftico affectu profequendam : quia nefas eft eorum commemorationes excludi a falutaribus facris, qui ad eadem facra fideli affectu contendentes, dum fe diutius reos ftatuunt, & indignos falutiferis myfteriis judicant, ac dum purgatiores reftitui defiderant, abfque facramentorum viatico intercipiuntur, quibus fortaffe, nec abfolutiffimam reconciliationem facerdos denegandam putaffet.

DE iis, in hoc canone mentio fit, qui cum pœnitentiam agerent, ante vitam deferrent, quam eam perfeciffent, quique ante peccatorum relaxationem, aut condonationem, accedente mortis neceffitate intercepti, e vita demigrarent, pro quorum falute dubitaret Ecclefia admittenturne oblationes parentum, precefque eorum caufa funderentur : non quod fempiterno quidem eos exitio addictos exiftimarent; fed quod eorum oblationes admittere, eofdemque nominatim publicis deprecationibus Ecclefiæ appellare, aliud nihil effet, quam ad communionem fidelium mortuum adfcifcere. Ideoque id non facile concedebatur, ne a vetere Ecclefiæ difciplina defcifceretur, quæ hoc cavebat, profpiciebatque, ne communione aut focietate eorum quis familiarius uteretur, quos non omni fæce & colluvione vitiorum perpurgatos effe conftaret : idem Arelatenfi Concilio canone 12. & 14. refponfo Timothei.

Pœnitentia accepta. Quam non abfolverant, cujus neque communionem, neque abfolutionem accepiffent.

Bono vitæ curfu. Si pœnitentiam probe peragerent, alioquin non fuiffent in bono vitæ curfu, fi eam neglexiffent.

Sine communione. Sine abfolutione.

Oblationem. Quam eorum caufa parentes & agnati offerrent.

Fideli affectu. Ardore quodam pœnitentiæ, æquo, patienti & forti animo, omnes ejus acerbitates perferendo.

Diutius reos ftatuunt. Dum longiorem volunt protrahere pœnitentiam, qua pofita acceptaque reos fe effe coarguebant, fed necdum abfolutos.

Dum purgatiores. Dum dant operam, ut crebra impofitione manuum expientur, orationibufque tertii gradus pœnitentium : quæ propriæ purgabant, & ut ita loquar, pœnitentes exorcifmis non fecus ac energumenos divexebant & emundabant.

Nec abfolutiffimam reconciliationem. Duplicem fuiffe reconciliationem convincit, minimam & maximam. Id enim eo fpectat, ut afferere videantur, fi præfens adfuiffet Epifcopus morienti, non potuiffe denegari altario & myfteriis reconciliationem : ac forte potuiffet fieri, ut cum illum nactus effet vere & ex animo pœnitentem, illi non abfolutionem noxarum modo & fimplicem reconciliationem cum grege fidelium, verum etiam altario & myfteriis impertiiffet : multo magis ejus oblationes fufcipiendæ fuiffent, precationefque pronunciandæ; atque hic eft horum verborum fenfus.

Sacerdos. Hoc eft Epifcopus, ita omnino reddendum & explicandum, quod folus effet Epifcopus, qui qua auctoritate & poteftate eft, pœnitentibus Euchariftiam præbere poffet morientibus. Cum igitur de *abfolutiffima reconciliatione* loquatur, quæ verba non nifi Euchariftiæ perceptionem fonant, loquitur de eo, qui ejus omnino dandæ poteftatem haberet, non de fimplici facerdote.

CA-

CANON VIII. CONCILII

VASENSIS PRIMI.

Ut Episcopus alienum clericum redarguat peccantem.

Quod si tantum Episcopus alieni sceleris se conscium novit, quandiu probare non potest, nil proferat, sed cum ipso, ad compunctionem ejus, secretis correptionibus elaboret. Quod si correptus pertinacior fuerit, & se communioni publicæ ingesserit, etiamsi Episcopus in redarguendo illo, quem reum judicat, probatione deficiat, indemnatus licet ab his, qui nihil sciunt, secedere ad tempus pro persona majoris auctoritatis jubeatur, illo quandiu probari nihil potest in communione omnium præterquam ejus, qui eum reum judicat, permanente.

Major in Gallia Episcopis reverentia, quam in Africa; nam hic secedere, in Africa remanere jubetur: canone 5. Concil. 7. Carthag. Quid autem sit, & quomodo intelligendum, quod eodem tempore secedit, & in communione permanet: a sacris & Eucharistia aliquo tempore removebatur, & Episcopi conspectum vitabat; hoc est secedere, cæteris tamen fidelibus præterquam Episcopo communicabat, & Christiana communione & societate fruebatur; quomodo autem aliquis societatis & pacis Christianæ particeps esse posset, qui tamen cum aliquo fidelium non communicaret, alias dicendi locus. Cæterum non mirum si hujusce canonis titulus cum sensu non congruat; nam plerique omnes ab aliis quam ab auctoribus & Patribus Conciliorum inscripti sunt,

CANON II. CONCILII

ARELATENSIS SECUNDI.

Qualiter conjugati ad sacerdotium provehantur.

Assumi aliquem ad sacerdotium non posse in vinculo conjugii constitutum, nisi fuerit promissa conversio.

Promissa conversio. Nisi ejus uxor castitatem quoque vovisset; nam, ni fallor, conversio, conversa, convertere, hanc habent in canonibus significationem. Arausicanum Concilium can. 22.

CANON IX. CONCILII

ARELATENSIS SECUNDI.

Ut Novatiani in communionem non recipiantur.

Novatianum in communionem recipi non debere, nisi suscepta pœnitentia incredulitatis, præteritum damnet errorem.

Nisi suscepta pœnitentia incredulitatis. Nisi confiteantur, solvendorum peccatorum, quamvis atrocissima videantur; in Ecclesiam transmissam esse potestatem, quod pernegarent Novatiani: hæc est illa incredulitas.

CANON X. CONCILII

ARELATENSIS SECUNDI.

De his, qui in persecutione prævaricati sunt.

De his, qui in persecutione prævaricati sunt, si voluntarie fidem negaverint, hoc de his Nicæna Synodus statuit, ut quinque annos inter Catechumenos exigant, & duos inter discommunicantes, ita ut communionem inter (*) pœnitentes non præsumant. In potestate tamen vel arbitrio sit Episcopi, ut si eos ex animo errorem deflere & agere pœnitentiam viderit, ad communionem pro Ecclesiastica humanitate suscipiat.

Illud mirum est Patres istius Concilii in medium proferre Concilium Nicænum, sed omnino aliter est, affirmareque lapsos & idololatras voluntarios, de consilio sententiaque ejusdem Concili condemnandos, & tamen non ab iis condemnari juxta canonem Concilii Nicæni. Canon quippe Nicænus duodecim annorum pœnitentiam imponit: hi autem Patres nonnisi septem annorum præscribunt, & præterquam quod ratione temporis non observant, non ut Patres Nicæni partiuntur & dividunt, qui *tres annos inter audientes, & duos inter audientes, & duos inter communicantes solis orationibus* designant. Hi autem *quinque* inter Catechumenos, & duos inter *discommunicantes*. Ad hæc quantum ego conji-

(*) *Fidelis.*

conjicio, aliud opponi non potest, nisi quod Rufini versionem sequuti sunt, nullosque Latine scriptos canones Concilii Nicæni in manibus habuerint, præterquam Rufini, qui exponit vertitque canonem undecimum Nicæni quem Patres Arelatenses proferunt eodem sensu, significatione eadem, iisdemque verbis, *quinque annos inter Catechumenos faciant, & duobus annis posthæc fidelium tantum in oratione jungantur*.

B *Nicæna Synodus*. Canone duodecimo.

Inter Catechumenos. Audientes scilicet, non autem inter alios.

Inter discommunicantes. Hoc est, pœnitentes quarti gradus, qui non nisi precum participes essent: discommunicantes vero vocantur, quod iis Eucharistiam percipere non liceret: neque oblationes offerre, neque pleno jure communionis cum fidelibus uterentur.

C *Communione inter pœnitentes*. Non vidi hujus Concilii manuscriptos codices, sed aliqui tamen extant, in quibus, non *pœnitentes*, vel *fideles*, legitur; quemadmodum accepimus a Jacobo Sirmondo viro omni liberali eruditione penitus imbuto; & merito certe ita legendum censet, alioquin Canonis sensus non cohæreret, neque conveniret cum antiqua illa disciplina, quæ pœnitentes a communione longe segregabat. Senior igitur est, quamvis inter fideles & ad simplicem communionem, hoc D est ad communionem precum admittatur, non tamen præsumat sumere Eucharistiam.

CANON XII. CONCILII ARELATENSIS SECUNDI.

De his qui in pœnitentia positi vitam excesserunt.

De his qui in pœnitentia positi vitam E *excesserunt, placuit, nullum communione vacuum debere dimitti, sed pro eo quod honoravit pœnitentiam, oblatio illius recipiatur.*

Hinc disces, quamobrem tantopere oblationes offerre, & in oblationibus communicare desiderarent; quod scilicet in intimam & perfectam societatem & partem corporis Christi advocarentur, quorum oblationes acceptas haberet Ecclesia, easque suo nomine Deo offerret: genus namque & species erat communionis, quam pluris facerent quam ipsam communionem, & reconciliationem simplicem. Vides præterea communionis jus illud mortuis reddi posse, quod frustra reddidisset, nihil inde solatii aut auxilii accepturis.

Vitam excesserunt. Absque absolutione.

Communione. Verbum hoc, non pro Eucharistia sumi potest; de eo namque qui interiisset loquitur, sed pro communione in corpore fidelium.

CANON XXVII. CONCILII ARELATENSIS SECUNDI.

Professas viduas si in cohibenda persistrini, cum raptoribus esse damnandas.

Si in cohibenda. Aut legendum *in incontinentia*, quemadmodum in quinto Carthaginensi canone tertio: aut supplendum in cohibenda conversatione: aut denique *cohabitando* cum quibusdam exemplaribus, reponendum.

CANON XXVI. CONCILII ARELATENSIS SECUNDI.

De secularibus hominibus.

Si quis secularium, amore religionis se ad quemcumque Sacerdotum credidit conferendum, ipse sibi eum, quem erudiendi gratia suscepit, vindicabit.

Ex aliena Diœcesi quemquam ordinare leges vetabant, iisdemque legibus ordinati, a propriis Episcopis repeti & vindicari poterant: ne igitur vi & authoritate illorum canonum Religiosi revocari posse viderentur, statuunt Patres in hoc Concilio, Monachum & Religiosum sub cujuslibet Episcopi potestate, vitam posse ducere religiosam, si ex ejus præceptis & institutis, hanc piam vivendi rationem instituisset: cujus statuti ea causa esse videtur, quod Religiosi tunc temporis essent laici, & inter laicos haberentur.

CA-

CANON III. CONCILII VALENTINI GALLIÆ. (a)

Qualis pœnitentia iis, qui se post unum & sanctum lavacrum, vel profanis sacrificiis dæmonum, vel incesta lavatione polluerunt, statuenda.

Circa eorum vero personas qui se post unum & sanctum lavacrum, vel profanis sacrificiis dæmonum, vel incesta lavatione polluerunt, eam censuræ formam duximus esse servandam; ut his juxta Synodum Nicænam satisfactionis quidem aditus non negetur, ne infelicibus lacrymis, vel solatii janua desperatione claudatur: acturi vero pœnitentiam usque in diem mortis, non sine spe tamen remissionis, quam ab eo plene sperare debebunt, qui ejus largitatem & solus obtinet, & tam dives misericordia est, ut nemo desperet. Deus enim mortem non fecit, nec latatur in perditione vivorum.

MIrum quibusdam videtur, cum Nicænus canon undecimus eorumdem reos scelerum duodecim annis satisfacere jubeat atque ita reconciliari, Valentinos Patres qui se Nicænam Synodum sequi profitentur tanto rigidiores ac severiores fuisse. Mirum quoque eis videri debebat Felicem summum Pontificem secundo capite, qui in eadem essent culpa, perpetua damnasse pœnitentia, qui capite tertio & quarto servari jubet tenorem hujusce undecimi Nicæni canonis.

Nicæni Patres ex acerrimis subito benignissimi facti sunt in eos qui sponte fidem ejurarant: duplici namque beneficio & gratia eodem eos tempore affecerunt; non solum duritiam illam detrahentes, qua ante Nicænum vel perpetuo a pœnitentia arcerentur, vel ea nisi in mortis discrimine non donarentur, sed etiam post aliquot annos, (duodecim scilicet, exiguum spatium si eorum temporum disciplinam spectes) pœnitentiæ modum & finem imposuerunt. Valentini igitur Patres, benedictus Felix, ceterique qui ex hoc canone in idololatras spontaneos animadvertunt, Nicænam Synodum sequuntur, non cum eosdem dedunt in perpetuam pœnitentiam A (pœnarum enim modus tempus aut gratia vel ex eodem Concilio Nicæno canone duodecimo Episcoporum permittebatur arbitrio) sed cum ad pœnitentiam sinunt accedere, cujus spes ante Nicænum eos semper esset frustrata.

CANON ULTIMUS CONCILII EUPANENSIS.

B *De illis qui excommunicati moriuntur.*

Si aliquis (b) excommunicatus fuerit mortuus qui jam sit confessus & testimonium habet bonum, & non poterat venire ad Sacerdotem, sed præoccupavit eum mors in domo, aut in via, faciant pro eo parentes ejus oblationem ad altare, & dent redemptionem pro captivis.

IN hoc canone de excommunicatis, quibus mors ante obeunda est, quam pœ- C nitentiam obtinuerint, agitur. Excommunicationes autem primis temporibus frequentissimæ fuerunt; ob eam rem maxime, ut antiqua illa vitæ sanctimonia & Ecclesiæ disciplina conservaretur, majorique & ardentiori quodam studio metuque peccatorum raperentur ad restitutionem seu pristinum illum statum, unde dejecti excidissent recuperandum; uno verbo ut ad meliorem vitæ frugem, & morum com- D mutationem inflammarentur.

Si dum vitiis flagitiosæ vitæ valere jussis, ad saniorem mentem revocari studebant, extremum vitæ diem obire compellerentur, tum decretum, uti oblationes eorum comprobarentur, modo tamen intimi doloris indicia cum peccatorum detestatione præbuerint, sacerdotemque a quo absolverentur, efflagitarint. Quæ me causa ratioque movet, ut verba ista putem, *qui jam sit confessus*, non aliter accipien- E da, & explicanda, quam quomodo accipiuntur & exponuntur illa canonis Arausicani Concilii, *si voluntatis præteritæ testimonium aliorum verbis habet*: aut illa can. 76. Conc. 4. Carthag. *dent testimonium*: aut postremo illa can. 31. 3. Conc. Carth. *voluntatis testimonium dixerint*, quod canones illi non nisi ob eventus ejusmodi, qui sæpe contingerent, in lucem prodierunt. Ut igitur canones illi absolutionem esse

(a) *An.* 374.

(b) *Hic canon transcriptus est ex Burchard. & Gra.*

Digitized by Google

esse dandam, siquidem ejus impetrandæ significationem aliquam ostenderint, loquuntur, & sentiunt: ita canon iste, si excommunicatorum de absolutione impetranda, postulatio certa perspicuaque fuerit, etiamsi e vita evolarint, oblationes recipiendas testatur, tametsi absolutione caruerint; ibique verbum illud, *confessus*, sumitur, accipiturque, ut apud non paucos Patres, *confiteri pœnitentiam*, pro tristitia & angore quodam, qui ex peccatorum admissione contrahitur, aut pro exomologesi; non autem pro confessione sacramentali. Ad eam significationem Tertullianus transtulit c. 3. Præscriptionum, *pœnitentiam confessus*. Item; & illud dici potest, aut illic agi de confessione, quam excommunicati in certissimum vitæ periculum adducti, fecissent: aut certe, quam iidem, cum illis sacris interdiceretur præstitissent; qua facta, peccatum ab illis commissum, in omnium oculos auresque incurrisset, fuissetque anathemate ipso plectendum. Primum illud fieri non potest: est enim sermo de quibusdam, qui excommunicati mortui sunt; neque cum vitam ipsam naturæ debitam redderent, sua peccata confessione recognoverunt. Hoc addo si absoluti confessique fuissent antequam vi morbi extinguerentur, non contemnendas eorum oblationes duxisset Ecclesia, frustraque canon tanquam obex quidam opponeretur. Sed nec de illa confessione est mentio, quam fecerant cum excommunicati fuerant, quia nulla erat dubitatio, quin eam fecissent. At vero canon loquitur de Confessione, de qua poterat dubitari. Igitur in eo canone de confessione illa non agitur, quam cum excommunicarentur, fecissent, cum illa satis Ecclesiæ nota exploirataque esset; quippe qui eo nomine, quod confessi essent, excommunicationem subiissent, haberenturque pro excommunicatis; neque de confessione quam moribundi fecerant, quia canon ponit eos mortuos esse in Excommunicatione. Quapropter necesse est dicamus illic agi de Exomologesi de qua Cyprianus, *apud Diaconum Exomologesim facere*, quæ erat aliqua peccatorum detestatio, quaque pœnitentes dolorem de peccatis commissis maximum se concepisse ostenderent.

Adde, quod non satis fuerat, quo excommunicati (sed sine absolutione, vita functi) oblationes probarentur, asserere, eum aliquando fuisse confessum, vel olim peccata sua detexisse. Nam longo post intervallo, si pœnitentiam pro nihilo habuisset, si anathematis liberationem solutionemque neglexisset, sibique in templum ingressum liberum non studiose concedi curasset, si denique non se stetisset Episcopo, quo ab eo pœnitentiæ locus daretur, ejus post obitum oblationes repudiabantur. Hoc affirmant canones, eaque de re disputant D. Leo Epist. 6. ad Rusticum: ex quo constat, tametsi testimonio certo aliquo, sed firmo ac religioso confessio prima niteretur, nihil sane id ad oblationes excommunicatorum Deo repræsentandas valuisse: ideoque nullam omnino de confessione sacramentali in eo canone factam mentionem. Ita verba, *jam sit confessus*, indicant, si de sacerdote, a quo absolverentur conquirendo cogitarint, si tristitiæ dolorisque, ob gravissimas noxas signa, argumentaque clarissima addiderint: si Deum sibi ut ignosceret, precati sint: si denique illustria ad eam rem confirmandam testimonia non desiderentur: illud autem est, quod D. Cyprianus vocat *Exomologesim facere*.

Finis Notarum in quosdam Canones Conciliorum Galliæ.

GABRIELIS ALBASPINÆI

NOTÆ IN QUOSDAM CANONES CONCILIORUM CARTHAGINENSIUM.

CANON III. CONCILII CARTHAGINENSIS SECUNDI.

Ut chrisma & benedictio puellarum, & reconciliatio pœnitentium a presbyteris non fiant.

Fortunatus Episcopus dixit: Si jubet sanctitas vestra, suggero, nam memini præterito consilio fuisse statutum, ut chrisma, vel reconciliatio pœnitentium, necnon & puellarum consecratio, a presbyteris non fiant. Si quis autem emerserit hoc faciens, quid de eo statuendum sit? Aurelius Episcopus dixit: Audivit dignatio vestra suggestionem fratris & Coepiscopi nostri Fortunati. Quid ad hæc dicitis? Ab universis Episcopis dictum est: Chrismatis confectio, & puellarum consecratio, a presbyteris non fiant, vel reconciliare quenquam in publica missa, presbytero non licere, hoc omnibus placet.

Reconciliatio pœnitentium, reconciliare pœnitentem nihil aliud est, quam pœnitenti absolutionem tribuere, aut ad Eucharistiæ communionem adsciscere: quæ reconciliationes fiebant, aut in Ecclesia, exacto pœnitentiæ spatio, aut domi, seu intra privatos parietes nondum absoluto, cum pœnitentes in apertum vitæ discrimen adducerentur. Canon iste vetat præcise, & diserte, ne cui liceat sacerdoti in Ecclesia reconciliare pœnitentem; quod potestas quædam esset jurisdictionis, quæ penes Episcopum A erat, non autem sacerdotem, qui intra Ecclesiam, eam non poterat, nisi permittente & concedente Episcopo, sibi arrogare.

In missa publica. Canon addidit, *in missa publica*, quod per sacerdotes pœnitens extra septa Ecclesiæ, urgente necessitate in gratiam redire posset, ut plurima canonum testimonia clare indicant. Hoc est, absolvi poterat, sed non reconciliari altario, & sanctissimo sacramento, hujus ipsius B reconciliationis faciendæ potestate illis erepta, sive intra aut extra Ecclesiam, vel nulla, vel aliqua necessitate cogente.

CA-

CANON IV. CONCILII

CARTHAGINENSIS SECUNDI.

Ut presbyter pœnitentem jussus ab Episcopo suo reconciliet.

Aurelius Episcopus dixit : Si quisquam in periculo fuerit constitutus, & se reconciliari divinis altaribus petierit, si Episcopus absens fuerit, debet utique presbyter consulere Episcopum, & sic periclitantem ejus præcepto reconciliare : Quam rem debemus salubri Concilio corroborare. Ab universis Episcopis dictum est : Placet quod sanctitas vestra necessario nos instruere dignata est.

CAnon iste de pœnitentibus disputat, qui dum in pœnitentia peragenda versarentur, morbo conflictabantur, ipsoque nondum pœnitentiæ consumpto spatio, cum non procul a morte abessent, non modo absolvi se, sed & Eucharistiæ usuram restitui, sibique ad altare ac mysterium aditum obstrui ne paterentur, obsecrabant. Qua de re consulti Patres decernunt, per presbyterum non posse altario reconciliari, nec Eucharistiam porrigi, quod id ab Episcopo expectandum sit, cujus, cum ejusmodi occasiones occurrunt, voluntas pertentanda & pertractanda; & a Presbytero cum ea pœnitentis postulatio fuerit, Episcopum consuli oportere, quodque Episcopus censuerit aut Eucharistiam dandam, aut negandam.

De pœnitente autem in eo canone verba fieri, non est quod dubites, quia cæteri fideles inconsulto Episcopo nullo negotio Eucharistiam sumere poterant. Adde quod hæc verba, *reconciliari divinis altaribus*, ostendunt & declarant, de quodam agi, qui nec altario nec sacramento reconciliatus esset: hoc est, de pœnitente, non vero de fideli, qui jus haberet plenæ communionis.

In periculo constitutus. Tantum in eo subdubitatio esse potuit, utrum tali in casu, eventuque Eucharistia dari potuerit pœnitenti a sacerdote. Extra namque mortis periculum, oportuit pœnitentem non alio quam usitato pœnitentiæ remedio uti, Eucharistiaque se reficere per manus Episcopi; idque non nisi post quartum pœnitentiæ gradum absolutum: omnia autem ista quæ gerebantur publice, non a presbyteris, sed ab Episcopo administrabantur.

Si Episcopus absens fuerit. Hoc est, etiamsi Episcopus absens fuerit, presbyterum, quantumvis pœnitens morte absumi extinguique videatur, non debere Eucharistiam præbere.

Reconciliari divinis altaribus. Maximam reconciliationem esse existimandum, quæ reconciliatio altario dicitur, hoc est sanctissimo Sacramento, quod omnes testantur canones. Quod enim attinet ad minimam reconciliationem, id est ad simplicem absolutionem & communionem, eam omnes Presbyteri inconsulto Episcopo in necessitate conferre poterant; maximam vero, quæ in subministranda Eucharistia posita erat, vel in necessitate, solus Episcopus.

Consulere Episcopum. Hoc est, Presbyteri esse has partes & officium, ut pœnitentis qui Eucharistiam efflagitat, mentem & animum quo affectus sit aperiat Episcopo, qui in gradu pœnitentiæ consistat: quot annorum illi imposita, quasi instar pœnæ, mulcta: quo dolore de peccatis commissis tangatur; quo denique sensu ac studio pietatis Eucharistiam concupiscat.

CANON II. CONCILII

CARTHAGINENSIS TERTII.

M*Inusque hospitibus sumptuosi existant.* Quacunque incedebant hospites habebantur ab aliis Episcopis, qui ne in faciendis sumptibus nimium gravarentur, cavetur hoc canone.

CANON IV. CONCILII

CARTHAGINENSIS TERTII.

Ut Levitæ & virgines ante viginti quinque annos non consecrentur.

Item placuit, ut ante viginti quinque annos ætatis, nec Diaconi ordinentur, nec virgines consecrentur. Et ut lectores populum non salutent.

VEtus ille mos invaluerat, ut non Diaconi, sed lectores Epistolas & Evangelia in solemni Missæ sacrificio pronuntiarent: id autem patet ex can. 8. Carthag. 4. epist. 4. lib. 2. S. Cypriani, editionis

Digitized by Google

nis antiquæ : *Ab officio lectionis incipiat, quia & nihil magis congruum voci, quæ Dominum gloriosa prædicatione confessa est, quam celebrandis divinis lectionibus personare post verba sublimia, quæ Christi martyrium prolocuta sunt: Evangelium Christi legere unde martyres fiunt*. Et constitutionibus, quæ sancti Clementis esse dicuntur, cap. 22. lib. 8. *Cui Scripturæ sanctæ ad legendas eas populo suo committuntur:* Item, can. 2. Tolet. 1. *Vel inter lectores ita ut Evangelia & Apostolum non legat*. Antequam autem Evangelii pronuntiandi initium faceret olim lector, elata voce proferebat, *Pax vobis*, perinde atque hodierno die Diaconus dicit, *Dominus vobiscum*. Hoc idem Epistola divi Cypriani iisdem verbis probatur: *Interim vobis hoc die auspicatus est pacem, dum dedicat lectionem*, quibus Divus Cyprianus verbis alloquutum & salutatum populum ait Aurelium, cum primo ei Evangelii recitandi potestas esset facta, & pacem & benedictionem Christi Domini fidelibus condonasse: lingua autem Tertulliani & apud Cyprianum *dedicare* est adire, seu inchoare. Antiquos vero Patres cæterosque auctores de divinis officiis, hanc ceremoniam seu usum dicendi, *Pax vobis*, vocasse divinam salutationem & ab Ecclesia usurpatam, ad pacem Christi populo impertiendam, nemini dubium esse potest, cum in Patribus frequens sit, & tota Ecclesia pervulgatum. Innocentius epistola octogesima sexta in fine. *Non licet Presbyteris coram Episcopo populum benedicere aut salutare:* & ab Optato id liquido etiam confirmatur lib. 1. Patribus ergo visum est placere, isto canone, ne amplius lectores populum salutent: hoc est ex pronuntiatione Evangelii, *Pax vobis*, posthac non usurpent nec offerant.

Ratio quæ movit Patres ut illud mutarent, & lectoribus potestatem illam quam hactenus retinuerant, adimerent, hæc fuit, quod illa amplior & major esset, quam ut lectoribus concedi eam oporteret. Et vere post illud Concilium tanti fuit ea frui, ut eam a Diaconis & presbyteris eodem Concilio postea eripuerint; quin experientia ususque docuit eos non posse nec solere dicere *Pax vobis*, tantumque Episcopum videri omnino dignum cui cum Missæ sacrificium offert pronunciare liceat. Optatus Milevitanus inter præcipua Episcoporum officia & munia hanc potestatem salutandi populum adnumerat libro 1. circa finem.

Huc accedit quod antiquitus solus Episcopus donorum Christi Domini, eorumque quæ ab eo ad Ecclesiam transmissa essent, dispensator diceretur. Propterea voluerunt pacem illam, quam Christus Dominus pronunciavit: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*, tribui & restaurari B ab Episcopo fidelibus, cujus legitimus esset dispensator, non autem lector. Præterea id contingit, quod primis sæculis perraro ab Episcopo pax illa, nisi cum magni beneficii ac privilegii causa id fieret, dari consuevit. Ejus rei, credo, causa benedictio illa auctoritasque Episcopo reservata fuit: sed addi potest, nomine pacis, aliud nihil portendi, quam Christi Domini cum suo populo consociationem, unitatem, & quandam communitatem, eumque C cui hæc impertitur pax, corporis Christi membrum esse quoddam cum eo quam conjunctissimum: adeo ut cum diceretur *Pax vobis*, id ita accipiendum, ut in quos conferretur pax & benedictio, ii esse in vera communione censerentur; id autem jus & potestas in solum cadebat Episcopum, ejusque erat cura & negotium quam solertissime dispiciendi, cui pacem illam tribueret. Qui igitur a communione atque cœtu sejunctus esset, modo ab Episcopo sibi dici D audiret *Pax tibi*, in gregem mox fidelium restituebatur: quod factum cum singularis esset potestatis, ad solum Episcopum transferebatur, & lectori ipsi eripiebatur. Quod si ante illum editum canonem quis contendat id auctoritatis lectori permissum; idcircoque primis temporibus ritum illum, modumque usurpandi *Pax vobis*, non tantam vim auctoritatemque complecti solere: Ad id facilis responsio, lectores ipsos priusquam in suggestum, aut pulpitum con E scenderent, ab Episcopo id juris impetrasse, tamen postea, quamvis de nutu arbitrioque Episcopi penderet, aliquanto amplius atque majus quam ut Lectoribus, Subdiaconis, Diaconis & Sacerdotibus concedi placeret, judicatum est. Omninoque mihi persuadeo, non dicam Lectorem, sed ne Episcopum quidem ullum ausum fuisse, neque excommunicato neque Pagano, neque Catechumeno dicere *Pax tibi*, quod iis verbis ad Christi corpus aggregari diceretur. Tædet me pigetque tam sæpe explica-

plicationem Græcorum vellicare, qui hunc canonem in farragine Græca, ita explicant, *Prohibitum est autem lectoribus ne dum ministerio suo funguntur ad populum convertantur & adorent, ut qui solos tunc debent sacerdotes & Antistites adorare, & non laicos qui in Ecclesia congregantur: ipsi enim sunt sacrati; populus vero procul est a sacerdotio & consecratione, ac ipse potius lectores adorare deberet propter ministerium eorum:* quæ quomodo possint sensui satisfacere judicabit lector.

CANON V. CONCILII

CARTHAGINENSIS TERTII.

Ut sacramentum Catechumenis non præbeatur.

Item placuit ut etiam per solemnissimos paschales dies sacramentum Catechumenis non detur, nisi solitum sal: quia si fideles per illos dies sacramentum non mutant, nec Catechumenis oportet mutari.

NEmini dubium esse potest Catechumenis sal fuisse datum, non in baptismo, & in baptismi ceremoniis, sed & ex quadam consuetudine in missa, festis quoque diebus, quo paulatim ad aliquod mysterium ineundum assuefacti non gravarentur Eucharistiam sumere: nam ex auctoribus de divinis officiis id perspicuum est. Præterea Audientibus qui longissime aberant a baptismi ceremoniis, propterea sal non eo nomine tributum aut acceptum ab iis legimus, ut ritus Baptismi explerent & perficerent, videlicet ut hunc ritum explerent qui his verbis describitur, *interrogat nomina eorum, & ponit de ipso sale in os ipsorum:* qui ritus in fine seu exitu Catechumenatus contingebat; sed ut aliquam sacramenti speciem formamque quasi exhiberent; ut hoc tanquam signo edocti atque instructi, reconditum aliquod in Missa latere mysterium crederent. Item & illud exploratum, aut saltem ab omnibus admissum Catechumenis quandoque panem benedictione ipsa insignitum, aut mel fuisse porrectum: quod ex his Divi Augustini verbis quidam afferunt, lib. de peccatorum merit. & remiss. cap. 6. *Quod accipiunt, quamvis non sit Corpus Christi, sanctum est tamen & sanctius, quam cibi quibus alimur; quia est*

A *sacramentum*, qui quamvis non dicat esse panem benedictum aut mel, tamen facile est conjicere de iis verba fieri, quod eam rem quam non nominant, cibis quibus sustentamur comparat, & sacramento, quod de pane consecratur.

Ex his quidam huic canoni hanc sententiam tribuunt, diebus festis quos ordinarios & simplices vocamus, non nisi sal Catechumenis tanquam symbolum pignusque B sacramenti, atque adeo unionis & consociationis quæ cum Ecclesia esse poterat, præbeatur: diebus autem celeberrimis ac religiosissimis, ut puta Paschatis, Natalis Domini, aliisque ejusdem generis porrigatur offeraturque panis benedictus aut mel: quo illis quam proxime ad Eucharistiam aspirare liceret & sacramento quodam uti, quod vi & efficacia plus quam quod sale contineretur, polleret.

Quia festis non extraordinariis, sed simplicibus, cum non sit Ecclesiæ mos ac con- C silium ut fideles Eucharistiam sibi sumendam intelligant: sed tantum panem benedictum, Sacramenta non sunt mutanda Catechumenis, hoc est, mel aut panis benedictus loco salis non est eis dandus, quia fidelibus sacramenta non mutantur.

Itaque per solemnissimos Paschales dies, non ipse Paschatis dies subintelligendus neque octo dies illi qui immediate & consequenter succedunt: sed illi dies qui inter D Paschatis & Pentecostes tempus interjecti sunt & interpositi. Nonnulli igitur per manus transmissam hanc consuetudinem pertinaciter retinebant, ut illis diebus Catechumenis panem benedictum dividerent: quod quidem canone isto emendatum, & additum, ut non nisi *solitum sal* daretur, quia per illos dies Eucharistia fidelibus non tribueretur.

Sed vereor ne hæc satis firma sit explicatio, nam quamvis olim ab ea non lon- E ge abfuerim opinione, tamen mihi semper incessit quædam suspicio fidelibus & Catechumenis nihil unquam commune fuisse, neque veterem illam disciplinam pati potuisse, ut ex eodem pane benedicto utrique sumerent, eumdemque pro sacramento haberent. Præterea verisimile est eos olim solemnes illos quinquaginta dies inter Pascha & Pentecosten Eucharistiæ sumptione celebrasse, Eucharistiaque festos eos fecisse & consecrasse.

Nonnulli illius canonis hanc esse senten-

tiam

tiam credunt, non debere Catechumenos propria ordinis sui ac status sacramenta mutare, neque aliquid præter sal accipere. Quia fideles sua non mutant sacramenta, & diebus omnibus Eucharistiam usurpant: sed si bona fide hunc Canonem ejusque mentem & sententiam velimus accipere, & interpretari; hæc explicatio non minus erit submovenda quam proxima. Verba enim canonis innuere videntur fidelibus & Catechumenis hæc sacramenta pro tempore mutari potuisse. Quid enim aliud hæc sonant verba. *Quia si fideles per illos dies?* Per alios igitur fideles mutare poterant sacramenta. Item *per solemnissimos Paschales dies:* aliis igitur diebus alia non vetantur Catechumenis dari mysteria.

Quapropter si cupiam hæ explicationes non ita vero affines esse videantur, aliam substituam, sed ita conditam, quæ hanc nauseam possit adimere. Oblationes fidelium, panis puta, vini, olei, mellis, lactis & similes, sacramenta a Patribus vocantur. D. Innocentius: *Non longe portanda sunt sacramenta.* D. Augustinus. *Quod accipiunt Catechumeni sacramentum est:* quod scilicet, ex iis oblationibus panis præsertim & vini, partes quædam benedictæ circumferrentur, ut a singulis delibatæ speciem aliquam communionis & mysterii repræsentarent. Ex iis igitur desumebantur minuta illa sacramenta, quibus Catechumeni initiabantur; mel puta, lac, sal, & similia, quæ eorum essent sacramenta quibusve, refecti ad Eucharistiæ fidem paulatim erigerentur. Nefas quippe erat quicquam illis sacrum aut religiosum porrigere quod ex fidelium oblationibus non esset desumptum. Itaque sal, quod eorum esset præcipuum sacramentum, ex ejusmodi fidelium oblationibus consecrabatur, neque ex privato, aut a fidelibus non oblato sale Catechumenorum sacramenta recte conficiebantur. Cætera quoque (ut ex canone 24. Carthaginensis 3. licet colligere) mellis & lactis sacramenta, quibus donabantur Catechumeni, ex iisdem fidelium oblationibus sumebantur: (a) *Primitiæ autem sive mel, sive lac offerantur uno die consueto ad infantium mysterium. Et si maxime ad altare offerantur, propriam tamen habeant suam benedictionem, ut a Dominici corporis sacramento sejungantur.*

A Volunt igitur Patres præter salis solitum sacramentum nihil aliud per illos octo solemnissimos Paschales dies porrigi Catechumenis, quod scilicet illis diebus mel aut lac non offerretur a fidelibus, ex quibus consecratio sacramentorum mellis & lactis posset fieri: id enim *fideles sacramenta non mutant*, intelligo, fideles illis diebus non mutasse oblationes suas, nihilque aliud præter panem & vinum obtulisse. Neque huic

B obstat explicationi quod iisdem ipsis diebus fideles non magis sal; quam mel offerrent: quia cum esset solitum Catechumenorum sacramentum, quemadmodum docet canon, oblatum alias a fidelibus, & consecratum in Missæ sacris, in eum usum poterat reservari. Mel autem & lac cum non essent solita eorum sacramenra, neque possent reservari. Mel autem & lac cum non essent solita eorum sacramenta, neque possent reservari, ex iis quæ eodem die offerrentur

C debebant desumi & consecrari. Sacramenta igitur non sunt mutanda Catechumenis, hoc est mel & lac illis diebus, non sunt eis danda, quod a fidelibus non offerrentur, ex quorum oblationibus sacramenta Catechumenorum essent accipienda. Ut hæc explicatio sensui omnino satisfaceret duo essent probanda. Per illos solemnissimos octo dies, præter panem & vinum nihil obtulisse fideles: mellis denique & lactis concordiam alio tempore, quam in

D ipso baptismo, festis videlicet diebus pro sacramento Catechumenis oblatam fuisse; sed ea Observationum lib. 2. Observatione ultima explanantur.

CANON XXXII. CONCILII CARTHAGINENSIS TERTII.

Ut presbyter, præter jussa vel absentiam Episcopi, non reconciliet pœnitentes.

E *Ut presbyter, inconsulto Episcopo, non reconciliet pœnitentem, nisi absente Episcopo, & necessitate cogente. Cujuscunque autem pœnitentis publicum & vulgatissimum crimen est, quod universa Ecclesia noverit, ante absidem manus ei imponatur.*

Canon hic in illa rapsodia & farragine Græca Conciliorum Carthaginensium reperitur: in quem Zonaras & Balsamon com-

(a) *Ita antiqui codices.*

commentario edito multa afferunt: sed tantis implicata offusaque tenebris, ut cum inter se pugnent & dissentiant, germanum, & genninum sensum non attingant; imo inter se discrepantes, potius illum obscurent & pervertant. Nam quod ad primam partem attinet, qua Sacerdotibus non licet, sine consensu, imperioque Episcopi, pœnitentes in gratiam recipere, non liquido satis, qua de reconciliatione agatur, interpretantur: neque quam ad rem, canon iste revocetur, aut quorsum scriptus sit, aperiunt. In illo autem pœnitentiæ quasi cursu, duplex absolutionis & reconciliationis genus reperiebatur, prima & ultima, seu minor & major (ita enim a Clemente distinguuntur & vocantur libro tertio capite decimo): minor, in fine tertii gradus, altera in calce quarti concedebantur: hanc Sacerdotes nunquam, vel si pœnitenti imminentis interitus dies instaret, inconsulto Episcopo, ejusque injussu largiebantur, id confirmante 13. can. Concilii Nicæni & 4. Conc. Carthag. tertii. In remotissimis disjunctissimisque ab Episcopo locis ac regionibus, in quibus dee sse pœnitentium copia non poterat, quarto gradu exacto, cogebantur aut ad Episcopi sedem propriam se conferre, aut curiones hanc ab Episcopo potestatem acceperant, aut Chorepiscopi reconciliationem redintegrabant; aut ad extremum Episcopatus modicis finibus ac terminis circumscribebatur. Quod si quis, in loco qui ab Episcopo procul distaret, in morbum incidisset suæ pœnitentiæ tempore, satis erat ei ad salutem reconciliatio simplex: non igitur de reconciliatione Sacramentis & altario in illo canone verba sunt. Nam cum necessitatis ratio urgeret, vel sacerdotibus illa potestas non concedebatur: sed de minori & prima illa sermo institutus est, quam ne presbyteri quidem ipsi, nisi cum necessitas ipsa vim afferret, & absente Episcopo, conferre poterant: cujus facti atque actionis hæc est ratio. Omnium peccatorum lethalium indicta quædam & imposita pœnitentia (quorsum enim tot exarati canones, in quibus, singulis peccatis pœnam constituunt, tot annorum & cruciatuum? Canones illi significarunt, an vero usquam declararunt, de peccatis se solum loqui, quæ essent publica; non vero de his quæ cognitione remota fuissent ac secreta?) quare eorum absolutio & relaxatio in Ecclesia fiebat?

A neque enim cuiquam obscurum, aut inauditum esse potest, omnia quæ in Ecclesia gererentur, quæque tandem hodie sunt presbyterorum munia, nihil inquam horum, reluctante Episcopo, potuisse administrari: pleni sunt harum rerum canones, qui hoc ipsum quod dico corroborant, ne baptismum quidem sine Episcopi permissu, presbyterum conferre potuisse. Sed neque existimandum est eam fuisse canonis illius vim, B atque sensum, ut presbyteris non licuerit cum Deo in gratiam eos revocare ac reducere, qui levissimis quibusdam peccatis, quæ venia digna vocamus, se contaminassent: non autem si in gravissimas, quæ per canones severius castigantur, noxas incurrissent. Nam ejusmodi peccata, quibus venia tribui facile soleret, presbyteri sine Episcopi consensu imperioque absolutione data, delere poterant.

Quod ad ultimam canonis partem pertiC net interpretes inter se aperte dissident, atque pugnant. Zonaras enim videtur eam manuum impositionem cogitare ac præscribere, qua pœnitentie copia faciendæ fieret: ait enim *extra Ecclesiam manus imponi, & in ordine pœnitentium, ut extra sacros ambitus in statione flentium consistant, collocari canon jubet*: ea enim impositione pœnitentes redigebantur in ordinem *flentium*, primoque in gradu versari, aut hærere primum dicebantur, in quo D positi ad Ecclesiæ januam, seu portam lamentari, & plorare visebantur. Balsamon aliam quandam hujus canonis intelligentiam esse ratus, ait gravia atrociaque peccata extra Ecclesiam clam omnino remittenda, ne si palam, coramque Ecclesia in conspectu & oculis omnium defigerentur & condonarentur, fideles quasi quodam injecto scandalo commoti perturbarentur. Cæterum videtur in ea esse sententia, ea mediocri quadam pœnitentia, esse vindiE canda. Canonis tamen hujus veram hanc sententiam esse censeo, si unde omnium fidelium exulcerantur animi, quod quidem omnium oculis pateat, peccatum crimenque atrocissimum patratum sit, omnino esse præstandum, ut a quo id admissum est, is præter communem aliorum consuetudinem atque morem, supplicio quodam exquisito; quod pro exemplo sit, pœnas luat: sed ita, ut ne transversum quidem unguem discedat a præscripto ceremoniarum, aut asperitatum, quæ tertio gradu comprehendun-

Digitized by Google

duntur, in terram sese abjiciat, crebra illa manuum impositione ante absidem purgetur, cæteraque precum ac purgationum genera non negligat, idque non illo protrito, aut usitato, aut aliis tertii gradus pœnitentibus destinato retro ambonem loco fiat, sed ante absidem: hoc est, in patenti Ecclesia, & in loco unde ejusmodi pœnitentes, eorumque purgationes ab omnibus conspici possent. Omnibus quidem pœnitentibus tertii gradus manus crebro imponebantur, & purgabantur retro ambonem, qui locus est extra, sed juxta chorum, ut vocant: an vero ante absidem idem sit, ac retro ambonem, & hoc canone nihil aliud sibi velint Patres, nisi ut retro ambonem purgentur ejusmodi gravia crimina (alibi enim si ita visum fuisset Episcopo poterant purgari,) an vero ante absidem, sit extra Ecclesiam, ut ajunt Græci, lectoris erit judicium.

Quæcunque tandem sit hujusce vocis *ante absidem*, notio & significatio, certum est hujusce canonis mentem esse, ut eorum gravissimorum criminum pœnitentia & purgatio, in omnium oculis constituatur, exemplique cujusdam vim, rationemque propositi subeat. Nec video cur non ea ratione explicandus sit canon ille, omissa illa ac posthabita tot dissimilium explicationum mole supervacanea.

De impositione manuum non agi, aut tractari, qua pœnitentia permittebatur, quemadmodum Zonaras sentit, notius est, quam ut explicationis majoris indigeat, quod passim atque vulgo imponebatur extra Ecclesiæ septa; & quidem excommunicas, quibus ingredi templum non liceret. Plane necessitas postulabat, ut Episcopus pœnitentiæ copiam illis impositione manuum faceret, non in ipso templo: sed in ipsius auditu introituque, aut sane domi suæ. Ceterum quis non hoc concedat, ut verissimum, quod in eo canone decernebatur, id præter modum, moremque communem excogitatum ad causam sceleratorum maximorumque peccatorum hominum distinguendam, eorumque pœnitentiam diversam ab aliis. Præterea neque in primo, neque in secundo gradu, proprie pœnitentiæ aliquis erat usus, neque complectebatur satisfactionis admittendæ pœnas, ideoque probabile est, & id rationi consentaneum de tertio gradu disceptari: sed & de impositione manuum, quæ adhibebatur;

A non autem de ea quæ in ipso limine Ecclesiæ, qualis erat impositio manuum, qua dabatur *jus pœnitendi*.

Quod ad Balsamonis explicationem spectat, eam ipsam canonis ipsius per se lectio refutat, ac repellit, qui tantum abest, ut extra Ecclesiam absolutionem dandam percipiat, ipsosque pœnitentes lenius tractandos, ut eos ipsos novo quodam modo, qui gravioris supplicii exemplum præbeat, ex-
B cruciandos decernat. Sed & unica ratio satis momenti ac ponderis, ad id quod volumus probandum haberet, videlicet si privatim, & non palam absolverentur, levissimaque pœnitentia irrogaretur: ea re in Ecclesiam gravius damnum, & detrimentum potius importari posse, quam si publice omnibus spectantibus, absolutionis gravius damnum, & detrimentum potius importari posse quam si publice omnibus spectantibus, absolutionis gratia donarentur;
C divulgato quippe flagitio & ante oculos omnium constituto, qui fieri potuisset, ut cum criminis artifex, auctorque ad sacram Synaxim se compararet, non omnium fidelium animi commoverentur, & magnopere conturbarentur, si constaret publicam illum pœnitentiam effugisse, ejusque sceleris tam brevi tempore veniam impetrasse? Neque aliter est de sententia canonis ac diximus sentiendum: idemque esto de pœnis, ceremoniisque tertii gradus judi-
D cium, ut quo testatior & illustrior illorum pœnitentia, in excelso & edito quodam loco, qui ante absidem ducebatur, pœnas impositas sustinere.

CANON XXXIV. CONCILII CARTHAGINENSIS TERTII.

De baptizandis ægrotis, qui jam loqui non possunt.

E *Ut ægrotantes, si pro se respondere non possunt, cum voluntatis eorum testimonium sui dixerint, baptizentur. Similiter & de pœnitentibus agendum est.*

HOc est, si, ut quandoque fit pœnitentiæ tempore, pœnitens aliquis gravi morbo conflictari cœpit, sic ut adversa ei valetudo vocis usum adimat, absolvendus omnino videtur, eique reconciliationis gratia impertienda, ex epistola D. Leo-

Leonis 89. c. 76. 1. Carthaginensis 20. A Aransiaci 1. primi Vasensis 2. At est discrimen aliquod inter pœnitentes, & eos quos violentia morbi, ante baptismum oppressos, interceperit, solum enim absolvebantur pœnitentes, quibus ex improviso morbi gravitas vocem intercluserat; modo constaret eos ut a peccatis relaxarentur ante contendisse: propterea quod cum se pœnitentiam peracturos vovissent, credibile est eos, & mentem illam atque volunta- B tem non immutasse, sed in ea perstitisse. Id colligitur ex duodecimo secundi Concilii Arelatensis, ex secundo primi Vasensis, & ultimo Epaunensi. Quod si forte e vita decessissent, antequam eis frui absolutione licuisset, non est recusandum, quin per eosdem canones post eorum mortem in Ecclesiæ communionem vocarentur. De baptismo autem aliud sentiasne; necesse plane erat, ut si Gentili daretur, is ante baptismi desiderio se quodam ejus percipiendi C teneri præ se tulisset. Catechumenum quidem non crediderim in id discrimen vocatum, ut de ejus baptismo dubitaretur, quamvis morbus loquendi facultatem ei præripuisset; quod ejus animus, voluntas & cupiditas toto Catechumenatu nemini non cognita, dubitationem omnem de dando Baptismo tolleret: secus in alio qui Catechumenus non esset, exploranda ejus erat voluntas atque sententia. Uno verbo idem erat de Catechumenis & pœnitenti- D bus judicium. Nam quamvis obmutuissent, & tam præcipiti valetudine, ut ne quidem baptismi aut absolutionis petendæ spatium habuissent, absolvebantur tamen, & baptizabantur. Gentilibus, aut excommunicatis & Apostatis non eadem gratia: nam neque adjuvabantur ab Ecclesia, neque his sacramentis, nisi ea petiissent, aut nutu, aut signo se petere ostenderent, donabantur.

CANON LXXVIII. CONCILII CARTHAG. TERTII.

De Pœnitentibus, si post viaticum supervivant.

Pœnitentes qui in infirmitate viaticum Eucharistiæ acceperint, non se credant absolutos sine manus impositione, si supervixerint.

QUO Canon iste enucleatius illustretur, duo maxime in memoriam redigenda, quæ ex usu & consuetudine antiquæ Ecclesiæ gerebantur: quorum primum erat complures canones reperiri, quibus sacerdotes monebantur, nunquam ut pœnitentibus qui tempore pœnitentiæ morte opprimerentur, absolutionem non impertirent, tametsi non eam, ad eum quem sibi proposuerunt exitum protulissent; ea tamen conditione, ut cum pristinam valetudinem recuperaverint, seque e morbo recrearint, illico intermissam pœnitentiam repetant, in eoque gradu, in quo eos vis gravitasque morbi afflixerat, consistant. Alterum est Ecclesiam ipsam ægrè admodum eo perductam, ut pœnitentibus, cum abeundum illis esset e vita, Eucharistiam ipsam sumendam exhiberet: cum tamen æque se propensam ac proclivem ad absolutionem communicandam demonstraret. Concilio namque Nicæno & 2. Carthag. sacerdotes prohibentur Eucharistiam pœnitentibus, qui dum pœnitentia exercentur ex hac vita exeunt, condonare, ejusque rei perficiendæ facultatem ad Episcopum revocant, ea conditione, ut perdiligenter pœnitentis vitam, atque facta, quandiu in pœnitentia fuerat, explorarent, & expenderent: Ita natura comparatum erat, ut qui pœnitentes extra fines, terminosque E regionis illius, quæ Episcopi subjecta potestati imperioque non esset, extremum vitæ spiritum effunderent, hujus gratiæ beneficio carere cogerentur: causæ rationesque hujus disciplinæ alibi commemorantur.

In illo igitur canone agitur de pœnitentibus, qui non modo peccatorum veniam antequam præstitutæ pœnitentiæ tempus percurrissent, atque adeo tertium gradum attigissent, obtinuerant: verum etiam, qui hoc uno singulari Episcopi beneficio affecti Eucharistiam sumpserant: qui morbo post

bo post recreati relevatique gravare adducebantur, ut pœnitentiam prosequerentur, & ad tertium gradum reverterentur: qui probro sibi futurum ducerent, atque etiam laboriosum, ut quotidie se ad terram prosternerent, palamque intuente populo ac frequenti concursu illas manuum impositiones subirent. Visum est igitur Patribus in eo Concilio; ut pœnitentes sacro etiamnum pabulo refecti recuperata pristina valetudine, non declinandas sibi esse putent manus illas in tertio gradu impositiones.

Atque hic Canon aliquanto aliquid amplius complectitur, quam cæteri Canones, qui ea de re disputant, & quod æquum est definiunt: statuunt quippe, ut postquam absolutionis viaticum essent adepti pœnitentes, ad eundem sibi gradum revertendum arbitrarentur, in quo morbi gravitate vexari cœpissent, non autem quod facto opus esset, decreverant, si una cum absolutione ad sacram Eucharistiam accessissent; quod hoc Canone abunde est explicatum & declaratum. Rationes pœnitentium qui pœnitentiam accepta Eucharistia resumere nollent, non erunt, ni fallor, injucundæ. Primum exemplum Catechumenorum ad eam rem maximum pondus habere poterat: non enim desunt Canones, qui si forte aut ex improviso, quis Catechumenus tempore mysteriorum in templum ingrediatur, Eucharistiæque, & sacrificii aliquam hauriat notionem, vel Catechumenatus nondum absoluto tempore, ablui posse eum confirmant, & asseverant: quod non esset dubitandum, quin a Deo ad tantum bonum, beneficiumque accipiendum vocaretur, cum ei liber ad sanctuarium aditus patuisset, sacramenta illa, aliaque ab oculis Catechumenorum remota mysteria aspexisset: quanto magis pœnitentes qui non solum Eucharistiam viderant, sed sumpserant, pœnitentiæ molestiis levari deberent. Ad hæc non est diffitendum Eucharistiam fuisse pœnitentiæ quasi ac Catechumenatus finem, omniaque pœnarum, ac cæremoniarum genera, quæ alio atque alio gradu suscipiebantur, non nisi eo spectasse, ut quam Christiani dignissimi Eucharistia redderentur. Id enim nisi sibi proposuissent, non quartus illis pœnitentiæ gradus constitutus esset: pœnitentesque tertio gradu exacto, cum reliquo grege fidelium consociati conjunctique sublato quovis discrimine vixissent. Par ergo videbatur, ut qui pœnitentes Eucharistia potiri primum cœpissent, ii pœnitentiam repetere non amplius cogerentur: sed ea dimissa conquiescerent, cum id tandem essent adepti, cujus causa pœnitentiam subiissent.

Canonem istum de impositione manuum explicandum esse, quam tertii gradus pœnitentes quotidie suscipiebant, dubitandum non est: quia non de illa impositione manuum, qua dabatur pœnitentia intelligi potest, cum ea semper initio ingressus ad pœnitentiam daretur: ii autem de quibus in illo canone agitur, eam suscepisse dicantur, pœnitentesque nominentur: neque vero de duplici manuum impositione tractatur, per quam duplex reconciliatio maxima & minor concederetur, cum quo tempore morbis vexarentur, utramque recepissent: quandoquidem Eucharistia se paverant, quæ pœnitentibus non porrigebatur, nisi ante reconciliati altario, & mysteriis, ut vocant, absolutique fuissent: quater autem impositio manuum est facta in omni pœnitentia: quare non nisi tertii gradus pœnitentiæ manus impositio relinquitur; quæ sumi possit ad istius canonis interpretationem, cum aliæ tres non in ejus explicationem cadere aut quadrare possint.

Viaticum Eucharistiæ: Quia aliud viaticum erat quod pœnitentibus in ipso mortis articulo dari soleret, atque id absolutio, vel simplex reconciliatio dicebatur: quo viatico, ubi convaluerant, accepto, dubio procul illis erat ad eum pœnitentiæ gradum remigrandum, in quo ante morbum resederant: quare hoc canone addiderunt Patres, *Eucharistiæ*, hoc est, etiamsi Eucharistiæ viaticum (de alio enim non erat dubium) acceperint.

Non se credant absolutos. Hæc non ita explicanda *non se putent recepisse absolutionem a peccatis*, vere enim eam erant adepti, quandoquidem Eucharistiam sumpserant: sed ita id interpretor, non se putent suæ pœnitentiæ satisfecisse, non se putent Deo satisfecisse, & peccatis debitas pœnas expunxisse: quamvis ab iis se absolutos, & ad sacram accessisse mensam clamitent. Ad tertium enim pœnitentiæ gradum resilire atque redire oportet eos, ut manuum impositionibus purgentur: satisfactionem debitam exolvant, & expleant: iisdem asperitatibus forti animo exhauriendis perficiendisque, quæ in tertio gradu præ-

præscribebantur, gratos se charosque Deo A præbeant, omnemque peccati labem, quam contraxerant, eluant.

CANON LXXX. CONCILII

CARTHAG. QUARTI.

De manus impositione super pœnitentes

Omni tempore jejunii manus pœnitenti- B bus a Sacerdotibus imponantur.

Perspicuum est in eo canone de Pœnitentibus tertii gradus sermonem institui, deque impositione manuum, quæ eorum gratia in solemni & publico missæ sacrificio parabatur: non autem de aliis pœnitentibus, aut aliis manuum impositionibus, quarum beneficio, aut absolutio, aut major reconciliatio, aut pœnitentia demque tribueretur: quia alio quodam Canone C videre est pœnitentium ordinarias ac usitatas reconciliationes circa Paschales, non autem jejuniorum dies constitutas. Pœnitentiam quoque nemo potuit dubitare, quovis tempore, quotidieque suscipi posse: noxasque suas confitentibus, adeoque sibi eam concedi postulantibus, quodvis tempus fuisse obvium. Sed quia olim apud majores nostros in more atque instituto positum fuit, toto illo tempore, quod interjectum erat inter Catechumenorum missam, & fi- D delium pœnitentibus tertii gradus manus imponere, eorumque causâ, aut gratia, certas precationum formulas concipere, diebusque jejuniorum integrorum, nullum omnino missæ sacrificium instituere. Verisimile est ideo aliquos pœnitentibus manum admovisse, quod illa temporis ordinisque ratio, quæ illam manuum impositionem postulabat, omisso illis diebus missæ sacrificio, non occurreret. Vel forsan (id affirmare non ausim) quod Catechumeni E & pœnitentes primi & secundi gradus, diebus illis jejuniorum, quæ integra dicebantur, Ecclesiam non adirent, cum nulla Catechumenorum missa diceretur. Idcirco non compertum erat, utrum tertii gradus pœnitentes iis absentibus, adesse cogerentur, quod fieri jubet canon.

Omni tempore jejunii, Quia erant semijejunia & jejunia integra: jejuniorum dies pleni: quidam non pleni, quales essent stationum dies: in his nulla erat dubitandi ratio, quin manus imponerentur pœnitentibus, & purgarentur, quod in illis jejuniis, quæ non ad noctem usque proferebantur, missa fieret, paulo antequam jejunium terminaretur, & ita ordo qui servandus erat, tempusque imponendi manus tertii gradus pœnitentibus, non mutabatur, nec cuiquam ea res incerta erat, aut dubia, sed si quæ dubitatio fuit, ea ad dies jejuniorum integros revocabatur, quod in iis nulla missæ celebrandæ mentio esset.

CANON LXXXII. CONCILII

CARTHAG. QUARTI.

Ut pœnitentes semper genua flectant.

Pœnitentes etiam diebus remissionis genua flectant.

Dies remissionis. Festi dies sunt, & Dominicæ omnes, quinquagintaque illi dies a Paschate ad Pentecosten, ita dicti vocatique quod publicæ lætitiæ addicti essent, partim ut memoria Resurrectionis Domini nostri celebraretur & reperetur, partim ut debito cultu ac religione prosequerentur diem illum, quo sacro se Eucharistiæ participes fuisse lætabundi gestirent. Jam vero ita pii cum essent, religione se ea obstringi putabant, ut communem illam publicamque lætitiam non dicam imminuerent, aut infringerent; sed nec iisdem diebus quod ita ferret consuetudo, solerent abstinere a cibis, seu jejunare, Deo genibus nixi supplicare, aut ullum mœroris, aut asperitatis signum ederent. Propterea Tertullianus lib. de corona militis, immunes vocat: *Eadem immunitate a die Paschæ in Pentecosten usque gaudemus*. Et sanctus Hilarius Hymno illo, qui ejus esse dicitur, quique die Pentecostes decantari consuevit. *Quo lege fit remissio*. Concilium Nicænum can. 2. eidem rei consentit: hujus vero gaudii publici & letitiæ gestientis, quæ omnium animos occupavit, luculentum testimonium affert Tertullianus, cum ait, paganos, id de Christianis judicasse ac confirmasse ab iis divinos honores esse Soli decretos, ac persolutos, quod diebus dominicis Christianos omnem luctum mœroremque posuisse dicerent, incredibilique lætitia perfusos viderent: *Æque si diem Solis lætitiæ indulgemus alia longe ratione, quam religione Solis*.

In eo

In eo igitur canone decernitur, ut pœnitentes diebus festis non aliter orent quam in aliis; & quamvis fideles stantes iisdem orent diebus, eos tamen genibus flexis orare oportere; quod tempus pœnitentiæ traducendum esset cum continua, & non interrupta corporis animique afflictatione, neque pari immunitate æquum esse eos gaudere, qua fideles, qui illis diebus omnem tristitiam remitterent. Reliquum illud est, dubitationem, aut admirationem cuiquam moveri posse, quid causæ sit, cur supplicii, aut pœnæ nomine constitueretur olim in veteri Ecclesia, preces fundere projectis ad terram genibus cum Deo supplicarent; cum debitus supremo illi numini cultus & honos, qui a creatura expectandus sit, aut decernendus, non alius major esse possit, quam aliquem genibus nixum orare. Tamen id memoriæ proditum est, cum Ecclesia *in attonito esset*, ita loquitur Tertullianus, aut turbulentissimæ quædam persecutionum tempestates ac turbines Ecclesiam conquassarent, aut vero etiam durissimo illo tempore Dei ipsius benevolentiam gratiamque conciliare cuperent Christiani, portentumque aliquod, aut miraculum a Deo extorquere, ut puta in summa & formidanda siccitate pluviam: quod in exercitu castrisque Imperatoris Antonini contigit, cum milites siti prope confecti enectique in Germania extinguerentur - B memoriæ inquam proditum ac consignatum monimentis historiarum, Christianos in genua procumbentes, Deum Optimum Maximum exorasse, ut quem sibi animo proposuerant, precum ac supplicationum sortirentur exitum. Tertullianus ad Scapulam, *quando non geniculationibus ac jejunationibus nostris siccitates sunt depulsæ?* Atque hæc est ratio, cur cum dare se hilaritati Christiani vellent, geniculationes omitterent, quibus tamen utebantur, cum a se pœnas reposcerent.

Finis Notarum in varia Concilia.

GABRIELIS ALBASPINÆI

NOTÆ IN QUOSDAM TERTULLIANI LIBROS.

NOTÆ IN LIBRUM TERTULLIANI AD SCAPULAM.

LIBELLUS hic brevitate sua nihilo secius multa notatu digna complectitur, in quibus interpretes non pauca paulo levius transmiserunt. Doctissimus Cujacius poterat meo quidem judicio, Rhenano ignoscere, cum dixit hoc loco *Prætorium*, significare secretam domum, ubi speraret casum suum Christianis incognitum iri: perinde ut est villa in ruris secessu. Nam parum rationi consentaneum est eum in eo loco mansurum fuisse unde jus dicebat, ad quærendas adversus Christianos latebras; sed potius in aliqua, etsi non sui dominii villa, ubi malum suum commodius celaretur.

Interpellatio sanguinis. Hoc est, illum a Deo admonitum castigatumque, puta aliquo sanguinis profluvio, quod Christianos inique insectaretur; quo loco interpellare idem est quod monere.

Christianum quasi tumultuosum civibus suis satisfacere dimisit. Hoc ut mea fert opinio de Judæis cum Christiani odia & jurgia moventibus accipiendum est; quippe cum circa hæc principia magni tumultus inter eos exorirentur. Tacitus *tumultuantibus Judæis auctore Christo*, cum Christiani magnam partem Judaismum exercuissent, mutatio illa sine gravissimis dissidiis fieri nequibat. Quin etiam ab omnibus scriptoribus adnotatum est Judæos fuisse in causa, cur Christiani odio Gentilium flagrarent, & calumniis confictis, B exponerentur. Igitur Judæi de aliquo Christiano concive conquerebantur, quem Vespronius iis remisit, ut inter se controversias de religione componerent. Ex actis etiam Apostolorum Festus, quoniam quæstiones quasdam de sua superstitione habebant adversus Paulum, eum Hierosolymam mittere volebat, ut illic judicaretur: non poterat enim quæstiones ejusmodi enucleare Festus, ut ibidem habetur. Nam remittere Christianum, ut popularibus suis Ethnicis satisfaciat, hoc neque ulla ratione niti, neque sensum ullum dare videtur.

Et

Digitized by Google

Et statim dejectum. Ajunt interpretes dejectum eo loci sonare, dejecto animo, quasi hoc ad impediendum supplicium aliquid valuisset, aut Asper propterea majorem clementiæ opinionem inde colligere potuisset. Sed moris erat, ut de Christianis medio foro supplicium sumeretur in tabulato, quod nonnunquam catasta vocabatur, unde proverbium D. Cypriani, *a catasta ad pulpitum pervenire*. Igitur auctoris sententia est Asprum coactum satisfacere legibus, & in Christianum istum animadvertere, verumtamen ei parcere volentem levi aliqua pœna contentum, de catasta & loco editiori detrahi ac demitti subito jussisse.

Nec sacrificium compulit facere. Hæc quoque si recte intelligantur sententiam nostram confirmant. Nam in ipso pegmate coram populo aut Diis Gentilium sacra faciebant, aut pertinaciæ pœnas dabant: unde Asprum laudat quod neutrum fecisset.

Pudens missum ad se Christianum, in elogio concussione ejus intellecta dimisit scisso eodem elogio sine accusatore, negans se auditurum hominem secundum mandatum. Sensus horum verborum facile percipietur explicatis sigillatim obscurioribus quæ occurrunt vocibus: primo *elogium* sumitur pro litis enunciatione, sive actis circa hujusce Christiani capturam factis, multaque sunt apud Jurisconsultos vocabula idem significantia, *elogium*, *epistolæ*, *notoria*, *relationes*. Vocabulum *concussio*, non exponendum est uti Pamelio & Junio placet, nec quo pacto vulgo intelligitur; cum judex per sordes & vim auctoritati suæ indebitas, a reo seu captivo extorsit pecuniam. Ratio manifesta; nam si is qui Christianum ad Pudentem misit ab eo pecuniam extorsisset, haud dubie missum fecisset, non captivum duci jussisset, sed concussio eo loci significat, ut in lib. de fuga in Persecut. & aliis locis compluribus, duntaxat alicujus capturam, non pecuniæ extorsionem. *Sine accusatore*: Leg. *Divus* de custo. & exhi. reorum, diserte cautum erat ne quisquam puniatur ex epistolis & actis pedanei & minoris judicis, *non esse utique epistolis eorum credendum qui quasi damnatos ad præsidem remiserint*. Et ratio idonea est, *quia non omnes ex fide bona elogia compertum est scribere*. Et in eadem lege: *Sed quasi re integra quæratur si quis erit qui eum arguat*. Interpretes hanc quidem legem laudarunt ad explicationem vocis *elogium*, nec tamen animadverterunt eam integram afferre huic loco lucem ac interpretationem; propterea Pudens hunc Christianum remisit quod nemo esset qui eum accusaret, & quod acta sive elogium judicis Pedanei ad sumendum de eo supplicium sufficere non videbantur, non autem ut ajunt interpretes, quod spoliatus esset. *Mandatum*, puto hanc legem esse
B *Divus*, nam quamvis multa essent mandata Principum in gratiam Christianorum, qui aut priore, aut sequenti tempore principatum obtinuerunt, ut pote illud Trajani apud Plinium, Adriani apud Justinum & Eusebium, & Antonianorum apud eosdem. Sed ad hæc verba Tertulliani, non tam peculiariter accommodari possunt, quam id quod mandatur lege *Divus*. Sensus igitur hujusce loci est Pudentem (qui Christianis favere optabat) cum videret
C neminem accusare hunc Christianum, nullas in eum esse probationes, nisi relationes ejus a quo mittebatur tantum, ne interrogare quidem illum sustinuisse, dixisseque legibus vetitum esse agere contra aliquem sine accusatore: verum ut ajunt jureconsulti, *accusatione proprio nomine instituta*.

Populo furenti in os palam restitit. Populus iste cruori amphitheatrorum assuefactus, si annona aut alio quovis incommodo, aut calamitate premeretur, sæpe Ro-
D mæ, aliis etiam in locis Christianos mox ad mortem deposcebat, tanta vi tantaque rabie, ut sæpe illius furori permitteretur, quod constat ex Eusebio in Epistola Ecclesiæ Smyrnensis. Atque idipsum est quod Imperator Adrianus Proconsuli Asiæ interdicit. *Precibus autem in hoc solis & acclamationibus uti eis non permitto*. Ep. 3. L. 1. D. Cyp. *clamore popularium ad leonem denuo postulatus in Circo*.

Hæc etiam verba, *tunc & populus adcla-*
E *mans Deo deorum*, sunt attendenda. Nam cum Ethnici aliquod beneficium precibus Christianorum cœlitus acceperant, Deum Christianorum omnipotentem esse fatebantur. Euseb. lib. 9. cap. 8. *nec esse ullum alium præter Christianorum Deum confitebantur*. Idem colligitur ex epistola D. Aurelii ad Senatum.

Et qui solus potens est in Jovis nomine Deo nostro testimonium reddidit. Sensus est, Gentiles testimonium reddere Deo Christianorum, eumque omnipotentem fateri. Nam cum invocatus a Christianis siccita-

 tes,

res, aut alia incommoda depulisset, & ad tale miraculum stuperent Gentiles, Jovemque omnipotentem acclamarent, quod ta- A lia perpetrasset, Deo non Jovi hoc testimonium reddebant; nam præsto adfuerat Deus Christianorum, non Jupiter.

NOTÆ IN LIBELLUM TERTULLIANI

DE PŒNITENTIA.

CAPUT I.

HOc genus hominum. Gentiles Philosophos, qui de pœnitentiæ ita definierunt, quod non improbat Tertul. si de solis peccatis intelligatur.

Natura tenus. Absque Evangelii gratia.

In gratiam cecidit. Minus commode cessit.

Levius incubant. Minus dolent de peccatis.

Per eandem delinquunt. Quia cum eos optimarum & honestissimarum actionum pœnitet, facile in vitia sese ac flagitia immergunt.

CAPUT II.

CUm seculi dote. Miserias humanas intelligit, quæ post peccatum mortalibus in dotem adsignatæ sunt.

Pœnitentiam dedicavit. Punito Adami peccato, cum mortales novis beneficiis complesset, docuit prius acta pœnitentia emendari posse.

In extremitatibus temporum. Mundi finem imminere existimabant.

Præire intinctionem. Jussit ut pœnitentia Baptismum præcederet: quam eleganter docet pœnitentiam ante Baptismum necessariam esse!

Ignorantia contaminassent. Et cum Dei legem ignorarent Ethnici, quidquid peccarent ignorantia fecisse videbantur.

Quo se ille cum cœlestibus. In baptismo scilicet.

Ne bonis unquam factis. Ut Gentiles qui manus injiciunt bonis factis, id est, qui cum de factis bonis dolent, crines aut barbam sibi evellunt.

Viderit ergo in gratia. Id est, cum quid male cessit.

B *Justitiam Deo præstandam*. Quia scilicet sese cruciando Deo satisfaciebant.

Privatum cur malitiæ. Nil mutandum, quid jubeat Latinius cum Junio, nam ait proprie id peccatum afferre, ut de eo doleatur.

Sed otiosum videri potest. Eleganter certe commendat fidem & pietatem Catechumenorum, quibus cognita lege Dei, nil opus est pœnitentiam laudare, quod ultro

C eam sint amplexuri.

CAPUT III.

ADmissas ad Dominica. Erudiebantur Catechumeni antequam pœnitentiam adsumerent.

Quod voluntas facti origo. Callistratus lib. 6. de cognitione in l. *Divus* 14. ff. ad legem Corneliam de sicariis & veneficiis, *in maleficiis voluntas spectatur non exitus*.

D Servius ad illud Virgilii, *ausi omnes immane nefas*, illic sunt & qui fecerunt & qui conati sunt.

Sibi repræsentat. Ex hoc loco P. Martyr, & ceteri hæretici ajunt hoc verbum, *præsentem*, exhibere apud auctorem non significare: atque adeo cum ait pane Christum corpus suum repræsentasse, non ita accipiendum ut præsens corpus tradiderit: verum huic uni sexcentos opponere possem, ubi, *præsentem*, rem ipsam exponere significat.

Cur non solatium sui. Manifestum est

E hunc locum corruptum esse, neque Rhenani emendatione evidentiorem fore, quid enim sibi vult, *solatium sui saturare*? Certum præterea est auctorem dicere, voluntatis vota, pro factis habenda, & punienda: quo cum sensu convenire non possunt quæ reponuntur, sed corrigere difficile est quod auctoritate careamus: si vero divina-

re

re liceret, legerem, *cur non sola etiam suspirans*, de pudicitia, *cum infœlicitate sua suspirat*, desiderat, optat.

CAPUT IV.

O*Mnibus ergo delictis*. De prima pœnitentia loquitur; quod non animadvertens Pamelius, nescio quid turbat, aut cur primam cum secunda confundit, nam necesse est mihi det; hoc nihil pro particulari pœnitentia facere, atque adeo pro confessione & remissione omnium peccatorum, cum de prima sit mentio, qua nemo unquam negavit omnia omnino peccata deleri.

Pœnitentiam malo. Rursus cum de eadem agat, non debuit asserere Pamelius, numero 83. de pudicitia, de Christiano peccatore hæc accipienda esse.

Imo me minor. Quidquid ante lavacrum commeruerant Catechumeni aut fecerant, id omne naturæ magis impetu quam voluntate fecisse existimabantur: ut auctor de pudici. D. Cypr. aut quisquis libellum de pedum ablutione nobis dedit. Hermes & Justinus affirmant, quamobrem ait Catechumenum minus se peccasse.

Ego enim præstantiam. Quia graviora multo Christiani quam Audientis erant peccata, ideo ait agnoscere se gravius peccasse.

Alicujus tabulæ. Quando ajunt Patres pœnitentiam esse secundam post naufragium tabulam, de secunda & post Baptismum pœnitentia id accipiendum, non de prima quæ non erat secunda, sed prima tabula.

Ut ille tu nihil. Ad Gentiles igitur totum hoc caput pertinet, sive ad Audientes.

Aggredi & custodire. Pœnitentiam assumere, & ita de peccatis dolere, ut post Baptismum in ea nunquam incidamus.

CAPUT V.

N*Umquam posthac*. Post Baptismum; quo pœnitentia cum fide obsignabatur.

Ignorantiæ prætextum. Gentiles sive Audientes hac una ratione peccatis suis ignosci volebant, quod quid optimum esset facto ignorassent: qua excusatione iis non liceret uti, qui Christi mandatis imbuti essent: unde etiam constabit totum hoc caput ad Audientes & Catechumenos pertinere.

A *Ignorantia segregaris*. Qua ante Baptismum minus peccasse censeris.

Intellectum. Quia a Doctoribus Ecclesiæ erudiebantur Catechumeni, & Deum timere docebantur.

Recuperata præda. Ut e contrario ove reperta.

Quorum invidia cum diabolo. Miserias & pœnas quas Pœnitentes Deo mitigando, ad ejus gratiam recuperandam subibant, B sordidumque & squalentem eorum habitum & statum, *Invidiam* vocat Tertull. quamobrem ait hoc loco Audientium fictam satisfactionem & pœnas, si quas sponte amplexarentur (nullæ enim eis pœnitentibus præscribebantur) gratas esse diabolo. Quid sit autem cur pœnitentiam aut potius pœnitentium actus & miserias *invidiam* appellarit, hoc esse conjicio; quod cum miserabilis eorum habitus gravesque pœnæ omnium in se misericordiam moverent, in-C vidiam in Deum veluti concitare viderentur, ni dignos scilicet eos haberet, quibus ignosceretur. Certe de pudicitia dixit, *cicatrices utique apud Christum invidiosæ*, eadem ratione pœnitentium pœnæ apud Christum invidiosæ erunt, quia propter illum susceptæ. Adversus Psychicos, cap. 16. *Cinere conspersi idolis suis invidiam supplicem objiciunt*, quo loco dubitari nequit quin habitum pœnitentium & supplican-tium *invidiam* vocarit, quando Ethnici D supplicantis statum referat, in Apolog. cap. 40. habitum & pœnitentium miserias invidiam appellavit. *Invidia cœlum tundimus*, quo in loco perspicuum est de pœnitentia verba fieri. In eundem sensum Silius Italicus lib. xi. invidiam usurpavit.

— *& nullis defuit aris*
Invidiam factura parens.

D. Cypr. lib. 3. epist. 18. *Ceteri qui invidiam faciunt*, id est, qui pœnitentiam agunt & miseriis & ærumnis Ecclesiæ mi-E sericordiam sollicitant & pacem. Idem de mortali *adversus Deum querela & invidiosa voce loqueretur*. De alia invidiæ acceptione disserit Turnebus lib. 9. c. 28.

CAPUT VI.

S*Emel capessendam*. Quia post Baptismum non amplius erat delinquendum.

Eo perpetuo continendam. Non perpetuam agebant pœnitentiam Catechumeni; sed vult dicere eos de pristinis peccatis ita dolere de-

debere, ut nunquam in ea incidant.

Deditos domino. Id est Catechumenos: nam de fidelibus nulla est mentio, cum totum hoc caput cum superioribus ad solos Catechumenos pertineat; eos autem Deo deditos vocat, quia Deo nomen dederant, & in ejus fidem erudiebantur: non negarim tamen eodem nomine fideles nonnunquam appellari.

Ut omnis salutis. Baptismum vocat omnem salutem, quia scilicet omnia omnino per Baptismum peccata delentur.

Novitiolis. Catechumenos quidem intelligit, ut ajunt interpretes, verum cum varia essent Catechumenorum genera & species, eos præcipue significat qui Audientes dicebantur, sive qui Deum timere cœperant. Nam ubi primum nomen Christianæ sectæ quis dederat, Gentilium Deos & inania simulacra spernere & contemnere docebatur. Deinde Deum timere, unde pœnitentiam assumebat, qua peracta perfectus Catechumenus habebatur: sed de his alias & fusius.

Pœnitentiam assumunt. Sponte pœnitentiam assumebant Catechumeni, eamque pro peccatorum & anteactæ vitæ ratione ducebant, nam nullo Ecclesiæ judicio de eorum pœnitentia aut satisfactione statuebatur.

Sed includere eam negligunt. Rhenanus & Pamelius ajunt translationem esse a rebus quas ni includas amittes. Eraldus (de Junio enim taceo cum non satis assequar quid sibi velit) docet in commentariis ad Arnobium l. 2. tyrones his verbis increpari, quod pœnitentiam in multum tempus producerent, atque eam perficere & finire nollent. Ego horum longe aliam reor esse sententiam & *includere*, perficere & finire non significare: verum bona fide pœnitentiam non agere sive sinceram non ducere, nam de tempore, sive quod pœnitentiam protraherent minime conqueritur. Tert. cujus de Baptismo hæc sunt verba, *Cunctatio Baptismi utilior est*, & paulo post, *si qui pondus Baptismi intelligant, magis timebunt consecutionem quam dilationem*. Itaque cum Baptismo plerumque clauderetur prima pœnitentia, eumque differri suadeat, minime crederem Catechumenos hoc loco reprehendi, quod pœnitentiæ finem non facerent; sed docet, opinor, nonnullos, quod scirent anteacta purgari Baptismo, segnius pœnitere, atque a consuetu-

A dine prioris vitæ resilire nolle. Neque alio ad id confirmandum argumento utemur; quam ea, qua nititur similitudine: veniam enim sibi parat adulterinis nummis, non qui pœnitentiam in multum tempus producit; sed qui plenam & bona fide eam non amplectitur, totius præterea capitis ratio & sententia hoc unum ostendunt, & de veritate pœnitentiæ, non de tempore aut mora quæstionem esse.

B *Ipse finis desiderandi*. Quia pristinos mores mutare docebantur Catechumeni.

Tergiversationis erga pœnitentiam. Quia veram subire nollent.

Præsumptio intinctionis. Nimia de Baptismo fiducia.

Medium tempus furantur. Totum tempus quo erudiebantur, medium vocat, quod inter Baptismum & primam institutionem intercederet.

Commeatum sibi faciunt. Docebantur Au- C dientes non solum quam grave & periculosum esset peccare. Deumque iratum habere, sed etiam omnia retro delicta Baptismo condonari, unde ait Tertull. quibusdam peccandi audaciam & securitatem ejusmodi præceptis fieri.

Nom adimplere. Perfectam & veram non ducere.

Veniam delictorum sustinere. Expectare, sperare, petere: in Apolog. c. 35. *Aut post illam speratur & sustinetur*.

D *Hoc est pretium non*. Id cautum fuerat lege 12. tabularum ne venditoris res emptori aliter adquirerentur, quam si is pretium solvisset §. *venditor*, instit. de rerum divisione & ex jure Attico petitum: id enim Græcam fidem vocat Plautus in Asinaria: Ausonius in Epistolis, *Græca non bona fide*, Turnebus in Adversariis lib. 12. cap. 18.

Pœnitentiæ probationem. De veritate igitur pœnitentiæ, non de tempore agitur.

E *Sed differamus tantisper*. Ex eorum sententia loquitur, qui dicebant satis esse si post baptismum meliores mores induerent.

Nullo pacto. Quod negat; quia ex hisquæ docebantur intelligere debuerant, quanto in periculo medio illo tempore, id est, ante Baptismum versarentur; quod si pœnitentia & satisfactione id removere & Deum placare non studeant, indigni omnino videri debent, quibus Baptismi gratia credatur.

Pendente venia. Ante Baptismum.

Cum

Cum adhuc liberari non meremur. Non A baptizabantur Audientes, nisi aliquandiu pœnitendo promeruissent.

Cum Deus comminatur. Censetur Deus comminari iis, qui nondum sunt baptizati, vel iis quos pœnitere oportet, quia in maximo versantur periculo & æterna supplicia merentur; deinde medio illo tempore docebantur, quanta tormenta peccatis decreta essent.

Quis enim servus. Servus post manu- B missionem alius homo videtur esse, ex Paulo in L. 27. ff. de adimendo, vel transferendo legato, novus homo *L. qui res 98.* §. aream ff. de solutio. & libera. idque ostendebant circumactiones & vertigines quæ fiebant in servorum manumissionibus. Ideo ait Tertull. furta sua, & fugas, quia erant servorum vitia, de quibus etiam venditor in mancipiorum venditione cavebat furem non esse, & furto noxaque solutum, fugitivum non esse L. aliud est 174. & L. fu- C gitivus 225. ff. de verborum signific. Martialis uspiam: *Non miror furem, qui fugitivus erat*. At servus manumissus ex his delictis conveniri non poterat a domino L. ult. C. an servus pro suo facto post manumission. teneatur, imo omni metu & sollicitudine liberabantur. Cicero ad Tyronem, *Qua si me liberaris ego te omni cura liberabo*.

Castris suis emissis. De missione & exautoratione, vide Tacitum l. 1. Annalium, D cap. 8. & 9.

Idem quod periculi & timoris. Quia Deum habebant iratum, æternæque impendebant pœnæ.

Cujuslibet aquæ. Lavabantur ante Baptismum: quo respicit, atque ait, neminem esse qui tam infidæ pœnitentiæ viro velit, vel primam illam lotionem impertire.

Et propositum hujus rei. Recipiebant se Christi legem sequuturos Catechumeni, & E ut ait D. Dionysius Areopagita, aut quisquis Ecclesiasticam Hierarchiam scripsit: *Ipse autem se omnino ea quæ tradentur sequuturum esse pollicetur*. Ibidem: *Ex eo præterea quærit, num ita instituat vivere cum promisit*. Ideo ait Author, *asseverantibus*, quia scilicet fidem Christianam, Christianumque vivendi genus & mores sese complexos, persequuturosque jurabant, antequam baptizarentur.

Qui pœnitentiæ fidem aggressi. Id est qui incipiunt credere pœnitendum esse, & tamen eos non vere pœnitet; nihil enim prius Catechumeni sive tyrones docebantur, quam ut prioris vitæ pœnitentiam agerent.

Inter auditorum tyrocinia. Catechumenos non intelligit, ut opinor, nam proprie Catechumeni illi vocabantur, qui probe edocti & eruditi de lege Christi, orarent & jus haberent ad Baptismum (quamvis non ignorem tyrones, Audientes, & Catechumenos, uno eodemque nonnunquam nomine appellari) quique primam pœnitentiam pene finierant; sed tyrones & novitiolos qui Christianæ legis prima elementa docebantur.

Dominum simul cognoveris. Docebantur Deum cognoscere, postmodum pœnitere. Ex Dei enim atque ejus legis cognitione eos prioris vitæ pigebat.

Ceterum quid te cognovisse. Ni timeas & reverearis.

Quid autem a perfecto Dei servo. Perfectos Dei servos eos vocat, qui baptizati essent: quare hanc lectionem retineo, quicquid contra sentiat Pamelius; nam ejus est sententia, nil Audientes a fidelibus sive baptizatis differre, neque illis magis quam his peccare licere, quæ manuscriptorum librorum fidem convellere videtur.

Quæ fides a pœnit. Non accedebant ad Baptismum, nisi de rebus fidei plane instructi, id est, de Dei magnitudine & potestate rebusque quæ in Evangeliis continentur, uno excepto Eucharistiæ mysterio, neque baptizabantur, nisi postquam ea se credere jurassent: quorum fides a fide pœnitentiæ incipiebat, quia scilicet non censendi erant Deo credere, eumque magnifacere & timere, nisi eum dignum existimarent, cui de pristinis satisfacerent, & pœnitentia diluerent, quæ in eum ejusque legem olim peccassent: similiter dixit de Pudicitia, *in fidem mœchiæ*, id est, assumendo pœnitentiam testarentur se credere plurimum fornicatione Deo displicuisse, gravesque pœnas mereri.

Exinde quoad dominum senseris. Ab eo tempore a quo Dominum timere & vereri cœperant, usque ad Baptismum, & quoad Christum Baptismo induissent Catechumeni, eorum fides tantum commendabatur, quantum eos bona fide pœniteret. Dominum igitur sentire, est Baptismo, Eucharistia, aliisque gratiis Christum possidere;

fidere : & quamvis hæc omnia mysteria non aperirentur Catechumenis, tamen non ignorabant donis ingentibus se cumulatum iri.

Necessitate non sponte. Jurabant in Baptismo solemnibus verbis se nunquam peccaturos ; deinde renunciabant diabolo & pompis ejus. Denique censura, si peccarent post Baptismum coercebantur ; quapropter ait, necessitate. At vero cum Auditoribus mitius agebatur, & quantum ex his conjicio, nihil adhuc statutum erat illis temporibus in Catechumenos qui peccarent, ne scilicet metu supplicii a fide Christiana depellerentur : quod postea factum legimus in Concilio Neocæsariensi canone quinto.

Quod si qui ita senserit nescio. Id est, qui fictam ducunt pœnitentiam, dubito an magis lætentur Baptismo se liberatos esse, & æterna supplicia evasisse, quam doleant eo accepto peccare non audere.

CAPUT VII.

Hucusque. Hoc caput inscribendum est de secunda pœnitentia ; hinc enim incipit agere de secunda pœnitentia, quæ erat prima & ultima post Baptismum: nam tertiæ locus non erat.

Vel nihil jam de pœnitentia. Obscurum & perplexum, attamen vult dicere, ni fallor, expleta prima pœnitentia, de alia & secunda amplius Christianos cogitare, aut in ea spem ponere non debere.

Totiens delinquitur quotiens ignoscitur. Quis ex his non existimaret Ecclesiæ fores pœnitentibus semper patuisse, cum dicat Christum toties parcere quoties delinquitur ? Pamelius quoque ex his non dubitat affirmare Ecclesiam peccatoribus veniam semper indulsisse ; & si quid apud auctores inter legendum de secunda & ultima pœnitentia occurrat, id omne de publica accipiendum esse, atque ad id confirmandum multa ex auctoribus accumulat, quæ nihil referret explicare : cum quæ istic, ait Tertull. cujusmodi, aut quomodo accipienda sint nostri duntaxat sit instituti edocere. Hæc igitur *quotiens ignoscitur*, non ita intelligas quasi post secundam pœnitentiam alius esset pœnitendi locus, sed nihil aliud voluit dicere, quam tametsi aliqua post Baptismum spes veniæ supersit, & secunda atque ultima concedatur pœni-

A tentia, tamen rursus peccandum non esse post Baptismum ; nam sexcentis locis, non dicam hoc capite, unam tantum ait a lavacro veniam superesse, neque ullum primis illis temporibus inter privatam aut publicam graviorum criminum discrimen invenient. Itaque illa totiens & quotiens dicuntur recte de duabus veniis (ut ita dicam) & totidem peccatis, de iis scilicet quæ ante sive post Baptismum semel
B remittebantur. Ceterum Ecclesiæ universæ hanc fuisse sententiam, vel hanc consuetudinem in omnibus omnino Ecclesiis observatam fuisse non ausim affirmare.

Ceterum finem utique. Non facile evadet pœnas & tormenta quæ peccatorem expectant, quisquis peccandi finem non faciet : finem evadendi habere, est non evadere.

Memoria periculi honorant. Forte appensa ad parietes tabula, qua naufragium re-
C præsentabant, Horatius,

Me tabula sacer
Votiva paries indicat uvida,
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo.

Dum extinguitur. Aqua baptismi.

Tot titulos. Non nascebantur Christiani, sed fiebant, ut ait in Apolog. & de testimonio animæ, id est provecta jam ætate ab Baptismum admittebantur; unde non solum quod ex parentibus contraxe-
D rant, sed etiam quæ retro deliquerant, ea omnia una aqua extinguebantur : quare ait multos damnationis titulos Baptismo radi.

Collocavit in vestibulo. Consuetudo & ritus erat, ut pœnitentes in vestibulo Ecclesiæ manerent, ad quem respicit.

Sed amplius nunquam. Ergo una tantum erat post Baptismum pœnitentia.

Quia proxime frustra. Quia frustra eam egit ante Baptismum, cum ad vomitum
E redierit.

Miserius est perdidisse quam non. Miserius est multo salutem quam accepisti Baptismo, perdere peccando, quam omnino eam non accepisse.

Rursus pœnitere. Quia ante Baptismum primam pœnitentiam egerant.

CA-

CAPUT VIII. & IX.

ACeptum ab eo. Gratia Baptismi.

Tantum relevat. De confessione publica ac particulari hæc accipienda non sunt; sed de confessione, qua peccator seipsum Deo accusat.

Quanto in ar. negoti. Nempe quia nulla alia supererat pœnitentia, tanto magis eniti debebant, ut reipsa se vere pœnitentes omnibus fidelibus probarent.

B *Ut non sola conscientia*. Quos ante Baptismum pœniteret, sponte & arbitrio suo pœnitentiam agebant, nullamque actum publicæ & secundæ pœnitentiæ exercebant, id est, non manebant pro foribus Templi, in sacco & cinere veniam non deprecabantur, omnium denique caligas sese volutando non detergebant; ideo ait Tertull. amplius aliquid in secunda pœnitentia agendum esse, & non sufficere pœnitentibus de peccatis privatim dolere sed eos quoque debere hunc ipsum dolorem publica exomologesi testari.

C *Exomologesis est*. Dum pluribus dicamus quid sit exomologesis, pluribusque probemus, satis tum erit dicere per eam, confessionem auricularem non intelligi, sed actus quibus pœnitentes ceteris pœnitentiæ suæ fidem facerent.

Satisfactio. Finis erat pœnitentiæ: confitebantur primum iniquitates suas, deinde pœnitentiam agebant, ut Deum scilicet propitiarent eique satisfacerent; ait igitur satisfactionem confessione disponi, quia prima est linea & gradus satisfactionis.

D *Itaque exomologesis*. Si rem accurate perspicias, habes quid sit exomologesis.

Conversationem. Vivendi genus de corona militis, de præscript.

De ipso quoque. Hæc omnia in pœnitentia subibant.

E *Presbyteris advolvi*. En quomodo ante sacerdotes volverentur, ut peccata sua confiterentur, & eorum veniam obtinerent, ajunt interpretes, cum Baronio, Bellarmino, Maldonato in controversiis. Ego etsi hunc ritum antiquissimum esse fatear, ex his tamen probari nequit; nam cum pro foribus Templi starent pœnitentes, prætereuntibus sacerdotibus ceterisque fidelibus, omnibus omnino dolentis animi signis, pœnitentiam suam testabantur, lacrymis non parcebant, precibus insistebant, volvebantur, & si quæ alia habet pœnitentia, quæ misericordiam movere possint, non omittebant, ut pacem recuperarent: quem ritum describit Auctor, cum ait, *presbyteris advolvi*; quare nihil hæc ad confessionem auricularem.

Caris Dei adgeniculari. Ex manuscriptis recte restituit Pamelius *caris* pro *aris*; nam ex ritu illo quem modo diximus, primum ante sacerdotes procumbebant, martyribus deinde adgeniculabantur, ceteris denique fratribus & viduis, ut ait Pacianus, enixe supplicabant, ut a Deo & ab Ecclesia veniam pro se impetrarent. Quod autem per *caros* martyres intelligat persuasit D. Cypr. qui eos tum amicos, tum Epist. 5. lib. 1. caros Dei appellat, *ita contra Deo chari sunt*, & ad Demetrianum, *Deo charos domo privas*, de unitate Ecclesiæ, *Aut Deo charior non est*. Præterea ex iisdem auctoribus satis patet quanti semper in Ecclesia fecerint martyrum etiam absentium commendationem, quos verisimile est a metallis aut exilio reduces, non minori auctoritate in eadem valuisse. *De Pudic*. *At tu & in martyras tuos banc effundis potestatem*, pacem scilicet pœnitentibus concedendi, ad Martyr. *Quam quidam non habentes, a martyribus in carcere exorare consueverunt*. Ceterum ut rem facilius intelligas, animadvertendum est, pœnitentes non solum hæc & similia egisse, ut cum Deo in gratiam redirent, verum etiam ut sacerdotes, & ceteros fratres æquiores haberent, in quorum arbitrio & judicio nonnumquam erat eos in Ecclesiam revocare.

Legationes deprecationis. Rogare ceteros fratres, ut a Christo atque ab Ecclesia veniam & pacem pro se exorarent, per legationes ejusmodi officium non preces intellige.

De periculi timore. Quod subiisti peccando.

Non dicam frustretur, sed expungat. Pœnam non tantum minuat aut differat; sed eam penitus tollat & deleat. Verum variæ & incertæ hujusce verbi *expungo*, acceptiones in Auctore nostro inveniuntur.

CAPUT X.

HOc opus. Ea omnia quæ paulo antea ennmeravit: & si quæ alia secunda & publica pœnitentia, fieri amaret.

Ut publicationem sui. Quia scilicet post Baptismum, publica semper pœnitentia in graviora delicta animadvertebant, eaque ob hanc causam palam nouuuuquam exponebantur.

Ceterum non assentior interpretibus neque Card. Baronio anno Christi 56. qui hæc de auriculari Confessione, non de publico pœnitentiæ actu intelligi volunt: toto enim hoc capite de publica peccatorum confessione & de publica pœnitentia agitur.

Cum detrimento ejus. Omnem posthabendo pudorem.

Quam palam absolvi. Palam quidem & frequente Ecclesia absolvebantur, verum satis mihi non constat, hæc de Sacramentali absolutione accipienda esse, quin potius conjicerem, de ultima exomologesi, quæ permolesta & plena pudoris videbatur, illud *palam absolvi*, dictum esse. Nam quid posset inesse pudoris aut verecundiæ in illa absolutione? At vero in ultima exomologesi multa occurrebant quæ sine pudore non poterant ferri: Primum e limine in mediam Ecclesiam adducebantur ab Episcopo, istic ad ejus pedes prostrati veniam peccatorum suorum deprecabantur, precibus & lacrymis totius fraternitatis gratiam & misericordiam sollicitabant: tandem in eodem statu permanentes; id est humi jacentes, a peccatis liberabantur. Hæc omnia multis ita permolesta videbantur, ut mallent in culpa remanere, quam hoc modo ab ea liberari.

Miserum est sic ad exomologesim pervenire. Ex eorum sententia loquitur, qui pudore deterriti ultimam illam exomologesim (atque adeo primam, qua exacta ad ultimam perveniebatur) fugiebant. Miserum autem illis videbatur, postquam etiam omnes ærumnas & miserias primæ exomologeseos perpessi essent, aliam adhuc sibi subeundam esse, quæ non minus molesta esset, quam prima.

B *Malo enim ad miseriam pervenitur*. Malo; id est prima illa exomologesi: *ad miseriam*, ad secundam exomologesim, quæ fiebat paulo antequam absolverentur. Utramque enim malum & miseriam appellat ex eorum sententia: propterea quod in prima per multos annos perpetuis lacrymis, jejuniis & orationibus sese conficerent: in secunda vero eos puderet, cum ducerentur a limine Ecclesiæ, omnium oculos sustinere, & eorum misericordiam implorare.

CAPUT XI.

C EXtra lætitiam. Non licebat pœnitentibus ullo delectationis genere, ne quidem balneis, sese oblectare.

Hortulani maritimive secessus. Imperatores ut beatius viverent in ejusmodi loca secedebant.

Qui ambitu obeunt. Qui ambiunt magistratus.

Nullis conviviis celebres. Imo legimus ad colligendam populi gratiam publica olim D instituisse convivia: sed de privatis locus intelligendus.

CAPUT XII.

JUdicii. Pœnæ.

Oculare. Id est oculos reddere. Hoc ipso usus est verbo de Pudic. & in Apolog. quod mihi pro argumento est hunc Tertulliani esse libellum.

NO-

NOTÆ IN LIBELLUM
DE ORATIONE.

A Ppellatio ista & pietatis & potestatis est. Marcianus l. 5. ff. ad leg. Pomp. de parricid. *Potestas in pietate debet, non atrociate consistere*.

Ne mater quidam Eccles. Ecclesiam intelligit, quam in Patre, & Filio, & Spiritu sancto pluribus locis constitutam esse adfirmat, ut de Bapt. cap. 6. ubi cum dixisset, fidem obsignari in Patre & filio, & spiritu sancto, mox ait: *Necessario adjicitur Ecclesiæ mentio: quoniam ubi tres, id est Pater, Filius & spiritus sanctus, ibi Ecclesia quæ trium corpus est:* de Pudic. c. 21. *Nam & ipsa Ecclesia proprii & principaliter ipse est Spiritus:* & paulo post, *illam Ecclesiam congregat quam Dominus in tribus posuit*. Quibus locis existimat Tertull. Ecclesiam esse in Patre, Filio, & spiritu sancto: sed præcipue in Spiritu sancto. Unde concludit hoc loco mentionem fieri Spiritus & Ecclesiæ in oratione Dominica, quando dicimus *Pater noster*: qui enim invocat Patrem, Filii quoque & matris Ecclesiæ sive Spiritus sancti numen implorare videtur, atque ita uno nomine, Patris videlicet, tres personæ recensentur.

Et ad nostram suspensionem. Id est, ad Christianos duntaxat; atque eorum statum & conditionem, non autem ad Judæos aut Gentiles: *suspendere* enim apud Tertull. est distinguere, separare, limitare, ut paulo ante *suspensa enunciatione*, id est, restricta. Hæc tamen ab Auctore dicta putabam: quod existimaret cum cæteris illius ævi, fato functos, non prius debere frui beatitudine quam seculum finitum esset, atque adeo moram illam suspensionem nostram vocare.

Ut post cœlestia. Inter hæc cœlestia Eucharistiam annumerat, quod non fecisset, ni verum corpus Christi in ea adorasset. Nam ait, *Quamquam panem nostrum quotidianum da nobis hodie, spiritualiter potius intelligamus*, id est, de Eucharistia.

Tum quod corpus ejus in pane censetur. Quisquis diligenter hæc verba attenderit, nunquam Auctorem in adversariorum sententiam transiisse dicturus est. Trifariam A enim hæc Christi verba, *Panem nostrum quotidianum*, explicat. Primum de pane communi: deinde de Christo qui credentium verus est panis: postremo de corpore Christi quod est in Eucharistia. Ubi animadvertendum est eum discrimen constituere inter Jesum quatenus fideles & credentes nutrit, & eundem ipsum Jesum in Eucharistia existentem. Nam ubi exposuit, quamobrem Jesus panis sit eorum, qui ipsum confitentur, atque in eum credunt, B alium rursus affert modum, quo ipsemet Christus est panis, *Tum quod corpus ejus in pane censetur*. Itaque duos illos panes, duplicemque alendi modum, hoc loco distinguit: quod facere nihil fuit necesse, si Christus sola fide sumitur ab iis qui in eum, ejusque Evangelium credunt. Præterea loquitur ut plurimum verbis Jurisconsultorum propriis, apud quos *censetur* idem sonat, quod, *est*. Denique hac oratione C colligit, nos perpetuitatem postulare in Christo & individuitatem a corpore ejus, quorum primum ad manducationem Christi per fidem refertur, postremum vero, *individuitatem a corpore ejus*, ad Eucharistiam: atque eo usus est verbo, ut ostenderet Eucharistia nos magis propiusque uniri cum Christo, quam fide; si quis observet hujusce vocis acceptionem, in libris de patientia, de præscription, ad Uxorem, aliisque locis, reperiet certe intimam & corpoream D conjunctionem, eam semper significare.

Jejunantes habita oratione. Quamobrem oscula negarent jejunantes non invenio: quod ad Auctores antiquorumque ritus intelligendos plurimum conferret: nam etsi consuetudinem hanc improbet Tert. aliqua tamen verisimili ratione constabat.

Quem Domino officium facientem impedit pax?

Hæc ab his *quæ oratio*, disjungi, & peculiari interrogationis nota affici debere E existimo.

Publica jejunii religio. Diebus publicis jejunii oscula denegabant.

De stationum diebus. Quid sit statio, alibi

NOTÆ IN LIBRUM II.

AD UXOREM.

CAPUT I.

Divortio. Matrimonium alia forte quam fato finiri & solvi posse, videtur insinuare: quidquid hujus sit, ex causa adulterii repudium licitum esse docuit, cap. 9. 10. & 11. l. de Monogamia, hoc lib. cap. 34. l. 4. adversus Marc. eorum non displicet sententia qui aiunt hæc ad verba eas spectare quæ ob religionem a Gentili repudiatæ essent.

Quod vero difficile est. Hunc locum ita exponendum censeo: quod enim difficile est (non nubere scilicet) & quod multas habet annexas difficultates, maximum hoc est quod de reliqua vita consilium capere possis, & quod divina ope indiget. Quapropter id tibi superiori libro non suasissem, nisi ad id faciendum officii ratio & necessitas me impulisset.

Non sine necessitatibus. Quod premitur necessitatibus matrimonii; conjugum enim officia & debitum necessitatem vocat hoc libro, *Cum bonore ipsius necessitatis:* de Pudic. c. 16. *qui totam carnis necessitatem*.

CAPUT II.

Consiliariorum prævaricationem. Consiliarios intellige Episcopos, Presbyteros, Diaconos, viduas, quibus inconsultis, de nuptiis non cogitabant: nuptura enim (ut in Observationibus nostris uberius dicemus) sacerdotes conveniebat & viduas, ut eos consuleret atque eis mariti conditiones, genus & sectam exponeret.

Sanctis. Fidelibus: Sancti potissimum hi sunt qui Confirmationem susceperunt: ut ex Canone 77. Concilii Eliberini licet colligere.

Nisi ut de suo inquinet. Nisi ut cæteros Christianos inficiat: religio enim erat cum peccatore cibum sumere, ne ceteros contagione afflaret.

A

CAPUT III.

Ab omni communicatione fraternitatis. Vult dicere eas excommunicandas esse: jura enim pacis, fraternitatis, communionis, communicationis, eadem propemodum in Auctore significant: fratres enim dicebatur Christiani, non solum quod se maxime diligerent, sed quod ab eadem matre alerentur.

B *Tabulas nuptiales*, Pamelium errare monuit vir doctus Merillius: nam syngraphæ sunt nomina debitorum. At tabulæ nuptiales conficiebantur nuptiarum causa; ideo autem ait Tertull. si Christiana infideli nubat non esse matrimonium: neque de eo tabulas nuptiales apud Christi tribunal proferri posse: quia ut eleganter ait Papinianus in l. Donatio. 31. ff. de donationibus: *Tabulas non facere matrimonium: si sunt impares nuptiæ*.

C *Carnis injuria*. Præter injuriam, qui carnem Christi afficit.

Duobus dominis servire. Nam maritus est dominus, ita Nonius Marcellus interpretatur illud Virgilii 4. Æneid.

Et dominum Æneam in regna recepit.

D. Cyp. Auctor de bono pudic. *Virginitas quid aliud est quam soluta libertas: maritum non habet dominum*. D. Aug. conf. lib. 9. cap. 9.

D *Extractionem*. Structio, struere proprie de capillis intelligitur de habitu muliebri, de cultu fœminarum.

CAPUT IV.

Ut si statio facienda. De statione alius erit dicendi locus: satis interim erit, si ex hoc loco moneamus jejunium duntaxat eam non esse, cum ire ad balneas,
E ei opponatur.

De die condicat ad balneas. Moneat summo mane & diluculo lavandum esse, qua

qua hora eundum erat ad stationes. Nam Gentiles diluculo balneis utebantur: Christianis vero religio erat corpus curare, aut quidquam prius agere quam preces aut sacra peregissent: Auctor in Apolog. *Non lavor diluculo, sed tamen honesta hora*.

Si procedendum. Num illi homines ridiculi sunt, qui ex hoc loco processionum ritus deduci fabulantur? quibus scilicet vix liceret in Ecclesiam convenire, eos volunt cæremonias suas vicatim & publice exercuisse: quot Templa, quot ædes sacras, Carthagine constituent, ad ea munera & ritus obeundos? una tantum illis temporibus erat Ecclesia, & domus sacra, & ita certe humilis & parum ornata, ut a privatis facile non dignosceretur. Quapropter *procedere*, nihil aliud apud Auctorem significat, quam domo exire, alicujus officii exercendi causa: puta ut ægrotos aut indigentes visitarent: neque res ita ambigua est ut majori indigeat probatione, quam quæ ex ipsius verbis desumitur: ubi enim dixit, *Si procedendum erit*, mox addit ut explicet. *Quis enim sinat conjugem suam visitandorum fratrum gratia vicatim aliena & quidem pauperiora quæque tuguria circuire?* Igitur fratres visitare, est procedere: de cultu fœmin. c. xi. eandem procedendi rationem affert. *Vobis autem nulla procedendi causa non tetrica*. Quia scilicet *imbecillis aliquis ex fratribus visitandus*. Ubi *tetrica* significat non austera, tristis, aut aspera: sed gravis & honesta, & non impudica.

Et quidem pauperiora. Quia scilicet in hujusmodi tuguriolis, & in locis remotis lenocinia exercerentur: unde ait eam suspectam fore si pauperum domos frequentet.

Quis nocturnis convocatio. Si in Ecclesiam convenire non potuerant interdiu, nocte plebem convocabant. Auctor de fuga in Pers. *Si colligere interdiu non potes, habes noctem*.

Solemnibus Paschæ. D. Cyp. ep. 23. lib. 3. eosdem dies sanctæ & solemnis septimanæ vocat *Paschæ prima solemnia*, quibus olim noctes diesque precibus & jejuniis pervigiles in Ecclesia consumebant.

Convivium Dominicum. (a) Grave modestiæ nostræ erroris insimulare Casaubonum & cæteros qui hunc locum de Eu- A charistia interpretantur. Sed muneris hujusce exigui necessitas invidiam facti deprecabitur. De convivio est sermo, quod infame esset apud Gentiles, & quod ejusmodi convivæ omni turpitudine & flagitio polluere crederentur, quod cum aliud nullum Christianos celebrasse legimus quod incestum haberetur, quam Agapas, de iis accipienda hæc esse quis negabit? Enimvero quæ in B. Justino adversus Judæos & B Apologia 2. in Tertull. Apol. & ad Scapulam, de cultu fœmin. in Minutio Felice, apud Eusebium hist. lib. 4. c. 1. & 4. de cœnis & infanticidio objiciuntur Christianis, ad Agapas ea sunt referenda, in quibus neque consecrabatur, neque sumebatur Eucharistia. Præterea ab iisdem auctoribus & Plinio secundo Eucharistiæ sacra cum satis accurate describantur, tamen super libidine & incestu ea fuisse suspecta non legimus. Ait igitur Tertull. Gentilem C non passurum ut Christiana ejusmodi cœnis accumbat, quod nimirum inceste & infames eæ haberentur, lib. de cultu fœmin. *Infidelis contra etiam suspectam habet, vel propter illam sceleratam in nos opinionem Gentilium*.

Osculanda martyr. vincula. Non solum martyres, sed eorum etiam vincula amplexabantur: aut si id neget Junius, dicat quæso quid opponat sexcentis locis qui a Pamelio producuntur. Cæterum reptabant D etiam in carcerem ut aliena martyribus præberent, pacemque reposcerent.

Itam vero. Multo minus.

Ad osculum convenire. Osculo sibi mutuam pacem Christiani impartiebantur: verum non solum in Ecclesia & peractis sacris, sed etiam domi, ut colligitur de Oratione: *Potes domi differre pacem*. Cui officio negat Gentilem passurum ut Christiana satisfaciat.

Aquam pedibus sanctorum? Pedibus fide- E lium: officii genus aut pietatis quod adhuc inter pios & religiosos viros est in consuetudine: sed non solum aquam olim pedibus, verum ante pedes nonnumquam etiam volvebantur, & soccos & calceamenta sanctorum pedibus detrahebant. Eus. lib. 13. c. 15. *Calceamenta quoque pedibus tentabat educere, quæ nunquam nisi a religiosis resolvi consueverant*. Ut humilita-

(a) *Rhe. Pamel. Juni. hoc loco Casau. exerc. 6. pag. 512. Phil. Mornaus c. 6. pag. 60. de Euchar.*

litatem scilicet testarentur: hinc pœnitentes Presbyteris advolvebantur, & fratrum caligas volutando detergebant.

De cibo, de poculo invadere, desiderari in m. h. (a) Miror quamobrem omnes hæc ad Eucharistiam pertinere sibi persuadent: cum si quando eorum rationem atque Auctoris mentem satis exploratam habeant, in sententia non sint mansuri. Recenset enim Christianæ mulieris privata officia, & ea quæ ex disciplina aut consuetudine B præstari solebant: quare ait, si quempiam Christianorum hospitem habuerit, Gentilem maritum æquo animo non laturum, ut ei cibum & pocula cæteraque necessaria apponat: quid quæso ad Eucharistiam? An non commoda magis erit hæc interpretatio? Præterea quis unquam docuit mulieres domi Eucharistiam ministrasse, quam alibi ait non nisi de Præsidentium manu sumendam? at invadere de cibo & poculo est invitare fratres ad cibos sumendos, C & non petentibus ultro offerre. Denique hæc mysteria Gentilibus nudanda & aperienda non erant, cum tanto studio tantaque diligentia cavebant, ne Audientibus cognita essent. Adde hoc ipso loco Tertullianum nolle, ut conversationis insignia & officia cognita sint Paganis, multo minus Eucharistiæ mysteria: non negarim tamen cum Casaubono Patres *desiderata & desiderare*, in rebus Eucharistiæ alibi posuisse.

In mente habere. De his officiis sedulo D cogitare, cum aliis rebus te occupatam velit.

Quod in aliena domo hospitium? D. Cyp. de Elgem. *Hospes fui & non adduxistis*; ita hospitales erant antiquitus, ut cum quispiam adveniret, certarent quis eum domum deduceret.

Proma. Nil mutandum: nuces & nugæ Junio reddendæ.

CAPUT V.

PEr *noctem surgis*. Singulis noctibus surgebant ut Deo domi supplicarent, in Apolo. *Ita saturantur ut qui meminerint etiam per noctem adorandum sibi Deum esse.*

Quid secrete ante omnem. Domum Eucharistiam reportabant, ut nocte eam adorarent, & sumerent: quapropter Junius de antelucanis cœtibus hæc accipiens, non minus fallitur, quam cum sequentia ita explicat: *Non illum credit esse qui dicitur: nempe*, inquit ille, *infamatum panem credit*. Nam Agapas juxta & Eucharistiæ sacra accepit, & quæ de Agapis impia & turpia objiciebantur, ad Eucharistiam imperite refert.

Rationem simpliciter. Id est non altius scilicet hæc omnia sibi aperiri volet, contentus te ex religione tua hæc præstare.

Sine suspicione panis an veneni? Qua de causa Eucharistiam suspicaretur esse venenum, aut cur timeret uxorem Christianam venenum velle sumere, non video: neque quidquam magis exploratum habeo, quam si per venenum pocula amatoria intellexerit, quæ venena dicuntur. Ovid.

Thessalico languent devota veneno.
Mistaque cum magicis mersa venena sonis.

Aut si locus est conjecturæ horum explicationem ex. lib. de Pudic. peterem, ubi ait cap. 5. magnam esse adulteris consuetudinem cum magis & veneficis. Dixerat enim eam suspectam adulterii fore, mox addit magiæ & veneni, quibus adulteria perficiuntur.

Quarum arcana in p. Dum ejusmodi mulieres convicia mariti patienter tolerant: de earum mysteriis quæ Gentili ex consuetudine nota sunt, tantisper siletur. At si conquerantur, maritus Prætori refert eas esse Christianas, & ita periculis, quæ sectæ impendent objiciuntur: de hac re exemplum habes apud Justinum & Eusebium.

Quarum dotes ob non. Gentilis quod uxorem Christianam non postulet, & accuset, in hujusce beneficii & silentii præmium & remunerationem, dotem trahet, & eam omnem impune dilapidabit, quam repetere aut maritum de ea re uxor compellare non audebit, quod essent scilicet Christianis Judices insensissimi.

Arbitrum spicula. Carnificem potius quam Judicem: Arbitrum autem dixit, more ju- E risconsultorum qui Arbitros eos vocant non Judices, qui de judicio reddendæ dotis cognoscunt quod æquius meliusque est. Brissonius in formulis.

CAPUT VI.

INter *illos*. Domi scilicet thura Diis laribus adolebant,

Solemnibus Regum. Cæsares aliquando Impe-

(a) *Rhe. Pam. Jun. in hunc locum, Casau. exer.* 16. *pag.* 568.

Imperatores, nonnunquam etiam Reges appellat: sed hoc præcipue nomine cum agit cum Christianis de spect. cap. 30. & 6. & adversus Gnost. D. quoque Cypr. scribens Demetriano, eosdem Reges appellat.

Et ministrabit nonnunquam. In Agapis, fidelibus ministrabant mulieres.

In sodalitiis, sæpe in popinis. Turpius erat in popinas divertere, quam sodalibus epulas agere: ideo ait, *sæpe in popinis*. Popinæ enim omnibus vel infimo cuique patebant: sodalitia autem habebantur inter amicos, utrumque tamen interdictum: D. Cypr. ep. 4. lib. 1. inter gravia Martialis crimina hoc unum annumerat, Gentilium eum frequentasse convivia.

De cujus manu de. de. c. p. partici. (a) Rursus certamen nobis cum eis iucundum, qui de Eucharistia hæc interpretantur, hac una levi admodum conjectura, quod alibi dicat eam esse de manu Præsidis accipiendam, quasi hoc loco id ipsum tangat, & ad eundem ritum alludat. Mihi vero cum Eucharistia hæc convenire non videntur. Primum de conviviis Paganorum illic est mentio, quæ cum cœnis Christianorum privatis aut publicis commodius & aptius comparari quis non videt? Deinde hæc. *Audiat sane, audiat aliquid Dei cœna*, nulla ratione ad sacra Eucharistiæ pertinent, in quibus mulieribus loqui non liceret, ut dicemus pluribus. Denique ea omnia quæ recenset, in Agapis & cœnis privatis reperiuntur. Quapropter de ipsis Paganorum conviviis locus est explicandus: quos solitos legimus sibi invicem per libidinem propinasse, & paululum degustata pocula ab amante desiderasse, uti in Dione legimus de Commodo: versus Martialis idem indicant.

Qui nulli calicem tuum propinas.
Humane facis hercle, non superbe.

Ovid. lib. 1. eleg. 4. Ad quem morem haud dubie respexit Tertull. cum ait *de cujus manu desiderabis? de cujus poculo participabis?* quasi hæc lasciviæ commercia & irritamenta ejusmodi mulieribus objiciat, easque interroget a quo sibi maxime in his conviviis propinari volent, a marito, an ab adultero: & quamvis & sequentibus alludat ad privatas aut publicas cœnas Christianorum, hæc tamen ipsa simpliciter, neque aliter atque ut turpia quæ Adam objiciat, dicta esse videtur,

Quid maritus suus illi. Cum diversæ essent sectæ interrogat, quid cantabit marito. Nam quoties Christiani sive domi, seu in Agapis cœnarent, fidem psalmis pascebant, ut ait Tertull. D. Cypr. lib. 2. epist. 2. *Nec sit vel hora convivii gratiæ cœlestis immunis: sonet psalmus sobrium convivium*. Habes ex his, cur velim hæc magis ad cœnas privatas aut publicas re-
B ferri, quam ad Eucharistiam, in cujus sacris tacerent mulieres & alternis non responderent marito, quod factum legimus in privatis & publicis cœnis: ut insinuat hoc libello his verbis. *Simul orant & alterutro ducentes*.

Audiat aliquid Dei cœna. De cœna hæc igitur accipienda sunt, in qua seorsim singulæ quæque in medium compellabantur, ut de fide responderent: aut de ea cœna in qua de rebus fidei solæ differere consue-
C vissent, quæ sacris Eucharistiæ adaptari nequeunt quod in eis silere juberentur. At vero in Agapis *provocabantur in medium Deo canere*, Apolog. & in privatis cœnis psallebant uti diximus.

Quæ Dei mentio? Hæc & cetera pietatis munera non magis prætermittebantur in Agapis & privatis cœnis, quam in sacris Eucharistiæ. Nam oratione convivium incipiebant, & dirimebant: in Apolo. *Non potius discumbitur quam oratio ad Deum*
D *prægustetur*, ibidem, *æque oratio convivium dirimit*. Cetera quoque in eodem Auctore non esset difficile probare.

Ubi divina benedictio. Hæc omnia ad diversas Missæ partes, bonus Pamelius atque hanc benedictionem ad consecrationem Eucharistiæ pertinere putat. Verum de benedictione quam sibi invicem conjuges finitis precibus optabant locus accipiendus est. Nam cum eadem ipsa sub finem libelli recenset, ut ostendat inter Christia-
E nos conjuges ea omnia pietatis officia libera esse, & felicius multo adimpleri, vocat hac ipsam benedictionem mutam; quia scilicet eam proferre, & Gentili marito benedicere Christi nomine non auderet.

CAPUT VII.

Jam habens ex parte. Non deerit illis Deus, qui jussit eas cum Gentili permanere. Quid ad rem verba Geneseos & Lucæ

(a) *Interpretes & P. Mornæus, lib. 1. de Euchar.*

Lucæ quæ afferuntur a Junio?

Documentis dignationis. Gratiæ & doni alicujus divini: D. Cyp. eodem utitur verbo.

Hoc signi erit ut solis. Ni cum Latinio deleas *ut solis*, non aliter hæc intelligenda videntur, quam uti sequitur: Hoc erit signum, quod malo hæ mulieres sese inferunt, quod solis petitoribus inter Ethnicos gratæ sunt, ut solis ejusmodi mulieribus illi ipsi petitores placent.

Petitoribus. Procos inquiunt interpretes; ego quidvis aliud significari magis putem. Nam quodpiam genus hominum infame denotare videtur, ut a Diabolo hæc matrimonia conciliata & composita suadeantur. At certe quid vetaret nuptias cum Christiano vel alio amatore & proco fieri? an Gladiatores intelligit? nam *petere* verbum est gladiatorium.

Qui tales non exhorreant. Infames omnes Christianæ habebantur apud Gentiles. Erat enim vehemens opinio quæ per animos Gentilium pervaserat, Christianas post cœnas publicas & Agapas extinctis luminibus, promiscuæ libidini servire.

A malo conciliatur. Procuratur, componitur.

CAPUT VIII.

NOnne quique Domini. Senatusconsulto Claudiano cautum non erat ne servi extraneis jungerentur, sed jure suo Domini impedire poterant, non solum ne extraneis, sed ne contubernia omnino inirent. Apud Plautum:

Sed utrum nunc tu cœlibem esse tu mavis liberum.
An maritum servum ætatem degere & gnatos tuos.
Opta hæc tua est, utram harum vis conditionem accipe.

Tantum non poterant patroni libertos seu manumissos jurejurando adigere ne nuberent, l. 6. ff. de jure patronatus.

Sic illa ex æquo. Nubat quantum volet diviti & pauperem spernat, ex æquo forsan in cælis non erit cum illo paupere.

Et in statu perseverent. In quo statu? fidei an communionis? Dixerat supra eas arcendas esse ab omni communicatione fraternitatis ex Apostoli literis: quod hoc loco repetere videtur, atque in legibus humanis ad servitutem repetere licet eos qui A extraneis nubunt, multo magis Christianas coercendas esse, qui ethnicis junguntur, & a communione ablegandas.

Unde nisi a Diabolo maritum petant. Moris erat Episcopos, Presbyteros, Viduas consulere, atque ab iisdem nubendi facultatem petere, ad quem alludere videtur.

Cinerariis peregrinæ pro. Qui sint cinerarii & cinifiones satis interpretes explicuerunt, sed addidit, *peregrinæ proceritatis*, quasi exprobrans ejusmodi mulieribus quod B ditioribus nubere velint, ut habeant servos quorum forma & proceritas grata & amabilis esse possit. Clemens Alexand. libro tertio Pedagogi cap. 4. *Et qui mulierum quidem lecticas in altum tollant & pertinaciter eas ferant, multi Galli sunt.*

Censum suum. Originem nonnunquam apud Auctorem, sed hoc loco gratiam & fidei pignus significat.

C *In vestis dotalibus*. Dos est pecunia quam uxor affert marito, matrimonii nomine: Plautus in Asina *Argentum accepi dote, imperium vendidi*. Atque adeo dotalia sunt ea quæ ad dotem mulieris pertinent, ita dotalis fundus qui ex dote emptus est, vel in quo dos assignatur: dotalia etiam dicuntur quæ in augmentum dotis veniunt. Auctor tamen hoc loco & de monogamia pro mariti bonis, vel quæ ad maritum pertinent, accepisse videtur. Nam hæc ad D uxorem referri nequeunt, cum sensus sit Christianum maritum pauperem non esse, sive ditiorem multo Ethnico marito, ita D. Cyp. ep. 2. lib. 2. *Quem ille divitem fecerit, nemo pauperem faciet*. Sed vult dicere, ni fallor, ei dotem uxoris credi posse cui Deus gratiam suam & spiritum suum conferre non dubitavit, atque eam mulierem dotem suam non amissuram quæ pauperi Christiano jungitur, quamvis fundo careat, qui in restitutionem dotis ven- E di possit.

CAPUT IX.

QUod Ecclesia conciliat. Conciliare hoc loco significat componere, suadere, probare, non benedicere. Prorsus & eodem modo accipiendum atque cum ait, *a malo conciliatur*, *a Domino damnatur*. Ecclesiæ quoque nomine viduas, opinor, sacerdotes intelligit, in quibus alibi ait

Ecclesiam consistere, *non Ecclesia numerus Episcoporum*. lib. 1. ad Uxor. *tota Ecclesia candida de sanctitate describitur* (quas alias significationes idem nomen accipiat dicemus pluribus;) Ait igitur primam felicis matrimonii eam esse conditionem, si a sacerdotibus & viduis probetur & concilietur. Nupturæ enim antequam fidem obstringerent, sacerdotes & viduas consulebant ne imprudenter hæretico, Judæo, aut cuipiam Apostatæ implicarentur. Cæterum quid ex loco in clandestino matrimonia suspicari possunt? quamobrem quæso hodie in senatu a Patronis hæc in easdem nuptias sæpissime torquentur? Nam clandestinæ sunt, quæ sine testibus transiguntur, de quibus nulla hic mentio: sed beatiores eas habet, quæ cum fideli ejusdemque sectæ fiunt marito.

Confirmat oblatio. Junius has felicitates infeliciter exponit, & præsertim cum hanc secundam ait esse, cum se novi conjuges offerunt & sistunt in Ecclesia, consensum suum testantes & communibus precibus Ecclesiæ Dei benedici postulantes: quæ omnia ita adornavit, ut hujusce vim verbi *oblatio* eluderet: quasi quisquam unquam ita locutus esset. Sed cum tria potissimum apud Patres oblationis nomine intelligantur, ea quæ in sacerdotum victum offeruntur: sacrificium Missæ sacris pro aliquo atque in ejus commendationem Deo supplicarent. D. Cypr. *nomen ejus offertur*: & de illa prima acceptione abs re esset inquirere. Superest ut horum aliqua conveniat: unde facile obtinebis, matrimonia olim in Ecclesia & Eucharistiæ sacris celebrata fuisse.

Obsignatum. Non ait obsignari matrimonium per Angelos, sed obsignatum per eosdem renunciari, ut sit argumento prius in Ecclesia idipsum obsignari: sed quid sit obsignare matrimonium, aut a quo tandem, aut quomodo id fiebat, non parum interest enucleare, si paulo latius de hujus significatione velis inquirere. Res ea obsignari dicebatur, quæ clauderetur, notaretur & perficeretur pia aliqua actione aut ritu religionis, ita orationem osculo obsignari ait de Orati. *quod est signaculum orationis*: quia scilicet orationis & mutuæ charitatis conjunctio plus certe haberet cap. 3. confessionem ipso martyrio obsignari ait, de Idolo. *Deos ipsos hoc nomine obsignat*. Verum si ad sacramenta transferatur, quantum ex hujusce Auctoris consuetudine assequi potui, sacerdotis benedictio, ante sacramenti ratio & natura intelligitur: de pœnitentia agens *per pœnitentiæ subsignationem ante componeret*. Idem de Baptismo: *quam fides impetrat obsignata in Patre, & Filio & Spiritu sancto*, ibidem, *quanto magis habemus per benedictionem eosdem arbitros fidei*, ibidem, *manus imponitur per benedictionem*: de Idololatria: *post fidem obsignatam*, id est, post baptismum eodem modo matrimonium habebis sacerdotis benedictione obsignatum, de Monogamia, *aut junctos in eadem carne conjunctionem signavit*.

Angeli renuntiant. Christianorum sacris Angelos interesse docet manifeste lib. de Orati. *Angelo adhuc orationis adstante*, quare cum dicat per Angelos matrimonium obsignatum renunciari, in iisdem sacris id fieri & obsignari videtur insinuare. *Nulla spiritus carnisve discretio*, magis continentes Christiani & datæ fidei memores.

Simul volutantur. Cum grave & adversum aliquid immineret, non solum expansis manibus, sed prona etiam in terram facie Deo supplicabant.

Alterutro dicentes. Alternis psallentes.

In angustiis. Vel persecutionum vel jejuniorum tempora intelligit.

In refrigeriis. Diebus quibus Ecclesia exultabat, & a jejuniis & pressuris vacabat.

Sacrificia sine scrupulo. Patiantur me libere dicere hæc ad sacrificium Missæ non pertinere; sed his intelligi ea quæ in pauperum, sive in sacerdotum alimenta offerebantur. Cum enim uxores sine consensu virorum bona non possint erogare, ait maritatam Christiano, sine scrupulo liberalem esse posse, quod maritus id concedat.

Quotidiana diligentia. Diligentia est cum nullum charitatis, officii, orationis, jejunii, pietatis munus aut tempus prætermittitur, & singulis Christianæ fidei officiis sedulo & patienter vacatur. Diligens enim dicebatur ea, quæ singula quæque Christiani officia obiret, puta, pauperibus elargiri, ægrotantes visitare, precibus interesse, prorsus nil pium aut humanum omittere aut reliquum facere: ita illud de fuga in Persec. cap. 1. accipiendum, *in alterutra diligentia*, id est, omnia omnino sanctitatis & sobrietatis officia præstare, amplecti & colere. Illis enim temporibus difficillimis nova semper oriebatur tempestas, quæ eos de sa-

de salute sollicitos multo magis habebat quam rebus pacatis: quæ aliter accepit Rhenanus atque auctor dixerat, eadem oratione ait de præsc. *diligentia attonita*.

Non trepida gratulatio. Advenienti fratri & hospiti.

Non muta benedictio. Benedicere nonnunquam est bonis verbis amicum salutare, eique pacem & Christi gratiam optare: & certe consuetudo erat & ritus apud priscos illos hoc necessitudinis commercio mutuam

A charitatem & fraternitatem alere, ut idem ipse auctor docet lib. de testimonio animæ, *etiam quod penes Deum bonitatis & benignitatis omnis benedictio inter nos summum sit disciplinæ & conversationis sacramentum benedicat te Deus*, & de idololatria. Itaque ait eam hospitem habituram, qui ne Gentili Christianæ fidei suspicionem det,
B mutam benedictionem dabit.

Et mutuo provocant. Quia alternis cantabant.

NOTÆ IN LIBELLUM

DE PRÆSCRIPTIONIBUS.

CAPUT X.

Ero itaque nusquam dum ubique convenior. Hæc mihi fiducia est, ut contendam antiquam Rhenani lectionem restituendam esse: *Et erit itaque nusquam dum ubique convenio, quærite & invenietis, & velint sic nusquam quasi qui nunquam apprehenderint illud quod Christus instituit*: sensumque hunc esse. Dum tot ac tantis assentior *quærendum esse*, quærendi finem non faciam, quod maxime optant hæretici, uti quæram semper cum eis quasi nondum repererim quod Christus instituit, quod quæri, quod credere necesse est.

CAPUT XV.

Aliunde scilicet loqui possent de rebus fidei. Omnes hæc verba ita accipiunt, quasi neget ex aliis litteris hæreticos fidem suam probare posse, quam ex utroque testamento. Mihi vero alia subiit cogitatio, nempe hæc eadem negative posita non esse, neque aliud quidquam his auctorem intendere, quam hæreticos nonnunquam etiam argumenta ex scripturis arcessere, quamvis in probationem fidei suæ ea opinionis philosophorum scripta ducere possint, ex quibus commenta sua hauserunt, uti probavit cap. 8. Ad confirmationem hujusce explicationis quam tuemur referri potest, nulla hæc interrogationis nota scribi, quam qui ex diverso interpretantur

C coguntur affingere; fateri tamen cogor legentis animos longe facilius occupare contrariam; sed si quis auctoris in dicendo acumen & solertiam repetat & sibi proponat, eam adulteram esse deprehendet.

Si hæ sunt vires eorum. Sensus est an his armis uti possint, sive an scripturæ sint arma eorum.

CAPUT XX.

D *Sacramentum*. Plurimum interest observare non eum hanc vocem in Tertulliano referre intellectum, qui exprimitur ab interpretibus; pro regula enim fidei atque pro Christi mandatis & omnibus Christianæ religionis ritibus & disciplina, non autem pro juramento ponitur: itaque ait omnes Ecclesias inter se communicare, & eodem jure uti; quia scilicet in ea fide durarunt, quæ ab Apostolis est tradita,
E quamque fideliter conservatam posteris tradiderunt.

CAPUT XXII. & XXIV.

Explicanda sunt etiam hæc verba Tertulliani: *tanti enim est illis non habere probationes eorum quæ defendunt, ne pariter admittantur traditiones eorum quæ mentiuntur*: quæ tam involuta sunt, ut eorum sententiam interpretes expiscati non sint. Ait igitur multa ab hæreticis doceri defendique, quæ tametsi veræ fidei con-

sentanea sint, ad ea tamen stabilienda scri- A pturæ auctoritate & præsidio eos uti nolle, ne scilicet ex iisdem scripturæ locis aut libellis eorum mendacia convellantur & in lucem exponantur: ita fieri ut libellum quo acta Apostolorum continerentur, maximo cum commodo recusent, (illud enim, *tanti*, hoc istic significat) quia hoc uno Ecclesiæ origo & formatio quam fatentur, demonstrari potest. *Per traductiones* enim cave depravationes intelligas cum Rhenano, sed B *traductio* apud Tertullianum est illustratio, demonstratio, detectio: nam apud eundem *traducere*, est in lucem exponere, aperire, detegere: ad Scapulam; *dæmones cottidie traducimus: traducta veritas* in lucem exposita. De fuga in persecutione cap. 12. *dum nolo traduci quod sum confessus id esse quod nolo traduci*, hoc lib. cap. 33. *nam & sic facilius traducentur*, & pluribus possem si res majorem lucem desideraret. Plerique etiam existimant cum interpretibus, C hisce verbis *doctrinam superiorem*, ea intelligi debere quæ Apostoli ante Pauli adventum prædicarunt. Verum si animadverterent ejusmodi hæreticos non solum Petri, verum etiam Pauli cæterorumque Apostolorum doctrinam suspectam habuisse, concederent mihi hæc de omni ea doctrina accipi debere qua dicebant, *pleniorem postea supervenire posse*.

CAPUT XXIX.

TOt virtutes, tot charismata. Nulla bic de virtute aut charitate mentio, sed de potestate edendi miracula, & Spiritus sancti donis.

CAPUT XXX.

BEnedictus Eleutherus. Etiam dum viverent benedicti vocabantur. De pudicitia: *Benedictus Papa concionaris*. Hæc quoque breviter notanda videntur: *Pœnitentiam confessus*, id est, cum publice testatus esset se pœnitere, *si cæteros quoque quos perditioni erudiisset, Ecclesiæ restitueret*. Facilius in Ecclesiam hæretici quam peccatores revocabantur; verum hæresiarchæ non aliter pace donabantur, quam si cæteros quos corruperant Ecclesiæ reddere niterentur. D. Cyp. ep. ad Antoni. de Trophymo. Eusebius lib. 6. cap. 35.

CAPUT XXXII.

CEnsus suos deferunt, ait Tertullianus cap. 32. hujusce libelli. Interpretes per *census*, auctoritatem atque dignitatem intelligendam esse censent: ego vero originem significari, ut ex variis locis & hisce verbis, *omne genus ad originem suam censeatur*, licet colligere adversus Marcion, lib. 4. cap. 5. *quarum si censum requiras*. Similiter ab horum sententia longe recedunt, *scilicet ob diversitatem Sacramenti*, cum ajunt per sacramentum intelligi juramentum quod fideles paulo antequam lavarentur in limine Ecclesiæ dicerent. Nam sacramentum sexcentis pene locis pro fide ac religione Christiana accipitur, uti documus capite 20.

CAPUT XXXVI. & XXXVII.

NIsi fallor interpretes quotquot hæc verba notarunt, *unde auctoritas verbis quoque præsto est*, a vera & legitima eorum sententia aberrant. Nam quid attinet afferre Romanæ Ecclesiæ auctoritatem & potestatem Africanis præsto semper esse? quid quæso ad ejus propositum & capitis argumentum dicere S. Pontificem potestate & auctoritate plurimum in Africa valere? hoc enim multi ex hoc loco eruere conantur, sed ex cap. hujusce lib. 20. & 32. D & 5. l. 4. adversus Mar. explicari debent, ubi ait omnes omnino Ecclesias ab aliquo Apostolorum institutas esse, atque eorum aliquem auctorem habere, puta omnes Asiæ Ecclesias a D. Joanne originem suam trahere: quod multæ scilicet, aut ab eo, aut ab eis quas instituerat fidem & doctrinam hauserint: quemadmodum etiam Achaiæ a B. Paulo, qui Corinthiorum posuit Ecclesiam a qua cæteræ ejusdem provinciæ propagatæ sunt: eodem prorsus sensu ait hoc loco Africæ E Ecclesias a Romana institutionem & originem habere, & præsto posse probare se a Romana genitas esse, sive omnem disciplinam & fidem suam ab Ecclesiæ institutis & præceptis profectam esse; de Testimonio animæ cap. 5. *ex qua censetur auctoritas animæ*, ex cujus institutione id omne quod anima testatur procedit: hoc lib. cap. 30. *Cupio ostendant mihi ex qua auctoritate prodierunt*, id est edant origines Ecclesiarum suarum, doceant a quo tan-

tandem Apostolo aut Apostolica Ecclesia instituti sunt & fidem suam acceperunt: ut enim hoc libro, Auctor genitorem & parentem significat, ita *auctoritatem*, originem crederem significare, lib. 4. adversus Marc. cap. 5. *Denique ut cum auctoribus*, id est, cum iis qui sunt propagatores ac genitores disciplinæ Christianæ, *habemus & Joannis alumnas Ecclesias, nam etsi Apocalypsim ejus Marcion respuit, ordo tamen Episcoporum ad originem recensus in Joanne stabit auctore:* ubi *auctor* significat, genitor: ibidem *sic & cæterarum generositas*, vides generositatem, auctoritatem, censum, pro origine usurpari: ibidem *eadem auctoritas Ecclesiarum*, id est, originem ab Apostolis. Accedit, si aliorum explicationem sequaris, atque ex ea S. Pontificem in Africa potestate plurimum valuisse velis deducere, hanc acceptionem neque cum superioribus, neque cum capitis sensu cohærere aut ullo modo conveni-re posse. Sed de papavere fici non erit otiosum aliquid dicere, illa enim infinita grana quæ in aperta & explicata ficu micare videntur, existimarim ita esse appellata a Tertulliano, similitudine eorum quæ in papaverum capitibus, eorumque alveis inveniuntur.

Ego sum hæres Apostolorum sicut caverunt testamento, sicut fidei commiserunt, sicut adjuraverunt, ita teneo. Ideo, qui fidei commissa relinquebant, ab hæredibus præstanda, eosdem hæredes adjurabant, ut ea præstarent, quod erat enixæ voluntatis, ut loquitur Papinianus in l. *cum pater* 77. §. *filius*, 23. ff. de legat. 2. Callistratus in l. 3. ff. de jure fisci *: Vos rogo ut in eo quod a vobis petit fidem præstetis, perque Deum uti faciatis rogo*. Eleganter certe vocat verbum Dei non scriptum fideicommissum. *Quid cum Africanis quoque Ecclesiis contesseravit*. Contesserare, ni fallor, est tesseram & symbolum conferre, atque convenientem & similem exponere. Ait igitur Africæ & Asiæ Ecclesias Apostolicas esse, quia si eorum tesseras, id est fidem & doctrinam conferas, reperies Africam eadem prorsus de fide sentire atque Asia, quæ ab Apostolo Joanne firmata fuit. Africa enim cum D. Joanne utroque utitur testamento, unum Creatorem & unam carnem Christi affirmat, quæ omnia Marcion negando & respuendo, si tesseram velit conferre, dissimilem omnino &
A adulteram Apostolicarum Ecclesiarum habere deprehendetur. De Marcionis autem hæresi potissimum loquutus est, quia tunc tempestatis ea maxime vigebat in Africa.

CAPUT XL.

ET *sanctorum Christianorum*. Horum sensus ex his quæ in cap. 44. sequuntur hauriendus est, *Dominicarum & Apostolicarum scripturarum:* Apostolorum epistolas
B & acta, vocat instrumenta sanctorum Christianorum.

CAPUT XLI.

PAriter *adeunt, pariter audiunt, pariter orant*. Res posceret, ut de diversis Catechumenorum ordinibus dissereremus, ex quibus plurimum lucis his accederet. Sed longius exeundum esset & in rem satis vulgatam, quæ legentium memoriam
C onerando explicationis gratiam corrumperet. Permisti non sedebant in Ecclesia Catechumeni cum cæteris fidelibus, neque mulieres cum viris, aut laici cum Ecclesiasticis, sed unicuique eorum locus seorsim erat assignatus, quem deserere aut mutare nefas esset. Incusat igitur hæreticos quod nulla sexus, nullave status aut disciplinæ habita ratione, promiscue starent & sederent in Ecclesia.

Rursus conqueritur quod *pariter audiant:*
D tanta arte tantaque solertia animos Catechumenorum tractabant, ut paulatim eos accrescere & ad frugem venire sinerent: neque enim, ubi primum vestibulum religionis essent ingressi, cum ceteris Catechumenis jam edoctis in Ecclesiam recipiebantur; sed domi atque inter privatos parietes tenuioribus alebantur præceptis, quibus firmati cum cæteris tandem in Ecclesia primis concionibus, quæ in gratiam Catechumenorum habebantur, intererant,
E quibus peractis rursus omnes iidem ipsi Catechumeni ex templo discedere jubebantur, ne scilicet divina mysteria rudium conscientia polluerentur, atque etiam uti facilius & liberius initiat de mysteriis & sacris conciones perciperent: hunc ordinem atque disciplinam apud hæreticos minime servari monet Tertullianus.

Denique eisdem vitio dat, quod a suis sacris atque orationibus quæ in iisdem sacris fierent (quæ prima erat apud orthodoxos

doxos cura) non arcerentur Catechumeni; itaque ea tria *adire*, *audire*, *orare*, ad Catechumenos potissimum pertinere manifestum est.

CAPUT XLI.

SAnctum canibus. Nec ista quidem a nobis negligenter transibuntur, quibus Eucharistiam existimamus intelligi de qua libro de spectaculis ita loquitur, cap. 25. *ex ore quo amen in sanctum protuleris*, nec illa quoque quæ explicentur indigna sunt, *simplicitatem volunt esse prostrationem disciplinæ, cujus penes nos curam & lenocinium vocant*. Aliter enim sunt exponenda quam ab interpretibus fieri sentio: ajunt hæretici se bona fide & simpliciter agere cum nullo discrimine nullave religione de fidei arcanis cum omnibus communicant, quod scilicet Christianæ disciplinæ simplitas & candor non ferant quemquam a mysteriis arceri: contra vero circulatoriæ artis esse ea occulta atque cognita habere & solis initiatis eadem aperire. Nam *simplex* & *simplicitas*, eo sensu ab auctore usurpantur, eosque simplices vocat qui nihil reticent, atque quæ sciunt bona fide & simpliciter exponunt, cap. 22. *Solent dicere non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia qua rursus convertunt, omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse; in utroque Christum reprehensioni subjicientes, qui aut minus instructos aut parum simplices Apostolos miserit*: ex quibus satis ni fallor constabit *parum simplex*, nihil aliud esse quam aliquid reticere. Eodem plane sensu cap. 27. *Ne forte Apostoli quidem simpliciter & plane*. D. Cypr. epist. 5. lib. 3. Quæ proxime sequuntur, *pacem quoque passim cum omnibus miscent*, cum omnibus hæreticis scilicet: quæ enim subjunguntur eo inclinare videntur: *nihil enim interest illis, licet diversa tractantibus, dum ad unius veritatis expugnationem conspirent*.

Exorcismos agere. Varia erant exorcismorum genera apud antiquos, quæ sigillarim enarrare infra officium nostrum esset: satis erit si moneamus, de iis qui in Baptismo adhibebantur auctorem non loqui, cum paulo post dicat *forsitan & tingere* & baptizandi auctoritatem eas sibi arrogare.

Nunc sæculo obstrictos. Eos intelligit qui præfectura aliqua inter Gentiles fungebantur: plerique enim Christianorum dignitatem aliquam aut militiæ gradum adepti eorum honorum munia nihilominus obibant, quos Ecclesiæ honoribus ordinare æquum non videbatur.

Inconstantes. Omnes Ecclesiastici, cujuscunque tandem essent ordinis, certis locis erant addicti, neque fiebant Episcopi aut sacerdotes, honoris aut vivendi gratia, sed pro loci aut populi necessitate & usu B ordinabantur: quibus uti non licebat alio convolare & sedes mutare; ita neque ab officio ex eo loco, ubi ordinati & addicti erant, sine causa amoveri poterant: sed apud hæreticos pro arbitrio sedes mutabant, & ut dicit, alius hodie Episcopus, cras alius.

Nam non laicis sacerdotalia munera. Sacerdotis nomine plerumque intelliguntur Episcopi: quare hoc loco ut paucis concludat hæreticos laicis Ecclesiastica munia concedere, ait eos Episcoporum munera laicis C injungere, neque ut ait bonus Pamelius, *per sacerdotalia munera* ordinationes, sed ordinatorum officium intelligit: quapropter ubi dixit eos temere neophytos & sæculo obstrictos ordinare, mox ut rem graviorem faciat, addit eos etiam non ordinatis & laicis Episcoporum munera impertiri.

CAPUT XLII.

DE verbi administratione. De verbi administratione, quæ in Ecclesiis fiebat, non existimarim eum loqui, cum ab D ea Gentiles arcerentur, verum de ea quæ domi aut alibi familiariter habebatur. Nihil enim Christianis majori erat curæ, quam gentilibus, Christi præcepta sensim obtrudere, ut eos ad fidem traherent: hoc vocat Tertullianus *verbi administrationem*: & merito sane; nam nunquam utilius administratur, quam cum facimus quod dixit Christus. *Ite, docete omnes gentes*.

Accusationem eloqui non habent. Gentilium mores & religionem, uti modo di- E ximus, ex Evangelii præceptis refutabant Christiani. Quare ait hæreticos non tam contra Ethnicos ex lege Christi, quam adversus orthodoxos disputare: de Gentilium accusatione qui hæc non accipiunt, cum Auctore non videntur consentire: nam vult Auctor dicere Marcionitas non accusare neque carpere Gentiles eorumque mores & idololatriam; sed studium suum & operam in eo collocare, ut orthodoxos subvertant.

Orba fide. Fidei suæ Auctorem non habent.

CA-

CAPUT XLIII.

QUærite & invenietis. Usque adeo hujusce præcepti meminerunt, ut in magiæ arcana penetrare nihil dubitent, ut ubique quærant si aliquid invenire possint.

Doctrinæ inter disciplinæ. Disciplina in hoc auctore semper pro rebus fidei, Sacramentis, aut eorum usu, ritibus & ceremoniis cæterisque quæ ex præceptis Christi observamus; nonnunquam etiam pro ipsamet fide, usurpatur.

De his etiam verbis, *Diligentia attonita & cura sollicita*, & cæteris dubitari video, sed de diligentia pluribus diximus in notationibus ad librum 2. ad uxorem: superest ut de ceteris verbis notionem aliquam informemus.

Adlectio vero clericorum est ordinatio. Auctor cap. 20. *Lateri suo adlegerat*, de exhortat. ad castit., *per quæ presbyteri adleguntur, quomodo erunt presbyteri qui de laicis adleguntur?* De Idolo. cap. 7. *adleguntur in ordinem ecclesiasticum*, quam adlectionem exploratam ait esse debere: illis videlicet temporibus ita ecclesiam administrabant, ut nullus in clerum adsumeretur, quin totius plebis consensu & probatione dignus eo honore censeretur, atque in iis moribus instructus esset, ut eam sustinere posset dignitatem. D. Cypr. de Aurelii ordinatione. *In ordinationibus clericis solemus ante nos consulere, & mores ac merita singulorum communi consilio ponderare*. Sed discrimen inter adlectionem & promotionem hoc loco positum esse puto, quod illam pro prima clericorum ordinatione posuerit, hanc vero cum quis ad ampliorem statum, Episcopatus puta, aut presbyteratus, evehitur. D. Cypr. de Numidico: *Et promovebitur quidem cum Deus permiserit, ad ampliorem gradum religionis suæ*. Quapropter promotionem lauda quæ eos eligit qui virtutibus aliquam sibi pepererant existimationem. Quod dicit non nisi

A consulto communicare oportere, ad aliud quidpiam quam ad Eucharistiam, referendum puto. Nam non solum Eucharistia communicabant, sed moribus, sententiis & doctrina. Certe legimus cum nova alicubi orta esset controversia, ad alias mox Ecclesias auctores contentionis confugisse, ut incautos in suam si possent sententiam traherent, & essent cum quibus pacem ac communionem se habere jactarent: ob hanc causam non nisi magna cum B deliberatione quempiam in societatem & communionem Ecclesiarum venire patiebantur, hoc est quod ait de spectac. cap. 29. *societates Ecclesiarum defende*, & hoc capite 32. *nec recipiuntur in pacem & communicationem ab Ecclesiis quoque modo Apostolicis*.

Ait igitur diu multumque Orthodoxos deliberare, quorum sententiis subscribere, quosve in societatem ejusdem Ecclesiæ & corporis recipere debeant: contra vero hæ- C reticos nullo discrimine cum omnibus hæreticis pacem miscere: denique addit clericos cultu & habitu quammaxime devoto & humili apparere, atque Episcopis audientes esse debere.

CAPUT XLIV.

AGnoscunt suam potius culpam. Removenda est illa particula *quam*, & D cum Rhenano legendum. *Agnoscunt suam potius culpam & suorum qui nos non ante præstruxerunt*. Enimvero cum est in verbis aliqua difficultas, prius intuendum est quid auctor sibi proposuerit dicere, quam quidquam emendemus: toto hoc capite ludit Tertullianus, atque per jocum ait hæreticos de fide sua, hanc scilicet rationem redituros, quod Christo ejusque Apostolis nihil esset de futuris hæresibus prædictum, quorum si forte præceptis & monitis mu- E niti atque instructi fuissent, ab eis nullo negotio recessissent: itaque *suam* & *suorum* pro *ejus*, solito loquendi more, posuit.

NO-

NOTÆ IN LIBRUM

DE PUDICITIA.

PRÆFATIO.

PRiusquam notas in hunc libellum expedio, pauca lectori quasi subsidio præmittenda sunt, quibus, in hoc ipso libello, quod continetur, quodque tam manifeste docere videtur Tertullianus, pacem videlicet mortuis in omne tempus esse negandam, cujusmodi sit, aut quomodo accipiendum, intelligere possit: atque ut ipsa veritas tot controversiis implicata, tot ac tantorum virorum, qui hoc sæculo scripserunt, opinionibus debilitata, aperta tandem & libera, ante oculos consultat. Primum itaque est investigandum, quæ peccata pœnitentia functis ea tempestate Ecclesia condonaret, quæque divinæ misericordiæ, ni fato peccatores urgerentur, relinqueret: deinde quomodo ob varias & graves causas ex Episcoporum sententia & auctoritate de hac sensim severitate remiserit, & paulo mitius peccatores habuerit, disciplinamque consulto relaxarit. Denique quæ sit hoc in libello Auctoris sententia quidve agat: an neget auctoritatem graviora peccata condonandi ad summum Pontificem, an potius ad Ecclesiam pertinere, doceatque solis Apostolis, & Apostolicis viris id juris concessum.

Tertullianus trifariam dividit peccata; in ea quæ remitti possunt, in ea quæ remitti non possunt, & in monstra. Eorum quæ condonari possent affert hæc exempla. *Perit igitur fidelis elapsus in spectaculum quadrigarii furoris & gladiatorii & scænicæ fæditatis, Xysticæ vanitatis in lusus, in convivia secularis solemnitatis, in officium, in ministerium alienæ idololatriæ aliquas artes adhibuit curiositatis, in verbum ancipitis negotiationis impegit*, & alibi, *quod sint quædam delicta quotidianæ incursionis, quibus omnes simus objecti: cui enim non accidit, aut irasci inique & ultra solis occasum, aut & manuum immittere, aut & facile maledicere, aut temere jurare, aut fidem pacti destruere, aut verecundia aut necessitate mentiri in negotiis, in officiis, in quæstu, in victu, in visu, in auditu, quanta tentamur, ut si nulla sit venia istorum, nemini salus competat.* Eorum quæ citra veniam erant, aut quæ non ita facile eam consequerentur, definitio & exempla mox sequuntur: *Sunt autem & contraria istis ut graviora & exitiosa quæ veniam non capiant, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia utique,*
B *& mœchia, & fornicatio, & si qua alia violatio Templi Dei*. De portentosis in hunc modum loquitur: *Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora & in sexus ultra jura naturæ, non modo limine, verum omni Ecclesiæ tecto submovemus, quia non sunt delicta, sed monstra.*

Eadem peccatorum genera agnoscere videtur Divus Cyprianus, ait enim epist. 10. *in minoribus delictis*, epistola 47. *in omnibus delictis quæ non in Deum committun-*
C *tur*: de lapsis *salutarem medelam parvis licet & modicis vulneribus exquirunt*: quæ de primi generis, uti quæ eadem epistola habentur, *quanto magis in his gravissimis & extremis delictis*, de secundi peccatis intelligenda sunt. Ea omnia cujuscunque tandem generis essent, baptismum inituris, primaque pœnitentia functis condonabantur: ut patet ex lib. de Pœnitentia cap. 4. 6. 7. a Baptismo vero qui graviorum, secundique generis rei com-
D periebantur, non sine lacrymis, multorumque annorum gravi & *plena* pœnitentia, pacem Ecclesiæ consequebantur. Quin etiam Tertulliani ætate, non omnia ejusdem generis, eadem facilitate purgabantur: nam alienam a disciplina Christiana plerisque videbatur mœchis, vel post longam diuque tractam pœnitentiam, veniam atque pacem indulgere, ambigebaturque an in Ecclesiam reciperentur: quorsum enim edictum de mœchis recipiendis tulisset Zepherinus, ni res in incerto fuisset, dubitare-

tur

turque an eis pax relaxanda foret? nonne causam edicto dedisse hoc videtur, quod quædam Ecclesiæ iniquum censerent, eos in communionem admittere? quod tempore D. Cypriani in causa lapsorum factum legimus. His adde ex eodem Cypriano epist. 52. quosdam Episcopos illius Provinciæ, non putasse pacem mœchis dandam esse (quod ad Tertulliani tempora pertinere videtur & revera non dedisse.

Sed ajunt Tertullianum hoc libello dixisse, *Adversus meæ quoque sententiæ*: igitur mœchi in Ecclesiam post longam pœnitentiam admittebantur, atque ipse Tertullianus antequam ad eam sectam transiret, existimavit eis indulgendum esse: nequaquam propterea dimoveor a sententia: nam negat hoc libro jus & auctoritatem graviora delicta condonandi, pertinere ad Ecclesiam, cujus contrarium olim docuerat. Quapropter ait *adversus meæ quoque sententiæ*. Sed raro opinor ante hæc Zepherini tempora mœchum aliquem veniam ab Ecclesiam impetrasse reperies. Rursus ajunt lib. de pœnitentia c. 8. Auctorem adulteros & fornicatores ad secundam pœnitentiam multorum exemplis invitasse, quod non fecisset ni veniam post pœnitentiam consequi debuissent. Sed quæso respondeant D. Cypriano, qui lapsos & idololatras ad pœnitentiam invitat, quibus tamen pacem Ecclesiæ perpetuo negandam esse dixit aliquando, epist. 2. lib. 1. epist. 7. lib. 2. epist. 5. lib. 3. epist. 2. lib. 4. epist. 14. lib. 3. epist. 15. & 16. 19. 20. 23. ejusdem libri, ex quibus manifestum fit D. Cyprianum, antequam de causa lapsorum habitum esset in Africa Concilium, statuisse ne cum eis communicaretur, ni commendarentur a martyribus, & gravi simul morbo afficerentur: quod argumento est ceteros, qui non commendarentur & valerent, perpetua luxisse pœnitentia. Respondeant præterea Canonibus 21. & 22. Concilii Ancyrani, Canonibus Conc. Eliberini & sexcentis quos alibi fusius explicaturi sumus. Apostatæ, & desertores Ecclesiæ a Tertulliano, D. Cypriano & reliquis illius sæculi invitantur ad pœnitentiam agendam, quos tamen idem ipse D. Cypr. epistola ad Antonianum negat, etsi occisi pro nomine Christi foris fuerint, ad Ecclesiæ pacem secundum Apostolum admittendos esse. Porro tametsi ea semper fuerit Ecclesiæ sententia, ut penes Episcopos auctoritatem

A esse crederet, idololatris & homicidis condonandi; tamen uti mox ostendemus, iidem ipsi nisi morbo graviori implicarentur, & metus esset ne mors sequeretur, venia semper & communione primis illis sæculis caruerunt. Mœchiæ igitur, vigente prima illa Christianorum disciplina, quibusdam Ecclesiis, idololatriæ vero, pene omnibus (quamvis ad id facinus vi atque tormentis impulsi essent) nullum tempus, aut

B supplicium veniæ redimendæ satis sufficere videbatur: id manifeste ex hoc libro ostenditur cap. 12. *Hinc est quod neque idololatriæ neque sanguini pax ab Ecclesiis redditur*, cap. 6. *Dabis ergo & idololatriæ & omni Apostatæ veniam*, cap. 5. *Idololatram & homicidam semel damnas, mœchum vero de medio excipis*, cap. 19. *Aut si ita est, ergo ab idololatria*, cap. ult. *Quæcunque ratio mœcho & fornicatori pacem Ecclesiasticam reddit, eadem debebit & homicidæ*

C *& idololatræ pœnitentibus subvenire*. Et de Monog. cap. 15. Pamelius Auctorem his locis, Orthodoxis imponere existimat, quod nemini persuaserit, qui morum gravitatem, ingeniumque hominis in memoriam revocarit, neque verisimile est præcipua hujusce libelli argumenta ex re manifeste falsa, perfricta fronte eum deduxisse: deinde ex sequentium temporum historia, & quod Romæ & Carthagini super hac re habitum sit Concilium, Corneliusque

D & Cyprianus cum coepiscopis decreverint, libellaticis pœnitentibus subveniendum, sacrificatis vero non nisi in exitu manus imponendas esse, apparet idololatras ad ea usque tempora pace atque communione privatos fuisse. Ceterum si ex disciplina Ecclesiæ sacrificati, facta pœnitentia communicassent cum ceteris fidelibus, quamobrem vitio dedissent Cornelio nonnulli Episcopi, quod cum thurificatis pacem miscuisset? Monet præterea D. Cypr. Antonianum su-

E periorum temporum & Episcoporum exemplo, Ecclesiæ unitatem rumpendam non esse, etsi sacrificatis pacem nolit concedere. Quod argumento est nonnullas Ecclesias in priori sententia etiam post Concilia Carthagini habita, mansisse.

Ceterum si cupiam res incredibilis videatur, meminerit illis temporibus una atque altera exacta pœnitentia, tertiæ locum non superfuisse: peccatoresque ab Ecclesia semper exulasse, ac ne vix quidem nisi morientibus pacem eis concessam.

Verum enimvero pro temporum & re-A rum necessitate, hanc disciplinam in mitiorem mutavit Ecclesia, & lenitatem censuræ, quamvis justæ prætulit: atque ut idololatris D. Cypriani temporibus, ita Tertulliani conveniens visum fuit, mœchis ignoscere & pacem proponere. Tanta enim neglecta disciplina, & animis ad humana sensim inclinantibus, nœchorum & idololatrarum utraque tempestate erat multitudo, ut metus esset, ne jam nutantes, eodem, B vel etiam ad deteriora laberentur, si de eis supplicium sumptum foret, & omnis veniæ spes tolleretur.

Quid doceat hoc de Pudicitia libro Tertullianus, ex cap. 25. colligere licet: nempe Ecclesiam Episcoposque (quos etiam præcipue constituere ait) graviora solvendi delicta potestate carere. Verum id juris soli Christo & Apostolis attributum, quo uti nemini fas esset, nisi qui miraculis (uti Montanus) hanc sibi gratiam a C Deo concessam esse, fidem fecisset. Non æquum præterea eos facere (Orthodoxos scilicet) qui ea omnia quæ Christus D. Petro dixerit, quæque indulserit, sibi & Ecclesiis suis arrogarent, quasi hæc beneficia & prærogativæ non ei duntaxat, sed etiam Ecclesiis quas peperisset, collatæ essent. Cæterum Ecclesiam spiritus quæ esset in Patre, Filio, & Spiritu sancto, maxime delictis veniam indulgere posse; sed per spiritualem hominem, ut Montanum D aut quempiam, qui charismatum donis excelleret, non autem Ecclesiam quæ in numero Episcoporum consisteret, qua quidem potestate uti nollet Montanus, ne ceteris ad delinquendum aditus patefieret. Quapropter hujusce temporis hæretici immerito insinuant Tertullianum hoc de Pudicitia libro subsannare Pontificem maximum, nec eum Ecclesiæ caput agnoscere, tum quod ejus edictum aspernetur & proscindat, tum quod aperte neget ei parem ac E D. Petro attributam esse potestatem: cui videlicet uni Deus dixerit atque annuerit, quicquid ligasset, aut solvisset in terris, ligatum solutumque in cœlis, non autem ejus successoribus, neque Zepherino qui sedem illius premebat. Nam non uni duntaxat Romanæ Ecclesiæ Episcopo hanc auctoritatem denegat, sed toti Ecclesiæ; neque negat eum esse D. Petri successorem in Ecclesiæ administratione, & disciplina, sed negat ex hoc hæreditatis jure ad eum & Episcopos potestatem solvendi, & ligandi pervenisse; quia scilicet discrimen magnum existimabat esse inter potestatem & disciplinam sive regimen Ecclesiæ.

CAPUT PRIMUM.

Si natura præstruxerit. Quam Baptismo adepti sumus: de ea enim hæc accipienda sunt, quæ castos & pudicos nos generat.

Si censura compresserit. Si censuræ metu eam observemus.

Quod ultimorum temporum ratio. D. Cypr. illiusque temporis nonnulli, mundi exitum imminere semper clamitabant.

Ita exarmata sunt jura. Ita censura flocci penditur.

Non ejus ratio, sed moderatio, non eruditur pudicitia, sed pudicitiæ imago, cum iis qui eam violarunt, post Baptismum venia tribuatur.

Qui non minus castus. Retinenda hæc lectio; ait enim jocando eos apud Orthodoxos, pro pudicis haberi, non qui perpetuam inviolatamque castitatem observant, sed qui post Baptismum ad vomitum redeunt.

Cum suo servitio. Cum apud Gentiles legibus coercerentur impudici, paucique essent, qui sponte pudicitiam observarent, servitutem eam vocat, non virtutem.

Nisi quod infelicior. Viderint Gentiles qui ex ea nullum fructum capere possunt.

Per judicia ex utroque testamento. En quibus legibus in peccata antiquitus animadvertebant: in Constitutionibus quæ Clementi tribuuntur, monemur, *in judicando voluntatem divinam sequi*.

Audio edictum. In Africam ergo penetrarat, quod Romæ S. Pontifex sanxerat.

Peremptorium. Diu inter Christianos certamen fuit, an post longam pœnitentiam adulteri in Ecclesiam reciperentur, ut D. Cypr. epistola ad Antonianum docet: qua de re post hoc edictum controversiam in Ecclesia fuisse non legimus: itaque peremptorium vocat hoc edictum, quod hujusce rei litem dirimeret; in rebus dubiis, semper Ecclesia Romana præ cæteris consulebatur.

Pontifex Maximus. Dissentiunt inter se adversarii: (a) Junius de Romano Pontifice id dictum negat, contrarium omnino affirmat Mornæus, quod certe res ipsa suadere videtur.

(a) *Lib. de Myst. Iniq. lib. de Euchar. pag.* 8.

detur. Quis enim Episcoporum, hoc nomen A sibi unquam adrogavit? at Romanus Pontifex Maximus appellabatur; cujus rei locupletiorem testem proferre non possem quam D. Cyprianum Tertulliani popularem, eorumque temporum ferme æqualem: is enim eadem epistola ait Imperatorem ferre non potuisse, ut æmulam dignitatem Cornelius obtineret & de sacerdotio quasi contenderet, *quam constitui Romæ æmulum sacerdotem*: deinde urbis magnitudinem meretricumque impudica commercia denotare vi- B detur, cum de earum titulis mentionem facit: ex capite denique vigesimo primo, manifestum fit D. Petri successorem, eum alloqui.

Episcopus Episcoporum. D. Cyprianus lib. 4. epist. 9. & in Concilio Carthaginensi, eum Episcopum Episcoporum esse dicit qui de ceteris Episcopis judicare, eosque a jure communionis, si quid alienum a fide senserint, arcere potest, *Superest ut de hac* C *ipsa re, quid singuli sentiamus, proferamus, neminem judicantes aut a jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes: neque enim quisquam nostrum, Episcopum se esse Episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adegit*. (ubi animavvertendum est Episcopum Episcoporum se constituere, & tyrannico terrore ceteros adigere diversa esse; & ita a D. Cypr. dicta.) Quacunque igitur ratione aut mente de D Romano Pontifice hæc dixerit Tertullianus, serio vel per ludibrium, illis tamen temporibus penes eum potestatem fuisse de rebus fidei judicia peremptoria ferre, & totius orbis Episcopos monere atque docere, quis non agnoscit? eoque magis quod unus Tertullianus jam hæresi implicitus, de hac re ceteris Episcopis non reluctantibus conqueratur: nam de his rebus enim oppugnando conjecturam facit, ea tempestate id juris Romanis Episcopis concessum E fuisse, eosque re vera hanc potestatem exercuisse.

Pœnitentia functis, longa diuque tracta pœnitentia, ut D. Cypr. verbis utar: cujus tempore cum eadem de lapsis orta esset controversia, placuit post longam, diuque tractam pœnitentiam eos ad Ecclesiam revocare.

Bonum factum. Non solum boni ominis causa, edicta, hac inscriptione notabantur: sed etiam ut populus intelligeret magistratum, aut Imperatores de Republica sollicitos esse, reique utiles sanctasque statuisse.

Liberalitas ista. Veniam delictorum, liberalitatem vocat, quo nomine, donativa militum appellat? oblique scilicet perstringens summum Pontificem quod præter disciplinam Ecclesiasticam, aliquid novi statueret, laxiusque cum Christianis agendum putaret.

Ejusmodi pœnitentia. Vocatur edictum *pœnitentia*: quia scilicet longa, plenaque pœnitentia functos Ecclesiæ reddebat: quos antea satis constat, ut alibi docebimus, perpetuam egisse pœnitentiam; nihil enim hoc edicto statutum est nisi quod pœnitentiæ tempus imminutum & contractum est.

Sed hoc in Ecclesia legitur. Ex D. Cypriano manifestum fit litteras, quas ab aliis Ecclesiis acciperent, vel si quid de rebus fidei statuere vellent, frequenti populo in Ecclesia id legisse, & sententias dixisse, ad quem morem respicere videtur.

Quæ sancta carui. Sensus est virginem Ecclesiam ne quidem aurium maculas, id est hæreses, passuram; multo minus adulteria & corporis sordes: Egesippus apud Eusebium lib. 4. cap. 22. *Tunc Ecclesia virgo vocabatur: quia nondum fuerat adulterini verbi subreptione corrupta*. Et auctor de præscr. *qui illam stupraverint adulterio, hæretico virginem traditam a Christo*.

Et si habuerit non repromittis. Antiqui Auctores, uti D. Cypr. & Auctor constitutionum Clementis, vocant Ecclesiam hæreticorum, speluncam latronum, nescio an eodem respiciat.

Societatem. Communionem: habere enim societatem cum aliis Ecclesiis is censebatur, qui in rebus fidei, ejusdem cum eis erat sententiæ. De spectaculis; *defendere societates Ecclesiarum*.

Paternarum, Judaicarum.

Id volens eripere quod vitæ anteponunt. D. Cyprianus de lapsis, *veniunt & ipsi geminatæ militiæ suæ gloria virgines*, scilicet, blanditiis, minis, muneribus pudicitiam virginum primum adgrediebantur; omnibusque modis eam ante fidem expugnare tentabant: sed eleganter probat pudicitiam potiorem esse vita & corpore.

Incontinentia necessaria est. Vocat secundas nuptias incontinentiam.

Nec enim mœchia & for. Indulgenda sunt modica delicta, quia modica sunt, *& quotidianæ incursionis*, ut ejus utar verbis, & qui-

quibus omnes ubique & semper objecti sumus, neque quisquam ita cavere potest, ut ea vitet. Simul etiam præcavenda, quia sunt peccata, meliusque esset in ea non incidere: at de gravioribus non item hic est horum sensus.

Nobis autem. Ne adulterio tententur Orthodoxi secundas faciunt nuptias, nobis vero magis cautum putamus, si eis post fidem renuntiemus, si modo nuptiæ veræ dicendæ sint, quæ a fornicatione & adulterio non differunt.

Sed ideo durissime. Idest duram & enormem disciplinæ nostri paracleti rationem statuimus, quod easdem pœnas de mœchis & digamis sumimus. Sed ridendo hæc dixit.

Jejunas pacis lacrymas. Quia ut pacem Ecclesiæ obtinerent, lacrymis non parcebant, quas jejunas vocat, vel quod pacem non essent relaturæ, vel quia in perpetua inedia vitam traherent pœnitentes.

Publicatione dedecoris. Quidam suspicantur primis illis temporibus usque adeo disciplinam viguisse, ut nocentes peccata sua interdum publice fateri non recusarent.

CAPUT II.

DEo adulantium. De jejuniis Deo adulandum esse ait: quod hoc loco in malam partem dicere videtur, quasi Dei misericordiam nimium extollerent, quo tutius in omni libidinum genere volutarentur.

Quasi incertæ. Quasi incertum sit pœnitentiæ subsidium: sive quasi incertum sit ex scriptura, ob quas causas, vel an omnino agenda sit: quare Junii correctio *in certæ*, obscurum aut nullum sensum parere videtur.

Alia castigationem. Castigatio genus est censuræ, quod lenius excommunicatione, minusque grave fuisse comperio.

Alia damnationem. Alia perpetuam excommunicationem: qui enim ab Ecclesia perpetuo abesse jubebantur, damnati dicebantur; quare cave de damnatione æterna hæc accipias: canon Concilii Ancyrani eos hiemantes vocat.

Aut venia expungit aut pœna. Duobus modis ait peccata omnia deleri posse, *venia*, id est, abolitione & manuum impositione; *& pœna*, id est, perpetua pœnitentia, quam quidam ob graviora delicta

A producere cogebantur. Nam quamvis mœchis indulgendum esse neget; eosdem tamen ubique fatetur perpetuis sese ærumnis & molestiis apud Deum purgare posse: ex quo docet hoc loco pœnam peccata expungere: apud Deum scilicet.

Venia ex cast. pœna est dam. Venia conceditur exacta pœnitentia, & cum quis pœnas sibi decretas explevit: pœna autem non censetur pœna, nisi sit perpetua, &

B qui judicio Ecclesiæ damnatus est, ætatem & vitam in perpetuis miseriis ærumnisque transigat: alioquin a venia & castigatione non distingueretur.

CAPUT III.

SEd prius decidam. Hoc caput ita inscribendum opinor pœnitentiam non esse frustra, quamvis ab Ecclesia pacem, aut veniam, non obtineat.

C *Ad eam pœnitentiæ speciem*. Quæ perpetuo ob graviora delicta, ut homicidii & idololatriæ, ferebatur.

Merito ita opponunt. Merito hæc Christianis persuadent: quia peccatorum veniam in sua potestate sitam esse prætendunt.

Ad Dominum enim remissa. D. Cypr. *ad Dominum remittantur*. De ea hic agitur pœnitentia, quæ ab Ecclesia non imponebatur, sive quæ perpetuo duraret, de qua in Observationibus nostris dicemus: vult enim

D Tertullianus mœchos hoc modo pœnitere.

A solo Deo exorat. Episcopis, Sacerdotibus, Diaconis, Martyribus, ceterisque fratribus in limine Ecclesiæ pœnitentes supplicabant, ut pacem obtinerent: ad quem etiam ritum alludit.

Erubescere. Mavult pro foribus templi perpetuo stare, quam ulterius in templum progredi, ac veniam impetrare.

Ceteros admonet. In Constit. Clem. habetur, pœnitentes exemplo suo ceteros monere, ne peccent; ideoque pœnitentiam

E ceteris fratribus utilem fore.

CAPUT IV.

AB omnibus. Recte Latinius, *ab hominibus*; nam hoc ipso libro ostendere nititur graviora quæque delicta a solo Deo veniam expectare debere.

Turribus. Ita legendum, non curribus: nam sub fornicibus & antris prostabant mulieres impudicæ.

Omne

Omne homicidium extra sylvam latrocinium est. In sylvis proprie latrocinia exercentur, latronesque dicuntur qui spe prædæ vitam prætereuntibus eripiunt. Divus Cyprianus de zelo & livore, *in latrone conquiescit scelus homicidio admisso*, & Auctor de anima.

Non prius apud Ecclesiam professæ. De benedictione nuptiali hæc accipienda sunt, quam vocat alibi obsignationem matrimonii: sed hæc ad decretum Concilii Tridentini facere quidquam non video.

Omni tecto Ecclesiæ. Ergo varia erant ejusdem templi tecta; sub tecto enim quod erat ante Ecclesiam stabant pœnitentes, unde ait Auctor hæc monstra amovenda esse: quod præterire nolui, ut intelligerent Adversarii illis etiam temporibus non in areis solum, cœmeteriis, aut alibi quocunque sors aut metus supplicii eos coegerat, preces & sacra fecisse Christianos; verum etiam propria habuisse templa & in eum usum extructa.

CAPUT V.

Etiam damnatione. Cum forte, loco & ordine hæc consociata reperiantur crimina, de omnibus idem supplicium sumendum est, ac perpetua punienda sunt pœnitentia.

Oneravit. Ita legendum, non honoravit, nam sensus est, adulterii crimen gravius multo censendum esse, quod homicidio præferatur, priusquam prohibeatur.

Quasi vacantem locum, quod unum levius, aliud vero gravius ducatur, locum hunc medium, uni mœchiæ reservarunt.

Ut solam. Frequenti eo utitur argumento: æquum non esse scilicet pro foribus relictis idololatris, mœchos in Ecclesiam revocare.

Ab idololatria metamur. Quantum opinor, in eadem pergit figura, atque idololatriam in prima acie, fornicationem autem in secundo agmine constitui, quod homicidium clauderet: metari enim passive sumitur; & nonnumquam disponere significat.

Illa disti. conjungitur. Fornicatione videlicet, qua sublata, homicidium idololatriæ jungeretur.

Emicanti adulamur. Supereminenti & tanquam audaciori applaudimus.

Sciunt luci mei & m. mo. Ignotum nulli credo Deorum Dearumque sacra, omni olim turpitudine & flagitio impiata fuisse.

Vivæ aquæ. Splendidi fontes, quorum capita sacra erant.

Quod adulteri conceptus. Innuptarum, ut opinor, conceptus adulteros vocat.

Etiam apud Christianos. Cum omne peccatum ad aliquam idololatriæ speciem revocarent, mortalesque peccando pereant, recte ait mœchos his criminibus non vacare.

Si res voce deficiunt. Tametsi hæc muta sint, homicidium scilicet & idololatria, tamen quod pro foribus una cum mœchis pœnitendo veniam idololatræ & homicidæ promererentur, satis monent iniquum esse huic uni parcere & mitius eam habere.

Nostra esse. Nostra esse dixit, quoniam Montanistarum disciplina nullum ejusmodi crimen remitteret.

Semel damnas. Perpetua punis pœnitentia.

Personæ acceptio. Patres, & inter eos Auctor constitutionum ait personarum acceptionem esse, quando Episcopi favore aut gratia in judiciis pœnitentium (judicabant enim Episcopi de reditu pœnitentium) versantur.

Miserabiliores. Miseria dignas & venia magis quam mœchorum: sæpe apud Divum Cyprianum miserabilis pœnitentia, id est, pœnitentia digna misericordia.

CAPUT VI.

Ne in terga. Ne ad antiquæ legis exempla.

Dabis ergo & idololatriæ. Manifestum hinc fit idololatras a Christianorum cœtu relegatos fuisse, perpetuamque eis pœnitentiam fuisse constitutam.

Jam & incæsta donabit. Auctorem hoc loco calumniari ait Pamelius, verum immerito; quin imo, monet eos si ab exemplis antiquæ legis disciplinam Ecclesiæ instituere velint, incestis quoque ignoscendum esse.

Luserit ante Christum. Fornicata sit; de jejuniis cap. 6. *lusum nisi impudicum non denotasset:* & capite ultimo *an qui, quum amitteret, lusit*.

Et lactæ sordes non labentes idoneæ. Facilius est conjecturam Junii respuere, quam quidquam certius afferre: facilius quoque mentem Auctoris capere, quam ejus verba asserere: tentamus tamen & legimus, *lacteæ sordes non labentes idoneæ:* ait sordes

des lacteas (alludens scilicet ad lacteum A ficus humorem) quas Adam peccando & sese tegendo contraxerat , quibusque cæteros mortales infecit, idoneas fuisse ad peccandum : atque ob hanc causam & quod Baptismo non delerentur , peccatores olim facilem delictorum suorum veniam invenisse : qui sensus confirmat ea quæ reposuimus : adde ubi repetit quæ de Adamo dixerat atque carnem antiquæ legis (ut ita dicam) carni Christi , lignum ligno , B flores frondibus , sordes munditiis comparar & opponit, ait *sordes pristinas :* quod pro conjectura est eum antea *sordes* dixisse : causam deinde habes cur *non labentes* scripserit ; sequitur enim *adhuc aquæ non laverant*, & quemadmodum virus , ita & sordes inhærebant. D. Greg. Nazianz. vocat Catechumenum ficulneum , oratione 40. de Baptismo.

De pristino excusas. Exemplis veteris legis.

Non corpus. Ad calumniamne pertinet , C ut vult Pamelius , dicere , ibi abundasse gratiam , ubi abundavit delictum ? hoc enim ait Tertullianus, majoraque Christianos consecutos esse beneficia, quam Judæos.

Habes etiam. Scilicet a D. Joanne.

CAPUT VII.

A *Parabolis*. Vehementer a sententia Junii dissideo , qui Orthodoxis exprobrari existimat, quod ex Ethnicorum usu D & moribus pictis calicibus uterentur : atque inde auctorem probare de iisdem ethnicis parabolas , non de Christianis peccatoribus exponendas esse : ecquid non dissentirem ? cum neque hôc capite , neque alibi hunc ritum aut damnet, aut a Gentilibus manasse dicat , quamvis de idololatria & corona militis , sexcentisque in locis, quicquid ad eorum mores accedere videretur , diligenter recenseat. Sed ita sit : cui non statim suboleat . Orthodoxos igitur pictu- E ras & calices habuisse ?

Omissa specie. Re omissa de qua erat mentio, cum parabolam incœpit Christus.

Sed de arca vel de armario. Reponuntur in armario cibaria, & ea quæ in usum vitæ mactantur : quare ait Tertullianus , si ovem perditam Christianum non Ethnicum faciant Orthodoxi, eam ab armario , non a grege aberrasse , quod nullus Christianorum ab Ecclesia matre depelleretur , quin peccatis & fornicatione mortuus magis quam errabundus censeretur . Vel perstringit Orthodoxos , atque armarium eos habere ait, non gregem , aut Ecclesiam , quod mortuas pecudes cogant, recipiantque.

Sic etsi Ethnicorum reliquum numerum. Id est, quamvis ethnici censendi sint, qui in grege centum ovium non annumerantur, non ideo tamen concedo per centum oves Christianos intelligendos esse : nam agens cum Judæis , per ejusmodi nonaginta novem oves ipsos Judæos designavit, & eos in parabola posuit, non quales erant , sed quales esse debuerant, justos scilicet.

Unus error adscribitur. Ut ostendat Christiano has parabolas non convenire , hoc utitur agumento : peccator Christianus semel & iterum a grege erravit : quapropter si de eo parabolam finxisset Christus, duplicem errorem notasset.

Post fidem perd. Spiritus sancti eorumque omnium quæ in Baptismo adepti essent Christiani , jacturam pati peccando , majores illi ubique docent.

Accipitis negociationis. Ego fidem Ms. sequendam esse censeo, & legendum. *Ancipitis negotiationis aut blasphemiæ :* nam quod ait Pamelius inter remissibilia blasphemiam ab Auctore nunquam relatam , facile est diluere , si animadvertas varias blasphemiæ , ut idololatriæ species apud Tertullianum fuisse , quarum præcipuæ & capitales, verbi gratia, Christum negare , aut perjurio Dei nomen violare , inexpiabiles quidem ; cæteras vero levioris notæ fuisse. Ita hoc libello idololatris negat indulgendum esse, quo tamen eosdem venia dignos fatetur (nam apud Tertullianum idololatriæ crimen est, spectaculis interesse) quæ maxime inter se contraria nulla ratione compones, ni specierum discrimen agnoscas. Eum igitur misericordia dignum ait Tertullianus, qui in ancipitis negotiationis aut blasphemiæ verbum impegit : quod factum suspicor, cum quis scripto cavet , & jurat sese mutuam Ethnico redditurum pecuniam, quamvis nullum proferat verbum; quia scilicet cum formula jurandi inter Ethnicos esset per Deos jurare, qui Ethnico fidem obstrinxerat , eorum religione & numine id fecisse videbatur , per quos iidem Ethnici jurare consueverant. Si lubet cum Junio & Latino legere *negationis* (cum apud Tertullianum negatio , blasphemia , & idololatria eadem significent) quamvis nulla id auctoritate probent , de ea negatio-

tionis specie & blasphemiæ quam diximus, rem intellige, non de præcipua & prima, ut Junius docet.

Dedignatione castig. Castigabantur Christiani & palam in Ecclesia monebantur, si quid mali fecerant, quod quidam indigne ferentes ab ea recedebant: hos igitur levius peccasse ait Tertullianus.

Pro ipsius drachma. Ex pondere illius monetæ parabolam de levioribus peccatis exponendam esse argumentatur.

B *Non lucernæ spiculo.* Recte emendatum *luminis*: Sed auctoris sententia his verbis latet, ajebat enim Episcoporum auctoritati non concessum ut fornicatorum pœnam levare possent, eosque Ecclesiæ restituere, verum in unius Christi potestate id esse, vel eorum qui miraculis commendabantur: quare eleganter Christi auctoritatem, solis lanceam, Episcoporum vero lucernæ luminis spiculum vocat.

C *Simul apparuit.* Pamelius hæc ad Montanum, aut eos qui pœnitentiam non amplecterentur, non autem ad pœnitentes ait pertinere: verum non meminerat fornicatores, tam apud Montanistas, quam Orthodoxos ab Ecclesia palam pulsos ejectosque fuisse, utrinque enim graves pœnas dabant sed graviores apud illos, cum nullo tempore nullaque pœna finiretur eorum pœnitentia, atque adeo eleganter ac ingeniose infert Tertullianus drachmæ parabolam mœchis competere non posse, cum D reperta muliercula & vicinis summum gaudium attulisset, fornicatores vero si detegantur, totius Ecclesiæ hilaritatem confunderent.

Commissa, i. e. h. n. Eo magis de Ethnico parabolas accipiendas, quo rationes ob quas Christianum peccatorem intelligi ajunt Orthodoxi, fornicatoribus nullatenus convenire possint.

CAPUT VIII.

E QUem in vestibus purp. oculandis. Lumine & splendore qui in purpura micat illustrandis & imbuendis: sic ait de Pallio, *luminis consilio*, eodem verbo, sed ut oculos reddere significaret, usus est in Apolog. & de pœnit. Cæterum hujusce similitudinis sensus is esse videtur: cum duas vestes eodem purpuræ colore inficiendas quis locavit: accidit plerumque ut colores qui bene temperati videantur, dissentiant, lanæque diversum splendorem referant, præsertim si solis aut oculorum fidem requiras.

Temperamenta colorum. Non nascitur purpura, sed ex variis rebus, variisque modis comparatur, ut docet Vitruvius lib. 7. cap. 14. ideo ait temperamenta colorum: cum enim multa misceantur, puta lac & vaccinium (colores enim ad lanas inficiendas naturaliter, ut opinor, conficiebantur) si eorum rationem scite non habueris, facile est a legitimo temperamento aberrare, atque dissimiles componere.

Inter se amasse. Convenisse, similes esse.

Erudito mox utroque cor. Tincta utraque lana & ad solem exposita.

Nisi quod clausula. Nisi quod impium esset Christianos indignari de Judæorum salute: quæ in fine parabolæ habentur, clausulam Parabolæ vocat.

Siquidem tota spes. An eo referendum, quod ab Auctore lib. de Spectaculis cap. ult. & eod. cap. lib. 3. adversus Marc. & a Divo Hieronymo in Ezech. traditum est, Judæos expectasse de cœlo auream Hierusalem, aliaque non minus præclara sibi promisisse, in eadem Tertullianum fuisse sententia? an de resurrectione accipiendum; *reliquam* autem dixit quod frustra Messiam expectarent?

Temperetur felicitas. Perstat in eadem colorum metaphora: quare nihil mutandum; feliciter enim colorum temperamenta invenit, qui eximios & similes comparavit.

Meminimus enim & h. Pantomimi & histriones gestus suos ad sonum & numeros eorum quæ in scena decantabantur, componebant, quamvis cantica ad aliud argumentum pertinerent. In Aristæneto epistola 26. lib. 1. *Varias in te species vertis juxta sonorum canticorum melos.*

Allegoricos gestus. Quia aliud cantabatur, aliud saltabatur.

Non quo debent. Adde particulam, &, quæ subintelligi videtur, & is sensus constabit: quas volunt materias, parabolis fingunt, & quas non debent rejiciunt: neque metaphora usus est, neque *quo ingenio*, intelligendum est, ut volunt interpretes: *excludo* enim simplici & solita sua significatione accipitur, alioquin idem repeteret. *Quo volunt tribuunt, & quo volunt excludunt*, & ita contrarii sermonis venustas & gratia frigeret, nisi mavis ita legendum, *Quo volunt tribuunt, non quo, de-*

debent, & *apertissime excludunt*, ubi metaphorice, *excludunt*, acciperetur.

Quorum & parabolæ videntur. De præsc. cap. 38. *Quoniam ad materiam suam cædem scripturarum fecit*, item, *quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitavis*.

CAPUT IX.

NEc valde laboramus. Ne hoc argumento vehementius premeretur Tertullianus, (Ethnicum scilicet non aberrasse a grege, sed Christianum fornicatorem) ait qui parabolis materias non quærunt, eas ita exponere non debere, ut singula quædam in eum conveniant quem parabola designat: ita vehementer se non laborare, quid non gregem, aut centum oves, & decem drachmas intelligendum sit, aut quod ex sua explicatione non ita plane & commode quæque explicentur atque in altera, curiositatis hæc esse, & quæ si ad amussim expendantur, veritati plurimum noceant indagandæ. Pleraque in ejusmodi parabolis inseri, quæ simpliciter, & non ita accipienda sunt, quasi vim aliquam & pondus in eis habeant. Sed quidquid dicat, argumento satisfecisse non videtur.

Ethnicos fuisse publicanos. B. Hieron. epist. ad Damasum, Pamelius hoc loco. Card. Baronius anno Christi 31. Casaub. exercitat. pag. 303. Synopsis antiquitatum Hebraicarum cap. 5. de hac re fuse disserunt.

Pompeii manu atque Luculli. De Pompejo res nota. Tacit. lib. 5. histor. *Romanorum primus Cneus Pompejus domuit*. Cicero pro Flacco, pro lege Manilia, Josephus lib. 14. antiq. Judaicarum cap. 8. lib. 1. belli Jud. cap. 5. Egesippus, quem supposititium prædicant. Aurelius Victor in Vespasiano. Plinius lib. 7. cap. 26. Plutar. in vita ejusdem Pompeii. Appianus de bello Mithrid. Ammianus Marcel. lib. 14. At de Lucullo ambigitur. Nam si Judæam primus domuit Pompejus, quomodo qui prius bellum in Syria pro Romanis gessit, eam subegisse dicetur? Neque cuiquam, opinor, persuadet Pamelius Lucullum devictis Mithridate & Tigrane sub Pompejo sibi infenso, cuique exercitum invitus tradiderat, bello interfuisse Judaico. Verum cum parta de Mithridate atque Tigrane victoria, cæterisque in Syria præclare gestis, illarum provinciarum Regibus terrori esset Lucullus, & ut ait Cicero pro lege Manilia, *Cum vehemens opinio & animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi causa, in eas oras nostrum exercitum esse deductum*; facile crederem Judæos misisse qui populi Romani amicitiam ab eo peterent, atque ut in eam reciperentur, tributum quod imperari poterat sponte offerrent: nisi malis, cum a Plutarco referatur in Mesopotamiam eum penetrasse & Chaldæos domuisse, Judæam quoque tentasse.

Licet in agina. Licet omni ex parte conveniant.

Idololatræ, blasphemi, negatores. Idololatræ qui tormentis victi, idolis supplicarant. Blasphemi, qui sponte Christo maledicerent, ut ait Plinius secundus, & Hermes lib. 3. simil. 8. *nefandis verbis Dominum insectati*. Negatores, de libellaticis accipiendum, qui Christianos se esse aut fuisse negarent. Hæc enim & similia idololatriæ genera (quicquid dicat Pamelius) ante hæc tempora pace & venia nisi animam agerent, non donabantur, perpetuaque pœnitentia Deo satisfaciebant, uti fusius dicendum erit.

Substantia Sacramenti. Cave hæc accipias de Baptismo, ut ait Pamelius; nam de fide & religione Christiana dicta sunt, cujus fundamentum corruere ait si cum idololatris mitius agatur, & ex parabola spes eis redeundi superstit. Paulo altius dixerat statum disciplinæ subverti ea interpretatione.

Satisfacto redit. Antequam baptizarentur Catechumeni, pœnitentia Deo satisfaciebant, quo alludit cum ait, *satisfacto redit*.

Plus est igitur. Apostatæ convenit, æque atque fornicatori, ideo Christiano non competet.

Illa enim etiam Ethnicis relucet. De baptismo ejusque ritibus hæc accipienda non sunt, quæ Judæis & Ethnicis magis nota non erant quam pœnitentium reconciliatio; sed de prima conversione, & cum quis se erudiendum tradebat, & Catechumenus fiebat.

Hæc vero quæ in ecc. ag. Non nisi in Ecclesia & coram omnibus fidelibus pœnitendo veniam impetrabant.

Et cetera delicta. Exploratum habeas ex hoc

hoc loco, & sexcentis aliis, graviora delicta perpetua olim punita fuisse pœnitentia.

Sed plus est. Sed validius est multo, quod deposita re cujus erat mentio; explananda est parabola, ita de Resur. cap. 22.

Minus si forte sap. Si nostra expositio non tam belle congruere videatur.

CAPUT X.

NOn minus militantibus & P. Militibus Romanis & Publicanis Hierosolymæ agentibus quos Gentiles fuisse tradit Tertullianus.

Quanto voluntariis. Christianis scilicet, qui ante Baptismum impetu potius naturæ, quam voluntate peccasse censebantur, ita Hermes lib. 3. similitudine 9.

Remedia prima q. ex. Pœnitentiam qua ante Baptismum Deo satisfaciebant, prima remedia vocat; secundam vero post Baptismum exoleta, quod scilicet inutilis ea esse videretur pœnitentia, quæ semel hominem meliorem non formasset: frustraque repeti, quæ non profuisset.

Qui mortem pœnitentia maluit. Qui peccator maluit peccare, quam primæ pœnitentiæ beneficium in se manere.

Peccando promeremur. Quia ovis, drachma, & prodigus cariores ceteris fuere.

Funambulæ pudicitiæ. Orthodoxos funambulos vocat, eaque utitur metaphora, quod pœnitentibus mœchis cum indulgendum esse censerent, disciplinam omnem, pudicitiamque in maximum discrimen vocarent.

Pendente vestigio. Quia scilicet in nullius scripturæ auctoritate id firmarent.

Carnem spiritu librans. Perstat in eadem metaphora; si enim in aliquam partem incautius inclinant funambuli, baculo præponderant, ne præcipites ruant: ita Orthodoxi subtili parabolarum explicatione de castitate ludunt, & ruentem erigunt.

In gradu totus es? Funambulorum industria in eo maxime sita est, ut pedem figant firmiter: funemque ob hanc causam diu tentant.

In solido es. Quid times incedere per tenue filum, cum secunda te pœnitentia exceptura sit?

Suis non Ethnicis. Si præcipitent Christiani & a fide decidant, Deus sinum subjiciet, ne comminuantur.

Secunda te ponit. Quia prima erat ante Baptismum:

De mœcho Christianus. Qui post Baptismum peccat, indumentum Spiritus sancti, ceteraque lavacri beneficia amisisse censetur, atque adeo non habebatur in numero Christianorum.

Quæ sola mœchos amat. Quæ sola docet eis ignoscendum esse.

Et inde patrona sociorum. Nihil mirum si adulteris faveat adultera.

A qua & alias initiaris. A qua rursus baptizans, pœnitentia enim secunda Baptismi vim obtineret, si omnibus omnino peccatis veniam procuraret; ita explicandum duxi, quod in Pastore de secundo Baptismo nulla fiat mentio.

Prostitutorem & ipsum. Ego remota parenthesi sensum clariorem esse affirmo: ait enim ea parabolæ explicatione disciplinam omnem fidemque Christianam (quam sexcentis locis, ne dicam præcedenti capite, Christianum sacramentum vocat) corruptum iri.

Merito & ebrietatis idolum. De jejuniis, ait libidinem ebrietatis sororem esse. *Monstrum*, inquit ille, *scilicet haberetur libido sine gula*; & cap. 7. ait esse fundamenta luxuriæ; de spectaculis cap. 10. *Sed Veneri & Libero convenit. Duo ista dæmonia conjuncta & conspirata inter se sunt, ebrietatis & libidinis, itaque theatrum Veneris, Liberi quoque domus est*; de jejuniis, *appendices scilicet gulæ, lascivia atque luxuria*. Et certe nulla re ebrios magis tentari, quam libidine, Petronii matrona exemplum dedit. Quapropter imaginem illam ebrietatis Deam esse insulsè jocatur, quod ebriis scilicet ut mœchis propitia esset, resque eorum procuraret: & argumentum præberet utrisque mœchis & ebriis pacis relaxandæ. Ceterum plurimum ab iis dissentio qui ajunt, Tertullianum hoc loco imagines Christianorum & Orthodoxorum idola vocasse & existimasse: nam eadem ratione vocat imaginem illam idolum ebrietatis, qua eandem appellat mœchiæ & fornicationis asylum; metaphorice scilicet, unde nihil validum aut firmum inde deduci potest, nisi imagines ejusmodi mœchis & ebriis favere. Denique unde effodiunt Montanistas imagines atque earum usum damnasse?

De quo nihil lubentius bibas. Locus monet, ut adversarios interrogem quid in Christianorum calice existiment contineri

 quod

quod libentius bibendum sit, potiusque atque utilius multo ducendum, quam peccatorum venia: tam præclare scilicet atque magnifice de vana illa figura locutus fuisset Tertullianus? Objicit itaque Orthodoxis, vel quod pluris faciant imagunculam ex qua argumentum pœnitentiæ deducant, quam pretium redemptionis nostræ, vel (qui sensus mihi magis placet) quod sanguinis nostri sacrificio, nihil magis obtinere nitantur quam mœchorum pacem & veniam.

At ego ejus Pastoris. Hucusque capitis extrema verba, interpretationis lucem desiderant, quorum hanc sententiam esse opinor. Si primæ Pœnitentiæ dignos fructus fecimus, ut faciendum monuit D. Joannes (cujus verba de Pœnitentia ante Baptismum accipienda sunt) nihil opus est secunda, neque mœchis quidquam remittendum erit: dignos enim fecisse fructus censendus non est, qui ad ingenium redit, neque peccare unquam intermittit. Hæc & similia in auctore nostro involuta; obscuraque nunquam facilius evolvas aut illustres, quam si ejus mentem potius, quam verborum ordinem expendas.

CAPUT XI.

UT *cum peccatrici*. Impudicam eam existimavit Tertullianus, quod ex Evangelio certum non erat.

Quod nemini facile. Nemini facile est in aliorum intimas cogitationes intueri.

Soli Domino hoc lib. bo. Nil mutandum, neque dativi casus est *indulgentiæ*, ut sommavit novus Commentator: sensus enim est soli Domino hanc potestatem competere, quamque exercere neminem deceret qui eam habere miraculis non ostenderet: quare ait hæc exempla Magdalenæ, & Samaritanæ nihil adversariis prodesse, etsi eæ essent Christianæ, quod nihil amplius probent, quam auctoritate condonandi eum usum esse, qui omnipotens esset: hodie igitur operetur potestas indulgentiæ ejus, id est, hodie estne apud nos similis potestas?

Ante repertum ordinem fidei. Ordinem eorum quæ ut in fidelium numero haberentur: doceri scilicet, pœnitere, satisfacere, baptizari, aliaque quæ Dominus post resurrectionem instituit: fides enim, ait Auctor a fide pœnitentiæ incipit, gradus, ætatesque habet.

Nemo sanctus. En ratio quamobrem nonnunquam apud Patres reperies Christianos vocari sanctos; quia impositione manuum revera spiritum sanctum accepisse, atque in eis habitare existimarent.

CAPUT XII.

ALium *Paracletum*. Quia scilicet iisdem legibus fidem, disciplinamque Christianam non regerent.

Quem nec in Prophetis. Spiritum in Prophetis non agnoscere est Montani, Priscæ, Maximillæ revelationes respuere; adversus Praxeam: *Episcopum Romanum agnoscentem jam prophetias Montani, Priscæ, Maximillæ*. Quare necesse est de iis Junium intelligere, non de veteri testamento. Eorum igitur sensus est, Orthodoxos ex Apostolorum actis sententiam suam stabilire non posse, & quem per Apostolos, spiritum ad se pervenisse jactarent, ex eorundem scriptis manifestum esse eos non recepisse: neque ejus ductu & auctoritate Ecclesiam regere; quod scilicet in iisdem actis alias longe disciplinæ leges regulasque dixerint.

A quibus observando recte agitis: Vectante vos Spiritu sancto. Sufficit, & hic servatum esse mœchiæ & fornicationi locum honoris, &c. Josephus Scaliger in Manilii Astronomica pag. 451. conatur hunc locum Tertulliani emendare; hoc modo. A quibus observando recte agetis. Vectate vos. Spiritui sancto sufficit & hic servatum. In Græco, ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε. Ἔῤῥωσθε. Ergo vectate vos, est ἔῤῥωσθε. Vulgata lectio quam inepte concepta? A quibus observando recte agitis, vectante vos Spiritu sancto. Atque Spiritui sancto legendum, nam repetit quod supra initio præmissum, *visum est Spiritui sancto & nobis*.

Imo vulgata lectio recte concepta est, & Scaligeri conjectura merum est ἐκτρωμα ingenii nimis præproperi κατὰ ἀκριβεῖαν κατοῦντος. Vetus enim lectio sic habet in quibusdam codicibus manuscriptis Actorum vel ipso teste Theodoro Beza, ἐν πράξετε φερόμενοι ἐν πνεύματι ἁγίῳ, quam vertit ad verbum Tertullianus, bene agetis vectante vos Spiritu sancto, melius quam Beza, versantes in Spiritu sancto. Adstipulatur in parte vetus interpres Irenæi, qui hunc eundem locum ita citat lib. 3. adversus hæreses cap. 12.

A qui-

A quibus custodientes vos ipsos bene agetis, ambulantes in Spiritu sancto. Legit nimirum, ἐν πράξεσι πορευόμενοι ἐν ἁγίῳ. A
quod idem valet, atque illud Tertulliani *vectante vos*: non autem, *vectate vos*, quos nusquam legit apud ullum probum Latinitatis auctorem Scaliger, hac notione, ut scilicet idem valeat, quod ἔῤῥωσθε, quasi de optima corporis constitutione sit dictum: imo alteram illam variam lectionem exprimunt ista non verbum ἔῤῥωσθε, & si nul- B
lo alio tibicine fulciatur hæc observatio novæ Latinitatis Scaligeri, admodum ruinosa est & lubrica.

Compensatio autem revocabilis non est. Nisi quæ mutua compensatione data sunt restituantur, ideo ait, *iisdemque revocabitur*.

Sed non leviter. Errat Pamelius cum ait, Auctorem alludere ad illud Joannis 20. *Accipite Spiritum sanctum*: nam mandatum illud Apostolorum; *Abstineri a sacrificiis & a fornicationibus & sanguine*, vocat pa- C
ctum Spiritus sancti, atque Spiritum sanctum his verbis nobiscum transegisse, & cætera antiquæ legis onera remisisse, si modo a sacrificiis, fornicatione & sanguine abstineremus.

Etiam ultro pactus. Hoc pactum utile fuit Christianis, eaque nobis gratia multa remissa sunt.

Iteratione mœchiæ. Tametsi compensationem rescindamus, tamen cavendum erit D
a mœchia & fornicatione, quia veteris Testamenti leges succedent, & observandæ erunt quæ in eas animadvertunt.

Tota lex fumetur. Rursus subeundum erit antiqui testamenti jugum: nam iis legibus & conditionibus dicta est compensatio: quæ si dissolvatur, quod prius debebas repetetur, & iisdem quibus antea legibus, teneberis.

Novissimi testamenti. Hoc Apostolorum responsum & statutum, testamentum vocat E
novissimum.

Hinc est quod neque ido. Leges Apostolorum circa idololatras observatis & homicidas; quorum causa cum mœchis conjuncta cum sit, communem exitum habere debet. Errat bonus Pamelius cum hæc ad calumniam pertinere ait.

CAPUT XIII.

De *modica s. jud*. De modico delicto & remissibili ait epist. 2. ad Corinth. cap. 2. mentionem fieri; non autem de irremissibili & fornicatione, quæ etiam tum non remittitur nisi ceteros monendo, ne in tale discrimen inciderent, & nominatim peccatum exprimendo.

Quæ si forte nunc æstimaretur. Legendum putarim *quæ sic forte*, sensumque esse de modicis illic agi delictis, & quæ castigationem, non excommunicationem mererentur, quæque hodie sic corrigerentur & æstimarentur, ut graviori quam verborum objurgatione digna non censerentur. Priora si mavis hunc sensum conficient: si ex ritibus vestris & formula qua etiam hodie peccatores absolvitis, Apostoli verba examinentur, locus omnis erit de modicis delictis explicandus: quia neque nominatim peccatum illud publicum indicat, neque ceteros ex illius peccatoris exemplo movet, quæ omnia scilicet omittebantur in castigatione, sive cum minora quæque delicta condonabantur.

Sine prædicatione. Peccatum illius qui veniam palam & nominatim indicabatur, quia erat publicum, publica pœnitentia meritus esset, ceterique ejus exemplo ab Episcopo monebantur ne tale quid admitterent. Hæc igitur vocat significationem & prædicationem, quorum eum Apostolus rationem non habuerit, verisimile ait esse, eum de modicis delictis agere.

Et tu quidem. Ad hominem: cum fornicatori indulges, tum maxime concionaris & peccatum denotas: quamobrem igitur vis Apostolum de fornicatore illic sententiam dixisse, ubi peccati genus non designat, neque ceteros exemplo illius a peccato deterret?

Inque eum hominis exitum. Differebant de pœnitentia illius quem in Ecclesiam reducebant, ajebantque spem esse, ut Deus ei ignosceret, cujus misericordia pœnitenti nunquam denegatur.

Capras fornicatorem. Capram, non ovem esse jocatur, & certe Tiberius ob libidinem Caprineus dictus.

Habitum legatum. Quod fratrum misericordiam moveret.

Nihil de postero sit comminatus. Non ei comminatus sit perpetuas ærumnas, perpe-

 tuam-

tuamque excommunicationem si rursus peccaret: tertiæ enim locus non erat pœnitentiæ.

Quasi satisfaciens. Tantum abest ut pœnas, ei æternas si rursus eodem incideret, ut cæteros cum absolverentur, moris erat monere, quin potius rogando fraternitatem ut eum diligat, videtur ei satisfacere velle quod eum increparit.

Sed verebatur. Hæc & cetera quæ præcedunt *si*, *& hoc tangunt*, ex sententia Orthodoxorum dicta sunt.

B

Igitur & consecutum. In hac 2. epistola. *Jam a fide*. A Baptismo.

Ethnici & heretici. De hæreticis intelligendum, qui extra Ecclesiam abluti fuerant; ad eam enim redeuntes illis temporibus rebaptizabantur, & veniam omnium delictorum consequebantur.

Super Ethnicos. Qualis nec inter gentes.

Denique in interitum. Erant qui resurrectionem carnis negarent, atque adeo qui ea Apostoli verba de perpetuo interitu & corruptione interpretarentur, ad quæ hæc referenda sunt, non autem ad Auctorem ut ait Pamelius. Nam eam interpretationem ut ineptam refellit, ex qua nempe constaret animam sine carne judicari posse.

C

Ergo pœnam sine carne. Locus is mihi semper visus est difficilis: nam quam, aut cujus pœnam? nonne docuit in diem Domini animas sequestrari, easque corpore expeditas dolere posse? de Resurr. c. 17. de anima c. 55. quare de pœna quæ judicium præcedet locus non est accipiendus: nihilo magis de ea quæ summo judicio impendebat: nam illi ipsi quorum hic sententiam explodit, illius animam Corinthii salvam aiebant, & pœnæ expertem fore: nihil magis exploratum haben, quam eum per pœnam judicium intellexisse. Ut enim damnatorum cruciatus, aliquando vocat judicium, ut de Pœnit. cap. 12. *Quod nobis judicii perpetuitatem probat*: ita hoc loco pœnam pro judicio usurpat; deinde ex ejus oratione id colligi posse videtur: eum enim, quem in Domini tutum fore dixerat, eundem in pœna ait salvandum: & quod antea diem Domini. *Salvus sit die Domini*, pœnam postea appellat, *salvus sit in pœna*. Multis præterea rationibus compellor id affirmare: primum quod pluribus doceat utramque hominis partem, & corpus & animam repræsentandam esse judicio Domini, quod nonnulli Christianorum negabant. Deinde quod diem illum usque adeo pertimescerent ut pro mora finis, ut ipse ait, orarent.

D

CAPUT XIV.

In præsidentis officio. Episcopi cujus erat sævire & parcere: ejicere & admittere.

Sacramento benedictionis. Christiani ut milites sæculi sacramento tenebantur. D. Cypr. ep. 74. *Dominicæ militiæ sacramenta solvuntur*. Auctor ad Mart. cap. 3. *Vocati sumus ad militiam Dei vivi, jam tunc cum in sacramenti verba respondemus*. De Orat. *Nam & militia Dei sumus*. *Exauctoratus* igitur est militia remotus, ut interpretatur Menander lib. 2. de re milit. in l. qui de libertate 29. ff. de liberal. causis.

Si incestus. Si dicat incesto indulsisse.

Quod pronunciatione. Judex quam tulit sententiam, mutare non potest. M. Seneca lib. 7. Cont. 8. *Judex quam tulit de re tabellam revocare non potest*. Ulp. in l. judex. ff. de re judi. *Hoc jure utimur, ut judex qui semel vel minoris condemnavit, amplius corrigere sententiam suam non potest*. Idem fere Callistratus in lib. div. ff. de Pœni. Sed tamen quod Prætor interloquendo pronuntiavit id mutare potest. Celsus in lib. quod jussit ff. eod. tit. de re judicata, *quod jussit Prætor vetuitve contrario imperio tollere potest*. Utrumque hic signat Tertull. nil juvare si judex sententiam revocet, nisi forte quid interloquendo pronuntiarit, quasi dicens interlocutoriam sententiam, non definitivam posse revocari.

Ne consuetudini. Cum gentilis esset.

CAPUT XV.

Ad intentationem. Comminationem; *intentant omnia mortem*, præced. cap. *intentatione virga*.

E

Nonne constanter. B. Paulus videlicet.

Et viderint idolo. Viderint idololatræ, an debeant in Ecclesiam admitti, quando quidem ipse templi Dei violator (id est fornicator) recipitur.

Immunditiarum gurgiti manum. Corinthio incesto parcis & fornicatoribus.

Non utique recipiendos. Minime voluit Apostolus, ut fornicatoribus atque ipsi Corinthio parceretur, non enim diceret timere

mere ne eos reperiret, si eos recipi jussisset.

Pœnitentiam perderent. Perpetuam agerent & sine spe veniæ.

Humaniori reo. Minoris delicti reo, locum enim 2. ad Corinth. 2. de ejusmodi delictis interpretatur.

CAPUT XVI.

Moechus denuo futurus. Communicando scilicet cum mœcho; qui enim cum peccatore communicabat, ejusdem criminis reus censebatur.

Ut in rem tuam. Membra nostra sunt membra Christi unde concludit fornicatorem peccare in rem Christi, atque adeo fornicationem non posse ab hominibus remitti.

Hujus boni fibulam. Quod paulo ante notarant. *Bonum est homini mulierem non contingere*.

Quam erogatorem. Interfectorem; *erogare* enim apud Tertull. est interficere & perdere.

Benedictionis concubitum. Matrimonium quod benedictione obsignabatur: omnibus enim sacramentis benedictio semper adhibebatur: de Bapt. *Manus imponitur per benedictionem*.

CAPUT XVII.

Notans denique. Tametsi Apostolus de Ethnicis loquatur Ephe. 4. tamen oblique carpit eos qui eosdem mores & vitia sequebantur: quare recte Tertull. ait Apostolum alloqui eos qui factis Christianos se esse negabant.

Unum illud. Exemplum Corinthii.

CAPUT XVIII.

Et addictionem omnis impudicitiæ. Suaderem legendum. *Et adjectionem omnis pudicitiæ*. Nam quæ sequuntur necessariam hanc esse correctionem demonstrant. Respondent Orthodoxi, ea omnia quæ ex D. Paulo præcedenti capite accumularat Tertullianus, ab eo quidem dicta non solum ut impudicitiam prohiberet, sed etiam ut adjiceret aliquid antiquæ legi in commendationem pudicitiæ: & perfectiores hac re Christianos redderet Judæis. Quibus occurrit Tertullianus, & docet in antiqua

A lege causis ejusmodi communionem Ecclesiasticam (id est veniam) negatam fuisse. Quod Tertulliani responsum, si cum Orthodoxorum verbis cohærere & convenire debeat, necessario correctionem nostram probabit. De Pœnit. cap. 3. eadem loquendi ratione usus est: *Denique Dominus quemadmodum se adjectionem legis superstruere demonstrat*. Deinde ait D. Paulum hæc omnia in impudicos ex veteri lege de-

B sumpsisse.

Hinc igitur informatus & Apostolus. Ut dilueret scilicet quod ajebant Orthodoxi, commendari pudicitiam ab Apostolo, ut Christianæ leges Mosis perfectiores haberentur.

Cujus & postea vox. Beati viri.

Hoc de Ecclesia male agentium. Ait Beatum virum (Christum ni fallor) de Episcopis male agentibus, id est, qui venia fornicatores donarent, hæc locutum esse;

C quare nihil mutandum: sæpius enim Episcopos & sacerdotes Ecclesiam appellat.

Ut solus plures. Ut solus beatus ille vir, plures impios fugit ne pervertatur, alludens & respiciens ad id quod initio dixerat: *Quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis amatur*.

Nedum Eucharistiam modicam. Illis non assentior qui *medicam* aut *edicam* reponunt, sed libris manuscriptis, qui constanter habent *modicam*. Argumentatur enim a minori, quod ajunt, ad majus, docet-

D que multo minus Eucharistiam cum mœchis, quam cum iisdem cibum sumendum esse; quod tamen vetuit Apostolus: ne scilicet hæc modica communicatio totam Christianorum massam corrumpat. Itaque hoc adjectum & nomen tribuit Eucharistiæ, quod Apostolus fermento dederat: quia si cum mœchis sumatur fiet fermentum modicum, quo Christianorum corpus iisdem mœchis commixtum & concorporatum per

E communionem inquinabitur. Ad hæc etiam amplius intelligenda plurimum interest observare majores illos; non solum fugisse consuetudinem ne peccarent; sed ne eorumdem peccatis & noxis inficerentur.

Manus nemini. Pœnitenti bis manus impositas fuisse dicemus pluribus.

Ambitu. Omnibus pœnitentiæ officiis Ecclesiam placare nitebantur, quod vocat ambitus.

Demonstrationem sui. Locus, quantum conjicio, corruptus: sed de ejus sententia non

non minus constat : ait enim sub conditione mœchos non damnari, & Christum absolute pronunciasse, si tamen more suo, vocem, *sui*, pro *ejus* posuit, hic sensus constabit ejus demonstrationem, clementiæ scilicet divinæ, Apostolus post fidem lapsis ita diceret.

CAPUT XIX.

T*Otius sacramenti*. Totius fidei & religionis.

Institutione deceptum. Natum & inter hæreticos & educatum : nam aliis hæreticis tametsi pœnitentibus, tamen non ignoscebatur, si graviorum criminum rei comperiebantur.

Cognita post ea & pen. Quia scilicet eos & Catechumenos vitæ anteactæ pœniteret, fideique rudimentis utrique formabantur.

Imo & super. Facilius ac citius.

Utroque homine. Hæretico scilicet & pagano. Nam hæreticus qui apud Orthodoxos baptismum non suscepisset, duplici inquinamento, hæreseos nempe & primi parentis, infectus credebatur, quo per baptismum, cum rediret ad Ecclesiam, purgabatur : Baptismum enim non probabat Tertullianus. Ideò ait *utroque homine*, alludens ad verba Apostoli.

Aut si certus est. Aut si constat post baptismum, & antequam in hæresim incidisset, eam esse allocutum.

Fidem vivam. Orthodoxorum lavacrum: hæreticorum enim mortem potius, quam vitam parere existimabat Tertullianus cum ceteris illius ævi.

Sane agat penit. Cum apud Patres habeatur unam duntaxat a baptismo esse pœnitentiam & idololatris aliisque gravioribus peccatis indulgendum non esse : de ea id accipiendum non est, quæ ab Ecclesia præcipiebatur & decernebatur, quaque peracta & expleta, fidelibus ceteris restituebantur peccatores : nam tertiam quamtumvis poterant invadere, ut Deum æquiorem haberent; non autem ut Ecclesiam placarent: rationem vero eorum quæ in Epistola Divi Cypriani ad Antonianum leguntur explicabimus postea pluribus.

Sed in fidem mœchiæ. Id est, potuit pœnitentiam agere illa fœmina, non ut veniam & pacem ab Ecclesia impetraret, sed ut Deo satisfaceret & testaretur se credere mœchiam grave esse peccatum.

Aut si non semper. Hinc habens unam tantum a baptismo fuisse pœnitentiam.

Non qua delinquamus, sed qua. Quantum conjicio prior lectio restituenda est : *Non quasi delinquemus, sed quia non delinquemus*. Nam ait D. Joannem minime velle ut peccatores post baptismum audiantur; neque ob hanc causam eum dicere sanguine nos Christi mundari, quasi admittat post baptismum cum spe veniæ peccari posse : sed nos quidem mundari post baptismum, quia vere mundatur qui a vitiis abhorret. Boni Pamelii castigatio hunc sensum corrumpit.

Fraus negatio. Quod genus fraudis, cum variæ ejus sint species, intelligat, non facile est discernere. D. Cyp. de bono Patien. ait fraudem mortale esse crimen, quam postea ita explicat : *Ne justitia dicata innocentia contagione fraudis inficitur.* An genus fraudis esset depositum negare quod a Christianis, ut ait Plinius, cavebatur : Idem D. Cyp. lib. 3. Ep. 12. *Fraudes & rapinas fecisse*, & Auctor ad Scapulam: *Depositum non abnegamus*. Denique de idolo. c. 1. per fraudem rapinas intelligit. *Fraudis conditio ea est, opinor, si quis alienum rapiat, aut alii debitum deneget.*

CAPUT XX.

R*Ursus revocari*. In Ecclesiam.

Introitum sacerdotum. Ut domus similitudinem, in infidelem potius, quam in Christianum referat sacerdotis ministerium, *introitum* vocat.

CAPUT XXI.

P*Otestas adsignat seorsum*. Disciplinam a potestate differre ait, quod illa quid agendum sit doceat, hæc vero separatim ostendere debeat factis vel miraculis, quam vim aut imperium a spiritu sortita sit. Itaque legendum conjicio, *Seorsum quod potest a spiritu : spiritus autem Deus*; vox enim illa *autem*, spiritum iterum ponendum esse indicat. *Adsignare* vero est docere : de præsc. *Nationibus fideliter adsignarunt*.

Hoc solius ipsius est. Nil muto; nam ad solum Deum hoc pertinere ait : *Domini enim non famuli est jus, & arbitrium Dei ipsius non sacerdotis*. D. Cypr. de lapsis.

psis. *Nemo se fallat, nemo decipiat: solus Dominus misereri potest, veniam peccatis quæ in ipsum commissa sunt solus potest ille largiri, qui peccata nostra portavit, qui pro nobis doluit, quem Deus tradidit pro peccatis nostris. Homo esse Deo non potest major, nec remittere aut donare indulgentia sua servus potest quod in Dominum delicto graviore commissum est.*

Prophetica exempla. Miracula.

Cares ea virtute. Ceteros Episcopos eadem vult carere: quare nihil ad Summum Pontificem, neque magis eum quam ceteros insectatur, nisi quod ille declararit Episcopos posse veniam indulgere.

In Prophetis novis. In Montano, Priscilla, & aliis Montanistis.

Quid sit Pseud. Ex sententia Orthodoxorum hæc sibi objicit, quibus mox respondet.

Jus Ecclesiæ. De Ecclesia igitur est controversia, non de Pontifice maximo.

Id est ad omnem Ecc. P. pro. Seipsum interpretatur: postquam enim dixit *ad te*, statim addit, *ad omnem Ecclesiam Petri:* ergo loquitur de omni Ecclesia Petri propinqua, ei negat ligandi aut solvendi potestatem esse, hanc in participatum earum gratiarum venisse inficiatur, quas D. Petro Deus impartitus est, non Zephyrinum, non Summum Pontificem. Nunc quid sibi velit *propinquam* expendamus: credo eo loci vocabulum illud non vicinam, sed affinem, aut quasi agnatam & gentilem, ac ab ipso Petro descendentem significare. Proinde intelligit Ecclesias, quæ ab Ecclesia Romana tanquam a matrice erant propagatæ, quales erant Occidentis, id est Africæ, Mauritaniæ, Numidiæ, Hispaniarum, Germaniæ, Galliarum, Italiæ, Britanniæ, de quibus præcipue mentionem fecit, quia apud eas hoc erat controversum: lege de præscriptionibus, ubi utitur frequens ejusmodi loquendi formulis, quas cum non caperent quidam hæreticorum, hunc locum ridicule exposuerunt. Mornæus tractatu Ecclesiæ pag. 235. & 279. *Omni Ecclesiæ quæ vicina & proxima erit Petro*, atque ibidem, *omni Ecclesiæ quæ accedit ad Petrum*.

Non Ecclesiæ. Hoc igitur erat in quæstione an Ecclesiæ, non autem an S. Pontifici hæc potestas concessa esset.

Alligantur quæ non. Id est, (secundum ejus mentem) tenemur baptismo observare ea ex veteri lege quæ non sunt antiquata.

Secundum Petri personam. Existimat se probasse ea omnia quæ Divo Petro dicta sunt, uti: *Petre amas me, pasce oves meas. Tu es Petrus & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam*. Et similia uni duntaxat Petro, non autem Ecclesiæ concessa esse: unde sequentibus hisce verbis concludit, horum etiam spiritualibus hominibus potestatem factam esse, id est, Montano, & Montanistis, quando eodem spiritu imbuti essent.

Et quidem tuam Psychice? Orthodoxorum: ait enim non *Ecclesia, numerus Episcoporum*, quæ de una Romæ Ecclesia intelligi nequeunt.

Nam & ipse Ecclesia. Reponendum censeo cum ceteris *ipsa* & *Ecclesia ab Auctore*, sensus est spirituales homines, id est, Montanum ejusque Prophetas gravia posse condonare delicta: quia hæc potestas Spiritui sancto competit, qui præcipue & principaliter est Ecclesia.

Ideo Ecclesia. Concedit Ecclesiam delicta remittere posse; sed eam scilicet, quæ est in Patre, Filio, & Spiritu sancto: non autem eam quæ ex numero Episcoporum componitur. Singula quæque interpretemur.

Ipse est spiritus. De baptismo, de oratione, & hoc loco ait Ecclesiam esse in Patre, Filio, & Spiritu sancto: hoc unum hic addit, eam præcipue in spiritu esse, quia tres illas personas mutui amoris vinculo unire videtur.

Non Ecclesiæ numerus Episcoporum. Insignis locus ad auctoritatem Episcoporum stabiliendam, cujus sententiam cum non caperet Mornæus, uti recte animadvertit magnus ille Cardinalis in libellis adversus eundem Mornæum in Ecclesiam ejusque Rectores imperite detorquet. Nam ex hoc loco optime deducitur, majorem tunc temporis Ecclesiæ partem atque auctoritatem in Episcopis lucere; negat enim Tertullianus Ecclesiam delicta indulgere posse: atque cum eam ipsam Ecclesiam explicat, docet eam esse in Episcopis. Et quamvis indulgendi auctoritatem ei detrahat, non negat tamen eam in Episcopis positam esse, imo seipsum confirmat, cum ait ad primam Ecclesiam, id est, Trinitatem vis condonandi pertinere, non autem hanc Ecclesiam quæ in Episcopis conspicitur.

Domini enim est jus. Quod initio capitis affirmarat, *hoc solius ipsius est*. Unde argu-

argumentum deducit Episcopis id juris non esse.

CAPUT XXII.

AT *tu & in Martyras*. Si uni hanc sibi potestatem adscivisset S. Pontifex, ut ajunt Adversarii, in martyres eamne effudisset? *Tuos* autem *martyres* dixit, quasi exprobrans martyres non alios habere Orthodoxos, quam quos paulo infra ait recusare martyrium. De martyrum vero auctoritate & quomodo peccata condonarent in Observationibus dicemus. Porro hic quatuor martyrum genera perstringere videtur: eorum primum qui in libera essent custodia aut a milite observarentur, secundum qui in carcere detinerentur, tertium deinde ponit eorum quos metalla haberent; denique veros Martyres recenset.

Ut quisque ex consensione. Auctorem ex *confessione* scripsisse sunt qui existiment, verum si mutare aliquid liceret, legerem ex *concussione*. Hoc enim lucri genus milites habebant, ut a Christianis, ne Prætori referrent aut in carcerem eos conjicerent, pecuniam extorquerent. Auctor de fuga in persecutione: ait igitur ubi ex concussione & spe prædæ aliquis Christianorum interceptus esset, & cum nondum esset conjectus in carcerem, eum mox fornicatores adire, orare, precibus & lacrymis finem non prius facere, quam delicti sui pœnam ab Ecclesia deprecaretur. Sed vulgata etiam lectio probari potest, cum enim aliquis Christianorum, aut in carcerem, aut ad supplicia raperetur, non deerant qui sponte sese Præsidibus offerrent, & pro eodem nomine & fide mortem ultro oppeterent: de his meminit B. Justin. Auctor ad Scapulam, D. Cypr. Epistol. 1. lib. 1. *de fratrum consensione crevisse*. Ad eam enim audaciam comprimendam nonnulli in vincula conjiciebantur; ad Scapulam, *paucis duci jussis*, quos hoc loco ex consensione vincula induisse ait Tertull. Quidquid sit, certum est eum loqui de martyribus quos conveniebant peccatores antequam carcere detinerentur.

Mollia. Ut eorum meritum minoris æstimetur.

Novo custo. nomine. Statim atque intercepti sunt & antequam quicquam passi sint: quod ait ut ostendat quam facile ea potestate abutantur Orthodoxi, eam videlicet ejusmodi martyribus concedendo, qui nihil passi essent.

Nec ulli magis. Nulli magis martyrium recusant, & pecunia libertatem a Præsidibus & concussoribus paciscuntur, quam qui Ecclesiam perdunt, fornicatores scilicet suis commendationibus in eam reducendo: quod ait, ut ostendat quam turpe sit ejusmodi martyrum commendationem adjumento esse fornicatoribus. Ex quibus liquere videtur lectionem illam quam reposuimus, *ex concussione*, retinendam esse, cum dicat ejusmodi martyres pecunia carcerem redimere.

Violantur. Quantum conjectura possum consequi, de alio martyrum genere loquitur, nempe de iis qui vere in carcere custodirentur, ad quos ait viros & fœminas reptare magis, ut libidinem suam in tenebris carceris explorent, quam ut veniam impetrarent; *reptare* enim, est per tenebras ambulare: de pœnitentia, *Quique catuli infantiæ adhuc recentis nec perfectis luminibus incerta reptant*.

De sua periclitantur. Ejusmodi martyres propterea quod intercederent pro fornicatoribus, aut quod in tenebris turpiter lascivissent.

Alii ad metalla conf. Alii fornicatores ad martyres qui ad metalla damnati essent confugiunt.

Et inde communicatores. Pace scilicet impetrata per martyrum commendationem sacrorum participes erant.

Ubi jam aliud. Quam absurdum sit eos qui in fodinis agerent peccata condonare, vel inde probat, quod novis quotidie peccatis delinquerent, & venia magis indigerent quam ii quibus eam indulgebant.

Denariis sup. medico obnoxius & fœneratori. Junii unguenta, si D. Cypr. audiamus epist. 25. lib. 4. in fodinis convenire non videntur: quare aliud subodorandum est, nempe auctorem vitæ humanæ miserias, consuetudinem, commercia & usum recensere; ut doceat eum vitiis carere non posse qui iis obnoxius esset, & qui cum fidelibus non ageret. De anima cap. 56. inter mortalium incommoda & studia fœnus & valetudines commemorat, *Fœnus exprimat, ægritudines obeat: denariis* autem *supplex*, quia eleemosynis sibi victum ab Ethnicis quæritabant. Verum si liceret aliquid mutare, legerem *mœcho obnoxius & fornicatori*.

Puta nunc sub gladio. Ubi absurdum esse ostendit qui ex consensione aut concussione intercepti essent, quique in carcere & metallis pœnas darent, fornicatoribus indulgere, quod immerito martyres existimarentur & culpa non vacarent: his adjungit veros etiam martyres condonare non posse *delicta* quæ Deo reservata essent.

Capite librato. Extenso, vel parato ad ictum.

In stipite leone concesso. Non leoni, concedere ursum, canem, & leonem latine dicitur: in stipite autem dixit, quia moris erat eos stipiti alligare, ut facilius & crudelius laniarentur a valentissima bestia. Euseb. in vita Polycarpi.

An incendio adstricto. Ibidem Eusebius ait D. Polycarpum clavo stipiti adstrictum fuisse.

Quod sciam martyres. Paulus postquam omnes navis & militum miserias & indignitates perpessus est, incestum damnavit.

Sanctus. Majores illi fideles & sacerdotes sanctos aliquando vocant, quod est omni venia carere.

Habeo etiam nunc quo probem Christum. Ea non usum fuisse potestate, nisi quia miraculis hoc sibi licere probasset. *Itaque si dicant martyres*, aliena se delicta delere posse: quia peculiari aliquo numine correpti sunt, aut quia Christus in eis est, & habitat: debebant iisdem argumentis, quibus Christus usus est, miraculis scilicet, probare hoc sibi licere.

Christus in martyre est. Christum peculiari aliqua ratione martyribus inesse existimabant. D. Cypr. ep. 25. lib. 4.

Quum tamen mœchis. Hæc nonnihil obscura videntur; nihilominus ex his & sequentibus, nihil aliud elicere conatur, quam martyrium esse baptisma, quo impetrato hanc conficit probationem; si martyrium est baptisma, multo magis primo lavacro aliena condonanda erunt debita, quam secundo: verum summæ dementiæ est velle eum qui nondum est Christianus, quique apud Deum nihil promeritus est, aliis veniam impetrare posse; quare neque secundo baptismate (id est martyrio) aliena crimina solventur. Addit & aliam rationem, quamobrem neque primo, neque secundo lavacro alterius peccata remitti queunt: quia scilicet ita fieret ut ceteri fideles inficerentur eorum delictis qui in gratiam & pacem Ecclesiæ alterius baptis-

A mate redirent: hæc enim *ingeramusque in sinum*, hunc sensum habere videntur; legendum autem existimo, *quod si jam & martyrium aliud est baptisma*.

Ingeramusque in sinum necesse est. Hanc sententiam cum ceteris interpretibus expiscatus non fuissem, ni ex D. Cypriano lucem aliquam inter legendum animadvertissem, cui propter eam quam cum Auctore consuetudinem habuit, rem deferre

B oportuit. Is autem Episcopus ad Pompejum contra Stephanum sic ait. *Hic enim omnium* (hæreticorum) *baptismo communicans universorum delicta in sinum suum coacervata congessit*. Quæ ut facilius intelligantur, atque ut ex his verba nostra clariora fiant, sciendum est priscorum religionem eam fuisse, ut non paterentur ullam inter fideles & excommunicatos societatem aut amicitiam intercedere, quod scilicet ex Apostoli sententia existimarent fideles

C revera inquinari posse delictis eorum, cum quibus communicarent; unde operam dabant sedulo ne cum hæreticis, schismaticis, excommunicatis, pœnitentibus, Catechumenis, & sacris qui non admittebantur, aliqua in re communicarent, & ne quidem cum eis quotidianæ vitæ commercio, aut familiari consuetudine uterentur. Ex hac itaque doctrina & Theologia utriusque, & D. Cypriani & Tertulliani, verba exponenda sunt: ille ait Stephanum, in

D eos quorum curam gereret, omnium, quotquot essent hæreticorum, peccata accumulare: quod scilicet communicando cum eis in baptismate & ratione baptismi, hac communicatione ceteri fideles inficerentur. In simili plane sententia versatur Tertullianus, docetque si aliena peccata cujuspiam baptismo diluuntur (quod supra genus aliquod martyrii esse probaverat) futurum, ut ea peccata in ceterorum sinum ingererentur; atque ad ceteros fideles pertine-

E rent, qui cum eo communicarent, qui per alterius baptismum esset absolutus, & in integrum institutus.

Pœnitentia miserabilior. Venia & misericordia magis digna.

Prosternens. Alludit ad primi, aut tertii gradus ritus, in quo jacentes & humi strati manus impositiones suscipiebant, vel pœnitentiam petebant.

Cum sua infelicitate. Quia non potuit tormentis adigere lapsos, ut vere negarent Christum, sed verbis tantum.

Castis. Quia fides in anima illæsa remanserat.

Non erubescente. Quia ex animo Christum non negaverat.

Piaculariter. Qui peccando negaverant Christum; qui enim fornicatur, Christum negare videtur.

Solis illis. Adulteris: non consideratur A infirmitas carnis lapsorum; sed tantum adulterorum.

Quæ spiritum elidit. Quæ gratiam amittit, quæ peccat, quæ animam perdit, lapsorum caro non tam fortis est quam mœchorum; quia horum spiritum enecat & interficit: illorum vero caro animam non elidit.

QUI.

QUIDAM TERTULLIANI LOCI EXPLICATI.

DE SPECTACULIS.

Vis autem & sanguinis aliquid? habes CHRISTI.

HÆc ad Eucharistiam pertinere, quid quid sit interpretationis aliorum neque aliter in Tertulliani sermone vim aut gratiam reperiri arbitror. Christianos namque dehortatur a Spectaculis, eosque minus decere quæ Nationibus placeant, docet. Voluptatem præterea aliis in rebus ponendam esse, neque deesse in disciplina nostra, quo sese oblectent. Si scenicæ fabulæ & numeri laudentur, personare versus & Cantica quæ avidas aures B permulceant. Pugiles quoque Ecclesiam habere, qui virtutes cum vitiis committant & superent. Denique si humano cruore delectentur, Christi sanguine sitim explere posse. Quapropter cum Christianos dicat habere Christi sanguinem, quo non minus quam Nationes cruore vilis animæ & in arena jugulatæ, satientur, ad rem magis facere videtur, & comparatione & similitudine magis conveniens de vero calicis sanguine eum loquutum esse, quam de C recordatione ejusdem sanguinis e cruce stillantis. Neque verisimile sit arenæ sanguinem, quem e jugulo salientem ipsis oculis haurirent Ethnici & in deliciis haberent, cum sola memoria sanguinis excruciati & morientis Christi eum comparasse. Adde cum superius eodem libello hostias quas immolatas conviviis postea adhiberent, non cum memoria corporis Christi crucifixi, sed cum Eucharistia sociasse & contulisse: *De parentato non edimus, quia non possumus cœnam Dei edere, & cœnam Dæmoniorum.* Ad quæ etiam D verba si animum contentionis vacuum applices ea sententiam nostram confirmare deprehendes. Nam causam referendo quamobrem de parentato & Sacrificato Gentilium non ederent Christiani, quia videlicet cœnam Christi sumerent, utramque cœnam aliquatenus comparat, & ita utramque de parentato & Sacrificato præbere Nationum cœnam de Idolothytis: Christianorum vero ipsa Christi carne pro generis humani salute immolata & cæsa, instructam insinuat.

TERTULLIANUS.

LIB. V. CARMINUM.

CAPITE VIII.

Non ergo manifesta fides, non omnia fixa?
Ante diem quam quum pateretur Pascha celebrans,
Discipulisque tradunt memorabile factum,
&c.

HOc capite in eo potissimum versatur Tertull. ut solidum Christi corpus ejusque Divinitatem per ea quæ gessit demonstret; occasione data ab errore Judeorum, qui ut Christum Deum, ita eundem hominem negaret Marcion.

Aspicite errorem qui vos expugnat utrosque;
Illi Deum, nos falso hominem, sine corpore corpus
Dicitis.

Itaque ab his duobus carminibus quæ præcedens caput claudunt:

Namque hominem pariterque Deum tunc facta probabunt.
Commixtum; nec pauca dabit signacula mundus.

incipit Tertullianus probare Christum humana simul ac divina constare natura: quod ut exequatur pleraque miracula & facta persequitur, verbi gratia, ejus cru-

 cia-

ciatus, tormenta, vulnera, ceteraque quæ passus est, recenset, quæ in spiritum cadere non possunt: quorum argumento & indicio concludit Christum nequaquam carnis & corporis expertem fuisse, quia ejusmodi cruciatibus non sufficit spiritus.

Postremo Eucharistiæ miraculum & Cœnæ factum commemorat Tertullianus: quo consilio, aut quamobrem, viderint adversarii. Sed certum mihi est, & manifestum fiet legenti, quidquid intra hos quatuor versus hujusce & præcedentis capitis legitur.

Namque hominem pariterque Deum tunc
facta probabunt.
Commixtum; nec pauca dabit signacula
mundus.
Non te factorem mundi per facta probavit,
Et portare simul de carne & sanguine corpus?

Hoc omne ad probationem & confirmationem divinæ & humanæ Christi naturæ Tertullianum instruxisse. Nam per duo prima carmina apparet eum in hanc probationem descendere, & hæc verba futuri temporis *probabunt*, *dabit* confirmant ea quæ sequuntur miracula ad id demonstrandum attulisse. Deinde duo ultima carmina quid aliud concludunt, quam quod toto capite præstitit, & conatus est ostendere, nempe Christum per facta sua se Deum & hominem probasse!

Itaque in quamcumque partem sese vertant Adversarii, necesse est fateantur ex Tertulliani sententia, per mysterium Eucharistiæ, nos in cognitionem divinitatis aut humanitatis Christi, aut utriusque pervenire posse. Et ob hanc causam hæc omnia facta & miracula enumerari a Tertulliano: quapropter ut præsens consilium in tantis angustiis capiant, æquam eis conditionem offero, & optionem facio, ut vel corpus Christi contra Marcionem, vel ejus Divinitatem adversus Judæos hoc Cœnæ mysterio eligant demonstrari.

Si corpus per hoc memorabile Cœnæ factum malint probari, Christumque hoc Sacramento veri sui corporis fidem firmasse, quomodo eum suo signo id consequentur Adversarii? aut qui potuit Christus se se corporeum vere ostendere, effœctum modo & vacuum conficiendo signum?

Sed ad se redeant quæso, & advertant quanto res clarior evadat, & validius longe ex hoc mysterio veritas corporis Christi contra Marcionem demonstretur, si verba Cœnæ accipiant sicuti nos, remque A quam credimus per ea fieri existiment. Nam necesse est vero & solido Christum constitisse corpore, si panem in verum corpus mutavit.

Redeo ad aliam conditionis partem, quam obtulimus: quave Adversariis potestatem fecimus eligendi utrum malint ex hoc mysterio divinam quam humanam Christi naturam cognosci. Sed eam recusant, opinor; nam res non foret ambigua si ea B conditione Tertulliani sermonem explicarent; quia scilicet aliquid in Cœna esset quod miraculi locum necessario obtineret; alioquin non satis se Deum probasset Christus per Eucharistiam, si nil aliud quam signum fecisset, vel si totum hoc mysterium quod *memorabile factum* vocat Tertullianus, in figuram abiret, quæ miraculi vim non obtinebit: Neque aliter hoc capite probat Christum Deum fuisse, quam ejus miracula enarrando. Et ea de causa C lugentis Naturæ labores & hæc miracula accumulat:

Exspirante Deo tacite de corpore carnis,
In tenebris tremefacta dies cum Sole refugit.
Bis fuit una dies, mediam nox atra coperuit;
A fundamentis montes agitantur in orbem.
Commota est tellus, patuere sepulchra priorum,
Cunctaque quem norunt passum, timuere
videre.

Hæc omnia ad Christi divinam naturam contra Judæos confirmandam D perstringit Tertullianus; quare si ex mysterio Eucharistiæ eadem probetur natura, eamdem quoque probandi vim, nempe miracula, necesse est Adversarios in Eucharistia admirari.

Ceterum hæc verba: *Non ergo manifesta fides? non omnia fixa?* consideranda sunt: quæ de Cœnæ mysterio dicturus, præmittit Tertullianus ad fidem tanti facti in animis excitandam. Præterea ex his colligitur in verbis Cœnæ nil ambigui antiquos E Patres intellexisse, cum ex simplici & nuda narratione ultimæ Cœnæ affirmarent totum hoc mysterium manifestum esse; & nullo alio argumento demonstrat Marcioni Tertullianus, Christum vere panem fecisse corpus & carnem suam, quam ea perspicuitate & certitudine ejus historiæ & verborum Christi.

TERTULLIANUS
DE MONOGAMIA.
CAPITE XI.

Et illi plane sic dabunt viros & uxores quomodo buccellas.

UNum illud monere possum de Eucharistia illic mentionem non esse, quod quomodo dicere non satis mihi constabat, ne minus firmum videretur ob auctoritatem Cardin. Baronii qui ad annum Christi 57. numero 151. ex his putat probari (quod aliunde fieri posse non negamus) Christianos olim solitos Eucharistiam per buccellas & particulas domum reportare; ut si temporum iniquitate ad Ecclesiam accedere non liceret, ea re non carerent, sine qua neque ætatem, neque diem unum exigere feliciter putarent. Verum hæc a Tertulliano non eo sensu dicuntur, sed illudendi & exprobrandi causa, quod apud Orthodoxos tam facile secundas, vel etiam tertias nuptias concederent quam buccellam panis mendicanti, addit (per jocum scilicet) nequidem id fieri sine Scripturæ auctoritate, quod nimirum scriptum sit, *omni petenti te dato*, & simulat hæc verba ex Orthodoxorum sententia non solum ad eleemosynam, sed etiam ad omnia sacramenta pertinere. Quæ cum ita sint, atque meo quidem judicio, intelligenda, non video quomodo sermo de Eucharistia potuerit intervenire, aut qua ratione de ea loquutus esset: si enim per buccellas Eucharistiam intelligas, dixit Tertullianus Orthodoxos tam facile uxores daturos quam Eucharistiam: quorum cum nullus perspicuus sensus, aut firma ratio assignari possit, liquidum fit ea non esse explicanda de Eucharistia, de Baptismo, quo tempore ad Montanum nondum transierat, negat hæc verba *omni petenti te dato*, ad Baptismum pertinere, sed ad solam eleemosynam, ex quibus conjecturam hanc aucupari possumus, fuisse qui serio ex his Scripturæ verbis putarent cuilibet petenti sacramenta conferenda esse.

TERTULLIANUS
DE CORONA MILITIS.
CAPITE III.

Calicis aut panis etiam nostri aliquid decuti in terram anxie patimur.

A ILluserat quidam, quod hæc ad Eucharistiam pertinere negassem; & certe pæne metum & scrupulum injecerat, ni judicium nostrum Jesum Christum Peronio harum rerum peritissimo placuisset. Itaque ex eo quod ait consuetudinem postulare, ut anxie patiamur calicis aliquid aut panis in terram decidere, satis planum fit de pane communi & domestico hæc verba accipienda esse: nimium enim sacramento B detraheret atque ambiguum relinqueret, an loco corporis Christi habuisset, si de Eucharistia loqueretur. Nam quæ consuetudine invaluerunt, magis ex optimorum virorum æstimatione & arbitrio vim & religionem trahere videntur, quam a natura & ingenio suo; & quamvis illis innata & naturalis esset aliqua cultus ratio, primo tamen intuitu non videntur, neque apparent colendæ: nullus enim unquam eo vecordiæ aut ignorantiæ devenit, ut a consuetudine discat C Deum esse adorandum, aut quærenti quamobrem Deum adoret, consuetudine invaluisse dicat. Ita si de Eucharistia ageret, immerito inter exempla rerum quæ consuetudine observantur, ejus cultum & venerationem recenseret. Quis enim Christo dum inter mortales degeret, debitos honores consuetudini tribueret? Quis a consuetudine aberrare, & in solam observationem peccare censeret eos qui Christi corpus ad terram affligerent? quasi non per- D inde officii necessitate quam arbitrio humano & placita lege hos honores præstemus. Præterea particula illa *etiam* argumento est de communi mentionem esse, quasi dicat ex consuetudine Christianos ægre ferre ordinarium etiam panem humi jacere, sicut adhuc multis eadem est religio; cujus aliam rationem non reperies, nisi quod ex hujusmodi rebus sacrosanctum Christi corpus conficitur, atque res illæ aliquo honore dignæ majoribus nostris visæ sint, quæ tanto mysterio inserviunt.

DE-

AV ROY,

SIRE,

Les Lettres ne sont pas bien receuës dans le bruit des Victoires ny des Triomphes. Mais si Vostre Maiesté considere, que Dieu luy a baillé ces heureux succés pour la gloire de son Eglise, ce Livret peut paroistre, & peut se méler entre vos Trophées. Car il traite de l'Eucharistie qui prend part, dans vos conquestes : puis qu'en chastiant la desobeyssance de vos suiets, vous en avez défendu la verité. En quoy la gloire de V. M. surpasse celle de ses Peres, dont l'Histoire n'est glorieuse que pour avoir reconquis leur Royaume : Mais vous avez reconquis & vostre heritage & celuy de Dieu. Vos Victoires sont utiles au Ciel & à la Terre, & les Anges s'en reiouyssent comme les hommes. Achevez donc, SIRE, *de tirer l'Eglise des divisions de l'heresie. Faites l'Vnité comme autrefois les Empereurs l'ont fait en Afrique, entre les Catholiques & les Donatistes. Tout le monde s'y attend, & l'esperance que l'on en conçoit, augmente les acclamations des réiouyssances presentes. Dieu mesme vous y conduit, & ces vents qui ont combatu pour vous, cette Mer qui a senty V. M. & qui n'a osè respirer en sa presence, & tant d'autres merveilles, enseignent ce qu'on doit esperer d'enhaut contre ces Rebelles. C'est la priere que l'Eglise de vostre Royaume doit faire continuellement à Vostre Maiesté, & ce qu'en mon particulier ie dois luy souhaiter, puis que i'en ay receu tant de biens, & que ie suis né.*

SIRE,

Vostre tres-humble & tres-obeïssant sujet,
GABRIEL DE L'AUBESPINE,
Evesque d'Orleans.

A MONSEIGNEVR LE CARDINAL DE RICHELIEV.

MONSIGNEVR

Ce n'est pas pour m'acquiter de ce que ie dois ; le payement seroit trop petit : au contraire c'est pour devoir davantage, & afin que ce livret trouve du credit par celuy que vous avez dans les lettres. Vous-avez si doctement & si divinement écrit pour l'Eglise, qu'on ne croira iamais qu'il soit de petite estoffe, ny qu'il vaille peu, puis qu'il hazarde vostre iugement, & qu'il en recherche la gloire. Il n'arrive pas en tous les Siecles qu'il paroisse une Lumiere & un Genie qui excelle en tout & si hautement : Il n'y a point de profession en laquelle vous n'ayez fait des merveilles, & avec tel éclat qu'on ne peut vous flatter ny vous porter envie. Car la flatterie devient Verité, & tout ce qu'elle peut inventer, est beaucoup au dessous de ce que vous faites : l'Envie se change en Amour quand elle void tant de vertus ensemble, tant d'effets si grands, si admirables, & si continus. Vous seul avez trouvé le secret d'Aristote, pour estre aimè de tous & pour en avoir les cœurs ; & si quelqu'un l'a sceu, personne n'a pû le pratiquer que vous. Il a dit que le moyen le plus puissant & le plus charmant pour gagner universellement toutes les affections, & promptement, estoit les grandes vertus, & faire les actions heroïques : Vous avez usè de ce charme ; tout le monde vous aime, vous louë, vous estes dans l'approbation universelle. Continuez, & toutes les prieres iront à supplier Dieu de vous donner santé & longue vie, puis qu'en vous resident les esperances de cet Estat.

MONSEIGNEVR,

Vostre tres-humble & tres-obeïssant serviteur,
GABRIEL DE L'AUBESPINE,
Evesque d'Orleans.

PRE-

PREFACE.

IL ne se trouve point de voyes pour traiter avec nos adversaires, plus commode, ny dont ils conviennent mieux que de celles des Peres : Car ils souffrent qu'on les meine dans ces premiers Siecles de l'Eglise. Et combien que par fois ils les recusent, & qu'ils alleguent qu'ils ont pû errer, ces causes de recusation toutefois sont si peu recevables, que les plus sensez d'entre eux en ont honte, & que le plus souvent ils sont contraints de venir à la bonne Foy, & de s'en rapporter à l'antiquité. Ce qui les force a cela, est que chacun reçoit facilement cette maxime de Tertullien : que les Apostres ont consigné aux premieres Eliges la doctrine qu'ils ont apprise de Jesus-Christ, & qu'il leur avoit revelée : si bien que ceux qui ont esté les pasteurs de ces Eglises, ou ceux qui sont descendus d'eux en ligne directe, ont esté en possession de la verité, & de la vraye Religion ; & partant ce que fournit l'antiquité, ne peut estre reproché ny refusé, que par ceux qui ont la passion pour raison. Mais entre toutes les preuves, & entre toutes les choses que les anciens nous ont laissées, il n'y a rien qui soit plus specieux, ny qui force plus puissamment l'opiniastreté à se rendre, que celles que nous voyons avoir esté observées par plusieur Provinces, & celles qu'on voit avoir esté dans la discipline de l'Eglise de Siecle en Siecle. Car il n'est pas vray-semblable, que tant d'Eglises en mesme temps & en mesmes Siecles, ayent conspiré pour errer : faut confesser que ce qu'ils ont tenu & observé constamment, est tradition & non erreur. Ces Loix que nous produisons en ce Traité, & que nous donnerons aux autres suivans, ont ces marques en cette qualité. Car il n'y en a point dans ce premier qui ne soient advoüées par plusieurs Provinces, & par plusieurs Siecles, & les Conciles d'où elles sont prises font foy, qu'elles sont faites du consentement de plusieurs Evesques, & de plusieurs Eglises. C'est ce qui me fait esperer que nos adversaires

y auront quelque égard. Et quand il feroient si injustes que de les refuser, & que de rejetter ces considerations ; ils ne peuvent pas respondre à tant d'usages, & à tant de polices qu'on trouve dans cette antiquité, par lesquelles on voit qu'ils ont administré & dispensé l'Eucharistie avec beaucoup plus de Religion que nous : Et ne sçauroient empescher que ceux qui verront le ramas de tous ces usages, n'en conçoivent toute une autre opinion que celle qu'ils en publient. Car parlant moralement, tout ainsi que par les ceremonies & que par les façons dont on a traité avec les Empereurs & avec les Monarques, nous venons à connoistre ce qu'ils sont, ou ce qu'ils ont esté, & combien ils estoient en éminence par dessus les autres hommes : quand nous voyons les Aigles s'estre abaissez devant eux, les Legions les avoir acclamées, les Rois leur avoir fait hommage, leurs Statuës avoir presidé aux armées, avoir donné les Couronnes, des Autels devant elles, & mille autres Loix de respect : Ainsi novus devons rendre la mesme Justice à l'Eucharistie. Et si nous trouvons que l'antiquité n'a pas permis aux prophanes de la voir : si elle a fait grace aux penitens comme les Roys aux criminels ; si tous les autres Sacremens prenoient une partie de leur force & de leur vertu d'elle, si elle estoit en autre consideration que tout ce qui estoit en la Religion : bref, si jamais ils ne l'ont administrée qu'avec terreur & auec crainte, & si nous produisons mille Loix de pareille force ; pourquoy n'attribuons nous pas cette discipline à la creance que nous en avons ; & pourquoy ne croirons nous pas qu'ils en auront les mêmes sentimens que nous ? Et quand on ne profiteroit de rien envers eux, l'heresie ne sera pas perpetuelle ; ce livret servira pour la gloire & pour l'exaltation de ce Sacrement, & les nostres le liront pour apprendre qu'il est le but, le sommaire, le fondement, le tout de la Religion Chrestienne : que dans le corps de Jesus-Christ, il tient le lieu & la place du cœur ; que sans luy, il ne peut avoir ny vie, ny mouvement. Que tout ainsi qu'on voit les corps tomber en lethargie, paralesie, apoplexie, quand le cœur cesse : de mesme si l'Eucharistie ne fournit les esprits vitaux aux membres de l'Eglise, la gangrenne les pourrit, & la mort eternelle la suit de prés. J'avois intention d'achever le reste des autres usages dans lesquels tombent la plus part des ceremonies de la Messe & les particularitez

tez du Canon, & generalement toutes les Loix & tous les Canons qui parlent de l'Euchariſtie. Mais ce ſera pour les Livres ſuivans. Le premier ne ſera que pour les Loix & que pour la police de l'Euchariſtie touchant les Catechumenes, les Energumenes & les Penitens.

AV LECTEVR.

LE dessein de ces petits traitez est de rapporter toutes les Loix & toutes les Polices qui ont esté faites & pratiquées dans les premiers Siecles sur l'administration de l'Eucharistie; pour de cette recherche tirer deux avantages. L'un, pour faire voir qu'ils en avoient une autre creance que nos Adversaires. L'autre pour en augmenter la veneration, & la rendre encore plus auguste & plus admirable dans les espirts pieux & consacrez à la contemplation des Mysteres de Jesus-Christ. C'est pourquoy l'ordre nous a obligé de commencer par ceux qui en estoient privez, & qui ne la recevoient point; comme par les Catechumenes & par les Penitens qui estoient aux rudimens de la Religion & comme á la premiere initiation de l'Eucharistie; car la Penitence & le Cathecumenat estoient institués pour les en rendre dignes. Le premier traité donc a compris toutes les Polices qui regardoient les Cathecumenes, les Energumenes & les Penitens. Le second traitera de toutes les Polices & de toutes les circonstances de la Messe, qui se pratiquoient & qui se celebroient avant le Sacrifice. Et quoy qu'en apparence il semble qu'elles n'appartiennent pas à l'Eucharistie, toutefois elles ont esté mises dans la Liturgie pour cet effet : Et qui en connoistra la source & le mystere, verra qu'elles regardent l'Eucharistie, & qu'elles sont comme la premiere couche aux Tableaux. Le second traité avoit promis plusieurs Chapitres qu'il ne fournit pas, mais la matiere nous a mené plus loin que nous n'avions preveu, & les dix-huit ont emply le volume : Aussi que l'ordre est meilleur de traiter dans le second toutes les circonstances de la Messe, & remettre au troisiéme tous les Mysteres du canon & du Sacrifice. Ce que j'espre faire avec la grace de Dieu.

L'ANCIENNE POLICE DE L'EGLISE SUR L'ADMINISTRATION DE L'EUCHARISTIE.

LIVRE I.

CHAPITRE I.

Les Catechumenes estoient anciennement privez de la connoissance, de la veuë & de la communion de l'Eucharistie.

LA Religion Chrestienne avoit anciennement son Noviciat; & personne n'estoit baptisé, qu'il n'eust esté instruit par l'espace de deux ou trois ans en la crainte de Dieu, & qu'il n'eust appris les loix & les fondemens du Christianisme: Et si quelque enfant recevoit cette grace & estoit baptisé avant ce Noviciat, les Parrains s'obligeoient solemnellement à l'instruire ou à le faire instruire, quand il seroit arrivé en âge capable d'entendre & de croire ces premiers preceptes. Saint Denis au dernier chapitre de la Hierarchie Ecclesiastique: *C'est tout* *ainsi que s'il disoit, Je promets que quand cet enfant sera venu en âge de discretion, & qu'il sera capable d'entendre les choses Saintes, je luy persuaderay par mes saintes instructions, de renoncer entierement à toutes choses contraires, & de promettre & effectuer les saintes promesses & professions.* Cette police avoit esté establie en ces premiers Siecles, à cause qu'il y avoit peu de familles Chrétiennes, & partant peu qui portassent leurs enfans à l'Evesque pour les baptiser. La plus-part de ceux qui recevoient le Baptesme, & qui se faisoient Chrestiens estoient gens âgez, qui voyant les merveilles, les miracles & la sainteté

de

de cette Religion, couroient pour y estre enrolez. Or il n'estoit pas raisonnable de les unir à Jesus-Christ, & de les incorporer en son Eglise, qu'auparavant on ne les eust purgez des erreurs du Paganisme, & qu'on ne leur eust donné la crainte d'un seul Dieu: Ce qui ne se pouvoit faire, que dans cette Escole, qui estoit instituée pour leur oster le Paganisme, & leur apprendre les premiers preceptes de la Religion Chrêtienne. Et cela, comme j'estime, avoit son fondement en ces paroles de l'Escriture: *Allez donc enseigner toutes les nations, les baptisant au nom du Pere, & du Fils, & du saint Esprit.*

Ces Escoliers & ces Novices de la Religion Chrestienne, s'appelloient Catechumenes; & le temps qu'ils demeuroient en cette Escole, s'appelloit le Catechumenat. Mais combien que ces Catechumenes fussent veritablement disciples & Escoliers de l'Evangile, & qu'ils n'eussent autre chose a faire durant le temps de leur Catechumenat, qu'à estudier ce qui estoit de la Religion Chrestienne; toutefois les Maistres qui en avoient charge, ne leur donnoient aucune connoissance de l'Eucharistie: & comme si elle eust esté contraire à cette Religion qu'on leur vouloit enseigner, ils n'en oyoient jamais parler. C'est chose qu'on doit veritablement admirer, de ce qu'on les tenoit quelques années en ce Noviciat, pour les informer & pour les instruire de ce qui concernoit la creance & la Religion des Chrestiens, & que toutefois on leur en cachoit ce qui en estoit le but, la fin & l'accomplissement. Il faut bien avoüer qu'une police si éloignée de toute apparence, n'auroit jamais esté establie, & principalement en des Siecles si sages & si pieux, sans quelque forte consideration: laquelle ne pouvoit venir, que de la creance & de la Foy qu'ils avoient que l'Eucharistie estoit le vray corps de nostre Seigneur.

Cette police s'observoit en ces premiers Siecles avec telle rigueur, que jamais on ne parloit à ces Catechumenes du saint Sacrement: jamais ils n'entendoient les Sermons des fideles ausquels on en pouvoit parler: jamais ils n'assistoient au Sacrifice de la Messe. De le recevoir & d'y participer, ils en estoient bien éloignez: les livres mesmes qui en parloient, & où ce Mystere estoit expliqué, portoient anatheme en leurs prefaces contre ceux qui les communiqueroient aux Estrangers. Finalement la veuë leur en estoit interdite, tant ils avoient crainte de prophaner ce Divin Mystere, ou par l'ouye, ou par la bouche, ou par les mains, ou par la connoissance, ou par la veuë de gens prophanes. Venons à la preuve de tous ces points, par les témoignages des quatre ou cinq premiers Siecles, encore que les passages par lesquels on voit qu'ils n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie pourroient suffire pour la preuve de tous ces points en particulier; comme celuy de Tertull. en l'Apolog. chap. 7. *Mais outre cela qui l'a pû découvrir? les Complices certes ne l'ont pû faire, veu que selon les formes, la foy du silence est deuë à tous les Mysteres. Ceux de Samothrace & d'Eleusine ne se publient point, combien moins ceux qui sont punis par les Juges quand ils sont découverts, & qui d'ailleurs estant divins, doivent estre cachez. Si donc les Initiez ne se sont pas trahis eux-mesmes, on ne peut dire que d'autres les ayent découverts, que des Estrangers. Mais comment est ce que des Estrangers en auroient eu connoissance, veu mesme que les plus impies initiateurs bannissent les prophanes, & se donnent garde d'avoir des gens qui jugent d'eux?* Car ainsi faut-il expliquer ces paroles de Tertullien, & non pas comme quelques personnes doctes les ont tournées. Saint Augustin au Traité quatre-vingt-seize sur saint Jean: *On ne découvre point le Sacrament des fideles aux Catechumenes.* De mesme sur le Psalme quatre-vingt: *Lors*, dit-il au Catechumene, *que tu auras passé la mer rouge, & lors que par un bras fort, & par une main puissante, tu auras esté arraché du milieu de tes crimes, tu connoistras des Mysteres que tu ne connoissois point auparavant: car mesme Joseph estant sorty d'Egypte entendit un langage qu'il ne sçavoit pas. Tu entendras un langage dont tu n'avois nulle connoissance: Tu oyras dire là où c'est que tu dois avoir le cœur.* S. Jean Chrysostome, homilie soixante & douze, sur S. Matthieu: *Il n'y a que les Initiez qui sçachent de quelle grande misericorde, & de quelle extrême charité le Mystere de l'Eucharistie est plein.*

Outre ces passages qui prouvent generalement que le Catechumenes n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie, on peut

peut monstrer dans les quatre premiers Siecles, que particulierement ils n'entendoient jamais parler de ce Mystere. Car pour les Sermons qu'on faisoit aux fideles, & ausquels le sujet pouvoit obliger d'en parler, ils en estoient bannis. Tertullien au livre des Prescriptions, se moquant du peu de discipline qu'il y avoit entre les Heretiques de son temps, dit qu'on ne pouvoit reconnoistre ny discerner leurs fideles d'avec leurs Catechumenes : *Parce*, dit-il, *que leurs fideles & leurs Catechumenes n'ont point de rang, ny de seance separée dans l'Eglise ; Tous ensemble entendent les Sermons, & assistent de mesme aux prieres & aux sacrifices*. Le Canon quatre-vingt-quatre du quatriéme Concile de Carthage, par lequel il est enjoint de laisser entrer les Estrangers dans l'Eglise, & de leur permettre d'entendre la parole de Dieu, & le premier du Concile de Valence en Espagne, qui commande *qu'on lise les Saints Evangiles, à la Messe des Catechumenes, & avant qu'on porte & qu'on offre le pain pour le Sacrifice, afin que non seulement les fideles, mais aussi les Catechumenes, penitens, & tous les Estrangers, puissent oüir les preceptes de nostre Seigneur, & les Sermons des Evesques* ; montrent assez, qu'auparavant ces ordonnances, la discipline Ecclesiastique ne permettoit pas que les Estrangers oüissent les Sermons des fideles. Je sçay bien que depuis peu on a escrit que les Catechumenes s'appelloient Auditeurs, parce qu'ils entendoient les Sermons des fideles. Mais on s'est mespris ; d'autant qu'ils sont appellez Auditeurs, non à cause qu'ils oyoient les Sermons des fideles, mais à cause qu'ils estoient Escoliers de la Religion Chrestienne, & qu'ils entendoient certaines leçons particulieres, & certains Sermons que faisoient les Maistres des Catechumenes. Bien est vray que depuis le cinquiéme Siecle, ou environ, on trouve qu'ils estoient admis aux Sermons des fideles : mais aussi depuis ce temps-là on n'a fait aucune mention de l'Eucharistie en ces Sermons: & si l'Evangile ou l'explication d'icelle, les obligeoit d'en parler, ils s'en acquittoient avec des paroles si couvertes & avec tant d'obscurité, qu'ils monstroient assez qu'ils n'en vouloient pas découvrir le secret à ceux qui les entendoient. Et souvent dans les Sermons de saint Augustin, sur saint Jean, quand il traitte de ce Sacrement, on y trouve ces paroles *les fideles m'entendent bien*. D'où on apprend non seulement qu'il y avoit des Catechumenes & des Estrangers à ses Sermons, mais qu'on leur cachoit ce Mystere, & qu'on usoit de paroles obscures pour ne le découvrir. Saint Jean Chrysostome homilie quarante sur la premiere aux Corinthiens : *Je desire parler clairement de la chose, mais je n'ose pas à cause des non initiez : leur presence nous rend l'interpretation difficile. Car ils nous contraignent, ou d'expliquer les choses obscurement, ou de découvrir ce qui se doit cacher*. Ces paroles de S. Denis en sa Hierarchie Ecclesiastique chapitre cinquiéme, *Puis aprés les Liturges ou Ministres recitent par ordre quelques leçons des saintes Escritures, laquelle lecture estant achevée, on met hors de l'enceinte du Temple les Catechumenes, & ensemble avec eux les Energumenes, ou vexez des malins esprits, & ceux qui font penitence* : & ce qu'il dit sur ce mesme sujet au chapitre suivant, pourroit faire soupçonner, que la Grece estoit contraire en ce point à l'Eglise d'Occident, & que les Catechumenes entendoient les Sermons des fideles, puis qu'ils entendoient la lecture des Escritures, aprés laquelle on faisoit immediatement le Sermon. Comme aussi le Canon dix-neufiéme du Concile de Laodicée augmenteroit ce soupçon, parce qu'il semble dire, qu'incontinent aprés les impositions des mains, & les Oraisons des Penitens & des Catechumenes, celles des fidelles se faisoient, lesquelles ne se disoient qu'aprés le Sermon. Toutefois il y a apparence que l'Orient & l'Occident s'accordoient en cela, & que le passage de Saint Denis se doit entendre d'autres Leçons de l'Escriture, que de celle de l'Evangile. Car il est vray qu'a l'entrée de la Messe ils lisoient ordinairement plusieurs Leçons du vieux Testament, mesme ils chantoient plusieurs Pseaumes, desquelles leçons saint Denis se doit entendre comme le second passage semble l'insinuer. Et quand ces passages parleroient de l'Evangile, on pouvoit chasser les Estrangers entre la lecture de l'Evangile, & les Sermons des fideles. Quant au Canon du Concile de Laodicée, son intention n'a esté que de prescrire un ordre, & de regler les Oraisons qui se fai-

de cette Religion, couroient pour y estre enrolez. Or il n'estoit pas raisonnable de les unir à Jesus-Christ, & de les incorporer en son Eglise, qu'auparavant on ne les eust purgez des erreurs du Paganisme, & qu'on ne leur eust donné la crainte d'un seul Dieu: Ce qui ne se pouvoit faire, que dans cette Escole, qui estoit instituée pour leur oster le Paganisme, & leur apprendre les premiers preceptes de la Religion Chrêtienne. Et cela, comme j'estime, avoit son fondement en ces paroles de l'Escriture: *Allez donc enseigner toutes les nations, les baptisant au nom du Pere, & du Fils, & du saint Esprit.*

Ces Escoliers & ces Novices de la Religion Chrestienne, s'appelloient Catechumenes; & le temps qu'ils demeuroient en cette Escole, s'appelloit le Catechumenat. Mais combien que ces Catechumenes fussent veritablement disciples & Escoliers de l'Evangile, & qu'ils n'eussent autre chose a faire durant le temps de leur Catechumenat, qu'à estudier ce qui estoit de la Religion Chrestienne; toutefois les Maistres qui en avoient charge, ne leur donnoient aucune connoissance de l'Eucharistie: & comme si elle eust esté contraire à cette Religion qu'on leur vouloit enseigner, ils n'en oyoient jamais parler. C'est chose qu'on doit veritablement admirer, de ce qu'on les tenoit quelques années en ce Noviciat, pour les informer & pour les instruire de ce qui concernoit la creance & la Religion des Chrestiens, & que toutefois on leur en cachoit ce qui en estoit le but, la fin & l'accomplissement. Il faut bien avoüer qu'une police si éloignée de toute apparence, n'auroit jamais esté establie, & principalement en des Siecles si sages & si pieux, sans quelque forte consideration: laquelle ne pouvoit venir, que de la creance & de la Foy qu'ils avoient que l'Eucharistie estoit le vray corps de nostre Seigneur.

Cette police s'observoit en ces premiers Siecles avec telle rigueur, que jamais on ne parloit à ces Catechumenes du saint Sacrement: jamais ils n'entendoient les Sermons des fideles ausquels on en pouvoit parler: jamais ils n'assistoient au Sacrifice de la Messe. De le recevoir & d'y participer, ils en estoient bien éloignez: les livres mesmes qui en parloient, & où ce Mystere estoit expliqué, portoient anatheme en leurs prefaces contre ceux qui les communiqueroient aux Estrangers. Finalement la veuë leur en estoit interdite, tant ils avoient crainte de prophaner ce Divin Mystere, ou par l'oüye, ou par la bouche, ou par les mains, ou par la connoissance, ou par la veuë de gens prophanes. Venons à la preuve de tous ces points, par les témoignages des quatre ou cinq premiers Siecles, encore que les passages par lesquels on voit qu'ils n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie, pourroient suffire pour la preuve de tous ces points en particulier; comme celuy de Tertull. en l'Apolog. chap. 7. *Mais outre cela qui l'a pû découvrir? les Complices certes ne l'ont pû faire, veu que selon les formes, la foy du silence est deuë à tous les Mysteres. Ceux de Samothrace & d'Eleusine ne se publient point, combien moins ceux qui sont punis par les Juges quand ils sont découverts, & qui d'ailleurs estant divins, doivent estre cachez. Si donc les Initiez ne se sont pas trahis eux-mesmes, on ne peut dire que d'autres les ayent découverts, que des Estrangers. Mais comment est ce que des Estrangers en auroient eu connoissance, veu mesme que les plus impies initiateurs bannissent les prophanes, & se donnent garde d'avoir des gens qui jugent d'eux?* Car ainsi faut-il expliquer ces paroles de Tertullien, & non pas comme quelques personnes doctes les ont tournées. Saint Augustin au Traité quatre-vingt-seize sur saint Jean: *On ne découvre point le Sacrament des fideles aux Catechumenes.* De mesme sur le Psalme quatre-vingt: *Lors*, dit-il au Catechumene, *que tu auras passé la mer rouge, & lors que par un bras fort, & par une main puissante, tu auras esté arraché du milieu de tes crimes, tu connoistras des Mysteres que tu ne connoissois point auparavant: car mesme Joseph estant sorty d'Egypte entendit un langage qu'il ne sçavoit pas. Tu entendras un langage dont tu n'avois nulle connoissance: Tu oyras dire là où c'est que tu dois avoir le cœur.* S. Jean Chrysostome, homilie soixante & douze, sur S. Matthieu: *Il n'y a que les Initiez qui sçachent de quelle grande misericorde, & de quelle extreme charité le Mystere de l'Eucharistie est plein.*

Outre ces passages qui prouvent generalement que le Catechumenes n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie, on

peut

peut monstrer dans les quatre premiers A Siecles, que particulierement ils n'entendoient jamais parler de ce Mystere. Car pour les Sermons qu'on faisoit aux fideles, & ausquels le sujet pouvoit obliger d'en parler, ils en estoient bannis. Tertullien au livre des Prescriptions, se moquant du peu de discipline qu'il y avoit entre les Heretiques de son temps, dit qu'on ne pouvoit reconnoistre ny discerner leurs fideles d'avec leurs Catechumenes : *Parce*, B dit-il, *que leurs fideles & leurs Catechumenes n'ont point de rang, ny de seance separée dans l'Eglise ; Tous ensemble entendent les Sermons, & assistent de mesme aux prieres & aux sacrifices*. Le Canon quatre-vingt-quatre du quatriéme Concile de Carthage, par lequel il est enjoint de laisser entrer les Estrangers dans l'Eglise, & de leur permettre d'entendre la parole de Dieu, & le premier du Concile de Valence en Espagne, qui commande *qu'on* C *lise les Saints Evangiles, à la Messe des Catechumenes, & avant qu'on porte & qu'on offre le pain pour le Sacrifice, afin que non seulement les fideles, mais aussi les Catechumenes, penitens, & tous les Estrangers, puissent oüir les preceptes de nostre Seigneur, & les Sermons des Evesques* ; montrent assez, qu'auparavant ces ordonnances, la discipline Ecclesiastique ne permettoit pas que les Estrangers oüissent les Sermons des fideles. Je sçay bien D que depuis peu on a escrit que les Catechumenes s'appelloient Auditeurs, parce qu'ils entendoient les Sermons des fideles. Mais on s'est mespris ; d'autant qu'ils sont appellez Auditeurs, non à cause qu'ils oyoient les Sermons des fideles, mais à cause qu'ils estoient Escoliers de la Religion Chrestienne, & qu'ils entendoient certaines leçons particulieres, & certains Sermons que faisoient les Maistres des Catechumenes. Bien est vray que depuis le E cinquiéme Siecle, ou environ, on trouve qu'ils estoient admis aux Sermons des fideles : mais aussi depuis ce temps-là on n'a fait aucune mention de l'Eucharistie en ces Sermons: & si l'Evangile ou l'explication d'icelle, les obligeoit d'en parler, ils s'en acquittoient avec des paroles si couvertes & avec tant d'obscurité, qu'ils monstroient assez qu'ils n'en vouloient pas découvrir le secret à ceux qui les entendoient. Et souvent dans les Sermons de saint Augustin, sur saint Jean, quand il traitte de ce Sacrement, on y trouve ces paroles *les fideles m'entendent bien*. D'où on apprend non seulement qu'il y avoit des Catechumenes & des Estrangers à ses Sermons, mais qu'on leur cachoit ce Mystere, & qu'on usoit de paroles obscures pour ne le découvrir. Saint Jean Chrysostome homilie quarante sur la premiere aux Corinthiens : *Je desire parler clairement de la chose, mais je n'ose pas à cause des non initiez: leur presence nous rend l'interpretation difficile. Car ils nous contraignent, ou d'expliquer les choses obscurement, ou de découvrir ce qui se doit cacher*. Ces paroles de S. Denis en sa Hierarchie Ecclesiastique chapitre cinquiéme, *Puis aprés les Liturges ou Ministres recitent par ordre quelques leçons des saintes Escritures, laquelle lecture estant achevée, on met hors de l'enceinte du Temple les Catechumenes, & ensemble avec eux les Energumenes, ou vexez des malins esprits, & ceux qui font penitence* : & ce qu'il dit sur ce mesme sujet au chapitre suivant, pourroit faire soupçonner, que la Grece estoit contraire en ce point à l'Eglise d'Occident, & que les Catechumenes entendoient les Sermons des fideles, puis qu'ils entendoient la lecture des Escritures, aprés laquelle on faisoit immediatement le Sermon. Comme aussi le Canon dix-neufiéme du Concile de Laodicée augmenteroit ce soupçon, parce qu'il semble dire, qu'incontinent aprés les impositions des mains, & les Oraisons des Penitens & des Catechumenes, celles des fidelles se faisoient, lesquelles ne se disoient qu'aprés le Sermon. Toutefois il y a apparence que l'Orient & l'Occident s'accordoient en cela, & que le passage de Saint Denis se doit entendre d'autres Leçons de l'Escriture, que de celle de l'Evangile. Car il est vray qu'à l'entrée de la Messe ils lisoient ordinairement plusieurs Leçons du vieux Testament, mesme ils chantoient plusieurs Psalmes, desquelles leçons saint Denis se doit entendre comme le second passage semble l'insinuer. Et quand ces passages parleroient de l'Evangile, on pouvoit chasser les Estrangers entre la lecture de l'Evangile, & les Sermons des fideles. Quant au Canon du Concile de Laodicée, son intention n'a esté que de prescrire un ordre, & de regler les Oraisons qui se

de cette Religion, couroient pour y estre A enrolez. Or il n'estoit pas raisonnable de les unir à Jesus-Christ, & de les incorporer en son Eglise, qu'auparavant on ne les eust purgez des erreurs du Paganisme, & qu'on ne leur eust donné la crainte d'un seul Dieu: Ce qui ne se pouvoit faire, que dans cette Escole, qui estoit instituée pour leur oster le Paganisme, & leur apprendre les premiers preceptes de la Religion Chrêtienne. Et cela, comme j'estime, B avoit son fondement en ces paroles de l'Escriture: *Allez donc enseigner toutes les nations, les baptisant au nom du Pere, & du Fils, & du saint Esprit.*

Ces Escoliers & ces Novices de la Religion Chrestienne, s'appelloient Catechumenes; & le temps qu'ils demeuroient en cette Escole, s'appelloit le Catechumenat. Mais combien que ces Catechumenes fussent veritablement disciples & Escoliers de l'Evangile, & qu'ils n'eussent autre C chose a faire durant le temps de leur Catechumenat, qu'à estudier ce qui estoit de la Religion Chrestienne; toutefois les Maistres qui en avoient charge, ne leur donnoient aucune connoissance de l'Eucharistie: & comme si elle eust esté contraire à cette Religion qu'on leur vouloit enseigner, ils n'en oyoient jamais parler. C'est chose qu'on doit veritablement admirer, de ce qu'on les tenoit quelques années en ce Noviciat, pour les informer & pour D les instruire de ce qui concernoit la creance & la Religion des Chrestiens, & que toutefois on leur en cachoit ce qui en estoit le but, la fin & l'accomplissement. Il faut bien avoüer qu'une police si éloignée de toute apparence, n'auroit jamais esté establie, & principalement en des Siecles si sages & si pieux, sans quelque forte consideration: laquelle ne pouvoit venir, que de la creance & de la Foy qu'ils avoient que l'Eucharistie estoit le vray E corps de nostre Seigneur.

Cette police s'observoit en ces premiers Siecles avec telle rigueur, que jamais on ne parloit à ces Catechumenes du saint Sacrement: jamais ils n'entendoient les Sermons des fideles ausquels on en pouvoit parler: jamais ils n'assistoient au Sacrifice de la Messe. De le recevoir & d'y participer, ils en estoient bien éloignez: les livres mesmes qui en parloient, & où ce Mystere estoit expliqué, portoient anatheme en leurs prefaces contre ceux qui les communiqueroient aux Estrangers. Finalement la veuë leur en estoit interdite, tant ils avoient crainte de prophaner ce Divin Mystere, ou par l'ouye, ou par la bouche, ou par les mains, ou par la connoissance, ou par la veuë de gens prophanes. Venons à la preuve de tous ces points, par les témoignages des quatre ou cinq premiers Siecles, encore que les passages par lesquels on voit qu'ils n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie pourroient suffire pour la preuve de tous ces points en particulier; comme celuy de Tertull. en l'Apolog. chap. 7. *Mais outre cela qui l'a pû découvrir? les Complices certes ne l'ont pû faire, veu que selon les formes, la foy du silence est deuë à tous les Mysteres. Ceux de Samothrace & d'Eleuzine ne se publient point, combien moins ceux qui sont punis par les Juges quand ils sont découverts, & qui d'ailleurs estant divins, doivent estre cachez. Si donc les Initiez ne se sont pas trahis eux-mesmes, on ne peut dire que d'autres les ayent découverts, que des Estrangers. Mais comment est ce que des Estrangers en auroient eu connoissance, veu mesme que les plus impies initiateurs bannissent les prophanes, & se donnent garde d'avoir des gens qui jugent d'eux?* Car ainsi faut-il expliquer ces paroles de Tertullien, & non pas comme quelques personnes doctes les ont tournées. Saint Augustin au Traité quatre-vingt-seize sur saint Jean: *On ne découvre point le Sacrament des fideles aux Catechumenes.* De mesme sur le Psalme quatre-vingt: *Lors*, dit-il au Catechumene, *que tu auras passé la mer rouge, & lors que par un bras fort, & par une main puissante, tu auras esté arraché du milieu de tes crimes, tu connoistras des Mysteres que tu ne connoissois point auparavant: car mesme Joseph estant sorty d'Egypte entendit un langage qu'il ne sçavoit pas. Tu entendras un langage dont tu n'avois nulle connoissance: Tu oyras dire là où c'est que tu dois avoir le cœur.* S. Jean Chrysostome, homilie soixante & douze, sur S. Matthieu: *Il n'y a que les Initiez qui sçachent de quelle grande misericorde, & de quelle extreme charité le Mystere de l'Eucharistie est plein.*

Outre ces passages qui prouvent generalement que le Catechumenes n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie, on [illegible] peut

peut monstrer dans les quatre premiers Siecles, que particulierement ils n'entendoient jamais parler de ce Mystere. Car pour les Sermons qu'on faisoit aux fideles, & ausquels le sujet pouvoit obliger d'en parler, ils en estoient bannis. Tertullien au livre des Prescriptions, se moquant du peu de discipline qu'il y avoit entre les Heretiques de son temps, dit qu'on ne pouvoit reconnoistre ny discerner leurs fideles d'avec leurs Catechumenes : *Parce*, dit-il, *que leurs fideles & leurs Catechumenes n'ont point de rang, ny de seance separée dans l'Eglise ; Tous ensemble entendent les Sermons, & assistent de mesme aux prieres & aux sacrifices*. Le Canon quatre-vingt-quatre du quatriéme Concile de Carthage, par lequel il est enjoint de laisser entrer les Estrangers dans l'Eglise, & de leur permettre d'entendre la parole de Dieu, & le premier du Concile de Valence en Espagne, qui commande *qu'on lise les Saints Evangiles, à la Messe des Catechumenes, & avant qu'on porte & qu'on offre le pain pour le Sacrifice, afin que non seulement les fideles, mais aussi les Catechumenes, penitens, & tous les Estrangers, puissent oüir les preceptes de nostre Seigneur, & les Sermons des Evesques* ; montrent assez, qu'auparavant ces ordonnances, la discipline Ecclesiastique ne permettoit pas que les Estrangers oüissent les Sermons des fideles. Je sçay bien que depuis peu on a escrit que les Catechumenes s'appelloient Auditeurs, parce qu'ils entendoient les Sermons des fideles. Mais on s'est mespris ; d'autant qu'ils sont appellez Auditeurs, non à cause qu'ils oyoient les Sermons des fideles, mais à cause qu'ils estoient Escoliers de la Religion Chrestienne, & qu'ils entendoient certaines leçons particulieres, & certains Sermons que faisoient les Maistres des Catechumenes. Bien est vray que depuis le cinquiéme Siecle, ou environ, on trouve qu'ils estoient admis aux Sermons des fideles : mais aussi depuis ce temps-là on n'a fait aucune mention de l'Eucharistie en ces Sermons : & si l'Evangile ou l'explication d'icelle, les obligeoit d'en parler, ils s'en acquittoient avec des paroles si couvertes & avec tant d'obscurité, qu'ils monstroient assez qu'ils n'en vouloient pas découvrir le secret à ceux qui les entendoient. Et souvent dans les Sermons de saint Augustin, sur saint Jean, quand il traitte de ce Sacrement, on y trouve ces paroles *les fideles m'entendent bien*. D'où on apprend non seulement qu'il y avoit des Catechumenes & des Estrangers à ses Sermons, mais qu'on leur cachoit ce Mystere, & qu'on usoit de paroles obscures pour ne le découvrir. Saint Jean Chrysostome homilie quarante sur la premiere aux Corinthiens : *Je desire parler clairement de la chose, mais je n'ose pas à cause des non initiez : leur presence nous rend l'interpretation difficile. Car ils nous contraignent, ou d'expliquer les choses obscurement, ou de découvrir ce qui se doit cacher*. Ces paroles de S. Denis en sa Hierarchie Ecclesiastique chapitre cinquiéme, *Puis aprés les Liturges ou Ministres recitent par ordre quelques leçons des saintes Escritures, laquelle lecture estant achevée, on met hors de l'enceinte du Temple les Catechumenes, & ensemble avec eux les Energumenes, ou vexez des malins esprits, & ceux qui font penitence* : & ce qu'il dit sur ce mesme sujet au chapitre suivant, pourroit faire soupçonner, que la Grece estoit contraire en ce point à l'Eglise d'Occident, & que les Catechumenes entendoient les Sermons des fideles, puis qu'ils entendoient la lecture des Escritures, aprés laquelle on faisoit immediatement le Sermon. Comme aussi le Canon dix-neufiéme du Concile de Laodicée augmenteroit ce soupçon, parce qu'il semble dire, qu'incontinent aprés les impositions des mains, & les Oraisons des Penitens & des Catechumenes, celles des fidelles se faisoient, lesquelles ne se disoient qu'aprés le Sermon. Toutefois il y a apparence que l'Orient & l'Occident s'accordoient en cela, & que le passage de Saint Denis se doit entendre d'autres Leçons de l'Escriture, que de celle de l'Evangile. Car il est vray qu'à l'entrée de la Messe ils lisoient ordinairement plusieurs Leçons du vieux Testament, mesme ils chantoient plusieurs Psalmes, desquelles leçons saint Denis se doit entendre comme le second passage semble l'insinuer. Et quand ces passages parleroient de l'Evangile, on pouvoit chasser les Estrangers entre la lecture de l'Evangile, & les Sermons des fideles. Quant au Canon du Concile de Laodicée, son intention n'a esté que de prescrire un ordre, & de regler les Oraisons qui se fai-

de cette Religion, couroient pour y estre enrolez. Or il n'estoit pas raisonnable de les unir à Jesus-Christ, & de les incorporer en son Eglise, qu'auparavant on ne les eust purgez des erreurs du Paganisme, & qu'on ne leur eust donné la crainte d'un seul Dieu. Ce qui ne se pouvoit faire, que dans cette Escole, qui estoit instituée pour leur oster le Paganisme, & leur apprendre les premiers preceptes de la Religion Chrêtienne. Et cela, comme j'estime, avoit son fondement en ces paroles de l'Escriture: *Allez donc enseigner toutes les nations, les baptisant au nom du Pere, & du Fils, & du saint Esprit.*

Ces Escoliers & ces Novices de la Religion Chrestienne, s'appelloient Catechumenes; & le temps qu'ils demeuroient en cette Escole, s'appelloit le Catechumenat. Mais combien que ces Catechumenes fussent veritablement disciples & Escoliers de l'Evangile, & qu'ils n'eussent autre chose a faire durant le temps de leur Catechumenat, qu'à estudier ce qui estoit de la Religion Chrestienne; toutefois les Maistres qui en avoient charge, ne leur donnoient aucune connoissance de l'Eucharistie: & comme si elle eust esté contraire à cette Religion qu'on leur vouloit enseigner, ils n'en oyoient jamais parler. C'est chose qu'on doit veritablement admirer, de ce qu'on les tenoit quelques années en ce Noviciat, pour les informer & pour les instruire de ce qui concernoit la creance & la Religion des Chrestiens, & que toutefois on leur en cachoit ce qui en estoit le but, la fin & l'accomplissement. Il faut bien avoüer qu'une police si éloignée de toute apparence, n'auroit jamais esté establie, & principalement en des Siecles si sages & si pieux, sans quelque forte consideration: laquelle ne pouvoit venir, que de la creance & de la Foy qu'ils avoient que l'Eucharistie estoit le vray corps de nostre Seigneur.

Cette police s'observoit en ces premiers Siecles avec telle rigueur, que jamais on ne parloit à ces Catechumenes du saint Sacrement: jamais ils n'entendoient les Sermons des fideles ausquels on en pouvoit parler: jamais ils n'assistoient au Sacrifice de la Messe. De le recevoir & d'y participer, ils en estoient bien éloignez: les livres mesmes qui en parloient, & où ce Mystere estoit expliqué, portoient anatheme en leurs prefaces contre ceux qui les communiqueroient aux Estrangers. Finalement la veuë leur en estoit interdite, tant ils avoient crainte de prophaner ce Divin Mystere, ou par l'oüye, ou par la bouche, ou par les mains, ou par la connoissance, ou par la veuë de gens prophanes. Venons à la preuve de tous ces points, par les témoignages des quatre ou cinq premiers Siecles, encore que les passages par lesquels on voit qu'ils n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie, pourroient suffire pour la preuve de tous ces points en particulier; comme celuy de Tertull. en l'Apolog. chap. 7. *Mais outre cela qui l'a pû découvrir? les Complices certes ne l'ont pû faire, veu que selon les formes, la foy du silence est deuë à tous les Mysteres. Ceux de Samothrace & d'Eleuzine ne se publient point, combien moins ceux qui sont punis par les Iuges quand ils sont découverts, & qui d'ailleurs estans divins, doivent estre cachez. Si donc les Initiez ne se sont pas trahis eux-mesmes, on ne peut dire que d'autres les ayent découverts, que des Estrangers. Mais comment est ce que des Estrangers en auroient eu connoissance, veu mesme que les plus impies initiateurs bannissent les prophanes, & se donnent garde d'avoir des gens qui jugent d'eux?* Car ainsi faut-il expliquer ces paroles de Tertullien, & non pas comme quelques personnes doctes les ont tournées. Saint Augustin au Traité quatre-vingt-seize sur saint Jean: *On ne découvre point le Sacrament des fideles aux Catechumenes.* De mesme sur le Psalme quatre-vingt: *Lors*, dit-il au Catechumene, *que tu auras passé la mer rouge, & lors que par un bras fort, & par une main puissante, tu auras esté arraché du milieu de tes crimes, tu connoistras des Mysteres que tu ne connoissois point auparavant: car mesme Joseph estant sorty d'Egypte entendit un langage qu'il ne sçavoit pas. Tu entendras un langage dont tu n'avois nulle connoissance: Tu oyras dire là où c'est que tu dois avoir le cœur.* S. Jean Chrysostome, homilie soixante & douze, sur S. Matthieu: *Il n'y a que les Initiez qui sçachent de quelle grande misericorde, & de quelle extreme charité le Mystere de l'Eucharistie est plein.*

Outre ces passages qui prouvent generalement que le Catechumenes n'avoient aucune connoissance de l'Eucharistie, on

peut

peut monstrer dans les quatre premiers A Siecles, que particulierement ils n'entendoient jamais parler de ce Mystere. Car pour les Sermons qu'on faisoit aux fideles, & ausquels le sujet pouvoit obliger d'en parler, ils en estoient bannis. Tertullien au livre des Prescriptions, se moquant du peu de discipline qu'il y avoit entre les Heretiques de son temps, dit qu'on ne pouvoir reconnoistre ny discerner leurs fideles d'avec leurs Catechumenes : *Parce*, B dit-il, *que leurs fideles & leurs Catechumenes n'ont point de rang, ny de seance separée dans l'Eglise ; Tous ensemble entendent les Sermons, & assistent de mesme aux prieres & aux sacrifices*. Le Canon quatre-vingt-quatre du quatriéme Concile de Carthage, par lequel il est enjoint de laisser entrer les Estrangers dans l'Eglise, & de leur permettre d'entendre la parole de Dieu, & le premier du Concile de Valence en Espagne, qui commande *qu'on* C *lise les Saints Evangiles, à la Messe des Catechumenes, & avant qu'on porte & qu'on offre le pain pour le Sacrifice, afin que non seulement les fideles, mais aussi les Catechumenes, penitens, & tous les Estrangers, puissent oüir les preceptes de nostre Seigneur, & les Sermons des Evesques* ; montrent assez, qu'auparavant ces ordonnances, la discipline Ecclesiastique ne permettoit pas que les Estrangers oüissent les Sermons des fideles. Je sçay bien D que depuis peu on a escrit que les Catechumenes s'appelloient Auditeurs, parce qu'ils entendoient les Sermons des fideles. Mais on s'est mespris ; d'autant qu'ils sont appellez Auditeurs, non à cause qu'ils oyoient les Sermons des fideles, mais à cause qu'ils estoient Escoliers de la Religion Chrestienne, & qu'ils entendoient certaines leçons particulieres, & certains Sermons que faisoient les Maistres des Catechumenes. Bien est vray que depuis le E cinquiéme Siecle, ou environ, on trouve qu'ils estoient admis aux Sermons des fideles : mais aussi depuis ce temps-là on n'a fait aucune mention de l'Eucharistie en ces Sermons : & si l'Evangile ou l'explication d'icelle, les obligeoit d'en parler, ils s'en acquittoient avec des paroles si couvertes & avec tant d'obscurité, qu'ils monstroient assez qu'ils n'en vouloient pas découvrir le secret à ceux qui les entendoient. Et souvent dans les Sermons de saint Augustin, sur saint Jean, quand il traitte de ce Sacrement, on y trouve ces paroles *les fideles m'entendent bien*. D'où on apprend non seulement qu'il y avoit des Catechumenes & des Estrangers à ses Sermons, mais qu'on leur cachoit ce Mystere, & qu'on usoit de paroles obscures pour ne le découvrir. Saint Jean Chrysostome homilie quarante sur la premiere aux Corinthiens : *Je desire parler clairement de la chose, mais je n'ose pas à cause des non initiez : leur presence nous rend l'interpretation difficile. Car ils nous contraignent, ou d'expliquer les choses obscurement, ou de découvrir ce qui se doit cacher*. Ces paroles de S. Denis en sa Hierarchie Ecclesiastique chapitre cinquiéme, *Puis aprés les Liturges ou Ministres recitent par ordre quelques leçons des saintes Escritures, laquelle lecture estant achevée, on met hors de l'enceinte du Temple les Catechumenes, & ensemble avec eux les Energumenes, ou vexez des malins esprits, & ceux qui font penitence* : & ce qu'il dit sur ce mesme sujet au chapitre suivant, pourroit faire soupçonner, que la Grece estoit contraire en ce point à l'Eglise d'Occident, & que les Catechumenes entendoient les Sermons des fideles, puis qu'ils entendoient la lecture des Escritures, aprés laquelle on faisoit immediatement le Sermon. Comme aussi le Canon dix-neufiéme du Concile de Laodicée augmenteroit ce soupçon, parce qu'il semble dire, qu'incontinent aprés les impositions des mains, & les Oraisons des Penitens & des Catechumenes, celles des fidelles se faisoient, lesquelles ne se disoient qu'aprés le Sermon. Toutefois il y a apparence que l'Orient & l'Occident s'accordoient en cela, & que le passage de Saint Denis se doit entendre d'autres Leçons de l'Escriture, que de celle de l'Evangile. Car il est vray qu'à l'entrée de la Messe ils lisoient ordinairement plusieurs Leçons du vieux Testament, mesme ils chantoient plusieurs Psalmes, desquelles leçons saint Denis se doit entendre comme le second passage semble l'insinuer. Et quand ces passages parleroient de l'Evangile, on pouvoir chasser les Estrangers entre la lecture de l'Evangile, & les Sermons des fideles. Quant au Canon du Concile de Laodicée, son intention n'a esté que de prescrire un ordre, & de regler les Oraisons qui se

 fai-

peut monstrer dans les quatre premiers Siecles, que particulierement ils n'entendoient jamais parler de ce Mystere. Car pour les Sermons qu'on faisoit aux fideles, & ausquels le sujet pouvoit obliger d'en parler, ils en estoient bannis. Tertullien au livre des Prescriptions, se moquant du peu de discipline qu'il y avoit entre les Heretiques de son temps, dit qu'on ne pouvoit reconnoistre ny discerner leurs fideles d'avec leurs Catechumenes : Parce, dit-il, *que leurs fideles & leurs Catechumenes n'ont point de rang, ny de seance separée dans l'Eglise ; Tous ensemble entendent les Sermons, & assistent de mesme aux prieres & aux sacrifices*. Le Canon quatre-vingt-quatre du quatriéme Concile de Carthage, par lequel il est enjoint de laisser entrer les Estrangers dans l'Eglise, & de leur permettre d'entendre la parole de Dieu, & le premier du Concile de Valence en Espagne, qui commande *qu'on lise les Saints Evangiles, à la Messe des Catechumenes, & avant qu'on porte & qu'on offre le pain pour le Sacrifice, afin que non seulement les fideles, mais aussi les Catechumenes, penitens, & tous les Estrangers, puissent oüir les preceptes de nostre Seigneur, & les Sermons des Evesques* ; montrent assez, qu'auparavant ces ordonnances, la discipline Ecclesiastique ne permettoit pas que les Estrangers oüissent les Sermons des fideles. Je sçay bien que depuis peu on a escrit que les Catechumenes s'appelloient Auditeurs, parce qu'ils entendoient les Sermons des fideles. Mais on s'est mespris ; d'autant qu'ils sont appellez Auditeurs, non à cause qu'ils oyoient les Sermons des fideles, mais à cause qu'ils estoient Escoliers de la Religion Chrestienne, & qu'ils entendoient certaines leçons particulieres, & certains Sermons que faisoient les Maistres des Catechumenes. Bien est vray que depuis le cinquiéme Siecle, ou environ, on trouve qu'ils estoient admis aux Sermons des fideles : mais aussi depuis ce temps-là on n'a fait aucune mention de l'Eucharistie en ces Sermons: & si l'Evangile ou l'explication d'icelle, les obligeoit d'en parler, ils s'en acquittoient avec des paroles si couvertes & avec tant d'obscurité, qu'ils monstroient assez qu'ils n'en vouloient pas découvrir le secret à ceux qui les entendoient. Et souvent dans les Sermons de saint Augustin, sur saint Jean, quand il traitte de ce Sacrement, on y trouve ces paroles *les fideles m'entendent bien*. D'où on apprend non seulement qu'il y avoit des Catechumenes & des Estrangers à ses Sermons, mais qu'on leur cachoit ce Mystere, & qu'on usoit de paroles obscures pour ne le découvrir. Saint Jean Chrysostome homilie quarante sur la premiere aux Corinthiens : *Je desire parler clairement de la chose, mais je n'ose pas à cause des non initiez: leur presence nous rend l'interpretation difficile. Car ils nous contraignent, ou d'expliquer les choses obscurement, ou de découvrir ce qui se doit cacher*. Ces paroles de S. Denis en sa Hierarchie Ecclesiastique chapitre cinquiéme, *Puis aprés les Liturges ou Ministres recitent par ordre quelques leçons des saintes Escritures, laquelle lecture estant achevée, on met hors de l'enceinte du Temple les Catechumenes, & ensemble avec eux les Energumenes, ou vexez des malins esprits, & ceux qui font penitence* : & ce qu'il dit sur ce mesme sujet au chapitre suivant, pourroit faire soupçonner, que la Grece estoit contraire en ce point à l'Eglise d'Occident, & que les Catechumenes entendoient les Sermons des fideles, puis qu'ils entendoient la lecture des Escritures, aprés laquelle on faisoit immediatement le Sermon. Comme aussi le Canon dix-neufiéme du Concile de Laodicée augmenteroit ce soupçon, parce qu'il semble dire, qu'incontinent aprés les impositions des mains, & les Oraisons des Penitens & des Catechumenes, celles des fideles se faisoient, lesquelles ne se disoient qu'aprés le Sermon. Toutefois il y a apparence que l'Orient & l'Occident s'accordoient en cela, & que le passage de Saint Denis se doit entendre d'autres Leçons de l'Escriture, que de celle de l'Evangile. Car il est vray qu'à l'entrée de la Messe ils lisoient ordinairement plusieurs Leçons du vieux Testament, mesme ils chantoient plusieurs Pseaumes, desquelles leçons saint Denis se doit entendre comme le second passage semble l'insinuer. Et quand ces passages parleroient de l'Evangile, on pouvoit chasser les Estrangers entre la lecture de l'Evangile, & les Sermons des fideles. Quant au Canon du Concile de Laodicée, son intention n'a esté que de prescrire un ordre, & de regler les Oraisons qui se fai-

faisoient à la Messe ; & partant il n'a pas fait mention de la lecture de l'Evangile. Finalement on ne peut croire, que les Maistres des Catechumenes leur parlassent de ce Sacrement, aux Leçons & aux Sermons qu'ils leur faisoient en particulier; puis qu'on voit par les Catecheses de saint Cyrille, qu'on défendoit de leur faire voir l'explication du Symbole, & celle de l'Oraison Dominicale.

Il n'est point necessaire d'alleguer aucun passage, pour prouver que les Catechumenes estoient privez de la communion de l'Eucharistie, ou qu'ils sortoient lors qu'on faisoit le Sacrifice de la Messe; car j'estime cela hors de doute : ce Canon de Laodicée, ces passages de saint Denis, & ce qu'il dir encore au chapitre suivant ; ce qui est dans les Constitutions de saint Clement livre huitiéme, que les Diacres crioient tout haut aux Catechumenes, qu'ils eussent à sortir de l'Eglise aprés avoir receu l'imposition des mains & les Oraisons ; ce que dit Tertullien en ce passage des Prescriptions, & mille autres qu'on pourroit fournir, font foy qu'ils n'assistoient jamais à la Messe, & qu'ils ne recevoient jamais l'Eucharistie. Et sans preuve ny passage, qui voudroit croire qu'on la donnast à gens infideles non baptisez, pleins de pechez, & qui n'avoient aucune connoissance des Mysteres de la Religion ?

Ce qu'on lit en la prefaces de Catecheses de saint Cyrille de Hierusalem. *Baille à lire ces Catecheses des illuminés à ceux qui se presentent au Baptesme, & aux fideles, qui ont déja ce saint Sacrement, mais donne toy de garde de les bailler aux Catechumenes, & aux autres qui ne sont pas Chrestiens, autrement tu en rendras compte à Dieu ;* fait connoistre qu'on ne leur permettoit pas de lire les livres qui parloient de l'Eucharistie. Car si saint Cyrille défend de leur communiquer ces Catecheses, ausquelles il n'est point parlé de ce saint Sacrement (car les dernieres Catecheses, où il en est parlé ne sont pas de la suitte cette preface, mais un livre separé) mais seulement des ceremonies & de l'effet du Bapteisme, de l'explication de l'Oraison Dominicale, & du Symbole des Apostres, & de plusieurs autres choses du vieux Testament ; a plus forte raison doit-on croire que les livres qui expliquoient ce Mistere,

A leur estoient défendus. La mesme chose se prouve par ces paroles de saint Denis au commencement de sa Hierarchie Ecclesiastique : *Prenez garde de publier, ou de ne reverer pas assez le Mystere des Mysteres & le saint des saints.* La façon dont les Peres parlent de l'Eucharistie, dans les livres qui pouvoient tomber entre les mains des Catechumenes, donne a connoistre qu'ils ne vouloient pas qu'ils en
B apprissent aucune chose par les livres. Quand saint Epiphane parle en son Ancorat : *Nous voyons*, dit-il, *ce que nostre Seigneur prit en ses mains, comme l'Evangile le rapporte, qu'il se leva durant le soupé, & prit cecy & cela, & ayent rendu graces, dit cecy est mon, cecy & cela :* Il en parle avec ces obscuritez, parce que son livre pouvoit estre veu par des Catechumenes.

Nous avons dit que la veüe mesme de
C l'Eucharistie estoit déniée aux Catechumenes ; & cela est tres-veritable, puis que la preuve en est dans ces passages. Saint Denis au Chapitre du sens mystique de la Synaxe : *Mais la loy de la Sainte Hierarchie permet bien aux Catechumenes, Energumenes & Penitens, d'écouter la psalmodie, & d'assister à la lecture divine des tres-saintes Escritures ; mais elle les exclut de la veüe & confection des sacrez Mysteres qui se font aprés, & seulement y reçoit les gens parfaits des ouvriers de per-*
D *fection.* Au dernier chap. de ladite Hierarchie : *Mais prenez garde icy, qu'on ne met pas dehors tous les ordres de ceux qui sont en l'estat de purgation, ainsi qu'on fait és autres Mysteres, ains seulement les Catechumenes sont exclus des Sains lieux. Ce qui se fait a raison que cet ordre n'est encore initié d'aucun saint Mystere que ce soit, & partant ne leur est-il pas loisible de voir ny regarder aucune chose de celles*
E *qui saintement se font ny petite ny grande, comme n'estant pas mesme encore participans de la faculté par laquelle ils puissent voir aucun sacré Mystere par le moyen du S. Baptesme, qui est le principe d'illumination, & le donteur de lumiere.* Ce que S. Ambroise dit de son frere, prouve la mesme chose : *Avant*, dit-il, *qu'il fust encore initié aux plus parfaits Mysteres* (*c'est à dire, devant qu'il fust baptisé*) *se trouvant en un naufrage, e son vaisseau courant risque, à cause du flot qui l'avoit pous-*

poussé contre les écueils, ne craignant point la mort, mais apprehendant de sortir de cette vie, dépourveu du Mystere, il demanda à ceux qui estoient initiez, ce divin Sacrement des fideles, non pour jetter ses yeux curieux sur les choses secrettes, mais pour procurer une aide à sa foy. De mesme ces paroles de Zeno Veronensis : *Son Sacrifice est public, le tien est secret : le sien se peut traitter & manier librement par un chacun : le tien ne peut estre veu des Chrestiens, mesme non initez, sans sacrilege*. Et sans passage, on peut s' asseurer qu' ils ne pouvoient voir l' Eucharistie; car ils n' estoient jamais aux lieux où elle se donnoit, ny où le Sacrifice se faisoit. De demander s' ils ne la pouvoient voir aux logis des Chrestiens, qui l' emportoient quelquefois pour eviter les persecutionis, & lors qu' ils ne pouvoient s' assembler sans peril, il n' y a point d' apparence; parce qu' il est a croire, que les particuliers avoient autant de soin de leur cacher ce saint Sacrament en leurs maisons, que les Ecclesiastiques dans les Eglises. Et de fait, entre les incommoditez qu' une femme peut recevoir du mariage d' un Payen, & entre les fautes qu' elle y pouvoit commettre, Tertullien met particulierement celle-là, qu' elle ne pourra prendre l' Eucharistie sans que son mary la voye, & sans la prophaner par ces yeux estrangers & impurs ; qui ne la connoissant pas, ne pouvoient luy rendre l' honneur qui luy estoit dû : *Ton mary ne sçaura point ce que tu prends en secret devant toute autre viande : & s' il sçait que c' est le pain des Chrétiens, il n' en croira pas ce que nous en croyons*. On doit tirer de ces paroles, que la faute qu' elle faisoit prenant l' Eucharistie devant un Payen, estoit en ce qu' il en avoit la veuë : car quelle autre faute y pouvoit-il avoir en cela, sinon que de communiquer & faire voir ce Sacré mystere à un estranger, qui le voyant & ne le connoissant, ne pouvoit l' adorer?

Avant que venir aux raisons, pour lesquelles cette police avoit esté establie, je veux demeurer d' accord, que les Catechumenes avoient bien quelque soupçon qu'il y avoit quelque grand Mystere en la Religion Chrestienne, qui leur estoit caché; car les Payens qui avoient moins de connoissance du Christianisme que ces Novices, penetroient jusques là. Et de fait l' Histoire que saint Ambroise rapporte de son frere, & celle que Saint Gregoire de Nazianzene rapporte de sa sœur, monstrent qu' ils en connoissoient quelque chose en general : mais de connoissance particuliere, il n' en avoient aucune par l' ordre ny par la permission de l' Eglise.

Plusieurs sçavans & excellens personnages ont cherché les raisons de cette discipline, & pourquoy avec tant de soin & tant de peine, on cachoit ce Sacré Mystere aux Catechumenes. La premiere des trois qu' ils alleguent, est la crainte qu' ils avoient de faire tourner à mépris ce precieux thresor, s' ils leur eussent communiqué avant que d' estre instruits des choses de la foy, & avant que d' avoir esté preparez & disposez à croire une chose si difficile, & contre laquelle leurs sens eussent eu un perpetuel combat, si le Baptesme & la Foy qu' ils reçoivent dans ces saintes eaux, ne les eust convaincus. Et pour authoriser cette raison, ils alleguent un passage de Saint Cyrille d' Alexandrie, livre quatriéme chapitre quatorziéme, où il remarque que nostre Seigneur ne voulut pas déclarer aux Capharnaïtes, la maniere dont il vouloit bailler sa chair à manger, parce qu' ils n' estoient pas instruits en la foy: *Nostre Seigneur*, dit-il, *vainquant comme Dieu, l' arrogance de ceux qui le tourmentoient, leur declare les choses par lesquelles ils pouvoient parvenir à la vie eternelle : Mais en quelle maniere il leur devoit donner sa chair a manger, il ne leur declare point. Car il sçavoit qu' ils estoient encore envelloppez de tenebres & incapables d' entendre l' ineffable secret. Il leur represente seulement quelle est cette manducation, & combien grand fruit leur en reviendroit. Et cela il leur represente utilement, afin que leur persuadant plus aisement de croire, par ces allechemens du desir de toûjours vivre, il s' ouvrist par ce moyen la porte pour les instruire. Car le don de l' instruction accompagne avec raison ceux qui croyent déja conformement à ce que dit Esaye. Si vous ne croyez point, vous n' entendrez point. Il falloit donc que les racines de la creance fussent premierement jettées en eux, & apres cela y introduire la connoissance de ce qu' ils ignoroient, & non pas voir que la curiosité fust aisnée de la foy, ou la precedast. Pour cette cause donc*

le Seigneur obmettant prudemment de leur dire en quelle maniere il leur donneroit sa chair à manger, les convie de croire, devant que d'interroger. Car à ceux qui croyoient déja, il rompit le pain & le leur donna, disant, Prenez, mangez, cecy est mon corps ; & faisant tourner la couppe tout à l'entour, prenez (dit-il *) beuvez-en tous, cecy est mon sang de l'alliance espandu pour plusieurs en la remission des pechez. Vous voyez comme à ceux qui faisoient les fascheux & les insensez, & qui ne vouloient pas croire sans s'enquerir curieusement, il ne leur découvre point la Methode du Mystere ; & à ceux qui croyoient déja, il la leur dénonce clairement.*

La seconde raison estoit, afin que ce silence enflammast le desir des Catechumenes, & les incitast à se faire bien-tost baptizer, mesme pour les faire soûpirer avec passion, apres une chose qu'ils avoient si longuement desirée. A cette raison ils adjoustent deux passages de saint Augustin pour la fortifier, pris du Traité sur saint Jean quatrevingt seize : *Encore*, dit-il, *qu'on ne decele pas les Sacramens des fideles aux Catechumenes, cela ne se fait pas, parce qu'ils en sont incapables, mais afin qu'ils les desirent d'autant plus ardamment, qu'ils leur sont reveremment cachez.* L'autre du Sermon quarante-sixiéme : *Ceux*, dit-il, parlant des Catechumenes, *qui ne mangent pas encore la chair du Seigneur, & qui ne boivent pas encore son sang, qu'ils se hastent de venir à ce festin où ils sont invitez. Durant ces jours-cy* (de la Pasque) *les Maistres donnent à repaistre : Christe repaist tous les jours : C'est sa Table qui est là dressée au milieu. D'où vient, ô Escoutans, ô Catechumenes, voyant la Table vous ne vous approchez pas des viandes ? Et peut-estre maintenant, lors que l'Evangile se lisoit, avez-vous dit en vos cœurs, Sçavons nous bien ce qu'il dit, ma chair est vrayment viande, & mon sang est vrayment breuvage ? Comment est-ce que la chair du Seigneur est mangée, & comment est-ce que son sang est beu ? Sçacons-nous bien ce qu'il dit ? Qui est-ce donc qui t'a fermé contre toy, de sorte que tu ne l'entendes pas ? Il est voilé ; mais si tu veux il te sera devoilé, il te sera revelé, approche-toy pour faire ta profession, & tu as solu la question. Car les fideles sçavent déja bien ce que nostre Seigneur a dit, & toy Catechumene, tu es appellé écoutant & tu es sourd ? Tu a les oreilles du corps ouvertes, veu que tu oys bien les paroles qui se disent ; mais tu as encore les oreilles du cœur fermées, parce que tu n'entends pas ce qui se dit. Je dispute, je ne discours pas ; voila nous sommes à la Pasque, saytoy enroler parmy ceux qui reçoivent le Baptesme ; Si la feste ne t'induit pas, que la curiosité te convie, afin d'apprendre ce qui a esté dit.*

La troisiéme raison estoit, comme ils disent, afin de mettre les choses Saintes, & les Sacrez Mysteres de nostre salut à couvert du mépris des hommes, qui dédaignent ordinairement ce qui leur est trop familier.

De ces trois raisons, la moins reprochable est la primiere ; parce qu'à la verité si on eust donné connoissance de ce grand Mystere aux Catechumenes, ou s'ils eussent receu l'Eucharistie avant que d'estre instruits, & avant que d'estre nourris dans les merveilles de la Religion, ils l'eussent sans doute méprisée, & veritablement c'eust esté semer des marguerites devant des pourceaux, & jetter le saint aux chiens. Mais si on veut argumenter per cette raison ne suffit pas pour faire croire que l'Eucharistie est le corp de Christ, pource qu'on cachoit aux Catechumenes tous les Sacremens, le Baptesme, la Confirmation, les Ordres, & tous les autres ; & non seulement les Sacramens, mais mesme les Ceremonies qu'on faisoit en les conferant. Comme aussi on les privoit de l'intelligence du Symbole des Apostres, de l'Oraison Dominicale, & de plusieurs choses du vieux & du nouveau Testament, comme il sera deduit cy-aprés, lesquelles nous ne prétendons pas qu'elles arrivent à la grandeur de l'Eucharistie. De cette raison donc, puis qu'elle est commune à toutes les choses qu'ils cachoient aux Catechumenes ; on n'en peut pas tirer grand avantage pour l'Eucharistie : & partant il en faut chercher une autre, pour employer contre nos Adversaires cette discipline ancienne qui cachoit l'Eucharistie aux Estrangers.

En second lieu, si cette raison est suffisante, pourquoy est-ce qu'on cachoit l'Eucharistie aux Penitens, avec autant de soin qu'aux Catechumenes ; (comme on montrera au chapitre des Penitens) Car les Peni-

Penitens ne la pouvoient mépriser, parce qu'ils la respectoient & la desiroient de tout leur cœur, comme le port de leur salut, & la fin de toutes leurs peines. Ils ne pouvoient aussi avoir aucune difficulté à croire qu'elle estoit le vray corps de nostre Seigneur; parce qu'ils l'avoient receuë pour telle, & qu'ils la croyoient & la connoissoient tout ainsi que les fideles. Mais qui plus est, pourquoy est-ce qu'on la refusoit aux Penitens du quatriéme degré, qui estroient absous & purgez de leurs pechez, & qui ne pouvoient, ny la mespriser, ny la méconnoistre? De là on voit, que la raison du mépris n'est suffisante pour fonder cette police, puis qu'elle ne peut servir pour les Penitens, & partant qu'il faut necessairement assigner un autre motif de ce qu'ils cachoient anciennement l'Eucharistie tant aux Penitens qu'aux Catechumenes.

J'estime donc que cette raison ne peut estre la premiere & la principale que les Apostres ont considerée quand ils ont fait la deffense de donner connoissance aux Catechumenes de l'Eucharistie, & qu'il en faut trouver une autre qui les ait obligez à cela: Voire mesme j'estime que quand ils eussent abandonné, divulgué & fait connoistre tous les autres Sacramens & tous les autres mysteres de la Religion Chrestienne aux Estrangers, qu'ils leur eussent toûjours caché le saint Sacrement, comme estant plus precieux que les autres: car on voit qu'ils en ostoient non seulement l'usage, mais mesme la veuë à ceux qui ne le pouvoient mépriser.

La seconde de ces raisons doit se prendre avec quelque distinction: car les Canons donnent deux ans de temps aux Catechumenes pour faire leur apprentissage, durant lequel c'eust esté une espece d'injustice de leur cacher le saint Sacrement pour cette raison, c'est à dire, pour les échauffer & inciter a se faire baptiser, ou à desirer de voir l'Eucharistie, & d'en sçavoir les merveilles; puis qu'il n'estoit en leur pouvoir de se faire baptiser qu'apres les deux ans du Catechumenat, & qu'il ne tenoit en eux qu'ils ne receussent le Baptesme, & qu'ils ne vissent l'Eucharistie; c'eust esté les contraindre de faire une chose qu'on leur deffendoit, & les obliger à l'impossible. Bien est vray, que cette raison pouvoit servir contre ces pa-

A resseux, qui ayant passé le temps de leur Noviciat, negligeoient leur salut, & ne prenoient le Baptesme que le plus tard qu'ils pouvoient. Cette raison veritablement, s'ils estoient touchez de quelque pieté ou de quelque soin de leur salut, les pouvoit émouvoir à prendre le Baptesme: & aussi j'estime que les passages de saint Augustin se doivent prendre de ceux-là, encore que cette negligence se trouve ra-
B rement dans une ame qui a de la pieté. Je voy bien qu'on dira, qu'en ces premiers siecles cette police des deux ans du Catechumenat, a changé & varié, & qu'en quelques Provinces, & en quelques Siecles, il y avoit moins de temps pour faire cet apprentissage. Contre quoy il suffir, qu'en quelques siecles ce temps ait esté ordonné pour le Catechumenat, & qu'en plusieurs siecles, & en plusieurs Provinces, il se trouve que ce Noviciat ait esté de
C plus de deux ans. J'ajoûte contre cette seconde raison, qu'on ne la peut employer pour les Penitens, ausquels on cachoit l'Eucharistie: car ils estoient baptisez, & connoissoient assez les merveilles qu'elle contenoit.

La troisiéme raison est si bonne, qu'elle ne l'est point du tout; car elle prouve trop: & si elle estoit recevable, pour la mesme raison on devoit oster l'usage & la connoissance de l'Eucharistie aux fide-
D les, aussi bien qu'aux Catechumenes; parce que joüissans de ce precieux Thresor en pleine liberté, & aussi souvent qu'ils vouloient, ils l'eussent pû mepriser, si la facilité & la familiarité engendre le mépris en choses si saintes & si sacrées.

La vraye raison du soin qu'ils avoient de cacher l'Eucharistie aux Catechumenes, & de leur en dénier toute sorte de connoissance & toute sorte de participation; estoit qu'elle est le vray corps de nostre
E Seigneur, lequel on ne peut abandonner, ny prostituer ou à la veuë, ou à la connoissance de gens impies & prophanes, sans l'offenser & sans commettre sacrilege. Et quand mesme les Estrangers ne l'aussent méprisée, au contraire qu'ils luy eussent rendu tout l'honneur qu'entre les humains on peut rendre à la Divinité, & qu'ils en eussent crû ce que l'Eglise en croyoit; toutefois la seule veuë, & la seule connoissance, eust esté un peché, & eust violé & offensé l'Eucharistie. Car si les ames

ames les plus pures & les plus saintes, suivant le precepte de saint Paul, doivent s' examiner pour en approcher & pour la prendre ; & si les Initiez reçoivent leur condamnation quand ils la touchent & la reçoivent indignement ; comment est-ce que des Estrangers, & ceux qui sont hors l' Eglise, l' eussent pû voir, connoistre ou toucher sans sacrilege? veu qu' ils ne pouvoiens la voir ny toucher qu' indignement, estans encore en la possession du Diable, en celle du peché originel, & des pechez actuels qu' ils avoient commis depuis leur naissance.

On croira beaucoup plus facilement, que les Catechumenes ny les Penitens ne pouvoient voir ny connoistre l' Eucharistie qu' indignement & avec offense, si on considere, qu' encore qu' és premiers Siecles ils ne crûssent pas plus que nous, qu' avant le Baptesme, ou quand on a perdu la grace, on est comme en la possession du Diable, enfant d' ire & du peché ; toutefois qu' ils pratiquoient avec plus de ceremonies que nous, plus amplement & plus sensiblement, les moyens que l' Eglise tient au Baptesme & en la penitence pour chasser le Diable de cette possession : Car les moyens se pratiquoient plus long-temps, & sur gens âgez, & avec plus de loisir, plus de crainte, & plus de gravité. On lit que par l' espace de plusieurs mois, ceux qui estoient au troisiéme degré du Catechumenat, & les Penitens par plusieurs années, souffroient & recevoient tous les jours des mains de l'Evesque les Exorcismes, afin d' estre vendiquez des mains du Diable. Et ces longues impositions de mains qu' on leur faisoit, & toutes ces exsufflations & abrenonciations qui s' y pratiquoient devant tout le peuple, n' estoient que pour les purger des hypoteques que cet ancien ennemy avoit acquis sur eux. Et à le bien prendre, ce que dit saint Paul aux Corinthiens & à Timothée, qu' il faut livrer ce pecheur au malin esprit, n' est autre chose que l' excommunier, & le remettre en tel estat, ou à peu prés, qu' il estoit avant la grace du Baptesme. Et partant si on eust permis la veuë de l' Eucharistie aux Estrangers, c' eust esté comme la permettre à la veuë du malin esprit.

Ajoûtez que ces anciens Peres appellent souvent l' Eucharistie, Mystere admirable, A Mystere redoutable, Mystere épouvantable. C' est pourquoy il ne faut point s' estonner s'ils en refusoient la connoissance aux Estrangers, veu qu' eux-mesmes ne la voyoient jamais, & n' en approchoient jamais, & n' en approchoient jamais qu' en tremblant : Et encore moins, si on considere qu' en estant les dispensateurs, ils estoient responsables de l' offense que le saint Sacrement eust receu, & leur aust B esté imputé à negligence devant Dieu, s' ils eussent permis quelque chose sur l' Eucharistie, (quand ce n' eust esté que des yeux) a ceux qui n' estoient pas encore degagez des mains du Diable.

Finalement on voit bien que c' estoit la grandeur de la chose en soy, & ce qu'elle estoit, qu' ils consideroient en cette police. Car les Penitens en estoient aussi éloignez, & en avoient aussi peu de communication que les Catechumenes. Car de la voir C seulement, comme nous avons dit, ce leur estoit chose interdite : & toutefois les Penitens en sçavoient la verité, en connoissoient la grandeur comme les fideles mesmes : & partant ils ne la pouvoient mépriser ; au contraire, ils l' eussent volontiers adorée. Et qui sçaura le cours & la fin de leur penitence, croira facilement qu'ils la desiroient voir, & recevoir de tout leur cœur & de toute leur affection : car leur bien dépendoit d' elle ; & ils ne pouvoient D estre remis en l'estat dont ils estoient tombez par le peché, que par elle. Et cela doit suffire pour dire qu' ils ne cachoient pas seulement ce Mystere aux Estrangers pour crainte du mépris, comme nous avons dit, ou pour les autres considerations qui sont touchées dans les trois raisons cy-dessus ; mais qu' ils le cachoient veritablement & principalement à cause qu' ils croyoient la chose estre en soy si grande & si divine, qu' elle pouvoit estre offensée par la veuë E & par la connoissance de personnes indignes & impures. Et j'ose dire, pour mieux faire entendre la raison que j' ay produite, que si un Estranger eust demandé congé d' entrer dans l' Eglise pour aller adorer l' Eucharistie, & pour la voir, que mal aisément ils l' eussent permis, & je ne sçay s' ils ne l' eussent point refusé tout-à-fait. Et pour preuve que ces trois raisons alleguées dans le livre des noms de l' Eucharistie & par Casaubon, ne sont pas suffisantes, mais que la vraye raison estoit la

Digitized by Google

la crainte de l' offense & du peché qui se fust commis si des prophanes eussent participé à ce divin Sacrement, quand mesme ce n' aust esté que des yeux. C' est que S. Cyrille sur S. Jean, livre 12. chapitre 50. dit que l'Eglise avoit estably cette discipline pour la mesme raison pour laquelle nostre Seigneur avoit dit à la Magdeleine. *Ne me touchez pas, car je ne suis pas encore monté vers mon Pere:* que tout ainsi qu' il ne luy permit pas de le toucher parce qu' elle n' estoit pas sanctifiée, & que le S. Esprit n'estoit pas encore descendu sur les Apostres, ny communiqué à d' autres; ainsi que l' Eglise ne permettoit pas aux Estrangers d'avoir aucune participation de l' Eucharistie; parce qu' étant impurs, ils eussent offensé le corps de nostre Seigneur. Que si les Apostres avoient eu la faveur de toucher ce precieux corps, ç'avoit esté pour en guarir l' incredulité, tout ainsi qu'il avoit touché plusieurs malades pour leur donner la santé. Voicy les paroles que ce saint personnage a écrites pour nous, & non pour son siecle: *De là l' Eglise a pris une regle quand nous deffendons la sainte Communion aux Catechumenes, encore qu' ils connoissent la verité, & qu' ils confessent la foy à haute voix, parce qu' ils ne sont pas encore sanctifiez par le saint Esprit, qui n' habite qu' en ceux qui sont regenerez & rendus parfaits par le Baptesme. Et partant apres qu' ils ont receu le Baptesme, l' attouchement & la Communion salutaire du corps de Jesus-Christ, ne leur est pas deffenduë; parce qu' on croit que le saint Esprit habite en eux: & voilà pourquoy quand les Prestres viennent à la benediction Mystique les Diacres crient à haute voix: Les choses saintes aux Saints; signifiant par là que l' attouchement & la sanctification du corps de Jesus-Christ, convient seulement à ceux qui sont sanctifiez par le saint Esprit.* La cause donc de ce que les Estrangers estoient anciennement privez de voir ou de toucher l' Eucharistie, estoit celle qui empescha la Magdeleine de toucher nostre Seigneur, à sçavoir parce qu' elle n' en estoit pas encore digne, & qu' elle eust pû offenser ce precieux Corps, en le touchant avant qu' estre sanctifiée. Et quand cette explication de S. Cyrille sur S. Jean, seroit moins literale & moins recevable que celle que le P. Maldonat a si heureusement trouvée, qui est que la Magdeleine craignoit que nostre Seigneur ne luy échapast, & qu'il ne montast au Ciel; c' est pourquoy elle s' estoit attachée à ses pieds, & les embrassoit tres-étroitement; ce que voyant nostre Seigneur, il luy dit, Laissez-moy, vous aurez assez de temps pour me voir avant que je monte vers mon Pere, allez trouver mes freres. Quand, dis-je, elle seroit moins recevable pour l' explication du Texte, elle l' est assez pour ce sujet, puis qu'un Ancien l' a dite. Et on peut avec force & raison l' employer pour faire voir que l' Antiquité n' a refusé la connoissance & la veuë de l' Eucharistie aux Estrangers, qu' à cause que leurs regards l' eussent offensée.

De cette Loy si rigoureusement observée en la primitive Eglise, on tire ces avantages en faveur de l' Eucharistie, Que si ce n' est autre chose, que ce que la nouvelle opinion & la nouvelle fable de nos adversaires s' imagine, ils n' eussent pas esté si religieux en ces premiers temps à la refuser aux Estrangers. Car selon nos Heretiques, on ne sçauroit cotter une raison de poids & de valeur, pour montrer que Dieu seroit offensé, & que ce seroit peché quand un Turc ou un Anabaptiste verroit le pain de leur Cene, & encore moins qu' il y auroit plus d' offense de faire voir ce pain de leur Cene à un infidele que leur Baptesme: comme nous faisons voir que dans cette antiquité l'un leur estoit plus precieux que l' autre.

On apprend encore de cette police, qu' on doit lire sagement les passages des Peres ausquels il est parlé de l' Eucharistie: car il est bien vray-semblable que la Religion qui les empeschoit de l' exposer à la veuë & à la connoissance des Estrangers, la mesme leur deffendoit d' en écrire ouvertement, & de publier qu' elle estoit le vray corps de Jesus-Christ. C'est une des principales regles qu' on doit avoir en lisant les anciens Autheurs, que de prendre garde, quand il se trouve quelque passage difficile & qui semble favoriser l' opinion des Heretiques, si l' Autheur a dû, ou a pû parler, clairement & ouvertement de l' Eucharistie, au livre où le passage se rencontre; & si la presence des Etrangers, ou la consideration que le livre seroit publié & qu'il pouvoit tomber entre leurs mains, ne luy a point fait user de termes ob-

obscurs, de mots sourds, ou de circonlocutions, pour estre entendues des fideles, & pour toutefois ne découvrir rien de ce Mystere aux Estrangers.

RESPONSE AUX OBJECTIONS contre le Chapitre precedent.

ENcore que nos adversaires n'ayent jusques à present fourny aucunes deffenses contre ce qui est déduit au Chapitre precedent, c'est à dire, contre les mesmes raisons, quand les nostres s'en sont servis devant moy: toutefois parce qu'il s'en pourroit trouver entre-eux qui estudieroient les Peres, & qui parviendroient à quelque intelligence de cette antiquité, il ne sera inutile de les servir en cette occasion, & en prévenir les objections; afin d'en fournir de si bons éclaircissemens, que ce que nous avons dit d'avantageux pour l'Eucharistie, en demeure plus fort & plus authorisé.

Tout le monde allegue cette discipline pour preuve du corps de nostre Seigneur, & pour confondre nos adversaires: mais jamais ils n'ont pris garde que ces anciens Peres de l'Eglise apportoient beaucoup de soin & de diligence à cacher les autres Sacremens aux Catechumenes & aux Estrangers; voir mesme que leur crainte & leur Religion alloit jusquelà, que de leur refuser non seulement l'intelligence, mais aussi la seule prononciation de l'Oraison Dominicale & du Symbole des Apostres. Quant aux ceremonies de l'Eglise, de quelque qualité qu'elles fussent, toute connoissance leur en estoit interdite; comme aussi des Oraisons qu'ils faisoient pour quelque chose que ce pût estre. Et encore cette police passoit plus outre: car les Catechumenes ne voyoient jamais les exorcismes, ny les impositions des mains qu'on faisoit sur les Penitens du troisiéme degré: & toutefois ils estoient Estrangers comme les Catechumenes, & ces exorcismes n'étoient pas choses ausquelles il y eust quelque secret ou quelque Mystere qui pût tomber dans le mépris apres avoir esté découvert. Finalement de Catechumene à Catechumene, & de Penitent à Penitent, il y avoit du secret, & leur police ne permettoit pas que les Catechumenes Auditeurs vissent ce que les Catechumenes qui avoient droit de se mettre à genoux, faisoient en l'Eglise: ny aussi que des quatre degrez de Penitence, les premiers eussent communication de ce qui se faisoit sur les autres. Ce qu'il faut prouver de point en point, & par les Autheurs de ces premiers siecles.

A commencer par le Baptesme, ces passages cyapres prouvent que les Estrangers n'en avoient aucune connoissance; voire mesme les Catechumenes qui n'estoient pas Competans, c'est à dire, qui n'estoient pas arrivez à l'instruction & à la disposition necessaire pour recevoir le Baptesme. Saint Denis au traité du Baptesme: *Reste à voir & à contempler le saint Sacrement du Baptesme, & que ceux qui ne sont initiez, se donnent de garde d'en approcher & de le voir*. Saint Cyrille vers la fin du septieme livre contre Julien: *Je dirois beaucoup d'autres choses veritables du Baptesme, & ferois voir par Moyse & par les Prophetes, que ce Sacrement a esté prefiguré, & que ce n'est chose nouvelle ny inventée par nous, n'estoit, comme j'ay dit cy-devant, que je crains les oreilles de ceux qui ne sont initiez*. Saint Jean Chrysostome en la Catechese de ceux qui doivent estre baptisez, parlant des ceremonies du Baptesme, dit, *Qu'elles sont quelque chose de Mystique dont on ne doit pas parler*.

Que les Estrangers eussent connoissance de la Confirmation, estant privez de celle du Bapteime, on ne doit pas le soupçonner: parce qu'en ces deux premiers siecles il arrivoit des effets si merveilleux apres l'imposition de mains de la Confirmation, qu'il n'y a pas d'apparence qu'on eust permis la veuë de tant de merveilles à des Estrangers. Joint aussi que ce Sacrement ne se conferoit jamais que dans l'Eglise, & en temps auquel les Estrangers n'estoient pas admis au service public. Finalement dans le Canon treiziéme de la premiere Epistre de saint Innocent, on lit ces paroles: *Car les prestres peuvent donner le Chresme aux baptisez, quand ils baptisent en la presence ou en l'absence des Evesques, pourveu qu'il soit consacré par l'Evesque: toutefois il leur est interdit de les marquer au front du mesme Chresme; cela est reservé aux seuls Evesques quand ils donnent le S. Esprit. Quant aux paroles, je n'ose les rapporter, de crainte que ce soit plutost trahir les Mysteres, que de répondre à la consultation*. S'ils n'osoient proferer les paro-

Digitized by Google

paroles de ce Sacrement , combien moins en eussent ils permis la veuë & la connoissance aux Estrangers?

An Concile de Laodicée , Canon quatriéme , on voit que leur police ne permettoit pas de tenir les Ordres, ny de les conferer en la presence des Catechumenes : *Il n'est pas permis de faire les impositions des mains , sur ceux qu'on veut pourvoir aux Ordres en la presence des Catechumenes*. Ces paroles de saint Chrysostome sur la premiere aux Corinthiens, chapitre dixhuitiéme , confirment la mesme chose: *Celuy qui reçoit quelqu'un aux Ordres , il desire en mesme temps les prieres des fideles , lesquels par leur consentement approuvent les choses qui se font , & qui sont connuës des initiez : car il n'est pas permis de les découvrir aux Estrangers.*

Quant au Sacrement & benediction de mariage , encore que je n'aye en main aucun passage qui en oste particulierement la connoissance aux Estrangers ; toutesfois, parce qu'on trouve dans ces anciens Autheurs , qu'il se celebroit à la Messe , & durant les choses saintes ; on se persuade aisément que les Estrangers n'en connoissoient aucune chose . Tertullien *ad uxorem secundo* , dit : *Pourrois-je fournir & suffire pour déduire la felicité du mariage que l'Eglise unit, le sacrifice confirme, les Anges asseurent qu'il est ratifié au Ciel, & finalement que nostre Pere Eternel a pour agreable?* Au livre *de Pudicitia* , Chapitre quatriéme : *Les mariages clandestins, c'est à dire , qui n'ont point esté publiez & celebrez à l'Eglise , courent fortune d'estre condamnez comme adultere & fornication* . Par ces passages on juge assez, que ce Sacrement se celebroit dans l'Eglise , & à la Messe , à laquelle les Estrangers n'estoient pas admis.

Par ces paroles du Canon dix-neuviéme du Concile de Laodicée , *Il faut que les Oraisons des Catechumenes se fassent apres les Sermons des Evesques ; & apres qu'ils seront sortis , faut faire celle des Penitens* , & par ce qui est dit au livre huitiéme des Constitutions de saint Clement , *que les Catechumenes sortoient de l'Eglise avant les Penitens* ; faut demeurer d'accord que les Catechumenes ne voyoient pas les impositions de mains , c'est à dire les exorcismes & les oraisons purgatoires , qu'on faisoit tous les jours sur les Penitens du troisiéme degré. Et que si la connoissance de ces choses , qui n'estoient que dispositions & que preparations à l'absolution Sacramentale , leur estoit déniée , Qu'il est vray-semblable , que celle de l'absolution leur estoit beaucoup moins permise . Ajoûtez qu'en ces premiers siecles l'absolution se bailloit ordinairement à la Messe , & devant tous les fideles.

Reste l'Extréme-Onction , laquelle on peut asseurer que ces Anciens cachoient aux Catechumenes ; puis qu'on voit dans saint Denis en sa Hierarchie Ecclesiastique , Chapitre dernier & penultiéme , qu'on les chassoit de l'Eglise lors qu'on faisoit les enterremens & qu'on faisoit les prieres pour les morts : *En apres le premier des Diacres chasse les Catechumenes* . Et au dernier : *Mais prenez garde icy* , (il parle là de l'Office des Morts) *qu'on ne met pas dehors tous les Ordres de ceux qui sont en l'estat de purgation , ainsi qu'on fait aux autres Mysteres , ains seulement les Catechumenes sont exclus de ces saintes Prieres*. A plus forte raison ce dernier Sacrement leur estoit inconnu , qui ne se donnoit sans grande ceremonie , & sans beaucoup d'oraisons.

On pourroit facilement prouver par les passages qui sont alleguez en ces deux Chapitres , que generalement toutes les ceremonies qui se pouvoient faire en l'Eglise, soit en l'administration des Sacremens , soit hors les Sacremens mesmes , toutes prieres & impositions de mains qui se faisoient pour obtenir quelque chose de Dieu, & pour procurer quelque bien en particulier ou en general, que toutes ces choses, dis-je, se faisoient hors de la connoissance des Catechumenes, & en leur absence. Et qui plus est, il se peut prouver, qu'on cachoit aux Catechumenes des premiers degrez , ce qui se pratiquoit envers ceux des derniers degrez , comme nous avons dit . Car ceux des deux premiers degrez qui s'appelloient Auditeurs , sortoient de la Messe des Catechumenes , avant ceux du troisiéme degré ; & par consequent ils ne voyoient point les prieres qu'on faisoit sur eux, non plus que sur les Penitens.

On peut dire la mesme chose des Penitens, que ceux des premiers degrez ne voyoient jamais les impositions de mains , & les prieres que recevoient ceux du troisiéme degré ; parce que les Penitens Auditeurs,

diteurs, qui n'estoient pas encore arrivez au troisiéme degré, qu'on appelloit, prostration & humiliation, n'assistoient jamais à la Messe des Catechumenes ny des Penitens, en laquelle ces exorcismes se faisoient : & pour preuve qu'ils n'y assistoient point, c'est que ces degrez de Penitence n'estoient distinguez que par là. C'est à dire, le second n'estoit different du troisiéme, sinon à cause que sur les Auditeurs on ne faisoit point ces Oraisons, & que tout leur exercice ne consistoit qu'y oüir certains Sermons qu'on faisoit exprés pour eux & pour les Catechumenes Auditeurs ; lesquels faits, tous les Auditeurs tant Catechumenes que Penitens se retiroient, & n'avoient droit de demeurer à la Messe des Catechumenes : autrement il n'y eust point eu de classes ny de degrez de Penitens, ny mesme de Catechumenes.

Qu'on lise les Catecheses de saint Cyrille de Hierusalem, desquelles il deffend si severement la lecture aux Catechumenes qui n'avoient receu ou qui n'estoient prests à recevoir le Baptesme : on verra qu'il explique les Ceremonies de ce Sacrement, qu'il persuade un seul Dieu, qu'il prouve sa toute-puissance, qu'il traite de la vie de nostre Seigneur, de sa Naissance, de sa Croix, de son Tombeau, de sa Resurrection, de son Ascension aux Cieux, du Jugement, du saint Esprit, de l'Ame, du Corps : Comme il faut s'abstenir des viandes qui ont esté immolées, & des bestes suffoquées : Comme il faut fuïr la pompe des habits, & s'habiller pour la necessité & non pour le luxe, & de beaucoup d'autres choses qui ne regardent en aucune façon les Sacremens.

Finalement on trouve dans cette ancienne police qu'elle cachoit beaucoup de choses, non seulement aux Catechumenes, mais aussi aux fideles, bien qu'ils fussent initiez, & qu'ils eussent droit de voir, de toucher & de recevoir l'Eucharistie, qui estoit le plus grand Mystere, & la chose la plus Sacrée & la plus redoutable de la Religion Chrestienne. Cela se prouve par ces paroles de S. Denis, au dernier Chapitre de sa Hierarchie Ecclesiastique : *Il est deffendu de mettre par écrit les prieres & les invocations des Mysteres de l'Eglise, & la force qu'elles ont, & moins encore la merveille & les effets que Dieu opere par elles.* Il adresse ce livre à un

A qui estoit initié, car les Sacremens s'y trouvent expliquez ; & toutefois il dit qu'il n'ose écrire les prieres & les impositions de mains qu'on faisoit aux Mysteres. D'où nous apprenons, que mesme on cachoit quelque secret aux fideles, & qu'il y avoit quelque chose en l'Eglise d'inconnu aux fideles, aussi bien qu'aux Catechumenes, au moins qu'on ne vouloit pas mettre en écrit de crainte de la publier.

B Au reste puis que nos adversaires ne manquent jamais aux occasions de reprendre les Catholiques, je ne puis pardonner à Casaubon, qui avec toute sa suffisance Grecque, a mal pris le sens de ces paroles, τελεστικὰς ἐπικλήσεις : car on ne doit pas les prendre pour *les invocations qui se font aux Ordres*, puis que saint Denis ne fait aucune mention en ce Chapitre des Ordres, ains seulement de l'Office qu'on fait aux morts. Mais ce qui l'a trompé,

C est que Maximus & Pachymeres, Interpretes Grecs de S. Denis, ont expliqué ces mesmes mots par ceux-cy, ὡς ἐπὶ τῆς χειροτονίας εὐχάς. Casaubon voyant que Pachymeres parloit d'imposition de mains, il a crû que cela se devoit entendre des saints Ordres, comme si les impositions des mains des Anciens, ne se prenoient pas le plus souvent pour autre chose que pour les Ordres, comme pour les Oraisons, Invocations, & Benedictions que les Eves-

D ques en toutes rencontres, donnoient & faisoient sur les fideles, en vertu & par le pouvoir de leur Sacerdoce & de la Sacrificature qu'ils avoient de Dieu. Lesquelles Oraisons le plus souvent ils faisoient en imposant actuellement & réellement les mains sur ceux qu'ils vouloient ou guarir, ou absoudre, ou délivrer de quelque tentation. Mais quand mesme ils n'eussent point fait cette action de la main; l'Oraison seule s'appelloit imposition de

E mains : comme il se voit au Concile Milevitain, & en un passage de saint Augustin, au commencement du premier livre des Baptesme contre les Donatistes. Bref on ne doit pas tous-jours attribuer aux Ordres, les passages où ces termes d'impositions de mains se trouvent ; parce que les Anciens usent de ces mesmes termes en tous les autres Sacremens, & en tout ce qu'ils faisoient en vertu de leur Sacerdoce. Voilà comme Casaubon s'est trompé, & non pas Maximus ny Pachymeres, qui tuéen

Digitized by Google

usent de ce mot d'imposition de mains, pour expliquer les Invocations & Prieres des funerailles; parce qu'anciennement les Oraisons des Evesques s'appelloient imposition de main. Cela arrive souvent à ces grands Grecs, d'entendre tres-bien le Grec, mais de tourner tresmal les Auteurs. La raison est, qu'ordinairement ils entendent mieux les Langues que les Sciences: & ainsi quand un mot a plusieurs significations, ils ne peuvent faire choix de la meilleure signification, ny prendre le meilleure party: parce qu'ils n'ont pas l'intelligence de la science ny des choses dont il est traité.

Pour revenir à nos objections: De tous ces passages & de toutes ces objections, nos adversaires pourront dire qu'ils apportoient autant de soin à cacher les autres Sacremens aux Catechumenes, que l'Eucharistie; & par consequent qu'on ne peut rien tirer de cette police à l'avantage de l'Eucharistie qu'on ne consente aussi le mesme avantage pour les autres choses dont les Estrangers n'avoient aucune connoissance. Car si pour l'avoir cachée, on veut faire servir cela de conjecture & de preuve pour la presence réelle du Corps de nostre Seigneur en ce Sacrement, qui empeschera que la mesme chose ne serve d'argument, pour dire qu'il est aux autres Sacremens; puis qu'avec beaucoup de religion & de crainte, ils les détournoient des yeux des Catechumenes?

Nos adversaires pourroient encore dire qu'il y a grande apparence que ces Anciens cachoient l'Eucharistie aux Estrangers, pour la mesme raison qu'ils leur dénioient la communication des autres Sacremens, & de toutes les choses que nous avons cottées cy dessus, qui n'étoient point Sacrement: c'est à sçavoir, parce que n'estant pas encore délivrez des erreurs & des fables du Paganisme, & n'estant pas encore instruits d'aucune chose de la Religion Chrestienne, ny disposez à les croire, ils n'eussent pas adjousté foy à la moindre Ceremonie de l'Eglise, & cela les eust scandalisez & détournez de se faire Chrestiens: Comme aussi ils pouvoient avoir étably cette police, pour augmenter la religion & la veneration qu'on doit rendre aux choses sacrées. Car les hommes sont ainsi composez, qu'ils reverent & admirent davantage les choses qu'on leur cache, & qu'on traite avec grand secret & grande reverence, que celles qui sont publiques. Que si on eust caché l'Eucharistie aux Catechumenes, à cause qu'elle est le vray corps de nostre Seigneur, on ne devoit pas leur cacher mille autres choses qui n'estoient ny de tel prix, ny de telle consequence. Mais puis qu'ils cachoient tant de choses, faut croire qu'elles estoient toutes égales, & que ce n'estoit que pour leur concilier quelque religion & quelque veneration.

Pour repondre à ces objections que j'ay voulu faire paur prévenir nos Adversaires, je diray que ce mot de *non Initiez*, ne se doit prendre ny entendre que des Catechumenes & des Payens, & non des Penitens; qui ne pouvoient passer pour non initiez, puis qu'ils avoient veu & appris tous les Mysteres de la Religion, & que mesme ils y avoient participé: & par consequent la pluspart des passages objectez ne prouvent pas qu'on cachast les autres Mysteres aux Penitens. Ce qui servira à toutes les réponses que nous fournirons.

En second lieu, je réponds que ce n'eust pas esté peché, que de faire voir aux Penitens les Baptesmes & les autres Sacremens: car ils avoient le principe de vie, & la faculté & l'organe de la veuë qui peut voir les Mysteres que saint Denis dit que les Catechumenes n'avoient pas: *Qui n'ont pas seulement les organes qui s'acquierent par la naissance du Baptesme pour voir les choses sacrées.* D'ailleurs, puis qu'ils avoient eu toute sorte de connoissance & de participation des autres Mysteres, quel inconvenient y eust-il eu de les laisser voir dans la piscine & dans les baptisteres? Mais nous avons prouvé cy-dessus, & ces mots de saint Denis le prouvent encore, *Ils sont chassez de la veuë & de la communion des choses sacrées de l'Eucharistie*, qu'ils ne puvoient voir l'Eucharistie. Et partant ces Anciens mettoient grande difference entre l'Eucharistie & les autres Sacremens. Et peut-on dire qu'ils ostoient la connoissance des autres Mysteres aux Estrangers, pour la crainte du mépris: mais qu'ils leur ostoient celle de l'Eucharistie, pour la crainte de l'offense qu'elle eust receu, si des yeux prophanés l'eussent regardée. Car pourquoy permettre les Mysteres aux Penitens, & leur dénier la veuë de l'Eucharistie, si elle n'estoit

estoit en autre consideration que les autres Sacremens?

En troisiéme lieu, je confirme cette seconde réponse par un passage de saint Denis, Chapitre dernier de sa Hierarchie Ecclesiastique, par lequel il est constant que les Penitens voyoient & assistoient à des Mysteres dont les Catechumenes & les Payens estoient bannis, & toutefois on ostoit l'Eucharistie de la veuë des mesmes Penitens: ce qui fait voir qu'ils la tenoient en un autre rang, que le Baptesme & les autres Mysteres. S. Denis donc dit, que la coustume estoit de chasser les Catechumenes de l'Eglise, & d'y retenir les Penitens, quand on celebroit les Prieres pour les morts, & quand on leur rendoit les derniers devoirs & les ceremonies de la Religion: *Mais prenez garde icy, qu'on ne met pas dehors, comme on a accoustumé, tous les Ordres de ceux qui sont en l'estat de purgation (c'est à dire, Catechumenes, Penitens & Energumenes) ains seulement les seuls Catechumenes sont exclus de ces Saintes prieres & assemblées*. Et plus bas parlant des mesmes Penitens: *Ils sont bannis de la veuë de l'Eucharistie*. D'où il paroist qu'ils faisoient beaucoup plus de religion, de communiquer l'Eucharistie que les autres Ceremonies & que les autres Sacremens; puis qu'il ostoient la connoissance de la Messe aux penitens, & qu'aux mesmes penitens, ils leur permettoient d'assister à l'Office des Morts, & aux Prieres qu'on faisoit aux enterremens; lesquelles toutefois ils cachoient aux Catechumenes & aux Payens, & lesquelles par leur discipline, ils mettoient entre les choses qu'il ne falloit divulguer. De là, dy-je, il est manifeste qu'entre les choses qu'ils destournoient de la veuë des Estrangers, l'Eucharistie estoit bien à autre consideration, que les Sacremens & les Ceremonies.

Dans un fragment du Nomocanon de Nesteute, on lit que les Penitens prouvoient assister à l'Eglise durant Matines, Vespres, & les autres Heures du service Divin; mais que pour la Messe ils estoient contraints d'en sortir: *Durant la celebration des choses Sacrées, nous avons dit dans le reglement des Catechumenes, que tous ceux qui sont penitence, & qui ne communiquent point, doivent sortir de l'Eglise, & demeurer sous le porche d'icelle: mais durant Matines, Vespres, & les autres Heures, l'entrée leur en est permise, & y peuvent assister*. Et toutefois les Catechumenes n'avoient pas ce privilege, & ces choses estoient de celles qu'on cachoit aux Estrangers: ce qui fait confesser qu'ils avoient bien plus de soin de l'Eucharistie, que des autres choses qu'ils cachoient.

En quatriéme lieu, je répond qu'encore qu'on ne puisse nier qu'ils ne cachassent les autres Sacremens & plusieurs autres choses aux Estrangers; toutefois qui considerera cela de prés, trouvera qu'ils ne les cachoient pas entierement, ains seulement en quelque chose, & qu'ils estoient bien plus prodigues de ceux-cy, que de l'Eucharistie. Car les Peres ne font point difficulté de dire aux Payens, qu'il y avoit un Baptesme en nostre religion, par lequel Dieu remettoit les pechez, par lequel les hommes estoient sauvez, par lequel on estoit regeneré en une vie eternelle; encore qu'ils n'expliquassent pas comment cela se pouvoit faire, & qu'ils n'en deduisissent pas les moyens ny les preuves. Mais au fait de l'Eucharistie, ils estoient plus craintifs & plus secrets. Car ils n'en parloient jamais aux Payens, jamais ils ne s'en vantoient, jamais ils ne la nommoient, ny ne disoient. Nous avons un Mystere par lequel nous prenons le Corps de nostre Seigneur, & par lequel nous sommes incorporez & unis avec luy. Comme aussi les Catechumenes sçavoient assez qu'il y avoit un Baptesme qui purgeoit les pechez, & que toutes les ceremonies qui se faisoient au Catechumenat, tendoient à les rendre dignes de ce Baptesme. Mais jamais ils ne sceurent ce qu'operoit le saint Sacrement, ny qu'il estoit le vray Corps de nostre Seigneur.

En cinquiéme lieu, je réponds qu'aux lieux où saint Epiphane n'ose parler de l'Eucharistie qu'en ces paroles. *Hoc meum, est hoc & hoc*, il explique clairement tous les autres Mysteres de la Foy, & en parle fort amplement & ouvertement. Saint Augustin aux lieux où il dit, *norunt fideles. Les fideles m'entendent*; & où il n'ose prononcer le nom de l'Eucharistie, il parle de la vertu de l'efficace du Baptesme, & explique les autres Mysteres de la religion, sans aucun scrupule, comme aux traitez onziéme & vingt-sixiéme sur saint Jean. D'où on voit qu'ils apportoient une plus grande précaution & un plus grand soin

soin à cacher l'Eucharistie, que les autres Mysteres de la Religion.

Finalement nous montrerons cy-apres, que les Penitens du quatriéme degré assistoient à la Messe, voyoient faire & administrer tous les Sacremens, communiquoient à toutes les prieres de l'Eglise. Bref, qu'il n'y avoit rien qui leur fust caché; & toutefois qu'ils ne recevoient point l'Eucharistie. D'où on voit que tout ainsi qu'ils ne refusoient pas la participation de l'Eucharistie à ces Penitens, pour la crainte du mépris: de mesme qu'ils n'en refusoient pas la veuë à ceux du troisiéme degré, pour la mesme crainte du mépris; mais parce qu'ils n'estoient pas assez sanctifiez ny purgez pour la voir, non plus que les autres n'estoient pas assez sanctifiez pour la recevoir.

CHAPITRE III.

Si un Catechumene eust receu l'Eucharistie sans y penser, on le baptisait à l'instant, & toutes les peines du Catechumenat luy estoient remises.

Nous avons dit qu'en ces premiers siecles le Catechumenat estoit le Noviciat du Christianisme, & que les Catechumenes demeuroient quelques années dans cette Escole avant que de recevoir le Baptesme, & par consequent avant que d'estre admis à la Communion de l'Eucharistie. Mais nous voulons faire voir en ce Chapitre, que si par hazard, sans surprise ny artifice, un Catechumene au lieu de sortir de l'Eglise avec les autres, fust demeuré parmy les fideles, & eust participé au Corps de nostre Seigneur; qu'incontinent il estoit déchargé des peines du Catechumenat, la Penitence luy en estoit remise, on luy faisoit grace des années qui restoient. Quand il n'eust esté qu'au premier degré, dans sa premiere année, qu'il eust esté aux premiers rudimens de la Religion, incontinent on le tiroit de cette Escole, il estoit tenu pour bien instruit; bref en un instant il estoit baptisé, confirmé & fait fidele: l'Eucharistie l'illuminoit en un moment, elle faisoit grace, elle remettoit toutes les peines de l'Eglise; sa rencontre comme celle des Rois, délivroit des peines, faisoit grace aux criminels. Cela se prouve par deux passages

A de l'antiquité. Le premier de Timothée Patriarche d'Alexandrie: *Si un enfant Catechumene environ de sept ans, ou un homme parfait s'est trouvé opportunément & par hazard comme on faisoit l'oblation, & a esté participant de l'Eucharistie sans le sçavoir, que doit-on faire de luy? On le doit baptiser, car il est appellé de Dieu.* Auquel faut ajoûter l'interpretation de Balsamon: *Parce qu'il n'a pas receu la*

B *sainte Communion par malice, qu'il n'en a pas esté empesché, & que les fideles, ny mesme celuy qui donnoit la Communion, ne sçavoit pas qu'il fust Catechumene, faut croire qu'il est appellé de Dieu. Et ce que saint Pierre a dit de Corneille, & de ceux qui estoient aupres de luy, qu'ils receurent le saint Espit, n'estant que Catechumenes, & qu'ils parloient diverses langues, & qu'ils louoient & magnifioient Dieu. Quelqu'un pourra-t'il empescher qu'ils*

C *ne soient baptisez, veu qu'ils ont receu le saint Esprit comme nous? cela mesme a dit Timothée, Dieu l'ajant estimé digne des Sacremens, il doit estre baptisé.* Le second passage est des Constitutions de saint Clement, livre septiéme, Chapitre 26. *Mais si quelqu'un des Catechumenes reçoit l'Eucharistie par ignorance, on doit l'instruire promptement en la Religion Chrestienne & le baptiser, afin qu'il ne sorte & qu'il ne méprise ce qu'il a receu.* A cela que peuvent

D dire nos adversaires. Mais qu'est-ce que nous ne pouvons pas dire? Premierement, on ne trouve point dans cette antiquité que si un Catechumene par hazard eust receu un des autres Sacremens, comme le Baptesme ou la Confirmation, qu'il eust esté traité avec les avantages & avec les graces qu'il reçoit en cette occasion: au contraire nous trouvons que s'il avoit esté baptisé par necessité, & en peril de mort, que la Confirmation luy estoit refusée, ou du moins

E qu'on la luy accordoit avec difficulté, & avec consideration de sa vie passée. D'où on voit que l'Eucharistie estoit en autre prix & en toute autre estime dans la primitive Eglise, que tous les autres Sacremens. D'ailleurs faut confesser que cette police & cette discipline attribuoit une grande puissance & de grandes prerogatives à l'Eucharistie, car c'estoit reconnoistre qu'elle pouvoit illuminer en un instant, qu'en un instant elle pouvoit bailler une espece de contrition, qu'elle don-

noit

noit ce que donne la Penitence, qu'en A un moment elle disposoit & rendoit capable un Catéchumene du Baptesme, de la Confirmation & de la Communion: Bref, qu'elle mettoit ces Novices en un estat approchant de ceux qui avoient esté baptisez & confirmez. Que nos Adversaires alleguent en cette occasion, leur manducation par la foy? Ce Catechumene dont ces deux loix font mention, n'avoit ny connoissance ny mouvement de la foy, ny B par la foy. Il n'avoit jamais oüy parler de l'Eucharistie; il ne sçavoit ce qu'on luy donnoit; il ne croyoit pas prendre ny manger ce qu'il mangeoit: & toutefois dans cet aveuglement & dans cette ignorance, il reçoit quelque chose qui avoit le pouvoir & la force de foy sans son aide ny sans le secours de la foy ny de son entendement, de faire toutes les merveilles que nous avons déduites. L'interpretation de Balsamon n'est pas moins avantageuse pour l'Eucharistie, que le Texte. C Car il compare ce rencontre à celuy de Corneille, & veut que tout ainsi qu'on ne devoit faire aucune difficulté de le baptiser, ny les siens, parce que le saint Esprit estoit descendu sur eux, & qu'ils en estoient remplis: De mesme que sans difficulté il falloit baptiser ce Catechumene, puis qu'il avoit receu l'Eucharistie, c'est à dire, à cause qu'il avoit receu le corps de Jesus-Christ, & qu'il en estoit D remply, tout ainsi que Corneille, du saint Esprit. Autrement son discours n'auroit aucune force ny vertu: car de prétendre que pour avoir pris du pain, voire mesme pour avoir pris du pain beny, qu'on fust digne du Baptesme, puis que Corneille en avoit esté trouvé digne apres avoir esté remply du saint Esprit; c'eust esté une prétention injuste, & une consequence non recevable: mais elle est recevable du saint Esprit au Corps de Jesus-Christ: Et peut-on conclure avec le consentement d'un E chacun, qu'on devoit baptiser promptement les Catechumenes qui avoient receu le Corps de nostre Seigneur par ignorance; puis qu'on avoit baptisé Corneille qui avoit receu le saint Esprit.

CHAPITRE IV.

Le Catechumenat avoit anciennement esté institué pour servir de disposition aux Catechumenes pour recevoir l'Eucharistie.

DE ce Chapitre precedent, on peut conclure qu'une des principales raisons pour laquelle le Catechumenat avoit esté institué en la primitive Eglise, estoit pour donner à ses nouvelles plantes, les premieres dispositions de la sainteté, & de la pureté requise pour approcher du saint Sacrement. Je sçay bien que les purgations, exorcismes, penitences, & autres exercices qui se pratiquoient en ce Noviciat, avoient en apparence quelque fin moins éloignée que l'Eucharistie, à sçavoir le Baptesme; mais en effet leur derniere & principale intention tendoit à l'Eucharistie; car le Baptesme mesme y tendoit, & ce à cause qu'elle est le but & l'accomplissement de tout le Christianisme. Et ces passages du Chapitre precedent nous conduisent à le croire. Car pourquoy faire cesser le Catechumenat à celuy qui l'avoit à peine commencé, qui par quelque voye extraordinaire avoit receu l'Eucharistie, si le Baptesme en eust esté le principal but? Et si on demande pourquoy ce Catechumene qui avoit receu le saint Sacrement, ne continüoit son Catechumenat, puis qu'il n'estoit baptisé, on ne sçauroit rendre autre raison, sinon qu'il estoit arrivé où la discipline du Catechumenat & le Baptesme le conduisoient, & par consequent qu'il n'estoit plus necessaire qu'il le continuast. Nous montrons autrepart qu'il y avoit une grande conformité entre la discipline des Catechumenes, & celle des Penitens, & que tout ce qu'ils pratiquoient pour disposer les uns, ils l'observoient pour sanctifier les autres. Et par consequent puis que la discipline de la penitence tendoit principalement à rendre les Penitens dignes de l'Eucharistie, faut estimer que le Catechumenat avoit la mesme intention.

Qui lira dans les Constitutions de saint Clement, les Oraisons qu'on faisoit sur les Catechumenes (qui estoient en effet ce qu'on appelle Messes des Catechumenes) confessera que tous ces exorcismes qu'ils recevoient, regardoient l'Eucharistie.

stie. Car dans les prieres l'Evesque demande à Dieu, premierement, qu'il veüille leur donner le Baptesme, puis qu'il les incorpore dans son Eglise: Finalement qu'il les fasse participans des Mysteres. D'où on voit que le but principal du Catechumenat, estoit de preparer les Catechumenes à estre dignes de l'Eucharistie; puis que la priere qui les preparoit & qui les purgeoit, demandoit en dernier lieu, & comme chose principale, qu'il pleust à Dieu de les rendre dignes du saint Sacrement: *Honorez-les Seigneur, du saint Baptesme, unissez-les avec vostre sainte Eglise, & faites-les participans des saints Mysteres*. Et dans les prieres que les fideles faisoient pour les mesmes Catechumenes, & en mesme temps que l'Evesque faisoit cet office sur eux, on voit la mesme fin, & le mesme but: car la principale chose que le Diacre disoit qu'il falloit demander à Dieu pour eux, estoit qu'on demandast qu'il les rendist dignes de l'Eucharistie: *Afin qu'ayant acquis le Baptesme, ils soient estimez dignes des saints Mysteres de l'Eucharistie*. Les prieres qu'on faisoit sur les Catechumenes du quatriéme degré, contenoient la mesme demande. D'où on voit que le dernier but du Catechumenat n'estoit pas le Baptesme, mais l'Eucharistie. Et de fait, cela appert par ces paroles de saint Augustin, qui sont assez claires pour n'en demander d'autres preuves. Au livre des œuvres & de la foy: *Que font-ils autre chose durant le temps qu'ils tiennent le lieu, & le nom des Catechumenes, sinon d'entendre quelle foy & quelle vie doivent avoir les Chrestiens; & afin que s'estans éprouvez, alors ils mangent de la table du Seigneur, & boivent de son Calice: Parce que celuy qui en mange indignement, il mange & boit son jugement. Ce qui se fait durant tout ce temps du Catechumenat, & qui est salutairement institué par l'Eglise; afin que ceux qui prennent le nom de Jesus Christ, & qui viennent à luy, aillent par les degrez des Catechumenes. Cela mesme se fait plus diligemment, & avec plus de soin aux jours ausquels on nomme les competans, quand pour recevoir le Baptesme, ils ont déja baillé leur nom*. Cette doctrine des anciens Evesques, n'est par une petite marque de la grandeur de l'Eucharistie. Premierement, ceux qui égalent les autres Sacremens avec elle se trompent grandement; puis qu'il appert par ce Chapitre, que le Baptesme n'estoit qu'une preparation pour y arriver, & qu'elle estoit telle qu'un Sacrement qui conferoit la grace, qui incorporoit avec Jesus-Christ, qui nous faisoit membres de son Corps, partie de son Epouse, qui lavoit tous les pechez, qui blanchissoit comme neige, qui pouvoit mettre une ame en Paradis, n'estoit avec tous ses effets & toutes ses puissances, qu'une disposition pour la recevoir. En second lieu, on ne sçauroit calculer toutes les ceremonies qu'on faisoit aux Baptesmes, ny celles qui se pratiquoient aux degrez du Catechumenat, tant il y en avoit: & tout cela toutesfois n'estoit que pour donner les premieres preparations de cette sainte Communion.

CHAPITRE V.

De la Messe des Catechumenes.

Avant que de faire voir que la Messe, qu'on appelle des Cathecumenes, regarde en quelque sorte ce traité de l'Eucharistie; il est à propos de rapporter en peu de paroles l'ordre qu'on y observoit, & en quoy elle consistoit. Aux deux ou trois premiers siecles doncques, apres quelques prieres & quelques Psalmes, on faisoit la Messe des Catechumenes: mais peu apres les Peres ayant reconnu que l'explication de l'Escriture & les sermons des Evesques, pouvoient toucher & convertir les Estrangers; il fut ordonné qu'ils se feroient avant la Messe des Catechumenes: si bien que depuis cette ordonnance quelques pieres estant faites, l'Evangile se chantoit, & en suite l'Evesque en traitoit & en donnoit l'explication en la presence des fideles & de tous les Estrangers, de quelque qualité qu'ils fussent, Juyfs, Payens, Schismatiques, Heretiques, Catechumenes, Energumenes & Penitens. Cela se prouve par un Canon du quatriéme Concile de Carthage, & par le premier de Valence en Espagne. Le Sermon finy, tous ces Estrangers sortoient de l'Eglise, excepté les Catechumenes & les Penitens du troisiéme & quatriéme degré, lesquels demeuroient avec les Energumenes. Incontinent apres, ce qu'on appelle la Messe

se des Catechumenes, commençoit par l'ordre qui s'ensuit. Les Diacres alloient par l'Eglise, avertissant les fideles de ce qu'ils avoient à dire en leurs prieres pour les Catechumenes du troisiéme degré, ausquels en mesme temps ils commandoient de baisser la teste pour recevoir les oraisons des Evesques. Ces oraisons faites, on les mettoit hors l'Eglise, & à l'instant les Diacres faisoient entendre aux fideles ce qu'ils avoient à demander à Dieu en leurs prieres pour les Energumenes; lesquels par le mesme ordre, s'inclinoient pour recevoir les oraisons des Evesques, & puis ils sortoient comme les autres. Eux sortis, on faisoit la mesme ceremonie sur les Catechumenes du quatriéme degré, & en suite sur les Penitens du troisiéme. Voila ce qui s'appelloit la Messe des Catechumenes, lesquels ont plus facilement baillé ce nom à cette Ceremonie que les Penitens ny que les Energumenes, encore qu'on priast pour eux comme pour les Catechumenes: parce qu'en ces deux premiers siecles, c'estoit une chose ordinaire & necessaire, que de discipliner des Catechumenes, & qui ne pouvoit s'obmettre ny manquer. Mais quant aux Penitens & aux Energumenes, il se pouvoit faire qu'en plusieurs Eglises, il ne s'y en trouvoit point; principalement au premier & au second siecle, ausquels cette grande foy ou cette grande crainte de Dieu en rendoit le nombre bien petit: au contraire celuy des Catechumenes estoit fort grand, parce qu'on baptisoit peu d'enfans, & que la pluspart de ceux qui se faisoient Chrétiens estoient âgez.

La Messe donc des Catechumenes, dont ces Conciles de Carthage & de Valence, & plusieurs Autheurs parlent si souvent, regarde ce traité de l'Eucharistie pour deux raisons. La premiere, parce que ceux qui sçavent qu'en cette Messe le sacrifice du corps de nostre Seigneur & la communion de l'Eucharistie ne s'y celebroient jamais, pourroient tirer à son desavantage qu'on eust donné à des Prieres & à une simple ceremonie qui ne tenoit rien de Sacro-saint, ny de sacré, le mesme nom qu'on donnoit au sacrifice où estoit le vray corps de Jesus-Christ. Car il y a tant de difference entre l'Eucharistie, & tout ce qui est dans la Religion, qu'elle ne peut avoir rien de commun, (quand elle ne A seroit qu'en paroles, & de nom) que cela ne prophane & n'offense ce qu'on adore en elle. L'autre raison, pour faire voir que ce qui se faisoit par le Ministere du Sacerdoce, & ce que l'Eglise vouloit obtenir de Dieu, falloit (quand ils pouvoient commodement) qu'il se fist à l'Autel, & au temps du sacrifice de la Messe, afin que plus facilement Dieu accordast ce qui estoit demandé, & que la priere de B l'Evesque eust plus de force & de vertu. Voila, à mon avis, pourquoy les prieres qu'on faisoit sur les Catechumenes, Penitens, & Energumenes, se disoient peu avant la consecration de l'Eucharistie, & avant le Sacrifice.

Pour répondre à cette objection, & tirer les esprits du soupçon qui pourroit naistre de cette premiere raison, faut toucher legerement plusieurs choses qui seront plus amplement étalées, & prouvées en autre part; C à sçavoir que ce mot de *Synaxe*, a quatre significations dans les Anciens; l'union qui se fait avec Jesus-Christ par le Sacrifice & par l'Eucharistie; le saint Sacrement; les Prieres, & l'Office de la Messe; & finalement l'assemblée locale des fideles. En second lieu que ce mot de *Collecte*, a les mesmes significations dans les Latins, que *Synaxe* parmy les Grecs. En troisiéme lieu, que ces deux mots signifioient bien ces quatre choses; mais elles en signifioient D quelqu'unes plus particulierement & plus legitimement, & naturellement que les autres, comme on verra.

Leur premier usage a donc esté pour signifier cette union que l'Eucharistie produit entre Dieu & les hommes. En suite on a appellé le sacrifice de la Messe, & l'Eucharistie, des mesmes noms, comme estans la cause de cette union. Depuis ils ils ont passé, & à l'Office & aux Prieres de la Messe; parce qu'elles accompagnent E ce Sacrifice, & qu'elles y servent. Finalement l'assemblée locale du peuple s'est nommée des mesmes noms. De l'effet on est venu à la cause, de la cause aux choses qui se rencontroient & qui l'accompagnoient, & de là à l'assemblée du peuple qui se rendoit à l'Eglise pour joüir de cet effet, & de cette premiere union; ainsi qu'il arrive en toutes choses, & que le sermon signifie une assemblée de peuple, quand mesme personne n'auroit preché, & qu'on n'auroit pas commencé le sermon.

mon. On doit faire le mesme jugement de ce mot de *Collecte* & de *Synaxe*.

Quant à celuy de Messe, c'est un mot des peuples du Nort, qui signifioit parmy eux, avant qu'ils eussent receu l'Evangile, une assemblée, une foire, une solemnité; & par consequent les ceremonies qui s'y pouvoient faire. Cela se prouve par le Scholiaste des Capitulaires de Charlemagne, qui rapporte qu'en l'ancienne langue de Germanie, *Messe* signifioit une assemblée: d'où on peut bien croire qu'elle signifioit encore une feste & une solemnité, puis que la coustume en est encore demeurée, qu'és festes & solemnitez, il y a tousjours quelque assemblée & quelque assemblée & quelque foire. Cela se prouve encore par des passages de ces mesmes Capitulaires; dans lesquels ce mot de *Messe* est employé pour Foire, Feste, & Solemnité: Au livre second, Chapitre dix-huitiéme: *Il est ordonné que toutes les autres monnoyes cesseront, & n'auront cours que jusques à la Messe de saint Martin*: où ce mot de *Messe* se prend pour la foire, & la feste de saint Martin. Et au troisiéme livre, Chapitre vingt-troisiéme: *Quiconque aura baillé retraite à un larron, apres la Messe de saint Iean*: De mesme au Chapitre vingtiéme du second livre, au cent trente-sixiéme du cinquiéme, & en mille lieux, ce mot de *Messe* signifie une feste & solemnité: d'où il faut croire qu'il a tousiours signifié parmy ces peuples, une solemnité, mesme avant que la foy y eust esté receuë, & que depuis estant Chrestiens, ils ont pris le mesme mot qu'ils avoient en leur langue, qui signifioit leurs Prieres, leurs Solemnitez, & leurs Festes; pour signifier la principale feste & la principale solemnité des Chrêtiens, qui est le sacrifice de la Messe. Et ce qui prouve que cette nomination est arrivée en cette maniere, est, qu'ayant receu la Religion des Orientaux & des Latins, ils ont receu d'eux tous les mots des autres Sacremens, comme Baptesme, Confirmation, Ordre, Penitence, & autres. Mais quant au divin Sacrifice, ils n'ont pas pris le nom que ler Orientaux ny que les Latins avoient pour le signifier, mais ils ont pris le mot de *Messe*; car les Grecs l'appelloient *Synaxis*, & les Latins, *Collecte*, ou *Synaxis*: & toutefois il y avoit plus d'apparence d'emprunter des Grecs le nom du Sacrifice que des autres Sacremens, parce qu'il est plus precieux, & qu'il tient plus grand rang dans la Religion; & partant ils en devoient recevoir le nom avec la chose. Mais à cause qu'ils avoient ce mot qui signifioit une grande solemnité & une union, ils l'ont retenu par commodité, pour signifier cette solemnité en laquelle l'Eglise est unie avec Dieu. Et quant aux autres Sacremens, n'ayant aucun mot parmy eux qui approchast de leurs significations, ils ont esté contraints d'en emprunter les vrais noms des Latins & des Grecs. Au moins c'est mon opinion, laquelle je ne propose que sous l'obeïssance des plus doctes.

Et contre cela ne nuist de dire, & d'objecter, que s'ils on baillé le nom de *Messe* au Sacrifice de l'Autel, parce qu'il avoit quelque rapport aux Solemnitez qu'ils avoient avant le Christianisme, qu'ils nommoient *Messe*; qu'il y a moins d'apparence que le vray Corps de nostre Seigneur y soit: car ils ne pouvoient avoir aucun Sacrifice, ny aucune Feste qui en approchast; cela ne nuit aucunement dy-je: car en faisant cette nomination, ils n'ont consideré que la Feste, & la Solemnité, & non pas les choses secrettes & Mysterieuses de la Solemnité, lesquelles estoient cachées, & inconnuës à plusieurs. Adjoustez qu'il signifie union comme le mot de Synaxe. Finalement faut considerer que ce mot de *Messe*, n'est pas inventé depuis le Christianisme, ny pour signifier particulierement le Mystere de l'Eucharistie, comme le mot de *Synaxe*: mais que c'est un mot qui avoit cours & signification avant le Christianisme, & partant qu'ayant esté appliqué d'une chose à une autre, qu'il retient encore quelque marque de sa premiere signification, & de son premier usage. Pour les mesmes considerations, faut confesser qu'ils ont nommé ce qui se faisoit sur les Catechumenes, *La Messe des Catechumenes*, soit à cause que ces Prieres se faisoient avec quelque ceremonie, & quelque solemnité, soit à cause que ces ceremonies se faisoient dans le temps de la solemnité de l'Eucharistie, qui s'appelloit *Messe*. Au moins une chose est-elle bien asseurée, que ceux qui ont nommé les Prieres des Catechumenes, *Messe des Catechumenes*, n'ont pû avoir autre intention en cette nomination, que de don-

donner un nom à ce que les Grecs & les Latins faisoient sur les Catechumenes : Car la Religion & toutes les ceremonies, sont venuës des Grecs & des Latins aux peuples du Nort. Il faut donc examiner quel nom ces Orientaux & ces Latins bailloient à ces Prieres, & ce qu'ils faisoient envers les Catechumenes. Au Concile de Laodicée, les Orientaux n'appellent pas la Messe des Catechumenes, *Synaxe*; mais καὶ τῶν κατηχουμένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι. *Faire l'Oraison des Catechumenes* : il ne dit pas la Synaxe des Catechumenes, mais seulement l'Oraison des Catechumenes. Ce qui fait voir qu'entre les Grecs il y avoit difference entre le Sacrifice de l'Autel, & ce qui se faisoit envers les Catechumenes. Dans les Constitutions attribuées à saint Clement, cette Messe des Catechumenes ne s'appelle pas *Synaxe*, mais, *Obsecration pour les Catechumenes*, *benediction des Catechumenes*, *imposition de mains sur les Catechumenes* : livre huitiéme, chapitre sixieme. Ἡ θεία λειτουργία ἐν ᾗ προσφώνησις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων : Item εὐλογείτω αὐτοὺς ὁ χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος εὐλογίαν τοιάνδε : Dans S. Denis ce qui se faisoit sur les Catechumenes, s'appelle Oraisons, purgantions, & exorcismes : de mesme dans saint Cyrille de Jerusalem, dont les passages sont faciles à trouver, & que nous obmettons pour n'estre ennuyeux. Si donc ceux qui ont apporté & semé la Religion aux païs du Nort, nommoient les Prieres, & l'Office des Catechumenes, Oraisons, & Benedictions, & impositions de mains ; il faut croire que leurs disciples les peuples du Nort, n'ont pas entendu signifier autre chose par ce mot de *Messe des Catechumenes*, que des Oraisons, & non pas une Synaxe. Par-là donc il est aisé de lever ce scrupule qu'on pourroit avoir de ce que l'Office des Catechumenes a le mesme nom que le Sacrifice de l'Autel, & de répondre que ce mot de *Messe* à sa source ne signifioit que solemnité & Prieres, & qu'à cette cause l'Office des Catechumenes a receu cette nomination : Et partant que cette communauté de nom ne porte aun préjudice à l'Eucharistie & ne diminuë aucune chose de sa grandeur. Ajoustez que c'est improprement qu'on appelle les Prieres des Catechumenes, *Messe des Catechumenes*; car en effet ce n'estoit qu'à cause qu'ils assistoient au commencement des Ceremonies du saint Sacrifice, & qu'on faisoit ces Prieres sur eux peu avant le Sacrifice.

Pour persuader qu'ils faisoient ces impositiones de mains, & ces Oraisons sur les Catechumenes dans le temps de la Messe, & peu avant la consecration, afin qu'elles receussent la force & la vigueur de les sanctifier, & de les purger par l'Eucharistie, il n'y a rien de particulier ; mais des preuves generales, & d'argumens en choses semblables, il y en a assez. Premierement les Peres enseignent qu'il n'y a qu'une voye aux Prieres pour monter au Ciel, qui est l'Autel. Optat : *Pourquoy avez-vous rompu les vœux des hommes avec les Autels ? de là montoit l'Oraison jusques à Dieu. Pourquoy avezvous couppé le chemin aux prieres ? & pour empécher qu'elles ne montassent à Dieu, d'une main impie, vous en avez comme osté l'eschelle ?* Et ce à cause que c'est la demeure de Jesus-Christ, & que son Corps y est consacré, par les mains duquel comme premier Pontife nos prieres sont presentées au Pere, & par les merites duquel elles sont exaucées comme Redempteur, Mediateur & Payeur pour nous. Voila pourquoy peu ayant la consecration on faisoit ces prieres sur les Catechumenes, afin que par l'influence de l'Eucharistie, elles fussent fortifiées & exaucées. Saint Cyprien en l'Epistre douziéme du premier livre, fait mention de l'Eucharistie, en parlant du saint Chresme, & de l'Unction spirituelle. J'estime que c'est à cause que la consecration de l'huile ne se peut faire qu'à l'Autel, & en vertu de l'Eucharistie, comme nous monstrons en autre-part : d'où on peut conclure que la purgation des Catechumenes, & leur sanctification, se faisoit par les mesmes voyes : c'est à dire que la ceremonie purgative des Catechumenes, & leur Messe se faisoit vers le temps du Sacrifice de la Messe, afin qu'elle en receust les influences : comme par elle les Saintes Huiles estoient consacrées. Saint Jean Chrysostome donne la raison pourquoy peu avant le sacrifice de l'Autel, on fait incliner les Energumenes, & on prie pour eux : C'estoit, dit-il, afin que tous les fideles priassent nostre Seigneur pour eux, lequel devoit bien-tost estre presenté à l'Au-

Autel. Homilie quatriéme de la nature de Dieu. *Je vous veux enseigner pourquoy le Diacre commande à ceux qui sont agitez du malin esprit, d'incliner la teste au commencement de la Messe. Tout ainsi que peu avant que le Juge monte en son Tribunal, les geoliers tirent des cachots les Criminels, & les mettent contre le barreau, miserables, sordides, couverts de cheveux & de barbe, tous déchirez: Ainsi les Peres ont ordonné qu'à l'instant que Jesus-Christ devoit estre sur l'Autel comme sur un tribunal, & qu'il devoit paroistre sous les Sacremens; que ceux qui sont vexez des malins esprits, & qui sont comme dans les liens, seroient amenez, non pas pour subir l'examen de ce qu'ils ont fait, ny pour en souffrir la peine, mais afin que tous les fideles estant presens on fist des prieres publiques pour eux, & que d'un commun consentement on priast pour eux le Maistre & le Seigneur de tous.* Si les Prieres qu'on faisoit sur les Energumenes, se faisoient à la Messe; & peu avant le Sacrifice, afin que Jesus Christ qui devoit peu aprés estre present sur l'Autel, les receust, & leur donnast la force de délivrer ces agitez; on peut bien soustenir que celles qui se disoient sur les Catechumenes à la Messe, se disoient pour la mesme consideration. Car puis qu'on prioit sur ces trois Ordres, Catechumenes, Energumenes, & Penitens, vers la consecration, & que toutes ces prieres se nommoient exorcismes, & purgations; il y a apparence que la raison qui avoit mis les Prieres des Energumenes en ce rang, & avant la consecration, avoit aussi donné la place aux autres, & les avoit mises en mesme lieu.

CHAPITRE VI.

Il estoit défendu de laisser manger aux Catechumenes les restes du pain & du vin qu'on avoit offert sur l'Autel pour servir a la consecration de l'Eucharistie.

Il sert à faire admirer la grandeur de ce divin Mystere de l'Eucharistie, de rapporter l'ordonnance qui défend de laisser manger aux Catechumenes les restes, non du pain Consacré, mais les restes du pain qui avoit esté offert par le peuple pour la consecration de l'Eucharistie, quoy que ces restes ne fussent consacrez. Elle est prise du septiéme Canon de Theophile le Patriarche d'Alexandrie: *Faut que les Ecclesiastiques divisent entre eux les choses qui sont offertes pour servir au Sacrifice; & faut se donner de garde que les Catechemenes en boivent, ou en mangent, mais seulement les Ecclesiastiques, & les Laïques fideles qui demeurent avec eux:* Et de l'explication de Balsamon: *Aprés que les divins Mysteres sont consommez, s'il reste quelque chose de ce qu'on avoit offert pour le Sacrifice, faut qu'il soit divisé entre les Ecclesiastiques, afin qu'il soit usé par eux, & par les Laïques fideles. Mais qu'ils n'en fassent aucune part aux Catechumenes, car comment est-ce qu'on bailleroit à ceux qui sont imparfaits, ces choses qui ont esté offertes à l'Autel, & dont on en a pris quelque portion pour faire les divins presens, & qui par ce moyen sont sanctifiées?* Dans les Constitutions de saint Clement, livre huitiéme, chapitre trente-cinquieme, il est ordonné que ces mesmes restes seront divisez & distribuez entre les Ecclesiastiques: D'où on voit que les Catechumenes n'estoient pas dignes d'en manger.

Et de cette police il ne faut point chercher d'autre raison que celle qu'en rendt Balsamon, qu'il n'estoit raisonnable de communiquer à ceux qui n'estoient initiez, les restes de ce qui avoit esté destiné pour consacrer l'Eucharistie; combien qu'ils ne fussent consacrez: parce qu'ils avoient contracté quelque sanctification par cette destination, qui les rendoit incommunicables aux prophanes: & qu'ils avoient en ces premiers siecles tant de crainte de commettre quelque chose qui allast au mépris de l'Eucharistie, que mesme ils ne vouloient permettre aux prophanes de manger du pain qui avoit esté offert pour sa consecration. Cette raison va tout-à-fait à la grandeur de l'Eucharistie. Car si elle n'eust esté le vray corps de nostre Seigneur, eust-elle pû bailler & imprimer tant de sainteté à ces restes? & par le seule consideration qu'ils avoient esté presentez & destinez pour servir à sa consecration, si elle n'eust esté qu'un signe, on n'eust pû justement en priver les Catechumenes, & moins encore eussent-ils eu crainte de l'offenser, en mangeant le reste de ce qui avoit esté destiné pour elle.

Si l'on objecte qu'en autre-part j'ay esti-

estimé que le pain dont ils consacroient l'Eucharistie, estoit du pain benit, & partant qu'ils deffendoient l'usage de ces restes aux Catechumenes, point à cause qu'ils avoient esté destinez pour la consecration de l'Eucharistie, mais à cause qu'ils estoient pains benys, qui avoient servy à la Communion des fideles, & qui donnoient & faisoient faire la Communion à ceux qui les recevoient; comme aussi, que le pain de la consecration estoit pris des oblations, qui en quelque maniere estoient benites & sanctifiées, & que pour cette consideration ils en deffendoient les restes aux Catechumenes, & non pas à cause qu'il avoient estés destinés pour l'Eucharistie: Je réponds à cela, qu'il n'est pas tout à fait certain que le pain de l'Eucharistie deust estre pain beny: mais qu'il est sans doute qu'il devoit estre pris des Oblations du peuple. En second lieu, quand bien il seroit ainsi, que l'Eucharistie n'y perdroit rien, parce que si tant de benedictions & de consecrations estoient necessaires en ces premiers Siecles pour disposer la matiere de la consecration, & pour la consacrer, comme s'il estoit necessaire que le bled ou le pain eust esté offert par le peuple, & puis offert à Dieu sur l'Autel par l'Evesque. En troisieme lieu, benit & fait pain beny par le mesmes prieres. Et finalement consacré & fait le Corps de Jesus-Christ: A quoy bon tant de ceremonies, sanctifications, dispositions, benedictions & consecrations, pour ne faire qu'une Image de Sacrement, tel que nos Adversaires veulent introduire, & nous substituer. On pouvoit sans tant de Religion, de craince, & de peine consacrer l'Eucharistie, telle qu'ils l'ont inventée par une simple priere de l'Evesque. Je réponds aussi que des simples oblations, non destinées à l'Eucharistie, les Catechumenes en pouvoient manger, comme nous avons dit dans autre part.

CHAPITRE VII.

Des petits Sacremens du Pain & du Sel des Catechumenes.

On ne sçauroit assez admirer la sagacité ny l'industrie que l'Eglise apporte, & apportoit anciennement pour produire & pour former les Chrestiens. Ce que les Medecins appellent la nature n'est si industrieux en la conformation des animaux, que l'Eglise l'estoit en celle de ses enfans. Comme on voit les petits estre formez peu à peu; sortir au jour quand le feu est d'accord avec les autres principes; cette nature les sçavoit nourir d'un sang dans le ventre de la mere, & leur en preparer un autre quand ils sont nez; enfin les conduire par mille artifices à un estre parfait. Ainsi peut-on remarquer en l'Eglise la mesme sagacité & la mesme providence en la conception des Catechumenes, en la generation des Neophytes, & en la perfection des fideles. Et pour ne parler que des premiers qui ont part en ce traité, qui n'admirera comme elle les recevoit dans son sein, sans forme ny mouvement du Christianisme: aprés comme elle tiroit cette masse informe du neant & du rien, de l'Idolatrie & du peché: comme par des Leçons particulieres elle leur ouvroit les yeux: apres qu'ils avoient conceu quelque rayson devie & de la crainte de Dieu, de quelle façon elle les appâtoit & elle les nourrissoit avec des petits Sacremens de sel & de pain? Et comme on voit que le cœur n'a point de fonctions qui ne soient au jour, que la Nature pour nourrir les poulmons, pour commencer à élabourer le sang arterial, pour suppléer aux defauts de ces fonctions, a inventé & a basty de petits ponts & de petits canaux aux enfans qui ne sont pas nez, pour aller de veine en artere, & d'artere en veine: Ainsi l'Eglise voyant que l'Eucharistie qui est le cœur du Corps de Jesus-Christ, ne pouvoit faire ces fonctions dans les Catechumenes, qu'elle ne pouvoit exhaler ny cuire les esprits vitaux, qu'elle ne pouvoit y donner la chaleur de la grace qui fait vivre, mouvoir, & conserver l'estre du Chrestien par d'autres voyes, elle suppleoit à ces défauts, & par d'autres petits Sacremens, les nourrissoit & leur inspiroit quelques commencemens de vie, & quelque chyle du Christianisme. On pourroit cotter mille autres merveilles de sa sagacité, s'il ne falloit point prouver ces petits Sacremens, & en tirer les avantages qu'en peut recevoir l'Eucharistie. Il est certain, comme nous avons écrit, qu'on bailloit du sel aux Catechumenes par forme de Sacrement (icy le mot de Sacrement ne se prend pas en son estroite signification pour un Sacrement qui confere la grace; mais pour une chose mysteriuse, qui concilie quelque sancti-

fication, ou quelque disposition à une plus grande grace) je ne dis pas seulement quand on les baptisoit, mait encore quand ils estoient arrivez au troisiéme & quatriéme degré du Catechumenat ; voire mesme, il est vray-semblable qu'on leur bailloit une espece de pain beny ; au moins les passages cy-aprés, qui prouvent qu'on leur bailloit du sel par forme de Sacrement, semblent aussi vouloir faire croire qu'ils recevoient autre chose. Et outre ces passages, on peut expliquer Saint Augustin, au livre des peines & de la remission des pechez chapitre vingtsixiéme, en faveur de cette opinion. *Ce que les Catechumenes reçoivent, combien que ce ne soit le Corps de nostre Seigneur, est toutefois saint, & plus saint que les viandes dont nous sommes nourris, parce que c'est un Sacrement*. Car par ces paroles on voit clairement qu'on donnoit aux Catechumenes par forme de Sacrement, quelque chose qui se mangeoit. Or est-il que ce ne pouvoit estre ny sel, ny miel, ny lait, pour plusieurs raisons. La premiere parce qu'il compare ce Sacrement aux viandes dont on use ordinairement; & en le comparant, il semble donner à connoistre que la matiere dont il estoit composé, avoit quelque analogie avec les viandes qu'on prend ordinairement. Or le pain beny a bien plus de convenance aux viandes ordinaires, que le sel, ny le miel, ny le lait. La seconde, parce qu'il dit que ce Sacrement n'est pas le Corps de nostre Seigneur; d'où il donne à connoistre qu'il estoit composé d'une matiere ou semblable ou approchante de celle qui servoit à l'Eucharistie, & qu'on pouvoit douter s'il n'estoit point le Sacrement des fideles. Or est-il qu'il y a si peu de similitude entre la matiere, ou les especes de l'Eucharistie, & le sel, & le miel, qu'on n'en pouvoit douter : mais le rapport qu'il y a entre du pain beny, & les especes du S. Sacrement, souffre bien cet éclaircissement, & n'estoit pas inutile d'avertir qu'il n'estoit pas le Corps de nostre Seigneur, quoy qu'on le donnast par mystere aux Catechumenes. Le cinquiéme Canon du troisiéme Concile de Carthage prouve nettement qu'on leur donnoit du sel hors la ceremonie du Baptesme, & que ce sel estoit une espece de Sacrement. Et de plus il prouve encore qu'on leur donnoit quelque autre aliment sanctifié comme par maniere de Sacrement: mais il laisse à deviner, si c'est du pain, ou quelqu'autre chose: *Nous avons trouvé à propos de ne donner autre Sacrement aux Catechumenes durant les jours solemnels de Pasque, que le sel accoustumé : car puis que les Fidelles, en ces mesmes jours ne changent point de Sacrement, il n'est raisonnable que les Catechumenes en changent.* Je sçay bien qu'il y a de tres doctes personnages, qui concluent par ce Canon, qu'on ne donnoit point du pain beny aux Catechumenes; & que pour tout Sacrement, ils ne goûtoient jamais que du sel : au contraire je trouve par ce mesme Canon qu'on leur donnoit autre chose que du sel, & qu'il y avoit dans leur pratique, quelque autre aliment, qu'on leur pouvoit donner par forme de Sacrement, aux jours ausquels les Fideles faisoient d'autres oblations, ou qu'ils recevoient quelque autre Sacrement : car cette défense presuppose qu'on ne pouvoit user autrement, & ne peuton pas dire qu'elle regle un abus qui s'estoit glissé. Car puis qu'elle specifie les jours; & que pour raison, elle dit, que c'est à cause que les fideles ne changent point de Sacrement; elle donne à entendre qu'elle ne s'étend pas aux autres jours & que lors que les Fideles changeront de Sacrement, qu'on en peut aussi changer aux Catechumenes, & partant qu'outre le sel ils avoient encore d'autres Sacremens à leur donner.

Il semble que cela soit aussi certain, qu'il est incertain en quelle matiere ils pouvoient faire cet autre Sacrement des Catechumenes. Nous aurons peut-estre cette obligation au temps, avec plusieurs autres, qu'il en fournira la connoissance ; encore qu'à le bien prendre, il importe peu pour ce traité, de sçavoir en quelle matiere cela se faisoit. Car il suffira à nostre dessein d'avoir montré qu'il se donnoit comme un aliment, & par forme de Sacrement, & qu'en effet c'estoit quelque chose qui se rapporte au pain beny des Fideles, & par consequent à l'Eucharistie ; puis que saint Augustin ose dire, que ce n'est pas le Corps de nostre Seigneur; ce qu'il n'eust pas fait, si la ressemblance qu'il y avoit entre ce petit Sacrement & les especes de l'Eucharistie, ne luy en eust donné sujet. Et cela n'est pas malaisé à persuader à nos adversaires; puis que Casaubon en ses Exercita-

qu'ils ne les emportent. D'où on voit, A qu'on gardoit dans les Eglises, les bleds dediez à l'Eucharistie, & qu'on en prenoit la matieres des Oblations. Je sçay bien qu'on peut expliquer ce passage de l'Eucharistie, mesme qu'on peut dire qu'ils la nomment bled, pour n'en découvrir point le Mystere aux payens: & qu'on la gardoit dans les Eglises, & que ceux qui cherchoient les livres, la pouvoient trouver. Mais l'autre explication me semble plus B commode.

Tout ainsi donc que le bled de l'Eucharistie estoit oblation; ainsi toute sorte de lait, de miel, de bled, n'estoient pas propres pour faire les Sacremens des Catechumenes. Car il falloit que toutes ces choses eussent esté offertes, & faites oblation. Ce passage du Concile de Cartage, Canon trente-sept le prouve: *Les premices, ou le lait ou le miel qu'on offre à un jour solemnel pour servir aux Mysteres des C enfans.*

Que si l'ombre & l'image de l'Eucharistie, ne pouvoit estre faite que de choses offertes à Dieu, & appartenantes à Dieu; qu'est-ce que l'Eucharistie pouvoit & peut estre; puis que non seulement la matiere qui servoit à sa consecration, mais celle qui servoit à la benediction de son image, avoit quelque sanctification, qu'il falloit qu'elle fust preparée par des prieres? Que de degrez il y avoit anciennement D pour arriver à faire l'Eucharistie, que de preparations, que de benedictions, & tout cela, selon nos adversaires, pour faire une vaine figure du Corps de Jesus-Christ.

Reste une difficulté: à sçavoir qu'on voit par plusieurs Canons, & par toute cette ancienne police, qu'il n'y avoit que les fideles qui participassent à ces Oblations, & d'ailleurs qu'on recevoit par ces Oblations les morts, les absens, & les presens en la communion de l'Eglise & de Jesus-E Christ. Cela est si connu dans les Anciens, & sera si souvent traité en ce sujet, qu'il est inutile d'en rapporter les preuves. D'où on pourroit argumenter, qu'il n'y a aucune apparence qu'on eust fait les petits Sacremens des Catechumenes de ces Oblations; parce que si les Catechumenes en eussent mangé, ils eussent par ce mesme moyen participé aux Oblations des Fideles, & par consequent ils fussent entrez dans leur Communion, & eussent fait l'acte de societé avec eux. A cela on répondt, qu'il y avoit trois sortes d'Oblations; les Oblations generales & accoustumées qu'on faisoit de tous les fruits de la terre, comme les dixmes qu'on donnoit & qu'on offroit à Dieu, qui servoient pour la nourriture des Ecclesiastiques. Quant à celles-là, je croy que tout le monde en pouvoit manger, & que pour en avoir mangé, qu'elles ne donnoient aucun droit à la societé des Fideles. Et croy davantage, qu'ils n'eussent pas receu ces dixmes de Payens, ni de Juifs. Mais pour cela on n'en pouvoit tirer aucun acte de communion; car elles servoient à la nourriture des Ecclesiastiques & des pauvres, entre lesquels il y en avoit souvent des deposez, des excommuniez & des Penitens. L'autre sorte d'Oblation, estoit l'Oblation particuliere que presentoit par exemple un pecheur pour estre absous, ou quelque fidele par devotion & par pieté, ou finalement les parens des deffunts pour les faire recevoir à la communion de l'Eglise. Lesquelles Oblations étoient benites & offertes à Dieu plus particulierement que les dixmes & que les premices. Or de celles-là on en faisoit le Pain-Beny, & du Pain Beny l'Eucharistie: C'est pourquoy je ne sçay s'ils eussent permis aux Catechumenes d'en manger. Je ne sçay encore s'ils en prenoient pour faire ces petits Sacremens. J'en doute fort, encore qu'à le bien prendre, la communion qu'on pouvoit recevoir de cette seconde espece d'Oblations, ne consistoit pas à manger; mais elle consistoit à les presenter, à les faire recevoir sur l'Autel, & faire que l'Evesque les presentast à Dieu, & les offrist avec des prieres: car dans ces prieres & sur l'Autel, & par l'Evesque, le nom de celuy qui les donnoit, estoit nommé, & particulierement & specialement offert à Dieu; & par consequent il communioit avec l'Eglise par cette nomination, parce qu'elle le recevoit pour frere, puis qu'elle le presentoit à Dieu, & advoüoit & authorisoit son offrandre. La troisiéme sorte d'Oblation, estoit le lait, le miel, le bled & le sel que les Fideles offroient principalement pour estre employez à l'usage de ces petits Sacremens des Catechumenes, qui ne pouvoient leur apporter aucun droit de communion; parce qu'ils estoient receus à cet effet, & point à d'autre.

CHA-

CHAPITRE IX.

Rien ne pouvoit estre sur l'Autel en presence de l'Eucharistie.

LE trente-sept ou quarantiéme Canon du Concile de Carthage, c'est à dire, de cette rapsodie que les Grecs appellent le Concile de Carthage, ordonne, *Que les premices ou le lait, ou le miel qu'on a accoûtumé d'offrir un certain jour pour les Mysteres des Enfans, encore qu'ils soient offerts sur l'Autel, qu'ils ayent toutesfois leur benediction particuliere, afin qu'ils soient separez du corps de nostre Seigneur.* Cette ordonnance regarde les Catechumenes; car elle parle des Enfans, c'est à dire, des Catechumenes : elle regarde aussi l'Eucharistie; c'est pourquoy elle doit avoir place en ce Traité, & se doit compter entre les loix de cette ancienne police, qui touchent l'administration du saint Sacrement. Les Grecs interpretent cette loy du lieu, c'est à dire, ils veuillent que ce Canon ayt commandé d'oster tout ce qu'on a presenté sur l'Autel, & tout ce qui y pouvoit estre lors qu'on commence les premieres prieres de l'Eucharistie & du Sacrifice. Balsamon : *Ces offrandes toute fois ne doivent pas avoir place sur l'Autel avec les divins Sacremens : mais elles se doivent mettre à d'autre part.* La mesme chose avoit esté ordonnée par le troisiéme Canon des Apostres : *Qu'il ne soit pas permis au temps du saint Sacrifice, de mettre autre chose sur l'Autel, que de l'huile pour le luminaire, & de l'Encens.*

La raison de cette Loy, estoit qu'il n'estoit ny juste ny à propos, que sur le mesme Autel sur le quel se faisoit le Sacrifice du vray Corps de Jesus-Christ, on y vist d'autres oblations; & qu'il n'étoit raisonnable de souffrir que quelqu'autre chose eust place sur l'Autel en sa presence. Cette Ordonnance est grandement à l'avantage de l'Eucharistie. Car elle nous enseigne l'estime qu'ils en faisoient, puis qu'ils croyoient que de souffrir quelque offrande sur l'Autel en sa presence, que cela eust tourné à son mépris, & que cela l'eust offensée. C'estoit un Sacrifice qui effaçoit tous les autres, & non seulement qui les effaçoit tous les autres, & non seulement qui les effaçoit, mais qui ne souffroit pas que ce qui estoit dédié & donné à Dieu, & qui n'estoit plus aux hommes, pût demeurer en sa presence. En effet c'estoit enseigner que Dieu ne pouvoit pas jetter les yeux sur d'autres oblations, quand on luy offroit son fils. Que nos adversaires considerent si ces Canons sont à leur usage, & s'ils tourneroient à crime & à offense, d'avoir laissé quelque chose sur un mesme lieu (car d'Autel ils n'en ont point) avec le pain de leur Cene.

CHAPITRE X.

Jamais on ne donnoit aux Catechumenes du Pain Beny des Fideles.

CEs choses anciennes sont si belles, & font voir tant de Religion dans ces premiers siecles, & tant de respect envers l'Eucharistie, qu'on ne peut justement leur refuser place dans ce Traité; comme ce qui se propose en ce chapitre, a sçavoir qu'on n'eust osé donner du pain beny des Fideles aux Catechumenes : & quoy qu'il soit vray-semble qu'on leur donnast une espece de pain beny, ce n'estoit toutesfois de celuy des Fideles; mais un autre genre de pain fait & sanctifié par d'autres prieres & d'autres ceremonies. Or il y a du combat sur ce Chap. car plusieurs sont d'avis contraire, comme Casaubon en ses Exercitations, feuillet cinq cens vingt-deux, ou il dit, que les mesmes Eulogies, & le mesme pain beny qui se donnoit aux Fideles, se donnoit aussi aux Catechumenes : *Ces mesmes Eulogies se bailloient aux Catechumenes qui n'avoient point de droit de prendre l'Eucharistie.* Toutesfois j'estime qu'il est tres-veritable que jamais Catechumene ne mangea du pain beny des Fideles. Et si on en considere les raisons, je ne fais point de doute qu'on ne se range de mon costé; quoy que de passages exprés je n'en puisse fournir, non plus qu'eux.

La premiere est, que le pain beny se donnoit aux Fideles, on peut nourrir en quelque façon l'union & la societé qui estoit entre-eux, ou pour le moins pour marque qu'ils n'estoient qu'un corps & qu'un pain. Ces paroles de Saint Innocent, parlant de l'effet du pain beny, en sa premiere Epistre, en font foy : *Afin*

qu' ils jugent, que ce jour là, ils ne sont pas separez de nostre communion ; & partant les Catechumenes qui n' avoient aucune part dans ce corps, qui n' estoient pas enfans de l' Eglise, qui ne connoissoient pas Jesus-Christ pour leur Pere, & qui ne disoient jamais *Pater noster*, & qui finalement n' avoient aucune communication avec les fideles, ne pouvoient pas prendre ce qui en estoit ou la nourriture ou la marque,

En second lieu, les Penitens du quatriéme degré, n' avoient aucune part, je ne dis pas à l' Eucharistie, mais mesme à ce pain beny des Fideles, (comme il sera dit a autre part) qui toutefois avoient droit d' assister à la Messe des Fideles, de voir le Sacrifice, & qui estoient uns & communs en tout & par tout avec les Fideles, hormis aux oblations & à l' Eucharistie. Est-il vray-semblable qu' on eust fait plus de grace aux Catechumenes, & qu' on leur eust donné plus de part au corps de l' Eglise, & de communion avec les Fideles, qu' à ces penitens ? eux qui estoient hors l' Eglise, & de l' ordre le plus éloigné & le moins favorisé de ceux qui vouloient y entrer ?

D' ailleurs ce pain beny des Fideles se distribuoit vers la fin de la Messe, au moins en Asie, comme il se voit dans la Liturgie de saint Basile ; de laquelle puis que les Catechumenes estoient bannis & privez, faut aussi croire qu' ils étoient privez de ce qui s' y donnoit.

Finalement le pain beny estoit l' image de l' Eucharistie, au sens que nous avons dit ; c' est pourquoy il est vray-semblable qu' ils n' y participoient en aucune façon. Car mesme il estoit deffendu de leur bailler les restes du pain preparé pour la consecration de l' Eucharistie, comme nous prouvons à autre part : à plus forte raison ce qui en estoit l' Image, n' alloit jamais jusques à eux.

Quant aux raisons de cette police, faut croire qu' elles venoient du respect qu' ils portoient à l'Eucharistie : car si on allegue la crainte qu' ils avoient qu' ils ne participassent à la societé des fideles, qu' est-ce premierement qui la rendoit sainte & sacrée que l' Eucharistie ? Qu' est-ce qui mettoit dans cette societé & dans cette communion, ce qu' on craignoit de violer & de prophaner, que l' Eucharistie ? Et d' ailleurs tout ce qui servoit à cette societé, n' estoit considerable que par elle, & n' estoit saint ny sacré que par elle, & n' avoit force que par elle, comme dit Saint Denis : rien ne pouvoit unir ce corps mystique de Jesus-Christ, & ne pouvoit avoir aucune vertu pour le Synaxe, pour parler en termes des Anciens, qu'il n'empruntast cette vertu de l' Eucharistie. Si bien que si les Catechumenes estoient privez du pain beny, c' estoit à cause de l' Eucharistie. De mesme, & encore plus avantageusement pour elle, si on allegue que ce pain en estoit comme l'image : car qu' est-ce qu' il pouvoit estre dans l' Eucharistie, qui avoit la force d'en rendre l' image sainte & sacrée, & telle que les prophanes n'osoient en manger ; si ce n'estoit qu' elle estoit le vray corps de Jesus-Christ ?

CHAPITRE XI.

La Confirmation se donnoit avant l' Eucharistie.

CEla n'est pas malaisé à prouver ; parce qu' il se trouve que les Apostres ont suivy cet ordre, & l'ont confirmé incontinent aprés le Baptesme, aux Actes chapitre huitiéme : *Ils leur envoyerent Pierre & Jean, lesquels estant arrivez, prierent pour eux, afin qu'ils receussent le saint Esprit : jusques-là, pas un d'eux ne l'avoit receu ; mais seulement ils avoient esté baptisez au nom de nostre Seigneur Jesus : alors ils imposoient les mains sur eux, & ils recevoient le saint Esprit*. Au chapitre dixneufiéme : *Ils ont esté baptisez au nom de nostre Seigneur Jesus, & apres que Paul leur eust imposé les mains, le saint Esprit est descendu sur eux*. Ils ont suivy cet ordre en l' ancienne Eglise. Saint Denis en sa Jerarchie ecclesiastique : *On meine le baptisé à l' Evesque : lequel apres qu' il l'a marqué avec l' huile & le baume, qui nous rend divins, prononce qu' il a droit à l'Eucharistie, laquelle a la principale force de perfectionner les Chrestiens*. Quand Tertullien rapporte les Sacremens, il place la Confirmation entre le Baptesme & l' Eucharistie ; au livre des Prescriptions, chapitre trente-sixiéme : *Elle lave avec l'eau, elle donne le saint Esprit, elle nourrit avec l' Eucharistie*. Au livre du Baptesme, chapitre

pitre huitiéme : *Aprés cela*, Il avoit parlé du Bapteſme, *on impoſe les mains, invitant le ſaint Eſprit par la benediction*. Au livre de la Reſurrection, chapitre huitiéme: *Mais la chair de l'homme eſt lavée, afin que l'ame ſoit purifiée : la chair eſt ointe, afin que l'ame ſoit conſacrée : La chair eſt marquée, afin que l'ame ſoit munie : La chair eſt couverte de l'impoſition de mains, afin que l'ame ſoit illuminée du ſaint Eſprit: La chair eſt nourrie du Corps, & du Sang* B *de Jeſus-Chriſt, afin que l'ame ſoit ſoulée de Dieu*. Au Concile de Carthage tenu ſous S. Cyprien, on reconnoiſt aſſez dans les opinions des Eveſques, que la Confirmation ſe donnoit incontinent aprés le Bapteſme : En l'Epiſtre à Jubayanus, ayant parlé de ceux qui avoient receu la Confirmation de Saint Pierre & de ſaint Jean, aprés avoir eſté baptiſez par Philippe: *Cela ſe pratique aujourd'huy parmy nous, que celuy qui eſt baptiſé dans l'Egli-* C *ſe, eſt offert par les Diacres, ou par les anciens ; & qu'il reçoive par noſtre Oraiſon, & par l'impoſition de mains, le ſaint Eſprit, & qu'il ſoit conſommé, & perfectioné par le Sceau de nôtre Seigneur*. En l'Epiſtre douziéme du premier livre : *Il eſt neceſſaire que le baptiſé ſoit oint*. Et en l'Epiſtre troiſiéme du meſme livre: *Ainſi ceux qui ſont baptiſez, & qui ont receu le ſaint Eſprit, ils arrivent à boire le Calice de noſtre Seigneur*. Au Concile D Eliberin, Canon ſoixante-dix-ſeptieme: *L'Eveſque doit donner la perfection à ceux que le Diacre aura baptiſé*. S. Cyrille en ſes Catecheſes Myſtagogiques, aprés avoir parlé du Bapteſme, il vient à la Confirmation, & finalement à l'Euchariſtie. De meſme Saint Ambroiſe au livre troiſiéme des Sacremens, chapitre ſecond : *Aprés cela ſuit le Sceau ſpirituel dont vous avez aujour d'huy ouy la lecture : Car aprés le Bapteſme, il reſte que la perfection ſe* E *faſſe*. Il n'y a ſiecle dans lequel on ne puiſſe verifier que cet ordre des Apoſtres ayt eſté obſervé.

On trouve aſſez de raiſons pourquoy la Confirmation ſe donnoit aprés le Bapteſme: mais il s'en dit fort peu, pourquoy elle ſe donnoit avant l'Euchariſtie : toutefois les Apoſtres ayant pratiqué cet ordre, & depuis l'Egliſe l'ayant ſi conſtamment obſervé, faut croire que dans les effets de ces deux Sacremens, il y a, & il y avoit quelque raiſon puiſſante & neceſſaire. Pour donc en tirer quelque lumiere, il eſt neceſſaire d'examiner quelques-uns des effets de l'Euchariſtie & de la Confirmation.

Un des principaux effets de l'Incarnation de noſtre Seigneur, & une des principales graces qu'il nous aye donnée par ſes merites, c'eſt qu'il nous a acquis le droit de pouvoir eſtre unis & incorporez avec luy : & ce par une union ſi eſtroite & ſi excellente, que les merveilles que l'Eſcriture dit de ceux qui ſont dans cette union, ſont incomprehenſibles. Ils ſont, dit l'Eſcriture, membres de Jeſus-Chriſt. Saint Paul aux Epheſiens chapitre cinquiéme : *Parce que nous ſommes membres de ſon Corps, ils deviennent les os de ſes os*. Là meſme : *Nous ſommes de ſa chair, & de ſes os : ils ont le pouvoir d'eſtre enfans de Dieu comme luy*. Saint Jean : *A ceux qui croyent en luy, il leur a donné le pouvoir d'eſtre fils de Dieu, ils peuvent eſtre participans de la nature divine*. Saint Pierre : *Afin qu'ils puiſſent eſtre participans & conſors de la Nature Divine*. D'autre part la meſme parole Divine les appelle le temple de Dieu, la demeure de Dieu & de Jeſus-Chriſt, elle dit qu'ils ſont uns & communs avec luy, les appelle les freres de Jeſus-Chriſt, les branches & les rameaux, & Jeſus-Chriſt le tronc, & la ſouche : elle dit qu'ils ſont du Corps de ſon Epouſe, & partant qu'il les nourrit, & qu'il les fomente. Bref cette union a produit tant de noms, & ſi pleins de Myſteres & de merveilles, que les Peres ne les peuvent exprimer que par une deïfication. Saint Denis en ſa Jerarchie Eccleſiaſtique, chapitre premier : *Mais le ſalut ne peut eſtre autrement ſinon que les choſes par elle ſauvées ſoient deïfiées ; & cette deïfication eſt une union, & reſſemblance à Dieu, autant qu'il ſe peut faire*. Plus bas : *Deïfie quiconque tends & aſpire vers elle*. Et au chapitre du Bapteſme : *Le principal progrez de la ſainte Charité eſt à mettre en œuvre les divins Commandemens ; c'eſt cette operation Myſtique & ineffable, qui fait que nous avons un eſtre Divin*. On en trouveroit pluſieurs autres paſſages dans cet Autheur, à cauſe que cette excellente doctrine eſt fort conforme à ſon eſprit. S. Auguſtin ſur le Pſal. 49.

La justification du pecheur est une deïfication : & qui justifie le pecheur, le deïfie en le justifiant ; car il a donné pouvoir de devenir enfans de Dieu. Or si nous sommes Enfans de Dieu, nous somme Dieux.

Mais il est de cette merveilleuse grace, & de cette precieuse beatitude, comme des merites de nôtre Seigneur ; faut qu'elle nous soit appliquée : car nous ne pouvons estre unis avec luy ny incorporez en luy, que par les moyens qu'il a instituez, qui sont les Sacremens de l'Eglise ; entre lesquels il n'y a que l'Eucharistie qui opere cette parfaite union, & qui nous incorpore plus parfaitement avec luy que les autres Sacremens. C'est elle qui effectue le Mariage qu'il y a entre luy & son Eglise, & par consequent entre luy & les membres de cette Eglise : c'est elle qui donne la consommation de ce Mariage, & qui nous fait os de ses os, & chair de sa chair, comme nous dirons à d'autre part. Ce n'est pas que je ne sçache bien que les autres Sacremens conferent la Grace, qu'ils nous ouvrent la porte de l'Eglise, comme le Baptesme, & qu'ils nous donnent quelque societé & quelque Communion avec le corps des Fideles. Mais cette Communion est petite, & l'union qu'il nous donnent avec Jesus-Christ, n'est pas si parfaite que celle que l'Eucharistie produit. Elle n'est qu'autant qu'il est necessaire d'en avoir pour éviter la perte eternelle : mais elle ne fait pas sentir dés icy-bas, ces beatitudes dans lesquelles le S. Sacrement nous plonge, & que l'Escriture & les Peres expliquent par ce mot de *deïfication*. Entre les Peres, S. Denis entendt clairement cette doctrine, & enseigne souvent que l'Eucharistie nous unit plus parfaitement avec nôtre Seigneur que les autres Sacremens, & qu'elle a la plus grande force pour nous joindre, & pour nous incorporer & nous synaxer avec luy. En la Jerarchie Ecclesiastique au traité du Baptesme : *Apres qu'il a oint le baptisé de l'Onction qui nous rend celestes, & prononcé que doresnavant il a droit à l'Eucharistie, qui a une tres-grande force de nous perfectionner, & de nous unir avec Jesus-Christ*. D'autres interpretes ajoustent. *de laquelle tous les autres Sacremens reçoivent leur accomplissement*. Ces parules Grecques τῆς ἱεροτελεστικωτάτης εὐχαριστίας selon la doctrine de cette Autheur, veulent dire, *qui a la plus grande force & vertu de nous perfectionner* ; c'est à dire, qua dans le Sacerdoce que Dieu a institué pour perfectionner les fideles, & pour leur distribuer par les mains des Evesques les dons & les graces de l'Incarnation, il n'y a rien de plus puissant que l'Eucharistie : Car c'est par elle que les Evesques mettent les fideles dans la derniere perfection, & qu'ils leur donnent le dernier accomplissement & la derniere reforme du Christianisme. Il me semble que c'est le sens de la Theologie de ce divin Autheur. Au chapitre suivant on trouve une preuve de la mesme doctrine en ces paroles : *Il appelle celuy qui est initié à l'Eucharistie, & le fait participant des Mysteres qui ont la pouvoir de perfectionner les autres*. Il n'y a rien de si docte ny qui enseigne mieux la difference qu'il y a entre les unions que les Sacremens nous donnent avec nostre Seigneur, que ce qu'il dit au traité du Sacrifice de la Messe, quand il rendt raison pourquoy ce Sacrifice & l'Eucharistie, sont appellez par dessus tous les autres Sacremens, *la perfection des perfections, & l'unissant des unissans, & la Synaxe des Synaxes ;* veu que les autres Sacremens ont le pouvoir de nous unir avec Dieu. *En primier lieu donc, considerons pourquoy c'est que le nom de Synaxe, c'est à dire, Collection, qui est commun à tous les autres Sacremens de l'Eglise, est neantmoins attribué pas excellence & dit singulierement de cé luy cy ; veu que les autres Sacremens ont pouvoir de recueillir & de ramener les passions & les fautes de nos ames, & de nos corps éloignez de Dieu, en un estat de deïfication ; & les ayant subornées & pacifiées, nous donner une union & une societé avec Jesus-Christ. Mais à cela nous répondons, que la communion & la perfection que les autres Sacremens & signes Jerarchiques procurent, reçoit son accomplissement & sa force unitive de luy cy. Car il n'est pas possible qu'aucune union se fasse avec Dieu par les autres Sacremens, & par le Ministere de l'Eglise, & qu'elle reüssisse à cet effet, si le tres-divin Sacrifice de la Messe n'acheve les commencemens de ces unions ; & qu'il n'unisse de son union estroite, l'initié avec Jesus-Christ, & qu'il n'opere par l'Eucharistie qui se donne, une societé & une communion du mesme initié avec Dieu. Si donc il est ainsi que*

que chaque particuliere union qui se fait par les autres Sacremens, & imparfaite, & ne peut faire que nous soyons parfaitement incorporez avec Jesus-Christ ; voila pourquoy on leur oste le nom de Synaxe & d' union, parce qu'ils n'ont pas le pouvoir de la faire. Et d' autant que le but & le sommaire de touts est, que celuy qui s' initie, soit uny avec Dieu autant que l'Eglise le peut, & qu' il joüisse des Mysteres Jerarchiques ; à bon droit la prudence Episcopale a donné selon la verité, ce nom de Synaxe, au saint Sacrifice & à l' Eucharistie, ne plus ne moins qu' au Sacrement de la divine Renaissance qui est le saint Baptesme : Dautant que c' est luy qui donne & transmet la premiere lumiere ; & que c' est le commencement de toutes les illuminations divines : à cause de cet effet nous luy donnons un nom fort veritable, quand nous l' appellons, illumination. Car si bien il est commun à tous les Sacremens de l' Eglise de donner quelque sainte lumiere à ceux qui en sont initiez ; c' est néantmoins celuy cy qui premierement m' a fait voir, & c'est par sa tres-principale lumiere que je suis mené & conduit à la veuë & contemplation des autres saints. Mysteres.

Cette preuve est un peu obscure : toutesfois das cette obscurité, on voit clairement & asseurement que saint Denis a dit quelques-unes des raisons qui suivent. La premiere, que tout le salut des hommes, & ce qu'il y a d' ineffable en la Religion Chrestienne, consiste en l'union & en la societé qu' on a avec Jesus-Christ, & en suite de cette union en celle qu' on a par son moyen avec Dieu. C' est pourquoy tous les Sacremens, & tout le Ministère & le puvoir du Sacerdoce, que Jesus-Christ a institué va tout là, & n' a autre but que de conduire les fideles à ces unions. Or est-il qu' on ne peut estre veritablement & réellement incorporé avec Jesus-Christ, que par luy-mesme, & moins avec Dieu que par son moyen. Voila pourquoy l' Eucharistie qui est cette vraye chair de Jesus-Christ, & son vray corps, incorpore mieux & unit mieux, & plus parfaitement que les autres Sacremens, qui n' unissent que par la grace & non par un attouchement réel.

L' autre peut estre, que tous les Sacremens tendant à cette union, & leur but estant de nous incorporer avec Jesus-Christ, comme nous avons dit, celuy qui est le plus puissant en ce genre-là, & le dernier, & qui finalement fait la plus estroite & plus parfaite union, & la plus ample communion avec Jesus-Christ, est celuy qui perfectione les autres, & de qui les autres dependent en cette qualité. Or est-il que l'Eucharistie nous unit plus puissamment que les autres, & est comme la divine forme du Christianisme, comme tous le confessent, & comme ce que nous en disons si souvent, le monstre assez : Voila pourquoy les autres Sacremens, pour le regard de cet effet, & de cette action de nous associer & de nous unir avec Jesus-Christ, dépendent d' elle, & sont comme dispositions pour introduire cette parfaite forme d' union, qu' elle opere, & qu' elle produit.

La troisiéme, que si l' Eucharistie n'achevoit ces commencemens d' union, & si elle ne consommoit cette societé, & cette alliance, & ce mariage, que les autres Sacremens ont comme commencé, toutes ces unions imparfaites & dispositives, demeureroient nulles, & de nul effet ; c' est à dire, celuy qui ne seroit que baptisé & confirmé, seroit bien en estat de grace, & s' il venoit à mourir il pourroit estre sauvé : mais il n'auroit pas eu icy bas tout ce qu' on peut avoir, & n'auroit pas joüy de cette beatitude, dont ceux, qui sont das cette parfaite union avec Jesus-Christ, & dans la paix de ce mariage, joüissent par le moyen de l' Eucharistie, en laquelle consiste le vray Christianisme. Et d'ailleurs on peut dire en bonne Theologie, que quicouque n' est uny icy bas avec Jesus-Christ par l' Eucharistie, faut qu' il reçoive le mesme effet aprés sa mort par Jesus-Christ mesme ; car sans cette union réelle l' homme n' arrive point à la beatitude. Voila pourquoy Saint Denis dit que l'Eucharistie donne la force aux autres Sacremens de nous unir avec Dieu ; car sans elle ils n' opereroient aucune chose, & leurs commencemens demeureroient imparfaits.

Tertullien exprime elegamment la grandeur de cette union, qui se fait par le moyen de l' Eucharistie : *Joint aussi que son corps est dans le pain de l' Eucharistie,* cecy est mon corps, *partant en demandant ce pain quotidien, nous demandons une perpetuité en Jesus-Christ, & d' estre faits uns, & individus avec son corps*. Par l' Eu-

Euchariſtie ſelon luy donc on acquiert une individuité & une perpetuité avec le Corps de Jeſus Chriſt, en recevant & én mangeant l'Euchariſtie. Et ce qui doit donner une force à ce mot, *Individuitatem*, eſt qu'il s'en ſert au livre *Adverſus Praxeam*, pour montrer qu'elle eſt l'unité qui eſt entre le Pere & le Fils, chapitre dix neufiéme : *Quand nous diſons que le Fils eſt individu & inſeparable d'avec le Pere:* Et au chap. douziéme. *Que s'ils le connoiſſent, ils connoiſtroient le Pere, non pas comme s'il eſtoit Pere & Fils tout enſemble; mais parce que par cette individuité ils ne peuvent pas eſtre connus ny ignorez l'un ſans l'autre*. Saint Cyprien explique bien l'étroite union qui ſe fait par l'Euchariſtie entre Jeſus-Chriſt & les Fideles, en l'Epitre troiſiéme du ſecond livre. Saint Auguſtin en expliquant ces paroles de l'Apoſtre, *Nous ſommes un pain & un Corps*, au Sermon fait aux enfans, c'eſt à dire, nouveaux baptiſez, monſtre bien qu'on arrive à cette parfaite union par degrez; & que les premiers Sacremens n'en ſont que les commencemens : *Par les exorciſmes & purgantions du Baptesme, nous ſommes comme reduits en farine, par le Bapteſme nous ſommes peſtris avec l'eau, par le feu du ſaint Eſprit nous ſommes cuits*. Il n'y a Autheur dans ces premiers Siecles, qui ne fourniſſe des preuves, comme l'Euchariſtie eſt le plus puiſſant moyen pour nous unir à Dieu.

Reſte à voir quelques effets de la Confirmation : laquelle ſi on conſidere du temps des Apôtres, elle donnoit le ſaint Eſprit, le don des langues, le don de Prophetie, & le pouvoir de faire des miracles. Tous ces effets ſe trouvent dans les Actes. Tertullien à la fin de ſon livre du Bapteſme: *Et partant, Bien-heureux que la grace de Dieu attend quand vous ſortez de ces Saintes eaux de voſtre nouvelle naiſſance, & que vous commencez à lever les mains au Ciel avec vos freres, demandez à voſtre Pere, demandez à voſtre Seigneur Jeſus-Chriſt, il vous accordera des graces & des dons du ſaint Eſprit*. Ces paroles regardent les effets de la Confirmation. Ce ſeroit choſe infinie de rapporter tous ceux que les Peres en décrivent; il ſuffira de coter les principaux. Le Bapteſme, diſent-ils, purge l'ame, & la Confirmation la reveſtit des dons du Saint Eſprit, qui ſont l'eſprit de ſapience, d'intelligence, de Conſeil, de Vertu, de connoiſſance, de Pieté, & l'eſprit de crainte. Saint Cyprien, ſaint Auguſtin, ſaint Ambroiſe, & les Oraiſons du Pontificat, conſentent à cet effet. Tertullien ne l'ignoroit pas, quand il uſe de ce mot *reveſtu*. D'ou on voit que le premier Sacrement ſe donne pour nettoyer, & le ſecond pour orner l'ame : les autres effets ſont de munir & de l'armer contre les tentations : de perfectionner les Neophytes, de les faire Chreſtiens, comme parle le Concile Eliberin, de les rendre participans du Royaume des Cieux, comme on lit en celuy de Laodicée, & dans les Capitulaires, pour augmenter la grace qu'ils ont receuë. Par le Bapteſme, diſent les Peres, on eſt engendré, & par la Confirmation on eſt nourry, élevé & fortifié; tous finalement l'appellent le Sceau ſpirituel le Sceau de la foy, le Sceau des promeſſes & des profeſſions qu'on a faites au Bapteſme. Saint Ambroiſe ſemble dire qu'elle repare en l'homme l'image de la Divinité, que le peché Originel avoit effacée : car il dit qu'elle imprime en l'ame l'effigie & la ſplendeur du ſaint Eſprit. Par tous ces effets & ces conſiderations, elle ſe doit donner devant l'Euchariſtie. Car puis que ces deux premiers Sacremens n'operent pas cette parfaite union que Dieu veut avoir avec nous, & qu'ils ne la mettent pas au point qu'il faut pour nous déifier; l'Euchariſtie eſt pour achever ce qu'ils ont commencé; & par conſequent ſe doit donner la derniere pour accomplir cette déification, & pour nous faire conſorts de la nature divine. Par l'Euchariſtie, Jeſus avec ſon Pere viennent en nous, & font leur demeure chez nous; c'eſt pourquoy le Bapteſme précede pour purger & nettoyer cette demeure, & la Confirmation ſuit pour l'orner, pour la reveſtir du ſaint Eſprit, & pour l'enrichir de tous ſes dons. Nous devons eſtre le temple de Dieu & de ſon Fils. Cela ſe fait particulierement par la reception de l'Euchariſtie, *in me manet & ego in eo*; c'eſt pourquoy il faut qu'auparavant que Jeſus-Chriſt entre dans ce temple, que ce temple ſoit conſacré par le ſaint Eſprit. Il n'y a rien de plus juſte que l'homme qui eſt l'image du Verbe Eternel, & qui a eſté copié ſur cet Original, ſoit refait & couloré par le ſaint Eſprit, avant qu'il ſe preſente à ce meſ-

me

me Verbe ; & qu'il reçoive la chair humaine de ce Verbe. L'Eglise est l'Espouse de Jesus-Christ, & les particuliers sont les os, les membres & la chair de cette Espouse, & ces alliances & ce mariage se consomment par la reception de l'Eucharistie. Or y a-t'il rien de plus à propos que de rendre les hommes capables de ce mariage par un amour divin, & que de les animer de ce feu du saint Esprit, avant qu'ils reçoivent cet Espoux? Le Chrestien est engendré & formé par ces trois Sacremens, par le Baptesme, la Confirmation, & par l'Eucharistie. Le premier donne la conformation, le second fournit les esprits vitaux, le troisiéme donne l'estre de perfection, & nourrit & acheve ce que les deux autres ont commencé. On pourroit tirer de ces effets, mille raisons & mille convenances de cette ancienne police, qui avoit ordonné de donner la Confirmation avant l'Eucharistie : par lesquelles on connoistroit la grandeur de l'Eucharistie, & combien il falloit de disposition & de preparations avant d'estre en estat de la recevoir. Nos Adversaires ont raison d'oster ce Sacrament de Confirmation : car puis qu'ils ostent le Corps de nostre Seigneur de l'Eucharistie, ils n'ont pas beaucoup affaire de ce feu, de cet amour, de ces consecrations, de ces sanctifications, ny du saint Esprit, pour se rendre dignes de recevoir ce qu'ils reçoivent. Par les effets de ces deux Sacremens, on void assez pourquoy la Confirmation se donnoit avant l'Eucharistie : & pour conclure, cette police qui confirmoit avant que de repaistre de l'Eucharistie, donne tous ces points à son avantage : Le premier, qu'il falloit qu'un homme mourust, & qu'il fust regeneré dans les eaux du Baptesme pour la recevoir. Le second, qu'il ne suffisoit pas qu'il fust regeneré ; mais qu'outre cela il falloit qu'il eust actuellement le saint Esprit, & qu'il en fust remply. Le troisiéme, qu'il y a bien de l'apparence, voire de la necessité, qu'elle soit le vray Corps de Jesus-Christ, puis qu'il falloit que le saint Esprit, actuellement, réellement & en verité, fust dans le corps des fideles avant qu'elle y fust receuë. Car il n'y a point d'apparence que Dieu nous eust donné le saint Esprit pour nous disposer & nous rendere capables de recevoir le signe & l'image du Corps de son Fils. La disposition eust esté plus grande & plus parfaite que la chose à laquelle elle se prepareroit. L'effet eust esté une figure, & la disposition un Dieu & la troisiéme personne de la Trinité. Il n'eust pas esté besoin que le saint Esprit eust precedé, & qu'il eust enrichy la demeure & le Temple, si ce qui devoit y entrer apres luy n'eust esté qu'une figure & une marque de Jesus-Christ. Mais l'ordre & la disposition est excellente du saint Esprit au Verbe, de la troisiéme personne à la seconde. Et c'estoit une Theologie solide & veritable, que puis qu'ils avoient à estre unis avec Dieu, & que les trois personnes avoient à faire leur Temple fust premierement basty par le Baptesme, puis que le saint Esprit y entrast, & qu'apres le Fils y succedast par l'Eucharistie : Finalement que le Pere y fust attiré par son Esprit & par son Fils, dans lequel & auquel il se complaist.

CHAPITRE XII.

Pourquoy la Confirmation est appellée parfection.

VOyons avec quelle raison & avec quelle justice nos Adversaires se mocquent de ce Sacrement. Ces paroles du Canon, *ut pleni Christiani inveniantur : afin qu'ils soient trouvez Chrestiens accomplis*, ne leur plaisent pas, ils s'en mocquent, & ils demandent, si sans ce Sacrement on ne seroit Chrestien qu'à demy. La Theologie de ces Messieurs n'est pas plaisante à demy : je n'en diray pas davantage pour ne m'attirer leurs mauvaises graces. Car pourquoy est-ce qu'ils ne se mocquent pas plustost des Peres qui estoient au Concile Eliberin, qui ont usé des mesmes paroles, canon trente-neuviéme : *Les Gentils qui dans l'infirmité desireront avoir l'imposition des mains, si leur vie a esté honneste, il nous plaist qu'on leur impose les mains, & qu'ils soient faits Chrestiens?* Que ne s'en prennent-ils à saint Cyrille de Jerusalem, qui a dit en sa troisiéme Catechese : *Apres avoir receu ce saint Chresme, à bon droit vous vous appellez Chrestiens ; & dans cette regeneration, vous faites veritable le nom qu'on vous y donne : car avant cette grace, vous n'estes pas proprement dignes de ce nom, mais passant*

plus

plus outre, vous estes venus jusques-là que vous estes faits Chrestiens ? Ou s'ils ont quelque respect à ces anciens Peres, qu'ils cherchent & qu'ils estudient avec nous les raisons de ces paroles sans s'en mocquer. Ils passent plus outre en leurs argumens de ritée, & concluent que le Baptesme est nul ou imparfait sans la Confirmation, puis que nous l'appellons Parfection : & que saint Thomas, troisiéme partie, question soixante-dix-septiéme, article neuviéme, dit, *qu'elle donne la parfection au Baptesme*. Ils s'en devroient plustost prendre à saint Ambroise, qui au livre troisiéme des Sacremens, chapitre second, dit: *A pres cela suit le Sceau spirituel, dont vous avez aujourd'huy entendu la lecture; parce qu'apres le Baptesme il reste que la parfection se fasse*. Mais à ces Peres d'Espagne, qui au Concile Elibertin, canon soixante-dix-septiéme, l'appellent parfection : *Si un Diacre gouvernant un peuple sans Evesque & sans Prestre, en a baptisé quelques uns ; l'Evesque les doit parfectionner par la benediction*. Au canon trente-huitiéme : *A telle condition que, s'il guerit, qu'il le conduira à l'Evesque, afin que par l'imposition des mains, il puisse estre fait parfait*. Et cela dit, au troisiéme siecle, ou peu apres. Finalement qu'ils fassent cet argument à saint Cyprien, qui dans l'Epistre *ad Jubayanum*, dit, qu'elle est la parfection & la consommation du Chrestien : *Afin que ceux qui sont baptisez nous soient offerts, & que par nostre Oraison & l'imposition de mains, ils reçoivent le saint Esprit, & soient consommez par le Sceau, & la marque du Seigneur*. Ils sont si reformez qu'ils veulent reformer la doctrine de ces premiers Siecles ; elle ne leur est pas agreable, ils s'en moquent, ces Peres estoient des ignorans ; & aprés cela ils trouvent gens qui leur adherent : n'est pas ce pour s'estonner ? Qu'ils sçachent donc que la Confirmation est la parfection du Chrestien ; non pas que le Baptesme ne soit rien, ou qu'il soit imparfait en ce qu'il opere sans elle : Car luy seul sans l'aide d'autre Sacrement, lave les pechez originels & actuels, & donne la grace justifiante. Mais elle est appellée parfection, parce que le saint Esprit parfectionne la naissance que les Chrestiens ont receuë par le Baptesme. Tout ainsi que la mere apres avoir engendré l'enfant de son sang, le nourrit encore de son lait, & le fortifie de sa substance mesme : Ainsi Dieu apres nous avoir engendré au Baptesme par le sang & les merites de son Fils, nous laite par le feu du saint Esprit, & nous fortifie par cette nouvelle grace, qui est une participation de sa divinité. Voila comment la Confirmation est appellée *Parfection* ; non pas à cause que le Baptesme est imparfait, ou qu'il ne puisse laver & justifier qu'à demy. On peut aussi dire que la Confirmation est appellée *Parfection*, à cause qu'elle nous donne les dernieres dispositions pour nous rendre dignes de recevoir l'Eucharistie, qui est l'accomplissement du Chrestien. Car ce n'est pas assez (comme nous aurons veu) pour en avoir la Communion, d'estre innocent, & d'estre exempt de tout peché; faut de plus que l'ame soit sanctifiée & consacrée par le saint Esprit; c'est pourquoy elle appellée *Parfection*, parce qu'elle nous donne la derniere parfection necessaire pour toucher le Corps de nostre Seigneur : lequel estant le but de la Religion, & la derniere forme du Christianisme, (pour dire ainsi) celuy-là est estimé parfait qui a droit de le prendre : Et par consequent la Confirmation qui donne ce droit est appellée parfection. Mais ces Messieurs ne veuillent pas de cette Theologie, elle est trop vieille, ils s'en mocquent.

CHAPITRE XIII.

Anciennement on refusoit quelquefois la Confirmation à ceux qui avoient receu le Baptesme, & pourquoy.

NOn seulement on faisoit quelque difficulté en ces premiers siecles, de conferer le Sacrement de Confirmation aux Gentils, qui se voyant pressez de maladie, & au danger de la mort, avoient receu le Baptesme : mais encore si leur vie passée n'avoit pas etée honnette ; l'Eglise deffendoit tout-à-fait de les confirmer. Car on trove deux Canons dans ces anciens Conciles, l'un dans Elibertin, l'autre dans le premier d'Arles, qui nous font connoistre cette police, & lesquels s'ils sont bien considerez, produiront quelque chose à l'avantage de l'Eucharistie. Le premier est le trente-neuf : *Si les Gentils estant*

estant malades desirent qu'on leur impose les mains ; pourveu que leur vie passée ait esté honneste, Nous ordonnons qu'on leur imposera les mains, & qu'ils seront faits Chrétiens. L'autre est le sixiéme : *Quant à ceux qui pressez de la maladie veulent croire, Nous avons ordonné qu'on leur imposera les mains*.

Avant que venir à la recherche des raisons de ceux qui faisoient cette difficulté, & des raisons du Concile Elibertin, qui refuse en effet la Confirmation à ces Gentils, quoy que baptisez, si leur vie passée n'a pas esté honnette, faut considerer plusieurs circostances qui se rencontrent en ces Canons. La premiere, qu'il faut prendre cette imposition de mains dont ils parlent, pour la confirmation, & non pour les autres impositions de mains qui se faisoient, ou aux ceremonies du Baptesme, ou aux Ordres, ou en conferant les autres Sacremens, ou finalement aux prieres qui se pratiquoient hors les Sacremens. Car comme nous avons montré à autre-part, le sens de ces Canons, & le fait dont ils decident, ne peut s'accommoder en aucune façon aux autres impositions de mains ; au contraire, il s'accommode tout-à-fait avec la Confirmation, à cause qu'elle se donnoit immediatement apres le Baptesme, & qu'elle avoit ce nom d'imposition de mains plus particulier & plus propre que tout ce qui se trouve sous ce mesme nom. La seconde, que ces Canons parlent des Payens qui n'estoient point Catechumenes, & qui n'avoient jamais fait le Catechumenat ; car autrement ils les eussent appellez Catechumenes & non pas Gentils : joint aussi que si ceux dont il est parlé eussent esté Catechumenes, ou qu'ils eussent achevé, ou qu'ils eussent esté beaucoup avancez en leur Catechumenat, toute difficulté eust cessé. La troisiéme, qu'il semble que ces Canons en parlent comme d'une chose qui n'estoit pas sans difficulté, & qui pouvoit estre contestée en plusieurs lieux. La quatriéme, qu'ils ordonnent de les confirmer ; mais avec cette condition, que l'Evesque examinera leur vie passée. La cinquiéme, que la Confirmation leur doit estre refusée, si leur vie passée ne se trouve honnette. La sixiéme, qu'ils ne trouvoient estrange de refuser la Confirmation à une personne qui avoit receu le Baptesme, & qui estoit en grace. La septiéme, que la raison de ceux qui faisoient cette difficulté, sur laquelle le Canon fut fait, estoit à cause qu'ils trouvoient indigne qu'un Payen qui avoit toûjours mal vescu, receût le saint Esprit, quoy qu'il fût baptisé : car ils ne pouvoient avoir autre raison de leur refus, que celle que les Peres du mesme Concile alleguent du refus, & qu'eux-mesmes font : *Si la vie de ces Gentils se trouve infame*. La huitiéme circonstance est, que la mauvaise vie qu'on avoit faite devant le Baptesme, quoy que les pechez en fussent effacez par le mesme Baptesme, estoit cause qu'on estoit privé de la Confirmation ; & cela, comme j'estime, à cause que ceux qui ont contracté une mauvaise habitude, retournent facilement au peché.

Cela supposé, il faut venir à la recherche des raisons & des motifs qui ont poussé les Peres de ce Concile d'Espagne à faire cette loy, & à commander qu'on eust à refuser la Confirmation aux Gentils, qui avoient esté baptisez dans le danger de la mort, en cas que leur vie eust esté mauvaise & vicieuse. Car pour les raisons de ceux qui faisoient difficulté de les confirmer, & sur laquelle le Canon ordonne qu'ils seront confirmez, il est inutile de les rechercher ; parce qu'il y a apparence (comme j'ay dit) qu'elles n'estoient autres que celles que ces Peres avoient considerées pour establir cette police. Il se presente deux raisons de cette deffense, qui est dans ce Canon du Concile Elibertin. La premiere, que le Catechumenat estoit l'école des Chrestiens, & dans laquelle on leur apprenoit les commencemens & les rudimens de la Religion : mesme par la penitence qu'ils y faisoient, on les disposoit à estre dignes du Baptesme & de la Confirmation. Or est-il qu'il ne leur sembloit pas raisonnable de donner le saint Esprit à un qui ne s'estoit fait Chrestien que par force, c'est à dire, à cause qu'il estoit pressé de la crainte de la mort, & qui n'avoit point fait de Catechumenat, qui n'avoit point fait de penitence de ses crimes, qui n'avoit point esté exorcisé, qui ne sçavoit aucune chose de la Religion Chrestienne, qui ne pouvoit avoir aucune creance des Mysteres ; & finalement qui n'avoit aucune preparation ny aucune disposition à recevoir une si grande chose, & par consequent qui en estoit tout-à fait indi-

indigne. Quant au Baptesme, à cause qu'il n'y avoit point de salut sans ce Sacrement, la necessité luy avoit fait accorder. L'autre raison estoit, qu'ils ne faisoient pas peut-estre cette deffense, tant à cause de la Confirmation, qu'à cause de l'Eucharistie. Et pour l'entendre, faut sçauoir que le Baptesme & la Confirmation sont Sacremens, qui entre leurs effets ont celuy-là de particulier, qu'ils nous sanctifient, & qu'ils nous rendent dignes de recevoir l'Eucharistie, (comme nous avons dit) mais particulierement la Confirmation donne la derniere sanctification necessaire pour estre en estat de la recevoir; apres laquelle les confirmez ont tout droit à l'Eucharistie: (Ce passage de saint Cyrille, livre douziéme, Chapitre cinquantiéme sur saint Jean, prouve cela.) Et de fait la police ancienne & l'usage le font connoistre: car à l'heure mesme qu'on avoit esté confirmez, on la recevoit. Les Peres donc qui administroient toûjours l'Eucharistie avec epouvante, avec crainte, avec terreur, ne vouloient pas qu'un qui avoit esté baptisé sans avoir passé par le Catechumenat, & sans y avoir esté purgé, & finalement sans y avoir receu les dispositions necessaires pour estre digne du Baptesme & de la Confirmation, fust confirmé; de crainte qu'apres cela il ne receust l'Eucharistie, ou n'eust droit de la recevoir revenant à convalescence, dont il estoit indigne, à cause de sa mauvaise vie passée, & à cause qu'il n'avoit pas receu les dispositions necessaires pour en estre digne.

Cette derniere raison me semble plus conforme à la police de ces premiers siecles, que la premiere. Premierement, parce qu'on trouve dans les Actes, Chapitre dix, que les Apostres ont donné l'imposition des mains, & le saint Esprit avant le Baptesme, C'est pourquoy je ne croy pas qu'en ces siecles voisins du mesme temps, on eust fait difficulté de la bailler apres le Baptesme, s'il n'y eust eu une autre consideration jointe à celle-là. La seconde, parce qu'au Baptesme on reçoit le saint Esprit; (Je veux qu'il y ait quelque difference entre la reception que l'on fait à la Confirmation: tant il y a que ces Peres tenoient qu'on estoit sanctifié par le saint Esprit qu'on recevoit au Baptesme, comme on voit par ce dernier passage de saint Cyrille) & partant quelle difficulté prouvoient-ils faire de le bailler par la Confirmation; à ceux qui l'avoient déja receu au Baptesme, ou pour le moins, qui avoient receu un de ses plus grands effets? Finalement, ce qui me fait tenir à la derniere raison, est qu'ils observoient la mesme police envers les Penitens. Car si un Penitent eust esté surpris de la mort durant sa penitence, & devant que de l'avoir achevée, mesme quand il eust esté au second degré ou au commencement du troisiéme, les Canons commandent de luy bailler l'absolution; parce qu'elle luy estoit tout-à-fait necessaire, tout ainsi qu'ils commandent de bailler le Baptesme en toutes occasions. Mais quant à l'Eucharistie, les mesmes Canons deffendent de luy bailler; & si quelques-uns l'ont accordé, ce a été aux mesmes conditions que ce Canon Eliberin accorde l'imposition des mains de la Confirmation à ces Gentils baptisez: A sçavoir, à la charge que l'Evesque examinera la vie du Penitent, & avec quelle contrition & quelle douleur il s'est gouverné en sa penitence. Ce qui est dans ce Canon du Concile Eliberin, la deffense qu'il fait de bailler la Confirmation à ceux dont la vie a esté vicieuse; & toutes les circonstances qui s'y rencontrent, sont si conformes à cette police qu'ils observoient envers les Penitens qui mouroient durant leur penitence, qu'il est plus que vray-semblable que la crainte qu'ils avoient que l'Eucharistie n'entrast dans une personne qui ne fust pas assez sanctifiée ny assez consacrée, ne fust la cause de l'une & de l'autre police, & n'eust fait cette deffense de bailler la Confirmation à ces nouveaux baptisez, dont la vie estoit infame: tout ainsi qu'elle avoit fait faire celle, de la bailler aux Penitens qui avoient negligé leur penitence. Car comme ils n'estimoient pas ces Penitens dignes de l'Eucharistie, quoy qu'ils eussent receu l'absolution de leurs pechez, & qu'ils fussent en la grace de Dieu, parce qu'ils n'avoient pas poursuivy le cours de leur penitence, durant lequel les jeusnes, les larmes, les austeritez, les impositions de mains, les exorcismes, les humiliations qui s'y faisoient, & finalement le quatriéme degré de penitence, durant lequel on voyoit, mais on ne recevoit point; l'Eucharistie les rendoit plus saint, plus sanctifiez, plus dignes de l'absolu-

solution & du Corps de nostre Seigneur : Ainsi ils n'estimoient pas ces Gentils dignes de l'Eucharistie ny de la Confirmation ; parce qu'ils n'avoient pas passé par le Catechumenat, durant lequel les Catechumenes estoient plus sanctifiez que ceux qui n'en faisoient point, à cause de toutes les bonnes œuvres qu'ils y pratiquoient, & de la discipline qu'ils y exerçoient.

Mais il importe peu quelle raison de ces deux ait fait faire cette police ; parce que nous faisons voir que la Confirmation, voire mesme le Baptesme entre leurs autres effets, donnoit des dispositions & des consecrations, pour rendre les Catechumenes dignes de l'Eucharistie, & par consequent ils ne peuvent avoir refusé la Confirmation à ces Gentils, quand mesme c'eust esté pour cette consideration, à sçavoir qu'ils ne les estimoient pas dignes de recevoir le saint Esprit, que cela ne tourne à l'avantage de l'Eucharistie ; puis qu'un des fins & un des effets de la Confirmation est, & estoit de nous consacrer & de nous sanctifier pour recevoir plus dignement le Corps de nostre Seigneur.

Et contre cela, ne nuit pas d'alleguer qu'il n'y a point d'apparence qu'ils eussent fait difficulté de bailler la Confirmation ou l'Eucharistie, à gens qui avoient esté baptisez, & qu'ils les estimassent peu sanctifiez & peu disposez pour la recevoir, veu qu'ils avoient receu le Baptesme, par lequel on estoit tellement sanctifié, qu'on estoit en estat de voir Dieu, & de joüir de la beatitude eternelle. D'ailleurs qu'il n'y a point de plus grande preparation, ny de plus grande sanctification pour recevoir l'Eucharistie ou la Confirmation, que la grace & l'absolution des pechez, lesquelles on acqueroit par le Baptesme. Cette objection, dis-je, est nulle, pource qu'on ne peut debattre de faux cette police que j'ay rapportée touchant les Penitens des quatriémes degrez ne fussent absous, & par consequent en grace ; lesquels toutefois jamais ne recevoient l'Eucharistie, qu'ils n'eussent achevé les deux ans du quatriéme degré, ou le temps qu'ils y demeuroient. Ainsi quoy que ces Gentils fussent en grace, ces premiers siecles ne les estimoient pas dignes de recevoir l'Eucharistie, ny la Confirmation.

Qui est-ce qui pourra considerer cette police, & l'Ordonance qui est dans ce Canon du Concile Eliberin, sans s'étonner, & sans admirer l'estat qu'ils faisoient de l'Eucharistie. Une personne qui estoit lavée de tous ses pechez par le Baptesme, à qui Dieu estoit prest d'accorder son Paradis, que les Anges attendoient les bras ouverts pour le mettre en possession de la beatitude eternelle, ne leur sembloit pas digne de recevoir l'Eucharistie ny la Confirmation. Ce n'estoit pas assez pour toucher le saint Sacrement en ces premiers siecles, que d'estre sans peché ; il failloit encore donner quelque asseurance qu'on pouvoit demeurer en cet estat, & que la vie passée servist de caution pour le futur ; ou que le temps du Catechumenat & les exercices qu'on y faisoit, levassent la crainte qu'on avoit de la commettre à gens qui pouvoient facilement retourner en leurs anciennes fautes : autrement quelque grace & quelque sanctification que le Baptesme eust apportée, on n'estoit pas digne de le recevoir : Il falloit avoir passé par ce Noviciat. D'où on voit que l'Eucharistie n'estoit pas pour ceux qui n'avoient outre cela baillé asseurance qu'ils demeureroient en cette innocence.

Nos Adversaires ont inventé une si bonne Religion & si nouvelle, qu'il n'y a pas un Article ny un Canon de cette ancienne police, qui puisse convenir à celle qu'ils observent. Sans doute c'est qu'ils la trouvent trop vieille, ils n'en veulent plus servir. Car mesme quand on rendroit une autre raison de ce Canon, ils n'ont rien parmy eux qui s'y rapporte, ny qui en approche. Il ne faut point tant de precautions pour recevoir leur Cene ; elle est telle que rien ne la peut offenser.

CHAPITRE XIV.

On ne pouvoit faire les Saintes Huiles sans l'Eucharistie.

On peut faire les mesmes plaintes de nos Adversaires, qu'anciennement Optat Milevitain faisoit des Donatistes : *Vous avez jetté l'Eucharistie aux chiens, & le saint Chresme par les fenestres.* Car entre les choses qu'ils ont inventées pour abolir la Religion Chrestienne, ce n'estoit assez de nier la presence réelle du Corps de nostre Seigneur au saint Sacrement ; l'usage des Saintes Huiles leur a semble inu-

inutile. Je ne sçay si c'est à cause que A par ce moyen Jesus-Christ a procuré milles dons, & mille graces aux Chrestiens: au moins je n'en voy point d'autre raison, & ne sçay si on en pourroit rendre une meilleure. Car de les accuser de n'avoir pas leu les Anciens des premiers Siecles, pour sçavoir qu'apres l'Eucharistie, il n'y avoit gueres de choses dont ils fissent plus d'estat, & dont l'usage leur semblast plus necessaire pour les Chrestiens, B voire dont ils admirassent plus la vertu, la sainteté & les effets, que du saint Chresme; cette accusation seroit injuste, car ils sont sçavans par delà. Et toutefois comme s'ils ignoroirent tout ce qu'on en lit, ou qu'ils accusassent nostre Seigneur, ses Apostres, & l'Eglise d'avoir failly en l'institution, & en la continuation de cet usage; ils s'en sont mocquez, jusques-là, qu'ils n'en disputent pas ny la valeur, ny les effets, ny la qualité, comme en d'autres choses: mais il leur a semblé plus C court & plus commode de n'en parler point, & de l'abolir tout à fait.

On trouve toutefois dans ces premiers temps, que le Saint Chresme estoit tel, que la puissance de le consacrer en estoit interdite aux Cholevesques & aux Prestres, & qu'au seul Evesque elle estoit permise, encore failloit il qu'il fût *Virgine saliva*, dans l'Eglise, à l'Autel, revestu de toutes les marques Pontificales, & qu'il le D consacrast à la Messe. Qui lira les ceremonies qui se faisoient à cette consecration, iugera assez qu'apres l'Eucharistie ils n'estimoient rien dans la Religion de plus saint. Les fideles s'assembloient dans l'Eglise, on en chassoit les penitens, les Catechumenes & tous autres Estrangers, comme du Sacrifice. L'Evesque partoit de l'Autel avec les parfumus, faisoit le tour de l'Eglise comme à la Messe; retourné qu'il estoit à l'Autel, les Prestres l'envi E ronnoient, on chantoit les Psaummes, la Messe se disoit: à cette consecration le voile se tiroit pour en oster la veuë au peuple, comme indigne d'en voir la confection: Bref, on faisoit presque les mesmes ceremonies qu'au saint Sacrifice. Apres on le gardoit avec religion; c'estoit un crime aux Laïques d'y toucher, on ne le portoit jamais qu'avec respect. Si outre les ceremonies on en considere l'usage dans cette antiquité, ce n'estoit que grandeur & que sainteté: il ne se faisoit point de consecration sans les saintes Huiles; sans elles on ne consacroit point de Vases, de Calice, d'Autels, d'Eglises, de Prestres, de Coevesques, d'Evesques, de Primat, de Patriarche, de Rois, d'Empereurs. Des sept Sacremens, les quatre ne se conseroient point sans les saintes Huiles. Il n'y avoit rien parmy ces Anciens apres l'Eucharistie, qui eust plus d'usage, plus d'effets, ou plus de sainteté. Et toutefois nos Adversaires les ont retranchez comme si elles avoient esté introduites depuis peu, & trouvent des Sectateurs qui consentent à ce sacrilege. Je m'estonne au moins de ce qu'ils se vantent d'estre Chrestiens, puis qu'ils ne connoissent pas ce qui fait les Chrêtiens, & ce qui en donne le nom.

Mais je leur feray voir en ce Chapitre deux choses qui ne leur plairont gueres. L'une, que ces Anciens consacroient les saintes Huiles. L'autre, que cette consecration se fasoit en la presence de l'Eucharistie; & ce parce qu'ils estimoient qu'elle avoit la force & la vertu par son influence & par sa sainteté de les sanctifier, & d'aider à leur imprimer le pouvoir qu'elles ont de consacrer. Que si cela se peut prouver, on n'accusera jamais ces premiers siecles de favoriser l'opinion de nos Adversaires. Car non seulement ils croyoient que nous recevions le vray Corps de nostre Seigneur, sans le secours de l'entendement & sans que la foy y contribuast; mais encore que l'Eucharistie pouvoit par son influence ou sainteté conferer quelque sanctification aux choses qu'on approchoit d'elle, & qu'on consacroit en sa presence.

Un seul passage de saint Cyprien, de la douziéme Epistre du premier livre, ou de la soixante & dixiéme de l'edition de Pamelius suffira. Mais dautant qu'il est assez obscur, & qu'outre cela les Interpretes l'ont alteré; faut me permettre de déduire la proposition & les raisons de saint Cyprien, & de les bien estaller: car delà le sens de l'Autheur, la science de son siecle, & les paroles du passage, seront claires & manifestes: *Vngi quoque necesse est eum qui baptizatus sit, ut accepto Chrismate, id est unctione, esse unctus Dei, & habere in se Christi gratiam possit. Porro autem Eucharistia, & unde baptizati unguntur, oleum in*

In Altari sanctificatur ; Sanctificare autem non potuit olei creaturam , qui nec Altare habuit , nec Ecclesiam : unde nec Unctio spiritualis apud Hereticos potest esse , quando constet oleum sanctificari, & Eucharistiam fieri apud illos omnino non posse. Qui veulent dire : *Il est necessaire aussi que celuy qui est baptisé soit oint , & qu' ayant receu le Chresme , c' est à dire , l' Onction , il puisse estre l' oint de Dieu , & avoir en soy la grace de Iesus-Christ : car l' Eucharistie & l' Huile dont les baptisez sont oints, se sanctifie à l' Autel. Or est-il que celuy qui n' a ny Autel ny Eglise , n' a pu sanctifier l' Huile qui est une creature. Et partant l' onction spirituelle ne peut estre chez les Heretiques , veu qu' il est certain que les saintes Huiles ne se peuvent sanctifier, ny l' Eucharistie ne se peut faire chez eux.* Pamelius met un, *&*, & oste, *est*. Moy je soustiens qu' il faut suivre les anciens Manuscrits, & lire : *Ungi quoque necesse est eum qui baptizatus sit, ut accepto Chrismate , id est unctione , esse unctus Dei , & habere in se Christi gratiam possit . Porro autem Eucharistia est unde baptizati unguntur: oleum enim in altari sanctificatur: sanctificare autem non potuit olei creaturam* (ou s' il estoit permis , *oleum Eucharistia*) *qui nec altare habuit nec Ecclesiam: unde nec unctio spiritualis apud hereticos potest esse , cùm constet oleum sanctificari & Eucharistiam fieri apud illos omnino non posse*. Qui est à dire : *Il necessaire que celuy qui est baptisé soit oint , à ce qu' ayant receu le Chresme, c' est à dire l' onction , il puisse estre l' oint de Dieu , & avoir en soy la grace de Iesus-Christ : car l' Eucharistie est ce dont les baptisez sont oints , dautant que l' Huile se sanctifiee à l' Autel . Mais celuy qui n' a ny Autel ny Eglise , ne peut sanctifier la Creature d' Huile : & partant l' onction spirituelle ne peut estre chez les Heretiques , veu qu' il est certain que l'Huile ne peut estre sanctifiée chez eux , ny l' Eucharistie y estre faite* . Pamelius , comme nous avons dit, met un *&*, pour un , *est*: au contraire les anciens Manuscrits portent , *porro autem Eucharistia est unde* , & non pas *& unde* ; outre cela il retranche cette particule , *enim* , qui se trouve dans les anciennes Leçons.

Or pour convaincre d' entrepise ces Correcteurs , & pour justifier l' ancienne edition , faut avoir recours à la proposition de saint Cyprien, & à ce qu' il veut dire, & aux preuves qu' il fournit : car de là depend l' éclaircissement de ce passage , & de ce passage celuy de ce Chapitre . Une chose est certaine qu' il a voulu dire que les Heretiques ne pouvoient conferer l'onction spirituelle, & que c' est là le fondement & la proposition qu' il veut prouver en ce passage : car la conclusion de son discours le démontre manifestement : *Unde nec unctio spiritualis apud Hereticos potest esse , cùm constet oleum sanctificari & Eucharistiam fieri apud illos omnino non posse* . C' est à dire : *Et partant l' onction spirituelle ne peut aussi estre chez les Heretiques , puis qu' il est constant que l' Huile ne peut se sanctifier chez eux , ny l' Eucharistie s' y faire* . Voila sa proposition. La preuve maintenant qu' il donne de cette proposition , & pourquoy ils ne peuvent appliquer les saintes Huiles , est à cause qu' ils ne peuvent sanctifier l' Huile par laquelle se fait l' onction spirituelle : Car il dit ; *Cùm constet oleum sanctificari apud illos omnino non posse : Veu qu' il est constant que l' Huile ne peut estre sanctifiée chez eux* . Or la preuve maintenant de cette preuve , à sçavoir que les Heretiques ne peuvent sanctifier les Huiles, est à cause qu' ils ne peuvent consacrer l' Eucharistie ; car il dit : *Cùm constet Eucharistiam apud illos omnino fieri non posse ; veu qu' il est constant qu' ils ne peuvent faire l' Eucharistie* . Toute cette ratiocination va par cette suite, si je ne me trompe : Les Heretiques ne peuvent donner l' onction spirituelle , qui se doit necessairement donner apres le Baptesme ; parce qu' ils ne peuvent consacrer les saintes Huiles . Or ils ne peuvent consacrer les saintes Huiles , parce qu' ils ne peuvent consacrer l' Eucharistie. Voila à mon avis , comme ce passage se doit discuter & examiner.

Contre cela ne nuit de dire , que la raison que saint Cyprien donne pour faire voir que les Heretiques ne peuvent consacrer les Huiles , n' est pas à cause qu' ils ne peuvent consacrer l' Eucharistie , mais à cause qu' ils n' ont ny Autel , ny Eglise, comme ces paroles font foy : *Mais celuy qui n' a ny Autel , ny Eglise , n' a pû sanctifier la Creature d' Huile* . Cela , dis-je , ne nuit de rien ; parce que par l'Autel faut entendre le sacrifice de la Messe , & non pas l' Autel materiel ; tout ainsi que quand

quand ils disent: *Erigere Altare contra Altare*; *Eriger Autel contre Autel*, faut entendre Sacrifice contre Sacrifice, & non pas Pierre contre Pierre; & il ne se trouvera gueres de passage dans les Anciens, où ce mot *d'Autel*, ne soit employé pour le saint Sacrifice. Comme aussi ce mot d'Eglise en ce passage, ne veut pas dire l'Eglise materielle; mais les Evesques & les Prestres: comme dans Tertullien; *Ecclesia numerus Episcoporum*; *l'Eglise, c'est à dire, le nombre & le corps des Evesques.* Si bien que tant s'en faut que cette raison & ces paroles de S. Cyprien choquent nostre interpretation, qu'au contraire elles la confirment. Car puis que par ces paroles, *qui n'a ny Autel, ny Eglise*, il faut entendre le sacrifice de l'Eucharistie, & les Sacrificateurs; il faut aussi demeurer d'accord qu'elles disent la mesme chose, & qu'elles ont le mesme sens que celles-cy qui suivent: *Veu qu'il est certain que l'Huile ne peut estre sanctifiée chez eux, ny l'Eucharistie y estre faite.*

Enfin on ne peut me contester que saint Cyprien n'ait dit clairement & nettement, que les Heretiques ne pouvoient donner l'onction spirituelle pour cette raison, à sçavoir, parce qu'ils ne pouvoient consacrer les saintes Huiles, ny faire l'Eucharistie: car il dit, *Vnde nec unctio spiritualis apud Hæreticos potest esse, cùm constet oleum sanctificari & Eucharistiam fieri apud illos omnino non posse.* Partant saint Cyprien tenoit que l'onction spirituelle ne se pouvoit faire sans les santes Huiles & sans l'Eucharistie, & que quiconque ne pouvoit consacrer l'un & l'autre, ne pouvoit aussi baptiser avec tous les effets necessaires; parce qu'au Baptesme il falloit appliquer les saintes Huiles & le saint Chresme, par lequel les baptisez recevoient mille graces. Cela nous suffit pour monstrer que l'Eucharistie en ces premiers siecles, estoit la cause de la consecration de saintes Huiles, & qu'elles se consacroient en sa presence: autrement l'argument de saint Cyprien seroit ridicule. Car pourquoy voudroit-il conclure que les Heretiques ne peuvent baptiser ny donner l'onction spirituelle à cause qu'ils ne peuvent faire l'Eucharistie, si ce n'est que l'Eucharistie contribue, & qu'elle est necessaire à la consecration du saint Chresme.

D'ailleurs, quelle raison sçauroit on rendre, de ce que saint Cyprien employe l'Eucharistie, & en fait mention en ce passage (comme nous avons dit) ou pourquoy il la fait intervenir en ce traité du Baptesme, pour ce traité du Baptesme, pour prouver qu'il n'y a point d'onction spirituelle chez les Heretiques; si on ne dit qu'elle est ou la cause de la consecration des Huiles, ou qu'elle contribuë quelque chose au Baptesme; L'un ou l'autre seront toûjours avantageux pour l'Eucharistie.

Par là donc on voit que la correction d'Erasme & de Pamelius n'est pas recevable; parce qu'elle ne convient pas si bien à l'intention que saint Cyprien a eu en ce discours, que ces paroles de l'ancienne edition: *Porrò autem Eucharistia est unde baptizati unguntur, oleum enim in Altari sanctificatur.* A quoy on peut ajoûter que tous les Anciens manuscrits, & toutes les vieilles impressions de Manuce, de Morel, de Rimboldus, lisent constamment, *est*, & non pas, *&*, comme Pamelius l'avouë en ses Notes: *Erasme a bien corrigé ce passage; car ce que les manuscrits, d'Alde, Morel, la vieille impression, & Rimboldus disent: L'Eucharistie est ce dont les baptisez sont oints, Ne me plaist pas; parce que peu apres il parle distinctement de l'Eucharistie, & de l'huile sanctifiée.*

Outre ce passage de saint Cyprien, on trouve que saint Jerome use de mesme argument contre les Luciferiens: car il dit en ce Dialogue, que *Hilarius* ne peut faire l'Eucharistie sans Evesque ny sans Prestre; & que ne pouvant faire l'Eucharistie, qu'il ne peut aussi conferer le Baptesme, parce que le Baptesme ne peut se donner sans l'Eucharistie. Voicy ses paroles: *Hilarius cùm Diaconus de Ecclesia recesserit, solusque ut putat, turba sit mundi, neque Eucharistiam conficere potest, Episcopos & Presbyteros non habens, neque baptisma sine Eucharistia:* Qui veuillent dire en François; *Hilaire estant sorty de l'Eglise n'estant que Diacre, & quoy qu'il s'estime estre tout, & faire tout le monde, il ne peut faire ny l'Eucharistie, n'ayant ny Evesque ny Prestre; & ne peut aussi donner le Baptesme sans l'Eucharistie.* Il semble qu'il faille expliquer ce passage de saint Jerome par celuy de saint Cyprien, & que ces deux passages sont fort sembla-
bles

bles, qu'ils ont le mesme sens & mesme A intention : & partant que la raison pourquoy on ne peut selon saint Jerome, conferer le Baptesme sans l'Eucharistie, est qu'il est necessaire d'oindre, consacrer, & donner le saint Esprit à celuy qui est baptisé par les saintes Huiles; lesquelles, comme enseigne saint Cyprien, ne peuvent estre consacrées sans l'Eucharistie. Et quand on ne voudroit pas marier ces deux passages ensemble, ny expliquer l'un B par l'autre; il se voit toûjours clairement & nettement par ces paroles de saint Jerome, que sans l'Eucharistie on ne pouvoit conferer le Baptesme, qui est un avantage pour elle : ce qui témoigne sa force & sa divinité, autant que si elle consacroit les saintes Huiles. Et si on en doute, qu'on me donne quelque autre sens, & quelque maniere de prendre ces paroles de saint Jerome. Si on objecte que saint Jerome n'aye voulu conclure C que sans l'Eucharistie le Baptesme ne se pouvoit absolument donner; parce qu'il sçavoit qu'une femme en cas de necessité le pouvoit donner : Je répons qu'il parle là non en cas de necessité, mais selon que l'Eglise le conferoit hors de necessité, dans l'Eglise, avec toutes ses ceremonies, & toutes ses graces, & toutes ses sanctifications, lesquelles en ces premiers siecles, conferoient mille biens aux baptisez; comme on voit par ce passage de Tertullien : D *Demandez au Pere : Demandez à nostre Seigneur, qui fourniront des graces & des distributions, des Charismata : Demandez, vous recevrez*. Lesquelles graces estoient tres-precieuses, & augmentoient grandement la grace & le bien qu'on avoit receu au Baptesme. Or est-il que le saint Chresme procuroit ces graces, parce que le S. Esprit descendoit par l'application du S. Chresme, & conferoit à l'instant toutes ces merveilles. De là vient que jamais on ne E baptisoit, qu'en mesme temps on ne consacrast le baptisé par les saintes Huiles, & qu'on ne luy donnast le saint Esprit; si bien que S. Cyprien & S. Jerome argumentent fort bien, quand ils disent que ceux qui ne pouvoient faire l'Eucharistie, ne pouvoient aussi donner le Baptesme; parce que sans l'Eucharistie il ne pouvoient faire les saintes Huiles, qui estoient necessaires pour parfectionner le baptesme, & pour luy donner le saint Esprit.

J'estime donc que par ces deux passages on peut asseurer & conclure, qu'en l'ancienne Theologie, l'Eucharistie estoit la cause de la consecration des saintes Huiles, ou la cause que l'Onction qui se fait par les saintes Huiles, estoit sainte & spirituel, soit par son influence, soit par sa presence, ou par quelque autre maniere; & que sans elle, elle n'eust eu aucun pouvoir ny aucun effet : Et que les saintes Huiles n'eussent pû sans elle estre consacrées, ny consacrer. Ce que Balsamon dit sur le quarantiéme Canon de la rapsodie Grecque des Conciles d'Afrique, confirme beaucoup ce que nous avons prouvé en ce Chapitre. Car en expliquant la deffense portée par ce Canon, de mettre les premices de lait & de miel sur l'Autel en la presence du saint Sacrement, il dit qu'elles ne doivent point avoir de rang avec l'Eucharistie; au contraire, qu'elles devroient plustost estre benites par elle : *Sed seorsum locari & magis ab illis benedici*. Ce qui donne à connoître que les Anciens interposoient toûjours l'Eucharistie, pour faire les benedictions & les consecrations des choses qui estoient à benir & à consacrer.

Il se rencontre quelques circonstances en la confection des saintes Huiles, qui favorisent ce passage de saint Cyprien, & qui persuadent aucunement qu'elles se font, ou en la presence de l'Eucharistie, ou par sa vertu & par son influence. Car pourquoy est-ce que la police Ecclesiastique veut qu'elles se fassent à la Messe, & entre la consecration de l'Eucharistie & la Communion, & que l'Evesque intermette ce divin Office, pour consacrer la premiere Ampoule, si ce n'est que la presence du Corps de nostre Seigneur est necessaire à la confection des saintes Huiles, & qu'elle y contribuë quelche chose, qui est une police & une loy qui semble descendre de cette ancienne police? les deux autres Ampoules se font encore en la presence de l'Eucharistie, qu'on a reservée pour la pieté des deux jours suivans. Comme aussi pourquoy est-ce que le Jeudy Saint, est le seul jour auquel elles se peuvent faire? Il semble qu'outre les excellentes raisons que l'Autheur du traité, *de Unctione Chrismatis*, a rapportées, que ce jour a encore esté choisi pour une autre raison; A sçavoir, par necessité : parce qu'estant ne-

necessaire de les faire durant la Sacrifice, A & de les renouveller vers Pasques, pour l'usage des Baptesmes & de Confirmations de Pasques & de la Pentecoste, qui se faisoient anciennement plus particulierement en ces deux jours qu'aux autres; on n'a pû les renouveller plus prés de Pasques qu'au Jeudy Saint. Car en ces premiers siecles le Sacrifice ne se faisoit jamais le Vendredy Saint, ny le Samedy.

Que pouvoient-ils faire en cette naissance de l'Eglise; & en ces temps voisins des B Apostres, de plus signalé pour témoigner la grandeur & la divinité de l'Eucharistie, que de luy attribuer la consecration des saintes Huiles? Cela revient, & est conforme à la doctrine de saint Denis, qui dit au troisiéme Chapitre de la Synaxe, qu'il n'y a rien en la Religion, qui ne reçoive sa perfection active ou passive de cette divine Synaxe, & que ce qu'elle ne fait point d'elle-mesme & en sa presence, elle le fait faire par les autres Sacre- C mens, & en son absence: A sçavoir, par la force & la vertu qu'elle leur a inspirée. J'ajoûteray une raison pour laquelle j'estime que ces Anciens consacroient les saintes Huiles en la presence de l'Eucharistie; laquelle me semble estre conforme à la pratique & à l'usage de l'Eglise. La pratique de l'Eglise est, qu'elle met & qu'elle dit à la fin de toutes les prieres qu'elle fait à Dieu, *per Jesum Christum*; & cela à cause qu'elle sçait D que nous n'avons autre moyen pour estre exaucés de Dieu que par son Fils, & par son intercession. C'est luy qui prie pour nous, qui nous fait obtenir tout ce que Dieu nous accorde; sont ses merites, & sa seule consideration qui font que Dieu nous regarde. Or est-il que puis que la priere qu'on fait à Dieu tire toute sa force de ces paroles, *per Jesum Christum*; celle qu'on fait & qu'on faisoit en la presence de l'Eucharistie, & en laquelle & E au lieu de dire *per Jesum Christum* on montre Jesus-Christ mesme à Dieu son Pere, devoit avoir plus de pouvoir & plus d'energie. Et c'est la raison pourquoy j'estime qu'ils consacroient anciennement les saintes Huiles en la presence de l'Eucharistie: car il n'y avoit rien dans l'Eglise qui fust plus puissant apres le saint Sacrement, que les saintes Huiles, comme nous avons dit. Car quelle puissance pouvoit-on imaginer plus grande, que d'avoir le pouvoir de faire descendre & d'inviter, comme dit Tertullien, le saint Esprit sur une creature; & cette puissance venoit de la consecration? Pour donc faire cette consecration des saintes Huiles, qui estoit de telle consequence & de telle consideration, ils ne se contentoient pas de dire aux prieres pas lesquelles ils les consacroient, *per Jesum Christum*; mais encore ils vouloient y appliquer la presence du vray Corps de Jesus-Christ; & par le pouvoir qu'il a envers son Pere, effectuer & faire la consecration des saintes Huiles.

CHAPITRE XV.

Les Energumenes estoient privez de la veuë de l'Eucharistie.

Ce mot d'Energumene n'a maintenant autre usage, que de signifier ceux qui sont actuellement & veritablement possedez par les malins esprits: mais anciennement, non seulement il avoit la mesme signification, mais encore il s'étendoit à tous ceux qui en estoient tourmentez, & sur lesquels ils avoient quelque puissance. Les obsedez, ceux qui estoient agitez de terreurs vaines & paniques, ceux qui estoient vexez d'illusions, voire mesme ceux qui mollement se laissoient emporter aux tentations, & ne pouvoient resister au peché: tous ceux-là, si on y prend garde, s'appelloient Energumenes, & passoient sous ce nom d'Energumenes dans les anciens Autheurs; & peut on soustenir qu'il y avoit autant de sortes d'Energumenes, que le Diable a de sortes & de moyens pour prendre quelque puissance de durée sur les ames. Saint Denis en servira de preuve en sa Jerarchie Ecclesiastique, au traité de la Contemplation & explication de la sainte Synaxe: *La multitude aussi des possedez & inspirites est immonde & impure*. Et expliquant pourquoy ils sont d'une autre classe que les Catechumenes, il dit: *Avec ce qui a eu autrefois participation de ces Mysteres tres-sacrez, & qui pourtant est encore occupé & detenu de quelques chatoüillemens de voluptez charnelles, ou de perturbations contraires*. Il n'en diroit pas si peu de ceux qui seroient demoniaques tout-à-fait. Plus bas: *Certainement celuy qui est tel, n'aura garde*

Digitized by Google

de d'estre jamais vexé ny tourmenté de ces illusions & frayeurs demoniaques : ains au contraire il s'en rira, & il s'en mocquera, & si il les supplantera si elles s'approchent de luy. En suite : *de telles vexations & obsessions*. Item : *que tous ceux-là qui sont agitez & tourmentez d'une tres-impure & execrable vexation du Diable, qui s'estant départis & apostatez de la vie déiforme, sont d'accord & consentans en mœurs & façons de faire avec les malins & pernicieux Demons*. Item : *la multitude de ceux qui sont vexez de passions & perturbations charnelles*. Dans le mesme Chapitre, il dit qu'on chasse de la Messe ceux qui cedent aux tentations. *Apres donc que seront chassez hors du temple & de sa celebration des saints Mysteres ; premierement ceux qui ne sont instruits, ny point du tout initiez d'aucun Sacrement, & apres eux les apostats & deserteurs de la vie sainte, & puis encore ceux qui par mollesse & delicatesse, se laissent aisément aller aux vaines frayeurs, & sales illusions du Diable*. Ce qui ne peut convenir à ceux qui sont tout-à-fait demoniaques, non plus que ces paroles du sixiéme Chapitre : *Et de ceux qui à raison de leur mollesse & lascheté, sont encore épouvantez par des craintes & des frayeurs contraires*.

Il n'y a rien qui apporte plus d'éclaircissement à ce que nous avons dit au commencement de ce Chapitre : A sçavoir, qu'ils estimoient anciennement que les pecheurs estoient comme en la puissance du Diable ; que de montrer qu'ils usoient d'exorcismes non seulement sur ceux qui estoient veritablement demoniaques, mais encore sur ceux qui estoient tourmentez du Diable en quelque autre façon. Car il y a apparence que si ce mot d'exorcisme signifioit autre chose en ces premiers siecles, que ces conjurations qu'on applique aujourd'huy sur les vrais demoniaques, & que s'il se trouve qu'ils en ayent usé sur des personnes qui n'estoient pas veritablement & actuellement possedez du Diable, que ce mot aussi d'Energumene avoit une signification plus estenduë qu'il n'a aujourd'huy. Les exorcismes donc ne signifient maintenant que les conjurations & que les commandemens qu'on fait aux malins esprits de sortir des corps de ceux qui veritablement & actuellement sont possedez. Mais anciennement les Oraisons & les impositions de mains qu'on faisoit sur les Catechumenes & sur les Penitens du troisiéme degré, s'appelloient exorcismes & purgations, & se trouve qu'on les exorcisoit, encore qu'ils ne fussent aucunement demoniaques. Et de fait aujourd'huy, quoy que la signification de ce mot soit reduite aux conjurations, l'usage toutefois en est plus estendu : & tout ainsi qu'anciennement on exorcisoit beaucoup de choses inanimées, de mesme à present on exorcise non seulement les demoniaques, mais aussi l'eau, le sel, & les autres choses qui servent, ou aux Sacremens, ou aux ceremonies : car nous avons accoustumé de dire au Baptesme ; Retire-toy, Diable maudit, de cette creature de sel, ou d'eau. Si les preuves que nous voyons dans la pratique de l'Eglise ne sont suffisantes, saint Cyprien en fournira d'autres. L'Evesque de Bilta, au Concile de Carthage, montre que l'eau du Baptesme s'exorcisoit, *où le demoniaque*, parlant des Heretiques, *exorcise le Sacrement*, c'est à dire, l'eau du Baptesme. Un de ses Confreres Evesques, dit, qu'on exorcise les baptisez, *s'ils ne sont exorcisez & baptisez* ; & celuy du champ de Galba explique cet exorcisme par ces paroles : *Faut premierement les purger, & puis les baptiser*. Dans saint Cyrille de Jerusalem, en la Preface & en la seconde Catechese Mystagogique, il y a plusieurs exemples des exorcismes que les Catechumenes recevoient, lesquels n'estoient nullement possedez : mais à cause qu'ils estoient constituez en peché, on les exorcisoit, & on les purgeoit : & quand saint Isidore donne la définition de l'exorcisme, il dit, que c'est une parole de menace faite contre l'esprit impur des Energumenes ou des Catechumenes : par laquelle tant la detestable vertu du Diable, que sa malice inveterée, & ses violens assauts & incursions sont repoussez & chassez. De mesme façon usoient-ils envers les Penitens : car combien qu'ils ne fussent demoniaques, ils estoient toutefois exorcisez & purgez, comme estans en quelque façon en la possession du Diable, comme les Catechumenes. Les preuves s'en trouvent dans les Canons de Siricius, Cœlestinus, Leon, Fœlix, au Concile de Vaison, d'Ilerde, & autres, qui tous usent de ce mot, *de purger*, ou *de purgation*, & ordonnent que les Penitens seront purgez par

par l'imposition de mains, quic'est à dire, qu'ils seront exorcisez par les Oraisons : car purger a la mesme signification dans les Autheurs Latins, que exorciser dans les Grecs : comme nous avons montré cy-dessus par le Concile de Carthage. Un passage de saint Leon suffira pour tous les autres. Il écrit à l'Evesque de Norbonne ces paroles : *Ceux qui ont usé de viandes immolées, peuvent estre purgez par les Jeusnes & par les impositions des mains.*

Cette coustume qu'ils avoient de faire des exorcismes particuliers & des exsufflations, quand ils se sentoient tentez, montre bien qu'ils tenoient les pecheurs en la puissance du Diable, puis qu'ils le tenoient actuellement presents aux tentations, & qu'ils le chassoient par ces soufflemens. Tertullien au livre, deuxiéme *ad uxorem*, justifie cette coustume: *Latebisne cùm aliquid immundum flatu expuis? Te cacheras-tu de ton mary Payen, quand tu chasseras par un soufflement des pensées impures?* Louys de Lacerda en ses notes, a repris le sçavant personnage Durantus Franeois, d'avoir mal cité ce passage, & avoir mis *exponis* pour *expuis*: mais quand il aura leu les bonnes impressions, comme celle de Rome, il avoüera qu'il ne blasme que l'Imprimeur. Pour revenir à nos exorcismes particuliers, & à ces exsufflations, on en voit des preuves dans *Sulpitius Severus*, livre troisiéme des vertus de saint Martin : en la vie de Pachonius, Chapitre quarante-huitiéme, & en plusieurs autres Autheurs, que le Pere Heribert Roseveydus, homme de sçavoir & de merite, rapporte dans ses vies des Peres. On voit donc que ces mots d'exorcismes & d'Energumenes, avoient une signification plus ample qu'ils n'ont aujourd'huy.

Tout cela vient de ce principe de Theologie, que nous avons dit qu'ils tenoient, à sçavoir que ceux qui estoient constituez en quelque peché enorme, n'estoient pas tout-à-fait demoniaques : mais toutefois qu'ils estoient en quelque façon en la puissance du Diable : Un passage de saint Augustin verifie clairement que c'estoit une de leurs maximes : en l'Epistre cent cinquiéme, *Ad Sextum presbyterum: Que répondront-ils aux exorcismes & aux exsufflations qu'on fait aux enfans : car elles se font en vain, si le Diable ne leur domine point : si au contraire il leur domine, & si elle ne se font point en vain, comment est-ce qu'il les domine, si ce n'est par le peché, luy qui est le Prince des pecheurs?* On voit qu'ils tenoient tellement les pecheurs en la possession du Diable, quoy qu'en apparence ils ne fussent point demoniaques, qu'ils se servoient du feu, & qu'ils l'appliquoient aux exorcismes qu'ils faisoient sur les Catechumenes; tout ainsi qu'on use aujourd'huy aux grandes & violentes conjurations & exorcismes. Saint Augustin, sur le Psaume soixante-cinquiéme : *& pour cette consideration & aux Sacremens, & en catechisant, & en exorcisant, on applique premierement le feu. Car d'où vient que souvent les Esprits immondes crient, le brusle, si le feu ne brusle? Apres le feu de l'exorcisme, on vient au Baptesme :* Et quand il parle des exorcismes des petits enfans, il en rendt cette raison : *Afin d'en mettre dehors le Prince du monde.* Au livre sixiéme contre Pelagius, aux livres des nopces & de la concupiscence, & en mille lieux, il donne la mesme raison : & il ne faut point icy distinguer entre le peché originel & l'actuel : car les Oraisons purgatives qu'ils faisoient sur les Penitens du troisiéme degré, estoient en effet des exorcismes, comme nous avons dit cy-dessus. Et pour preuve, la coutume estoit anciennement de prier pour les Penitens à la Messe des Catechumenes; & devant ces prieres, que le Diacre avertissoit les fideles de ce qu'ils avoient à demander à Dieu en leur faveur. Or on trouve aux Constitutions, livre huitiéme, Chapitre huitiéme, que dans cet avertissement le Diacre cottoit principalement qu'il pleust à Dieu les délivrer des liens du Diable ; *Qu'il brise bien-tost Satan sous leurs pieds, qu'il les délivre des liens du Diable, & de la violente attaque de Satan.*

Il estoit à propos, avant que de venir aux preuves & aux raisons de ce que nous traitons en ce Chapitre, de faire voir que ce mot *d'Energumenes*, avoit anciennement une signification bien plus estenduë qu'il n'a aujourd'huy ; & que plusieurs s'appelloient Energumenes, qui n'étoient demoniaques. Car ces Anciens rendoient bien plus de respect à l'Eucharistie, en chassant de l'Eglise un peu avant la Consecration & le Sacrifice, ceux qui en quelque façon estoient persecutez du Diable, ou

ou par obsession, ou par illusions & terreurs paniques, ou finalement par tentation, que si ils n'en eussent chassé que les vrais demoniaques, & qu'ils eussent permis à toutes ces dernieres especes d'Energumenes, de voir le saint Sacrement. Or que ce fust une loy observée à la rigueur de chasser du Sacrifice toutes ces especes d'Energumenes, & leur en interdire la veuë; la preuve en est en saint Denis, aux lieux que nous avons citez cy-dessus, desquels le plus exprés est celuy-cy: *A beaucoup plus forte raison la multitude de ceux qui sont vexez de passions & perturbations charnelles, sera tenuë & reputée impure & profane; & par ainsi forclose & estrangée de l'inspection & Communion des choses saintes.*

Par lequel on voit qu'ils estoient exclus non seulement de la Communion de l'Eucharistie, mais aussi de la veuë. Aux constitutions de saint Clement, livre huitiéme, Chapitre septiéme, on trouve preuve de la mesme chose; & dans saint Chrysostome, aux Homelies quatre-vingt-trois sur saint Matthieu, sixiéme au peuple d'Antioche, troisiéme & quatriéme de la naissance de Dieu.

Quant à la raison de cette loy, le mesme saint Denis la donne en termes fort exprés: parce, dit-il en ce passage cy-dessus, *qu'ils sont impurs, & prophanes:* plus haut il voit touché la mesme raison, *multitude immunde & impure.* Cela s'accorde fort bien à ce que nous avons dit des Catechumenes, & l'on voit par là que l'Eucharistie est telle selon l'opinion du premier siecle, qu'il y a du peché & de l'offense envers Dieu quand elle est veuë par une personne impure. Que nos Adversaires fassent convenier cela à leur Doctrine & à leur Cene.

CHAPITRE XVI.

Les Energumenes s'inclinoient devant le lieu où devoit estre l'Eucharistie.

Saint Jean Chrysostome nous a donné ce chapitre, qui veritablement est un témoignage tres-particulier, & tres-admirable de la presence réelle du Corps de nostre Seigneur au saint Sacrement. On sçait que les Energumenes assistoient au commencement de la Messe; & qu'apres

A que les Catechumenes estoient sortis de l'Eglise, que le Diacre commandoit aux Energumenes de prier Dieu, & qu'il avertissoit aussi les fideles de prier pour eux; que cela fait on leur faisoit incliner la teste, pour recevoir les impositions de mains, & les benedictions de l'Evesque: Finalement que l'Evesque partoit de sa place, & alloit vers la porte de l'Eglise où ils estoient, & qu'il leur imposoit les mains, c'est à dire, qu'il faisoit quelques prieres sur eux, dont on voit la formule dans les constitutions attribuées a S. Clement.

B Cela fait on leur faisoit derechef incliner la teste vers l'Autel, pour saluër le lieu où leur juge devoit peu aprés s'assoir dans son Tribunal: aprés le Diacre les mettoit hors de l'Eglise. Toutes ces choses sont quasi prouvées dans les premiers Chapitres, & ce qui reste à prouver, se trouve en termes exprés en ces constitutions. S'il reste quelque chose qui merite plus grande

C preuve, ce peut estre le lieu de l'Eglise où ces Energumenes prioient, & où ils recevoient les impositions de mains; comme aussi que l'Evesque se transportast en ce lieu, pour imposer les mains: mais cela ne reçoit aucune difficulté. Car on sçait que les fideles ne se mesloient jamais avec ceux qui n'estoient pas fideles: un chacun avoit sa place assignée: & pourtant la place & le lieu des Energumenes estoit loin

D de celuy des fideles, tout ainsi que celuy des Catechumenes & des Penitens, dont nous avons parlé a autre part en nos observations. Comme aussi il est manifeste qu'il falloit que l'Evesque allast à eux, pour leur imposer les mains au lieu qui leur estoit assigné: car les Energumenes ne pouvoient approcher du Sanctuaire ny de l'Autel. Quant à cette coustume de leur faire baisser la teste, Saint Chrysostome y est exprés, & dit que le Diacre faisoit incliner la teste aux Energumenes vers

E l'Autel; parce que Jesus-Christ qui est le juge des demons & des possedez, peu aprés y devoit estre, y s'assoir comme dans son Tribunal, & y paroitre sous les especes du pain & du vin. A cette cause qu'on faisoit incliner la teste aux Energumenes devant ce Trosne, non pour leur faire recevoir sentence de condamnation, ny pour les punir de leurs crimes; mais afin que le peuple qui estoit là present, esmeu de leur misere, priast le juge pour eux,

 &

& implorassent tous ensemble sa misericorde. Tout ainsi que les Geoliers ont accoustumé de tirer des cachots les criminels peu avant que le juge entre en son siege, & de les conduire devant le barreau, à ce que le peuple les voyant en ce miserable estat, salles & desfigurez, supplie le Iuge pour eux. Il n' acheve pàs la comparaison tout à fait: mais il faut supposer que la cause pourquoy on menoit ainsi les criminels devant le barreau, estoit afin que leur misere excitast le peuple à prier pour eux. Voicy ses paroles: *Je veux vous apprendre pourquoy le Diacre fait incliner la teste à ceux qui son agitez des demons peu avant les Mysteres: Tout ainsi donc, que peu avant que le juge entre dans son siege, les Geoliers tirent des cachots tous les criminels, & les rangent devant le barreau, en ce miserable estat, dans lequel ils sont salles, dechirez, couverts de lambeaux: Ainsi les Peres ont ordonné que quand Jesus-Christ seroit prest de s' assoir sur son Tribunal, & de paroitre sous les especes du Sacrement, ceux qui seroient agitez des demons, & comme detenus dans les fers du Diable, seroient amenez non pour estre examinez sur leurs crimes, ou pour en estre punis; mais afin que tout le peuple estant là present, on fist de prieres pour eux, & que tous les fideles d' un commun consentement s' employassent pour eux envers nostre Seigneur.*

Je laisse cet excellent passage à la discretion de nos Adversaires; ils y mediteront, & en tireront ce qu' il leur plaira: pour le present, il suffira de dire qu' en ces premiers siecles, on ne rendoit pas seulement du respect & de l' honneur à l' Eucharistie, mais encore au lieu où elle devoit estre, & auquel elle avoit accoustumé d' estre: tout ainsi qu' on voit honorer & respecter les sieges des Monarques, & des Empereurs, quoy qu' il soient absens. D' ailleurs que l' Autel estoit le thrône de Jesus-Christ, sur lequel il estoit quelquesfois present actuellement, & de fait, & par fois absent; tout ainsi que le Juge dans son siege: car cette consequence suit necessairement de la comparaison dont il use: autrement il n' y auroit ny grace, ny force en son discours, s' il ne vouloit conclure les mesmes choses de Jesus-Christ, qu' il met en avant par l' exemple d' un Juge. Ce passage aussi fait foy qu' ils addressoient

A leurs prieres directement à ce qui estoit sur l' Autel, sans avoir égard ailleurs; mais de plus qu' ils ne les adressoient pas en tout temps de la Messe, mais seulement en certain temps d' icelle. Ce qui monstre qu' aprés la consecration, ils croyoient que le corps de nostre Seigneur estoit present sur l' Autel, mais d' une presence actuelle & réelle, autrement, ny S. Jean Chrysostome n' eust pas allegué les prie-
B res qu' on fait au juge, lors seulement qu' il entre dans son siege, ny les Fideles n' eussent pas pû prier ce qui estoit fait present sur l' Autel. Que nos Adversaires cherchent quelche nouvelle explication de cette presence réelle de Jesus-Christ sur l' Autel, que ce passage establit: car leur réponse ordinaire, que les Fideles le prenent par la foy, & que par la foy ils le mangent, actuellement, & veritablement, ne peut servir icy: car cette presence dont parle saint Iean Chrysostome, est avant la
C Communion de l' Eucharistie: joint aussi, qu' ils ne pretendent pas, que par la Foy, on donne icy-bas une presence réelle, palpable & actuelle, au Corps de Jesus-Christ, tout ainsi qu' il est present au Ciel.

CHAPITRE XVII.

Des penitens, & comme ils ne voyent point l' Eucharistie.

D L' Ecriture compare les Chrestiens aux plantes & aux arbrisseaux. S. Paul les appelle *Neophytes*, *nouvelles plantes*. Le mesme dit qu' il les a plantez, qu' Apollon les a arroisez, & que Dieu leur a baillé l' accroissement: qui sont termes & facons de parler propres des arbres & des plantes. Aux Romains il dit que *nous sommes faits une mesme plante avec Jesus-Christ*. Et certes qui considerera la naissance du Chrestien, la venuë ou l' accrois-
E sissement & la culture que l'Eglise luy donne, & luy donnoit en ces premiers siecles, jugera que cette comparaison est tres-excellente & fort convenable. Premierement, pour faire un Chrestien, faut enter & inserer Jesus-Christ sur cette vieille souche d' Adam: ce sont dês termes frequens dans les Peres & dans l' Ecriture. Apres que ce rejetton a pris, faut qu' il soit nourry & arroisé par les Sacremens, & par cette eau dont parle l' Evangile, del eau rejal-

rejallissante en la vie eternelle ; autrement il secheroit commes les plantes qui ne sont pas arroisées. Finalement, tout ainsi que les Jardiniers couppent les branches inutiles, & celles qui sechent ou qui sont surabondantes, ou qu'ils redressent les arbrisseaux qui se courbent : Ainsi l'Eglise par les censures & par les penitences, soustient les Chrestiens qui se couchent en terre, & leur applique des remedes pour les relever. Tertullien explique ces trois points assez elegamment au livre de Pudicitia: *Toutes lesquelles choses le Chrestien tire du Ciel, & la nature par les eaux de la regeneration, & la discipline par les predications & la censure par les jugemens pris sur les testamens.*

Pour ce qui est du Baptesme & de la nourriture, nous en traitterons a autre part. Quant aux Penitens, on n'en peut entendre les anciennes Loix, & particulierement celles que cette ancienne discipline avoit establies pour oster l'Eucharistie de leur veuë & de leur attouchement, qu'on ne se souvienne de ce que nous avons dit en nos Observations, que la penitence de ces premiers siecles avoit ses degrez, ses loix & ses formes, par lesquelles falloit passer avant d'estre remis en la participation de ce divin Sacrement. La premiere loy & le premies degré de la penitence, s'appelloit *les larmes des Penitens* ; parce qu'au premier & au second siecle, ceux qui estoient bannis & retranchez du corps de Jesus-Christ, imploroient la penitence, & la demandoient avec soupirs, larmes & gemissemens, jusques-là qu'il se jettoient en terre aux entrées des Eglises pour faire pitié aux passans. Le premier degré duroit jusques à ce que la penitence leur eust esté accordée ; & aux siecles subsequens, il duroit un an ou deux. Le second s'appelloit l'Escole ou *l'Auditoire*, & les Penitens, *Auditeur* ; parce que l'Eglise les renvoyoit aux rudimens des Catechumenes, & leur faisoit reprendre les premieres leçons de la crainte de Dieu, laquelle ils croyoient qu'ils n'avoient pas bien conceuë ny retenuë durant leur Catechumenat, puis qu'ils l'avoient offensé depuis le Baptesme, ou qu'ils avoient oublié ce qu'ils avoient appris dans ce Noviciat de sa Grandeur & de sa Justice, puis que cela ne les avoit pas détournez du peché. Le temps de ce degré estoit ordinairement de deux ans. Le troisiéme se nommeit *Humiliation*, *Prosternation* & *Purgation* ; parce que par l'espace de plusieurs années les Penitens se trouvoient à la Messe des Catechumenes, & là devant tous ils se jettoient en terre, & demeuroient en cet estat, jusques à ce que l'Evesque eust prononcé quelques Oraisons sur eux pour les vanger de la possession du Diable, & des mauvaises habitudes qu'il leur avoit imprimées : car ils ne pouvoient croire qu'apres la renaissance du Baptesme, on peust offenser Dieu, sans s'abandonner aux persuasions & à la possession du malin esprit. Le quatriéme degré s'appelloit, *Subsistence*, c'est à dire, que les Penitens avoient droit de participer aux prieres de l'Eglise, & de demeurer à la Messe ; mais non pas de participer au saint Sacrement, ny aux petites Oblations.

Les Peniteus donc des trois premiers degrez ne voyoient ny n'approchoient en aucune façon de l'Eucharistie : cela est assez prouvé dans le premier chapitre. Mais qu'est-ce qui les avoit portez à faire cette Loy ? Ce n'estoit pas la crainte qu'ils avoient que les Penitens l'eussent pu mespriser ; parce que toutes les miseres qu'ils souffroient dans les années de la penitence, n'estoient que pour arriver à ce bien : *Qui courans vers le saint Sacrement, cependant qu'ils s'en jugent indignes, & qu'ils se confessent coupables, & qu'ils desirent estre restituez avec plus de pureté, ils meurent sans le viatique de Sacremens.* Au moins ce Concile de Vaison le témoigne. Ce n'estoit pas aussi pour les échauffer à la desirer ; car ils la desiroient avec passion, comme le remede de tous leurs maux, & la fin de toutes leurs peines. Et moins encore en faisant cette loy, avoient-ils estimé qu'ils ne croiroient pas prendre ny voir le vray corps de nostre Seigneur ; parce que ces Penitens l'avoient receuë avant la penitence, & avant que de la recevoir, qu'ils avoient esté instruits des merveilles & des grandeurs de ce Sacrement. Et finalement ce n'estoit pas pour la raison generale qui obligeoit de cacher aux estrangers toutes les choses de la Religion, voire jusques aux plus petites ceremonies ; car nous avons veu qu'ils pouvoient voir, & assister aux ceremonies des Morts. Il faut donc en chercher une autre raison, & se tenir à celle que S. Cyrille dit, sur le

le sujet de la Magdelaine, que ces yeux prophanez par le peché, ne pouvoient la voir sans offense: & confesser que ces Anciens estimoient que les Penitens estoient moins dignes de la regarder, que la Magdelaine de toucher nostre Seigneur. Et partant il faut conclure que selon l'opinion de ces premiers siecles, elle estoit telle qu'il y avoit peché d'en permettre la veuë aux Penitens, & qu'en soy elle contenoit quelque chose qui estoit si divine, qu'elle ne pouvoit souffrir la veuë des prophanes, sans offense.

CHAPITRE XVIII.

La premiere chose qu'un Chrestien perdoit anciennement, & dont il estoit puny, c'estoit de la privation de l'Eucharistie.

IL se trouve des Loix dans cette antiquité qui privent de la Communion de l'Eucharistie, & qui toutesfois ne privent pas les mesmes persones qu'elles chastient, de celle de l'Eglise, ny de celle des fideles, voire mesme de celle de Jesus-Christ. C'est à dire il y avoit tel peché qui estoit puny de la privation de l'Eucharistie, qui n'estoit pas puny de la privation des autres communions. Par exemple, quelqu'un avoit manqué par trois Dimanches à communier avec les autres fideles, & à faire la Synaxe avec l'Evesque, les Canons d'Eliberin le punissoient de la privation de l'Eucharistie; mais ils ne passoient pas outre, & ne le punissoient pas d'une excommunication generale; si bien qu'il pouvoit ouyr la Messe avec les autres, assister au Sacrifice, aux Predications, participer aux prieres de l'Eglise, & generalement communier avec les fideles, par toutes les sortes & manieres de communion, qu'ils pratiquoient en ces premiers siecles, pour nourrir la charité, & pour entretenir le lien qui serre & qui tient fermes les Chrétiens en un mesme corps, & en une mesme masse; comme par les salutations, par les benedictions, par les baisers de paix, & par mille autres especes de Communion: mais avec tout cela, il ne pouvoit communier à l'Eucharistie. D'où on voit qu'en mesme temps on pouvoit estre uny avec l'Eglise, mesme avec le corps mystique de Jesus-Christ, & estre separé de l'Eucharistie: & qu'on pouvoit estre dans la masse des fideles & de l'Eglise, & estre indigne de la Communion de l'Eucharistie. Qu'on juge par là ce qu'elle estoit en ces premiers temps, & quelle creance ils en avoient; puis qu'un homme qui estoit membre de Jesus-Christ & de son Eglise, pouvoit estre rejetté de sa communion, & n'estoit pas assez saint pour la recevoir. Ces loix sont assez frequentes dans l'antiquité, comme au Concile Eliberin, Canons quatorze & vingt-un: *Un an passé les faut reconcilier sans penitence.* Item: *qu'il s'abstienne pour certain temps*, & encore que les Canons ne prononcent pas ces temps exprés. Qu'ils soyent privez de l'Eucharistie, mais qu'ils usent de ce mot *abstenir*; toutesfois & les Interpretes, & la raison veulent que cette privation, & *abstinance*, soit prise de l'Eucharistie. Car puis qu'ils ne faisoient point de penitence, & toutesfois qu'ils souffroient quelque peine, & qu'ils devoient s'abstenir de quelque chose, faut conclure que c'étoit de l'Eucharistie. Au moins on ne peut ny s'imaginer autre chose, ny donner une autre explication à ces Canons. Et sans ces preuves, & sans cette sorte de penitence que nous employons en ce Chapitre; les penitens du quatriéme degré font foy de cette discipline; car comme nous verrons plus bas, ils jouyssoient de toute sorte de Communion, hormis de celle de l'Eucharistie. Et quiconque aura connoissance de cette antiquité, demeurera d'accord que toute la punition qu'on pouvoit bailler à un fidele qu'on ne vouloit pas excommunier, ny qu'on ne vouloit pas releguer entre les Penitens, estoit de le priver de l'Eucharistie. Car de le priver de la Communion des prieres ou de la societé des fideles, & de luy accorder la participation de l'Eucharistie, ce n'eust pas esté un chastiment; parce que l'Eucharistie contient toutes les autres Communions; & estant la perfection du Chrestien & son souverain bien, il luy importe peu, & il importoit peu anciennement, qu'il fust privé des autres communions, pourveu qu'il eust celle de l'Eucharistie. Si bien qu'il faut croire que ces chastimens qui ne portoient point d'excommunication ny de penitence publique, consistoient en la privation de l'Eucharistie.

Sur

Sur ces mesmes loix on peut encore faire d'autres considerations à l'avantage de l'Eucharistie. Car il faut se representer qu'en ces premiers siecles, il arrivoit souvent que par la Confirmation, le saint Esprit prenoit son siege dans les ames des fideles. Et si sensiblement, que les miracles, les dons des langues, les propheties, les guerisons; & autres semblables effets en esclatoient publiquement. Or il pouvoit arriver qu'avec tous ces miracles, & toutes ces puissances, un fidele eust esté privé de l'Eucharistie: car il pouvoit tomber en des fautes qui n'estoient pas pechez mortels, & qui toutefois pour la consequence pouvoient estre chastiez de la privation de l'Eucharistie quand ce n'eust esté que d'un jour. D'où on voit sa grandeur & l'estat auquel elle estoit dans l'antiquité; puis qu'un homme remply du saint Esprit, & tout puissant dans les miracles, n'estoit pas toutefois assez saint, ny assez considerable pour y participer. Que nos adversaires alleguent apres cela, qu'il n'y a point de difference entre les Sacremens, & que le Baptesme a autant de pouvoir que l'Eucharistie. Au chapitre des Penitens du quatriéme degré, nous en parlerons plus amplement, & avec d'autres considerations.

CHAPITRE XIX.

Avec quelle consideration on accordoit l'Eucharistie aux Penitens, qui tomboient en danger de mort durant leur Penitence.

Le cours de cette ancienne Penitence publique & solemnelle, estoit de plusieurs années & de plusieurs degrez, durant lesquelles, ou pour le moins avant le quatriéme, les Penitens ne recevoient jamais l'absolution. Mais si par avanture un Penitent eust esté surpris d'une maladie mortelle avant que de l'avoir achevée, & avant qu'estre arrivé à ce quatriéme degré; le Concile de Nicée ordonne bien que l'absolution luy sera donnée: mais si outre l'absolution, il presse pour avoir l'Eucharistie, le mesme Concile y apporte cette moderation: Qu's'il a commencé sa Penitence avec ferveur & fidelité & s'il a témoigné beaucoup de regrets & de déplaisirs d'avoir offensé Dieu, que l'Evesque luy accorde cette sainte Communion: Mais au contraire, si l'Evesque trouve par l'examen qu'il fera de sa vie, qu'il a entrepris sa Penitence avec peu de contrition, qu'il luy refuse; quoy qu'il soit à la mort, & qu'il aye receu l'absolution. Voilà une loy qui semble fort rude & fort rigoureuse, de refuser l'Eucharistie à un Chrestien qui avoit ces deux conditions, à sçavoir d'estre dans les extremitez de la mort, & prest à se presenter devant Dieu; l'autre d'estre absous de ses fauttes, & d'estre en un estat que rien ne pouvoit luy estre refusé au Ciel: voire mesme de prendre & de s'unir avec le mesme Corps de Jesus-Christ, qu'on luy refusoit icy bas, & de s'attacher à luy, & de joüir des beatitudes & des felicitez qui suivent cette union. La preuve de cette loy est en ces paroles du Concile de Nicée, Canon treiziéme: *On observera l'ancienne & la Canonique loy envers les Penitens qui meurent avant la fin de leur Penitence. Si quelq'un donc meurt, qu'il ne soit pas privé du dernier & tres-necessaire Viatique de l'absolution. Que s'il guerit aprés avoir esté remis dans l'Eglise par l'absolution, qu'il soit renvoyé, entre les Penitens qui sont participans des seules Oraisons. Finalement à tous les Penitens qui mourront & qui demanderont l'Eucharistie, que l'Evesque examine leur vie: & aprés l'avoir examinée, qu'il leur accorde cette sainte Communion.* Le Concile de Cartage troisiéme fait la mesme ordonnance, canon quatriéme: *Si quelqu'un*, (c'est à dire, des Penitens) *estant au peril de mort, demande à estre reconcilié avec les divins Autels, si l'Evesque est absent, le Prestre le dois consulter, & ainsi par son ordonnance & permission le reconcilier.* Car cette reconciliation aux divins Autels, n'est autre chose que la reconciliation avec l'Eucharistie, comme il appert par mille Canons, qui usent des mesmes mots pour signifier la participation de l'Eucharistie. *Toletan* 1. Canon deuxiéme: *Auroit esté reconcilié au divin Autel.* Tours deuxiéme, canon vingt-troisiéme: *Ne permettent pas qu'ils participent au Saint Autel.* Siricius, à l'Evesque de Tarracone, canon cinquiéme: *Soient separez du banquet de la table du Seigneur*, c'est à dire, de l'Autel.

Pour mieux entendre les Canons de cette Police des premiers siecles, faut se souvenir qu'on avoit long-temps douté si on

devoit

devoit accorder la Penitence & l'absolu- A tion aux Lapses, & aux Idolatres; enfin que ce doute fut reglé au temps de S. Cyprien, & qu'il fut ordonné, nonobstant les plaintes des Novatiens & leur divorce, que la Penitence de plusieurs années leur seroit accordée, & aprés la Penitence, l'absolution. Cette discipline & cette Police ayant esté establie en toute l'Eglise, il se trouva trois autres difficultez, lesquelles l'Eglise estant en corps, & estant assem- B blée e un Concile General, voulut regler; afin que la foy fust generale, & qu'elle s'observast par toute l'estenduë de la Religion. La premiere fut pour l'absolution, & de sçavoir comme on avoit à traiter les Penitens Idolatres, s'ils venoient à mourir durant leur penitence, & avant que de l'avoir achevée. Car tout ainsi que quelques-uns avoient douté, jusques a S. Cyprien, s'ils estoient dignes de la penitence & de l'absolution: ainsi depuis saint C Cyprien, jusques au Concile de Nicée, quelques-uns avoient fait difficulté de leur bailler l'absolution dans le cours de la penitence, avant que d'en avoir achevé tous le degrez. Leur pretexte estoit que cette ancienne discipline ne permettoit pas que personne eust part dans le Corps de l'Eglise, qui ne fût tres-sanctifié & tres-innocent. Or ces idolatres n'ayant pas satisfait ny achevé leur Penitence, & n'ayant pas souffert tous les exorcismes du troisie- D mé degré, ne sembloient pas assez sanctifiez. Cela se prouve par ces paroles de saint Cyprien en son Epistre à Antonianus: *Si quelques-uns de ces lapses deviennent malades, on leur aide comme il a esté arresté: mair aprés avoir esté secourus, & aprés que la paix leur a esté accordée, nous ne pouvons pas les suffoquer ou les opprimer, ou les tuer de nos mains; tout ainsi qu'il estoit necessaire qu'ils mourussent, puis qu'ils ont receu la paix:* Car on voit que Antonianus estoit scandalisé de ce que ces Pe- E nitens qui avoient esté absous dans le danger de la mort, se trouvoient dans la communion de l'Eglise, sans avoir fait Penitence. Ainsi depuis saint Cyprien d'autres ne pouvoient souffrir que des Penitens qui n'avoient pas achevé de saisfaire à Dieu, fussent receus dans la Communion de l'Eglise; quoy que ce ne fust que la Communion des prieres. Cette premiere difficulté fut donc reglé par ce treiziéme canon de Nicée: par le quatriéme, du troisieme Concile de Carthage: par les soixante & seize, dix-sept & dixhuit, du quatriéme; par le troisiéme canon d'Orange, premier; par le second du premier Concile de Vaison, par le douziéme du second Concile d'Arles, par le trente-six d'Epaune, & par mille autres: lesquels montrent assez qu'on faisoit difficulté d'accorder l'absolution à ces Penitens surpris de mort avant leur Penitence. Car pourquoy tant de loix, & en tant de diverses provinces, si en ces temps-là ils eussent trouvé aussi raisonnable de recevoir ces Penitens à l'Eglise, que nous le trouverions à present? La seconde difficulté fut pour l'Eucharistie, laquelle tous les Penitens demandoient tres-ardemment comme leur salut, & la seule esperance, & la seule confiance qu'ils avoient en l'estat de mort auquel ils estoient. Mais l'Eglise qui en a toûjours usé comme du vray Corps de Jesus-Christ, ne la permettoit pas sans grande consideration, & ne souffrir pas qu'elle fust receuë que par des Ames tres-pures & tres-innocentes. C'est pourquoy tout ainsi que nous avons veu au Traité des Catechumenes, qu'elle la refusoit à ceux-là mesme qui estoient baptisez dans une maladie. Ainsi elle la refusoit aux Penitens qui mouroient devant leur Penitence, encore bien qu'ils eussent esté absens: & les uns & les autres ne leur sembloient pas assez dignes de la recevoir. Cette seconde difficulté fut terminée par le mesme Concile de Nicée, & l'Eucharistie fut accordée aux Penitens qui mouroient devant leur Penitence: mais avec des conditions & modifications, à sçavoir que l'Evesque examineroit leur vie & leur Penitence; & qu'aprés avoir trouvé que les commencemens en avoient esté fervens & pieux, que cette sainte & parfaite Communion leur seroit permise: au contraire si leur Penitence avoit esté paresseuse & languissante, qu'elle leur seroit refusée. C'est ce qui est dans ces deux canons, & dans plusieurs autres, comme dans les soixante & seize, & dix-huit du Concile de Carthage. La troisiéme difficulté fut de sçavoir ce qu'il y avoit à faire envers ces Penitens, si aprés avoir esté absous, & aprés avoir receu l'Eucharistie dans l'extremité de la maladie, ils revenoient en convalescence. Mais de celle-cy nous en traiterons cy-aprés.

Que

Que nos Adversaires meditent souvent ces loix, & qu' ils en tirent les avantages & les consequences qu' on peut tirer pour l' Eucharistie. Elle sont si claires & si sensibles, qu' il n' est point necessaire de les estaller. Au moins l' Eucharistie n' estoit pas en ces premiers temps ny mise à l' egal du Baptesme, ny de la Confirmation, ny de l' absolution; puis qu' elle estoit deniée à ceux qui avoient tous ces trois Sacremens. En second lieu, ils craignoient quelque chose, puis qu' ils la refusoient: & quoy qu' on en puisse penser, falloit que ce fust ou que ces Penitens n' estoient pas assez justifiez; ou que l' Eucharistie eust esté offensée: ou finalement qu' elle estoit en soy telle qu' ils n' osoient en disposer. Quoy que ce fust, on ne peut rien dire qu' on n' avoüe qu' ils la croyoient pour le vray Corps de Jesus-Christ: car la circonstance de la mort & de l' absolution sont si favorables, qu' on ne sçauroit excuser cette antiquité, qu' en condamnant cette nouvelle Secte de nos Adversaires.

En troisieme lieu, je les prie de considerer ces façons de parler des Anciens Conciles: *Reconciliari Altario, reconciliari divinis Altaribus, reconciliari Eucharistiæ: reconcilier un Penitent avec les Saints Autels: les reconcilier avec l' Eucharistie.* Tout ainsi qu' on use de cette façon de parler à l' egard de Dieu, & qu' on dit, Je me suis reconcilié avec Dieu, ou l' Eglise l'a reconcilié avec Jesus-Christ: En mesmes termes nos Peres parlant de l'Eucharistie, disoient qu' on avoit reconcilié les Penitens avec les Autels: & qu' on les avoit reconciliez avec l' Eucharistie. Si elle n' eust esté que le Sceau, le signe ou le moyen par lequel nous prenons le corps de Jesus-Christ, ils n' eussent osé parler de cette maniere: & on ne dit pas que quelqu'un s'est reconcilié avec la lettre de grace du Roy, mais qu' il s'est reconcilié, & qu' il a fait sa paix avec la Justice. Ainsi c' eust esté mal parler de dire que ces Penitens avoient esté reconciliez avec l' Eucharistie, si elle n' eust esté que le signe de cette reconciliation. Mais parce qu' elle est, & qu' ils tenoient qu' elle estoit le vray Corps de Jesus-Christ: c'est pourquoy ils en parlent, non comme du Sceau, ou de lettres de grace: mais comme de la chose mesme, à laquelle il falloit que les Chrestiens fissent leur paix avant que de l' avoir de Dieu; Car il n' y a point de chemin pour se faire entendre de luy, ny pour obtenir quelque chose de luy, que par Jesus-Christ, *Ego sum via*; C' est la voye, la porte, l' entrée d' en haut & la descente d' enhaut icy bas: car rien ne vient à nous des biens de Dieu, que par luy. Voila pourquoy les Anciens parloient de reconcilier les Penitens avec l'Eucharistie, avant que de les reconcilier avec Dieu: car Jesus-Christ est le moyen qu' il faut tenir pour avoir la remission du Pere.

CHAPITRE XX.

De la pretention des Penitens qui avoient receu l' Eucharistie estant à l' article de la mort.

CEs Penitens qui avoient receu l' Eucharistie estant en danger de mort, & qui depuis estoient revenus en convalescence, ne vouloient en aucune façon achever leur penitence. Par exemple, il y avoit quatre degrez de Penitence. Or si un Penitent estoit tombé malade dans le premier, & qu' il eust receu l' Eucharistie, s' il venoit à guerir il ne vouloit plus parler de Penitence, ny passer par le second, ny par le troisieme degré, qui estoit le degré le plus penible & auquel on exerçoit veritablement & effectivement les moyens de satisfaire à Dieu. Cela se prouve par le troisiéme Canon de Nicée, & par les autres que nous avons cottez aux Chapitres precedens. Car pourquoy est-ce que l' Eglise en fait une loy, si la chose n'eust point esté contestée, & si ces Penitens n'eussent point fait de difficulté de retourner à la Penitence? L'Eglise donc fit deux loix sur ce sujet. La premiere fut favorable pour les Penitens, qui fut celle de ce troisiéme Canon de Nicée. Car elle ordonna que si ces Penitens qui avoient receu l' Eucharistie, revenoient en convalescence, qu' ils demeuroient parmy les Penitens du quatriéme degré. Voicy les paroles: *Mais si par avanture ils ne meurent pas, & qu' ils ayent participé à l' Eucharistie, qu' ils soient mis entre ceux qui sont participans des seules Oraisons*: c'est à dire qu' ils seroient renvoyez entre les Penitens du quatrieme degré, lesquels estoient participans des prieres de l' Eglise; mais ils ne pouvoient joüir de la Communion

 de

de l'Euchariſtie : ſi bien que ce Canon de Nicée remettoit à ces Penitens le premier degré, qui conſiſtoit à témoigner par regrets & par larmes, le déplaiſir du peché : remettoit l'eſcole du ſecond : & finalement remettoit les miſeres du troiſiéme, le ſac, la cendre, les jeunes, les veilles, l'habit hideux; le cilice, la honte de la ſeparation des exorciſmes ; d'enterrer les morts, à quoy les penitens eſtoient tenus ; & mille autres peines que je ne puis cotter. En quoy cette ordonnance fut tres-avantageuſe pour les penitens ; car autrement ils devoient paſſer par toutes ces incommoditez. Mais depuis, ou ſoit que ces Penitens ſe fiſſent malades; pour eſtre deſchargez de leur penitence, ou que l'Egliſe y reconnuſt quelque autre abus ; elle ordonna, que s'ils revenoient en ſanté, qu'ils retourneroient au degré auquel ils eſtoient tombez malades, & qu'ils acheveroient leur penitence. Par exemple, s'ils eſtoient devenus malades au ſecond, elle ordonna qu'ils reprendroient les leçons de ce Noviciat, & qu'ils paſſeroient par le troiſiéme, & quatriéme degré. En voicy la Loy, du quatriéme Concile de Carthage : *Les Penitens qui auront receu le viatique de l'Euchariſtie, en infirmité, qu'ils ne s'eſtiment pas eſtre abſous ſans l'impoſition de mains*. Là l'impoſition des mains ſe prend pour ces exorciſmes & pour ces prieres que les penitens du troiſiéme degré recevoient des Eveſques, comme nous avons juſtifié aux Notes que nous avons données ſur ces Canons, au meſme Concile, Canon ſoixante & ſeize : *S'il guerit, qu'il ſoit averty par les témoins qu'on luy a accordé ſa demande, qu'il ſoit ſoumis aux loix de la penitence*. Je ſçay bien que dans ſaint Cyprien on voit qu'ils bailloient l'abſolution aux Lapſes qui ſe trouvoient en danger de mort avant que d'avoir receu la Penitence, & qu'ils ne les recevoient pas entre les penitens, quand ils ne mouroient pas : Et que de là on pouvoit dire, que ſi du temps de S. Cyprien, qui eſtoit un ſiecle de rigueur, les Anciens accordoient l'abſolution à ceux meſme qui n'avoient pas receu la penitence ; que du temps du Concile de Nicée & aux ſiecles ſuivans, qui eſtoient plus doux & plus miſericordieux, on a deû accorder quelque choſe plus que l'abſolution : au moins on a deû ne les recevoir pas entre les Penitens, s'ils revenoient en convaleſcence. Mais ce qui en fut ordonné du temps de ſaint Cyprien, ne fut que par proviſion, & en attendant qu'on peuſt aſſembler l'Egliſe.

Reſtent deux choſes. La premiere, d'examiner les pretentions & les raiſons de ces Penitens, qui ne vouloient pas achever leur penitence. La ſeconde, de faire voir que ces loix tournent à la grandeur de l'Euchariſtie. La principale raiſon qui faiſoit faire ce refus aux Penitens, eſtoit que l'Euchariſtie les avoit reünis avec noſtre Seigneur, & qu'elle les avoit remis dans l'Egliſe, & partant qu'il n'eſtoit plus de beſoin de continuer la penitence, puis qu'elle ne ſe faiſoit que pour arriver à cette felicité. Cette raiſon ſe connoiſt par ces paroles de S. Denis, au dernier chapitre de la Jerarchie Eccleſiaſtique : *Incommoda enim acciperent, quod eorum indigne participes fierent, & ad majorem divinarum rerum ſuique contemptum pervenirent*. La verſion Françoiſe met : *N'auroient pas ſoin d'eux*. Mais ſaint Denis ne veut pas dire, que ſi les Penitens euſſent eſté admis au ſaint Sacrifice, qu'ils n'euſſent pas eu ſoin d'eux, ou qu'ils fuſſent tombez en un mépris d'eux-meſmes, & des choſes divines; car cela ne peut avoir aucun ſens. Mais il a voulu dire que ſi on euſt donné communication ou participation des Myſteres du ſacrifice aux Penitens, ou que ſi on leur euſt permis de recevoir l'Euchariſtie, qu'ils euſſent fait difficulté de continuer leur penitence, & qu'ils euſſent mepriſé les moyens de leur ſalut, & le moyen de ſatisfaire pour leurs pechez : parce qu'ayant atteint par la participation des Myſteres, le but de la Penitence ; c'eſt à dire l'union avec Jeſus-Chriſt, & avec ſon Egliſe ; ils ne penſoient pas neceſſaire de continuer leur penitence, & ne l'euſſent pas faite avec la ferveur qu'ils la devoient faire. Voila comme il faut prendre ce mepris dont parle ſaint Denis. En ſecond lieu, les penitens pretendoient qu'il n'y avoit aucune apparence de les remettre dans les afflictions & dans les miſeres de la penitence, veu qu'ils avoient receu l'Euchariſtie, laquelle empeſchoit les fideles meſmes de jeûner, & de s'affliger aux jours auſquels ils l'avoient receuë ; à plus forte raiſon la participation devoit empeſcher les Penitens

de

de continuer les miseres de la penitence. En troisiéme lieu l'Eucharistie estoit le souverain bien des Chrestiens, le but, & la seule pensée des Catechumenes, des Energumenes, des Penitens, & mesme des fideles; & partant, il n'estoit ny juste, ny raisonnable d'envoyer les Penitens qui l'avoient receve, d'une extremité à une autre, & de les faire descendre du comble de la beatitude dans la misere de la penitence. Et de fait ces raisons furent si considerables, qu'au Concile de Nicée, les Peres ne voulurent pas les renvoyer d'une extremité à l'autre, ny les faire passer par le troisiéme degré, c'est à dire par toutes les afflictions de la penitence: l'Eucharistie les retint, & sa Communion les fit descharger des degrez qu'ils n'avoient pas faits. Or de ces loix & de ces pretentions, l'Eucharistie reçoit cet avantage, que dans ces premiers siecles elle faisoit grace aux Penitens, & leur remettoit les peines ausquelles ils avoient esté condamnez: & que tout ainsi que nous avons veu qu'elle remettoit celles des Catechumenes; ainsi nous voyons icy qu'elle relaschoit celles des Penitens. Mais sa puissance & sa force paroist bien davantage en ce chapitre qu'en celuy des Catechumenes. Car les peines des Catechumenes estoient legeres & presque volontaires; mais celles des penitens estoient grandes & necessaires, & sans lesquelles ils ne pouvoient estre absous; voire mesme elles estoient comme le prix du peché, & par lesquelles l'Eglise l'avoit comme arbitré, & comme estimé. Mais parce qu'ils avoient receu l'Eucharistie, qui est & qui estoit le corps de Jesus-Christ, qui est le vray prix de nos pechez, & celuy qui a payé pour nous; c'est pourquoy on tenoit ces Penitens pour quittes, & pour avoir bien payé ce qu'ils devoient.

CHAPITRE XXI.

Les Penitens du quatriéme degré estoient privez de l'Eucharistie, & toutefois ils avoient receu l'absolution.

Il appert par plusieurs passages de l'antiquité, que les Penitens du quatriéme degré ne recevoient point l'Eucharistie, & toutefois ils avoient receu l'absolution, leurs pechez leur estoient remis, & ils par-

A ticipoient à toutes les prieres de l'Eglise. Mais avant que d'en venir aux preuves & aux raisons de cette police, qui doit estre grandement avantageuse pour l'Eucharistie, puis qu'on n'osoit la donner à ceux mesme qui estoient sans peché; faut prouver & verifier que les Penitens du quatriéme degré, avoient receu l'absolution en passant du troisiéme degré au quatriéme: car la chose n'est pas sans difficulté, & plusiers personnages doctes en

B doutent encore. Mais pour moi j'estime que l'absolution se donnoit au passage du troisiéme au quatriéme. Mes raisons sont, que les Penitens du quatriéme degré estoient dans la societé des fideles remis avec l'Eglise, & participans aux prieres, & generalement de tout horsmis à l'Eucharistie. Cela est notoire, & est prouvé par les Canons d'Ancyran, Nicée, saint Gregoire, S. Basile; & par consequent il suit

C qu'ils avoient receu l'absolution. Car ces anciens n'eussent pas fait comme Mesentius, ils n'eussent pas joints & mis ensemble des corps morts & pourris avec des vivans, & n'eussent pas souffert qu'une persone qui eust esté encore en peché, & par consequent infectée & malade, eust eu part au corps de l'Eglise, & eust esté membre de l'Espouse de Jesus-Christ. Il n'y a pas de la peine à persuader cela à ceux qui lisent les Anciens.

D En second lieu cette Communion de prieres dont jouissoient ceux du quatriéme degré, ne consistoit pas seulement à avoir droit d'oüir la Messe, & de ne sortir point de l'Eglise avec les Penitens du troisiéme degré. Car un Payen qui eust oüy la Messe par surprise, n'eust pas joui de cette Communion de prieres, quoy qu'il les eust oüies, & qu'en sa presence on eust fait celles du Sacrifice. Cela se prouve par le trente-quatriéme Canon de la

E seconde de saint Basile, par lequel on voit que pour couvrir le peché des femmes adulteres, ils les dispensoient des rigueurs exterieures de la penitence, & leur permettoient de demeurer dans l'Eglise durant le Sacrifice, & assister aux prieres des fideles, ausquelles toutefois elles ne pouvoient participer; parce qu'elles n'avoient pas receu l'absolution, & qu'elles estoient en penitence & dans la satisfaction de leurs fautes, durant lequel temps on ne pouvoit avoir aucune Communion

 avec

avec le Corps Mystique de Jesus-Christ, comme nous avons verifié en mille lieux. Mais la communion des prieres dont les Anciens parlent, consistoit à joüir de l'effet & des graces que les prieres de l'Eglise procurent à ceux qui ont droit d'y participer. Les graces qu'elles procurent, sont l'entretien de l'union avec Jesus-Christ, & avec les autres membres de son Epouse. Car tout ainsi que le principal effet de la Communion de l'Eucharistie, estoit cette ineffable union, mariage, incorporation, Synaxe, possession qui se fait entre le chef & les membres, & entre Jesus-Christ & les fideles, & que le but de toutes les choses de la Religion estoit & est d'entretenir cette alliance : ainsi le but des prieres de l'Eglise, estoit de procurer & d'entretenir cette mesme union. La salut de l'homme, dit S. Denis, est d'estre deïfié, & la deïfication des hommes dépendt de l'union de Jesus-Christ, & l'Eucharistie, & apres l'Eucharistie des autres Sacremens, & des prieres solemnelles des Evesques & des Prestres. Si donc cette Communion de prieres avoit un effet si admirable & si divin, comment est-ce qu'ils eussent fait part à des personnes non purgez, sales & infectez de leur peché ? Comment est-ce qu'ils eussent observé ce precepte de Saint Paul, *ne modicum fermentum totam massam corrumpat*, dont ils estoient si jaloux & si grands observateurs.

En troisiéme lieu, la blancheur du Baptesme est plus grande & plus éclatante que celle de l'absolution : Car les Peres comparent l'effet du Baptesme à la virginité, & celuy de la penitence à la chasteté. Et toutefois nous avons veu que cette ancienne police ne permettoit pas l'Eucharistie à ceux qui venoient d'estre baptisez ; falloit qu'outre cela ils eussent esté confirmez & sanctifiez par le saint Esprit. A plus forte raison il est vray-semblable qu'ils ne bailloient pas cette sainte & sacrée Communion aux Penitens, a l'instant qu'ils avoient receu l'absolution ; mais qu'ils les tenoient quelque temps dans la Communion des prieres pour les préparer à l'Eucharistie : & par consequent l'absolution se donnoit à la fin du troisiéme. Car si elle se fust donnée à la fin du quatriéme, les Penitens eussent passé de l'absolution à l'Eucharistie sans autre sanctification : ce qu'ils ne permettoient pas aux baptisez, qui estoient plus considerables.

Contre cette doctrine on objecte plusieurs argumens : mais celuy qui a le plus d'apparence, & qui semble le plus vraysemblable, est ce cinquiéme Chapitre de la premiere Epistre de Siricius : *Tres-à propos vous avez consulté le saint Siege Apostolique sur ceux qui faisant Penitence comme chiens, & comme pourceaux, sont retournez à leur vomissement, se sont remis dans le commerce du monde, ont frequenté les theatres, & les jeux publics, & se sont remis avec leurs femmes ; & la continence qu'ils avoient voüée, ou plûtost l'incontinence a esté reconnuë par les enfans qui en sont descendus depuis l'absolution,* (il faut lire conversion, comme j'estime) *contre lesquels nous avons jugé & decerné puis qu'ils n'ont plus le remede de la penitence, qu'ils pourront estre dans l'Eglise ; mais qu'ils n'auront autre union avec les fideles que celle des oraisons, qu'ils assisteront aux divins Mysteres, quoy qu'ils en soient indignes : & quant à la sainte table qu'ils en soient separez, afin pour le moins que par ce chastiment ils corrigent leur faute, & qu'ils servent d'exemple aux autres pour les retenir, & les retirer de ces sales desirs : mais à cause qu'ils sont tombez en cet inconvenient par la fragilité de la chair, nous voulons qu'à la mort il soient secours du present Viatique, par la grace de la Communion.* Par lequel on pretendt que Siricius a condamné pour jamais ceux dont il estoit consulté au quatrieme degré de Penitence, & qu'il a ordonné qu'ils n'en recevoient point l'absolution qu'à la mort ; & partant que ceux qui estoient au quatriéme degré de Penitence, ne recevoient point l'absolution en passant du troisiéme au quatriéme, mais qu'ils la rececevoient à la fin du quatriéme. A cette objection, je réponds que cette Penitence publique & solemnelle se faisoit en deux façons, & qu'il y avoit deux Penitences solemnelles. La premiere quand l'Eglise l'imposoit pour peine & pour satisfaction à ceux qui avoient commis quelque grand crime. La seconde estoit la Penitence votive : c'est à dire, il se trouvoit en ces premiers siecles, des personnes qui par devotion & par pieté, sans avoir commis aucun crime de ceux pour lesquels on imposoit cette grande Peniten-

ce,

ce, vouloient & faisoient vœu de la faire le reste de leurs jours. Cela se prouve par ce canon neufiéme du Concile de Gerunde: *Celuy qui estant malade a receu la benediction de la Penitence (qui sert de Viatique,) par la Communion, s'il guerit & qu'il n'aye point courbé la teste dans l'Eglise sous les oraisons, & s'il n'est point coupable des crimes défendus, qu'il soit admis au Clergé:* Par lequel il appert qu'on pouvoit faire cette Penitence publique, encore qu'on n'eust commis aucun peché. Ce canon donc de Siricius parle de la Penitence Votive, & non de la necessaire; & la consultation estoit ce qu'il falloit faire de ceux qui ayant voüé cette Penitence publique, rompoient leur vœu quittoient l'habit de penitent, retournoient à leurs femmes, & se remettoient dans le monde. Voila le cas de ce canon, & le sujet de la consultation; & ceux qui estiment qu'elle estoit sur les Penitens, qui aprés avoir receu la penitence pour satisfaction & pour expiation de leurs crimes, retomboient aux mesmes pechez, se trompent grandement pour plusieurs raisons. Premierement ce canon renvoye ces Penitens au quatriéme degré, auquel les Penitens joüissoient de la communion des Prieres. Or est il qu'ils n'eussent pas admis à la communion des Prieres des personnes endurcies dans leurs pechez, & sujettes a y retourner, comme nous avons dit. Car si pour les avoir commis la premiere fois, ils avoient esté excommuniez: à plus forte raison, pour y estre retombez, ils devoient estre privez de toute sorte de Communion. En second lieu ils eussent esté de meilleure condition, & moins chastiez pour cette seconde faute que pour la premiere, comme ceux qui allegent le Canon, confessent eux-mesmes; puis que pour satisfaire pour la premiere ils avoient esté condamnez aux quatre degrez de Penitence, dont le troisiéme estoit tres-penible & treshonteux, & que pour ce second crime ils n'eussent esté renvoyez qu'au quatriéme, dans lequel on ne souffroit aucune peine; au contraire dans lequel on communioit avec les fideles. En troisiéme lieu, si la consultation eust esté sur les Penitens, qui aprés avoir receu la Penitence se trouvoient coupables des mesmes pechez, & que la discipline eust esté de les renvoyer au quatriéme degré; cette Police eust incité & eust convié tous les Penitens à faire & à recommettre durant la Penitence mesme, les mesmes fautes qu'ils avoient commises; parce que par cette recheute, ils eussent sauvé toutes les peines de la Penitence solemnelle. Par exemple si pour un homicide quelqu'un eust esté condamné à vingt ans de Penitence; s'il eust commis un autre homicide, estant encore au premier degré, il eust espargné les deux autres degrez, si par l'ordonnance de Siricius il faut les renvoyer au quatriéme. D'où il appert que le cas de ce Canon se doit entendre des Penitens qui avoient voüé la Penitence; & que le cas est de la Penitence Votive & non de la necessaire: & par consequent on ne peut se servir de ce Canon pour preuve que l'absolution ne se donnoit qu'apres le quatriéme degré. Et finalement ces mots, *generari post absolutionem*, ou plustost *conversionem*, enseignent que le Canon parle de la penitence solemnelle votive, & non de l'autre. Car encore bien que les Penitens qui faisoient la penitence necessaire & purgative & satisfactoire de leurs pechez, fussent separez de leurs femmes, comme on voit dans Tertullien au livre *de Patientia*, & qu'ils gardassent la continence, tout ainsi que ceux qui faisoient la penitence votive; toutefois ils pouvoient retorner avec leurs femmes apres l'absolution. Car les peines & les austeritez de la penitence finissoient à l'absolution, puis que les penitens estoient remis en grace: mais les penitens qui avoient voüé la penitence, ne pouvoient jamais retourner avec leurs femmes. La continence estoit un des points qu'ils professoient & qu'ils voüoient. Et voila pourquoy les Canons defendent d'accorder cette penitence votive sans le consentement du mary & de la femme; & pour quoy aussi ils défendent de l'accorder aux jeunes gens, qui sont plus sujets à rompre les vœux de chasteté.

Il est donc constant que l'absolution se donnoit au passage du troisiéme degré au quatriéme; & partant que les Penitens du quatrieme degré estoient absous. D'ailleurs il est aussi constant que ces Penitens ne recevoient point l'Eucharistie; comme ces passages le verifient. Siricius au Canon cy dessus, parlant d'eux: *Et quant au banquet de la Table du Seigneur, qu'ils en soyent privez.* Ancyran Canon 4. 5. 6. 7. & 8.

Digitized by Google

& 8. *Communieront sans oblations & aux seules Prieres, & apres viendront à la perfection*, Nicée Canon unzieme. Et par consequent il est veritable de dire qu'en ces premiers siecles on refusoit l'Eucharistie par authorité de l'Eglise, par Theologie & par discipline, à des personnes qui estoient hors de tout peché, & qui estoient membres de Jesus-Christ.

De raison de cette ancienne discipline, on n'en peut alleguer d'autres, sinon qu'il ne suffisoit pas pour estre digne de recevoir l'Eucharistie, de n'avoir aucun peché, & d'en estre absous; mais qu'il falloit encore quelque autre sanctification & quelque autre preparation: Tout ainsi que nous avons monstré en plusieurs lieux, qu'ils pratiquoient envers les Neophytes: ils trouvoient qu'il y alloit du mépris de l'Eucharistie; & que le respect qu'on devoit, eust esté violé, si une personne sortant du crime, se fust approché si tost, & eust joüy de celuy qu'elle avoit offensé. Comme on voit que les Rois encore qu'ils pardonnent le crime, ils ne laissent pas d'éloigner les personnes de leur presence. Voila pourquoy l'Eglise apres avoir accordé l'absolution aux penitens, elle les tenoit dans le quatrieme degré, & les y faisoit joüir de la veuë de l'Eucharistie & de la Communion des prieres pour les sanctifier davantage, & pour les rendre dignes de celle de l'Eucharistie.

CHAPITRE XXII.

De la derniere reconciliation qui donnoit droit de participer à l'Eucharistie.

NOus avons esté contraints d'emprunter deux ou trois chapitres de nos Observations pour mettre en ce Traité: je dis, contraints, parce que la necessité du sujet nous y a obligez. Car ayant promis de rapporter toutes les Loix que l'Eglise a fait observer en ces premiers siecles, en l'usage & en l'administration du saint Sacrement, nous avons esté contraints de mettre celle du pain beny, des oblations, & quelqu'autre encore dont nous avions traité autre part; afin qu'estant tous ensemble, on reconnust plus aisément avec quel respect les Anciens usoient de l'Eucharistie, & avec quelle Religion il en bailloient la communication aux fideles.

A Cette mesme consideration nous obligeoit encore de parler amplement de la derniere reconciliation, c'est à dire, de la reconciliation qu'ils appelloient la Majeure, & de celle qui bailloit droit à l'Eucharistie. Mais il suffira d'avertir que nous en avons traité au second livre de nos Observations, & que nous y avons fait voir qu'outre l'absolution qui servoit pour effacer les pechez, que l'Evesque imposoit d'

B abondant le mains sur les Penitens qui estoient au quatriéme degré, pour leur bailler pouvoir de recevoir l'Eucharistie. Et pour faire mieux entendre cette discipline, on se souviendra que nous avons dit que l'absolution sacramentalle se bailloit au passage du troisiéme au quatriéme degré de la Penitence, & que les Penitens demeuroient un an ou deux en ce quatriéme degré. Et tout ainsi que l'absolution se bailloit à la fin du troisiéme degré, ainsi

C on donnoit cette reconciliation majeure, derniere & absoluë, à la fin du quatriéme; par laquelle les Penitens estoient admis à la participation de l'Eucharistie. Elle se donnoit par l'Evesque qui imposoit les mains sur les Penitens, par lesquelles il prioit Dieu qu'il pleust les rendre dignes du Corps de son Fils. Les preuves en sont en nos Observations.

On peut donc conclure par cette discipline, que les Anciens faisoient bien plus

D de difficulté de communiquer l'Eucharistie, que nous ne faisons à present; & non seulement plus de difficulté, mais qu'il falloit bien plus de preparation de sainteté, de sanctification pour en estre digne, qu'il ne faut maintenant. En quoy nos Adversaires auroient bien meilleure cause, s'ils nous blasmoient plustost de cette facilité, que de nous accuser de l'honorer & de la respecter avec plus de religion, & avec plus de veneration que les Anciens. Car

E je trouve par leur discipline, que le respect avec lequel ils l'administroient, estoit plus grand & plus religieux que celuy que nous luy rendons.

CHAPITRE XXIII.

Objection & solution.

TOut ce qu'on peut objecter contre les derniers Chapitres, est qu'en ces premiers siecles, les femmes ne faisoient point

point cette Penitence publique & solemnelle : A & quelque peché qu' elles eussent commis, que jamais on ne les mettoit au rang des Penitens ; & jamais on ne les obligeoit à faire & à passer par les quatre degrez de la Penitence, comme il se verra cy-aprés. Et partant les personnes constituées en peché pouvoient voir l' Eucharistie, assister au Sacrifice, participer aux Prieres de l' Eglise, & ce par son ordre & par sa Police : si bien qu' il n' y avoit B point de scrupule à laisser voir l' Eucharistie à des personnes impures, puis que les femmes adulteres la voyoient, & non seulement la voyoient, mais encore participoient au sacrifice & aux effets & aux graces de l' Eucharistie. Que les femmes fussent exemptes de la Penitence, ces paroles de Saint Basile à Amphiloque, le témoignent : *Les femmes adulteres qui confessent leur peché, ou qui en quelque autre façon en sont convaincuës, nos Peres ont* C *defendu de les publier, & de les faire connoistre pour adulteres, de crainte de leur causer la mort : mais ils ont ordonné qu' elles demeureroient dans l' Eglise sans communier, jusques à ce que le temps de leur Penitence fust accomply.* La raison de cette ordonnance estoit, que par la Penitence publique, par le lieu où les Penitens se mettoient, & par les degrez & les exercices ausquels il estoient obligez, toute l' Eglise reconoissoit facilement les Penitens ; D & non seulement reconnoissoit ceux qui avoient commis quelque peché, mais encore elle reconnoissoit quasi la qualité des pechez. Car on ne faisoit gueres la Penitence publique, que pour de grands pechez enormes, & capitaux ; comme pour l'adultere, l' homicide, l' idolatrie. Or si on eust veu une femme dans la Penitence publique & solemnelle, & entre les penitens, on eust incontinent soupçonné & creu que c' eust esté pour adultere : car d' homicide E & d' idolatrie, les femmes n' y pouvoient tomber que rarement, au moins pour l'homicide. Si bien que pour ne causer point de scandale, ny pour ne diffamer point ces femmes l' Eglise les exemptoit de la penitence publique, qui estoit en effet comme diffamation des penitens, & une publication de leur peché, comme dit Tertullien au livre de la Penitence. *Plusieurs toutefois ont fuy cet œuvre*, parlant de la Penitence, *ou l' ont differé de jour en jour, comme une publication de leur faute, & une diffamation : Je presume qu' ils sont plus soigneux & memoratifs de leur honte que de leur salut.*

A cette objection, je réponds premierement qu' on imposoit la penitence à ces femmes adulteres, & que l' Eglise leur faisoit souffrir toutes les peines de la penitence publique. Car encore qu' elles fussent exemptes de l' Exomologese publique, c' est à dire, de faire les trois premiers degrez de la penitence publique, & de souffrir devant tout le peuple les impositions de mains publiques que souffroient les penitens du troisiéme degré ; elles ne laissoient pas toutefois de satisfaire en particulier, de jeusner, de pleurer, de s' affliger, de porter le sac & la cendre, & de recevoir les Oraisons des Evesques, telles que recevoient ceux du troisiéme degre. Toute la difference qu' il y avoit entre la penitence des femmes, & celle des hommes, estoit que les hommes la faisoient en public, & les femmes en particulier ; en quoy elles estoient plus favorablement traitées que les hommes. Car ces Exomologeses publiques, ces Oraisons publiques, ces humiliations, ce sac, cette cendre qu' ils portoient en public, estoient choses honteuses, & qui faisoient grande partie de la satisfaction. Mais l'Eglise qui est Mere, c' est à dire, qui est indulgente, qui pour l' amour qu' elle porte à ses enfans, s' accommode non seulement à leur infirmité ; mais encore avec prudence & sagesse applique les remedes aux malades selon leur capacité, & le plus sagement & le plus utilement qu' elle peut ; dispensoit les femmes de ces austeritez publiques, pour ne les point scandaliser, & pour ne les point diffamer, & les mettre en mauvaise estime de leurs maris.

Mais encore qu'elles fussent dispensées de ces degrez & de ces austeritez publiques, il faut croire toutefois qu'elles faisoient la penitence ; comme ces paroles du mesme Canon de saint Basile le témoignent : *Donec tempus impleatur pœnitentia ; jusques à ce que le temps de leur penitence fust accomply.* Et comme il appert par les Conciles & par le 5. 8. 9. 10. 11. 12. 14. 15. 57. 63. 64. 67. 68. 69. 72. Canons d'Eliberin. Et il faut croire d' abondant que cette penitence qu' on leur imposoit, & qu' elles faisoient en particulier & hors de la con-

Digitized by Google

connoissance du public, avoit ses formes, les degrez, & ses peines, tout ainsi que la penitence publique. Car puis qu'on leur imposoit la penitence pour satisfaction de leurs pechez, il faut asseurement croire qu'elle estoit pleine de peines & d'austeritez, & qu'elle ne differoit rien en celle des hommes, sinon que l'une se faisoit en particulier & dans les maisons, & l'autre dans l'Eglise & en public. Si bien que j'estime qu'une femme mariée qui estoit B convaincuë d'adultere, que l'Evesque luy imposoit la penitence, qui consistoit à faire premierement paroistre par sa conversion particuliere, le déplaisir & le regret qu'elle avoit d'avoir offensé Dieu. Apres avoir témoigné quelque temps ce déplaisir, qu'on l'instruisoit tout nouveau en la crainte de Dieu, & que le maistre des femmes Catechumenes luy faisoit des leçons en particulier; comme on dit qu'Origene avoit cette charge, & qu'il estoit maistre C des femmes & des filles Catechumenes. Apres avoir passé par cette seconde école, qu'elles faisoient les austeritez du troisiéme degré, & que les Prestres leur imposoient les mains dans les logis des Diaconisses, dont le devoir & l'office estoit d'avoir soin, & de gouverner & de prendre garde aux Catechumenes & aux penitentes des femmes, comme nous avont dit à autre-part. Cela se prouve par les raisons que nous avons tirées des paroles de saint D Basile, & se prouvera encore plus clairement par la suite de ce Chapitre. Si bien que les femmes faisoient les mesmes satisfactions que les hommes, & souffroient toutes les peines de la penitence publique, hormis qu'elles ne les souffroient pas en public.

Pour donc couvrir leur peché & les exempter de soupçon, l'Eglise leur permettoit de faire la penitence en particulier, d'entrer dans l'Eglise, d'assister aux Sacrifi- E ces, de prendre leur place & leur rang accoustumé parmy les femmes, & faire tout ainsi qu'elles avoient coustume de faire avant leur peché & leur penitence. Mais encore qu'elles assistassent au sacrifice de la Messe, elles n'avoient toutefois aucune participation, ny du Sacrifice, ny de l'Eucharistie, ny mesme des prieres de l'Eglise, qui ne se vist jamais en ces premiers siecles des pecheurs en sa communauté, qu'apres une longue & une dure satisfa-

A ction. Il est bien vray que ces femmes adulteres voyoient l'Eucharistie, & la voyoient estant encore dans leur penitence, & avant que d'en avoir receu l'absolution: mais l'Eglise leur faisoit cette grace par necessité & par contrainte, & pour les tirer du peril qu'elles aussent couru par une penitence publique. Quand donc le Diacre portoit l'Eucharistie aux femmes, & qu'il la distribuoit de rang en rang, il sçavoit celles qui estoient en penitence, & connoissoit celles qui en estoient privées, & qui n'avoient pas le droit de la recevoir. Que si on allegue que leur peché pouvoit estre connu des autres femmes qui les voyoient sans Communion, & qui pouvoient remarquer qu'elles ne recevoient rien de la main des Diacres; on répondt deux choses: L'une qu'en ces premiers siecles, il y avoit autant de loyauté & de fidelité parmy les fideles, qu'il y en a aujourd'huy dans le plus saintes & dans les plus reformées Religions qui soient dans l'Eglise; si bien qu'elles estoient à couvert de ce costé, & ne pouvoient jamais estre accusées ny scandalisées par les autres. Ce passage de Tertullien justifie cette raison: *Certainement on doit avoir honte & crainte, quand on est parmy des moqueurs, qui se réjoüissont, & qui s'élevent par la ruine d'autruy, & qui marchent sur les affligez. Mais entre des freres & entre des conserviteurs, entre lesquels il n'y a qu'une condition, où les choses sont égales, mesme crainte, mesme passion, parce qu'ils ont tous un mesme esprit, qu'ils ont receu de leur Pere commun: Pourquoy prenez-vous vos freres pour estrangers? Pourquoy les estimez-vous autres que vous? Vous n'estes qu'un mesme corps & une mesme chose: Pourquoy fuyez-vous ceux qui prennent part dans nos miseres, comme des mocqueurs? Le corps ne peut pas se réjoüir de la douleur d'un de ses membres; il faut necessairement que tout le corps compatisse, & qu'il travaille pour remedier au mal qui presse un de ses membres.* L'autre est que plusieurs personnes estoient privées de l'Eucharistie, qui toutefois n'avoient pas commis de fautes notables, ny de celles qui estoient sujettes à la penitence publique & solemnelle; comme nous avons montré en ce Traité. Et souventefois il arrivoit que pour fautes legeres, l'Eglise retranchoit des personnes de la Commu-

nion

nion de l' Euchariſtie ; leſquelles demeuroient parmy les fideles, & qui aſſiſtoient au Sacrifice . Si bien que ce n' eſtoit pas une marque d'une penitence publique, que d' eſtre privé de l' Euchariſtie : & partant les autres femmes ne pouvoient prendre aucun ſoupçon du peché des femmes adulteres , par la privation de l'Euchariſtie : car c'eſtoit une choſe aſſez commune que cette privation , & qui ſe donnoit pour des fautes de peu de conſequence .

L' obſervation donc qu' on peut faire de ces femmes adulteres , ne peut nuire à ce que nous avons dit de l' Euchariſtie ; puis que c' eſtoit par neceſſité, & pour couvrir leur peché . Mais outre cette réponſe , il ſe trouve quantité de paſſages qui font croire que les femmes pouvoient faire la penitence publique . Premierement , il eſt certain que pour toutes ſortes de pechez horſmis pour l' adultere , qu' elles faiſoient penitence publique . D' ailleurs les femmes veuves la faiſoient; car puis que l'Egliſe ne diſpenſoit les femmes mariées , que pour la crainte de leurs maris , comme il eſt expreſſément porté dans ce paſſage de ſaint Baſile ; faut croire que les veuves n' en eſtoient pas diſpenſées , puis que par cette publication & par la penitence publique , elles ne pouvoient tomber en aucune crainte ny incommodité . D' ailleurs , c' étoit une grace que l' Egliſe faiſoit aux femmes mariées , pour des conſiderations qui n' eſtoient aux veuves ; & partant elles retomboient dans l' ordre de l' Egliſe , qui vouloit que chacun des fideles fiſt penitence publique des pechez enormes , & fuſt obligé à la ſatisfaction publique . L' exemple de Fabiola , dans ſaint Jeroſme , prouve cela : *Qui eſt-ce qui croira qu' apres la mort de ſon ſecond mary , ayant rentré en ſoy meſme , qui eſt un temps auquel les veuves ont accouſtumé de vivre librement , & ajant ſecoüé le joug de la ſervitude , de frequenter les bains , de ſe faire voir par les ruës , lever la teſte effrontement , qu'elle euſt pris le ſac pour témoigner publiquement la douleur de ſa faute ; & devant toute la ville de Rome , & devant tout le peuple , auparavant la feſte de Paſque , dans la Baſilique de Lateran qui eut la teſte tranchée par l'ordonnance des Ceſars , qu' elle ſe fuſt miſe entre les Penitens , l' Eveſque , les Preſtres , & tout le peuple pleurant , les cheveux épars , & pleine de larmes , elle auroit baiſſé la teſte ſous les Oraiſons de l' Eveſque ?* Par cette hiſtoire on voit qu' une femme veuve pouvoit faire penitence publique .

Il ſe trouve auſſi des paſſages qui juſtifient que les filles dediées à Dieu, pouvoient faire la penitence publique : comme en ce Canon du Concile Eliberin : *Les Vierges , qui apres s' eſtre dediées à Dieu , ont perdu le vœu de virginité , & ont demeuré quelque temps dans le peché , n' entendent pas ce qu' elles ont perdu , ne doivent pas meſme à la mort , eſtre admiſes à la Communion :* Car ſi elles pouvoient eſtre excommuniées juſques à la mort , elles pouvoient bien eſtre contraintes à la penitence . Ces paroles de ſaint Cyprien , en l' Epiſtre à Pomponius , enſeignent la meſme choſe . *Et ſi quelques-unes ont eſté corrompuës , qu' elles faſſent penitence pleniere ; parce que celle qui a commis tel crime , elle n' eſt pas adultere d' un mary , mais de Jeſus-Chriſt ; & partant apres quelque temps de penitence qu' on arbitrera, & apres les Exomologeſes , qu' elles retournent à l' Egliſe .* Os ces Exomologeſes eſtoient actions publiques . Tertullien parlant de la penitence publique : *Il avoit renoncé à la penitence , & à ſon miniſtre & facteur , c' eſt à dire , l' Exomologeſe .*

Ce Canon du Concile Eliberin : *Si quelque femme , en l' abſence de ſon mary , a conceu par adultere , & apres elle eſtouffe ſon fruit . Nous ſommes d' avis que meſme à la mort elle ne ſoit admiſe à la Communion , parce qu' elle a commis duoble crime ;* ſemble eſtre tout-à-fait contraire à celuy de ſaint Baſile : ſi ce n' eſt qu' on ne diſe qu' elles pouvoient faire cette penitence perpetuelle en particulier , & en la meſme forme que celles qu' elles faiſoient pour quelque adultere .

CHAPITRE XXIV.

Les Oblations des Penitens , Energumenes & Catechumenes , n' eſtoient pas receuës .

L' Ancienne police Eccleſiaſtique deffendoit tres-expreſſément de recevoir les oblations des Eſtrangers , comme des Penitens , & de tous autres qui n' eſtoient

pas dans la communion de l' Eglise : c' est à dire, si un de ces genres d'hommes eust esté à l' Autel, & eust presenté des offrandes, Pain, argent, vin, ou quelque autre chose, l' Evesque ny le Prestre ne l'eust pas receuë. Bien pouvoient-ils faire des aumosnes particulieres, & départir de leurs biens aux pauvres pour expiation de leurs pechez : mais de faire recevoir quelque chose à l' Autel, & par l'Evesque, sous le titre d'oblation d'offrandre, cela leur estoit impossible. Le Concile d' Arles second, le Concile d' Epaune, e le Concile de Vaison premier, ordonnent que les oblations des Penitens qui sont morts durant leur penitence, & inopinément, soient receuës: Par où il appert que durant leur vie ils n' en pouvoient offrir, puis qu'on ordonnoit de les recevoir apres leur mort : *Que les parens fassent pour luy offrande à l' Autel*. Item : *à cause qu' il a honoré la penitence, que son oblation soit receuë*. Item : *des Penitens qui sont morts inopinément, que l' oblation soit receuë*. Le Concile Eliberin rejette les oblations de tous ceux qui n' ont point le droit de la societé Chrestienne, mais particulierement, & par un Canon exprés, il deffendt de recevoir celles des Energumenes : *On ne doit pas avec oblation faire mention à l'Autel du nom des Energumenes*. Le Concile de Carthage refuse les oblations de ceux qui sont en dispute : *Qu' on ne reçoive pas les oblations des freres qui sont en querelle*. Et generalement ils refusoient toutes les offrandes de ceux qui estoient ou en peché, ou hors de la communauté de Jesus-Christ. Et sans Canon, comment est-ce que les Penitens & les autres eussent pû offrir quelque chose à l' Autel, veu qu'ils sortoient de l' Eglise, avant que l' Evesque y fust retourné pour commencer les prieres du sacrifice?

Les raisons de cette police sont, qu'on nommoit anciennement le nom de celuy qui presentoit les offrandes entre les Mysteres, c' est à dire, à l' Autel, & entre les prieres du sacrifice, & de l' Eucharistie. Cela est prouvé en nos Observations, & particulierement il se prouve par ces paroles de saint Innocent : *Prierement, il faut recommander les oblations, & apres faut annoncer les noms de ceux à qui elles appartiennent, afin qu' il en soit fait mention entre les sacrez Mysteres, & ne pas entre les choses qu' on fait pour ouvrir le chemin aux prieres suivantes par les Mysteres*. Or de faire mention d' un nom & d' une personne desagreable à Dieu, & constituée en peché, durant le sacrifice du vray Corps de son Fils, & d' un Fils qui avoit esté à la Croix, & qui avoit souffert la mort pour obtenir la remission des pechez, il n'y avoit nulle apparence. L'Eucharistie est, & estoit une chose trop divine & trop sacrée, pour nommer en sa presence une personne prophane par le peché.

Il y avoit une autre raison de cette police, C'est que d'avoir droit d' offrir quelque chose à l' Autel, & de faire presenter son offrande par le Prestre, & de se faire nommer par luy entre les Mysteres ; c'estoit un acte de Communion ; c' est à dire, celuy de qui on recevoit les oblations, estoit admis par cette reception dans la communauté de l' Eglise ; comme il appert par les six, quatorziéme & quinziéme Epistres de saint Cyprien, du troisiéme livre ; par le cinquiéme du quatriéme, par le quarante-huitiéme Canon de la rapsodie d' Afrique, par le vingt-neuviéme d' Eliberin : mesme on voit qu' ils recevoient les morts qui estoient decedez sans avoir part à la societé de l' Eglise, par la reception des oblations que les parens faisoient pour eux : Et cela à cause que ces oblations estant offertes à Dieu au nom de son Eglise, & par les Pasteurs, elles estoient avoüées & reconnuës partir du corps & de leur part : & partant celuy qui les offroit estoit reconnu estre du mesme corps. Or de recevoir dans la communauté de l' Eglise un pecheur avant qu' il eust satisfait, ou un Catechumene avant qu' il eust esté baptisé, cela estoit bien esloigné de leur discipline.

La troisiéme raison est, que nous voyons que l' Eglise a toûjours mis les principales prieres, & les plus importantes demandes qu' elle a voulu obtenir de Dieu, ou dans le Canon de la Messe, ou entre les mysteres, & dans le temps de la consecration de l'Eucharistie & du Sacrifice ; & ce à cause que Dieu ne peut refuser aucune chose à son Eglise, en la presence de son Fils ; & quand sur l'Autel ses Playes, sa Croix, sa mort interpellent pour nous & insistent pour nous. Voila pourquoy en la presence de l' Eucharistie on fait les principales prieres ; afin que Dieu se

se laisse gagner, & se laisse fléchir par l'A
amour qu'il porte à ce Fils bien aimé.
Or est-il qu'il n'estoit pas raisonnable de
mesler parmy les principales prieres de l'

Eglise, le nom & les offrandes des gens
impurs & infectez du peché : cette grace
& cette faveur n'estoit que pour les fide-
les & pour leurs necessitez.

Fin du premier Livre.

L'ANCIENNE POLICE DE L'EGLISE

SUR L'ADMINISTRATION DE L'EUCHARISTIE:

LIVRE II.

CHAPITRE I.

Du mot de Synaxe.

LE mot de *Synaxe* est un mot sacré, un mot de religion, & qui a esté fait & inventé depuis le Christianisme. Le Sacrifice de la Messe est tel, si auguste, si admirable, si plein de merveilles, que les premiers qui l'ont voulu nommer & luy bailler un nom, ne voyans rien dans le cours de façons de parler, ny dans l' usage des langues Grecque & Hebraïque, qui peust approcher de son excellence, ny mesme en exprimer la moindre perfection, inventerent & composerent ce mot expres; afin que cette merveille peust entrer dans le discour des hommes, & qu' elle peust aucunement estre nommée. Nos A adversaires mesmes, comme Casaubon, docte & tres versé en l' origine des mots Grecs, le confesse, quoy qu' il se dit, qu' il ait esté inventé pour distinguer la Synagogue d' avec l' Eglise. Ce mot donc est un mot nouveau, & qui appartient particulierement & proprement au Saint Sacrifice & à l' Eucharistie, comme estant les deux moyens & le deux agents qui nous unissent avec Jesus-Christ. Je dis, particulierement: B car toutes les autres significations sont ou empruntées & tirées par convenance, ou appliquées par abus. Car encore que les Peres donnent ce mesme mot, aux Assemblées locales des Fideles qui se font à la Messe, au Sermon, aux Vespres, & qu'ils

qu'ils le donnent aussi aux Prieres & generalement à tout ce qui se faisoit en l'Eglise, comme Saint Cyrille en sa dixhuitiéme Catechese, *L'Eglise s'appelle Synaxe, comme si vous disiez, Convocation, à cause de la Congregation & Assemblée des Fideles:* dans Socrate livre 4. chapitre 22. *Le jour du Sabbath on fait les Synaxes, mais on ne participe pas aux Mysteres comme est la coustume des Chrestiens:* & là mesme, *Et il s'y fait tout ce qui touche la Synaxe, excepté la participation des Mysteres:* Toutefois ce n'est que par emprunt, & à cause que les Prieres qui se faisoient en l'Eglise, avoient force de faire quelque union, quoy qu'imparfaite, avec Jesus-Christ: car autrement les Peres n'eussent pas profané ce mot, à des choses si éloignées des merveilles du Saint Sacrement. Et pour preuve de cela, c'est que saint Denys dit, que les autres Sacremens mesmes, se peuvent appeller, Synaxes, à cause qu'ils imitent le Saint Sacrifice, & qu'ils ont quelque force pour operer une union avec nostre Seigneur.

Et si on veut justifier cela plus clairement, ne faut qu'examiner les plus Anciens des Peres, & voir comment ils ont usé de ce mot, & à quoy ils l'ont appliqué plus familierement & plus particulierement. S. Denys qui est reconnu, ou le premier, ou un des plus anciens, n'employe jamais ce mot de, *Synaxis*, pour signifier une Assemblée & une union des Fideles en mesme lieu; mais pour signifier l'union actuelle des Fideles avec Jesus-Christ, qui se fait par le moyen & par la force du Sacrifice ou de la Communion. Au chapitre *De his quæ fiunt in Synaxi, De ce qui se fait en la Synaxe*, il employe ce mot deux fois: *L'Eucharistie & le Sacrifice de la Messe par quelque prerogative sont appellez, Communion & Synaxe*. Item: *Elle opere une Communion & une Synaxe avec Dieu:* Mais en tous les deux lieux, ce mot est employé pour signifier non l'union locale des Fideles en un mesme lieu, mais pour signifier l'union actuelle qui se fait entre l'Eglise & Jesus-Christ par le moyen du Sacrifice ou des Sacremens: Comme il se voit par la demande qu'il fait, A sçavoir pourquoy le Sacrement de l'Eucharistie est appellé, *Synaxis*, plustost que les autres, veu que les autres ont une vertu d'unir les fideles avec Dieu,

A & que par iceux & en l'administration d'iceux, il se fait une union avec Jesus-Christ: *Est appellée Synaxe*, parlant de l'Eucharistie, *veu qu'un chacun des autres Sacremens unit & ramasse aussi nos pensées, nos mouvemens, nos passions & nos vies, qui sont divisées & eloignés de Dieu, en cet estat uniforme par lequel nous sommes faits Dieux*. La Synaxe est donc, selon saint Denys, une collection en Dieu, & non

B en mesme lieu. Au second de ces passages il signifie la mesme union; car c'est en suite de la mesme explication qu'il en parle. Au Chapitre suivant, le titre qu'il met va à la mesme signification: *Le Sacrement de la Synaxe ou de la Communion*; car ce mot de *Sacrement*, ne peut se rapporter à une assemblée locale, mais seulement au Sacrifice, qui est le moyen par lequel se fait cette union actuelle entre Jesus-Christ & son Eglise. & qui plus est, en disant, *Sacremens de la Synaxe*, il sem-

C ble distinguer entre le Sacrifice & la Synaxe, comme entre la cause & l'effet: ce qui donne clairement à entendre que par la vertu du Sacrifice, tous les membres sont unis avec le chef, & qu'ils font une Synaxe avec Dieu. Au Chapitre de la contemplation des merveilles de la Synaxe il use souvent de ce mot; mais tousjours il luy baille cette signification, & jamais celle de l'union locale. Ce qui fait croire que la propre, sacrée & premiere signifi-

D cation de ce mot, est d'exprimer comment se consomme cette presente & actuelle union, qui se fait par la vertu du sacrifice, ou par celle de la Communion de l'Eucharistie avec Jesus-Christ; comme en ces passages: *Voyons & contemplons nostre sacrée Synaxe*. Item: *De mesme façon le divin Sacrement de la Synaxe:* lesquelles dernieres paroles se doivent necessairement entendre de cette union en Dieu & en Jesus-Christ; parce qu'il parle d'une union

E des Fideles, qui se fait apres qu'ils sont déja assemblez en l'Eglise. Et dautant que le sens de tout le passage semble assez obscur, je le donneray à entendre en peu de paroles. Saint Denys dit, qu'encore que l'union & la Synaxe qui se fait par la vertu du Sacrifice avec Dieu, soit une & simple; toutefois qu'elle se fait par plusieurs signes, ceremonies & actes exterieurs: que le Prestre va de l'Autel à la Nef, pour benir & pour salüer le peuple, & fait plu-

plusieurs autres ceremonies; mais que toutes se tendent en un mesme centre, & que par icelles la Synaxe divine reduit l'Eglise & tous les fideles, *ad monadem suam*; c'est à dire, en une divine unité avec Jesus-Christ & avec Dieu son Pere : *Afin qu'ils soient uns comme ils sont un*. Bref dans tout ce Chapitre, qui n'est que pour expliquer les merveilles de la Synaxe, & comment elle se fait par le Sacrifice ; il n'y a rien qui ne démontre que l'usage qu'il baille à ce mot de Synaxe, est pour signifier l'union avec Jesus-Christ, & que la Synaxe n'est autre chose qu'une adsomption de tous les fideles, dans le sein du Fils, & une operation du Fils, par laquelle il unit avec son Pere, ceux qu'il a liez & attachez avec luy par ce Sacrifice.

B

Quand il decrit les autres Sacremens, il tache à montrer qu'ils operent une Synaxe avec Dieu; ce qui ne peut s'approprier à l'union des fideles en un mesme lieu ; car il parle clairement d'une autre union: joint aussi que pour celebrer les autres Sacremens, il n'est point necessaire d'assembler les fideles & particulierement au Chapitre de ce qui se fait à la Confection du saint Chresme, il dit : *Que par la vertu des Sacremens ausquels on use des saintes Huiles, il se fait une Synaxe & une Communion avec Dieu, qui est luy seul un par son essence*. D'où on voit qu'il prendt là ce mot de *Synaxe*, pour cette alliance actuelle, & ces baisers de paix qui se passent entre Jesus-Christ & son Eglise au Sacrement de Confirmation, ou aux autres, où on use des saintes Huiles. Aux Chapitres où il explique les merveilles des autres Sacremens, il employe ce mot, pour signifier cette mesme union, ou s'il laisse le mot, il dit ce que le mot signifie, & montre que tous les Sacremens unissent celuy qui les reçoit avec Jesus-Christ, & luy donnent droit de communauté avec luy. Pachimeres sur saint Denys, & en expliquant les passages cy-dessus, dit: *Remarquéz que la seule Liturgie en laquelle ceux qui sont dignes, sont faits participans des Mysteres, est appellée Synaxe, par Denys. Car il prendt ce mot en ce sens & en cette signification ; non pas à cause que, συνάγεται, le peuple s'assembla, comme quelqu'un pourroit croire, mais à cause de la Communion avec L'UN, par laquelle nous sommes unis avec Jesus-Christ, comme les membres avec le Chef*.

C

D

E

Voila le sens que ces premiers Chrestiens ont voulu que ce mot de, *Synaxe*, aye pris, & qu'il aye signifié. Je ne nie pas qu'ils n'ayent inventé ce mot pour expliquer aussi la difference qu'il y a entre ces deux Eglises, celle des Juifs & celle des Chrestiens ; mais cela revient toûjours à nostre dessein. Car celle des Juifs n'estoit pas unie avec Dieu comme nous, car l'Eglise de Jesus-Christ a la qualité d'Epouse, & nous sommes ses membres, nous sommes liez avec luy par des liens divins, par la Grace, la Charité, la Paix, l'amour Divin, par sa Chair, son Corps, qui tous sont cette union inexprimible qu'il y a entre elle & Jesus-Christ. Saint Augustin témoigne cette difference au Psaumme quatre-vingt-un : *Car encore que les Juifs semblent avoir esté mancipez à un vray Dieu ; toutefois pour tous biens & graces, ils ne luy demandoient que choses temporelles, terrestres & charnelles. Nous trouvous aussi qu'ils ont souvent esté appellez enfans & fils, mais non pas de cette grace & de cette alliance qui appartient au nouveau Testament*.

Quant aux Peres de siecles subsequents, ils ont souventefois pris ce mot, *Synaxis*, pour cette union que nous avons decrit : & si quelquefois ils semblent en user pour signifier les assemblées locales des fideles, ce n'est qu'à cause qu'en ces assemblées il s'y faisoit ou le Sacrifice ou la Communion de l'Eucharistie, ou finalement celle des prieres, par la vertu desquelles choses, *transigebatur actu illa Pax, unio & Communio cum Christo* ; il se faisoit une union actuelle avec Jesus-Christ: mais jamais ils n'ont appellé les seules Assemblées locales, *Synaxis*, sinon à cause que la Messe ou la Communion, ou les Prieres publiques & solemnelles s'y celébroient. Et tant si en faut que l'Assemblée des fideles, qu n'estoit qu'une condition necessaire pour celebrer la Synaxe, se nommast Synaxe ; que la Communion de l'Eucharistie, ny le sacrifice de la Messe, ne se nomment pas proprement Synaxe, encore qu'ils soient la cause & le moyen, par la force & la vertu duquel elle se faisoit, & par laquelle on estoit fait uns avec Jesus-Christ & avec Dieu.

Pour preuve plus ample que ce mot de *Synaxis*, signifie en sa premiere origine, non

non une union locale, mais un exercice de l'union & de la Paix que nous avons avec Jesus-Christ, faut considerer qu'il y avoit anciennement plusieurs Assemblées des Fideles, autres que celles qui se faisoient pour le Sacrifice ou pour la Communion. Car il y avoit les Assemblées pour les Jeusnes, pour les Xerophagies, pour les Stations & pour les Vigiles, pour lesquelles celebrer, les Chrestiens s'assembloient & convenoient tous ensemble dans les Eglises; & durant les persecutions, dans les maisons particulieres, comme le témoigne Tertullien, *adversus Psychicos*, Chapitre treiziéme: *Partant si par Edit d'un homme, & si tous ensemble vous faites ταπεινοφρόνησιν, des actions d'humilité, comment est-ce que vous reprenez nos Assemblées, & de ce que nous convenons pour celebrer les Xerophagies, les Ieusnes & les Stations; peut-estre c'est que nous manquons & que nous offensons les loix des Princes, qui deffendent de s'assembler?* Et pour les Vigiles, *Ad Uxorem, Qui est celuy-là qui portera patiemment que sa femme se leve d'aupres de luy, & qu'elle aille s'il est necessaire aux Assemblées & aux Convocations nocturnes? Et finalement qui est celuy qui sans soupçon, souffrira que sa femme s'absente & passe la nuit aux solemnitez de Pasque?* En toutes ces Assemblées, dis-je, qui se faisoient pour exercer les austeritez des Jeusnes, jamais on ne trouvera que les Peres ayent dit qu'on y celebrast la Synaxe ou la Collecte; & toutesfois ils disent bien qu'és Assemblées de la Messe, la Synaxe s'y fait: d'où on voit que la Messe est dite Synaxe, non pour l'assemblée locale qui s'y fait, mais à cause du Sacrifice ou de la Communion de l'Eucharistie, qui unit les fideles avec Dieu. Et non seulement ils ne disent pas que la Synaxe s'y fasse, mais mesme ils ne baillent pas le nom de Synaxe, aux Assemblées pour les austeritez. Ce qui montre que ce mot ne signifie pas proprement une Assemblée locale, mais une action par laquelle il se fait une union actuelle d'une multitude de fideles avec Jesus-Christ; puisque toute Assemblée de fideles en mesme lieu, ne s'appelle pas *Synaxis*, mais seulement celle où cette union en Dieu se pratique.

La preuve, que dans ces Assemblées pour les jeusnes, les Peres n'ont jamais dit que la Synaxe y ait esté faite, consiste en ce qu'on n'en sçauroit trouver aucun témoignage dans l'antiquité. Aussi est il impossible d'en trouver; parce que les Jeusnes, les Stations & autres austeritez publiques, estoient des Offices de l'Eglise affligée, pour émouvoir Dieu à pitié, & pour le tourner à misericorde. Tertullien, *in Apol. Mais nous autres estant secs & arides par les jeusnes, & dessechez par toutes sortes d'abstinences, & privez & sevrez de toute sorte de vivre; humiliez dans la cendre & le sac, nous faisons peine à Dieu, & nous touchons le Ciel par nostre misere; & apres que nous l'avons porté à misericorde & à nous exaucer, le grand Dieu Iupiter que vous appellez, est honoré.* En ces Offices donc qui estoient luctueux, l'Eglise faisoit l'Office d'une personne affligée, tout ainsi qu'elle en pratiquoit les actions & les exomologeses: car tous les fideles se transformoient en Penitens, comme nous avons prouvé cy dessus, tous pleuroient, tous prioient la face en terre, & pratiquoient generalement tout ce qu'aime la penitence. C'est pourquoy quand elle se presentoit à Dieu en estat de Penitent, elle ne pouvoit ny ne devoit exercer aucune Communion avec Jesus-Christ, ny faire aucun acte d'alliance avec Dieu. Car si les fideles entre-eux ne vouloient ny ne pouvoient avoir aucun acte de Communion spirituelle avec les Penitens, ny de Communion civile & temporelle avec les excommuniez, de crainte de se soüiller par cette conjonction, & de tomber en cet avertissement de saint Paul: *Quòd modicum fermentum totam massam corrumpit*: combien estoit-il plus raisonnable de n'exercer les actes de Communion & de paix avec Jesus-Christ, lors que les fideles se constituoient pour Pecheurs & pour Penitens? Voila pourquoy on ne trouvera jamais qu'il se soit fait aucune Synaxe és jours & aux Assemblées des jeusnes, Xerophages ou Stations, c'est à dire, tant qu'elles duroient; parce que la Synaxe est une Communion avec Jesus-Christ; & les Assemblées pour jeusnes sont faites pour pratiquer le contraire; c'est à dire, pour pratiquer les actes de Penitens, qui ne communioient jamais.

Ajoûtez que nous prouvons au re-part, que tout Office où le Sacrifice & où la sainte Communion se celebroient, estoit une grande feste & une grande réjoüissance parmy les Chrestiens; & ce à cause qu'on y rece-

recevoit le vray Corps de Jesus-Christ, par la puissance duquel on estoit non seulement uny corporellement, réellement & par attouchement avec Jesus-Christ ; mais aussi on estoit aussi assemblé & associé avec luy, pour joüir de tous les biens qu'il possede, & qui découlent en luy en vertu de son union avec Dieu. Et partant en ces Offices luctueux, on ne pouvoit exercer cette divine union de réjoüissance & cette alliance, puisque toutes choses n'y representoient que tristesses ; & où les Prestres, les Laïques, leurs voix, leurs cris, leurs larmes, leurs soûpirs, les cendres, les sacs, les faces tournées en terre, les adgeniculations ; bref, où il n'y avoit rien qui ne frappast les yeux & les oreilles de mille images de deüil & affliction. Mesme on ne pouvoit y dire les Oraisons ordinaires, ny celles qui s'appellent *Collectes*, ou autres, comme on en dit à Matines ou à Vespres ; parce que toutes les Prieres des Assemblées pour deüil, affliction & jeusnes, ont nom dans l'ancienne police, Deprecations, & non Oraisons ; c'est à dire, tout ce que l'Eglise pouvoit dire à Dieu, & luy demander és jours d'afflictions, estoit qu'il luy pleust leur pardonner, avoir pitié d'eux, & les exaucer. Cela se prouve par la pratique qui reste encore aujourd'huy, qui appelle les Oraisons des jours de jeusnes, *Deprecationes*, Deprecations. Cela se prouve aussi par les anciens Offices, comme celuy de saint Isidore & autres, ausquels on verra que ce qu'ils appellent, *Deprecatio* ou *Preces*, & ce qui est demandé à Dieu par icelles, n'est que la remise de nos fautes, & non d'estre incorporez avec son Fils. Tertullien au Traité *de Pœnitentia*, montre assez que les Prieres pour les Penitens ou des Penitens s'appelloient, *Deprecationes*, au Chapitre neuviéme : *La Legation de de-prier pour eux ;* & au dixiéme : *Vous tournez le front quand il faut de-prier Dieu :* & au livre *de Patientia : La patience du corps recommande fort les Prieres, & fait foy que les Deprecations sont veritables, & qu'on demande pardon de bon cœur.*

Que si on m'allegue que Tertullien, au livre *de Oratione*, met clairement qu'és jours de Station, on celebroit & le Sacrifice & la sainte Communion, & partant que les Stations se peuvent appeller Synaxe ; & qu'en plusieurs passages des Peres & en plusieurs Canons, il est clairement dit, qu'és Stations on y celebroit le saint Sacrifice. partant qu'esdites Assemblées qui se faisoient pour exercer ces austeritez, on y faisoit la Synaxe & la Collecte, & qu'elles se pouvoient aussi appeller Synaxes & Collectes : Je réponds qu'esdites Assemblées pour les jeusnes des Stations, qu'on n'y celebroit jamais le Sacrifice ny la Communion durant le jeusne & durant les Stations, & tant qu'elles duroient. Mais il est vray, que sitost qu'elles estoient achevées, qu'on celebroit le saint Sacrifice ; comme il se voit par le mesme passage de Tertullien, & comme nous prouvons autre-part au traité des Stations. Partant il demeure que durant le jeusne ou la Station on ne pouvoit celebrer aucune Synaxe.

D'un passage de l'Apologie de saint Athanase sur sa fuite, on prouve la mesme réponse pour les Vigiles, où il dit qu'ils faisoient les Vigiles tous ensemble pour attendre la Synaxe ; & partant il enseigne que la Synaxe ne se faisoit point durant l'Assemblée en laquelle ils veilloient par austerité.

Si on suit cette signification, il est aisé de rendre raison pourquoy les Peres appellent & donnent le nom de Synaxe, à l'assemblées des Prieres, comme à celles de Matines & Vespres, ausquelles il ne s'y faisoit ny le saint Sacrifice ny la Communion d'Eucharistie ; & pourquoy ils disent qu'on y celebroit la Collecte & la Synaxe, tout ainsi qu'ils disent qu'on la celebroit és Assemblées de la Messe : Bref pourquoy ils baillent ce mesme nom de Synaxe à tant de choses differentes que nous avons cottées cy-dessus. Car encore que la plus parfaite union qui se fait entre l'Eglise & Jesus-Christ, se fasse par le Sacrifice de la Messe & par la Communion de l'Eucharistie ; toutefois cette union se peut entretenir par des prieres : & quand l'Evesque ou le Prestre dit la Collecte à Vespres ou à Matines, il fait un acte d'union entre Jesus-Christ & son Epouse : & en toutes les prieres qui ne sont point *Deprecations*, le but de l'Eglise n'est autre que d'entretenir cette alliance & de la fomenter par ses prieres. Voila pourquoy les Peres appellent Vespres, & Matines, *Synaxe*, à cause de l'union qui s'y fait avec le Chef de l'Eglise :

se : & quoy qu' elle soit moins parfaite que celle du Sacrifice, elle est toutefois considerable & utile à ceux qui y assistent. Pour l' Assemblée locale, elle est improprement appellée *Synaxis*; parce qu' elle n' est *Synaxis*, qu' à cause du Sacrifice ou des Prieres qui s' y faisoient, par lesquelles la Synaxe se faisoit avec Dieu, mais de soy-mesme elle n' est pas, *Synaxis*: parce que *Synaxis* estant l' union qui est entre l' Epoux & l' Epouse; il n' y a que le sacrifice du Corps de nostre Seigneur, la Communion & les Prieres, qui sont les moyens pour estre unis & colligez dans son sein, qui se doivent appeller *Synaxes*. Et encore la priere de l' Evesque ou du Prestres qui préside, a bien quelque effet d' union, mais non pas si parfaite; & la Collection & l' Union qui se fait par sa priere, n' est pas si puissante ny si estroite avec Jesus-Christ, que celle qui se fait par le divin Sacrifice, ou par la participation de l' Eucharistie.

CHAPITRE II.

Du mot de Collecte.

Les mesmes significations que le mot de *Synaxe* a eues parmy les Grecs, les Latins les ont données au mot de *Collecta*, *Collecte*. Car il signifie dans les Auteurs Latins, le sacrifice de la Messe, & par emprunt ou participation, il signifie aussi les Assemblées pour les Prieres, comme Vespres & Matines; & finalement il signifie les Assemblées locales des fideles. La premiere signification se prouve pas Tertullien, à la fin du livre *de Fuga in Persecutione*: *Mais comment est-ce que nous colligerons, dites-vous, comment est-ce que nous celebrerons la solemnité du Seigneur?* Là colliger & celebrer, sont synonymes, comme on verra par les autres témoignages. Plus bas: *Et finalement si vous ne pouvez colliger de jour, vous avez la nuit, qui par la lumiere de Jesus-Christ autheur de lumiere, vous deffendra & vous rachetera de cette contribution: ne pouvez-vous aller chez tous, qu' il vous suffise d' avoir l' Eglise en trois.* Tertullien a voulu dire, que si durant les persecutions on ne pouvoit sacrifier de jour, qu' il valoit mieux sacrifier de nuit, que de se rendre tributaire des persecuteurs pour en obtenir la permission: Et que si de nuit on ne pouvoit avertir les fideles, qu' on pouvoit celebrer le Sacrifice, & unir l'Eglise en Dieu entre deux ou trois, ou (selon la vraye explication) qu' on devoit se contenter de faire la Synaxe avec Dieu & avec les personnes de la Trinité. Je sçay bien que cette exblication semblera estrangere & peu recevable; mais c' est le sens de Tertullien. Et en attendant que nous en donnions une plus ample preuve au Traité que nous faisoins des Messes, qu' ils appellent privées, qu' on examine ces deux passages de *Pudicitia* & *de Baptismo*: *Car l' esprit de Dieu est proprement & principalement l' Eglise; auquel est la Trinité divine du Pere, du Fils & du saint Esprit: il assemble cette Eglise que le Seigneur a mis en trois.* L' autre: *On fait necessairement mention de l' Eglise, d' autant que où il y en a trois; c' est à dire, le Pere, le Fils & le saint Esprit, là est l' Eglise, qui est la societé de trois.* Et quand l' autre explication auroit lieu, on voit assez que Tertullien a voulu dire, que si on ne pouvoit avertir les fideles pour faire l'Eglise, c' est à dire, pour unir les fideles avec Dieu par le Sacrifice, (car veritablement l' Eglise est en l' estat parfait d' Eglise & d' Epouse, quand elle est unie par le Sacrifice & par l' Eucharistie avec son Epoux,) qu' on se contentast de faire la Synaxe avec Dieu & avec deux ou trois fideles. Si bien que ce mot de *Colligere*, *Colliger*, est employé pour le Sacrifice; puis qu' en l' expliquant, il dit, que si on ne peut sacrifier avec les fideles, qu' on sacrifie avec Dieu & avec les personnes de la Trinité; ou selon l' autre explication, qu' on fasse la Synaxe avec deux ou trois.

Saint Cyprien, en la 6. du premier, employe ces paroles dites à Raab, figure de l' Eglise: *Vous unirez & assemblerez avec vous dans vostre maison, vostre pere, vostre mere, vos freres, & toute la maison de vostre Pere*; c' est à dire, que l' Eglise ramasse & collige les fideles en un, par la vertu du sacrifice; & partant que *colliger*, c' est sacrifier. Et ces paroles de la 10. du second: *In Ecclesiam colligamus*, *que nous ramassions dans l' Eglise*: & celles-cy de la 2. du premier, *Nous les colligions dans le champ du Seigneur*, se rapportent ou aux effets du sacrifice ou de l' absolution, qui sont moyens par lesquels

les fideles & les Penitens sont réunis avec Dieu.

Dans saint Jerosme, saint Epiphane écrit à Jean Evesque de Jerusalem; & luy dit, que passant par devant une Eglise, il y entra *pour faire la Collecte avec luy*, *ut Collectam tecum facerem*. Ils estoient absens & éloignez l'un de l'autre: c'est pourquoy ce mot ne peut se rapporter en ce passage à une Assemblée locale; mais il veut dire, qu'il voulut entrer dans l'Eglise pour dire la Messe, laquelle ne peut ny ne se doit dire dans un Diocese, que l'Evesque du lieu n'y soit nommé, & qu'il n'y participe plus particulierement qu'un autre. C'est pourquoy saint Epiphane estant dans le Diocese de Jerusalem, dit à l'Evesque qu'il vouloit celebrer la Messe avec luy, quoy qu'il fust absent; c'est à dire, qu'il vouloit par la vertu du Sacrifice, s'unir en Dieu avec luy, & faire la Synaxe.

Saint Jerosme, saint Augustin, saint Epiphane, fournissent assez de témoignage, que *Collecta*, signifie la Messe. Mais pour preuve certaine, voyons comme les Peres expliquent ces paroles de l'Evangile: *Qui ne collige pas avec moy dissipe*. Saint Cyprien en la 8. du premier: *On ne peut pas faire un autre Autel, ny un autre Sacerdoce, il n'y en a qu'un: quiconque colligera à autre-part, dissipera:* il prendt & il explique ce mot de colliger, du sacrifice de l'Autel, & du Sacerdoce: & dans ces Anciens, *Altare contra Altare erigere*, *eriger Autel contre Autel*; c'est *colliger à autre-part qu'en l'Eglise*. Et partant puis que le premier s'entendt ordinairement du Sacrifice & de la Sacrificature; le second se doit prendre du mesme Sacrifice.

Par les mesmes passages on peut verifier que les Assemblées des fideles, le Vespres & les Matines, se pouvoient appeller, & s'appelloient *Collectes*: tout ainsi que le mot de Synaxe signifioit, mais par emprunt, les mesmes choses.

Reste à chercher la raison pourquoy les Anciens ont appellé la Messe, *Collecte*; qui n'est pas malaisée à deviner, si on considere celle qui a porté les Grecs à la nommer, *Synaxe*. Les Grecs ont baillé un mot à la Messe, pour signifier une union, une assemblée, une adsomption avec Jesus-Christ; parce que par le Sacrifice, (comme nous avons dit mille fois, & comme nous dirons eternellement,) il se fait une étroite union entre l'Epoux & l'Eglise. Ainsi les Latins par la mesme Theologie, ont baillé un mot en leur langue, qui ne pouvoit aucunement exprimer cet effet, & l'ont nommé *Collecte*, qui signifie une union & un amas.

Ceux qui expliquent les Rituels, & qui traitent des ceremonies de la Messe, sont assez empeschez de rendre raison de certaines Prieres & Oraisons qui s'appellent *Collectes*. Les uns disent qu'elles sont ainsi appellées, à cause qu'elles se disent, le Peuple estant assemblé; les autres, à cause qu'elles se font au nom de tout le Peuple: lesquelles raisons, si elles estoient recevables, toutes les Oraisons s'appelleroient Collectes: car il y en a peu qui se fassent au nom de tout le Peuple, & peu aussi qui ne se fassent aux Offices où le Peuple est assemblé. Toutes les Assemblées de Matines, de la Messe, de Vespres, & autres, n'ont autre but, que d'entretenir l'union de l'Eglise avec Jesus-Christ. Mais la Messe, à cause du Sacrifice & de la Communion; l'entretient & la fait plus puissamment que les autres Offices, ausquels l'union ne se fait que per l'Office de l'Evesque & par ses prieres. L'Oraison donc que le Prelat dit à la fin desdits Offices, s'appelle Collecte; parce qu'elle est comme la conclusion de tout ledit Office, & parce qu'elle est dite pour prier Dieu de conserver son Eglise en l'assemblée & en la paix qu'il luy a donnée. Le Concile d'Agde, Canon trente: *A la conclusion des Messes Matutinales ou Vespertines, qu'on dise apres les Hymnes, des Chapitres, des Psaummes: & que le peuple, avec une Oraison Collecte, soit renvoyé jusques à Vespres par l'Evesque, & par la benediction*. Il se voit par là, que ces Oraisons appellées *Collectes*, se disoient à la fin des Offices: & il semble davantage, que ces Oraisons estoient les paroles de la benediction. Nous voyons qu'il y a diverses benedictions; c'est à dire, qu'il y a diverses Oraisons & diverses paroles de la benediction: car celle de Pasques a d'autres paroles & une autre Oraison que celle de Noel. Je veux donc dire qu'il semble que le Canon appelle les paroles de la benediction de l'Evesque, *Oratio Collecta*, *Collecte*, & le bien qui en arrivoit, *Benediction*: tout ainsi que lors que les Canons disent,

disent, *benedictio pœnitentiæ*. Et il ne faut pas croire qu' on fist le signe de la Croix sur les Penitens: mais benediction veut dire en ces Canons, qu' on leur accordoit quelque chose & quelque bien, par l' octroi de la penitence, laquelle est appellée benediction, d' autant qu' elle est profitable à celuy qui la reçoit.

CHAPITRE III.

Du mot de Messe.

Ce que nous avions dit au premier Traité du mot de *Messe*, a receu quelques oppositions, & a rencontré quelques difficultez que nous sommes obligez de lever en ce second, pour ne publier rien que de tres-solide. Ce mot donc de Messe, n' a trouvé jusques à present, que trois etymologies; c' est à dire, il n' a paru que trois sources d' où on le puisse puiser avec quelque apparence. Quelques-uns ont estimé qu' il venoit du mot Hebreu, *Missah*, qu'ils croyoient signifier oblation. Les autres disent, qu'il est pris de la Messe des Catechumenes; & pour y arriver, ils s' expliquent ainsi. On chassoit les Catechumenes peu avant le Sacrifice; de là est venu que les prieres qu' on leur donnoit, ont esté appellées *Messes*, du mot de Mission, qui signifie chasser & mettre dehors, & que par une licence on a retourné en *Missa*, *Messe*: Et maintenant à cause que ces prieres s'appelloient Messes, & à cause qu' elles se disoient devant l'Evangile, ils veuillent qu'elles ayent baillé leur nom au sacrifice de l'Autel. La troisiéme etymologie est prise d' un mot de *Mess*, qui est un mot du Nord, qui signifioit parmy ces peuples Septentrionaux, (avant la Religion,) & qui signifie encore à present, une Assemblée, une Feste & un Sacrifice. Car les Grecs, ny les Latins n'ont pas imposé ce nom au Sacrifice; d' autant que trois cens ans durant, ce mot non seulement leur a esté inconnu, mais ils luy en avoient baillé un autre: & partant il ya apparence qu' il est venu du Septention principalement, puis qu' il se justifie qu' ils avoient le mesme mot, & qu' ils en usoient pour signifier un Sacrifice & une Feste.

La premiere etymologie qu' on tire de

A l' Hebreu, est rejettée pour les raisons qui suivent. La premiere, parce que si le mot de *Missa* venoit de l' Hebreu מִסָּה *Missah*, il sembleroit devoir estre écrit par une H à la fin. La seconde, on ne lit point dans saint Jerosme, ny dans saint Ephrem, qui estoient ou Syriens, ou écrivans & demeurans parmy eux & parmy les Hebreux, ny le mot de Messe, ny aucune chose qui en approche: mesme les B Hebreux & les Syriens Chrestiens, n' ont aucun mot pour signifier le Sacrifice, qu' on puisse tirer du mot de *Missah*. La troisiéme est, que les Grecs ont esté plus voisins des Hebreux que nous; & toutefois ils n' ont jamais connu ce mot de Messe: Ajoustez qu' ils ont usé des mots de *Pasques*, *Amen*, *Alleluya*, *Sabbath*, *Sabaoth*, *Osanna*: & partant le mot de Messe se fust trouvé parmy eux comme ceux-là, si sa source eust esté dans la langue Hebraï-C que.

La seconde etymologie est plus suivie, mais elle est encore moins raisonnable que la premiere; pour ces raisons. La premiere, les trois premiers siecles ont institué cette police, de faire sortir les Catechumenes hors l' Eglise, & avant le Sacrifice; & toutefois ils n' ont jamais appellé les Prieres des Catechumenes, *Messe*: il ne se sont point avisez de cette nomination. Tertullien, saint Cyprien, Innocent, Sy-D ricius, Minutius, tous les Grecs ont appellé ces Offices des Catechumenes, Prieres, & non Messe: ce qui fait croire que la Messe des Catechumenes n' est pas appellée Messe, du mot de *Mission*, mais pour quelqu' autre consideration,

La troisiéme les Assemblées des fideles pour Matines, Vespres, Nones & autres Prieres, se trouvent appellées *Messes*, comme nous verifierons cy apres, & ont eu ce nom commun avec le Sacrifice. Or les E Catechumenes, ou leur Mission & leur sortie, n'eust pas imposé ce nom de Messe, aux Matines, ny aux Vespres; car ils n'y furent jamais admis, & jamais ils n'en furent chassez. D'où on voit que ce mot de Messe ne vient pas de *Mission*. En troisiéme lieu, quelle apparence que le sacrifice de la Messe, qui est la principale chose de la Religion, & le but de tout le Christianisme, ait receu un nom par hazard, obliquement, fortuitement & im-

improprement, & d'une chose éloignée de sa grandeur ? Je trouve que cela iroit au mépris du Sacrifice, & que cela feroit tort à la creance de l'Eglise : car jamais deux choses ne joüissent d'un mesme nom qu'elles n'ayent quelque affinité & quelque égalité, ou du moins, que de premier abord elles ne soient sujettes à estre prises pour égales & pour semblables. Or il n'y a rien de semblambe au fait des Catechumenes, à ce qui est du Sacrifice ; c'est pourquoy je n'estime pas que ce mot de Messe, vienne des Prieres des Catechumenes au Sacrifice, & que le Sacrifice le tienne d'elle ; mais au contraire, l'Assemblée des Catechumenes a plustost esté appellée Messe, à cause qu'elle se tenoit avant le Sacrifice. Ceux qui ont imposé les noms au Sacrifice, ont consideré son pouvoir, son excellence, sa vertu, & luy ont donné un nom qui en peut exprimer quelque ombrage. Et si jamais Dieu a illuminé l'esprit d'Adam pour connoistre l'essence des Creatures, & pour leur en imposer les noms par cette connoissance ; faut croire qu'il n'a pas tant aveuglé nos Peres, que de leur faire imposer un nom à une chose si precieuse, qui fust si éloigne de son essence & de ses merveilles.

En quatriéme lieu, ce circuit qu'il faut faire pour arriver à cette etymologie, en décrie fort les apparences. Car de ce qu'on chassoit les Catechumenes du Sacrifice, *dimittebantur*, ils font, *dimissio*, de *dimissio*, *Missio*, & de, *Missio*, *Missa*, & cela notez, pour seulement donner un nom aux prieres des Catechumenes : car tout ce circuit n'est que pour nommer leurs Assemblées : & apres l'etymologie leur en semble si nette & si significative, qu'ils la veuillent approprier au Sacrifice. Et ce qu'il faut encore dire là dessus est, que le Diacre ne disoit pas tout haut, *Missio Catechumenorum*, pour les chasser ; mais il disoit, *exite Catechumeni*, *fortez Catechumenes*. S'il eust dit, *Missio*, on auroit dit que ce mot de *Missio*, auroit esté un mot de Rituel & de ceremonie : & partant cette etymologie auroit moins de disproportion : & ne sçauroit-on rendre raison pourquoy la Messe ne s'appelle pas aussi-tost, *egressio*, *egressa*, *exitio*, *pulsio*, *pulsa*, que *Missio*, *Missa*. En quoy on voit la vanité de cette etymologie.

Reste à fortifier la derniere etymologie, & assembler tout ce qui peut faire pour la faire recevoir. En premier lieu, il est constant que le mot de *Mess*, est un mot du Nord ; car encore aujourd'huy il est en usage parmy ces Nations. Il est aussi constant qu'anciennement parmy ces mesmes Peuples il signifioit une assemblée, une Feste, & un Sacrifice par consequent; car les Barbares ny les Payens n'ont jamais eu de Festes sans Sacrifice ; & l'essence d'une Feste parmy eux, estoit le Sacrifice. Pour preuve que ce mot signifioit une Feste, les Capitulaires de Charlemagne en fournissent ces témoignages : *Que cette monnoye ait cours jusques à la Messe de saint Iean.* Item : *que les ponts soient refaits à la Messe de saint André*. Item: *quiconque baillera retraite aux voleurs apres la Messe de saint Iean*. En tous ces lieux, & en plusieurs autres, ce mot signifie une Feste : & si ces Capitulaires ont parlé comme on parle dans des loix qu'on fait pour la police civile, ils n'ont pas parlé comme Theologiens, mais comme politiques ; c'est à dire, ils ont usé de ce mot civilement, & non Ecclesiastiquement, & selon l'usage qu'il avoit parmy ces peuples ; sans avoir égard aux choses de la Religion. Et quand Charlemagne, ou ceux qui ont fait ces loix, n'eussent point esté Chrestiens, ils eussent usé de ce mot en ces loix, pour exprimer les Festes, & les autres formes ordinaires de choses civiles. Or si du temps de ces Capitulaires, ce mot estoit en usage pour signifier une Feste & un terme des choses civiles faut croire qu'il avoit la mesme signification aux siecles precedens ; & que lors que la Religion a esté establie au Nord, qu'ils appelloient leurs Festes, *Mess*. Et partant je concluds qu'on a baillé ce mesme nom au Sacrifice de la Messe, lors qu'il a esté estably parmy ces peuples, à cause qu'il est une Feste, un Sacrifice ; & que pour le celebrer, il faut faire une Assemblée, qui sont les significations qu'on trouve que ce mot auoit parmy eux. Il y a mille improprietez & mille autres circuits aux autres etymologies : d'ailleurs elles vont à la diminution de la grandeur de l'Eucharistie. Celle-cy est propre & convenable, & naturelle ; il n'y a rien à redire : pourquoy est-ce qu'elle ne sera pas receuë ny deffenduë ?

En second lieu, faut consulter avec les Au-

Anciens qui ont usurpé ce mot de Messe : il faut aussi en examiner tous le lieux. Par ces deux inquisitions on verra où ce mot a plus d'inclination, ou à l'etymologie des Catechumenes, ou à celle de *Messe* du Nord. Le Concile d'Agde, Canon vingt-un, a prononcé ces mots : *Si quelqu'un hors la Parroisse en laquelle il y a legitime & ordinaire Assemblée, veut avoir un Oratoire aux champs, afin d'y tenir les Messes aux autres Festes, pour exemter sa famille de peine, Nous le permettons, avec connoissance de cause & aux termes de droit*. Des façons de parler du Concile, *tenir les Messes*, nous en parleron plus bas; en attendant, qu'on considere qu'il est parlé d'un Seigneur qui demeure à la campagne, qui veut avoir une Chappelle en sa maison, pour éviter la peine d'aller à la Paroisse. Que si cela est, ce mot ne signifie pas en ce Canon, le Sacrifice; car les Seculiers ne peuvent pas sacrifier : mais il signifie l'Assemblée pour le Sacrifice; laquelle on dit que les Seigneurs tiennent quand ils assemblent chez eux leurs voisins & leur famille pour y assister. Cette façon de parler, & cette signification, favorise fort la derniere etymologie, qui soustient que le mot de Messe est un mot propre, primitif, non Latin, qui signifie *Assemblée*.

En troisiéme lieu, ce mot est employé dans les Anciens, pour signifier toutes sortes d'Assemblées, & non seulement pour signifier la Messe. Car les Vespres, les Matines, Laudes, Primes & autres, ont esté appellées *Messes*. En voicy les preuves. Cassian livre trois, Chapitre sept : *Celuy qui à Tierce, Sexte & None, ne sera pas venu à l'Oraison, avant que le Psaume commencé soit finy, qu'il ne soit si hardy d'entrer dans l'Oratoire, ny se mester parmy les Psalmodians; mais qu'il attende dehors la Messe de la Congregation*. Et plus bas : *Ny mesme qu'il soit admis en la solemnité qui suit ces trois heures*. Ce que j'ay adjousté pour faire voir qu'en ces trois premieres heures la Messe n'y estoit pas comprise, puis qu'il en parle peu apres, comme d'une chose separée de temps & d'heure. Il y a des Canons qui ont ces mots, *Vespertinarum Missarum*, pour signifier Vespres. Je sçay bien qu'on peut répondre qu'ils parlent des Messes qui se disoient aux jours de jeusnes, qui sont appellez *Vespertines*, parce qu'elles se disoient fort tard : à cause qu'elles se devoient dire à la fin du jeusne, qui duroit jusques à trois heures ou plus tard; mais aussi on peut dire que ces Canons parlent des Assemblées de Vespres & de Complie. Que si ce mot signifie les autres Assemblées, il favorise nostre etymologie, & ruine la seconde. Car on voit que dans sa source & en sa racine, il signifie une Assemblée. On voit aussi que les Catechumenes ny leur ceremonie, n'a jamais estably & fait ce nom; d'autant qu'ils ne furent jamais admis à Vespres, ny à Matines : & par consequent qu'ils n'en furent jamais chassez.

En quatriéme lieu, on lit ces paroles au Concile Milevitain : *Les Oraisons ou Messes, qui auront esté approuvées au Concile, comme aussi les prefaces, qu'elles soient celebrées de tous*. Le mesme se trouve au 4. Concile de Tolede, Canon 12. Or de là on voit que ce mot de Messe, signifie autre chose que le Sacrifice. Car ces Conciles en parlent comme d'une partie de la Messe, & non pas comme de la Messe entiere; & si apres avoir deffendu d'user d'autres Messes, que de celles qui auroient esté approuvées, ils deffendent aussi d'user d'autres prefaces, qui sont Oraisons & parties de la Messe; ils n'entendoient pas que ce mot de Messe signifiast la Messe. Car ayant deffendu toute la Messe, ils n'eussent eu que faire de parler des prefaces qui en sont partie. Mais c'est que dans ces deux Conciles le mot de Messe se prendt pour l'Oraison qu'on appelle *Collecte*, qui est & qui estoit l'Oraison par laquelle on concluoit le Sacrifice de la Messe, ou les Matines ou autres Offices : laquelle est appellée *Collecte*; parce qu'elle a intention d'unir les Fideles avec Dieu, & d'en entretenir l'union; & aussi parce qu'elle estoit comme la recapitulation de tout l'Office. Ces Conciles donc ont appellé ces Oraisons du mot qui appartenoit aux Assemblées & au Sacrifice, tout ainsi que les autres Conciles & Peres ont appellé ces mesmes Oraisons, Collectes, qui estoit le nom des Assemblées & du Sacrifice. De là on voit que le mot de Messe signifioit trois choses, l'Assemblée, le Sacrifice, & les Oraisons, tout ainsi que le mot de Collecte : ce qui favorise nostre explication.

En

En cinquiéme lieu, quoy que les Anciens Conciles parlent de la Messe en ces termes, *Facere Missas*, *dicere Missas*, *celebrare Missas*, *tractare Missas*, *complere Missas*, *faire*, *dire*, *celebrer les Messes*; plusieurs toutefois usent de ces autres termes, *tenere Missas*, *tenir les Messes*, comme le Concile d'Agde, Canon 21. *Veut avoir un Oratoire pour y tenir les Messes*. Item *: voudroient faire ou tenir les Messes*. Item au Canon 47. Item celuy de Bracare 1. *tenir les Messes*. Lesquelles façons de parler monstrent assez que *Messe*, signifioit anciennement une Assemblée; car on ne dit pas tenir un Sacrifice, ny tenir une oblation, mais on dit tenir une Assemblée, & tenir l'Eglise. Et tout ainsi que dans saint Cyprien, epistre 6. livre 1. par ces mots, *Habere namque aut tenere Ecclesiam, Avoir ou tenir l'Eglise*, on doit entendre presider & tenir l'Assemblée des Fideles, & que par ceux-cy du Concile Avernense, *Festivitates præcipuas teneat*, *qu'il tienne les principales festivitez*: Et par celles-cy du Concile d'Epaune, *Archipresbyter dum Diœcesim tenet*, *quand l'Archiprestre tient le Diocese*: On entend l'Assemblées des Fideles, presider aux Festes & gouverner la Paroisse. Ainsi quand les Canons ont dit, *tenere Missas*, *tenir les Messes*, ils ont entendu dire, gouverner les Assemblées des Fideles & y presider. Cette façon de parler ne peut s'appliquer au Sacrifice, faut necessairement l'entendre des Assemblées des Fideles. Ce qui justifie que ce mot de Messe, signifioit à son origine une Assemblée & une Feste, & partant qu'il est mot primitif, non fait par hazard, ny pris de la sortie des Catechumenes, ny de leur Assemblée & de leurs Prieres.

On demande comment est-ce que les Peuples du Nord pourroient avoir baillé ce nom aux Italiens, aux Africains & aux Espagnols, veu qu'ils ont receu la Religion par eux & par leur Mission. On répondt que ces Peuples, au moins leur langue touche aux bords d'Italie: qu'il a esté facile par la proximité, de leur communiquer ce mot qui s'est insinué peu à peu; & à cause qu'il est plus propre que Synaxe ou Collecte & plus particulier qu'Oblation, qu'il a eu cours, & s'est fait recevoir; & estant receu en Italie, les autres Provinces l'ont facilement admis. D'ailleurs ces Peuples en ces temps-là ont prevalu aux autres, & par les armes & par pieté: c'est pourquoy le mot qu'ils avoient pour signifier le Sacrifice, a aussi prevalu. Tant y a qu'il ne faut point rechercher par quel moyen il a passé du Nord en Afrique, puis qu'il s'y trouve, & qu'on reconnoist par la proprieté de son usage, qu'il a esté pris dans cette langue Septentrionale.

CHAPITRE IV.

Du mot de, Communion.

On ne peut parler ny entendre les Peres, leurs écrits, leur Theologie, les Anciens Conciles, les Canons & l'Ancienne Police Ecclesiastique; qu'on ne sçache exactement la force & toute l'estenduë de cet mot de *Communion*. Car toute l'ancienne Theologie estoit quasi continuë & s'expliquoit quasi toute dans les diverses significations de la Communion. Quant à la Police Ecclesiastique generalement, elle s'exercoit & se conduisoit dans ces premiers siecles par la Communion, Discommunication ou Excommunication: c'est pourquoy, ny ce Traité, ny tous les autres où il sera fait mention de l'antiquité des choses de l'Eglise, ne peuvent estre bien entendus ny bien ordonnez, qu'on ne fasse ressouvenir de l'estenduë de ce mot. En nos Observations j'en avois touché quelque mot: mais comme peu à peu on découvre quelque chose de nouveau dans ces Anciens, & qu'on augmente & qu'on polit ce qu'on a commencé à sçavoir, aussi est-on obligé d'en faire part au public.

La raison pour laquelle tout ce qui estoit de l'ancienne Theologie, se traitoit quasi par le mot de Communion, & pourquoy la Police s'exerçoit aussi par le mesme mot; c'est que le but de Jesus-Christ en l'establissement de sa Religion, a esté de nous conduire à une union parfaite & tres-estroite avec luy & avec son Pere. Voila son dessein & son but, comme nous preuverons cy-aprés. Et partant tout ce qui est dans cette Religion, & tout ce qu'il y a institué, suit cette mesme intention & va aux mesmes fins, comme nous prouverons par le menu cy-aprés. Et non seulement ce qu'il a institué, mais toutes les ceremonies & tous les autres *ritus*, qui ont esté establis par les Apostres, comme bons Disci-

Disciples & bien informez de l' intention de leur Maistre, vont à l'entretien de cette Communion: laquelle Communion n'est autre chose qu'une union avec celuy avec lequel on communie, & une participation de ce qu'il a. De là donc est venu que par necessité le mot de Communion se trouve par tout, & fait quasi tout & explique tout: car toute la Theologie estant fondée sur l'union avec Dieu; & la Police ayant pour but la mesme union & la mesme Communion; on ne peut traiter de l'un ny de l'autre sans user & repeter mille fois ces mots de Communion & d'Union.

La raison pour laquelle Jesus-Christ en l'établissement du Christianisme a eu pour fin l'union des Fideles avec luy & avec Dieu son Pere, est, que l'Amour a cette inclination & ce naturel, qu'il veut toûjours unir les choses qu'il aime, avec soy, & non seulement unir, mais identifier, s'il se peut avec soy. L'Ecole des Platoniens par le seul jugement naturel, avoit déja gousté & presenty cette passion de l'amour, & avoit dit que les Amans tendoient à estre une mesme chose avec ce qu'ils aimoient. l'Evangile a rendu témoignage à cette Secte, & nous a appris que cela estoit tres-vray: & semble à qui considerera bien, que tout ainsi qu'un Ancien a dit, que, *Leges Romanæ ad innocentiam pergunt*, & que Dieu avoit illuminé les Romains en leurs loix & en leur police, pour frayer & pour tracer le chemin à l'innocence, qui devoit venir avec son Fils: Ainsi on peut dire qu'il a illuminé les Platoniens en leur Philosophie, pour preparer le chemin à la vraye Theologie, qui devoit éclater à la venuë de Jesus-Christ. L'Evangile donc a justifié Platon & son dire. Car l'Amour de nostre Seigneur ne s'est pas contenté de nous avoir uny à luy par ses graces, ses Sacremens, & par l'assomption de nostre nature: mais il a passé outre, & a voulu & a procuré une identité si étroite, & une union si grande, qu'elle surpasse, pour dire ainsi, l'identité mesme, si cela se peut imaginer. Car il a demandé à Dieu son Pere, en S. Jean. 17. *Qu'ils soient uns comme nous*: Item: *Afin qu'ils soient tous un comme vous mon Pere en moy & moy en vous, & afin qu'ils soient un en nous*. Item: *Moy en eux, vous en moy, afin qu'*

A *ils soient consommez en un, & que le monde connoisse que vous m'avez envoyé, & que vous les aimez comme m'avez aimé*. Item: *Afin que l'amour du quel vous m'avez aimé, soit en eux, & moy en eux*. Il n'y a point d'union, voire d'identité plus accomplie que celle du Pere & du Fils; & c'est toutefois celle-là dont il prendt le modele, & qu'il propose à Dieu pour obtenir celles des Hommes avec luy.

B Mais considerons & pressons les circonstances de cette demande: car elles nous feront voir que l'Amour de nostre Seigneur en vers les Hommes a esté excessif; & que tout son soin a esté de faire une union entre eux & son Pere. Il luy a donc fait cette demande à la veille de sa Passion, estant presque condamné, estant proche à la mort, la Croix estant déja preparée; par forme de testament, & par exposition de derniere volonté: or les dernieres volontez, sont des témoins certains de ce
C que les Hommes affectionnent & de ce qu'ils desirent le plus. Il n'a point demandé à son Pere qu'il pardonnast aux Hommes, qu'il remist le premiere peché, qu'il les elevast par dessus les Anges: il a pris un chemin bien plus court, & qui baille en gros & tout à la fois, tout ce que le Ciel peut bailler aux Hommes. Il a demandé qu'il y eust une union entre eux & son Pere; n'est-ce pas un sommaire
D de tout ce qu'on peut avoir du Ciel? Car qui dit union avec Dieu, dit aussi estre commun avec luy, en tout ce que la capacité des Associez peut souffrir. Il arrive souvent des differens entre les Hommes, soit pour querelles ou pour interests civils, lesquels quand on les pacifie en payant ou en satisfaisant, cela n'apporte pas grande commodité à ceux qui ont tort; au contraire il leur en coûte toûjours quelque chose. Mais quand pour terminer les
E differens on fait quelque mariage; toutes les querelles & les procez non seulement sont esteints & pour rien comptez; mais encore tous les biens des parties sont communs; & ce qui devoit les ruiner, leur apporte du profit. Ainsi est-il arrivé en nostre offense envers Dieu: Jesus-Christ a usé prudemment de nostre peché il ne s'est pas arresté à en avoir l'abolition, mais d'un crime il a fait une bonne affaire pour nous: car il a fait par cette occasion un mariage entre Dieu & les Hommes, une union

union par laquelle non seulement le peché est remis ; mais par le moyen de laquelle nous sommes communs avec Dieu, unis, associez, heritiers, & tous ces biens affectez à ceux qui sont fideles en cette union.

Revenons à nostre Union & à nostre mot de *Communion*. Supposons donc que nostre Seigneur nous a aimé, comme cette demande le verifie; il a esté obligé & comme contraint à nous unir à luy : car l'inclination & la proprieté de l'Amour, est de faire les Amans communs & unis. Luy-mesme qui n'étoit pas moins sçavant aux passions de l'Ame que Platon, a dit, Qu'ils soient uns, *Afin que l'on connoisse que les avez aimé*. Voila la raison qui a fait que Jesus-Christ n'a point eu d'autre but en l'établissement du Christianisme, que l'Union & la Communion des Fideles, & de tous avec luy.

Quelqu'un des Peres a dit que Dieu avoit eu ce mesme dessein en la Creation, & qu'il vouloit dés lors nous unir à luy, autant que nostre infirmité l'ait pû permettre : mais que le peché estoit intervenu, qui avoit rompu ce dessein, lequel depuis avoit esté remis par l'Incarnation. Car nous estions trop éloignez de cette grace, & il y avoit trop de distance entre les Hommes & Dieu, principalement aprés la cheûte du premier Homme, pour estre unis avec luy, sans quelque moyen plus qu'extraordinaire. Et partant l'invention de son Amour, avoit trouvé le moyen de l'Incarnation, pour joindre des choses si distantes, & pour les approcher dans une union plus estroite que toutes celles qui sont en ce monde.

L'Amour donc a fait obtenir cette Union & cette Communion : & en suitte de ce droit, toutes les choses de la Religion tendent à cette Communion & à cette Union. Si nous commençons par la vie du Chrestien, saint Paul la met non simplement en la participation de la grace; mais il la met en Dieu & dans J. C. mesme : *En luy nous vivons, nous mouvons, & nous sommes*. Si nous sommes en luy, nous sommes unis à luy, & nous Communions avec luy. Quand les Peres expliquent le salut des hommes, & en quoy il consiste, ils ne disent pas seulement que c'est à aller au Paradis, ny par de semblables termes ; mais ils le mettent en cette union avec Dieu. Voire mesme ils passent plus

A outre, & disent que nostre salut consiste en une Deïfication, qui se fait par l'union estroite que nous avons avec Jesus-Christ. Saint Augustin l'enseigne en plusieurs lieux: mais avant luy Saint Denis l'avoit publié au premier Traité de sa Jerarchie Ecclesiastique : *Le salut ne peut estre autrement, sinon que ceux qui le reçoivent, soient faits Dieux :* ce qu'il dit en expliquant ces paroles de Saint Iean : *Afin que nous eussions* B *le pouvoir d'estre faits Fils de Dieu :* Et celles cy de saint Pierre, *Pour estre faits consorts de la nature divine*. Si on recherche les effets des Sacrements, ils vont tous à nous unir avec Jesus-Christ, & à nous rendre communs avec luy. Saint Paul parlant de l'Eucharistie, ne luy baille point d'autre effet que la Communion: *Le pain que nous rompons, n'est-ce pas la Communion du Corps de Jesus-Christ ?* Cabasilas décrit elegamment la Communion C que produit l'Eucharistie en ces livres de la vie que nous avons en Jesus-Christ : *Qu'est-ce qui fait les Peres, sinon que de leur sang & de leur chair nous sommes formez : & cela mesme nous le devons à Jesus-Christ ; car nous sommes os de ses os, & chair de sa chair. Mais il y a bien de la difference entre ces deux Communions. Car quant aux Peres naturels, le sang qui est aux enfans, n'est plus à eux, mais il estoit à eux avant qu'il fust aux* D *enfans. Mais le propre du Saint Sacrement, est que le Sang mesme dont nous vivons est le Sang de Jesus-Christ, & que la chair par laquel nous vivons, & par laquelle nous sommes incorporez avec luy, est le Corps de Jesus-Christ mesme*. Par ces paroles on voit que le Sacrement produit une Communion entre Jesus-Christ & les Fideles, qui est plus grande que celle qui est entre les Peres & les enfans. Et plus, il conclut en ces termes : *Et cela finalement est la vraye* E *Communion, quand chacun possede en mesme temps la mesme chose. Car si l'un la possede maintenant, & l'autre aprés, c'est plustost division que Communion*. Je sçay bien qu'il y a mille autres effets du S. Sacrement, qui produisent des unions avec nostre Seigneur : mais il seroit trop long de les déduire. Passons au Sacrifice, dont le principal effet est de nous unir, & de nous donner une Communion avec Iesus-Christ. Ces termes du Canon, *Adunare*, le monstrent assez : & le mot de Synaxe & Col-

& Collecte, qu'il avoit & qu'il a dans les Anciens, encore davantage. Le Baptesme est la premiere Communion que nous recevons avec Dieu. Les Peres disent, que dans ces eaux, *induimus Christum*, que nous recevons Jesus-Christ; & saint Denis, l'appelle Synaxe, comme l'Eucharistie, à cause de cette Union & de cette Communion qu'il opere entre Dieu & les hommes. Fulgence en un sermon, sauve & exempte ceux qui ont esté baptisez, & qui n'ont pas receu le Saint Sacrement, de la menace de ces paroles, *Nisi quis manducaverit carnem Filii Hominis*; par l'Union & par la Communion que nous acquerons au Baptesme avec Iesus-Crist: & dit, qu'encore que celuy qui est mort sans avoir receu le Corps de nostre Seigneur, ne soit pas uny avec luy si estroitement, & qu'en effet il n'aye pas mangé sa chair; toutefois à cause que par le Baptesme il a esté uny avec cette chair, & qu'il a Communié avec elle, il n'a aucunement satisfait à ce *nisi*; & s'il ne l'a mangée réellement, qu'il l'a mangée spirituellement, en ce que il a esté uny avec elle. On ne trouve gueres le mot d'absolution dans les Anciens; dont il n'y a point d'autre raison, sinon qu'ils expliquoient tout, & qu'ils parloient de tout par le mot de *Communion*, comme estant le but de toutes les choses de la Religion. Et toutefois il est certain qu'ils bailloient l'absolution aux penitens, & qu'elle est contenuë & comprise sous le mot de Communion: & que ces mots qu'on trouve si souvent dans les Peres, *Aprés la penitence, qu'on luy baille la Communion*; veuillent dire qu'aprés la penitence qu'on leur donne l'absolution, qui s'appelle Communion; parce qu'elle remet les penitens dans la Communion de l'Eglise. Les ordres operent une Communion avec Iesus-Christ: Ces mots qu'on prononce aux petits Ordres le prouvent, *Partem cum his qui bene ministraverunt ab initio*. Et souventefois on trouve dans les Peres, que pour signifier l'ordination de quelqu'un, ils disent: Nous luy avons fait part de la Communion Sacerdotale. Enfin tous les autres Sacremens s'appellent Synaxe & Communion. Dans Saint Denis, cela se voit, en la demande qu'il fait pourquoy l'Eucharistie prendt ce nom plus particulierement que les autres; veu que les autres Sacremens operent la Synaxe, & la Communion aussi bien qu'elle.

Non seulement les Sacrifices & les Sacremens s'appelloient Communion, & operoient une Union & une Communion, mais encore tout ce qui estoit dans l'estenduë du Sacerdoce & dans la puissance Ecclesiastique, soit en celle des Ordres, soit en celle de la jurisdiction, s'appelloit Communion & operoit une Union. Ces mots de S. Denis, que l'Evesque *Perficit & perficitur*, perfectionne les autres & qu'il se perfectionne luy-mesme, ne veulent dire autre chose, sinon, que par ses fonctions il rendt & il avance les Fideles dans une Communion avec Iesus-Christ; & qu'en les y introduisant, il s'y introduit luy-mesme: car la seule perfection du Chrétien est d'arriver à cette fin, & à cette intime & individuë Union & Communion avec luy. Ces autres paroles ordinaires, *Episcopus est in statu perfectionis acquisitæ*, n'ont autre explication, sinon que l'Evesque donne & qu'il possede la plus parfaite Communion avec Jesus-Christ, qu'on peut avoir icy bas; parce qu'il est le principal membre & la principale partie du corp mystique de Iesus-Crist, & que la Communion qu'il y a, est plus parfaite que les autres. En la collection de Carthage, on appelle le caractere d'un Evesque, & sa mission, & son ordination, *Communion*, comme nous verron cy-aprés. Optat au 7. livre appelle toutes les fonctions Episcopales, *Communion*. Car il dit, *Autre chose est un Evesque, communiant avec un Evesque, ou un Evesque*. Et plus bas pour expliquer cette proposition: *Il n'a point esté Evesque, & n'a point versé en la charge Episcopale; il n'a point imposé les mains, ny offert le Sacrifice*. Partant puis qu'il prouve que Macarius n'a point communié comme un Evesque, à cause qu'il n'a point fait les fonctions Episcopales; il suit qu'il croyoit qu'un Evesque communioit & faisoit la Communion en faisant ses fonctions. S'il n'estoit ennuyeux, on prouveroit la mesme chose des benedictions, des prieres, des baisers de paix, des eulogies, & generalement de tout ce qui est dans l'Eglise. Tout tendt à une union & à une communion avec I. C. c'est pourquoy ce mot de Communion estoit si frequent en ces premiers siecles.

Quant à la police Ecclesiastique, elle a

uié de ce mot plus souvent & plus ordinairement que la Theologie : toute la puissance & toute la jurisdiction de l' Episcopat, ne consiste qu' à oster ou qu' à recevoir un Chrestien dans la Communion de l' Eglise. Car quelque punition que vous puissiez choisir dans les anciens Canons, ou quelque récompense que vous y puissiez chercher l' un & l' autre iront ou à l' augmentation de la Communion Chrestienne, ou à la diminution. Il n' y a point de chastiment dans l' Eglise, que la privation de l' union avec Iesus-Christ : Il n' y a point aussi de grace ny de bien à faire qu' en l' augmentation de cette union. Voila pourquoy l' ancienne police Ecclesiastique tourne toute, & est toute comprise dans ce mot de Communion & de societé. Car la police n' est autre chose que l' execution des loix & de la puissance Ecclesiastique ; qui estant toute dans la Communion, ne peut aussi bailler d' autres loix, ny les executer que par le mesme mot : Si bien que tous les Canons sont compris dans ces trois mots, *Communion. Excommunication, & Discommunion*. Le premier est & estoit pour donner récompense au merite. Le second est & estoit pour punir les pechez, & pour en retrancher les auteurs de la Communion de Iesus-Crist, de la quelle ils avoient perdu le droit par leur crime. Le troisiéme estoit pour mettre les penitens en un estat qui ne fust pas comme celuy des Fideles, plein de graces & de beatitude ; parce qu' ayant offensé Dieu, quoy qu' ils en fussent repentens, ils estoient indignes d' un si bon traitement ; qui ne fût pas ausi en peril & en danger eminent, comme celuy des excommuniez que l' Eglise avoit abandonnez & des-heritez, comme bastards, & enfans ausquels elle avoit baillé sa malediction. Or la Discommunion les mettoit hors de peril, c' est à dire, dans un delay pour appaiser Dieu, & pour meriter par les larmes de retourner au giron & dans la Communion de la Mere.

Ce n' est pas assez d'-avoir déduit amplement l' estenduë & le pouvoir de ce mot de *Communion*, & comme toutes choses de la Religion vont à l' Union, & partant que toute l' ancienne Theologie & toute l' ancienne police Ecclesiastique s' expliquoient & se traitoient par ces mots d' Union & de Communion ; il faut encore

A passer plus outre, & rapporter & en expliquer plusieurs sortes & plusieurs especes de Communions, qui se trouvent dans les Anciens. Mais c' est avec excuses, si je ne trouvez la fin : Car il y en a tant, qu'on seroit importun de les vouloir rechercher. Communion spirituelle, Communion temporelle. S. Augustin livre 3. *Ad Parm. S' il oste le mal de chez luy, il ne se mesle pas avec eux de cœur ; & ainsi non seule-*
B *ment, il se conjoint spirituellement avec les bons*. La temporelle est le contraire, dont il parle souvent. Communion interieure de cœur, d' esprit, de consentement. Le mesme au 2. livre, *Et cependant nous sommes separez de cœur*. Et plus bas : *S' il communique, il consent*. Item, *Ils tenoient Optat dans leur Communion comme collegue, ou s' ils l' improuvoient de cœur*. Communion laique : Communion Ecclesiastique & Sacerdotale : Saint Cyprien, *Communio Laica* : Le Concile Agrippin, l' Eliberin
C & autres. Ces deux Communion sont opposées : l' une signifie la part que les Laiques ont au Corps de Jesus Crist : l' autre, celle que les Ecclesiastiques ont au mesme corps : les preuves en sont assés frequentes dans les Anciens. Communion de fraternité ; c' est la Communion qu' un Evesque a avec un Evesque. Tertullien aux prescriptions : Communion de son Peuple, c' est quand un Evesque est reduit à la Communion de son Diocese, & qu' il
D n' ose écrire des lettres communicatoires aux autres Evesques : & quand les autres Evesques pour quelque consideration ne luy écrivent point, les Canons ont cette façon de parler, *contentus sit Communione plebis suæ*. Communion ordinaire, Communion peregrine : celle-cy est la Communion qu' on bailloit aux étrangers, mais apres elle a esté particulierement affectée pour certaine punition aux Ecclesiastiques : si bien qu' és Canons quand on trouve,
E Communion peregrine, faut entendre cela, non des passans, mais d' une certaine punition qu' on ordonnoit aux Ecclesiastiques ; comme au Concile d' Agde, Canon 2. & 5. au Concile de Rhegie, & en celuy d' Ilerde. Pour l' autre elle veut dire, la part qu' un habitant avoit dans sa Paroisse ; & elle est opposée à la Peregrine. Communion des Sacremens. Saint Augustin contre les Donatistes, liv. 2. *ad Parm. S' ils sont pollus par la Communion des Sacre-*

cremens. Communion à l'Autel: les Canons; *Participare altario, participer à l'Autel*. Tolet. 1. can. 2. Agde, Canon 6. Communion aux oblations, Communion sans oblations; sont Communions opposées, qui consistent à pouvoir faire recevoir ses oblations sur l'Autel ou à ne le pouvoir. La coustume ancienne estoit d'offrir aux Messes des oblations. Or l'Eglise ne recevoir pas les oblations de ceux qui estoient excommuniez ou en penitence, ou en quelque peché. Les Canons sont pleins de ces preuves, comme Ancyran & autres. Communion en nostre Seigneur, c'est l'absolution: Elibetin, canon 78. *Il pourra estre associé à la Communion de nostre Seigneur*. Communion pleine, Communion parfaite, Communion absoluë; c'est la participation de l'Eucharistie. Ancyran, Canon 7. Canon 16. Vaison 1. Canon 2. Communion de viatique, c'est absolution qu'on bailloit aux penitens qui sont à la mort. Orange premier, *Selon la definition des Peres, qui ont fort à propos nommé cette Communion viatique*. Communion legitime, au mesme Concile, *legitimam Communionem*; qui à mon advis estoit quand les penitens accomplissoient leur penitence, & qu'ils arrivoient à l'absolution, par les degrez & par les formes prescriptes: & au contraire la Communion non legitime estoit quand on leur faisoit grace, & quand pour crainte de mort, on leur remettoit une partie des peines qui leur avoient esté imposées. Communion des Saints: le Symbole, *Communionem Sanctorum, la Communion des Saints*, c'est à dire, la Communion qu'il y a entre les vivans & les morts, & la Communion & la societé de l'Eglise Triomphante avec la Militante. Communion aux Reliques; celle là se prouve par la pratique de l'Eglise: car il ne se dit point de Messe, que le Prestre ne fasse Communion avec les Reliques des Saints, soit en baisant l'autel, dans lequel il y a toûjours des Reliques, soit par les commemorations du Canon: Communion par les commemorations. On voit dans saint Cyprien comme ils estoient soigneux de cotter les jours & les mois, pour faire commemoration & Communion avec eux. Communion par oblation de nom. Dans saint Cyprien, *Et nomen ejus offertur, son nom est offert*: la coustume estoit de nommer

A à l'Autel ceux qui revenoient à l'Eglise, ou par absolution ou autrement: & cela estoit un acte, par lequel l'Eglise se faisoit Communion avec celuy qu'elle nommoit. Car par cette nomination, elle le reconnoissoit pour frere, & le recommandoit à Dieu. Voila ce que c'est que Communion par oblation de nom. Les Conciles Eliberin & Agrippin en parlent, & la collation de Carthage. Communion civi-

B le: Saint Augustin contre les Donatistes, en mille lieux: Communion par les baisers de paix. Tertullien, *de Oratione: Pacem tecum audet transigere, il ose communier & fair passer sa paix & sa Communion avec toy*. Communion par les salutations, c'est à dire, par ces paroles, Dieu soit avec vous, ou, La Paix soit avec toy; sont salutations qui estoient especes de Communions, & lesquelles on n'osoit pas dire à des estrangers. Communion par lettres: c'est que par les lettres commu-

C nicatoires on se donnoit la Communion. Tertullien: *Litteras pacis revocare*. Optat: *Commercio formatarum in una societatis Communione concordant; par le commerce des lettres formées, ils conviennent en une societé de Communion*. Saint Augustin epist. 162. *Romana Ecclesiæ & ceteris terris per communicatorias literas esse conjunctum; il se voyoit joint avec l'Eglise de Rome & avec les autres Provinces, par les lettres communicatoires*. Commu-

D nion de toute la terre generale & universelle: c'est quand quelqu'un est receu & approuvé par toutes les Eglises: de cette Communion est fait mention aux passages cy-dessus. Et par ceux-cy, saint Augustin 162. *Totumque orbem Cæciliano communicantem; toute la terre communiante avec Cæcilian*. Epist. 163. *Ubique terrarum esse Communionem suam; sa Communion estre par toute la terre*. Communion de conver-

E sation, de discours, de boire, de manger, sont Communions civiles & humaines, qu'il n'estoit pas permis d'avoir avec les excommuniez. S. Paul, *Ne quidem cibum sumere*: mais depuis, *ad Cautelam*, on les a permis, pour la necessité de la conversation des affaires. Cette communion estoit accordée aux Penitens, qui estoient receus à penitence: la concession de la penitence leur apportoit cet avantage.

Il y a plusieur façons de parler dans les Anciens, qui donnent à entendre la force

 & l'

& l' estenduë de ce mot de *Communion*: desquelles nous choisirons deux on trois, qui serviront pour faire entendre les autres. Petilien Evesque Donatiste, demandoit à saint Augustin devant Marcellin, Qui est vostre Pere qui vous a ordonné? S. Augustin repondt, Vous me demandez d' où ma Communion tire son origine & son commencement? Par le mot de Communion il entendt son ordination & sa mission; car il estoit question de sçavoir qui l' avoit fait Evesque & qui l' avoit ordonné. Partant on voit que la Communion signifioit anciennement l' ordination & la mission: & aujourd' huy on auroit peine à parler en ces termes. Il y a mille autres façons de parler dans l' antiquité, touchant ce mot de Communion, qui sont fort eloignées de nostre usage. Car qui diroit aujourd' huy qu'un Evesque, qu'un Prestre, qu' un Laique, ont communié ou fait la Communion, on ne concevroit autre chose, sinon qu' ils auroient receu l' Eucharistie. Et toutefois les Anciens ont usé à la verité de ces termes, pour signifier la Communion de l' Eucharistie: mais encore ils en ont usé plus souvent pour signifier les autres Communions qui se faisoient ou par le Sacrifice, ou par les Eulogies, ou par les salutations; ou finalement par lettres, ou par les autres moyens de Communier. Quand on dit aujourd' huy qu'un Laique a Communié avec un Laique; on s'imagine incontinent qu' ils ont receu le saint Sacrement ensemble: & anciennement cette proposition pouvoit signifier mille autres choses, comme qu' il luy auroit donné le baiser de paix; qu' il l' auroit appelly frere; qu' il l' auroit salué; qu' il auroit exercé des actes de charité avec luy. Car par tous ces moyens & mille autres, ils pratiquoient des actes de Communion Chrestienne & particuliere, de particulier à particulier. Un Evesque anciennement pouvoit refuser la Communion à un autre Evesque par mille moyens; ne luy écrivant point des lettres formées, ne luy envoyant point les eulogies, ne le tenant point pour Confrere, ny pour Evesque: & toutefois aujour d' huy ce sens de Communion ne se prendroit que du refus de l' Eucharistie. Qui est-ce qui penseroit aujour d' huy offenser Dieu & faire quelque chose contre la pureté & contre l' integrité de l' Eglise, d' écrire à un Payen à un Heretique, & de luy souhaiter

A dans la lettre, la Paix de nostre Seigneur, la Grace, le Salut, & luy donner toute sorte de benediction: qui sont les marques & les caracteres des lettres communicatoires des Anciens? Toutefois és premiers siecles, cette faute esté tres enorme. S. Augustin, epist. 162. *D' où est arrivé que nous avons écrit aux plus apparens des Donatistes; non pas des lettres communicatoires, lesquelles jas de longtemps à cause de leur mechanceté, & qu' ils*
B *ne veuillent eulent pas tenir l' unité Catholique, qui est par toute la terre, ils ne reçoivent point.* Item: *Ce que je dis, afin qu' on n' estimast pas que je vous eusse écrit imprudemment.* On ne condamne personne aujour d' huy à ne communier qu' aux prieres; à Communier sans oblations; à ne Communier qu' avec ses Paroissiens; à ne Communier qu' aux choses civiles; à ne Communier point à l' Autel: Et toutefois les anciens Canons & les anciens
C Jugemens Ecclesiastiques, font mention de toutes ces especes de condamnations: & prononcent toutes ces especes de punitions. On pourroit aujourd' huy saluer un Payen; luy donner la Paix de nostre Seigneur; l' appeller frere: tout cela se prendroit pour offices & pour civilitez. Mais anciennement c' estoit un crime de meler & de communiquer la paix avec les estrangers. Tertullien aux prescriptions: *Ils mêlent la paix avec tous.* Il reproche ce vice aux
D Heretiques.

CHAPITRE V.

Du mot de, Paix.

LE mot de, *Paix*, se trouve dans la Messe; il est employé dans les oraisons du Canon; & semble que ce soit un mot de Religion, mystique, & de quelque
E force & vertu. C' est pourquoy il est de ce Traité, d' en rapporter les diverses significations & les divers usages qu' il a en dans l' antiquité. Dans les Anciens donc ce mot est assez souvent employé; & se trouve qu' il signifie la penitence, l' absolution, la Charité, l' Union avec I. C. le droit d' estre membre de son Corps; & finalement ce contentement, cette beatitude anticipée, cette Deïfication qui naist par avance dans une Ame, par l' Union qu'

qu'elle a avec Jesus-Christ, & par le moyen de Jesus-Christ avec Dieu. Voila ce que ce mot signifioit dans les Anciens.

S. Denis n'employe jamais ce mot en diverses significations, comme les autres Peres: il le prendt toûjours pour cette deïfication qui se fait par l'union de la Creature au Createur. Au Traité *de Div.nom.* il dit. *Que la Paix divine unit toutes choses, & qu'elle leur donne une concorde, & qu'elle perfectionne & consomme dans icelle.* Là mesme il l'appelle, *Silentium, silence*; d'un mot admirable, & plein d'une grande Philosophie & Theologie. Car ceux qui ont cette Paix, n'ont aucun bruit, ny aucune opposition, ou resistence des Passions. Il n'y a rien dans leur ame, ny dans leur corps, qui n'obeïsse à la raison: il appelle cela silence. Au mesme lieu, il la décrit par ces paroles: *Il fait la Paix qui ne peut s'exprimer par paroles, qui est determinée de toute eternité, & qui nous unit, nous marie & nous concilie en esprit par soy, & en soy avec le Pere.* Et en sa Jerarchie Ecclesiastique, parlant des effets de cette Paix: *Cette conjonction, a mon avis, c'est le Sacrifice de Paix qui la fait, laquelle joint les semblables avec le semblables.* Et outre ces passages, on en trouvera mille dans le mesme auteur: par lesquels il parle de cettre Paix, comme de l'habitation de Jesus-Christ en nous.

Apres S. Denis suit S. Irenée, qui employe ce mot pour signifier la Communion & la Societé exterieure des Eglises. Dans Eusebe, livre 5. chap. 6. *Et toute fois encore qu'ils ne l'observassent pas, ils ont retenu la Paix avec eux.* Et plus bas. *Ils eurent communion ensemble: & Anicetus accorda dans l'Eglise, l'Eucharistie, par reverence à Polycarpe & ainsi ils se separerent en Paix.* Il appelle l'Union & la Communion exterieure des Eglises, *Paix*. Car tout ainsi qu'il y a une Communion visible & exterieure, ainsi y at-il une Paix exterieure: car la Paix, comme nous avons dit, signifie quelquefois la Communion & l'Union.

Tertullien donne à ce mot plusieurs usages. Aux Martyrs, il semble le prendre pour la benediction de la penitence, ou pour l'absolution. *Quam pacem quidam in Ecclesia non habentes, à Martiribus in carcere exorare consueverunt: Laquelle Paix ceux qui en sont privez, ont accoustumé de*

A *l'obtenir des Martyrs.* Il parle des Lapses, qui estant chassez de l'Eglise, avoient de coustume de solliciter les Martyrs en prison, pour obtenir d'eux des lettres de recommandation: en vertu desquelles l'Eglises les recevoit quelquefois à faire penitence, & apres la penitence à la Communion. Saint Cyprien se plaignant de cela, *Ad Communionem admittuntur, ils sont admis à la Communion.*

B Il est assez mal-aisé de dire ce qu'il entendt par la Paix. Au livre *de Oratione*, *Quand est-ce qu'on doit confesser la Paix avec ses freres, sinon quand elle peut monter au Ciel avec l'Oraison? afin qu'ils puissent participer de nostre operation, & en eschange nous bailler leur Paix.* Et plus bas: *Celuy qui fait office à Dieu, peut-il estre empesché par la Paix, ou quel Sacrifice peut-ce estre duquel on se retire sans la Paix.* Il signifie là le baiser de Paix, & la Paix qui se donnoit par le baiser. Or

C maintenant de dire ce qui se baille & se bailloit par ce baiser de paix, c'est la difficulté: tant y a que les Anciens en faisoient grand cas, comme nous verrons au Traité du baiser de Paix.

En cez passages *ad Vxorem*, & du Baptesme, *Il envoye sa paix à ceux là, où il y en a deux, il y est.* Item: *Sortant des eaux la Colombe du Saint Esprit descendt, apportant la Paix.* Il use de ce mot comme saint Denis, pour signifier cet-

D te admirable Union ou Deïfication, qui se fait en nous par la Confirmation, par laquelle anciennement & du temps de Tertullien, visiblement & actuellement le Saint Esprit descendoit dans les Confirmez, & operoit visiblement mille merveilles.

An livre de *Velandis Virginibus*: contre raxeas, aux prescriptions: il entendt par ce mot la Communion exterieure & interieure, qu'il y a, & qui doit estre entre les Eglises: *Avec lesquels nous communi-*

E *quons le droit de Paix, & le nom de fraternité.* Item: *La communication de Paix, le nom de fraternité & la contesseration d'hospitalité: lesquels droits ne sont point communs & ne sont regis par autre raison, sinon que nous avons receu le mesme Sacrement & la mesme Foy.* Item: *Il la contraint de revoquer les lettres de Paix.* En tous ces lieux il use de ce mot, pour signifier l'Union & la Communion interieure & exterieure; & le consentement

exte-

exterieur, & le consentement de cœur qu'il y avoit entre les Eglises.

Derechef il employe ce mesme mot au livre *de Pudicitia*, pour signifier la penitence ou l'absolution : *Jejunas pacis lacrymas*. Il parle des larmes que les excommuniez jettoient aux portes des Eglises, pour émouvoir les Fideles à compassion, & pour les porter à interceder pour eux envers l'Eglise, pour estre receus à faire penitence. Or encore que la penitence ne baillast aucun droit de communication ny d'Union au Corps de Jesus Christ, toutefois les Anciens l'ont appellée *Paix*, parce qu'elle mettoit les penitens en estat asseuré comme nous avons décrit au Chapitre précedent.

Saint Cyprien suit son Maistre, & use de ce mot en diverses significations. En l'epistre 2. du 1. *Et si la mort les pressoit, qu'il receussent la Paix en l'instant de la mort*. A Antonian : *La paix a esté donnée à ceux qui estoient en danger*. Item : *Si après avoir receu la Paix*. Au troisiéme livre aux epistres 17. 18. 19. 20. 23. il employe ce mot pour signifier l'absolution ou la penitence. Aux passages suivans, epistre *ad Mog. Il se fait profane de la Paix de Jesus-Christ*. Ad Antoni. *Il ne conserve pas l'unité de l'Esprit, ny la conjonction de la Paix*. Il prend ce mot pour l'union interieure & exterieure des Eglises. En d'autres lieux il en use pour exprimer cette Deification.

Le Concile d'Eliberin semble prendre ce mot de Paix, pour le droit de Societé & de Communion au corps mystique de Jesus-Christ, Canon 47. *S'il guerit & que derechef il peche, qu'il ne se mocque plus de la Communion de Paix*. Et au Canon 16. il semble la prendre en un autre sens, & pour l'absolution des pechez. Car parlant d'un qui tomberoit malade durant le cours de sa penitence, & avant de l'avoir achevée, il dit qu'il luy faut bailler la Paix, s'il est en danger de mort, Or est-il que les penitens durans leurs penitence n'estoient pas absous. Partant il semble que cette Paix que le Concile commande qu'on luy donne, se doive prendre pour l'absolution de ses fautes, car il n'y a rien plus necessaire à un pecheur qui se meurt, que l'absolution de ses fautes. *Si ce n'est que la necessité du mal presse de luy bailler la Paix plustost*.

Optat au livre 1. la prendre pour cette Communion & cette unité Sacerdotale, dont parle S. Cyprien, au livre *de simplicitate Prælatorum : Laquelle Paix si elle eust esté gardée inviolablement comme elle avoit esté donnée*.

Saint Ambroise au Pseaume 39. dit que par le baiser de Paix, on donne la grace de la charité, par où il semble prendre la Paix pour la Charité, ou pour la Vertu & l'effet de la charité, comme S. Thomas : car par le baiser de Paix on communique la Paix, qu'il appelle la grace de la Charité : *c'est donner du poison par le baiser, par lequel la grace de la Charité se donne*. Au livre *de Jacob & vita beata*. Il prend la Paix pour la tranquillité de l'ame : *Ce silence de Jesus-Christ a apporté une Paix dans les Ames des Chrestiens, afin que le cœur ne fust point agité, ny l'esprit troublé*.

S. Gregoire de Nazianze a trois Oraisons *de Pace*, où il la prend pour l'union & la concorde des Fideles. S. Iean Chrysostome la prend pour la Communion fraternelle, *libro 1. de compunctione cordis*. *Mais je crains que plusieurs de vous autres fassent la Paix que des levres ; combien toutefois que J. C. aye voulu qu'on aye salué son prochain du cœur, non des levres*. Au livre *de Proditione Judæ*, il la prend pour l'union des Fideles avec Dieu, & pour cette conjonction divine dont parle S. Denis, qui anime & qui informe le Corps de l'Eglise & l'Epouse de Jesus-Christ ; & qui la constitue en l'estat d'Epouse. Car il dit : *Donnons le saint baiser qui unit les ames, reconcilie les esprits, & montre que nous ne sommes qu'un mesme corps*.

Saint Augustin prend la Paix pour la Charité, pour l'Union, pour la Concorde, pour la tranquillité, pour l'Unanimité, pour la Societé des Fideles. *Sermon du temps, 169. qui demeure en une Paix sainte & qui a Societé avec les Saints de Dieu*. Ibid. *Cette unanimité autrefois a esté sous les Apostres*. Traité sur S. Iean 77. *En luy toutefois ou par luy nous avons la Paix, soit celle qu'il nous a laissée allant à son Pere, soit celle qu'il nous baillera nous conduisant à luy*. Où il semble prendre la Paix, comme S. Denis, pour cette Deïfication & cette adsomption des hommes en Dieu & en J. C. Et qui bien con-

Digitized by Google

confiderera ces paroles, trouvera que ce sont les mesmes que rapporte S. Denis, & que S. Augustin les a prises de S. Denis: bien que tous deux les peuvent avoir puisées de l'Apostre aux Ephesiens.

Tout ce que les autres Peres en disent, va aux mesmes significations: sinon qu'ils ne prennent jamais la Paix pour l'absolution, comme Tertullien & S. Cyprien: comme aussi peu la prennent pour cette deification, & pour un estat auquel les hommes sont constituez, unis, incorporez, attachez avec Jesus-Christ par le Sacrifice, & lors qu'ils y participent: Mais frequemment ils la prennent pour la Charité, pour l'amour de Dieu & du prochain, pour une concorde, une tranquillité & une unanimité entre les Fideles, comme saint Augustin la prend. Entre les Scholastiques, cet admirable S. Thomas qui a puisé sa Theologie, le plus qu'il a pû, dans la Theologie de ces Anciens; & qui s'est conformé à leur sens & à leurs paroles le plus qu'il a pû; qui a penetré dans les hautes & miraculeuses pensées de S. Denis, & qui se l'estoit rendu familier, & qui nous l'a rendu intelligible, si nous sçavions bien dans ces questions & resolutions cotter ce qu'il a emprunté ou plustost expliqué de Saint Denis: en l'explication qu'il donne de la Paix, il a approché de l'opinion & l'explication de Saint Denis. Car il dit que la vraye Paix consiste: *In perfecta fruitione summi boni & imperfecta, cùm in hoc mundo motus animi quiescunt in Deo*; *en la parfaite & imparfaite possession du souverain bien, quand les mouvemens de l'ame sont appaisez en Dieu*. Et là mesme il dit, que c'est une vertu & un acte de Charité, que c'est une beatitude & un bien final plein de douceur: *Charitas causat Pacem, & quòd Pax est actus proprius Charitatis, & quòd non est ab alia virtute*, au dernier article, *Pax est actus meritorius, qui ponitur inter beatitudines; & finale bonum dulcedinem habens*: c'est à dire. *La Charité cause la Paix, & c'est acte de la Charité, ce n'est point d'une autre vertu*. Item, *La paix est un acte meritoire, qui se Pace entre les batitudes & un dernier bien, ayant une douceur*.

Des Modernes commentateurs sur l'Escriture, on ne sçauroient tirer aucune lumiere, pour l'explication de ce mot de Paix; & toutefois ils devroient luy avoir determiné & arresté une signification, afin de bien donner à entendre la grandeur de ces paroles de nostre Seigneur en S. Jean 14. *Je vous laisse la paix, je vous donne ma Paix*: & faire voir quel present, quelles richesses, quelles merveilles il nous a enseigné par icelles. Maldonat fait si bien par tout, qu'on trouve plus estrange de luy que d'un autre, qu'il aye dit sur ces paroles: *Je voudrois avoir un bon Auteur d'une bonne sentence*; & qu'il concludt, que c'est *Christi benedictio, & prosperarum rerum precatio*. Ceux qui ont commenté les epistres de saint Paul, ausquelles souvent est fait mention de cette Paix, ramassent plus de passages des Peres, sur ce mot de Paix, qu'ils n'y apportent de lumiere.

L'Explication donc qui me semble la plus convenable de toutes celles que les Peres rapportent, est celle de saint Denis; qu'il a prise de l'Escriture: car en ces merveilles de Dieu, il tient une maxime, qu'il n'en faut dire aucune chose que par les enseignemens de l'Escriture; qui doit estre le meilleur interprete des choses divines. La Paix donc, selon son opinion, est la plus grande union qu'il y ait entre les Hommes & Jesus-Christ, & entre les Hommes & Dieu: la Paix est une assomption & une collection des Hommes en Jesus-Christ & en Dieu; qui les abysme dans ses bien faits & dans ses graces, apres qu'il les a ramassez & reünis en luy: la Paix est une Communion & une participation de tous les biens divins que Jesus-Christ peut donner aux hommes: la Paix est un droit de communauté entre Jesus-Christ & les hommes, en ce qu'ils peuvent joüir des biens qu'il possede: la Paix est un Amour divin qui rendt Dieu liberal envers nous: la Paix est une espece de transfiguration, si les yeux la pouvoient voir: la Paix est, l'esprit vital de la vie que nous avons en Jesus-Christ: la Paix est comme une seconde ame qui informe & qui perfectionne l'ame & le corps, & les fait estre membres du Corps de Jesus-Christ: la Paix est une forme qui fait estre partie corporelle de l'Espouse de Jesus-Christ: la Paix est une incorporation dans l'Eglise: la Paix est une imitation de Jesus-Christ: la Paix est une imitation de Dieu: la Paix est une habitation de Dieu en nous: la Paix est une demeure des per-

personnes de la Trinité en nous : la Paix est l'excez de l'Amour divin : la Paix est un divin silence dans les ames qu'elle possede : la Paix fait remonter les Creatures en Dieu : la Paix remene ceux qui la possedent en l'unité : la Paix est prodigue de la bonté de Dieu : la Paix est mere de la splendeur : la Paix illlumine tout : la Paix donne toutes les douceurs que les ames ressentent icy bas : la Paix fait l'unité : la Paix nous fait uns avec l'Un : la Paix est une Deïfication, & ce qui resulte & rejallit de contentement de bien à une ame qui est unie avec Iesus-Christ. Bref la Paix est l'effet, le resultat, & l'aboutissement de toutes les unitez que Iesus-Christ a demanndées pour nous ; En saint Iean 17. *Vt omnes unum sint, sicut tu Pater in me & ego in te ; ut & ipsi in nobis unum sint*. Item : *Et ego Charitatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum sicut & nos unum sumus*. Item : *volo ut ubi sum ego, & illi sint mecum*. Ad Romanos : *omnes enim vos unum estis in Christo*. Et toutes ces merveilles & ces Beatitudes, si elles sont en ce monde, & si nous en sentons les effets, comme il est vray, puis que Iesus-Christ a dit, qu'il nous donnoit sa Paix & qu'il nous laissoit sa Paix ; toutes ces beatitudes, dis-je nous sont données procurées & augmentées à la Messe, par le Sacrifice du Corps de Iesus-Christ. Car c'est à la Messe que nous disons, Seigneur qui avez dit, *Je vous donne ma Paix* :. & c'est là que nous appliquons & que nous tirons les effets de sa parole, & que nous amployons & distribuons les richesses qu'il nous a laissées.

CHAPITRE VI.

Des Cemetieres & des Aires des Martyrs.

POur traiter avec odre tout ce qui regarde le S. Sacrifice de l'Autel, & toutes les circonstances de la Messe, il faudroit commencer par les Eglises & par les Autels, qui est l'ordre qui a asté suivy par ceux qui en ont écrit ; mais il ne peut y avoir grande contestation sur ce sujet : & si nos adversaires disputent les Eglises des premiers Chrestiens, c'est plûtost par haine qu'ils portent à l'Eucharistie & à la Messe, que par raison : car le seul passage de Tertullien, au livre de l'Idolatrie, *Venir des Idoles en l'Eglise, & de la boutique des Demons, venir en la maison de Dieu*, renverse tout ce qu'ils sçauroient alleguer. Il ne reste que quelques foibles argumens, qu'ils employeur assez souvent ; à sçavoir que les premiers Chrestiens faisoient leurs Assemblées par tout où ils se recontroient, dans le maisons privées, daus les Cemetieres, dans les cavernes, & par tout où l'occasion les assembloit. De là ils pretendent que les Eglises ne sont point necessaires, & que les Anciens trouvoient tous lieux propres pour faire les prieres : & ainsi ils veulent tacitement conclure & induire, qu'anciennement il n'y avoit point de Sacrifice.

Il est vray que si nous estions dans les persecutions, comme ils estoient, que nous pourrions prier Dieu & luy Sacrifier en toutes occasions, & comme dit Tertullien, *Si on ne peut de jour, faut s'assembler de nuit*. Mais quand ces premiers Chrestiens ont esté dans la Paix & sous des Empereurs, non tyrans & non persecuteurs du nom de Iesus-Christ, ils ont toûjours fait leurs Assemblées dans les Eglises, & dans les lieux dédiez à Dieu, & bastis exprés pour le Sacrifice. On voit dans saint Denis, per le rang qui il donne aux Ecclesiastiques, aux Laïques, aux Penitens, aux Energumenes & aux Catechumenes, que le lieu où ils s'assembloient, estoit composé, disposé & basty pour servir à cet Ordre. Et Tertullien, *de Pudicitia*, dit, qu'il faut chasser les monstres, non seulement de l'Eglise, mais de tout le toit de l'Eglise. Par lesquelles paroles il veut dire que ces enormes pechez doivent estre chassez d'un premier Portique qu'on faisoit devant l'Eglise, pour mettre les Penitens à couvert. D'où on voit qu'ils avoient des bastimens dédiez à Dieu & faits pour ce dessein.

Quant aux Cemetieres & aux Aires des Martyrs, il est vray que les premiers Chrestiens s'y assembloient souvent, & ce pour y celebrer le Sacrifice & pour y faire la Synaxe. Cela se prouve par ces passages : Tertullien, *ad Scapu. Sous le Gouverneur Hilarion, comme ils eurent crié contre les Aires de nos sepultures. Que les Aires ne soient plus ; leurs Aires aussi ne furent plus car ils ne firent point de moissons*. Euseb. hist. Ecclesiastique livre 7. chap. 11. parlant

Digitized by Google

lant d'un Edit & d'une défense fait contre les Chrestiens. *Il ne vous sera loisible de faire vos Assemblées aux Cemeteires.* Item, chap. 13. il dit que les persecutions cessées, l'Empereur permit qu'on s'assemblast dans les Cemetieres. *Il permet d'aller aux Cemetieres.* Item, liv. 9. chap. 2. *Il nous interdit des Assemblées qui se faisoient aux Cemetiers.* Item, dans les informations faites en Afrique pour l'innocence de Fœlix et de Cecilian, il y a deux ou trois passages qui justifient qu'on s'assembloit dans ces Aires, pour y faire la Synaxe: dont deux sont en ces termes: *Je vous ay dit que quelqu'un porte les livres dans les Aires où on fait les Oraisons.*

De tous ces passages, il appert que les premiers Chrestiens faisoient leurs Assemblées dans les Cemetieres & dans les Aires de sepultures. Mais ce n'estoit pas par hazard, ny fortuitement, comme nos Adversaires pretendent: mais je soustiens qu'en tes premiers siecles, les Cemetieres estoient les Eglises ordinaires des Chrestiens, & qu'ils estoient le lieu reglé & destiné pour faire les Assemblées & pour faire le service de la Messe & des Prieres. Premierement, il se voit par l'Histoire, que les Evesques & les Papes avoient leur demeure dans les Cemetieres, comme dans le lieu propre & convenable pour l'exercice de leur charge, & pour estre dans la commodité de leurs fonctions; tout ainsi que les Evesques & les Ecclesiastiques logent encore à present proche les Eglises. Xiste II. fut mis à mort dans un Cemetiere, avec quatre Diacres; c'est à dire, qu'il fut pris dans sa demeure & qu'il y souffrit le martyre. Damase écrit que Liberius Pape logea dans un Cemetiere; & autre part; que Boniface estant chassé de la ville, logea dans un Cemetiere hors la porte de Rome. En second lieu, il se voit par les mesmes histoires qu'ils y baptisoient les Fideles, qu'ils y faisoient leurs Assemblées, qu'ils y celebroient les Messes, qu'ils y tenoient les Ordres; bref, ils faisoient toutes les fonctions Episcopales & Curiales dans les Aires, comme dans les lieux legitimes, ordinaires, destinez & consacrez pour cet effet. Anastase Bibl. dit que, *Le Pape Iean habita au Cemetiere des saints Tiburce & Valerien un long-tems, & que mesme il y consacra des Evesques.* On lit que le Pape Fabien fit construire plusieurs édifices dans les Cemetieres. Ce ne fut que pour la necessité des Assemblées et des Messes ordinaires qu'on y devoit celebrer.

Et outre ces preuves et ces passages, l'histoire nous apprend que la premiere chose à laquelle la persecution s'attachoit, et laquelle elle vouloit arracher aux Chrestiens pour contenter sa rage, que c'estoit les Cemetieres: comme aussi les persecutions cessées, la premiere grace que les Empereurs faisoient aux Christiens, estoit de leur rendre les cemetiers et de leur permettre de s'y assembler: cela se voit dans ces passages d'Eusebe et de Tertullien, cy dessus. D'où il appert que les cemetieres estoient les lieux reglez et les lieux ordinaires des Synaxes des Chrestiens. Car les Payens n'eussent pas attaqué les Cemetieres, et n'en eussent pas demandé l'interdiction, s'ils n'eussent veu et sceu que dans ces lieux les Chrestiens faisoient leur Sacrifices ordinaires, et qu'ils y rendoient leurs devoirs et leurs Prieres à Dieu. Comme aussi rendu les Cemetieres, si en les rendant, ils n'eussent restably les Assemblées et le Service de Dieu. Mais ce qui est à considerer en cette preuve, est, qu'on voit bien que les Payens abbatoient & ruinoient les Eglises; mais on ne trouve point que la premiere demande des Peuples, & la premiere défense contre les Chrestiens, fust pour interdire les Eglises; mais seulement les Cemetieres. D'où vient cela? veu que la haine des Payens devoit principalement estre contre le lieu principal & le plus signalé qui fust en cette Religion, & qui avoit le plus d'usage & d'éclat pour leurs prieres. De raison on n'en sçauroit dire de meilleure, sinon que les Cemetieres estoient les Eglises;& que quand ils ruinoient les Cemetieres, & qu'ils en chassoient les Chrestiens; qu'ils ruinoient les Eglises, & qu'ils en chassoient les Assemblées.

Je confesse bien qu'à Rome & aux autres lieux où il y a eu quantité de Martyrs & de persecutions, qu'il y avoit plusieurs Cemetieres où les Assemblées ordinaires ne se faisoient pas. Mais je dis plusieurs choses là dessus: Au second siecle ou au troisiéme, dans tous les Cemetieres qu'on lit avoir esté à Rome, que les Assemblées s'y faisoient par fois, & qu'on

 y ce-

y celebroit les Synaxes ; & qu' outre cela A ils estoient frequentez par devotion. Et de plus, qu' en la plus part les Papes y ont fait bâtir des Eglises : & qu' à Rome maintenans on trouvera peu d' Eglises basties, qui ne soient bâties dans ces vieux Cemetieres : & la plus part des titres de M. les Cardinaux, sont Cemetieres des Anciens Chrestiens.

Les raisons qui obligeoient les Anciens à tenir les Cemetieres dans les Eglises, & B à faire les Assemblées dans des lieux communs, entre les vivans & les decedez, & pour mieux dire, entre les deux parties de l' Eglise, la Militante & la Triomphante ; meritent d' estre rapportées. Et encore qu' elles soient du Traité, *De l'autorité de l' Eglise sur les decedez*, que j' espere faire voir ; par avance toutefois j'en toucheray quelque chose, & en donneray l' abregé en ce Chapitre. Dans le Symbole on fait profession de communier avec C les decedez : *Communionem Sanctorum*, *la Communion des Saints*. Cet article ne consistoit pas en une pure creance, & à croire seulement qu' ils sont unis avec Jesus-Christ, ou qu'ils peuvent prier pour nous ; mais c' est un Article qui git & qui gisoit en pratique ; tout ainsi que le droit de communion, qui estoit entre les Fideles vivans : & il veut dire que les decedez sont uns & communs en tout & par tout avec nous, comme ils estoient avant leur D mort ; & partant le droit qu' ils avoient durant leur vie, de faire & de participer à tous les actes de la communion Chrestienne, leur appartenoit encore apres le divorce de l'ame & du corps ; & la mort ne les a pas, ny ne les avoit pas excommuniez. De là estoit que les Anciens disoient les Messes sur leurs tombeaux ; & celebroient les Synaxes ordinaires, dans des lieux qui estoient communs aux vivants & aux morts ; afin de faire part de E toutes les Communions aux uns & aux autres en tout ce qu'ils pouvoient, & autant que l'estat auquel ils estoient le pouvoit permettre. Ce qui s'expliquera & se fera entendre à autre part.

La plusparst des Peres Latins ont pris ce passage de l' Epistre aux Romains, *Necessitatibus Sanctorum Communicantes*, des Reliques des Saints ; & ont leu, *Memoriis Sanctorum Communicantes*, & ont cru que ces paroles contenoient un commandement de Communion avec les Reliques des Saints. Cela se voit dans Rufin, dans saint Ambroise, dans Optat : &, comme il sera prouvé plus amplement a autre-part, ces paroles du Canon, *Communicantes & Memoriæ*, ont esté prises sur ce passage : & quiconque les y a mises, a fait allusion à ces paroles de saint Paul, & les a considerées en le faisant. Pour satisfaire donc à ce passage & à ce commandement, les Anciens faisoient toutes les Communions Chrestiennes, exterieures & interieures, avec les decedez ; horsmis celles que leur condition ne pouvoit recevoir. De là vient qu' ils ont enterré les mors dans les Eglises, pour leur donner la communauté de tout ce qui estoit de la Religion.

On doit le Sacrifice à Dieu, & c' est l' Eglise entiere & l' Epouse de Jesus-Christ, qui doit ce Sacrifice, & qui le doit faire & offrir, non une partie & la moindre partie de cette Epouse. C' est pourquoy les Anciens faisoient intervenir les decedez à l' oblation du Sacrifice, & vouloient que les deux parties de l' Eglise fussent presentes, si faire se pouvoit, & qu' à leur nom & de leur consentement, elle le fist & le presentast à Dieu. Et pour ce faire, ils celebroient les Synaxes dans des lieux communs aux deux parties ; & dans lesquels les decedez repotoient, & les vivans prioient & veilloient pour eux & pour les dormans. De là est venu qu' on a ordonné des Reliques dans les Autels, et qu'on n' en peut consacrer, ny d' Eglise, sans Reliques : afin que si on dit la Messe en un lieu où il n' y a point de reposans, ce peu de Reliques peust suppléer à ce defaut ; et representer l' Eglise Triomphante. Et ne faut pour rien compter ce qu' on pourroit dire, que des decedez, les ames sont absentes ; et que pour les os, qu' ils n' ont aucun sentiment, et qu' on ne voit pas comment ils eussent pû participer aux Communions. Car nous verifierons à autre-part, que les Reliques des Saints pouvoient participer aux Communions, que leurs ames y pouvoient participer : Que les Peres mettent une certaine semence de la resurrection, dans les cendres des fideles, qui pouvoit et qui peut recevoir quelque utilité et quelque entretien par les Communions. Que tout ainsi que l' Eucharistie l' avoit engendré, aussi la Synaxe la pouvoit conserver. Finalement la societé des fideles

les et de toute l'Eglise est mutuelle. Quand les decedez ne pourroient retirer aucune commodité de ces Communions ; les vivans en peuvent recevoir. C' est pourquoy il estoit et il est necessaire de faire les Synaxes dans des lieux communs ; et c' est pourquoy anciennement les Cemetieres estoient les Eglises ordinaires des Chrestiens.

On peut dire en ce sujet, que tout ainsi qu'il arriva à la mort de nostre Seigneur, que le Verbe qui estoit avant la separation de son Ame & de son Corps, uny avec les deux parties, ne quitta point leur societé & leur union, & qu'il demeura uny avec le Corps dans le Tombeau, & avec l' Ame aux Limbes : Ainsi, sans comparaison toutefois, qu'il arrive chose semblable a la mort des fideles. Car comme ils sont unis & incorporez avec Jesus-Christ durant leur vie ; de mesme ils demeurent unis avec luy, encore que l'ame se separe du corps; & le mesme Jesus-Christ demeure uny avec l'ame d' un costé, et avec le corps de l' autre. Si bien que cette poudre, cette cendre, ces os, cette pourriture qui nous est si horrible, qui git dans un tombeau, sans lumiere, sans sentiment, ce semble ; est unie avec Jesus-Christ, elle est associée avec luy, elle sent bon de cette senteur dont parle l' Apostre, *Christi bonus ordor* ; sa lumiere luy éclaire, & quelque pourriture qu'elle patisse, elle possede la semence de l' Eternité. Et de fait on voit sur les anciens sepulcres des premiers siecles, comme à saint Victor de Marseille, le *Signum salutare* ; & au dessous, une couppe & une grappe de raisin dessus. J' en appris l' explication du docte M. de Peyres : & il me fut dit, que ces lettres Jeroglyfiques vouloient dire qu'ils attendoient la resurrection ; & qu' ayant esté unis avec Jesus-Christ par l' Eucharistie & par son Sang, qu' ils esperoient que cette union les remettroit dans une vie eternelle, dont ils en conservoient la semence, qui leur avoit esté consignée par la couppe de l' Autel.

Et nos Adversaires qui se moquent de nos Reliques, voyent en cela qu' ils n' ont rien de parfait ny d' accomply en leurs Offices ; leurs Synaxes & leurs Cenes sont imparfaites, sont demy-Synaxes : l' Eglise de Dieu, non seulement n' y est pas ; mais mesme quand elle y seroit, elle ne seroit pas que demy-Eglise ; la moitié ou une partie du Corps de Jesus-Christ, la moitié ou une partie de l' Epouse de Jesus-Christ est mise en oubly. Jamais les decedez n' interviennent à leur Cene ; jamais ils ne font commemoration des morts, ils ne leur donnent jamais aucune part ny aucune Communion avec eux. Malheureux ceux qui meurent parmy eux ! & peut-on dire que cette Societé est bien barbare, de frustrer les decedez qui ont vescu avec eux, esté unis en un mesme corps durant leur vie ; & apres leur mort, qu' ils soient privez des biens de la Societé. Ils ont raison de dire que l' Eglise de Dieu est invisible : car ils n' en font aucun acte visible ; & tout ce qu' ils font est imparfait, & fait sans les parties : car sans les decedez, on ne peut solemnellement faire aucun acte de Communion generale.

Non seulement ils tenoient anciennement du devoir de Religion, de Communier avec les decedez, & qu' il y avoit une obligation de leur faire part de toutes les Communions ; mais encore il y avoit certaine Communion avec les decedez, qu' ils estimoient necessaire. Optat, livre deuxiéme : *Mais vous dites que vous avez quelque part à Rome : c' est un rameau de vostre erreur, provigné de vostre mensonge, & non de la racine de verité : Car si on dit à Macrobius où il s' assied à Rome, peut-il dire que c'est dans la Chaire de saint Pierre, laquelle je ne sçay s'il connoist de veuë ? & à la memoire duquel il n'approche pas comme Schismatique ; faisant en cela contre l'Apostre, qui commande de communiquer aux Memoires des Saints. Il y a deux Memoires des Apostres à Rome, dites s' il a pû y entrer en telle sorte, qu' il ait offert où il est certain qu' il y a des Memoires des Apostres ?* Par ces paroles, Optat veut conclure que Macrobius n' estoit pas Pape ny Evesque Romen, parce qu' il ne pouvoit dire la Messe sur les Reliques de saint Pierre & de saint Paul. D' où on voit qu' ils tenoient necessaire de communiquer avec les Evesques decedez, pour l' entretien de la Mission, & pour la tradition de la puissance. Et quoy qu' on puisse trouver à dire là dessus, il suffit pour mon dessein de prouver qu' ils avoient cette maxime, & qu' ils croyoient que pour rendre les successions legitimes, il falloit que le successeur communiast avec le predecesseur ; & pour cet effet qu' il dist la

Aaa 3

Digitized by Google

la Messe sur son tombeau, si faire se pouvoit, sinon qu'il Communiast avec luy par quelqu'autre sorte de Communion. Et de-là vient qu'ils enterroient les Evesques sous les Autels, afin que tous les Sacrifices se fissent avec eux, & que tous les Sacrifices & tous les Sacerdoces, comme parle Tertullien, s'entretinssent comme une chaisne. Il y a un passage dans la Collation de Carthage, premiere journée 205. qui vient de la mesme doctrine, & qui à mon avis, se doit expliquer par cette clef: *Qu'il soit écrit que j'ay un Prestre, Necdianas Zabunior luy tient aujourd'huy le peuple & la basilique, l'unité est chez moy: il n'y a aucun Donatiste, j'ay ordonné un Prestre sur le corps de l'Evesque Catholique, & s'il plaist à Dieu il y sera ordonné un Evesque.* Cette ceremonie d'ordonner un Prestre sur le corps d'un Evesque, estoit pour marque qu'il devoit y avoir suite & tradition en la Mission, & comme une chaisne entre les fonctions des decedez & des presens. Et tout ainsi qu'ils tenoient necessaire qu'un Evesque communiast avec son predecesseur; aussi ils tenoient necessaire que les fideles communiassent avec les decedez, pour entretenir la chaisne de l'union generale & necessaire entre Jesus-Christ & son Epouse. Ces paroles de saint Jerosme, *adversus Vigil. Et tumulos eorum, Christi arbitratur Altaria*; *il estime les tombeaux des Apostres les Autels de Jesus-Christ*, viennent de la mesme doctrine & du mesme fondement, & verifient que les Cemetieres estoient leurs Eglises ordinaires.

Pourquoy est-ce que les Donatistes ostoient les Cemetieres aux Orthodoxes, & pourquoy ne vouloient-ils pas qu'aux lieux où ils estoient les maistres, ils fussent enterrez parmy eux. Optat, livre sixiéme: *Vous avez envahy les basiliques, afin de vous approprier les Cemetieres à vous seuls, & ne permettre pas que les corps des Orthodoxes y fussent enterrez:* Si ce n'est qu'il y avoit Communion entre les vivans & les morts; & que cette Communion se faisoit à la Messe, & que pour l'usage de cette Communion, les Cemetieres estoient leurs Eglises?

Passons aux paroles du testament de S. Ephrem, par lequel il se verra aisément qu'en ces premiers siecles ils tenoient qu'il y avoit Communion avec les corps des Fideles, & que les Cemetieres estoient le lieu où se faisoit cette Communion. Dans son testament on y lit ces paroles: *Je vous convie & vous prie de ne me mettre pas en terre avec les Saints, c'est à dire, Fideles; car je suis pecheur & des plus infirmes; & je craint d'approcher d'eux, à cause de ma folie & peu de sagesse: si on approche du feu un bois aride, il est incontinent consommé. Je ne dis pas cela, comme si je méprisois leur Societé & leur Conjonction; mais je crains la multitude de mes pechez, & en ay horreur.* Notez ces paroles & cette raison: *Ne me mettez pas dans les Cemetieres des Saints, parce que je suis pecheur:* Comme s'il disoit, le corps mort d'un pecheur infecte les autres corps qu'il touche; c'est pourquoy il ne faut pas qu'il ait Communion dans les Cemetieres. Notez encore ces autres paroles: *Je ne méprise pas leur Societé & leur Conjonction:* & remarquez qu'il y a Communion entre les corps morts; car Societé & Communion, sont synonymes: & que dans les Cemetieres se fait une conjonction & une alliance entre les corps qu'ils tiennent enterrez. D'où on voit que les Cemetieres sont pour la Communion des vivans & des morts; & partant que ces sont les vrayes Eglises des Chrestiens.

Saint Leon interrogé si on devoit enterrer dans les Cemetieres ceux qui estoient privez de la Communion, il répondt que l'Eglise ne Communie point avec les corps morts, avec lesquels elle n'a point Communié quand ils estoient vivans. Cette réponse montre clairement que ceux qui sont enterrez dans les Cemetieres, Communient avec les fideles vivans, & joüissent de la Communion de l'Eglise; & qu'on met les corps des Chrestiens en un mesme lieu, afin de leur fair faire la Communion, afin d'avoir societé avec eux; car la raison de cette réponse est, que les corps des excommuniez sont indignes de la Communion, & partant indignes d'estre mis dans les Cemetieres: parce que les corps qui y reposent, participent aux Communions des fideles.

La raison de l'ordonnance de saint Leon, est la raison pour laquelle l'Eglise refuse & a toûjours refusé aux excommuniez, place dans les Cemetieres. Car tout ainsi que durant la vie elle les bannit des Eglises, parce que les Eglises sont les lieux des Assem-

Digitized by Google

Assemblées pour la Communion ; ainsi elle les bannit apres la mort des Cemetieres, parce que les Cemetieres sont l' Eglise des morts, & le lieu de leurs Assemblées, pour faire les Communions avec les vivans, comme les Eglises sont le lieu des Assemblées pour les Communions des vivans & des morts: Ainsi parlent les Canons, Innoc. III. *Vivus ab ingressu Ecclesiæ arceatur ; & mortuus Christiana careat sepultura : que vivant il soit banny de l'Eglise ; & mort, du Cemetiere*. En second lieu elle les prive des Cemetieres, parce qu' elle tient qu' il y a Communion entre les corps des morts, & derechef entre les morts & les vivans ; & que tout ainsi qu' il reste dans les corps des fideles, une semence d' eternité, & quelque qualité, qui fait que les vivans veuillent communier avec les Reliques des morts, pour participer à eux ; ainsi aux corps des excommuniez il s' attache quelque malediction qui infecteroit & les vivans, & les corps des bien-heureux, s'ils estoient receus dedans les Cemetieres en communauté avec eux.

Tout le monde sçait qu' il y avoit en cette premiere police Ecclesiastique, plusieurs degrez de la Communion Chrestienne, comme encore on le tient aujourd' huy ; & que celuy qui recevoit l' Eucharistie, & qui avoit droit de la recevoir, joüissoit d' une plus parfaite Communion, que celuy qui n' avoit droit que de communier par les prieres. Or les Anciens faisoient tant d' estat de la Communion qu' il y avoit entre les corps des decedez, & qu' ils recevoient dans les Cemetieres, qu' ils refusoient quelquefois place dans les Cemetieres à ceux ausquels ils ne refusoient pas la communion des Prieres, ny l' absolution de leurs pechez ; comme si la Communion que les corps recevoient dans les Cemetieres, eust esté plus considerable ou plus precieuse que celle de l' absolution. Et combien que les Canons qui font mention de cette police, ne soient pas des plus anciens ; toutefois ils sont des siecles du milieu, & venus par tradition de cette plus ancienne discipline. Innocent à un Concile tenu à Rome : *Que le Viatique*, c' est à dire, en cet endroit, l' absolution, *ne luy soit pas dénié : qu' il soit toutefois privé de la sepulture Ecclesiastique*. Alexandre III. *Et combien qu' on ne luy refuse point l' absolution s' il la demande, qu' il soit toutefois privé de la sepulture Ecclesiastique* ; c' est que les decedez estant enterrez dans les Eglises & dans les Cemetieres, participoient aux Communions de l' Eucharistie & aux effets d' icelles, & aussi qu' ils participoient aux Communions des oblations ; ausquels ceux qui n' avoient droit qu' aux prieres ne participoient point.

Il se trouve quelques deffenses dans les Canons d' inhumer les corps dans les Eglises & dans les Basiliques : ce qui semble faire contre ce que nous avons dit en ce Chapitre. Car si les corps doivent joüir de la Communion des Fideles, & de celle qui se fait au Saint Sacrifice, on ne devroit pas les ôter de l' Eglise, mais plustost les y recevoir & les y enterrer. Ces deffenses toutefois confirment plûtost ce chapitre que d' y nuire : car elles n' estoient faites que pour empescher l' incommodité qui arrivoit, & qu' on souffroit dans l' Eglise par la multitude des sepultures ; comme aussi pour reserver cette faveur & cette grace pour les personnes de merite ; & non qu' elles estimassent les corps indignes de reposer dans les Eglises. Les Concile de Tibur, chapitre 17. *Que personne ne soit enterré dans l' Eglise, si ce n' est un Evesque ou quelque personne juste qui acquis cette place par son merite*. C' est que les Fideles avoient une grande passion en ces premiers Siecles, d' estre enterrez dans les Basiliques des Martyrs, & ce pour participer à leur Communion : & que mesme les Empereurs faisoient tant d' estat de cette grace, qu' ils se contentoient d' estre enterrez à la porte de ces Basiliques. Voila pourquoy l' Eglise pour rendre cette faveur plus pretieuse & plus desirable ; la reserva pour les personnes de qualité, & fit deffense d' y enterrer aucun corps. Et de fait personne n' y estoit enterré que par permission ; comme il appert par ces anciennes inscriptions, trouvées dans les ruines de saint Pierre, lieu de la sepulture de Marcellus Sous-Diacre du sixiéme quartier de la ville de Rome, à luy accordé & aux siens, par le bien-heureux Pape Iean, l' an 22. de l' ancienne indiction : Et par un autre lieu de sepulture accordé par Hormisda Pape à Flavius Maximus Consul & à sa famille, & par plusieurs autres qui se lisent dans un petit livret

Ita

liallen, que nous a fourny Monsieur de Peyres, la douceur & l' amour des lettres & l' ornement de la Provence. Et combien que ces deffenses soient dans les Canons, toutesfois on pratique tout le contraire; & par tout & dans toutes les Eglises, on y donne place aux corps des decedez: bien est il vray que ce n' est qu' aux plus conditionnez. Aussi j' estime que ces Canons n' ont esté faits que par necessité, & que pour garantir les Assemblées des incommoditez que cela eust apporté, si toutes les sepultures eussent esté receuës dans les Eglises. Mais ce qui reste à considerer, est, qu' és lieux où les Cemeteres sont separez des Eglises, que la coustume est d' y aller par fois faire les Prieres de l' Eglise, & d' y celebrer le Saint Sacrifice; marque & preuve que les decedez doivent participer et Communier avec nous et nous avec eux en toutes choses; et que cette Police vient, et a sa racine sur ce que nous disons que les lieux des Communions doivent estre communs entre les vivans et les dormans, et qu' en effet ils estoient communs anciennement.

On allegue un Canon du Pape Fœlix, qui porte commandement de dire des Messes sur les tombeaux et sur les memoires des Saints; d' où pourroit soupçonner qu' auparavant cette ordonnance on ne disoit point de Messe sur les decedez. Mais cette ordonnance n' est pas que Fœlix commande de faire ce qui n' avoit jamais esté fait, d' entretenir cette discipline, et cette ancienne coustume de celebrer le Sacrifice sur le morts, mais comme ces paroles le monstrent, *extinguatur memoria*: car de tout temps et anparavant Fœlix, on a communié avec les morts.

Le Concile Eliberin deffendt d' allumer de jour des cierges dans les Cemeteres. Or cette deffense semble estre contraire à ce que nous avons dit. Car si on n' allumoit point de cierges dans les Cemeteres, on n' y disoit par consequent aucunes Messes; lesquelles dés les premiers siecles, ont ce semble esté celebrées avec ceremonie, avec les cierges, et avec la lumiere. Le Canon en mon avis ne s' entendt que des Cemetieres extraordinaires et où il ne se faisoit aucun service reglé: comme à Rome et aux autres grandes villes, on ne faisoit pas le Sacrifice reglément et ordinairement dans tous les Cemetieres, car il y en avoit trop; Mais en tous il y avoit quelque devotion particuliere, laquelle par ce Canon, alloit à quelque excés, ou de mettres des flambeaux sur les tombeaux des Martyrs, ou de faire les Vigiles de jour, qui ne se faisoient que de nuit; ou finalement c' estoit que quelquesuns faisoient des exorcismes particuliers sur des possedez, par le feu & en la presence des Reliques; devant lesquelles on avoit accoustumé de faire tels commandemens. Tant il y a qu'à ce que nous avons dit aux Notes sur ce Concile, nous ajoustons ces passages de saint Jerosme: *Nous allumons des cierges aux tombeaux des Martyrs, non de jour & en pleine clarté, comme tu calomnies: mais afin de moderer les tenebres de la nuit par ce soulagement, & que nous veillions avec cette lumiere, pour ne dormir pas aveugles comme toy.* Il semble par ce passage que la coustume estoit de veiller aux tombeaux des Martyrs, & d' y faire veille & que ce que le Concile Eliberin deffendt ne soit autre chose que de ne faire pas les veilles de jour, mais de nuit. Item ces autres paroles: *Que si quelques Seculiers par peu de pratique & par simplicité, ou quelques femmes Religieuses, desquelles on peut dire, Je confesse qu' elles ont le zele de Dieu, mais non pas selon la science; font cela pour l' honneur des Martyre: que perdez-vous en cela? Les Apostres se plaignoient autrefois de la perte de l' onguent, mais la parole de Dieu les reprit: Jesus-Christ n' avoit que faire de cet onguent & de ces parfums, ny les Martyrs aussi de la lumiere de ces cierges.* Ou sens de ces paroles, on peut trouver une autre solution à ce Canon du Concile Eliberin: à sçavoir, que ces Peres d' Espagne ont deffendu d' allumer des cierges sur les memoires des Martyrs, de jour seulement; parce que c' estoit leur rendre un honneur qui n' appartenoit qu'à Dieu: comme les paroles de saint Jerosme l' insinüent, en blasmant le zele indiscret de ces femmes qui faisoient la mesme chose qui est deffenduë dans ce Concile. Et quant à la raison qu'il ajoûte: *Ne inquietentur Sanctorum Spiritus*, elle s' accommode avec le sens de saint Jerosme: Car les Saints doivent estre contristez quand nous leur rendons plus qu' il ne leur est deu. Si on veut suivre nostre premiere explication, ces paroles de saint Jerosme la favorisent: *Tu dis que les ames des*

des Apostres & des Martyrs reposent dans le sein d'Abraham, ou dans un lieu de rafraischissement, ou sous l'Autel de Dieu, & qu'elles ne peuvent estre presentes à leurs tombeaux quand elles le veuillent. Item: *Tu oses dire donc, les ames des Martyrs aiment leurs cendres, volent à l'entour, & y sont toûjours presentes: de crainte qu'estant absentez, elles ne pussent entendre quelque pecheur s'il arrivoit.*

CHAPITRE VII.

Des Eglises qui ont le nom des Martyrs.

NOs Adversaires nous reprochent que c'est idolatrie de consacrer & de dédier des Eglises & des Temples aux Saints; & qu'il est honteux de voir la creature prendre la place du Createur, & le nom de Dieu y estre mis en oubly, & celuy des hommes estre honoré & mis en plus grande veneration que celuy de Iesus-Christ mesme. Veritablement si nous consacrions des Eglises aux Martyrs, & si on leur offroit des Sacrifices, ils auroient raison: mais les Temples sont à Dieu, quoy qu'ils portent le nom des Martyrs, & les Sacrifices ne regardent que le Createur. Et pour nous justifier de ces reproches, faut faire voir trois choses. Qu'és premiers siecles il y avoit quelques Eglises qui ne portoient point le nom des Martyrs. La seconde, qu'en ce siecle mesme, on en trouve plusieurs sans nom & sans surnom. La troisiéme, que les trois premiers siecles ont imposé les noms des Saints à quelques Eglises: & que cela n'est point contre la pureté de la Religion, d'avoir des Temples sous le nom de quelque Martyr, de qui la vie & la mort donne lieu de desirer sa Communication.

Si l'on monte jusques à la naissance de la Religion, on sera contraint de confesser qu'il y avoit des lieux ausquels les premiers Chrestiens s'assembloient, & ausquels ils faisoient la Synaxe, qui n'estoient point sous le nom des Martyrs. Car ils ont fait leurs Assemblées & leurs Synaxes, avant qu'il y eust aucun Martyr. Mesme aux siecles suivans, & durant ou apres la plus grande foule des Martyrs, on trouve mention de plusieurs Eglises sans nom & sans adjonction, & simplement sous le nom d'Eglise. Constantin fit bastir des Eglises en Afrique, qui n'ont autre nom dans ses lettres & dans l'histoire, que le nom d'Eglise: *Ils vouloient prendre & s'attribuer*, parlant des Donatistes, *la Basilique, que j'avois commandé d'estre bastie en Constantine.* Dans les actes de la justification de Fœlix & de Cæciliani, il est fait mention d'une Eglise qui se nommoit, *Case Major, Case Majeure.* Saint Augustin, *De gestis cum Emerito*, parle d'une Eglise en Cesarée d'Afrique, du mesme nom: *Cæsarea in Casa Majore, en Cesarée en la Case Majeure.* Victor apres luy connoist le mesme nom: *La Basilique Majeure, où les corps des saints Perpetuë & Fœlicitate reposent.* Ces nominations de *Case Majeure*, font voir que les Eglises qui en portoient le nom, ne portoient pas celuy des Martyrs. Et toutesfois il y a apparence qu'elles estoient Eglises principales: & encore aujourd'huy celle de Marseille est appellée du mesme nom, sans autre adjonction ny sur-nom; qui est un nom à mon avis fort ancien, & qu'elle a receu dans ces premiers siecles; puis qu'on voit que l'usage de leurs voisins, estoit de bailler ce mesme nom à leurs Eglises. Aux mesmes actes il est dit, que *Galacius alla au lieu où avoit accoustumé de celebrer les Prieres.* Et plus bas, parlant du mesme lieu, il l'appelle Basilique, sans autre nom ny sur-nom: *Galacius, un de vostre foy, apporta publiquement les Epistres salutatoires de la Basilique.* Tous les lieux des Anciens, ausquels est fait mention d'Eglises & de Temples, sans adjonction ny sur-nom, comme il y en a plusieurs dans Tertullien & dans les autres, sont témoignages tres-asseurez que ces Eglise n'avoient pas receu le nom d'un Martyr: car il n'en eussent pas oublié les nominations, ny les noms des Martyrs. Dans les Conciles on trouve plusieurs Eglises sans nom: & si par avanture on leur donne quelque nom, c'est un nom indifferent, & un nom pour en connoistre la distinction, & non pas un nom de Saint. Dans la Preface du deuxiéme Concile de Carthage, les Evesques s'assemblerent dans une Eglise qui s'appelloit *Restituta, dans la Basilique restituée.* Dans celle du troisiéme ils s'assemblerent dans la mesme Eglise; *Dans le lieu secret de la Basilique restituée.* Le septiéme fut tenu au mesme lieu. Victor fait

fait mention de cette Eglise restituée : *L'Eglise du nom de Restituée, en laquelle les Evesques s'assembloient.* Elle avoit pris ce nom, ou à cause qu'elle avoit esté ostée aux Chrestiens durant les persecutions, ou par les Donatistes, & depuis renduë, si ces paroles d'Optat, au premier livre, sont recevables pour conjecture: *Car les Basiliques n'estoient pas encore restituées.* Cela fait voir que les Eglises recevoient des noms par occasion, & que ce n'estoit pas regle asseurée, ny qu'on n'estoit pas obligé de leur imposer le nom de quelque Martyr, comme on voit en ces deux de Carthage, desquelles l'une estoit appellée, *Majeure*, à cause qu'elle estoit la plus grande, & celle dans laquelle les principales Assemblées se faisoient ; & l'autre estoit appellée, *Restitute*, à cause qu'elle avoit esté ostée & renduë aux Chrestiens ; & par consequent devant d'avoir esté ostée & renduë, elle n'avoit point d'autre nom que celuy d'Eglise ; & pour avoir esté renduë, elle en avoit pris le nom par occasion. Je ne suis pas d'accord que ces paroles d'Optat, au premier livre : *Convenerunt in domum Faustæ in Laterano, ils s'assemblerent dans la maison de Fauste en Lateran* ; se doivent expliquer d'une maison particuliere : mais j'estime que cette maison estoit actuellement & veritablement une Eglise, dans laquelle Melchiades assembla ce Concile. Car en ces premiers siecles, jamais les Conciles ne se tenoient que dans les Eglises. Optat mesme apres avoir dit que Secundus, qui estoit pour lors Primat de Numidie, assembla ses Evesques dans une maison particuliere, pour ordonner un Evesque à Cirthe : il en rendt la raison, parce que les *Basiliques n'estoient pas encore restituées* ; comme s'il eust voulu les excuser, & rendre raison pourquoy ils ne s'assemblerent pas dans une Eglise. Les Conferences mesme particulieres des Evesques, ou pour dispute, ou pour autre sujet, se faisoient dans les Eglises : à plus forte raison les Conciles s'y devoient tenir. Et ce mot de, *Maison*, *Domum*, ne doit pas persuader que Melchiades les assembla dans une Maison. Car on changeoit souvent des Maisons en Eglises ; & apres ce changement, elles retenoient leur premier nom. Dans cette mesme lettre de Costantin, aux Evesques d'Afrique, on y trouve qu'il commande de donner une Maison pour faire un Basilique : *J'ay commandé de faire passer dans le domaine de l'Eglise Catholique une maison de nos biens, auquel lieu, j'ay commandé qu'on y erigeast une Basilique aux dépens du Fisque.* Et ces Eglises de Carthage, & de Cesarée, & de Marseille & de Narbonne, qui s'appelloient & qui s'appellent, *Casa Majeure*, donnent à connoistre que les Eglises se peuvent appeller Maison, & que cette *Maison de Fauste*, estoit une Eglise qui retenoit le nom de celle à qui elle avoit esté autrefois.

J'avoüe encore davantage, & si cela ne rendra pas la cause de nos Adversaires meilleure, que ces mots, *Dedicace*, *Dedication*, *Dedier*, en leur premiere institution, ne veulent dire autre chose, que la premiere Messe qu'on disoit dans une Eglise nouvellement bastie ; ou le premier Office de la Consecration qu'on y faisoit, & que la signification qu'ils ont obtenuë par l'usage ; à sçavoir, de signifier la dedication d'une Eglise en l'honneur de quelque Saint, ou dedier à un Saint, n'est pas leur primitive ny originelle signification : mais comme la coustume est de ne dedier, ny de consacrer aucune Eglise, que sous le nom de quelque Saint, ces mots on passé en cet usage & en cette signification. Saint Cyprien use de ce mot pour signifier les premieres leçons qu'un Lecteur devoit dire apres son ordination : *Auspicatus est pacem, dum dedicat lectionem : Il vous a donné la paix en dediant sa premiere leçon* ; c'est à dire en prononçant & en disant dans l'Eglise, les premieres lectures des Epistres, ou autre chose. Saint Ambroise, sur l'Epistre aux Hebreux : *Une dedicace, c'est à dire la premiere fois qu'on en use.* Si on observe la Syntaxe de ce mot, dans les Peres elle verifiera cette signification originelle. Le mesme Autheur, dans une Epistre à sa Sœur, dit qu'apres avoir dedié une Eglise, que le peuple luy dit : *Sic in Romana Basilica dedices : Que puissiez-vous dedier de mesme dans la Basilique Romaine.* Là, *dedier*, est mis pour signifier les premieres Messes & les Consecrations, dans une Eglise nouvellement bastie : car il ne dit pas, *Dedicare Ecclesiam* ; mais, *Dedicare in Ecclesia.* Je sçay bien qu'il y a diverses leçons, & diverses corrections & manu-

nuscrits ; mais l' impression ordinaire le peut soustenir.

On ne peut pas sonstenir que toutes les Eglises doivent prendre le nom de quelque Saint, & qu' un Evesque ne pourroit pas consacrer une Eglise, sans luy imposer un nom. Car nous en avons dans nos Dioceses sans nom, comme la Majeure de Marseille, celle de Narbonne, & tous les Domes. Plusieurs Eglises Paroisiales de la Campagne, en France ou en Espagne, n' ont autre nom que le nom d' Eglise. Sainte Croix d' Orleans n' a pas le nom d' un Saint. Et qui voudroit rechercher exactement dans les Dioceses, trouveroit que ces nominations ont esté imposées depuis que les Eglises ont esté basties, si elles sont anciennes ; & que cela est arrivé par translation de quelques Reliques.

Mais comme nous avons avoüé que les premiers siecles ont eu des Eglises sans nom & sans surnom, aussi on doit confesser que les mesmes siecles en ont eu sous le nom des Martyrs. Premierement, on trouve au quatriéme & au cinquiéme siecles, des Eglises qui sont nommées du nom de quelque Saint ; Comme l' Eglise de saint André d' Agde, d' où est fait mention en l' intitulation du premier Concile tenu en ce Diocese. Victor Uticensis fait mention de deux Eglises qui portoient le nom de saint Cyprien : *Et principalement deux Basiliques, belles & amples ; de saint Cyprien Martyr ; dans l' une desquelles il avoit perdu son sang ; & dans l' autre son corps estoit enterré.* Le mesme Autheur : *Deux Basiliques rénommées & amples de Faustus & Novarum.* Tous les Conciles de Tolede ont esté tenus dans Tolede, & dans diverses Eglises dont le nom estoit le nom d' un Saint. Dans saint Jerosme on trouve ces paroles : *Des Basiliques des Apostres.* Et dans saint Ambroise à sa Sœur, on lit, qu' il promit de dedier une Eglise, s' il trouvoit des Reliques. Desquelles paroles on peut tirer conjecture, qu' il cherchoit des Reliques pour s' en aider à la Dedicace, & pour en bailler le nom à l' Eglise qu' on demandoit estre dediée. On dit que Constantin en dedia quelques-unes sous le nom des Apostres. Mais si on veut monter plus haut, tous les Cemetieres qu' on trove sous le nom des Martyrs, sont autant de témoignages, qu' on pouvoit imposer le nom d' un Saint à une Eglise.

A Car ces Cemetieres estoient des Eglises, dans lesquels ils s' assembloient pour celebrer les Synaxes. Si bien que ces Cemetieres de Rome, de saint Xiste, saint Calliste, Soter, Agnes, Priscille, Timothée, Callepodius, & autres, estoient des Eglises nommées du nom de Xiste, Calliste, Soter, Agnes, Priscille, Timothée, Callepodius, & autres. Et pour mieux en sçavoir l' antiquité, & ce que nous en pouvons tirer pour ce Traité, faut considerer qu' il y avoit trois sortes de Cemetieres dans Rome. Premierement, on a enterré les Fideles & les Martyrs, dans les lieux & dans les Eglises, qui estoient Eglises avant qu' il y eust des Martyrs ; & ces Eglises sont demeurées sans nom particulier de quelque Saint ; ou si elles le trouvent en avoir à present, cela est venu par la translation de quelque corps de Martyr, de grande & de celebre reputation. La seconde sorte estoit, les Cemetieres publics, c' est à dire, ausquels par commodité ou autrement on enterroit grande quantité de Martyrs : lesquels Cemetieres n' avoient & ne portoient aucun nom : comme le Cemetiere prés Rome, qu' on appelloit, *Ostrianum*, sur le chemin & sur la voye nommée, *Salaria*, Le Cemetiere, *ad Nymphas* ; le Cemetiere du Vatican ; le Cemetiere Ancien. Tous ces Cemetieres estoient sans nom, & n' avoient autre nom que celuy des chemins ou des lieux ausquels ils estoient situez. Et toutefois on y celebroit le Sacrifice sur les memoires des Martyrs, & on y bastit des Eglises, lesquelles en ces premiers temps, quoy qu' elles possedassent plusieurs Martyrs, n' en portoient pas le nom : & si du depuis ces mesmes Eglises ont pris le nom de quelqu' un, c' a esté par nouvelle imposition de nom. La troisiéme sorte de Cemetiere, estoit de ceux qui avoient pris le nom du premier Martyr dont ils avoient receu la sepulture & le corps. Il arrivoit souvent qu' apres la mort de quelque Pape ou de quelque autre, on cachoit le corps, & on le mettoit reposer dans quelque jardin ou dans quelque heritage. Peu apres la frequence des devotions & des enterremens, nommoit ce mesme lieu le Cemetiere de celuy qui premier y avoit esté enterré, encore qu' il fust devenu commun du depuis : comme le Cemetiere de Xiste, de Calliste, & de plusieurs autres. Or les Eglises

 qui

qui se bastissoient dans ces Cemetieres, s'appelloient sans doute du nom des mesmes Saints, comme l'Eglise de sainte Agnes à Rome, & celle de saint Cyprien à Carthage, dont parle Victor : *Deux Eglises amples & belles de saint Cyprien : l'une où il y avoit répandu son sang : l'autre où son corps est enterré*. Ces deux premieres sortes de Cemetieres, ny les Eglises de ces Cemetieres, n'ont point porté le nom des Martyrs, que par translation, ou par nouvelle benediction & imposition de nom. Mais la derniere a receu le nom des Martyrs, ou par leur mort, ou que sur leurs corps on ait basty des Eglises. Voila l'histoire & la doctrine des premiers siecles, sur la nomination des Eglises, qui se trouve exempte de toute sorte d'idolatrie. Car ces nominations n'ont pas esté données par des consecrations, ou à cause qu'on consacroit les Eglises aux Saints ; mais simplement à cause de leurs corps qui s'y trouvoient enterrez. Les corps ont donné le nom aux Eglises, & non la Consecration & la Dedicace.

Nous suivons ce mesme ordre, & nous vivons en cette mesme Police. Car si on consulte les paroles de la Consecration des Eglises, elles ne font aucune mention qu'elles soient consacrées aux Saints. Les Oraisons qu'on dit aux Consecrations des Eglises ou des Autels, ont ces paroles : *Qu'il vous plaise, Seigneur, benir cette Eglise, qui doit estre consacrée en vostre honneur & sous le nom d'un tel Saint*. Item : *Dieu qui sanctifies les lieux qui doivent estre dédiez à ton nom*. Cette Oraison ne dit pas que ces lieux doivent estre dédiez aux Saints, mais elle dit qu'ils doivent estre dédiez à Dieu. Item, quand on vient à la consecration des Autels : *Sanctifiez & Consacrez, Seigneur, cette pierre en vostre honneur, de la Vierge & de tous les Saints, sous le nom d'un tel Saint*. L'Autel se consacre à Dieu sous le nom d'un tel Saint ; & le nom qu'on impose à l'Autel & à l'Eglise, n'a aucune part à la consecration. Et dans les dernieres Oraisons des consecrations des Eglises, que l'Evesque dit lors qu'il applique les saintes Huiles : *Que ce Temple soit sanctifié & consacré au nom du Pere, & du Fils, & du saint Esprit, en l'honneur de Dieu, de la Vierge & des Saints, sous le nom & sous la memoire de saint*

A *N.* L'imposition du nom est contenuë en ces paroles, *sous le nom*, qui sont paroles hors la consecration, & qui ne veulent dire autre chose, sinon que ce Temple qui a esté consacré à Dieu, soit nommé du nom de tel Saint. Qui est une simple nomination ; éloignée de toute sorte de consecration ; & qui n'est ajoûtée à l'Oraison, que pour faire connoistre les Eglises, & que pour les distinguer des autres. Et

B ne fait rien contre ce que nous voulons prouver que dans ces mesmes Oraisons il y a : *In honorem Dei & omnium Sanctorum*. Par lesquelles paroles, il semble que la Consecration se fait en l'honneur de Dieu & de tous les Saints, & que les Saints sont mis en rang avec Dieu. Car premierement, les paroles de la Consecration sont achevées & comprises dans ces paroles : *Que ce Temple soit sanctifié & consacré au nom du Pere, du Fils, & du*

C *saint Esprit*. Celles qui suivent ne sont qu'accessoires. En second lieu, il est question de la nomination des Eglises, laquelle ne se fait pas par ces paroles, *In honorem omnium Sanctorum*, mais par celle-cy, *Ad nomen talis Sancti* : Lesquelles n'ont autre force ny mystere, qu'une simple imposition de nom, sans aucune sanctification ou dédicace. En troisiéme lieu, on sçait que les Eglises materielles que nous bastissons icybas, que nous consacrons, sont

D les images de l'Eglise, qui est au Ciel unie & glorieuse avec Dieu. On sçait d'ailleurs que Dieu fait part aux Saints, qui sont unis avec luy & incorporez avec Jesus-Crist, de quelque gloire & de quelque honneur. Car ils ont un corps glorieux ; car ils sont coheritiers, car ils sont faits Fils de Dieu ; car ils partagent avec Iesus-Christ, & participent à la gloire qu'il possede. Ces paroles de saint Paul aux Romains : *Qui cherchent la gloire, l'honneur, l'incorruption*. Item : *Gloire, honneur*

E *& paix à tous ceux qui font bien*. Item : *Les vases qu'il a preparez à la gloire*. Item : *Faire un vase dédié à l'honneur*. Item : *Il sera un vaisseau en honneur* : Et mille autres, parlent de cet honneur, & nous enseignent que cette Eglise Triomphante, sera glorieuse & pleine d'honneur. On sçait finalement, qu'és prieres de l'Eglise, & dans les Sacremens, & dans les Consecrations, il y a plusieurs mysteres & plusieurs paroles mysterieuses,

ses, & qui ont rapport & allusion aux mysteres de la foy. Ces paroles donc : *In honorem Dei, Beatæ Virginis Mariæ, & omnium Sanctorum*, sont paroles mysterieuses, & qui veulent dire que l'Eglise Militante, dont ces pierres sont la figure & l'image, aura quelque jour part à la gloire celeste, & qu'elle sera glorieuse avec Dieu. Elles nous veulent aussi signifier que les bienheureux sont en gloire & en honneur avec Dieu, & qu'ils ont part à tout ce qui luy est consacré, comme ils ont part à tout les honneurs & à toutes les gloires de son Fils. On ne doit point trouver mauvais, si dans nos Mysteres, nous representons ce qui est en effet & ce qui sera, puis que Dieu fait part aux bien-heureux de tout ce qu'il a baillé à son Fils. Aussi-tost qu'il y a quelque chose dans les Mysteres de la Religion & dans les Offices, inconnuë & non entenduë à nos Adversaires, incontinent ils nous prennent au mot, & nous attaquent de reproches & de blasme. Faudroit les mettre au Catechumenat, & du Catechumenat aux premieres leçons des Fideles.

Au reste, puis qu'on trouve dans l'antiquité qu'ils ont baillé non seulement des noms des saints aux Eglises, mais encore des noms indifferens, comme les noms de Majeure, de Restitute, de Romaine, & autres semblables, pour les distinguer ; Pourquoy est-ce qu'on trouvera mauvais que nous imposions les noms des Saints aux mesmes Eglises, pour les connoistre & pour les distinguer ?

CHAPITRE VIII.

Appartient aux Evesques de faire le Sacrifice.

Un seul passage de Tertullien suffiroit, si nous voulions déduire les préeminences de l'Episcopat, & en chercher des preuves dans l'antiquité : *Ecclesia numerus Episcoporum* ; qui veut dire que l'Eglise consiste dans le College des Evesques, & que le nombre des Evesques constituë l'Eglise. Mais l'intention de ce Chapitre, n'est que de faire voir que les Evesques sont les dispensateurs de l'Eucharistie, legitimes, ordinaires & primitifs, & que les autres ne sont que subsidiaires : qu'à eux appartient de faire le Sacrifice ordinaire, & de faire Communier les Fideles avec Jesus-Christ & avec Dieu.

Premierement il y a deux qualitez dans l'Episcopat, la Prelature & le Sacerdoce. La premiere est, le pouvoir, l'authorité & la jurisdiction Ecclesiastique qui reside en la personne des Evesques. L'autre est, le pouvoir du caractere & de l'ordination. Les Anciens ont connu ces deux puissances, aussi clairement & aussi distinctement que nous, & ont exprimé la premiere par ces termes, *President*, *Prevost*, & *Prelat* : Et l'autre, par ceux cy, *Sacrificateur*, *Sacerdot*, *Recteur de l'Autel*. Saint Cyprien, en la neuviéme epistre du quatriéme livre : *Præpositos & Sacerdotes vocare*. Item : *Habuerit nec Christus Antistitem ; nec Deus Sacerdotem : Jesus-Christ n'a pas eu un Prelat, ny un Dieu, un Sacerdot, ny un Sacrificateur*. Il distingue la Prelature du Sacerdoce, & les marque comme choses distinctes. Il donne la premiere à Jesus-Christ, parce que l'Eglise luy appartient particulierement, c'est son Epouse, il en est le Chef, les Fideles sont ses membres, les os de ses os, la chair de sa chair, & par consequent les Evesques qu'il a constituez pour conduire cette Eglise luy appartiennent par titre particulier. Quant au Sacerdoce, il l'attribuë particulierement à Dieu ; parce qu'à luy seul le Sacrifice est deu, à luy aussi les Ministres de ce Sacrifice appartiennent. En la quatriéme du premier, il observe la mesme distinction : *Episcopatum gerere, & Sacerdotium Dei administrare : faire la charge de l'Episcopat, & administrer le Sacerdoce de Dieu*. Item : *Nec Ecclesiæ Christi posse præesse, nec Deo Sacrificia offerre debere. Ils ne doivent pas conduire l'Eglise, ny offrir les Sacrifices à Dieu*. Item : *Cum Sacerdote peccatore communicans, & ad injustum atque illicitum præpositi sui Episcopatum consensum suum commodans : Communiant avec un Sacrificateur pecheur, & consentant à l'Episcopat illicite & injuste de leur Prelat*. Il fait cette distinction, & la met dans les effets & dans les fonctions des deux dignitez. Car à cause que par le Sacerdoce les Evesques donnent la Communion, & la font avec leur peuple, il dit, qu'ils offensoient Dieu en Communiant avec Martialis & Basilides. Et derechef, à cause que la Prelature est la con-

conduite des mesmes Fideles ; il dit, qu' ils offensoient Dieu en leur obeïssant.

Si le Sacardoce veut dire dans les Anciens, les sacrifices & les fonctions des Evesques à l' Autel, & les Prieres & les Sacremens qu' ils administroient, comme ces paroles de Tertullien font foy, *Tot Sacerdotia, tot Sacrificia perperam functa? Tant de Sacrifices, tant de Sacerdoces & tant de ministeres, auront-ils esté faits en vain ?* De saint Cyprien, *6.* epist. livre premier : *Illicita Sacerdotia & Sacrificia sacrilega*. De saint Leon à Anatolius : *Autrement en l' Eglise de Dieu, qui est le Corps de Jesus-Christ, les Sacerdoces ne sont pas veritables, si le vray Pontife ne nous reconcilie pas en la vraye nature de l' homme*. Les Evesques sont les vrais Ministres & les premiers du Corps de nostre Seigneur, car ils sont les souverains Prestres & Sacerdots. Tertullien au livre du Baptesme: *Episcopus qui est summus Sacerdos ; l' Evesque qui est le souverain Pontife & Sacerdot*.

Si nous cherchons dans l'antiquité, nous trouverons que les Evesques celebroient les Messes ordinaires, & les Messes ausquelles tous les Fideles assistoient, & ausquelles ils faisoient la Communion generale. Saint Justin, en sa seconde Apologie: *Apres cela on offre à celuy qui preside aux Fideles, le Pain & le Calice meslé de au & de vin*. Celuy qui présidoit estoit l' Evesque, comme nous avons veu cy-dessus, & comme ces paroles du mesme lieu le justifient: *Apres cela, celuy qui tient le premier lieu*. Car il parle de la mesme personne & des mesmes fonctions; & il repete les circonstances de la Messe, dont il avoit parlé auparavant. Voila pourquoy on doit prendre celuy qui préside & celuy qui tient le premier lieu, pour une mesme personne. Quand Tertullien décrit la reconciliation d' un Penitent, laquelle se faisoit en ces premiers siecles publiquement & aux Messes Paroisiales, & aux Messes generales, il introduit la personne ou de l' Evesque, ou mesme du Pape : *Mais vous nous introduisez dans l' Eglise la penitence d' un adultere, pour prier & gagner les freres, couverts de cendre, composés avec horreur & pleins de honte; vous le faites prosterner devant les vëuves, devant les Prestres, faisant pitié à tout le monde, baisant les pas des Fideles, embrassant leurs genoux ; & vous preschez & vous promettez, bien-heureux Pape, bon succés de cet homme, & vous portez les Fideles à misericorde, le plus que vous pouvez*. En l' Apologetique, il dit, que les plus Anciens président aux Assemblées, *Præsident probati quique seniores :* c' est à dire, les Evesques qui sont appellez Presidens dans toute l' antiquité. Si donc dans cette ancienne discipline, la pratique monstre que les Evesques celebroient les Messes generales, & ausquelles se faisoit la Communion de l' Eglise ; faut croire que cela estoit de leurs fonctions privativement à tous autres, & qu' ils estoient, & qu' ils sont les dispensateurs du Sacrifice & de l' Eucharistie, par le devoir de leur caractere.

Si l' on considere que le Sacrifice de l' Autel, l' Eucharistie, la Communion du Corps de nostre Seigneur, les effets qu' elle produit, sont les merveilles du Ciel, & que la Terre ne peut rien avoir de Celeste, plus grand, ny plus admirable que cela ; il faut croire aussi que la dispensation de ces richesses appartient particulierement à ceux qui tiennent les principales charges en l' Eglise ; & que l' Episcopat n' a point de fonction plus relevée que cela. Si l'on juge quelle authorité c' est de mettre ou d' entretenir un Chrestien dans la societé de Jesus-Christ, & de le rendre participant des beatitudes qui suivent cette societé, on croira qu' il n' ya point de fonction en l' Episcopat, égale à la celebration des Messes Paroisiales & generales. Saint Denys dit, que c' est en cette fonction qu' on parfectionne les autres, & qu' on se parfectione soymesme ; comme nous avons dit. Or il n' y a que les Evesque qui soient en cet estat de parfection.

Tertullien dit que l' Evesque a le droit de conferer le Baptesme, & les Prestres & les Diacres par son authorité. Les anciens Canons deffendent aux Prestres de faire & de consacrer les saintes Huiles. De tout temps, aux seuls Evesques appartient le pouvoir de donner le saint Esprit, de consacrer les Autels, les Calices, de faire les Prestres, les Diacres, jusques aux plus petits Ecclesiastiques. Tout cela est interdit aux Prestres, & de droit & par l' essence de la Mission Episcopale, appartient aux Evesques. Or si tous ces articles sont du pouvoir essentiel de l' Episcopat, qui vou-

voudroit opiniastrer que le Sacrifice & le pouvoir de faire Communier le corps avec le chef, n' en fust pas ; & qu' il fust égalemeut commun aux Evesques & aux Prestres, qui par le Canon 13. de Nicée, par le 32. d' Elvir, par le 4. du 2. Concile de Carthage, par l' histoire de Serapion, n' ont pas le pouvoir d' admiuistrer l' Eucharistie aux Penitens.

Saint Denys, en la description de la Synaxe, met les Prestres comme assistans. Tertullien, au passage cy-dessus, montre B qu' ils estoient presens & assistans à la Messe de l' Evesque. Car il introdnit l' Evesque faisant prosterner les Peuitens devant enx. Le Concile de Nicée deffendt aux Diacres de bailler l' Encharistie aux Prestres : *Il est venu à la connoissance du Saint & grand Concile, qu' en quelques lieux les Diacres donnent l' Eucharistie aux Prestres : ce qui est contre la coustume & contre les loix de l' Eglise*. La coustume estoit que les Diacres preuoient l' Eucharistie, & la portoieut & la distribnoient aux Fideles ; quelquesuns avoient amplifié leur pouvoir, & l' avoient distribuée aux Prestres assistans : c' est ce que le Concile de Nicée blasme. Mais tous ces passages montrent clairement que les Prestres assistoient aux Messes des Evesques, & qu'ils communioient apres la Messe comme les Laiques, & qu' ils ne disoient pas la Messe quand l' Evesque la celebroit. D' où on peut conclure qu' il est du devoir & de la charge Episcopale de celebrer le Sacrifice, & que les Prestres, quoy qu' ils avent ce pouvoir, que ce n' est qu' en absence & par empeschement des Evesques.

Au Concile de Neo-Cesarée, il est fait deffense aux Prestres campagnards de celebrer la Messe ou d' administrer l' Eucharistie dans les Villes, en la presence des Evesques & des Prestres assistans : *Les Prestres des champs ne peuvent offrir dans l' Eglise devant l' Evesque ou devant les Prestres*. Les Interpretes veuillent que cette deffense soit fondée sur cette ancienne Police, qui n' ordonnoit jamais un Prestre sans lieu, ny sans peuple ; c' est à dire, elle ordonnoit un Prestre en une Paroisse ou en un autre lieu, pour y celebrer le Sacrifice & les autres fonctions, quand ce lieu n' avoit plus de Pasteur : & elle assignoit à ce nouveau Prestre, un certain peuple pour le gouverner & pour le conduire dans la societé de Jesus-Christ : Autrement & sans necessité, & s' il n' y avoit quelque lieu vacant, & quelque peuple qui eust besoin d' un Conducteur & d' un Sacrificateur, elle n' en faisoit point, si ce n' estoit pour assister l' Evesque. Mais les cas de ce Canon ira plus avant. Car si les Prestres campagnards eussent esté si temeraires que de quitter leur station, & apres l' avoir quittée, de vouloir prendre la place de leur Evesque ou des Prestres de la Ville ; le Canon eust parlé autrement de ce crime, & l' eust chastié avec d'autres paroles & avec d' autres peines. C' est pourquoy j' ay tosjours crû qu' il falloit chercher les cas & la raison de ce Canon, dans une autre discipline, & qu' il faut l' expliquer de l' injure que l' Evesque & les Prestres eussent receuë de cette entreprise. L' ordre est & estoit qu' un Inferieur & une dignité inferieure, ne devoit pas faire communier son Superieur : C par exemple un Diacre ne pouvoit pas faire communier un Prestre un Evesque : car c' estoit une grande authorité de mettre un autre dans la Communion de Jesus-Christ, d' offrir pour luy, de parler pour luy, de le recommander à Dieu, d' interceder pour luy. Tout cela se faisoit à la Messe. C' estoit en effet estre son President, son Intercesseur, son Conducteur, son Superieur. Or tous ces desordres fussent arrivez, si un Prestre campagnard eust celebré devant son Evesque. D

De ce fondement venoit le scrupule de quelques Evesques, dont parle saint Jerosme, au Traté *de Septem ordinibus*, qui faisoient difficulté de prendre l' Eucharistie qui avoit esté consacrée par un Prestre : *Les Evesques doivent prendre l' Eucharistie qui aura esté consacrée long-temps auparavant par les Prestres, si la necessité le requiert, & croire qu' ils communient par là avec Iesus-Christ, & avec son Eglise & son Corps. Car si quelqu' un croyoit que cela luy fust injurieux, ou qu' il estimast ne devoir pas recevoir l' Eucharistie qu' un Prestre auroit benite, celuy-là asseurément seroit pervers*. Remarquez les circonstances, *si la necessité le requiert* : comme s' il avoit voulu dire ; Sans necessité un Evesque ne doit pas communier de la main d' un Prestre : mais quand la maladie l' empesche de celebrer, en ce cas il peut prendre le Eucharistie qui aura esté consacrée par un Pre-

Prestre. La seconde, *Jam pridem*, qui fait voir que tout ce discours ne va qu'en cas de maladie : car on ne gardoit l'Eucharistie que pour ces cas de necessité. La troisiéme, *Cognoscat se Communicare Christo & Ecclesiæ*, est estrange : car il semble que ces Evesques qui faisoient ces scrupules, croyoient aucunement que par la Communion de la main d'un Prestre, les effets n'en estoient pas si puissans. Je m'explique ; je ne veux pas dire qu'ils creussent que l'Eucharistie ne fust pas bien consacrée par un Prestre, ou qu'elle n'operast ce qu'elle peut operer, sans le secours de la pieté de celuy qui la donne ; mais ils croyoient, ou qu'il estoit injurieux à leur dignité d'estre mis dans la Societé de Jesus Christ par un Prestre, ou que le Prestre ne devoit pas y mettre les Fideles en leur presence. La derniere, *ad Injuriam* ; remarquez que ces Evesques refusoient en cas mesme de maladie, de communier & de prendre l'Eucharistie consacrée par un Prestre, à cause que cela leur tournoit à honte & à injure. Cette injure estoit fondée sur ces maximes que nous avons déduites cy-dessus. Tout cela sont autant de lumieres & de preuves que l'Evesque est le Primitif Sacrificateur, & qu'à luy appartient tout d'une autre façon qu'aux Prestres, de celebrer la Messe & le Sacrifice.

L'excommunication appartient de droit aux Evesques, c'est à dire, le pouvoir de retrancher un pecheur du corps de l'Eglise, & de le priver de l'Eucharistie. Or s'il est de leur charge de priver un Chrestien de l'union qu'il a avec Jesus-Christ, il est aussi de leur charge d'y mettre les Fideles, & de les y entretenir; & par consequent de dire la Messe ; dont le principal effet est de nous unir avec nostre Chef. Et quoy que les Prestres ayent droit par leur ordination, de celebrer le Sacrifice, pour le regard toutefois des peuples, *& in ordine ad Fideles*, comme ils parlent en l'école, ils ne peuuent le faire sans authorité de l'Evesque. Car ils n'ont aucune authorité ny charge sur les Fideles, s'ils ne sont Curez : & les Fideles ne sont obligez en aucune façon de prendre la Communion d'eux ; mais ils sont obligez de la prendre de leurs Pasteurs, & c'est à leurs Pasteurs à répondre d'eux, & à les nourrir & à les entretenir en la societé de Jesus-Christ ; & non aux Prestres, qui n'ont ny lieu, ny peuple.

Un seul passage qu'on a trouvé depuis peu dans Tertullien, au livre *de Exhort.* & sur lequel on a fait une Observation, renverse tout ce que nous avons dit. Car on a publié que Tertullien tenoit pour certain, qu'en cas de necessité tous les Laiques avoient le pouvoir de consacrer l'Eucharistie, & de faire par consequent toutes les autres fonctions Episcopales & Pres-
B byterales. On adjoûte un exemple pour mieux faire entendre l'explication qu'ils baillent aux paroles de Tertullien : Que si quelque Laique estoit transporté avec sa famille dans une Isle deserte, en laquelle il n'y eust ny Prestre ny Evesque, qu'en ce cas il pourroit celebrer la Sacrifice, communier sa famille, & luy administrer tous les Sacremens ; c'est à dire, si on veut conclure avec eux, que la Mission, le pouvoir des clefs, la Prelature, la Chai-
C se, & generalement tout le droit Sacerdotal, seroit commun à tous les Chrestiens en cas de telle necessité : & à ce droit & à ce pouvoir de consacrer l'Eucharistie, & de celebrer les Messes deuës aux Fideles, que nous avons particulierement attribué aux Evesques, les Laiques auroient autant de part que les Evesques. Voicy le passage sur lequel l'Observation a esté faite : *Ubi Ecclesiastici ordinis non est con-*
D *sessus, & offers, & tinguis, & Sacerdos es tibi solus* ; qui veulent dire : *Quand il n'y a point d'Assemblée de l'ordre Ecclesiastique, vous offrez, vous baptisez, vous estes Evesque & Prestre à vous-mesme*. Sur ces paroles on a fondé cette hypothese, & on a estimé que puis que Tertullien avoit dit que les Laïques de son temps offroient & baptisoient actuellement, quand les persecutions rompoient les Assemblées des Chrestiens, & empeschoient les Evesques & les Prestres de celebrer la Messe ; qu'il avoit
E aussi creu que si la tempeste avoit jetté quelques Laïques dans des terres inconnuës au Christianisme, qu'ils pourroient Sacrifier & consacrer l'Eucharistie. D'une chose qui se pratiquoit, ils en establissent une, à laquelle Tertullien n'a pas songé : & du mot d'*Offrir*, ils en establissent la Consecration de l'Eucharistie ; & toutefois *Offrir*, en langage Tertullien, ne veut pas toûjours dire consacrer & Sacrifier ; & pour cette hypothese & cet accident qu'on

on propose, Tertullien n' en a pas dit un mot; & n'en peut avoir parlé: & si cette question luy eust esté faite, il n' eust pas répondu comme le Jurisconsulte. Car le pouvoir Sacerdotal est bien donné à l' Eglise & tous y participent: les Ecclesiastiques, pour en faire les fonctions, pour agir & pour procurer des graces & des benedictions aux Laïques; & les Laïques, pour les recevoir.

Premierement je ne veux pas recuser le manuscrit dans lequel ces paroles se sont trouvées, & par lequel on a corrigé l'impression ordinaire; car il est de bonne marque & ancien; & ie croy qu'il avoit esté pris à Lyon & porté à Genéve: & quand le Manuscrit d' Agobard n' auroit paru, j' eusse estimé cette correction conforme au sens de l' argument de Tertullien.

Examinons en détail les paroles, & en Latin & en François, *Differentiam inter ordinem & plebem constituit Ecclesiæ authoritas*; c' est à dire, selon la version de mot à mot, *l' Autorité de l' Eglise a mis la difference entre l' Ordre & le Peuple*. Mais le sens peut avoir trois acceptions. La premiere, si on prendt ce mot, *Authoritas*, pour origine, establissement, production & generation: auquel sens l' Auteur en a usé aux Prescriptions. *Aliquem ex Apostolis habuerit authorem*. Item: *Neque Apostoli alicujus authoris esse*. Item: *Habes Romam unde nobis quoque authoritas præsto est*, Item, De testim. animæ: *Vt tantum postremò Authorem*. Item: *Si recogitet natura Majestatem ex qua censetur authoritas animæ*. Tertullien donc, selon cette premiere signification, auroit voulu dire, qu' en l'établissement de l' Eglise, à sa source & à son origine, Jesus-Christ auroit separé le Clergé d'avec les Laïques. La seconde, que le Peuple auroit consenty à cette difference, & que par son autorité il l' auroit establie; qui est celle que cette nouvelle explication doit embrasser, & qu' elle doit soustenir, si je ne me trompe; car c' est celle qui seule la peut favoriser. Et toutefois elle ne peut se recevoir: car les paroles suivantes la ruinent & la detruisent entierement. Car si le caractere & si la dignité Sacerdotale est sanctifiée par le College de l' Evesque & des Prestres, comme il dit, les Laïques ne pouvoient l' avoir establie, & leur autorité ne pouvoit avoir mis la difference qu' il y a entre eux & les Evesques. La troisiéme, on peut dire que Tertullien en décrit l' ordre & la maniere qui s'observoit de son temps en l' élection & en la Consecration des Ecclesiastiques; & que par ces paroles, *Ecclesiæ authoritas*, il a entendu les élections qui se faisoient anciennement par les Laïques; & qu' il a voulu dire que la difference qu' il y avoit entre les Ecclésiastiques & le peuple, venoit premierement de l' élection & du choix que le Peuple faisoit de la personne de celuy qui devoit estre consacré en la dignité Episcopale ou Presbyterale; qui est un sens qui suit son intention: car son intention estoit de montrer que les Laïques avoient quelque droit Sacerdotal en eux. Or le pouvoir d' élire, & le droit d' avoir le choix & de nommer la personne, est une espece de droit au Sacerdoce; il suit: *Et honor per ordinis consessum sanctificatus à Deo*; *& l'honneur sanctifié de Dieu, par le College & par l' Assemblée de l' ordre*. Dans tous les Anciens, ce mot d' *Honor*, signifie le Caractere, la Mission, la dignité Episcopale & Presbyterale: M. le C. du Perron l' a remarqué, & apres luy plusieurs autres. Saint Cyprien, epist. 2. liv. 4. *Episcopi nec potestatem habere nec honorem*. En la 6. *Presbyterij honorem*. Item, 9. du 3. *Fungeris circa eum potestate Honoris tui*: Ce qui suit *ordinis consessus* veut dire, le College de l' Evesque & des prestres; l' Assemblée de l' Evesque & des Prestres. Quand l' Evesque tient sa seance dans l' Eglise, & que les Prestres sont aupres de luy qui l' assistent, cela s' appelle, *Consessus ordinis*. S. Cyprien en deux lieux dans la 10. du 2. livre. *Considentibus Presbyteris*. Item: *Compresbyteros tecum considentes*. Item: *Venerandum consessum*. En la Collation de Carthage seconde journée, Petilianus dit: *Maximè cùm lege divina consessus prohibeatur, ne eum hujusmodi adversariis considere velimus*. Tertullien veut donc dire, que la difference qu' il y a entre l' Ordre & le Peuple, & entre les Ecclesiastiques & les Laïques, vient premierement de l' élection que le Peuple fait des personnes qui devoient estre ordonnées, & apres qu' elle vient de la Consecration qui se fait par le ministere de l' Evesque & des Prestres qui l' assistoient: Lesquels anciennement (comme en-

core

core à present) imposoient les mains sur ceux qu'on ordonnoit, apres & en suite de l'imposition de mains de l'Evesque. Le 4. Concile de Carthage, Can. 2. *Quand on ordonne un Evesque, que deux Evesques mettent & tiennent le livre des Evangiles sur sa teste, & quand un d'eux luy aura baillé la benediction, que les autres assistans, luy touchent la teste de la main.* Au 3. Canon : *Quand on ordonne un Prestre & que l'Evesque le benit, & qu'il luy impose les mains sur la teste, que tous les Prestres aussi que sont presens, mettent leurs mains sur la teste avec celles de l'Evesque & aupres d'elles :* De là en mon avis, on doit prendre le sens de ses paroles, *Honor per ordinis consessum sanctificatus à Deo.* Saint Cyprien a quasi usé des mesmes paroles & de la mesme façon de parler, pour exprimer la Consecration & l'Election des Ecclesiastiques : *Nemo post divinum judicium, post populi suffragium, post Coepiscoporum consensum :* Suivons le texte, *Ubi Ecclesiastici ordinis non est consessus.* Pamelius avoit osté le *non*, de son authorité ; mais le manuscrits qu'il avoit, & ce dernier lisent constamment, *ubi non est* ; & je croy qu'on ne peut lire autrement : car Tertullien veut dire que les Laïques peuvent baptiser en l'absence des Evesques. Il est question maintenant de sçavoir de quelle absence parle Tertullien. Je soûtiens qu'il parle des absences qui pouvoient arriver dans les persecutions ; & de fait qui arrivoient souvent de son temps : & qu'il veut dire que lors que le persecutions sont si violentes que l'Eglise ne peut s'assembler, & que l'Evesque ne peut tenir l'Eglise, & se trouver dans l'Eglise avec les Prêtres pour faire ses fonctions ; qu'en ce cas les Laïques offrent & baptisent actuellement : qui est un discours qui se trouve au livre du Baptesme, *Qu'il suffise que tu en uses en necessité, si le lieu d'avanture ou le temps ou la condition de la personne y contraignent :* Mais que sur cette absence, que Tertullien ait entendu parler de ce cas, de cet exemple & de cette absence qu'on propose ; à sçavoir si quelques-uns estoient transportez dans une Isle deserte, sans Prestre & sans Evesque, c'est sans fondement. Car Tertullien parle d'une absence ordinaire, & qui arrivoit fort souvent, & durant laquelle on pratiquoit ce

A qu'il dit. Suivons le texte : *Et offers, & tinguis, & Sacerdos es tibi solus : quand il n'y a point d'assemblée, tu offres, tu baptises, & tues Evesque à toy seul.* Tertullien veut dire, que quand les persecutions empéchoient les Assemblées & les Synaxes, qu'en ce cas les Fideles baptisoient dans leurs maisons, & qu'ils offroient à Dieu leurs offrandes, & faisoient quelques fonctions Sacerdotales ; & que pour B ce regard ils estoient Evesques & Prestres à eux-mesmes, parce qu'ils presentoient à Dieu leurs offrandres que l'Evesque avoit accoûtumé de presenter ; comme nous déduirons cy-aprés plus amplement & plus fortement. Il parle donc d'une chose qui se pratiquoit actuellement & qui arrivoit quelquefois. Car il dit, *Offers & tinguis* ; il parle au temps present, & ne dit pas, Si des Laïques estoient dans une Isle abandonnée, que pourroient-ils faire ? Ils C pourroient offrir & baptiser : Mais il dit, Vous offrez, vous autres Laïques, dans vos maisons particulieres, vous baptisez quand on ne peut aller à l'Eglise ; & par consequent il faut qu'on m'avoüe que les paroles de Tertullien ne vont point à cette hypothese & à cet exemple des Indes, ny d'une Isle abandonnée qu'on nous propose ; mais qu'elles se doivent expliquer d'une chose qui se pratiquoit souvent parmy les Laïques. Tertullien ajoûte : *Sed ubi* D *tres, Ecclesia est, licet Laïci ; mais encore où il y en a trois, quoy que Laïques, l'Eglise est parmy eux.* Pour posseder entierement ce passage, il faut monstrer quelle conjonction & quelle suite il y a entre ces paroles & les precedentes. Tertullien veut donc dire ; si je ne me trompe, non seulement quand les persecutions ostent les Assemblées & empéchent que l'Evesque ne puisse tenir l'Eglise, & faire le Sacrifice, les Laïques peuvent faire quelques E fonctions Sacerdotales, & par consequent ils sont en quelque façon Evesques & Prestres ; mais encore en tout temps, & toutes & quantesfois qu'il y a trois personnes assemblées au nom de Dieu, l'Eglise est parmy eux, quoy qu'ils ne soient que Laïques. Ce mesme argument a esté employé du temps de S. Cyprien par quelques Schismatiques, au livre *De Simpl. Prælat. Mais que quelques-uns ne se trompent pas par une vaine interpretation de ce que nostre Seigneur a dit, Toutes & quan-*

tes-

Digitized by Google

tesfois que deux ou trois seront assemblez en mon nom, je suis avec eux : Lesquels Schismatiques pretendoient, comme Tertullien, que l'Eglise pouvoit estre parmy deux ou trois Assemblez au nom de Dieu, quoy que Laïques. L'argument donc de Tertullien est : En tout temps l'Eglise est parmy ceux qui sont Assemblez au nom de Dieu ; & par consequent si trois ou quatre Laïques sont l'Eglise, ils ont quelque pouvoir Sacerdotal : car l'Eglise ne peut estre sans ce pouvoir, à cause que sa principale marque & sa premiere partie, c'est le Sacerdoce. Ces Schismatiques de saint Cyprien usoient de ce passage de l'Escriture pour la mesme raison, & vouloient emporter, que puis qu'ils estoient assemblez deux ou trois, qu'ils avoient le pouvoir du Sacerdoce. Mais S. Cyprien y répondt pour nous. Ce qui suit : *Unusquisque enim sua fide vivit, un chacun vit de sa foy ;* qui sont des paroles du premier de l'Epistre aux Romanis, ne sont pas moins obscures : & toutefois on nous veut persuader que ce passage est si clair & qu'il dit si clairement que les Laïques peuvent & pouvoient sacrifier en cas de necessité, qu'on n'en peut douter. La suite toutefois & la force de cette preuve est assez inconnuë. Car quelle consequence est-ce que tire Tertullien de ces paroles, & pourquoy faut-il que si le juste vit de sa foy, que l'Eglise soit en deux ou trois ? Je trouve cette consequence assez obscure & assez difficile à representer. Et par consequent d'un passage dont la suite n'est pas bien connuë, & qu'on ne peut bien nettement mettre sur le tapis, il me semble qu'on n'en doit pas vouloir emporter une opinion de consequence. Je ne puis deviner la force de ce discours de Tertullien, si ce n'est qu'il ait voulu dire : Chacun vit de sa foy, & chacun peut se nourrir & peut entretenir avec le Corps de Jesus-Christ, & se conserver en la grace & en l'union qui donne le vie aux Chrestiens : Et quoy que nous prenions cette nourriture & cette pasture de la main & de la voye des Evesques ; toutefois quand ils ne peuvent nous secourir, nous la pouvons tirer de nostre foy & de nos bonnes œuvres ; & partant en cela les Laïques font une fonction Episcopale & Presbyterale ; & quand ils sont assemblez deux ou trois, ils constituent l'Eglise, puis qu'ils en peuvent faire les fonctions, & qu'ils peuvent se maintenir en Jesus-Christ par son secours. Ce qui suit, est encore plus difficile & a moins de liaison avec le discours precedent : *Nec est personarum acceptio apud Deum.* Car premierement on ne peut bonnement discerner si cela se rapporte à ces paroles, *Ecclesia est licet Laici*, ou à celles-cy, *Unusquisque enim sua fide vivit.* En second lieu quelle consequence peut-on mettre entre ces propositions ? Car pourquoy est-ce que l'Eglise doit estre entre deux ou trois ; à cause qu'il n'y a point d'acceptation de personnes en Dieu ? ou pourquoy est-ce qu'un chacun doit vivre de sa foy, à cause qu'il n'y a point d'acceptation ? On veut appuyer une doctrine principale & fondamentale sur un discours non entendu, & que je confesse n'entendre pas moy-mesme, (qui sans vanité ay vieilly dans la conversation de cet Autheur,) si ce n'est qu'il veüille dire, Ces Laïques qui seroient assemblez au nom de Dieu, constitueroient une Eglise : car Dieu n'est point Acceptateur des personnes, & ne nous oblige point de necessité, ou sans autre moyen, de vivre en Jesus-Christ par le ministere des personnes Ecclesiastiques ; quand on ne peut avoir leur secours ; & qu'on ne peut estre assisté d'eux par les sermons & par l'administration des choses saintes. Ce qui fait persuade que ç'a esté son intention, & qu'on peut deviner cette suite & cette consequence ; Car il dit. *Quoniam non auditores legis justificabuntur à Deo, sed factores, secundum quod & Apostolus dicit : Parce que les Auditeurs de la Loy ne seront pas justifiez de Dieu, mais ceux qui l'observent, comme l'Apostre a dit.* Comme s'il disoit, ceux qui entendront les sermons des Evesques, ne seront pas sauvez ; mais ceux qui accompliront la Loy. Ce qui fait voir qu'ils a entendu dire, que les Laïques pouvoient nourrir la paix & l'union de Jesus-Christ qu'ils avoient acquise au Baptesme, & par les autres Sacremens, sans les Sermons des Evesques. Ce qui vient apres, a quelque obscurité : *Partant si vous avez un droit Sacerdotal en vous-mesme quand vous estes en necessité, faut que vous ayez aussi la discipline Sacerdotale, quand il est necessaire que vous ayez le droit Sacerdotal.* Cette repetition : *Necesse sit & necesse sit habere*, arreste & fait difficulté. Passons outre.

outre. *Digamus tinguis? Digamus offers? Tu es Digame & tu baptises? Tu es Digame & tu offres?* Qu'on remarque qu'il parle au temps present, & qu'il argumente sur une chose qui se pratiquoit actuellement, & qui se faisoit: tout ainsi qu'il avoit fait plus haut en ces paroles: *Ubi Ecclesiastici ordinis non est consessus, & offers & tinguis, & es Sacerdos tibi solus.* Et partant toute cette interpretation va à sçavoir, si les Laiques disoient la Messe, & s'ils consacroient l'Eucharistie és temps de persecution, & lors qu'on ne pouvoit aller à l'Eglise. Tout va là & non pas à une hypothese conditionnée, *& ad futura contingentia:* d'où le discours ny le sens ne peuvent approcher. Et ce qui vient aprés est dans le mesme ordre, & monstre qu'il parle de ce qui se pratiquoit actuellement. Car peu aprés il dit: *Quanto magis Laïco Digamo capitale est agere pro Sacerdote? Combien est-il plus capital à un Laïque Digame, de faire l'Evesque & le Prestre & en faire quelques fonctions?* Qui sont paroles presentes, d'une chose presente, & qui se pratiquoit, & qui veulent dire, Vous estes Digame & vous baptisez? Or combien est-il plus capital à un Laique Digame de baptiser; veu qu'un Evesque & un Prestre Digame, à qui ces fonctions appartiennent de droit, sont deposez quand ils ont esté consacrez estant Digames? Ces paroles suivantes, *Sed necessitati, inquis, indulgetur.* Tu me répondras qu'on pardonne à la necessité; & que si les Laiques Digames baptisent & offrent, qu'ils ne font pas cela ordinairement, mais seulement par grande contrainte, & quand on ne peut avoir le secours de l'Evesque ny des Prestres. Par lequel discours on voit que tout ce que dit Tertullien en ce sujet a esté fondé sur une chose qui se faisoit actuellement, & que les Laiques partiquoient. Et partant je reviens tousjours à ma raison; à sçavoir qu'il faut s'informer des Anciens, si en cas de necessité les Laiques ont jamais sacrifié & fait la Messe. De là dépend toute cette inquisition & toute la pretention de ce passage. Lequel pour la commodité, & pour mieux en voir la suite & l'intention, doit estre repris & representé avec toutes ses parties: *L'Authorité de l'Eglise a constitué la difference qu'il y a entre l'Ordre & les Laiques, & l'honneur du Caractere Sanctifié de Dieu par le corps de l'Ordre; quand il n'y a point d'Assemblée de ce corps, vous offrez, vous baptisez & vous estes Evesque & Prestre à vous seul: Et quand mesme ils sont trois assemblez, l'Eglise est parmy eux, quoy que Laiques: car chacun vit de sa foy, & il n'y a point d'acception des personnes du costé de Dieu: parce que ceux qui feront la Loy, seront justifiez, & non pas ceux qui en seront Auditeurs seulement, comme l'Apostre le dit.* B *Partant si tu as le droit de l'Evesque en toy, quand il est necessaire, il faut que tu ayes aussi la discipline Sacerdotale, quand il est necessaire que tu ayes le pouvoir Sacerdotal. Tu baptises estant Digame? Tu offres estant Digame? Combien est-il plus capital à un Laique Digame de faire l'Evesque & d'en faire quelques fonctions, puis que l'Evesque mesme est déposé quand il a esté fait Evesque estant Digame. Mais vous direz qu'on pardonne à la necessité.* C *Il n'y a point de necessité qu'on excuse quand on peut faire qu'elle ne soit pas. Ne soyez pas Digame, & vous ne tomberez pas dans la necessité d'administrer ce qui n'est pas loisible à un Digame. Dieu nous a voulu ainsi disposer, afin que nous fussions capables d'administrer ses Sacremens en toutes occasions.*

Tout le passage entier & toutes les parties prises à part, monstrent que tout l'argument de Tertullien n'est fondé que sur D des choses qui estoient en pratique, & qui se faisoient par les Laiques: & que la force de son discours vient de ce qui se faisoit & qui se pratiquoit de son temps. Car ces paroles: *Quand il n'y a point d'Assemblée d'Eglise, vous offrez & vous baptisez.* Item: *Partant si vous avez en vous un droit Sacerdotal.* Item: *Vous estes Digames, & vous baptisez? Vous estes Digames, & vous offrez?* Item: *Mais vous répondez qu'on pardonne à la necessité.* Item: E *Dieu nous a voulu disposer en telle sorte que nous fussions propres à faire ses mysteres en toutes occasions?* Sont paroles qui parlent de choses presentes. Il n'a pas dit, Si par hazard vous estiez aux Indes, ou en quelque lieu sans Prestre, vous pourriez offrir; mais il a dit, Vous offrez & vous baptisez: il parle de cet *Offrir*, & de ce *baptiser*, comme d'une chose qui actuellement se faisoit.

Apres cette discussion, reste à venir à l'ex

d'explication ou à la solution du passage & des paroles, desquelles il n'y a que celles-cy qui puissent tomber en contestation & qui soient considerables. *Offers & the guils*. Item: *Sacerdos es tibi solus*. Item: *Si habes jus Sacerdotis*, Item: *Digamus offers?* Item: *Ut ubiquè Sacramentis obeundis*. Et encore de toutes ces paroles il n'y a que le mot *Offers*, dont on doive disputer; il est la clef de tout le reste, & de luy seul on doit chercher la vraye signification. Car s'il est employé en ce passage pour signifier le Sacrifice de la Messe & la Consecration de l'Eucharistie; tous les autres, comme *Sacerdos*, *Sacramenta*, *Jus Sacerdotis*; suivront la mesme signification: *Sacramenta*, signifiera le Sacrement de l'Eucharistie; & *Ius Sacerdotis*, le pouvoir de la Consacrer. Si aussi *Offers*, ne veut dire autre chose que le Sacrifice de ces oblations que les Fideles en ces premiers Siecles avoient accoustumé d'offrir sur l'Autel, toutes & quantesfois qu'ils venoient à la Messe; ces mots, *Jus Sacerdotis*, *& Sacramenta*, se prennent improprement, & pour un droit d'offrir les offrandes, & non pour un droit d'offrir & de consacrer l'Eucharistie. Il faut donc s'attacher à ce mot, & en donner l'éclaircissement; puis qu'il baille la loy à tout le passage, & qu'en luy seul consiste l'explication de tout le reste.

Dans Tertullien le mot *Offerre & Oblatio*, se prennent quelque fois pour le Sacrifice de l'Autel; je le confesse. Mais aussi il faut qu'on m'avoue qu'ils se prennent quelquefois dans le mesme Autheur, pour les offrandes & pour l'oblation & le Sacrifice de ces offrandes; comme au livre *de Monogamia*: *Es offert annuis diebus dormitionis ejus*, *elle offre tous les ans le jour de son decede*. Il parle d'une femme qui representoit des oblations pour de repos de son mary decedé; dont l'action par consequent ne peut s'expliquer du Sacrifice de l'Autel, ny ce mot, *Offert*, avoir la signification du Sacrifice de l'Eucharistie, comme Vicecomes a remarqué. Et sans emprunter des témoignages à autre part; en ce Traité *de Exhortatione*, il dit qu'un mary offrira pour deux femmes, *& offeres pro duabus*; c'est à dire qu'il presentera des offrandes pour le salut de leurs ames: comme il appert par le discours & par ces paroles qui suivent, *& commemorabis per Sacerdotem*. Car la coustume estoit que celuy qui faisoit le Sacrifice, recevoit les offrandes & les representoit à Dieu avec prieres pour le deffunt; & dans ces prieres il faisoit mention de celuy qui les offroit, & du sujet pour lequel il les offroit. Pour cette raison Tertullien dit icy. Tu offriras pour ces deux femmes, & tu les feras raccommander par l'Evesque. Saint Augustin use du mesme mot *Offerre*, non en parlant du Sacrifice de l'Autel; mais en parlant de ces offrandes. *Sermone de tempore* 215. *Offre les oblations qui se puissent consacrer à l'Autel*. Mais sur quoy peut-on douter des diverses significations de ce mot, veu que dans Tertullien le mot de Sacrifice, qui est un mot plus attaché au Sacrifice de l'Autel que le mot *Offerre*, ou *Oblatio*, signifie fort souvent la presentation de ces offrandes; au livre *de Orat. Quale Sacrificium à quo sine pace recéditur*. Il parle des offrandes de ceux qui jeusnoient. Item au livre *ad Uxor. 2. Sacrificia sine scrupulo*. En ce livre de *Exhortat. Ascendet Sacrificium tuum libera fronte*. *Ton Sacrifice*, parlant des offrandes, *montera librement & sans rougir*. S. Cyprien appelle ces offrandes Sacrifice *de Eleemosyna*, *Tu viens sans Sacrifice*, *tu prends une partie du Sacrifice du pauvre*. Non seulement les offrandes s'appelloient Sacrifice, mais mesmes les prieres, Tertullien, *ad Scapulam*, *Sacrificare pura prece*. Aprés tant de témoignages que ces mots, *Offerre*, *Oblatio*, *Sacrificium*, ont esté employez par les Anciens & par l'Autheur mesme de qui on cherche le sentiment, & dans le livre mesme d'où on nous produit la difficulté & le passage; peut-on nous presser sur ce mot, & nous contraindre à confesser qu'il signifie par tout & en ce lieu Sacrifier le Corps de nostre Seigneur?

On sçait, & nous en donnerons un chapitre au troisiéme traité, puis que cette antiquité n'est pas tout à fait reconnue; que la coustume de ces premiers Siecles estoit, que les Laïques portoient & offroient des presens; lesquels presens estoient receus par les Diacres, presentez à l'Autel & offerts à Dieu par l'Evesque, avec prieres & commemoration de celuy qui les offroit; ou pour la remission de ses pechez,

où pour le repos des trépassez, ou pour l'absence de ses amis, ou pour leurs guerisons, ou pour ses afflictions. On voit dans S. Cyprien, que les Penitens qu'on recevoit à la Communion, en presentoient pour l'expiation de leurs pechez, & que leur nom estoit nommé à l'Autel : Dans Tertullien, qu'on en offroit pour les Trespassez : Dans les Constitutions, qu'on en offroit pour mille autres sujets. Vous verrez qu'on en offroit dans S. Cyprien, & dans S. Augustin sans sujet & par devoir : *Qui vient au service ou à l'Eglise sans Sacrifice & sans offrande, qui reçoit une partie du Sacrifice que le pauvre a offert.* Item: *Offrés les Oblations qui se peuvent Consacrer à l'Autel: un homme riche doit rougir s'il participe à l'Oblation d'autruy.* Or quand les persecutions estoient si grandes, que l'Evesque ne pouvoit assembler les Fideles, ny faire la Synaxe ; les Laïques baptisoient & offroient à Dieu ces offrandes, tant pour appaiser la persecution, que por nourrir les Pauvres, les Prestres, & les Martyrs prisonniers. Et de ce *Ritus*, & de cet Office, & de ces Offrandes se doit prendre & expliquer ce passage, & celuy *de Virginibus vel. Il n'est pas permis à une femme de parler à l'Eglise, ny aussi d'enseigner, ny de baptiser, ny d'offrir.*

Je voy bien que plusieurs n'ayant pas la face des choses anciennes devant les yeux, proposeront mille doutes là dessus. Ils demanderont qu'on ayt à prouver qu'en ces premiers Siecles les Laïques ayent offert leurs offrandes : qu'ils ayent fait cette ceremonie & ce Sacrifice dans leurs maisons: finalement, ils demanderont à quel effet, à quel dessein, & que pouvoit operer ce devoir, qu'on nous en donne un passage & un témoignage. Mais à tout cela je réponds que par le passage de S. Cyprien, & par celui de S. Augustin, on voit que les Laïques estoient obligez de faire ces offrandes. Or cette obligation augmentoit durant les persecutions, plustost que de cesser ; & partant les Laïques pour y satisfaire, les presentoient dans leurs maisons, puis qu'ils ne pouvoient satisfaire à ce devoir dans les Eglises. En second lieu, ces oblations se presentoient à Dieu pour les necessitez generales & particulieres. Or jamais l'Eglise, ny le particulier n'a eu plus de necessité que durant les persecutions. En troisiéme lieu, ces offrandes avoient plusieurs effets. Car apres avoir esté presentées à Dieu, pour avoir ou grace ou misericorde, elles tournoient à la nourriture des Pauvres, des Ecclesiastiques & des Martyrs. Tert. ad Mart. *Caro non amittit per curam Ecclesiæ & Agapen fratrum, la chair ne perdt rien par le soin de l'Eglise & la charité des freres.* Qui eust donc nourry les Ecclesiastiques, les Pauvres & les Martyrs, si durant les persecutions on n'eust point fait les Oblations dans les maisons particulieres ? En quatriéme lieu, ces paroles de Tertullien, *ad Uxorem 2. Sacrificia sine scrupulo, les Sacrifices sans scrupule*, sont preuve que les Laiques offroient ces Oblations, & les benissoient dans leurs maisons. Premierement il parle de ce cas de necessité, *In Angustiis, in refrigeriis.* En second lieu, il parle de quelque despense qui eust peu donner du scrupule, si tous les deux n'en eussent esté consentans. Or cela ne peut se prendre des Aumosnes: car peu auparavant il en avoit parlé : & partant cette despense alloit à ces Oblations, lesquelles apres qu'ils les avoient presentées à Dieu pour quelque occasion, estoient distribuées aux Pauvres & aux Martyrs. En cinquiéme lieu, ces Oblations estoient des moyens de Communion, & par lesquels ils entretenoient la charité Chrestienne ; c'est pourquoy durant les persecutions, ils n'eussent pas oublié ce qui pouvoit la conserver. Finalement S. Hilarion qui n'estoit pas Prestre, a offert & a beny des Eulogies, qui n'estoient autre chose que ces offrandes qu'ils distribuoient comme nous avons dit, pour gage de Communion, *Ut benedictum ab eo panem & oleum acciperent :* & partant on voit que les Laiques pouvoient offrir ces offrandes.

Outre cette enqueste, par laquelle il est constant, que le mot *Offerre*, se prende souvent pour le Sacrifice des Oblations, & pour un Sacrifice bien inferieur à celuy de l'Eucharistie, on peut fournir plusieurs bonnes raisons, pour prouver que Tertullien ne parle point en ce passage du Sacrifice de l'Autel. La premiere est celle dont il a esté parlé cy-dessus; a sçavoir, que Tertullien n'argumente point & ne parle point conditionnellement ; mais qu'il parle d'une chose de fait & qui se pratiquoit : qu'il ne dit point si trois Laiques estoient dans une terre inhabitée, il pouvoient consacrer; mais

mais il dit, vous offrez, vous baptisez, & partant vous avez quelque droit Sacerdotal. Cette remarque est de consequence. Car premierement elle nous montre, cette proposition conditionée, cet exemple & cette hypothese qu'on nous substitue, n'estre pas de Tertullien ; & par consequent qu'on ne doit pas y répondre. En second lieu, elle nous facilite l'explication de ce passage, & nous donne moyen d'en sortir par les diverses acceptions & significations de ce mot *Offerre*, comme nous avons fait. En troisiéme lieu, elle fait reconnoistre que la solution & le remede que quelques-uns cherchent à ce passage, en rejettant cette opinion sur Tertullien, & le blasmant d'avoir eu cette pensée, est fort inutile & hors de propos. Car Tertullien n'a point enseigné cette doctrine, & n'a point fait cette proposition conditionnée, ny cette hypothese. Si on doit blasmer Tertullien en cet endroit, c'est d'avoir esté faux témoin de l'antiquité, & non pas d'avoir eu une opinion erronée. Car il dit, vous faites cela, vous offrez, vous baptisez. Et partant ny la dureté de Tertullien, ny son esprit farouche ne font rien à ce passage.

La seconde raison ou consideration qui met fin à l'affaire, & qui doit faire rendre les esprits à nostre explication, est ce passage de Tertullien, *de Virg. vel. Non permittitur mulieri in Ecclesia loqui, sed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec ullius virilis muneris, nedum Sacerdotalis Officii sortem sibi vendicare :* qui veut dire, *On ne permet pas à une femme de parler dans l'Eglise, ny d'enseigner, ny de baptiser, ny d'offrir, ny de s'arroger aucune charge virile, & bien moins les fonctions Sacerdotales :* Qui semble difficile. Car il est obscur de sçavoir ce qu'il entendt par les offices virils ; il est obscur de sçavoir quelles sont les charges Sacerdotales : s'il entendt par cette distinction les Laïques & les Evesques, & les Prestres : s'il parle en cas de necessité, où s'il parle d'une chose ordinaire : si les Evesques & les Prestres ne baptisoient pas, n'offroient pas & n'enseignoient pas ordinairement : bref il y a mille difficultez. Et toutesfois estant bien examiné & mis dans une bonne interpretation, il reglera celuy dont on dispute. Tertullien parle là en cas de necessité & de ce que les Laïques pouvoient faire quand les Evesques & les Ecclesiastiques estoient prisonniers, bannis, en suite, ou en tel danger qu'ils ne pouvoient faire leur charge : car les Laïques ne pouvoient pas baptiser qu'en ce cas, comme il enseigne au livre *de Baptismo*. Les charges donc & les offices virils, étoient les choses que les Laïques en ce cas de necessité, tel que nous l'avons descrit, pouvoient faire ; lesquelles choses le femmes ne pouvoient pas faire dans la seule necessité des persecutions. Tertullien dit simplement cela, & ne va pas ny plus avant, ny jusque là ; sçavoir si dans une necessité absoluë, & telle qu'un enfant eust à perir sans Baptesme, une femme pourroit ou ne pourroit baptiser. Voila donc les fonctionis viriles & le cas de ce passage, qui se rapporte à ce qu'il dit, aux Prescript. *Nam & Laïcis Sacerdotalia munera injungunt*, c'est à dire, l'imposition de mains, & le Sacrifice de l'Autel. Item : *Ipsæ mulieres hereticæ quàm procaces quæ audeant docere, contendere, exorcismos agere, curationes repromittere, forsitan & tinguere :* Car prenez garde qu'il ne blasme pas les Laïques heretiques, mais les femmes seulement, de ce qu'elles vouloient faire les fonctions qu'il cotte. D'où on voit que parmy les Orthodoxes, les hommes Laïques pouvoient baptiser & offrir au cas de necessité que nous avons dit. Comme il enseigne, *Sufficiat scilicet in necessitatibus ut utantur :* lequel passage sert de lumiere à celuy-cy, & nous oblige de l'expliquer du cas de necessité seulement. Quant aux fonctions Sacerdotales dont parle Tertullien, & qu'il distingue d'avec les fonctions viriles, sont le Sacrifice de l'Autel, le saint Chresme, & toutes les impositions de mains, l'Ordination, l'Absolution, & semblables : lesquelles quelque necessité qui peust arriver, les Laïques ne pouvoient faire en ces premiers Siecles. Voila le cas de ce passage, les charges viriles & les charges Sacerdotales.

Or je veux dire que Tertullien ne compte pas icy entre les principales fonctions de la Religion, ny entre celles des Evesques, *Offerre & tinguere*, *offrir & baptiser*, mais il les met dans les charges viriles ; & par consequent on voit que ce *Offerre*, ne peut pas se prendre en ce passage, pour le Sacrifice de l'Eucharistie. Car s'il y a quelque chose ou quelque fonction qui se doive appeller grande & Sacer-

cerdotale, c'est celle du Sacrifice de l'Eucharistie, qui est & qui estoit la principale de la Religion, d'où la dispensation mesme, comme nous avons veu cy-dessus par le Concile de Nicée, de Carthage, Eliberin, Bracar. & mille autres, estoit quelquefois reservée aux Evesques: & s'il ne peut s'expliquer de l'Eucharistie, quelle interpretation luy peut-on donner autre que celle du Sacrifice des Offrandes? Car rien n'a le nom d'Oblation dans les Anciens que l'Eucharistie ou les Offandres. Qui voudroit apres ce passage contester sur celuy *de Exhort. castit.* Tertullien ne parle-il pas en l'un & en l'autre des mesmes choses, des mesmes personnes, des mesmes oblations, & des mesmes necessitez? Toutes les deux parlent des Laïques, parlent d'offrir & de baptiser, & sont dans le cas des persecutions & de necessité. Si cela est, j'emporte sans contredit, que l'*Offerre, de exhortatione*, est celuy de *Virg. velan.* & qu'il se doit expliquer des offrandes, puis que ce dernier ne peut avoir une autre explication: ou voyons si on veut repliquer, & quel sens on peut inventer à celuy *de Virg. velan.*

La troisiéme raison, pour montrer que Tertullien n'a pas entendu ny creu qu'un Laïque peut dire la Messe, ny qu'il eust ce pouvoir en cas de necessité; c'est que si cette maxime eust esté receuë dans la Theologie de son temps, il eust employé cet argument au livre *de Monogamia*, où il traite cette matiere plus amplement & avec plus de chaleur, & où il s'efforce de prouver que les Laïques sont Prestres, & qu'ils ont un droit Sacerdotal, comme il tâche à faire icy. Et toutefois dans les raisons qu'il apporte pour prouver que les Laïques sont Evesques, il ne fait aucune mention que les Laïques ayent droit ny pouvoir Episcopal, ny qu'ils ayent le pouvoir de consacrer en cas de necessité. Ce qu'il n'eust pas oublié, si cette doctrine eust esté receuë parmy eux & pratiquée en cas de necessité: car ce seul article & ce seul argument estoit capable de vuider la question: & Tertullien ne pouvoit en produire un plus fort, ny plus solide; mais mesme il n'a pas osé dire qu'en cas de necessité les Laïques eussent pouvoir d'offrir les offrandes dans leurs maisons, comme il a dit en ce livre. Ce qui fait voir deux choses: l'une qu'il n'a jamais pen-

A sé à l'explication qu'on nous veut faire prendre en ce passage: l'autre, que ce mot *Offers*, se doit interpreter des Oblations & des Sacrifices des offrandes, qui estoient fonctions si petites & de si peu de consequence qu'il n'en a pas fait compte; & dont il voyoit qu'il ne pouvoit pas tirer grande force pour prouver que les Laïques avoient quelque pouvoir approchant de celuy de l'Evesque. Voicy le
B passage *de Monogamia*: *Quand nous nous revoltons contre le Clergé, alors nous ne sommes qu'une mesme chose; alors nous sommes tous Evesques, parce qu'il nous a fait Evesques à Dieu son Pere: quand nous demandons que la discipline Sacerdotale soit gardée également, nous deposons les infules & nous sommes égaux.* C'estoit le lieu où il pouvoit & devoit employer les raisons de ce passage dont il est question. Et toutefois il n'en a pas parlé, ny mesme
C au sens que nous accordons. Neantmoins nous voyons que la coustume de cet Autheur est de repeter mille fois & en mille lieux un mesme argument, quand il y met quelque appuy, & qu'il y sent quelque force. Aux livres *ad Uxorem & de Monog. & de Castit.* il repete une mesme raison plusieurs fois.

La quatriéme est prise de l'Histoire; qui nous apprend que les Chrestiens emportoient l'Eucharistie, l'enfermoient dans
D les coffres, et la conservoient pour Communier durant les persecutions, et pour n'estre point privez de cette sainte et sacrée nourriture, dans le temps que les Evesques ne pouvoient assembler l'Eglise. Cette crainte et cette prevoyance estoit bien inutile et bien superfluë; puis que les Laïques selon cette novelle interpretation, pouvoient Consacrer l'Eucharistie en offrir le Saurifice. Cette femme dans S. Cyprien, qui vouloit ouvrir son coffre, ne
E devoit point s'hazarder dans les flammes, puis qu'elle la pouvoit Consacrer ou la faire Consacrer à son mary. Les Chrestiens ne devoient pas craindre l'interdiction des Eglises, des Cemetieres, des Assemblées; puis que la principale chose pour laquelle ils s'assembloient se pouvoit faire en tous lieux, et par toutes sortes de personnes: Tertullien avoit oublié cette coustume, quand il écrivoit ce livre *de Exhort.* dont toutefois il avoit bonne memoire quand il écrivoit à sa femme. Je sçay bien qu'on

pour-

pourra repliquer que les persecutions pouvoient durer six mois, un an & plus; & que les Laïques durant un si long-temps, ne pouvoient pas garder des Hosties Consacrées. Cela est vray: mais puis qu' ils avoient eu le pouvoir de la Consacrer dans un mois, pourquoy ne l' avoient-ils pas dés le premier jour? car par ce moyen ils eussent sauvé mille inconveniens qui se rencontroient en emportant le Saint Sacrement dans les maisons particulieres; le mépris que les Payens en pouvoient faire en le trouvant; la peine de le cacher; les mains des femmes, des Laïques, des enfans qui le touchoient; tous ces mépris & toutes ces incommoditez les pouvoient bien obliger à consacrer l' Eucharistie, quand mesme la persecution n' eust duré qu' un jour.

Les raisons qu' on propose pour soustenir cette nouvelle explication, sont que les Peres n' employent gueres ces mots *Offerre* & *Tinguere*, conjointement, que pour signifier les deux principaux Sacremens de la Religion; à sçavoir, le Baptesme & l' Eucharistie. J' ajoûte pour eux, que S. Cyprien au premier livre, semble en avoir usé en cette signification; *Baptizandi atque offerendi licentiam*. A cela je reponds, que le passage de saint Cyprien est douteux, car en apres il dit *Hostias Sacerdotum*; d' où on peut conjecturer qu' il parle de toutes sortes d' Oblations. Quant à Tertullien dont nous avons affaire, il n' a pas observé cet usage au livre *de Virg. Veland.* comme il appert par les paroles que nous en avons examinées cy-dessus. Et a ce *Nedum*, qui se trouve en ce passage *Nedum Sacerdotalis officii*, sur lequel on pourroit pretendre quelque éclaircissement, on ne trouvera point qu' il ait une autre signification que celle que nous luy avons donnée, qui en langage Tertullien veut dire *bien moins*, comme il appert par ce passage *de Pudicitia: Cum talibus nec cibum quidem sumere nedum Eucharistiam modicam*.

La seconde raison est, que Tertullien appelle les Laïques *Sacerdotes*, *Evesques*: & par consequent il est vray-semblable qu' ils Sacrifioient & qu'ils Consacroient l'Eucharistie. A cela je réponds en peu de paroles, que Tertullien les appelle *Sacerdotes*, parce qu'ils baptisoient & qu'ils offroient ces offrandes, qui sont deux fonctions qui appartenoient aux Evesques & aux Prestres, & qui n' appartenoient point aux Laïques; toutefois en cas de necessité elles leur estoient permises pour le bien des ames. Voila pourquoy Tertullien les appelle *Sacerdotes*, & non pas à cause du pouvoir de Consacrer l' Eucharistie, qui ne leur appartenoit pas. Et qui voudra chercher dans cet Autheur, il trouvera qu' il employe ce mot de *Sacerdos*, improprement; & qu' il l' applique aux Oblations, aux Prieres, voire mesme à des choses prophanes. *O continentiam gehennæ Sacerdotem*. Cette réponse doit servir d' explication aux mots de Mysteres & de Sacremens qui se rencontrent au mesme passage.

On peut encore repliquer contre le passage *de Virginibus Veland.* que le mot *Offerre* qui s' y trouve, ne se doit pas prendre ny expliquer des oblations que les fideles presentoient pour obtenir quelques graces; parce que les femmes & en cas de necessité, & hors le cas de necessité, pouvoient offrir & presenter des oblations, & pouvoient *Offerre* en cette maniere, comme appert par le passage de S. Cyprien; *In Dominicum sine sacrificio venis*; par celuy *de Monogamia: & Offert annuis diebus*; par ce Canon de Mascon, *Que tous les jours du Dimanche l'oblation de l' Autel soit offerte par les hommes & par les femmes*. Que si le passage ou l' *Offerre* de *Virg. Velan.* ne peut s' interpreter de l' Oblation de ces offrandes, il faut par necessité qu' il soit expliqué de l' Eucharistie; & partant non seulement il ne fera rien contre l' explication qu' on donne à celuy de *Exhor. Castit.* mais mesme il semble qu' il soit semblable, & qu' il aille dans la mesme interpretation. A cela je responds, que les Laïques & les Femmes portoient leurs offrandes à l' Eglise; où estant ils les presentoient au Prestre ou à l' Evesque qui estoit à l' Autel, ou par leur mains, ou par celles des Diacres; lesquelles le Prestre recevoit & les offroit à Dieu par prieres particulieres. Cette premiere presentation que les femmes faisoient en baillant leurs offrandes au Diacre, pour les porter à celuy qui sacrifioit à l' Autel, s' appelloit improprement *Offerre*; & c' est de cet *Offerre*, que se doivent prendre les passages *de Monogam.* du Con. de Mascon, de S. Cyprien: Et quant à l' Oblation que le Prestre faisoit des mesmes offrandes, & des

des prieres par lesquelles il les sanctifioit, & les offroit à Dieu, cette action s'appelloit plus proprement Sacrifice & Sacrifier; & de ce Sacrifice se doivent expliquer les passages *de Virginibus Velan. & de Exhor. Castit.* & non pas de l'autre: si bien que les femmes pouvoient *Offerre* & non *Offerre*. Elles pouvoient *Offerre*, si on prend ce mot en la premiere signification, & de cette simple presentation qu'elles faisoient de leurs presens: & si on le prend en sa derniere signification, & pour la benediction de ses offrandes, & des Prieres qui se faisoient pour les offrir à l'Autel, elles ne pouvoient Sacrifier. Quant aux Laïques, ils pouvoient en tout temps, comme les femmes, offrir, si on prend ce mot pour presenter des presens au Prestre qui estoit à l'Autel. Mais durant les persecutions, & quand l'Eglise ne pouvoit s'Assembler; ils pouvoient offrir à Dieu ces mesmes offrandes, & dire les prieres necessaires pour les benir, & faire en cela les fonctions que les Prestres avoient accoustumé de faire à l'Autel, pour rendre ces presens Sacrifices & Oblations: ce que les femmes ne pouvoient pas faire. Et ainsi on accorde les passages qui disent que les femmes pouvoient *Offerre*, avec ceux qui disent qu'elles ne pouvoient *Offerre*.

L'Auteur de cette observation a douté en donnant cette explication; comme on peut juger par ses paroles. Mais il est à loüer, dans le sçavoir & dans l'erudition qu'il a, d'avoir soûmis son jugement à l'Eglise; et je croy que cette solution luy persuadera aisément que Tertullien a entendu parler des Sacrifices des Offrandes.

CHAPITRE IX.

Des rangs de l'Eglise.

Je n'ay rien à dire de nouveau, ny de particulier sur les seances et sur les rangs des Ecclesiastiques et des Laïques dans l'Eglise. Ce qui en a esté écrit et remarqué par Baronius, Vice-comes, Scortia, Pamelius, la Cerda, Durantus et autres, il suffira. L'On sçait que les Penitens du premier degré estoient hors la porte de l'Eglise: Ceux du second, au dedans, mais le plus éloignez de l'Autel, et avec eux les Catechumenes de la seconde Classe. Les Penitens, les Catechumenes du troisiéme degré & les Energumenes estoient un peu plus avant en mesme distance, mais separez toutefois. Apres cela les femmes & les hommes estoient separez, & encore entre les uns & les autres, les petits, les filles, les garçons, les veuves, les Anciens avoient quelque rang & quelque seance distincte. Les Religieux estoient entre les Ecclesiastiques & les Laïques, comme il appert par le dernier chapitre de la Jerarchie Ecclesiastique. Il est bien vray qu'ils n'estoient pas Prestres en ces premiers Siecles. Entre les Ecclesiastiques les seances aussi & les rangs estoient reglez. L'Evesque tenoit le premier rang, & à sa droite & à sa gauche les Prestres, puis les Diacres, & derriere eux les autres Ecclesiastiques, chacun selon son ordre & promotion. Quand l'Evesque estoit à l'Autel, les Prestres estoient les plus proches de l'Evesque, & les Diacres, n'avoient gueres de rang; car ils servoient. Pour les autres Ecclesiastiques, ils estoient dans le lieu que nous appellons le Chœur. Voila les rangs qu'on trouve dans l'antiquité, sur lesquels, comme j'estime, on pourroit avec estude remarquer quelque particularité. Ce qui reste à dire, est de donner un rang & une seance aux Evesques & aux Prestres qui estoient déposez, ou qui d'Heretiques ou de Schismatiques retournoient à l'Eglise: c'est à dire, qui d'Evesque & de Prestre s'étoient faits Heretiques, & par apres quittoient l'Heresie & revenoient à leur Mere. Pour les déposez, je n'en trouve rien d'exprés; mais j'estime qu'on leur accordoit le mesme rang qu'aux Heretiques convertis; lesquels avoient quelque rang plus eminent que les Laïques, c'est à dire, qu'ils étoient dans l'Eglise entre les Ecclesiastiques ou en quelque lieu separé: car on voit dans saint Augustin, qu'on ne doit pas les traiter comme les Laïques. Au premier livre du Baptesme contre les Donatistes, Chap. premier: *Car tout ainsi que ceux qui retournent parmy nous, qui avoient esté baptisez avant qu'ils s'en separassent, ne sont pas rebaptisez: Ainsi ceux qui retournent qui avoient esté ordonnez avant que de s'en séparer, ne sont pas reordonnez de nouveau: Mais ils administrent ce qu'ils administroient auparavant, si l'unité de l'Eglise le requiert; ou s'ils n'administrent ce qui est de leurs fon-*

fonctions, ils conservent toutefois le Sacrement de leur Ordination : Et à cause de cela on ne leur impose pas les mains entre les Laïques. Au livre second *contra litteram Parmeniani*. Chap. 13. il dit la même chose; mais il ajoûte. *Ideoque non eis in populo manus imponitur, ne homini sed ipsi Sacramento fiat injuria; & a cause de cela on ne leur impose pas les mains parmy le Peuple, de crainte qu'on ne fist injure non à l'homme, mais au Sacrement*. Ce qui fait douter, si ces paroles, *manus impositio*, se doivent expliquer de la benediction de la Messe ou de l'imposition de la penitence. Car il y a d'autres passages qui nous apprennent que l'imposition de la penitence estoit injurieuse aux Evesques & aux Prestres. Mais quelque interpretation qu'on y veuille donner, il paroist toûjours par les passages que les Ecclesiastiques Heretiques ou Schismatiques n'estoient point meslez parmy les Laïques; & que revenant à l'Eglise elle avoit égard au caractere. En quoy saint Augustin s'accorde avec le Concile de Nicée, qui ne vouloit pas que les Evesques Novatiens qui revenoient à l'Eglise, fussent entierement dépoüillez de leur honneur. *Celuy qui parmi les Puritains, comme on appelle, se nomme Evesque, qu'il aye la charge d'un Prestre, si l'Evesque de lieu n'a agreable de luy accorder le nom d'Evesque; si cela derechef ne luy plaist pas, qu'il luy cherche un lieu de Coevesque ou de Prestre, afin qu'en quelque maniere que ce soit, qu'il demeure dans le Clergé, & qu'il n'y ait pas deux Evesques en une ville.* Quant aux Evesques & aux Prestres estrangers, on leur rendoit le mesme honneur qu'ils avoient dans leurs Eglises : mesme les Canons obligent de leur bailler la premiere place & de les faire Sacrifier. *Vt peregrino Episcopo locus Sacrificandi detur. Qu'on prie l'Evesque etranger de faire le Sacrifice*. Pour les Ecclesiastiques qui estoient privez de la Communion peregrine, qu'ils fussent privez de leur rang & traçez du Catalogue des Ecclesiastiques, toutefois il n'étoient pas rejettez parmy les Laïques: mais il est à croire qu'ils avoient seance separée des uns des autres. Finalement les Rois & les Empereurs passoient jusques à l'Autel, & avoient place *intra Cancellos*.

CHAPITRE X.

Du Sanctuaire.

SI quelque Laïque touche l'Eucharistie dans ces premiers Siecles; si cet enfant de Serapion & ces femmes dans Tertullien & dans S. Cyprien, y mettent la main; Nos adversaires, sans vouloir considerer ou la necessité des persecutions, ou l'absence des Ecclesiastiques, nous alleguent le peu d'estat que cette Antiquité en faisoit, & tirent ces exemples au desavantage de l'Eucharistie. Pour la mesme raison, s'ils ont de la Iustice, ils devroient en reconnoistre la verité & la presence réelle du Corps de nostre Seigneur, quand dans les mesmes Siecles ils rencontrent des témoignages de la Religion du respect, de la crainte, & de la veneration & adoration que les Anciens en avoient & luy rendoient : & d'autant plus ingenûment que ces respects n'estoient contraints, ny par la crainte, ny par les tyrannies des Empereurs, comme ces autres Histoires. Qu'ils me donnent quelque satisfaction sur le Sanctuaire, & le *Sancta Sanctorum*, où le Sacrifice de l'Eucharistie se faisoit & où elle se consacroit. C'estoit un lieu si saint, si Religieux, & dont ils avoient tant de crainte que l'Evesque ou le Prestre n'en approchoient jamais sans trembler & sans invoquer des forces et du secours d'enhaut : Je ne dis pas les Laïques, ny les femmes; car mesme pour y recevoir la Communion, ils n'en approchoient pas. Ceux qui traitent ces antiquitez, disent assez, que l'Autel estoit entouré de balustres, et que cela s'appelloit le Sanctuaire. Mais on peut dire quelque chose de plus particulier. Le chœur premierement estoit separé du lieu des Laïques. Or dans ce chœur il y avoit une espace separée du chœur par des balustres: ce qu'on peut appeller le premiere Sanctuaire, ou le Vestibule du *Sancta Sanctorum*. De cette espace se doivent prendre ces paroles du 4. Canon du 2. Concile de Tours : *Mais cette espace qui est divisée devers l'Autel par les balustres, qu'elle soit seulement ouverte au chœur des Ecclesiastiques qui psalmodient :* Car les Chantres ordinaires estoient *in Ambone*; mais les Prestres qui assistoient l'Evesque ou ce-

celuy qui celebroit, estoient proche le *San-* A *cta*, & leur devoir estoit de chanter quelquefois. Derechef dans ce Vestibule & premier Sanctuaire, il y avoit une espace fermée, non de balustres, mais de rideaux & de voiles, dans laquelle estoit la *Sancta Sanctorum*. Le chœur faisoit la premiere separation entre les Ecclesiastiques & les Laïques : les balustres, entre les Prestres & le chœur : & la derniere s'appelloit *Sancta Sanctorum*. Toutes ces separations B n'estoient que pour approcher de ces *tremenda mysteria*, comme ils parlent, avec plus de religion & peu à peu. De ce *Sancta Sanctorum*, se doivent entendre ces passages. S. Augustin, *contra Epistolam Parmen*. *Et à cause de cela alors le Pontife entroit seul au Sancta Sanctorum, & le Peuple demeuroit dehors ; de mesme luy qui est maintenant Pontife, & aprés sa resurrection il est entré dans le secret des Cieux, pour interpeller pour nous à la droite de son* C *Pere. Le Peuple duquel il est Pontife, gemit dehors : Car quand l'Evesque est seul dedans, le Peuple prie avec luy, & comme ratifiant ce qu'il a dit, il répondt Amen*. Si l'Evesque estoit seul dedans le dernier Sanctuaire, les Prestres n'y estoient pas : & toutefois S. Denys dit. *Le Pontife prendt sa place droit au milieu du divin Autel ; & autour de luy sont seulement les Prestres :* Ce qui justifie que le *Sancta Sanctorum*, estoit separé du lieu des D Prestres ; & toutefois les Prestres estoient dans un autre Sanctuaire, separé des autres Ecclesiastiques. De ce mesme *Sancta*, se doivent prendre ces paroles du 4. chapitre d'Eusebe, livre 10. *Cet Auguste, unique & grand Autel qu'est-ce, sinon le Sancta Sanctorum du Pontife, commun a tous*.

L'Oraison du voile qui se trouve dans les Liturgies, & particulierement dans celle de S. Jacques, & dans celle du S. Ba- E sile, de la version Arabique, *Oratio veli, Oratio velaminis*, se doit expliquer du *Sanctorum*, & du voile qui le fermoit. L'Evesque commençoit la Messe dans la nef & dans le chœur ; & quand la Messe des Catechumenes, les Oraisons, les Encensemens, les Evangiles, les Epistres, les autres leçons estoient faites & dites, il entroit dans la *Sancta Sanctorum*, pour commencer le Sacrifice. Or comme il estoit arrivé au voile qui fermoit & qui ouvroit le dernier Sanctuaire, il disoit cette Oraison : *Je te rends graces, Seigneur, que tu nous as donné l'asseurance d'entrer dans ton Sanctuaire, & que tu nous as renouvellé la vie que nous avons & que nous vivons par le voile de la Chair de ton Jesus-Christ. Puis donc que vous nous avez faits dignes de pouvoir entrer dans le lieu du tabernacle de la gloire, & que nous sommes au dedans du voile, & que nous regardons le Sancta Sanctorum, nous baissons les genoux a ta bonté : ayes pitié de nous ; car nous tremblons & nous craignons quand il nous faut approcher de ton saint Autel, & qu'il nous faut offrir le redoutable & sanglant Sacrifice pour nos pechez*. Par ces paroles on voit que le dernier Sanctuaire estoit un lieu plein d'horreur & de crainte ; que là l'Evesque y entroit seul ; que c'estoit pour y faire le Sacrifice. On voit d'ailleurs avec combien de tremblement ils en approchoient : & finalement que ce lieu estoit voilé & clos de toutes parts. Dans l'Oraison du Voile de la Liturgie de S. Gregoire, de la mesme version ; on y lit ces paroles, *Ne me rejettez pas Seigneur, & ne me tournez par la face*. Item : *Ne permettez pas que je m'en retourne triste & confus*. Qui monstrent qu'ils disoient cette Oraison à l'entrée du voile, & comme on l'ouvroit pour donner l'entrée à l'Evesque dans le *Sancta*. Dans les autres Liturgies, les Oraisons du voile s'y trouvent, quoy que le titre n'y soit pas ; & l'Oraison que nous disons, montant à l'Autel, *Aufer à nobis Domine*, répondt à celle du voile des Grecs.

Pourquoy tant d'horreurs, tant de tremblemens, tant de peur ? Pourquoy un lieu si caché, si secret, si solitaire, où personne ne pouvoit entrer, & encore où celuy qui avoit ce privilege, herissoit de frayeur ? Estoit-ce pour offrir du pain ou une figure du Corps qui avoit esté mis à la Croix ? Il ne falloit point trembler pour un Sacrifice d'une telle estoffe, ny avoir horreur d'une image. Aux autres Sacremens, ausquels on est uny & associé au Corps mystique de Jesus-Christ ; on n'y trouve point d'émotion ny de palpitation. Mais pourquoy trembler dans le Sacrifice ? N'estoit-ce pas une action qui devoit estre agreable à Dieu ? ne devoient-ils pas présumer d'estre les bien receus ; & principalement sçachant bien que Jesus-Christ offroit à son Pere,

Pere, ce qui s'offroit à l'Autel, & qu'il estoit le Pontife de l'Eglise, *qui cum fiducia*, selon la doctrine de saint Paul, pouvoit se presenter à Dieu? Et toutefois ils trembloient. Ce n'estoit donc pas l'action qui les faisoit approcher avec crainte, mais la chose qui estoit le Sacrifice. Et si la peur venoit de la chose & non de l'action, du pain eust-il operé tant de frayeur? Notez que saint Augustin, en ces paroles cy-dessus, fait allusion au passage de saint Paul aux Hebreux, où il est dit, que Jesus-Christ est nostre Pontife, qui est entré dans le Sanctuaire du Ciel, & qu'il a esté offert une fois. Pour l'explication desquelles paroles il dit, que l'Evesque entre tous les jours dans le Sanctuaire, & qu'il offre tous les jours : dont on apprendt que du temps de saint Augustin, les paroles de l'Apostre n'estoient pas contre le sacrifice de la Messe.

Il y a des Canons en cette matiere, qui semblent avoir de la contrarieté. Le dix-neuviéme de Laodicée, dit : *Qu'aux seules personnes sacrées est permis d'approcher de l'Autel, & d'y Communier*. Le quarante-quatrieme : *Qu'il ne faut pas que les femmes entrent à l'Autel*. Le soixante-neuviéme du Concile *in Trullo : Qu'a nulle personne de ceux qui sont entre le Laïques, ne soit permis d'entrer dans le sacré Autel*. Et toutefois le quatriéme du second de Tours, dit : *Qu'aux Laïques & aux femmes, le Sancta Sanctorum, selon la coustume, soit ouvert pour prier & pour Communier*. Et dans les Liturgies, on lit, que le Diacre crioit tout haut. *Qu'on ouvre les portes*, Et qu'on les ouvroit. Ce qui semble devoir estre pris des portes du Sanctuaire, & non de celles de l'Eglise : car sont paroles qui se trouvent avant la Communion. Que si les portes du Sanctuaire s'ouvroient, qu'elles s'ouvroient pour y recevoir & pour Communier les Laïques, comme au Concile de Tours.

A cela faut répondre qu'és premiers siecles, les Laïques Communioient dans la Nef, & que les Diacres, tant en l'Eglise Latine, que parmy les Grecs, leur portoient l'Eucharistie en la place en laquelle ils avoient oüy la Messe : comme il appert pour les Grecs, dans la seconde Apologie de Iustin ; & pour les latins, dans saint Cyprien *de Lapsis*. Mais du depuis cette Police a changé en Occident ; &

A comme on voit par le Concile de Tours, les Laïques sont venus à l'Autel recevoir l'Eucharistie, dont les Grecs se plaignent ; comme on lit dans Balsamon, qu'ils nous blâment de laisser approcher les femmes du Sanctuaire. Mais nous avons nos raisons ; & cette police a changé pour plus grand respect qu'on vouloit porter à l'Eucharistie. Car nous avons estimé que les Diacres ne devoient pas la toucher ny la

B donner ; qu'il estoit plus à propos que le Prestre distribuast la Communion que le Diacre ; & que pour cet effet les Laïques approchassent du Sanctuaire. En un mot, les Grecs portent plus de respect au Sanctuaire, & les Latins à l'Eucharistie. Pour ce qui est de ces paroles & de ce commandement que le Diacre faisoit d'ouvrir les portes, faut l'expliquer des portes du dernier Sanctuaire, lesquelles on ouvroit pour montrer l'Eucharistie au Peuple.

C Quand le Prêtre consacroit, & quand il offroit le Sacrifice, les voiles du *Sancta Sanctorum*, estoient fermez, & luy seul estoit dedans ; comme dit saint Augustin : mais apres la Consecration de l'Eucharistie, on tiroit les voiles pour la faire voir à tout le monde.

Contre ce Voile & cette Oraison du Voile, on peut objecter que saint Epiphane dit bien, qu'il y avoit un voile dans une Eglise du Diocese de Jerusalem, mais

D qu'il met ce voile à l'entrée de l'Eglise & non au Sanctuaire : de mesme qu'à la Conference de Carthage on en met un à l'entrée de la porte du lieu où ils estoient assemblez. Je confesse qu'il y avoit un voile aux entrées des Eglises ; mais aussi il faut confesser que le Sanctuaire estoit clos & fermé par des voiles ; comme il appert par ces Oraisons. Et de fait S. Germain ancien Liturgiste, en expliquant ce voile, dit que le voile est *ad instar* de la

E pierre que Joseph mit pour fermer le monument de nostre Seigneur. Il compare le voile à la pierre ; & veut que tout ainsi qu'elle avoit servy de closture & de porte pour fermer le monument du Corps de Jesus-Christ ; ainsi que les voiles estoient les portes du lieu où estoit le mesme Corps.

CHAPITRE XI.

Des lettres Communicatoires, des Epistres de S. Paul, & des Evangiles qui se lisoient à la Messe.

DAns ces premiers siecles, il y avoit quatre sortes de lectures à la Messe: La lecture des lettres Pacifiques & Communicatoires: La Lecture des Epistres de saint Paul, ou autres: La lecture du vieux Testament: La lecture de l'Evangile. De ces quatres especes, en faut observer ce qui n'a point esté traité, & laisser ce qui se trouve remarqué. On sçait l'usage des lettres Communicatoires, & comme par leur commerce les Eglises en corps, & les Evesques ou autres en particulier, entretenoient & nourrisoient la Communion generale des Eglises, & la societé & la tissure generale & particuliere du Corps de Jesus-Christ. Quand donc une lettre Communicatoire avoit esté receuë, la coustume estoit de la faire lire à la Messe, & d'en faire part à tous les Fideles. Cela se prouve par ces passages. Eusebe, livre 4. Chap. 15. rapporte une lettre de *l'Eglise de Smirne à l'Eglise de Philomilium, & aux Eglises & Parroisses du Pont*. Or cette lettre estoit une lettre Communicatoire; car elle avoit le caractere des lettres Communicatoires: *Misericordia, pax & dilectio Dei Patris ac Domini nostri Jesu Christi*. Ces paroles estoient la marque, le sceau & la forme des lettres Communicatoires: comme il appert par ces paroles de saint Augustin: *Agnosco Apostolicam salutationem*. Petilian, Evesque Donatiste, avoit écrit une lettre, dans laquelle il avoit mis ces paroles: *Gratia vobis & pax à Deo*. Saint Augustin voulant y répondre, & voulant la refuter, commence par les premieres paroles; & dit, Je reconnois la salutation de l'Apostre, & voy que ton Epistre est pacifique & salutatoire, puis que tu as mis la salutation de l'Apostre. Si cette lettre estoit Communicatoire, comme nous avons prouvé, il faut conclure qu'elle se lisoit dans les Eglises, ausquelles elle avoit esté écrite. Car comment est-ce qu'ils l'eussent pû communiquer à tous les Fideles plus commodement, & en autre lieu, qu'à la Messe, où tous les Fideles se trouvoient? Et ces paroles, *& cunctis* A *per universam Pontum Paroecis*, montrent bien qu'elle se devoit envoyer d'Eglise en Eglise; & qu'apres qu'elle avoit esté veuë en un lieu, qu'elle passoit à la plus prochaine. Tout ainsi que saint Paul commande aux Colossiens: *Cùm lecta fuerit hæc Epistola, facite ut & in Laodicensium Ecclesia legatur*. Faites, c'est à dire, ayez soin d'envoyer: Ainsi ceux de Smyrne prioient par ces mots, *& cunctis*, que B leur lettre passast d'Eglise en Eglise, & qu'elle y fust veuë par les Fideles. Dans l'enqueste & dans l'information faite à la décharge de Fœlix & de Cæcilian, on trouve que pour executer l'Edit de l'Empereur Diocletian, qui vouloit que les livres des Chrêtiens fussent bruslez; on fit une recherche des Evangiles & des livres qui se lisoient dans l'Eglise: & que dans cette recherche on emporta les lettres Communicatoires; ce qui fait voir qu'elles se lisoient dans l'Eglise. C *De là Galatius s'en alla au lieu où on avoit accoustumé de celebrer les Oraisons, & de là nous avons osté la Chaise & les Epistres salutatoires, & toutes les portes ont esté bruslées.* Ils avoient trouvé dans la Chaise où on laissoit les livres qui se lisoient à l'Eglise & durant la Messe, des Epistres salutatoires. Item: *Galatius apporta les Epistres salutatoires de la Basilique*. De ce que ces Epistres salutatoires se trouverent dans les D Basiliques, de ce qu'elles furent bruslées comme les Evangiles; je concluds qu'elles se lisoient à la Messe, & croy que cette consequence est recevable. Dans Eusebe, livre 4. Chapitre 23. on trouve encore que Denys avoit écrit aux Romains, & que dans cette lettre il faisoit mention d'une autre lettre écrite par Clement aux Corinthiens; de laquelle le mesme Denys remarque qu'elle avoit esté leuë dans l'Eglise de Corinthe, selon la coustume an- E cienne. Voicy les paroles: *Dans cette Epistre il est fait mention d'une Epistre de Clement aux Corinthiens, indiquant qu'elle avoit esté leuë dans l'Eglise selon la coustume.* Par ce passage, on voit que les Epistres se lisoient dans l'Eglise. Et plus bas il rapporte les paroles mesmes de Denys: *Il dit donc, Nous avons aujourd'huy celebré le saint jour du Dimanche, auquel nous avons leu vostre Epistre, que nous lirons toujours pour avertissement, comme la premiere à nous écrite par Clement.* Par ce

ce passage il appert que ces Epistres se lisoient aux Fideles dans l'Eglise & au Dimanche, c'est à dire, en l'Assemblée du Peuple pour la Messe, & qu'ils les gardoient pour les relire. Au 5. livre chap. 1. Eusebe rapporte la copie d'une lettre des Chrestiens de Vienne & de Lyon, aux Eglises d'Asie & de Phrygie, dans laquelle on y trouve ces mots, *Pax & gratia & gloria à Deo Patre & Christo Iesu*; qui sont paroles Caracteristiques de la paix. Et partant ces lettres estoient salutatoires, & elles se lisoient dans les Eglises, puis qu'elles estoient écrites aux Eglises. Dans ce passage cy-dessus de Denys, il y a plainte qu'on avoit faussifié ses lettres, La mesme plainte se trouve dans saint Cyprien : lesquelles plaintes estoient fondées sur ce que ces lettres se lisoient publiquement, & qu'elles servoient de leçons & de doctrine aux Peuples. Voila pourquoy ils avoient interest d'empecher qu'elles fussent faussifiées. Et pour cette crainte vous voyez dans saint Cyprien qu'ils les commettoient à des gens d'Eglise, & gens affidez pour les porter: liv. 1. epist. 3. *Sed & per Fœlicem Acoluthum tibi scripsi*; *je t'ay écrit par Fœlix Acolyte*. Item : *Ad nos mittendo Nicephorum Acolutum*, *nous envoyans Nicephore Acolyte*. Item liv. 2. epist. 9. *Lesquelles lettres je t'ay écrit par Ethippus Diacre, de lire devant; de crainte que quelqu'un ne me fist parler autrement que je n'ay fait dans mes lettres*. Ce soin venoit à cause que ces lettres se lisoient publiquement & servoient d'instruction. Il appert par ces paroles de saint Augustin, en l'Homilie 26. rapportée par Durantus : *Il y a quelques jours que pour la consideration de ceux qui ont mal aux pieds, ou qui ont quelque incommodité corporelle, par un soin paternel, j'ay donné conseil & en quelque façon supplié, quand on lit de longues Passions ou quelques autres longues leçons, que ceux qui ne peuvent se tenir debout, soient assis, & humblement & avec silence, entendent la lecture*; que les Epistres salutatoires se lisoient à la Messe. Car par les passions, il a entendu les passions des Martyrs, dont la relation s'envoyoit par les lettres Communicatoires; comme nous avons veu par les Epistres des Eglises de Lyon, de Vienne & de Smyrne. Et quant à la correction de Durantus, homme sçavant, elle A n'est pas recevable; parce que saint Augustin parle des Martyrs, dont le passions & les tourmenes se lisoient dans les Eglises, & servoient de leçons.

Il y avoit deux raisons de cette discipline : L'une pour nourrir & entretenir la paix & l'union de Jesus-Christ par toute la terre, & pour assembler toutes les Eglises ensemble, & pour mieux faire entendre cet effet & cette raison : Tous les B Fideles, en quelque lieu de la terre qu'ils habitassent, & qu'ils habitent, doivent estre unis ensemble, & composer un corps, qui est l'Eglise & l'Espouse de Jesus-Christ. Or tout ainsi que les membres des corps naturels sons liez ensemble, & sont unis par une union & une liaison exterieure, de muscles, de tendons & de nerfs, & par une union interieure produite par la chaleur & par les esprits vitaux & par les esprits animaux : ainsi ce corps de l' C Eglise est lié & entretenu par deux unions; l'une invisible & spirituelle; l'autre exterieure & corporelle. Et derechef tout ainsi qu'il faut nourrir les choses qui entretiennent & qui unissent les membres des corps naturels : De mesme aussi faut entretenir & nourrir les unions des membres du corps de l'Eglise : autrement la division pourroit s'y mettre & y apporter quelque alteration. C'étoit en cela que les Evesques anciennement mettoient tout leur soin D & toute leur diligence.

Mais parce qu'ils ne pouvoient pas Communier & faire des actes d'union & d'incorporation actuelle avec ceux qui estoient en des Provinces treseloignées, par les baisers de paix, par les salutations, par les Eulogies, par la Synaxe, & par les autres moyens par lesquels on pouvoit entretenir l'alliance & l'union visible & invisible avec Jesus-Christ & avec son Eglise, comme ils faisoient entres les presens: Comme aussi parce qu'ils ne pouvoient E pas s'unir & s'incorporer avec eux par les Eulogies ou par l'Eucharistie, comme ils faisoient avec ceux qui estoient peu esloignez, d'autant que *Sacramenta non sunt longè portanda*, comme S. Innocent a ordonné sur ce sujet; & aussi parce que par Laodicée il fut deffendu d'envoyer l'Eucharistie pour exercer ces Communions; ces Anciens se servoient de lettres dans lesquelles ils envoyoient la paix & la salutation de nostre Seigneur; par le moyen des-

desquelles ils exerçoient les actes de Communion, & s' unissoient & s' entretenoient en union avec les Provinces & les peuples les plus esloignez. Ces lettres donc qui servoient à cet effet de faire joüir un Diocese entier avec un autre, ou un particulier avec un autre particulier, de l' union qui doit estre entre les membres d' un mesme corps, se lisoient à la Messe, comme au lieu & en l' occasion la plus propre & la commode pour cet effet.

La seconde raison estoit pour les instruire aux choses de la Foy, et pour les animer à la pieté. Car ces lettres estoient, ou pleines de doctrine, ou elles contenoient la mort de quelque Martyr, et l' action de quelque grand serviteur de Dieu. De là est sorty la coustume des leçons de Matines. Car tout ce qui se fait à l' Eglise aux heures des Prieres, se rapporte autant qu' il peut à la Messe, comme à la base & au fondement de toutes les Prieres, & comme à la principale action & au principal devoir que les Chrestiens rendent à Dieu.

La seconde lecture estoit des Epistres de saint Paul, dont la preuve est dans tous les siecles passez, & dans la pratique presente. Tertullien, au livre de Monog. Chapitre 12. *Combien y a-t' il de Digames qui president entre nous, bravant l' Apostre, ou pour le moins ne rougissant point quand on lit cela sur eux?* Ce que j' ay a dire là dessus est, que les Epistres de saint Paul estoient lettres Communicatoires, c' est à dire, que saint Paul les écrivoit aux Eglises pour entretenir les Eglises où il estoit en la societé de Jesus-Christ, avec celles ausquelles il adressoit ses lettres. Je ne nie pas qu' elles ne soient pleines de tres-grande doctrine, & qu' elles n' ayent servy de leçon & d' instruction à ceux de son temps, & à tous les suivants: mais cela n' empesche pas, ny n' empeschoit pas qu' elles ne fussent pacifiques, & qu' elles ne portassent & ne donnassent la paix & la Communion de nostre Seigneur. La preuve de cela est en ces mots: *Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Jesu Christo; la grace & la paix vous soit donnée de Dieu & de nostre Seigneur Jesus-Christ:* Qui se trouvent en toutes ses Epistres, horsmis en celle aux Hebreux. Lesquelles paroles, comme on voit par S. Augustin cy-dessus, estoient le sceau des

A lettres Communicatoires & l' essence. En second lieu, le commandement que fait saint Paul aux Colossiens, d' envoier ses lettres aux autres Eglises, montre bien qu' elles estoient Communicatoires, & qu' il vouloit entretenir la Communion Chrêtienne entre les Eglises, par leur lecture. En troisiéme lieu, saint Jean Chrysostome, grand interprete de saint Paul, a esté dans cette opinion, laquelle il a témoigné en

B l' Hom. 30. sur le 13. Chap. de la 2. aux Corinthiens: *Voyez comment il concile, & comment il fait Communier, tant ceux qui sont separez de corps, que ceux qui sont voisions: ceux-cy par les baisers de paix, les autres par les lettres; où sont ces paroles: La grace de nostre Seigneur Jesus-Christ, & la charité de Dieu, & la communication du saint Esprit, soit avec vous tous, Amen. Apres qu' il les a associez & unis, & avec les salutations & par les*

C *baisers de paix; derechef, il finit son Oraison par des vœux & des Prieres, & il les conjoint soigneusement avec Dieu.* Par ces paroles on voit que les Epistres de saint Paul sont & estoient Communicatoires, puis que par icelles il unissoit les Chrestiens, & qu' il les faisoit Communier. Il y a des passages & des argumens dans saint Augustin, qui sont tres-obscurs; & dont la consequence est difficile à trouver, si on ne demeure d' accord que les Epistres de

D saint Paul soient lettres Communicatoires. Il dit en l' Epistre 165. *Qu' y a-t' il de plus insensé & de plus pervers, que de dire aux Lecteurs qui lisent les Epistres de saint Paul, Pax tecum? & se separer de la paix des Eglises ausquelles elles sont écrites?* De mesme en l' Epistre 162. *De leurs livres nous nommons les Eglises desquelles ils lisent les noms, & ausquelles ils ne communiquent point; & quand ils les recitent en leurs conventicules, ils disent,*

E *Pax tecum, aux Lecteurs; & toutesfois ils n'ont pas la paix ny la Communion avec les Peuples ausquels ces lettres sont écrites.* Contre Petilian, Evesque Donatiste, il use de la mesme ratiocination: *Quelle follie est-ce donc, de ne vouloir pas communiquer le salut de la paix avec les Eglises, dans les lettres desquelles vous avez appris la salutation pacifique?* Item, au 2. livre de *Baptismo: Pourquoy ne communiquez-vous pas avec les Eglises, ausquelles vous voyez & vous lisez les lettres que l' Apostre leur*

à écri-

Digitized by Google

a écrites, & selon la doctrine desquelles vous dites que vous vivez?

On peut former deux ou trois consequences sur ces discours, mais avec peu de force. La premiere, vous dites au Lecteur, *Pax tecum*, & vous Communiez avec luy; & partant c'est follie de ne Communier pas avec les Eglises ausquelles saint Paul a écrit. Cette consequence est foible: car les Donatistes pouvoient répondre, Nous Communions avec le Lecteur, parce qu'il prononce la parole de Dieu: mais nous B ne pouvons Communier avec les Eglises d'Asie, parce qu'elles sont infectées dans la Communion de Cecilian. La seconde peut estre: Saint Paul & le saint Esprit ont reconnu les Ephesiens, les Corinthiens & les autres, pour Eglises; ils les appellent Eglises, & vous ont enseigné qu'ils estoient Eglises: & partant pourquoy est-ce que vous ne les reconnoissez pas pour Eglises, puis que vous recevez les Escritures, & que vous les lisez, par lesquelles C ils sont avoüez pour Fideles? Il semble que saint Augustin ait en cette pensée; car au livre *de Vnitate Ecclesiæ*, il presse cette raison: *Ils ont esté manifestez pour Eglise, dans les lettres Apostoliques*. Item: *Certainement comme nous lisons dans saint Paul, qu'ils sont l'Eglise de Iesus-Christ, ainsi nous Communions avec eux*. Item: *Voila les Escritures ausquelles je croy; voila les Eglises ausquelles je communique*. Item: *Nous Communions aux Eglises lesquelles le saint Esprit nous a commandées*. D Item: *Vous autres vous approuvez les Epistres de saint Paul en la lecture seulement; Nous autres nous les approuvons en la foy & en la lecture, & nous retenons en nostre Communion, les Eglises qu'elles vous ont enseignées*. Il semble par ces discours, que les Donatistes devoient avoir Communion avec les Eglises d'Asie, parce qu'elles estoient reconnuës Eglises par saint Paul. Et toutesfois les Donatistes pouvoient répondre qu'elles avoient E failly depuis cette reconnoissance; & partant qu'ils ne pouvoient plus avoir de Communion avec elles. Ces deux argumens n'ont pas assez de force pour faire dire aux Donatistes des injures, & qu'ils sont insensez, qu'ils sont pervers, & qu'ils sont en follie, comme dit saint Augustin. C'est pourquoy il faut chercher quelque chose de plus fort, & former cette A consequence: Les Corinthiens vous doivent estre innocens, car ils n'ont pû sçavoir la querelle de Cecilian: & partant pourquoy les mettez-vous hors de vostre societé? Qu'ont-ils fait? Que pouvez-vous-leur reprocher? Et ce qui est de plus insensé, est, que saint Paul a Communié avec eux par ses lettres, & que vous Communiez avec le mesme saint Paul, & avec les mesmes lettres, & que vous les recevez; & toutesfois vous vous separez de ceux à qui elles sont écrites: n'estce pas une grande follie? Car c'est Communier & ne point Communier: d'un costé vous Communiez avec eux, en ce que vous recevez l'instrument par lequel saint Paul a Communié avec eux; & de l'autre vous les rejettez. Cette ratiocination est plus forte, & montre que les Epistres de saint Paul, par l'avis de saint Augustin, estoient lettres Communicatoires. Optat, livre 2. use du mesme argument: *Ad quorum Ecclesias scribit Apostolus Ioannes; cum quibus Ecclesiis nullum Communionis probamini habere consortium*.

Il y a quelques difficultez en cette matiere: pour le lieu, je demeure d'accord avec les Interpretes, qu'elles se lisoient *in Ambone*. Ma raison est, que tout ce qui devoit estre entendu par le peuple, se disoit *in Ambone*: mesme que les Diacres estoient en haut, & que de là ils crioient & avertissoient les Fideles de tout ce qu'ils avoient à répondre & à dire durant la Messe, comme, *Amen*, comme *Alleluya*, & toutes les autres réponses ou prieres. Ce qui en pouvoit faire douter est, que par ce passage de Tertullien, *de Monogamia*, il dit qu'elles se lisoient *sub illis*: Cette particule *sub*, semble se devoir interpreter *dessous*, & non pas *dessus*: toutesfois on la trouve dans les Anciens, & pour l'un & pour l'autre. Les Diacres & les Sous-Diacres pouvoient lire les Epistres; mais d'Office, cela appartenoit anciennement aux Lecteurs; comme on voit par saint Cyprien, qui en l'Epistre 5. livre 2. dit qu'il n'estoit rien de si à propos que de faire un Martyr Lecteur, pour lire l'Evangile, dont les Martyrs avoient deffendu la verité. Que si la charge du Lecteur estoit de lire l'Evangile, au mesme appartenoit la lecture des Epistres. Cela se confirme par le 4. Concile de Carthage; qui en prescrivant la forme & le de-

devoir du Lecteur, met expressément qu' il doit lire la parole de Dieu.

On ne donne point la benediction au Lecteur qui part de l' Autel pour aller lire l' Epistre ; & toutesfois le Prelat la donne à celuy qui va lire l' Evangile. Le Diacre donne la salutation de Jesus-Christ au peuple & à son Eglise, quand il veut annoncer l' Evangile ; & ce pouvoir de saluer les Fideles de la part de Jesus-Christ, luy est donné par la benediction de celuy qui celebre à l' Autel ; mais le Sous-Diacre ne saluë point : voila pour quoy il n' en prendt point le pouvoir de celuy qui Sacrifie. Or de sçavoir maintenant pourquoy on saluë plustost les Fideles en la lecture des Evangiles, qu' en celle des Epistres, l' usage sert de loy ; & cet usage est fondé sur ce que les Evesques, & les Prestres apres eux, sont envoyez pour annoncer l' Evangile ; laquelle est, *Pax hominibus bona voluntatis*. Et pour montrer qu' elle concilie les hommes avec Dieu, ceux qui en sont les Predicateurs & qui sont envoyez pour la publier, donnent la paix en la publiant : Et quoy que les Epistres soient paroles du mesme saint Esprit, toutefois il y a quelque distinction. Ajoûtez que les Epistres sont les Actes par lesquels les Apostres & les premiers envoyez ont satisfait à ce devoir, & ont accomply leur mandement & leur procuration ; en quoy il y a quelque difference. Le 4. Canon du 3. de Carthage, deffendt aux Lecteurs de saluer le peuple. Cette deffense fait de la peine ; car elle semble generale en deux façons, & qu' elle oste le pouvoir aux Lecteurs de dire *Dominus vobiscum*, & de dire, *Pax vobis* ; & ce tant en la lecture des Evangiles, que des Epistres. En un chef, cette deffense seroit contraire à nostre Police, qui permet au Diacre de saluer le peuple quand il annonce l' Evangile, & de dire, *Dominus vobiscum* ; contraire aussi à saint Cyprien, qui rapporte que Aurelius fut fait Lecteur, & qu' aussitost il leût l' Evangile, & qu' il donna la paix aux absens. Si on veut reduire cette deffense à ces paroles, *Pax vobis*, & aux Epistres, la solution sera hardie ; car le Canon n' en parlant point, semble comprendre toutes sortes de salutations & toutes sortes de lecture. Toutefois j' estime qu' on doit moderer cette deffense, & la prendre des Epistres & de la salutation de ces paroles, *Pax vobis*. Car la pratique a toûjours permis & souffert aux Lecteurs des Evangiles de dire, *Dominus vobiscum* : au contraire elle montre qu' en la lecture des Epistres ; les Lecteurs ont obey à cette deffense.

Pour ce qui est du vieux Testament & de la lecture de l' Evangile, je n' ay rien à dire apres les Autheurs *de Divinis Officiis* : seulement je remarque que la vraye raison du baiser qu' on donnoit, & qu' on donne aux Evangiles, est, que par là nous témoignons que nous le croyons estre la parole de Dieu, contenir nostre salut, que nous Communions avec elles, avec Jesus-Christ, & qu' elles sont l' instrument de nostre liberation. En un mot on les baisoit tout ainsi, & pour la mesme raison, qu' on baisoit les Saints, & qu' on baisoit leurs Reliques ; c' est à dire, pour s' associer avec elles, & pour montrer par cet acte de Communion, qu' on les approuvoit, & qu' on consentoit avec elles. Pour l' ordre, elles se lisoient apres l' Epistre, parce que le plus souvent l' Evesque les expliquoit apres la lecture, & prenoit le sujet de son Sermon sur quelque point qui en avoit esté leu ; d' ailleurs le lieu le plus honorable, estoit celuy qui approchoit de plus prés du Sacrifice. La raison de cette coustume de se lever quand le Diacre en commençoit la lecture, estoit pour témoigner la joye & le contentement que la publication en apporte sur la terre, & que nous en recevons. Car par là les Anciens témoignoient leur réjoüissance, tout ainsi qu' ils témoignoient leur tristesse par les adgeniculations.

CHAPITRE XII.

Pax Vobis, Dominus Vobiscum.

CEs paroles, *Pax vobis*, & *Dominus vobiscum*, sont paroles de salutation, & par lesquelles les Evesques & les Prestres saluent les Fideles de la part de Jesus-Christ, sont paroles tresanciennes, & dont l' usage est dans toutes les Liturgies, & bien prouvé dans l' antiquité : quoy que ces paroles de saint Denys, qu' on a accoustumé de produire en témoignage, *La tres-divine salutation se fait*, soient du baiser de paix que les Fideles se donnoient à la Messe, & non de cette salutation ; comme

me nous justifierons au Chapitre du Baiser de Paix. Ces salutations aussi sont pleines de mille benedictions, & si mysterieuses, qu'on ne peut penetrer dans les mysteres qu'elles contiennent, ny dans les effets qu'elles produisent. Car elles regardent l'Eucharistie & le sacrifice de l'Autel; dont la parfaite connoissance est reservée là haut, & qui doit faire une partie de nostre beatitude. Mais si on peut en figurer quelque ombre; Les premieres salutations se donnent en consideration de l'Eucharistie, & pour nous rendre dignes de ce Mystere: Iesus-Christ nous salué, ou le Prestre de sa part, à cause qu'il veut faire sa demeure en nous, & qu'il y doit prendre son Temple & son Siege: Ainsi l'Ange salüa la Vierge, & luy dit, *Dominus tecum*, peu avant qu'elle conceust le mesme Corps. Cette salutation entre aussi dans le Mystere, dont parle saint Paul: *Magnum Sacramentum dico in Christo & Ecclesia*. Tous les jours il se renouvelle à la Messe; & pour en témoigner l'accomplissement, Iesus-Christ salué son Epouse; & ce signe d'affection précede ou suit les unions actuelles qui se trouvent dans ce Mystere.

Il ne faut pas seulement considerer la Messe comme un simple Sacrifice; mais comme un Sacrifice, qui outre les effets du Sacrifice, contient mille Mysteres, & dans lequel il se passe mille merveilles entre Iesus-Christ & son Eglise, & entre Dieu & son Peuple. C'est pourquoy la moindre parole & la moindre action est Mysterieuse; & ceux qui en ostent les ceremonies privent les Fideles de plusieurs graces, offensent Dieu, & offensent Iesus-Christ, & semblent ne vouloir pas recevoir les biens & les effets qui sont enclos dans ce Mysteres. Les effets de ces salutations ne sont pas moindres que ceux des benedictions; car elles sont benedictions, & de plus elles contiennent plusieurs que toutes les benedictions ne contiennent pas. Si bien que si les benedictions ont le pouvoir, *ex opere operato*, de remettre les pechez veniels, comme quelques-uns estiment; & de plus, *ex opere operantis*, de guerir les maladies, de chasser les diables & ses tentations, d'élever l'esprit en Dieu, de nous procurer de bonnes pensées, de nous preparer aux graces de la Messe; ces salutations ont les

A mesmes effets, sans ceux qui sont cachez dans les Mysteres, & qui regardent l'alliance de Iesus-Christ. On peut ajoûter que les effets de *Pax vobis*, ont autant d'estenduë, que ce mot de Paix contient de biens & de dons du Ciel: Que si Iesus-Christ nous a laissé sa paix comme une chose tres-precieuse, on doit croire aussi que cette salutation est tres-precieuse, & qu'elle opere beaucoup d'effets, qu'on ne peut exprimer. Tant y a que saint Paul

B use de ces salutations à la fin de toutes ses Epistres; & qu'il pense donner beaucoup à ceux à qui elles sont écrites. C'est pourquoy celles qui se font & qui se donnent à la Messe en la presence du Corps de Iesus-Christ, dans ce Mystere, ont encore plus d'effet, & sont plus à estimer.

Outre toutes ces merveilles & tous ces effets, ces salutations estoient actes de la Communion Chrestienne; c'est à dire, on les eust osé donner en ces premiers siecles, à un Penitent, à un Catechumene,

C à un Excommunié, ny aux Estrangers. La raison estoit, que par ces paroles salutatoires, ont leur eust fait part de la communauté Chrestienne, & on eust Communié avec eux: *Pacem cum omnibus miscent*, dit Tertullien, blasmant les Heretiques de son temps par ces paroles, qui donnoient la Paix, & qui salüoient tout le monde sans distinction. Et pour preuve de cette ancienne Police, il nous reste

D encore, qu'un Prestre ou un Ecclesiastique excommunié, ne peut pas dire, *Dominus vobiscum*, en disant son Office. Et de cette Police la principale raison est, que par cette salutation on reçoit la Communion, & on la fait avec celuy qui salué. Or est-il que tout ainsi qu'il n'est pas permis de Communier avec un excommunié, aussi n'est-il pas permis de recevoir la Communion de luy, laquelle on recevroit par cette salutation. Je ne rejette

E pas la raison vulgaire, qui est, que c'est une authorité de l'Ordre de saluer le peuple, & de luy dire, *Dominus vobiscum*, de laquelle on est décheu par l'excommunication. Cela est vray, & cela me sert & montre que pour donner ces salutations, qu'il faut un pouvoir; & partant qu'elles sont considerables. Mais un Laïque excommunié ne pourroit non plus, & ne devroit non plus dire, *Dominus vobiscum*, qu'un Ecclesiastique; & ce pour les raisons

sons que nous avons dites. Saint Polycarpe refusa la salutation de Marcion, non pas à cause qu'il se prétendoit Ecclesiastique, car saint Polycarpe estoit Evesque, & par consequent cette salutation eust esté comme de pair à pair; mais à cause qu'il estoit hors de l'Eglise. Et pour cette mesme raison vous voyez que S. Augustin ne veut pas écrire aux Evesques Donatistes, des lettres Ecclesiastiques, parce qu'elles contenoient ces salutations.

Contre cette Observation il y a plusieurs & fortes objections. La premiere est, qu'és Sermons les Evesques avoient anciennement accoustumé, comme ils font aujourd'huy, de donner la benediction & la paix. Cela se prouve par ces paroles d'Optat, livre 7. *Car l'Evesque ne commence point à parler, que premierement il ne saluë le peuple au nom de Dieu*. Or que cette salutation se fist par ces paroles, *Pax vobis*, cela se prouve par ce que Socrate dit de la predication que saint Jean Chrysostome fit à son retour d'exil, livre 6. Chapitre 16. *Jean donc estant en la Chaise Episcopale, donne selon la coustume, la paix au peuple, & enseigne aussi*. De mesme Sozomene, livre 8. chap. 18. *Ils le contraignent de donner la paix au peuple, & le mettent dans la Chaise Episcopale*. De mesme Nicephore: *Ils le contraignent de bailler la paix au peuple d'en haut*. Et par celles-cy du mesme S. Jean Chrysostome, en l'hom. 3. sur l'Epistre aux Colossiens: *Quand l'Evesque entre dans l'Eglise, il dit, Paix à tous; quand il presche, il dit, Paix à tous*. Puis donc que la salutation que les Evesques faisoient aux Sermons, se donnoit par ces paroles, *Pax vobis*, les Catechumenes, les Penitens, les Payens & les Estrangers, la pouvoient recevoir, & en effet la recevoient, parce qu'ils pouvoient assister aux Sermons des Evesques, comme il se prouve par le 4. Concile de Carthage, Canon 84. *Que l'Evesque n'empesche personne d'entrer dans l'Eglise, & d'oüyr la parole de Dieu, soit Gentil, soit Heretique, soit Juif, jusques à la Messe des Catechumenes*. Et par celuy de Valence en Espagne, Canon premier, & par plusieurs Sermons des Peres, où ils témoignent par ces paroles, *norunt Fideles*, qu'ils estoient entendus par plusieurs autres que par des Fideles.

A cela je réponds que ces ordonnances
A ont esté faites depuis saint Jean Chrysostome; & partant les Catechumenes, ny les Penitens n'assistoient point aux Sermons qui se faisoient de son temps pour l'explication de l'Evangile, ains les seuls Fideles, & les termes & les paroles de ces Canons montrent assez qu'auparavant ces ordonnances, ces sortes de personnes n'entendoient point les Sermons des Fideles. Tertullien aussi le témoigne, *pariter au-*
B *diunt*, & reproche ce deffaut aux Heretiques. Ajoûtez que ces Canons sont faits en Occident & non pas en Orient, où présidoit S. Jean Chrysostome, & où cette loy, ou pareille, n'avoit pas encore esté faite: & partant ils suivoient l'ancien usage, qui estoit de bannir tous les Estrangers des Sermons des Fideles. Et lors qu'en Occident les Catechumenes & autres Estrangers ont esté admis aux Sermons des Fideles, comme au temps des Conciles de
C Carthage & de Valence, fant croire que les Evesques n'ont plus dit à l'entrée ny à l'issuë de leurs Homilies, *Pax vobis*; comme dit saint Jean Chrysostome à son retour: & comme on disoit du temps d'Optat, qui précedoit ce quatriéme Concile de Carthage: & que cette police de saluer le peuple en preschant, n'estoit que lors qu'il n'y entroit que des Fideles; & que depuis la porte ayant esté ouverte à tout le monde, qu'elle fut changée, &
D cette salutation & ces paroles, *Pax vobis*, en ces paroles, *Gloria & honor Deo & Christo*. Et de fait, qui prendra garde aux Sermons que les Peres ont faits depuis ces ordonnances, on verra qu'ils se terminent par ces paroles, *Honor & gloria Deo*, & non par, *Pax vobis*; & cela, comme j'estime, à cause qu'il y avoit des Estrangers, lesquels ils n'osoient pas saluer par ces paroles, *Pax vobis*, ny les traiter comme Fideles.

E Si on replique que les Catechumenes sont appellez au premier & second siecle, *Audientes*, parce qu'ils oyoient les Sermons des Fideles, & qu'ils y estoient instruits; & partant qu'ils y recevoient la paix comme les Fideles, & que sur eux les Evesques disoient ces paroles, *Pax vobis*, comme sur les Fideles, puis que tous ensemble ils oyoient les mesmes Sermons: A cela je réponds qu'on se méprend: parce que les Catechumenes sont dit, *Audientes*: non pour oüir les Sermons des Fi-

Fideles, mais pour oüir certains Sermons & certaines leçons qu' on leur donnoit és entrées des Eglises, comme nous avons dit à autre-part, qui n' estoient pas de Sermons des Fideles; mais qui plustost, ausquels les Fideles n' osoient, si je ne me trompe, assister: d' autant que ces leçons estoient leçons pour les Novices & pour les Penitens; ausquelles si les Fideles eussent assisté, ou les eust pris pour Penitens, ce qu' ils fuyoient grandement en ces premiers siecles; ou pour mieux dire les Catechumenes estoient apppellez, *Audientes*, parce qu' ils estoient Escoliers.

On peut encore objecter qu' il y avoit, *Missa Catechumenorum*, en laquelle il pouvoient recevoir la benediction de l' Evesque. Je réponds que *Missa Catechumenorum*, n' estoit que pour les Catechumenes qui estoient au troisiéme degré du Catechumenat: laquelle Messe ne consistoit en autre chose, sinon qu' ils prioient Dieu à genoux, & qu' ils recevoient quelques prieres de l' Evesque, & non la salutation de la Paix, comme les Fideles recevoient à leur Messe.

On peut outre cela objecter qu' és constitutions attribuées à saint Clement, on trouve ces paroles: *Levez-vous, Catechumenes, demandez la paix à Dieu par Jesus-Christ son Fils*. Et au mesme lieu, livre 8. Chap. 6. *Et apres que le Diacre dit, Sortez en paix, Catechumenes*. Mais le Diacre, & non le Prestre, disoit ces paroles, lequel n' avoit pas pouvoir de donner cette salutation. Ajoûtez qu' il ne les disoit pas par forme de salutation, mais seulement il vouloit dire qu' ils persistassent en leur resolution: & qu' ils joüissent d' une paix telle que leur condition la pouvoit souffrir. Au mesme lieu, il leur commande de demander la paix de Dieu, laquelle il explique: *Diem quietum & peccato vacuum, estre sans l' inquietude du peché*.

Il y a quelque difference entre ces deux salutations, *Pax vobis*, & *Dominus vobiscum*. La premiere appartient aux Evesques privativement à tous autres, & est interdite aux Prestres: L' autre est permise aux Prestres. Pour preuve de cette difference, faut en croire l' usage de l' Eglise, qui s' observe encore aujourd' huy, & qui se pratique par tout. Abondement, il est certain par les Autheurs, *de Divinis*

A *Officiis*, que pour leur temps & les siecles ausquels ils vivoient, que ce mesme usage avoit lieu. Car tous s' accordent en ce point, que les Prêtres ne pouvoient salüer le peuple par ces paroles, *Pax vobis*, mais seulement par celle-cy, *Dominus vobiscum*. Ne reste que pour les premiers siecles: ausquels si on ne trouve point qu' il ait esté ou permis, ou deffendu aux Prestres de dire, *Pax vobis*, il faudra en parler par

B conjecture, & croire qu' il est vray-semblable que cette salutation estoit interdite aux Prestres; parce qu' en ces premiers siecles ils estoient plus dans la discipline, & deferoient beaucoup plus aux Evesques qu' aux suivans. C' est pourquoy si aux siecles de ces Autheurs, *de Divinis Officiis*; on a rendu cet honneur aux Evesques, que de leur attribüer privativement à tous autres Ecclesiastiques, le pouvoir d' user de cette salutation; faut croire qu' aux pre-

C miers on la deffendoit aux Prestres.

Contre cette difference ont peut dire que les Prestres bailloient le baiser de Paix, & en le baillant qu' ils disoient, *Pax tecum*; & partant qu' ils avoient le pouvoir de donner la paix, & de dire, *Pax vobis*. Mais il y avoit grande difference entre *Pax vobis*, & *Pax tecum*, ou pour mieux dire, entre la paix qui se faisoit par les paroles du baiser, & la paix qui se donnoit par la salutation. Car par ces paro-

D les, *Pax tecum*, ny le Prestre, ny l' Evesque, n' exerçoient & n' exercent aujourd' huy aucun acte d' authorité, ny de l' ordre; mais ils font & faisoient un acte de Societé & de Communion, avec ceux qui recevoient le baiser & les paroles du baiser, & passoient avec les Fideles, & les Fideles entre eux, les graces & la paix que le Sacrifice avoit meritée & acquise. En un mot, quand l' Evesque dit, *Pax vobis*, il dispense & donne par authorité

E Episcopale, la Paix que Jesus-Christ a commis à son Eglise, *Pacem meam relinquo vobis*. Et quand il dit, *Pax tecum*, il fait la Communion.

Quand les Peres (comme saint Innocent) parlent de la paix qui se donnoit par le baiser de paix, & par ces paroles, *Pax tecum*, ils ne disent pas que par ce baiser de paix, le Prestre ou l' Evesque confere la paix; mais qu' il commandoit au peuple de communiquer à la paix que le Sacrifice avoit operé, & qu' il indiquoit au-

au peuple de faire entre eux cette union A de paix, que le Sacrifice avoit fait entre l'Eglise & son Espoux. Voicy les paroles de saint Innocent, qui verifieront cette distinction : *Pacem quosdam imperare*. Item : *Inter se Sacerdotes tradere*. Item : *Pax sit necessario indicenda*. Il use de ces mots, *Imperare*, *tradere*, *indicere*, par lesquels il donne à connoistre que ce baiser de paix & ces paroles, *Pax tecum*, que donnoit, & que disoit celuy qui celebroit, estoient actes de Communion, & non actes d'au B thorité ; ou pour mieux dire, que ces paroles, *Pax tecum*, n'estoient pas actives, & ne conferoient aucune chose ; mais qu'elles estoient communicatives : au contraire celles-cy, *Pax vobis*, estoient effectives, actives, & conferoient une benediction & une grace, & donnoient actuellement la paix de Dieu. Abondement il se rencontre en cette action de baiser de paix plusieurs circonstances qui confirmeront cette distinction. La premiere, que le Prestre ne di-C soit & ne dit pas, *Pax tibi*, mais, *Pax tecum* ; comme s'il disoit, je te fais part de ma paix, ou je communique avec toy la paix que je viens de recevoir par le Sacrifice. Une autre raison estoit, que le peuple qui n'avoit aucun pouvoir de donner la paix de Jesus-Christ, d'autant qu'elle n'a esté consignée qu'aux Ecclesiastiques, dit & disoit toutefois l'un à l'autre, les mesmes paroles que le Prestre avoit dites ; à sçavoir, *Pax tecum*. D'où on D voit que ces paroles, *Pax tecum*, en la bouche des Prestres, n'ont & n'avoient ny autre signification, ny autre effet, qu'en celle du Peuple, puis qu'elles estoient communes aux Prestres & au Peuple, & permise aux uns comme aux autres : tout au contraire, celles-cy, *Pax vobis*, ne se disoient jamais par le Peuple : d'où on voit qu'elles operoient quelque chose plus que les autres. Une autre raison se tire de ce que dit Tertullien, au livre *de Ora-* E *tione*, que quelques Laïques s'abstenoient de donner ce baiser de paix, & de le recevoir à la Messe, parce qu'ils jeusnoient. D'où on peut argumenter que si le Prestre ou l'Evesque eust donné la paix par le baiser de paix, & par ces paroles, *Pax tecum*, & que par icelles il eust donné la mesme chose qu'il avoit donné par celles-cy, *Pax vobis* ; que ces jeusneurs n'eussent fait aucune difficulté de recevoir le baiser de paix que le Prestre & l'Evesque envoyent aux Fideles ; & moins de dire, *Pax tecum*. La raison de cela est manifeste ; parce qu'ils avoient en la mesme Messe receu ces paroles de l'Evesque, *Pax vobis*, & receu ce qu'elles conferoient. Partant si celles-cy, *Pax tecum*, eussent esté égales & eussent eu le mesme effet ; pourquoy eussent-ils fait difficulté de recevoir ce qu'ils avoient déja receu ; Mais la vraye raison de ce scrupule, & pourquoy ils recevoient ces paroles, *Pax vobis*, & ne vouloient pas dire, ny recevoir celles-cy, *Pax tecum*, ny bailler le baiser de paix, estoient qu'elles n'estoient pas égales, & que les unes pouvoient se recevoir sans recevoir l'Eucharistie, & les autres ne pouvoient se dire sans la Communion, qui estoit incompatible avec le jeusne.

La seconde objection est prise du Concile premier de Bracare, Canon troisiéme, où il est commandé que les Evesques & les Prestres saluent le peuple d'une mesme façon : *Il nous a pleu que l'Evesque & le Prestre saluent le Peuple d'une mesme maniere, disans, Dominus sit vobiscum.* Mais l'intention du Concile n'est pas d'oster aux Evesques la puissance de dire, *Pax vobiscum*, ny de la donner aux Prestres, encore qu'il ordonne, Que *uno modo populum salutent Presbyteri & Episcopi*. Car il n'estoit pas question de cette salutation, *Pax vobis* ; mais seulement de la salutation qui se donnoit par ces paroles, *Dominus vobiscum* ; que les Priscilliens vouloient oster aux Prestres. Voila ce qui est de l'intention de ce Concile, & non de rendre les deux salutations communes.

Finalement on peut objecter que tous ceux qui celebroient la Messe, se disoient & disent, *Pax Domini sit semper vobiscum* : par lesquelles paroles, il semble qu'ils donnoient la paix qu'on dit estre reservée au pouvoir de l'Evesque. A cela on répond, que ces paroles ne conferoient ny ne conferent pas la paix, mais la souhaitent, la desirent & prient, ou plustost prient que la paix que le peuple a receuë par le Sacrifice, soit eternelle, & tienne eternellement le peuple & l'Eglise unis avec Jesus-Christ ; ainsi l'explique Alcuinus : *Cette Oraison finie, le Prestre meslant l'Hostie, afin que le Calice du Seigneur contienne toute l'estenduë du Sacrifice, en vertu de l'union de ce Mystere, il demande la Paix de*

l'Eglise, *disant, la Paix de nostre Seigneur soit avec vous*. Et cette il n'y eust point en d'apparence, que *Inter tremenda Mysteria*; en la force de leur operation; & lors qu'ils font verser sur nous mille benedictions du Ciel, lors qu'ils nous procurent la paix divine, & qu'ils nous unissent actuellement avec l'humanité de Jesus-Christ, le Prestre eust voulu égaler son pouvoir avec celuy du Sacrifice, & nous donner par sa puissance, ce que le Sacrifice operoit par sa divinité. Il n'y a que Dieu qui opere en ce moment: ou pour l'expliquer en un autre maniere, le Prestre ne baille pas la paix par son pouvoir, mais il souhaite la paix qu'a pû meriter le Sacrifice: si bien que ce n'est qu'une application, & non une action de son pouvoir. Mais quand on dit, *Pax vobis*, on confere la paix, non par prieres applicatives, mais par l'authorité qu'on a de la donner.

Reste à chercher la raison de la diversité de ces deux salutations, et pourquoy ils tenoient celle de *Pax vobis*, plus precieuse que celle de *Dominus vobiscum*: Ce qui est assez difficile, si on ne se contente d'une qui est plus apparente; à sçavoir, que par cette salutation, *Pax vobis*, l'Evesque donnoit aux Fideles, et donne encore à present, communication et participation de la Paix que nostre Seigneur Jesus-Christ a consignée à son Eglise en montant au Ciel, *Pacem do vobis, pacem meam relinquo vobis*. Or d'expliquer maintenant ce que c'eust que cette Paix, et combien elle enrichit celuy qui la reçoit; quel effet elle a, ou comment il la reçoit; par cette salutation, feroit repeter ce que nous en disons ailleurs. Cependant il est notoire qu'ils en faisoient un tres-grand estat, et qu'elle passoit la benediction que ces paroles, *Dominus vobiscum*, conferoient.

CHAPITRE XIII.

Alleluja.

Le mot d'*Alleluya*, est un mot Mysterieux qui se chante à la Messe, *cum Sacramento*, *avec Mystere*, dit saint Augustin; c'est pourquoy la recherche de sa signification; & de la force qu'il a dans les Peres & dans les Mysteres; ne peut estre que tres-bien receuë en ce Traité.

A Je demeure d'accord avec tous les Interpretes, qu'originairement il vent dire, *loüez Dieu*: Cela est sans controverse. Mais il est fort souvent détourné en d'autres significations, & transporté à d'autres usages qui toutefois ont quelque affinité avec le premier. En second lieu donc, il signifie les loüanges de Dieu, d'un verbe & d'un nom; & de *loüez Dieu*, les Anciens en ont fait un nom. S. Augustin:
B *Qu'est-ce qu'Alleluya, loüez Dieu; mais nous n'avons pas encore les loüanges*; c'est à dire, nous ne disons pas encore *Alleluya*, nous ne le possedons pas encore. En l'Apocalypse, Chap. 19. *disans Amen, Alleluya*; c'est à dire, chantans les loüanges de Dieu, les Hymnes, les Cantiques: car *Amen* se prendt quelquefois pour l'Hymne, comme au premier de la seconde aux Corinthiens. En troisiéme lieu, de cette signification des loüanges, ils en ont fait & tiré une
C autre: à cause que les bien-heureux chantent perpetuellement les loüanges de Dieu, & que leur exercice est de l'engrandir incessament; & d'ailleurs qu'*Alleluya* signifie les loüanges de Dieu; ils ont usé du mesme *Alleluya*, pour signifier l'estat des bien heureux, & pour signifier leur beatitude eternelle.

Saint Augustin, *Cette vie de misere & de pleurs est representée par les quarante jours avant Pasque; & la joye qui suivra, & le repos de la vie eternelle, & d'un*
D *regne sans fin que nous ne possedons pas encore, est representé par les cinquante jours ausquels nous disons les loüanges à Dieu. Deux saisons & deux temps nous sont signifiez; un devant la Resurrection du Seigneur, l'autre apres sa Resurrection; l'un auquel nous vivons & nous sommes; l'autre auquel nous esperons arriver. Le temps de tristesse que les quarante jours signifient, nous le possedons & nous le representons:*
E *& quant au temps de joye, de repos, de regne que les jours presens signifient, nous les representons par l'Alleluya, mais nous n'avons pas encore les loüanges*. De cette signification de *Loüez Dieu*, il sont venus aux loüanges, & des loüanges à la beatitude; parce que les bienheureux loüent Dieu incessamment: & ces dernieres paroles de saint Augustin. *Nous n'avons pas encore les loüanges*; veulent dire, que nous ne chantons pas encore *Alleluya*, & que nous ne possedons pas encore l'*Alleluya*:

c'est

c'est à dire, la vie perpetuelle. Autre-part le mesme Autheur,

Ce nombre de cinquante jours ausquels nous chantons Alleluya, apres la Resurrection de nostre Seigneur, ne signifie pas un temps perissable, mais l'eternité bien-heureuse;

Cette troisiéme signification a baillé sujet aux Anciens d'en former une quatriéme; & tout ainsi que de celle des loüanges, ils sont venus à la beatitude; a cause que dans la beatitude, l'exercice des bien heureux est de chanter les loüanges de Dieu. Ainsi de la signification de la beatitude, il ont passé à celle de l'esperance n'a autre but ny autre desir, que la beatitude eternelle: des loüanges ils sont venus à la beatitude; & de la beatitude ils ont transporté ce mot à l'esperance, par des degrez assez commodes, & qui ont quelque affinité. Cela se prouve par le mesme saint Augustin, au livre *de Gestis cum Emerito*, Evesque Donatiste, & l'un de ceux qui assisterent à la Conference de Carthage, en la presence de Merlin: *Extra tamen Ecclesiam totum potest præter salutem, potest habere honorem, potest habere Sacramentum, potest cantare Alleluya, potest respondere Amen, potest Evangelium tenere, potest & in nomine Patris, & Filii & Spiritus Sancti, fidem & habere & prædicare: sed nusquam nisi in Ecclesia Catholica salutem potest invenire:* Qui veulent dire. *Et toutesfois hors l'Eglise Catholique, il peut tout horsmis le salut, il peut avoir l'honneur Sacerdotal, il peut avoir le Sacrement, il peut chanter Alleluya, il peut répondre Amen, il peut tenir & sçavoir l'Evangile, il peut avoir la foy au nom du Pere, du Fils, & du S. Esprit, & peut la prescher: mais à autre part qu'en l'Eglise Catholique, il ne peut trouver le salut.* Saint Augustin fait un dénombrement des principales choses de la Religion; entre lesquelles il mèt chanter *Alleluya*, & répondre *Amen*; & dit, qu'un Heretique peut estre Evesque, peut estre baptisé, peut chanter *Alleluya*: ce qui fait croire que l'*Alleluya* est une chose de consequence: & du temps de S. Augustin, elle tenoit lieu de quelque grand Mystere, puis qu'elle alloit comme du pair avec le Sacerdoce, le Baptesme & la Predication de l'Evangile. Car de croire que saint Augustin eust mis cet *Alleluya* & cet *Amen*, par hazard, il n'y a aucune apparence; aussi que l'argument n'eust eu aucune force: son intention estoit de prouver que les choses de la Religion, horsmis la charité & le salut: & partant il estoit obligé d'en rapporter les principales; autrement on eust douté de ce qu'il vouloit persuader. J'estime donc que S. Augustin a employe l'*Alleluya* pour l'esperance; & qu'en ce passage il veut dire, que les Heretiques peuvent estre Evesques, peuvent avoir l'esperance, peuvent avoir mais qu'ils ne peuvent avoir la charité: il met l'*Alleluya* pour l'esperance, & l'*Amen* pour la foy. Sont deux mots qui sont mysterieux & symboliques, l'un de l'esperance, & l'autre de la foy: & ce pour les raisons que nous avons déduites; à sçavoir; à cause que l'*Alleluya* signifie la beatitude, laquelle est le but, le centre & l'objet de l'esperance. Pour l'*Amen*, nous en traiterons au Chapitre suivant. Saint Augustin donc a voulu dire que les Heretiques pouvoient avoir la foy & l'esperance; & par l'*Alleluya* il a entendu l'esperance. En mesme sens & en mesme signification il en parle, tome 10. homilie 26. fol. 165. de l'impression de Paris: *Et maintenant les meschantes peuvent bien chanter avec nous Alleluya; mais s'ils perseverent en leur malice, ils chanteront le Cantique de nostre vie future des lévres seulement; mais quant à la vie eternelle, qui est maintenant signifié, & qui sera quelque jour en verité, ils ne la peuvent obtenir.* Par ce passage on voit que l'*Alleluya* s'appelle Cantique, & qu'il est le Cantique de la vie future & de nostre beatitude: & partant qu'il est le Cantique de nostre esperance; & qu'à cause de cela, il passe pour l'esperance. Autre part, tom. 8. fol. 511. *Deux fois Alleluya, lequel nous avons coustume de chanter solemnellement en certain temps, selon l'ancienne tradition de l'Eglise: & ce n'est pas sans Mystere que nous chantons à certains jours Alleluya; nous le chantons à certains jours, mais nous y pensons tous les jours.* Ces certains jours ausquels ils chantoient, estoient les cinquante jours de Pasque à la Pentecoste, que Tertullien appelle les Festes. Et le Mystere que saint Augustin veut entendre, c'est celuy de l'esperance & de la vie eternelle, laquelle leur estoit, & nous est representée par ces cinquante jours de réjoüissance, & par l'*Alleluya* qu'on y chante, & qu'on y chantoit

toit plus solemnellement qu'aux autres, & avec Mystere. Et ces paroles. Nous le chantons à certains jours, mais nous y pensons perpetuellement, veulent dire, nous faisons le Feste de l'esperance; & nous la celebrons dans la Pentecoste, par ce Cantique *Alleluya*; mais nous ne laissons pas de penser tous les jours, & tous les jours de nous consoler en la vie eternelle, & en l'esperance que nous avons de la posseder quelque jour. Et ce passage de l'Apocalypse, qui dit, qu'ils chantoient *Alleluya*, parce que l'Agneau avoit surmonté tout, & que son Espouse se preparoit pour les nopces, montre assez que l'*Alleluya* appartient à l'esperance, & que le souvenir de la vie eternelle, nous fait chanter ce Cantique. En cinquiéme lieu, il se trouve employé dans l'Eglise & dans les Peres, pour la joye & la réjoüissance des Fideles, & avec raison. Car les Chrestiens ne peuvent ny ne doivent avoir plus grande joye, que celle de la vie eternelle. Et finalement, il signifie la Resurrection, le vie eternelle, & tout ce qui regarde l'esperance & la joye des bien-heureux.

De ces significations, il faut venir à la pratique & aux passages difficiles où il se trouve employé. L'Eglise donc use de ce mot, & le chante entre Pasque & la Pentecoste, pour solemniser l'esperance des Chrestiens, pour en faire la Feste, & pour nous donner à connoistre que nous ressusciterons, comme nostre Chef est ressuscité; & que nous chanterons quelque jours sans fin & sans peine, le Cantique de la vie eternelle, qui est l'*Alleluya*, & les loüanges de Dieu. De là est aisé de répondre à une chose que les Interpretes trouvent difficile; pourquoy on ne dit pas en l'Eglise l'*Alleluya* en tout temps, puis qu'il commande de luüer Dieu, et qu'il nous est commandé de le loüer en tout temps. L'*Alleluya* signifie, et les loüanges de Dieu, et l'esperance: Par cette premiere, on le devroit chanter en tout temps: Mais la seconde est plus mysterieuse; et partant elle emporte la premiere, et fait qu'on le chante plus solemnellement entre Pasque et la Pentecoste, qu'aux autres jours; parce que le temps de la Resurrection de nostre Seigneur, est l'asseurance de nos promesses, et est convenable à nostre esperance. Pour la mesme raison on le chante aux Dimanches avec
A plus de solemnité qu'aux autres jours. On ne chante point *Alleluya* en Caresme; mais la raison vulgaire est fort éloignée. Car encore que la tristesse du temps empesche de se réjoüir; toutesfois la raison que dit saint Augustin, qu'en Caresme cette vie passagere nous est representée, en laquelle nous ne pouvons chanter l'*Alleluya* des bien-heureux, est meilleure, plus solide et plus mysterieuse.

Anciennement on chantoit l'*Alleluya*
B aux funerailles, comme on lit dans saint Jerosme, en l'epitaphe de Fabiola, l'*Alleluya frappoit les voutes dorées*. Mais aujourd'huy cette Police a changé, dont les raisons de l'une et de l'autre se trouvent dans ces significations. Les Anciens chantoient l'*Alleluya* aux obseques, par mystere, et pour montrer que les decedez joüissoient de la vie eternelle, qui est representée par l'*Alleluya*: Et nous nous retranchons l'*Alleluya* des mesmes obseques,
C par mystere, et pour donner à connoistre que les decedez ne sont plus dans l'esperance, qu'elle est finie pour eux, et qu'ils joüissent de la beatitude.

On trouve dans saint Jerosme, que ce mot *Alleluya*, estoit le signe de la Synaxe: et que par cette parole ils assembloient et appelloient les Religieux pour se rendre à la Messe. Ils ne pouvoient pas se servir d'une parole plus convenable à l'Eucharistie, que de celle d'*Alleluya*: car
D puis qu'elle nous inspire une semence d'eternité, et qu'elle nous unit avec Dieu, de laquelle union nostre vie future est engendrée, il estoit raisonnable et bien à propos, que l'*Alleluya* en fust le signe et la cloche, puis qu'il en estoit le Cantique et la parole caracterique de l'esparence qu'elle nous promet.

Vigilantius me fait peine, qui ne vouloit pas qu'on chantast *Alleluya* qu'au temps de Pasque: & toutesfois il servira
E de quelque éclaircissement de chercher la raison de cette resverie. Car je tiens pour maxime qu'il n'y a point de si bon maistre de l'antiquité, que les inepties de ces vieux Heretiques. La raison de cela est, qu'ils fondent toûjours leurs erreurs sur quelque discipline specieuse, laquelle ils veuillent ou roidir, ou lascher. Si bien que leurs erreurs & leurs pretextes sont doctes pour nous, & mal-heurreux pour eux: parce qu'en les cherchans & en les espluchans,

nous

nous déterrons quelque belle Police ; & eux ſe ſont enterrez pour jamais en les voulant eſtablir. Ainſi l'erreur des Montaniſtes nous a enſeigné la Police des Stations, des Jeuſnes, & des Xerophagies : Celle des Novatiens, la ſcience & la diſtinction des penitences & des pechez. Celle des Donatiſtes, qu'anciennement c'eſtoit crime d'impoſer la penitence aux Eveſques & aux Preſtres. De meſmé ſi nous recherchons le pretexte de Vigilantius, il éclaircira la force de ce mot & l'uſage. Je devine qu'il ne vouloit pas qu'on chantaſt *Alleluya* hors le temps de Paſque, pour l'oſter du ſervice des Feſtes des Martyrs & de leurs Vigiles, dont il eſtoit ennemy, & dont il perſecutoir les Reliques. Et quoy que de ſaint Jeroſme on ne puiſſe tirer la raiſon de cette reſverie ; toutefois il ſemble que ces deux erreurs, *Damnare vigilias ; & non celebrare Alleluya niſi in Paſcha*, regardent une meſme choſe, c'eſt à dire, les Martyrs : & que Vigilantius ne vouloit pas qu'on chantaſt *Alleluya* aux Vigiles des Martyrs : parce que par là il luy eſtoit avis qu'on mettoit quelque eſperance en leur merite ou en leur ſocieté. Tout ainſi que pour témoigner l'aſſeurance qu'ils avoient en la Reſurrection de noſtre Seigneur, & l'eſperance qu'ils concevoient que ſa Societé, & l'union au Corps de Jeſus-Chriſt reſſuſcitè, cauſeroit leur reſurrection, ils chantoient *Alleluya* à Paſque, qui eſt le ſymbole, & de l'Eſperance, & de la Reſurrection.

CHAPITRE XIV.

Amen.

A*Men*, eſt une parole & un mot Hebraïque, qui avoit pluſieurs ſignifications & pluſieurs uſages dans les premiers ſiecles. Premierement, il paſſoit comme pour une eſpece de ſerment & de jurement. En ſecond lieu, il ſignifiolt, Ainſi ſoit-il, Qu'il ſoit fait, Qu'ainſi il puiſſe arriver. En ſa troiſiéme ſignification, il eſtolt employé pour une ratification, une approbation, & un conſentement. En quatriéme lieu, il vouloit dire, Il eſt vray. Je le croy, Je le profeſſe. En cinquiéme lieu, ils le mettoient quelquefois pour un Hymne. En ſixiéme lieu, ils le tenoient pour le mot et pour la parole Symbolique de la foy, tout ainſi que *Alleluya*, eſtoit celle de l'eſperance. Quelquefois il eſtoit uſurpé pour le Sacrifice.

Pour les uſages il en avoit autant ou plus que de ſignifications. Dans cette ancienne Police, en la plus-part des Oraiſons que l'Eveſque ou le Preſtre faiſoient dans l'Egliſe, le peuple répondoit, *Amen*. B Cette meſme Police vouloit qu'il fuſt prononcé à haute voix, & comme par éclat. En troiſiéme lieu, en quelque lieu, ou en l'Egliſe, ou en particulier, & pour quelque ſujet que ce fuſt, en parlant, en écrivant meſme dans des lettres, auſſi-toſt que les Chreſtiens entendoient les loüanges de Dieu, ils répondoient, *Amen* ; & s'il n'y avoit perſonne, le meſme qui les prononçoit ou qui les écrivoit, ſatisfaiſoit à cela & répondoit, *Amen*. Son quatriéme C uſage eſtoit qu'ils s'en ſervoient comme d'une profeſſion de foy. En cinquiéme lieu, il paſſoit comme pour une dépoſition & pour un témoignage qu'ils rendoient à quelque choſe. En ſixieme lieu ; leur Police vouloit que le Peuple eſtant à la meſſe prononçaſt cette parole ſix fois, ſur les premieres paroles de la Conſecration de l'Euchariſtie, à ſçavoir, trois fois ſur les premieres paroles de la Conſecration du Corps, & autant ſur celles du precieux Sang. En ſeptiéme lieu, la meſme D Police avoit ordonnè que les Fideles diroient *Amen*, apres ces paroles, *Hoc eſt*, & *Hic eſt*. Le huitiéme eſtoit, que les meſmes Fideles répondoient, *Amen*, quand ils recevoient l'Euchariſtie. Finalement ils tenoient cette parole pour une parole de Myſtere de ſecret, & laquelle ils faiſoient entrer dans les Myſteres. Je ne doute point qu'on ne puiſſe remarquer pluſieurs autres ſignifications & pluſieurs autres uſages ; mais ces commencemens ne E ſont que pour en ouvrir le chemin.

La premiere ſignification ſe prouve par les Evangiles, dans leſquelles on voit qu'en pluſieurs diſcours que noſtre Seigneur a voulu faire tenir pour certains, pour aſſeurez & pour infaillibles, il a uſé de cette parole & de cette façon de parler, *Amen Amen dico vobis* ; ſur leſquelles S. Auguſtin, traité ſur S. Jean 41. dit, *Amen Amen je vous dis : la verité a dit cela ; & combien eſt-il grand, combien doit-on faire*

faire de cas que nostre Seigneur ait dit, Amen Amen je vous dis? ce qu' il prononce comme cela, il le recommande beaucoup; & s' il est permis de dire, c' est une espece de jurement, & c' est un serment de dire, Amen je vous dis. J' estime que parmy les Hebreux, cette parole autrefois avoit esté une formule de serment ou de ratification és choses civiles; & que des choses civiles elle a passé aux choses de la Religion.

La seconde est dans ce passage de Saint Iustin en la 2. Apologie: *Le Peuple qui est present, benit, disant Amen: lequel en langage Hebreu, veut dire la mesme chose, Qu' ainsi soit-il & qu' il soit fait.* Dans S. Ambroise, sur les Psaumes: *En Hebreu il y a Amen, au lieu duquel le Grec a dit, γένοιτο qui veut dire, ainsi soit-il.*

La troisiéme est prouvée par ce passage de S. Augustin, contre l' epistre de Parmenian liv. 2. *Car quand l' Evesque est seul dans le Sanctuaire, & que le Peuple prie avec luy, & comme souscrivant à ces paroles qu' il répondt, Amen.*

La quatriéme se prouve par ces passages: S. Ambroise, liv. *de Sacram.* 4. chap. 5. *Le Prestre te dit, c' est le corps de Christ, & tu dis Amen: cela est vray: ce que la langue confesse, que la creance le tienne.* S. Jerosme sur le 6. Chap. de S. Matthieu, *Amen est le seeau ou la closture de l' Oraison Dominicale que Aquila traduit par le mot* (fidelement, *& nous le pouvons rendre par celuy de vrayment.*)

La cinquiéme se voit dans ce passage du premier de la seconde aux Corinthiens, *Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram; les promesses de Dieu sont en ce*, est, *& à cause de cela nous disons Amen à Dieu.* Lequel est tres-absurd, & interpreté tout autrement par les Interpretes. C' est pourquoy je prendray peine pour en donner l' explication, & pour n' estre long & ennuyeux en ce passage. Premierement, le texte reçoit plusieurs & diverses lectures & corrections, tous les Grecs, manuscrits, si vous en ostez un, lisent:

les Grecs:

Et in ipso Amen Deo ad gloriam per nos.

les Latins:

Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram,

Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam vestram.

Ideo & per ipsum dicimus Amen Deo ad gloriam nostram.

Maix aux Grecs, ny aux Anciens Latins, ces deux mots, *dicimus*, &, *vestram*, ne s' y trouvent point. Faut croire qu' ils ont esté adjoûtez par quelque Copiste ou Interprete. Il arrive souvent que des lieux obscurs, les textes ne sont pas semblables: encore qu' en ce passage, ce mot de, *dicimus*, soit necessaire, & que le sens non seulement le souffre, mais mesme le conseille.

Toutes les interpretations Modernes donnent ce sens & cette intelligence à ces paroles, Les promesses de Dieu sont certaines & veritables: & veuillent que cet *Amen*, signifie qu' elles sont tres-asseurées & tres-infaillibles. Les Interpretes se sont reglez sur la signification que ce mot *Amen*, reçoit ordinairement; à sçavoir, *il est vray; il est certain:* & ont pensé qu' il retenoit cette signification en ce passage: & par consequent qu' il faloit le tourner, *veritable*, &, *certain*, & que là S. Paul n' avoit voulu dire autre chose, sinon que les promesses de Dieu estoient asseurées par Iesus-Christ. Toutefois dans cette explication, si elle est bien considerée, on y trouvera de l' obscurité, de la confusion & de la battologie. Car S. Paul avoit dit: *Ce que je vous ay enseigné, il n' est point incertain, ny dans le Ouy & Non.* Item: *Car les Fils de Dieu Jesus-Christ qui a esté preché en vous par moy, Sylvain & Timothée, n' a pas esté dans l' Ouy & le Non, mais il est certain & il est dans l' Ouy.* Voila les discours de l' Apostre, sur lequel apres il conclud & il infere: *Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram; & partant par luy Amen à nostre gloire.* Selon l' opinion des modernes, S. Paul auroit inferé: Et à cause que ce que nous vous avons presché, est certain, & d' autant que I. C. que nous avons presché en vous est infaillible, à cause de ce la mesme, ce mesme Iesus-Christ est certain, il y a de l' *Amen*, & il est infaillible. Voila la ratiocination de saint Paul, selon leur interpretation. Mais selon la nostre, ou plûtost selon les Anciens & selon celle de Theodoret, S. Paul a ratiociné autrement; a sçavoir, & à cause que les promesses de Dieu sont certaines & qu' elles

elles ne ſont point fluctuantes dans l'Ouy & dans le Non, nous luy en chantons l'Hymne de grace; & nous ſommes ſi aſſeurez de l'Ouy, que nous l'en remercions & nous l'en loüons & l'en beniſſons. Si cette derniere interpretation peut avoir quelque anthorité & quelque approbation de l'antiquité, je ne doute point qu'elle ne ſoit préferée à l'antre; car elle eſt plus nette, plus à propos, & plus forte.

Premierement c'eſtoit une regle certaine qu'à toutes les loüanges de Dieu, à tous les Hymnes & à tous les Cantiques, par ſolemnité et par Religion, le Peuple répondoit à haute voix, *Amen*. Cela ſe prouvera cy-aprés avec grands témoignages et grandes raiſons; et partant il n'eſt pas difficile à croire que ſaint Paul ait ſignifié l'Hymne par l'*Amen*, et qu'il ait par cette figure ordinaire fait ſignifier le total par une partie.

D'ailleurs c'eſt uſage receu dans l'Ecriture, que l'*Amen*, ſignifie et eſt employé pour la benediction, l'Hymne, le Cantique et l'action de grace. En l'Apocalypſe 5. *Et quatuor animalia dicebant Amen.* C'eſt à dire, que tous les éleus luy chantoient des loüanges. Item : *Adoraverunt Deum dicentes Amen*. Cela vent dire qu'ils chantoient les loüanges de Dieu, et qu'ils le beniſſoient : car pour expliquer cet *Amen*, il fait mention de l'Hymne : *Benedictio & charitas & ſapientia & gratiarum actio, honor & virtus & fortitudo Deo noſtro in ſecula ſeculorum, Amen*. Par conſequent l'*Amen* qu'ils diſoient, eſtoit ce qu'il ajoûte luymeſme; à ſçavoir, la benediction, la gloire et l'honneur de Dieu. Au dix-neuf, *dicentes Amen, Alleluya*, auquel lieu *Amen* ſignifie les loüanges de Dieu et l'Hymne qu'on luy chante; et *Alleluya*, ſignifie la joye et la réjoüiſſance de l'Egliſe; car peu apres il explique ces deux mots, comme obſcurs et myſterieux; et pour expliquer *Amen*, il dit, *Laudem dicite Deo noſtro*, et pour expliquer *Alleluya*, il dit, *Gaudeamus & exultemus*. L'un ſignifie les loüanges; et l'autre l'exultation, comme il appert par la lecture du paſſage; et partant *Amen* peut bien ſignifier l'Hymne en cette epiſtre et en ce chapitre aux Corinthiens.

Dans l'uſage des premiers temps apres A les Apôtres, cette meſme parole eſtoit employée pour ſignifier les loüanges. Euſebe en la mort & au Martyr de S. Polycarpe, dit, qu'il pria Dieu, & qu'il termina ſa priere par les loüanges de Dieu, & par le *Gloria*, qui eſtoit l'Hymne ordinaire des Chreſtiens : & puis il ajoûte, aprés qu'il euſt donné & deſtiné cet *Amen*, à Dieu, & qu'il euſt terminé & concluë ſon oraiſon, on mit le feu : *In futuris ſeculo-* B *rum ſeculis, Amen; cum autem Amen hoc Deo deſtinaſſet & Orationem terminaſſet*. Par là on voit qu'*Amen* ſignifioit & eſtoit employé pour l'Hymne, tout ainſi que S. Paul l'employe en ce paſſage.

Mais pour plus grande lumiere, la couſtume des Anciens eſtoit de loüer, de benir, de glorifier Dieu toutes & quantesfois qu'ils parloient de l'Incarnation, du ſalut & de la redemption des Hommes, de l'election & vocation des Gentils, de C la reſurrection & de la beatitude eternelle, & de luy en dire des loüanges & de luy en chanter un Hymne, comme pour luy en rendre une action de grace. Au 9. aux Romains, à cauſe qu'il avoit parlé de la vocation des Gentils & de noſtre adoption & de noſtre gloire, il ajoûte par myſtere & par couſtume : *Qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula, Amen*. En l'unziéme, il ſatisfait au meſme myſtere & à la meſme Religion : *Quoniam ex ip-* D *ſo & per ipſum & in ipſo ſunt omnia : ipſi gloria in ſecula ſeculorum, Amen*. En la premiere de S. Pierre chap. 5. aprés avoir dit, *Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit vos in æternam ſuam gloriam in Chriſto Jeſu*, eſpris de la meſme Religion, & parlant dans la même coûtume il s'écrie : *Ipſi gloria & imperium in ſecula ſeculorum, Amen*. Par le meſme uſage & Police, S. Paul aprés avoir parlé de la venuë de noſtre Seigneur, & par conſequent E du regne des bienheureux & de noſtre beatitude, il dit aux Corinthiens, vous dites, *Amen*, c'eſt à dire, vous chantez l'Hymne de *Gloria Patri & Filio & Spiritui Sancto, in ſecula ſeculorum*. Son argument eſt tres-fort, le prenant par cette coûtume; car il argumente ainſi : La Religion que vous avez de loüer Dieu, quand on fait mention des promeſſes & des graces eternelles qu'il nous a promiſes, & de luy chanter un Hymne, montre bien & eſt

est une preuve évidente que les mesmes promesses sont certaines, & qu'elles ne sont point dans l'Ouy & dans le Non. Car vous ne luy en rendiez pas action de grace, n'estoit que vous les tenez tres-certaines, & a cause de cette certitude vous dites, *Amen*, vous dites l'Hymne.

A Ce qui ostera toute difficulté & qui sera recevoir nostre explication est, qu'elle n'est pas nostre, mais elle appartient à Theodoret, qui en expliquant ce lieu & l'*Amen* qui s'y rencontre, dit. *Dieu a baillé toutes ces promesses par nostre Seigneur Jesus-Christ; & pour cette raison par luy nous offrons à Dieu l'Hymne de l'action de Graces; & quant à cet Amen, il ne l'a pas ajoûté sans cause, mais pour enseigner que l'Evesque & le Prestre n'offre pas seul l'Hymne, mais aussi que celuy qui dit Amen, a part à la glorification & aux loüanges qui se font & qui sont offertes.* Theodoret ne pouvoit pas dire plus clairement que *Amen* signifioit & se prenoit en ce passage pour les loüanges de Dieu & pour l'Hymne d'action de graces, que par ces paroles. Partant je m'arreste à ces vieux Interpretes, & concluds avec eux qu'*Amen* signifie l'Hymne en ce passage, & dans les premiers Siecles.

B

C

Quant à la sixiéme signification, & que ce mot passa anciennement pour le Symbole de la foy il appert par ces paroles de S. Augustin, *de Gestis cum Emerito*, que nous avons employées au chapitre precedent: *Hors l'Eglise Catholique il peut tout horsmis le Salut; il peut avoir l'honneur, il peut avoir le Sacrement, il peut chanter Alleluya, il peut répondre Amen, il peut sçavoir l'Evangile, il peut avoir la foy au nom du Pere, du Fils & du Saint Esprit, & la prêcher; mais il ne peut avoir le Salut que dans l'Eglise Catholique.* J'estime que S. Augustin ait voulu dire qu'on pouvoit avoir la foy & l'esperance hors l'Eglise; mais qu'on ne pouvoit avoir la Charité & la Grace, qui est la principale chose du Salut, que dans l'Eglise. Car on a accoustumé de dire, & c'est une maxime ordinaire des Peres & de nos Theologiens, qu'on peut avoir la foy & l'esperance estant en peché; mais qu'on ne peut pas avoir la Grace. Or si S. Augustin en ce passage a eu la mesme pensée, *Amen* aura esté mis pour la Foy, & *Alleluya*, pour l'esperance: Et cela n'est pas hors d'apparence. Car puis que, *Amen*, signifioit, *il est vray, je le croy*: & que pour faire une profession de foy sur le corps de nostre Seigneur, il suffisoit de dire *Amen*, il pouvoit bien estre le symbole de la foy. Je voy bien que ce *respondere Amen*, peut avoir esté mis en ce passage, pour signifier l'Eucharistie ou le Sacrifice, comme il est mis au 8. ou 9. chap. du 7. liv. d'Eusebe Historien; à cause que les Laïques répondoient *Amen* en la recevant. Mais cette explication ne nuit de rien à ce que je veux dire, au contraire elle le favorise; car il pouvoit signifier tous les deux.

D

On peut remarquer que le mot Symbolique de la foy estoit, *Amen*: Celuy de l'esperance, *Alleluya*: & celuy de la Charité, *Frater*, ou *Fraternitas*: Et encore que le Symbole de la foy estoit de respondre, *Amen*, en recevant l'Eucharistie; celuy de l'Esperance, de chanter, *Alleluya*, dans les cinquante jours; & finalement celuy de la Charité de donner le baiser de Paix à la Messe.

En septiéme lieu, on peut dire que *Amen* signifioit anciennement le Sacrifice de la Messe; si on considere bien les paroles d'une epistre de Denys Patriarche d'Alexandrie, rapportées par Eusebe livre 7. chapitre 8. ou 9. en laquelle il dit qu'il n'osa rebaptiser un certain qui se plaignoit de n'avoir pas esté bien baptisé. Ses raisons estoient à cause qu'il estimoit que la longue Communion qu'il avoit faite en l'Eglise, pouvoit suffire & suppleer aux defauts des ceremonies du Baptesme: *Car ayant*, dit-il, *ouy l'action de grace dans l'Eglise, & à icelle avec les autres, ayant respondu, Amen; ayant esté à la Table, ayant estendu la main pour recevoir la Sainte nourriture, & apres, l'avoir aussi receüe, & par un long temps ayant esté participant du Corps & du Sang de nostre Seigneur, je n'ay pas osé le rebaptiser.* Denys dit, qu'il avoit respondu *Amen*, sur l'action de grace; c'est à dire, sur les paroles de la Consecration & du Sacrifice, qui s'appellent dans les Anciens, Actions de grace. Il n'a pas dit qu'il avoit respondu *Amen*, en prenant l'Eucharistie; mais sur l'action de grace. De là je veux inferer que ce *respondu Amen*, se doit referer au Sacrifice & aux paroles de la Consecra-

E

secration; & que Denys l'a mis en cette lettre pour exprimer la Sainte Messe, & non pour signifier que cet homme dont il parle, eût Communié & eût receu l' Eucharistie. Ajoûtez pour confirmation, que Denys rapporte & déduit peu apres, que ce mesme Fidele avoit receu l' Eucharistie, & qu' il avoit mangé le Corps de nostre Seigneur, *& apres, l' avoir receüe:* & par consequent dans ces premieres paroles, *& à icelle respondu Amen*, il n' avoit entendu parler que de la Messe & que du Sacrifice. De tout cet éclaircissement on peut juger que, *répondu Amen*, signifie la Messe & le Sacrifice: & cela d' autant plus est-il aisé à persuader, que nous justifions cy-apres dans les usages, que les Fideles respondoient *Amen*, non seulement en recevant l' Eucharistie; mais encore apres que celuy qui celebroit, avoit prononcé ces paroles, *Hoc est Corpus meum*.

Quant aux usages, la premiere Police sur ce mot, *Amen*, estoit que le Peuple estoit obligé de le dire & de le respondre sur toutes les Oraison, & apres que l' Evesque ou le Prestre les avoit dites & offertes à Dieu. Cela se verifie par les Liturgies & par les Prieres particulieres qui se trouvent dans les Anciens, comme dans celles des Martyrs. Or quant à la fin des Prieres, ils n' y ajoûtoient point d' Hymne, ny de *Gloria Patri*, ou de *Per Iesum Christum*: l' Amen qu' ils respondoient, estoit comme un consentement de ce que le Prestre avoit demandé, & de ce qu' il avoit dit: ou bien, l' *Amen* estoit un souhait que le Peuple faisoit, que ce qui avoit esté demandé peust arriver, & qu' il pleust à Dieu de leur accorder. Mais quant à la fin des Prieres, ils disoient l' Hymne & le *secula seculorum*: l' *Amen* avoit deux usages, il souhaitoit ou ratifioit ce qui estoit dans les Prieres, & outre il servoit comme de poids aux loüanges & à l' Hymne.

La seconde Police & le second usage de ce mot, *Amen*, estoit que les Fideles avoient à le prononcer tout haut en plusieurs occasions. Le Diacre qui estoit en station, *juxta Cancellos*, proche le Sanctuaire, avertissoit celuy qui estoit *in Ambone*, au pulpitre; (ou en un lieu eminent, d' où il pouvoit voir & estre veu des Laïques,) de ce qu' il faloit ou respondre, ou demander, ou dire; lequel à l' instant en avertissoit le Peuple. Et quoy que l' Evesque ou le Prestre fust tout seul dans le Sanctuaire, clos & enfermé, & qu' il parlast & traitast tout seul avec Dieu; si est-ce toutefois que le Peuple qui estoit dehors & qui en estoit bien loin, faisoit plusieurs réponses sur les paroles les plus sacrées & les plus mysterieuses du Sacrifice: mais c' estoit qu' il en prenoit l' ordre et le signe des deux Diacres qui estoient en station aux barreaux et au pulpitre. Cette Police qui obligeoit le Peuple à répondre tout haut, estoit afin qu' il témoignast sa foy et son consentement: ce qu' il ne pouvoit faire paroîtré qu' en le publiant à haute voix par l' *Amen*. Celuy qui celebre et qui celebroit, traitoit avec Dieu au nom du Peuple, et luy faisoit plusieurs demandes, luy donnoit plusieurs loüanges. Pour ce regard le peuple ratifioit par *Amen*, toute cette salutaire Chrestienne et mysterieuse negociation: comme aussi il traitoit à l' Autel les plus grands Mysteres de la Religion; et pour ce regard encore le Peuple estoit obligé de répondre tout haut *Amen*, pour en professer la foy qu' il en avoit, et comme il les tenoit pour veritables. La Liturgie est et estoit un Mystere auquel le Peuple avoit grand part, et auquel il devoit intervenir en plusieurs façons et en plusieurs occasions: Pour s' en acquiter faloit necessairement qu' il fist son Office tout haut et solemnellement; et dans cet Office il s' y rencontroit plusieurs réponses comme celle d' *Amen*.

Cette mesme Police les obligeoit, comme par devoir, à répondre *Amen* à tous les Hymnes & à toutes les loüanges qu' on disoit de Dieu ou en particulier ou en public: & de cette remarque il y en a mille exemples dans l' Ecriture. Aux Romains chap. 1. *Qui est beny au Siecle des Siecles*, il suit, *Amen*. Mais avant que d' en produire d' autres, il faut sçavoir que le *Gloria Patri*: ces paroles, *Dominus sit benedictus*. Item; *Soli Deo honor & gloria*, & semblables, s' appellent Hymnes, dans les Anciens, comme il se voit au 4. Concile de Tolede. S. Paul donc, pour satisfaire à cette obligation, apres avoir dit au neuviéme, *Benedictus in secula, qui soit beny aux Siecles:* repond *Amen*. Item, au unziéme aprés, *A luy gloire au siecle des*

Digitized by Google

des siecles, incontinent il répondt *Amen*: ce n'estoit ny la fin d'un traité, ny d'une Epistre; mais simplement parce qu'il loüoit Dieu, il ajoûte *Amen* par devoir, & comme obligé de ratifier ses loüanges & d'y adjoûter le sceau & la parole Mysterieuse. Cela se prouve encore par le passage du 14. aux Corinthiens, qui sera examiné cy-aprés. Et de ce devoir ils estoient si religieux observateurs, que quand ils parloient tous seuls, ou qu'ils écrivoient la loüange & la benediction de Dieu, il respondoient eux-mesmes *Amen*. On ne trouvera point dans les Anciens aucun Hymne de loüange, ny aucune benediction de Dieu; c'est à dire, le *beny soit Dieu*, qu'on n'y trouve un *Amen* attaché, et que le Peuple n'ait répondu *Amen*; et en l'absence d'un répondant, que celuy qui loüoit Dieu, ne soit répondu à soymesme, *Amen*. En ces occasions l'*Amen* estoit comme une ratification des loüanges, et comme une parole mysterieuse qui ajoûtoit poids aux loüanges, et par laquelle le Peuple témoignoit tout haut qu'il loüoit Dieu de tout son pouvoir, et qu'il vouloit qu'il fust loüé, au siecle des siecles.

Il appert en quatriéme lieu, que ce mot *Amen*, estoit comme une profession de foy; c'est à dire, qu'ils en usoient pour rendre compte de leur foy & pour la témoigner. Car quand ils respondoient *Amen*, en recevant l'Eucharistie, que faisoient-ils autre chose que de professer qu'ils croyoient qu'elle estoit le vray Corps de Jesus-Christ? Comme aussi ils l'employoient pour un témoignage: car en disant *Amen*, ils rendoient un témoignage & une approbation à ce qui se faisoit. S. Augustin, *De verbis Apostoli*; Serm. 29. *Vous sçavez vous autres Fideles quel témoignage vous rendez au sang que vous avez pris; car certes vous dites Amen*. Mais à le bien prendre, ces deux usages n'estoient qu'une mesme chose avec l'usage & la coustume qu'ils avoient de dire *Amen* en recevant l'Eucharistie: Car il n'y a pas de difference entre, *je le croy; je le professe*, & *il est vray*: ny entre, *je le croy*, & *je rends témoignage que c'est la verité*. Cette response d'*Amen*, en recevant l'Eucharistie, dont nous parlerons cy-apres, emportoit ces trois significations & ces trois usages: Mais pour n'oublier rien, il a fallu les compter, & d'un en faire trois, puis qu'il se trouvoit sous diverses paroles & sous diverses conceptions dans les Anciens.

La sixiéme Police sur l'usage de *Amen*, estoit, que le Peuple crioit trois fois *Amen* sur les premieres paroles de la consecration du Corps, & autant sur les premieres du Calice. Apres que l'Evesque ou le Prêtre avoit dit ces paroles, *Gratias egit*, à l'instant le Peuple répondoit à haute voix *Amen*. De mesme apres qu'il avoit dit, *Et benedixit*, le Peuple crioit *Amen*: & finalement apres ces paroles, *& sanctificavit eum*, on oyoit retentir *Amen*. Voila les trois premiers *Amen*. Les trois autres se disoient en la consecration du Calice: & aptes ces paroles dites à l'Autel; *& gratias egit*; le Peuple *Amen*; *& benedixit eum*; le Peuple *Amen*. Item: *& sanctificavit eum*; le Peuple *Amen*. Cela se prouve par les trois Liturgies Arabes de S. Basile, S. Gregoire le Theologien, & de S. Cyrille d'Alexandrie, tournées en Latin, & dont le manuscrit a esté fourny par Scaliger. Cette réponse du Peuple, si chaude & si reïterée ne vouloit pas dire un consentement, ny *fiat*, *fiat*: car le consentement du Peuple; ny leurs souhaits n'estoient ny necessaires, ny à propos en cette occasion: Mais cet *Amen* signifioit *il est vray*: le Peuple par cette réponse témoignoit tout haut, que c'estoit sa foy & qu'il estoit de la foy de croire que nostre Seigneur avoit pris du pain, qu'il l'avoit beny & qu'il l'avoit consacré. Ces *Amen* n'estoient pas sans mystere, ny inutils, quelque chose que nos Adversaires nous veüillent dire: & il faut bien croire que l'Eucharistie estoit plus qu'ils n'estiment; puis qu'ils faisoient une profession de foy, non seulement sur les paroles par lesquelles elle estoit consacrée; mais mesme sur les premieres paroles qui touchoient qui conduisoient à celles de la consecration, & qui regardoient le Sacrifice. On ne voit point cet usage, ny ce mystere aux autres Sacremens.

La septiéme Police estoit, qu'apres que l'Evesque ou le Prestre avoit proferé les paroles de la consecration du Pain & du Calice, le Peuple estoit obligé & estoit de son devoir de répondre *Amen*. En quoy plusieurs se trompent; car ils confondent l'*Amen* que les Anciens disoient en recevant l'Eucharistie, avec l'*Amen* qu'ils esto-

estoient tenus de dire apres ces paroles, A
Hoc est Corpus meum : & apres, *Hic est Calix*. Et toutefois ces deux usages estoient tres-differens, & contenoient divers Mysteres & diverses significations, comme nous verrons. Mais il faut prouver ces usages, & puis nous viendrons au sens & au Mystere. Il n'y a point de Liturgies, Latine, Arabe, Grecque ou autres, qui ne cotte que le Peuple estoit tenu de répondre *Amen*, apres les paroles du Canon. B
Le passage aussi de Justin en sa 2. Apologie, & celuy de Saint Augustin, *contra litt. Parm.* livre 2. celuy de l'Epistre de Denys, de saint Ambroise sur le 40. Psaumme font la mesme preuve. Mais la difficulté n'est pas à prouver le fait, mais à expliquer le droit; c'est à dire à bien trouver la signification, le sens, le Mystere de cette réponse, & pourquoy le peuple estoit tenu de dire *Amen*, apres les paroles, *Hoc est*.

S. Justin dit clairement que l'*Amen* en cette occasion, veut dire *fiat*, *fiat* : mais C
il y a d'autres Peres qui l'expliquent, *verum*, *il est vray* : & dans la Liturgie Arabe de saint Gregoire au lieu d'*Amen*, il y a *Populus: Hoc est in veritate*. D'où il semble que l'*Amen*, en cette occasion, signifioit, *il est vray*, & que cette Liturgie l'a ainsi entendu : puis qu'en l'endroit où toutes les autres mettent *Amen*, qu'elle a mis, *Cela est ainsi en verité*. Voila qui fait peine : car ces deux réponses, *il est vray*, & *qu'ainsi soit-il*, ne D
sont pas contraires : mais aussi elles ne sont pas égales, ny semblables, & elles ne veüillent pas dire, ny signifier une mesme chose. Et partant il faut chercher les raisons de cette diversité, qui nous enseigneront par le mesme moyen ce que les Fideles entendoient faire & dire par l'une & par l'autre réponse. Ceux qui ont expliqué l'*Amen* que le Peuple répondoit sur ces paroles *Hoc est*, par, *verum*, & qui disent qu'il signifioit en cette occasion, *il* E
est vray, regardent le Mystere du Corps de nostre Seigneur, & veulent dire que le Peuple répondoit, *il est vray*, par acte de foy, & pour confesser qu'il croyoit que le vray Corps de Iesus-Christ estoit mis sur l'Autel, qu'il y estoit & qu'il y residoit. Cet *Amen*, selon leur explication, estoit une profession de foy, de mesme façon que celle qu'ils faisoient en disant le mesme *Amen* en la Communion. Mais ceux qui l'expliquent, *fiat fiat*, comme Justin, saint Augustin, et saint Ambroise au Psaumme 40. regardent les effets du Sacrifice, et rapportent cet *Amen*, au Sacrifice, et veuillent dire que le Peuple en répondant *Amen*, donnoit son consentement, et souhaitoit que les effets du Sacrifice eussent lieu, et qu'ils participassent aux graces qu'ils produisoient. Nous avons dit et nous dirons souvent, qu'entre les effets du Sacrifice, que les Peres admirent particulierement une union et une incorporation actuelle qui se fait au Sacrifice entre Iesus et son Eglise, ou pour mieux dire, un renouvellement de l'alliance et du mariage qui est entre le Chef et les membres; en telle sorte qu'ils passent jusques là qu'ils disent, qu'à la Messe se fait l'accomplissement de ce Mystere.

Or le Peuple répondoit *Amen*, qui estoit a dire, *Ie le consens : j'en demeure d'accord : je le souhaitte : qu'ainsi soit-il ; qu'il arrive ainsi* : pour prester son consentement au Mystere, à ce *Magnum Sacramentum* de S. Paul; & pour consentir à cette union, & pour en temoigner un grand desir. Cette alliance se fait & se faisoit entre Jesus-Christ & les Fideles: par consequent il estoit bien raisonnable, & il estoit bien à propos que les parties témoignassent leur contentement: & qu'elles disset, *Que pleust à Dieu que nous soyons unis perpetuellement avec Jesus-Christ*.

Au passage de Justin il y a quelque difficulté. Car il semble dire que le Peuple donnoit sa benediction, ou sur les paroles de l'action de grace, ou sur l'Eucharistie mesme, *Precibus & gratiarum actioni Populus omnis qui adest, benedicit, dicens, Amen*: toutefois il n'a rien voulu dire de tout, que ce que S. Augustin contre Parm. & S. Ambroise sur le 40. Psaumme ont dit sur ce mesme sujet : & faut expliquer cette petite obscurité par les autres passages, & croire qu'il n'a voulu dire autre chose, sinon que le Peuple benissoit sur l'action de grace; c'est à dire qu'il répondoit *Amen* : car *Amen* estoit une benediction, par laquelle il loüoit Dieu de ce qu'il avoit donné ce Mystere aux Chrestiens; qui estoit l'union avec le Fils, & qui en renouvelloit tous les jours l'alliance; & par lequel il consentoit à cette grace & à cette benediction d'union & de conjonction. Le passage de S. Ambroise est

Digitized by Google

est plus clair que pas un : car il dit, que la réponse que le peuple faisoit, en disant *Amen*, estoit pour confirmer la benediction que le Prestre leur avoit procurée. Cette benediction n'estoit autre chose que les effets du Sacrifice; & les effets du Sacrifice aboutissoient à cette alliance : & partant si le Peuple répondoit *Amen*, pour se confirmer la benediction de l'Autel; c'est à dire, que par cet *Amen*, ils loüoient Dieu & le supplioient que l'union que le Prestre avoit demandé pour eux, peust arriver & peust estre eternelle. Voicy les paroles : *Hebræus quidem sermo mutatus, sed idem sensus expressus : sicut enim cùm Sacerdos benedicit, Populus respondet Amen, confirmans sibi benedictionem quam plebi Sacerdos à Domino deprecatur : l'Hebreu a esté changé, mais le mesme sens est exprimé : car tout ainsi que quand le Prestre benit, le Peuple répondt Amen, se confirmant la benediction que le Prestre a demandé à Dieu pour le Peuple ; ainsi au Psaumme, &c.* Se confirmer la benediction par *Amen* ; c'est à dire accepter ce que le Prestre avoit demandé; le ratifier; y consentir. Au mesme sens vont ces paroles de S. Augustin, *Cum solus Episcopus intus est & orat, & ad ejus verba Populus consentiens respondet Amen :* l'*Amen* que le Peuple répondoit en cette occasion, estoit donc un consentement, & ce consentement ne vouloit pas dire qu'il consentoit que l'Eucharistie fust consacrée, ou que le Sacrifice fust fait, mais il vouloit dire qu'il consentoit en l'alliance de Jesus-Christ, & qu'il consentoit d'estre uny avec luy, qui estoit ce que le Prestre faisoit à l'Autel ; car l'Eucharistie & le Sacrifice de l'Eucharistie ont ce pouvoir.

Tant y a que saint Innocent dit, (comme nous verrons cy-aprés) que le baiser de Paix se donnoit apres les mysteres; afin que le Peuple par cette action prestast son consentement aux mesmes mysteres qui avoient esté celebrez à l'Autel. Cela nous enseigne qu'on répondoit *Amen* aux paroles de la Consecration pour le même sujet. On peut dire aussi, que cet *Amen* signifioit *fiat fiat* ; & que par ce *fiat*, le Peuple souhaitroit & prioit que les effets du Sacrifice eussent lieu.

Pour l'*Amen* que les Laïques disoient quand on leur donnoit l'Eucharistie, je n'ay rien à dire ; car il n'a paru aucun écrit depuis cent ans, qui n'ait remarqué cette Police, & qui n'ait dit que les Fideles répondoient *Amen*, c'est à dire qu'ils disoient, il est vray, je le croy, je le confesse, en recevant l'Eucharistie ; & disoient, je le croy, sur ce que le Diacre ou le Prestre qui les communioit, leur disoit, Cecy est le Corps de Jesus-Christ. Mais j'insiste que c'estoit une profession qu'ils faisoient, & que c'est un grand témoignage de l'antiquité pour la verité & pour la presence reelle, puis qu'ils disoient par profession de foy qu'ils croyoient que l'Eucharistie estoit ce que le Prestre leur disoit qu'elle estoit. Apres tous ces passages, il est aisé de voir que cette parole estoit mysterieuse, & qu'elle estoit en Religion parmy les Anciens.

Le passage de Tertullien *de spectaculis*, regarde ce chapitre, *De la mesme bouche que tu auras dit Amen, sur le saint ; donner témoignage à un gladiateur :* & regarde particulierement la coûtume qu'ils avoient de répondre *Amen* en recevant l'Eucharistie : & par là Tertullien veut dire qu'il estoit odieux à un Chrestien d'applaudir aux Gladiateurs, & de loüer leurs actions, de la bouche qui avoit dit *Amen* sur le Saint Sacrement : comme s'il eust dit, Cette bouche qui a receu le Corps de Jesus-Christ, les gages de nostre vie eternelle, nostre salut, nostre paix avec Dieu, tu l'employes à loüer un homicide, à loüer une cruauté, & une barbarie ; tu le baignes dans le sang ; & toutefois elle a receu & elle a pris la vie & la grace & le pardon des Hommes. *Ce testimonium* persuade clairement que Tertullien a fait allusion à l'*Amen* de la Communion, & non aux autres *Amen* ; car par l'*Amen* de la Communion, le Peuple rendoit un temoignage à la verité, & disoit, il est vray.

Nous avions promis un chapitre particulier pour le fait de Novatus, & pour déduire pourquoy il faisoit iurer sur le Saint Sacrement ceux qui le recevoient de sa main, & pourquoy au lieu d'*Amen*, il leur faisoit dire, *Ie ne retourneray point à Corneille*. Mais puis que dans cette histoire & dans cette insolence, il est fait mention d'*Amen*, vaut autant en parler en ce chapitre. Pour le serment & le iurement, il n'y a aucune difficulté : car en plusieurs occasions on lit qu'ils attestoient par le Saint

Saint Sacrement & qu'ils juroient sur le Saint Sacrement : mais que Novat eust osté l'*Amen* de la Communion, & qu'au lieu d'*Amen*, il eust fait répondre, *Ie ne retourneray plus avec Corneille*; cela est obscur; & c'est ce qu'il faut chercher. Voicy le passage entier, *Apres ces choses, Cornelius en l'epistre à Fabien Evesque d'Antioche, raconte un autre insensement de Novatus, encore pire ; Apres qu'il eust fait les oblations, & distribué à chacun sa part, il contraignit les miserables de jurer, au lieu de benir, tenant de ses deux mains celles des Communians, & ne les laissant point qu'il ne les eust liées par ce serment; (car j'useray de ses paroles ;) Iure moy par le Corps & par le sang de Iesus-Christ, que tu ne m'abandonneras jamais, & que tu ne retourneras point au perty de Corneille : & le pauvre miserable n'en goustoit point qu'il ne se fust auparavant devoué à luy : & celuy qui avoit receu ce pain là ; au lieu de l'Amen qu'il devoit dire, respondoit : Je ne retourneray plus à Corneille*. Il semble par là, que l'*Amen* avoit quelque relation à la societé des Fideles. J'estime toutefois que Novatus ostoit l'*Amen* pour prendre cette occasion en leur baillant l'Eucharistie, de les faire jurer de ne plus retourner à Corneille : Car quand ils répondoient *Amen*, à la Communion, c'estoit une espece de jurement qu'ils faisoient; & cela vouloit dire, *je le croy; il est vray; je l'atteste comme cela.* Au lieu donc de ce jurement ordinaire, Novatus leur en faisoit dire un autre, & les faisoit jurer qu'ils ne le quiteroient jamais. On peut dire aussi, que par l'Eucharistie nous communions avec tous les Fideles : car nos sommes unis & liés par son moyen avec Jesus-Christ, avec lequel tous les Fideles sont liez & incorporez. Cela se prouve par cette coustume ancienne d'envoyer l'Eucharistie pour acte de Communion ; & si nous Communions avec les absens, à plus forte raison nous Communions avec l'Evesque du lieu, qui est le chef & le centre de la Communion du Diocese, & qui en est le principe, & celuy avec qui tout le Diocese doit s'unir. Novatus donc, qui estoit à Rome, & qui avoit fait Schisme contre Corneille, exigeoit en la Communion cette declaration de ses adhérans; parce que par le droit ordinaire on ne le pouvoit recevoir sans Communier avec l'Evesque Diocesain, d'une façon particuliere.

Il y a un passage dans le 14. de la premiere aux Corinthiens, qui est de ce Traité. Car il fait mention de nostre *Amen*, & outre cela il est assez difficile, pour estre estudié : *Finalement si vous benissez par esprit celuy qui tient lieu de l'Idiot, comment est-ce qu'il dira Amen sur vostre benediction?* Plusieurs choses obscures se rencontrent en ces paroles, & qui demandent lumiere : de quelle benediction a parlé S. Paul : ce qu'il veut entendre par l'Idiot, & par celuy qui en tient le lieu : comment ils benissoient *spiritu* : & finalement quelle force pouvoit avoir cet argument, & quel pretexte l'avoit poussé à chercher une raison & une persuasion dans l'*Amen*. Pour le prémier, les Interpretes sont en peine de cette benediction & doutent si elle doit se rapporter & s'expliquer de l'Eucharistie, ou d'une simple benediction, & d'une simple action de graces de loüanges. Mais il n'y a pas lieu de douter : car saint Paul ne parle en aucune façon de la Messe, ny de l'Eucharistie. Quant à la Messe, il est vray que les Laiques répondoient *Amen* aux paroles de la Consecration. Mais S. Paul n'en peut parler en cet endroit ; d'autant que les Laïques ne faisoient pas cette réponse apres & pour avoir oüy les paroles *Hoc est* : car ils étoient si éloignez du Sanctuaire qu'ils ne pouvoient oüyr ce que l'Evesque y traitoit & y disoit ; mais ils répondoient *Amen*, sur l'avertissement du Diacre, comme nous avons dit : & partant la ratiocination & le discours de saint Paul n'eust point eu de force, ny de lieu. Car les Laïques n'avoient pas affaire d'entendre & de sçavoir la langue en laquelle on celebroit pour répondre *Amen*, d'autant qu'ils répondoient, non pour avoir oüy ce qui se disoit à l'Autel ; mais pour avoir esté advertis par le Diacre. Ce passage aussi ne peut se rapporter à l'*Amen* de la Communion ; car il n'y avoit que le Diacre qui en faisoit la distribution : & saint Paul parle icy des Laïques, comme des autres. Ajoûtez que saint Paul parle d'une benediction qui se faisoit extraordinairement par miracle & dans une extase & un ravissement, & par quelque agite du Saint Esprit, & non pas de l'office des Diacres. Finalement l'action du Diacre quand il bailloit l'Eucha-

chariftie, qnoy qu'elle fuft un grand pre- A
fent, ne peut s'appeller benediction.

Refte donc à dire, que Saint Paul parle en ce paffage de la benediction ordinaire que ces Anciens Chreftiens faifoient & difoient quand ils parloient de Dieu, ou de Jefus-Chrift, ou des merveilles de la Religion. Et pour faire entendre cette couftume, faut fçavoir que fi-toft que les Chrêtiens avoient receu le Saint Efprit, auffi-toft ils eftoient gratifiez de quelqn' B un de fes dons, on du don des Langues, ou du don des Miracles, ou de celuy des Guerifons, ou des Propheties. On en trouve mille exemples dans l'Ecriture & dans l'antiquité. Aux Actes des Apoftres on voit celuy des Langues, des Guerifons, des Miracles. S. Paul en fes epiftres en donne mille témoignages: & Tertullien non loin de cette fource, exhorte les nouveaux baptifez à demander ces dons: *Partant benis que la grace de Dieu attendt;* C *comme vous fortez de ce faint bain de nouvelle renaiffance, & eftant maintenant membres de l'Eglife noftre Mere, & qu'eftes entre nos freres, demandez au Pere; demandez au Seigneur des dons, des graces, des diftributions, des charifmata: puis qu'ils ont dit, demandez & vous recevrez.* Par ce paffage on voit que ces dons eftoient frequens, et que les Chreftiens les demandoient, et qu'ils les pouvoient obtenir; tout ainfi que nous demandons et D que nous obtenons la moindre faveur. Ce qui nous femble difficile aujourd'huy, non à avoir & à poffeder; car cela ne fe voit ny ne s'obtient plus ou rarement; mais à croire & à expliquer; eftoit commun en ces premiers Siecles & connu de tous. Quand donc quelqu'un avoit le don des Langues, il loüoit Dieu, il l'exaltoit, il en parloit en particulier & en public, & ce don n'eftoit employé qu'à loüer Dieu, & à dire fes merveilles. Aux Actes chapitre 21. *Audivimus eos loquentes noftris* E *linguis magnalia Dei*. Or dans ces loüanges & dans ces merveilles, ils mesloient fouvent la benediction ou l'Hymne de la benediction; c'eft à dire, *Benedictus in fecula*, ou, *Ipfi gloria in fecula*, ou, *Imperium in fecula*, ou, *Honor in fecula*, ou mille autres benedictions lefquelles felon la Religion, le devoir et la couftume des premiers Chreftiens, n'eftoient jamais dites et oüyes, qu'incontinent les prefens n'y répondiffent *Amen*. Cela a efté prouvé en plufieurs endroits de ce Chapitre, et fe reprouve par faint Paul mefme, qui en plufieurs lieux de fes epiftres, apres qu'il a dit la benediction, c'eft à dire, *benedictus in fecula*, il fupplée le lieu de l'Idiot, et il dit *Amen*. Saint Paul donc fe doit entendre et expliquer en ce paffage de ce genre de benediction, & de cette réponfe.

Benedicere fpiritu, ne veut dire autre chofe, finon que de benir Dieu dans cette extafe & dans ce raviffement de Langues, & eftant infpiré de Dieu, & poffedé par le don du Saint Efprit. Ce qui fuit, *Qui fupplet locum idiotæ*, eft plus obfcur; parce que par *idiota*, il femble vouloir fignifier quelque eftranger aux myfteres, & non initié: car plus bas il dit, *intrent autem idiotæ aut infideles*, c'eft à dire, fi quelque idiot ou quelque infidele entre quand vous parlez ces langues inconnuës, il s'imaginera que vous eftes infenfez. Un Fidele quoy que Laïque & indocte, n'euft pas eu cette croyance: Car il fçavoit & voyoit fouvent plufieurs Chreftiens parler des Langues non entenduës. Saint Jean Chryfoftome toutefois explique cet *idiota*, & le prendt pour un homme ignorant; & Theodoret, pour un Laïque: & encore la façon de parler fait peine. Car pour dire un Laïque, on n'a pas accouftumé de dire, celuy qui tient le lieu d'un Laïque. Pour moy felon mon petit fentiment, j'eftime que faint Paul veut dire, quand tu parleras & que tu exalteras Dieu en langue inconnuë, foit en public, ou en particulier; ceux qui feront préfens, Ecclefiaftiques ou autres, comment eft-ce qu'ils pourront répondre *Amen?* Comment eft-ce qu'ils pourront fuppléer la place & le devoir des Laïque, dont le devoir & la couftume eft de répondre l'*Amen*, quand les Ecclefiaftiques difent les benedictions à la Meffe? Suppléer la place des Laïques en ce paffage, c'eft répondre ce a quoy les Laïques eftoient tenus. Or ils eftoient tenus de répondre tous les *Amens* de la Meffe, de la Liturgie, & non les Ecclefiaftiques, comme il appert par les Liturgies. Et partant fi quelqu'un loüoit Dieu, & difoit l'Hymne devant des Ecclefiaftiques; ces Ecclefiaftiques en répondant *Amen*, fuppleoient le lieu des Laïques de qui le devoir eftoit de

faire

Digitized by Google

faire cette réponse. Quand S. Paul a ajoûté A cette réponse *Amen*, en ses epistres, apres avoir dit l'Hymne, il a supplée le lieu des Laïques. Et quant à ce mot *Idiota*, il faut necessairement l'expliquer d'un Chrestien. Car un Payen n'eust pas esté obligé de répondre *Amen*, il ne sçavoit ny cette coûtume, ny ce mystere. Et S. Paul parle d'une obligation & d'un devoir, autrement son argument & son discours n'eust eu aucune force. Mais Idiot se doit prendre d'un Laïque, & dans B l'autre passage il se doit prendre d'un Catechumene, si je ne me trompe.

S. Jean Chrysostome explique ce passage de la benediction de l'Hymne, & d'un ravissement d'esprit, quand par un mouvement extraordinaire ces premiers Chrestiens parloient des langues, qui mesme par ceux qui les parloient, n'estoient pas entenduës. Ce qu'il dit se doit prendre & expliquer en cette maniere: *Si vous rendez graces en* C *une langue estrangere, laquelle vous n'entendez pas, & que vous ne puissiez expliquer aux autres: un homme Laïque & du Peuple, ne pourra dire Amen: & en entendant* in secula seculorum, *qui est la fin des prieres, il pourra répondre, Amen.*

S. Paul donc en ce passage se doit expliquer de la benediction de l'Hymne & de l'*Amen*, qu'on répondoit sur les benedictions, & non de la Messe, de l'*Amen* qui se répondoit ou sur les paroles de la D Consecration, ou sur l'Eucharistie: & la force de son argument & de sa consequence, estoit fondée sur ce que les laïques estoient obligez de repondre *Amen*, sur les loüanges de Dieu, & sur l'Hymne *Ipsi gloria in secula*. Et cette obligation venoit, si je ne me trompe, & prenoit son mystere, sur ce que par ces paroles *in secula*, on mesloit du Mystere de la gloire eternelle des bien-heureux; dont l'Office sera de chanter les loüanges de Dieu à perpetuité, sans fin & sans cessation: & E par icelle, il semble que l'Eglise veüille dire que Dieu sera loüé, & adoré & exalté à jamais par les Saints. Si bien que sur cette esperance & sur cette creance, & pour en souhaiter l'effet, & pour en témoigner la foy, on répondoit *Amen*. Saint Paul donc veut dire, que si on ne loüe Dieu en langue entenduë, qu'on ne pourra satisfaire à ce Mystere. Ce passage aussi confirme l'explication de celuy de la 2. car il se voit par iceluy, qu'on estoit obligé de répondre *Amen* aux benedictions.

CHAPITRE XV.

Des Baisers de Paix de la Messe, à tous les Sacremens, & en plusieurs autres occasions.

LE Baiser de Paix estoit anciennement un acte de la Communion Chrestienne, qui se pratiquoit entre les Chrestiens avec Mystere & avec Religion. On ne donnoit ny on ne recevoit aucun Sacrement que le Baiser de Paix n'y fust meslé. Aprés le Baptesme, l'Evesque ou le Prestre baisoit l'enfant ou le Catechumene qui estoit regendré. Les Confirmez recevoient le Baiser de Paix. On le pratiquoit au Saint Sacrifice en l'Eucharistie; on le bailloit aux Penitens aprés l'absolution. Aux Ordres, l'Evesque & les Prestres assistans baisoient ceux qui avoient esté ordonnez; & ainsi faut croire qu'aux autres Sacremens, le mesme baiser y estoit celebré: au moins on trouve dans S. Denis qu'il baisoient le morts, & qu'ils ne les enterroient point que dans les baisers de paix de tous les Fideles.

Mais en mille autres occasions ils pratiquoient cette discipline. Car outre les Sacremens & le Sacrifice, les anciens Chrestiens donnoient le baiser de paix aux Fideles qu'ils rencontroient, ou aux Eglises, ou par les ruës, ou dans les maisons. Quand quelque saint personnage leur venoit à la recontre, ils avoient une singuliere joye de luy baiser les mains, & de se jetter à se pieds pour les baiser: si quelque Martyr estoit tiré des prisons, & condamné au supplice, ils couroient pour luy baiser les pieds, les habits, les mains: ils donnoient le baiser à leurs os, à leurs cendres, à leurs reliques: ils baisoient les Autels, les Chasses. Bref ce baiser de paix estoit par tout, & en toutes occasions il estoit pratiqué: c'estoit un Mystere le plus frequent de toute la Religion.

Un seul passage de S. Cyprien suffira pour la preuve de celuy qu'on bailloit anciennement au Baptesme; & pour monstrer que l'Evesque & les Prestres assistans baisoient les enfans qui sortoient des eaux du Baptesme. En l'Epistre 8. du 3. *Car ce que vous dites que les marques d'un enfant*

fant qui est né depuis peu, sont immondes, & qu'un chacun peut avoir horreur de baiser, nous ne pensons pas que cela puisse empescher de donner la gloire celeste. Item: *Car encore qu'un enfant soit nouvellement né, cela n'est pas si estrange toutefois, qu'on doive avoir horreur de le baiser, pour faire avec luy la paix & la grace que nous luy devons. Parce que dans le baiser d'un enfant, un chacun de nous, pour sa religion, doit se souvenir & s'imaginer que sont les mains recentes de Dieu, & qu'il les baise en cet enfant nouvellement formé de luy.* On peut tirer la mesme preuve de ce passage de saint Ambroise, sur le Psaumme, 9. *Le baiser qui confirme l'amitié le baiser qui est le sceau de la foy:* où il semble faire allusion à ce baiser du Baptesme, & dire que la foy qu'on recevoit au Baptesme, étoit marquée & scellée par le baiser: & cela est conforme à ces Anciens & à leur doctrine. Car tout ainsi que Tertullien dit, que le baiser de paix de la Messe estoit le sceau de l'Oraison, ainsi S. Ambroise dit, qu'il estoit le sceau de la Foy: & partant il semble qu'ils donnoient le baiser de paix au Baptesme, comme à la Messe. Cette mesme discipline se verifie par l'Ordre Romain, au Traité des Ceremonies du Baptesme, en ce qu'il rapporte que l'Evesque aprés avoir baillé la robe blanche au baptisé, luy doit dire, *Pax tecum*. Or ces paroles, sont paroles qui se disoient dans le baiser de paix: & encore que l'odre ne fasse aucune mention de l'action; en rapportant toutefois les paroles qui accompagnoient tousiours l'action, il donne à connoistre qu'on baisoit les baptisez.

Pour le Sacrement de Confirmation, on y garde encore les marques du baiser de paix, & l'Evesque dit encore aujourd'huy aux Confirmez, *Pax tecum*: il fait la paix avec eux par paroles, & les Anciens la faisoient avec les paroles & avec l'action. L'Ordre Romain, au chapitre des Ceremonies qu'on faisoit en la Confirmation, cotte particulierement, qu'on devoit dire, *Pax vobiscum*, aux Confirmez, c'est à dire, qu'on devoit faire la paix & la Communion avec eux par le baiser de paix; car le baiser estoit un acte de Communion, dont le *Pax vobiscum*, n'estoit que les paroles. Le mesme se trouve en un Canon ou Chapitre cité de cette donation de Constantin. *Que Dieu te marque du sceau de la Foy au nom du Pere, du Fils & du S. Esprit; pour la confirmation de la Foy, & apres tout le Clergé répondit Amen, & l'Evesque adjoûta, Pax tibi.* Par lequel on voit que l'Evesque baisoit le Confirmé, puis qu'il luy disoit, *Pax tibi*: car ces paroles estoient l'ame du baiser de paix, & l'accompagnoient perpetuellement. Mais une des bonnes preuves que nous puissions produire, pour montrer que cette discipline s'observoit anciennement en la Confirmation, est qu'en nostre discipline & aux ceremonies de la Confirmation nous touchons les Confirmez & nous leur disons, *Pax tecum*, pour faire la paix avec eux. Depuis tant de Siecles qui ont tous diminué de la Charité & de la ferveur de la Religion, s'il reste encore cette marque de baiser de paix; faut croire qu'il se pratiquoit par effet aux premiers Siecles en la Confirmation, puis que nous le pratiquons de parole. Ajoûtez que tout ainsi qu'on a osté le baiser de paix exterieur de la Messe; c'est à dire l'action, & qu'on n'a retenu que le baiser de paix spirituel & les paroles de *Pax tecum*, qui se disoient en donnant le baiser; ainsi qu'en la Confirmation & pour les mesmes raisons qu'on a osté le baiser de paix réel & sensible; & qu'on n'en a retenu que le mystere du baiser spirituel.

Il n'y a pas de peine à persuader qu'és premiers Siecles, les Chrestiens se baisassent durant le Sacrifice; parce qu'il y a quantité de passages qui le verifient tres-clairement; & outre les passages & les authoritez, l'usage de ce baiser que la tradition a conservé jusques à nous, en est un témoignage tres-certain. Car il n'y a rien en l'Eglise où il y ait eu moins de changement, & qui soit passé de ces premiers Siecles jusques à nous, plus entier que tout l'ordre, & toutes les ceremonies de la Messe: si bien que le baiser qu'on s'y donne par l'entremise de ce que nous appellons la paix; nous montre que les Anciens usoient du mesme baiser: Mais parce qu'ils estoient dans un Siecle plus pur, & fervent d'une plus franche charité, ils le donnoient sans l'entremise de cette chose que nous pretendons à baiser. Tertullien, pour les Latins, parle du baiser de la Messe tres-clairement: *Une autre coustume s'est introduitte maintenant, que ceux qui jeusnent*

nent ne veulent pas donner le baiser de paix. Saint Denys, pour les Grecs au chapitre de la Synaxe, le marque tres-particulierement. D'expliquer si le baiser de Paix qui se donnoit à la Messe, estoit une dépendance du Sacrifice, ou s'il se donnoit à cause de la Communion de l'Eucharistie qui suivoit ce baiser : nous le remettons en un autre chapitre, pour ne troubler point l'ordre de celuy-cy, & nous passerons aux autres Sacremens.

Apres que l'Evesque avoit donné les Ordres à quelqu'un, il luy donnoit le baiser de paix. Cela se prouve par ces paroles de saint Denys en sa Jerarchie Ecclesiastique : *A un chacun d'eux l'Evesque imprime le signe de la Croix, & à un chacun aussi on donne la sainte & perficiante salutation, & tous les Ecclesiastiques assistans font le mesme*. Et au chapitre suivant : *Salutation perficiante & perfectionnante*. Et en la contemplation des saints ordres : *Car tous ceux qui assistent de l'Ordre sacré, & l'Evesque qui l'a consacré, saluënt celuy qui a esté consacré*. Et quand ces passages nous manqueroient, le Pontifical n'avertit-il pas de baiser ceux qui sont ordonnez : *Apres l'Ordination il baise l'Autel, & ordonne au premier de chaque Ordre de baiser ?* Et ce commandement n'est-il pas executé par les Evesques qui donnent les saints Ordres? D'où on voit clairement que de tout temps l'Eglise a observé cette ceremonie aux Ordres, puis qu'elle l'observe encore à present.

Je n'ay point trouvé de passage dans les Anciens, qui verifie qu'ils usassent du baiser de Paix au Sacrement de Mariage. Mais si la tradition est un fidele témoin de l'antiquité, & si ce qu'on observe à present est une preuve pour les premiers Siecles, puis que la tradition l'a pris d'eux & l'a passé jusques à nous ; il faut croire qu'anciennement ils donnoient le baiser de paix à ceux qui se marioient en l'Eglise. Car en nos Dioceses, la coûtume veut qu'apres ces paroles de la Messe, *Pax Domini sit semper vobiscum*, le Mary s'approche de l'Autel & reçoive le baiser de paix du Prestre, & retournant qu'il le donne à son Epouse.

Qu'ils usassent anciennement du baiser de paix apres l'absolution, il y a beaucoup d'apparence ; premierement, puis qu'ils le donnoient apres le Baptesme, pour témoigner à celuy qui estoit baptisé, qu'il estoit fait membre du Corps de Jesus-Christ & uny avec eux. Ils devoient aussi le donner aprés l'absolution ; parce qu'elle guerit les membres qui sont malades, & qu'elle les remet & les reünit au Corps de Jesus-Christ, d'où ils avoient esté separez par le peché. Secondement, la Penitence tient lieu du Baptesme aux Penitens. En troisiéme lieu s'ils baisoient ceux qui arrivoient de loin, à plus forte raison devoient-ils baiser ceux que l'Eglise avoit retirez des mains du diable, & qu'elle avoit remis en son giron, dont ils s'estoient éloignez par le peché. Finalement il y a des passages qui favorisent cette opinion, comme celuy d'Eusebe livre 3. chapitre 23. où il dit que S. Iean baisa les mains d'un jeune homme qui estoit chef de certains voleurs ; parce qu'elles estoient purgées par ses larmes & par la penitence. Par où il montre deux choses. L'une qu'il n'estoit pas permis de baiser ceux qui estoient en peché. L'autre qu'ils avoient accoustumé de baiser ceux qui avoient fait penitence. *L'Apostre apres luy avoir promis & juré qu'il luy obtiendroit de Jesus-Christ la remission de ses pechez, & qu'il se fust mis à genoux, & apres avoir aussi baisé sa main, comme purgée par la penitence, il le ramena à l'Eglise*.

Reste le Sacrement de l'Eucharistie & de l'Extreme-Onction, auquel on peut croire qu'anciennement on pratiquoit le baiser de paix. Car encore aujourd'huy on dit en entrant en la maison du malade, *Pax huic domui*, qui est une marque, que toutes les Ceremonies & les Sacremens de l'Eglise se doivent faire & administrer avec la paix de nostre Seigneur. D'ailleurs si le baiser de paix se pratiquoit en toutes les nouvelles graces que les fideles recevoient par les mains des Pasteurs, (comme cy apres il sera verifiy) on peut asseurer qu'il se pratiquoit apres l'Extreme-Onction ; qui est un Sacrement qui augmente la grace, & qui apporte beaucoup d'autres biens & de richesses. Quant à l'Eucharistie, ils ne pouvoient la recevoir sans ce baiser : car ils se baisoient à la Messe, & cela suffisoit pour ce Sacrement.

Apres les Sacremens, l'ordre veut que nous rapportions toutes les occasions ausquelles en ces premiers siecles les Anciens usoient

usoient du baiser de Paix : mais il y en avoit tant , que si cela n' apportoit quelque inquiete à ce Chapitre , ce seroit un grand soulagement de dire de leurs baisers de Paix, ce qu'ils disoient du signe de la Croix. Tertullien, *de Corona : En tout ce que nous faisons , nous usons du signe de la Croix*. Aussi en toutes les rencontres & en toutes les occasions ils se baisoient : comme quand ils se rencontroient par les ruës. Tertullien , *Ad Uxorem : Quand il faut baiser quelqu' un des freres*. Dans les maisons particulieres ils se baisoient tous les jours , & tous les jours ils se donnoient la Paix. Tertullien , *de Oratione : Tu peux differer la paix dans la maison* . Si quelque fidele arrivoit de voyage, ils luy donnoient le baiser de paix . S. Jean Chrysostome, *Homilia xxx. in 2. ad Corinthios : Pour cela nous baisons ceux qui retournent de voyage*. Il est presque impossible de compter en combien de façons ils baisoient les Evesques & les personnages de sainteté : Car ils leur baisoient la bouche , les yeux, les mains, les genoux, & les pieds, & ce en toutes occasions, comme en les rencontrant, on en prenant congé d'eux, ou en les saluant. S. Jerosme en la vie d' Onuprins : *Nous sommes venus en une certaine grotte, & selon la coustume des Moines j' ay crié , & ay demandé humblement la benediction : de là j' ay veu sortir un saint personnage, lequel, me jettant en terre, j' ay adoré : mais luy m' a tendu les mains, m' a relevé de terre , & me donnant le baiser de paix, m' a dit , Tu és mon frere*. Le mesme Autheur en la vie de Saint Antoine & de Saint Paul, *Comme ils s' embrassoient* . Le mesme Autheur en la mesme vie, tesmoigne que la coustume estoit de baiser les yeux & les mains aux saints personnages : *Pleurant avec silence , & ayant baisé ses yeux & ses mains :* & en la vie de Saint Hilarion : *Benissant Dieu ils ont baisé les mains du Saint* . Saint Ambroise , *de dignitate sacerdotii, cap. 2. Puis que tu vois le col des Rois & des Princes se soûmettre aux genoux des Prestres , & pour avoir baisé leurs mains , se tenir bien munis*. En la vie de saint Fulgence Evesque de Ruspe en Afrique, *Baisa la main qui le repoussoit* ; parlant d'un Evesque . Qu' ils baisassent les pieds aux Evesques & aux Saints, il y a un passage dans Eusebe qui semble le témoigner, de Saint Polycarpe. *Le feu estant allumé , comme luy mesme eust osté ses habits & sa ceinture , il taschoit aussi à oster ses souliers : ce qu' il n' avoit fait auparavant , parce que les fideles se batoient à qui toucheroit son corps :* Mais plus clairement Sulpitius Severus rapporte que plusieurs baisoient les pieds de saint Martin , *libro 2. Dialogorum, capite septimo : Elle ne pouvoit s' arracher des pieds de saint Martin*.

Quant aux reliques des Saints, les Autheurs des Controverses , ont assez prouvé depuis ces dernieres heresies, qu' anciennement on les baisoit . Un seul passage de Tertullien , *ad Uxorem 2.* le prouve clairement : *Qui est-ce qui souffrira que vous alliez aux prisons, pour baiser les fers des Martyrs ?* Saint Jerosme témoigne la mesme chose par cette objection de Vigilantius : *Pourquoy baises-tu une poussiere?*

On voit aussi dans saint Jerosme, en la vie de saint Paul & de saint Antoine , que la coustume estoit de baiser les morts : *Apres qu' il n' oüit plus les soûpirs qu' il faisoit en priant , il se jetta sur sa face*. En non seulement ils les baisoient par affection & par amitié , comme en ce passage saint Antoine baise le corps de saint Paul ; mais encore la Police Ecclesiastique vouloit que quand les corps des Fideles estoient dans l' Eglise , & qu'on prioit pour eux , que l' Evesque les baisast le premier, puis les Prestres, & ainsi consecutivement tous les Ecclesiastiques & tous les Fideles ; non seulement par amitié, comme j' ay dit, mais par Office , Sainteté & Religion . Cela appert par plusieurs passages de saint Denys, dont un suffira, *de Ecclesiastica Hierarchia, capite de iis qui sancté dormierunt . Apres l' Evesque approchant , il fait les Oraisons sur luy ; lesquelles faites, il baise celuy qui est decedé , & apres luy tous ceux qui sont presens*. La charité & la communion Chrestienne n' estoit pas comme les amitiez & les societez du monde, la mort les finit ; & dans le tombeau, on n' aime gueres les vivans qu' on a aimé. Mais la societé de Jesus-Christ est plus grande apres la mort, que durant la vie ; parce qu'elle recontre la beatitude, qui est la consommation & la perfection des commencemens de cette union & de cette alliance qu' elle a euë icy bas. Et pour témoi-

moigner qu' anciennement ils le croyoient, & qu' ils estimoient celuy qui estoit decedé bien-heureux, ils le baisoient.

A

CHAPITRE XVI.

En Orient le Baiser de Paix se donnoit avant la Consecration, & apres en Occident.

EN Orient, on donnoit le Baiser de Paix avant la Consecration; & en Occident, apres la Consecration. Les preuves en sont en ces passages. Saint Iustin en sa deuxiéme Apologie: *Apres la priere nous nous saluons d' un baiser mutuel, apres lequel on offre à celuy qui préside, le Pain & le Calice meslé d' eau; lesquels il offre à Dieu le Pere de toutes choses, au nom du Fils & du saint Esprit.* Item par ces paroles des Constitutions, livre 2. Chapitre 57. *Personne n' aye de mal talent, personne en simulation; apres, que les hommes saluënt les hommes, & les femmes baisent les femmes du baiser du Seigneur; & que personne par dol ne baise comme Iudas, quand il trahit nostre Seigneur par un baiser. Apres cela, que le Diacre fasse la précation pour toute l' Eglise & pour tout le monde; & apres, que le Sacrifice se fasse, le peuple estant debout, & priant en silence. L' oblation estant faite, que chacun prenne en son ordre le precieux Corps & le precieux Sang de nostre Seigneur.* Item, au livre 8. Chapitre 51. *Escoutons, & que l' Evesque saluë l' Eglise, & qu' il dise*, Pax Dei cum omnibus vobis, *& que le peuple réponde*, cum spiritu tuo, *& que le Diacre avertisse qu' un chacun aye à se baiser d' un baiser saint & mutuel, que les Ecclesiastiques baisent l' Evesque & les Laïques; & les femmes les femmes.* Lesquelles paroles se disoient devant la Consecration, & en suite de la premiere salutation de *Pax vobis*. De plusieurs passages de saint Denys on prouve la mesme Police, au Chapitre de la Synaxe: *Apres que chacun s' est salüé & baisé, on fait la mystique recitation & commemoration des Saints, & apres que l' Evesque & les Prestres ont lavé les mains, l' Evesque se met au milieu de l' Autel, & les Prestres & les Diacres choisis, l' environnent & assistent. L' Evesque ayant loüé les saintes œuvres de Dieu, parachevé les tres saintes choses, & les manifeste.* Au Chapitre suivant: *Ayant en cette sorte loüé l' humanité Divine, le Pain couvert, & le Calice benit, se propose, & le baiser divin & la salutation se donne.* Il appelle le Calice benit, non qu' il fust déja consacré, mais à cause qu' il le devoit estre peu apres. Au Canon de Laodicée 19. *La troisiéme se doit faire par prononciation, & apres donner ainsi la Paix, & ainsi parfaire la sainte oblation.*

B

Les Liturgies Arabes de saint Basile, saint Gregoire & saint Cyrille, font l' l' Oraison de la Paix devant la Consecration; laquelle Oraison estoit la priere qu'ils faisoient pour le baiser de paix; comme il appert par ces paroles: *Faites-nous dignes, ô nostre Roy, de nous saluer entre nous d' un baiser saint.*

C

Dans les Liturgies ordinaires de saint Jacques, saint Basile & saint Jean, le baiser de Paix, & l' Oraison du baiser de Paix, est en ordre devant la Consecration. En la derniere ils mettent le baiser de Paix apres ces paroles, *Diligamus invicem*, qui se disoient avant le Sacrifice. En celle de saint Basile ils le mettent avant que de fermer les portes. Et finalement en celle de saint Jacques, on lit cette Oraison, *Quoniam Deus es pacis*, avant l' entrée au *Sancta-Sanctorum*, qui est l' Oraison du baiser de Paix.

D

Quant à la Police des Latins, elle a toûjours esté autre pour ce regard: Car de tout temps ils ont pratiqué le baiser de Paix apres le Sacrifice. Tertullien, *de Oratione: Iejunantes, habita Oratione cum fratribus, subtrahunt osculum pacis; quod est signaculum Orationis: Certains qui jeusnent, retranchent le baiser de paix apres l' Oraison, lequel est le sceau de l' Oraison.* Il se plaint de l'abus de quelques-uns, qui ne vouloient pas bailler le baiser de Paix, ny le recevoir aux jours ausquels ils jeusnoient par devotion, & outre les jeusnes ordinaires: & par ces paroles, *habita oratione*, il montre que le baiser de Paix se bailloit apres la Consecration; car *Oratio*, veut dire la Messe, & le plus souvent il signifie le Sacrifice dans les Anciens.

E

Ce Canon de saint Innocent, *ad Decentium*, ne laisse aucun doute: *Vous asseurez donc que quelques-uns ordonnent & commandent le baiser de Paix devant les Myste-*

Mysteres, & que les Prestres se le donnent entre-eux; veu toutefois que la paix se doive donner & annoncer apres tout ce que je ne puis découvrir: car par le baiser de paix on connoist que le peuple a baillé son consentement à tout ce qui s'est fait aux Mysteres, & à tout ce qui s'est celebré en l'Eglise, & que les Mysteres sont finis.

CHAPITRE XVII.

Si le baiser de Paix de la Messe regarde la Communion de l'Eucharistie, ou le Sacrifice.

On peut avec quelque raison, demander si le baiser de Paix qui se donne & qui se donnoit anciennement à la Messe, se donnoit pour disposer les Fideles à la participation de l'Eucharistie, ou bien s'il se donnoit pour participer aux effets du saint Sacrifice; c'est à dire, (pour rendre cette demande plus claire,) si cette religieuse ceremonie du baiser de Paix regardoit le Sacrifice, ou si elle regardoit la participation de l'Eucharistie, qui par tout estoit apres le baiser de Paix. Car on baisoit ou devant le Sacrifice, ou entre le Sacrifice & la Communion de l'Eucharistie. Et partant il y a sujet de douter de quel costé elle regardoit; principalement estant d'ailleurs bien verifié, qu'en l'administration de la pluspart des autres Sacremens, ils la pratiquoient.

Toutefois on verra par ce que nous en dirons en ce Chapitre, que le baiser de Paix de la Messe, regardoit principalement le Sacrifice. Premierement, entre les Grecs qui en usoient devant la consecration, il y a bien plus d'apparence qu'il s'y donnoit pour participer du Sacrifice, que pour se disposer à la Communion; parce qu'ils l'eussent pratiqué & celebré plus prés de la participation de l'Eucharistie, que du Sacrifice, si ce Mystere eust esté estably pour la disposition de la Communion.

Secondement, saint Innocent dit qu'il se pratiquoit, afin que le peuple baillast son consentement aux Mysteres qui avoient esté faits à l'Autel. Or ces Mysteres estoient le Sacrifice de la Messe, & non la Communion de l'Eucharistie, qui ne se donnoit que long-temps apres le baiser de Paix. D'où on void que cette raison de saint Innocent empesche de dire que

A le baiser de Paix regardast la Communion de l'Eucharistie.

En troisieme lieu, au mesme Canon, saint Innocent dit, que ce baiser de Paix montroit que les Mysteres estoient finis: partant son opinion estoit, qu'il estoit pratiqué pour le Sacrifice, & non pour la Communion de l'Eucharistie; laquelle n'estoit pas finie ny mesme commencée,

B quand les Fideles se baisoient.

En quatréme lieu, le baiser de Paix qui se donnoit aux autres Sacremens, se donnoit apres qu'on les avoit conferez, & non devant, comme il se voit en ce passage du Baptesme cy-dessus allegué de saint Cyprien. Partant si on eust donné le baiser de Paix à la Messe, pour la consideration de la Communion, on l'eust pratiqué apres l'Eucharistie, & non devant. Ajoûtez à toutes ces raisons, qu'ancien-

C nement, comme aujourd'huy, il se pouvoit celebrer des Messes Paroissiales ausquelles personne ne recevoit l'Eucharistie que celuy qui la celebroit. Et toutefois on n'en a jamais dit de solemnelles, que le baiser de Paix n'ait esté celebré entre tous les assistans. Ce qui fait incliner à cette opinion, qu'on en usoit pour joüir des effets du Sacrifice, plustost que pour disposer les Fideles à la sainte Communion. On peut tirer un argument du livre

D *de Oratione*, de Tertullien, qui met l'affaire hors de doute. Il condamne ceux qui jeusnoient par devotion, de ce qu'ils ne vouloient pas donner ny recevoir le baiser de Paix à la Messe. Or est-il que ceux qui jeusnoient, ne recevoient jamais l'Eucharistie; & partant on voit que dans cette antiquité le baiser de Paix estoit un Mystere du Sacrifice, & non de la Communion; & qui se pratiquoit pour participer aux effets du Sacrifice.

E Finalement, & cette raison de Tertullien, *Quale Sacrificium à quo sine pace receditur*, & toutes les autres que les Peres rendent du baiser de Paix qui se donnoit à la Messe, regardent le Sacrifice plustost que la Communion de l'Eucharistie. Ce n'est pas que je veüille nier que le baiser de paix de la Messe ne disposast aucunement, & ne rendist les Fideles plus dignes de l'Eucharistie. Mais je veux dire que quand on n'eust jamais donné l'Eucharistie apres le Sacrifice, que le baiser de paix toutefois eust toûjours esté en usage;

& que

Digitized by Google

& que son institution regardoit principalement le Sacrifice, & plus particulierement que la Communion de l'Eucharistie.

Dans les Oraisons de la Paix des Liturgies Arabes, on y lit ces paroles : *Vous nous avez donné un Mystere secret, auquel ny le sang de la Loy, ny la Iustice charnelle, n'est contenu, mais l'Agneau spirituel & les Langues suppliantes & non charnelles. Nous vous offrons cette oblation, & nous demandons à vostre bonté, Amateur des hommes, purifiez nos lévres, & délivrez nos esprits de toute chose terrestre, & nous envoyez la grace de vostre saint Esprit, & faites-nous dignes de vostre baiser, du baiser Saint, & que nous y soyons tellement attachez, qu'il ne nous précipite pas au jour du Jugement.* Par lesquelles on voit que le baiser regardoit les effets du Sacrifice. De mesme en celle de saint Cyrille : & encore les paroles m'en semblent plus fortes, et, qu'elles montrent mieux que le baiser estoit pour le Sacrifice.

Je ne veux pas nier toutefois, que le baiser de Paix dans l'Occident, n'ait pû avoir deux usages, et qu'il n'ait servy à l'accomplissement du Sacrifice, et à la preparation de la Communion : encore qu'en bonne Theologie, les Fideles ayent esté bien plus disposez et bien plus preparez pour recevoir l'Eucharistie par les effets du Sacrifice, que par le baiser. Car le Sacrifice nous unit tous ensemble ; et partant le baiser de Paix ne peut pas nous reconcilier davantage que cette union.

CHAPITRE XVIII.

Explication du Mystere du baiser de Paix.

On peut dire qu'on celebroit anciennement trois sortes de baisers de Paix : Ceux qui se donnoient au Sacrifice : Ceux qui se donnoient en l'administration des Sacremens : Et finalement ceux qu'ils celebroient dans les occasions particulieres. Et de toutes ces especes il y avoit des raisons particulieres, & toutes avoient leur Mystere particulier. Les Grecs qui se baisoient avant le Sacrifice & avant la Consecration, se saluoient pour satisfaire à ce precepte, *Reconcilie-toy avec ton frere avant que de te presenter à l'Autel.* En second lieu, pour estre dignes & pour recevoir plus dignement la paix de Jesus-Christ, que le Sacrifice faisoit descendre sur eux ; ces Liturgies Arabes, dans les Oraisons par lesquelles ils celebroient ce Mystere ; *Faites-nous dignes de la Paix celeste :* En troisiéme lieu, pour marque & pour enseignement au peuple, que Iesus-Christ avoit eu un extréme Amour pour nous, de nous avoir laissé le sacrifice de son Corps : Aux mesmes Oraisons ; *Car la Paix nous est une marque & une asseurance parfaite de l'Amour de son Fils :* La quatriéme, pour montrer que le Sacrifice qui devoit suivre immediatement apres, estoit un Sacrifice de paix & de concorde, & qui faisoit la paix entre Dieu & les hommes. Aux mesmes Liturgies Arabes : *Tu as reconcilié le Ciel avec la Terre.* Saint Denys, en l'explication des Mysteres du Sacrifice, rendt cette raison du baiser de paix du Sacrifice : *J'estime donc que cette sainte action de donner la paix, establit en nous une vie uniforme & nullement partagée, plaçant le semblayle avec celuy qui est semblable, & separant ces spectacles unitifs & divins, d'avec les choses divisées & partagées.*

Saint Denys dit, que le baiser de paix nous separe des choses mondaines, & qu'il met en nous une vie uniforme, c'est à dire, que la paix de Iesus-Christ qui se donne par le baiser à ceux qui en sont capables, chasse de nos cœurs toutes choses impures & contraires à la charité ; elle fait obeïr les sens à la raison, & la grace n'a pas peine à nous conseiller ny à nous porter au bien. S. Denys touche en cet endroit le haut Mystere de la paix : Et ceux qui demandent en quoy consiste cette paix que nostre Seigneur nous a laissée, ce qu'elle fait, ce qu'elle opere, comment elle se doit entendre & expliquer, qu'ils lisent ce passage, & qu'ils le meditent. Tant y a que la Theologie de saint Denys l'explique d'une concorde interne, qui fait obeïr tout à la raison, & qui met en nous le semblable avec le semblable ; c'est à dire, qui unit ce qui est de Dieu, avec ce qui est Dieu, & avec ce qui vient d'en haut, & qui en chasse le dissemblable, c'est à dire, le mondain & le terrestre.

Il faut noter que les Orientaux disoient plu-

plusieurs Oraisons à l' Autel pour le baiser de paix ; l' une au Pere , l' autre au Fils : lesquelles expliqnent le Mystere de cette ceremonie sacrée , & l'intention de l'Eglise en la pratique de cette salutation: Dans celle du Fils , on y lit ces paroles , *Tu as esté fait Mediateur envers les Pere*. Item : *Tu as effacé les anciennes inimitiez* . Item : *Vous avez reconcilié la Terre avec le Ciel*. Item : *Vous avez fait de deux un, par l'œconomie de la chair*. Item: *Tu as dit à tes Disciples , les Apostres , je vous donne, je vous laisse ma Paix*. Et dans celle du Pere il y a seulement : *Tu as remply la terre de Paix*. D'où on voit que le baiser de paix alloit, ou pour signifier que par le Sacrifice , les hommes devoient estre unis & reconciliez avec Dieu, ou pour preparer ceux qui estoient presens à cette union, que les Peres appellent Deïfication . L'Oraison qui s'adressoit au Pere, estoit pour leur accorder cette Deïfication ; & celle qui s'adressoit au Fils, pour en estre nostre Mediateur.

Les raisons des Latins estoient differentes en apparence : car saint Innocent dit expressément, que le baiser de paix se donnoit , afin qu' il apparust que le peuple avoit baille son consentement aux Mysteres. En second lieu , afin qu' on connust que les Mysteres estoient finis. Et finalement il dit qu' il estoit comme le sceau , & l'appelle, *signaculum pacis*. Au second Canon : *Vous dites donc qu' il y en a qui commandent le baiser de paix avant la confection des Mysteres, ou que les Prêtres se le donnent entre-eux, encore qu'il le faille necessairement donner apres ce que je ne dois pas découvrir , par lequel il paroisse que le peuple a presté son consentement à tout ce qui s'est fait aux Mysteres , & à ce qui s'est celebré dans l' Eglise : & afin qu'ils montrent que tous les Mysteres sont finis par le signacle & le sceau de la Paix.* Pour le premier, il est assez difficile d'expliquet ce qu' il faut entendre par ce consentement dont parle saint Innocent : car le consentement du peuple n' estoit point necessaire du tout pour la confection des Mysteres : la puissance en residoit dans le Prestre , qui pouvoit les Consacrer sans l' aveu & sans l'approbation du peuple : & quand mesme toutes les volontez des assistans eussent esté contraires , la Consecration se fust faite par les seules paroles du Prestre . C'est pourquoy il faut expliquer ce consentement par le Mystere de saint Denys & des autres Theologiens de ces premiers siecles, qui disent tous , que par le Sacrifice il se faisoit une union actuelle avec Jesus-Christ . Si bien que saint Innocent veut dire que le baiser de paix qu' on donnoit apres les Mysteres, estoit pour faire que le peuple consentist à cette union, & que par cette action & cette union exterieure, il accomplist ce Mystere, & consommast cette alliance avec Jesus-Christ. Et pour montrer qne saint Innocent a entendu parler de ce consentement & de cette ratification de l' alliance qui se renouvelloit par le Sacrifice, c'est que les Mysteres estoient finis lors qu' il veut qu'on donne le baiser de paix : & partant le baiser de paix ne pouvoit pas servir à la confection de l' Eucharistie . Consentir donc par le baiser aux Mysteres, c' est consentir à l' Union & à la Deïfication qu'ils avoient faite & qu'ils avoient procurée : car les Fideles par cette action , affermissoient cette union & cette conjonction . Saint Augustin se doit entendre du mesme consentement & du mesme Mystere , quand il dit que le Peuple consent à ce que l'Evesque fait tout seul dans le Sanctuaire.

On peut trouver un autre sens aux paroles de ce Canon : car le Prestre qui estoit à l' Autel , estoit le Procureur du peuple, avoit charge d' offrir à Dieu les vœux des Fideles , & de demander leurs necessitez . Optat : *Pourquoy as-tu rompu les vœux & les desirs des hommes, en rompant les Autels ? Pourquoy as-tu coupé le chemin aux Prieres ?* Si bien qu'apres que tous les Mysteres estoient celebrez , le Prestre baisoit le premier Prestre assistant , & en suite tous les Fideles se baisoient, & recevoient par consequent ce baiser que le Prestre qui celebroit avoit envoyé , & consentoient par cette action & par ce baiser qu'ils recevoient & qu' ils rendoient , à tout ce qu' il avoit demandé & traité pour eux à l'Autel. Ils montroient par cette union , qu'ils n'estoient qu'un corps, qu'une bouche, qu'une voix & qu' une parole, avec celuy qui avoit fait le Sacrifice : & partant le baiser de paix estoit une ratification de tout ce qu'il avoit traité, negocié, & procuré au saint Sacrifice avec Jesus-Christ , & par la Mediation de Jesu-Christ avec Dieu son Pere.

Digitized by Google

Quant au second, & à ce que saint Innocent dit au mesme Canon, que le baiser de Paix se donnoit pour montrer que les Mysteres estoient finis & achevez: *Ac Mysteria finita esse, pacis signaculo concludentes demonstrentur*; cela n'est pas moins obscur que le premier. Car il est aussi malaisé à dire, pourquoy & comment le baiser de paix montroit que les Mysteres estoient finis, comme il est malaisé d'expliquer ce consentement dont il parle un peu plus haut. Mais avant que d'expliquer cette raison & ces paroles de S. Innocent, *finita esse*, je prie le Lecteur de considerer combien les Peres de ces premiers siecles s'estudient à parler obscurement, non seulement du Mystere de l'Eucharistie, mais encore des circonstances & des dépendances d'icelle; tant ils avoient de crainte de découvrir les effets & les merveilles qu'elle contient. Puis que S. Innocent en parlant des effets & des causes pour lesquelles on pratiquoit le baiser de Paix au Sacrifice de la Messe, use de façons de parler si obscures, qu'il est tres mal-aisé d'en tirer un bons sens, & auquel on reconnoisse quelque raison & quelque apparence. D'où on peut admirer la vanité de nos Adversaires, qui triomphent quand ils trouvent des paroles dans ces Anciens, qui semblement favoriser l'opinion erronée qu'ils ont du saint Sacrement. Car ne faut que leur alleguer ce Canon, & leur demander que veuillent dire ce *consensus*, & ce *finita esse*; & leur faire connoistre par ces difficultez, que les paroles dont les Peres usent en parlant des Mysteres, ne signifient pas toujours ce qu'elles sonnent: & que si au siecle de saint Innocent on parloit du baiser de paix avec tant d'ambages & tant d'obscurité, qui n'estoit qu'une circonstance & qu'une dépendance du saint Sacrement; qu'on ne doit trouver estrange, si aux premiers siecles, ausquels il estoit encore plus perilleux de découvrir ces merveilles aux Infideles, ils usoient d'obscurité & de tenebres aux discours & aux paroles avec lesquelles ils en parloient. Revenons à nostre *finita esse*, qui est difficile à entendre, pour plusieurs raisons. Premierement, parce que lors que saint Innocent a commandé de donner le baiser de paix, les Mysteres n'estoient pas finis; car quoy que la Consecration fût faite, toutefois toutes A les Oraisons qui appartenoient au Sacrifice, n'estoient pas finies. Secondement, la Communion du Prestre n'estoit pas faite. Finalement, le peuple n'avoit pas communié. D'ailleurs, pourquoy est ce que le baiser de paix signifioit plustost que les Mysteres estoient finis que commencez? Quelle analogie ou quelle ressemblance avoit-il avec la fin des Mysteres, ou quelle vertu le baiser avoit-il pour signifier que quelB que chose estoit finie? J'estime donc que ce *finita esse*, ne se rapporte pas à l'action du Prestre; & que saint Innocent ne veut pas dire par là, que le Prestre avoit finy & achevé tous les Mysteres: Mais ce *finita* regarde l'effet des Mysteres; & il veut dire que par le baiser de paix, on témoignoit que le Sacrifice avoit esté parfait & accomply son effet, qui estoit d'unir & de synaxer toute l'Eglise en un corps, en un estre, & en un composé avec Jesus-Christ, comme parle saint Denys, ou C plustost que le baiser de paix estoit le dernier effet de cette union & de cette conjonction divine. Car saint Innocent a usé de ce mot *finita*, tout ainsi que saint Denys a usé de ce mot τελετή, en parlant du sacrifice de la Messe. Or est-il qu'il en use, non pour signifier sa fin, ou que le Sacrifice & la Communion soient parachevés, mais pour signifier que le Sacrifice a uny, parfectionné, & mis à fin & à bot son effet; c'est à dire, qu'il a incorD poré les Fideles avec Jesus Christ. Partant si saint Innocent à usé de ce mot de *finis* & *finita*, en mesme sens, ce n'estoit pas pour signifier que tous les Mysteres fussent achevez par le Prestre; mais pour dire qu'ils avoient parfectionné les Fideles, & qu'ils les avoient conduit à leur perfection.

Saint Innocent a appellé le baiser de paix, *signaculum Pacis*; tout ainsi que Tertullien l'appelle *signaculum Orationis*, & qu'il appelle le Baptesme *signaculum* E *Fidei*. Par le Sacrifice, les Fideles sont deïfiez, & cette deïfication met une paix dans l'ame pleine de douceur & de beatitude. Or le baiser de paix qui intervient apres l'acquisition de cette paix & de ce silence divin, en est comme le sceau.

Tertullien dit, que le baiser de paix se pratique pour faire part à nos freres, de l'operation que nous avons faite au Sacrifice, *ut ipsi de vestra operatione participent*. D'où on voit que le baiser de paix est

est un acte de communauté, par lequel nous communions les uns avec les autres, & par lequel, *miscemur animo animaque*, comme il dit en l'Apologetique.

Le mesme Autheur, au livre *de Oratione*, blasme quelques-uns de son temps, qui ne vouloient pas celebrer le baiser de paix avec les autres Fideles quand ils jeusnoient. Et quoy qu'il ne touche pas les raisons que ce scrupule pouvoit prétendre; toutefois ce n'estoit pas seulement à cause que le baiser de paix estoit une suite de la joye du Sacrifice, mais à cause que ces scrupuleux tenoient le baiser de paix pour une participation à la Communion de l'Eucharistie, laquelle ceux qui jeusnoient ne recevoient jamais. Et Tertullien s'efforce à leur faire voir que le baiser de paix estoit une ceremonie & un Mystere qui estoit necessaire pour l'accomplir, & pour en consommer les effets: *Quale Sacrificium à quo sine pace receditur?*

Dans le mesme endroit de ce livre *de Orat.* je voy qu'on rendt ces paroles; *Nisi cum oratione commendabilior ascendit*, ambiguës, & qu'on les corrige sans necessité. Ce n'est pas que si Tertullien eust écrit, *nisi cum Oratio*, le sens n'en fust bon: mais puis qu'il a écrit: *nisi cum Oratione*, le sens en est encore meilleur: car il a voulu dire: *Quand est-ce que le baiser de paix doit estre plustost conferé, sinon alors qu'il peut monter au Ci[illegible] avec l'Oraison, & que joint avec elle [illegible] sa force, il en doit estre plus raccom[illegible]ndable?* Ce mot de *commendabilior*, se [illegible]oit rapporter à *Pax*, & non à *Oratio*, & le sens en est plus net & plus fort, & fait croire qu'il faut lire, *cum Oratione*. Car il y a plus d'apparence qu'il ait dit, que la paix devoit estre plus racommandable en montant avec l'Oraison, que d'avoir dit simplement, sans relation & sans comparaison, que l'*Oraison monte plus reccomandable*; car ce *commendabilior* est un comparatif qui doit avoir sa relation: & dans cette correction, je ne voy pas que l'Oraison eust esté plus racommandable que quelque autre chose: mais le baiser de paix estoit plus racommandable avec l'Oraison, que sans Oraison.

Ces paroles de Tertullien. *Quæ Oratio cum divortio sancti osculi integra?* expliquent elegamment le mystere de paix du Sacrifice, dont nous avons parlé cy-dessus, A & montrent bien qu'au Sacrifice, le mariage de Jesus-Christ & de l'Eglise se renouvelloit & s'accomplissoit. Car il n'eust pas usé du mot de *divorce*, que pour montrer qu'il y avoit alliance entre les Fideles, & qui l'estoient obligez aux ceremonies de ce Mystere, & qu'ils ne pouvoient pas les retrancher sans divorce & sans mauvais ménage avec l'Eglise & avec Jesus-Christ: *Quæ oratio cum divortio sancti B osculi integra?* Ces paroles ont cette force: Vous avez demandé du pain quotidien; & en demandant du pain, vous avez demandé d'estre perpetuellement attaché & incorporé avec Jesus-Christ, & d'estre individué avec son Corps. (Car plus haut on lit ces paroles: *Itaque petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo, & individuitatem à Corpore ejus:*) Et comment est-ce que vostre priere sera entiere, comment est-ce qu'elle sera veritable? car vous demandes d'estre uny avec C Jesus-Christ; & en la mesme heure & à l'instant vous faites divorce avec luy, vous refusez le baiser de Paix à vous freres, qui sont ses membres & son Corps.

Quale Sacrificium à quo sine pace receditur? On ne doit pas aussi expliquer ce *Sacrificium* de l'Oraison jointe avec la Communion de l'Eucharistie, comme quelques-uns ont estimé; car ceux qui jeusnoient, dont il est parlé en cet endroit, n'y participoient jamais: mais *Sacrificium* se prendt D là pour le Sacrifice de la Messe: & Tertullien a voulu dire: De ton Sacrifice, c'est à dire, du Sacrifice auquel tu as assisté, qui est un Sacrifice de Paix; quel fruit en pourras-tu tirer? comment sera-il agreable à Dieu? veu que tu le fais & que tu y participes, sans vouloir faire la paix avec tes freres?

Quæcunque ratio sit: Je trouve plus de sens en ces paroles qu'en ces autres qu'on E substituë, *Quæcunque operatio sit*, ou, *Quæcunque ratio sit*. Car Tertullien a voulu dire. *Quelque raison que vous ayez de ne vouloir pas donner le baiser de Paix durant le jeusne, elle n'est pas si considerable que de commandement que Dieu nous fait de cacher nos bonnes œuvres & nostra jeusne.* Ce discours est fort & ratiocinant, & tout ce qu'on a voulu corriger n'a aucune vivacité, ny aucune ratiocination. Car en suivant cette correction, qui lit, *Quæcunque operatio*, il sembleroit que Ter-

tullien auroit voulu blasmer & oster ces jeusnes privez : car en disant que le commandement de cacher le jeusne particulier, est plus considerable que le même jeusne, il semble qu'il veüille persuader à ces scrupuleux de ne plus jeusner : Et toutefois il n'en blasme que le defaut & le manque du baiser, & le scrupule qu'ils avoient de le refuser durant le jeûne. Ajoûtez que peu apres il repete la mesme parole. *Sed & si qua ratio est :* Ce qui monstre qu'il en avoit parlé peu auparavant ; que son discours doit estre pris en cette maniere. *Quelque raison que vous ayez, elle n'est pas plus forte que le commandement de Dieu : & si vous avez quelque raison, n'offensez pas ce commandement ; pratiquez-le en vostre maison & en l'Eglise.*

Apres les raisons du baiser de Paix de la Messe, faut expliquer celles du baiser qui se donne & qui se donnoit en tous les autres Sacremens. S. Cyprien en cette epistre 10. du 3. dit qu'il se donnoit au Baptesme, pour faire la paix & pour donner la grace : *In gratia danda atque in Pace facienda horrere debeat osculari.* La difficulté maintenant est d'expliquer que pouvoit estre *faire la paix & donner la grace*. J'estime que ce n'étoit autre chose que de faire la Communion avec l'enfant qui estoit nouvellement né & baptisé, & de communiquer avec luy la Paix que nostre Seigneur avoit laissée à son Eglise. Tertullien appella cela un droit qui appartient au Chrestien, *communicatio pacis quæ jura*. Si bien qu'on devoit la Paix & la Communion de la paix à cet enfant, puis qu'il estoit fait membre de l'Eglise, laquelle se conservoit en cette paix & en cette union avec son Espouse, par les moyens que Jesus-Christ & les Apostres avoient instituez. Faire la paix avec un enfant, n'estoit autre chose que luy communiquer la paix de Jesus-Christ, & c'est par le baiser qui en estoit le signe & le Sacrement : Il avoit esté és mains du diable, ennemy de Dieu & de Jesus-Christ : par le Baptesme il avoit esté reconcilié avec Dieu, & tiré de la possession du diable : C'est pourquoy on le baisoit pour marque de fraternité, & pour marque qu'il estoit enfant de l'Eglise, & frere des Fideles qui le baisoient. On peut dire encore qu'on devoit la Communion à tous les Fideles ; c'est à dire, qu'on estoit tenu de leur communiquer & les Sacremens & les baisers de Paix, & les salutations & toutes les autres Communions des Fideles, & qu'on ne pouvoit pas le priver de ces offices, ny de ces petits Sacremens, par lesquels ils conferoient mille benedictions : & partant, & au Baptesme & à tous les Sacremens on estoit tenu de bailler la Communion de la paix par le baiser, pour exercer ces offices, & pour celebrer ces petits Sacremens : qui ne pouvoient pas se celebrer plus saintement qu'en ces actions solemnelles ; puis qu'on estoit tenu de les celebrer. Par les Sacremens aussi, on donnoit ou on recevoit quelque nouvelle grace, ou quelque augmentation de grace, à laquelle ils vouloient participer par le baiser, comme dit Tertullien, *Ut ipsi de nostra operatione participent*. S. Denys semble dire, que le baiser de Paix qui se donnoit au decedez, se donnoit pour faire la Communion avec eux. *Apres qu'elle est finie, le Pontife salüe le trepassé, & apres luy tous les assistans font le mesme. Car veritablement celuy qui a perseveré jusques à la mort en une divine ou sainte vie, ne peut qu'il ne soit fort agreable & honorable à tous ceux qui sont semblables à Dieu*. Autre-part il a dit, qu'on donnoit le baiser de Paix, parce que ceux qui le donnoient, *erant sibi ipsis grati* ; icy il dit le mesme, & que les Saints qui sont decedez sont agreables aux Fideles vivans. Ce mot de *gratus*, semble se rapporter à ce *gratia danda*, dont parle S. Cyprien, que nous avons expliqué de la Communion Chrestienne ; & partant selon S. Denis, ce mystere feroit un acte de Communion, par lequel on se communiquoit la paix divine de Jesus-Christ, & on monstroit qu'on n'estoit qu'un corps avec luy.

Quant aux baisers de Paix que ces Anciens Chrestiens se donnoient en toutes rencontres & en toutes occasions, on en peut donner mille raisons par les Peres. Premierement, pour témoigner entierement qu'ils estoient freres & enfans d'une mesme Mere, ils se baisoient. En second lieu, ils se baisoient pour nourrir cette amitié Chrestienne qui estoit tres fervente en ces premiers Siecles. Saint Jean Chrysostome, homelie 30. sur la 2. aux Corinthiens, *Pour cela nous donnons le baiser de Paix ; afin qu'il soit le Symbole de la* Cha-

Charité qu'il allume l'affection, & que nous nous aimions comme freres & comme les enfans leurs Peres & les Peres leurs enfans, voire davantage; car l'amitié des parens est une passion naturelle, & la charité est spirituelle. En troisiéme lieu, ils se baisoient pour obeïr au commandement de saint Paul: *Saluezvous d'un baiser saint.* En quatriéme lieu, pour entretenir la paix que Jesus Christ leur avoit laissée, *Je vous donne la paix, je vous laisse ma paix:* rien ne la pouvoit exterieurement ny interieurement mieux conserver que le baiser. En cinquiéme, cette union, cette compage des membres vouloit estre conservée par ces actes exterieurs. Saint Jean Chrysostome dit, que Saint Paul avoit estably le baiser de paix pour ce sujet: *Voyez vous comme il assemble tous les Chrestiens, les absens & les presens, ceux cy par les baisers, & les autres par les lettres?* c'est à dire, par le baiser de Paix qu'il mettoit & qu'il envoyoit par les lettres. Car plus bas il dit, *Parce qu'il les avoit conjoints par les salutations & par les baisers.*

LETTRE DE MONSIEUR RIGAULT, BIBLIOTHEQUAIRE DU ROY,

A Mr.

L'EVESQUE D'ORLEANS:

Sur l'explication du passage de Tertullien, de Exhortatione castit. *traitté au huitiéme Chapitre du Second Livre.*

M*ONSIEUR*,

Ie vous remercie tres-humblement de la faveur qu'il vous a pleu me faire, de me communiquer les feuilles de ce que vous faites imprimer sur ce passage de Tertullien, Ubi non est consessus Ecclesiastici ordinis, & offers, & tinguis, & Sacerdos es tibi solus. *Mais ie vous supplie me permettre de vous declarer qu'en escrivant mon Observation sur cette difficulté, ie n'ay eu autre intention que de me tenir dans les mesmes bornes que vous posez. Et de fait sur ce que vous dites, que*, Offers, *ne doit pas estre icy entendu de l'Eucharistie; il me sembloit y avoir assez soigneusement pourveu, l'ayant expliqué*, Offerre Sacrificium Deo. *Comme le mot*, Offers, *ne designe point une oblation certaine, aussi l'ay je rendu par le mot* Sacrificium, *qui ne designe point de Sacrifice certain. Car en divers endroits du mesme Auteur*, Sacrificium, *est usité pour le Sacrifice des simples prieres: comme en son livre*, ad Scapulam, *où il dit*, Sacrificamus pro salute Imperatoris, sed Deo nostro; & ipsius, sed quo modo præcepit Deus, pura prece. *Tellement, Monsieur, que ie n'ay pas entendu parler de l'Eucharistie, ny preiudicier à vostre explication. Et quant à ce que vous remarquez que ie ne devois pas poser ce fait, ny ce cas de necessité, quand il advient qu'un Chrestien laïque se trouve seul en pays de Barbares; ie l'ay ainsi fait, pource que Tertullien dit*, Ubi necesse est: *& m'a semblé le devoir faire, pour remarquer, mesme dans son opinion erronée, cette espece de retenuë & modification de ces paroles extravagantes*, Sacerdos es tibi solus, & ubi tres, Ecclesia est, licèt Laïci. *Car en cas mesme de necessité bien necessaire, nous ne les pouvons excuser. Ce seroit pervertir l'Ordre Ecclesiastique, sans lequel la discipline Chrestienne, ny l'Eglise ne peuvent subsister. Ie n'ay pas eu dessein de penetrer plus avant en cette question. Mais bien d'acquiescer à ce qu'il vous plaira d'en decider: Et demeurer à iamais,*

MONSIEUR,

Vostre tres-humble & tres-obeïssant serviteur,

N. RIGAULT.

Je

JE devois à l' Eglise & à Tertullien la defence de ce passage, *de Exhortatione Castit.* dont j'ay traitté à l'huitiéme Chapitre: mais je m'en suis aquitté sans en nommer l' Auteur, & n'eusse jamais pris la liberté de faire mention de M. Rigault, si sa lettre ne m'y eust obligé. La reputation qu' il a dans les lettres & sa vertu meritent qu'on l' honore & qu' on le respecte en toutes occasions: Et en cette observation il a parlé avec telle modestie & telle pieté qu'on les doit estimer, quoy qu' on ne suive pas son opinion. Car dans ce qu' il a imprimé & dans ce qu'il m'en a escrit & conferé, il a toûjours blasme le sentiment qu'il a creu que Tertullien avoit eu en ce passage; & outre & d'abondant il a toujours remis son explication au jugement de l' Eglise: qui est tout ce qu' on pouroit desirer d'un Religieux. Je confesse que j' ay eu peine à choquer son opinion, tant que je suis amateur de son merite, & que j' estime son sçavoir: lequel en cette occasion est une des plus fortes pieces de son explication: car plusieurs, pour le cas qu'ils en font, la suivront & l' embrasseront, quelque lumiere & quelque raison qu'il y ait de nostre costé. Une autre chose qui les fera attacher & pancher dans ce party, est, qu'on ne se met jamais devant les yeux l' image de cette primitive Eglise, laquelle ne se peut entendre sans l'avoir presente, & sans en tous les passages difficiles avoir recours à ce tableau. Si tost qu' il se presente quelques paroles obscures dans les Canons ou dans les Peres, nous les rendons encore plus obscures par la comparaison que nous en faisons avec les choses que nous voyons dans l' Eglise & avec la Police qui est en usage. Nous voulons qu' ils ayent eu une mesme Police, & que leur discipline s'explique par la nostre. Comme en cette occasion on demande de quelle oblation donc est-ce que Tertullien a voulu parler? Qu' est-ce qu'ils pouvoient offrir que l' Eucharistie? Quand on leur répondt que le Sacrifice des oblations estoit un grand Mystere dans l'antiquité, & qu'apres l'Eucharistie ils mettoient une grande Religion en ces Offrandes: que pour toutes necessitez, & que pour autoriser leurs prieres, ils en presentoient à toutes les Messes & a toutes les occasions; qu' ils appelloient cela un Sacrifice: que cette Police & cet usage estoit tres-frequent: il leur semble qu' on veut introduire une doctrine nouvelle, & qu' on veut imposer aux Anciens, tant il y a peine de les retirer des choses qu' ils voyent, & de les porter à celles qu' ils pouvent voir dans les Peres. Ce qui fait cette contradiction est, que cette Police de presenter des Offrandes, n' est plus en usage, ou du moins qu' on n'en fait pas tant de cas qu'on faisoit aux premiers Siecles. On ne parle plus de *nomen Offerre*, on ne dit plus, *oblatio ejus recipiatur*; on ne prononce plus, *communicet sed non sit oblationis particeps*. Qu' on m' explique les paroles d' Optat. *Et sub se omnes etiam socios suos habere voluisset: de quorum oblationibus numquam est dignatus accipere. In qua re media est fides & Deus Christus ejus, & querela multorum quibus in ipsa societate hanc iniuriam faciebat ut solus secretò nescio quid ageret, & postea cateris perfunctoriè misceretur:* Et on trouvera qu' ils faisoient dans les maisons particulieres des Sacrifices de ces oblations, desquelles il prenoient apres pour acte de communion: & que Donat qui estoit glorieux, mesprisoit ces Sacrifices, & ne vouloit pas en gouster, par mespris, & pour ne communier avec ses Confreres, & pour ne s'égaler à eux. Ce qui sert à nostre explication, & qui prouve que Tertullien peut avoir parlé de ces Sacrifices, puis que dans les maisons ils pouvoient se celebrer. Mais il y avoit mille autres Polices sur ces Offrandes, par lesquelles on peut juger qu' une des grandes choses de la Religion en ces premiers temps, estoit le mystere des Offrandes: & que ce Sacrifice estoit tel que Tertullien en a pu argumenter, & dire que les Laïques avoient en eux quelque droit Sacerdotal, puis qu'ils pouvoient en cas de necessité les offrir à Dieu, & faire eux mesmes & tous seuls sans le ministere des Prestres, ce petit Sacrifice: Car *sibi solus* doit estre ainsi expliqué en ce passage. Tertullien n' a pas voulu dire qu'un Laïque tout seul seroit Evesque; mais que sans l' Evesque en cas de persecution qu' il pourroit faire le Sacrifice des oblations, & estre Evesque à soy-mesme: Encore qu' en l' autre explication, je ne voye pas une gran-

grande force pour leur opinion: car ce *solus* en quelque sens qu'on le prende, n'est pas plus fort que ce mot *Sacerdos*. Ne faut pas toujours prendre Tertullien au mot, & croire que pour dire de fortes paroles & des mots pesants & significatifs, que les choses qu'il veut dire soient de mesme. Son eloquence & la force de sa diction estoit telle, & souvent il parle d'un moucheron avec de si grandes paroles, qu'on croiroit qu'il parlast d'un Elephant. La plus part du temps sont petits argumens qu'il fait valoir, & qu'il releve par des paroles qu'on n'ose de dire: comme en cette occasion il a assemblé trois ou quatre argumens qui n'ont aucune force, mais il les releve par les paroles. Il avoit leu Quintilien, qui conseille, en ces petits argumens, qui ne peuvent passer comme tonnerres, de les employer comme gresles; en trouppes & accumulez ensemble. Un de ses argumens pour prouver que les Laïques estoient Prestres, est que Dieu estoit parmy trois Laïques, quand ils estoient assemblez en son nom, & que Dieu y estant, que l'Eglise y estoit, & que si l'Eglise y estoit, qu'il y avoit du Sacerdoce. Voila sa ratiocination qu'il ne faut pas prendre pour une raisons, sans replique, non plus que celle qui suit, *Vnusquisque sua fide vivit*. Par la quelle il a voulu dire que chacun vivoit de sa foy: & partant que les Laïques avoient quelque Sacerdoce, puisqu'ils pouvoient se nourrir dans la foy sans les Ecclesiatiques: qui est un autre argument d'une force ansi peu considerable que celuy qui suit: Dieu n'a point d'acceptation des personnes, & partant il n'acceptera pas plus les oblations & les devoirs des Ecclesiastiques que que des Laïques, & ainsi les Laïques pourront faire les fonctions Ecclesiastiques. Et apres ce façons d'argumenter, on voudroit tirer quelque chose de solide de l'autre argument, qui est en mesme lieu & dans la mesme suitte du discours.

Il y en a qui veulent affoiblir le passage de *Virgin. Velan.* qui sert d'interprete aux paroles, *de Exhortat. Castit.* & qui portent une si claire lumiere à cette obscurité, qu'on n'en sçauroit jamais parler avec raison. Ils expliquent donc ces paroles, *Nec ullius virilis muneris* des charges que le droit appelle, viriles, comme les offices publics, & veuillent que Tertullien aye parlé en cét endroit en Jurisconsulte, & qu'il aye voulu dire qu'il n'estoit pas permis aux femmes de parler en l'Eglise, ny d'Offrir, ny de Baptiser, ny mesmes d'avoir les offices publices, ny les exercer, & partant moins encore de faire les charges Episcopales. Je feray voir cy-apres, que ce n'est, ny le discours, ny l'intention de Tertullien de parler du droit Civil. Mais quand il auroit parlé en Jurisconsulte, il distingue toujours & met toujours distinction & difference entre ces offices, *Offerre & Tinguere*, & entre les offices Episcopaux. Car apres avoir dit qu'elles ne pouvoient offrir, il augmente son discours & il dit, & moins leur est il loisible de faire les fonctions Sacerdotales. Partant de quelque costé qu'on se tourne, il faut qu'on m'explique en quoy les offices Sacerdotaux sont differens, de *Tinguere & Offerre*, & il faut qu'on m'explique cet *Offerre*. Si on allegue qu'il se doit expliquer de l'Eucharistie, je l'empesche; & je remonstre que le Sacrifice de la Messe estoit la principale chose de la Religion: & partant quand les Anciens font des distinctions entre les choses de la Religion, & entre les Offices Ecclesiastiques, qu'il faut toujours mettre le Sacrifice entre les principaux & entre ceux qui appartenoient aux Evesques; comme en ce passage: autrement par ce *nedum*, Tertullien n'auroit rien dit, & n'auroit, par ces paroles, *nedum Sacerdotalis officij*, dit autre chose que ce qu'il avoit dit par celle-cy, *Tinguere & Offerre*; si *Offerre* se doit entendre du Sacrifice de la Messe.

Mais cherchons le sens & l'intention de Tertullien, & voyons s'il à parlé en Jurisconsulte. Ces paroles premierement, *Videamus nunc an sicut naturæ & causæ argumenta virgini quoque competere monstravimus, ita etiam disciplinæ Ecclesiasticæ præscripta de muliere in virginem spectent*, servent de preface au passage qui est en controverse, & monstrent que son intention a esté de parler en Ecclesiastique, & de rechercher par les disciplines Ecclesiastiques, & non par les civiles, que ce qui estoit prescrit pour les femmes, estoit aussi prescrit & ordonné pour les Vierges; & partant il n'y a pas apparence qu'il aye rien meslé en ce passage du droit Civil, puis qu'il dit, qu'il faut voir par les disciplines Ecclesiastiques, si les Vierges

ges sont comprises sous le nom des femmes ; cela met la presomption de nostre costé. Quant au passage, si on le rendt en François, & si on le considere, on verra que la consequence de Tertullien est plus forte, & qu' elle a plus de poids par nostre explication, que par l' autre. La mienne est : *Il n' est pas permis à une femme de parler en l' Eglise, n' y d' enseigner ny de baptiser, ny d' offrir les oblations, ny faire aucune fonction virile Ecclesiastique de celles qui sont permises aux Laïques en cas de necessité ; & moins encore de faire les fonctions Episcopales, comme l' imposition des mains, le Sacrifice & autres*. L' autre version est, *Il n' est pas permis à une femme de parler en l' Eglise, ny d' enseigner, ny de baptiser, ny d' offrir le Sacrifice de l' Autel ny d' exercer aucune charge publique, & civile ; & moins de faire les fonctions Episcopales*. Tertullien avoit dit, qu' il alloit parler des disciplines Ecclesiastiques : pourquoy donc le fait-on parler contre son intention. Et pourquoy veut-on qu' il ayt parlé d' un office civil, qui n' estoit pas une fonction Ecclesiastique? D' ailleurs cette consequence n' eust pas esté solide : Les femmes & les filles ne peuvent exercer les charges de la Republique ; & dans les defenses civiles, les Vierges sont comprises sous le nom de *Mulieres* ; & partant elles sont comprises sous le mesme nom dans l' Escriture : parce que l' Eglise ne va pas toujours en mesme parallele avec le droit civil, ny Jesus Christ avec Scævola ou Papinianus. Mais son argument est meilleur, si on explique toutes ses paroles des disciplines Ecclesiastiques. Car il estoit question de sçavoir si sous le mot de *Mulier*, l' Escriture avoit entendu les vierges avec les femmes. Or Tertullien soustient que l' Escriture les a comprises sous ce mesme nom, parce que la police & la discipline Ecclesiastique, qui est un bon interprete de l' intention de l' Escriture, quand elle faisoit quelque defense aux femmes, quoy qu' elle ne fist aucune mention des filles ; toutefois elle entendoit les y comprendre. Ainsi on voit quand elle a défendu aux femmes de parler, de baptiser, d' offrir dans l' Eglise, & plusieurs autres disciplines Ecclesiastiques qu' elle a permises en cas de necessité aux Laïques, elle a fait aussi les mesmes deffenses aux vierges, quoy que dans les défenses il ne soit fait mention que du nom de *Mulier*.

D' AILLEVRS ces paroles, *Nec ullius virilis muneris*, sont paroles qui se doivent rapporter à celles-cy : *Tinguere & Offerre*, & qui doivent estre expliquées en mesme genre & en mesme nature. Car Tertullien apres avoit rapporté deux ou trois exemples des disciplines qui estoient deffenduës aux femmes; il adjouste une clause generale pour n' estre point obligé à rapporter toutes les autres disciplines qui estoient deffenduës aux femmes, comme le *Tinguere & l' Offerre*. C'est une façon de parler receuë & pratiquée en toutes langues & par toutes les Nations : tout ainsi quand nous disons, les femmes ne peuvent pas exercer la Juridicature, ny Advocasser, ny faire toutes les autres charges ; ces denieres paroles doivent estre expliquées en mesme matiere & des mesmes charges que les precedentes, à sçavoir, des charges de Judicature. Ainsi faut-il estimer que Tertullien a parlé, & doit on prendre ces paroles, comme on prendt celles de tous ceux qui usent de la mesme façon de parler.

Il ne faut pas croire, qu' encore que Tertullien ayt usé de ce mot, *virilis muneris*, dont a usé le Iurisconsulte qu' il ayt entendu parler des charges civiles : mais c' est la coustume de transferer des mots du droit dans l' Eglise ; ou d' en user aux choses Ecclesiastiques ; comme du mot de *perequatio*, au liv. de Monog. du mot de *comparationem agere*, Item, *Judicato pronunciasse*, au livre de Pœnitentia.

F I N.

nazionale V. E. III NAPOLI

Prem. Legatoria Artistica
ACHILLE FIORE
Via Grande ... 3 - Napoli
...ized by Google